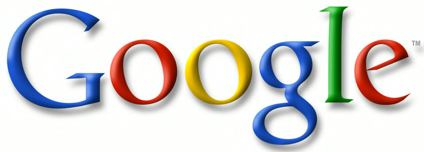
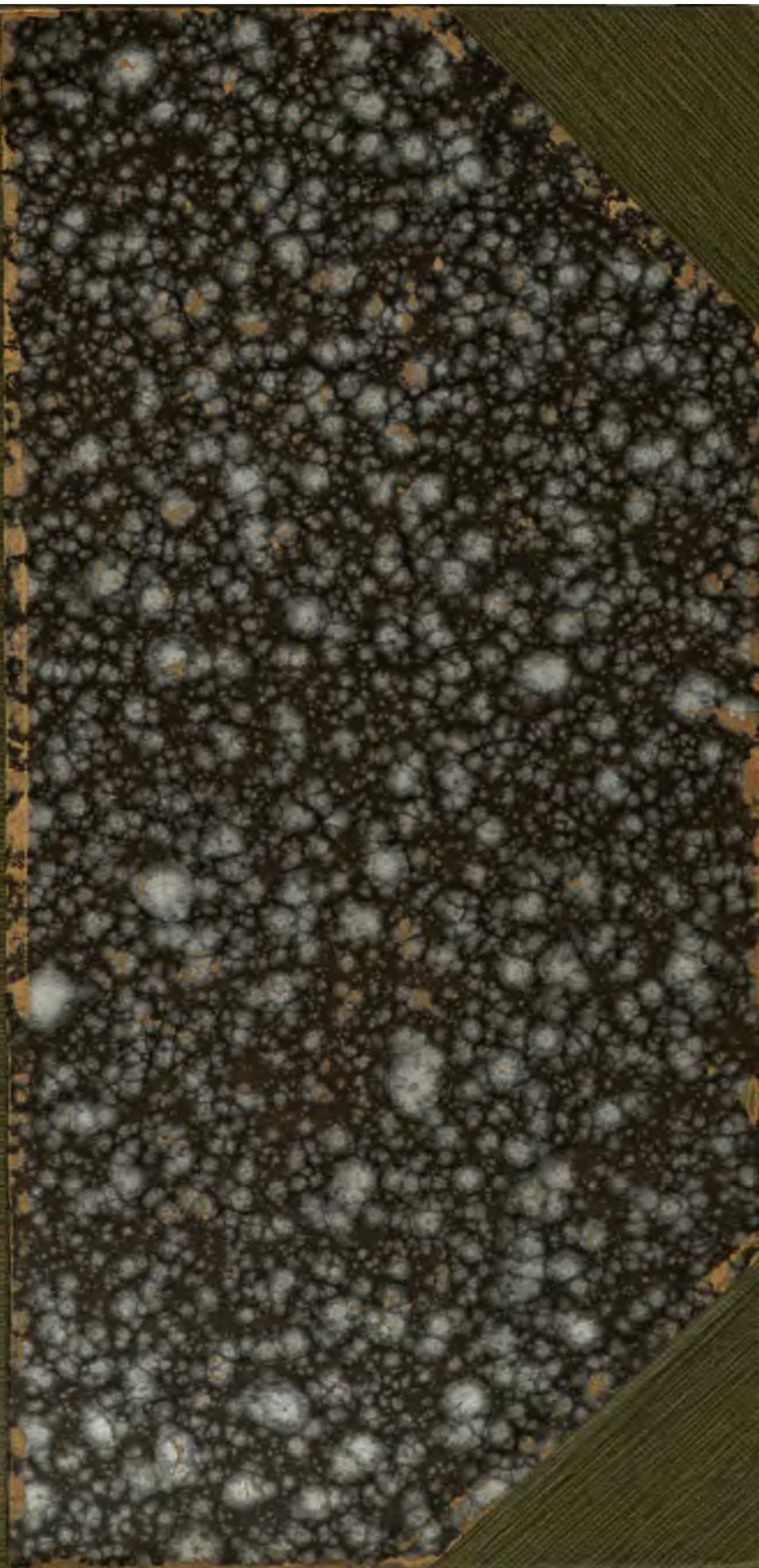

Google

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES SCIENTIA VERITAS
1817

POLITICKÁ

BIBLIOTÉKA ČESKÁ.

VYDÁVÁ

ČESKÝ KLUB.

ČÍSLO V.

Řeči dra. Fr. L. Riegra.

V PRAZE.
Nakladatel J. OTTO knihkupec.
1883.

ŘEČI

Dra. Frant. Ladisl. Riegra

a jeho jednání

v zákonodárných sborech.

Díl I.

Z let 1848—1849.

V PRAZE.
Nakladatel J. OTTO knihkupec.
1883.

Knihtiskárna: J. Otto v Praze.

PŘEDMLUVA.

Nejednou a od nejedněch bylo upomínáno, že by bylo záhodno sebrati a tiskem vydati řeči dra. Františka Ladislava Riegra, politického vůdce a prvního řečníka národa českého. Nikdoť nepochybuje, že řeči Riegrovy — jako svým časem jsouce mluveny, bývaly a bývají s napjetím a nezřídka s obdivem poslouchány a rozšiřovány — tak také jsouce ve sbírku uvedeny, budou se zálibou čítány a přijdou vhod národní literatuře i jakožto vzor výmluvnosti, kterým se můžeme pochlubiti, i jakožto vážný příspěvek k historii národa českého za posledních desetiletí. Sotva najde se která politická nebo národní důležitost česká, o které by od r. 1848 bylo jednáno bez účastenství Riegrova; pročež doprovázejíce výmluvného národního vůdce k řečništím sněmovním, slavnostenským a jiným, uslyšíme a dovíme se co nejspolehlivěji, po čem národ český v těchto dobách kdy toužil a se snažil, več doufal a v čem se sklamal, co cítil a myslil při zdarech i nezdarech svých.

Přítomná sbírka má obsahovati v pořádku časovém všecky řeči a promluvy dra. Fr. Lad. Riegra,

jak politické ve sborech zákonodárných pronešené, tak i jiné a jinde mluvené, pokud obsah jejich byl nějak důležit. Žádoucí úplnosti jest však při tom někdy na závadu ta okolnost, že Rieger svých řečí nikdy nekoncipuje, nýbrž může-li vůbec na řeč se připraviti, naznačí sobě několika jednotlivými slovy toliko chod a pořádek myšlének, jež přednésti chce; pročež která řeč nebyla při mluvení stenografována aneb aspoň u výtahu jinak po řečníkovi psána a tištěna, ta jest již ztracena.

Přítomný první díl obsahuje řeči Riegrovy z pohnutých let 1848 a 1849, po kterýchž absolutismus na dlouhý čas učinil konec životu politickému a tudy také veřejné činnosti Riegrově. Na počátek postavili jsme činnost Riegrovu v *Národním Výboru*; jednání tohoto sboru nebylo stenografováno, a zjednati si přístup k jeho protokolům nepoštěstilo se nám (viz str. 3); přece však nezdálo se býti slušné, aby zajímavé toto jednání bylo zde zcela pominuto, ježto dr. Rieger měl v něm účasť vynikající. Zprávy o debatách Národního Výboru jsou tištěny v Havlíčkových Národních Novinách, ale plnější a hojnější v Klučákově denníku Constitutionelles Blatt aus Böhmen; pročež výtahy ze řečí Riegrových, jež podáváme v první částce tohoto dílu, přeloženy jsou nyní z dotčených německých novin, ač v Národním Výboru mluvilo se nejen německy, ale i česky. — *Sněm říšský ve Vídni i v Kroměříži* jednal jazykem německým, pročež řeči Riegrovy tam mluvené a zde uveřejněné jsou vesměs překlady. Pramenem byly nám při tom tištěné stenografické zápisky, Officielle

stenographische Berichte über die Verhandlungen des österreichischen Reichstages, kteréž vyšly ve čtyřech svazcích. V naší sbírce při každé řeči jest udáno, kde ve stenografických zápiskách se najde.

První úkol při podniku přítomném, totiž sbírání roztroušeného materiálu, vzala na sebe dcera dra. Riegra, paní *Marie Červinková;* zároveň pak táž spisovatelka česká, v jiných oborech již chvalně známá, překládá do češtiny ty řeči, které byly mluveny po německu anebo kterých české znění se nezachovalo. Ku překládání některých řečí propůjčili se ochotně někteří pp. professoři gymnasia Kolínského, začež buďtež jim tuto díky vysloveny; překlad řeči o platnosti sněmování v revoluci říjnové (str. 95—102) pochází od p. ředitele Adama Fleischmanna, řeč o svobodě náboženské (str. 175—176) přeložil pan prof. Jan Šafránek. Ostatní řeči v tomto díle obsažené tištěny jsou podle překladu paní Marie Červinkové-Riegrovy. Při tom bylo stálým zřetelem, aby český překlad byl nejen věrný a správný, nýbrž také aby byl upraven v ten způsob, jakým asi byl by dr. Rieger mluvil, kdyby byl po česku řečnil. Pročež byly nyní nově překládány i takové řeči, jejichž staré překlady české, na kvap dělané, byly tištěny v Národních Novinách nebo jinde. Nad to pak dr. Rieger sám prohlíží každý překlad a poopravuje způsob výrazu dle svého vkusu, jakž má k tomu nejlepší právo.

Níže podepsaný píše vysvětlivky a úvody, kterých jest potřebí, aby čtenářovi objasnila se vždy situace, ve které která řeč byla mluvena; též podává

stručné zprávy o takové parlamentární činnosti Riegrově, která nejevila se ve veřejných řečech; k tomu vztahují se v titulu této sbírky slova: »jeho jednání v zákonodárných sborech«. I tento text dr. Rieger prohlíží a dle potřeby co do věci měnívá nebo doplňuje. Nížepsaný též obstarává poslední úpravu rukopisu, které jest potřeba k tisku, i korrekturu sazby.

Tak, tuším, koná se s náležitou pečlivostí vše, aby řeči prvního řečníka českého dostaly se do rukou českého obecenstva a zachovány byly potomstvu ve způsobě co možná nejvlastnější. Čím však nebylo možná opatřiti řeči zde vydávané, jest lahodný, zvučný hlas, kterým byly mluveny, jest dokonalý soulad zevnějšího způsobu přednášky s obsahem, jest hloubka a opravdovost mravného přesvědčení, ze kterého vychází jednostejně i obsah myšlénkový, jenž přesvědčuje posluchače, i onen zevnějšek přednášky, jenž jímá a uchvacuje pozorovatele.

V Praze v lednu 1883.

Dr. J. Kalousek.

Činnost Riegerova v Národním Výboru.

(1848.)

Absolutismus předbřeznový lpěl na všech národech císařství Rakouského nesnesitelným tlakem politickým, Čechům pak krom toho bylo snášeti ještě útisk druhý, neméně bolestný, útisk národní. Pročež když francouzská únorová revoluce byla v západní a střední Evropě přijímána za znamení, že stará pouta počínají padati: Pražské obyvatelstvo záhy jalo se projevovati touhu, aby dotčený obojí tlak ustal a svobodnější formy života politického i národního byly vymoženy. Zvěst o revoluci Pařížské (24. února) stihla do Prahy 29. února 1848, a již 11. března v lázni Svatováclavské sešlo se shromáždění lidu, kteréž usneslo se na některých žádostech, jež by se předložily císaři; k sepsání petice zvolen byl v témž shromáždění výbor, v němž byli mužové různých stavů, Čechové i Němci. První deputace *výborem Svatováclavským* do Vídně vypravená pořídila málo; druhá deputace však přinesla nejv. kabinetní list císaře Ferdinanda k ministru vnitra Pillersdorffovi ze dne 8. dubna, který mohl býti příhodným mostem od starých řádů k novému vývoji státnímu v království Českém, ne-li v celé koruně České. Povolovalť se v tom listě, že v příštím sněmu českém, jenž brzy svolán býti měl, zasedati mají netoliko starostavovští oprávněnci ze šlechty a z duchovenstva, ale i volení zástupci měst a venkova; sněm ten měl se raditi a usnášeti o zrušení soudů vrchnostenských a o uvedení soudův okresních na jejich místo, o zrušení všeho poddanství, o uvedení veřejného a ústního jednání v soudech, o občanském postavení židův, o zřízení obecním, vůbec „o všech věcech zemských“ blížeji neurčených; moc ústavodárná nebyla mu sice výslovně přiznána, ale není žádné pochyby, že v tehdejších okolnostech byl by ji provozoval bez odporu a hojnou měrou, kdyby byl se sešel a zasedal.

Mezi tím nejvyšší purkrabí hr. Rudolf Stadion zřídil dne 1. dubna *guberniální komisi*, do které povolal 24 mužů ze šlechty a jiných vzdělanějších stavů, aby se s ním radili o potřebných opravách veřejné správy, o kterých se měl usnášeti příští sněm. Výbor Svatovácslavský, jehož veřejné schůze v sále Průmyslové Jednoty u sv. Havla bývaly obecným shromážděním lidu, byl s tímto krokem zeměsprávcovým nespokojen, neboť i on, jakožto vyšlý z důvěry lidu, počítal si právo k takovým poradám. Nové valné shromáždění lidu v lázni Svatovácslavské dne 10. dubna přistoupilo k tomuto mínění, rozmnožilo výbor Svatovácslavský novými 61 členy, a k návrhu dra. Antonína Štrobacha, nově zvoleného purkmistra Pražského, usneslo se požádati hr. Stadiona, aby svou guberniální komisi sloučil s výborem Svatovácslavským. Dr. Rieger, jenž právě vracel se z cesty italské do vlasti a ve Vídni přidružil se ke druhé deputaci Pražské, byl za své nepřítomnosti v tomto shromáždění zvolen do výboru Svatovácslavského; všech členů bylo potom 125. Zeměsprávce po některém váhání povolil žádosti lidu, a za jeho předsedání sestoupily se guberniální komise i výbor Svatovácslavský v jediný sbor, jenž přijal jméno *Národního Výboru*. Schůze jeho počaly se dne 13. dubna a konaly se v zemském domě na náměstí Malostranském.

Hned ve první schůzi předložen byl jednací řád Národního Výboru, jejž na rychlo sestavila komise pětičlenná, ve kteréž byl Rieger českým zpravodajem. Dle jednacího řádu účelem Národního Výboru bylo konati potřebné přípravy, aby ústavnost na základě druhé Pražské petice, vyřízené dne 8. dubna, vstoupila do života, aby vykonání kusův již povolených bylo způsobeno, a ústavodárnému sněmu zemskému aby potřebné předchozí práce byly podány. Národní Výbor měl ze sebe zvoliti dvanácte sekcí, z nichž každá by se radila o jistém oboru záležitostí jí přikázaných a návrhy své předkládala plnému Výboru ke schválení. Sekce I. měla ustanoviti volicí řád do sněmu českého; sekce II. měla navrhnouti budoucí ústavu českou, sekce III. řád obecní; sekci IV. byly přiděleny záležitosti školské, sekci V. soudnictví, sekci VI. provedení rovnoprávnosti jazykové ve školách i v úřadech; sekce VII. radila se o uspořádání záležitostí selských a robotních, sekce VIII. o řádě jednacím příštího sněmu českého; sekce IX. měla na péči poměry Čech k monarchii Rakouské, k ostatním zemím koruny a ke Spolku Německému; sekci X. připadly záležitosti vnitřní, které nebyly obsaženy v jiných rubrikách; sekce XI. radila se o kultech náboženských, a sekce XII. starala se o záležitosti kancelářské, tiskové a pokladničné.

Nejpilnější práci měla sekce I., kteréž uloženo bylo vypracovati řád volení do sněmu českého dle zásad obsažených v císařském listě ze dne 8. dubna; mezi devíti členy jejími nacházel se i Rieger, jenž býval jejím zpravodajem a mluvčím v plném sboru. Na základě volicího řádu takto vzniklého byly volby do sněmu českého rozepsány a měly býti do 15. června vykonány. — Zásady ústavy, vypracované II. sekcí a uveřejněné 30. května, chtěly tomu, aby království České obdrželo asi takovou autonomii, jaké nyní požívá Charvátsko, totiž v záležitostech vnitra, soudnictví a vyučování, krom toho též ve financích zemských; ale zákonodárství o materiálném právě občanském a trestním, jakož dále záležitosti zahraničné, vojenské, obchodní, a náležité k tomu finance ponechával ten návrh moci ústřední ve Vídni; sněm český měl býti dle toho návrhu dvojkomorní. — Jakkoli historie Národního Výboru byla by zajímavá, nemůžeme se o ní zde šířiti; také všechny ty návrhy, o nichž radily se sekce nebo i celý Výbor, vyšly konečně nazmar, poněvadž sněm český, pro nějž připravovány byly, nikdy se nesešel.

Původní protokoly Národního Výboru byly prý později odevzdány vojenskému soudu, jenž vyšetřoval nepokoje Pražské; nyní se o nich neví ani u místodržitelstva, ani u generálního komanda. Zprávy a řeči zde podané váženy jsou nejvíce z Havlíčkových Národních Novin a z Klučákova Constitutionelles Blatt aus Böhmen.

Národní Výbor v plných schůzích zaměstnával se nejvíce volicím řádem do sněmu; Rieger jakožto člen a zpravodaj I. sekce účastnil se těchto porad vynikající měrou; zde je však pomíjíme mlčením, poněvadž na ten čas již nemají jiné zajímavosti než historické. Rieger byl také členem IX. sekce (zevnějších záležitostí) i X. sekce (vnitřních záležitostí), vůbec pak v Národním Výboru působností svou nad jiné předčil. Mluvíval také k deputacím z českého venkova jménem presidenta hraběte Stadiona a pak hr. Thuna, kteříž neuměli dost česky, i pracoval na způsob jednatele v presidiu vedle předsedy. Nejzajímavější a nejpamátnější jest Riegerovo účastenství v debatách, jež způsobila snaha po *přivtělení západních zemí rakouských k Německu.* Volby rozepsané do Frankfurtského parlamentu padly jako jablko sváru mezi dva národní kmeny v Čechách, a proměnily jásání, jemuž oba se oddávaly z nabylé svobody, ve vzájemné sočení a nepřátelství; pročež k lepšímu porozumění věci stůj zde krátká zpráva o vzniku parlamentu Frankfurtského.

Svoboda a mocná jednota národa německého byly dva ideály, o kterých snili vlastenci němečtí v dobách předbřeznových; Bundestag dusil jednu a nedostačoval ke druhé. Pročež po revoluci Paříž-

*

ské sešlo se 51 německých vlastenců do Heidelberka, odkudž 5. března vydali provolání, že jest třeba, aby se sešlo zastupitelstvo lidu ze všech zemí Německého Spolku. Sedmičlenný výbor v Heidelberce zvolený zval potom (12. března) prozatím členy sněmů stavovských, aby se shromáždili ve Frankfurtě n. M.; ku pozvání tomu sešlo se 31. března asi 500 mužů, kteří ve Frankfurtě po čtyry dni rokovali. Sbor tento slul Vorparlament a zvolil ze sebe výbor padesátičlenný k zatímnému hájení snah německých; k výboru padesátičlennému mělo se přidružiti šest zástupců z Rakouska, kteří však teprva se hledali. Bundestag musil, ač nerad, tomuto hnutí povolovati; sesiliv se nejprve sedmnácti novými důvěrníky vlád německých, usnesl se 30. března vyzvati vlády spolkových zemí, aby rozepsaly volby do německého národního shromáždění, tak aby na 50.000 duší připadal vždy jeden poslanec. Vlády německé podvolovaly se tomu usnešení, ač namnoze s nechutí. Postavení vlády Vídeňské k této otázce bylo obzvláště nerozhodné a kolísavé: na jedné straně obávala se odepřením uraziti frankfurtomanský enthusiasmus jedné částky svého německého obyvatelstva, zvláště ve Vídni, a krom toho hleděla, děj se co děj, zachovati sobě své předáctví v Němcích; s druhé strany však nehodlala postoupiti část své svrchovanosti nějakému sboru Frankfurtskému. Dne 9. dubna vláda rakouská dala svolení k volbám do Frankfurta, vymiňujíc si však při tom, že není povinna přijímati usnešení parlamentu, a že císař si vyhražuje, přivoliti k nové ústavě spolkové jen tehdáž, bude-li se srovnávati se zvláštními poměry jak jeho německých zemí tak i celé monarchie. Německými zeměmi Rakouska, které se měly chystati k volbám poslanců do Frankfurta, rozuměly se ty země, které vláda Vídeňská r. 1818 k Německému Spolku připsala, totiž země starorakouské se Salzburkem a země koruny České spolu s vojvodstvími Osvětimským a Zatorským.

V Čechách dostala se záležitost Frankfurtská do silného proudu listem, kterým předseda výboru padesátičlenného dne 6. dubna pozval Františka Palackého do Frankfurta, aby tam zasedal v témž výboru jakožto jeden ze šesti zástupců Rakouska. Palacký ve proslulém listě ze dne 11. dubna toto pozvání odmítl s jadrným odůvodněním, které mělo na mysl přátel i odpůrcův účinek veliký, ovšem rozdílný. (Viz Palackého Radhost III. 10, 278, a Gedenkblätter 149.) Vládě Vídeňské přišla odpověď Palackého dílem vhod, i ohlásila potom 21. dubna v úředních novinách, že vyhražuje sobě zvláštní přivolení ku každému usnešení spolkového shromáždění, a když by ta výminka nesrovnávala se s podstatou spolku státního, tu že by Rakousko k němu přistou-

piti nemohlo. Současně sice ministr vnitra Pillersdorff nařizoval nejvyššímu purkrabímu, aby rozepsal v Čechách volby do Frankfurta, avšak tak, že voliči i celé okresy mají míti volnost, voliti či nevoliti; krom toho Pillersdorff dovolil, aby ta záležitost byla vznesena na Národní Výbor, což hr. Stadion dne 22. dubna učinil. Na to Národní Výbor usnesl se 24. dubna jednohlasně, prositi císaře, aby otázka obeslání parlamentu Frankfurtského byla zůstavena sněmu českému k rozhodnutí; deputace s takovou peticí byla u Pillersdorffa dobře přijata, ale při bojácnosti jeho přece nedosáhla účelu svého.

V takovém stavu věcí přijeli do Prahy dne 28. dubna dva členové Frankfurtského výboru padesátičlenného, aby zde pracovali ku připojení Čech k Německu; byli to *Ignác Kuranda*, žid z Prahy a tehdáž redaktor Lipského Gränzbota, a *Wächter*, předseda druhé komory würtemberské; v Praze přidružil se k nim 29. dubna dr. *Schilling*, rodilý Salzburčan, dotěravý mluvka a člověk povahy pochybné (později pro zpronevěření peněz utekl do Ameriky). Tito poslové měli dne 29. dubna o polednách jednání s IX. sekcí Národního Výboru, kteráž měla na péči záležitosti zahraničné; předsedou jejím hr. Albertem Nosticem pozváni byli k té poradě také někteří členové X. sekce (vnitřních záležitostí), i bylo pohromadě 19 členů Národního Výboru. Schůzka konala se v paláci Nostickém na Příkopech. Wächter hned na počátku porady vyznal, že poslové Frankfurtští dle toho, co již v Praze viděli a slyšeli, vzdávají se naděje, že by dosáhli účelu, za kterým sem přijeli. Kuranda mluvil také mírně, zejména hleděl prospěšnost obeslání parlamentu Frankfurtského dokázati ujišťováním, že Rakousko toliko prostředkem Německa může býti silným, jednak proti Francii, jednak proti Rusku. Všichni členové Národního Výboru, kteří se súčastnili rokování, mluvili proti připojení k Německu. *Rieger* promluvil v tento smysl:

Páni poslanci připomenuli nám nebezpečí, hrozící se strany Ruska, a hleděli tím odůvodniti spojení zemí rakouských s Německem. Já pak právě z nebezpečí tohoto dovozuji potřebu samostatného Rakouska.*) Zvláště zjevnou a nalehavou

*) Myšlénka tato srovnává se s tím, co Palacký šíře rozvinul v listě do Frankfurta, a byla r. 1848 pronášena dílem opravdově, dílem z ohledů taktických. Ruská vláda za posledních desítiletí před tím skutečně hleděla udusiti každý kousek svobody na pevnině evropské; pročež jest přirozeno, že svobodomyslníci ve střední Evropě r. 1848 strachovali se, že Rusko pokusí se potlačiti nový svobodnický proud dějin. Strach ten byl u Němců větší než u Čechů, a proto Čechům dobře se hodilo

jest tato potřeba pro Německo samé, kteréž si nepřeje, aby co bezprostřední soused Ruska útokům jeho bylo vystaveno; neboť v témže smyslu dovozovali mnozí publicisté němečtí potřebu, aby samostatná Polska znovu byla zřízena. Polska však sotva se tak brzo obnoví, a kdyby se znovu zrodila, sotva stane se kdy tak mocnou, jak by mnozí mohli sobě přáti, představujíce si ji asi v rozsahu staropolského království. Obyčejně bývá totiž k Polsku čítáno 16 milionů Malorusů, kteříž jsou ruské víry a v nejnovější době skoro vesměs byli odvráceni zpět od jednoty s církví katolickou. Ti nejspíš již navždy zůstanou při Rusku. Buď jak buď, tolik zdá se jisté, že povstati by mohla opět toliko Polska obmezená hranicemi etnografickými, a ta byla by příliš slabou, aby dokázala to, co Německo od ní očekává. Úkol ten, ochranu míru a státní rovnováhy v Evropě, musí tudíž převzíti Rakousko, a proto musí Rakousko býti mocným ve své samostatnosti a tudíž v nezávislém vedení vlastní politiky rakouské. Mocným pak stane se Rakousko svými Slovany, kteří sobě vespolek sjednocení žádají. Jsoutě to především Jihoslované, u kterýchžto nejrozhodněji se projevuje snaha po sjednocení, ona povede nejspíše ku konfliktu s Maďary, ne-li dokonce k úplnému přetvoření Uherska. Slované tvoří jádro monarchie Rakouské, jeho sílu válečnou; na Slovany, tuto většinu svého občanstva, na jich vzájemné k sobě sympathie musí se opírati znovuzrozené císařství konstituční. V naší době rozvíjející se svobody již ne moc a násilí, jako někdy, pojišťují další trvání monarchie, nýbrž jedině vzájemný prospěch plynoucí ze spojení rovnoprávných a sebe vzájemně šetřících národů.

Ze statistického přehledu kmenů slovanských, a to zvláště v zemích podunajských, jasně vysvítá, že politika, kterážto tyto země podunajské přehlížela, obracejíc neplodné úsilí k Italii, nemohla míti do sebe oné bystrozrakosti, která tak

dokazovati Němcům, že silné Rakousko může býti Německu obranným štítem proti Rusku; jen tím důvodem mohli Němce přesvědčiti, že jest třeba Rakousko nerozbíjeti, ale zachovati; všechny ostatní důvody, proč Čechové přáli si Rakousko udržeti, byly Němcům proti mysli.

často bývala vychvalována. Krvavé následky falešné této politiky nyní věru dosti zřejmě vidíme před sebou. Největší císařové němečtí, především Hohenstaufové, obětovali nesčetné poklady a tisíce životů lidských, aby zachovali vládu německou v Italii, ale vždy bez trvalého úspěchu. A tuto falešnou politiku přijalo v dědictví Rakousko s výsledkem rovněž tak špatným. Rakousko má především k tomu obrátiti svoji pozornost, aby sesílilo jižní kmeny slovanské a je sobě trvale získalo. Vy, pánové, přejete si připojiti Čechy k Německu. „Ale Čechy byly a zůstanou Německu vždy vředem," tak aspoň vyjádřila se nedávno Allgemeine Zeitung. Nuže dobře, pánové, vyřízněte teda ten vřed! My Čechové dokonce nemáme té ctižádosti, abychom byli cizopasnou rostlinou na ušlechtilém kmeni německého dubu, a abychom tak bránili mocnému jeho vzrůstu a zdraví a svobodnému rozvoji. Ponechte tuto pro vás, jak myslíte, cizopasnou rostlinu vedle sebe, aby volně vzrůstala na své vlastní půdě v císařství Rakouském; a ona stane se, nejsouc zdržována ve volném vzrůstu, mohutným kmenem, kterýž s ostatními kmeny ve velkolepém lese Rakouska bude moci snad chrániti i Německo proti možným bouřím od východu. Mocné samostatné císařství Rakouské jest Německu nejlepší ochranou, ano nezbytnou nutností.

Wächter potom vysvětloval, že on a většina jeho soudruhů ve Frankfurtě představují si spojené Německo a Rakousko tak, aby byla jednota v záležitostech vojenských, zahraničných, celních a obchodních a v podstatnějších zákonech. Vášeň uvedl do debaty teprva *Schilling*, jenž chtěl mluviti jménem rakouských Němců, kteří prý se musejí odděliti, kdyby Rakousko nemělo zůstati německým; slovanská říše prý chce počínati zničením Maďarů; idea svobody prý se nenajde u Slovanů. Takové hanebné řeči vážně odmítal Palacký a po něm jiní členové Národního Výboru. *Rieger* odpovídaje též nejvíce Schillingovi, přednesl asi toto:

Chci blíže vyložiti svá slova o poměrech v Illyrsku. Konflikt mezi Illyry čili Jihoslovany a Maďary jest ovšem pravděpodobným. Není to však zajisté v úmyslu Slovanů, ubíjeti Maďary nebo zničiti je, třeba jen v ohledu národním. Dělo

se naopak. Šlechta uherská potlačovala Slovany národně i sociálně, a oni nyní se pozvedají, aby sobě vydobyli rovného práva s Maďary a nebyli více pod panstvím národa cizího. Oni chtějí zůstati u Rakouska, ale zároveň žádají sobě národní samostatnosti a samosprávy. Mají k tomu zajisté takovéž právo, jako my Čechové jsme měli. U nás Němci v této době sami klidně se vzdali své národní nadvlády nad Čechy, a můžeme snad doufati, že tato záležitost nadvlády jedné národnosti nade druhou v naší vlasti jest na vždy odbyta. Pochybuji však, že by Maďaři totéž učinili a zřekli se dobrovolně panování, a že by se tedy tento spor vyřídil tam tak mírně a nekrvavě, jako u nás. Ale jest to až dosud vždy možným, jestliže Maďaři uznají nejen politickou, ale i národní rovnoprávnost Slovanů. Jen na základě rovného práva všech národností jest možno monarchii zachovati, anebo, lépe řečeno, znovu ustaviti pevněji, než byla organisována kdykoli. Nás Slovany, kteří vycházíme ze zásady rovného práva, nás nemůže stihnouti nezasloužené podezření, že bychom utlačovali Němce, Maďary anebo kterýkoli národ. Slované ani tam, kde počtem předčili a válečnými úspěchy vynikli a v držení politické vlády se dostali, nikdy neosvědčili se nebezpečnými cizím národům a jich jazyku. Jinak však Němci. Dobrá polovice obyvatelstva severního Německa jsou germanisovaní Slované. Jak mohli bychom po takovýchto zkušenostech míti důvěru k národu německému a spravedlnosti jeho? Jak mohli bychom užším připojením k Německu uváděti sami sebe a národnost svou ještě více v nebezpečí?

Členové Národního Výboru rozešli se s posly Frankfurtskými sice ovšem bez dohodnutí, ale po přátelsku, čehož zásluha na německé straně náležela Wächterovi. Téhož dne 29. dubna večer Wächter, Kuranda i Schilling přišli do veřejné schůze Konstitučního Spolku, jenž byl ohniskem frankfurtomanské agitace v Praze. Schůze dála se v sále Konviktském, do něhož dostavilo se mnoho obecenstva, namnoze českého. Jeden člen výboru spolkového přednášel zprávu o svém jednání u vlády ve Vídni; když řekl, kterak prý mu ministr vnitra pověděl, že i „české kraje *musejí* voliti poslance do Frankfurta“, tu strhl se proti tomu

takový povyk, že další rokování bylo zmařeno, a schůze musela se rozejíti. Byl to tehdáž první výbuch národně politického rozporu mezi Čechy a Němci v Praze. Hlavní strůjce a původce skandálu Konviktského byl Kopp, jenž asi patnáct let později vešel u Pražanů v novou známost jakožto tajný agent policejní.

Ve schůzi Národního Výboru dne 1. května oznamoval *Rieger* od sekce záležitostí zahraničných, kterak jednala s posly Frankfurtskými, i že snad „sami nahledli, že v našich okolnostech těžko jest k tomu kroku (obeslání parlamentu německého) se odhodlati; aspoň p. Wächter, muž přímý a poctivý, v tomto smyslu výslovně se prohlásil". Potom Rieger zmínil se o bouřlivém potržení při schůzi Konstitučního Spolku v Konviktě, při kteréž poslové Frankfurtští také byli; „i zdá se nám (dí), že by se to mohlo pokládati za urážku jich, čehož by nám bylo velmi líto, neboť každá strana má právo svobodného slova". Z té příčiny navrhoval Rieger, aby Národní Výbor svou nelibost nad tím projevil; což přijato akklamací.

Téhož dne *hr. Rudolf Stadion* rozloučil se s Národním Výborem, odstupuje od nejvyššího purkrabství. Na jeho místě *hr. Lev Thun* stal se presidentem gubernia českého a tudy také předsedou Národního Výboru.

V první schůzi za Thunova předsedání dne 4. května hrabě Wurmbrand podával zprávu, kterak pořídila deputace vyslaná Národním Výborem dne 22. dubna do Vídně ke dvoru s prosbou, aby záležitost obeslání parlamentu Frankfurtského z Čech byla zůstavena sněmu českému k rozhodnutí. Písemná *odpověď ministerstva* ze dne 29. dubna obsahovala takovýto závěrek: „V zavedeném rozepsání voleb do shromáždění Frankfurtského nenařídí se žádná proměna, při čemž zároveň prosebníkům k upokojení poslouží ujištění, že obeslání onoho shromáždění právě tak málo může prejudikovati statoprávním poměrům Čech, jako některé jiné částky monarchie, a že orgánům vládním jest nařízeno, zdržeti se všelikého vlivu na volby a dohlížeti ku konání jich jen potud, aby pevně se držely toho, že nikdo nemůže býti přidržen k účastenství ve volbách, ale také že žádnému oprávněnci nemůže v tom překáženo býti." Deputace hned ve Vídni podala ohražení proti možným následkům tohoto vyřízení; v Praze pak IX. sekce Národního Výboru uvážila odpověď ministerskou a uznala ji za nedostatečnou. Mínění této sekce tlumočil dr. *Rieger* jakožto její zpravodaj v plném sboru touto řečí:

Odpověď od poslů z Vídně přinešená nám nikterak nepostačuje. Jestiť příliš neurčita, kdežto právě nyní vše na

tom záleží, aby vláda úmysl svůj v této věci zjevně vyřkla. Neb není nám to věcí lhostejnou, nýbrž jedná se při ní o náš život, jedná se o to, má-li Rakousko vůbec dále býti a trvati co stát nezávislý čili nic. Nám všecko na tom záleží, aby se Rakouské mocnářství zachovalo. V německém parlamentě ve Frankfurtě jedná se o tuto otázku, a deputovaní z Rakouska jdou tam v tom způsobu, jak se do každého parlamentu chodí, totiž budou-li od ostatních Němců, kterým na zachování samostatnosti Rakouska nic nezáleží, přehlasováni, že se musí menšina většině podrobiti. Ve Frankfurtě chtějí tedy rozhodovati o osudu Rakouského mocnářství, čehož my zase žádným způsobem dopustiti nemíníme. Cokoli tam o ústavě ustanoví, nás to vázati nemůže. Co se praví na omluvu toho dvoustranného a neupřímného jednání, že prý deputovaní naši jdou do německého parlamentu jen aby vyjednávali, aby jednání parlamentu pozorovali a jemu dávali potřebná vysvětlení, tedy aby jen informativně jednali, není tomu tak; ku pozorování, co se v takové schůzce jedná, neposílají se deputovaní, nýbrž jen zpravodajové, leda nanejvýš vyslancové a jednatelé, sice bychom rovněž tak dobře mohli do Angličan nebo do Francouz poslati deputované do parlamentu. K tomu ke všemu nemůže již nyní býti žádná pochybnost o tom, že Frankfurtští Němci chtějí Rakouskému mocnářství učiniti konec; ležíť již před našima očima návrh říšského zřízení, jaké obmýšlejí, který kdyby se přijal od rakouské vlády, nezbýval by jí ani stín svrchovanosti. Rakouská vláda však, kdyby i chtěla, nemá ani práva k takové věci přistoupiti beze svolení svých národů, a tu zejména my Čechové připustiti nemůžeme, aby vláda naše jen nejmenší části svrchovanosti se zbavila. Naše koruna Česká musí býti zachována v úplné svrchovanosti, nikdo nemá práva se jí dotknouti, pokud celý národ spolu s králem naším konstitučním úmyslu svého a svolení svého ve věci té nevysloví; ale národ náš nebude zajisté chtíti z ní něčeho upouštěti. Král náš český složil národu svému přísahu na zachování všech práv a svobod tohoto království při svém korunování; dotknouti se těchto práv bylo by tolik

co zrušiti královskou přísahu. Mámeť ovšem my všichni přesvědčení, že náš dobrotivý král Ferdinand, který nám právě před málo dny ještě nejdražší práva národní nejslavněji pojistil, křivé přísahy schopen není; ale ono nepostačuje k upokojení celého národa. Protož učinila sekce IX. (zevnějších záležitostí) jen návrh, kterýž Výboru Národnímu předkládá, aby žádána byla vláda o jasné vyřčení a ohlášení, že je odhodlána celitost a samostatnost mocnářství Rakouského všemi silami brániti, a nedopouštěti, aby suverenita vlasti naší v nejmenším měla býti obmezena.

Nastala debata, ve které Palacký dokazoval nezávislost Čech od Němec, Borrosch pak popíral Nár. Výboru kompetenci ku kroku, jejž učiniti hodlá. *Rieger* opakoval příčiny, pro které zjevné ohlášení ministerstva o jeho úmyslech má za nevyhnutelně potřebné k zachování pokoje, a pravil:

Jednota Německa ve smyslu Frankfurtského parlamentu jest nemožnou bez zadání svrchovanosti jednotlivých států; není tedy možno, aby Rakousko k ní přistoupilo. Proč tedy vláda hned to zjevně nevyřkne, proč nechává deputované, kteří tam jdou, v té neurčitosti a postavení falešném. Jakožto národ konstituční máme přece právo ozvati se o naše prospěchy. My Čechové zajisté chceme rozhodně celosti a neodvislosti mocnářství, kdyby i Němci rakouští tak nechtěli; a že deputovaní, kteří z Rakous jdou do Frankfurta, o tuto neodvislost hrubě nestojí, jest zřejmé. Pan Schilling, Salzburčan, jeden z poslů Frankfurtských, kteří od tamtud přišli k nám do Čech s poselstvím, nedělal z toho žádné tajemství, pravě, že Rakušané němečtí ve státu, který by byl převahou slovanský, zůstati nemohou, že se odtrhnouti musejí.

Borrosch namítal, že z řeči jednotlivcův a jich přemrštěností nemá se souditi o smýšlení národů; Rieger odpověděl:

Musím se rozhodně tomu opříti, že by řeči takové byly jen řeči jednotlivců. Tak mluvil Vídeňský Leseverein, když se jednalo o otázku Bundesstaat či Staatenbund, a strana, která chtěla míti Bundesstaat, tedy zrušení svrchovanosti Rakouska a žajití jeho v Německu, zvítězila nad druhou

stranou 123 hlasy proti 73. Leseverein však jest společnost důležitá, která působí na samou vládu, tak že již panuje terrorismus ve Vídni a vláda není svobodna. V tom smyslu mluvili také Wächter, Schilling a Kuranda zde v Praze, jsouce poslové od výboru Frankfurtského, nikoli pouzí soukromníci a jednotlivci.

V další debatě táže se Ebert, půjdou-li potom deputovaní z Čech do Frankfurta, kdyby ministerstvo dalo zjevnou odpověď, že nezadá svrchovanosti Rakouska. „Nikdy ne," odpověděl Rieger; „nebudeť pak deputovaných zapotřebí; dost na tom, když se vypraví vyslanci, jako ku každé cizí mocnosti, s níž se o spolek vyjednává."

Na konec Rieger opakoval návrh IX. sekce, jenž potom byl přijat velikou většinou. Ale předseda gubernia hr. Lev Thun, nejspíš nechtěje ministerstvo uváděti v nesnáze, neodeslal mu žádosti takto usnešené. To opominutí přivedl k řeči Rieger ve schůzi dne 12. května, řka, že mnohá usnešení Národního Výboru zůstávají nevykonána, jakož zejména žádost k ministerstvu o určité vyjádření v příčině jeho německé politiky. Tentokrát usnešeno posečkati s odesláním žádosti, až Palacký se vysloví, pokládá-li tu žádost za včasnou. Dalších zmínek o té věci se nenalézá, ačkoli ve veřejném prohlášení Národního Výboru ze dne 12. května jest konstatováno, že v sezení Národního Výboru dne 4. května bylo uzavřeno, „aby se od ministerstva určité vyjádření žádalo, zdali dokonalou neporušenost a panovnickou samostatnost Rakouského mocnářství všemi silami zachovati zamýšlí, a zdali žádné takové spojení s Německem připustiti nechce, kterým by úplná samostatnost říše naší v nejmenším nějakou újmu trpěla".

Ve schůzi Národního Výboru dne 6. května předložen byl protokol sepsaný o předešlém jednání IX. a X. sekce s posly Frankfurtskými, aby byl uveřejněn. *Rieger* oznámil, že protokol byl sepsán od prof. Klácela jakožto sekretáře podle notát, ježto sobě hned při tom jednání činil, i také podle poznamenání ostatních údů, kteří sobě též zapisovali, tak že dílem i vlastní slova jsou dodržena, na každý však způsob nit celé té debaty i její smysl že pravý jest. Proti uveřejnění protokolu mluvil *Borrosch*, že jest sepsán jen z paměti, a hr. *Fr. Thun*, že poslové Frankfurtští sami svých řečí opraviti nemohou. *Rieger* však hájil slušnosti a potřeby, aby protokol zdělaný dle nejlepšího vědomí dvaceti členův o jednání oficiálném a důležitém byl dán na veřejnost. „Smysl jeho (vece) jest docela věrný a svědomitě zapsaný. Dvacet údů bylo přítomných: ať povstane, kdo z nich

nalézá v tom něco nepravdivého. (Nikdo se nehlásil.) Nic nevzali jsme do protokolu, o čem bychom nevěděli všichni. Budou-li poslové dělati rekriminace, bude nás dvacet svědčiti, že pravda jest, co sekce vydaly.“ Návrh ten schválen.

Záležitost Frankfurtská byla ve schůzi Národního Výboru dne 11. května opět přivedena k řeči a způsobila scenu bouřlivou. Dr. *Brauner* jal se mluviti o ministerském reskriptě, kterým také v Čechách nařizovaly se volby do parlamentu Frankfurtského, i navrhoval, aby Národní Výbor vydal o tom vyhlášku k lidu. Dr. *Rieger* předčítal některé kusy ze zprávy, kterou Frankfurter Oberpostamts-Zeitung přinesla o jednání výboru padesátičlenného, konaném 3. května v příčině odporu českého proti volbám do Frankfurta. Rieger vytknul z té rokovací zprávy místo, kdež stojí, že chtějí za platné uznávati také volby vykonané od malého počtu voličů, když by větší počet nechtěl voliti; k tomu podotekl, že není žádná pochybnost o úmyslech výboru padesátičlenného, že chtějí vším možným způsobem zjednati sobě zdání nějakého práva, aby pak podle toho mohli proti nám jednati. Dle též zprávy o Frankfurtském rokování Schilling mínil, aby proti Čechům užilo se *ostří meče*, tím aby na nich bylo vynuceno připojení;*) od ostatních padesátníků zavzněla k tomu hlučná pochvala. Rieger doložil: „Ptám se vás, není-li to porušení práva národního? Oni praví, že svazek knížat (německý Bunď) je zrušen, a že místo něho chtějí míti svobodný svazek národův; nám pak říkají: ‚Nebudete-li chtíti, přinutíme vás mečem.‘ Proti takovým důvodům bude nám naposledy také potřeba odpovídati *cepem*.“ Po slovech těchto, povýšeným hlasem pronesených, ozval se s galerie hřímavý potlesk a souhlas; do nastalého hřmotu a povyku volal Schneider, že to jsou řeči popudlivé. President hr. Lev Thun sestoupiv s tribuny, přetrhl tím schůzku, kteráž rozprchla se u velikém rozčilení; bouřlivý ten výstup měl pokračování v zástupech lidu, shromážděného venku na náměstí Malostranském.

Vyhláška k lidu v příčině voleb do Frankfurta byla dne 12. května Braunerem znova navržena a Národním Výborem přes odpor Borroschův schválena; k této vyhlášce přiložen byl také výtah z ústavy, navržené pro budoucí Německou říši; dle toho návrhu Frankfurtského měly k ústřední moci v Němcích náležeti

---

*) Vlastní slova Schillingova ve schůzi padesátníků dne 3. května zněla dle stenografické zprávy takto: Ich glaube, dass, da Böhmen mit der Überzeugung dem deutschen Bunde nicht erhalten werden kann, mit der Schärfe des Schwertes an Deutschland gefesselt werden muss.

záležitosti zahraničné, vojenství, zákonodárství v oboru práva veřejného i soukromého, soudnictví v jistém rozsahu, cla, pošty a daně říšské; tak že by jednotlivým státům nezbylo skoro nic. — Borrosch vystoupil pak z Nár. Výboru. Volby do Frankfurtského parlamentu v českých krajích se neprovedly. —

Zajímavo jest také, kterak Rieger v Národním Výboru vyslovoval se o nejpřednějších záležitostech vnitřních, totiž o záležitostech ústavních. Ve schůzi dne 4. května Rieger jakožto zpravodaj IX. sekce mluvil o *císařském patentě z dne 25. dubna*, kterým předpisovala se společná konstituce všem neuherským zemím mocnářství Rakouského. Pravil, že jest nejasný poměr mezi tímto patentem o konstituci všeobecné a patentem ze dne 8. dubna uděleným na konstituci království Českého; pročež aby Národní Výbor vydal od sebe ohradu proti patentu ze dne 25. dubna, pokud by se potýkal s koncesemi učiněnými království Českému patentem ze dne 8. dubna anebo se starými právy a privilegiemi téhož království. Rezebrání obou těchto patentův že vlastně nepatří IX. sekci (zevnějších záležitostí), nýbrž sekci II., kteráž, až se zvolí, bude pracovati o návrhu budoucí konstituce české a definitivného řádu volicího; avšak v této všeobecnosti že návrh činěný se srovnává s úkolem sekce IX., poněvadž se týče poměru zevnějšího, totiž poměru Čech k celému mocnářství. — Proti tomu návrhu mluvil nejprve hrabě Wurmbrand, že není radno přidělávati vládě nových nesnází, pak předseda hr. Lev Thun, dále Borrosch, Strobach a jiní; Palacký mínil, aby ta věc zůstavila se sněmu. Návrhu ujímal se opětovně Rieger, a krom něho toliko Trojan. Na otázku předsedovu, má-li se o návrhu sekce hlasovati, rozhodnuto, že nikoli. Toliko přijat návrh, aby se zvolila sekce II.

Druhá Pražská deputace, kteráž vymohla císařský list ze dne 8. dubna, obdržela ve Vídni také ústní slib, že arcikníže František Josef (pozdější císař) ustanoven bude v Čechách za místodržitele; ano hr. Stadion ohlašoval již 5. května obyvatelstvu Pražskému, že řečený člen panujícího rodu jest jmenován místodržitelem českým a co nejdříve sem se odebéře; mezi tím však i potom zaměstnán byl arcikníže František Josef při rakouské armádě ve válce italské. Ve schůzi Národního Výboru dne 15. května *Trojan* hnul touto důležitostí, a k jeho návrhu bylo usnešeno zvoliti deputaci, která by císaře Ferdinanda prosila za brzké vypravení arciknížecího místodržitele do Čech. Po přijetí návrhu Trojanova učinil *Rieger*, jako dodatkem k němu, návrh jiný, nemálo pamětihodný; chtělť tomu, aby hned při této pří-

ležitosti zřídili se *nejvyšší ústřední úřadové v Praze*, slíbení Čechům císařským listem ze dne 8. dubna. Mluvil asi takto:

Jest věc žádoucí, aby novému místodržitelstvu byl také hned vykázán příslušný obor činnosti, jakž jest v zásadě přislíbeno císařskou odpovědí na druhou petici Pražskou, kdež jest řeč o zvláštních ústředních úřadech pro Čechy. Slib tento způsobil po navrácení druhé deputace Pražské všeobecné plesání v Čechách, poněvadž v naplnění jeho záleží nejlepší pojištění stejnosti práv obou národností v zemi. Teprve až úřadové tito budou zřízeni, až každý Čech ve všech třech instancích bude moci svým přirozeným jazykem vyslyšán býti a vyřízení dojíti, což při ústředních úřadech celého mocnářství ve Vídni, jak jsou nyní zřízeny, možné není: pak teprve rovnoprávnost národnosti stane se skutkem. Jest žádost všech upřímných Čechů, aby mocnářství Rakouské bylo silno a sjednoceno; pročež čehokoli k silné jednotě potřeba jest, buď všecko jednáno ve Vídni; záležitosti však české domácí nemohou lépe jednány býti nežli v Praze. Záležitosti prvního druhu jsou všechny záležitosti zahraničné, vojna, finance a t. p., pro tyto věci buďtež ústřední úřady ve Vídni. Pro záležitosti pak vnitřní přáti sobě jest, aby ústřední úřady, jako dvorní kancelář, nejvyšší soud, co nejrychleji možná v Praze byly zřízeny. Ježto vláda s tím již jest srozuměna, nejsou obtíže tak veliké, a jedná se jen o to, aby se vyhledali úředníci českého jazyka mocní. Pročež navrhuji, aby se hned při této příležitosti, nejlépe napřed písemně, žádalo při Jeho Milosti Císařské, aby tyto ústřední úřady Pražské byly bez prodlení zřízeny, a osoby k nim jmenované zároveň s Jeho Výsostí arciknížetem místodržícím do Prahy vyslány; uvítání bude pak tím radostnější.

Hrabě Matyáš Thun odporoval návrhu Riegerovu, maje za to, že teprva až sněm zemský konstituci českou ustanoví, mohou takoví úřadové se zříditi. Téhož mínění byl Palacký. Hr. František Thun měl takovou žádost za nevhodnou pro deputaci, kteráž má osvědčiti vděčnost za jmenování arciknížete místodržitelem. *Rieger* ještě dvakrát ujal se slova na obranu návrhu svého. Popíral, že by nemožno bylo zříditi hned ústřední úřady v Praze,

neb něco jiného jest zřízení zemské a něco jiného organisace úřadů; není těžké, zříditi v Praze dvorskou kancelář českou, která nyní jest ve Vídni, anebo zříditi v Praze senát nejvyššího soudu, podobný tomu, jaký jest zřízen pro rakouskou Italii ve Veroně. Když druhá deputace Pražská byla ve Vídni, tehdy i osoby byly jmenovány, které mají arciknížeti místodržícímu býti přidány; vláda tedy jest již na to připravena. Posledně Rieger kladl důraz na to, že věc tak důležitá ku prospěchu národa českého neměla by se tak daleko odkládati, neboť po sněmě že to může třeba zase rok trvati, než se něco stane. — Toliko Plaček ujímal se návrhu Riegerova; proti němu mluvili Trojan, Ruppert, Faster; a když Palacký pronesl své mínění opětně, že není radno zakládati blaho země na pouhých ministerských ordonancích, vzal Rieger návrh svůj pro tento den zpátky. Vícekrát se o něm nejednalo.

Bouřlivé události ve Vídni dne 15. a 16. května ukázaly, že ministerstvo dostalo se pod nadvládu demokratických spolků Vídeňských; pročež president gubernia hr. L. Thun dne 19. května oznámil v Národním Výboru, že nebude se ohlížeti na rozkazy ministerstva Vídeňského, které by byly vynuceny a protivily by se právům království Českého. Potom 20. května Trojan navrhl, aby guberniální president nyní vzal si z Národního Výboru několik mužů, se kterými by se radil a usnášel o nejpilnějších důležitostech. Hr. L. Thun odepřel toho dosti příkře; ale již 23. května sám žádal, aby ku poradě o záležitostech sněmovních přidány mu byly dvě nebo tři osoby z první sekce Národního Výboru; což hned svoleno. Rieger potom však navrhl, aby raději šest osob bylo vyvoleno, a to nejen z první sekce, nýbrž vůbec z mužů, které Národní Výbor uznává za nejschopnější, i aby se radili se zemësprávcem netoliko o věcech sněmovních, nýbrž i o jiných záležitostech zemských. Návrh ten byl hlasováním přijat. Takovým způsobem ze žádosti Thunovy vyšla věc podstatně větší, totiž *prozatímná vláda česká*, a co zeměsprávce přede třemi dni příkře odmítal, to nyní bylo usnešeno za jeho předsedání. Tři dni později vypukly ve Vídni nové nepokoje. Co by nyní činiti bylo, o tom radil se zeměsprávce s velícím generálem knížetem Windischgrätzem, s appellačním presidentem hr. Mitrovským, s presidentem soudu zemského baronem Hennetem a s guberniálním vicepresidentem baronem Mecserym; výsledek této porady ohlásil hr. Thun Národnímu Výboru ve schůzi dne 29. května: Poněvadž obcování s ministeriem událostmi Vídeňskými jest přetrženo, a on přece musí činiti opatření, ježto daleko přesahují jeho úřední moc, že rozhodl se zříditi odpovědnou

vládní radu čili prozatímnou vládu, o jejíž povolení bude císaře prositi. Povoláni jsou do ní od zeměsprávce Palacký, Rieger, Brauner, hr. Wurmbrand, Borrosch, hr. Albert Nostic, Strobach a Herzig z Liberce. Rieger a Nostic byli ustanoveni, aby hned nazejtří vypravili se do Inšpruka ke dvoru žádat za císařské schválení toho opatření. To byla ovšem táž věc, ku které směřovaly návrhy Trojanův a Riegerův; že však tato prozatímná vláda vycházela od zeměsprávce, pokládána byla za něco jiného; pročež Národní Výbor přece volil šest svých důvěrníků zeměsprávcovi k radě; zvoleni byli Palacký, Rieger, Brauner, Šafařík, Kliebert, Neuberg. Ministerium Vídeňské dne 1. června vyhlásilo prozatímnou vládu českou za nezákonitou a neplatnou; hr. Thun však takovým protestům nedal místa.

Poslední jednání, jehož se účastnil Rieger v Národním Výboru dne 29. května, týkalo se přátelské vzájemnosti mezi *Čechy a Charváty*. Jelačić bán poslal totiž Národnímu Výboru dne 20. května dopis, kterým zval národ český k vypravení zástupců na sněm charvátský, rozepsaný k 5. červnu. Za velikého jásotu četl Rieger ten list po charvátsku i v překladě českém a německém, a navrhoval, aby ku přátelskému pozvání bánovu odpovědělo se nejen písemně, nýbrž i vysláním deputovaných jakožto hostů na sněm charvátský. „Národ charvátský (vece) stojí nám teď nejblíže v celém Rakouském mocnářství; jeho přátelství, jeho bratrství bude nám v časích příštích velmi užitečné. Výbor ke svolání Slovanského Sjezdu v Praze již napřed dostiučinil tomu přání a poslal do Charvát pp. Erbena a Dušana Lambla jakožto hosty, aby nám odtamtud dávali zprávy.“ — Hr. Wurmbrand k tomu navrhl, že Erben a Lambl v tom poslání mají býti potvrzeni budoucím sněmem českým; což přijato. — Rieger dále navrhoval, pozvati Charváty, aby také oni na náš sněm český vypravili posly své jakožto hosty. Wurmbrand však pochyboval o kompetenci Národního Výboru v té věci, a mínil, aby se to ponechalo sněmu anebo aspoň stavovskému výboru zemskému. — Usnešeno potom, aby Šafařík napsal odpověď bánovi, a Národní Výbor i stavovský výbor zemský aby ji podepsali. —

Rieger odejev s Nosticem do Tyrol, nebyl přítomen dalším schůzím Národního Výboru, a ovšem ani prozatímné vlády, ani Slovanského Sjezdu, jenž v následujících dnech byl v Praze konán. Dotčená deputace česká nesla císaři přednešení zeměsprávcovo, ve kterém prošeno bylo nejen za potvrzení prozatímné vládní rady, nýbrž i za brzké zřízení místodržitelské rady s arciknížetem Františkem Josefem v čele, kteráž by v poslední instanci rozhodovala o těch záležitostech provinciálních, které před tím ná-

ležely do působnosti úřadů dvorských ve Vídni; též žádal hr. Thun za císařský patent ke svolání sněmu českého, a aby tomu sněmu uloženo bylo vypracovati ústavu zemskou, zákon o vyvazení roboty, pak o placení daní na r. 1849. Hrabě Nostic i Rieger byli u dvora v Inšpruku dobře přijati; sešli se tam se hrabětem Bedřichem Thunem, toho času vyslancem ve Štokholmě, který tehdáž dlel v Inšpruku, aby byl radou opuštěnému dvoru. Rieger v tehdejších poradách hlavně šel za svými myšlénkami, hájenými již 15. května v Národním Výboru, totiž aby království České neodkladně obdrželo slíbené nejvyšší úřady. V pamětném spise, jejž v Inšpruku sepsal spolu s Albertem Nosticem a Bedřichem Thunem, dokazována byla slušnost a prospěšnost takové samosprávy nejen z historie a ohledem na blaho země, nýbrž i důvody dynastickými, neb tehdáž ministerstvo právě sloužilo nezřízeným choutkám tak řečených demokratů Vídeňských. Tito tři vlastimilové čeští sami také navrhli císařskou odpověď k dotčenému přednešení zeměsprávce českého; Rieger koncipoval ji bez mála celou sám, a to po pilných poradách v ten smysl, že císař dodatečně schvaluje zřízení prozatímné vlády české, spolu však nařizuje neodkladné zřízení místodržitelské rady české v Praze s působností bývalé kanceláře dvorské, i zřízení českého nejvyššího soudu v Praze; příštímu sněmu českému přiřčena po výtce působnost ústavodárná. Patent na svolání sněmu vyhotoven byl dle konceptu Riegerova; brzké ustanovení členů místodržitelské rady české bylo slíbeno a dílem vykonáno; a sice vyhlídnut dvorský rada Klecanský ke správě vnitra, Strobach ke správě soudnictví, a hr. Lažanský ke správě financí; Klecanský měl již dekret. Arcikníže František Josef přijev z Verony do Inšpruka, mohl od české deputace býti pozdraven jakožto místokrál, náčelník chystané nové vlády zemské v Čechách.

Avšak dne 11. června vypukly v Praze pouliční nepokoje, ježto nenapravitelně pokazily vše. Česká deputace s koncesemi Inšpruckými přišla do Prahy v sobotu 17. června ráno po vyhoření mlýnů; dříve však přijeli do Prahy plnomocníci vlády Vídeňské, hr. Mensdorf a Klecanský, aby prostředkovali k upokojení města. Poslední pokus k tomu cíli učiněn mezi těmito komisary a zástupci měšťanstva na radnici téhož dne 17. června za účastenství Riegerova, jenž koncipoval podmínky pacifikace; jedna podmínka byla, že má býti odpuštěno všem účastníkům nepokojův, vyjma jen ty, kdož by ze ziskuchtivosti byli se při tom něčeho dopustili. Kníže Windischgrätz však to ujednání zavrhl. Klecanský měl také rozkazy, přišlé ode dvora po vypuknutí zpoury Pražské, aby zastavil uveřejnění patentu a koncesí

Inšpruckých. Jiné následky nepokojů byly: Slovanský Sjezd se rozešel. Šlechta, věci české již získaná, odvrátila se od ní docela. Národní Výbor dne 26. června rozpuštěn zeměsprávcem z toho udaného důvodu, že prý mnozí členové jeho účastnili se v pobuřování, čímž prý vážnost toho sboru jest zničena. Sněm český se nesešel. Připravovaná ústava česká pochována do hrobu!

Sněm říšský ve Vídni.

(1848.)

Pařížská únorová revoluce r. 1848 dala také obyvatelstvu města Vídně popud ku prudkému projevování snahy, aby dusivý absolutismus byl odstraněn a na jeho místo aby nastoupila ústava, t. j. taková správa státní, při které by zastupitelstvo lidu ve hlavních důležitostech státních spolu rozhodovalo. Císař Ferdinand hnutím Vídeňským viděl se dne 15. března 1848 pohnuta, slíbiti takovouto ústavu, k jejímuž vypracování měli býti v brzce svoláni poslancové stavovských sněmů, sesílených zástupci měšťanstva, a to ze zemí německých, slovanských a vlaských; země koruny Uherské byly při tom pominuty, neboť těm císař v týchž dnech (16. března) slíbil zvláštní ministerstvo. Stavovský konservativní živel nelíbil se však studentstvu a demokratickým spolkům Vídeňským, jichž sobě vláda tenkráte nejvíce všímala; pročež baron Pillersdorff, ministr vnitra, vypracoval sám ústavu, kteráž byla oktroyována dne 25. dubna 1848; země uherské i vlaské byly z ní vypuštěny, ostatní země měly míti říšský sněm o dvou sněmovnách; sněmovna hořejší čili senát měl se skládati ze členů císařem jmenovaných a z poslancův od velkostatkářů volených. Tato ústava nevyhovovala téměř nikomu, z příčin různých; Vídeňským demokratům nejvíce protivil se senát, i vynutili pouličními nepokoji, že platnost ústavy ze dne 25. dubna byla dne 16. května odvolána a ustanoveno, že *budoucí ústavu má vypracovati sněm říšský o jediné komoře*, volené nepřímými volbami od lidu; komoře této výslovně přiznána jest povaha sněmu ústavodárného. Císař necítě se v residenci svoboden ani bezpečen, odejel nazejtří dne 17. května se dvorem svým z Vídně, ubíraje se do Inšpruka.

Ode dne 26. května, kdy propukly nové nepokoje, panoval ve městě Vídni vedle ministerstva a dílem i nad ministerstvem

tak řečený výbor bezpečnosti, složený ze zástupců rady městské, národní gardy a studentstva. Císař nechtěje z Tyrol vrátiti se do sídelního města, v šanc vydaného všelikým rozmarům a pošetilostem tamějších tak řečených demokratů, jmenoval svého strýce arciknížete Jana svým náměstkem, jenž by sněm říšský zahájil a až do císařova návratu do Vídně práce vládní na císařově místě konal; arcikníže Jan uvázal se v ten úřad dne 25. června, potom pak již 29. června zvolen byl v parlamentě Frankfurtském za správce říšského v Němcích. Dne 8. července usnesl se výbor bezpečnosti, že představitelé staré soustavy mají býti z kabinetu odstraněni; Pillersdorff následkem toho téhož dne odstoupil, a arcikníže Jan hned svěřil sestavení nového ministerstva Doblhoffovi. Z dosavadního kabinetu přestoupili do nového ministerstva čtyři členové: *Doblhoff*, jenž uvázal se v ministerium vnitra a vyučování; *Wessenberg*, jenž ujal záležitosti zahraničné; *Kraus* podržel finance, a hr. *Latour* záležitosti vojenské; noví členové kabinetu byli Vídeňský továrník *Hornbostel*, ministr obchodu; žurnalista *Schwarzer*, ministr veřejných prací; a obzvláštní miláček Vídeňské demokracie advokát *Alexander Bach*, ministr spravedlnosti.

V těch dnech dály se volby do říšského sněmu. Všech poslanců bylo 383; slovanská většina zemí, v tom sněmu zastoupených, měla v něm také většinu členů; pročež Vídeňské demokracii ten sněm hned ze předu se znelíbil. Na království České připadlo 90 poslanců, na markrabství Moravské 48, na Slezsko 10. Kmen český v obou zemích volil ponejvíce spisovatele a jiné vlastence, známé již z minulých let. Za hlavu českých poslanců pokládán byl František Palacký, ale nejvýmluvnějším řečníkem brzy ukázal se býti dr. Rieger. Hned s počátku zasadili se o zřízení Slovanského Klubu, jehož jádrem byli Čechové, s nímž však vstoupili ve bližší nebo volnější spojení svého slovanství uvědomělí živlové z jiných zemí, vyjma Poláky. Klub Slovanský s polským často se obesílaly k vůli dorozumění.

Dne 10. července 1848 počaly se předchozí schůze sněmu říšského za předsedání zatímných předsedů dle stáří; rokováno v nich o jednacím řádě a verifikovány volby poslanců. Sněm říšský zasedal v císařské jízdárně ve hradě.

V šesté předchozí schůzi dne 18. července zpráva verifikační komise (vlastně sekce sněmovní) zmínila se, že vojenské velitelství haličské brigády podalo protest proti volbě Jana Tarnowského, ale komise navrhovala, aby volba toho poslance byla uznána za platnou. Tu dr. Rieger poprvé pozdvihl hlasu ve sněmu, navrhuje, aby tomu brigádnímu velitelství byla dána důtka za to, že smělo míchati se do volebních záležitostí, o nichž věděti má,

že nenáležejí k jeho působnosti. K návrhu poslance Heina bylo však většinou usnešeno, přejíti od toho návrhu k dennímu pořádku. (*Verhandlungen des österreichischen Reichstages.* I. Band, pg. 50; k těmto stenografickým protokolům odkážeme vždy.)

V téže schůzi jednalo se o volbě dra. Strobacha, purkmistra Pražského, jenž zvolen byl v Praze za poslance; verifikační sekce navrhla, aby ta volba byla schválena. Avšak s německé strany poslanec Löhner, zuřivý nenávistník Čechů, ač sám rodem Čech z Roztok u Prahy, navrhl, aby volba Strobachova byla vyhlášena za neplatnou, poněvadž prý odbyla se příliš rychle a konána byla ve stavu obležení, jenž následkem svatodušních událostí byl v Praze vyhlášen. Němci při tom usilovali o to, *aby volby Pražské vůbec byly uznány za neplatné*, totiž nejen Strobachova, ale i Palackého, a pak Borrosche, o němž s počátku myšleno, že náleží k mírnějším Němcům; Rieger byl též zvolen v Praze, ale krom toho také ve čtyřech okresích venkovských (ve Mladoboleslavském, Bělském, Chrudimském, Železnobrodském čili Semilském), a přijal volbu za okres Železnobrodský. Pravý úmysl radikálů německých při liberálních dedukcích o tom, že v obleženosti nemohou se konati volby, byl patrný: chtěli Palackého a Strobacha na nějaký čas vypuditi ze sněmovny. Čechové se tomu opřeli. Také *Rieger* ujal se slova, řka, že sněm může býti hrdým na takové členy, jako jsou Strobach, Palacký a Borrosch, i že tito výteční mužové byli by nepochybně v Praze opět zvoleni. Obleženosti a velitele knížete Windischgrätze Rieger ovšem neomlouval, ale jistil, že volby Pražské dály se svobodně, beze vlivu vojenského; i mínil, kdyby se měly zvrátiti, že by pak musily se také zrušiti volby v obvodě Krakovském, ježto též konaly se ve stavu obležení (I. 55). Na konec volba Strobachova byla valnou většinou schválena a němečtí zuřivci poraženi.

Téhož dne volby zkoumané a uznané dostoupily počtu 203; a poněvadž dle jednacího řádu postačovalo 192 poslanců, byl sněm říšský prohlášen za ustavený, a Vídeňský poslanec Fischhof navrhl, aby konečné předsednictvo zvolilo se nazejtří dne 19. července. Naproti tomu Rieger hned přednesl žádost, *aby volba předsednictva se odložila*, poněvadž z Čech jest přítomna dosud sotva polovice poslanců, ostatní ještě scházejí, a to ne svou vinou, nýbrž proto, že následkem událostí Pražských gubernium nemohlo v čas dáti volby provésti (I. 58). Návrh Riegerův byl podporován od Polákův a konečně přijat, ale jen 144 hlasy proti 136; šlo při tom o to, aby slovanská většina, sejdouc se v plnějším počtu, pojistila si předsednictvo.

Kterak radikální straně záleželo na tom, aby dostala presidium do svých rukou, a kterak v té věci hleděla si získati k agitaci podporu luzy, jeví se z toho, že *Rieger* hned po skončené schůzi dne 18. července byl na ulici *insultován*; a mohlo to dopadnouti hůř, kdyby Vídeňský radikální poslanec Goldmark, vida že by to mohlo jíti dále a na škodu jeho strany, s jinými dvěma kollegy byl se ho neujal. Lid Vídeňský byl dlouho před tím od radikálních novin všemi možnými lžemi štván na Čechy; toho pak dne nějaký velmi elegantně oděný člověk v houfu lidí před sněmovnou poučoval okolostojící: „Nyní sněm říšský jest odložen (aufgeschoben), to udělali Poláci a Češi;“ tak svědčil potom poslanec Neumann ve sněmovně (I. 70). V sedmé předchozí schůzi dne 19. července hned na počátku poslanec *Goldmark* oznamoval, co se stalo: že včera po schůzi viděl na ulici malý shluk, jenž pronásledoval Riegera; na otázku, proč se to děje, dostal odpověď: „Ten pán jest vinen, že sněm říšský jest odložen.“ Goldmark šel za Riegerem, aby ho chránil, kdyby bylo potřebí. Na Příkopě Rieger vsedl do vozu; tu někteří vrhli se na otěže, chtějíce vůz zadržeti. Rozjitření rostlo. Goldmarkovi a dvěma soudruhům podařilo se však hned osvoboditi vůz, aby mohl odjeti. Nevole některých projevovala se potom velmi energicky proti Goldmarkovi. Řeč svou ve sněmovně končil Goldmark návrhem, aby sněmovna vyslovila svou rozhodnou nelibost z té příhody a dala o tom obecenstvu věděti; k ministru Doblhoffovi pak učinil dotaz, zdali ministerstvo k odvrácení takových příhod v budoucnosti podá předlohu zákona, čili tak má učiniti sněmovna (I. 65).

Po Goldmarkovi povstal hned dr. *Rieger* a promluvil takto (I. 65, 66):

Jsem povinen promluviti několik slov ve vlastní své záležitosti, abych vyložil stav věcí. Vykročil jsem s několika členy národního shromáždění z domu (hlasy: „říšského shromáždění“) — toť zajisté je vše jedno; pravím: vykročil jsem z domu. Na náměstí stál zástup lidu. Když jsme vyšli, povstalo náhle reptání, a bylo slyšeti výrazy: „To jest ten lump, kterýž chce říšské shromáždění nemožným učiniti,“ a podobných nečestných výrazů více, jichž dalšího uvádění chci ušetřiti vysoké shromáždění. Slyšel jsem jednoho ze zástupu praviti: „Já se hnedle do něho pustím, však já s ním budu brzo hotov.“ Jak jsem to zaslechl, obrátil jsem se k zá-

stupu, který se okolo nás tlačil, a ptal jsem se zcela klidně: „Pánové, přejete-li si něčeho ode mne?“ Když jsem to řekl, ustoupili a nechali mne jíti. Bylo tu přítomno ještě několik poslanců, Hauschild a Strobach. Šli jsme dále, vedouce se pod paží; a když jsme procházeli průjezdem, běžel za námi ten celý zástup a provázel nás syčením a pískáním až ku Příkopu (Graben). Mezitím přistoupilo ke mně několik členů národní gardy a pravili mi, abych se hned vzdálil, že by se mi sic špatně dařilo, an lid je velmi rozdrážděn. Řekl jsem klidně, že se nemám čeho obávati, že jsem se ničím neprovinil ani proti lidu, ani proti komukoliv jinému; a šel jsem zcela klidně dále. Tu přišli k nám ještě dva nebo tři národní gardisté s touž výstrahou, prosíce, abychom se ustranili před vztekem lidu. Tlačenice přibývalo velice, a když jsme se obrátili, viděli jsme, že celá ulice až ke hradu je plna lidí. Na Příkopě vstoupili jsme do fiakru; tu vrhli se lidé do uzd koňům a volali: „Nepouštějte ho! zadržte ho!“ a tomu podobně. Musím dosvědčiti jednomu z našich spolučlenů, panu Goldmarkovi, kterak děkujeme za to jeho výmluvnosti a ráznosti, že nestalo se nic horšího. (Mnoho hlasů: Bravo.)

Tím pověděl jsem prostě sběh věcí. Nechci vyšetřovati, co bylo toho příčinou. Slyšel jsem vypravovati ve shromáždění některých poslanců a přátel, že ku konci sněmovního sezení viděli mezi lidem slušně oblečené muže, kteří jej pobuřovali a falešnými zprávami o odložení sněmu říšského k tomu přiměli, aby způsobil toto shluknutí. Ponechávám vysokému shromáždění, aby samo se o tom vyslovilo, jak vysoko staví úctu ke shromáždění a k jednotlivým jeho členům, a jaké míní navrhnouti prostředky, aby se v budoucnosti zamezily podobné urážky poslanců; ponechávám také říšskému sněmu odpověď k otázce, zda by pokračování říšského sněmu ve Vídni vůbec bylo možným, kdyby se takovéto případy opakovati měly. Připomínám jen, ne z marnivosti nějaké, ale abych poukázal k velkosti svých povinností, že jsem byl zvolen za zástupce v pěti okresích své vlasti. Myslím, že mohu s nějakou hrdostí poukázati k tomu, že požívám důvěry svého národa.

Abych dostál této mnohostranné důvěře, myslím, že jsem povinen všem těmto okresům, abych ve všech otázkách mluvil a hlasoval dle svého nejlepšího vědomí a svědomí. Pevně držím se této povinnosti a budu vždy vyslovovati mínění své, nic nedbaje, zda tím trpí zájmy jedné osoby nebo jednotlivých obcí. Pokládám to za svou povinnost, jak naproti své vlasti, tak i naproti celému mocnářství, jehož pevné, všestranné, svrchované trvání považuji též za první podmínku svobody a zdaru své zvláštní vlasti české. Nedám se tudíž ničím ustrašiti, abych nevyslovoval svobodně svého mínění; ano budu je vyslovovati, nic nedbaje následků, které by z toho mojí osobě vzniknouti mohly. Žádám však, aby vysoké shromáždění o to se postaralo, abych budoucně mohl, jak já i každý jiný poslanec, svobodně vyslovovati své mínění; pravím svobodně — tedy nejen svobodomyslně — ale i beze všeho vyrušování terrorismem davu.

Z příčiny této rozpředla se dosti dlouhá debata. Ministr *Bach* za velké pochvaly pronesl mínění, že říšské shromáždění jest tak posvátné jako majestátnost trůnu, i žádal za svolení, aby ministerstvo mohlo v nejbližších schůzích předložiti návrh zákona o nedotknutelnosti sněmu říšského i členů jeho. Tomuto však návrhu odporoval *Rieger* řka, že taková ustanovení náležejí do ústavy, a tak že by sněm po přijatém návrhu ministrově musil o jednom zákoně usnášeti se dvakrát po sobě; národní gardisté při včerejším shluku prosili Riegera, aby co nejrychleji se vzdálil, neboť dav prý jest tak rozdrážděn, že by ho oni před ním chrániti nemohli; nechť teda vláda učiní prozatímné opatření, aby poslanci byli chráněni před týráním ve městě (I. 68). — Na konec byly přijaty dva návrhy: 1. Sněmovna vyslovuje svou nelibost z této příhody. 2. Sněmovna dává ministerstvu moc, aby předložilo osnovu zákona na ochranu nedotknutelnosti poslanců sněmu říšského (I. 70).

V 8. předchozí schůzi dne 20. července voleno bylo definitivné předsednictvo sněmu říšského. Za přítomnosti 289 poslanců zvolen byl 259 hlasy za předsedu Fr. *Schmitt*, poslanec Vídeňský; 238 hlasy za prvního místopředsedu Antonín *Strobach*, poslanec Pražský; a 234 hlasy za druhého místopředsedu *Hagenauer*, poslanec Terstský. Volbou Schmittovou chtěli Slované udělati Vídni koncesi; tak se o to umluvili Čechové s Poláky.

V 9. předchozí schůzi dne 22. července 1848 arcikníže Jan zahájil slavně sněm říšský; program vnitřní politiky naznačen byl slovy, jež dobře charakterisují onu zmatenou dobu: „Ve svobodném zbratření všech národností monarchie Rakouské, ve plné rovnoprávnosti všech, jakož i v úzkém svazku s Německem najdou všechny prospěchy pevný základ“ (I. 91).

V 1. řádné schůzi 24. července poslanec Strasser navrhl, aby byl vydán nový zákon o odvodě k vojsku. Tu hned se ukázalo, že předseda Schmitt neumí sněmování říditi. Mluveno sem a tam, také že by návrh Strasserův mohl býti hned vzat do porady v plné sněmovně. Rieger ukazoval na jednací řád, dle něhož když v jedné schůzi byl návrh předsednictvu podán, ve příští potom schůzi má býti hlasováno, je-li podporován; i žádal předsedu, aby dal o tom rozhodnouti, je-li dnešní schůze schůzí příští? (I. 98.)

V téže schůzi, když se mělo přikročiti k dennímu pořádku, dr. Rieger učinil pokus, aby vláda byla připuzena propustiti *Braunera* z vězení. Dr. Frant. Aug. Brauner byl zvolen do sněmu říšského na několika místech a přijal volbu za okres Přeštický. Ale mezi tím byl dne 28. června v 5 hodin ráno četou vojenskou z bytu svého v Praze odveden a na Hradčanech uvězněn, jsa viněn, jako by byl měl účastenství v minulé červnové zpouře Pražské. Že to bylo nedůvodné, to uznal soud vojenský teprva 8. srpna 1848, když Braunera vyhlásil za nevinna a propustil ho na svobodu. Přátelé Braunerovi byli o jeho nevině ovšem hned předkem přesvědčeni, vůbec pak jednání vojenské komise na hradě Pražském, která dne 28. června již asi sto osob držela v zajetí, znepokojovalo mysli českých vlastenců. Pročež Rieger dne 24. července dotíral na vládu rozmanitými způsoby, jak následuje (I. 103—106):

Vysoce slavný sněme říšský! Vyžádal jsem si slovo, abych předložil ministerstvu jistou otázku. Sněm říšský nyní se ustavil, dostavili se již členové z větší části zemí, a budeme nyní moci přistoupiti k velikému dílu, které lid na nás vznesl. Jen z mé vlasti české mnozí poslanci se ještě nedostavili, však doufám, že již v témdni se dostaví. Jen o jednom z nich mám ještě velikou pochybnost, a sice o poslanci Braunerovi. Ten byl zvolen v okresu Přeštickém. Několik ctěných kollegů mých z Čech již předložilo privátně ministerstvu otázku, kterak se má vyšetřování poslance Braunera, který následkem Pražských událostí vězí zatčen na hradě Pražském.

Dovoluji si tedy zde ještě jednou veřejně otázati se ministerstva, zdali již telegrafickou cestou do Prahy předložilo otázku, jak se má to vyšetřování v té věci a zdali již došla k tomu odpověď? Činím to ze mnohých důvodů. Předně nemůžeme my poslanci z Čech připustiti, aby jeden okres naší vlasti zůstal po delší dobu nezastoupen; musí se tedy především o tom rozhodnouti, je-li poslanec Brauner po právu zatčen čili nic. Dle mého náhledu bylo uvěznění poslance Braunera nepořádné a nespravedlivé; jeť on muž, jenž požívá důvěry svého národa tak velkou měrou, že byl zvolen do sněmu českého v šesti okresích zároveň. Uvěznění jeho stalo se až po volbě, když český sněm... (Řečník je přerušen. Volá se: K dennímu pořádku.) Pánové, musím otázku svou odůvodniti. Český sněm byl rozepsán k 8. červnu, pak odložen k 18., a posléze určen na 24. Poslanec Brauner byl zatčen teprva po této době, tedy neprávem dle mého názoru, neboť poslanci všech konstitučních zemí jsou svobodni v době zasedání, a jestliže se tak nevyslovilo i v Čechách, teda se to nicméně rozumí samo sebou.

Poslanec *Mayer:* Vysoké shromáždění se usneslo, že přejde k dennímu pořádku. Tato interpellace není žádnou interpellací, sahá tak hluboko, že přechází v debatu. Právo interpellace přísluší ovšem každému poslanci, ale to mají býti jednoduché otázky, jak věci se mají. Když se vysoké shromáždění usneslo, že přejde k dennímu pořádku, myslím, že nemají se nové otázky klásti v cestu tomuto přechodu k dennímu pořádku.

Rieger: Předkládám tedy ministerstvu otázku, zdali již došly zprávy o zatknutí poslance Braunera, proč je ve vazbě? Akta musejí se předložiti, aby se rozhodlo, neděje-li se vyšetřování nesprávně; já je za nesprávné mám (volá se: K dennímu pořádku!) a bylo za takové uznáno.

Posl. *Mayer* čte §. 83. jednacího řádu: „Každému poslanci přísluší právo, aby otázkami ku předsédovi říšského shromáždění, ku přednostům oddílů a výborů aneb k ministrům přivedl k řeči předmět, který není na denním pořádku, taktéž aby žádal od ministrů předložení úředních listin. Ve případě tom však nesmí interpellace přerušiti jednání již počaté.“ — Chce-li pan navrhovatel přednésti návrhy, nechť je přednese později. (Pochvala.)

Rieger: Činím tedy opětně dotaz k ministerstvu, byl-li poslanec Brauner prohlášen za vinna či za nevinna? A v případě, že byl prohlášen za nevinna, ptám se dále, je-li již na svobodu propuštěn? Pakli byl uznán vinným, ptám se ještě jednou, je-li rozepsána volba v okresu Přeštickém? Dále činím dotaz, zdali tajné vyšetřování, jak se nyní provádí na hradě Pražském, potrvá ještě pro tento politický proces, či můžeme-li se nadíti veřejného jednání, jak s sebou přináší naše konstituce. (Pochvala.)

Ministr *Bach:* Jsou tu dvě rozličné otázky; jedna z nich týká se skutečných událostí, druhá pak táže se, míní-li ministerstvo nějak rozhodovati o způsobu samého řízení. První jsem ochoten zodpovídati; co do druhé otázky ponechává si ministerstvo podati odpověď jiného dne, jenž by ustanoven byl vysokým shromážděním. První událost, na niž bylo se tázáno jest, byl-li poslanec Brauner prohlášen za vinna či za nevinna.

Rieger: Zároveň prosím, bylo-li jeho zatknutí nesprávné... (Přerušen sykotem.) Prosím, musí mi býti dovoleno, abych opakoval svou otázku. Otázka má zněla: Zda bylo zatknutí jeho správné či nesprávné; v případě, že bylo správné, je-li vinen či nevinen; a byl-li prohlášen za vinna, zdaž rozepsána jest nová volba v okresu Přeštickém. Bude mi dovoleno, abych zde opakoval svou otázku.

Min. *Bach:* První otázka tedy byla: Byl-li poslanec Brauner prohlášen za vinna či nevinna?

Rieger: A pak zdali byl zatčen způsobem správným či nesprávným. (Přerušení a výrazy nevole.)

Předseda *Schmitt* volá Riegera k pořádku.

Min. *Bach* odpovídá, že vyšetřování Braunera je dosud toliko předběžné, že tedy nemůže odpověděti k otázce, je-li vinen čili nic; co do druhé otázky, že musí předpokládati, že úřady ve všem se řídí zákonem. Ministerstvo může v otázce té spatřovati jen vyzvání, aby si dalo předložiti podrobné zprávy. Jakmile dojdou, předloží je sněmu. (Pochvala.)

Rieger: Dovoluji si, ačkoliv jsem sám právník, předložiti otázku p. ministru spravedlnosti, který tomu snad lépe rozumí: Zda může býti někdo dle dosud stávajících zákonů zatčen v předběžném vyšetřování, vyjímaje případ, že by byl

přistižen při skutku. (Řečník je přerušován mnohostranným voláním k dennímu pořádku, pokračuje však dále.) Prosím, pánové! udání musí předcházeti. Předkládám tedy otázku stran veřejného řízení, uznává-li ministerstvo potřebu, zavésti je v tomto zvláštním případě čili nic.

Min. *Bach* odpovídá vyhýbavě a žádá, aby se shromáždění vyslovilo, nemá-li se interpellace odložiti a ministerstvu odkázati. Ostatní část odpovědi byla pomatena a nesrozumitelna; ministr patrně přišel z konceptu, nevěda, jak se vymknouti z těžké otázky.

Rieger: Musím se tázati dále... (Řečník je přerušen všeobecným reptáním, ale pokračuje.) Přísluší-li či nepřísluší-li mně právo, předložiti ministerstvu otázku? Nepřísluší-li mi, prosím, aby se o tom hlasovalo. Mám další otázku k ministerstvu, co je nařízeno v příčině okresu Přeštického, zůstane-li tento nezastoupen na tak dlouho, až by se vyšetřování skončilo, či má-li se předevzíti zatímná volba.

Min. *Bach:* Ani o tomto předmětu nejsem s to, abych podal odpověď, nýbrž musím vyhraditi sobě, že odpověď podám v několika dnech.

Rieger: Musím předložiti ještě jednu otázku, a sice o stavu obležení v Praze. Kníže Windischgrätz ohlašuje v Pražských Novinách, že stav obležení je zrušen. Dovídám se však ze zpráv mnohých svých kollegů, kteří včera a dnes sem přibyli, že stav obležení ještě trvá. Předkládám tedy dvojí otázku: Předně, zda samo ministerstvo nařídilo, aby se zrušil stav obležení, či jen kníže Windischgrätz? A za druhé: Je-li stav obležení zrušen skutečně aneb jen dle jména? Myslím, že je to jen dle jména, neboť stav obležení v skutku trvá nejen v Praze, ale i v celé zemi.

Min. *Doblhoff* odpovídá, že ministerstvo nemohlo samo zakročovati do záležitosti obleženosti v Praze; ono sice projevovalo přání, aby ten stav minul, ale hr. Lev Thun i kníže Windischgrätz ujišťují, že se to ještě státi nemůže; přeje-li si sněmovna obdržeti historický výklad o příčinách obleženosti v Praze, že jej ministerstvo dle akt sestaví a ochotně předloží.

Rieger: Jeť zajisté potřebí, vznésti k ministerstvu prosbu, aby všechna akta jednání toho se týkající položilo na stůl

sněmovny, aby se mohl každý člen sám přesvědčiti o stavu věcí. Kdyžby se však ukázalo, že hrabě Thun a kníže Windischgrätz dovolili sobě v záležitosti té libovolnosti, — a máme všechnu příčinu toho se domnívati, — bylo by to dostatečným podnětem opravňujícím mne i každého jiného člena sněmu, aby navrhoval a žádal ve věci té zřízení zvláštní komise sněmovní k vyšetření této věci, nebyla-li tu porušena práva ústavou pojištěná. A myslím tudíž, že musím v zájmu cti své vlasti a mého národa požadovati, aby dotčená akta položila se na stůl sněmu, by ti poslanci sněmu, kteří jsou obviněni, mohli se před sborem, jemuž náležejí, ospravedlniti a přivésti též k platnosti své obžaloby proti těmto pánům, kteří by jich právo občanské a ústavní porušili. Dovoluji si tedy, předložiti ministerstvu jedinou otázku, je-li stav obležení v Praze dle vyhlášky knížete Windischgrätze zrušen? Vím však na jisto, že trvá ve skutečnosti dosud. Myslím tedy, že musím zadati proti jednání takovému protest. Rozhodnutí ve věci té přísluší odpovědné vládě. Míní-li ministerstvo, že nastala chvíle ustanoviti, aby stav obležení v skutku byl zrušen, nechť vydá též nařízení knížeti Windischgrätzovi, aby se vyšetřování nedělo dále před smíšenou komisí vojenskou. Ptám se ještě jednou, je-li ministerstvo s tím srozuměno, aby, an zrušen jest stav obležení, vyšetřování vedeno bylo ještě pořád dále vojenskou komisí, anebo má-li se svobodnému občanu dostati práva, aby to vyšetřování dálo se soudem civilním. (Hlučná pochvala.)

Min. *Bach* odpovídá konečně určitě, že ministerstvo dne 21. července obdrželo tištěnou vyhlášku, kterou zrušuje se stav obleženosti v Praze a zároveň ohlašuje se, že vojenská komise ještě potrvá. Ministerstvo hned se o tom radilo, a poněvadž po zrušení výjimečného stavu není právního důvodu, proč by ta komise ještě trvati měla, odeslalo téhož dne do Prahy depeši s rozkazem, aby vojenská komise hned byla rozpuštěna. (Velká pochvala.)

Rieger: Děkuji ministerstvu za tuto laskavou zprávu.

(Poznámka.) Co posledně Bach k upokojení Čechů vyprávěl a ve příští schůzi šířeji vykládal (I. 135), nesrovnává se s přede-

šlou řečí Doblhoffovou, ani s velikými rozpaky, do kterých byl dříve uveden Bach dotazy Riegerovými; také vojenská komise v Praze úřadovala a soudila potom jako před tím. Příčina a vysvětlení té neshody jest v tom, že vláda sice opravdově chtěla učiniti konec výjimečnému stavu v Praze a skutečně nařídila rozpustiti vojenský soud, ale kn. Windischgrätz jí neposlouchal než pokud chtěl, vláda pak ostýchala se veřejně to projeviti, až Riegerovi neustálým dotazováním podařilo se, rozvázati Bachovi ústa.

Ve 2. schůzi dne 25. července podán byl od 25 německých poslanců z Čech protest proti včerejšímu vyřčení Riegerovu, že stav obleženosti byl nejen v Praze, ale i v celé zemi České. Rieger k tomu podotekl, když se jedná o skutečné události, že nemohou se podávati protesty, ale opravy (I. 126).

Poslanec rytíř Sierakowski v též schůzi navrhl, aby se zvolila komise, která by vyšetřila stav provincií, kdež prý majetek a osobní bezpečnost jsou ohroženy, a navrhla náležitá opatření (I. 128). Účel toho návrhu byl, aby šlechta polská v Haliči byla chráněna proti mstě a rozlícenosti svých poddaných. Do této komise voleno po jednom členu z každého oddílu sněmovního, jichž bylo devět; Rieger zvolen do ní oddílem šestým (I. 162), potom pak v komisi zvolen za zpravodaje (I. 298); ale v rychlém a zmatečném běhu dalších událostí zapomnělo se na tu celou věc.

V bouřlivém témdni svatodušním přijeli do Prahy polní zbrojmistr hr. Mensdorf a dvorský rada Klecanský jakožto dvorští komisaři poslaní od Vídeňské vlády, aby mírným způsobem pokusili se o utišení; i vyjednali, že občanstvo odstraní barikády, a kníže Windischgrätz že složí velitelství, na jeho pak místo nastupoval již týž hr. Mensdorf (15. června); ale hned vše zase se zmařilo, a to hlavně za příčinou střelby některých svévolníků na vojáky, hlavně ze mlýnů staroměstských. K tomuto okamžiku vztahovala se pichlavá interpellace, kterou ve 3. schůzi sněmu říšského dne 26. července učinil český poslanec K. L. *Klaudy;* dotazoval se o „trestuhodném chování se vojska v Praze", zvláště že „vojsko odepřelo poslušenství generálu hr. Mensdorfovi a prohlásilo, že chce sloužiti toliko pod polním podmaršálkem Windischgrätzem", což interpellant nazýval vojenskou zpourou. Ministr války hr. Latour odvětil trochu popuzeně, že nebylo vojenské zpoury, neboť Mensdorf dobrovolně odstoupil od velitelství. Klaudy na to odvolával se na výrok generála Khevenhüllera, *Rieger* pak doložil: „Mohu potvrditi výpověď poslance Klaudyho. Slyšelť jsem z úst hr. Mensdorfa samého, jenž zasluhuje všechnu úctu, že není

s to, aby přijal velitelství, poněvadž vojsko nechce jemu prokazovati poslušenství. Rovný tomu výrok slyšel jsem také od Wallmodena a od Thuna" (I. 164).

Sněm říšský v těch dnech rokoval o definitivném jednacím řádě; §. 33. obsahoval, že poslanci rozdělí se v devět oddílů, a to losem. Když ve 4. schůzi dne 27. července o tom paragrafu se jednalo, poslanec Smolka navrhl, aby poslanci každé provincie rozdělili se do těch oddílů volbou mezi sebou vykonanou, a ne losem, neboť jen volbou lze toho docíliti, aby každý oddíl byl obrazem celého sněmu, jakž jest si přáti. Tohoto opravného návrhu ujímal se také Rieger (I. 189). Návrh Smolkův byl zavržen většinou nemnoho rozhodnou (ač dle stenografické zprávy předseda Schmitt ohlásil, že jest přijat). Při opačné zkoušce byl nemalý hluk; Rieger volal: „Onen pán řekl, že haličtí poslanci jsou jenom mašiny bez vůle; prosím, aby za to byl pokárán." Předseda Schmitt si toho nevšiml. K vysvětlení toho intermezza budiž dotčeno, že mezi 108 haličskými poslanci bylo 36 vesničanů, kteří německy nerozuměli, a proto při hlasování řídili se příkladem jiných poslanců, kterým důvěřovali. Neschopnost Schmittova k řízení sněmu měla konečně ten výsledek, že udělal se trvale chraptivým, a na jeho místě předsedal pak stále Strobach (I. 201). Potom 18. srpna Strobach zvolen za předsedu a zůstal jím po celé sněmování ve Vídni.

Dne 29. července říšský sněm měl dvě schůze, ve kterých k návrhu ministra Doblhoffa jednalo se o adrese, kterou by císaři přednesla se pilná potřeba, aby vrátil se z Inšpruka do Vídně. Adresa výborem devítičlenným vypracovaná a pak ve sněmovně diktovaná, málo komu se líbila, rokování vleklo se bez výsledku; Rieger navrhoval, aby zvolil se nový výbor trojčlenný k vypracování jiné adresy (I. 220, 221). V 8. schůzi 30. července pokračovalo se v témž; osnova adresy byla rozmanitě látána a stylisticky opravována. Celé jednání bylo hodně slovičkářské a nemnoho důstojné; Rieger je charakterisoval pravdivými slovy: „Nemůžeme si stěžovati, že bychom neměli školy: včera jsme musili psáti diktando, dnes písemnosti, a snad také ještě dostaneme lekci mluvnickou" (I. 225). Rieger při opravování adresy odporoval toliko výrazu „nejjistější ze všech záruk", čímž se rozuměla armáda; pravil, že „sotva kdo bude popírati možnost, že mohou býti záruky ještě jistější nežli 300.000 mužů vojska a 300 děl" (I. 230); chtěl místo toho položiti výraz „jisté záruky", což však nepřijato (I. 233). Nejvíce mluveno o tom, má-li sněm na císaři „požadovati" (fordern), aby do Vídně se vrátil, či má-li ho

za to „prositi“ nebo nějak jinak zdvořile tu žádost přednésti; většinou přijato bylo slovo fordern. — Císař vrátil se potom do Schönbrunnu již 12. srpna 1848.

V 9. schůzi 31. července bylo ohlášeno, kterak devatero sněmovních oddílů se ustavilo; Rieger zvolen v pátém oddíle za zpravodaje. Při losování poslanců do jednotlivých oddílů přihodilo se, že v jednom oddíle bylo poslanců z Čech tolikọ 8, v jiných až 10; Rieger dožadoval se toho, aby nově přicházející poslanci byli rozdělováni do oddílů tak, aby v každém oddíle byl pokud možná rovný počet poslanců, jakž předepisoval §. 2. jednacího řádu; výklad ten byl uznán za správný (l. 242).

V též schůzi přikročilo se k jednání o §. 34. řádu jednacího, jenž ustanovoval, že sněm říšský má *sestaviti výbor, jenž by vypracoval osnovu ústavy říšské.* Týž paragraf měl dále obsahovati předpis o tom, kterak ten výbor zvoliti se má; kterýžto předpis měl nabyti důležitosti veliké, ano osudné, neboť na něm visela otázka: bude-li většina ústavního výboru představovati většinu sněmovní, čili nebude, a tudy také otázka: ukáže-li se práce ústavného výboru, jsouc předložena plnému sněmu, platnou a užitečnou či daremnou? Zkrátka, tu kladl se zárodek k budoucímu zdaru či nezdaru sněmu ústavodárného. Kromě péče o většinu ústavného výboru mnohým poslancům jednalo se však při tom také o to, aby každá provincie a každá národnost v ní byla v tom výboru zastoupena, kterýžto ohled dílem potýkal se s ohledem prvějším a jemu překážel. Návrhův a opravných návrhů bylo podáno několik. Výbor, jenž se radil o jednacím řádě a měl poslance Mayera za referenta, navrhl, aby ústavný výbor se skládal ze 30 členů, a sice tak zvolených, že by *poslanci každého guberniálního obvodu volili po třech členech.* Guberniálních obvodů čili gouvernementů bylo deset; poslanci z Čech volili by dle toho tři členy, poslanci z Moravy a ze Slezska dohromady také tři, poslanci z Haliče, z Krakovska a z Bukoviny dohromady tolikéž; ostatních sedm guberniálních obvodů (Rakousy Dolejší, Rakousy Hořejší se Salzburkem, Štýrsko, Tyroly s Vorarlberkem, Krajina s Korutany, Přímoří, Dalmacie) byly malé, a měly voliti také po třech členech, a poněvadž jsou větším dílem německé, měli Němci centralisté v ústavném výboru obdržeti většinu, ač ve sněmovně byli menšinou. Pročež haličský poslanec kníže Lubomirski navrhoval docela jiný předpis o volbě do ústavného výboru, aby totiž „celý sněm říšský z poslancův oněch gouvernementů, které mají méně než 30 poslanců ve sněmu říšském, volil po dvou členech, z větších pak gouvernementů na každých 15 poslanců

po jednom členu". *Rieger* zase učinil takový návrh, aby do ústavného výboru voleno bylo *z každé sekce* (oddílu sněmovního) *po dvou členech*, a krom toho *z poslanců každého gouvernementu po jednom členu* (I. 260.) Tento svůj návrh odůvodňoval Rieger téhož dne (31. července) následující řečí (I. 261—263):

Pánové! Mluvilo se mnoho krásných slov o jednotě, o rovnosti, o rovnoprávnosti všech občanů rakouských, o stejné ke všem spravedlnosti; i já chci odůvodniti návrh svůj týmiž slovy, týmiž zásadami. Bylo řečeno: My nesedíme zde jako poslanci provincií nebo národností, my sedíme zde jako zástupci všech svobodných občanů celé říše. A při této zásadě hájí se názor komise, který nechce nás pokládati za poslance celé říše, nýbrž za poslance gouvernementů. Kdo již jednou drží se zásady, že se nemá dbáti na provincie a národnosti, pak musí pominouti je úplně, musí říditi se prostě zásadou jednacího řádu, musí se říditi vůbec nějakým pevným pravidlem, a toto pravidlo jest, že se všechny výbory tvoří volbou ze sekcí; jen tímto způsobem mohou pominouti mezi námi všickni rozdílové národností, všechny rozdíly gouvernementů. V sekcích pak přihlíží se hlavně ke schopnosti každého jednotlivce, aspoň myslím, že tato zde především rozhoduje. Ovšem tento moment jest to, na nějž dbáti musíme přede vším jiným. Řeklo se: Každá provincie vyslala sem stejné množství intelligence, a když náleží bráti ohled na intelligenci, má se hleděti k tomu, aby tato tam byla zastoupena ze všech provincií stejně. To jest i můj náhled, jenže z něho vyvozuji jiný důsledek. Myslím, že nám byla intelligence vyslána stejnou měrou ze všech provincií, ze všech gouvernementů; neboť domnívati se, že by jedna provincie byla vyslala poměrně méně intelligence nežli druhá, bylo by urážkou provincie, které by se týkalo, a toho, pánové, jeden o druhém nebudeme se domýšleti.

Řeklo se, že nejvyšší zásada, od které máme vycházeti, jest rovnoprávnost všech národností. Kdybychom se chtěli držeti této zásady, museli bychom národnosti dáti zastupovati důsledně také ve výboru rovným počtem poslanců. Jedno jest

mi s podivením: že ten poslanec,*) kterýž tu zásadu tak pevně a určitě vyslovil, nepředložil zároveň dodatek nutně z ní vyplývající, že se volba do výboru konati má dle národnosti, že má tedy každá národnost voliti tři poslance; pak měli bychom pro národnost německou tři, pro českou tři, a nevím pokládají-li se Moravané za zvláštní národnost, pak by i oni měli vyslati tři poslance. Dále by zástupci ostatních národností, tedy Italiani, Valaši, Rusíni a Poláci rovněž tak měli voliti po třech poslancích do výboru. Nevím, je-li vysoké shromáždění ochotno přistoupiti k této zásadě.

Pravilo se dále: Nesmíme opustiti historické půdy, musíme zachovati rozdělení na gouvernementy. Je to podivné, že ti samí poslanci, kteří prve chtěli učiniti z historické půdy tabulam rasam a tedy neuznávati nijakého rozdělení gouvernementů, teď najednou se chtějí opět navrátiti k historickému základu, protože v otázce této jest to pohodlnější názorům jejich strany. Řeklo se nám, že navrženým zastoupením gouvernementů ve výboru dle jich velikosti, teda zastoupením dle procent počtu obyvatelstva, přivodí se nadvláda velkých gouvernementů nad malými; já zase tvrdím, že naopak návrhem komise, aby každý, ať velký ať malý, volil stejný počet poslanců do výboru, způsobí se nadvláda menších zemí, které se náhodou dělí ještě v kolik malých gouvernementů, nad zeměmi velkými, a *to*, pánové, je zjevná nespravedlivost. Nechtějme přec toho zapírati, že je v tom nespravedlivost, když volba se má konati dle provincií, z čehož pak následuje, že 108 poslanců haličských nevolí více členů do tohoto výboru nežli kolik jich volí 11 poslanců dalmatských. Ptám se, není-liž tato nerovnost zastoupení nespravedlností? Měli bychom přede vším vycházeti ze zásady, že se má zvláště prohlédati k intelligenci. Pak ale ptám se, chce-li se snad vysoké shromáždění domnívati, že provincie dalmatská ve

*) Týká se poslance Goldmarka, Vídeňského demokrata, jenž mluvě proti návrhu Lubomírského, dovolával se rovného práva všech národů, a pomateně kladl důraz na důsledek té zásady, jehož však sám se nedomyslil (I. 255).

svých 11 poslancích vykazuje stejně neb více intelligence, nežli 108 poslanců haličských? Pánové, to připustiti bylo by urážkou poslanců haličských. Myslím, pánové, že se může rovnosti rozličně rozuměti: jestiť absolutní a relativní rovnost. Zde se žádá rovnost absolutní, žádá se, aby provincie bez ohledu k počtu obyvatelstva zastoupeny byly ve výboru stejným počtem poslanců: to je rovnost absolutní; ale absolutní rovnost, pánové, jest vždy a věčně relativní nerovností, — jest teda vždy nespravedlivostí. Čím je to, že ku příkladu v závodě fabrickém učeník a dělník, obchodvedoucí, kolorista a strojník nejsou placeni stejně? To by nezbytně kázala zásada absolutní rovnosti mnohými poslanci vyžadovaná. (Volá se: K věci!)

Posl. *Klaudy.* Uváděti příklady jest volno v každém shromáždění a musí být volno každému poslanci. (Prudká přetržka.)

Rieger: Přijmeme-li takovouto absolutní rovnost všech zemí, musely by také Halič a Čechy jen tolik platiti do státního pokladu, a neodváděti více rekrutů nežli ostatní menší provincie. My však žádáme relativní rovnost mezi všemi provinciemi, a to je spravedlivost. Kdyby však vysoké shromáždění raději přijalo zásadu absolutní rovnosti mezi provinciemi, musel bych k vůli důslednosti navrhovati, aby na příští tyto velké provincie rovněž tak málo platily ke státnímu pokladu a rovněž tak málo rekrutů odváděly, jako ty druhé. Považte, pánové, že největší provincie jmenovitě Halič, Čechy, Morava a Dolní Rakousy, více přispívají ke státnímu pokladu nežli několik ostatních provincií dohromady. Kdož pak neví, že na rovinách veronských musí krváceti mnohem více mužů z největších provincií nežli z malých; a když máme obětovati svůj statek a svou krev pro monarchii větší měrou, mělo by na nás slušným způsobem více býti dbáno i v jiném ohledu. Když více přispíváme k trvání mocnářství skutkem, proč bychom tak neměli činiti také radou? Chci však pominouti tento ohled slušnosti a setrvati při zásadě, že ve výboru nemají zastoupeny býti národnosti a provincie, nýbrž kapacity celého říšského shromáždění, bez ohledu, pocházejí-li z té

neb oné provincie. Za příklad uvádím město Vídeň, které zde jest zastoupeno 15 poslanci; nechci ubližovati ostatním provinciím, avšak každý mi přisvědčí, že by se mělo předpokládati o Vídni, jakožto o městě hlávním, sídelním a universitním, že obeslalo říšský sněm větší sumou intelligence. Může se snadno shledati, že právě tito poslanci Vídeňští jsou největší intelligencí sněmu říšského, a že právě všichni tito poslanci uznají se za takové, kteří svým státnickým vzděláním obzvláště jsou povoláni, aby ponavrhli ústavu celé říše. Proč si teda máme vázati ruce ustanovením, že jen tři poslanci se volí z jednoho gouvernementu a zbaviti se práva vybírati nejlepší intelligenci. Já mám za to, že máme shledati dohromady všechnu nejvyšší intelligenci, co ji mezi sebou máme, neboť ta otázka, o níž se zde rozhodovati má, jest nejdůležitější pro celé mocnářství. Vždyť na rozhodnutí této otázky to závisí, má-li Rakousko v budoucnosti ještě trvati jakožto mocný stát, či má-li snad chovati již v samé své budoucí ústavě zárodek rozkladu, příčinu rozpadu. Vždyť, postavíme-li zásadu, že volba má se říditi dle intelligence, pak se budeme také říditi ještě jednacím řádem; jednací řád pak nám praví, že všechny výbory k poradě a spracování předloh zákonů se musejí sestavovati volbou ze sekcí. Čím je to tedy, že právě v tomto kuse ustoupila komise od rozumné té zásady? čím je to, že právě v tomto kuse činí se výjimka od pravidla? Zdá se téměř, že se tu přijala zásada, jen aby se opět opustila při nejbližší příležitosti, kde se nehodí. Když se jednou uznala za nejrozumnější zásada, voliti výbory k zákonům prostředkem sekcí, proč se opět bez příčiny opouští? Či je snad tento návrh zákona méně důležitý nežli ostatní? anebo je k němu zapotřebí méně kapacity? Myslím teda, že jednám důsledně, když navrhuji, *aby tato volba děla se dle obecného pravidla jednacího řádu, to jest dle sekcí.*

Jediná námítka, která by se mi mohla činiti, jest ta, že může při tomto způsobu volby jedna neb druhá provincie náhodou zůstati nezastoupenou. Této námítce vyhýbám se návrhem, aby se zásada jednacího řádu takto doplnila: *nechť*

kromě toho volí každá provincie za sebe po jednom poslanci do tohoto výboru, aby tam mohl podávati zprávy o jejích zvláštních zájmech a potřebách. Poznámek těch by jistě náležitě bylo dbáno od ostatních členů výboru.

Kdyby však každá provincie volila tři poslance, to by značilo opustiti zásadu, že se má zvláště přihlížeti k intelligenci; neboť návrh komise nemá ohledu ani na počet obyvatelstva, ani na počet poslanců, nýbrž na nahodilý počet gouvernementů, a tedy ne na intelligenci. (Častěji přerušován voláním: Hlasovat!)

Dále třeba všimnouti si ještě jedné věci: jsouť kapacity rozličného způsobu. Může se přihoditi, že kupř. provincie dalmatská vyšle výtečné členy do sněmu říšského, ale snad právě takové, kteří mají méně nadání a vzdělání předběžného k této práci ústavní; snad nalezneme mezi poslanci dalmatskými takové, kteří výtečně znají se v námořnictví, jiné zvláště obeznalé v obchodu; ale možná, že nenajde se mezi nimi ani jediný, jenž by se zabýval vědami politickými, aneb který by to byl učinil svým zvláštním úkolem, studovati ony theorie, dle kterých se musejí tvořiti ústavy států, mají-li slibovati trvání. Chceme-liž tedy přinutiti provincii dalmatskou, aby ze svých jedenácti poslanců zvolila tři státníky, když jich mezi poslanci svými nemá? To značilo by kořiti se zásadě, kteréž se užívá v Rusku při rekrutování. (Je vyrušen opětným voláním o hlasování. Hlasy: „Nesmí se odbočovati od předmětu.“ Řečník však se nedá vyrušiti a pokračuje:) Tam dle doslechu stává nařízení, aby nově odvedení rekruti byli postaveni do řady vždy po jednom stu; devadesátý první v této řadě určen jest za klarinetistu, devadesátý druhý za trubače, devadesátý třetí za ševce, devadesátý čtvrtý za tesaře, a na ten způsob dále. Nepřihlíží se tu k tomu, zdaž ten, kdo k nějakému povolání takto se určuje, má k němu také schopnost a chuť; netáží se, zda si dobyl v oboru tom předběžného vzdělání, a zda mezi oněmi sto rekruty v řadě nenalézají se jiní, kteří by k zaměstnání tomu měli více náklonnosti i povolání. Zákon jest neúprosným, deset posledních ze sta musí míti již také

talent ku každé práci, ku které je náhoda určila, ať již chtějí anebo nechtějí. (Kolikráte přerušen voláním: Hlasovat!)

Posl. *Borrosch* volá k jednacímu řádu.

Vicepresident *Strobach* odpovídá k tomu, že srovnává se to s jednacím řádem, aby každému řečníku ponecháno bylo ukončiti odůvodnění návrhu jednou počaté. Také má pan Rieger v otázce té slovo poprvé.

Rieger pokračuje: Mluvívá se zde tak často a tak rádo proti opatřením a zásadám ruské vlády; myslím, že výše uvedenou ruskou zásadu nebudete chtíti k platnosti přiváděti v této veledůležité otázce, že nebudete chtíti nutiti Dalmatsko, aby vykázalo mezi svými poslanci tři kapacity obzvláště způsobilé k navržení ústavy. Pánové, opakuji to ještě jednou — nejrozumnější zásadou jest přihlížeti především ku kapacitám, a to se děje u nás pravidlem v sekcích. Tomuto výboru má býti svěřena nejdůležitější práce sněmu říšského, naň má vlastně v podstatě býti vloženo celé to dílo, k němuž my všichni jsme sem přišli; on má za nás, naším jménem vypracovati návrh ústavy, na kteréž závisí blaho našich národů, budoucnost mocnářství; musíme teda k velkému úkolu se vší pílí a pozorností shledati všecky kapacity politické, co nám jich jest na snadě v celém shromáždění říšském. Čím intelligentnější bude výbor, tím lepší bude také dílo ústavní; berme tedy kapacity, kdekoliv je nalézáme, bez ohledu na národnost a gouvernementy. Pánové, mocnářství naše — smím-li se tak vyjádřiti — pracuje ku porodu (smích), pracuje na svém znovuzrození, nové mocnářství mladé a zdravé má nyní vstoupiti do života (opětovný smích) — tento výbor má jaksi učiniti císařský řez (trvalý smích), kterýž, nezdaří-li se, nejen že učiní nemožným trvání staré monarchie, ale i onen mladý nadějný život zhoubě zasvětí. Proto, pánové, opakuji ještě jednou: nevolme do výboru toho národnosti a provinciality, volme největší kapacity.

Návrh Lubomirského při hlasování byl zavržen 177 hlasy proti 133, návrh Riegerův rovněž zavržen 189 proti 160, a schváleno, aby ústavní výbor se skládal ze 30 členů, volených po třech od poslanců každého guberniálního obvodu. Volby tyto

vykonaly se dne 1. srpna; zvoleni z Čech (I. 274) Palacký, Pinkas a Rieger, a z Moravy se Slezskem tři Němci: Hein (r. 1861 předseda říšské rady), Kajetan Mayer (pozdější von Mayrau) a Feifalik, otec pozdějšího odpůrce Kralodvorského Rukopisu. Morava byla tak neprobuzena, že i české krajiny volily Němce, a tak mezi poslanci moravsko-slezskými měli Němci většinu.

Sněmovna zaměstnávala se pořád ještě rokováním o řádě jednacím. V 11. schůzi dne 2. srpna při §. 47. navrhoval Rieger takový předpis, když návrh učiněný některým poslancem jest ve sněmovně podporován, aby rozhodnutí o tom, má-li býti odkázán komisi ku předchozí poradě anebo bez ní vzat v plnou poradu, mohlo většinou odloženo býti na čtyry neděle; důvod Riegerův byl, že ve sněmovně není tolik schopných sil, aby mohlo zároveň pracovati tolik komisí, kolik návrhů bude učiněno a dojde podpory. Když většina projevila nechuť k tomu návrhu, vzal jej Rieger nazpět (I. 304—7).

Paragraf 84. jednacího řádu, o němž jednalo se ve 14. schůzi dne 5. srpna, chtěl tomu, že chce-li poslanec podati *interpellaci* k ministrovi, má nejméně 24 hodin dříve ohlásiti obsah a příčinu její písemně u předsednictva sněmovny; interpellace potom se přečte ve sněmovně, a je-li podporována aspoň desíti členy, má k ní ministr odpověděti. Proti těmto návrhům komise povstal demokratický poslanec *Violand*, chtěje poslancům zabezpečiti právo méně obmezené, tak aby mohli ministra dotazovati se bez předchozího ohlášení a interpellaci svou také hned odůvodňovati. V debatě o to vzniklé ujímal se *Rieger* mínění Violándova; promluvilť takto (I. 381):

Sdílím úplně náhled poslance Violanda. Takového obmezování interpellačního práva, jak je komise navrhuje, dokonce nemohu schvalovati. Právo interpellační jest jedním z nejdůležitějších práv poslaneckých; účelem jeho jest, aby ministři upozorňováni byli na stávající zlořády, a aby se jim takto podávala možnost, jistému zlořádu pomoci. Kdybychom chtěli k odstranění každého zlořádu činiti návrh na usnešení sněmu, to vzalo by mnohem více času nežli jednoduché otázky k ministerstvu. Takovými interpellacemi činíme ministerstvu možným, aby pomohlo naznačenému zlořádu, neobtěžujíce nad nutnou potřebu sněm říšský návrhy a předlohami zákonů. Druhý důvod práva interpellačního spočívá v tom, abychom se dověděli, jaký náhled má ministerstvo o jistých poměrech,

jakým směrem ministerstvo se hodlá bráti v důležitých otázkách časových; tím se nám podává možnost, abychom teprva nesouhlasíme-li s ministerstvem, mohli podati návrh, jehož přijetím může ministerstvo býti přinuceno, aby jednalo dle názoru říšského shromáždění. K čemu obmezovati toto důležité právo? Komise obmezuje je v ten smysl, že interpellace musí 24 hodin dříve býti ohlášena. Jest mi pochopitelno, že komise činí takovýto návrh: onať má úplnou důvěru k nynějšímu ministerstvu, a myslí, že od nynějšího ministerstva není se obávati žádného podvratu; ale ministerstvo nynější, jež se zdá požívati tak velké důvěry v tomto shromáždění a také u mne jí požívá, mohlo by nepřečkati trvání jednacího řádu. Možno jest, že na jeho místo nastoupí ministerstvo nepožívající důvěry tou měrou, jako nynější. K čemu tak velice vázati sobě ruce tímto paragrafem?

Ministerstvo připadá mi jako hospodář veliké domácnosti. Pořádný hospodář musí býti s to, aby každému hostu okázal své hospodářství a vykázal okamžitě, jak vše jest v pořádku. Je-li však host hospodáři neb hospodyni napřed ohlášen, tu jest s to, aby během dne uvedl vše do pořádku. Mnohý zlořád se zakreje, mnohá špína se odklidí; mnoho se vykoná během 24 hodin, zvláště když železnice a telegrafy nestojí ke službě nám v té míře jako vládě. Tak se může státi interpellantovi, že po 24 hodinách již nemůže předložiti zamýšlenou otázku, ježto pravé zlořády mezitím již jsou zakryty neb odstraněny. Je-li však s to, aby předložil otázku toho dne, kdy ji předložiti chce, pak nemůže ministerstvo ukliditi těch zlořádů a musí okamžitě státi k slovu a dáti odpověď, aby ukázalo, že hospodářství jeho jest v pořádku.

Z této příčiny nikterak se nehodí ohlašovati interpellaci 24 hodin napřed. Komise obzvláště z té příčiny přistoupila k tomuto paragrafu, ježto se domnívá, že se již interpellace v našem shromáždění zneužívalo. Pánové, mám to za zcela přirozené. Vyskytovalo-li se jaké zneužívání, má to zajisté svou příčinu v novosti našich poměrů; jeť přirozeno, že rádi

zkoušíme a prohlížíme zbraň, kterou jsme dostali poprvé do ruky.

Podporuji tedy návrh poslance Violanda.

Druhou k tomu příčinou, a sice tou nejdůležitější, jsou mi mnohé zlořády, které na nás přešly ze správy absolutní, mnohé přehmaty byrokratů, na něž dlužno, a často i stačí pouze poukázati. Až bude stát uveden do úplného pořádku, pak, myslím, netřeba se obávati, že by se interpellace tak často opakovaly. Pak nebude jich více třeba, neb opravy tou cestou, totiž prostředkem interpellací, nebude více třeba. Pak nebudeme již tak snadno v pokušení, abychom ho užívali a užívali přes míru; musíme to teda přenechati citu slušnosti každého jednotlivce, aby interpelloval jen tehdáž, když má přednésti věc důležitou. Myslím tedy, abychom se tak dalece neobmezovali a zůstavili to citu slušnosti a snad i dobré radě presidentově při podávání interpellací, aby se interpellovalo jen tehdáž, když v skutku stává k tomu důležitá příčina.

V další debatě radikální poslanec Löhner, háje návrhu komisního, odmítal zejména také Riegerovo přirovnání ministra k hospodáři. Též Fischhof mluvil proti návrhu Violandovu a proti důvodům Riegerovým, jiní zase snášeli se s Violandem. Na konec *Rieger* opět hájil svého mínění takto (I. 388):

Chci se vyjádřiti zcela stručně. Poslanec Umlauft pravil nejvíce z toho, co jsem říci chtěl, a poslanec Pillersdorff vyvrátil výtečně důvody proti mně přednešené. Když jsem prve použil příkladu o hospodáři, nechtěl jsem tím říci, že by hospodář musel býti s to, aby každou chvíli podal zprávu o nejmenších podrobnostech hospodářství; on však zajisté musí býti s to, aby podal zprávu o každém předmětu podlehajícím působnosti jeho bezprostředně, o každém předmětu souvisejícím podstatně s trváním celého hospodářství. Rovněž tak musí ministerstvo každou chvíli býti s to, aby odpovídalo k otázkám takovéto důležitosti. Netřeba, aby mohlo podati zprávu, jak se udála potržka v nějaké odlehlé ulici; jemu nebude zodpovídati se z toho, jestliže někdo byl zabit v některé provincii při rvačce hospodské; ale ono musí býti s to, aby okamžitě podalo zprávu o tom, kdo jest té doby presidentem

pětimilionové provincie.*) Odpovídati k otázkám takovéto důležitosti musí ministerstvo povždy býti hotovo. Uváděno proti mně především, že by se mohlo práva interpellačního zneužívati. To platí o každém právu. Museli bychom zapověděti všechny zbraně, kdyby ten důvod měl býti platným; a rovněž tak museli bychom zapověděti tisk. Z téže příčiny, že tisku může býti zneužíváno, obmezoval absolutismus tisk censurou; a něco podobného chce nám tu zavésti, kdo žádá, aby každá interpellace byla poručníkována dvaceti jinými poslanci a tak dvaceti jiným předložena k censuře a ke schválení. Myslím, že nám není potřebí říditi se těmito zásadami. Pravím, že ministerstvo musí v každé chvíli býti s to, aby dalo odpověď o tom, co náleží v jeho obor; jestliže se však ohlásíme ministerstvu 24 hodin napřed, toť jest jako bychom ohlásili dámě svoji návštěvu a jí takto možným učinili, aby připravila se na naši návštěvu a zakryla snad nedostatky uměním toiletty... (hlasy na levici: K věci!), a tak nás oklamala o pravém stavu věci. (Pochvala.) Ministerstvo, hraje-li poctivě, musí každé chvíle býti ochotno, aby si dalo nahlednouti do karet. (Pochvala.)

Návrh komise, jehož hájil zpravodaj Mayer, byl potom většinou zavržen.

V 15. schůzi dne 7. srpna, když dokonána byla debata o řádě jednacím, někteří navrhovali různé předpisy ještě o tom, může-li předseda schůzi sněmovní již opovězenou odložiti k jinému času sám, anebli k tomu potřebuje svolení sněmovního. Rieger mínil, že předsedovi mělo by to právo náležeti jen v takovém případě, když by sněmovna nemohla se sejíti; avšak návrh ten vzal zase zpět, a nebyl přijat žádný návrh v té věci (I. 409).

V 17. schůzi dne 9. srpna Rieger referoval od 5. sněmovního oddílu o volbě poslance Frant. Trzecieského za Jasło v Buko-

*) Ministr vnitra Doblhoff byl dne 25. července interpellován, kdo jest gubernatorem halickým, zdali hr. Fr. Stadion, či velitel Hammerstein, anebo vicepresident Goluchowski. Doblhoff nedovedl odpověděti toho dne, ani nazejtří, a teprva 27. července vyložil, kterak ta otázka jest mu záhadna: Stadion byl podal 6. června demisi, ale ta ještě nebyla vyřízena, a Goluchowski i Hammerstein byli Stadionem požádáni, aby ho zastupovali (I. 133, 163, 186).

vině (I. 440); rovněž nazejtří jménem téhož oddílu dával zprávu o volbách Frant. Haška za Budějovice a Václava Schopfa za Žlutice (I. 459). V 19. schůzi dne 11. srpna při dálé příležitosti navrhl: když některá volba byla oddílem prozkoumána a sněmem schválena, a pak přijde protest proti ní, aby takový protest nedával se ke zkoumání témuž oddílu, nýbrž výboru zvolenému ke zkoumání pochybných voleb; návrh ten byl přijat (I. 485—7). — V 25. schůzi 19. srpna přimlouval se, aby sněm nezasedal dvakrát za den, než jen jednou, aby se mohlo pracovati také ve výborech a v oddílech; ale návrh ten nedošel obliby (I. 651). — V 26. schůzi 21. srpna přišla na přetřes směšná petice pěti obyvatelů Pražských, aby říšský sněm dal ministerstvo Doblhoffovo v obžalobu. Rieger podporoval návrh Havlíčkův, aby ministerstvo dalo vyšetřiti původ té petice; jako pro zleužití svobody tisku, tak i pro zleužití práva petičního může člověk býti volán k zodpovídání. Dle návrhu komise i dle přání Doblhoffova sněm tu věc odložil ad acta (I. 656). V téže schůzi dána zpráva o petici strojnických dělníků ve Vídni, aby mohli tvořiti zvláštní ozbrojený sbor vedle národní gardy; komise navrhla, aby ta žádost odevzdala se ministerstvu. Rieger snášel se s přáním vlády a s návrhem Borroschovým, že by sněm neměl odpovědnost za odmrštění té petice svalovati na ministerstvo a tím uváděti je u pracovné třídy v neoblíbenost, nýbrž že by měl tu odpovědnost sám na se vzíti a petici zamítnouti s tím odůvodněním, že kromě všeobecné národní gardy není už žádných zvláštních gard a žádné nebudou se zřizovati. Na konec ta petice odkázána výboru kostitučnímu, jenž má též navrhnouti obecné zásady o ozbrojení lidu (I. 661—3). Téhož dne jednalo se o povolení k 20milionové výpůjčce státní; Rieger radil, aby o té věci dály se porady také v oddílech sněmovních, a proti ministrovi financí zastával náhled, že jedná se o skutečný zákon (jenž teda má býti třikrát čten), zvláště poněvadž byla vyslovena také zásada, že statky státní a zvláště klášterské mohou býti dány do hypoteky (I. 674—6).

V 27. schůzi dne 22. srpna poslanec Löhner odůvodnil návrh, aby stát přestal udělovati a uznávati *šlechtické tituly*: za ním poslanec Sierakowski přednesl návrh radikálnější, že se zrušují všeliké šlechtické tituly a výsady s tím spojené. Někteří byli by nejraději ty návrhy hned na místě vyřídili; Klaudy toliko litoval, že o té věci rozpřádá se rokování, a přál si, aby beze zbytečných debat hned se hlasovalo, neboť všichni prý se v tom srovnávají, že již nemá býti žádné šlechty v Rakousku. Méně horkokrevný byl Hein, jenž žádal, aby ty návrhy přikázaly se

konstitučnímu výboru; s ním souhlasil Helfert, připomínaje předpisy jednacího řádu, i Havlíček, jenž mínil, že ukvapené zrušení šlechty od nešlechticů (nebyloť v tomto říšském sněmě skoro žádné usedlé šlechty a málo papírové) vypadalo by sobecky, začež se mu dostalo bručení. *Rieger* přidal se též k návrhu Heinovu, a pravil (I. 727):

Chtěl jsem přistoupiti k návrhu poslance Heina. Nenahlížím, jaký účel to má míti, abychom ukvapili takovéto návrhy; toť vypadá právě tak, jako bychom my mužové rodu měšťanského se nemohli již ani dočkati doby, ve které šlechta bude oloupena o své přednosti a tituly. (Sykot.) Jsem rovněž tak dobře demokratem, jako kdokoli ve shromáždění; my uzavřeme a budeme muset uzavříti, že šlechta je zrušena, což jest požadavkem ochrany monarchie demokratické; ale my to uzavřeme zároveň se všemi jinými zásadami konstituce. Neníť zajisté prospěšno vybírati jednotlivé kusy konstituce a rokovati o nich; přijmeme kostituci ve spojení a v celku, v jakém ji předloží konstituční výbor; pak rokujme o paragrafu za paragrafem. I já, tak jako jiní poslanci, mohl bych si učiniti to potěšení a přiváděti k řeči jednotlivé paragrafy; ale nevidím v tom účelu; mám to za potřebné a důstojnosti našeho shromáždění přiměřené, abychom pořádek v debatách zachovávali a celý system ústavní k poradě předložili, ale nejednali a nehlasovali napřed o každém paragrafu zvlášť. (Obecné bravo.)

Na konec přijat byl návrh Brestlův: „Sněmovna jsouc přesvědčena, že ministerium nebude navrhovati žádného dalšího udělování titulů šlechtických, přechází k dennímu pořádku.“ Tím zastaveno udělování nového šlechtictví, ale otázka o trvání nebo zrušení šlechty odložena až k jednání o ústavě.

Od 8. srpna do 7. září 1848 říšský sněm ve 24 schůzích zaměstnával se nejvíce návrhem Kudlichovým, aby *robota* a vůbec poddanský svazek byly zrušeny. Tato reforma prakticky ovšem nejpotřebnější ležela všem poslancům velice na srdci, nebyla však pro mnoholičnost a spletitost věcí s tím souvislých snadná ku provedení, a krom toho někteří užívali té příležitosti k lacinému liberálnímu parádnictví; pročež bylo řečí bez konce, dokazujících opět a opět to, o čem nikdo nepochyboval, a debata protahovala se do všeobecné únavy. Z té příčiny Rieger neúčastnil se činně toho rokování, leda tu a tam formálními poznámkami. Dne 31. srpna

ve 34. schůzi učinil návrh sice také jen formální, který však zároveň osvědčoval jistý náhled o věci samé. Toho dne hlasovalo se o zásadných otázkách ve příčině poddanství, jež Lasser sestavil do logického pořádku, a v nichž při tom hlasování nesmělo se nic měniti ani k nim přidávati. Pátá otázka zněla, má-li za zrušené roboty a dávky, pokud lpěly na pozemcích, býti brzo poskytnuta slušná náhrada. *Rieger* za pochvaly levice, kteráž byla proti vší náhradě, vykládal, že ačkoli byl hlasoval pro zásadu náhrady, přece nemůže s upokojením schvalovati, aby *všechno* bylo nahraženo; pročež žádal, aby sněmovna výslovně uznala, že přijetím zásady obsažené v páté otázce nevylučují se pozdější přídavky, kterými by ta zásada se obmezila; jen pod tou výminkou, pravil, přisvědčil by k otázce páté; pakli by návrh jeho přijat nebyl, hlasoval by proti ní, a s ním nepochybně mnozí jiní. Návrh Riegerův byl přijat většinou, a přivěšen byl k otázkám Lasserovým i k zákonu z nich vzešlému, jenž potvrzen 7. září 1848. Páté otázce přisvědčeno většinou 174 hlasů proti 144; 36 poslanců nehlasovalo (II. 162).

Zatím vznikal již rozpor mezi ministerstvem, ačkoli namnoze vlivem demokratů Vídeňských povstalým, a levicí, která se skládala z německých demokratů a z většiny šlechticů polských, z nichž tehdá mnozí ještě ani se neostýchali vysloviti veřejně, že si nepřejí zůstati při Rakousku. Již 5. září Borrosch přednesl bombastickou interpellaci, ve kteréž tázal se mezi jiným, zdali ministerstvo zákonům o zrušení poddanství hodlá odepříti svoji součinnost k jejich nepodmínečné sankci a neodkladnému vyhlášení. Když všecky Lasserovy otázky o poddanství byly rozhodnuty a měly býti za zákonná pravidla formulovány, tu mínili jedni, že sněm může ta usnešení vyhlásiti sám bez *sankce císařské*, druzí pak smýšleli naopak. Ve schůzi 38. dne 6. září Löhner navrhl, aby sněm zvolil trojčlennou komisi k redigování dotčených usnešení, a aby rokování o tom, jakým způsobem mají se vyhlásiti, odložilo se až po ministerské odpovědi na interpellaci Borroschovu. Poslanec Schmitt naproti tomu navrhl, aby učiněná usnešení byla zredigována kanceláří předsednickou a pak odevzdána ministerstvu, by se postaralo o schvalující podpis císařův a o neodkladné jich vyhlášení ve formě zákonné. *Rieger* souhlasil s návrhem Schmittovým a odůvodnil své mínění touto promluvou (II. 260):

Myslím, že usnešení o souborném návrhu Lasserovu a o způsobu jeho uveřejnění nemůže a nemá býti pozdrženo, až by interpellace posl. Borrosche byla zodpovídána. Nemá z té příčiny býti pozdrženo, ježto by se tím věc zbytečně od-

kládala, kdežto je zajisté nalehavá potřeba, aby usnešení naše rychle lidu se prohlásilo. Myslím, že pozdržení a odložení není dokonce nutným z příčiny, jež byla právě přednešena. — V otázce o *sankci*, zdá se, že dvojí mínění se tvoří ve sněmovně: jedni soudí, že k listině *ústavní* sankce císařské není třeba, protože sněm říšský jest sněmem *ústavodárným*, a tudíž prý dokonale a jedině svrchovaným, kterýž tedy může uzavříti, cokoliv chce, a také nepotřebuje sankce císařské; druhý názor nese v sobě to, že také konstituční listina jakožto listina vůbec a zejména jakožto ústava smluvená potřebuje sankce císařské, a že tedy tato má býti zjednána také pro usnešení sněmu, o něž jde. Nechci se pouštěti v tomto okamžení do rozsuzování sporné této otázky, onať sem nepatří. Ale tolik, myslím, jest jisto, že usnešení o otázce poddanství není částí konstituce; kdyby pak jí bylo, museli bychom přijmouti návrh poslance Lannera, kterýž soudí, že jest usnešení to částí konstituce a že jen jakožto část konstituce může nyní býti předesláno a uveřejněno. Nesdílíme-li však náhledu poslance Lannera, pak musíme míti za to, že usnešení to jest zvláštním samostatným zákonem. Povstává pak dále otázka: Jsme-liž my jakožto ústavodárný sněm říšský oprávněni, udělati takovýto zákon dříve nežli konstituce jest vydána, čili nejsme? Myslím, že jsme oprávněni; jsme oprávněni předně proto, že ten zákon naprosto nemůže býti odložen; my tedy jej musíme jaksi anticipovati, musíme nutně ještě před udělením konstituce uveřejniti zákon, který by dle pořádku věci měl býti usnešen teprve po prohlášení jejím. Ptám se nyní, pánové: kterak bychom uveřejnili ten zákon po vydání konstituce? Myslím, že jistě ne bez sankce císařské. Jestliže po vydání konstituce učiníme to bez sankce císařské, pak nemáme monarchii, nýbrž republiku (pohnutí), ba ani ne republiku, neboť i v republice udílí president sankci každému novému zákonu, vyšlému ze zákonodárného sboru. (Pochvala v centru a na pravici.) Jest tedy zřejmo, že uveřejníme-li tento zákon po ohlášení konstituce, buď císař neb president, kdyby totiž názor republikánský měl převládnouti (smích),

zákon ten schválí. Jest teda potřebí, abychom dali schváliti císaři zákon, který nyní anticipujeme a vydáváme před konstitucí. To jest můj náhled. (Pochvala v pravo a v centru, v levo sykot.)

Návrh Löhnerův byl konečně zavržen 183 hlasy proti 119, a návrh Schmittův přijat. *)

V 39. schůzi dne 27. září, když zredigované zásady o zrušení poddanství byly sněmem schváleny (císař je potvrdil ještě téhož dne), jednáno o návrhu Pražákově, aby k vypracování podrobného zákona o vyvazení pozemků zvolena byla komise, a sice aby byli voleni tři členové z každé provincie. Provincií počítalo se 16, tak že by bylo 48 členů. Proti návrhu Pražákovu mluvil mezi jinými Rieger: že komise tak veliká byla by těžkopádná, a že ten návrh nemůže se ani provésti, poněvadž Vorarlberg. maje toliko dva poslance, nemůže býti donucen, aby z nich dal tři do komise; i žádal, aby voleno bylo do komise dle guberniálních obvodů, (kterých bylo 10). Návrh takový, Potockým učiněný, byl přijat, ale s dodatkem Jonákovým, že z každého gouvernementu volí se po pěti členech (II. 299, 305).

Ve 40. schůzi dne 11. září zpravodaj petiční komise navrhoval vyhověti žádosti poslanců dalmatských a istrianských, aby dostávali italianské překlady všech návrhů ministeria a poslanců, všech opravných návrhů, zpráv komisních, protestů a výtahův o jednání sněmovním, a konečně řádu jednacího; též aby mohli

*) Po hlasování o těchto návrzích ohlašoval haličský poslanec Hubicki (přítel návrhu Löhnerova), že poslanec hrabě Stadion přemlouval selské poslance z Haliče, aby nehlasovali za návrh Löhnerův; Stadion prý sedlákům říkal, kdo hlasují slovem ano, že chtějí k tomu přispěti, aby císař byl odstraněn. Ve příští schůzi 7. září Stadion navrhoval sám, aby zvolila se komise k vyšetření této záležitosti; někteří radikální poslanci z Poláků i Němců zároveň protestovali proti platnosti usnešení o návrhu Löhnerově i Schmittově. Bylo usnešeno, aby zřídila se komise k vyšetření toho případu, a sice aby Stadion jmenoval do ní 4 členy a Hubicki tolikéž, a těchto 8 členů aby zvolilo k sobě ještě devátého (II. 287). Od Hubického byli potom do té komise jmenováni Borrosch, Šuselka, Karel Krause a Borkowski, od Stadiona pak Havlíček, Plicker, Doliak, Szaszkiewicz (II. 311). Rieger byl do této komise zvolen za devátého člena, a tuším, za předsedu. U Stadiona požíval Rieger veliké důvěry; slovo jeho v této komisi mělo velkou váhu, a postavení jeho v ní bylo nemalým vyznamenáním, jakož tato choulostivá záležitost vzbuzovala mezi poslanci velikou pozornost. V 50. schůzi sněmu říšského 4. října oznamoval Rieger, že komise, zřízená k rozsouzení záležitosti Stadionovy a Hubického, práci svou skončila (II. 761). Avšak v následujících nepokojích zapomnělo se na tu záležitost, a zpráva komise o ní nedostala se do sněmu.

svoje přednešení a interpellace dáti do němčiny překládati a skrze některého poslance nebo sekretáře přednášeti. Komise petiční jednohlasně doporučovala ten návrh z té příčiny, že dotčení poslanci neuměli německy. Karel Havlíček navrhl k tomu dodatek, aby před každým hlasováním, když za to 10 poslanců žádá, bylo po polsku anebo po rusku hlasitě ohlášeno to, o čem se bude hlasovati (poněvadž haličtí sedláci nerozuměli německy). Pražský poslanec *Borrosch* tyto návrhy, vycházející jen z praktické potřeby, převlekl svou mnohomluvností na širé pole zásadného *sporu národního*. Pravil, že nezná státního náboženství, ale že zná státní řeč; žádané vlaské překlady že stály by 25.000 zl. ročně; navrhl zvoliti komisi, která by, šetříc jednoty jazyka parlamentárního, navrhla prostředky, kterými by poslancům německy neumějícím usnadnilo se hlasování. Potom Borrosch, ujav se slova podruhé, mluvil na jalovo v pravo v levo o spravedlnosti, i že váží si každé národní řeči, ona že jest „oděvem rodinným, kabátem domácím, ale často se stává také županem, když člověk neuznává státní togy". Pak mínil, kdo z poslanců neumí německy, že může na místo sebe dáti zvoliti jiného, jenž by německy uměl. Po těch slovech vznikl hluk a sykot na pravici; když pak řečník pronesl slova: „Vy, pánové, s vašimi národními libůstkami...," tu propuklo rozhořčení, a předseda Strobach volal Borrosche k pořádku. Borrosch potom hleděl svůj výraz zmírniti, řka, že národní libůstkou nerozumí svaté právo, národnost svou duchovně pěstovati a také v obecních věcech platnost jí zjednati. nýbrž toliko, když se přenáší na pole nenáležité; nechtěl prý nikoho uraziti, a urazil-li, prosí za odpuštění. Pak mluvil dále proti návrhu petiční komise: kdyby se rozšířil na sedm národností, že by to stálo sedmkrát 25.000 zl.; znova navrhoval zvláštní komisi, chlubě se při tom německou smířlivou povolností.

Když debata nabývala nenadálých rozměrů, Löhner a Goldmark navrhli, aby ta věc odložila se ku příští schůzi; návrh ten byl zavržen. Tu dostal se *Rieger* ke slovu, a jal se v patrném rozhorlení takto odpovídati Borroschovi (II. 327—329):

Pánové! Jsem v nejhlubším nitru pohnut, ba jsem pobouřen slovy, která zde padla. Někdo se neostýchal vyčítati nám, že láska k našemu národu, onen svatý cit, žijící v každém počestném muži, jest pouhou libůstkou; někdo se neostýchal tuto záležitost tak vylíčiti...

Borosch: Vyzývám p. presidenta, aby řečníka volal k pořádku, ježto není dovoleno takovýmto způsobem obviňovati člena

sněmovny, který již byl k pořádku volán, a jenž krom toho, co na něm bylo, ke smíření učinil. (Hlučná pochvala na levici.)

Löhner: Prosím, aby byl řečník volán k pořádku.

President: Prosím, ponechte mně samému konání úřadu, nepotřebuji upomínání. Musím ovšem poslance Riegra volati k pořádku z té příčiny, že poslanec Borrosch podal vysvětlení, v jakém smyslu užil slova: národní libůstka. Ono bylo uspokojivé, a o vyjádření tom nesmí se více mluviti.

Rieger: Musím říci, že pro mne vyjádření to nebylo uspokojivým, že ve mně nebyl utišen uražený cit národní, a musí mi přiznáno býti právo, vrátiti se k nějakému faktu. Myslím, pánové, — odvolávám se ku právnímu citu všech Němců v tomto shromáždění, zda by je to nebylo urazilo, kdyby se jim řeklo opovržlivým tonem, že láska k jich národu je libůstkářstvím národním? Pěkně to zní, zaříkati se krásnými slovy a neustále opakovati: Já uznávám svaté právo národnosti, já uznávám rovnoprávnost, — ale zač to stojí, když hned na to se praví: Ale jen Němec má míti právo, aby mluvil svým jazykem v tomto shromáždění! Pánové, my jsme sem svoláni na půdu svobody, rovnoprávnosti a bratrství. Tuto zásadu vyslovilo J. Veličenstvo v trůnní řeči, tuto zásadu několikráte vyslovilo naše ministerstvo, tuto zásadu přijala i naše sněmovna mnohokráte za všeobecného souhlasu. Pánové, tak-li rozumíte rovnoprávnosti, aby jen Němec měl právo užívati zde svojí řeči národní, a všichni ostatní aby z tohoto práva byli vyňati? Myslím, pánové, že právo, které k tomu máme, abychom zde mluvili svým národním jazykem, jest rovněž tak dobré, jako právo Němců; onoť jest povzneseno nade vši pochybnost. Bylo zde řečeno: „Jenom Němci se může státi, aby se někdo o něm domýšlel, že *přizná* takové právo jiné národnosti; o Francouzi by se toho nikdo domýšleti nemohl!“ Pánové, právě tak s větším právem mohl bych říci: „Jenom Slovanu se může státi, aby se někdo o něm domýšlel, že v tomto státě bude nad sebou trpěti panství národnosti, která v něm jesti menšinou.“ My Slované tvoříme hlavní moc tohoto státu; hlavně našimi penězi, naší krví on

se udržuje — *avšak on bude trvati jen pokud my Slované chceme* — my pak chceme tomu. (Sykot.)

Poslanec čtvrtého okresu Pražského (Borrosch) pravil dále, že jedna řeč státní musí býti a jen jedna že platí. Já však proti tomu musím protestovati co nejslavněji. Rovněž tak jakože, jsa muž svobodomyslný, neuznávám privilegovaného náboženství, rovněž tak nemohu ve státě uznávati privilegovaného národa, státní řeči. Nikdy toho trpěti nebudu. Každou takovou snahu jedné národnosti, aby ústavou pojistila sobě přednost před jinými, budu prohlašovati za arroganci, za osobování, a vždy a věčně budu se proti tomu vyslovovati.

Pan poslanec pravil, že musíme přijmouti státní togu jedné řeči státní. Tu mohl p. poslanec rovněž tak dobře použiti oblíbeného svého výrazu: svěrací kazajka. Kdybyste nyní chtěli uzavříti, že všechny národnosti Rakouska mají pro všechnu budoucnost býti nuceny, aby užívaly ve veřejnosti jen jedné řeči privilegované, to by věru nebylo státní togou, ale pravou svěrací kazajkou pro ony národnosti. My však, pánové, přišli jsme sem v pevném přesvědčení, že máme stejné právo se všemi národnostmi zde přítomnými. Italián i Slovan miluje svoji řeč právě tak jako Němec. Ale my přišli jsme sem také s úmyslem, s pevným úmyslem, zachovati monarchii; a poněvadž jsme nahlédli, že v přítomném okamžení německá řeč ke srozumění lépe se hodí, že jest více poslanců znalých řeči německé nežli kterékoliv jiné, tedy jsme se vzdali užívání svojí řeči, — však lépe, my jsme se nevzdali, my právo své jen poodložili. My činíme tuto koncesi pro zachování monarchie, my užíváme řeči německé, — ačkoliv jsem ani na okamžení nepochyboval, že mi přísluší právo mluviti svojí mateřskou řečí českou.

Pánové, tvrdím, národnost jest právo svaté, tak svaté, jako právo osobní svobody a všechna jiná práva vrozená; a kdyby dnes toto shromáždění se usneslo, že každý Slovan, Italián anebo jiný národovec má býti přinucen, aby na říšském sněmě užíval řeči německé, tedy slavně prohlašuji, že

*

nikdy a nikdy toho usnešení neuznám, protože ani samo vysoké říšské shromáždění nemůže mi odervati právo vrozené. Podám tedy protest proti každému takovému zkracování mojí národnosti, neboť já vždy budu považovati za nejsvětější svoji povinnost, abych zastával toto své právo vrozené a stál na úplné a skutečné rovnoprávnosti se všemi jinými národnostmi ve státě. Italiáni naši zde měli úplné právo, užívati svojí řeči; oni toho posud neučinili k vůli jednotě sněmu říšského. Zajisté jsou mezi nimi lidé výteční a vysoce vzdělaní, snad i výteční řečníci; oni by byli na tomto sněmu říšském dobyli sobě velikých zásluh a snad i celému jednání dali jiný směr; ale vidouce, že by tím jednota této sněmovny byla ohrožena, přinesli státu onu oběť a vzdali se prozatím tohoto důležitého práva. Pánové, když oni nyní tento prostředek výpomocný nám navrhují, prosíce, aby vždy aspoň opravné návrhy jim přečteny byly v jejich řeči, tedy nám tím činí jen koncesi, oni vzdávají se práva, které jim nejplnější měrou přísluší a jim nikterak nemůže býti upřeno, ani kdyby vysoký sněm říšský sám to uzavřel; oni vzdávají se toho práva k vůli celku, k vůli zachování monarchie; oni sami navrhují vysokému sněmu říšskému výpomoc, pouhou náhradu, a my musíme jim býti povděčni za to, že tak činí, že se spokojují s chatrným surrogatem a že nestojí na svém dobrém právu v plném jeho objemu.

Činěna byla námitka, že by ta věc mohla státi 25 tisíc zlatých. Pánové, odpusťte mi ten výraz, já mám tuto námitku za *nedůstojnou*, když jedná se o právo tak velké, tak důležité; mám ji, pravím, za nedůstojnou, když jedná se o to, aby celá třetina říšského shromáždění byla poučena o tom, oč se jedná! vždyť sedí zde více než sto deputovaných, kteří neznají řeči německé, a celé třetině shromáždění chcete upříti právo, aby slyšela, co se vlastně navrhuje, aby o tom se poučila, o čem má hlasovati? A tu chcete čítati 25 tisíc ve chvíli, kdy zbytečnými interpellacemi (sykot) a rozvláčným řečněním se čas ubíjí, kdy zbůhdarma odnímají se státu tisíce a opět tisíce? — tu chcete mluviti o 25 tisících? Toť jest

fatka, jest to pouhá malichernost. Jest to věru pode ctí naší, a měli bychom se styděti, mluviti o tom, když se jedná o právo tak svaté a důležité, když se jedná o to, aby třetině našeho sněmu říšského před hlasováním bylo umožněno seznati předmět, o kterém se má uzavírati, aby mohla hlasovati dle vlastního uznání! My tedy máme — opakuji to — děkovati těm pánům, že svého práva v plném objemu se vzdávají a skromně táhnou se toliko k nějaké náhradě. Já opětně co nejslavněji se ohražuji proti výroku, že by jediná řeč státní byla aneb někdy býti mohla; takového privilegia jedné národnosti nikdy neuznám! (Hlučná pochvala.)

Ku konci debaty Rieger žádal předsedu, aby vzal zpět volání k pořádku, které k němu byl pronesl. Ukazoval, že dle jednacího řádu tenkrát má býti voláno k pořádku, když kdo dotýká se osobností anebo ruší jednání; jednoho ani druhého však že nebylo v jeho řeči. Předseda Strobach té žádosti dal místo.

Na konec Borrosch učinil návrh jiný, jemuž vlastní řeči jeho co nejvíce se protivily, totiž: *oč žádají poslanci vlaského jazyka, to aby bylo povoleno všem národnostem.* Navrhovatel patrně byl při tom té naděje, že poslanci leknou se toho důsledku a takto spíš všechno zamítnou; ale ten manévr špatně se mu podařil. Při hlasování byl přijat návrh Havlíčkův, rozšířený v ten způsob, aby nejen polsky nebo rusky, ale i rumunsky bylo ohlašováno, o čem se bude hlasovat, když za to žádá 10 poslanců. Potom návrh komise petiční, rozšířený druhým návrhem Borroschovým, aby to platilo o všech jazycích, čeho Dalmatinci žádají pro vlastinu, byl schválen 244 hlasy; proti němu hlasovalo jen 16 poslanců, mezi nimi navrhovatel Borrosch; 8 poslanců zdrželo se hlasování. Takový nenadálý byl výsledek debaty, která vyplnila celou pětihodinovou schůzi. Skutečná praxis, jež se potom zavedla, byla taková, že před každým hlasováním byl návrh, o němž se mělo hlasovati, ohlášen také česky, polsky, rusky, italiansky a rumunsky. Jazykem vlaským byl litografován krátký výtah z jednání sněmovního na způsob protokolu. Ostatní důsledky dotčeného usnešení nebyly vykonávány, poněvadž si toho nikdo nepřál (II. 627, 737).

Obec dalmatského hlavního města Zadru poslala Riegerovi za ohnivou řeč na obranu národností pronešenou poděkování a diplom čestného měšťanství. Výrok Riegerův, že Rakousko bude státi, dokud Slované budou chtíti, — způsobil mimo sněmovnu větší bouři nežli v ní; Löhner sepsal a vydal jménem celé ně-

mecko-liberální strany zvláštní brožuru proti tomu výroku, — a ještě v zasedání říšské rady 1880—1881 byl výrok ten Riegerovi se strany německé levice vyčítán.

Chod a výpadek jednání říšského sněmu dne 11. září byl Vídeňským demokratům novým mrzutým důkazem, že ten sbor většinou neněmecký nehodí se za prostředek ku provozování německého radikalismu. Ale zvláštní sběh okolností přál tomu, že o dva dni později přece mohl býti učiněn pokus, aby sněm uvázal se v revoluční úkol, jejž by mu byli vůdcové Vídeňské demokratie rádi přisoudili.

Dnè 11. a 12. září byly ve Vídni výtržnosti, ale z pohnutek, které nesouvisely s politikou ani se sněmem. Jakýsi ladič pian, jménem Svoboda, založil ve Vídni o několik neděl dříve švindléřskou soukromou půjčovnu na akcie, kteréž od něho kupovali nejvíce řemeslníci a jiní drobní živnostníci. Shledavše, že jsou ošizeni, žádali, aby císař ručil za hodnotu těch akcií; pak se obrátili s tou žádostí k obecnímu výboru, a konečně hrozivě doráželi na ministra Doblhoffa. Avšak večer 12. září shluky rozešly se tiše, když bylo slyšeti, že nazejtří bude v říšském sněmě navržen úvěr ve prospěch drobných živnostníků ve Vídni. Skutečně ve 41. schůzi dne 13. září poslanci Brestl a Goldmark navrhli, aby ministerium bylo zmocněno, rozpůjčiti 2 miliony zlatých Vídeňským živnostníkům bez úroků; Brestl odůvodňoval ten návrh tím, že živnosti váznou, a právě ten stav službou v národní gardě, která na místě vojska udržovala pořádek ve Vídni, získal si zásluhu o stát a svobodu lidu. Goldmark k tomu navrhl, aby sněm hned porokoval a usnesl se o tom návrhu. Úmysl levice při návrhu tom byl zjevný. Chtělíť zajisté vůdcové a pobuřovatelé lidu Vídeňského sobě u tohoto získati lacinou popularitu, aby lid ten měli vždy ochotný k demonstracím pouličním, jimiž by mohli vykonávati nátlak na usnášení sněmovny. Lid byl toho dne silně pobouřen a sbíhal se valně kolem sněmovny, pronášeje řeči hrozivé. Odepříti návrh tak chytře nastrojený bylo nesnadno, ježto na druhé straně každý svědomitý poslanec musil tomu rozuměti, že svoliti k návrhu tomu, kterýž mohl dostati mnoho jiných podobných, bylo tolik, co vydati finance státu, krom toho dosti stísněné, v největší nebezpečí. Nejtíže pak bylo klásti tu odpor pro poslance české, proti nimž beztoho žurnalistika Vídeňská lid štváti nepřestávala, a jichž nenáviděnost mohla ano musila vzrůsti způsobem povážlivým, jakmile by právě Čechové porazili návrh v očích zaslepeného lidu tak blahodějný. Nicméně postavili se poslanci čeští na odpor, jak jim svědomí kázalo. Naproti levici Pinkas za sykotu levice přednesl mínění, aby návrh Brestlův byl

odevzdán komisi finanční, a ta aby ve 24 hodinách podala o něm zprávu sněmovně; tomu však velice odporoval Goldmark: když lidé trpí hlad, že jest 24 hodin dlouhý čas. K tomu ohlásil ministr Hornbostl, že vláda sama již ustanovila 500.000 zl. na podporu chudých živnostníků, a že již dnes ty peníze počnou se rozdělovati mezi ně. Po tomto oznámení povstal *Rieger* proti Goldmarkovi, řka: „Pan poslanec řekl, že ti lidé trpí hlad, a když je hlad, že ani na 24 hodin nemá ta věc se odkládati. Myslím, jestliže ti občané trpí hlad, že to panu poslancovi již dříve musilo býti povědomo. (Obraceje se ke Goldmarkovi.) Nepochopuji, že jsa poslancem tohoto města, tak dlouho jste zůstával v nevědomosti o té věci; a pakli jste to věděl, nepochopuji, kterak jste mohl býti tak nemilosrdný, že jste vyčkával několik neděl a že nepodal jste svého návrhu již dávno.“ Dále mínil Rieger, že půlmilionem od vlády krom toho již věnovaným uhradí se nejnaléhavější potřeba, a že tedy není tak na spěch, aby finanční komisi nemohlo se dopřáti 24 hodin. Mimo to ukázal k tomu, že stísněný stav menšího živnostnictva nalézá se rovnou ba i větší měrou v Praze a jinde, a že všude a pojednou pomoci nelze, a že povinnost káže sněmu, aby míru i cesty pomoci zrale uvážil. — Návrh Pinkasův, se kterým snášel se pak i Brestl, byl potom většinou přijat. — Goldmarkovi a jeho přátelům nemohlo toto odročení býti po chuti, jelikož sami nedoufali, že by při zralejším uvážení návrh ten prošel a tak plán jich vzhledem získání si lidu se podařil. Demokracie Vídeňská neopominula však těžiti z nezdaru svého aspoň jiným směrem, hlavně pak sočiti na Riegera a jeho oškliviti obyvatelstvu hlavního města za rozhodný způsob, kterým zasáhl do oné debaty.

Rostoucí nespokojenost demokratů byla živena i jinými okolnostmi. Ministerstvo mohouc se spoléhati na většinu sněmovní, nechtělo již dávno spolkových darmomluvův uznávati za instanci, která by stála vedle něho nebo dokonce nad ním. Když z té příčiny tak řečený *výbor bezpečnosti* (Sicherheitsausschuss), který se choval ve Vídni jako druhá nějaká vláda, pohrozil vládě, že se rozejde, ona užila toho hned a učinila vše, čeho bylo třeba k jeho zdvořilému rozpuštění, i podřídila přímo sobě všechny výkonné orgány i národní gardu ve Vídni (24. srpna). Vůdcové demokratů nemínili takovému úpadku své slávy se dívati, a v noci na 13. září umluvili se, že trvajícího rozčilení mezi živnostníky použijí ke svržení některých ministrů a k obnovení výboru bezpečnosti. Ostatní plán nebyl v rychlosti dost dobře ujednán: kdežto v lomozném shromáždění lidu, konaném v aule universitní, někteří radili k rozehnání sněmu, přátelé a spojenci jejich mezi

poslanci vynasnažovali se přesmyknouti sněm sám do kolejí revolučních.

Když dne 13. září předseda Strobach chtěl schůzi ukončiti, ministr Latour z nenadání jal se oznamovati, že shromáždění v aule chce ministerstvo svrhnout a sněm roztrhnout, i že velitelstvo národní gardy žádá, aby také vojsko zakročilo s gardou k udržení pořádku. V prvním překvapení podařilo se Löhnerovi vymoci, že sněm prohlásil se za permanentní. Goldmark a Löhner potom, chtějíce té permanenci dodati pravého významu, navrhovali, aby vláda nic nenařizovala, k čemu sněm říšský napřed nesvolil. Ministr Bach odporoval takovému počínání, kterým by sněm k moci *zákonodárné* osoboval sobě také moc *výkonnou*. Poslanec Sierakowski, vzor polského revolucionáře z instinktu, ukázal barvu ještě zřejměji, nežli němečtí jeho přátelé; navrhovalť, aby vojsko smělo zakročiti jen k výslovnému svolení sněmovnímu, a rozpuštěný výbor bezpečnosti aby byl znova zřízen, prý za vykonavatele nařízení sněmovních. Když se takto vysvětlilo, že permanence sněmu má sloužiti k tomu, aby Vídeňští revolucionáři mohli uchvátiti vládu a hnáti terrorismem svým i sněm, kam by chtěli, tu žádal Rieger, aby ministerstvo se vyslovilo, pokládá-li permanenci za potřebnou, či troufá-li si také bez ní pokoj zjednati. Bach odvětil, že sněmovna mohla by se rozejíti a večer opět schůzi míti; a zůstane-li pohromadě, že ovšem nemá zasáhati do oboru moci výkonné. Po 3. hodině s poledne oznámil ministr Schwarzer, bývalý žurnalista a s vůdci lidu Vídeňského silně spřátelený, že deputace z auly žádala u ministeria, aby výbor bezpečnosti byl obnoven, aby prý Vídeň zase nabyla svých předešlých svobod; vláda tu žádost zamítla; na ulicích stojí vojsko i národní garda proti shlukům, ve kterých jsou i někteří gardisté a studenti s nabitou zbraní. Nyní i Rieger mínil, aby sněm v té nebezpečné chvíli zůstal pohromadě. Stalo se tak, ač schůze byla několikrát na chvíli přetržena. Čas od času přinášeny zprávy o stavu pouličných nepokojů, posílány komise ven, a mluveno i navrhováno bez konce. Borrosch chtěl tomu, aby sněm ze sebe zvolil výbor bezpečnosti. Té myšlénce opřel se Rieger, řka, že jest neslýcháno a oproti zásadám ústavnosti neslušno, aby sněm zřizoval nějaký úřad správní nebo policejní. — Vůdcové demokratů zmýlili se v očekávání, že by jejich podnik k obnovení výboru bezpečnosti a ke svržení ministerstva došel v obyvatelstvě Vídeňském obliby tak mocně projevené, že by s ním prorazili; večer shluky se rozcházely, vojsko odcházelo do kasáren, a sněm po trapném a neplodném prodloužení schůze rozešel se po 10. hodině večer. A tak zjednán konečně ve Vídni pořádek ústavní a vládě i sněmu ne-

odvislost od korporace revoluční a od auly čili ozbrojeného sboru studentstva.

V měsíci září 1848 dospívaly k určitému vyjádření *zmatky uherské*, které se počaly jednak odporem Srbův a Charvátů proti maďarskému národnímu násilnictví, oblečenému ve formu zákona, jednak zasahováním sněmu uherského do oborů, jež mu ni dle staré, ni dle nové ústavy nenáležely, čímž všeliký svazek mezi korunou uherskou a ostatním Rakouskem měl býti přetržen. Dne 9. září byla ve Vídni u císaře velká deputace uherského sněmu, aby ho přivedla na maďarskou stranu v nastávajícím zápase s Jihoslovany; ale nepochodila. Naopak v těch dnech vyšlo na jevo, že Jelačić byl dne 4. září od císaře znova dosazen v bánství a ve všechna vojenská důstojenství, ježto mu byla k žádosti vlády uherské dne 10. června odňata; a dne 11. září Jelačić vtrhl vojensky z Charvát přes Drávu do Uher, nesa na praporech výrok Palackého: „Kdyby Rakouska nebylo, musili bychom je zříditi.“ Šelť na Maďary jakožto zastance Slovanstva i jakožto obrance jednoty říše a představitelky její, dynastie. V tomto úmyslu dovolával se Jelačić podpory slovanské většiny ve sněmovně, a zejména u Palackého a Riegra, věda dobře, že bez této podpory nemůže očekávati od vlády Vídeňské finančních jemu nejvýše potřebných prostředků k zachování dynastie, ba samé říše, o jejíž rozdělení na samostatný stát uherský a stát německý, německému parlamentu podřízený, tehdá vší mocí bylo usilováno; kterýžto plán ani se strany tehdejšího palatina Štěpána nenalézal potřebného odporu. Maďaři zase k nastávajícímu boji hleděli dostati na svou stranu německou demokracii Vídeňskou. Spojenství to šlo každému snadno na rozum. Oběma těmto spojencům šlo především o oslabení zákonité vlády Vídeňské. Ideál německých demokratů, podřízení západních zemí rakouských pod parlament Frankfurtský, docela se hodil k dokonalému osamostatnění koruny uherské, nejvyššímu plánu maďarskému. Obojí strana viděla v armádě rakouské a ve Slovanstvu rakouském hlavní dvě překážky, ježto je dělily od cíle. Pročež Košut navrhl ve sněmu uherském dne 15. září, aby nová deputace byla vypravena do Vídně, však ne již ke dvoru, ani ke vládě, nýbrž prý k lidu, se kterým prý Maďaři chtějí po přátelsku sjednati se o různice, jsou-li jaké. Maďarská dvanáctičlenná deputace, v níž byli Deák i Eötvös, umlouvala se ve Vídni jednak s radikály, v čemž se jí dobře dařilo, jednak chtěla také veřejně manévrovati ve sněmu říšském. Postavení slovanské většiny k tomu úmyslu bylo ovšem nezměnitelně předepsáno okolnostmi. Vyjednávání s deputací maďarskou, kdyby sněm byl k němu se propůjčil, nikterak nemohlo

vésti k uklizení zmatkův uherských, jakož licoměrně předstírali radikálové; ono k tomu vésti nemohlo netoliko proto, že žádný velký sbor k takovému jednání se nehodí, ale hlavně proto, že zmatky uherské, zejména spor s povstalými Charváty a Srby, ba i se Slováky povstalými, vedenými Čechy Blodkem a Zachem, v tehdejším stavu věcí nedaly se již nijak jinak rozhodnouti nežli mečem. V nastávající válce slovanská pravice nemohla jinak než postaviti se na tu stranu, kde byla dynastie, jednota říše a bojující Jihoslovanstvo; ona teda nemohla podati ruky Maďarům a postaviti se tím na jejich straně proti svým životním prospěchům. O tyto věci vedena byla v říšském sněmu dne 19. září devítihodinná debata, velice bouřlivá.

Toho dne ve 44. schůzi říšského sněmu předseda Strobach ohlásil, že člen *uherské deputace*, Deák, odevzdal mu věřicí list, jenž zněl od uherského sněmu k říšskému sněmu rakouskému bez udání předmětu, o kterém by se jednati mělo. Jednací řád předpisoval, že „deputace nepřipouštějí se ani do schůzí sněmu říšského, ani do oddílů a výborů“. Pročež předseda mínil, že není třeba žádného jednání, a že deputaci jednoduše s odvoláním na ten předpis vrátí její list věřicí. Sierakowski byl zase hned po ruce s návrhem, aby v tomto případě udělala se výjimka od pravidla, a deputace uherská aby byla připuštěna do sněmovny. *Borrosch* za pochvaly levice i galerie přečetně osazené odůvodňoval tento návrh radikálů. Pravil mezi jiným: „Nedávno řekl ministr, že ne na lavicích ministerských, nýbrž duchem světa dělá se politika. Nuže, tento duch světa tluče dnes na bránu tohoto domu, ale řád jednací postavil se tam za vrátného.“ Narážeje na Srby z knížetství, kteří vedením Knićaninovým v první polovici srpna přišli uherským Srbům na pomoc, mluvil o „loupežných hordách“, kteréž prý s porušením práva mezinárodního byly vpuštěny přes hranice, a jichž prý snad nikdo nebude vyhlašovati za spojence. Též Brestl doporučoval návrh Sierakovského, Brauner však mluvil proti němu. Podruhé Borrosch ujav se slova, deklamoval mezi jiným takto: „Genius Uher jest to, genius míru, umravněnosti, humanity a svobody lidu, jen skrze ni uhajitelné, jest to, jenž se k nám obrátil.“ Hned po Borroschovi dostal se Rieger ke slovu a promluvil takto (II. 471):

Pánové! Poslanec Pražský umí s velikou výmluvností zastávati se jednacího řádu, když zachovávání jeho má za potřebné pro názory své. Je-li to však pohodlnější politickým názorům jeho, jednací řád rušiti, pak odvolává se k autonomii sněmovny a praví: My můžeme zvrátiti a měniti jednací řád,

kdykoli chceme. Pánové, to zajisté můžeme; ale ptám se vás, je-li nás důstojno, abychom, co dnes ustanovíme, v nejbližším okamžení zase zvraceli? Když dali jsme jednou sami sobě zákon, tedy jsme tím povinni své důstojnosti, abychom tento zákon také plnili; pakli tak neučiníme, nedovedeme-li zachovávati zákony, které jsme si sami dali, pak ptám se, kterak můžeme očekávati od národů, jimž zákony dáváme, aby oni ty zákony plnili?

Pánové, jaký účel to může míti, abychom připustili deputaci do sněmovny a vyslechli ji? Jsme-liž my zde k tomu, abychom se pouštěli do diplomatického jednání? Hodí-liž se ústavodárné říšské shromáždění k tomu, aby v plném sboru a v plném počtu svém vyjednávalo s poselstvem cizího národa?

Pánové! Poslanec Pražský pravil prve, že jest zde část společné vlasti, která klepe na vrata tohoto domu. Já to popírám, pánové! Uhry nejsou již částí této společné vlasti, ony se odtrhly, ony se prohlásily za samostatné, prohlásily, že nechtějí již míti podílu v rakouském svazku státním. Poslanec Pražský sám pravil nedávno, že část velkého těla se odtrhla, aby jako samostatná kometa svou vlastní drahou putovala. (Pochvala — sykot.) Nechť tedy poslanec Pražský nezapomíná, co před krátkou dobou sám byl vyslovil: Ode dnů březnových jsou Uhry v skutku zvláštním státem, ony použily tehdejších nesnází vlády k tomu, aby se od monarchie odtrhly a samostatnými učinily. Ony mají své ministerstvo zahraničných záležitostí, své agenty u cizích dvorů, aby tam ve případě potřeby, když by viděli v tom svůj prospěch, účinkovali také proti zájmům monarchie, proti zájmům rakouských národů, kteří jsou zastoupeni v tomto sněmě říšském.

Proč přišli sem jich vyslancové? Přišli-liž sem snad, aby prohlásili, že znovu chtějí obnoviti bratrský svazek, jejž byli roztrhli? Ne, proto nepřišli. Přišli-liž sem, aby se vyjádřili, že i oni chtějí obeslati tento společný sněm celé říše? Ne, pro to sem nepřišli. Či přišli snad sem, aby nás ujistili, že chtějí spravedlnost učiniti všem těm národnostem v Uhrách —

Němcům a Slovanům, kteří dosud v uherské monarchii od Maďarů co nejstrašněji byli pronásledováni? (Velké pohnutí.) Přišli-liž snad, aby v této sněmovně prohlásili, že národové ti mají od této chvíle požívati úplné rovnoprávnosti? Ne, pro to též nepřišli. Přišli-liž snad nám prohlásit, že od nynějška na sebe vezmou jeden díl, náležitý díl státního dluhu, o němž prohlásili, že z něho nezaplatí ani haléře? Ne, pro to nepřišli. Přišli-liž sem snad, aby ve svých poměrech nás za rozsudí mezi sebou a... (Borrosch: Není to dosud... Jiný poslanec: Prosím, nevytrhujte řečníka.)

A kdyby i vskutku sem byli přišli ke všemu tomu, pak pravím: My nejsme žádnými diplomaty in corpore, abychom mohli vejíti ve vyjednávání s cizími vyslanci. Kde v celém světě vstoupilo kdy říšské shromáždění, ano dokonce ústavodárný říšský sněm, ve přímé diplomatické jednání s jinými mocnostmi? Toť jest vždy a všude výhradně právem a povinností moci *výkonné*, toť jest úkolem či povinností císaře a ministerstva. Myslíme-li, pánové, že naše ministerstvo špatně zastupuje zájmy rakouské monarchie, totiž zemí zde nyní zastoupených, pak svrhněme toto naše ministerium, neboť ono se nám zpronevěřilo. Pánové, tomu-li chcete, teda to prohlaste zřejmě; ale proč totéž chcete učiniti způsobem nepřímým? Toho nemohu schvalovati! Míním, že tu jde o záležitost mezi dvěma rozdílnými státy, že v této stránce nás má zastupovati naše ministerstvo, a že my, jsouce ústavodárným říšským sněmem, dokonce nejsme povoláni, abychom se pouštěli do takovýchto záležitostí, — žádost uherské deputace buď si již jakákoliv!

Pánové, voláno bylo k vašemu *citu;* já, pánové, dovolávám se vašeho *rozumu!* Dovolávám se toho, že máte býti tak opatrni a tak rozumní, abyste si neosobovali a činiti nechtěli, co není vaším úkolem a právem, co neleží ve vašem oboru. Toť jest důstojno muže, toť jest důstojno velkého sněmu říšského, aby věděl, aby v každém okamžiku věděl, co mu přísluší, a aby nikdy nepřekračoval meze své oprávněnosti a svého úkolu.

Pánové, pravilo se, že to jest duch světa, který nás volá ke spoluúčinkování. Pánové, jest to též duch světa, který způsobil ty boje v Uhrách. Jest to duch světa, jest to pokrok času, který toho již dokonce trpěti nemohl, aby tam potlačené národnosti ještě déle trvaly v tomto svém stavu, Pánové, jest to též duch světa, který velitelsky a nezbytně žádá, aby i těm potlačeným národům v Uhrách stalo se po právu. A nyní, pánové, vyslovíte-li se, že se opřete těmto kmenům, kteří vstoupili do boje za své dobré, svaté právo; vyslovíte-li, že chcete podporovati podnik protivníků jejich, aby tito ještě déle mohli konati, co dosud konali, — pak jste to vy sami, kteří se vzpíráte duchu světa. Nechte, pánové, vládnouti tohoto ducha světa, — neboť duch světa zpomůže svobodě!

Nyní Palacký protestoval proti výroku Borroschovu, že genius svobody atd. hlásí se u sněmovny, jakoby na druhé straně byla nesvoboda atd. Borrosch chtěl se brániti, ale že už dvakrát mluvil, nebylo mu dopuštěno. Pro ohromné rozčilení předseda přetrhl schůzi na půl hodiny. Za návrh Sierakowského o připuštění deputace přimlouvali se pak Brestl, Goldmark, Löhner, Schuselka, Zimmer, Neuwall a Violand. Proti tomu návrhu mluvili Trojan, Klaudy, Havelka, Doliak (Slovinec), Helfert, Pillersdorff, Dylewski, Poláček, Potocki, ministři Wessenberg a Bach (ač dosti zdrželivě), dále Wieżnicki a Lasser. Nyní podruhé povstal Rieger, aby promluvil takto (II. 512):

Jest mi opět obrátiti se na neutěšené pole jednacího řádu. Pravilo se, že jednací řád není zákonem; nechci přísně rozebírati právnický pojem zákona, tolik však jest jisto, že jednací řád jest předpisem, jejž jsme opětovnými snešeními sněmovními přijali a zachovávati uzavřeli. On není zákonem potud, pokud tím se různí, že nemá sankce císařské. Myslím, že rozdíl ten měl by ty pány, kteří zákony bez sankce tak velice milují, přiměti k tomu, aby jej v úctě měli.

Pánové, chci však pominouti jednací řád. Jsem proti tomu, aby maďarská deputace před lavice této sněmovny vstoupila, ne právě proto, že toho jednací řád nepřipouští, ale ze dvojích důležitých důvodů. Předně spatřuji v skutku takovém mnoho, co nepřísluší ku pojmu parlamentu vůbec a ústavo-

dárného shromáždění zvláště. Za druhé: Je-li deputace maďarská vyslanectvem, jak jeden ctěný poslanec proti mně poznamenal, tedy přijmeme-li ji, musíme z důslednosti přijímati zde všechna vyslanectva všech národů. Zdá se mi však, že cizí vyslanectva nevhodnost toho sama dobře uznávají; neníť mi povědomo, že by se nám bylo ohlásilo vyslanectvo americké nebo francouzské. V této sněmovně již kolikráte bylo o tom jednáno a dokázáno velmi obratnými řečníky, jaká to jest nešťastná záměna pojmů, jaký zmatek pojmů, když se tomuto ústavodárnému parlamentu vše možné ve světě ukládá, když se chce v něm soustřediti moc výkonná i soudcovská. Jeden p. poslanec poukázal již k tomu, že jest naší úlohou, říši konstituovati, to jest tak ustaviti, — že tudíž sami o to péči míti musíme, aby všechny ty poměry politické, na nichžto budoucnost této monarchie závisí, byly námi tak urovnány a upraveny, aby tím pojištěna byla budoucnost a štěstí našich národů. Avšak, pánové, chceme-li i nad to sami převzíti všechny jiné práce, pak nenahlížím, k čemu máme ministerstvo, vyslanectva a vojsko, neboť po takovém názoru všechna tato zaměstnání my sami na sebe vzíti musíme. Tak jest to po mém zdání také životní otázkou Rakouska, aby mělo ve své moci dolní Dunaj a ústí Dunaje, který je hlavním průplavem našeho obchodu; ba následovně musel by náš sněm říšský sám se uvázati v držení tohoto ústí, vypověděti carovi válku a přímo vydati se v pochod do ústí Sulinských. Mám za to, že myšlénku takovou nikdo nebude sdíleti; avšak nechci pochybovati, že by p. poslanec, kterýž ji vzbudil, ničeho neměl proti tomu, kdybychom všichni, jak zde sedíme, se dali vřaditi do uherského sboru dobrovolníků, který se zde právě verbuje, a pak hnali útokem na valy římské.*)

Pravil jsem dále, že bylo by bezúčelným, předpustiti sem maďarskou deputaci. A také jaký účel by to mohlo míti? Máme-li je sem připustiti jen proto, abychom je viděli?

*) V Bačce mezi Dunajem a Tisou jsou zbytky staro římského pomezního valu, za nimiž tehdáž Srbové bránili se Maďarům.

Mají-li jen proto sem býti vpuštěni, abychom se mohli obdivovati skvostným krojům a krásným vousům rytířských Maďarů? (Dlouhotrvající silný sykot na levici.)

President: Prosím, nevytrhujte v řeči, nevidím v tom žádné osobnosti ani příčiny obmezovati svobodu slova.

Rieger: To, pánové, myslím, že nemůže býti naším účelem; my máme věru důležité věci na práci, náš čas je drahý a nemůžeme ho mařiti pouhou parádou. Co tedy má býti účelem? Chtějí-liž býti předpuštěni, jen aby nás ujistili svojí úctou? Toť by značilo, pánové, přiváděti opět ke staré slávě bezvýznamné presentace a manifestace dávno zaniklého času, krásné doby copové. Má-li to sloužiti k tomu, aby nás ujistili svou láskou a svými sympathiemi? To se může státi také jiným způsobem, může se to státi přípisem ke sněmovně, tiskem, může se státi plakáty. Všechny tyto způsoby jsou stejně dobré, jen když se toho dovíme. Ostatně nemyslím, že by nám mnoho na tom záleželo; já málo dám na takové ujišťování bratrské lásky a sympathie. Nejsem z těch, kdož blouzní po platonické lásce v politice; jsem z těch, kdož vyžadují křesťanskou účinlivou lásku, a o takové lásce, pánové, nedostalo se nám ještě od Maďarů mnohých důkazů!

Je-li to však neprospěšným, je-li to přímo bezúčelným, připustiti deputaci do sněmovny jen proto, abychom vyslechli ujištění její sympathie, pak nezbývá jiného důvodu ku přijetí maďarské deputace, nežli aby přednesla své názory o nynějších rozbrojích v Uhrách panujících a žádala o naši pomoc. Zřejmo jest ovšem, že bychom museli o tom vejíti do debaty. Ale, pánové, k čemu se máme pouštěti do debaty, když ona nemá sloužiti k tomu, abychom v ní se usnášeli, o ní rozhodovali? Můžeme-li se usnášeti o otázce, o níž nejsme poučeni? Či myslíte, že tato maďarská deputace, tato deputace jedné strany velkého království uherského, nás dostatečně poučí? Ona vylíčí nám poměry vždy jednostranně a ve světle strannickém. Opakuji to, ona představí nám poměry vždy jen jednostranně ve světle strannickém; to jest přirozeno, ano

nemůžeme od ní nic jiného očekávati. Žádáme-li si spravedlivého líčení poměrů, museli bychom slyšeti všechny strany uherské, neb musíme se říditi starou zásadou spravedlnosti: audiatur et altera pars; musíme teda předvolati do sněmovny deputaci Charvátů, a taktéž předvolati Srby, kteří v této chvíli bojují v Banátě za svoji svobodu; a, pánové, ještě jednu deputaci museli bychom předvolati, která však přijíti nemůže: jest to deputace severních Slovanů v Uhrách, jest to deputace Němců ve Spiši. Tyto přijíti nemohou, neb jich sem nepustí. Tito nešťastní kmenové, jichž národnost Maďaři nyní tak krutě utlačují, nalézají se nyní ve krušném postavení bídného žebráka, jemuž malomocnost brání, aby dobročinné lidi o almužnu požádal; těm jest zabráněno sem přijíti, aby se dovolávali naší pomoci. Když Slováci v poslední době zde u trůnu hledali pomoci, tu byli prohlášeni za povstalce; a nyní postaveny jsou jim na cestu ukazováky, pro ten případ, kdyby jim opět mělo přijíti na mysl, aby tu ve Vídni vyhledávali pomoci; — ale jaké ukazováky, pánové!? — Šibenice jsou jim postaveny, — aby se jim jen tak lehyčce naznačilo, jakou cestou jest jim putovati, chtějí-li zde ve Vídni, chtějí-li u nás hledati ochrany a pomoci!

Bylo řečeno, že ona deputace jest deputací sněmu říšského, kterýž zastupuje veškerá území uherská. Já to popírám. Jsou-liž mezi nimi zástupci Charvátů a Slavonců? Jsou-liž také zástupci Srbů mezi nimi? Těch zde není. A řeknete-li: snad že jsou to aspoň zástupci Němců, Slováků, Rusínův a Rumunův uherských? Já rovněž to popírám. Ještě před nedávnými léty nebyla řeč maďarská řečí úřední. Úřední řečí byla latina; každý vzdělanec ji znal a mluvil jí na říšském sněmě. Ale nyní povýšil náhle říšský sněm maďarštinu za jedinou řeč jednací, aby tím všem těm národům, kteří maďarsky nemluví, svobodné zastoupení na říšském sněmě nemožným učinil. A chcete-li namítati: vždyť oni mají své zástupce a hájí tam práva svá na říšském sněmě, — tož by to byl krutý posměch z obyvatelstva toho. Bylo by to právě tak, jako bychom někoho, kdož veden před soud se zacpa-

nými ústy, vyzývali, aby se hájil, a pak jej odsoudili, poněvadž k obraně své ničeho říci nemohl.

Pravilo se dále, že Maďaři nečinili nijakého útisku německému lidu a národnosti německé. Mohl bych se tu odvolati na slova poslance Perchtoldsdorfského (Šuselky), jeť on zajisté Němec s duší a tělem, a tedy nikterak nemůže býti podezírán, že by držel se Slovany. (Smích.) Poslanec ten pravil a nám nabízel podati důkazů, že Němci jsou od Uhrů utiskováni. Poměry v Uhrách nejsou mi neznámy, konal jsem tam opětovné cesty a seznal osobně tamní poměry. Pánové, slyšel jsem Němce se slzami v očích naříkati, jak krutě je Uhři utiskují; pravili mi, že z velké části úředníci maďarští byli vnuceni městům, obydleným německými kolonisty, a že jsou nuceni spisovati zprávy své v řeči maďarské. A mám-li vám, pánové, uváděti na mysl události Šťavnické? Zdaž si nepřipomínáte, jak tam se zacházelo s německými akademiky? a zda ani to není utiskováním německé národnosti? Chraniž Bůh, jest to také jen ta osvědčená humanita Maďarů, s jakou oni se chovali k jiným národnostem!

Vyprávělo se, že Srbové páší ukrutnosti, i poukázáno k událostem v Bílé Církvi: i já mohl bych vám vyprávěti příběhy o mužích na kůl nabodaných, zneuctěných pannách, oloupených chrámech, a vrhalo by to prazvláštní světlo na ostatní obrazy. Vím, že jest to taktikou všech mezi sebou válčících národů, rozkřikovati protivníky své za lidojedy, lupiče a vražedlníky. Čtěte jen listy uherské a uherskoněmecké, naleznete tam žaloby na Srby; a v srbských listech stojí zase ty samé žaloby na Maďary. Ani ty ani ony v otázce té nemohou rozhodnouti. — Bylo řečeno, že nemůžeme přednášeti žaloby o mužích, kteří nejsou přítomni a hájiti se nemohou. Jeden z pánů poslanců jmenoval Srby, bojující za svoji svobodu, loupežnými hordami. Kde že jest ta srbská deputace, jež by se před námi mohla hájiti proti obvinění tomu?

Borrosch: Prosím, žádné osobnosti.

Rieger: Charváti a Jelačić byli prohlášeni za reakcionáře, kteří chtějí potlačiti svobodu. Jsou-liž oni zde, aby se hájiti

mohli? A kde máte důkazy této reakce? Sněm charvátský byl sněmem demokratickým, on ve všech otázkách se osvědčil demokratickým a liberálním. Tento sněm charvátský vnutil Jelačičovi postavení, ve kterém se nalézá; on jej postavil tam, kde jest, a jménem národa charvátského mu uložil bojovati za svobodu. Pokud nemáme o reakci důkazů, nemůžeme celý jeden národ z ní obviňovati.

To časté dovolávání se bratrství a sympathie jsem již vyvrátil. Pánové, oni přicházejí, aby nám projevili své sympathie; víte-li, kdy a kde to bylo, že Maďaři obzvláště nás ujišťovali svými sympathiemi? Bylo to, když přišla sem do Vídně maďarská deputace, aby odtrhla Uhry od monarchie a žádala za samostatné ministerstvo války a zahraničných záležitostí. Tenkráte přetékala jim ústa medem bratrské lásky, a tenkráte učinili krok, jenž nebude-li odčiněn, musí nezbytně monarchii rozštěpiti a vésti v záhubu. O tom není pochybnosti.

Bylo řečeno, že ti, kdož se odvolávají ku pragmatické sankci, odvolávají se k starému, sežloutlému pergamenu. Co že jest tato pragmatická sankce? Pragmatická sankce jest úmluva rakouských národů, že zůstanou pohromadě, úmluva, že budou náležeti společné dynastii pro všechny budoucí časy; a ona musí býti považována za svazek, jenž objímati má všechny tyto národy. Řeknete-li, že pragmatická sankce ničím více není, nežli sežloutlým papírem, pak vyslovili jste, že ten společný svazek, který nás pojí, je zrušen a nemá více žádného významu: řekli jste, že žádný národ již nemusí uznávati náš rod panující. Když takovéto zásady vyslovujete a uznáváte, pak ptám se vás, kde bude konec občanské války, jež z toho musí povstati? (Pochvala.)

Mluvíte o bratrství Maďarů. Však jsme je viděli v poslední době, četli jsme skvělé řeči velikého diktatora; a zdaž ti, kdož pozorně čítali noviny, nalezli v nich ono bratrství anebo spíše pravý jeho opak? zdaž nenabyli v nich důkazu, že Maďaři a jich diktator po jiném se nesnaží, nežli odtrhnouti se od monarchie, nic jiného nehledají, nežli jak by

své vlastní zájmy na škodu monarchie k platnosti přivedli. Proto se nedávali zastupovati u cizích mocností naším ministerstvem zahraničným, nýbrž vlastními agenty.

Pravili jste, jestli Jelačić chtěl hájiti svobody, že jí mohl hájiti v Charvátsku, nepřestupuje hranic uherských. Ano, zcela dobře; Jelačić měl zcela klidně odpočívati ve své lenošce, třeba odříkávati růženec a přihlížeti, až by veliký diktator 200.000 mužů a 40,000.000 zl. buď ze země vydupal aneb z pekla přivedl, jakž se k tomu nabízel. Úmysl ten snad přece se mu mohl zdařiti, a slibu svému o penězích, byť tyto i z pekla nepřinesl, mohl dostáti snad jiným způsobem a přejmouti peníze ty od Diamantidiho anebo jiných velkoobchodníků, kteří své peníze náhodou přes Uhry posílají. Ano mohloť se přece státi i to pravdou, co byl prohlásil ten veliký Košut; mohlť vskutku sebrati armádu 200.000 mužů, a pak věru by veliký Košut nebyl zůstal v Pešti, ale byl by se vydal v pochod na Záhřeb a poučil Jelačiće za pecí sedícího, jak on rozumí jednotě a velikosti Uherska. Pánové, to vše jsou fráse; Jelačić byl by musel býti bláznem, kdyby byl se začetím boje čekal, až se Maďaři sesílí; on musel užívati svých prostředků, kde jich užiti náleželo. Že jich použil v čas, to není důkazem reakce, to není důkazem, že chce ohrožovati svobodu monarchie.

Což jest tedy vlastně účelem této maďarské deputace? Pánové, Košut vyslovil jej jasně na řečnické tribuně v Pešti; on pravil: My nechceme se již obraceti k perfidní vládě, nechceme se obraceti k císaři, chceme se obrátiti k rakouskému lidu a šlechetným jeho zástupcům. Pánové, znamenáte-li ten vtip? (Smích.) Což pak nevidíte, jak tím má býti zapřena naše vláda, zapřen náš císař! (Oho! sykot, pochvala.) Chtějí tím lahoditi pocitu naší svrchovanosti, chtějí nám lichotiti, chtějí nás přiměti, abychom zapřeli svoji vládu, zapřeli také svého císaře a vstoupili s Maďary ve přímé spojení... (Pochvala a sykot.) O to tu jde!

Ale, pánové, my v úřadě svém nebudeme tak pošetilými, my nepřipustíme, aby se někdo stavěl mezi nás a naši vládu

*

i našeho císaře! (Bravo! sykot.) My, pánové, chceme kráčeti ruku v ruce se svojí vládou, která jest výrazem většiny této sněmovny; chceme kráčeti ruku v ruce se svým císařem, svým dobrotivým císařem, který nám udělil kónstituci, a nedáme cizincům rozesívati nedůvěru mezi námi! (Silný sykot, hlučná pochvala.)

Řeklo se vám, pánové, že máme převzíti úlohu prostředníka — úlohu vznešenou; ale prosím vás, abyste uvážili poměry, ve kterých se nalézají bojující národnosti. Maďar, pyšný a mocný Maďar, ten vždy vytiskoval Němce, Charváta i Slováka z půdy jich práva, jich národnosti; on tiskl je až na kraj propasti zhouby a zničení.

U této propasti stojí nyní ony kmeny, úzkostlivě zachycují se větve, aby nespadly; již sebraly poslední své síly, aby se dolů nesřítily. Nyní v tomto okamžení, kdy ti národové se pozdvihli v plné svojí síle, nyní cítí utlačovatel, že neobstojí proti této síle spravedlnosti, nyní přichází, hledaje naší pomoci, a praví k nám, že máme vysloviti své veto, a že máme hlasem svým působiti k tomu, aby status quo byl zachován. Jak že? Co jest tento status quo? On jest v této chvíli zničením oněch národů, kteří vzlykali pod jařmem maďarským, kteří se chtějí vzchopiti, neboť na oné větvi déle viseti nemohou. Vyslovme své veto, prohlasme, že stav věcí má zůstati, jakým jest v této chvíli, a ti národové se sřítí do propasti, a nikdo nebude moci je zachrániti. Pánové, za takové prostřednictví vám nikdo nebude vděčen; ono bylo by nespravedlivým. To rámě, které se pozdvihlo ve vědomí svého práva, ve vědomí své síly, aby rozbilo pouta pro národ jeho kovaná, aby přeťalo gordický uzel, jejž Maďaři upletli — to rámě vy zdržovati nesmíte. Učiníte-li to, pánové, pak dopustili jste se vraždy, neodpustitelné nespravedlivosti na oněch národech, kterou souditi budou dějiny; pak věru nevsadili jste do země olivovou ratolest pokoje, pod níž všichni národové v míru žíti budou, pak učinili jste usnešení, jímž jste odsoudili všechny ony národy k věčné porobě! (Pochvala a sykot, též z lavice žurnalistů.)

Brzo po této druhé řeči Riegerově skončilo se rokování. Návrh Sierakowského, aby uherská deputace byla do sněmovny připuštěna, zavržen 186 hlasy proti 108. Toliko přijat návrh Lasserův, aby předseda vybídl deputaci, by svou věc písemně skrze kancelář předsednickou vznesla na sněm říšský.

Bouře Pražská o letnicích 1848 a výtržnosti Vídeňské měly také ten následek, že mezi císařskou armádou a obyvatelstvem civilním vyvinul se poměr téměř nepřátelský. Nadužívání svobod nově nabytých vedlo k nepořádkům, jichž žádný stát trpěti nemůže a jež dílem byly i nebezpečny jednotě státní. Nepokoje tyto byly dušeny vojskem, a tudy vojsko zvyklo sobě pokládati sebe za jedinou oporu trůnu a státu, a považovati všeliké nové svobody a řády za nebezpečné. Důstojníci i prostí vojáci počínali slovem i skutkem dávati na jevo neváżnost svou k civilistům i ku právům, na nichž občané mnoho sobě zakládali; ústava nedávno slíbená dle mínění politiků vojenských měla vzíti za své. Reakcionářský duch, jenž ve příštích letech skutečně obdržel převahu, jevil se již patrně v armádě v letních měsících r. 1848, a tu ovšem velice kontrastoval s nadějemi občanstva. Rozmanité *výstupky a hrozivé řeči osob vojenských* daly Riegerovi příčinu, aby stížnosti, jež z toho původu ozývaly se ve společnosti občanské, přednesl veřejně na sněmu říšském. Učinil to ve formě interpellace k ministrovi války, hraběti Latourovi, ve 45. schůzi dne 22. září. Mluvilť takto (II. 532—537):

Přeji si předložiti interpellaci k ministrovi války. Jen nerad chápu se slova k interpellaci; vímtě, že čas slavné sněmovny je příliš drahocenný, nežli aby mohl býti mařen zbytečnými interpellacemi. Když však zlořády vzrůstají tou měrou, že se tím dobrodiní konstituce stávají nedostupnými celým krajinám, celým třídám společnosti, mám za svou povinnost tak učiniti, abych poukázal na ony nešvary i abych vymohl jich odstranění touto cestou, která se zdá nejkratší.

Poddůstojníci posádky Pražské konali shromáždění, ve kterém se jednalo o požehnaných účincích konstituce vůbec, o postavení vojska v lidu, o žádoucím lepším srozumění s občanem, a zvláště o zlořádech, které se vyskytují při postupování ve vojsku. Dostatečně jest známo, že při postupování dosud se dává přednost šlechtě, zvláště pak že množství cizinců se povyšuje na důstojníky; a taktéž jest známo, že se

tím zdržuje v postupování i nejřádnější poddůstojník, třeba by měl nejlepší konduitu, a že i s nejvýtečnějšími schopnostmi nemůže dojíti povýšení. Tuť zajisté nemůže se těm lidem zazlívati, když mezi sebou pojednávají o těchto zlořádech, aby pak, uradivše se, podali k ministerstvu petici. Stalo se to v úplném pořádku a pokoji. Přes to však bylo zatčeno několik poddůstojníků, kteří schůzky té se súčastnili, zejména: desátník dělostřelecký Vojtíšek, desátník husarského pluku Mendl, a strážmistr pluku hulánského Almagy; a před třemi dny, kdy jsem tuto zprávu obdržel, bylo mi oznámeno, že dosud všichni se nalézají ve vojenském vězení. Ještě šest jiných desátníků dělostřeleckých bylo z téže příčiny půl dne ve vazbě držáno. Dobře tomu rozumím, že důstojníci, jimž by takováto činnost, takové hnutí reformové mezi poddůstojnictvem mohly býti na újmu v jejich privilegované karieře, proti tomu se vyslovují a všech prostředků se chápou, aby poddůstojníky od podobných kroků zdrželi. Vím velmi dobře, že právo ke shromažďování, právo spolčovací nemůže býti přiznáno ozbrojenému sboru jakožto takovému; ale přece myslím, že se právo to jednotlivým vojínům odepírati nemůže, že i voják tak jako každý jiný občan jest oprávněn k užívání tohoto práva konstitučního.

Jest mi zmíniti se o druhém případě. Jak se mi píše, byla následkem tohoto shromáždění jistým poddůstojníkem v jednom listě Pražském uveřejněna zpráva, ve které mluvilo se o téže vadě. Když byla první část této zprávy vyšla, přišlo do knihtiskárny několik vojáků, tuším granátníků, i prohlásili redaktorovi, že se nesmí opovážiti tisknouti dále tento článek, sice že mu lis rozbijí. Redaktor tím se viděl pohnuta zastaviti tisk dotčeného článku, vyhradiv si, že povede v té věci stížnost, a nevím, zda tato již došla. Toť jest opět obmezování práva vojínova, neboť dle zpráv mne došlých lze se domýšleti, že ti sprostí vojáci vyzváni byli skrze důstojníky, aby krok ten učinili a redaktorovi takto pohrozili. Z toho vysvítá, že se popírá vojákovi nejen právo spolčovací, ale i právo petiční, ba dokonce i svoboda tisku. Myslím, že vo-

ják, jsa povolán, aby hájil vlast, tím nepřestává býti občanem, a že mu všechna tato práva musí příslušeti tou měrou, jako jiným občanům, předpokládaje, že se tím neporušuje žádná zvláštní povinnost služebná.

Kdežto se však z jedné strany všemi způsoby obmezuje právo vojínovo, dopřává se mu z druhé strany všemožná volnost, ale bohužel jen volnost taková, která může sloužiti ke skracování konstitučních práv jiných občanů. Mohl bych na doklad toho uváděti velmi mnohé případy; mohl bych tu poukázati ke známé řeži ve Běchovicích, jež, pokud mi známo, dosud nebyla vyšetřována ani potrestána; mohl bych poukázati ke shluku granátníků, jenž se udál na Koňském trhu v Praze za příležitosti schůzky ženské, a při němž, jak očití svědkové mne ujišťovali, byly pronášeny hrozby velmi nebezpečné, a jest děkovati jen rozhodnému zakročení několika statných důstojníků, že tento kraval neměl smutných následků. Mohl bych se zmíniti o mnohých činech násilných, jichž vojáci se dopustili proti jednotlivcům jak v Praze tak i na venkově; mohl bych vzpomenouti případu tak často se opětujícího, že vojáci na př. v hospodách a u kupců kupují a pak jednoduše zaplatí klením anebo pouhou hrozbou.

O jednom činu násilném však zvláště se musím zmíniti. Ve vesnici Podřezově na panství Rychnovském ve kraji Kralohradeckém byl na honě vrchní, jsa provázen mnohými vojáky; náhle přikvapili na vesnici. Jeden z obyvatelů té vsi, jménem Sedláček, měl ručnici, a jelikož již se proslýchalo, že vojáci a myslivci zabavují všechny zbraně, kde jaké naleznou, hleděl zachrániti tuto svoji ručnici a ukryl ji ve blízkém poli bramborovém. Někteří myslivci však to zpozorovali, přepadli jej, načež byl týrán strašlivě. Jeden přítomný šikovatel tasil dokonce šavli a vyťal mu několik ran. Týrání bylo tak strašné, že onen člověk od této chvíle, — stalo se to tuším 10. září, — leží až do dnešního dne.

V Chrudimi teprve v těchto dnech, — jest tu několik občanů Chrudimských, kteří mi o tom zprávu podali, — byl úředník tamního magistrátu, jenž se ve veřejnosti se šavlí

jen objevil, ode dvou důstojníků (jak slyším, byli to Hanoveráni, pánové Frank a Wolf) osloven otázkou: Jak se můžete opovážiti nositi šavli? On jim odpověděl, že jest národním gardistou a myslí, že co takový má k tomu právo. Na to mu bylo odpověděno, aby se vícekráte neopovažoval nositi šavli, vždyť musí prý věděti, že národní garda jest po celých Čechách zrušena. Ježto však ke hrozbě důstojníků nechtěl šavli odložiti, byl volán ku krajskému hejtmanovi, a tento na něho dorážel, aby šavli odložil. Ubíral se právě domů, aby vyhověl tomuto nařízení krajského hejtmana, i potkal cestou několik občanů, s nimiž hovořil. To bylo vojskem považováno za zprotivení, jako by se nechtěl podrobiti příkazu k odložení šavle. Ihned se objevilo množství vojáků, kteří dům obklopili, aby úředníka ,toho mocí zajali. Jeden z místních zastupitelů městských opřel se tomuto nezákonnému jednání, a slíbil, že zasluhuje-li úředník trestu, chce se již o to postarati, aby se dostavil. Po tomto důrazném zakročení městského zastupitele nebylo mu ublíženo, ale ve třech dnech povolán jest ku komisi odvodní a byl odveden.

V Litomyšli a v jednom jiném městě způsobili důstojníci opětovně veliké výtržnosti. Ti lidé byli tak nevázaní, že hnali se na koni pod podloubím, kde prodavači sedají a děti si hrají. Jedno děcko bylo při tom poraženo a uvedeno v patrné nebezpečenství života. Měšťané při této příležitosti sami si právo opatřili, dali totiž důstojníkovi, co mu náleželo. Když se však takovéto případy opakují, pak nevím, kam to povede. Pochopuji úplně, že vznešený urozený pán málo na to dbá, zdali udupá čili neudupá nějaké občanské dítě; ale myslil bych, že z ohledu k velikému občanskému obecenstvu mělo by se tomuto pánovi dáti na srozuměnou, že stát chce i ty občanské děti na živu zachovati.

V Rychnově sbor vojska, byv k tomu vyzván tamějším vrchním, odzbrojil místní národní gardu, taktéž s doložením, že není již národní gardy.

Nyní jest mi ještě promluviti o případě, o kterém teprve včera jsem se dověděl od toho, jemuž se přihodil. V Praze

žije občan jménem Teller, hostinský. On jest tuším Rakušan — Němec, cizí přistěhovalec — (smích),*) který před několika roky v Praze se usadil, a jest členem měšťanského sboru granátnického. Pánové, já zúmyslně nikoli bez důvodu uvádím podrobnosti. Tento Teller zapůjčil nábytek majorovi hulánského pluku, jenž v Praze jest posádkou. Asi přede dvěma nedělemi šel k němu do ležení, jež dosud se tam nalézá, a setkal se s ním právě před stany. Přednesl mu svoji žádost toho smyslu, aby mu zaplatil nájemné za půjčený nábytek. Pan major osopil se naň velmi krutě a pravil: „Já jsem nábytek koupil a zaplatil.“ Občan, jejž znám jakožto bodrého a velmi skromného muže, namítal, že nábytek ten neprodal, nýbrž jen zapůjčil; načež major na něho se osopil: „Když císařský major jednou řekne, že zaplatil, pak je zaplaceno.“ (Smích.) Občan zcela klidně odcházel vida, že se tu již nedá nic pořídìti. Sotva že na padesát kroků poodešel, zavolal jej major nazpět a pravil: „Ať se již víicekráte neopovážíte přijíti mi s takovou věcí; vězte, když c. k. major praví, že je zaplaceno, teda je také zaplaceno; měl bych věru chuť, dáti vám vysekat za drzost takovéto žádosti.“ Občan šel klidně svojí cestou, nahlížeje, že tu nic nepořídí. Ale když kráčel mezi stany, napadlo jej několik hulánů i tloukli jej držadly od pometel, a v celém pořadí stanů viděl státi granátníky též s košťaty, tak že, kdyby byl celou řadu prošel, by byl musel běžeti ulicí jako k mrskání odsouzený. Obrátil se tedy mezi stany, aby se dal jinou cestou. Tu naň volali: „Svornost“! běželi za ním, napadli jej a strašlivě jej ztýrali;

*) Zde Rieger užil slova *Colonist*, nemoha v proudu řeči vzpomenouti si na německý výraz, přiměřený českému slovu *přistěhovalec*. V následující schůzi 26. září po přečtení protokolu Rieger opravoval toto své pochybení; neboť němečtí krajané byli výrazem Colonist popuzeni, domnívajíce se, že Rieger tím slovem chtěl Němce v Čechách vyhlašovati za cizince. Rieger omlouval se, že mu náležitý výraz nepřipadl, a že nechtěl nic jiného říci, nežli že Teller jest Němec, rodilý mimo zemi českou, kterýž teprva před několika lety usadil se v Praze. Riegrovi v interpellaci záleželo na té okolnosti, že Teller nebyl rozeným Čechem, nýbrž Němcem do Čech přišlým, poněvadž potom se mluvilo, jakoby byl týrán proto, že byl Čechem a členem Svornosti (II. 585).

povalivše jej totiž na zem, pěstmi mu záda strašně zmalovali. Na štěstí přišel k tomu husarský desátník; týraný, jenž pobyl delší dobu v Uhrách a jest mocen tamní řeči zemské, oslovil ho a vyložil mu, že zcela nevinně přichází k tomuto týrání. K jeho prosbě vedl jej husar před stan majorův, ze kteréhož také jedna osoba vystoupivši pravila, aby měšťana toho nechali volně odejíti, že nic proti němu není, a že může klidně jíti domů. On však na to musel ulehnouti a se dáti léčiti lékařem; sám jsem viděl lékařské vysvědčení. Pan major poslal pak ovšem k němu dva strážmistry, aby se po jeho zdraví poptali, a vyjádřil se, že sám chce nésti útraty léčení. Tu se vyslovil Teller, kterak z toho vysvítá, že pan major se musí cítit vinen, a že sám musel přikázati hulánům, aby jej zbili. Pan major napsal mu potom list, jejž jsem také sám četl, ve kterémž mu píše, že jen z pouhého milosrdenství se poptával po jeho zdraví; on že nikterak nerozkázal, aby jej zbili, a že stalo se to pouhým nedorozuměním. My, pánové, žijeme již v době samých nedorozumění, a bylo prý to tedy jen nedorozumění, že s ním vojáci tak nakládali. Později prohlásilo mu několik důstojníků, že celá věc byla nedorozuměním, major prý myslil, že nábytek je zaplacen, ale to byl prý jiný nábytek. Pan major se prý upamatoval, že tento skutečně jest jen zapůjčen.

To jsou události, které přednáším. Kdežto z jedné strany zkracuje se vojínovi veškerá svoboda, jemu taktéž konstitucí pojištěná, zdá se, že se mu z druhé strany chce dopřáti volnost, aby občany mohl týrati, tak aby udržoval se i dále ten rozbroj, jenž trvá mezi stavem občanským a vojenským. Podobá se i tomu, že proti shromáždění poddůstojníků proto tak přísně bylo zakročeno, ježto se při něm bratrská shoda mezi stavem občanským a vojenským za žádoucí prohlašovala. Vůbec vládne nyní v posádce Pražské duch, jenž v skutku hrozí samé ústavě nemalým nebezpečím. Dovolíte-li, přečtu slavné sněmovně několik veršů. (Ano, áno, — ne, ne.) Pánové, ony jsou důležity. Bude snad vám po většině známa báseň, jež došla do Prahy pod názvem: „Varující hlas z Italie".

Tato báseň byla položena pod talíře při hostině o slavnosti sbratření v posádce, kteréžto účastnili se jak prostí vojáci tak důstojníci, a byla přijata s velikou pochvalou. Nemohu čísti celou, jakkoliv jest zajímava. Ale jedno místo jest důležito. Nejprve je řeč o zásluhách italské armády, pak se obrací k občanům a praví o nich:

Ihr aber zieht vor des Kaisers Thron,
Verkündet ihm frech Euren Willen,
Und zwingt der alten Cäsaren Sohn
Ungesetzlich ihn zu erfüllen.

Wollt ihr dem Proletarierheer
Euch an die Spitze stellen,
So seit ihr keine Helden der Freiheit mehr,
Dann seid ihr nichts als Rebellen!

Und der Bürger Wiens, der muthig stand,
Als die Türken seine Mauern berennten,
Der steht jetzt, die Waffen in der Hand,
Und zittert vor Tausend Studenten.

Ihr Bürger Wiens! Ihr standet dabei,
Wusste keiner den Kaiser zu retten?
Ihr jubelt darüber, dass ihr jetzt frei,
Und schlägt Euren Kaiser in Ketten!

War das der Dank für das, was er that,
Dass er Euch im Herzen getragen?
Hier war der Moment der raschen That,
Hier galt's für ihn Alles zu wagen.

Und Ihr bleibt still? O pfui der Schmach!
Der Augenblick hat Euch gerichtet,
Der für die ewige Geschichte sprach.
Der Kaiser hat von Wien sich geflüchtet
Der Kaiser floh seiner Väter Schloss.

A pak ku konci:

Doch hört ihr die *warnende Stimme nicht,*
Die das Heer aus Italien sendet:
So setzen wir selber uns zu Gericht,
Wenn hier unsre Sendung vollendet.

Dann steht die Armee auf, *wie ein einziger Mann,*
Die Majestät des Kaisers zu rächen.
Von Süden und Norden braust sie heran,
Den gestohlnen Szepter zu brechen.

D'rum sorgt, dass sich Niemand entferne
Von der Bahn, die bestimmt ihm zu wandeln,
Dass die Jugend *schweige* und *lerne*,
und die *Männer reden* und *handeln.**)

Toto volání armády italské vzbudilo odpověď, ohlas v armádě české; bude-li mi dovoleno, přečtu taktéž tři sloky: „Ohlas armády české k varujícímu hlasu z Italie".

Zürnet nicht der Jugend; sie, die rascher fühlet,
Ward vom Moment erfasst und fortgezogen atd.

Doch dass der Bürger, dessen freie Rechte
der Kaiser mit des Mannes Wehr geehrt,
Als Pflicht ihn rief, Gefahr und stürmische Nächte,
Sich feig verkroch, dem Frevel nicht gewehrt,
Ja wohl die Waffe selber noch gekehrt,
Ihr tödtlich Blei den Braven zuzujagen:
Das ist die Wund', dem Vaterland geschlagen,
Die schon am innern Mark des Lebens zehrt!

Und jene Auserwählten, welche tagen
In Österreichs Völkerrathe, aufzubauen
Der Freiheit und des Glückes goldnen Wagen:
Verdienen sie des Vaterlands Vertrauen?
Sie spreizen in der Sonne sich gleich Pfauen,
Parteiwuth, Selbstsucht und Verläumdung lüftet
In edler Mitte frech die Stirne, — klüftet
Anstatt zu knüpfen, — schwellt, wo Noth, zu stauen.

O, glaubt, die Eueren Heldenruhm verkümmern,
Sind nicht des Volkes echte, freie Wahl;
Sie sehen neidisch Euere Thaten schimmern,
Indess ihr Thun so kleinlich und so fahl.
Sie fürchten unsrer Treuen tapfre Zahl,
Das ist der Dorn in der Verräther Augen,
Drum geifern sie mit Hasses giftgen Laugen
Böswill'ger Fragen ekles Wortgeprahl.

---

*) Původce této vojenské písně byl prý známý básník a důstojník Marsano; viz Springer, Geschichte Österreichs seit dem Wiener Frieden, II., 351.

Humanität, wovon sie voll sich saugen,
Ist Maske für Verrath am Vaterlande.
Für ihre Staatskunst mag der Wahlspruch taugen:
Wenn erst die Ehr' erdrückt, dann herrscht die Schande.
Die Gleissner im Gesetzlichkeitsgewande!
Gern möchten sie den alten Thron zertrümmern,
Sich selbst den Dictatorensitz zu zimmern;
Doch steht der Judasplan auf losem Sande.

Und warum ward von Österreichs grossem Thinge
Sein Heer gleich einem Fremdling ferngehalten?
Wohl mancher Held der Rede wie der Klinge
Bekämpfte sonst der Willkür blindes Schalten.
Giebt's im Gesetze noch geheime Falten,
Die uns der Geichberecht'gung' Gut versagen?
Dann wollen wir im Heere selber tagen,
Und unsern eignen Spruch uns vorbehalten.

Pánové, ptám se vás a ptám se p. ministra války, zdali to jest smýšlení, které přísluší konstituční armádě? můžeme-li býti bezpečni, můžeme-li bez obavy pohlížeti na novou konstituci, když takovéto věci s takovou pochvalou se v armádě přijímají a rozšiřují? Myslím, že jest nezbytně nutno, zakročiti v této záležitosti, aby ministerským nařízením, rozkazem vojenským dostalo se vojsku poučení o podstatě konstituce, jejím požehnaném účinku pro občany i vojáky, aby dostalo se mu poučení, jak jest to jeho povinností, hájiti konstituci a práva národu. Pan ministr války již slíbil, že dá armádě přísahati na konstituci, to jest na jméno, na pojem konstituce. Myslím, že se každého roku koná přehlídka, při níž se znovu skládá přísaha. Avšak v nynějších nebezpečných okolnostech, kdež tak mnohými důstojníky taková nepřízeň ku konstituci se projevuje, když se zejména nalézá ve vojsku mnoho cizinců, kteří vše učiní, aby svobodu naši podkopali a zničili: v tom okamžiku, myslím, že by bylo na čase, ihned se uchopiti prostředku, jejž jsem navrhoval, a celé vojsko, snad ještě před prohlídkou, vzíti pod přísahu na konstituci, aspoň na pojem konstituce, když to poučení již předesláno bude. Rovněž bylo by třeba, uděliti vojsku přísné příkazy,

aby se zdrželo výtržností, jež tak často se udály a jež jsem hotov dosvědčiti tady doklady. Zvláště co se týče onoho majora Inkeye, bylo by třeba zavésti přísné vyšetřování, a muže toho ihned sesaditi s úřadu k odstrašujícímu příkladu jiným.

Předkládám teda otázku p. ministrovi války: Zda pan ministr války uchopí se prostředků, a sice opatření důrazných, aby pro budoucnost zamezil takové násilnosti, jaké dosud se dály? Zda bude týrání, spáchané na občanu Tellerovi, přísně vyšetřováno, a major Inkey, když by obvinění jeho pravdivým se okázalo, sesazen? Zda ministerium války vydá rozkaz k armádě s poučením o konstituci, o jejích dobrodiních a o povinnosti vojáka, aby jí hájil; a bude-li také ministerium války ochotno, aby po poučení tom ihned dalo vojsku přísahati na konstituci? Tyto otázky předkládám p. ministrovi války, a ve příčině zatčených poddůstojníků taktéž prosím o odpověď. (Dlouhotrvající pochvala.)

Ministr války *Latour* odpovídal k této interpellaci hned. Co se týče záležitosti poddůstojníků v Praze, mínil, že každá osoba v armádě má prostředky na snadě, aby služebnou cestou vyhledávala práva svého, jestliže se jí stala křivda. V příčině nešlechtických šikovatelů pravil, že od měsíce června povýšeno bylo za důstojníky 530 šikovatelů, kteří nejsou šlechtici, i popíral správnost obvinění, žeby šlechtě dávala se ještě přednost. Poddůstojníci že prý neměli svémocně shromažďovati se, neboť oni stojí pod vojenskými zákony, a generální velitelstvo mělo právo pohnati je k odpovědnosti. Co se týká ostatních obvinění, sliboval ministr, že dá ty příhody vyšetřiti. Aby k armádě vydal se zvláštní rozkaz, to by ministr pokládal za důkaz nedůvěry, kteréž armáda právě nyní nejméně zasluhuje. „V armádním rozkaze (pravil ministr), jejž jsem vydal při nastoupení svém v úřad ministerský, prohlásil jsem své konstituční zásady, a armáda nedala ještě žádného důkazu, že by se jich nepřidržovala. Při nynější svobodě řeči ovšem jednotlivci vyslovují mínění různá; ale aby žádný nekonstituční skutek neudál se v armádě, za to jsem zodpověden, a o to jest mně pečovati.“

Posl. *Rieger:* Nejsem uspokojen touto odpovědí p. ministra války; neboť již ta okolnost, že se podobné žaloby tak velikou měrou opakují, jest mi důkazem, a mám po ruce písemné doklady, že vojsko v skutku často se dopouští činů

nezákonných a násilných, a že by třeba bylo, uděliti mu v té příčině napomenutí. Co se týče návrhu, jejž jsem učinil, aby vojsko...

President. Prosím, přejete-li si předložiti interpellaci? jinak nemohl bych vám již dopřáti slova.

Posl. *Rieger:* Ano, předložím interpellaci. Odvolávám se k obyčeji v armádě pruské, kde rovněž tak rozkazem k armádě byla vydána vysvětlení pro vojsko. Myslím, že by podobné opatření bylo prospěšným i pro naši armádu, a prosím pana ministra, aby se vyjádřil, zda takové poučení vydati chce. Pakli by toho učiniti nechtěl, vyhražuji si podati v té věci návrh.

Ministr války. Myslím, že musím odpověděti slavnému shromáždění, že obžaloby ještě nejsou dokázány, a že v každém případě přísluší to mně, abych rozkaz ten, uznám-li jej za potřebný, v pravý čas vydal (sykot na levici). Jsem za to zodpovědným, ale ne abych jej vydal na základě pouhého podezírání.

Rieger: Předložím tedy slavné sněmovně návrh (pochvala na levici), a myslím, že p. ministr války se pak podrobí rozhodnutí sněmovny. (Pochvala jako výše.) Ptám se ještě dále p. ministra války, zda ono shromáždění poddůstojníků, — při kterémž jinak zcela klidně se zachovali a jen o zlořádech v armádě panujících pojednávali, — zda to bylo dostatečným důvodem, aby oni poddůstojníci byli na kolik dní posláni do vězení, a jsou-li učiněny kroky k jich propuštění? Dále otázku, zdali pan ministr války prohlašuje vojsko za účastné práva spolčovacího a petičního, jakož i svobody tisku?

Ministr války k tomu toliko opakoval svou dřívější odpověď, že generální komando mělo právo zavésti vyšetřování o schůzi poddůstojnické, poněvadž poddůstojníci mohli své prosby a stížnosti služebným způsobem přednésti.

Tím ta záležitost byla na ten čas odbyta.

Ve večerní schůzi téhož dne 22. září přišla na denní pořádek zpráva výboru finančního o návrhu ministeria financí, aby mohly se *rozepsati daně* na budoucí správní rok 1849, jenž se počínal dnem 1. listopadu 1848. Zpravodaj, jakož i skoro všichni poslanci, kteří v té příčině mluvili, mínili, že povolení k vybírání

daní má povahu zákona, že teda ten návrh musí ve sněmovně třikrát býti čten jako každý jiný zákon. Poslanec Brestel však proti tomu jal se dokazovati, že povolení daní není zákonem, a že není potřeba ten návrh třikrát čísti; při tom odvolával se na předešlý případ, kdy sněmovna povolila vládě úvěr 20 milionů jednoduchým usnešením bez trojího čtení; i navrhoval, aby zpráva výboru finančního byla dána do tisku, a ve příští schůzi aby se o ní jednalo a rozhodlo. Proti tomuto návrhu ozval se také Rieger, řka takto (II. 561):

Když se onehdy rokovalo o povolení 20 milionů, prohlásil jsem se taktéž, a sice já jediný kromě poslance Dylewského, v ten smysl, že jest to zákon; náhled můj viděl se některým téměř směšným býti. Ale nedám se tím mýliti, vracím se ke svému názoru a myslím, že každé usnešení komory, kterýmž se daně rozepisují, každé usnešení takové, které má vliv tak podstatný na blaho i strádání občanův, — není ničím jiným nežli zákonem, a zákonem býti musí.

Připomínám jen sněmovnu anglickou, kteráž právě v tomto ohledu jedná s největší přesností a opatrností. Zvláště o otázce finanční pojednává se s největší opatrností, a považíme-li, že peníze jsou skutečně nervus rerum agendarum, že ministerstvo, nemá-li peněz, nemůže v ničem jednati svobodně, a že tedy v této otázce nejnápadněji se jeví závislost moci výkonné na moci zákonodárné, tedy musím státi na tom, aby toto právo moci zákonodárné zvláště bylo chráněno. Musím se tedy ohraditi proti tomu, aby se o zákonu takovém, jakým jest zákon o úvěru, zákon berničný, pojednávalo pouze v jednom čtení, jako o prostém usnešení. Trvám na tom, že se má v něm rozhodovati jako o každém zákonu ve trojím čtení.

Když byli ještě jiní dva poslanci promluvili, dal předseda Strobach hlasovati o návrhu, aby povolení k vybírání daní pokládalo se za zákon; návrh ten byl přijat velikou většinou. Potom předseda zahájil rokování o otázce, má-li druhé čtení se připustiti (srozumitelněji řečeno, má-li berničná předloha při prvním čtení býti k dalšímu jednání přijata či hned předkem zavržena). Poslanec Doliak podotekl hned, že poslanec Dylewski již učinil návrh, aby druhé čtení osnovy zákona dálo se ve příští schůzi, a do té doby aby návrh výboru finančního byl dán do tisku; i mínil, že není třeba dalšího rokování, a že by předseda

měl dáti hned hlasovati o tom, zdali o berničné předloze má se rokovati (ve druhém čtení) již dnes anebo ve příští schůzi. Poslanec *Borrosch* přednášel svůj náhled, že druhé čtení čili rokování o jednotlivých paragrafech může se počíti hned. Proti tomu opřel se poslanec Löhner, napomínaje, když se jedná o věc nejdůležitější, totiž o berně, ukládané všemu lidu, že není slušno počínati si z lehka a předepsanou formu trojího čtení odbývati jako nějakou hračku; měl-li by sněm říšský říci, že dnešní první porada jest čtením druhým, tu by bylo lépe, aby dokonce spustil se druhého a třetího čtení, neboť pak by aspoň mluvil pravdu. Také jiní poslanci prohlašovali se proti návrhu Borroschovu; k nim přidružil se i Rieger následující promluvou (II. 564):

Musím počíti malou výčitkou naproti našemu ctěnému panu presidentovi. On zahájil rokování o návrhu p. poslance Borrosche, neotázav se, je-li návrh podporován. Nevím, ano velice pochybuji, že by ten návrh byl došel dostatečné podpory, a tak byli bychom si snad uspořili debatu. Chtěl jsem vlastně říci asi totéž, co p. poslanec Žatecký (Löhner); on v té věci vyslovil úplně mé mínění. Myslím, že jest to formou velmi důležitou, abychom opětovné čtení osnovy zákona vyslechli v různých sezeních a nikoliv v jediném, jinak by ustanovení takové bylo přímo směšným. Když v Anglii, kde mají soustavu dvoukomorní, užívá se té opatrnosti, že se přistupuje ke druhému čtení v různých sezeních a to teprva po uplynutí určité doby, tedy u nás, kteří jsme tak šťastni, že máme komoru jedinou, jest to tím potřebnější, abychom se uvarovali přenáhlení, a aby snad nebylo nějaké usnešení ukvapeno přílišnou povolností většiny k moci výkonné. Musím se ohraditi proti tvrzení p. poslance Pražského z Malé strany (Borrosche), že by ti, kdož naléhají na čtení v různých sezeních, chtěli tím ministerstvu působiti nesnáze. Myslím, že chceme-li se poučiti, prve nežli se vyslovíme, toť neznamená působiti ministerstvu nesnáze; myslím, že zachováváme-li jednoduše jednací řád, to nikterak neznamená tolik, co působiti ministerstvu nesnáze. Nepochybuji nikterak, že samo ministerstvo uzná, že musíme rokovati v různých sezeních; a jestliže to zaujme více času, nežli ministerstvu žádoucno, nechať si to ministerstvo samo sobě přičte, ježto návrhu toho

dříve sněmovně nepodalo. Nám jest konati svou povinnost, a ta jest: o každé osnově zákona rokovati a rozhodovati ve trojím různém sezení. Podporuji tudy návrh p. poslance Dylewského; a aby se mi déle nevyčítalo, že působím ministerstvu nesnáze, tedy hlasuji pro to, aby druhé a třetí čtení bylo předsevzato ve dvou sezeních bezprostředně po sobě následujících.

Návrh Dylewského byl potom přijat značnou většinou; zněl takto: Zpráva výboru finančního o otázce berničné budiž pokládána za čtenou dnes poprvé, ve příští schůzi přikročeno buď ke čtení druhému, a ke třetímu čtení budiž ustanovena schůze nejprve potom následující.

Ve 46. schůzi dne 26. září oznámeno bylo od předsedy, že výbor konstituční ve 30 schůzích přivedl k místu první částku svého úkolu, jež obsahuje práva základní; aby každý člen sněmu říšského mohl v oddílech sněmovních vysloviti se o těch návrzích, byly dány do tisku netoliko v textu německém, nýbrž i v překladech ruském, polském, českém, slovenském a valašském. Konstituční výbor také v každém sněmovním oddíle zvolil zpravodaje, jenž by ve svém oddíle vysvětloval předlohu o právech základních; Rieger byl zvolen za takového zpravodaje v oddíle šestém.

Rokování o berničné předloze ve druhem čtení, jež se počalo 26. září, nikterak se neskončilo v této jedné schůzi, nýbrž protáhlo se skrze několik následujících sezení až do 5. října. V 50. schůzi dne 4. října byl teprv ujednán paragraf první, jenž vládě povoloval vybírati přímé i nepřímé daně za první pololetí správního roku 1849, a mýta cestná, mostná i vodní na celý rok správní 1849, oboje dosavadní měrou.

Při paragrafu druhém, jenž se týkal přirážek k daním, navrhoval *Borrosch*, aby fondy domestikální byly také podřízeny sněmu říšskému. Fondy domestikální skládaly se ze přirážek, jež stavové na sněmích zemských ukládali si k dani pozemkové, a vypláceli z nich výdaje zemské, totiž platy úředníkův zemských (ku kterým do té doby náleželi také úředníci, ustanovení k vybírání a zúčtování přímých daní), výdaje na káznice zemské, v Čechách také náklad na školu polytechnickou, podpora divadlu zemskému atd. Návrh Borroschův dělil se ve dvě částky a zněl takto: Aby každý *stavovský fond* byl výslovně vyhlášen za provinciální zemský fond, náležitý do všeobecného zúčtování hospodář-

ství státního, a tedy podřízený usnešením sněmu říšského; a aby každý *stavovský výbor zemský* prohlášen byl za správní a zúčtovací orgán, podřízený usnešením sněmu říšského a také provinciálním sněmům, ještě v pochybnosti zůstaveným, i aby byl zodpovědný sněmu říšskému. Borrosch na podporu svého návrhu uváděl nějakou žádost, podanou od českého výboru zemského k ministerstvu, ve kteréž stálo: „Aby této závadě (nějaké potřebě finanční) pomohl, rozšířený výbor zemský potřebuje zmocnění aneb vota důvěry od sl. sněmu říšského, i prosí za ně s doložením, že neopomine nejbližšímu sněmu českému složiti počet" atd. Návrhu Borroschovu vzpírali se mnozí řečníci, vytýkajíce mu obzvláště, že předstihuje budoucí ústavu, která teprv má rozhodnouti o poměru jednotlivých zemí k říši a o tom, co zůstaveno bude samosprávě zemské a co náležeti má k působnosti sněmu říšského. K těm, kteří potírali návrh Borroschův, přihlásil se i Rieger, mluvě takto (II. 753):

Z poznámek mnohých řečníků předešlých, znalců věci, sezná každý, že poslanec čtvrtého okresu Pražského (Borrosch) vpletl do debaty návrh, který ještě nikterak neuzrál k rozhodnutí. Pan poslanec sám, při všem svém vědění polyhistorickém, nebude s to, aby návrh svůj odůvodnil a přesně určil podstatu toho fondu i prameny jeho výdajů a příjmů. Jak jest možno o takovém ústavu jen tak rázem rozhodnouti? Jak jest možno učiniti tak pouze na podnět otázky jiné, která s tím nijak podstatně nesouvisí? Zdá se mi pochopitelno, že bylo důrazně mluveno proti dřívějším sněmům provinciálním, a jsem taktéž přesvědčen, že tento ústav dosud feudální zaniknouti musí. On také z veliké části již zanikl; nové sněmy, byť nebyly ustaveny dle mých názorů, přece již nejsou takové, aby se jim mohl vyčítati výlučný duch kastový. Sněm moravský dokázal to usnešením, kterým i šlechtu zrušil. V této otázce nás dokonce předešel. Chceme-li již nyní disponovati fondem domestikálním, musíme zrušiti sněmy a jimi ustanovené výbory stavovské. Toho, pánové, jsme nikterak neučinili; to jest záležitost ústavního zřízení říše, a neměli bychom to odbývati ledabylo za příležitosti otázky jiné. Neboť jest to, jak p. poslanec Lubomirski poznamenal, otázkou životní, hlavní otázkou celé naší ústavy, a takovým rozhodnutím bychom zajisté velikou otázku tu již předkem z uvažování vyloučili.

*

Pátráme-li však po podstatě a povaze stavovského fondu domestikálního, shledáme, že se zakládá na právu vlastního ukládání daní. Domestikalisté na sněmích zastoupení sami sobě daň uložili; tím povstal domestikální fond, jímžto se uhrazovaly potřeby velmi mnohé a dílem velmi důležité, z nichž některé pan poslanec Hein uváděl. Chceme-li změniti tento stav věcí, museli bychom udržování všech těchto ústavů, až dosud tímto fondem domestikálním kryté, státu uvaliti za břemeno.

Ve prospěch občanů chudých, kteréž zde zastupuji, musel bych se proti tomu ohraditi. Neboť nikterak bychom jim neprospěli, kdybychom na ně uložili ve formě daně to, co až dosud bylo placeno fondem zvláštním, fondem zemským. Ba nemyslím ani, že by finanční ministerstvo takovou změnu s radostí uvidělo. Máme ústavy důležité, jako na př. ústav polytechnický a jiné, které vesměs se vydržují tímto fondem. Pak jsou ještě rozličné premie, na př. premie za chov koní, za pěstování lnu, zkrátka množství věcí, kterýchž vypočítávati nemohu. Důležita jest také ta okolnost, že fond domestikální jest zároveň fondem pojišťovacím pro školy zemské. Tuť jedná se tedy ještě o jiné důležité zájmy, o nichž taktéž se nemůže jen tak ledabylo rozsuzovati.

Dále připomenouti sluší o našem (českém) fondu domestikálním, že z fondu toho v poslední době mnoho učiněno pro obecné dobré; tak zejména, jakož známo jest i p. poslanci Pražskému, panuje u nás nouze veliká následkem dnů svatodušních; množství dělníků bylo bez práce, a i tu musel se slitovati stavovský fond domestikální. Byl vynaložen značný obnos, aby z něho byly práce podnikány. Z té příčiny viděli se nuceni, učiniti výpůjčku, při kteréž byly stavovské obligace za základ položeny. Kdybychom o tom chtěli nyní rozhodovati, byli bychom přinuceni prodati poukázky fondové, abychom vytěžili ty peníze a abychom jich mohli použiti k ústavům státním; a to se nedá tak snadno provésti. Tuť jest tak mnoho důležitých věcí na uváženou, a nemůžeme vyříditi v jediném okamžení to, co vyžaduje zralé rozvahy.

Zvláště mám za to, že nynější výbor zemský není oprávněn, aby sám činil ve příčině těchto fondů takové ústupky návrhem, jejž poslanec zde předčítal a k němuž se odvolával. Výbor zemský byl zvolen předešlým sněmem, a svěřeny jsou mu práce, svěřeno mu stálé obstarávání hospodářství zemské, a on jest prostě povinen vésti ty práce tak dlouho, pokud se nový nesestoupí; toť jeho povolání, jeho úlohou, a více on činiti nemůže. Až nový sněm se sejde, pak bude muset výbor jemu skládati účty a odpovídati z toho, jak užíval statků sobě svěřených. My nikterak nemůžeme nakládati s takovými statky, nad nimiž práva nemáme a které povstaly tím, že stavové sami sobě ukládali daně.

Když přikročeno k hlasování o návrhu Borroschově, zavržena byla první část 203 hlasy proti 54, a druhá část propadla rovněž.

Dne 5. října sněm říšský měl 51. schůzi, kteráž byla jeho poslední řádnou schůzí ve Vídni. Jednalo se ještě pořád o zákoně, kterým vládě mělo býti povoleno vybírati daně na příští rok. Byla to již 6. schůze, věnovaná poradě o tom zákoně při druhém čtení. Zákon měl toliko čtyry paragrafy, a ačkoli na počátku mnozí zdáli se býti ochotni odbyti tu věc zkrátka, nyní po tak dlouhém rokování osud zákona stával se čím dál nejistějším. Radikálové němečtí a polští chtěli věc co nejvíce aspoň protáhnouti, nebude-li možná vládě daně dokonce odepříti. Příčinou této nové taktiky byl povážlivý vývoj věcí uherských, zejména spor nastalý s Maďary, jež přepjaté nadšení národní a přemrštěné domnění o síle vlastní vedlo na cesty krajné a k roztržení celé říše směřující. Charváti vedení Jelačićem hájili proti uchvacující panovačnosti živlu maďarského národnost a traditionální samosprávu trojjediného království, a při snaze své hleděli se opírati o dynastii, jejímž zájmům, majícím za cíl udržení jednoty říše, ochotni byli sloužiti. Němečtí radikálové, kteří sobě již tehdá jako posud přáli připojení zemí t. ř. německých k nově připravované říši německé a tudíž roztržení starého Rakouska i samostatné postavení Uher, sympathisovali nad míru se stranou Košutovou v Uhrách, neboť z odboje maďarského brali naději, že jim bude možno provésti v interessu německé věci nové povstání ve Vídni; chtěliť svrhnouti vládu, — jejíž členové byli sice namnoze dle přání radikálů vybráni do ministerstva, ale nyní již

jim nevyhovovali, — a přinutiti dynastii, aby proti vlastnímu prospěchu stala se služebnou plánům německým a maďarským. V těchto poměrech zakládala se strašná napjatost stran proti sobě, neboť všecky cítily, o jak veliké věci se tu hraje, i když dosah jim dobře povědomý ještě jasně vysloviti se rozpakovaly.

Abychom si mohli představiti, v jakém asi rozčilení sněm říšský ve Vídni 5. října rokoval, jest potřeba několika slovy naznačiti současný chod bouře uherské. Uherskému palatinovi, arciknížeti Štěpánovi, nepodařilo se zastaviti pochod Jelačiće bána dovnitř Uher, ačkoli se o to osobním zakročením dne 21. září u hlavního ležení Jelačićova při jezeře Blatenském pokusil. Arcikníže Štěpán složil úřad palatinský do rukou císařových ve Vídni 24. září. Dvůr učinil potom poslední pokus k zamezení srážky mezi Charváty a Maďary; bylť generálu hraběti Lambergovi svěřeno velitelství nad veškerou brannou mocí v koruně Uherské, tedy nad vojsky uherskými a charvátskými; Lamberg však, hledaje v Pešti předsedu uherského ministerstva Batthyányho, aby mu kontrasignoval císařský dekret, byl na mostě od luzy zabit 27. září; lid byl proti němu poštván novou revoluční vládou. Několik dní dříve Košut s jinými pěti radikály maďarskými byl od sněmu uherského Batthyánymu přidělen k radě; tato sněmovní komise strhla na sebe všechnu výkonnou moc a vyvinula se v revoluční vládu uherskou, jejímž jménem panoval Košut. Pevnost Komárno dostala se Maďarům v moc 28. září. O den později Jelačić, jsa s hlavním vojem svým na pochodě od Stoličného Bělehradu ku Pešti, byl u Velence vojskem maďarským odražen; pročež zanechav pochodu ku Pešti, obrátil se na západ k Rábu a dne 6. října dosáhl rakouských hranic u Starých Hradův. Uherský magnát hr. Eugen Zichy, že nepřál uherské revoluci, byl od honvedského majora Artura Görgeye na ostrově Čepeln odsouzen k smrti i odpraven 30. září. Po těchto skutcích Batthyány složil předsednictví ministerstva uherského, a vláda Vídeňská, zanechávajíc dosavadní své dvojaté hry, postavila se zjevně proti Maďarům a stranila zjevně Jelačići. Dne 3. října vyšel císařský manifest, kterýmž sněm uherský vyhlášen byl za rozpuštěný a jeho poslední usnešení za neplatná; zákon válečný uvalen byl na Uhry, bánu Jelačićovi odevzdáno velitelství nade vším vojskem v Uhrách. Patrný účel vlády Vídeňské byl, revoluci maďarskou povaliti mocí brannou; k tomu bylo přede vším potřebí peněz. Radikálům na sněmu říšském šlo teda zase o to, aby vládě tento plán se překazil, i přáli tedy Maďarům jakožto spojencům svým proti vládě Vídeňské. Jelačić byl v největší nenávisti u radikálů Vídeňských; demokratické noviny Vídeňské a

nesčíslné ohromné plakáty navěšené na rozích ulic v těch dnech zjevně štvaly chatru proti Jelačićovi a proti kamarile, vyzývajíce přímo ke vraždám. Jelačić potřeboval nutně peněz a zásob pro své vojsko; od ministra války hr. Latoura dlouho nemohl se ničeho dovolati i dával také prositi členy slovanské pravice ve sněmu říšském, aby se ho ujali a jemu v nevyhnutelné potřebě pomohli; zejména za tím účelem poslal do Vídně k Palackému a Riegerovi dra. Strossmajera, tehdáž dvorského kaplana. Naproti tomu levice směřovala v těch dnech k tomu, aby Jelačićovi nedostalo se potřebné pomoci, i aby vůbec vládě daně na příští rok nebyly povoleny, anebo aby alespoň povolení všemožně se protáhlo. Nová vzpoura Vídeňská při tom takořka se vznášela již ve vzduchu — ano ve Vídni pracovalo už neunavně plno agitatorů placených novou uherskou vládou a namlouvajících lidu, že interesy německé a maďarské jsou totožny a že příchodem Jelačiće k Vídni konstituce bude zrušena.

Ve sněmu říšském dne 5. října rokovalo se o §. 4. zákona berničného, kterýmž rušila se dotehdejší zvláštní daň židovská, a židé co do daní postaveni byli na roveň křesťanům. Když ten paragraf byl přijat, a zákon ve druhém čtení ze hruba vyřízen, předseda Strobach četl dlouhou řadu dodatečných návrhů, které nikterak nemohly se pojmouti pod předešlé paragrafy. Některé z těch návrhů byly nepatrné, pocházejíce z tehdejších rozmanitých potřeb času a různých přání obyvatelstva; jiné byly dalekosáhlé a dílem patrně vymyšleny jen k tomu, aby zákon finanční se protáhl nebo zmařil. Mnohomluvný Borrosch sám učinil několik návrhů různých; jeden zněl takto: „Zákon o vybírání berní budiž ministerstvu předložen, aby byl korunou sankcionován, pod tou výminkou, že počáteční slova budou zníti: My Ferdinand atd. sankcionujeme následující usnešení sněmu říšského, jež nám bylo předloženo od našeho zodpovědného ministra.“ Tento návrh byl uvítán s pochvalou, neboť mnozí poslanci byli nespokojeni se způsobem, kterým byl dne 7. září potvrzen zákon o zrušení roboty; počáteční slova zněla totiž v ten smysl, jak i nyní jest v Rakousku obyčejem: K návrhu našeho sněmu říšského nařizujeme jak následuje atd.; tehdejším mladým konstitučníkům zdála se tato konstituční formule býti nedostatečná. Důtklivější byl návrh Löhnerův, jenž chtěl tomu, aby z povolených berní platila se toliko řádná služba v zemích, na sněmu říšském zastoupených, a nic aby z toho neobracelo se na válku v Italii, leda by k tomu sněm říšský později přivolil. Poslanec Sierakowski vytasil se s návrhy ještě radikálnějšími; žádal, aby úroky ze státních obligací snížily se z 5 % na 3 %, dále aby na diplomatické výdaje

povolila se jen polovička žádané sumy, mimořádné výdaje na válku sumou $34\frac{1}{2}$ milionů aby se prostě vyškrtly z rozpočtu státního atd.

Předseda mínil, že by o těchto a jiných návrzích mělo se jednati o každém zvlášť a v tom pořádku, v jakém je přečetl. Bylo však patrno, že by rokování o všech těch návrzích mohlo trvati několik neděl nebo měsíců, kterýmžto mařením času a protahováním zákona berničného bylo by se vyplnilo vlastní přání levice, to jest učiniti to vládě nemožným, aby se postavila proti zmáhajícímu se povstání uherskému a aby poslala pomoc tehdejšímu rytíři a spasiteli říše i dynastie, banu Jelačići. Pravice pak, znajíc zúplna váhu věci a momentu, hleděla se těch návrhů co nejrychleji sprostiti, aby finanční zákon přišel k místu. Klaudy navrhl, aby všechny ty návrhy odkázaly se komisi finanční ku předchozí poradě, poněvadž prý zdají se směřovati k novému systemu berničnému. Doljak přidal se k tomu návrhu, ale vylučoval z něho návrh Borroschův o sankci. Rieger i Klaudy s tím souhlasili. Löhner byl nemálo rozmrzen, že protahovací manévr levičáků měl by takto býti odstraněn, i navrhoval, aby přes návrhy Klaudyho i Doljakův přešlo se k dennímu pořádku (to jest, aby všechny návrhy levice zůstaly na denním pořádku). Když takto debata sem a tam se křižovala, ministři Latour a Bach již sobě zoufajíce prosili Riegera, aby česká a slovanská pravice poskytla pomoci ohrožené říši a dynastii, jelikož nebude-li se moci poslati pomoci Jelačići, pokrok Maďarů k Vídni přivede říši k roztržení. Tu odhodlal se Rieger ku kroku v poměrech těch oproti síle a zuřivosti levice a oproti smýšlení Vídně smělému, ale v tu chvíli ovšem rozhodnému. Sami ministrové Latour a Kraus zarazili se nad jeho úmyslem, nevědouce, mají-li v něm spatřovati skutek odvážný a nanejvýš nebezpečný pro případ nezdaru, nebo jediné spasný krok k vyvedení vlády a říše z tísně nesnesitelné. Za hrozného všeobecného rozechvění povstal Rieger, a způsobil rozhodnutí pro potomní osudy říše památné a spolu plnou sněmovní porážku německých radikálův a všech nepřátel jednoty říše i Slovanů návrhem, jenž jednou ranou přeťal všecky překážky vládě strojené; přednesl jej tímto kratičkým promluvením (II. 808):

Činím návrh, aby se přešlo k dennímu pořádku přese všechny tyto opravné a přídavné návrhy (k zákonu finančnímu). Potud jsem srozuměn s poslancem Žateckým (Löhnerem). Nemohu pochopiti, jak může někdo v nynější, říši nebezpečné chvíli vrhati do debaty návrhy, kde o to jde, aby se finanční

otázka již již a jednou konečně vyřídila a aby ministerstvo daně ústavně vypsati mohlo. (Pochvala.) Když v tomto okamžení návrhy tak dalekosáhající k rokování přijmeme, pak zajisté za kolik dní nepřijdeme ku konci (Löhner: A kdybychom dříve ne...), návrhy to, o nichž nejsme dle potřeby informováni, návrhy tak důležité. Jest zajisté naší povinností odkázati návrhy ty finanční komisi, aby ti, kdož z nás jsou ve věcech těch nejsoudnější, důkladně je vzali v poradu, nám zprávu podali, a teprva, až názor znalců vyslechneme, abychom pronesli o tom spravedlivý úsudek, ale ne nyní, kdy čas kvapí, kdy tamto ručička hodin již na desátou ukazuje. Máme-liž kolik dní se mučiti takovými různými návrhy, kdežto přece přede vším o *listině ústavní*, o základních právech má nyní neprodleně býti rokováno, — a tak máme čas sněmovní tratiti nyní, kdy k vůli práci ústavní dle usnešení komory nemá se v týdnu konati více nežli dvoje sezení, — a hle dnes máme již třetí, zítra má býti čtvrté. A dnes protáhlo se sezení již téměř do desíti hodin. (Potocký: Navrhuji konec debaty.) Pak se táži, kdy se dostaneme ku konstituci, kteráž jest naším vlastním nejdůležitějším úkolem? Pak se táži, kdy povolíme daně anebo kdy o tom rozhodneme konečně, a kdy bude ministerstvo s to, aby daň ústavně vypsalo. Konečně máme před sebou ještě třetí čtení. (Pochvala, sykot a obecné bouření sněmu.)

Předseda pojav rozhodnou váhu návrhu, dal potom při nejvyšším všeobecném rozčilení sněmu hlasovati o návrhu Riegerově, totiž, aby přese všechny návrhy, vyjma návrh Borroschův ve příčině sankce, přešlo se k dennímu pořádku. Nastal velký hřmot. Rieger ještě upozorňuje, bude-li přijat jeho návrh, že tím padne návrh Löhnerův a naopak. Návrh Riegerův byl potom přijat; Löhner volá: „Zůstavuji si své návrhy ke třetímu čtení. (Volání: Ne, to nelze!) Ano, dle jednacího řádu jest to možno. Což myslíte, poněvadž Jelačić dnes ve Vídni se najedl, že už proto nesmí se nic mluviti?“ (Sykot v pravo, pochvala v levo.)

Návrh Borroschův o sankci zákona berničného byl potom přijat většinou. Třetí čtení odloženo bylo na schůzi příští, kterou předseda položil na pozejtří v sobotu 7. října. Tím o 11. hodině v noci skončila se schůze, která se počala o $10^1/_2$ hodině dopoledne.

Toto sezení (dne 5. října) bylo rozhodné, ano osudné pro další vývoj dějin říše Rakouské. Radikální strana byla neočekávaným tímto většinou přijatým návrhem ohromena; cítilať, že toho při odporu Čechů nedokáže, aby sněm říšský při postupu řádném přivedla na cestu revoluční, kamž jej zavésti chtěla. Galerie pobouřeným dělnictvem naplněná rozešla se v zuřivosti, a na náměstí před sněmovnou tvořily se skupiny debatující s posunky hrozivými. Vůdcové krajní levice, Violand, Goldmark a Füster, sestoupili se k poradě, a bylo slyšeti, kterak se vyslovili: Již nám nepomůže nic než revoluce zjevná.

Ku konci schůze dne 5. října president dr. Strobach oznámil, že příští schůze sněmu říšského bude pozejtří v sobotu dne 7. října. Zatím však udály se příběhy nemalé, tak řečená *říjnová revoluce Vídeňská.*

Ministr války hrabě Latour v posledních dnech počal opravdově starati se o to, aby bánu Jelačićovi, vyhlášenému dne 3. října za nejvyššího velitele císařských vojsk v Uhrách, dostalo se potřebných prostředkův a pomoci. Uhrům ovšem záleželo zas na tom, aby pomoc pro Jelačiće zmařili; proto agitovali mezi lidem Vídeňským slovem i písmem s velikým úsilím, aby tento se opřel vyslání vojska do Uher, vystavujíce krok ten jako nebezpečnou reakci proti mladé svobodě. Dne 6. října měl z Vídně po železnici odejeti jeden prapor granátníků k Jelačićovi do Uher; prapor tento skládal se namnoze z Vídeňského proletariátu; národní garda z Gumpoldskirchen, kdež ten prapor v kasárnách ležel, přimlouvala se u ministeria války, aby rozkaz k odchodu jeho byl odvolán; potom pak na severním nádraží předměstské národní gardy a dělníci postavili se odchodu činně na odpor, bouříce most železničný, tak že došlo k boji, při němž národní garda obdržela vrch nad vojskem, ovšem agitacemi zviklaným. Nepokoj rozšířil se hned do města. Ministři shromážděni byli skoro po celý den ku poradě v ministeriu války, jehož palác byl odpoledne obléhán od povstalé luzy, předměstských gard a tak zvané studentské legie. Ministr války byl ve předešlých dnech Vídeňskými demokratickými novinami nejvíce oškliven jakožto prý nepřítel svobody, poněvadž dělal přípravy k zachránění monarchie proti Maďarům s Vídeňskou demokracií spolčeným; pročež buřiči Vídeňští chtěli se nejprve vymstiti na hraběti Latourovi. Ostatní ministři utekli z paláce ministeria války, jen Latour v něm zůstal; ten k domlouvání přítomných poslanců Smolky, Fischhofa a Sierakowského odřekl se úřadu ministerského, a když potom pod ochranou národních gardistův a dělníků, kteří se k tomu nabídli, měl

býti ven vyveden, byl hned v paláci od jiných utlučen a pak mrtvý před palácem na plynové lucerně oběšen.

Za této pouličné bouře členové levice usilovali, aby konána byla mimořádná schůze sněmu říšského. Předseda Strobach ustanovil ji na $^1/_2$5tou hodinu odpolední a počal v ní také předsedati; když však viděl na galerii ozbrojené lidi, z nichž někteří mířili ručnicemi na poslance neoblíbené u luzy Vídeňské, vykradl se ze sněmovny a hned v nastávající noci opustil Vídeň. Rieger s Havlíčkem již něco dříve ušli šťastně z Vídně směrem ku Kremži. Byloť nebezpečenství pro přední sněmovníky české tehdáž veliké. Spisovatel Lambl varoval Riegera, že slyšel dělníka u barikády mluviti: „Jen kdybychom Riegera mohli dostat, toho bych rád sprovodil (den möcht ich abkrageln)." Ve předsíni sněmovny pravil kdosi: „Čechové jsou zrádci, Strobach je darebák;" k čemuž dodal Scherzer, poslanec za Klosterneuburk: „Dokud tři z nich neviší, nebude pokoj." Když Čech Přibyl, poslanec Benešovský, žádal, aby ozbrojení lidé odešli z galerie sněmovní, odvětil mu Němec Zimmer, poslanec Děčínský: „Tyto zbraně vybojovaly na ulici svobodu lidu i mají teda právo zde býti; vy jste svobodu zradili, proto teď musíte trpěti." Také polský radikál Sierakowski, přicházeje od mrtvoly Latourovy, radil českému poslanci Jelenovi, aby staral se o Strobacha a Riegera, že jejich život jest v nebezpečenství. Skutečně byl Rieger ozbrojenými dělníky v bytu svém hledán; on však na štěstí dle důtklivé rady Havlíčkovy odebral se s ním hned odpoledne (6. října) do jižních předměstí Vídeňských, potom pak za rozmanitých dobrodružství dostali se ven z města na silnici ku Kremži. V následujících dnech také ostatní čeští poslanci odešli z Vídně do svých domovů. Učinili tak netoliko proto, že tam hrozilo okamžité nebezpečenství jejich životům, nýbrž i proto, že převratem nastalým ve Vídni mohla s úspěchem zaměstnávati se toliko moc výkonná a branná, nikoliv však sněm, leč by chtěl se sám postaviti v čelo revoluce.

Tato jednoduchá pravda zůstala nepoznanou u levice a u některé částky středu. Sněm říšský rokoval mnoho, ale beze všeho prospěchu; chtěl býti prostředníkem mezi revolucí a dvorem, ale nenabyl tím vážnosti ani vlivu na žádné straně. Po odchodu Strobachově předsedal sněmu říšskému vicepresident Smolka. V noci ze 6. na 7. říjen sněm říšský, ač v nedostatečném počtu shromážděný, ustanovil ze sebe výbor bezpečnosti, zapovídal ředitelstvu železnic, aby nedopravovali vojska, a usnesl se o adrese k císaři, ve které prosil za udělení všeobecné amnestie, za utvoření nového ministeria s Doblhoffem a Hornbostlem, a za odvolání manifestu daného 3. října, kterýmž dvůr a vláda Vídeňská pro-

hlásily se proti Maďarům. Ještě téže noci deputace sněmovní předložila adresu císaři Ferdinandovi v Schönbrunně, i obdržela odpověď příznivou, která ve sněmu způsobila na chvíli radost. Avšak na úsvitě dne 7. října císař se dvorem svým ujel ze Schönbrunna, ubíraje se do Olomouce touž cestou na Kremži, kudy té chvíle také Rieger s Havlíčkem ve bryčce ujížděli a s císařskými povozy se smísili. Z dosavadní vlády zůstal ve Vídni také ministr financí Kraus, kterýž, aby zadržel říšský sněm, radu městskou a jiné okamžité držitele moci ve Vídni před nejzazšími kroky, na oko téměř si bratříčkoval s radikály sněmovními a jinými. Sněm říšský, aby se mu odvděčil, povolil potom vybírání daní na celý rok, kdežto při druhém čtení, skončeném dne 5. října, povoleno bylo toliko na šest měsíců; to bylo jediné podstatné usnešení kusého sněmu, jež císař potvrdil.

Naproti českým poslancům učinil sněm k návrhu Borroschovu hned dne 6. října usnešení, kterým nepřítomní sněmovníci byli vyzváni, aby do čtrnácti dní opět do Vídně se dostavili. Čeští poslanci sjeli se brzy v Praze, odkudž dne 12. října vydali společné prohlášení, kterýmž odůvodnili, proč opustili sněm říšský a Vídeň, i protestovali proti všem usnešením kusého sněmu, zvláště pak proti těm, ježto učiněna byla dne 6. října; podepsáno bylo to prohlášení od 36 poslanců (všech sněmovníků z Čech bylo 90). Také čeští poslanci uveřejnili společný výklad o posledních událostech Vídeňských, kterýmž šíře ukázali, kterak jim bylo nebezpečno i nemožno zůstati ve Vídni (otištěno v novinách 16. října).

Sněm říšský zatím zasedal stále; sněmovníci byli až do 16. října pohromadě v počtu dostatečném, 221 hlav; avšak shromáždění toto bylo naprosto malomocno netoliko v říši, ale i v samém městě Vídeňském, kdež v těch dnech vládla rada městská a demokratické spolky. Posádka Vídeňská, od revoluce říjnové tábořící ve Švarcenberské zahradě, odešla dne 12. října z Vídně k Jelačićovi, jenž s vojskem svým toho času dlel na půdě rakouské. O den dříve kníže Windischgrätz odešel z Prahy, sbíraje posádky ze zemí českých k Vídni; potom 16. října vyšel z Olomouce císařský manifest, jenž Windischgrätzovi svěřoval vrchní vojevůdcovství všech rakouských vojsk, vyjma armádu Radeckého v Italii. Sněm říšský tuto plnou moc Windischgrätzovu prohlásil za neplatnou, dávaje se již demokratickými spolky přímo vésti na cestu revoluční. Sněmovní výbor bezpečnosti potvrdil také V. Messenhausera za vrchního velitele národní gardy Vídeňské, ku kterémuž úřadu byl navržen od demokratických spolků; avšak i ministr Kraus potvrdil volbu tohoto náčelníka odboje Víde-

ského! Dne 20. října Windischgrätz oznamoval svůj brzký příSTUP k Vídni; sněm říšský vyhlásil tu proklamaci za neplatnou, a ohradil se také proti požadavkům, jež oblehatel o tři dni později ohlásil.

Bitky a střelby u Vídně počaly se 26. října; dva dni později Windischgrätz zmocnil se některých předměstí. Ve vnitřním městě panovala však ještě revoluce, kteráž dne 30. října nabyla nové naděje, když Košut, jenž se zatím učinil revolučním vládařem v Uhrách, s vojskem maďarským udeřil u Schwechata na vojsko císařské vedené Jelačićem; tím útokem měla býti Vídeň z obležení vybavena; avšak Uhři byli rychle od Jelačiće odraženi, načež dne 31. října i vnitřní město bylo od Windischgrätze dobyto. Pak nastalo ve Vídni zatýkání a odsuzování, horší nežli po Svatém Duše v Praze. Dne 9. listopadu odpraven byl prachem a olovem Robert Blum, jenž přišel do Vídně jakožto vyslanec levice parlamentu Frankfurtského; týž osud stihl také Messenhausera, velitele gardy, a dva zástupce demokratické žurnalistiky. Neméně hnusny byly však také servilnost a udavačství, které na místě nedávného radikalismu rozhostily se v obyvatelstvu Vídeňském.

Říšský sněm v Kroměříži.

(1848—1849.)

Čeští poslanci, kteří z Vídně odešli a v Praze se shromáždili, obávajíce se, aby opanování Vídně mocí vojenskou nevedlo ke zrušení sněmu vůbec a institucí svobodných, starali se hned o to, aby sněm říšský přeložen byl do jiného města, kde by mohl pokojněji rokovati. Za tím účelem vypravili dva soudruhy své, F. Braunera a J. A. Helferta, k císařskému dvoru do Olomouce, aby tam přednesli prosbu toho smyslu; tato deputace Pražská obdržela však od císaře Ferdinanda dne 17. října odpověď rovněž tak vyhýbavou, jako o dva dni dříve deputace sněmu Vídeňského, kteráž přišla prosit císaře, aby se vrátil do Vídně. V jiné stránce však Brauner a Helfert pořídili v Olomouci dobře; manifest totiž vydaný dne 16. října zdál se ohlašovati veliké zkrácení svobod; čeští poslanci vymohli tolik, že již dne 19. října vydal císař manifest jiný, kterým sliboval zachovati práva a svobody, národům udělené, v celé rozsáhlosti a nezkrácené. Jiní poslanci čeští radili se dne 20. října v Brně s některými jinonárodními poslanci z pravice o to, kterak a kde by sněm říšský pokračovati mohl. Dne 22. října vyšlo v Praze nové osvědčení o potřebě, aby sněm říšský přeložen byl z Vídně jinam; podepsáno bylo od 42 českých poslanců. Mezi tím Palacký navrhl, aby říšský sněm přeložen byl do Kroměříže, kdež zámek arcibiskupa Olomouckého hodil by se k zasedání. Návrh ten byl u dvora přijat, a již 22. října císařský manifest odročoval říšský sněm ve Vídni shromážděný a nařizoval, že se má znova sejíti dne 15. listopadu v Kroměříži; tato lhůta byla však potom (10. listopadu) prodloužena do 22. listopadu. Levice zasedající pořád ve Vídni jako sněm říšský odhodlala se neuposlechnouti patentu císařského, jenž sněm odročoval, i poslala toho důvody císaři do Olomouce. Teprva obležení a dobytí Vídně učinilo konec tamějšímu sněmování.

Při zahájení sněmu v Kroměříži vstoupilo v život nové ministerstvo. Z dosavadního ministerstva zůstávali posledně v úřadech

vlastně toliko dva, totiž ministr financí Kraus ve Vídni, a zahraničný ministr Wessenberg u dvora v Olomouci. Předsedou nového ministerstva jmenován byl 22. listopadu polní podmaršálek kníže Felix Schwarzenberg, jenž přijal ministerium zahraničných záležitostí. K záležitostem vnitřním ustanoven za ministra hrabě František Stadion, k financím dosavadní jejich správce baron Kraus, k ministeriu války baron Cordon, k ministeriu spravedlnosti Alexandr Bach, k ministeriu obchodu a veřejných staveb rytíř Bruck, k ministeriu zemězdělání a hornictví rytíř Thinnfeld. Správu ministeria vyučování ujal prozatímně Stadion, později byl k ní povolán J. A. Helfert s titulem státního podsekretáře.

První schůzi říšského sněmu v Kroměříži dne 22. listopadu 1848 zahájil František Smolka, jenž byl řídil porady kusého sněmu ve Vídni po revoluci říjnové. Hned dal voliti nové předsednictvo. Při prvním hlasování Strobach obdržel 122 hlasů, Smolka 121, a několik hlasů bylo roztříštěno, tak že nikdo nedosáhl potřebné nadpoloviční většiny. Při druhém hlasování odevzdáno 255 hlasů, ze kterých 131 padl na Smolku, a toliko 124 na Strobacha; Smolka byl teda zvolen za předsedu. Za místopředsedy zvoleni byli Mayer a Lasser. Tento výsledek volby pokládal se za vítězství levice, se kterou z nechuti k Čechům spojili se Němci ze středu.

Ve 2. schůzi dne 27. listopadu předseda Smolka žádal zapisovatele, aby přečetl protokoly posledních čtyř veřejných schůzí sněmovních ve Vídni, konaných dne 28., 29., 30. a 31. října, kteréž měly býti za správné uznány. Proti tomu čtení povstal tyrolský poslanec *Hellrigl*, řka, že protokoly těch čtyř schůzí neuznává za protokoly sněmu říšského, poněvadž císař odročil sněm manifestem daným 22. října a prohlášeným 25. října, následovně další zasedání sněmu nebylo již zákonné. Tak se dostala na přetřes otázka, *zdali sněmování Vídeňské po 25. říjnu*, ba vlastně hned od revolučního dne 6. října, *má se pokládati za pokračování říšského sněmu čili nic*. Stanovisko poslanců českých v té věci bylo ostře vyznačeno již jejich předešlými osvědčeními. *Rieger* hájil ho touto důtklivou řečí (III. 6—9):

Žel mi toho, že porady naše tak bouřlivě se počínají. (Volá se: Nahlas!) Bylo přáním mým starati se o to, bychom vyhnouce se takovému bouřlivému jednání (bravo!), klidně s velkým dílem počali, k němuž jsme povoláni. Když však od strany protější tato otázka byla sem vržena (hlas: Od které strany?), tož neváhám pro náhled pana řečníka též se vy-

sloviti. Přidávám se k náhledu dřívějšího pana řečníka, že ty protokoly ani čísti se nemají, protože nejsou protokoly říšského sněmu — a jen takové mohou se zde předčítati a schvalovati. (Nepokoj.) Nejsou protokoly říšského sněmu, jelikož nejsou složeny při poradě úplné a svobodné (hlas: Nepravě). Nejsou složeny v poradě svobodné, neboť nebyl jsem při ní (smích), protože jsem *při ní býti nemohl*. Ba arci, pánové! (hlas: O ne!) Nebyl jsem při ní (velký nepokoj), protože i bezpečnost mé osoby i svoboda mého přesvědčení byly ohroženy (hlas: Není pravda). Ve stejném postavení bylo mnoho mých přátel, které přesvědčení mé sdíleli.

Namítne se mi, že jsem na místě svém vytrvati měl; nebylo by prý mne nic zlého potkalo. Ne, nic by se mně bylo nestalo; uchovej Bůh, jistě rovněž nic, jako ministru Latourovi. Byli by mne nanejvýš uvedli prostě do postavení takového, kde by mi bylo nemožno, bych mínění své pronesl, což by, pánové, rovnalo se nepřímému složení mandátu, neboť přijal jsem od voličů svých mandát, abych *mluvil;* kdyby mne však byli učinili němým, jakož se dle událostí sběhlých podobá, toť by pak arci, jakož jsem podotekl, bylo bývalo složením mandátu, ovšem že mimovolným (hlas: K věci. Pohnutí. Hlas: Prosím, aby pořádek byl zachován).

President: Již jsem napomínal a žádám opětně, aby řečník nebyl vytrhován a aby svobody slova se šetřilo.

Rieger: Proti takovému složení mandátu byli však všichni moji voliči rozhodně. Poslán jsem na říšský sněm, ne bych tam mečem v ruce hájil prospěchů vlasti své, — poslán jsem byl, abych ho hájil ústy a hlavou, a té snad přesnadno bych se byl zbavil, kdybych déle byl vytrval. Nejsem z těch, kdož domnívají se, že klidně a volně raditi se lze jest, i když člověk již hlavu ztratil. Pánové, nevím, troufal-li by si kdo mně do očí tvrditi, že já a mnozí moji političtí přátelé nebyli jsme v nebezpečenství. Já neopustil místa svého ze zbabělosti, ale opustil jsem je, protože viděl jsem, že říšský sněm v takových okolnostech volně raditi se nemůže; opustil jsem je, protože jsem nabyl přesvědčení, že mínění svého ani tak

svobodně, ani s tím výsledkem bych nebyl mohl obhájiti, jako jsem činil před 6. říjnem. Či domníváte se, pánové, že bych byl mohl odvážiti se po 6. říjnu hájiti bohatýrského, svobodomyslného reka Jelačiće, jakož jsem byl učinil před 6. říjnem? (Velké pohnutí. Hlas: K věci! Nechceme slyšeti vašeho politického vyznání víry. Hlas: Nevyrušovati.)

Brauner: Zdá se, že pánové přivykli tomu ve Vídni. Prosím vás, pane presidente, abyste hájil naší svobody. Nejsme ve Vídni.

President: Prosím vás, pánové, nevyrušujte řečníka.

Rieger: Protož opustil jsem tuto tak řečenou neutrální půdu, bych vyčkal, až by sestoupil se říšský sněm na místě, které by snad nebylo touž měrou neutrálním.

Pánové, račtež uvážiti důležitost toho, o čem tuto se usnášíte. Schválíte-li tyto protokoly jakožto protokoly sněmu říšského, značí to tolik, že uznáváte revoluci 6. října, znamená to tolik, jako uznati za oprávněné vše to, co působením této revoluce usnešeno bylo. Pánové, račte uvážiti důsledky takového snešení. Namítá se, že vláda sama říšský sněm v jeho činnosti uznávala, že vláda usnešení sněmovní za taková přijímala, i že schvalovala, co on učinil. Nuže, pánové, nezávidím vám takového vedení důkazu ani odvolání se na schválení vlády této. Jeho Veličenstvo císař pán arciť potvrdil usnešení o daních, toť jest dokonaná událost, chciť ji zanechati při její váze; císař jest nezodpovědným, nemohu teda odporovati tomu, co učinil.

Avšak táži se, zdali ministerstvo Wessenbergovo, nebo lépe řečeno, trup ministerstva Wessenbergova — pravím jen trup, — zdali ministerstvo chovalo se v té záležitosti, jak by vláda moudrá a silná chovati se měla? Pánové! Vy sami důležitým pokládáte, co učinilo ministerstvo toto; nebudete-liž stejnou měrou dovolávati se i jiných činů jeho? Neboť právě toto ministerstvo poslalo vojsko na Vídeň, právě toto ministerstvo uložilo knížeti Windischgrätzovi, aby města Vídně dobyl, a právě následkem usnešení tohoto ministerstva zabráněno jest dalšímu zasedání říšského sněmu, nebo správněji

řečeno, zasedání té frakce říšského sněmu, která ve Vídni ostala (nepokoj), — neboť já ho za sněm říšský neuznávám.

Goldmark: Žádám, pane předsedo, abyste protokoly dal přečísti. Rádi bychom se konečně dověděli, zdali ty protokoly čísti se mají, čili nic. (Hlas: K pořádku, k věci!)

Rieger: To k věci patří. Chci právě dokázati, že protokoly k věci nepatří, že usnešení, která obsahují, nepatří k veliké úloze, kterou uložil si tento říšský sněm. — Toto ministerium dalo částí svých sil Vídeň oblehnouti, jinou pak částí dalo Vídně hájiti. Toť, pánové, hra politování hodna. Jestiť to manévr zcela podobný tomu, jaký generálové provádějí v době míru; dajíť části vojsk místo některé obsaditi a druhou — (nepokoj).

Předseda: Račte panu řečníku dovoliti, bych vás poukázal k věci.

Rieger: Na všechna tato opatření sotva budete moci ukázati, jde-li vám o to, že ona snešení sněmu byla uznána vládou. — Netvrdím, že by nebylo některých, kteří tam svobodně mínění svá vyložili; ale jistě většina říšského sněmu tak nečinila. Neboť předně velká část říšského sněmu z řečené příčiny nebyla přítomna. Velká většina království českého nebyla zastoupena, a sice nejen Češi, pravím, nejen slovanští Češi, nýbrž i mnozí Čechoněmci necítili se dosti svobodnými. Celá provincie Tyrolská byla nezastoupena, (*Prato:* proti tomu musím protestovati) — tedy aspoň velká část této provincie. Také velká část ostatních zemí byla nezastoupena. Nuže ti, kteří z říšského sněmu odešli, učinili tak buď z pouhé zbabělosti, nebo z přesvědčení, že tam nebyli více svobodni. Já platím — tak se říká dole mým krajanům — za muže obstojné odvahy; vyznávám však s ochotou, že jsem nikdy nebyl tak odvážným, abych 800 svornostníkům vzdoroval,*) a to tím

---

*) Tato narážka týkala se Borrosche, kterýž při jitření lidu před usmrcením hr. Latoura na náměstí am Hof takto mluvil s koně ke shromážděným davům: „Já se nebojím ničeho; po mně páslo 800 svornostův, pravím svorností! Den co den dostávám výhrůžné listy — já se nebojím ničeho, a budu pracovati pro lid; avšak lid, jenž nyní zvítězil, má ve vítězství svém se mírniti. Přátelé! vezměte život raději mně, ale šetřte života Latoura, kterýž bude dán v obžalobu.“

méně, ano jich dle bezpečných udání nikdy nad 200 nebylo. Dostalo se mi však prapodivných důkazů o mé bezpečnosti a té svobodě mého mínění, a proto volil jsem nezůstati ve Vídni. Právě tak vedlo se i mým soudruhům. Národ náš uznal ostatně jednání naše, on schválil odchod náš; národ náš ve sterých osvědčeních vyhlásil, že usnešení, jež byla za takových poměrů a bez nás učiněna, uznati nechce a neuzná za usnešení platná pro království české. Pánové! Byť i jen menšina sněmu říšského nebyla bývala přítomna, byť i jen menšina se byla odhodlala z Vídně odejíti: avšak jestliže falešná věta, že menšina říšského sněmu zastupuje většinu národa, někdy opravdu platí, bylo tomu tak ve případě tomto, neboť většina celého národu Rakouského, ano můžeme říci, celý národ zavrhl tuto revoluci. (Veselost v levo.) Všude na to se žaluje, že členové říšského sněmu, kteří tam vytrvali, svým setrváním dali revoluci posilu a *zdánlivé oprávnění* (o! o!); neboť kdož se potýkali, kdož bojovali s knížetem Windischgrätzem, bojovali v poctivém domnění, že tak činí z rozkazu říšského sněmu, a odtud přišlo tolik neštěstí na tisíce lidí.

Pánové! Vymáhá toho důstojnost říšského sněmu, aby usnešení jeho provedena byla s celou důsledností, i aby nebylo upouštěno od toho, na čem se snesl. Tomu-li tak, pánové, pak nechápu, jak mne na místě tom zde trpěti můžete. Snesli jste se ve Vídni na tom, že ti poslanci, kteříž Vídeň opustili, jsou mandátu zbaveni, nevrátí-li se v desíti dnech. Nuže já jsem z těch, kdož na toto volání říšského sněmu — jak vy to nazýváte — nevrátili se. Když říšský sněm byl Jeho Veličenstvem odročen, konaly se ještě schůze, které vy za platné pokládáte. Nuže, pánové, račte dále usnésti se, že já a všichni ti poslanci, kteří po desíti dnech se nevrátili, z říšského sněmu odejíti musíme, a že nové volby vypsati se mají. Myslím ostatně, že byste ani provedením takového usnešení nedosáhli jiného výsledku. Nejsou sice z nás všichni tak šťastnými, by se jim dostalo zvláštních osvědčení důvěry, jako některým pánům (syčení), ale myslím, že nejvíce voleb u nás opět

tak by dopadlo, jak minule dopadly. Než budiž jakkolivěk, bylo by tak aspoň důsledně jednáno s vaší strany.

Račtež, pánové, dále uvážiti: ve Vídni bylo usnešeno, že žádné vojsko nemá do Vídně se připouštěti; bylo usnešeno, že jednání knížete Windischgrätze jest nezákonné, tudíž že jednal jako odbojník, an proti usnešení říšského sněmu město obléhal. Nuže, pánové, jakž můžete připustiti, by týž kníže Windischgrätz dnes ještě ve Vídni zůstával? (Smích.) Kdyby ono usnešení bylo platno, tož byste především museli důsledně na tom trvati, aby ministerstvo vši svou moc válečnou seberouc, vší silou polem vytáhlo na tohoto odbojníka, aby ho z Vídně zahnalo a podmaněné město osvobodilo. (Pochvala na pravici, syčení na levici.) Pánové, není nad důslednost!

Vy víte, že kníže Windischgrätz velitele Vídeňského povstání Messenhausera dal odpraviti, — o jiných některých ani nemluvě. Nuže, Messenhauser, tento muž statečný, je hoden všeho uznání, neboť bojoval udatně. (Posl. Prato: Jest mrtev.) Ano, mrtev jest, padl, pánové, za svobodu; není-liž tomu tak? (Hlas z levice: Ano, ano.) Neboť on padl, jednaje z rozkazu Výboru bezpečnosti, byv jmenován říšským sněmem. (Hlas: Ministerstvem.) Byl-li tento Messenhauser v právu, háje město statečně, dostál-li povinnosti občanské, — jak že — není-liž pak kníže Windischgrätz prostým vrahem? (hlas: Ano!) a není-liž nyní nade vše vaší svatou povinností doléhati na to, by tento prostý vrah náhlým soudem byl popraven? (Pohnutí. Hlas: K věci!) Pánové, nedosti na tom: vy uznávajíce všechny výsledky a následky povstání Vídeňského, musíte tudíž oněm pánům, kteří utekli do Mnichova, Pešti a jinam, kde bezpečnými býti se domnívají, musíte jim za zosnování té revoluce slavné díky národa vzdáti! Obětem padlým — neboť jsou obětí svobody — musíte pomník zbudovati, jich vdovám a sirotkům musíte věnovati přiměřené pense, jako učinili Francouzové po revoluci červencové. (Pohnutí.) Neboť padli za svobodu, a my jsme jim povinni za všechny vymoženosti revoluce ze dne 6. října, — vymoženosti to, kteréž budou-li stále

tak se množiti, brzy tam nás dovedou, kde jsme před 13. březnem stáli.

Pánové! považte, kam to vede. Holou theorií nechá se leccos dokázati; jsou však věci, pánové, jichž žádná theorie neobsahuje, jichž v žádné politické vědě nenajdete, ani u Raua ani u Dahlmanna; jsou věci, jichž neshledáte v žádném slovníku, ba ani v Rotteckově, který přece bývá nepřebranou studnicí politické moudrosti tak mnohých slovutných sněmovníků. Pánové, to jsou přemocní činitelé poměrů; tiť v politice často více platí, než všechny theorie. Tyto dobře uvážiti, toť jest pravá moudrost státnická. Kdyby tomu tak nebylo, pak by každý školmistr ano každý školák, jakmile by se jednou z paměti naučil politickému katechismu, platiti mohl za velkého státníka; přece jím není! Takových činitelů, pánové, především šetřiti jest, nemá-li svoboda svévolně býti uváděna v nebezpečenství. Ten pak, kdož jest tak lehkomyslný, že jich nedbá; ten, kdož touto lehkovážností jiné nešťastnými činí; ten, kdož činitelů těch snad z úmyslu zanedbává, by jiné do neštěstí uvedl, kteří nevinně a dobromyslně, jak již jsou, vedení jeho se svěřují: ten za to odpovědným budiž.

Já však a přátelé moji, kteří podílu nemáme na těch usneseních, kteří podílu nemáme na této revoluci — na této „*slavné* revoluci“ (z levice pochvala), kteréž my a svoboda za tolik děkovati máme, já a všichni moji přátelé odmítáme od sebe zodpovědnost za vše, co se stalo a sneslo. My nechceme podílu míti na krvi prolité. My nechceme podílu míti na neskonalém neštěstí Vídně; my nejsme vinni, že lehkověrná mládež byla svedena. Přetěžkou vinu nesou ti, kdož šlechetného nadšení lidu dobrého za svobodu zleužili ke svým sobeckým účelům, ti, kdož svými hanebnými rejdy způsobili tyto krvavé události. Oni nechť odpovídají z toho před soudcem, jehož moc dále sahá než Windischgrätzova, a jenž potrestá také ony, kteříž, ač na nich lpí větší vina nežli na leckterém jiném, ušli Windischgrätzovi. Nechtěl bych býti před soudnou stolicí tohoto věčného soudce, nechci spolu odpovídati za vše ty události. Ti, kdož schvalují všechny kroky

v době té učiněné, ti nechť tak učiní; nechť teda teď berouce spolu odpovědnost na sebe, uznají protokoly ty za platné, za protokoly říšského sněmu v plném právu sepsané. Dixi et salvavi animam meam. (Velká pochvala.)

V týž smysl mluvil poslanec Brauner, aby sněmování počínajíc 6. října neuznávalo se za jednání říšského sněmu. Z levice mluvil proti tomu Schuselka, a též Smolka dal na jevo, že nesrovnává se s míněním Čechův. Návrh Hellriglův, aby protokoly o domnělém sněmování dne 28., 29., 30. a 31. října pokládaly se za nejsoucí a nebyly čteny, byl potom přijat 143 hlasy proti 124. — Potom schválen zasedací protokol ode dne 22. listopadu. *Rieger* mínil, že tato první Kroměřížská schůze dne 22. listopadu měla by se jmenovati 52. schůzí říšského sněmu; z čehož by následovalo, že všechno sněmování hned od 6. října pokládá se za neplatné, neboť 51. schůze byla dne 5. října. Brestl naproti tomu ukazoval k tomu, že dnešním hlasováním zavrženy jsou protokoly ode dne 28. do 31. října, teda že schůze předešlé zůstávají v platnosti. O této neshodě nebylo hlasováno, ale rozhodnuta z kanceláře fakticky tak, že první schůze Kroměřížská počítala se za 53. Číslo 52. patrně zůstaveno bylo té schůzi kusého sněmu Vídeňského dne 7. října, ve které vyřízeno bylo třetím čtením vybírání daní na rok 1849; poněvadž císař toto usnešení o daních sankcioval, bylo potřebí uznati onu schůzi za platnou, jakož k tomu i ve sněmu ukazoval poslanec Paul (II. 5).

Říšský sněm ve Kroměříži r. 1848 zaměstnával se nejvíce rokováním o jednacím řádě sněmovním, kterýž při třetím čtení vyřizován byl způsobem tak podrobným, jako dříve ve Vídni při druhém čtení. Zpravodajem komise byl zase Kajetán Mayer; rokování počalo se ve třetí schůzi 30. listopadu, a skončilo se v desáté schůzi 19. prosince. Rieger nemilující mnoho řečí o formách, súčastnil se těchto debat málo. Když v 8. schůzi 14. prosince jednáno o paragrafu 77. znějícím: „Osoba panovníkova nikdy nesmí býti do rokování potahována,“ navrhoval Rieger, aby ten článek byl komisi vrácen, by ona ponavrhla jasnější znění. Návrh ten byl přijat (III. 136). Konečný výsledek byl, že opravené znění, navržené potom od komise, také nebylo přijato, a většina oblíbila si znění, navržené Wildnerem v tato slova: „Při rokování dlužno co nejpřísněji šetřiti nedotknutelnosti a nezodpovědnosti pokaždé hlavy státu“ (III. 182).

Ostatně zabýval se sněm skoro až do vánoc jen nepatrnými záležitostmi. Když v 11. schůzi 20. prosince nastala volba nového předsednictva, byl zase boj o Smolku a Strobacha; třikrát mu-

sila se volba opakovati, konečně zvolen Strobach 166 hlasy naproti 157 hlasům, jež obdržel Smolka; za místopředsedy zvoleni byli Doblhoff a Hasslwanter.

Velikou změnou překvapen byl sněm Kroměřížský a celý stát Rakouský dne 2. prosince. Tu byl sněm svolán k mimořádné schůzi, a oznámeno mu od předsedy ministerského, že císař Ferdinand I. toho dne odřekl se trůnu ve prospěch svého bratrovce, kterýž toho dne zároveň nastupuje na trůn jakožto *císař František Josef I.* V manifestě nového císaře, jenž byl zároveň přečten, vyslovena byla také důvěra, „že s pomocí Boží a v dorozumění s národy podaří se, všecky země a kmeny monarchie sjednotiti v jedno veliké těleso státní.“ Tímto programem nového císaře, jenž ministerstvo Schwarzenberkovo potvrdil v úřadě, uveden byl vlastně již ústavodárný sněm říšský v nejistotu anebo alespoň v postavení úplně nejasné; neboť sněm, zastupující toliko země německé a slovanské, nehodil se k tomu, aby vypracoval ústavu pro celou monarchii, která obsahovala také země uherské a vlaské.

Však nicméně konstituční výbor sněmu říšského pracoval potom jako před tím pilně, aby připravil předlohu, k jejímuž vyřízení sněm tento vlastně byl svolán, totiž návrh budoucí ústavy říšské. Dle úmyslu převládajících v konstitučním výboru měla tato ústava skládati se ze dvou hlavních částek; první měla býti theoretická, obsahujíc toliko základní práva, druhá pak část měla obsahovati vlastní ústavu. K prvnímu ponavržení jedné i druhé částky zvoleny byly ve třicítičlenném konstitučním výboru dvě menší subkomise. V subkomisi k vypracování základních práv nacházel se Rieger vedle Goldmarka, radikálního poslance za Vídeňské předměstí Schottenfeld, a vedle Heina, tehdáž ještě velmi liberálního poslance za město Opavu. Tito tři poslanci již ve Vídni vypracovali návrh základních práv, jenž vypadl velice radikálně; pročež v Kroměříži uznána potřeba přepracovati jej a zmírniti. Tu radil se o něm celý konstituční výbor velmi pilně; z té příčiny druhé subkomisi, která měla vypracovati ústavu, zbývalo před vánoci málo času ku poradám.

Základními právy (Grundrechte) rozuměl se roku 1848 soubor theoretických hesel, zásad a požadavků, jež liberální obyčej času stavěti chtěl v čelo každé ústavy, aby na první pohled se vidělo, čím její cíle a cesty liší se od starého zřízení státního. Sněm Kroměřížský v tom ohledu nechtěl zůstati pozadu za parlamentem Frankfurtským; oběma sněmům, německému i rakouskému, při sepisování základních práv sloužilo za vzor vyhlášení práv lidských, sdělané r. 1789 národním shromážděním francouzským, do tohoto pak přinešen byl pravzor k tomu generálem La-

fayettem z Ameriky. Takový zajisté jest původ tak řečených základních práv a jmenovitě jejich §. 1., jenž měl způsobiti proslulý rozstrk mezi vládou rakouskou a sněmem říšským.

Přihlédněme blíže k tomu zajímavému rodokmenu základních práv. Když třináctero osad anglických v severní Americe odtrhovalo se od mateřské země, vydal kongres vznikajících Sjednocených Států dne 4. července 1776 vyhlášení neodvislosti (Declaration of Independence), ve kterémž odůvodňoval odtržení své od Anglie. Počátek těchto důvodů, psaný slohem lapidárním, zní takto: „Tyto pravdy pokládáme za samozřejmé: že všichni lidé stvořeni jsou sobě rovni; že jsou nadáni od Stvořitele jistými neodcizitelnými právy; že mezi těmito jsou život, svoboda a vyhledávání blaha. Aby tato práva se pojistila, jsou mezi lidmi zřízeny vlády, *ježto odvozují svou spravedlivou moc ze přivolení od ovládaných* (deriving their just powers from the consent of the governed); a kdykoliv některá způsoba vlády stane se záhubnou těmto účelům, jest to právem lidu, aby ji změnil nebo odstranil“ atd.; načež prohlášení neodvislosti vytýká vládě anglické, co vše zlého učinila osadám americkým, a odůvodňuje tím odtržení od ní. Deklarace neodvislosti postavena jest v čelo ústavy Sjednocených Států, a spolu s ní staví se v čelo ústavy každého jednotlivého státu, jenž jest členem Unie severoamerické.

Podle tohoto amerického vzoru, ale bez takovéto praktické potřeby, také Francouzi ve velké revoluci předeslali své ústavě ze dne 3. září 1791 částku všeobecnou, kterouž nazvali Declaration des droits de l'homme et du citoyen. Návrh učiněný k tomu Lafayettem 11. července 1789 obsahuje amplifikaci a přiostření zásad, jimiž Amerikáni odůvodnili svoje prohlášení neodvislosti; zejména to platí o zásadě tištěné výše význačným písmem, kteráž při první konstituci francouzské byla přijata a vyhlášena v této formě: „Původ vší svrchovanosti sídlí podstatně v národě. Žádný sbor, ani osoba nemůže provozovati moc, která by výslovně z něho nevycházela.“ (Le principe de toute souveraineté réside essentiellement dans la nation. Nul corps, nul individu ne peut exercer d'autorité qui n'en émane expressément.)

Návrh základních práv, vypracovaný ve Vídni ode tří dotčených již poslanců, držel se při začátku věrně svého vzoru francouzského a amerického, chtěje také definovati účel státu. V Kroměříži konstituční výbor vynechal tuto definici, a za §. 1. základních práv postavena tato věta: „*Veškerá moc ve státě vychází z lidu*, a vykonává se způsobem v konstituci ustanoveným.“ (Alle Staatsgewalten gehen vom Volke aus, und werden auf die in der Constitution festgesetzte Weise ausgeübt.) Základní práva,

v Kroměříži opravená, rozdělena byla v 29 paragrafů; valná část jich přešla později doslovně do základního zákona o všeobecných právech občanů státních, daného 21. prosince 1867; tu však byly vynechány radikálnější kusy návrhu Kroměřížského, jako o povinném civilním manželství, při němž rozdílné náboženství není překážkou, o bezplatném vyučování, o národní obraně a j. v.

Ježto sněm zasedal již několik měsíců a krom povšechného zákona o zrušení roboty a poddanství nic lidu užitečného nevykonal, vzmáhala se ve sněmu samém netrpělivost, aby již z konstitučního výboru předložena byla základní práva k plné poradě. V 8. schůzi 14. prosince navrhováno, pobídnouti konstituční výbor, aby ještě před vánoci základní práva mohla přijíti na denní pořádek. Návrh ten byl zavržen, když Rieger oznámil, že konstituční výbor činí, seč jest (III. 147). V 9. schůzi 18. prosince oznámeno, že konstituční výbor dokončí poradu o základních právech snad ještě toho dne V 11. schůzi 20. prosince ohlášeno, že konstituční výbor zvolil poslance Heina a Riegera za zpravodaje o základních právech.

Ve 12. sněmovní schůzi 21. prosince přišla základní práva na denní pořádek. První čtení jich vykonal Hein, načež hlasováním dle jednacího řádu toliko rozhodnuto, že základní práva mají se připustiti ke druhému čtení. K dotazu Šuselkovu odpovídal poslanec Feifalík z konstitučního výboru, že v pětičlenné subkomisi, která má vypracovati ústavu, předloženy byly některé návrhy, o kterých musejí se ještě díti porady v této subkomisi a pak v konstitučním výboru. K návrhu Šuselkovu sněm vyslovil přání, aby práce o ústavě tak se urychlily, by dne 15. března 1849 mohlo býti na konstituci přísaháno. Tak málo tušeno, co budoucnost v lůně svém chovala!

Po vánocích konečně nastala sněmovní porada o základních právech; ale hned na počátku ukázalo se úskalí, o které se rozbila dosavadní shoda mezi vládou a poslanci českými. Ve 14. schůzi dne 4. ledna 1849 Rieger podruhé četl osnovu základních práv. Hned potom povstal ministr Stadion a přečetl prohlášení vlády proti §. 1. V obrněném prohlášení tom pravilo se, má-li věta o původu veřejné moci pojímána býti toliko se stanoviska abstraktné theorie, že taková čiře theoretická věta nehodí se tam, kde se jedná o ústavu pro určité státní poměry. Pakli však nauka, že všeliká moc ve státě pochází z lidu, má se postaviti v čelo základního zákona státu Rakouského, tu „ministerium musí se ohraditi proti zásadě, která nesrovnává se se skutečnými a právními poměry našeho státu, a při pouhém pokusu, aby jí byla zjednána platnost v životě veřejném, byla pramenem politování

hodných zmatkův a nepořádků.“ Dle mínění vlády krev hraběte Latoura prolita byla pod praporem této theorie. „Dědičné monarchické právo jeví se ve státní formě konstituční monarchie posvátným a neodcizitelným pramenem nejvyšší moci. Uvnitř této státní formy nelze připustiti, aby původ její znova se ustanovoval, a to, co stojí, činilo se závislým na novém potvrzení... My spatřujeme konstituční státní zřízení v tom, když zákonodárná moc dělí se s volenými zástupci lidu, a s právním bytem naší monarchie se nesnese tvrzení, že by všeliká moc pocházela z lidu.“

Prohlášení vlády překvapilo sněmovníky velice, neboť ministerstvo nepěstovalo náležitých styků s komisemi sněmovními. K návrhu Szábelovu povšechná debata o základních právech odložena na 8. ledna, až by sněmovníci měli v rukou tištěné prohlášení vlády.

Zatím česká pravice dorozuměla se s německou levicí, svou dosavadní odpůrkyní, o společné osvědčení proti vládě, jehož hájení bylo svěřeno dru. Pinkasovi, poslanci za město Prahu. V 15. schůzi 8. ledna předneseno bylo toto osvědčení ve formě resoluce, podepsané od 177 poslanců; pravilo se v ní, že sněm ve vyjádření ministerském od 4. ledna shledává matení (Beirrung) svobodného projevování mínění, nesrovnalé s postavením vykázaným *ústavodárnému* sněmu říšskému císařskými manifesty, danými 16. května a 6. června 1848. Pinkas háje této resoluce, mínil, že sněm říšský jest vtělením toho paragrafu, jemuž vláda tak se protiví; ku konci však doložil, že navržená resoluce nemá býti projevením nedůvěry k ministerstvu. Resoluce byla potom přijata 196 hlasy proti 99.

Povšechné rokování o základních právech zahájil dr. Wildner, poslanec za Kremži, jenž náležel k německému středu; zdálo se mu, že v osnově základních práv jest leccos vynecháno, jako zápověď otroctví, právo k tělocviku; krom toho navrhoval, aby ve všech paragrafech místo výrazu *státní občan* postavilo se slovo *Rakušan.* *) Wildner potom vzal sice své návrhy zpět; že však oznámil svůj úmysl, při každém paragrafu navrhovati proměnu státních občanů v Rakušany, potírán byl tento jeho návrh ostře v generální debatě, nejprve od Smolky, potom od Riegera jakožto zpravodaje. Řeč Riegerova, kterouž se skončila generální debata v 15. schůzi dne 8. ledna, zněla takto (III. 301):

Pánové, moje obrana základních práv může po rokování, jež předcházelo, býti jen velmi chudou, jelikož i útoky byly chudé.

*) Tento JUDr. Ignác Wildner von Maithstein byl také prvním vynálezcem krásných jmen Cisleithanie a Transleithanie.

Především vyčítalo se konstitučnímu výboru, jehož jménem základní práva hájiti mně náleží, že nepředeslal základním právům všeobecného poučení. Musím se přiznati, pánové, že mi nemohlo přijíti na mysl, když jsem na se bral těžký úřad zpravodajský, že mi bude hájiti výbor váš proti této výčitce. Ptám se vás, pánové, zdali jste seznali ve světě ústavu, v níž by odstavci o základních právech bylo předesláno zvláštní poučení. Pan poslanec, kterýž konstitučnímu výboru tu výtku učinil,*) jest sám tak všestranně vzdělán, že asi nepotřebuje pro sebe mého poučení; a co do ostatních pánů poslanců, kteří by byli snad nedosáhli vysokého stupně vzdělání p. poslance Kremžského, myslím, že bych se dal na pole velmi nevděčné, kdybych snad obšírným theoretickým odůvodněním měl teprve podávati důkaz o účelnosti a potřebnosti základních práv. Vzdávám se toho teda.

Pan poslanec Smolka již z větší části velmi důvtipně vyvrátil zvláštní námitky, činěné našim základním právům, tak že mi málo říci zbývá.

Především vytýkáno základním právům, že nejsou úplná, že mnohá důležitá práva v nich nejsou obšírně vyslovena. Jménem konstitučního výboru vyznávám se panu poslanci Wildnerovi: Pater peccavi. Základní práva mohla ovšem ještě ledacos obsahovati; neboť podle systematiky, jakouž pan poslanec Kremžský navrhl říšskému sněmu, rozděluje on základní práva předně v taková, která duchu čili duši, a v taková, která především tělu přísluší. Z ohledu toho, kdybychom chtěli opravdu obšírně pojednávati o základních právech těla, museli bychom nutně přijmouti právo, že každému, kdo si nastydnutím rheuma uloví, je volno zahnati je opět ruskou parní lázní. Taktéž kdybychom chtěli uváděti všechna základní práva ducha, museli bychom pro případ, že by někdo ve sklíčené náladě mysli se nalézal, vyhraditi mu právo, že se smí obveseliti opět nějakou zábavnou cestou. Tato a mnohá jiná

*) Byl to již zpomenutý poslanec za Kremži I. Wildner, doktor práv.

práva nebyla ovšem mezi základní práva přijata. Výbor ve vší skromnosti obmezil se tím, že přijal pouze všechna ta práva základní, jimž obyčejně platí útoky vlád; a že u nás tomu tak častěji bývá, v tom, pánové, máme všichni dostatečné zkušenosti. (Bravo.)

Pan poslanec vytýká dále základním právům, že nejsou dosti rakouská. Nuže připouštím, že tato námitka jest podstatná; lituji toliko, že slavná sněmovna neměla tehdá, když volila výbor konstituční k navržení práv základních, ještě k disposici veliký důvtip a to neobyčejné, tak výhradně rakouské vlastenectví p. poslance Kremžského. On by toho byl zajisté svými důmyslnými důvody dovedl v konstitučním výboru, žeby základní práva dostala jinou tvářnost, mnohem rakouštější. Nejspíše že by pak tato zněla asi následovně:

§. 1. Především měj každý, kdokoli jsi na rakouské půdě, vědomí výhradně rakouské. (Smích.)

§. 2. Každý Polák, Čech, Italián, Maďar, budiž, jakmile se zrodí, ponořen do proudu Lethe, aby zapomněl, že jeho tisíceleté dějiny jsou starší nežli dějiny sjednoceného císařství Rakouského. (Pochvala, sykot.)

§. 3. Hned jak se zrodí, budiž každý rakouský občan, či po názoru páně poslancovu lépe každý Rakušan, aby se státu neztratil, na způsob mýtních šraňků černožlutě obarven. (Smích a potlesk, sykot.)

Pan poslanec Kremžský dále vyčítal ústavnímu výboru, že nemá ve svých základních právech soustavy; on míní, že ústavní výbor v pořádání základních práv si počínal tak lehkomyslně, že paragrafy přímo do síta naházel a pak je vybíral na zdař bůh, jak se právě nahodily. Tu musím politovati p. poslance Kremžského pro krátkozrakost jeho v tomto ohledu; zdá se, že pro samé stromy lesa nevidí. Nechci se odvolávati k stejnému téměř pořádku v základních právech jiných ústav, aniž k základním právům Frankfurtským; to by mi mohla jistá strana za zlé pokládati. (Dlouhotrvající smích a všeobecná pochvala.) Taktéž nechci poukazovati k základním právům Berlínským, neboť jsou oktroyována, a přiznávám se,

že si v ústavách oktroyovaných pramálo libuji. (Pochvala.) Naše základní práva mají ovšem soustavu, jen pan poslanec Wildner jí nevidí. Jsem tudíž nucen nasaditi panu poslanci Kremžskému brejle (slabý sykot), aby uviděl soustavnost našich základních práv. — Pánové, zdá-li se komu z vás, že jdu v obrané své příliš daleko, pak myslím já, že p. poslanec ve své systematice činil tak neméně. On tak silně okořenil svou argumentaci solí a hořčicí, že snad smím totéž právo vyžadovati pro sebe (pochvala), a víte, pánové, že jeho hořčice nebyla přímo nejlahodnější francouzská — byla to pouze jen Kremžská hořčice. (Veselost.)

Soustava, jakou se spravoval konstituční výbor, pořádaje základní práva, byla vůbec uznaná soustava svobody. Každý člověk jest svoboden, každý má stejné právo rozmnožovati blaho své hmotné i duševní. Tato věta obsahuje v sobě celou soustavu základních práv. Toto všeobecné základní právo člověka, mající základ v jeho osobnosti, musí ve státě býti zachováváno a chráněno, ale musí též býti vyměřeno pravidly, aby jím nebyla skracována práva jiných. Řídě se touto zásadou, jednal tedá výbor nejprve o paragrafech, kteréž zaručují svobody člověku vůbec a svornost lidí mezi sebou. Pak přešel k oněm paragrafům, jimiž se poskytuje člověku možnost, aby buď samostatně aneb ve spojení s jinými lidmi rozmnožoval svůj blahobyt, jak duchovní tak i hmotný; zde uvádí tudíž výbor paragrafy jednající o rozličných formách spolčování. Sem náležejí paragrafy o právu občanů ke shromažďování se, paragraf o jich právu ke spolčování, i paragrafy, jimiž se blíže určuje právo občanů spojovati se ve spolky náboženské. Sem přijal výbor taktéž právo ku podpoře duševního vzdělání; jest to především právo svobody tisku a co dále sem přísluší. Když to byl vykonal, přistoupil výbor posléze ku paragrafům jednajícím o zájmech hmotných, a ku konci pojednal, jakoby o nějaké sankci všech prospěchů duchovních i hmotných, o ústavech vojska a národní gardy, kteříž jsou povoláni k tomu, aby hájili veškerých práv občanu zajistěných. Toť jest soustava, kterou výbor se spravoval.

Ostatní námitky vyvrátil již p. posl. Smolka tak důvtipně a soudně, že mi nezbývá, co bych vyvracel.

Musím litovati, že p. poslanec Wildner již opět odvolal svůj návrh systematiky základních práv, jejž byl sněmovně předložil. Myslím sice, že by nebyl došel souhlasu ani zde před Litavou ani tam za Litavou, ale zajisté by se bylo ukázalo, že výbor zasluhuje všeobecné politování, ne snad proto, že by pro neznalost oné systematiky byl sestavil špatná základní práva, ale spíše proto, že je odsouzen snášeti takovéto útoky.

Nemám již dále co říci. Dodávám jen, že při skládání práv základních dokonce nebylo naším úmyslem aniž úkolem, abychom jimi tvořili rakouské vědomí; nešlo nám o to, aby působením základních práv každý cítil, že je Rakušanem; my chtěli základními právy toliko toho dovésti, aby budoucně každý občan v Rakousku cítil, že je člověkem! Takový byl názor náš, a proto si přejeme, abyste i vy, pánové, přijali základní práva v tom smyslu a v tom znění, jak je váš výbor sestavil. Když by však tato základní práva měla podstatně býti skracována, pak myslím, že by záhy každý v Rakousku mohl se snad ještě cítiti Rakušanem, nikoli však že jest svobodným člověkem!

Podrobná debata o §. 1. základních práv zaujala schůzi 16. a 17. dne 9. a 10. ledna. V prvější schůzi učinil *Ullepitsch*, krajinský poslanec za Postojnu, návrh prostředkovací v tato slova: „§. 1. osnovy základních práv budiž vynechán jakožto sem nenáležející, a úprava ustanovení o rozděleném vykonávání moci státní budiž uložena výboru, jenž zaměstnává se osnovou ostatních částek ústavy.“ Tento návrh byl dne 10. ledna podporován Lasserem, jenž jakožto generální řečník za 24 přihlášené řečníky mluvil proti §. 1.; Lasser dal návrhu Ullepitschovu takový výklad, že on otázku o původu státní moci pouští mimo, zachovává pravou konstituční zásadu rozdělení státní moci, a úpravu této zásady odkazuje k zařadění na náležité místo. Po Lasserovi mluvil Löhner, generální řečník pro §. 1. Poslanec Vaccano přednesl návrh menšiny, kteráž tomu chtěla, aby před navržený §. 1. postavil se ještě jiný článek, kterýž definoval účel státu podle vzoru francouzské deklarace práv lidských takto: „Stát prohlašuje za

svou úlohu, aby chránil vrozených a získaných práv příslušníkův svých, a aby podporoval jejich obecné dobré, což možné jest toliko součinností všech občanů státních. Jednotliví občané státní přenášejí z veškerenstva svých práv jen tolik na stát, kolik je potřebí k tomuto účelu." — Poslední slovo v debatě připadlo Riegerovi, jenž dne 10. ledna jakožto zpravodaj výboru konstitučního hájil §. 1. základních práv: „Všechna moc ve státě vychází z lidu," tonto proslulou řečí (III. 348—358):

Pánové! Bude mi těžko přednésti něco nového o otázce, která již tolikráte a ze všech stran byla rozebírána. Nevím, podaří-li se mi získati sobě poněkud vaši pozornost, když jste již tak unaveni. Přes to však pokládám za svou povinnost, abych odpověděl k některým námitkám proneseným proti tomuto paragráfu.

Jest mi hájiti návrh výboru ve dvojím směru. Kdežto předchůdce můj (Vaccano) soudí, že by se měl před prvním paragrafem položiti ještě jiný paragraf, proti němuž se vyslovila většina výboru po opětovné zralé úvaze, chtějí tomu opět mnozí řečníci, žeby se dokonce ani neměla vysloviti zásada, jejíž zřejmé vyřknutí měl výbor za nutné.

Co se týče názoru pana poslance Vaccana, kterýž chtěl, aby zde bylo přijato třetí minoritní votum k §. 1., o tom soudil výbor ústavní, že není naším úkolem činiti filosofické dedukce práva anebo stanoviti věty pouze theoretické. On považuje za úkol konstitučního sněmu říšského, aby dával zákony, a sice zákony positivní, zákony praktického významu a s praktickými výsledky. Výrok minoritního vota k §. 1. nemá po názoru většiny praktického významu; on jest prostému člověku nesrozumitelným, jest pro něj neplodným; pro vzdělance však jest výrok ten, pokud jest vědou uznán, zbytečným, ale pokud popírán bývá vědou, bylo by zajisté lépe zůstaviti ho takořka vědeckému svědomí, politickému přesvědčení každého jednotlivce. V theorii bylo přečasto popíráno, že by vůbec stávala jakási *práva vrozená*. Ve stavu prvotním nestává nijakého práva; k tomu, aby vůbec někde platilo právo, musí předcházeti stav právní, musí tu býti dříve takové zřízení, taková společnost, která právu tomu poskytuje potřebné zá-

ruky, společnost, kteráž ho hájí. Až dotud, v pouhém přirozeném stavu prvotním, nestává práva, nýbrž toliko přirozená žádostivost člověka po něčem, jako žádost a snaha jednotlivého člověka, aby tu neb onu věc měl a užíval; kterážto žádost činí se platnou a nabývá úspěchu jen potud, pokud nevystoupí někdo jiný, kterýž si osobuje touž věc s větším násilím. Právo vrozené není teda ničím více, nežli obrazným výrazem; kde není zákonů, tam není také práv, není jistoty, není majetku. Každé právo předpokládá závazek a povinnost na straně druhé, ale ve stavu prvotním nelze přivésti k platnosti takový závazek druhého, protože se nedostává prostředků ku provedení toho.

Právo osobní svobody ve stavu prvotním jest neobmezené či, chcete-li, přímo bezmezné, protože neuznává mezí, ale právě proto jest i nekonečně obmezené, protože to samé bezuzdné právo má každý jiný, a tudíž rozhoduje tu jen násilí. Ve stavu prvotním jest každý nepřítelem každého; nikdo nepožívá bezpečnosti, lidé žijí vedle sebe takořka ve stavu válečném, jako ve přírodě zvířata, kteráž se na vzájem pronásledují a požírají. To skličující poznání, že ve stavu prvotním není práva, to právě teprva přivedlo lidi ku přesvědčení, že je nutno dávati zákony, aby se stanovila práva. Pouhé přiznávání, že je potřeba zákonů právo stanovících, není teda ještě právem samým, neboť potřeba není prostředkem, hlad není pokrmem. Z toho vysvítá, že jest to pouhá petitio principii, vystaví-li se zásada, že stát má hájiti vrozená práva. Kdybychom měli vrozených práv, muselo by to býti s nimi právě tak, jako s vrozeným pudem včel. Včely, žijíce pospolu v jistém řádu, rozdělují mezi sebou práci, pud k tomu vrozený vede je přímo pravou cestou, ony nečiní více, nežli k čemu je přivádí potřeba, jedna včela nezasahá do oboru druhé. Tomu však není tak u člověka; on ve stavu prvotním neuznává obmezenost míry pro práva svá a pokládá sám násilí za jediné, co rozhoduje. A násilí není právem.

Nuže vidíte, pánové, že ta věta o vrozených právech může i v theorii býti popírána, a že mnohokráte byla po-

pírána. Stojí-li to tedy za to, vyslovovati větu, jíž ani sama věda nepokládá za nezvratnou? Větu, která beztoho nemá podstatných výsledků praktických?

Mimo to soudila většina výboru, že jest nebezpečno pronášeti takovéto věty všeobecné. Nebezpečno, pravím, protože konstituce se má státi obecným majetkem lidu. Když pak prostý člověk se uchopí zásady, dopouštějící tak mnohonásobných výkladů a důsledků, uvažte, jaké nebezpečí jsme tím uchystali státu? Vy víte, pánové, že samo slovo božské, že sama bible falešnými vykladači tolik zla způsobila ve světě: o mnoho-li více zla může způsobiti tato zásada, kdyby tak všeobecně byla prohlášena?

To byly důvody, které přiměly většinu ústavního výboru, aby prohlásila se proti votu minoritnímu, jehož hájil p. poslanec Vaccano. Že názoru majority nehájím lépe, toho příčinu shledají pánové v té okolnosti, že i moje jméno stojí pod oním votem minoritním.

Přicházím nyní k §. 1. Jest mi především hájiti výbor proti nepravému jeho výkladu. Chtějíť někteří shledávati v paragrafu tom, čeho on neobsahuje a čehož výbor do paragrafu toho vložiti nikdy nemínil. Domnívajíť se, že se tímto paragrafem upírá mocnářovi veškerá svrchovanost, že se tím koruna vší své svrchovanosti přímo zbavuje, že svrchovanost se vyhražuje jedině a neobmezeně lidu samému. Tomu dokonce tak nebylo, výbor byl dalek toho, aby zneuznával půdy, na kteréž stojíme, a rovněž dalek toho, aby chtěl popírati jakkoli zásadu konstitučního mocnářství, kteréž káže rozdělení mocí státních mezi národem a panovníkem.

Jest to vadou, že tento paragraf, ba že celá kapitola o základních právech musela býti vyňata ze své spojitosti s ostatní ústavou a vám musila tak býti předložena. Vinu toho nenese váš výbor ústavní, nýbrž zvláštní poměry Rakouska. Pánové, úloha utvořiti z Rakouska mocnářství konstituční, mocnářství dle požadavků naší doby a dle potřeb národů, jest úlohou tak těžkou, jaké ještě nikdy se nedostalo člověku.

Rozřešiti úlohu tu, vystaviti budovu, abych tak řekl symetrickou, a to tak, aby neučinila se tabula rasa, aby přímo se nezrušila všeliká ta dědictví národní, provinciální i historická, jež na nás přešla z minulosti, to věru není úlohou snadnou. Jinak je to s vyslovením práv základních. Jsoutě to práva všem lidem společná, jest to úloha také ústavami jiných států již rozřešená. Nepůsobilo nám teda tolikerých obtíží, abychom úlohu tu rozřešili také pro nás, a to jest příčinou, že jsme vám základní práva dříve k rokování předložili nežli ústavu vůbec. Kdyby se tak bylo nestalo, pak byste nejspíše byli v čele ústavy rakouské nalezli zásadu: „Rakousko jest mocnářstvím konstitučním, dědičným v rodu Habsbursko-Lotrinském," a jakmile by tento paragraf byl předcházel, tu by, tuším, nikdo nemohl uváděti výbor v podezření z úmyslů republikánských.

Váš výbor nechtěl paragrafem prvním říci více, nežli že státní moci ve svém původu vycházejí z lidu. Jen v tomto smyslu, že státní moci ve svém původu od lidu vycházejí, mohu hájiti a budu hájiti návrh výboru. Tím tedy není řečeno, že i v přítomnosti ještě přísluší výhradně lidu: avšak zásadu, že původně vyšly z lidu, měl výbor za potřebné vyřknouti výslovně. Učinil to téměř jednohlasně, a jest mi velice s podivením, že pan poslanec Werfský,*) ač je sám členem výboru, nyní popíral tuto zásadu. On byl účasten porad, troj- a čtyrnásobných porad o zásadě té, aniž jí popíral. Nechci tím říci, že by jeho osvědčení bylo nesprávným, aneb že by přesvědčení, jaké dnes osvědčoval, bylo nepravdivým; chci toliko říci, že je přesvědčení jeho čerstvého datum, to, myslím, jest na jevě. (Pochvala od jednotlivých členů levice.)

Pánové, opakuji to, výbor pokládal za nutné vysloviti tuto zásadu, neboť zásada tato je zásadou svobody lidu, je zásadou a základem ústavnosti. Jako božské světlo lidského rozumu má jen jediný původ — ducha všehomíra, tak má i svrchovanost čili nejvyšší mocnost ve státě též jediný původ,

*) Rytíř dr. Josef Lasser byl poslancem za Werfen v Salzburku.

jediný pramen, a ten jest: veškerenstvo lidu. Paprslek, byť se rozkládal v barvy rozličné, zůstává přece původem a bytností svou vždy jen jediný. Ti, kdož přijímají dvojí pramen svrchovanosti, nečiní tím vděk monarchii konstituční. Vždyť po jich názoru svrchovanost či nejvyšší mocnost ve státě není více jednorodou jednotou; pak není než mechanickou smíšeninou, zevnějším spojením dvou samostatných těles; aneb chcete-li raději tak, jak se přede mnou jeden ctěný p. poslanec obrazně vyjádřil, sňatkem dvou samostatných osobností svrchovaných. Sňatkem, kterýž však již dle pojmu svého pro případ sporu dopouští také rozvedení. A pánové, jak si ve případě takového rozvedení pomůže svrchovanost lidu bez svrchovanosti pošlé z práva zděděného, to si mohu nějak představiti; ale nepotřebuji poukazovati na Bourbony a Vasy, abych dolíčil, jak politování hodným zjevem jesti svrchovanost zděděná, jakmile se vytrhne ze své jediné, své pravé půdy, z půdy svrchovanosti lidu, ve kteréž jediné má svůj původ, své kořeny. (Pochvala.)

Nedá-li se teda zastávati, že by byl dvojí pramen svrchovanosti, nezbývá nic jiného, nežli rozhodnouti se pro jeden nebo druhý ze dvou zde jmenovaných pramenů. Musí se teda přiznati buď že svrchovanost má svůj základ a původ v dědičném právě rozeného mocnáře, anebo musí se připustiti, že svrchovanost se zakládá v jednotné vůli veškerenstva lidu. Naše ministerstvo vyslovilo náhled, že svrchovanost má základ svůj ve právě dědičném; že zděděné právo mocnářovo jest jediným posvátným a neodcizitelným pramenem svrchovanosti. Jestliže tomu tak, pak táži se vás, pánové, jak může vůbec kde býti monarchie *obmezena*, jelikož každé obmezení jest částečným odcizením práva; táži se vás, pánové, když pramen tento jest neodcizitelný, může-li mocnář přenésti některý díl své svrchovanosti, díl zákonodárné moci na říšský sněm? Pánové, jest tedy patrno, že je-li pramen svrchovanosti neodcizitelný a zůstává-li svrchovanost vždy a věčně v plné své dokonalosti při mocnáři, pak ovšem národ v celosti své, pak i jeho sněm říšský nevykonávají žádného práva vlastního,

*

nýbrž jen práva panovníkem jim propůjčená; pak je patrno, že žádný zákonodárný sbor není nic více ani méně nežli státní rada, která tak dlouho úřaduje, pokud se právě mocnářovi líbí.

Pánové, musím se přiznati, že tento náhled ministerstva, tato konstituční theorie má alespoň jednu nepopíratelnou přednost, totiž, že jest novou, i musím litovati, že ministerstvo naše neohlásilo tento náhled svůj v obšírném theoretickém odůvodnění učenému světu. Mohlo to posloužiti k osvícení všech konstitučních starověrců v Anglii a v jiných zemích, kteří o věci této tak dlouho v temnostech bloudili. (Veselost.) Není teda, pánové, stát, podle tohoto náhledu ministerstva, nic jiného, než pouhý obyčejný dědičný statek rodinný, snad zavázaný svazky fideikomisními s tím ustanovením, aby požívání svrchovanosti připadlo vždy prvorozenci. Pak také z toho následuje přirozeně, že i národové takového státu nejsou nic jiného než pouhý fundus instructus rodinného statku (hlučná pochvala v pravo i v levo), pouhý fundus instructus statku rodinného, jejž poslední majitel, — asi tak, jako když ruský velmož prodává svůj statek s tolika tisíci a tisíci duší, — zastavuje anebo daruje, jak se mu právě líbí. Tato theorie byla i také skutečně prováděna; připomínám toliko na Braniborsko, které císař Sigmund dal v zástavu domu Zollerskému za jistou sumu peněz. Zdali však náhled tento je přiměřen důstojnosti svobodného národu, zdali se shoduje s osvíceným ponětím našeho věku o podstatě a povolání státu, o tom rozhodnouti bohdá nebude nám těžko. A přece je všechno to pravdou, pravý-li jest náhled ministerstva, že svrchovanost béře svůj původ jedině a výhradně v dědičném právě mocnářově.

Pánové, vy vidíte, že zásada naším ministerstvem vyslovená ve svých důsledcích vede nevyhnutelně k monarchii absolutní; ale náhled vašeho výboru byl jiný, náhled jeho byl, že nejvyšší mocnost, že všechna moc ve státě má prvotní svůj původ v lidu, že veškerenstvo lidu svobodnou vůli svou částečně přeneslo tuto moc na mocnáře, že ji přeneslo na jeho rod dědičně

k vlastnímu dobru svému a k většímu upevnění vlády. Nuže, pánové, na vás jest voliti! Uznati zásadu ministerstva jest tolik, co vysloviti monarchii absolutní; přijmouti zásadu výboru, znamená uznávati důstojnost lidskou, znamená prohlásiti svobodu lidu, jest tolik co vysloviti, že ústava, v jejímžto čele stojí zásada tato, má základ svůj ve svobodné vůli národu, v jeho přesvědčení o prospěšnosti a spasitelnosti monarchického způsobu vlády, jedním slovem, že ústava ta je ústavou svobodnou, že jest pravou konstitucí! (Pochvala.)

Ministerstvo předneslo proti zásadě té ještě několik jiných námítek. Ono mezi jiným vyslovilo také ten náhled, že moc výkonná přísluší mocnáři úplně a výhradně. Nuže, již p. posl. Žatecký (Löhner) přede mnou poukázal k tomu, že ve státě konstitučním nemůže vládnouti žádné ministerstvo, kteréž nemá pro sebe většinu lidu; toť jest důkazem, že také lid má nějaký, aspoň negativní vliv na moc výkonnou. Ale jest ještě jiný důvod: Jestliže mocnář mocí svého vlastního práva má sám výhradně celou moc výkonnou, a dává-li ji vykonávati svými ministry, pak vyprosím si odpověď na skromnou otázku: Což vlastně znamená odpovědnost ministerstva oproti národu? (Pochvala.) Má-li ministerstvo celou svoji moc výkonnou jen od mocnáře, nuže pak se dopouští nepříslušného osobování každý zákonodárný sbor, kterýž by chtěl ministerstvo poháněti k odpovědnosti! (Bravo. Velmi dobře!) Zdáť se téměř, soudě dle tohoto osvědčení ministerstva, jakoby ministerstvo se chtělo vyhnouti odpovědnosti. (Bouřlivá pochvala.)

Jiný náhled ministerstva jest, že lid si nepřeje, aby se vyslovila tato zásada. Ptám se vás, pánové, kdož jest to vlastně, jemuž přísluší vyslovovati vůli lidu? Já myslím, pánové, že ministerstvo to není, nýbrž že jsou to svobodně vyvolení důvěrníci lidu. (Hlučný potlesk na pravici, na levici a v jedné části středu.) Nezasedáť zajisté ve sněmovně této 380 mužů smetených pouhou nějakou náhodou; nás všechny sem povolala důvěra lidu, abychom vyslovovali jeho přání a jeho potřeby, a ministerstvo nám nemá sáhati do toho, nemá oddělovati lid od jeho zástupců; toť jest jednání neobyčejné,

neslýchané ve státě konstitučním. (Hlučný potlesk z pravice, z levice a v části středu.) Ministři, kteří všichni ani nejsou poslanci, z nichž oni, kteří poslanci jsou, vlastně ani nevědí, požívají-li, uvázavše se v úřady státní, ještě důvěry lidu; ti nejméně mohou vystupovati proti zástupcům lidu a říkati jim: my známe žádosti národu lépe nežli vy! (Pochvala.)

Zdá se, pánové, že by se rádo soudilo o přáních národů podle smýšlení a podle nálady města Vídně. Já jsem za toho času, kdy panující smýšlení ve Vídni bylo takové, že si troufali pošlapávati veškeré zákony pořádku, já za takového času jsem řekl: Vídeň není Rakousko, a veřejné mínění, smýšlení jediného města Vídně, není nikterak výrazem smýšlení celého Rakouska. Já to opakuji v tomto okamžiku. Ano, pánové, to nízké udavačství, onen hnusný servilismus, kterýž v okamžení tomto se tam roztahuje pod stínem děl, toť není smýšlení celého mocnářství, toť není mínění národů Rakouských! (Hlučný, dlouho trvající potlesk v pravo i v levo.)

Pánové, ministerstvo dále tvrdilo, ano prohlásilo, že se tato věta vyřknouti nemůže, poněvadž by nebezpečným způsobem mohla býti zneužívána. Pánové, touto větou dokáži vám nesmírně mnoho, dokáži vám, že musíte dle obyčeje tureckého pojídati jídla holýma rukama, neboť, pánové, nůž jest nebezpečným nástrojem vražedlným, kterého se ke zlému užívati může. (Veselost.) Dokáži vám, pánové, že chcete-li býti moudrými, musíte zmrznouti v této síni, neboť topiti nesmíte, vždyť oheň jest živlem nebezpečným, který ničívá majetek a životy lidské, a který i vás by stráviti mohl. (Veselost.) Pánové, těmito důkazy, spočívajícími na možném zneužívání něčeho, dojdeme velmi daleko. Varuji vás před nimi!

Připomínám vám, pánové, ještě, že absolutismus a sluhové jeho právě touto větou o vystříhání se možného zneužití, po celá staletí odnímali národům všechna jejich práva, že jim právě z této příčiny možného zneužití odňali svobodu tisku, právo ke spolčování, právo k účastenství v zákonodárství, zkrátka, že jim odňali všechnu svobodu. Že se tak může

státi i nyní, toho důkaz podává nám rokování včerejšího dne. Pan posl. Šternberský*) šel tu již dále nežli samo naše ministerstvo. Ministerstvo chtělo jen, aby se vyškrtla věta ona, protože pod její korouhví byly páchány zločiny. Pan poslanec Selinger nás však dokonce varoval před svobodou, řka, abychom si jen vzpomněli, jaké zločiny již byly spáchány ve jménu svobody! Ano, pánové, podle náhledu p. poslance Šternberského bylo by tudíž nejlépe, abychom zrušili hned také svobodu! (Pochvala.) Ba, pánové, ještě více — nadějiť se do p. posl. Šternberského, že ve svém náhledu zůstane důsledným. Sotva byly spáchány nějaké větší zločiny, nežli ve jménu Božím; p. posl. Šternberský, jsa důsledným, jistě také učiní návrh, abychom jako první francouzský sněm ústavodárný se usnesli, že zrušujeme Boha, k vůli možnému nebezpečnému zneužívání; ale bojím se jen, že p. posl. Šternberský bude pak ve velikých nesnázích se svojí theorií „z Boží milosti"; kdež najde pak k tomu Boha, když jej dříve byl zrušil?

Pánové, rád bych vás byl ušetřil obšírným rozborem rozličných theorií statoprávních; ale když jiní řečníci již o nich pojednávali, opírajíce o theorie ty své důkazy proti návrhu konstitučního výboru, tuť musím přirozeným způsobem i já pustiti se do probírání jejich, abych je vyvrátil a objasnil.

Nejprve počnu u pana posl. Werfenského, který ve své dnešní řeči důvtipnou argumentací, uznávaje ovšem při každé větě potřebu ujišťovati nás zprvu, že to na mou věru není pouhá subtilnůstka (veselost), podával nám důkaz, že stát není nic jiného, nežli výsledek nevyhnutelnosti. Celý obsah této hlubokomyslné věty není jiný, nežli jednoduchá myšlénka: „Stát jest, protože jest." — On pravil dále, stát že je požadavkem praktického rozumu. Ale, pánové, také ta první věta: „Všechny moci vycházejí z lidu," jest požadavkem praktického rozumu. Pánové, vyšel-li stát pouze z požadavku rozumu, a ne z lidu, tož bych se vás rád optal, v čem vlastně vězel ten

*) Poslancem za moravské město Šternberk byl dr. Engelbert M. Selinger, profesor orientalské akademie.

rozum? Či vězel snad ten rozum, z něhož vyšel stát, v té libře zlata několika drahokamy ozdobené, jež nazývá se korunou? Anebo-li vězel v té polštářované lenošce červeným aksamitem potažené a zlatem obroubené, jíž říkáme trůn? Nikoli, rozum tento byl právě v lidu, a jestli stát se všemi svými mocmi vyšel z rozumu lidu, teda je patrno, že právě státní moci vyšly z lidu. (Pochvala v levo i v pravo.)

Pan posl. Werfenský tvrdil dále, že není zrovna potřebí, aby moc pocházela od toho, naproti němuž se vykonává; na důkaz toho uváděl moc vychovávací. On soudí, že moc vychovávací tu jest ovšem jen pro děti a pro dobro dětí, od dětí však že nepochází. Panování, které nepochází od opanovaného, které nepochází ze svobodného svolení lidí svobodných, takové panování povstává podle mého náhledu toliko při násilí, kromě toho však, pokud vím, jen ve velmi nemnohých výminkách. Taková nachází se u dětí, u lidí blbých a u šílenců. A jestli vy, pánové, s p. poslancem Werfenským mně přiznáte, že národové rakouští jsou děti, blbci a šílenci, pak i já milerád chci připustiti, že státní moc nepochází z lidu. (Hlas: Velmi dobře! velmi dobře!)

Přistupuji nyní k náhledu jiného řečníka: jest to náhled, že nejvyšší mocnost ve státě jest jaksi majetkem určité rodiny, že jistí lidé rodí se na svět s nepodmíněným, neobmezeným právem panovati nad miliony i proti jejich vůli a na vzdor jejich vůli. Nuže, pánové, je pravda, theorie tato jest alespoň jednoduchá, ba velmi prostičká; ku přijetí a zastávání jejímu není právě třeba mnoho rozumu, ale ovšem mnoho víry, velmi mnoho víry, pravé slepé víry! Že tomu tak, cítilo se asi od jakživa, a z příčiny této uznáno potřebí, aby toto rodiště absolutní monarchie vypadalo velebněji, rozepnouti nad ním nebesa, jakž to bývalo v obyčeji nad ložemi ve středověku. Ale jak již moda se měnívá, sešlo z těchto nebes a lid již tak mnoho na ně nedrží.

Věta tedy, že všechny moci vycházejí z Boha, že dědiční panovníci vykonávají je z Boží vůle a z milosti Boží, velmi krásně by slušela do katechismu; ale ve vyznání víry zralého

státníka, dospělého, politicky dozralého národu, jest, ať dím mírně, velmi sprostná. Z této křesťanské sprostnosti důsledně vyplývá, že každá dědičná vláda, dobrá jako špatná, svobodomyslná jako i despotická, jest tu z Boží milosti a skrze vůli Boží. Ze zásady této plyne však také důsledně, že každá revoluce, i revoluce proti nejhanebnějšímu tyranu, jest nedovolena, že každá proměna v ústavě státní, každá proměna v dědičné posloupnosti jest vzpourou proti vůli Boží. Když císař Matiáš sehnal s trůnu císaře Rudolfa, tož jednal tím patrně proti legitimitě, proti dědičnému právu tohoto mocnáře, jednal patrně proti vůli Boží; a přece snad byl to právě jen císař Matiáš, jenž zachoval dynastii naší korunu v době tak bouřlivé. Když v zemi některé nastoupiti má na trůn mocnář, který naprosto jest neschopný, povolává se buď z usnešení říšského sněmu, buď z usnešení rodinné rady nejbližší nápadník k nástupnictví. A to jest opět vzpoura proti Božímu řádu světa, to jest opět zločin proti svrchovanosti dědičného práva, proti legitimitě. Příbuzný, kterýž na místo nastoupí, nazývá se sice opět „z Boží milosti"; ale přece jest a zůstává samozvancem.

Ano, pánové, jest také těžko říci, kde vlastně tato legitimita vzniká. Kdyby byl Kromwell míval zdárného syna, kdyby se mu bylo podařilo, založiti dynastii, seděli by potomci jeho nyní klidně na trůně anglickém, nazývali by se rovněž tak z Boží milosti a byli by pokládáni od celého světa za legitimní; a přece byl Kromwell usurpatorem. Potomci jeho nebyli by však nyní méně legitimní, než následníci jiných panujících rodů, které taktéž jen usurpací na trůn přišly. Připomínám Karla Velkého a celý vznešený rod Karolingův, jehož předkové jsouce ponejvíce jen majordomy v říši Francké, dosáhli panství a trůnu jen usurpací proti svrchovanému a legitimnímu rodu Merovingův. A chcete-li míti příklad z nejnovějších dějin, zdaž nesedí Bernadottovic na trůně Švédském z Boží milosti a legitimně? A dědičná svrchovanost Vasův, ta dlí u vyhnanství.

Pánové, vidíte, že sám pán Bůh nehledí vždy tak přísně na zachování svrchovanosti a legitimity. (Pochvala.) On nechává každého býti legitimním a svrchovaným, kdož má pro sebe vůli svého národa, anebo aspoň moc.

Pánové, křesťanská tato theorie vede k dalším ještě důslednostem. Dle této theorie, kde se děje všechno z vůle Boží, je také všechno dobré. Dle této theorie je panování Jeho Veličenstva císaře Nerona I. z Boží milosti dobré; ano, ale také revoluce a republika ve Francii jsou dobré, a Ludvík Napoleon sedí z Boží milosti na presidentské stolici Francie; vždyť víte, že bez vůle Boží nespadne u nás ani vrabec se střechy a ani vlas s hlavy naší, neřku-li koruna s hlavy Bourbonův! Víte-liž, pánové, že právě tato theorie o Boží milosti jest nejnebezpečnější theorií pro práva dynastií, že ona není vlastně ničím jiným, nežli theorií o platnosti hotových událostí, skutků dokonaných, nežli theorií, kde platí fait accompli násilí a revoluce? (Bravo.) Dle toho stačilo by, kdyby přišel kdokoliv a řekl: „Já jsem nástroj Boží!“ a má-li k tomu moc, aby vůli svou provedl, může pak říci, že i on jest z Boží milosti! Kdyby se bylo povedlo Košutovi, proraziti nadvládu maďarského plemene nade druhými národními kmeny v Uhrách, věru, pak by věci nyní jinak se měly, pak nebyla by rakouská armáda v Buda-Pešti, a snad že bychom již nyní slyšeli o Ludvíkovi z Boží milosti z rodu Košutův. A pánové, že tak se v skutku nestalo, to věru nebylo zabráněno zděděnou svrchovaností rodu Habsburského, to bylo zabráněno jedině a výhradně vůlí veškerenstva národů Rakouských. To především bylo zabráněno vůlí rozličných kmenů uherských, kteří nechtěli uznati násilného panství Košutova, nechtěli uznati nadvlády maďarského plemene; to bylo překaženo námi, kteříž jsme povolili peníze, kteří jsme dali své mužstvo, abychom udrželi dynastii na trůně Uherském.

Pánové, je-li pravda, že všechna moc je v mocnáři, že dědičné právo jest jediný nezadatelný pramen vší mocnosti ve státě: pak ptám se vás, pánové, k čemu vlastně my zde sedíme? Dle tohoto náhledu nejsou všechny svobody, které

již máme, které ještě dostaneme, nic než pouhá milost a dar našeho panovníka, který s díky přijímati musíme, a každá nám daná ústava, ať je jakákoli, nám musí býti milou, byť byla třeba ještě mnohem horší, nežli oktroyovaná charta dubnová (1848). Ano, já jdu i dále; ptám se vás, k čemu se vůbec namaháme utvořiti ústavu? Ponechmež to vůli Boží a milosti Boží; však víte, pánové, že „vše co Bůh činí, dobře činí.“ (Veselost.)

Nedá se upříti, že náhled tento je zcela křesťanský, velmi křesťanský; ale já chci proti němu postaviti jiný, který neméně je křesťanský; jest to učení o svobodném sebe určování člověka a národů. Bůh dal člověku svobodnou vůli, aby duchovní i tělesné dobré své podle nejlepšího vědomí svého, podle sil svých vyhledával. On se nám všem dal naroditi stejně svobodnými, on nestvořil ani pánů ani robů, ale on všem dal nám svobodu, abychom vstupovali do spolků, do společností, států atd., i abychom povýšili nad sebe někoho, jenž by nám panoval.

Původ všeliké moci, všeho panství, pokud je po právu, spočívá jedině ve vůli svobodného člověka, a spočívá také ve státě jen ve vůli svobodných národů, která se původně projevila buď ve svobodné volbě anebo v mlčelivém uznávání za vůdce toho, který se osvědčil v radě nejmoudřejším, v boji nejstatnějším. Moc, pánové, není důvodem práva; kdož se odvolává jen k moci, ten přiznává tím samým, že je dovoleno opříti se mu zase mocí, a tudíž možná to právo jeho v každou chvíli opět mu odejmouti. Panovník, který se odvolává jen ke své moci, je despota; panovník, který spoléhá na vůli svých národů, jejž nese vůle veškerenstva lidu, je pravý, svobodný panovník. (Pochvala.)

Vyhledáváme-li původ státní moci, shledáme, že také historicky jest vůle národů na mnoze základem států. Jmenujte si to smlouvou, jmenujte to jakkoliv chcete, věc zůstane vždy toutéž: panství povstalo přivolením jednotlivých svobodných lidí, přenešením moci svobodných národů na panovníky. Když staří Němci na štítech svých vyzdvihovali

knížata svá, když staří Slované ve valném shromáždění všeho lidu radostným provoláváním muže důvěry své povolávali na stolec knížecí, nebylo-liž to přenešení se strany lidu, nebyla-liž to smlouva, že vyvolený takto kníže vládnouti má podle starobylých právních obyčejů národu, podle práv národu? Byla tedy vždy a vždy základem vlády jakási smlouva. Nepožadujeť zajisté každá smlouva písemné listiny, charty. Máť i bez ní neméně právní platnost!

Pravda tato, byť sebe více byla popírána, zůstane přece vždy nezvratnou: Moci státní povstaly z vůle lidu, ony jsou jen k jeho dobrému, ony trvají jedině skrze lid! Všechny theorie, které bojovaly proti pravdě této, nebyly s to, aby jí odrozumovaly. Pánové, pravda tato tak slavně se vznáší na obloze rozumu, je tak skvělá, zářící a tak vznešená jako slunce, a osvědčení ministerské nezahalí tak lehce slunce toto, jako se měsíc na staré kulise zalepiti může kusem papíru.

Má se to s pravdou tou jako s onou starou pravdou, že se země točí kolem slunce. I pravda tato byla upírána od velemoudrých vrchností duchovních i světských. Gallilei byl pro ni prohlášen za blázna, vržen do vězení, ba musel dokonce pravdu tuto odpřisáhnouti. Přiznávám, pánové, že přijmeme-li onu zásadu do konstituce, budou ji moci z ní vytrhnouti; my však řeknem s Gallileiem: E pur si muove! (Smích.)

Pánové, pravda tato není také prázdnou theorií školskou, pravda tato je plna významů a důsledků pro život praktický. Často a zle byla sice tupena od knížat; tito mnohdy pošlapávali práva národův; oni odvolávajíce se ke svému legitimnímu dědičnému právu, osobovali si panovati nad národy dle své libovůle; oni, abych tak řekl, vyzvali národy, aby jim dokázali pravdu tuto, a věru těžce musili za to pykati! Pánové! když jednou veškerý národ jednomyslně povstane v celé velebnosti hněvu svého, který smrtelník smí pak vystoupiti a říci: Já jsem rozený tvůj pán, ty národe jsi zrozen mně k poslušenství! (Pochvala.) Pánové, hněv národu jesti vichřice mocná, dechem jejím kácejí se trůny, koruny padají s hlav pomaza-

ných, a jako ohromná bouře zachvátí prastarý dub, tak uchvátí hněv lidu někdy i prastarý kmen panovnický, vytrhne jej ze života národu a zavěje jej do širé dálky jako nějaký lehký vrbový proutek! A od toho dne proutek tento nazývá se pretendent! Pánové, kdož by při úkazech tak neodolatelně přesvědčujících chtěl ještě tvrditi, že moc vlády nepochází z lidu? (Pochvala.)

Přivedli další důvody pro náhled tento; pravili nám, že zásada tato odporuje dějům posledních dnů; mocnář jsa do té doby v neobmezeném, plném držení všech panovničích práv, postoupil prý částku jich dobrovolně lidu; lid že teda moc svou obdržel od mocnáře. Ano, pánové, dalek jsem toho, abych spouštěl s oka povinnost vděčnosti k dobrotivému našemu mocnáři; vím, že císař Ferdinand dobrovolně rozdělil plnost moci své se svými národy, ba že to učinil, nejsa k tomu donucen přemocí nějakou! Proto přece však nevěřím, že bychom k tomu nebyli mívali práva. Či mohli byste si mysliti skutečně a do opravdy, že jsme nikdy neměli práva požadovati svobody tisku a práva ke spolčování se? že jsme nikdy neměli práva požadovati účastenství v moci zákonodárné? Již vidíte, pánové, že ony dary nejsou pouhými dary: stalo se tu toliko uznání nepopíratelných práv lidu!

Jiní postavili se na půdu historickou a odtud snažili se vyvoditi právo výhradné svrchovanosti koruny. Nuže budiž, i já se chci postaviti na půdu historickou. Historie Rakouska není ještě tak stará, počítá se teprve od roku 1804; ba vezmeme-li to přísně, neměli jsme posud jednotného Rakouska; vždyť má býti teprva utvořeno. Chtějíce tedy pojednávati o dějinách Rakouska, musíme se obrátiti k dějinám jednotlivých jeho národů, jednotlivých jeho zemí. Tu nám se objevují především dvě veliké skupiny zemí. Jest to skupina zemí koruny uherské a zemí koruny české. Pánové, mám za to, že nebude zde, kdo by pochyboval, že svrchovanost v Uhrách nebyla dosud ve výhradném držení panovníkově, že se panovník o ni dělil se sněmem říšským; a víte všichni, že králové uherští na poli rákošském dostávali korunu svou

z rukou národu. Víte rovněž dobře, že také země české, Čechy. Morava, Slezsko, tvořily dříve říši volební. Národ český povolal prvního svého knížete Přemysla, praotce svojí královské rodiny Přemyslovské, která v domě Habsburském po přeslici ještě kvete, od pluhu na stolec knížecí. Císařové Ferdinand I. i Ferdinand II. právo své ku koruně české děkovali svobodné volbě.

Přistupme k Haliči. Na základě jakých nároků drží Rakousko zemi tuto? Pánové, když se vládcové rakouští uvázali v Halič, učinili to na základě nároků koruny uherské na starou Červenou Rus. V západní část uvázali se odvolávajíce se na právo koruny české, na manské její vojvodství Osvětímské a Zátorské. Nechci zde bráti na potaz průvodnost právních těchto nároků, beru je tak jak jsou; uvázalo-li se teda Rakousko v Halič na základě práv svých k ní jakožto ku příslušenství koruny české a uherské, tož nemohla svrchovanost v zemi nově nabyté vycházeti z jiného pramene, nežli z téhož, z něhož vycházela v Uhrách a v Čechách. Považujeme-li však Halič jakožto část starého království Polského, i pak nemůžeme pramen svrchovanosti národní vyhledávati jinde, leč ve vůli národu. Vy víte, pánové, že ve starém království Polském dokonce až rozmařile plýtváno svrchovaností národu; tamť neuznávali pouze svrchovanost veškerenstva národu, nýbrž i také svrchovanost každého jednotlivého šlechtice přiznaným jemu Niepozwalam (nesvoluji). A dle řádu tohoto nemůžete, tuším pochybovati, že i v Polště byla svrchovanost u národu.

Nepotřebuji připomínati, že Sedmihrady v témž poměru stojí k mocnáři jako Uhry. Nepotřebuji dokládati, že národ srbský na základě svých pacta conventa s domem rakouským uvázal se v zemi svou, při čemž mu byla pojištěna autonomie na půdě, které by sobě vydobyl. Nepotřebuji uváděti, že se království Chorvátské, Slavonské a Dalmatské připojilo ku koruně uherské z usnešení svobodného. Známo vám bude, že Terst s okolím svým a Přímoří dobrovolně se podrobilo dynastii rakouské; a když, pánové, v Korutanech při nastupování knížete na stolec přistupoval sedlák a knížete

udeřil, jest to, myslím, důkaz dosti jasný, že plnost moci knížecí i také tam vzešla prvotně z lidu. Pánové, důkaz tento historický dal by se dolíčiti ve všech téměř zemích rakouských, nevyjímaje ani zemí starorakouských. Připomínám vám, že též i Rakušané podávali korunu vojvodskou své země králi Českému Otakarovi a později Rudolfovi Habsburskému. Odkud tedy pochází v Rakousích svrchovanost a dědičné právo dynastie?

Nedosti na tom; tato svrchovanost koruny nebyla ani za staré absolutní vlády úplně neobmezená. Důkazem toho jest právo povolovati daně, kteréž právo stavové všech téměř zemí v mocnářství měli. Jmenovitě v zemích Českých a Uherských nikdy nebyla svrchovanost na mocnáře bezvýminečně vznešena, nýbrž jen výminečně, pokud dynastie nevymře. Neboť takové jest právo těchto národů, základním zákonem jim vyhražené, od panovníků jich přísahami ztvrzené, že sobě po vymření dynastie panovníky své mohou voliti sami.

Nuže, pánové, snad se mi bude namítati, že všechno toto není než pravda historická, a taková že nenáleží do práv základních. Ovšem, pravda historická, ale pravda, která má velmi důležité praktické důsledky, pravda, kterou vysloviti pokládali jsme za nutné! Pánové, považte to dobře: vyřknutím této zásady my vlastně upevníme teprva monarchii konstituční. Tím teprva dodáme svrchovanosti dědičného mocnáře rozumný, vždy platný důvod právní. Opírejte svrchovanost tu pouze na slovo „z Boží milosti", pak opíráte ji o pověru; opírejte ji o právo dědičné, a postavili jste ji na něco, co má ještě méně ceny, postavili jste ji na písek. Neboť, pánové, právo dědičné nedá se dokázati ani ve přirozeném právě soukromém, ono musí teprve založeno býti zákonodárstvím positivním. Tím méně však dá se dokázati z práva rozumového, že někdo pouhou mocí svého urození má právo, panovati s absolutní neobmezenou mocností nad národem i proti jeho vůli! (Pochvala.) Prohlásíme-li však, že konstituční monarchie, že též svrchovanost mocnářova mají svůj původ ve svobodné

vůli a v sebeurčení jeho národů, pak teprva jsme jí dali rozumnou právní půdu. (Pochvala.)

Na druhý důvod, proč je potřebno a důležito, aby tato zásada se vyslovila, poukázal již poslanec Žatecký. Máme-li za to, že všechny moci byly původně u lidu, a že byly od lidu na mocnáře vznešeny, tož nemůže mocnář míti více práva než se mu přiznává v listině ústavní. V pochybnosti vzniklé o tom, komu moc některá přísluší, musí se pak za to pokládati, že ještě zůstala u lidu, ač nemůže-li se dokázati, že na někoho byla přenešena. Totoť jsou nejdůležitější důvody, které činí to nutným, aby zásada tato se vyřkla výslovně.

Pánové, bylo též poukázáno k tomu, že náhled, který je v tomto paragrafu vysloven, není náhledem koruny. Pánové, zdá se, že se náhled koruny velice mění. Připomínám vám, pánové, že k interpellaci p. poslance Borrosche v plném shromáždění říšském byla podána vyjádření, ježto uznávají zásadu tuto;*) připomínám vám, že dřívější ministerstvo, a sice ústy nynějšího ministra Bacha, opětně vyřklo, že chce míti monarchii demokraticky-konstituční, že uznává majestátnost lidu na rovni s majestátností trůnu.**) (Dlouho trvající bouřlivý potlesk.) Což může slovo toto o monarchii demokratické znamenati jiného, nežli že mocnář chce uznávati, že moc jeho v plnosti své vychází z lidu, a že chce panovati jen skrze lid a pro lid? Pakli že takové nebylo mínění ministerstva, pak byl tento výrok jeho, ať dím mírně, jen pouhý způsob krasořečnický, pak při těchto slovech nic jiného nemínili, nežli že 38 millionů občanů rakouských nemá míti jiného práva, než že majestátnost lidu smí sbírati drobty, které by spadly s bohatě opatřeného stolu svrchovanosti dědičné. (Pochvala.)

*) O interpellaci Borroschově viz zmínky zde na str. 46; ministr Doblhoff odpověděl k ní jménem předsedy ministerského dne 7. září; pravil mezi jiným, že „ústava v základech i v podrobnostech svých bude dílo vůle obecné (des Gesammtwillens) zákonně projevené“, se kterou císař jest pevně odhodlán jíti ruku v ruce; i že císař „poznává tuto vůli obecnou za vtělenou v usnešeních svobodně volených zástupců národů svých“ (II. 297.)

**) Viz zde str. 25.

Pánové, náhled ministerstva nynějšího nemůže pro nás býti rozhodným. Nejblíže příští ministerstvo bude snad míti jiný; mínění ministerstva nynějšího není také na závadě, proč by ústavodárný sněm říšský neměl vysloviti pravé přesvědčení své. Pánové, císařským manifestem ze dne 16. května bylo právo k ustavení Rakouska přeneseno na národy rakouské; k tomu konci byli důvěrníci národů těchto povoláni do ústavodárného říšského sněmu, aby podle uznání a podle nejlepšího přesvědčení svého dali ústavu. Jeho Veličenstvo prohlásil pozdějším manifestem, že nechce předstíhati převládající mínění národů svých, ne tak, jako to činí nynější ministerstvo! (Hlučná pochvala.) Ba my máme dokonce vyjádření koruny, které nám bylo sděleno ústy ministra Doblhoffa, že Jeho Veličenstvo chce jíti ruku v ruce s přáním národů svých, a že ústava má býti utanovena ústavodárným sněmem říšským. Pánové, mandát tento, splnomocnění toto, nebylo nikdy a nikterak nazpět vzato, ono po právu trvá ještě posud! My máme právo a povinnost přesvědčení svého netajiti, nýbrž vyslovovati je tak jak jest. Nemohu nijak věřiti, že by koruna chtěla se postaviti na odpor přesvědčení, které vysloví veškerá sněmovna znamenitou většinou. A vyslovuji-li tuto důvěru svou, dovolávám se císařského slova opětovně daného, dovolávám se onoho vyjádření koruny, kteréž dáno bylo skrze ministerstvo Doblhoffovo! A kdyby se to přece státi mělo, nebyl by v tom, že se koruna vzhledem původu moci své nachází v omylu, ještě důvod pro nás, svobodné zástupce lidu, abychom ji následovali v tomto omylu. (Pochvala.)

Nám, pánové, uložil lid náš, abychom utvořili ústavu, nehledíce na přivolení nebo nepřivolení jakéhokoli ministerstva; kdybychom přesvědčení své dle tohoto upravili, zpronevěřili bychom se přímo mandátu svému. Pánové, dalek jsem toho, abych chtěl žádati cosi nemožného anebo utopického; nejsem z těch, kteří neznají půdy, na které stojíme. Vím velmi dobře, že mandát náš nesahá dále, než abychom utvořili *monarchii* ústavní, ale vím také, že zásada, vyslovená v §. 1., tomuto mandátu našemu nikterak neodporuje, ano že výrok

tento velmi dobře se shoduje se zásadou monarchie ústavní. Ano vím a míním, že jsem i dokázal, že právě tato zásada teprva poskytuje pravého základu pro ústavu skutečně svobodnou, pro pravou konstituci. Pánové, koruna vzala oktroyovanou ústavu nazpět, vzala ji nazpět, aby byla dána nová, jakou si národové přejí. Kdyby však nyní ministerstvo působením na poslance mělo přiměti sněmovnu k tomu, aby dala ústavu jen podle přání ministerstva, pak by se tu hrálo jménem koruny nedůstojným způsobem na schovávanou s lidem, jemuž přece koruna připověděla, že mu odevzdá ustavení monarchie skrze zastupitele jeho — kdežto by mu nyní ustavení to vnutila. My však bychom se připravili o důvěru vysilatelů svých, kdybychom nejednali podle svého svobodného přesvědčení, nýbrž podle náhledu ministerstva. Vždyť pak jsme nedostali mandátů svých, jen abychom opisovali ordonance ministerské! Kdybychom tak činili, nestála by důstojnost naše věru o nic výše nežli důstojnost drába u slavného magistrátu, který uzavření, jež opatrná rada učinila v tajných schůzkách, lidu prohlašuje! (Pochvala.)

Pánové, nemám v úmyslu odepírati váhy politickým událostem posledního času. Vím předobře, že máme za sebou den 6. října se všemi smutnými následky jeho. Ale vím také, že tím ani o vlas ztenčeno nebylo právo naše; vím, že my přes to všechno pořád ještě jsme sněmem *ústavodárným*.

Musím se zmíniti ještě o jednom důvodu, jenž úsudek mnohých členů sněmovny, jak se zdá, určuje, — ano, musím to říci, bohužel určovati se zdá; jesti to důvod ten, že by usnešení našemu, kdyby učiněno bylo tak, jak je navrhuje výbor ústavní, nejen bylo odepřeno nejvyšší schválení, ale roznáší se i pověst, že by pak i sněm říšský byl *rozpuštěn*. Tomu, pánové, nevěřím, že by se zrušily přípovědi slavné, opětně dané; pravím přímo a bez obalu, byla by to věrolomnost, které korunu naši nemám za schopnou. (Hlučná pochvala.) Kdyby se to však přece stalo, nuže — my nemáme bodáků k ochraně své; my ustoupíme — protože budeme *muset* ustoupiti! My se nebudeme chytati ouzkostlivě těchto sedadel

svých, my je opustíme s myslí jasnou, ale poneseme s sebou vědomí, že jsme podle sil konali povinnost svou, že jsme ničeho nezadali právům svrchovanosti lidu. (Bouřlivá pochvala.) Neboť nemůžeme-li již býti pravými svobodnými zastupiteli lidu, pak to budeme také pokládati pod svou důstojností, abychom pod škraboškou zastupitelů lidu sloužili ministrům za marionetty.

Pánové, proč nemáme, proč nechceme vysloviti pravdu, kterou všichni nosíme v srdcích, o které jsme, mohu to říci, skoro všichni přesvědčeni? Jestli ji nevyslovíme, pak, pánové, jsme pokrytcové, neboť nemluvíme pravdu. Pakli ji vyslovíme, a ona bude vyškrtnuta, a koruna ji nepotvrdí, nuže, pánové, pravda zůstane přece neotřesenou, a my jsme vykonali svoji povinnost, vysloviti ji. Pakli toho neučiníme, pak budeme nositi v nitru svém vzpouru proti ústavě, kteráž neobsahuje, co naše přesvědčení žádalo; my pak stále a stále budeme nositi revoluci v srdcích svých. (Pochvala.) Máme-liž, pánové, zamlčeti pravdu tuto, máme-liž jednati proti přesvědčení svému, máme-liž utvořiti ústavu servilní z pouhé bázně, že budeme rozpuštěni? Což se nám, pánové, po rozpuštění může přihoditi horšího, nežli že bychom dostali ústavu nesvobodomyslnou — veřejně oktroyovanou na místo tajně oktroyované! Věc zůstane stejná! My neučiníme, jako onen malomyslný, který jen ze strachu, že by snad mohl býti zastřelen, sám si život vzal. (Veselost.) Máme-liž dostati ústavu nesvobodomyslnou, máme-liž dostati ústavu, která nesouhlasí s naším přesvědčením, je-li takový úmysl koruny, pak nechť raději koruna ústavu udělá sama, pak nechť také koruna a ministerstvo odpovědnost za ni před národy rakouskými vezme na sebe. (Pochvala.) My však nechceme ani cizím peřím se zdobiti, aniž jména svá propůjčiti ke stvůře cizí. (Pochvala.) Je-li nám tak souzeno, nuže, nechť nás ten osud potká! Nemá-li již více sněm říšský pravé přesvědčení své svobodně moci vyslovovati, tož lépe jest mu, aby byl rozpuštěn, lépe jest, aby byl zabit před celým světem a veřejně pochován, než aby byl zbaven důvěry lidu porušením a vlivem

cizím, anebo podplacenými novinami otráven. (Bouřlivý, dlouho trvající a několikráte opětovaný potlesk na pravici, na levici a v části středu.)

Já však, pánové, ještě jednou opakuji, že tomu nevěřím, by sněm byl rozpuštěn; koruna naše je poctivá. Dané císařské slovo nebude zrušeno! Neodvolávej se nikdo na jiné země, nenamítej se mi, že se to stalo také v jiné zemi. Pánové, v této jiné zemi byla hned po válce proti Napoleonovi dána přípověď, že se jí dá ústavní zřízení; neučinilo se tak, a tím slovo královské stalo se předmětem posměchu v celé Evropě. Doufám, že ministerstvo naše k tomu raditi nebude, ano nepřipustí, aby i císařské slovo rakouské v Evropě uvedeno bylo v lehkost. (Bravo, bravo!) Pánové, dům Habsburský udržel se v bouřlivých dobách, on mnoho ztratil, — ale jeden statek zachoval neporušený: ten jest pověst poctivosti, — a toho ani nyní nezruší, zrušiti nesmí. (Hlučná pochvala.) Já řku dále, sněm že nebude rozpuštěn, neboť koruna je moudrá, ona tuze dobře ví, že by tím pozbyla důvěry národů, a sice důvěry národů těch, kteří zde nejsou zastoupeni, ještě mnohem více nežli těch, kteří nás sem vyslali. (Dlouhotrvající pochvala.) Pánové, národové tito, kteří si nyní s nasazením hrdel a statků hájili svobodu svou, národové, kteří ústavnost, podíl ve svrchovanosti již od věků měli, — o těchto národech nemůže se přece říci, že se jim jedna část moci daruje z milosti císařské. Pánové, vyženou-li zastupitele lidu z tohoto sálu, pak věru bude těžko sezvati zastupitele oněch národů k druhému všeobecnému říšskému sněmu; pak ale bude to také marná práce, pánové, chtíti postaviti jednotné a mocné Rakousko! (Hlučná pochvala v pravo i v levo.)

Konečně ještě jedno řeknu: K tomuto kroku nemají žádného práva! Koruna přenesla právo, ustaviti monarchii, na zastupitele lidu; vezme-li právo toto nazpět, bude to vzpoura proti samému základu ústavy říše, která již nyní platí, a sice po právu platí. A takováto vzpoura proti ústavě po právu a v zásadě již stávající byla by, pánové, nebezpečný krok; krokem tímto opustila by koruna sama lehkomyslně půdu

práva, vstoupila by na půdu násilí, a půda tato jest půda revoluce. (Pochvala.) Protož, pánové, volám tuto k rádcům koruny: Videant consules, ne quid detrimenti respublica capiat! (Dlouhotrvající, bouřlivá pochvala.)

Sněmovna jásala při stkvělé řeči Riegerově; smělá zásada: „Všechna moc ve státě pochází z lidu“, zdála se slaviti vítězství dne 10. ledna tak dobře, jako o dva dni dříve při schvalování resoluce Pinkasovy. Avšak většina sněmovny, jsouc spokojena takovým ohražením svého přesvědčení, ráda užila příležitosti, aby se vyhnula tomuto velikému kamenu úrazu; přijalať potom návrh Ullepitschův, dle něhož navržený §. 1. základních práv byl vynechán anebo aspoň odložen k budoucí osnově ústavy. Když jedna polovice monarchie Rakouské byla toliko zbraní zdržována, aby neodtrhla se od tohoto státu, mohla i krom námitek ministerských v leckterém poslanci vznikati pochybnost o tom, zdali opravdu všecka moc ve státě pochází z lidu? Takový konec vzalo rokování dne 10. ledna; §. 1. základních práv byl na ten čas odstraněn, — zdali zavržen či odložen, to nikdo říci nemohl. Avšak skvělá obrana jeho zjednala Riegerovi evropské jméno. Monitore Romano otiskl tuto řeč celou, kteráž jsouc v Římě rozšířena ve mnohých tisících výtisků, posloužila tam straně svobodomyslné před volbami do ústavodárného sněmu.

Při počátku následující 18. schůze dne 11. ledna ministr Bach obrátil se proti některým vývodům, jež Rieger pronesl ve včerejší své řeči; jmenovitě chtěl ministr hájiti se proti výčitce, že by ministerské prohlášení dané 4. ledna nesrovnávalo se s politickými zásadami a s politickým chováním, jaké jevil Bach ve předešlém ministerstvu. Bývalému Vídeňskému demokratovi a nynějšímu ministrovi spravedlnosti nepodařilo se sice dokázati, že by jeho nynější chování souhlasilo s předešlým; ba vlastně se ani nepokusil o takový důkaz, vymlouvaje se toliko tím, že co mu Rieger vytýkal, jsou citáty vytržené ze souvislosti, kteréž vzaly původ z improvisace v okamžitých příležitostech. Za to však Bach, nemoha vyvrátiti proměnlivost jemu vyčítanou, vyčetl celému sněmu nedůslednost, totiž neshodu mezi dvojím hlasováním dne 8. a 10. ledna. „Vy jste, pánové (pravil ke sněmu), vyslovili nelibost nad formou prohlášení ze dne 4. ledna. Vaše včerejší hlasování, nehledíc ku předcházející řeči p. zpravodaje, která nebyla mluvena pod dojmem zastrašení, — vaše včerejší hlasování znamenitou většinou potvrdilo zásadu, kterou ministerstvo ve svém prohlášení dne 4. t. m. vyslovilo.“

V dalším rokování o základních právech vláda již nepřekážela sněmu, ba skoro možno říci, nevšímala si ho; a tato nevšímavost byla tak zlozvěstná, jako dřívější odpor proti §. 1. Šlať tehdá již vláda v tajnosti svou cestou, a prozatím dopouštěla také sněmu, aby i on šel svou. Řečníci a strany na sněmu hleděli takořka se předstihovati v liberálnosti, tak že některé paragrafy základních práv, zmírněné konstitučním výborem v Kroměříži, byly zase v plném sněmu změněny ve smyslu radikálním. První odstavec §. 3. dle návrhu výborového zněl: „Před zákonem jsou všickni státní občané sobě rovni. Veliké přednosti stavu, také šlechty, se odstraňují.“ Místo toho sněm ve 21. schůzi 17. ledna usnesl se 231 hlasy proti 84 na dokonalém zrušení šlechty; bylať druhá věta k návrhu Šuselkovu změněna v tato slova: „Šlechtictví všelikého druhu státem se ani neuděluje, ani neuznává.“

Ve 23. schůzi 20. ledna voleno bylo zase nové předsednictvo. Volba předsedy opět musila se třikrát opakovati, nežli obdržel Smolka dostatečnou většinu naproti Strobachovi. Za místopředsedy zvoleni byli Hein a Pretis. — Při novém ustavování oddílů zvolen byl Rieger za místostarostu v 8. sněmovním oddíle.

Ve zpravodajství o základních právech střídali se Hein a Rieger. Hájení §. 5. připadlo Riegerovi. Zněl ten paragraf takto: „Řízení před nalézajícím soudem (erkennendes Gericht) ve věcech civilních i trestních jest veřejné a ústní. Výjimky ustanovuje zákon. — Ve věcech trestních má místo proces obžalovací. Porotní soudové mají rozsuzovati každým způsobem při zločinech, při přečinech politických a tiskových. — Nikdo nemůže pro trestní čin, v jehož příčině byl již soudem porotním uznán nebýti vinným, opětně býti vzat do vyšetřování.“ Někteří řečníci navrhovali rozmanité změny a přídavky, avšak toliko ve věcech vedlejších, neboť proti porotě a ostatním hlavním zásadám v tomto paragrafu obsaženým neosmělil se vysloviti nikdo. Riegerovi, jakožto zpravodajovi, připadlo hájiti toho paragrafu v hořejším znění od výboru navrženém, proti všelikým opravným návrhům; kterýžto úkol vykonal ve 25. schůzi 24. ledna touto řečí (III. 551—558):

Pánové, nesmíte ode mne očekávati řeči skvělé. Nevystupujiť na řečniště, abych hájil veřejné ústní řízení obžalovací, a jak se jmenují všecky ty záruky osobní svobody. Kdyby tato zásada byla popírána bývala ve své podstatě, byl bych se stal, ač posledním, tož přece snad neméně horlivým hajitelem jejím; takto však chci vás ušetřiti a nehodlám zde učiniti přednášku o předmětu tomto právnickém.

Mám za to, vy všichni se mnou souhlasíte, že Hume vyslovil velikou pravdu, když pravil, že porota jest jedním z nejskvělejších vynálezů ducha lidského, že jest to zřízení soudní, jež vymyslil důmysl lidský, aby co nejlépe zabezpečil svobodu a zjednal platnost spravedlnosti. Veřejné a ústní řízení se soudy porotními jsou nezbytnými požadavky demokratie, požadavky svobody. Otevřte, pánové, listy dějin a shledáte, že zřízení tato všude se svobodou trvala i hynula; shledáte, že kdekoliv zmohl se despotismus a absolutismus, tam byla i tato zřízení pochována. Pročež velmi dobře praví veliký státník Gagern: Veřejné a ústní řízení a porota jsou zjevnými způsobami a živly svobody a poněkud i rovnosti občanské, a rozhodná většina lidí, kteří o nich vědí, jich také požadují. Nuže, pánové, vy o nich víte, vy jich požadujete; pročež nebudu vám dokazovati, o čemž beztoho již jste přesvědčeni.

Jen na jednu stránku chtěl bych vás ještě upozorniti, kteráž, jak se mi zdá, při rokování o této otázce nebyla posud vytčena dosti důrazně; míním totiž moment politický. Tento moment jest to, na nějž Severoameričané a Angličané při posuzování porotních soudů především váhu kladou. Především jest tu třeba vzíti v úvahu neodvislost soudců. Nechť se učiní pro neodvislé postavení soudců cokoli, jedné věci, kterou naznačil poslanec Dylewski, nebude možno se vyhnouti: jest to postupování v úřadě; v tom spočívá nutně již jakási odvislost. Avšak porotce, kterýž vyšel z lidu, kterýž vynese tento jediný rozsudek a opět v lid se vrátí, ten jest a bude vždy neodvislým.

Porotní soud jest dále zvláště důležitým při zločinech politických; jím zabezpečuje se svoboda občanů, občané jsou bezpečni, že správa státní nemůže jich pronásledovati nespravedlivě, jakožto soudce ve vlastní při; porotci, kteří zároveň vyslovují také veřejné mínění, smýšlení všeho lidu, ti přede všemi jsou k tomu způsobilí, aby rozeznali úzkou tu hranici, kterou se liší zločin politický od chvalitebného podniku svobodomyslného.

Obzvláště však jest důležito, že občanské sebevědomí lidu mocně bývá povzneseno účastenstvím při vykonávání zákonů. Toho dovésti nelze žádným jiným řízením soudním. Porotní soud ve spojení se řízením veřejným a ústním jest dále důležitým a podstatným prostředkem ke vzdělání lidu. Lid, který sám má účastenství v řízení soudním, buď co spolusoudící, buď jen co naslouchající, tříbí tím své pojmy o právu; jeho právní cit bývá tím mocně povzbuzen, myslící mužové v lidu bývají tím upozorněni na nešvary ve společenských poměrech, a tím přivedeni k tomu, aby působili k odstranění těchto nešvar, navrhujíce ve sbořech zákonodárných, jak by se jim mělo pomoci. Tímto zřízením budí se teprve v lidu opravdová láska k zákonu, úcta před konáním spravedlnosti; a tyto vlastnosti lidu, pánové, jsou především základními sloupy všeliké svobodné ústavy státní; ony jsou jmenovitě pevnými základy ústavy anglické, jíž se všichni obdivujeme. Vždyť víte, pánové, že pověstná neurčitost zákonů anglických jen tímto zřízením stala se neškodnou; neboť co se týče zákonodárství positivního ve právě materiálním, nerovnají se Angličané na mnoze jiným vzdělaným národům, aspoň nám se nevyrovnají: a přece je soudnictví jejich lepší než naše, spravedlnost u nich jistější, než u nás!

To přivádí mi na mysl ještě jiný moment, jehož pominouti zde nemohu: jest to postupný vývoj zákonodárství samého. Pánové, moudrost lidská až dosud nedovedla toho, aby vystavila zákony, kteréž by vystačily pro všechny možné poměry, a jež jsouce použity ve všech možných případech, okázaly by se vždy spravedlivými. Nejsou to jen sborové zákonodární a zákonodárci panovničtí, kteří zákonodárství stanoví; jest to také obyčej soudní. A pánové, vy víte, že obyčej přemnohé zákony podstatně změnil a přizpůsobil, mnohé úplně odstranil, ba dokonce časem pravý opak toho uvedl, co zákon dříve byl stanovil. Jestiť to v jistém ohledu neštěstím, ale zároveň i nutností. Pánové, staré je to pořekadlo: Summum jus, summa injuria. Nehybná, mrtvá forma zákona musí tedy býti částečně oživena, povznešena smýšlením lidu, jenž ve

vzdělání pokračuje, a toť jest, co již Demosthenes seznával, když pravil v jedné řeči své: „Co může zákon sám sebou proti křivdám, na něž občané si stěžují? Nic! Zákon jest mrtvým písmenem, nemajícím síly ku pomoci; vy, ó soudcové, jste zákonem spomáhajícím, protože jste zákonem žijícím a se pohybujícím.“

Činí se nyní, pánové, zásadě demokratické koncese, že dopřává se lidu účastenství v zákonodárství. Pravil jsem však, že zákonodárství není obmezeno na sbory zákonodárné; chcete-li dopřáti lidu v plném rozsahu toho práva jemu přiznaného, pak musíte mu dopřáti účastenství i v této doplňující části moci zákonodárné. Má se to, pánové, tak jako s dítětem, jemuž rodiče dali život; nepostačíť, že je na svět přivedli, oni mají také povinnost, aby pečovali o vychování jeho, a teprve pak, když z dítěte toho odchovali muže, okáže se, zdali je na svět přivedli pro kletbu anebo ke blahu člověčenstva. Jen tím, když lid všestranně se súčastní v zákonodárství a ve správě zákonů, dá se v něm vzbuditi pravá láska k zákonu — ne láska dětská, kteráž po způsobu dítěte přijímá nařízení otcova bez podmínky a nepátrajíc po jejich příčině, — nýbrž láska dospělého, láska podobná otcovské, kteráž se raduje ze prospívání dítěte, láska původu svého si vědomá.

Tyto momenty to jsou, na kteréž Severoameričané a Angličané především váhu kladou, a Toqueville ve svém díle: La démocratie en Amérique, takto o věci se pronáší: „Kdybychom se chtěli obmeziti tím, abychom považovali porotu toliko za zařízení soudní, bylo by to podivné obmezování jejího pojmu; neboť, přiznáme-li porotě veliký vliv na rozřešení procesů, tož vykonává ona vliv ještě mnohem větší na osud společnosti samé. Porota jest především ústav politický, a máme-li ji správně posuzovati, musíme ji pojímati z tohoto stanoviska.“

Chtěl jsem, pánové, upozorniti vás zvláště na toto stanovisko, protože z toho plynou výsledky důležité, jak si máte počínati, posuzujíce předložené amendementy. Neníť to lhostejno, pánové, byť se snad i právníci někteří za to přimlou-

vali, aby porota byla obmezena, aby platila jen v jistých případech, pro jisté zločiny; porota je, jak jsem pravil, zároveň zařízením politickým, ona jest především zárukou politické svobody národa, a jakožto taková musí býti hájena ve svém plném rozsahu, a nesmíme lhostejně přihlížeti k tomu, když někteří právníci pokoušejí se o to, aby ji obmezili na míru nejmenší. Pánové, varuji vás před touto polovičatostí, kteráž chce vždy ze starého tolik zachovati, mnoho-li se aspoň zachovati dá, a kteráž se vynasnažuje, aby staré zřízení spojila s novým, jakkoli nepřiměřeně. (Výborně.)

Přistupuji nyní k rozebírání doplňků opravných. Při odůvodňování jich velmi mnoho bylo řečeno o původu poroty. Pánové, podávaje své zdání o porotě, nechci stavěti se na půdu národní a nehodlám získati pro sebe vlastenecký cit Němců v tomto shromáždění tím, abych při každém odstavci dovozoval, že to neb ono jest nezbytným požadavkem německého ducha, německé bytosti; důvod takový mohl by snad na jiné straně zase sloužiti za námítku proti návrhu. Chci teda, pánové, jen věc samu míti na zřeteli, neboť mám za to, že zřízení poroty není zvláštním vynálezem jediného národa; shledáváme se s ní u všech národů světa. Má-li Němec svůj Geschworenengericht, Schöppengericht, tož má Slovan svoji porotu, a kamkoli pohlednete do první doby na zákonodárství a právnictví, naleznete ji, naleznete u všech národů soudy lidu v té neb oné způsobě. Nezáleží také mnoho na tom, kde vlastně zřízení to vzniklo. Pánové, v tomto případě vyznávám upřímně, že chci raději patřiti k těm národům, kteří zřízení soudů porotních v plném rozsahu a nezkrácené skutečně mají, nežli národům, kteří požívají jen té smutné přednosti, že se mohou honositi, že zřízení to dříve *mívali*. Taktéž nesdílím náhled pana poslance Werfenského (Lassera), jenž má za to, že za paragraf, o němž jednáme, děkujeme jen vědě právnické. Soudy lidu byly tu dříve nežli věda právnická, ony nebyly vynalezeny vědou právnickou, právě tak, jako škola nebyla vynalezena paedagogikou, rozum Kantem a příroda přírodozpytci. (Dlouhotrvající pochvala.)

Nyní měl bych především pojednati o dodatečném návrhu poslance Violanda, kterýž v jednom směru různí se od osnovy komise. Poslanec Violand vyslovuje pochybnost proti slovům pátého paragrafu v prvním odstavci: „Řízení před soudem rozsuzujícím ve věcech civilních a trestních jest veřejné a ústní.“ On se domnívá, že by slovům „před soudem rozsuzujícím“ tak mohlo se rozuměti, jakoby porota obžalovací byla vyloučena, a že nesmíme předstihovati zákonodárství v této příčině. Souhlasím úplně s panem poslancem Violandem; avšak nemyslím, že by se tím zákonodárství předstihovalo a porota obžalovací vylučovala, jelikož zajisté pan Violand sám mi přizná, že také výrok, jímž vynáší se na někoho obžaloba, jest nálezem, jest rozsuzováním, a tudíž i řízení při tom jest řízení před soudem rozsuzujícím. Ostatně upozorňuji na to, že ani Grand jury či porota obžalovací v Anglii nejedná veřejně; toliko v Americe jest tomu tak; ve Francii řízení před soudem vyšetřujícím a komorou obžalovací též není veřejné; není tedy veřejnost nezbytně spojena se zařízením poroty obžalovací, a kdyby tudíž skutečně slovem „rozsuzující“ byla vyloučena veřejnost ze předběžného řízení vyšetřovacího, nebyla by tím ještě nutně vyloučena Grand-Jury, porota obžalovací.

Jiná námitka poslance Violanda jest, že znění paragrafu poskytuje zákonodárstvu přílišnou volnost, když praví se všeobecně: „výjimky ustanovuje zákon“; a že výjimky z veřejnosti řízení mohou se připustiti jediné z ohledů na mravnost. Nuže, pánové, myslím, že toto mínění není zcela správné. Výjimky nečiní se jediné ze příčin mravnosti, vždyť bývají při řízení veřejném případy takové, že president může dáti vykliditi galerie k vůli nastalému nepokoji, když není s to, aby jej utišil. Podobných případů jest více: tento právě řečený snad řidčeji se přihází, ale myslím, že i jiné výjimky jsou nutné. Tak právníci na mnoze v tom se shodují, že přístup k řízení soudnímu má býti povolen jen počestným dospělým mužům. Nuže, co se týče toho, aby nepočestní muži vyloučeni byli, tož myslím, že s tím na mnoze budète

srozuměni. Myslím, že jest to právě ve prospěch veřejnosti soudu, aby tuláci, známí zloději a taškáři byli odstraněni ze shromáždění, aby pak ti ostatní nerušeně a bezstarostně mohli užívati veřejnosti. Pravím dále, že veřejnost má se obmeziti na dospělé muže. Nekladu váhu na slovo „muže"; jsouť právníci, kteří chtějí vyloučiti ženštiny, domnívajíce se, že by jejich přítomnost rušila vážnou opravdovost a klid veřejného řízení, a že by ženštiny tím byly odváděny od svého domácího zaměstnání. Nejsem já z těchto rigorosistů. Ani to s pravdou se nesrovnává, že by se všechny ženštiny zaměstnávaly obstaráváním domácnosti, jakž všichni dobře víme; a bylo by to nespravedlivostí, chtíti ženštiny přímo vyloučiti; vždyť nám nedávno poslanec Strasser podal důkaz, že ženštiny tvoří více nežli polovici občanstva státního. Nemůžeme polovici státního občanstva zbaviti práva účastenství ve veřejném řízení soudním; a co se týče řízení ústního, bylo by to taktéž nanejvýše ukrutno a nespravedlivo, vylučovati z něho ženštiny, vždyť víte, že dámy oblíbily si ústní řízení dříve nežli moderní věda právnická. (Veselost.) Ale chtěl jsem klásti váhu na slovo „*dospělí* muži". Domnívám se, že by nebylo příliš prospěšno, připouštěti nadějnou mládež školní do shromáždění soudního; neznám důvodu, z jakého by tam choditi měla, leda snad proto, aby se podívala na zlopověstného darebu anebo aby se pobavila pohledem na zívajícího a nudícího se sluhu soudního; řízení soudnímu tak jako tak nerozumí. Uvádím to proto, abych přesvědčil poslance Korneuburského (Violanda), že jsou a mohou býti ještě jiné příčiny pro obmezování veřejného a ústního řízení, nežli ohledy na mravnost, a že by nebylo prospěšno, zákonodárstvo v té věci předstihovati. On sám při prvním odstavci rozhodně se vyslovil v ten smysl, že nesmíme zákonodárstvo předstihovati, a doufám tudíž, že i zde tento svůj názor platným učiní.

Poslanec Korneuburský soudí dále, že jest třeba dodatku určujícího, že kdo již byl odsouzen, nemůže opět k vůli témuž přečinu býti vyšetřován. Souhlasím zcela s poslancem Korneuburským; ale dodatku toho není třeba, vyslovíme-li

zásadu, že kdo za nevinného byl uznán, nemůže znovu býti vyšetřován; mámť za to, že pak bude tím méně znovu vyšetřován ten, kdo byl jednou uznán vinným a také již potrestán. Pan poslanec Violand se domnívá, že tento dodatek jest jedinou ochranou proti řízení inkvisičnímu, a nebude-li přijat, že se tím podá státnímu zástupci možnost, aby znovu zaváděl vyšetřování proti propuštěnému, a že tím povždy bude chráněno řízení inkvisiční. Nuže, pánové, já jinak soudím o řízení inkvisičním nežli pan posl. Korneuburský; zakročí-li státní zástupce v zájmu státu, aby přečin došel trestu, tedy nepokládám to ještě za řízení inkvisiční; pakli bychom také chtěli zabrániti, aby státní zástupce nezakročoval, tu nebylo by jiné pomoci, nežli nechati každého darebu utéci.

Byl ještě navržen dodatek týkající se příbuzenství, že totiž příbuzní nemají býti povinni proti sobě svědčiti. Nuže, pánové, shoduji se úplně s tou zásadou, ale míním, že není přímo nutno, abychom ji zde přijali, protože náš trestní zákonník již před dávným časem z humannosti ji vyslovil v §. 377., a mám za to, že naše zákonodárství v tomto ohledu neobrátí se k horšímu. Ostatně jest to skutečně úlohou nesnadnou, vyjádřiti zásadu tu stručně, jasně a zároveň i úplně, jakž jsme se o tom přesvědčili v osmé sekci, kde jsem byl poctěn úlohou referenta. Nezbývalo by, než přijmouti ještě několik vět, tři neb čtyry, kteréž zase patrně nepatří do práv základních, nýbrž do státního zákonodárství, a jest lépe tomuto je ponechati.

Mám zde dále dodatek pana posl. Ullepitsche: „Při zločinech, při politických a tiskových přečinech, rozhoduje o vině či nevině soud porotní.“ Pánové, co se toho týče, mám za to, že výraz takový jest užší. Praví se ovšem, že porotci nemají rozsuzovati než o vině či nevině. Snadno se to vysloví, ale v praxi při kladení otázek mají se věci jinak. V Anglii pokusili se o to, aby obmezili otázky ku porotcům pouze v tom, aby porotci vyřkli, je-li obžalovaný vinen či nevinen zločinem, z něhož byl obžalován; a ve většině případů okázalo se obmezení to nepraktickým. Předseda, kterýž assisy

řídí, bývá nucen činiti mnohé a rozličné otázky: Zdali tak? pakli ne tak, zdaliž takto? Není-li vinen tímto, jest snad vinen oním přečinem? Takto činí se otázky, a zkušenost nás učí, že často musívají býti kladeny otázky přemnohé a obsahem svým velice rozdílné, tak sice, že v jistém případě v Anglii bylo prý učiněno k vůli jedinému zločinu 6000 otázek. Vidíte, pánové, že to nejde, obmezovati výrok porotců co do způsobu, když jejich právo rozhodovací jest v podstatě své tak rozsáhlé; nad to pak vám jistě není neznámo, že porotcům, kromě výroku o vině či nevině, přísluší též rozhodovati o tom, jsou-li při přečinu okolnosti polehčující čili nic, a to není tedy pouhé uznání viny nebo neviny. Tím bychom jen učinili zákonodárstvu nemožným, zavésti ono zřízení platné ve Francii, že totiž přísluší porotcům, aby vyslovovali se o polehčujících okolnostech, čehož přece jest třeba, nechceme-li přijmouti zřízení anglické special-jury, anebo nechceme-li, aby obžalovaný příliš často býval z viny propuštěn. Pan posl. Ullepitsch odvolává se k autoritě lorda Broughama, jenž pokládá zřízení grand-jury za nejvýše nepříhodné. Proti tomu mohl bych vám uvésti zase jiné autority: veliká část právníků anglických a taktéž francouzští v tom se shodují, že zřízení poroty obžalovací jest prospěšno. Nehodlám sice dokládati toho důvody, myslím, že to sem nepatří, protože nyní nejednáme o zákoně porotním; ale když proti zřízení tomu tak bylo brojeno, ano někteří chtěli je vyloučiti pro všechnu budoucnost, tož přece si dovoluji upozorniti na některé věci.

Mimo poslance Ullepitsche vyslovil se zejména poslanec Hasslwanter proti porotě obžalovací a uváděl nato důvody; první jeho důvod jest, že především třeba uvážiti, kterak jest potřebí právnických vědomostí k vynešení nálezu, má-li někdo dán býti v obžalobu. Nuže, pánové, je-li právnických vědomostí k tomu zapotřebí, aby někdo byl obviněn, anebo, jak říkáme, v obžalobu uveden, tož patrně jest vědomostí těch ještě mnohem více třeba při konečném rozsudku o samé vině, a přece nepokládá se porota za nepřiměřenou.

Pan posl. Hasslwanter dále dovozoval, že prý lid velmi lehkomyslně podezřívá, že se velmi snadno uvěří v osočení. Avšak porota obžalovací nikdy nepronáší podezření na zdařbůh. Na základě oznámení a písemných dokladů porota, vyslechnuvši obviněného, teprva pronáší nález obžalovací, a myslíte-li, že lid anebo porotci budou si počínati lehkomyslně v nálezu obžalovacím, pak mohli byste též se domnívati, že budou jednati rovněž tak lehkomyslně při nálezu o vině. Myslím, že jest to výčitka bezdůvodná.

Dále soudí posl. Hasslwanter, že poroty obžalovací není třeba, protože se bez ní obejdeme, ustanovíme-li soudce nesesaditelné, a protože následující veřejné řízení poskytuje záruku, že vyšetřující soudce nezneužije své moci. Nuže, pánové, že máme dostati pro nálezy obžalovací soudce nesesaditelné, to není ještě důvodem, abychom dali přednost nálezům pronášeným komorou obžalovací. Také porota jest nesesaditelna. A byl-li někdo zavřen následkem nálezu komory obžalovací a mnoho již přetrpěl, pak nic mu neprospěje, propustí-li jej následující porota rozsuzující, a řekne-li se mu: „Ty jsi byl zavřen *nevinně.*“ Dále třeba uvážiti, že předběžné vyšetřování, i tak, jak ve Francii jest v obyčeji, vždy ještě v něčem se podobá řízení inkvisičnímu, a to jest hlavním důvodem, proč Angličané a Američané tak důrazně proti němu se prohlásilo.

Jest prý nebezpečno, ponechati porotě nález obžalovací. Ale připomínám, že porota obžalovací vyslovuje jen pravděpodobnost, že zločin byl spáchán, porota pak rozsuzující vyslovuje, byl-li zločin spáchán skutečně; porota obžalovací odsuzuje toliko ke zlu menšímu, k vazbě vyšetřovací, ale porota rozsuzující odsuzuje k těžkým trestům, snad i ke smrti. Pánové, hodno-li jest přenechati porotě rozsudek závažnější, pak není důvodu, proč bychom jí také méně důležitý ponechati neměli. Zavedeme-li jednou zásadu, že zločinec má býti souzen svojí vlastí, to jest porotou vyšlou z národu, pak můžeme zůstaviti porotě, aby soudila rovněž o obvinění jako o vině.

Konečně jest patrno, že porota obžalovací poskytuje také výhody politické, ježto zamezuje ve státě naprosto jakékoliv malicherné týrání občanů se strany moci vládní anebo převládající strany politické. Porota, tedy i porota obžalovací čili grand-jury, bude vždy souditi nestranně; jsoutě to mužové z lidu volení, neodvislí, nesesaditelní, povolaní důvěrou národa. Porota konečná, t. j. rozsuzující, může osvoboditi obviněného, ona však osvobozuje ho toliko od pronásledování nespravedlivého, kdežto porota obžalovací činí nespravedlivé pronásledování již v předu nemožným.

Vidíte, pánové, že mnohý důvod se přimlouvá i za porotu obžalovací, a že se i v theorii dobře zastávati dá. Uvedl jsem tyto důvody jen proti panu posl. Hasslwanterovi, abych vás upozornil, jak neprozřetelno by bylo, již nyní předčasně z předu rozhodovati o důležité otázce, má-li stávati také porota obžalovací aneb má-li se již nyní vyloučiti. Nahlížím velmi dobře, že by zavedení poroty obžalovací u nás potkávalo se s přemnohými obtížemi v životě praktickém. Avšak chtěl bych tu otázku přenechati budoucímu zákonodárství, pokroku vědy právnické a zkušenostem, kteréž snad v té věci budou svědčiti ve prospěch poroty obžalovací.

Jiný dodatek podal pan posl. Fluck. Výraz v něm obsažený, že porota má souditi „při těžkých zločinech", nalézá se též v jiných amendementech. Již jsem vás, pánové, upozornil na politický dosah poroty, a tu především jest nám dbáti o to, abychom porotu neučinili illusorní, aby námi zřízení to dostalo se lidu ve vší svojí dobročinnosti, abychom je neobmezovali na míru nejmenší. Prohlásíme-li, že porota má souditi jen při těžkých zločinech, pak dojde na porotu jen nad míru zřídka; pak bude sice celé zřízení poroty u nás trvati, ale ona nestane se jaksi obecným majetkem lidu; pak bude to, abych tak řekl, jen parádní kousek našeho soudnictví, jehož se užívá jen časem ne-li jen jednou do roka, aby se lidu okázal. Ale tak nemá se státi s porotou naší, ona má rozhodovati při všech zločinech, ona má, abych tak řekl, vejíti v život lidu. To pak stane se jen tehdá, když ji neobme-

zíme na těžké zločiny. Ovšem že některé zločiny, jež trestní zákonník dnes za takové stanoví, nepodřídí se porotě, ale tomu dá se pomoci jinak. Zločiny takové mohou se velmi snadno vyloučiti, odkáží-li se, jakož v Prusku se děje, kázeňské policii anebo soudům přestupkovým. V tom teda zajisté budoucí zákonodárství učiní potřebné opatření. Ale již dnes z předu obmezovati porotu ustanovením, že má souditi jen při těžkých zločinech, to značilo by tolik co zmrzačiti zřízení porotní.

Posl. Lasser navrhl dále dodatek toho smyslu, aby místo slova „již“ bylo řečeno „*právoplatně*“. Jiný dodatek zní v ten smysl, že se má říci: „jen ve případě kassace.“ Nu myslím, pánové, že toho není třeba. — „Nikdo nebudiž znovu vyšetřován pro trestní čin, v jehož příčině jej porota již uznala nebýti vinným, vyjímaje případ kassace“; eventuelně navrhuje pan posl. Lasser: „při rozsudku právoplatném.“ Mám za to, že byl-li rozsudek zrušen soudem kassačním k vůli podstatnému poklesku formálnímu proti zákonu, pak není tu vůbec žádného rozsudku, a dodatek navržený jest teda zbytečným. Chcete-li však, pánové, k vůli větší jasnosti se vysloviti, aby přijat byl jeden z těchto výrazů, a sice buď: „vyjímaje případ kassace,“ anebo slovo „právoplatný“, tož zvolil bych toto poslední, a pak nahradil bych slovo „*již*“ slovem „právoplatně“, poněvadž se obávám, aby kassaci nebyl dán význam příliš rozsáhlý buď v zákonodárství anebo právním obyčejem, jakož se tam stává, že se kassace užívá při mylném používání zákona anebo i v jiných případech. Po mém názoru může kassace dle pravého jejího určení jen tam býti užito, kde se shledává podstatný protizákonní poklesek formální

Jiný, mnohem důležitější návrh podali poslanci Kudler a Hasslwanter, též posl. Lasser. Pánové mají za to, že se může poslední odstavec vypustiti, škrtnouti zúplna. Poslanec Kudler navrhuje ještě přídavek. Oba tyto návrhy směřují k tomu, aby se vyšetřování mohlo zaváděti opětně. Nemohu schvalovati ani jedno, ani druhé. Opětné vyšetřování míval i při našem starém řízení soudním v praxi zřídka kdy jaký

výsledek; ale kdybychom je chtěli zavésti při novém soudním zřízení, jednali bychom tím přímo proti podstatě poroty či soudů porotních. Pakli by mne vůbec který důvod k tomu přiměti mohl, abych se vyslovil pro vypuštění posledního odstavce, byl by to důvod ten, že se ta věc sama sebou rozumí, že jest nutným důsledkem poroty; ježto však právě toto bylo popíráno některými řečníky, musím obšírněji promluviti o věci.

Pánové, uvažte především, jaká jest vlastní povaha poroty. Porota jest soudem lidu, vysloveným porotou, jež vyšla z lidu svobodnou volbou porotců. Porotci jsou takměř výkvět, výraz celého národa. Výrok, jejž oni pronášejí, děje se jako z plnomocenství celého národa, jménem vlasti. Tak rozumí se zřízení tomu ve svobodné Anglii. Nepropustí-li grand-jury někoho z obvinění a on k vině přiznati se zpěčuje, pak praví: „Žádám býti souzen Bohem a vlastí svojí.“ Velmi případně pronáší se o povaze poroty Rintel, řka: „Porota jest družstvo sestavené ze spoluúčastníků práva pro každý jednotlivý případ trestní, kteréž svědčí jménem všeobecenstva, v jehož středu byl zločin spáchán.“ A slavný učitel práva Mittermaier souhlasí zúplna s tímto názorem Rintelovým, an praví, že jen tento výměr shoduje se s pojmem poroty, jak vyvinula se především v Anglii. On praví: „Jen toto pojmutí shoduje se s vlastní ideou poroty, že tu vlast sama po nejpečlivějším zkoumání skrze muže vyvolené a důvěry hodné pronáší svědectví své a výrok svůj.“ Když pak v Anglii, před početím poroty, sekretář soudní oslovuje porotce: „he has put himself in God and his country, which country you are,“ to jest: „on odevzdal se Bohu a své vlasti, kterážto vlast jste vy,“ tož vysvítá z takového pojímání poroty, že zavádění opětného vyšetřování čili odvolání přímo odporuje pojmu poroty, jaká jest ve svobodné Anglii. Vysloví-li se jednou vlast o nevině, pak, pánové, pronesla soud neodvolatelný, neboť nemohu se odvolávati od vlasti ke vlasti, a máte-li nález jeden a chcete-li docíliti ještě nález druhý, nuže pak budete míti dva nálezy, které si odporují, a nemáte vlastně žádného rozhodnutí.

Poslanec Hasslwanter vyslovil obavu, že by takto i ten, kdo nezaslouženě byl odsouzen, pozbyl práva, aby později dosvědčil svou nevinu novými důkazy. Myslím, že námitka ta odpadne, přihlédnemė-li blíže k paragrafu; tam stojí: „Nikdo nebudiž znovu vyšetřován pro trestní čin, v jehožto příčině jej porota již uznala nebýti vinným.“ Nebudeť zajisté zákonodárství tak svéhlavým, že by snad zabraňovalo, aby nevinu svou dokázal a trestu se zbavil ten, kdož odsouzen byl z nedopatření, omylem, jaký konečně u člověka vždy možným jest. Avšak pan posl. Hasslwanter míní, že vyskytne-li se změněný stav skutků, musí též nové vedení důkazů býti připuštěno, že při změněném stavu skutků i týž rozum bude jinak souditi. Kdož to ví! Abychom se tím ujistili, musili by opět titéž porotci býti předvoláni, kteří první nález pronesli, což často ani není možno. Ostatně byla zde již častěji řeč o tom, že pohnutky, kterými porotci se řídili ve svém nálezu, nedávají se do protokolu, jakož to u nás při starém zřízení bylo v obyčeji, že my teda nemůžeme odvažovati to, co Francouzi nazývají conviction intime (t. j. nejvnitřnější přesvědčení). Dále bylo tu uváděno na doklad, že by propuštění z viny mohlo býti způsobeno falešnými svědky vývodními, a že snad později dala by se vina dovésti jinými důkazy. Ale, pánové, i v praxi u nás udála se falešná přísaha velmi zřídka; námitka tato je teda málo praktická, a jestli dříve zřídka se to přihodilo, tož přihodí se zajisté ještě mnohem řídčeji při novém řádu soudním, při řízení veřejném. Ostatně, namítne-li se mi, že ti svědkové, jejichž výpovědí byl někdo viny sproštěn, mohou býti svědkové křiví, tož odpovím vám, že také ti noví svědkové, jimiž má nyní býti odsouzen, mohou býti svědkové křiví. Ale ještě něco připomínám. Může býti, že při dřívějším nálezu byl obžalovaný propuštěn toliko na výpovědi svých svědků vývodních, pravých svědků vývodních. Kdyby pak tito pomřeli, mohlo by se státi, že by někdo byl uznán vinným při obnoveném vyšetřování, když svědků těch již není; a to, pánové, jest více na uváženou. Konečně, připustí-li se obnovené vyšetřování v jednom případě, pak musí se připustiti

v každém, a tak půjde to do nekonečna. Pánové, uvažte, že takové často se opakující obnovené vyšetřování pro skutek již jednou souzený příčí se naprosto důstojnosti zákonodárstva, důstojnosti výkonů právních.

Pan posl. Kudler navrhoval ještě dodatek: „leda že by žalobce byl s to, uvésti nové důkazy, a se zavázal, že pro případ odmrštění opětné žaloby dá obžalovanému úplné dostiučinění.“ Hle, pánové, vážím si vysoce rozsáhlých vědomostí právnických pana poslance Laimgrubského, ale smím-li se vysloviti o jeho řeči, řekl bych, že ty důvody, které proti němu svědčí, lépe vyložil nežli důvody, kterými hleděl hájiti své tvrzení. Musím se přiznati, že kdybych v této otázce již vůbec byl ochoten říditi se autoritou, volil bych autoritu našeho ministerstva. Pánové, vy víte, že nejsem z těch, kdož se domnívají, že naše ministerstvo ve všech kusech se nalézá na výši pokroku, ale v této otázce naše ministerstvo bez odporu předstihlo pana poslance Laimgrubského; ono jest ve svém návrhu o této věci mnohem svobodomyslnější a vylučuje úplně obnovené vyšetřování ve případě, byl-li někdo za nevinného prohlášen; a náš ministr spravedlnosti, jenž v oboru tom dobyl si tak mnohých zkušeností vlastním názorem v Belgii, ve Francii a v Anglii, jest tu též autoritou. Nuže tu stojí autorita proti autoritě. Jest mi také s podivením, že z této strany a zvláště od řečníka, jenž mluvil právě přede mnou (Lasser) a jenž jindy nemívá v obyčeji odporovati náhledům ministerstva, byla vyslovena zásada, kteráž tak na prosto se příčí náhledům našeho svobodomyslného ministerstva spravedlnosti! (Veselost a pochvala.) Pan poslanec za Laimgrube ve Vídni zvláště na to kladl váhu, že lid požaduje, aby zločin byl pokutován, a kdyby pokuty nedošel, že by to v lidu vzbuzovalo nespokojenost. Budiž tomu tak; ale ve případech pochybných volí se vždy prostředek mírnější, a uvážíte-li, že by opětným zaváděním vyšetřování tolikeré zlořády se zavedly, že by tím mnohý občan mohl býti týrán a nespravedlivě pronásledován, tož uznáte, že jest vždy lépe, vyslovíme-li se pro způsob mírnější. Nespokojenost, která by

vznikla u lidu tím, že lidé jsou pronásledováni nespravedlivě, byla by zajisté větší nežli nespokojenost k vůli tomu, že někdo nebyl pronásledován, a v této příčině schvaluji zásadu starého Řeka Antiphona, jenž soudí: „Nejsme-li jistí pravé cesty, a musíme-li již blouditi, tož jest lépe propustiti vinníka nežli pronásledovati či dokonce odsouditi nevinného; neboť ono jest omylem, toto pak zločinem."

Pan posl. Kudler chce nás v těchto obavách uspokojiti dodatkem, že obnovené vyšetřování se připouští jen tehdá, když žalobce se zaváže podati obžalovanému úplné dostiučinění v tom případě, kdyžby opětná žaloba byla zamítnuta. Pánové, jak si myslíte toto dostiučinění? Náhradu za ztracený čas? Neznám takové. Náhradu za popíranou čest? Té nabývá obžalovaný jen tím, že jej soud viny sprošťuje; ale tato náhrada není úplná. Nikdo, tuším, nebude tvrditi, že ani dosti málo neutrpěla čest toho, kdo desetkrát byl dán ve vyšetřování. Vždy nějaká skvrna na něm zůstane: calumniare audacter, semper aliquid haeret — staré pravidlo! A myslíte-li snad, pánové, náhradu za ztracenou svobodu? ani takové neznám. Jen kdo sám toho zakusil, ví, co to jest, seděti o samotě mezi čtyřmi těsnými stěnami, a pohlížeti zamříženým oknem v boží volný vzduch; jen kdo to zakusil, ví, co to jest, když myšlénky člověka jako pavučina zúžují se ve kruhy vždy těsnější a těsnější, až hrozí mu nebezpečí klesnouti v monomanii neb ve šílenství. Pánové, obracím se k vám, kteří jste toho zakusili: rcete, je-li možná jaká náhrada za takové utrpení! (Pochvala.) Za zmařenou čest, za ztracenou svobodu vůbec není náhrady, těch nemá pravý muž nikdy a nikde na prodej! (Hlučná pochvala.)

Varuji vás, pánové, ještě jednou, abyste nepřijímali návrhy dodatečné, kteréž zasahují do oboru budoucího zákonodárství, buď si v tom či onom směru. Musíme budoucímu zákonodárství ponechati volnost, aby zřízení porotní, řízení veřejné a ústní povždy přizpůsobovalo se potřebám a přání lidu, aby mohlo se upraviti dle všeobecného v každé době smýšlení lidu, jež zástupci jeho vyslovují; my teď nechtějme

již napřed klásti jim hráz, kteráž by jim bránila uvésti v život se všemi jeho důsledky ono zřízení, jež my zde občanovi zajišťujeme. Každý dodatek, jejž v tom neb v onom směru navrhujete, zkracuje práva budoucího zákonodárství, zasahuje v práva našich nástupců, kteří budou snad míti rozsáhlejší vědomosti v tomto oboru zákonodárství než my, anebo aspoň větší zkušenost v tomto způsobu výkonů soudních.

Pánové, končím slovy Mittermayerovými: „Mnozí právníci naši mluví o řízení veřejném, ústním a o porotě s jakousi úzkostí před důsledným provedením této zásady, oni hrozí se toho ducha, jejž sami přivolali, a nad nímž moci nemají; vypomáhají si povolováním tu a tam a domnívají se, že již mnoho vykonali, smísí-li staré s novým a opatří-li zásadu zdánlivě svobodomyslnou tolikerými výjimkami a obmezeními, že se jim pravidlo stává neškodným.“ — Pánové, zřízení soudu porotního a s ním spojené řízení veřejné a ústní jsou ústavem nesmírného dosahu pro blaho našich národů. To cítíme všichni. Chcete-li zbudovati svobodě bránu vítězoslavnou, pomněte, že spočívá na dvou mocných sloupech: jedním jest soud porotní, druhým svoboda tisku. Uvažte to dobře, prve nežli připustíte výjimky, jimiž se sloupy tyto seslabují, aby snad celá velkolepá budova svobody nesřítila se nad hlavou vaší! (Všeobecná hlučná pochvala.)

Po této řeči přikročeno ke dlouhému hlasování o §. 5. a četných návrzích opravných a dodatečných k němu učiněných. Všechny tři odstavce toho paragrafu byly skoro jednohlasně přijaty tak, jak je navrhl konstituční výbor; ke třetímu odstavci na konci byla dle návrhu Biningerova toliko připojena slova: „leč by celé řízení bylo zrušeno“ (v tom případě že může zavésti se opětné vyšetřování s osobou, která již byla od poroty uznána nebýti vinnou). Ostatní opravy a dodatky byly vesměs zavrženy.

V témž sezení dne 24. ledna Rieger jakožto zpravodaj konstitučního výboru četl §. 6. základních práv, jenž zněl takto:

„Trest může býti uložen toliko výrokem soudním dle zákona, jenžto v čas trestného činu již platil.

Trest smrti pro politické zločiny se zrušuje.

Nemůže býti užíváno trestův veřejné práce, veřejného vystavení, tělesného kárání, vypáleného znamení, občanské smrti a pobrání majetku."

Již v konstitučním výboru bylo k tomuto paragrafu učiněno několik opravných návrhů, které tam nedosáhly většiny; v plném sněmu byly tyto opravné návrhy přednášeny a hájeny jakožto minoritní vota, a krom toho navrhovány ještě rozmanité jiné opravy a dodatky. Žádná z těchto navrhovaných změn nenesla se směrem zpátečným, tak totiž, že by navrhovala nějaké zkrácení těch práv a svobod, jež konstituční výbor v tom paragrafu ku přijetí poroučel: naopak, skoro všechny navrhované změny směřovaly k tomu, aby trest smrti ještě více se obmezil, nežli většina výboru navrhovala; ano několik návrhů podáno bylo v ten rozum, aby trest smrti dokonce byl odstraněn. V samém konstitučním výboru, jenž čítal 30 členů, našla se 12členná menšina, kteráž tomu chtěla, aby druhý odstavec §. 6. zněl prostě a všeobecně: „Trest smrti se zrušuje." K této značné menšině náležel také Rieger; přece však jakožto zpravodajovi konstitučního výboru připadla jemu povinnost, aby hájil návrh většiny výborové, dle kterého toliko při politických zločinech mělo trestání na hrdle přestati.

Rokování o §. 6. počalo se již 24. ledna, a zaujalo pak celou 26. a 28. schůzi dne 25. a 29 ledna. Poslanec Hein mluvil v této poslednější schůzi jakožto generální řečník jménem těch, kteří chtěli trest smrti docela odstraniti. Týmž směrem nesly se promluvy skoro všech ostatních řečníků, ano ani generální řečník pro návrh výborový, poslanec Mannheimer, nehájil trestu smrti. V takových okolnostech není divu, že Rieger, hlasovav ve výboru vedle Heina pro dokonalé zrušení trestu smrti, v plném sněmu nezastával se nikterak horlivě návrhu výborového v tomto kuse, ano bylo patrné, že i Rieger vlastně sobě přeje, aby trestání na hrdle dokonce a ve všech případech přestalo. Zpravodajská jeho řeč o §. 6., mluvená dne 29. ledna, zněla takto (III. 649—655):

Pánové, promluvím nejprve o amendementech navržených k paragrafu tomuto. Mimo všelijak se opakující návrhy na úplné zrušení trestu smrti, jest tu především návrh poslance Haimerla, jenž zní v ten smysl: „Trest smrti může míti místo jen v těch případech, kteréž při řízení dle práva náhlého a vojenského zákon určitě vytkne." Hlavní otázkou při tomto paragrafu jest a bude: je-li trest smrti oprávněn a mravně dovolen, je-li prospěšen? Postavíme-li se na stanovisko, že prospěšným není, pak by ovšem dodatek ten ještě nejspíše

dal se odůvodniti poukázáním k tomu, že stát může použiti trestu smrti jaksi v nutné sebe obraně, ve případech řízení náhlého a vojenského. Arciť, že se tu výraz sebeobrana míní toliko nevlastně. Ale, co důležitějším jest a co je, pánové, též velice politování hodno, že práva náhlého se může užívati i při přečinech politických, a zkušenost poslední doby nás poučuje, že práva náhlého bylo užito dokonce i při přečinech tiskových (výborně!); a to chtěl výbor vyloučiti naprosto. Myslím teda, že v tomto směru bylo by na pováženou, přijmouti návrh posl. Haimerla.

Jest pak druhý návrh posl. Haimerla: „Trestem smrti stíhá se jen zločin vraždy.“ Nuže, jak jsem pravil, přijde na to, jakého kdo jest přesvědčení, může-li se trest smrti vůbec připustiti; ale připustíme-li trest smrti vůbec, pak tuším není pochybnosti, že ku př. zločin žhářství v tom případě, když ohněm snad na sta lidí zahyne, není méně trestuhodným než vražda.

Pominu návrhy p. posl. Wildnera, poněvadž nebyly dostatečně podporovány, rovněž návrhy p. posl. Pitteriho. Máme tu dále návrh p. posl. Kraińského (z Haliče), znějící takto: „Trestu smrti a žádných trestů příčících se lidské důstojnosti, veřejné slušnosti a nedotknutelnosti osoby a majetku nebuď užíváno.“ Nu, pánové, proti tomuto dodatku jest mnoho námítek. Praví se v něm: „žádných trestů příčících se lidské důstojnosti;“ kteréž jsou to? Snad vy na mnoze máte za to, že také trest smrti příčí se lidské důstojnosti — nevím to na jisto — hlasováním se to okáže. Praví se dále: „trestů příčících se nedotknutelnosti osoby;“ výraz ten je příliš neurčitý, kdo by jím přísně chtěl se spravovati, musil by zabrániti i trestání malých dětí, vždyť také trestání metlou jest proti nedotknutelnosti osoby. „Tresty na majetku“ — to značilo by, pánové, odstraniti všechny pokuty peněžité, a přece nebudete pochybovati, že ve mnohých případech právě pokuty peněžité nejlépe působí. Myslím teda, že tento dodatek nijak se nedá doporučovati.

Dodatek p. posl. Kudlera neliší se podstatně od návrhu komise, než toliko v jedné věci, v níž se srovnává se mnohými

jinými dodatky, totiž v tom, aby trest smrti byl zrušen. Ostatní změny, kteréž navrhuje, myslím, týkají se jen nepatrných proměn stylistických.

Máme dále návrh p. posl. Heina; byl hojně podporován a zní následovně: „Trest smrti se připouští jen tenkráte, když porota jednohlasně uzná obžalovaného za vinna zločinem, na který jest ustanoven trest smrti.“ Pánové, jest patrno, že dodatek tento se nese za chvalitebným úmyslem, aby trest smrti se zrušil ne sice zákonně, ale fakticky, neboť je zřejmo, že porota asi nikdy neodsoudí k smrti jednohlasně; avšak dodatek ten právě z této příčiny nedá se schvalovati. Neboť je-li zákonodárstvo přesvědčeno, že trest smrti se má zavrhnouti, tož musí míti také odvahu, aby vyslovilo to přímo a nechtělo dojíti cíle oklikami a zacházkami. Jest také na uváženou, že dodatek ten i v jiném ohledu jest nebezpečným. Pánové, každý porotce, má-li rozhodnouti o vině či nevině při zločinu, jenž stíhá se trestem smrti, velice se bude rozpakovati; bude uvažovati, že snad právě jeho hlas jednohlasnost dovršiti může. Aby tudíž svým hlasem nebyl příčinou smrti, raději nevysloví se pro vinu; ale takové obavy, takovou úzkostlivost svědomí mohou míti mnozí, a svědomitostí mnohých porotců může se přihoditi, že zločinec, jejž všichni za vinného pokládají, vyjde bez trestu. To, pánové, činí dodatek tento nebezpečným.

Poslanec Trummer podal též návrh; i tento jest pro zrušení trestu smrti, ale obrací se zvláště k prvnímu odstavci a žádá, aby se zde přidalo po slově: „trestního činu“ slovo „nebo opominutí“. (Trest může býti uložen jen výrokem soudním podle zákona, jenžto v čas trestního činu nebo opominutí již platil.) Jest, tuším, zřejmo, že výrazem: „trestní čin“ rozumí se také čin negativní, tudy opominutí. Také podle našeho zákonodárství se stává, že někdo pouhým opominutím může se dopustiti zločinu a přečasto těžkého přestupku policejního. Přes to však přece není trestní zákonník nadepsán: „Zákon trestní o zločinech a zločinných opominutích“, aniž druhý díl trestního zákonníka je nadepsán: „O přestupcích

policejních a policejních opominutích.“ Pokládám to teda za zbytečné.

Rovněž nemohu odporoučeti dodatek téhož poslance k druhému odstavci, znějící: „vyjímaje před nepřítelem“. Tím by mohla povstati mylná domněnka, že také voják nesmí zastřeliti nepřítele. Pro případ, že byste se rozhodli pro tento zákon, vyjímající případ práva náhlého a vojenského, pak musím říci, že návrh p. posl. Haimerla lepší stylisací svou více se odporučuje.

Máme zde též návrh posl. Ohérala: „System trestní jest založen na zásadách mravního polepšení.“ Pánové, ptám se vás, patří-li tento odstavec do práv základních? Musíme dvojí otázku učiniti: Co jest trest? O této otázce rokují právníci již po léta a dosud nedospěli k výsledku všestranně uspokojivému. Totéž platí vzhledem další otázky: Který system trestní jest vlastně nejlepším, nejsprávnějším, nejblahodárnějším? Jsou to otázky mající místo své v theorii, ve vědě, o nichž rozhodovati nám zde nepřísluší. Zvláště pak nejsou na místě zde ve právech základních; pakli by tato věta vůbec měla býti vyslovena, tož patří patrně v čelo práva trestního a ne do práv základních.

Dále navrhuje posl. Trojan: „Trest smrti naprosto nemá místa při zločinech povahy čistě politické.“ Myslím, že tím řečeno to samé, co navrhuje komise. Změniti není vždy tolik co opraviti. — Na místě třetího odstavce navrhuje týž poslanec následovně: „Ostatně mají všechny způsoby trestu, kterými se pouze smysl pro čest při zločinci otupuje, tělesná muka jemu způsobují, jakož i trest zabavení majetku pro vždy býti vyloučeny.“ Nemohu souhlasiti s tímto zněním: jeť vyjádřeno v povšechných větách, které připouštějí výklady rozličné. Myslím, že nepochybíme, přijmeme-li znění komise; ono odporučuje se větší určitostí a přimlouvá se za ně příklad jiných států. Pan posl. za Laimgrube (Kudler) odůvodnil důkladnou svojí řečí nutnost jak prvního tak i posledního odstavce v tom způsobu, jak jest vysloven, a zákonodárstva jiných států před námi podobně stylisovala. Základní práva

parlamentu Frankfurtského nejsou sice p. poslanci Velvarskému (Trojanovi) autoritou, ale mají skoro totéž znění.

Jest tu konečně ještě návrh posl. Richtera, aby po slovech: „trest může býti ustanoven jen výrokem soudním podle zákona, jenž platil v době trestního činu," se přidalo: „vyjímaje, že by dle zákona platného v době vynešení rozsudku na čin takový příslušel trest mírnější." Pánové, mám dodatek ten za zbytečný; nedá se mysliti, že by zločinec na tom stál, aby souzen byl po starším zákoně trestním, je-li tento krutější, a také státní správa jistě nebude svéhlavě usilovati o to, aby souzen byl dle těchto krutějších zákonů starších, jsou-li mírnější již v platnosti. Však již beztoho ohlašovací patenty každého zákona trestního vyslovují zásadu, že zákona toho se užívá ve případech, kde stanoven v něm mírnější způsob trestu. Myslím teda, že by ta zásada byla zcela bezúčelná.

Ostatní dodatky p. posl. Hauschilda, Sidona a Borrosche požadují úplné zrušení trestu smrti. — Jest tu ještě návrh posl. Schuselky, jenž vlastně netýká se paragrafu toho, nýbrž jiného předmětu, o němžto referovati není mojí úlohou.*)

Dostalo se mi, pánové, těžké povinnosti; jsa zpravodajem výboru, mám hájiti jeho návrh; vedle své povinnosti měl bych se tu přimlouvati za zachování trestu smrti. Chci dostáti své povinnosti tak dalece, že budu mluviti pouze co zpravodaj, nepronášeje svého přesvědčení osobního; neboť, jak seznati můžete z vota minoritního, jest přesvědčení mé jiné. Podám tedy prostě zprávu o důvodech, kteréž přiměly výbor, aby ve své osnově ještě trest smrti podržel.

Předně soudil výbor, že trestu smrti dosud třeba jest k odstrašování, že právě postrach ze trestu toho ve mnohých případech jest jediným prostředkem, jenž může odstrašiti jisté lidi od některých zločinů. Námítka, že stát nemůže pokládati lidi za prostředek ke svým účelům, byla vyvrácena dovozová-

*) Návrh Schuselkův chtěl tomu, aby císař hned a zvlášť byl požádán o potvrzení §. 6.; což potom 1. února bylo zavrženo k návrhu Strobachovu.

ním náhledu, že tu musíme rozeznávati dvojí stadium: stadium pohrození a stadium výkonu trestu; hrozba nedá se zamítati ano jest potřebna; vykonávání pak trestu je nezbytným, má-li se zjednati zákonu náležitá vážnost. Pronešena i pochybnost, má-li stát právo z trestu vzíti někomu život; proti tomu dá se namítati, že jest první povinností státu, aby pečoval o zachování svých občanů. K vůli vzájemnému sebezachování sestoupili se občané ve svazek státní, a jelikož stát trest smrti uznává za nutný k zachování svých občanů, musí k němu míti i právo; má-li právo k účelu, musí míti také právo ku prostředkům. Jinak by stát ani nebyl oprávněn odváděti na vojnu, kdyžby vůbec neměl práva sáhnouti na život občana a užívati ho ke svému účelu: vždyť posílaje občana do vojny, sahá tím právě na bezpečnost jeho života.

Dále uváděno na důvod, že za nynějšího stavu vzdělanosti našeho lidu trest ten posud jeví se nutným, že u nás častěji vyskytují se okolnosti, ve kterých trest smrti žádným jiným nahražen býti nemůže; výbor měl tu na paměti, že i sám slavný sněm říšský ve dnech říjnových za nutné pokládal, trest smrti ustanoviti. Myslím teda, že výbor v této příčině žádné výčitky nezasluhuje. — Dále bylo uváděno, že trest má býti přiměřen stupni vzdělanosti, na němž lid se nalézá; tu pochybovala však většina výboru, že by lid náš si přál zrušení trestu smrti, naopak soudila, že lid si žádá zachování trestu smrti a že by zrušení jeho prohlásil za nepravou sentimentalnost ze strany naší, ba dokonce, že by lid, roztrpčen jsa tímto příliš mírným určením zákona, nezřídka hleděl sám zjednati si právo po svém rozumu, že by tím nastaly soudy lidu, tak řečené lynchové.

Námítka, že vražda soudní napraviti se nedá, jest pravdiva; ale totéž může se namítati při všech jiných trestech, zejména při trestu žalářním, neboť deset let ztrávených v žaláři taktéž je ztraceno pro život a taktéž nahraditi se nedá. Výbor soudil, že musí míti zřetel na smýšlení lidu, kteréž by na ten čas zajisté většinou prohlásilo trest smrti za nutný. On za to měl, že bychom se vystavili mnohonásobným výčitkám

lidu, kdybychom o osud vrahův a ochranu jejich pečovali více, nežli o život lidí počestných, a kdybychom zrušením trestu smrti uvrhli společnost v nová nebezpečenství.

Konečně měli jsme na zřeteli jiné země; uvažováno, že do těch dob žádná země trest smrti nezrušila úplně; uvažováno, že zejména sama Francie v nejnovější době zrušila trest smrti jen pro zločiny politické; soudilo se, když nejvzdělanější národové světa trest smrti až dosud za nutný pokládají, že trestu toho bude potřeba i u nás, kdež aspoň ve mnohých našich zemích vzdělanost lidu jest na stupni nižším. Připomínám v té příčině zejména země uherské, kde často dějí se veliké rozsáhlé loupeže; připomínám Dalmacii, kdež v lidu posud platí zásada „Ko se neosveti, on se neposveti“, to jest, kdo se nepomstí, nebude spasen. Jest se tedy obávati, nevezme-li na sebe stát sám pomstu za spáchanou vraždu, že by tím jen krevní msta, jakáž v Dalmacii dosud je v obyčeji, nového podnětu docházela.

Také výbor váš nahlížel, že trest smrti pokrokem osvěty bude odstraněn, avšak právě tomuto pokroku národů chtěl zůstaviti zrušení jeho. Zrušení trestu smrti nemělo býti přímo zabráněno: vyslovilť se: „Trest smrti pro zločiny politické je zrušen“; tím není vyloučena možnost, aby při pokračující vzdělanosti v jednotlivých zemích byl trest ten zrušen zúplna. Tak soudil výbor, když na ustanovení tom se usnesl.

Musím teda zastati se výboru proti výčitce p. posl. Sidona, kterýž jemu velice ve zlé to vykládal, že dřívějším usnešením trest smrti úplně zrušil a pozdějším usnešením opět jej připustil. Jest ovšem, pánové, také ve výboru jakési proudění myšlének; dříve hlasovala jen nepatrná většina pro úplné zrušení trestu smrti, a nyní právě tak jen velmi nepatrná většina pro zachování jeho. Ježto členové co do přítomnosti své se střídají a návštěva je nestejna a ne vždy úplná, není lze dosíci, aby hlasování o některé otázce pokaždé stejně dopadlo. Konstituční výbor vyslechl mimo to konečně také mnohé hlasy z oddělení sněmovních, kteréž z velké části přály sobě zrušení trestu, a jak jsem pravil, dbal také na

jednání samého slavného sněmu říšského, kterýž ve dnech říjnových trest smrti nutným uznal.

Musím dále hájiti výbor proti výtce posl. Wildnera, že by výraz „politické zločiny“ byl příliš neurčitým a dvojsmyslným. Já myslím, pánové, vy všichni asi víte, co rozumí se tímto výrazem, že jsou to totiž zločiny ohrožující trvání státní ústavy; bližší jich určení zůstavujeme budoucímu zákonodárství trestnímu. — Pan posl. Wildner vytýkal výboru, že stanoví, aby trest smrti byl zrušen toliko pro zločiny politické a ne také pro všechny ostatní zločiny, protože se domnívá, prohlásíme-li se již pro zrušení trestu smrti při zločinech politických, že musíme to u jiných zločinů učiniti tím spíše. S takovýmto „tím spíše“ páně Wildnerovým naprosto nejsem srozuměn. Myslím, že již veřejné mínění při každé vyskytující se příležitosti pronáší jiný soud o zločinech politických, a jiný o tak zvaných zločinech sprostých. Pánové, také ve středu vašem zasedají mužové, kteřížto jako zločinci političtí byli odsouzeni a někteří i trestáni, a myslím, že nikdo z vás, ani posl. Wildner, nepokládá to za nedůstojné sebe, seděti vedle mužů takových. Myslím však, že by to pokládal velice pod svou důstojností, usednouti po boku sprostých vrahů a zločinců. Jest tedy v povaze věci samé a ve smýšlení lidu o věci té rozdíl veliký, a soudím, že výbor váš byl ve svém právu, šetře tohoto rozdílu samým lidem vůbec uznávaného. Myslím také, že posl. Wildner tvrditi nebude, že by Charlotte Corday a travička Lafarge ve mravní své ceně byly si rovny. Též nebude, kdo by tvrdil, že Junius Brutus proto tím spíše měl býti trestán, ježto stát za nutné považuje trestati smrtí jakéhosi Cartouche, sprostého vraha. Jinak má se to s trestem smrti při zločinech politických, a jinak při zločinech sprostých. Při zločinech politických je trest smrti na jisto ukrutným a nepřiměřeným, neboť tu obrací se často proti lidem nejšlechetnějším, a kdekoli stát uvaluje trest smrti na politické zločiny, nejeví se nám jako nestranný vykonavatel spravedlivosti, jenž by vážil práva obou stran váhou stejnou; tu stát sám vystupuje jakožto strana, vystupuje jako soudce ve vlastní při,

vystupuje jako soubojník, jenž zápasí zbraní nerovnou a užívá fysické své převahy, aby skolil ušlechtilého soka svého. Tak jeví se politický trest smrti v očích lidu.

Jest přirozeno, že lid v době míru skoro vždy bude se vyslovovati proti výkonu politického trestu smrti. Pánové, srdce lidské soudí jinak než rozum; a kdyby i rozum ve případě tom trest smrti nutným uznával, srdce vždy jej zavrhne. Mimo to jest vykonání politického trestu smrti vždy velmi nebezpečno. Kdož tu státem byl odsouzen a trestán, bývá považován za nevinně utlačeného, jejž stát z pouhé pomstychtivosti za to pronásleduje, že se odvážil odkrývati jeho slabosti a dotknouti se jeho nedostatků. Veřejné mínění přidává se pak k potlačenému, počíná se rozumovati o státě, počíná se pochybovati nejen o jeho spravedlivosti, nýbrž i o účelnosti jeho, a cestu razí si mínění, že stát, který neumí již sám počínáním svým a jaksi důstojností vlastní zameziti takovéto útoky a nucen jest chápati se prostředků nejkrajnějších a nejkrutších, zajisté musí míti mnohé nedostatky.

Je to pak smutné, pánové, dojde-li k tomu, že národ prohlásí se proti státu a odsoudí jej pro zlé zřízení. Pánové, ověnčují-li ženy národa se souhlasem jeho rok co rok znovu hrob Wiszniewského, tož, pánové, projevem tím národ každoročně odsuzuje spravedlnost a účelnost státu! (Výborně.) Buď si pak tento soud lidu spravedliv či nespravedliv, vždy je při trestu smrti na pováženou, že se jím snadno odnímá státu důvěra národa, nejjistější jeho opora, že se tak sám základ státu podrývá. Stát tím jen rozmnožuje počet svých nepřátel, neboť, pánové, na popravišti verbují se nejsnadněji noví přívrženci straně politické. Prostá, nepatrná mohyla politického mučenníka jeví se očím lehkověrné mládeže jako předhoří Dobré Naděje, o kterémž věří, že za ním leží bohatá Indie, bohatá Indie svobody a štěstí se všemi svými báječnými poklady. Krev odpůrců politických není tím pravým pojidlem, jakým se budují nové státy, a šibenice, pánové, ta není tou pravou oporou, kterouž by se dal podepříti rozpadávající se stát. Kdyby tomu tak bylo, tož nestála by žádná moc, žádné pan-

ství světa tak jistě, jako panství Košuthovo v Uhrách, neboť snad žádná moc od hrůzovlády Robespierrovy takovou měrou neužívala politického trestu smrti: a přece neušla svému pádu! Není tomu dávno, kdy pod šibenicí donucovali mladého jednoho Slovana, nadějného to spisovatele, aby odpřisáhl svoji národnost, — on mužně odepřel a raději volil podstoupiti smrt. Pánové, proti takovým mužům nepomáhá trest smrti, krev mužů takových nezanikne v půdě bezplodné; ona oživuje se a povstává vzhůru jako okřídlená, podobna jsouc onomu semenu opeřenému, jejž větrové podzimní roznášejí do všech končin světa; a kam zapadne taková kapka krve, tam pálí a proniká skrze kost až k nejvnitřnější útrobě srdce, v této pak kvasí, v té to vře, a z nejhlubšího nitra toho srdce snad v krátkém čase vzroste a povstane celá spousta bouřlivých myšlének, celá kronika dějin revolučních.

Namítne se mi, že to nejsou vždy pohnutky ušlechtilé, že to není vždy láska ke svobodě aneb vlastenectví, kteréž pudívají muže k tomu, co nazýváme zločinem politickým; často že to bývá jen neospravedlnitelná chtivost pouhého nepokoje, často jen špinavé, hanebné sobectví, hledající ve převratech jen svého prospěchu, často že to bývá jen nezřízená ctižádost usilující o to nejvyšší v životě — o diadem panství. Buď si tomu tak; ale kde takové vášně nadlidskou mocí uchvátí člověka, tam také trest smrti jej neodstraší. Pro povahy silné, jak známo, jest i ve hrůze smrti půvab zvláštní, a seznali jsme již mnohé fantasty, kteří v nadšení o tom blouznili, aby dostalo se jim osudu a smrti proslavených zločinců. Takž se děje zejména v dobách velikých pohnutí, kdy často popraviště bývá trůnu tak blízké. Pánové, kdo jednou puzen jest démonickou silou ctižádosti, ten také váhati nebude, aby se slovy: audaces fortuna juvat! nenastoupil i onu dráhu, o kteréž ví, že po ní nejspíše kráčeti musí ku popravišti, — ale že by po ní mohl také dostoupiti trůnu!

Je-li však idea, pro kterou muž v boj se pouští, ideou pravou, je-li potřeba, pro kterou zápasil, skutečnou potřebou jeho národa, pak bylo by to zločinem státu, kdyby jej měl

odsouditi jako zločince ke trestu smrti. V takovém případě nezbývá státu lepšího prostředku, nežli aby idei té ve zřízení státním dopřál průchodu, aby ji u sebe přivedl ku platnosti. Bude to, pánové, vždy práce marná, bojovati proti idei pravdivé a veliké. Jest pověst v lidu obecném, že jednou, když ranní červánky zaskvěly se v ohnivé kráse, Kocourkovští měli to za požár. Vytáhli, aby uhasili jej svými stříkačkami, a vrátili se s nepořízenou. Podobný úkaz shledáváme při nových ideách, které hýbou naší dobou.

Když v letech devadesátých minulého století ranní záře nové doby vycházela na západním obzoru, tu také myslili si mnozí potentáti, že mohou uhasiti plápol ten všelikými svými hasidly, avšak marné namáhání! Z ranních červánků vzešlo slunce v nejskvělejší své velebnosti, ono dosud září na našem nebi, a v krátké době zapudí i ty malé mráčky, ježto dosud zatemňovati je chtějí. Má se to, pánové, s ideami novými právě naopak jako se zjevy nočními. Je-li noční zjev jen pouhým strašidlem, snadno se přemůže, je-li pouhým přeludem smyslu — snadno se zapudí. Je-li však nově vznikající myšlénka bytostí podstatnou, abych tak řekl, ideou skutečnosti, takořka z krve a masa, pak nedá se přemoci žádnou zbraní pozemskou; zbraně hmotné nic nezmohou proti ní, jako nic nezmohou proti zjevu z podsvětí. Jest, pánové, častou zkušeností osvědčeno, že každá nová idea musí raziti si cestu s obrovským namáháním, musí raziti si cestu proti velikým předsudkům lidstva, prve nežli dostoupí trůnu právem jí patřícího. Ti, kdož se odvažují nésti napřed korouhev výbojné myšlénky, ti padnou obyčejně co oběť své odvahy, ti bývají kaceřováni, jako kacíři upalováni, anebo, což hůře jest, jako blázni a fantastové uváděni v posměch.

Pánové, zasahá-liž náš zrak tak daleko do budoucnosti, abychom věděti mohli, že názory o státě, jaké si nyní tvoříme, budou pravými pro všechnu budoucnost? sahá-liž náš zrak tak daleko, aby uviděl, že nikdy nenastane doba, kdy muži jako Fourier, St. Simon, Bazard, kteréž my nyní pokládáme za blázny a fantasty, budou prohlášeni za předchůdce nového

Messiáše, — nového Messiáše, jenž má rozluštiti veliký problém světový, jak by se spravovati mělo jmění všeho lidu, anebo dokonce jak by se připravil lidstvu zlatý věk — beze zlata.

Fluidum ducha svatého nedá se zazditi, tím méně přemoci zbraní hmotnou, a kdo se o to pokouší, ten v pravdě hřeší proti duchu svatému. Tam, kde rámě světské moci chce smrtí, jako nějakou černou čarou vyškrtnouti ideu nějakou z pamětné knihy lidstva, tam vždy nesmírně se mýlí. Zanechá tam nanejvýš jen červenou krvavou známku, toť jest jako červené znamení v našich starých kancionálech, kteréž právě jen ukazuje, že při něm počíná se opět nová sloka téže písně. Říká se sice právem, že mnozí z těch, kteří novou ideu chtějí provésti, sáhají ku prostředkům nezákonným, opovržlivým. Pravda je, pánové, že skoro vždy anebo z pravidla bývají to prostředky násilné, kterými si některé idey zjednávají vládu neobmezenou.

Pan posl. Machalski hlubokomyslnou řečí svou poukázal včera na stanovisko, z jakého zločiny politické posuzovati máme; dokázal, že tyto obyčejně dají se odsouditi jen jako omyl v letopočtu. Pánové, jemnocitný úsudek, jakýž vám navrhuje p. posl. Machalski, odporučuje se nám všem k uvážení v této chvíli. Uvažujme, pánové, že čekají nás časy těžké; bouře, osudem nám určené, dosud nedobouřily; rozbouřené moře prodělá ještě mnohé podoby, než se utiší v klidnou hladinu. Potvrdíme-li trest smrti pro zločiny politické, tož z předu sankcionovali jsme všecky násilné skutky obou stran, které snad ještě zápasiti budou v budoucnosti; my tím násilnictví obou přiznali bychom oprávnění. Pánové, pomněme — jaká nás pak čeká budoucnost! Bude to snad pusté, smutné bojiště, pokryté mrtvolami nesčíslnými! A pánové, zvláště to jest na uváženou, že vystoupíme-li takovýmito prostředky proti zástupcům nových myšlének, proti prvním bojovníkům za reformy ve správě státní, chceme-li postupu a uznání jejich překážeti ukrutným prostředkem trestu smrti, — tož dopouštíme se tím násilí na vlastním potomstvu svém! Také potomci naši

mají právo, aby ta zřízení, kteráž nyní udílíme, proměnili podle své vůle, podle svého uznání. Určíme-li však trest smrti těm, kdož první pouštějí se v zápas za opravy, za myšlénky budoucnosti, za smýšlení našich potomků — pak zabraňujeme jaksi již z předu svým potomkům, aby nemohli provésti to, co bude jich přesvědčením. Jeť to zajisté hříšné a zároveň i marné, sáhati takovýmto způsobem do kola osudu; toť nerozumná pánovitost i bořivost, chtíti takto ovládati a rušiti řád světa Bohem ustanovený.

Ti, kdož zastávají idey budoucnosti, jsou jako ukazovateli na obrovských hodinách dějin národů. Hoch, který strhl ručičku, domnívaje se, že tím zrušil stroj anebo zastavil na vždy chod hodin, mýlil by se velice. Ty půjdou klidně svým chodem dále, až nastane okamžik, kdy kladivo se pozvedne v obrovské mocnosti, hromové jeho rány daleko široko zazvučí po zemi, a lid zvolá: hodina udeřila! (Pochvala.) Pomněme, pánové, že ti, kdož vystupují jako hrdinové nových ideí a odhodlaně obětují život za svá přesvědčení, že právě ti jsou nejšlechetnějšími syny lidstva; že mezi těmi, kdož museli položiti svůj život jako zločincové za své přesvědčení, jsou také jména Sokrata, Krista a Husa! (Veliká pochvala.)

Hlasování o §. 6. bylo zase velmi dlouhé, poněvadž bylo k němu navrženo mnoho oprav a dodatkův. Výsledek byl, že odstavec 1. a 3. přijaty jsou většinou dle návrhu výborového, avšak na místo odstavce 2. bylo 197 hlasy proti 106 přijato ustanovení všeobecné: „*Trest smrti jest zrušen.*“ Většina sněmovní, jak se zdá, chtěla tímto usnešením také vysloviti rozhořčení své nad popravami, které tou dobou dávala prováděti vojenská vláda ve Vídni následkem revoluce říjnové. Povšimnutí zasluhuje politická shoda, která jevila se mezi českou pravicí a německou levicí při této příležitosti i jinde všude, kdekoli jednalo se o zásady ideální a svobodomyslné. Osud sice nepřál jednání o základních právech, aby se stalo prakticky užitečným; tu dobrou stránku však toto jednání přece mělo, že dávalo příležitost k důkazům, kterak Slované rakouští přejí svobodě tak dobře jako Němci. Rokování Kroměřížské o základních právech ukazovalo zjevně, že čeští zástupci, zavrhovavše revolucionářství Vídeňské, nečinili tak z nelásky ke svobodě, nýbrž pečovali tak dobře jako němečtí demo-

krati o její zabezpečení, avšak toliko tu a těmi prostředky, kde a kterými podle tehdejšího zákonitého stavu náleželo.

Dodatkem k jednání o §. 6. budiž ještě připomenuta jedna věc. Rieger ve své referentské řeči na obranu čili spíše na omluvu návrhu výborového připomínal také (str. 156, 158), že i sněm říšský v říjnových dnech uznal trest smrti za potřebný. S tím nebyl spokojen poslanec Borrosch, jenž hned po skončené řeči Riegerově chtěl se tomu opříti; pravil, že Rieger omylem křivě vykládal usnešení, jež učinil sněm říšský za dnů říjnových (III. 655). V následující 29. schůzi sněmovní dne 30. ledna *Borrosch podal protest* proti dotčeným výrokům Riegerovým. V protestě Borrosch snažil se dokázati, že Rieger se mýlil, neboť prý sněm říšský za dnů říjnových nejednal o základních právech, a tudy prý nijak nemohl se usnášeti o trestu smrti; kromě toho prý sněm říšský, chtěje nešťastné zmatky ukonejšiti, musil především starati se o bezpečnost hlavního města a o to, aby obyvatelstvo ve zbrani stojící bylo podrobeno náležité kázni. Následovně prý sněm říšský „byl povinen vyhověti žádosti, kterou vrchní velitelstvo národní gardy v témž loyálném smyslu učinilo, aby zjednány byly přísné, okolnostem přiměřené disciplinární zákony“. V těch slovech Borrosch se přiznal, že sněm říšský za dnů říjnových opravdu uznal trest smrti za potřebný pro zachování jakéhos pořádku ve vzbouřeném městě. Po krátké debatě, které Rieger se neúčastnil, bylo usnešeno, aby protest Borroschův dostal se do stenografických zápisků a nikoli do protokolů sněmovních (III. 660—1).

Rieger byl zase zpravodajem konstitučního výboru o §. 13. a násl. základních práv. Z popudu Lasserem daného sněm usnesl se dne 7. února, že má se jednati o §§. 13., 14. a 15. pohromadě, poněvadž spolu souvisejí; a sice že má býti o těch třech paragrafích nejprve společná debata povšechná, potom pak o každém paragrafu debata speciálná. Ve 35. schůzi dne 12. února přečetl Rieger ty tři paragrafy, čímž počala se debata povšechná. Zněly pak ty články základních práv dle návrhův většiny konstitučního výboru takto:

§. 13. Každému rakouskému občanu státnímu zaručuje se svoboda víry a veřejného vykonávání náboženství. — Zločiny a přečiny, ježto při užívání této svobody by se spáchaly, buďte trestány dle zákona.

§. 14. Žádná společnost náboženská (církev) nepožívá od státu přednosti před jinými. — Nikdo nemůže býti od státu nucen

k náboženským činům a slavnostem vůbec nebo zvláště ku povinnostem kultu, ku kterému se nepřiznává.

§. 15. Poměry mezi státem a církví, jmenovitě vzhledem ke jmění církevnímu a k volbě přednostův církevních, jakož i podmínky, pod kterými klášterové a duchovní řádové mají trvati nebo přestati, ustanoví se zvláštními zákony.

Debaty o těchto paragrafích, stanovících náboženskou svobodu, byly nemálo zajímavé a protáhly se skoro skrz celý měsíc až do samého náhlého zavření sněmu. Biskupové zemí českých i starorakouských na sklonku r. 1848 podávali ke sněmu adresy, ve kterých objasňovali svoje stanovisko a dílem i protestovali proti navrženým základním právům. Nelíbilo se jim na roveň postavení všech církví; pro církev katolickou požadovali dokonalé svobody, a vedle toho též, aby fondy náboženské byly odevzdány biskupům ke správě, aby biskupové měli úplnou moc nad faráři a kněžími, aby naturální desátek potrval, aby biskupové mohli s papežem volně obcovati a j. v.; též požadovali, aby o poměru církve ke státu zavřen byl s papežem konkordát. Ostatně však ani ve sněmovně ani mimo sněmovnu nejevil se valný odpor proti svobodě náboženské, která se měla hořejšími články základních práv uzákoniti. Panství církve katolické toho způsobu, jaké trvalo v zemích rakouských do roku 1848, bylo protimyslné a dílem nesnesitelné nejenom jinověrcům a liberalům, nýbrž na mnoze i katolickému duchovenstvu samému, poněvadž církev katolická při onom panství svém sama byla služkou absolutistického státu, kterýž ji libovolně užíval ke svým účelům takořka jako součástky policejního apparatu svého. Valná část nižšího duchovenstva a jiných přátel katolické církve doufala, že bude možno obnoviti zřízení občasných synod, kteréž by u osvícených katolíkův oživily interes k věcem církevním. Povšechná debata o oněch třech článcích zaujala schůzi 35. a 36. dne 12. a 13. února, a skončila se ve schůzi 37. dne 14. února; zpravodaj Rieger se jí neúčastnil, chtěje mluviti ku každému paragrafu zvláště.

Podrobná debata o §. 13. počala se v též schůzi právě dotčené. Jako dříve při povšechné debatě, tak i nyní podáno bylo mnoho opravných návrhů; největší důležitosti z nich nabyl ten, jejž přednesl a hájil poslanec města Lince v Horních Rakousích, advokát Karel *Wiser;* dle toho návrhu měl §. 13. základních práv zníti následovně:

„Rakouským občanům státním zaručuje se svoboda víry; jsouť neobmezeni v domácím a veřejném vykonávání svého nábo-

ženství, pokud toto vykonávání neuráží práva ni mravův, aniž se protiví občanským nebo státoobčanským povinnostem."

Na popelečnou středu 21. února ve 39. schůzi skončilo se podrobné rokování o §. 13.; závěrečná řeč zpravodaje Riegera zněla takto (IV. 185—189):

Pánové, jak vidíte, jest mi pojednati o značném množství návrhů opravných. Máme tu především návrh poslance Helcela, který chce takovému znění paragrafu, kterým by se zaručovala svoboda každého způsobu úcty k Bohu a veřejného jeho projevování. Nuže, pánové, jest tuším jasno, že slovem „svoboda víry" rozumí se především svoboda vnitřní úcty k Bohu. Zevnější úcta k Bohu jest vyjádřena druhými slovy: „veřejného vykonávání náboženství." Rozumí-li však p. posl. Helcel svým slovem: „úcta k Bohu" již také ctění jeho zevnitřní, to jest vnější projevování víry, pak nenahlížím, k čemu přidal druhý odstavec.

Pan posl. Havelka navrhuje: „a v mezích ustanovených §. 12. zaručuje se též svoboda veřejných výkonů náboženských." Myslím, že tato věta praví v podstatě totéž, co paragraf komise. Stát zajisté nebude trpěti žádnou společnost a zvláště žádnou společnost náboženskou, jejíž působení by bylo takové, že by podléhalo trestním zákonům.

Dále jest zde návrh posl. Ruliče: „Každému rakouskému státnímu občanu jest zaručena svoboda víry, veřejné pak vykonávání náboženství toliko náboženské společnosti státem uznané, a to podle vyměření zákonů zemských." Již stylisování tohoto odstavce jest jaksi nedostatečné, zvláště dodatek: „vykonávání náboženství podle vyměření zemských zákonů," připouští snadno křivé výklady. Mohlot by se mysliti, že také víra člověka má se říditi vyměřením zákonů zemských: z toho pak mohl by někdo souditi, že konečně i vyznání víry má býti ustanoveno zemským zákonem. Pokud však návrh tento směřuje k tomu, aby ohradil práva zemského zákonodárstva v této příčině, tož myslím, že podání podobného opravného návrhu později bude na čase, až slavná sněmovna po prvním čtení ústavy se vysloví, jaká práva vzhledem zákonodárství zemského mají býti vyhražena zemím naší říše.

Jest tu též návrh posl. Ziemialkovského, kterýž vyslovuje úplnou svobodu náboženskou a nerůzní se teda podstatně od návrhu komise. Druhý odstavec jeho návrhu jest již obsažen v §. 14., i nečiní to podstatného rozdílu, na které místo odstavec ten se postaví. Za to však prohlašuji se proti dalšímu návrhu téhož poslance, aby se zde přijalo ustanovení: „formule přísahy budiž pro všechny občany státu stejná, a nebudiž spojena se žádným určitým vyznáním víry." Pánové, jsou také sekty náboženské, kteréž vůbec žádné přísahy neuznávají; kdyby stát též na tyto chtěl se ohlížeti, — vždyť i takové trpěti musí, — dospěl by ke smutnému výsledku, že by přísahu buď úplně musil zrušiti anebo ji snížiti na pouhé ujištění. Nemyslím, že by to bylo státu na prospěch, z té příčiny jsem proti tomu.

Poslanec Kapuszczak navrhuje: „Obřady náboženské buďtež vykonávány bezplatně; nynější taxa štolová má přestati." Chceme-li, pánové, společnosti náboženské uvésti do pojmu a poměru spolkův vůbec, pak musí se konečně zůstaviti náboženské společnosti samé, aby rozhodla, mají-li kněží její vykonávati obřady své za plat anebo bezplatně. Totéž platí o taxe štolové; nejméně patří však tato věc do práv základních. — Totéž poznamenati sluší o návrhu posl. Lomnického, jenž pojí se k návrhu posl. Kapuszczaka: „avšak pokud nebude ustanoven pro kuratní kněžstvo důchod přiměřený nové době a jeho stavu, zůstávají nynější zákony v platnosti." Hle, pánové, v paragrafu tomto jest řeč o svobodě víry: zde však se mluví o zaopatření duchovenstva. Toť jest věru miscere sacra profanis.

Mnohé návrhy v jedné věci se shodují. Návrhy poslance Trummera a onen posl. Ullepitsche znějí téměř stejně, požadujíce, právě jako opravný návrh posl. Ruliče, veřejnost výkonů náboženských toliko pro společnosti státem uznané. Pánové, myslím, že se zásada taková příčí zásadě svobody náboženské. Stát nemá práva plésti se ve vyznání víry kteréhokoli člověka, anebo zakazovati jemu projevy a výkony jeho víry, jestliže tyto se nepříčí účelu státnímu; neb jen tímto

směrem má se obmeziti jeho působení. Nenahlížím teda, jaký to má míti smysl, když se při uznané svobodě víry mluví o náboženství uznaném a neuznaném. Správněji mohlo by se, tuším, mluviti o náboženském vyznání od státu připouštěném aneb nepřipouštěném, to jest: stát připustí jen taková vyznání náboženská, kteráž se nepříčí jeho účelům, a vyloučí všechna, kteráž jemu odporují; ba, myslím, že jest dokonce povinností státu, aby vůbec netrpěl vyznání takových, kteráž se nesrovnávají s jeho účelem. Nepřipouštím však, že by stát mohl ponechati vedle *uznaných* společností náboženských též jiné společnosti náboženské *neuznané*; neboť jsou-li to společnosti pracující proti státu, má je zakázati; pakli ony nevadí jeho snahám, pak nemá stát právo, aby jich neuznával, neboť to by značilo tolik, co privilegovati některé společnosti, kteréž by uznal oproti druhým, které jsouce státnímu účelu neškodny aneb dokonce prospěšny, mají stejné právo k ochraně státu.

Nemohu souhlasiti s obavou posl. Goriupa, jenž se domnívá, že snižujeme církev, odjímajíce jí ochranu státu. On soudí, nebude-li se stát dále ujímati církve, že tato klesne ve vážnosti obecné. Nevěřím tomu; právě naopak, náboženství stane se pak v pravdě věcí přesvědčení a přestane býti tím, čím až dosud z husta bývalo: pouhou bohoslužbou na oko, a tudíž vlastně pokrytectvím. Rovněž tak mylná jest jeho domněnka, že se tím jaksi dává lidem právo, aby karrikaturami činili církev směšnou. Vždyť nenavrhujeme, aby společnost náboženská byla prohlášena za zbavenu všeho práva. Pánové, i v umění platí pravidlo, že tvář na prosto krásná, dokonale pravidelná se ani nedá karrikovati; a náboženství, kteréž jest v bohoslužbě své vznešené a opravdu humanní, kteréž nese ve zjevení svém na sobě pečeť božskou, to ani se nedá karrikovati: aspoň nemusí se toho obávati.

Opravný návrh posl. Ullepitsche zní takměř stejně. — Nyní máme tu návrh posl. Wisera, jehož uspořádání zdá se velmi prospěšné a nejvíce odporučení zasluhuje pro případ, že by paragraf komise neměl býti přijat.

Jsou zde také dva návrhy posl. Ingrama. Pokud se pamatuji, podal posl. Ingram ještě návrh třetí, a jest mi litovati, že tento třetí zmizel, mohl bych alespoň říci: Všeho dobrého do třetice (veselost), a to bohužel nyní již říci nemohu. Pan posl. Ingram vyslovuje se následovně: „Každému rakouskému občanu státnímu jest zaručena svoboda víry a veřejného vykonávání náboženství. K veřejnému konání kultu, kterýž dosud nebyl v obci veřejným, jest zapotřebí svolení obce. Toto právo obcí jest však obmezeno zákony zemskými." — Nuže, pánové, musím vyznati, že se mi zdá, jako by tento návrh posl. Ingrama byl pouhou ironií na svobodu náboženskou! Zásada: Cujus regio, ejus religio, bývala kdysi uznávána v celé Evropě takořka za pravidlo nezvratné, a v říši středu (Číně) až do dnešního dne platí zákon, že každý Číňan musí vyznávati náboženství svého císaře. Zdá se, že posl. Ingram chce tuto čínskou zásadu dovésti ad absurdum; neboť podle jeho náhledu smí občan rakouský vyznávati jen ono náboženství, které vyznává rozšafný pan rychtář vesnický anebo obec vesnická. Pánové, kdyby měly v našem sněmě říšském dojíti uznání zásady takové, jako jest zásada navržená p. posl. Ingramem, — pak věru musel by genius svobody nad tím zaplakati. (Oh!) — Pan posl. Ingram ve srozumění s p. posl. Klebelsbergem a Strasserem*) žádá výjimku pro Tyrolsko. Pan posl. Klebelsberg dovozoval své tvrzení, že pro Tyrolsko jest svoboda náboženská vlastně zcela zbytečná, protože tam není nižádné různosti ve vyznání náboženském — aniž se tam dá jaká kdy očekávati. Pánové, je-li tomu tak, pak také paragrafu toho pro Tyrolsko obávati se netřeba. Není-li v Tyrolsku různosti ve vyznání a jestli také v budoucnosti žádná mu nehrozí, pak také paragraf ten nepřijde nikdy k upotřebení.

Pan poslanec Sidon žádá ve svém návrhu, aby na místě slova: „víry" bylo položeno: „náboženského vyznání víry." Rozeznávám víru vnitřní a projev její, zde pak stojí, že máme na místě víry položiti slovo: náboženské vyznání. Mám za to,

*) Ingram byl poslancem za město Botzen, Klebelsberg za město Inšpruk, Strasser za okres Wiltenský v Tyrolsku.

že *vyznávání* víry jest již *projevem* víry a patří tedy do pojmu zevních výkonů náboženských; soudím tudíž, že znění komise ve věci té jest správnější.

Návrh poslance Hellrigla zní: „Každému rakouskému státnímu občanu zaručuje se svoboda náboženského vyznání a úcty k Bohu, a každé státem uznané společnosti náboženské zaručuje se společná, veřejná bohoslužba.“ Tu již výraz „společný“ připouští výklad mnohonásobný;. a snad by se konečně způsobou uznání dala svoboda bohoslužby uvésti i na to, co navrhoval p. posl. Ingram, aby totiž právo veřejných výkonů náboženských příslušelo toliko obci, t. j. veškerenstvu obce. On chce, aby druhý odstavec v návrhu komise byl vynechán úplně; já však soudím, že odstavec ten osvědčí se potřebným i tenkráte, kdyby v skutku trpěny byly jen uznané sekty náboženské, neboť i v tomto případě jest zneužívání náboženství možné. Vždyť i náboženství některé mohlo by se vyvíjeti postupně; mohlo by později přijmouti některé zásady, kteréž by byly státu ke škodě, aniž by stát tomu zabrániti mohl. Toho může dokázati jen trestním zákonodárstvím.

Konečně máme tu návrh poslance Strassera: „Každému rakouskému občanu zaručuje se svoboda víry, a každé obci náležející ke společnosti náboženské (církvi) státem uznané aneb uznání jeho si dobývající, zaručuje se právo veřejného konání její bohoslužby.“ Nu, pánové, již stylisace jest na nejvýše podivná; neboť se praví: „svoboda víry a každé obci náležející ke společnosti náboženské státem uznané anebo uznání si dobývající;“ toť stylisace velmi nejasná; toť okazuje, že jest v skutku těžkou úlohou, vysloviti zmotaný názor jasnými slovy, zvláště chceme-li sice uznati náboženskou svobodu a při tom ji přece zase neuznati. Poslanec Strasser v souhlasu s p. posl. Ingramem chce také židům dopřáti rovných práv. Pan Ingram míní totiž, aby také židé měli právo vyloučiti křesťany ze svých obcí. Nuže, tuť bych rád věděl, kde asi v tom šírém světě by pak židé mohli utvořiti zvláštní obec. (Hlas: v Hohen-Emsu!) Nevím, zdali by se nemuseli odstěhovati až někam na měsíc. Jest to velice humanní od

p. posl. Strassera, že chce židům dopřáti rovného právà, ale myslím, že by jim to aspoň málo prospěchu vyneslo. On praví konečně: „Utvoření církevních obcí takových vyznání náboženských, které se dosud nenalézají ve všech dílech státního území, bude upraveno zvláštním zákonem.“ Ptám se, pánové, kam vlastně čelí tento odstavec? Tím nechce říci nic jiného, leda že emancipace židů se vůbec nepřipouští. Myslím, že by bodří mužové Tyrolští lépe byli učinili, vyřknouce upřímně jasnými slovy: „My u nás nechceme židy emancipovat.“ Tomu-li chtěli, tož naleznou k tomu příležitost při §. 16., kdež o otázce té se bude jednati.

Jest mně, pánové, hájiti návrh komise, kterýž vyslovuje nepodmíněnou svobodu náboženskou. Skoro měl bych mysliti, že je zbytečno, abych tak činil; ale opravné návrhy, které jsem právě četl, přesvědčují mne, že k obecnému uznání zásady o svobodě náboženské ještě mnoho se nedostává. Či bude toho potřeba, abych svobodu myšlének teprva dokazoval? A je-liž svoboda víry něčím jiným nežli svobodou myšlének, obrácenou na nejvznešenější ideu lidskou, na představu o Božství? Říše myšlének, toť jest ten nesmírný prostor, ve kterém člověk vždy a věčně volným zůstává, a kdyby i byl v žaláři a v poutech otrockých. Do této říše nevnikne ani sluha svaté Hermandady, ani dráb tajné policie. Tu jest člověk neobmezeným samovládcem, a ani všemocná smrt nemůže zničiti tuto jeho říši. Jediný nepřítel, který může na čas uchvátiti jeho trůn, jest šílenství! Aby stát zaručoval tuto svobodu myšlének, svobodu víry, toho tuším netřeba, protože se náboženství nedá ani zakazovati ani poroučeti. Již šlechetný král Theodorich říkal: „Nemožno jest náboženství přikazovati, ježto nikdo nemůže býti přinucen, aby věřil proti své vůli.“ Sám Bůh zaručil nám to právo; onť stvořil člověka tak, že na věky věkův nemůže přijíti o toto právo vnitřní svobody myšlének a víry. Toto právo měli jsme i pod Metternichem a Sedlnickým, ne snad že by se jeho nutnost a spasitelnost byla uznávala, nýbrž pouze a jediné z té příčiny, že kniha našich myšlének nedá se tak snadno otevříti, jako jednoduchá obálka

na psaní. Kdyby to šlo, jest nad míru pravdě podobno, že by se byly i listy našich myšlének censurovaly, škrtaly a snad i kolku podrobovaly. Dobré vůle k tomu věru nescházelo.

Svoboda myšlének však nemá žádné ceny, není-li spojena se svobodou projevu. Ptám se vás, pánové, zda by nám postačila svoboda myšlének, kdyby nám odepřeno bylo právo svobodné mluvy a svobodného tisku? A čím více jest svoboda víry bez zevnějších výkonů náboženských, bez svobody bohoslužebné? Svoboda myšlének, svoboda víry bez svobody kultu jest člověku spíše břemenem; ona budí v něm jen cit skličující, podobný tomu, jejž pociťuje osleplý, horoucně toužící po skvělé nádheře barev krásného světa, an je přesvědčen, že nepříznivý osud nekonečnou nocí obestřel zraky jeho, — pocit podobný tomu, jejž pozorujeme na hluchoněmém, když mu srdce rozkoší překypuje, když jej pudí, aby city své vyslovil, avšak příroda odepřela mu toho dobrodiní. Ten jest, rozuměl-li jsem mu dobře, smysl starého hesla: „Pramenem všeho neštěstí lidského je lidské poznání," — totiž nespokojenost člověka pochází ne tak z nepřízně poměrů, jako spíše z poznání, že by poměry ty mohly býti lepšími. Toť nade vše činí člověka nešťastným, když vidí ducha svého sevřeného pouty, o nichž ví, že by se daly odstraniti, o nichž přesvědčen jest, že svrhnouti je má právo. Proto dejme mu svobodu, tomu duchu lidskému, aby vlastní činností všestranně se vyvíjel, aby vynasnažil se, jak vnitřní pud jemu káže, o zevnější útvary v oboru úcty k ohu neméně nežli v oboru umění a vědy.

Pravá snášelivost, pánové, zůstane povždy vznešeným ideálem humanity, — snad že ideálem nikdy nedostiženým; zdáť se, že nesnášelivost téměř nerozlučně se pojí s každým názorem lidským, ba že snášelivost se nesnese s horlivou nábožností. Každé mínění lidské bývá nesnášelivo, náboženské neméně nežli politické, a vědecké neméně nežli morální; jistě, že my všichni byli jsme svědky toho, jak mužové vědy, ale různých theorií, se nenáviděli horoucněji, nežli nejzuřivější fanatikové náboženští. A přece není to přirozenost lidského ducha, ježto působí tuto nesnášelivost. Duch lidský, prostý své

pozemské tělesnosti, má jedinou snahu, snahu po pravdě, po světle, — a světlo, pánové, to nezná nenávisti, ono nebrojí, ono nepronásleduje. Kde světlo se světlem se setkává, tam se navzájem sesilují. Ale my lidé číníváme se světlem jako oni divoši, kteří uvázavše se v držení jistého domu, o to se hádali, kdo z nich má užívati světla jeho oken, a když o to se shodnouti nemohli, tu si každý pro sebe okno ve zdi vyřezal, aby měl své vlastní světlo pro sebe, a když sám u okna nestál, světlo to zastíral, aby jiní jeho užívati nemohli: — taký, pánové, jest náš lidský způsob.

Pravím, že pramenem nesnášelivosti je naše smyslná přirozenost, naše panovačnost, naše žádostivost, naše sobectví, naše marnost, která nic vedle sebe trpěti nechce, a kteráž je nenasytna ve své žádosti, aby vždy více měla, více zmohla, více byla, ano aspoň více býti se zdála, nežli jiní. A to, pánové, jde tak daleko, že mnozí křesťané prohlašují snášelivost za indifferentismus, tvrdíce, kdo je snášelivým, ten že již není a nemůže býti horlivě nábožným. Já, pánové, myslím, že pravá snášelivost se také snáší s pravou nábožností. My však jsme jen lidmi, a pravda jest, že světlo vždy bývá provázeno stínem. Ale, pánové, nezapomínejte na jednu věc: není to světlo, které stín vrhá, je to těleso světlem ozářené.

Nesnášelivost náboženská uvalila již nesmírné neštěstí na lidstvo: připomínám oněch 30.000 pohanských Sasů, které dal císař Karel Veliký bez milosti pobiti; připomínám obracování na víru pohanských Prusů řádem německých rytířů; připomínám, jak Španělové křesťanství do Ameriky uváděli. Tisíce lidí padlo za oběť náboženské nesnášelivosti, dílem zdlouhavou mukou v žaláři, dílem v mučírně, dílem tajnou odpravou v žaláři, dílem veřejně na hranici. Všechny ty děsné procesy inkvisice, hrůzyplná noc Bartolomějská, — toť jsou okrvavené květy onoho jedovatého stromu, jenž zkázu dýše v šíř i v dáli. Ohlédneme-li se v dějinách, jak často tu zastavila nesnášelivost náboženská pokrok lidstva na dlouhé časy, a jak často svrhla je dolů na stupeň prvotního barbarství! Známe náboženské domácí války v Anglii a Francii, naši válku husitskou,

a nejdelší ze všech válku třicetiletou. Když to vše na mysl si uvedeme, musíme přiznati. že ne zcela bez práva pronáší se výrok: Tantum religio potuit suadere malorum, — tolik zlého již způsobilo náboženství! Ano můžeme srozuměti i slovům Diderota řkoucího. že by život za to dal. kdyby odníti mohl člověku víru v Boha, a to pro pokoj jeho.

Ale nikoli. pánové. původem všeho toho zla není náboženství, není Bůh a víra v Boha: jest jím nesnášelivost Bohu nenáviděná. Ten onen domnívá se sloužiti Bohu, když zbraňuje jiným vyznáním náboženským a je i pronásleduje. Nuže, pánové, já myslím, že nemůže těšiti otce, když děti jeho nesváří se o to, jak by jej nejlépe uctiti měly. On spíše rmoutiti se musí vida, jak pojaty jsouce bludem takovým, v nepřirozené zášti bratrské na sebe se sápou.

Bohužel, pánové, musíme to sobě přiznati, k hanbě své my křesťané to přiznati musíme, že zvláště od těch dob, co křesťanství povstalo. nesnášelivost náboženská více se rozmohla než kdy před tím. K hanbě své to vyznati musíme, že mnozí křesťané co do náboženské nesnášelivosti snad ani od fanatického moslemína o mnoho předstíženi nebyli! (Oh! oh!) Zvláště vlastní naši církev, církev katolickou, nemůžeme ve příčině té omluviti ze mnohé trpké výčitky, že nejednou užila moci světské k obracování na víru, ano že časem neodmítala od sebe ani prostředků ukrutných, kde to učiniti mohla. Moje vlast česká po bitvě na Bílé Hoře za pět let byla navrácena v lůno katolické církve. Kazatelnou, ze které zvěstováno býti mělo učení lásky, bylo tehdá popraviště, a hlasateli učení Kristova byli dragouni ve spolku s Jesuity. Snad že odtud pochází pořekadlo: „Udělám tě katolíkem“ (bravo! veselost). To pořekadlo není k smíchu, při něm by se mohl pravý katolík hanbou zardíti, neboť pořekadlo to označuje barbarský hmotný nátisk ve věcech přesvědčení.

Mohla by snad u někoho povstati domněnka, že ta nesnášelivost zakládá se na podstatě církve křesťanské vůbec a katolické zvláště. Nikoliv! Tvrdím naopak, že podstatě její přímo se protiví, a žádná společnost náboženská nezápasila

tak statně, tak horlivě o svobodu svědomí, jako právě církev katolická. Ona to byla, kteráž nejprve vyslovila zásadu, že moc světská a duchovní mají býti odděleny; ona první a s horlivostí a vytrvalostí hlásala, že vládě světské není dána moc nad věrou, nadějemi a přípovědmi, jichž poskytuje náboženství. Ona především horlivě zastávala zásadu, že také výkony náboženské mají býti svobodny a neobmezeny, nepodléhajíce nijakému zevnějšímu nátlaku státu. Při této zásadě zkvétala církev katolická. Při prvním vystoupení svém osvědčila se skutečně býti náboženstvím lásky a svobody, pravou dcerou nebes, nevyhledávajíc, jako mnohé jiné soustavy náboženské, rozšíření svého mezi národy mocí světskou, nýbrž poučením a přesvědčením a dobrovolným přijetím. Ona dobývala duše toliko mečem ducha, toliko slovem božím. Ale když později církev domohla se bohatství a vážnosti, když služebníci její dosáhli světské moci, tehdy počali užívati této světské moci i tam, kde vésti mohla pouze ke zkáze — totiž ve věcech *víry*. Nadarmo zápasili někteří z nejváženějších učitelů církevních, sv. Ambrož, sv. Martin, proti donucování ve věcech náboženských; omyl rozmáhal se v církvi vždy víc a více, a v zápětí měl množství vad a přehmatů, které zavinily úpadek — nepravím *náboženství*, neboť toto jsouc božským zřízením, nepodléhalo zkáze, — ale ovšem zlý úpadek církve. Tak škodlivým prokázalo se i na božském zřízení křesťanské církve, když si kdo osobuje právo, někoho k víře nutiti, anebo když si osobuje právo a chce odchylnou náuku náboženskou jakožto kacířství hmotnými prostředky stíhati a pronásledovati. Jak povznášející jest naproti tomu pohled na církev křesťanskou za prvních století, kdy ještě bojovala pod praporem svobody, myšlénky i víry, když ještě miliony duší dobývala zbraní ducha pro říši boží!

Prohlášení zásady o svobodě svědomí, o nezávislosti víry, náboženství a úkonů náboženských, na jakékoli moci světské, prohlášení této zásady, pravím, jest snad největší zásluhou, kterou si církev katolická o člověčenstvo vůbec zjednala. Tato zásada dala pevný základ nejenom křesťanství, nýbrž tudy také

celé novověké osvětě. Buďmež teda i my křesťany v nejkrásnějším smyslu slova, a nezapírejmež déle té zásady, kterou církev v nejskvělejší době své, řekl bych ve svém zlatém věku, za heslo si vyvolila. Dejmež svědomí svobodu, nechme člověka svobodně při jeho víře a při veřejném víry této osvědčování. Jen tehdy, budeme-li tak činiti, jednati budeme v pravdě křesťansky; náboženství lásky zamítá každý vnější nátlak na jiného. Pravá náuka boží nepotřebuje k ochraně své při své vnitřní božské síle ani pomíjejících světských prostředkův, ani pozemských zbraní; nevěříme-li však sami, že jest dcerou boží, nemáme-li sami pevně za to, že jest pravou nepřemožitelnou náukou boží, pak dopouštíme se zločinu, jestliže vzejití jiného, snad pravého náboženství, kazíme svou ke všem nesnášelivostí. Dopouštíme se mravní vraždy na každém lepším přesvědčení. (Výborně.)

Každé náboženství, budsi kteréhokoli jména, pokládá samo sebe za jediné, ježto učí pravé bohopoctě. Každá církev na to činí nároky, že vede jedinou pravou cestou ke blaženosti a spasení. Pánové! nemohou přece všechny míti víru pravou; my všickni jsme lidé, my všickni můžeme blouditi; neklamným a neomylným jest pouze Jeden. Naše církev slaví dnes významnou slavnost; posypme se i my popelem a vyřkněme nad sebou: „Memento mori“. Vyznejme se i my sobě, že nejsme ničím před zrakem Páně, že před tváří Jeho všechno jest marno, marno to, čím jsme, ba snad i marno, čemu věříme; že snad i názor náš o Bohu jest spíše přiměřen naší schopnosti k poznání, než jeho nekonečné velebnosti, a že před ním nemá snad větší ceny, nežli jakou má dětinský o světě názor malého hocha před očima jeho moudrého učitele. Pamatujme, že jen Bůh jediný nad námi všemi se vznáší, neomylný, nepomíjitelný. Jeho vůlí stává se, že lidé ubírají se rozmanitými cestami, a každý z nich míní svým způsobem ctíti svého stvořitele. Bůh sám tuto snahu vložil v prsa naše a udělil nám všem stejné k tomu svobody; my pak, my slabí lidé nemáme mistrovati svého stvořitele, nemáme zkracovati lidem tuto jim Bohem danou svobodu náboženskou, nemáme

se protiviti nevyzpytatelným soudům božím." (Veliký. dlouhotrvající potlesk.)

Při hlasování přijat byl §. 13., nikoli dle návrhu konstitučního výboru (viz zde str. 164.), nýbrž dle návrhu Wiserova (viz str. 165.), ostatní pak všechny odchylné návrhy a dodatky byly zavrženy.

Ve 40. schůzi dne 22. února počalo se podrobné rokování o §. 14. I tu činěny byly rozmanité opravné návrhy ve smyslu jednak radikálním, jednak konservativním. Důležitosti nabyl toliko dodatek, navržený poslancem za okres Přeštický drem. Františkem *Braunerem*; dle něho měl §. 14. zůstati tak, jak byl navržen od konstitučního výboru (viz str. 164.), měla se však za druhým odstavcem na konci přidati tato věta: „Rovněž tak od státu nevykonává se ani neschvaluje se světské nucení k zachovávání povinností, které někdo na se vzal svěcením duchovenským nebo sliby řeholními." Podrobná debata o §. 14. zaujala schůzi 40.*) a 42. dne 22. a 27. února, kdežto se skončila následující zpravodajskou řečí Riegerovou (IV. 244—246):

Návrh posl. Ziemialkowského, poznamenaný jako §. 14., jedná vlastně o jiných předmětech, než jaké jsou obsaženy v §. 14. Praví: „Se společností náboženskou budiž nakládáno podle zásad, ustanovených o spolčování vůbec." V podstatě praví návrh komise totéž. Druhá pak část, kterou sem poslanec Ziemialkowski přidává: „Každá společnost náboženská řídí a spravuje své záležitosti samostatně, a církevní patronát je zrušen," by snad vhodněji se dala připojiti k §. 15., kterýž má pojednati o poměru mezi státem a církví, o církevním patronátě a církevním jmění.

Poslanec Schneider navrhuje: „Panující církve není, nýbrž všechna vyznání náboženská jsou rovně postavena a rovnoprávná, a žádná společnost náboženská nepožívá od státu předností před druhými." Toť jest, pánové, idem per idem, třikráte říkati touž věc jinými slovy; a sice: není panující církve, všechny jsou rovnoprávny, žádná nepožívá přednosti.

*) Schůze 41. dne 23. února věnována byla jiným věcem; také tu bylo obnovováno předsednictvo, i zvolen opětně František Smolka 298 hlasy ze 312 za předsedu, Kndler za prvního místopředsedu a František Brauner za druhého místopředsedu.

Nenahlížím, k čemu se má užívati tolika slov, aby se vyslovila věc tak jednoduchá...

„Nikdo nebuď nucen k výkonům náboženským a ke slavnostem bohoslužebným,“ tak opravuje poslanec Rulič. Nuže, komise praví: „Nikdo nebuď státem nucen k náboženským výkonům a slavnostem vůbec, zvláště pak k povinnostem kultu, ku kterému se nepřiznává.“ Víte, pánové, jaké v této příčině byly nepokoje a různice ve státech sousedních, když protestanti, zejména vojáci, byli nutkáni k povinnostem bohoúcty, ku kteréž se nepřiznávali. Aby tedy o té věci nemohlo býti pochybnosti, považovala komise za potřebné, vyřknouti to jasně; a z toho ohledu, tuším, zasluhuje znění komise přednost před návrhem posl. Ruliče.

Co se týče návrhu posl. Hasslwantera: „Katolické a každé státem uznané církvi zaručuje se svoboda učení, bohoúcty, kázně, ústavy a obcování s jejími představenými, jakož i držení a užívání ústavův, nadání a fondův ustanovených k jejím účelům kultovým, vyučovacím a dobročinným,“ tož musím o první části návrhu poznamenati, že jest již vyřízena přijetím §. 13. O druhé pak části soudím, že by mnohem vhodněji se o ní pojednalo při §. 15., kde bude řeč o jmění církevním.

Konečně předložen dodatečný návrh poslance Braunera: „rovněž nesmí se užívati nucení, aby vykonány byly závazky, které někdo na se vzal svěcením kněžským anebo slibem řeholním“. Soudím, že tento dodatek jest důsledkem zásady o úplné svobodě náboženské, vyslovené v §. 13.; jestliže byste myslili, že v druhém odstavci §. 14. dle návrhu komise není již řečeno to, co obsahuje dodatečný návrh Braunerův, tož bylo by záhodno přijmouti tento dodatek.

Dokončiv, pánové, zprávu svou o amendementech navržených, nemám celkem mnoho, co bych poznamenal k §. 14. Paragraf ten vyslovuje úplnou svobodu náboženskou, nezávislost církve na státu, a myslím, že každý, kdož smýšlí s církví poctivě, musí přisvědčiti zásadě této. Spojení se státem nikdy nepřineslo církvi dobrého ovoce. Přede mnou mnozí

řečníci a zvláště řečníci stavu duchovního pronášeli s tohoto místa kruté výčitky proti státu, že stát církev v porobu uvedl, že ve svobodném rozvoji byl jí na závadu. Připouštím, že by výčitky ty mohly býti oprávněny. Kněz, který s tohoto řečniště nadšeně hájil svobodu církve, poukazoval na první staletí církve křesťanské, poukazoval, jakými přednostmi ona tehdáž se honosila, za onoho času, kdy práva církevní ještě úplně byla odloučena od práv světských, kdy církev neměla, mírně řečeno, žádných výsad od státu; on dokázal, jak marné bylo všeliké úsilí, potlačiti církev mukami a pronásledováním, a kterak konečně vzali útočiště k jinému prostředku, že dovedli toho, aby zbavili církev vyššího jejího vlivu, propůjčivše jí světskou ochranu a bohatství, a poskytujíce přednosti jejím služebníkům. On dokazoval, že privilegování některého náboženství se strany státu, že rozšiřování a podporování některé církve mocí světskou přináší s sebou její porobu a její zkázu; on pravil, že církev s radostí se zříká privilegií, kteráž ji jen poutají v okovy.*) Ve stejném smyslu vyslovují se petice našich ordinariátů. Ony ohražují se proti vší moci světské, proti tomu, aby platila a byla uznávána ve věcech víry; ohražují se proti všem privilegiím, kterých církev nepotřebuje.

Mám za to, pánové, že nebudeme tak nedbalými slušnosti, abychom odmítali tak ušlechtilé prosby církve, že nebudeme tak nespravedlivými, abychom chtěli jakékoliv církvi, a zvláště církvi katolické, vnucovati postavení privilegované, kteréž, jak sama praví, jest jí jen na zkázu. Církev prohlašuje, že chce býti prosta těch privilegií, kterými dříve byla obtížena, a my zajisté nebudeme tak necitelni, abychom ji déle nechávali strádati v těchto okovech. Církev prohlašuje, že nepotřebuje nijaké ochrany moci světské, ježto má pro sebe ochranu moci nebeské; že nepotřebuje žádných privilegií od státu, ježto má privilegium největší od božského zakladatele svého, to jest svoji sílu božskou, svoji pravdu! Pánové, my s radostí musíme

---

*) V tento smysl mluvil při generální debatě o §§. 13., 14. a 15. dne 12. února latinsko-katolický farář Adam Bielecki, poslanec za okres Rymanovský v západní Haliči (IV. 73—78).

pozdraviti toto osvědčení kněžstva našeho, s radostí musíme vítati souhlasná prohlášení našich ordinariátů. Musíme s radostí upřímnou na to patřiti, že církev pochopila své pravé poslání, že seznala povahu a podstatu své vlády, která vyznačena jest slovy Kristovými: „Mé království není z tohoto světa!"

Ale při tom dopustily se ordinariáty v peticích svých přece některých nedůsledností. Jak jsem již pravil, ohražují se petice ty proti moci světské a proti tomu, aby moc světská mísila se do věcí náboženských; ale přece požadují, aby moc tu měli v jistých případech ke své disposici, ba některé petice požadují dokonce zachování kněžských trestnic! Oni ohražují se proti privilegiím, a přece tak říkaje jedním dechem opět požadují na státě ledačehos, co podobá se privilegiu jako dvojče dvojčeti. Musíť nás to podivně dojímati, když vidíme, že v peticích těchto opět vyskytují se ohlasy oné doby, kdy církev byla státem chráněna, ale zároveň i porobena. Tuť musíme za to míti, buď že biskupové v té věci sami mluví proti lepšímu přesvědčení, kteréž osvědčovali, anebo že dosud nemohou se úplně zbaviti sladkého návyku panovati a vykonávati světskou moc trestní. Zdá se, že děje se tu našim biskupům, jak se častěji stává ubohým synům lidským, kteří nebývají s to, aby úplně odložili sladké návyky svého mládí, byť i sebe více je zatracovali. I oni touží po svobodě církve, ale rádi by si vzali do svobody s sebou také ten pohodlný nábytek ze svého palácového vězení. Postavení ordinariátů dá se v té věci porovnávati s osudem vyvoleného národa, když jej Mojžíš vyvedl z potupné poroby egyptské do svobody na poušti. Ani tento muž se vší svojí mocí zázračnou nebyl s to, aby dal židům svobodu a zároveň též masné hrnce egyptské.

Ani my toho nedokážeme! Spočíváť, pánové, hluboké naučení v tomto vypravování písma. Neměli bychom nikdy zapomínati, že kalich radostí světských vždy mívá na dně trpkou přísadu. Taková jest již povaha všech radostí světských a požitkův a vší moci světské, že se nemohou zbaviti

této přísady. Jen požitky nebeské jsou jí prosty. Pokud tedy církev nezřekne se zúplna svých privilegií, potud musí také snášeti ta utrpení, kteráž nezbytně jsou spojena s vykonáváním moci světské. Děje se jí při tom, smím-li tu užiti podobenství toho, jako oné víle v pověsti národní, ježto opustivši k vůli radostem tohoto světa říši svou, se smrtelníkem se zasnoubila a tím uvalila na sebe všechny ty křehkosti a trampoty, kteréž nám ubohým smrtelníkům jest snášeti.

Jsouť ovšem, pánové, mnozí, kteří se domnívají, že moc církve seslabuje se odloučením od státu, že postupem svobody a osvěty duch náboženský v lidu klesá. Pánové, zkušenost viní výrok tento ze lži; znám zemi, kde náboženství provozuje moc největší, kde zejména náboženství křesťanské nejmocněji ovládá mysli lidské, a země ta, pánové, jest nejosvícenější a zároveň nejsvobodnější zemí na světě — jest to Severoamerické soustátí. Ať nikdo se nedomnívá, že by stát svobodný mohl býti bez náboženství; náboženství jest právě ve státě svobodném nutnější nežli ve státě absolutním. Ve státě, kdež lid chce býti svým vlastním samostatným pánem, kde lid chce býti svrchovaným, kamž by to došlo, kdyby lid ten neuznával nad sebou ani vůle boží? Despotismus snáze může obstáti bez náboženství, vždyť může užiti jakých libo prostředkův, aby dosáhl cílů svých. Ne tak ve státě svobodném. Odsoudil-li absolutní stát náboženství k podruží, užíval-li církve jako služky, jestliže ji donucoval k nízkým službám svého policejního zřízení, an ji považoval nanejvýše za chůvu, sloužící k tomu, aby jemu odchovávala děti tiché a poslušné: tož stát svobodný bude v ní ctíti moudrou učitelku, již seslal mu Bůh, aby vychovávala jemu mravné občany a podporovala jej svojí božskou silou k jich povznešení. Tím jest to, pánové, že náboženství tak vysoce se staví od nejzbožnějšího souveraina světa, od lidu severoamerického. V zemi té laikové i kněží jednomyslně v tom se shodují, že jest to právě odloučení církve od moci světské, kteréž tam klade pevný základ tichému panování církve, a že právě zdánlivá ztráta moci její světské rozmnožuje do nekonečna působnost její duchovní. Jest to,

pánové, nepopíratelným faktem, že každý svazek náboženství s mocí světskou stává se pro náboženství spojencem obtížným; ono k životu a bytí svému nepotřebuje jeho podpory, ale ono může pozbývati své pravé váhy, svého vlivu duchovního, když jemu poddá se ke službám. Církev, kteráž vstupuje se státem ve svazek takový, jedná jako nemoudrý smrtelník, jenž budoucnost obětuje okamžité přítomnosti; jedná jako špatný křesťan, kterýž věčnou spásu duše obětuje blahu časnému, neboť ona se tu snaží dobyti moci, která jí nepřísluší, ztrátou působnosti, která jí náleží bez odporu.

Opírá-li se náboženství o moc světskou, pak musí také sdíleti s ní nebezpečí, kterým ona podléhá, a to, pánové, nikdy nebývá tak na pováženou, jako v čas obecného hnutí a v době převratů, jakou jest doba nynější. Pokud ona světská autorita, o niž se náboženství opírá, tu stojí pevna a nezviklána, potud nemůže se ani pozorovati nebezpečí, které hrozí při tom církvi. Ale jakmile autorita světská počne se kolísati, pak těžko jest církvi uhnouti se pojednou zpět, aby spolu nepocítila ránu, která stihla autoritu světskou. Nastává doba proměn, vláda přechází do jiných rukou, politické theorie světských vládců se mění, a tu snadno se může státi, že církev a názory náboženské spletou se v pojmech lidu s politickými stranami a strannickými náhledy, a že jakožto takové stávají se nenáviděnými a pronásledují se. A nemůže býti jinak, než že církev, která se dělí se státem o moc světskou, také přejmouti musí na svá bedra část oné nenávisti, kteráž stíhá moc světskou.

A v tom, pánové, seznávám já, a se mnou zajisté mnozí osvícení služebníci církve, příčinu, pro kterou náboženství katolické u veliké části lidu nepožívá oné vážnosti a lásky, jakéž by božskou svojí podstatou zasluhovalo. I tvrdím tedy: nic nemůže tak povznésti mocnost náboženství, než zřekne-li se samo světské moci a svých privilegií. Toť jest pravá svoboda náboženství! Církev stojí tu neotřesená jen potud, pokud opírá se o svoji vlastní sílu. Pak působí sice jen v jediném kruhu, ale v tom působí úplně a nepopíratelně, a tento kruh

její působnosti jest nesmírný; avšak každé zasnoubení církve s mocí světskou jest ponížením její důstojnosti božské, jest poskvrnou božského jejího majestátu.

Ku konci dovolte mi, pánové, abych vám vypravoval prostý příběh. Malíř, jeden z nadchnutých Bohem mistrův umění, utvořil svatý obraz, obraz Matky boží; byltě to výtvor zázračné krásy, ozářený nejvroucnějším půvabem, kouzlem nebeským. I přicházeli lidé se všech konců světa, velmoži jeho neméně než prostí a chudí, mudrcové toho věku a učenci neméně nežli prostý rolník — a oni všichni nacházeli útěchu, patříce na obraz, a prodlévali blaženi při pohlížení na něj. I nazvali obraz ten obrazem milosti boží. Avšak později přišli jiní, a ti nepochopovali již ducha božského mistra, kterýž z díla vanul, a hledali kouzlo jeho v barvách a v desce, na které byl malován, a slibovali si většího účinku, kdyby barvy byly živější, i přemalovali obraz ostrými, křiklavými barvami. A později přišli ještě jiní; ti myslili, že se tím Matce boží zavděčí, a upevnili na ruku její těžké žezlo, a přibili na hlavu její bohatou zlatou korunu, a ověsili její tělo hermelínem a nachem. A tak se stalo, že učenci a znalci umění nemohli již více v obrazu si libovati pro obtížnou ozdobu pozdějších přídavkův, a tak zůstal tu téměř již jen prostý venkovan a chuďas, který se jím povznášel. Ale učenci a znalci již ani věřiti tomu nechtěli, že by to bylo dílo božského mistra. A tento obraz, pánové, tento obraz Matky boží — jest naše církev! — (Převýborně! Všeobecná pochvala.) Bohatá koruna, kterou jí postavili na hlavu, toť jest mitra, odznak jejího bohatství, její moci, jejích privilegií; a to těžké žeslo, toť jest znamení její světské donucovací moci; a ten hermelín, toť jest roucho světského jejího panství. Odejměte je, pánové, tyto přívěsky časův pozdějších; odejměte jí je, tyto dary nevzdělanosti a absolutismu, a obraz opět vám se objeví, jak původně byl, pravý obraz milosti, ideál božské krásy, z něhož září štěstí a blahoslavenství veškerému lidstvu! (Dlouhotrvající, všeobecná pochvala.)

Největší dojem na posluchače učinilo podobenství o obraze Matky boží, přednešené ku konci této mistrovské řeči, kteráž, ač byla nedlouhá, způsobila sensaci téměř takovou, jako proslulá Riegerova řeč o §. 1. základních práv. Nikdy Rieger nemluvil za tak veliké pozornosti a za tak hlubokého ticha, jako když přednášel dotčené podobenství; Rieger mluvil tu dosti tiše, a ač poslanců bylo přes 300, panovalo při tom ve sněmovně ticho, že by bylo jehlu slyšet, kdyby upadla. — Výsledek jednání o §. 14. byl, že většinou přijat byl ten článek dle návrhu komise (str. 164.) spolu s dodatkem Braunerovým (str. 177.).

Ve 43. schůzi dne 1. března zahájeno podrobné rokování o §. 15. Článek tento, jehož znění uvedeno výše na straně 165., podařil se komisi nejméně; také téměř žádný z řečníků neujímal se ho, ale pronášeno proti němu mnohem více námítek nežli naproti předešlým dvěma paragrafům. Namítáno proti němu jednak, (na př. od kněze Jana Kratochvíla, poslance Březnického IV. 80), že nesrovnává se s ostatními paragrafy o náboženství, kteréž všem společnostem náboženským zaručují svobodu a nezávislost, tento pak §. 15. zůstavuje možnost na škodu samojediné církve katolické, aby stát jí pobral majetek. Jednak zase ukazováno na to, že ten článek nemá téměř žádného positivního obsahu, neboť všechny věci, které se v něm jmenují, zůstavuje pozdějšímu zákonodárstvu k rozhodnutí a nepředpisuje nižádných zásad, kterými by budoucí zákonodárstvo při tom rozhodování spravovati se mělo. Z těch příčin několikero poslanců uradivše se mezi sebou, podali sněmu společně návrh positivnější, aby byl přijat na místo §. 15. od konstitučního výboru navrženého; byli to poslanci Wiser z Lince, Schmitt z Vídně, Szábel z Olomouce, Ohéral poslanec Kroměřížský, Brestel Vídeňský, Löhner Žatecký, Stamm Lovosický, V. Tomek Opočenský, Karel Tomíček Jilemnický a Josef Beck Telečský. Společný návrh *Wiserův* a jeho soudruhův zněl následovně:

„Poměr státu k jednotlivým společnostem náboženským (církvím) upraví se zákonem organickým, jemuž následující ustanovení mají sloužiti za základ:

a) Každá církev stojí jako všechny společnosti a obce ve státě pod zákony a ochranou státu.

b) Každá církev pořádá a spravuje si svoje vnitřní záležitosti samostatně.

c) Právo, ustanovovati přednosty církevní svobodnou volbou, povoluje se církevním obcím a synodám, ku kterýmž také obce posílají zástupce.

d) Jmění církevní spravuje se pod ochranou státu skrze orgány, kteříž mají býti voleni od církevních obcí, anebo dle okolností od synod dioecesanských nebo provinciálních.

Až do organické úpravy církevnictví na těchto základech zůstanou v platnosti práva, jež stát dosud v tomto ohledu vykonával."

Prvním řečníkem o §. 15. byl Wiser, jenž ovšem odůvodňoval svůj návrh opravný; ten byl potom hned podporován většinou sněmovny, čímž již napřed označen byl výsledek debaty teprva počaté. Rokováno o tom předmětu potom ještě ve schůzi 44., 46. a 47. dne 2., 5. a 6. března. Tu pak zavřela se debata následující řečí zpravodaje Riegera (IV. 407—418):

Pánové, jakožto zpravodaj o tomto paragrafu zastávám úkol obtížný, obtížný netoliko pro důležitost předmětu samého, netoliko pro nesnadnost jednání o něm a pro množství předložených oprav a dodatkův, alebrž zvláště z té příčiny, že nemám vlastně pro řeč svoji pevného vodítka. Měl bych dle své povinnosti hájiti paragraf, jak navržen byl komisí; ale jest to věc choulostivá, když ze všech řečníků, kteří o předmětě tom mluvili, takořka ani jediný nezastal se paragrafu, tak jak jest. V návrhu komise ovšem není vyslovena žádná zásada, jak by se měl upraviti poměr církve ke státu. Jest tu vyslovena jen zásada, že poměr církve ke státu se má upraviti zvláštním zákonem. A to jest zajisté zásada velice důležitá, i pokusím se, abych ji v průběhu své řeči obhájil.

Co se týče návrhův opravných, máme zde především tři, ježto v tom jednom se shodují, že totiž stát má všem společnostem náboženským zaručiti slušnou výživu jejich správců duchovních. Jsou to dodatky pánů poslanců Scherzera, Lomnického, a podobný odstavec v návrhu p. posl. Sidona. Panové, nesnadná to věc. Aby stát církev vydržoval, ona však nezávisela od jeho příkazů, dá se těžko v jedno spojiti; jeť staré pravidlo: „Kdo platí, ten poroučí." Má-li stát vydržovati církev a její služebníky, tož jest přirozeno, že by ona v každém ohledu musela se podřizovati jeho přáním. Ti tedy, kdož opravdu chtějí svobodu církve, sotva mohou k tomu přistoupiti, aby stát k tomu přiměli.

V návrhu poslance Sidona jest také věta následující: „O jmění církevním a volbě představených církve, jakož

i o podmínkách, pod jakými by se měl zrušiti církevní patronát, jakož i právo státu vzhledem volby, navrhování a potvrzování při obsazování míst církevních, pak o podmínkách, pod jakými kláštery a řády duchovní mají buď trvati nebo přestati, budou vydána zvláštní ustanovení zákona.“ Nuže, myslím, že se tu uvádějí pod moc státu jednotlivé předměty, kteréž moci státu opravdu nepodléhají, kde státu v skutku nepřísluší, zasahovati do nich. Takové nařízení nedá se ovšem nijak srovnati se svobodou církve.

Proti zásadě vyslovené v dodatku posl. Machalského*) nemám, co bych namítal; jen druhý odstavec zdá se mi jaksi na pováženou. Praví se v něm: „Všechny zákony a všecka nařízení, odporující těmto zásadám, se zrušují.“ Ale, pánové, výrokem tak všeobecným není nám ještě na jevě, pokud ony zákony se zrušují a jsou-li tu zákony, ježto by zásadám zde uvedeným odporovaly jen z části. Musíte tedy, pánové, ty částky zákona, jež neodporují zásadám zde vysloveným, ponechati v platnosti; a rozeznávání jest tu nad míru obtížno.

Poslanec Prato ve svém dodatku žádá svobodu všem společnostem náboženským ve správě a v pořádání vnitřních jejich záležitostí. Myslím, že se proti tomuto návrhu nic nedá namítati.

Dále máme tu návrh posl. Dylewského. Již forma jeho jest poněkud těžkopádná a nejasná; jeť příliš dlouhý a nedosti přehledný. Pan poslanec mluví v něm o substanci církevního a jiného jmění — co to substance jmění církevního! a což pak značí: „majetek vyznání“? Toť jsou věru výrazy nové, neobvyklé. Praví se tu totiž: „Majetek vyznání nemůže býti postoupen ani použit bez přivolení jednotlivých obcí farských a bez přivolení dioecesí, o něž se jedná.“ V zásadě snad je to správné; ale provede-li se to do nejkrajnější důslednosti, bude to míti za následek, že jednotlivé obce farské, jimž dostalo se štěstí býti nadánu bohatě, jichž bohaté fondy

*) Že církve spravují se samy, podlehajíce jako jiné společnosti všeobecným zákonům státním (IV. 396).

přirážením úroků nekonečně vzrostly, budou oplývati nadbytkem, kdežto jiné farské obce, které nebyly tak bohatě nadány, musejí se nuzovati. Nemyslím, že by takové zařízení vyhovovalo účelu zakladatelem zamýšlenému, jenž musel bezpochyby nésti se k tomu, aby náboženství vůbec prospívalo; pročež takovéto obmezování nemůže se odporučovati tak naprosto.

První část dodatku posl. Hasslwantera, jenž požaduje, aby se řeklo „církve uznané", jest již přijatými usneseními vyřízena. Na jiném místě navrhuje tentýž: „Církvi zaručuje se držení a užívání ústavů, nadání a fondův určených pro účely její bohoslužebné, vychovatelské a dobročinné." Ale jest tu otázka, kdo jest církví, a co rozumí pan poslanec slovem církev; neboť pokud jde najmě o dobročinné ústavy církevní, jest věc velmi pochybná. Zbožnými nadáními jmenují se všechny ústavy dobročinné; ale kdybychom všechny nemocnice, sirotčince a podobné záležitosti měli odkázati církvi a správě církve, tu nevím, jak prospěšným by se to osvědčilo.

Proti amendementu poslance Kaňského nemám v podstatě ničeho;*) jen v dalších větách nalézám jednotlivosti povážlivé. Stojí tam: „Při volbě ostatních představených církve křesťanské, jakož i jiných společností náboženských, mají se súčastniti věřící toho kterého okresu pod vedením synod;" to značí asi, že synody mají voliti, a věřící mají se jen účastniti. Kdože však jsou věřící? toť značí tolik, co vyloučiti věřící jedním rázem ze synod. Soudím, že by bylo nebezpečno, abychom zde usnášeli se o takovéto zásadě, o kteréž snad, pokud mi známo, ještě v církvi samé není rozhodnuto. Dále stojí ku konci: „Každá společnost náboženská spravuje a užívá samostatně svého jmění pod vlivem svých obcí." Nuže, pánové, ptám se vás, co vlastně jsou společnosti náboženské, nejsou-li to všeliké obce náboženské? Jesti tu zajisté všeobecná obec církevní, obec provinciální, dioecesánská a místní obec církevní.

*) Že církev spravovati se má sama, práva pak i povinnosti patronátské že přecházejí na osady farské (IV. 397).

Ale jak mohou společnosti náboženské spravovati své jmění pod vlivem svých obcí, to mi není jasno.

Opravný návrh p. posl. Borrosche nechci dále vyvraceti, ježto pan poslanec sám mínil, že přednesl jej jen proto, aby dal p. posl. Tachovskému lekci v logice. (Veselost.)*)

Z opravného návrhu pana posl. Ziemialkowského vlastně jediný odstavec jest dosud nevyřízen, ostatní již vyřízeno. Praví se v něm totiž: „Každá společnost náboženská spravuje se dle zásady, platící o spolčování vůbec.“ O této věci je, myslím, rozhodnuto předešlým hlasováním. Dále: „Každá společnost náboženská pořádá a spravuje své záležitosti samostatně.“ Jsem úplně srozuměn. „Církevní patronát jest zrušen.“ Ani proti tomu bych ničeho nenamítal, ale muselo by se zároveň vydati jiné ustanovení, na koho patronát přechází, jakmile je zrušen; prohlásiti však pouhé jeho zrušení — nepostačí.

Opravný návrh posl. Mayera jest ze všech nejbližší návrhu komise, odchyluje se jen v nepatrných věcech. „Každá společnost náboženská pořádá a spravuje své záležitosti samostatně.“ Toť jest minoritní votum, a mám ten dodatek za úplně prospěšný. Další znění amendementu Mayerova jest takměř totožné s návrhem komise. Byla-li oprávněna poznámka p. posl. Dylewského, že návrh komise jest děravý, tož platí ta námitka i proti opravnému návrhu posl. Mayera. On totiž v druhém odstavci svém také nečiní zvláštních ustanovení a přenechává je též budoucímu zákonodárství, a v tom ohledu jest návrh jeho zcela případně sestaven.

Co se týče návrhu p. posl. Helcela, tento zní: „Společnosti náboženské pořádají a spravují své záležitosti v oboru učení, bohoslužby, ústavy, discipliny a obcování samostatně a nezávisle na moci státní. Právo ohražovací,**) dle něhož státní moc jest oprávněna zabraňovati společnostem náboženským,

*) Okres Tachovský v Čechách zastoupen byl na sněmě říšském Josefem Alexandrem Helfertem, jenž podal opravný návrh směru konservativního. Poslanec Borrosch, vždy liberál, uznáván byl po událostech říjnových již téměř obecně za pouhého mluvku; na sněmu již ani političtí jeho přátelé nechtěli jeho řečí poslouchati.

**) Jus cavendi, Verwahrungsrecht.

aby nepřekračovaly hranice své působnosti, může státní moc vykonávati jen zákonitými prostředky repressivními." Již znění jest, abych tak řekl, příliš učené: „aby nepřekračovaly hranice své působnosti". Kdo má hranice ty určiti? Pak táži se, co stane se zejména se jměním církevním, a to jest, odpusťte mi, vlastně hlavní věcí; člověk by již rád věděl, co se s tím státi má, ale o tom není v návrhu tom zmínky, ba není tu ani k budoucímu zákonodárství poukázáno, jakož to činí návrh komise.

Návrh poslance Pinkasa nerůzní se podstatně od návrhu posl. Wisera, leda, že znění jeho jest poněkud mírnější, a že by snad jistým kruhům bylo více po chuti. Obsahuje výraz: „Obcím církevním jakož i veškerému duchovenstvu má se přiznati náležitý vliv na záležitosti církevní." Muselo by se ovšem zůstaviti budoucímu zákonodárství, aby vyměřilo blíže dosah výrazu: „náležitý", a pak okázalo by se teprve, až pokud také laikové mohou míti účastenství v rozhodnutích církevních.

V návrhu posl. Wisera se praví: „Právo stanoviti představené církve volbou svobodnou přísluší obcím církevním a synodám, k nimžto také obce své zástupce vysílají." Zdá se, že opravný tento návrh potkával se s odporem hlavně proto, poněvadž vyslovuje, aby také obce vysílaly zástupce do synod. Klade se proti tomu odpor, ježto prý laikové v synodě nemohou míti vliv na vyřizování záležitostí církevních, avšak mám za to, že o té věci návrh ten rozhodně a určitě se nepronáší. Nepraví se v něm nikterak, že laikové mají v synodách votum decisivum. Mohlo by se tedy návrhu tomu rozuměti i tak, že při vyřizování takových otázek mohou laikové přicházeti do synod toliko ad audiendum. Jaké právo ostatně laikům přísluší, jak je vykonávati mají, když jsou přítomni, o tom jest zůstaveno rozhodnutí budoucím usnešením, jež církev sama učiní. Až se církev sama věci uchopí, aby synody zavedla, bude při tom také míti příslušný vliv na ustanovení práva toho a obmezení jeho.

Opravný návrh posl. Plačka a Kučery, měnící závěrečnou větu návrhu páně Wiserova, zní: „Pokud nebudou církevní poměry na těchto základech soustavně upraveny, potud zůstávají v platnosti ta práva, kteráž v oboru tom až dosud vykonával stát aneb jednotlivci, jakož i závazky tomu přiměřené.“ Nedá se proti tomu, tuším, nic namítati, protože ponecháme-li staré zákony v platnosti až do vydání nových, plyne z toho důsledně, že i stará práva patronátská zůstávají do téže doby při své platnosti.

Opravný návrh posl. Bieleckého obsahuje některé výrazy, jež jsou na pováženou: „Církev katolická jako každá společnost náboženská jest ve státě volna a samostatna co do vývoje svého organismu i co do své činnosti náboženské.“ Nuže, co jest náboženský organismus? Toť je zase takový terminus technicus, jenž nehodí se dobře do práv základních. V základních právech mají býti voleny výrazy všeobecně srozumitelné. „Církev jest samostatna a volna ve své činnosti náboženské;“ poslední slova jsou taktéž pojem velice neurčitý; mohlo by se výrokem tím rozuměti také to, co nám v skutku zde za nutné bylo prohlášeno: že totiž duchovenstvo musí vniknouti též do domů privátních, že duchovenstvo musí přejmouti veškeré vychovávání dítek; to vše může býti rozuměno výrazem: „náboženská činnost.“ Dále se praví: „Zevrubná ustanovení, jimiž se státním občanům jakožto spoluvěrcům“ atd. Slovo „státní občan“ jest zde zbytečno; mám za to, že se jim tu přiznává právo ne jako státním občanům, nýbrž jako spoluvěrcům. O klášterech se tam praví: „jistá obmezení ve příčině klášterů a řádův budou ustanovena zvláštními zákony s ohledem na autonomii církve i obcí a ve srozumění s církví“. Soudím, že v této věci vlastně není srozumění s církví potřebí. Neboť co se týče klášterů, tož jsou ony buďto státu škodlivy, anebo nejsou. Jsou-li škodlivy, bude stát bez podmínky držeti se práva svého, aby je zrušil; nejsou-li škodlivy, pak on nemá k tomu práva, ani kdyby i církev byla s tím srozuměna.

Návrh posl. Wierzchlejského zní: „Církev katolická, jako každá jiná společnost náboženská, nebudiž obmezována ve hlásání svého učení, ve výkonech své liturgie, ve provádění své kázně, v obcování se svými představenými, ve prohlašování jejich příkazů, jakož i v řízení a ve správě svého jmění." Nenamítám v celku ničeho proti amendementu tomu, toliko výraz: kázeň nebo disciplina zdá se mi na pováženou. Rozumí-li se disciplinou snad také právo trestati kněze po případě doživotním žalářem? anebo míní-li se disciplinou také ukrutné ty staré tresty církevní, jak jich užíváno ve středověku? Aneb rozumí-li se disciplinou církevní snad dokonce také upalování na hranici? „Ostatní poměry mezi státem a církví ustanoví se zvláštním zákonem ve srozumění s hlavou církve." Vrátím se ve své řeči ještě k těmto věcem, jelikož mi beztoho třeba odpovídati ještě k některým poznámkám posl. Wierzchlejského.

Návrh pana posl. Tachovského (Helferta) praví: „Církev katolická, jakož každá jiná, dle §. 13. ve státě stávající společnost náboženská, řídí a spravuje své záležitosti samostatně, pokud tím neškodí právům, kteréž přísluší státu mocí práva jeho k vrchnímu dozoru a práva ohražovacího, a pokud to činiti může bez porušení práv, jichž panovník zvláště byl nabyl." Tedy jen pokud to není na újmu práv samým panovníkem nabytých? Měl by tedy jen panovník samojediný podržeti právo patronátské v církvi? Zdaliž nenabyli práv patronátských rovněž i soukromníci? Smíme-liž zrušiti práva soukromníkův a právo panovníkovo ponechati naprosto v platnosti? Mají-liž stolice biskupské býti osazovány, jako se dělo až dosud, že někdo mohl dosáhnouti biskupství teprve tenkráte, když byl několik let praktikoval v bureaukratii, třeba jako guberniální rada? Zdaliž mají místa biskupská i v budoucnosti sloužiti jen za sinekury pro mladší syny rodů šlechtických? Má-liž i v budoucnosti se nakládati také se stolicemi biskupskými, jako se ku příkladu děje v Olomouci, kde nedávno, když tam byl uprázdněn kanonikát, vydáno vyzvání k veškerému duchovenstvu, aby se přihlásilo o místo, ale

zároveň připojena poznámka, že kandidát saltem ordinis equestris, alespoň stavu rytířského musí býti? (Výborně, výborně, veselost.) Zdaž i v budoucnosti má tomu tak býti, aby ti princové, kteří nehodí se za generaly, byli ustanovováni za hlavy církve? Pan posl. Tachovský, jenž jest tak veliký přítel církve a její svobody, zdá se, že v této stránce nepečoval poctivě o svobodu a prospěch církve. (Výborně.) — Dále praví se v jeho návrhu: „Ustanovení, jak se má provésti tato zásada jmenovitě vzhledem k církvi katolické, budou upravena zákonem na základě zvláštního dohodnutí s orgány církevními k tomu povolanými.“ Podivno jest, že se tu praví: „Církev katolická a jiné společnosti náboženské.“ Církev katolická se tu prohlašuje nejprve za pouhou společnost, a pak se praví, že stát má se s ní dohodnouti. Jesti to podivné, že stát má býti povinen dohodnouti se se společností: jest to první toho druhu mi známý případ. — Jsem u konce s rozbíráním návrhů opravných.

Poslanec *Borrosch:* Prosím, nežli pan zpravodaj mluviti počne, nechať laskavě vyvrátí můj návrh opravný.

President: Prosím, nevytrhujte řečníka. (Borrosch chce mluvit. Sykot a volání k pořádku.)

Zpravodaj *Rieger:* Prohlašuji, že jsem proto nepojednal o amendementu posl. Borrosche, poněvadž jsem jej považoval za příliš nepatrný, a dále také z té příčiny, kterou pan poslanec sám uvedl; neboť pravil, že podává svůj návrh, jen aby poučil p. posl. Tachovského, ale ne proto, aby byl přijat. Není, tuším, mojí povinností, abych vyvracel amendementy toho způsobu. (Výborně.)

Prve než přikročím k otázce, o niž se jedná, dovolte, pánové, abych odpověděl na některá slova, která částečně proti mně, částečně proti výboru byla pronešena. Já uznal, pánové, že stát ve mnohém ohledu je vinen úpadkem církve; uznal jsem, že absolutní stát utlačoval církev právě tak, jako každé jiné hnutí svobodné, každou jinou společnost: avšak s tohoto řečniště byly pronášeny proti státu i takové výčitky, které nikterak nemohu uznati za spravedlivé, a kterým právě

tak přisvědčiti nemohu, jako nemohu uznati, že by spravedliva byla výčitka, kterou mi chtěli činiti proto, že jsem postavil Krista do jedné řady vedle Sokrata a Husa. Byl to zvláště velectihodný a důstojný p. poslanec za Přemyšl, jenž nelibost svou nad tím dal na jevo.*) Možná, že má pravdu. Připouštím, že oba tito mužové nehodí se vlastně in societatem Jesu. Vyřknul jsem tato jména vedle sebe, když jsem mluvil o tom, jak jest záhubno a zavržení hodno pronásledovati někoho pro jeho přesvědčení, buď si ono již politické nebo náboženské. Poukázal jsem na to, že i tito tři: Kristus, Hus a Sokrates, museli umříti jako zločinci. Pánové, postavím-li tři jména vedle sebe, je-li to tolik, co stavěti je na roveň? Nemyslím; — ba tím je ani mezi sebou nesrovnávám. Najde-li učený a důstojný poslanec Přemyšlský své jméno v seznamu členů této sněmovny, zdaž to znamená tolik, jakoby jej někdo co do učenosti a co do náboženského jeho přesvědčení srovnával s ostatními poslanci této sněmovny? Kdybych na př. řekl: „Náboženské společnosti v rakouském mocnářství značně přispěly ke mravnímu povznešení obyvatelstva,“ zdaž jsem tím řekl, že všechna ta náboženství a církve jsou si rovny a jsou původu božského? A kdyby se řeklo: „Veliké náboženství jest původu božského,“ zdaž je tím řečeno, že všechny církve a všecka náboženství jsou právě tak dobrá, jako církev katolická? Nemyslím, že by tomu tak bylo. Právě tak, jako ještě nepřiznávám původ božský společnostem náboženským, které bych snad co v Rakousku stávající současně se křesťanstvím uvedl, právě tak neupíral jsem ještě nikterak Kristu božský původ, když jsem jej jmenoval vedle člověka Husa a člověka Sokrata. Ptám se ostatně vele-

*) Poslancem za město Přemyšl v Haliči byl Frant. Wierzchlejski, latinský biskup. Rieger končil 29. ledna svou řeč o §. 6. slovy, že „mezi těmi, kdož museli položiti život svůj jako zločincové za své přesvědčení, jsou také jména Sokrata, Krista a Husa“ (str. 163). Wierzchlejski dal těm slovům smysl docela jiný, než v jakém byla Riegrem pronešena, a horlil pak na slepo 1. března proti tomuto smyslu svém takto: „ale jednoho pokroku církev schvalovati nemůže, toho pokroku, jenž vzdává se víry v boží zjevení..., jenž syna božího Ježíše Krista staví v jednu řadu se Sokratem a Husem“ (IV. 272).

učeného a důstojného poslance Přemyšlského, neměl-li Kristus dvojí přirozenost? ptám se dále, když již umřel Kristus za své učení, zdali umřel jako Bůh nebo jako člověk? (Hlas: K věci!) Prosím, pánové, myslím, že si mohu dovolit pronésti také několik slov ke své obraně. Pokud vím, stojí v malém katechismu: „Kristus zemřel jako člověk;“ a tento malý katechismus platí snad také v diecesi Přemyšlské. Či netrpěl Kristus na kříži jako člověk, a mohl-liž vůbec trpěti jako Bůh? Zdaž byl by si získal zásluhy o člověčenstvo, kdyby byl trpěl jako Bůh? a konečně, či mohli bychom to nazvati štěstím, kdyby byl jako Bůh umřel? Naopak, pánové, museli bychom to nazvati neštěstím, nemohli bychom při něm již mluviti o úctě k Bohu, nýbrž nanejvýše o úctě k božským památkám. Mám tedy za to, že prve, než na koho udeřím, je třeba si již napřed dobře prohlédnouti, je-li mi nepřítelem.

Rovněž tak nespravedlivá výtka byla vyslovena proti Josefinismu. Pánové, já nejsem nikterak neobmezeným velebitelem Josefinských zásad reformačních; nechválím zejména násilnický jich způsob, nelíbí se mi při nich zvláště podobnost s reformováním ruského cara Petra — podobnost ta je nápadná; také císař Josef, rovně jako Petr Veliký, chtěl rasirovati rozličné národy své, jenom že v jiném smyslu. Nechci se, pánové, ostatně dovolávati sympathií vašich pro tento jinak veliký a ušlechtilý karakter. Možné dosti, že právě jemu děkujeme, že zde sedíme; ale tohoto důvodu chtěl bych nejméně užívati proti jednomu z poslanců polských, neboť i polští poslanci jemu z toho děkují, že zde sedí, a nevím, děkují-li mu za to!? (Veselost.) Chci jen věc samu míti na zřeteli.

Zákonodárství Josefinské bylo pro církev důležito ve dvojím ohledu: předně zavedením tolerance. Ptám se vás, pánové, zdali církev v něčem tím utrpěla, že zavedena byla tolerance? Bylo-liž v tom jaké nepřátelství proti církvi? zdaž právě naopak touto snášelivostí lesk církve nebyl zvýšen? a potřebuje-li toho církev křesťanská při božské síle své, aby jiné společnosti náboženské byly potlačovány, má-li se objeviti vítěznou? Zákonodárství Josefinské dále zrušilo kláštery. Ani

toto opatření nechci nikterak chváliti naprosto, ale upříti se nedá, že z tohoto kroku vyplynuly též mnohé veliké prospěchy, a sice hlavně pro církev samu. Církevního jmění, jež bylo nahromaděno na jednotlivých místech v klášteřích, bylo použito k založení nových far, stanovišť duchovní správy, a tím pečováno, aby ti věřící, kteří dosud na učení Kristovu nemohli bráti podílu v odlehlých svých okresích, byli jím opatřeni. Důstojný poslanec Rymanovský (Bielecki) nám sice pověděl, že kláštery jsou výkvětem katolicismu, že jsou, jak on se vyjadřuje, nejvyšší potencí náboženského přesvědčení. Nuže, panové, musíme si, tuším, přáti štěstí, že všichni naši katolíci nedospěli k této nejvyšší potenci náboženského přesvědčení, sice bychom si museli vytvořiti z našeho státu jakousi horu Athos v obrovském rozměru. (Veselost, bravo! bravo!)

Josefinské zákonodárství přičinilo se dále o odstranění nejnápadnějších zlořádů. Nevím, zdali by církev sama o sobě byla dovedla vyhověti této potřebě aspoň stejnou měrou. Pánové, je-li kde země, ve které církev dosud cítila se úplně svobodnou, kde zejména měla moc světskou ke službě své, jest to Italie, jest to zejména stát církevní. Znám tamní poměry duchovenstva z vlastního názoru za půlletního tam pobytu; a mohu-li vás, pánové, ujistiti, že duchovenstvo je u nás nejen více ctěno, ale také, a to platí více, také více úcty hodno, — teda z toho děkujeme zvláště tomu kaceřovanému Josefinismu! (Výborně.) Budu-li ve průběhu své řeči častěji mluviti o učeném a důstojném p. poslanci Přemyšlském, ohražuji se zpředu proti tomu, že bych snad, pojednávaje o jeho názorech, chtěl tím se dotýkati jeho stavu. Vážím si vysoce velmi ctihodného poslance za Přemyšl, a budu jen věc samu míti na zřeteli.

Veleučený a důstojný poslanec Přemyšlský ohražuje se proti všemu zasahování státu do věcí náboženských; on chce, aby moc papežova zůstala ohražena. On rozeznává tu dvojí moc papežovu, duchovní a světskou; bude-li rozdíl ten ještě dlouho praktickým, — kdož to může věděti? Ce se týče duchovní moci papežovy, o té panovaly v církvi v různých sto-

*

letích též různé náhledy. Pánové, byla doba, kdy stolice římská z moci své duchovní rozdělila západní polokouli světa ve dva díly a rozdala oba díly — vše ze své moci *duchovní*. Není tomu dávno, co nynější papež, k jehož ušlechtilé povaze a duchu opravdu chovám s dobrým důvodem největší úctu (výborně!), já řku, není tomu dávno, co tento veliký papež navrhoval naší vládě, aby dobrovolně se zřekla italských částí svých državností. Pánové, kdyby týž papež o duchovní moci církve dnes měl ještě totéž ponětí, jaké panovalo dříve, byl by jednoduše dekretoval: „Italie měj hranici svou na Brenneru," a naši milí přátelé, Tyroláci, kteří tak velice horovali pro moc a volnost mitry papežské, byli by tím zbaveni té starosti, aby s krajany svými z jižních Tyrol ještě déle se přeli o to, mají-li či nemají-li býti rozděleni. Bylo vám, pánové, řečeno, že papež Řehoř byl veliký muž, muž apoštolské odvahy. Buďme rádi, že muž takové apoštolské odvahy nesedí nyní na stolici římské. Kdyby se církev chtěla obmeziti pouze v tom, co jest povahy výhradně duchovní a čistě náboženské, a kdyby vše ostatní chtěla odkázati státu, pak by věru stát disponoval o velmi mnohém, a církev téměř o ničem; neboť pak by stát spravoval všechny zevnější záležitosti, všechny sociální, všechny hmotné poměry církve. Stát mohl by žádati pro sebe právo konati dozor nade jměním církevním, žádati právo, většímu jmění ukládati daní více, a netoliko více, nýbrž i ve vyšších poměrech, nežli majetku malému, on mohl by si vzíti právo, majetek mrtvý, neproduktivní; větší berní stížiti, nežli majetek produktivní; on může i úplně zakázati převod majetku ad manus mortuas, ale pak ovšem zbylo by církvi velmi málo, co jest tohoto světa, o čem by disponovati mohla.

Veleučený a důstojný poslanec Přemyšlský pravil dále, že státu může býti zcela lhostejno, putuje-li kdo zpívaje v procesí do Marie-Cel, anebo kráčí-li zpívaje se svadbou. Pánové, myslím, že ani jedno ani druhé není státu úplně lhostejno; mám za to, kdyby si někdo usmyslil slaviti do roka několik svadeb, že by si to stát nepochybně zakázal, anebo, když by

někdo všechen svůj čas ztrávil na procesích a třeba čtyři dni v týdnu chtěl ustanoviti za dni sváteční, že by s tím stát sotva byl srozuměn, poněvadž by pak úředník nepřicházel do úřadu, řemeslník nic by nevydělal a také nic neplatil, pole by zůstávala ladem, a tak by musel celý stát hynouti. Vidíte teda, pánové, že pan poslanec za Přemyšl zachází ve svých domněnkách příliš daleko. Nechci se pouštěti do starého sporu o právu circa sacra a o právu in sacra; je, tuším, dost řečeno tím, že stát má právo in non-sacra, a takových non-sacra je v církvi hodně mnoho. (Veselost. Hlas: To je velmi dobré!)

Veleučený a důstojný p. posl. Přemyšlský mluvil zvláště o patronátském právě; on mínil, že právo patronátské jest založeno na právu kanonickém, církev že je musí zachovávati a chrániti. Nuže, jest to poprvé, kdy církev nabízí státu svoji ochranu, kdežto ji obyčejně od státu požaduje; ale stát se této ochrany směle může zříci, on jí nemá zapotřebí; a co se týče patronátského práva soukromníků, tož myslím, že se také zříkají této ochrany, neníť jim často milá. Správu církevního jmění požadují biskupové výhradně pro sebe, což přímo se příčí náhledům apoštolů, kteří chtěli, aby církevní jmění spravovali poctiví, od obce volení muži. Ve přímém odporu s apoštoly, pravím, vyhražují sobě biskupové správu církevního jmění, a při tom zvláště i správu náboženského fondu, nepovážíce, že náboženský fond z největší části povstal ze jmění klášterů, kteréž dříve snad ani nepodléhaly těm ordinariatům, z jichž pravomocnosti byly přímo vyňaty, a sice vyňaty nikoli z vůle absolutní vlády, jak p. posl. Rymanovský míní, nýbrž vyňaty vůlí papežovou.

Pan posl. za Přemyšl stěžoval si hlavně na bídnou správu náboženského fondu a nespravedlivé jeho užívání. Pánové, i já na to žaluji; vím na příklad, že kongrua duchovních v Rakousích výše jest určena nežli u nás v Čechách, a že se náboženského fondu českého použilo k tomu, aby se uhradila vyšší kongrua duchovenstva rakouského. Nemůže mi to býti milé, avšak to patří jinam. Pan posl. za Přemyšl žaluje na správu náboženského fondu hlavně proto, že nechává kaplany

trpěti nouzi. Pravda, kaplani byli ponecháni v nouzi, byli ponecháni časem ve veliké bídě, — ale vždyť biskupové to věděli a nepomáhali, a přese všechen svůj přebytek a přes statisíce svých příjmů žádný z nich neučinil ani polovici toho, co ten ukrutný náboženský fond! (Výborně!) Nemohu, pánové, mysliti, že by biskupové, že by jmenovitě duchovenstvo bylo zvláště způsobilé ke správě církevního jmění; příčí se to již jejich duchovnímu povolání, a pánové, vy všichni víte ze zkušenosti, že právě duchovní v hospodářství svém neumívají vždy nalézati pravou prostřední cestu mezi tuze mnohem a tuze málem. Vašemu finančnímu výboru byly předloženy výkazy účtů ze statků svěřených správě církevních knížat a praelátů, z nichžto vysvitá, že jeden jediný ze všech uspořil pranepatrnou částku, kdežto všichni ostatní vykazují deficit. (Veselost.) Myslím teda, že by bylo prospěšnější, aby správu církevního jmění vedli mužové věci znalí, poctiví, zvolení k tomu od obcí, od synod.

Dále vyhražovali biskupům také stavbu církevních budov. Ale, pánové, zkušenost učí, že církevní knížata nepečují vždy o stavbu kostelů s náležitou náboženskou horlivostí. I ve své vlasti často musel jsem slýchati žaloby, že právě patronové duchovní jsou patrony nejnedbalejšími; avšak oni se krom toho také nehodí k tomuto úřadu; nemajíť k němu potřebné znalosti věcí, a snad že se jim v tomto ohledu hůře radívalo, nežli státu, který mívá aspoň ke své ruce odpovědného ministra veřejných staveb. Pánové, bylo již řečeno, že knížata církevní neosvědčovali vždy obzvláště horlivou péči o své církevní budovy Znám kostely, o kterých se věru nemůže říci, že jsou to chrámové Hospodina důstojní: malé, zpustlé kostelíčky, kde vítr fičí děravými zdmi a vytlučenými okny, kde zbožný věřící musí konati modlitbu svou ve prostorách sklepům podobných; a pánové, takovéto chrámy jsou křiklavou protivou chrámovitých budov hospodářských, jaké vidíváte u parků biskupských. (Potlesk a sykot.) Pánové, nemyslete, že jsem těmito slovy hodlal urážeti právo pohostinství. Církevní kníže, jenž vlídně nám otevřel síně svého domu, je

znám jako muž veliké dobročinnosti; on nezanedbal také povinnosti své, co se týče budov chrámových. Ale tolik je jisto, že zvláště ve starší době — a tato výčitka nemůže se týkati nynějšího knížete, — důchody z nadání církevních nebývaly vždy upotřebeny k účelům čistě církevním. Myslím, pánové, že mi důkaz o té věci prominete, pohlédnete-li zběžně na strop tohoto sálu.*) (Dlouhotrvající veselost a potlesk.)

Ale, pánové, ptám se vás, jaký smysl mají vlastně tyto útoky, tato ohražení proti paragrafu, jejž předložil váš výbor pod č. 15? Což pak navrhl výbor, abychom církev v porobu uvedli? což snad navrhoval, aby všechny náboženské záležitosti přešly ve správu státu? Což pak vám navrhl, abyste konfiskovali jmění církevní, anebo abyste je sami vzali do rukou? Výbor nic takového neučinil. On se odvolal jednoduše k budoucímu zákonu, který má záležitosti ty upraviti. V ústavním výboru projeveny sice o těchto věcech asi tytéž náhledy, jaké obsaženy jsou v návrhu posl. Pinkasa, v souborném návrhu posl. Wisera, a ve mnohých jiných amendementech; avšak nemyslilo se, že by v základních právech bylo na místě pronášeti se o všech těchto předmětech. Řeklo se jednoduše, aby věci tyto uspořádal zákon.

Veleučený a důstojný posl. za Přemyšl ohražuje se však proti *zákonu;* on myslí, že prý se neví, kdo má ty zákony vydati, a kdy a jak se mají vydati. Pánové, to se snadno vysvětlí. V každém státě konstitučním dává zákony moc zákonodárná; i pravil jsem již dříve, že jest to podivno, praví-li se, že pro církev nežádá se žádných privilegií a ona tudíž má býti považována pouze jako každá jiná osoba privátní, jako jiná společenstva ve státě, a přece zároveň zase se požaduje, aby stát uzavřel s církví zvláštní smlouvu o jejím poměru ke státu. Kde se kdy událo, aby stát o poměru svém k soukromníkům anebo ke společenstvům uzavíral s těmito společnostmi smlouvu? Veleučený posl. za Přemyšl míní, že

*) Zde sluší poznamenati, že na stropě sálu, který v knížecím arcibiskupském zámku Kroměřížském sloužil za sněmovnu, vymalovány jsou scény mythologické ve způsobě bujné a nehrubě slušné.

se musí o tom uzavříti konkordát; dobře, ale není-li dovolen zákon, pak není dovolen také konkordát. O názorech nebo učeních náboženských není podle mého mínění žádná úmluva možná; či může církev z toho, co jest jejím náboženstvím, přenésti něco jure cesso na stát? Ona nemůže; ale o to se zde také nejedná, jedná se pouze o stanovení práv, která stát až posud vykonával vůči církvi anebo nad církví, a kteráž mu ani od církve samé nebyla upírána; a tato práva zákonem upraviti — to přece musí státu býti přiznáno. Zvláště pokud jde o jmění církevní, musí stát patrně míti totéž právo, jaké má při všech zbožných nadáních, při nemocnicích, sirotčincích: jemu přísluší tu dozor, on má právo a dokonce i povinnost o to pečovati, aby tato nadání byla spravována od osob k tomu oprávněných, a užívána od oprávněných.

Co dále se týče práva patronátského, tož postoupí-li stát své patronátské právo dioecesi, a postoupí-li je soukromníci snad s radostí obcím, zajisté nebude jim církev v tom zbraňovati. Původně bylo právo patronátské při obcích církevních, obce volívaly druhdy samy své představené; ale později změnilo se to bohužel, a církev katolická musí nyní snášeti pohanu, že její představení, na nichž závisí blaho církve, často bývají jmenováni od lidí nemravných a k posouzení úkolu nezpůsobilých, ba že bývají jmenováni od nevěřících, od nekatolíků a i od atheistů. Zdaliž by nebylo v tomto ohledu pro církev štěstím, kdyby právo ke jmenování duchovenstva z lidí takových bylo přeneseno na obce *věřící*? Právo patronátské bylo, jak jsem pravil, původně při obcích; později, když rozmohl se feudalismus a absolutismus, přešlo na jednotlivé privilegované pány, na rytíře a barony, a na stát, v jichž rukou se nyní nalézá. Pravilo se nám, že právo patronátské podle práva kanonického má původ svůj v nadáních, v opatření kněžstva, ve vystavění církevních budov. Přejmou-li však nyní obce všecka tato břemena, nebude, tuším, nic na závadě, aby převzaly i právo s tím spojené. Ano, ale s tím zase nejsou biskupové srozuměni. V peticích se praví, že má biskupům příslušeti právo presentační zvláště na všech farách

náboženského fondu. Ptám se vás, jakým důvodem právním? Což pak skutečně nadali biskupové všechny ty staré kláštery, ze kterých povstal náboženský fond? což pak vystavěli oni všechny fary náboženského fondu? Nikoli! Jmění náboženského fondu náleží obci církve zemské, jí musí také náležeti k tomu příslušné právo presentační. Jmenovitě u nás, v mé vlasti české bylo církevní jmění vždy považováno za statek zemský, za statek veřejný, a bylo spravováno od královské komory, nikdy nebylo toho, aby je byli spravovali biskupové. — Naznačil jsem práva, která státu přísluší; aby pak stát je spořádal, upravil, to právo musí mu přece býti přiznáno.

Praví se, že jediná církev má právo mluviti a rozhodovati o záležitostech církevních. Ano, ale ptám se teda: „Kdo jest církev?" Biskupové nám praví: Církev jsme my, vylučujíce přitom faráře a věřící. Faráři zase řeknou: Církev jsme my, vylučujíce kaplany své. A duchovenstvo konečně řekne: Církev jsme my, vylučujíc obce. Ano, pánové, jest v této věci podivné zmatení pojmů. Ovšem, přihodí se člověku zhusta, že ve vrozené marnivosti své má sám sebe za něco jiného, za něco vyššího, než skutečně jest; znám dokonce příklad, jak jeden farář tak dalece se zapomněl, že řekl: Lidé zapomínají nyní již tak velice na přikázání písma: „Dejtež co jest božího Bohu," že mi již ani desátek neodvádějí. (Smích.) Pánové, já nejsem biskup, ani professor a velký theolog, má vědomost v záležitostech církevních nesahá daleko, čerpám vědomosti své o církvi z katechismu; ale v katechismu stojí: „Obecná církev křesťanská jest viditelné shromáždění všech pravověřících křesťanů pod viditelnou hlavou v Římě, kteří jedno učení vyznávají a jedněch svátostí užívají;" — tu nestojí docela nic o biskupích. (Veliká pochvala.)

Praví se, že věřící nemají žádného vlivu na záležitosti církevní, na učení víry. Ale táži se, má-li církev nějaký vliv na články víry? Já myslím, že nemá!? Učení církve jest nám všem od Krista zjeveno, v něm nic se nedá měniti, nic zlepšiti, ono jest nezdokonalitelno; avšak vylučovati věřící ze

všeho účastenství i ve vedlejších, nepodstatných záležitostech církevních, to příčí se zcela podání církve, příčí se obyčeji staré církve za oné doby, kdy ona ještě byla blízka svému božskému zakladateli, kdy duch apoštolů přímo anebo přec nepřímo účinkoval v ní ještě mnohem mocněji, než za doby naší. To ovšem změnilo se později, když vzmáhal se feudalismus a absolutismus. Jak v politickém, tak i v náboženském životě přešlo panství na jednotlivce, výhodami obdařené. Tito pak, ti aristokraté na církevní a aristokraté na politické půdě hleděli se podporovati navzájem ve výlučném držení prostory, kterou zaujímali. Tak se stalo, že církev používajíc vládců světských, anebo vlastně duchovenstvo, jež užívalo služeb vládců světských, uvedlo církev v odvislost od moci světské. Odchylování se duchovenstva od víry a vzorů původních rostlo pak neustále, a v tom právě bylo neštěstí církve. Dopuštěno totiž, že v církvi přišla k platnosti zásada, již pan poslanec Tachovský tak velice si oblíbil: „odi profanum vulgus et arceo".*) S věřícími nakládalo se v církvi právě tak, jako v bývalé uherské konstituci s tou misera contribuens plebs (bídným platícím lidem), kteráž tehdá také ani počítána nebyla k uherskému národu, jako nyní též nechtějí počítati věřící k církvi. Já však myslím, ano jsem o tom přesvědčen, že právě účastenství věřících v záležitostech církevních jest nejmocnější pákou ku povznešení náboženské horlivosti, ku prospívání církve.

Pánové, jeť to věcí přirozenou, že nás zajímá to, nač máme vliv. Německý básník jeden praví: „Man muss ihn selber bauen den Tempel, dran man glauben soll." (Samým jest nám vystaviti chrám ten, v nějž věřiti máme.) Takto ale byli všichni věřící, všichni laikové vyloučeni z účastenství v záležitostech církevních. Následkem toho byl — indifferentis-

*) Helfert mínil v debatě o §. 15., že reformy v církvi nemají vycházeti od laiků, nýbrž od těch, kteří jsou k tomu povoláni a kteří především přinášejí s sebou pravé církevní smýšlení; do svatyně Eleusinských tajností mají prý jen zasvěcení vstupovati; k tomu doložil onu průpověď z Horatia (IV. 299).

mus (netečnost) v těchto věcech. Tak stalo se k žalosti obecné, že máme na tisíce, ano mohu říci na milliony křesťanův a katolíků, kteří jimi v duchu a skutečně nejsou, kteří na nejvýše v katalogách církve jako takoví figurují, a kteří by teda větším právem měli se zváti křesťany katalogickými než křesťany katolickými. Myslím, kdyby církev byla zůstala při tom, jak měla způsob jednati v první době své, když nálezy církve počínaly vždy slovy: „Biskupové, starší a obce uzavřeli" — tož by církvi nebylo nyní tolik sobě stěžovati na porobení a na indifferentismus. Pan posl. Tachovský míní sice, že tyto instituce, totiž synody a svobodná volba představených, dají se rovněž tak málo obnoviti, jako zřízení Hercynských lesů. Prozrazuje to ducha velmi nekřesťanského při p. posl. Tachovském, že srovnává dílo božského spasitele a moudrá zařízení jeho apoštolů s barbarstvím lesů Hercynských.

Pravilo se dále: Nesmíme drzí rukou sáhati na posvátná práva církve. Vrchní pastýři, nadáni jsouce duchem božím, zabývají se co nejhorlivěji potřebami církve a prospěšným jich upokojením. — Nuže, pánové! to mně připomíná starou kancelářskou formuli bývalého absolutního státu. Podal-li někdo stížnost, neobdržel po léta žádné odpovědi, a když si pak na to stěžoval, dostalo se mu odpovědi následující: „Věc ta jest již drahný čas předmětem nejpečlivějšího uvažování;" nu, a při tom to zůstalo. Bojím se velice, aby snad i v církvi se všemi plány reformačními nestalo se podobně, bude-li věc ta ponechána jediné hierarchii, jediné biskupům. Pánové, ohlédneme-li se v dějinách, shledáme, že hierarchie nikdy se neosvědčila zvláště horlivou v reformách církvi potřebných; připomínám jen jediné historické faktum. Počátkem patnáctého století byla církev ve zlém úpadku; potřeba oprav uznávala se všeobecně; za tou příčinou svoláno koncilium do Pisy r. 1409. Stalo se dohodnutí, aby papež zvolen byl; jelikož se však obávali, že by snad papež reformy církevní nefedroval, ba snad spíše koncilium opravy vyhledávající rozpustil, tož všichni kardinálové, v konciliu přítomní, museli se zavázati slavnou přísahou, že ten, kterýž bude k důstojnosti papežské

povýšen, nesmí rozpustiti koncilium, pokud nebudou provedeny opravy církve ve hlavě i v údech. Vyvolen Martin V.; *) a nastojte! jedním z prvních skutků moci jeho bylo — rozpuštění reformatorského koncilia!

Poslanec Tachovský pravil dále: „Církev bude se sama organicky vyvinovati.“ Pánové, mohu vám pověděti z novější doby faktum poučné. Kněz František Náhlovský v Praze, praeses tamního semináře (srbského), svolal k sobě shromáždění duchovních, aby s nimi bral radu, jakým způsobem by se církvi v nynějších poměrech pomoci mohlo, aby neutrpěla žádné škody na svém jmění ani na ostatních svých ústavech. Shromáždění bylo ordinariátu ohlášeno, a také výsledky této úrady předloženy s povinnou skromností ordinariátu ke schválení. A jaký byl toho následek? Pánové! tento kněz byl sesazen se svého úřadu. Znám, pánové, muže toho osobně; jest to muž čestný, muž povahy šlechetné, je to řádný občan, křesťan nábožný, kněz horlivý — a tento muž musel před několika dny s krvácejícím srdcem, se slzami v očích opustiti svoji vlast, aby v zemi cizí hledal povolání jemu cizího, on pravý kněz z povolání, ač nechtěl-li ve vlastní vlasti své zahynouti bídou. **) Pánové, tu máte malou ukázku toho, co pan posl. Tachovský nazývá organickým vývojem církve ze sebe! (Veliká pochvala.)

Poslanec Tachovský pravil vám dále: „Do svatyně Eleusinských tajemství směli vstupovati jen jednotliví zasvěcenci.“ Ano, pánové, ale my také nechceme, aby se s naší katolickou církví tak zacházelo jako s Eleusinskými tajnostmi. Církev katolická, pánové, není mysteriosní modloslužbou, učení církve jest všem lidem zjeveno, a církev křesťanská má býti svobodným chrámem, otevřeným všemu člověčenstvu! (Výborně, vý-

---

*) Mělo se říci: papež Alexander V. Ale ovšem také při volbě a po volbě Martina V. v Kostnici 1417—1418 opakoval se ten příběh skoro srovna tak.

**) Místnější zprávu o tomto knězi, starším bratrovi professora theologie Vincence Náhlovského, viz ve Slovníku Naučném V. 612, též ve Springerově Geschichte Österreichs II. 608.

borně!) Ona jest chrám svobodný, jasný a vznešený jako sama obloha nebeská.

Bylo vám dále řečeno, že stát nemá práva, aby církvi reformy dekretoval — to se však také nemá státi; ale stát má církvi podati možnost, aby se reformovala sama; a ptám se vás, pánové, kde jinde může se to státi, nežli v synodách? neboť kde jinde vystupuje církev jakožto morální osoba, ne-li v synodách? Dále vyčítají státu, že on potlačil demokratické zřízení církve, poněvadž prý se nesrovnávalo s jeho absolutními institucemi. V tom mají pravdu: ale co zavinil stát absolutní, to chce stát svobodný opět napraviti (bravo!); a stojí-li svobodný stát na tom, aby církev vyplnila to, co koncilium Tridentské ve svém 24. sezení uznalo za absolutně nutné; bude-li stát státi na tom, aby církev byla vskutku takovou, jakou jest podle svých vlastních stanov, tedy to není dekretovati církvi reformy. Odstoupí-li po případě stát své právo patronátské synodám, není to ještě žádná invasio in sacra (vražení do věcí posvátných). Praví se dále, že stát církev upoutal. Nuže, pánové, má-li se církev nyní státi zase svobodnou, nepostačí, když ji nyní samé sobě ponecháme. Chce-li stát, aby církev byla opravdu zase svobodnou, musí jí pouta na ni vložená sejmouti sám, jinak by v nich zahynula! (Velmi dobře! Pochvala.)

Řeklo se dále: církev ohražuje se proti poručníkování! Dobře, vždyť stát je ochoten složiti své poručnictví, ale podejte mu možnost, aby je složil jako poručník poctivý. On musí všechny členy této osiřelé rodiny uvésti v jich práva, aby jedni nevzali pro sebe příliš mnoho, aby tím právě ti, jimž ve státě je svěřeno vedení sirotkův, nestrhli celou moc na sebe, aby církev neupadla z jednoho poručnictví do druhého! (Výborně!) Říká se dále: stát nemá poručníkovati. Ano, ovšem že nemá, ale on má církvi aspoň tak dalece býti nápomocen, aby ona mohla se objeviti před ním ve své pravé, nesfalšované podobě. Máť si počínati při tom tak, jako činívali umění milovní papežové: dali totiž odstraniti rumy starého Říma, a nastojte! z rumu vynořila se překrásná skvělá socha

božská, kteráž jest podnes pýchou Vatikánu — belvederský Apollo. Stát, bude-li podporovati církev tímto způsobem, prokáže jí tím patrně jen dobrodiní, neboť tak podporuje ji jen v dosažení jejího úkolu. Takovéto podpory potřebovala církev téměř za všech dob, zvláště pak jí byla velice potřebna, kdykoli šlo o to, aby provedla reformy.

Pánové, v patnáctém století byla církev u velikém úpadku. Gerson, proslulý kancléř Pařížské university, vyjádřil se o tehdejším duchovenstvu, že kněží jsou mnohem horší, než všichni zločinci a loupežníci. Kardinál Petr d'Ailly, muž duchaplný, jedna z prvních okras sněmu Kostnického, zvláště pak hlava francouzského národa na tomto sněmě, pronesl o úpadku církve tato slova: „Církev jest ve hlavě i v údech tak zkažena, že každý pokus reformy je marný." Tak hluboko byla klesla církev podle výroků obou těchto proslulých mužů církevních, nepřipomínaje ani tehdejšího schismatu. A kdož to byl, jenž se tehdáž reformy obzvláště ujal? Stát to byl, a zejména císaři Sigmundovi přísluší nezapomenutelná zásluha, že v oné době tak důrazně nalehal na reformy. Podobných dokladů dalo by se z církevních dějin uvésti více, bylo by to však ode mne velmi neskromné, kdybych měl ve věci té předstihovati veleučeného a důstojného poslance za Přemyšl a p. posl. Tachovského, který jest ve věci té autoritou (veselost); vše to znají lépe než já.

Pánové, řečníci, kteří až dosud mluvili o tomto předmětu, mluvili namnoze, řekl bych téměř všichni, pro svobodu církve, ale každý v jiném smyslu. Chci jen o jednom zvláště se zmíniti: veleučený poslanec za Leopoldov (Neumann) mluvil v dobře spořádané, velikou učeností vystrojené a opravdu skvělé řeči velmi mnoho pro svobodu církve; sledoval jsem jeho řeč pozorně, ale musím se vyznati, že jsem z ní nehrubě zmoudřel, alespoň o nic více než asi z odpovědi našeho ministerstva na některou interpellaci. (Veliká veselost. Bravo!) On shledává ideál poměru mezi státem a církví v dosavadním vzájemném účinkování obou, a myslí, že především dosavadní zákonodárství in publico-ecclesiasticis musí se zachovati. Ale, pánové,

tento dosavadní poměr církve ke státu, to dosavadní zákonodárství in publico-ecclesiasticis jest právě to, nač si stěžuje církev, a nač si stěžuje kněžstvo, a to vším právem. Nelze mi teda jinak, než mysliti, že slova ta nejsou nic než krásný řečnický obrat, jakéž nyní tak velice jsou v obyčeji. Dnes se neříká více, že se uznalo za nutné zavésti to aneb ono obmezení: řekne se raději pěkně: „aby dobrodiní svobodného tisku dostalo se všem občanům stejnou měrou, podrobují se plakáty dříve censuře“; aneb: „aby občanská práva všech občanů stejně se chránila, zavádí se stav obležení“. (Veselost.)

Tu si přece chválím pana poslance Tachovského, jenž se v té věci vyjádřil velmi jasně: on chce také svobodě církve, ale tak, aby se při tom zachovala správně nabytá práva státu, aby se udrželo právo státu k dozoru atd. Nuže, pánové, vy víte, že základem svobodného státu jest svobodná obec; ale to platí neméně o svobodné církvi; z toho vyplývá podle nutné ministersko-logické důslednosti, že jak církev, tak i svobodná obec musejí dostávati své představené od státu. (Bouřlivá pochvala.) Avšak to ještě nepostačuje: stát má také povinnost chrániti církev, jako na příklad chrání nedotknutelnost poslanců, když je staví pod zvláštní dohlídku, navštíví-li své voliče. (Veselost. Pochvala.) Pánové, tak já svobodě církve nerozumím. Poslanec Tachovský chce svobodě církve jen z polovice, já však chci jí celé. Pan posl. Tachovský vám pravil, že zákonodárce musí míti odvahu, aby také vyslovil zásadu, kterou v srdci nosí; já však pravím, kdo má odvahu zásadu vysloviti, musí také míti odvahu provésti ji důsledně (pochvala); a já chci, aby byla provedena důsledně.

Pan posl. Tachovský pravil, že církev přestála již větší a horší věci, než filipiku poslance Olomuckého (Szábela), že je k tomu dosti silná. Zajisté, ano myslím, že bude dosti silna, aby snesla ještě více, že bude také dosti silna, aby mohla býti bez ochrany, aby nepotřebovala ramene, kteréž jí nabízel galantní poslanec Tachovský, chtěje ji protegovati. (Veselost.) Církev nemá se co strachovati posl. Olomuckého; neboť výmluvná ústa pana posl. Olomuckého nejsou nikterak strašná

u porovnání s branami pekelnými. Ale také slova posl. Tachovského se nemohou přirovnati ke slovům, která Spasitel pronesl na jezeře Genesaretském, když malomyslnému Petrovi po vlnách k sobě jíti kázal. Poslanec Tachovský slovy svými o svobodě církve, jak on jí rozumí, nevyláká asi církev, aby se vydala na vodu. (Smích.)

Jak jsem řekl, rozumím já svobodě církve jinak nežli p. posl. Tachovský, a rozumím jí však také jinak než biskupové. Biskupové vyrozumívají svobodou církve neobmezenost své moci, vyrozumívají ve slově synoda jen radu duchovních, kterou biskup může svolávati, kdykoli a jak mu libo a jak za dobré uzná. Veleučený a důstojný posl. za Přemyšl pravil nám, že episkopát chce obnoviti ústavu církevní, že se chce raditi se svými kněžími; ano mluvil také o synodách biskupů. Již dnes připomenul nám jeden řečník přede mnou podobenství, a nemohu jinak než je opakovati. Věc leží tak na snadě, že se duchu našemu vnucuje: totiž upomínka podoby s kongressy, na nichž svrchovaní panovníci v tajnosti se radili „o blahu svých národů", a když pak národové požadovali svobodu, když požadovali konstituci, tu nabízeli jim na jich místě *poradní stavy zemské.* Pánové, analogie jsou tu tak zjevné, jsou tak na bíle dni, že se jim ani vyhnouti nelze. (Výborně.) Myslím, že ani v církvi nepostačí pouze vliv vrchních pastýřův a péče vrchních pastýřův, aniž tajné schůze a *poradní* synody, aby svobodu církve založily a ji pro všechnu budoucnost pojistily. Uznáte-li, pánové, tyto prostředky za dostatečné, vložíte tím všechnu moc do rukou biskupů; pak ale nepoložili jste základ svobodě církve, pak jste nezaložili nic jiného, než oligarchii, nic jiného, nežli absolutní vládu hierarchie, a tato ovšem se může státi státu nebezpečnou, nikoli pak svoboda církve v pravém smyslu slova. (Výborně.)

Dejte církvi svobodu v plném slova smyslu, pak nemáte se čeho obávati od biskupů, nemáte se čeho obávati od duchovenstva, a nejméně od lidu; neboť je-li kdo, jemuž stát může svěřiti své nejsvětější zájmy — jest to národ sám, sám lid! (Výborně.) Ano, pánové, budete tuším souhlasiti se mnou:

my chceme svobodu církve, ale nechceme svobodu, jaká bývala ve starých Benátkách, svobodu patriciův a k tomu olověné střechy, ponte dei sospiri a bocca di leone. My chceme svobodu církve, ale nechceme svobodu církve s duchovními nobili (šlechtici), s tajnými konsistořemi, s rotou romanou a se žaláři kněžskými, jako jsou u sv. Jiří v Praze a v Mírově na Moravě. Ptám se vás, pánové, ptám se jmenovitě těch mezi vámi, kteří četli biskupská memoranda, kteří znají absolutistického ducha středověkého, jakýž v nich vane, můžeme-li s uspokojením vložiti svobodu církve do rukou biskupů? Ptám se vás, můžeme-li s úplnou potěchou očekávati, že oni dají církvi ty instituce, jaké se zakládají v čistém, pravém duchu prvotního křesťanství, a jaké jsou též přiměřeny svobodomyslným ústavám naší doby? Ptám se vás, pánové, jsou-li tito mužové — kteří pod starým absolutismem dospěli ke svým vysokým úřadům — nechci pátrati jakou cestou — jsou-li tito mužové vskutku důvěrníky celé církve? Jsou-li důvěrníky věřících, jsou-li alespoň důvěrníky celého duchovenstva? Málo čestných výjimek odčítaje, pravím: Nejsou!

Slyšel jsem, pánové, přemnohé stesky nižšího duchovenstva na libovůli biskupů. Odchýlíte-li ruku svou zcela od církve, pak vydali jste celé nižší duchovenstvo absolutní vládě biskupů. Ptám se vás, je-li postavení, jaké nižší duchovenstvo dosud v církvi zaujímalo, jeho důstojnosti přiměřeno? Mají-li ti, kdož pracují na vinici Páně, kdož vštěpují učení Kristovo do srdcí věřících, mají-li v církvi oproti biskupům takovou platnost, takový vliv, jaký jim přísluší? Nemají! Patřte zejména na osud ubohého kaplana na venkově; nechci mluviti o jeho chudobném nadání, kteréž mu poskytuje sotva tou měrou statků vezdejších, jakých požívá učitelský pomocník, ba časem méně než má chudý dělník; nechci také mluviti o tísnících často poměrech domácích; ale jaké jest jeho postavení k biskupovi? Pan poslanec Pražský (Pinkas) naznačil to velmi správně, řka: „On jest nevolníkem“! Praví nám sice poslanec Rymanovský (Bielecki), že jest také jedním z těch nevolníkův, ale že tlaku toho nikdy nepocítil; to však nic ne-

dokazuje. Znám velmi mnohé, kdož velmi spokojeni byli ve starém absolutním státě, ba kteří dokonce si přejí, aby se navrátila zase staro-absolutní vláda. Pakli ten, kdo má moc v rukou, vykonává ji mírně, spravedlivě a po křesťansku, pak nebývá tlak citelným, není takořka více tlakem; ale táži se, poskytují-li takové patriarchální poměry jaké záruky pro svobodu? Duchovní na venkově jest opravdu glebae adscriptus, on nemá volnosti voliti si působiště a bydliště, osud jeho je mnohem více nejistý, než osud úředníka, kterýž je také ad nutum amovibilis; ale tento může si alespoň zvoliti jiné povolání; duchovní tak nemůže, on jest na vždy vázán ve svém stavu, jest věčně upoután svým slibem a mocí jeho, jest otrokem libovůle biskupovy.

Praví nám sice veleučený poslanec za Přemyšl, že moc biskupova není mocí neobmezenou, ježto lze odvolati se k synodě; ale táži se, kde jest tato synoda, a kdy vskutku bude jaká, nebude-li stát napomáhati k jejímu zavedení? Já, pánové, přečetl petice nám předložené; nalezl jsem petici českého episkopátu, moravského episkopátu, salcpurského a jiných episkopátův, ale nenalezl jsem žádné petice českého, moravského a salcpurského kaplanstva. Myslíte snad, pánové, že nižší duchovenstvo nemá nač si stěžovati, nemá oč prositi? Nikoli, ale ono jest odsouzeno k mlčení, a odváží-li se pozvednouti svého hlasu, může je potkati týž osud, jaký potkal kněze Náhlovského v Praze a také arcikněze Stoosa v Záhřebě, jenž byl sesazen se svého úřadu, protože sepsal knižečku o mravnosti duchovenstva. Pánové, opakuji: od kaplanstva není tu žádných petic, a kdyby zde byly, ještě by nic nedokazovaly při nynějším postavení kněžstva a při neobmezené nad ním moci biskupův. Pánové, kdybych byl Radeckým, troufal bych si zaopatřiti vám za čtyři dni adresu důvěry od celé italské armády — a to přece mnoho znamená! (Veselost, pochvala.)

Pánové, končím. Se všech stran požaduje se svoboda církve. Dejtež ji, tu svobodu církve, dejtež ji však v pravém smyslu slova: *svoboda*, dejtež ji v plném smyslu slova: *církev*. Dejte svobodu nejen některým, ale svobodu všem, a rozhodnutí

vaše bude spravedlivo. Hlas trouby o svobodu církve rozléhá se, jak nám pravil pan posl. Přemyšlský, od jednoho konce mocnářství do druhého; po vašem rozhodnutí, bude-li v tomto smyslu, zazní snad hlas jiný, hlas to jdoucí jen od jedné stolice biskupské ke druhé: ale nebude to hlas trub jako onen před hradbami Jericha: nebojte se ničeho; hlas ten neotřese ani církví, ani nezviklá pevných základů svobodného státu! (Opouští tribunu při dlouhotrvajícím, bouřlivém potlesku.)

Při hlasování přijat byl §. 15. nikoli dle návrhu komise, nýbrž dle návrhu Wiserova (viz str. 184); toliko závěrečný odstavec návrhu Wiserova, jenž se týkal doby přechodné, ustoupil opravnému návrhu Fr. Plačka, poslance Chrudimského, a Ant. Kačery, poslance Příbramského, a byl přijat v následujícím znění: „Až do organické úpravy církevnictví na těchto základech zůstanou v platnosti práva, jež v tom ohledu dosud vykonával stát anebo jednotlivé osoby, i povinnosti, které k nim náležejí." — Ostatní návrhy a dodatky byly vesměs zavrženy. Když předseda upozornil, že ve přijatém návrhu Wiserově není výslovné zmínky o klášteřích, a že by mělo se hlasovati o návrhu Bieleckého, jenž chtěl kláštery zákonodárstvím obmeziti (viz str. 190): uznáno většinou, že otázka klášterská jest návrhem Wiserovým také odbyta. Smysl tohoto usnešení nemohl býti jiný, nežli že o klášteřích má rozhodovati církev na synodách a nikoli stát na sněmích.

Zbývalo ještě 14 paragrafů základních práv k pojednání a k usnášení; sněm však již prahnul dychtivostí, aby také s vlastní ústavou učiněn byl nějaký vážný krok ku předu. K vypracování návrhu ústavy zvolena byla v konstitučním výboru již ve měsíci srpnu 1848 pětičlenná subkomise; byli v ní Palacký, Smolka, Goldmark, Kaj. Mayer a Terstský advokát Gobbi. Foederalistický návrh Palackého byl v této subkomisi přehlasován; a také v konstitučním výboru, jenž dne 22. ledna 1849 počal se raditi o návrzích Palackého a Kaj. Mayera, měl tento poslednější, poněvadž přál více centralisaci, rozhodnou většinu přívrženců, ovšem hlavně podporou zástupců malých zemí, jimž se veliká míra samosprávy nehodila. Tu obnovily se dlouhé a těžké debaty. Když většina výboru přidělovala justici a administraci zastupitelstvu říšskému, kdežto čeští poslanci chtěli ty obory vyhraditi sněmům zemským, mínil Rieger, že Čechům nezbude než držeti se císařského listu ze dne 8. dubna 1848; „nám slíbeni jsou odpovědní ústřední úřadové zemští a sněm ústavodárný, i nechceme zase

o to býti ošizeni.“ *) Když nic nepomáhalo, Palacký vystoupil dne 6. února z konstitučního výboru, hodlaje později v plné sněmovně hájiti svých návrhův s lepším úspěchem. Dle návrhů Mayerových, jež potom v konstitučním výboru nejvíce vítězily, měl příští sněm říšský skládati se ze dvou sněmoven; jedna, sněmovna lidu, měla se skládati z poslanců volených od měst a venkovských okresů; do druhé, totiž sněmovny zemí, dle návrhu Riegrova měl každý sněm zemský voliti šest poslancův, a to dle národních kurií tak, aby na každou národnost připadl stejný počet zástupců; dle návrhu Pinkasova měl také každý kraj posílati jednoho poslance do sněmovny zemí. Sněmům zemským mělo se dostati jen skrovné působnosti, jakkoli čeští zástupci, nad jiné horlivěji Rieger, usilovali o větší svézákonnost zemskou.

Ve sněmovní schůzi dne 2. března poslanec Feifalík, předseda konstitučního výboru, oznámil k nemalé radosti celé sněmovny, že konstituční výbor dokončil porady o osnově ústavy. Dle jednacího řádu měla potom osnova ústavy býti poslancům rozdána, aby se o ní mohli raditi v devíti sněmovních oddílech; výsledky těchto porad měly pak v konstitučním výboru býti znova vzaty do úvahy, a potom teprv opravená snad osnova ústavy měla přijíti do plné sněmovny k prvnímu čtení. Tato procedura zdála se však mnohým býti zdlouhavá. Přede dvěma měsíci doufáno, že dne 15. března bude možno činiti přísahu na hotovou již ústavu; nyní obecné přání neslo se k tomu, aby dne 15. března osnova ústavy byla aspoň ve sněmovně poprvé čtena, aby tím zasvětila se výroční památka dne, kdy císař Ferdinand slíbil dáti ústavu. Pročež dne 5. března navrhovalo 140 poslancův, aby osnova ústavy nedávala se sněmovním oddílům ku poradě, nýbrž aby 15. března uvedena byla hned do sněmovny k prvnímu čtení. Rieger mínil, že by oddíly přece mohly se raditi o osnově ústavy, avšak toliko o takových kusích, které jsou státu rakouskému vlastní, jako na př. o poměru moci zemské k moci ústřední, o působnosti sjezdů krajských, o složení sněmu říšského, o sněmovně lidu a o sněmovně zemí; kdyžby nebylo debat o věcech jiných, které se vyskytují v každé svobodomyslné ústavě, mínil Rieger, že by oddíly mohly za týden s poradami svými býti hotovy, zvláště kdyžby plný sněm po ten čas nezasedal, a že by osnova ústavy, potom konstitučním výborem opravená, mohla přece dne 15. března býti předložena sněmu k prvnímu čtení (IV. 349). Usnešeno potom v téže schůzi dne 5. března, až bude rozhodnuto o §. 15. základních práv, aby debata o základních právech se

*) Springer, Geschichte Österreichs II. 623.

přetrhla, tak aby oddíly mohly raditi se o ústavě, kteráž dne 15. března má býti sněmu předložena k prvnímu čtení (IV. 357).

Když dne 6. března v 9 hodin večer skončilo se sněmovní jednání o §. 15. základních práv, předseda ohlásil příští schůzi na den 15. března; do té doby měly oddíly konati svoje porady o osnově ústavy; konstituční výbor měl se sejíti ještě toho večera. Nikdo z přítomných poslanců netušil, jaké hrozné překvapení na ně za několik hodin čeká.

Ku konci února vojska rakouská dobyla rozhodného vítězství nad povstalci maďarskými u Kápolny; tento obrat dodal mysli rakouské vládě, aby bez odkladu provedla, k čemu již dlouho podtají se strojila, totiž aby zbavila se sněmu říšského, jenž k jejímu přání málo přihlížel, a aby naproti parlamentu Frankfurtskému, jak toho její okamžitý prospěch vyžadoval, mohla se vykázati hotovou ústavou, která by celé císařství rakouské, počítajíc k němu i korunu uherskou, sjednocovala v jednostejné těleso státní. O tomto úmyslu dověděli se někteří poslanci pozdě večer 6. března. Tu z nenadání přijel ode dvora z Olomouce do Kroměříže ministr Stadion se státním podsekretářem Helfertem. Čelní členové sněmovní pravice i středu, mezi nimi Rieger, povoláni byli k ministrovi, který jim oznámil, že císař odhodlal se oktroyovati (z vlastní moci uděliti) ústavu celé říši. K důraznému domlouvání přítomných poslanců slíbil Stadion, že v ministerské radě v Olomouci bude se přimlouvati, aby zamýšlená státní proměna nebyla provedena. Avšak ráno dne 7. března poslanci našli dvůr zámecký i příchody ke sněmovně obsazeny vojskem. Na zdech pak četl se císařský manifest, datovaný 4. března, toho obsahu: poněvadž jednání o ústavě ve sněmu nevede k žádnému konci, theoretické pak rozbory, které odporují skutečným poměrům monarchie, překážejí návratu pokoje a zákonnosti, že teda císař zavírá sněm Kroměřížský a vyhlašuje listinu ústavní, kteráž se vztahuje netoliko k zemím v Kroměříži zastoupeným, nýbrž k celému nedílnému císařství rakouskému.*)

*) Poslanec Vlašimský Alois Jelen byl pak jmenován archivářem říšského sněmu (Nár. Noviny 16. bř.). Péčí jeho bylo, aby vydány byly tiskem protokoly a stenografické zápisky sněmu říšského, pokud do té doby vytištěny nebyly. Brzo však reakcionářská vláda počala si nepřáti, aby authentický text jednání sněmovního se rozšířil; pročež čtvrtý díl stenografických zápisků, jenž obsahuje sněmovní schůze Kroměřížské od 6. února do 6. března 1849, nebyl poslancům ani jiným osobám celý rozeslán i náleží proto k největším vzácnostem bibliografickým. Jelen toliko některým svým osobním přátelům dal po exempláři; tak se dostal jeden výtisk dru. Braunerovi, jehož při této práci mohli jsme použiti.

Oktroyovaná listina ústavy obsahovala také základní práva i vlastní ústavu, což vše sděláno bylo dle vzorů cizích, náležitě přikrojených. Nelíbila se téměř nikomu, nejméně pak Čechům, kteří za své služby, poctivě prokázané státu rakouskému v dobách nejnebezpečnějších, nadáli se jiného jednání od vlády. Poslancům ovšem nezbývalo než rozejíti se do domovů. Děly se ovšem ještě porady poslanců v místnostech soukromých, a četná schůze jich usnesla se vydati proti násilnému rozehnání sněmu ústavodárného protest; k jeho sepsání zvoleni Pillersdorf a Rieger, kteří práci svou ještě téhož dne kollegům předložili, tak že ohražení to ještě od mnohých bylo podepsáno. Rieger vrátil se s kollegy svými do Prahy.

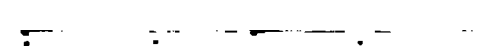
V Praze studentstvo a gardisté uspořádali dne 14. března průvod s pochodněmi na oslavu Riegra, Borrosche a Palackého; Rieger při tom mluvil k lidu z okna bytu svého (na Uhelném trhu), dodávaje posluchačům důvěry, že podaří se opět svobody sobě dobyti. Dne 15. března vyšlo tiskem řečené ohražení, podepsané od 34 poslanců většinou českých, avšak i některých německých; protest ten ovšem sepsán ve formě mírné, a byl hlavně obranou proti výtkám obsaženým v císařském manifestě, jako by byl sněm nic nesvedl. Potom 21. března 30 poslanců českých vydalo obšírnější spis o politických zásadách, kterými se spravovali na sněmě říšském a v Kroměříži.

Zrušení roboty a povinností tomu příbuzných bylo vládou prováděno, emancipace židů potrvala; ostatně však všeliké svobody, vymožené r. 1848, znenáhla mizely. Politický život přestal; pročež Rieger již v dubnu 1849 vydal se na cesty do Francie, Belgie a Anglie, ze kterých se vrátil na konci roku 1850. Vláda v krátce tak se změnila, že na své bývalé podpory z dob nejtrapnějších, zejména také na Riegra, počala pohlížeti jako na lidi podezřelé a státu nebezpečné. Radikálové němečtí, kteří byli dříve Čechům vyčítali nedostatek lásky ke svobodě, prohlašovali je nyní za revolucionáře a tlačili se všude k místům rozhodným, stavíce se nade všecko konservativně; a jako dříve svobodomyslníci, tak nyní konservativci novopečení prohlašovali němectví za jedinou spásu a za útek říše. Oktroyovaná ústava ze dne 4. března 1849 zůstala takto vždy toliko na papíře. Když pak dne 2. prosince 1851 president republiky francouzské Ludvík Napoleon způsobil republice násilný konec a sebe učinil monarchou téměř neobmezeným, tu byla také rakouská oktroyovaná ústava dne 31. prosince 1851 i formálně odvolána.

Přehled obsahu.

Sněm říšský v Kroměříži r. 1848—1849 str. 94—214.

POLITICKÁ

BIBLIOTÉKA ČESKÁ.

VYDÁVÁ

ČESKÝ KLUB.

ČÍSLO V.

Řeči dra. Fr. L. Riegra.

II.

V PRAZE.
Nakladatel J. OTTO knihtiskárna.
1884.

ŘEČI

Dra. Frant. Ladisl. Riegra

a jeho jednání

v zákonodárných sborech.

Díl II.

Z let 1861—1862.

V PRAZE.
Nakladatel J. OTTO knihtiskárna.
1884.

Knihtiskárna: J. Otto v Praze.

PŘIPOMENUTÍ.

Valná část řečí v tomto díle uveřejněných překládána byla z jazyka německého, v němž byla mluvena, na jazyk český ode dvou professorův gymnasia Kolínského, kterýmž za jejich vzácnou ochotu vzdávají se zde veřejné díky. A sice přeložil p. prof. Josef Čížek řeči: O zastoupení zemí v oddílech, ježto jest vytištěna na stranách 40—41; o 15. odstavci adressy str. 45—53; interpellaci o radě vyučovací str. 53—54; o jednacím řádě str. 55—59; adressu o odročení rady říšské str. 62—64; o návrzích Mühlfeldových str. 65—83; o manstvích str. 87—112. P. prof. dr. Fr. Krsek přeložil řeči: O významu koruny České str. 117—121; o obci vyššího řádu str. 145—154; o složení vyšší obce str. 155—162.

Ostatní řeči zde uveřejněné tištěny jsou podle překladu, jejž učinila paní Marie Červinková rozená

Riegrova. Také sic platí o tomto druhém díle vše, co bylo řečeno ve předmluvě ku prvnímu dílu ve příčině způsobu, kterým tento spis k místu přichází.

V Praze v září 1884.

Dr. J. Kalousek.

Přehled obsahu.

POLITICKÁ

BIBLIOTÉKA ČESKÁ.

VYDÁVÁ

ČESKÝ KLUB.

ČÍSLO V.

Řeči dra. Fr. L. Riegra.

II.

V PRAZE.
Nakladatel J. OTTO knihtiskárna.
1884.

ŘEČI

Dra. Frant. Ladisl. Riegra

a jeho jednání

v zákonodárných sborech.

Díl II.

Z let 1861—1862.

V PRAZE.
Nakladatel J. OTTO knihtiskárna.
1884.

címu řádu a proti dělení sněmu ve tři kurie při volbě korrektorův, nýbrž doloženo bylo také o oktrojovaném řádu volicím, že uráží zásadu: rovné právo všem; toliko aby sněm zdržován nebyl, podepsaní poslanci přijali „řečené prozatímní předpisy na ten čas, co nevyhnutelné podklady dalšího působení“, ohražujíce se při tom proti výkladu, „jako by vykonání nastávající volby korrektorův dle §. 3. řádu jednacího anebo uznáním voleb dle řádu volebního předsevzatých tento volební a jednací řád stvrzovali“ aneb sebe pro budoucnost nějak vázali.

Když maršálek po zvolení korrektorův chtěl schůzi zavříti, tak aby teprva ve druhé schůzi volby poslanců počaly se verifikovati, Rieger žádal, aby všecky spisy volební byly přes zejtřejší neděli v kanceláři sněmovní vyloženy, by poslanci mohli do nich nahlédnouti, zvláště v příčině těch voleb, které se jim zdají pochybné. — Maršálek z počátku toho nechtěl dopustiti, předstíraje obtíže; po opětovné přímluvě Riegrově však svolil, načež i místodržitel hrabě Forgách jakožto poslanec Malostranský s okázalou otevřeností a za obecné pochvaly připojil se k žádosti Riegrově (Prot. 4, 5).

Ve druhé sněmovní schůzi v pondělí 8. dubna místodržitel při čtení protokolu užil příležitosti, aby se zastal vlády. V ohražení Riegrově stála slova, že ministerstvo oktrojovalo českému sněmu jednací řád; hr. Forgách však odvracel od vlády všelikou zodpovědnost, neboť prozatímný jednací řád byl vypracován od stavovského výboru zemského bez účastenství vlády. — Rieger odvětil, že to slyší s potěšením. Zároveň však hned vytýkal, „že jednací protokol přednáší se jedině jazykem německým; z toho by se mohlo souditi, že jazyk německý se uvádí výhradně za jazyk jednací“. Žádal, aby jednací protokol spisován byl budoucně střídavě, *jednou jazykem německým*, *jednou českým*. Z toho se rozpředla debata; ze strany německé dr. Hanisch navrhoval, aby protokoly spisovaly se vždy ve dvojí řeči, v české (in čechischer) i německé. Tento návrh Hanischův byl přijat s dodatkem, že protokoly vždy mají se čítati v obojí řeči, a sice napřed jednou text český, a druhý den napřed text německý.

Nežli se přikročilo k verifikaci voleb, dr. K. L. Klaudi navrhl, aby zvolena byla devítičlenná kommisse, kteréž by odkazovaly se ke zkoumání takové volby, proti nimž vyskytne se nějaká námitka. Brauner k tomu dodal, aby ti členové zvoleni byli z celého sněmu; naproti tomu kníže Karel Auersperg navrhoval, aby *kurie* volily po třech členech. Proti volbě dle kurií mluvil Rieger opětovně. Poprvé opíral se návrhu Auerspergovu stručně takto (č. Prot. 11):

Musím se vysloviti proti tomu, aby se volby děly podle tří kurií, neboť toho nevidím žádnou potřebu. Při takových volbách jedná se hlavně o schopnost a aby měl poslanec, kterémuž se taková úloha svěří, i čas, a tu není rozdílu, je-li poslanec z kurie velkostatkářů, nebo z kurie měst, nebo obcí venkovských. Vše rovno. Komu sněm dal důvěru, ten ať jí užívá, poněvadž nechceme dělati mezi sebou zbytečných rozdílů; my zde zastupujeme všickni *celou* zem, všichni jsme si rovni.

Když Auersperg a z Němcův Fischer protivného návrhu hájili, uchopil se Rieger ještě jednou slova proti němu (n. Prot. 12):

Vyslovil jsem se proti volbě dle kurií, protože se obávám, aby se taková volba u nás časem nestala pravidlem a nebyla na újmu žádoucí jednoty ve shromáždění a rovnosti poslanců. Myslím, že tam, kde volba dle kurií není zákonem určitě vyslovena, máme se jí vyhnouti, protože nezasedáme zde jako zástupcové jednotlivých stavů, nýbrž pokládati se musíme za zástupce celé země. Jakmile tedy jedná se o volbu pro zvláštní úkol, musíme především k tomu přihlížeti, zdali muži, které zvolíme, mají pro obor ten schopnost. Kdyby se na př. jednalo o zřízení rolnických škol, aneb vůbec o ústavy ke zvelebení rolnictví, nalezli bychom asi muže v této věci obzvláště způsobilé mezi velkostatkáři; kdyby se mělo jednati o zvelebení zemského školství, nalézaly by se asi kapacity v oboru tom především ve stavu měšťanském. Právě tak, kdyby se jednalo o výbor pro ústavy úvěrní, vyhledali bychom nejvhodnější kapacity mezi zástupci obchodních komor. Myslím teda, že si máme učiniti pravidlem, aby se volilo z celého sněmu v každém jednotlivém případě, kde není výminka od toho zákonem výslovně předepsána, a že při volbě té máme hleděti jen na schopnost a způsobilost k oboru, o nějž běží. Proti návrhu p. Fischera musím podotknouti, že ono verifikační komité není zemským výborem, ono jest naopak určeno jen k tomu, aby revidovalo referát, jejž nám až posud podával dosavadní stavovský výbor; jest tedy jakousi superkommissí, a pro takovou není nijak předepsána volba dle

kurií. Ostatně, kdybychom se přesně měli říditi předpisem zákona, musili bychom voliti ne dle kurií, nýbrž tři části dle kurií a čtvrtou část z celého sněmu. Tedy ani to není důsledným, a já navrhuji, abychom volili z celého sněmu.

Při hlasování toliko Češi, počtem 72, povstali pro návrh Braunerův. Většina přijala návrh opačný, aby volilo se dle kurií. Že tento způsob volby dle kurií může býti záštitou menšiny, aby aspoň při volbách do kommissí nezávisela na milosti a nemilosti většiny, to vyšlo na jevo teprva později.

Ve třetí schůzi 9. dubna při čtení protokolu ozval se děkan Rojek proti tomu, že tam někdy užívá se slova *čechisch* místo *böhmisch*. Prof. Tomek mínil, užívá-li se v němčině slova čechisch že to je pro Čechy tak urážlivé, jako by bylo pro Němce, kdybychom jim v češtině říkali Deutschové. — Německý poslanec Strache vysvětloval, kdyby slovo böhmisch vzalo se za rovnomocné se slovem čechisch, že by Němci v Čechách nebyli již Böhmen, nýbrž cizinci. Slova čechisch potřebují prý Němci k tomu, aby označili zvláštní národnost českou. Němci v Čechách že mají sice ještě jiný výraz, aby označili rozdíl mezi německým a českým: oni prý říkají deutsch und stockböhmisch . . . Při těch slovech Strachových nastalo reptání a hluk. Rieger dal se slyšeti mocným hlasem: Wir sagen auch stockdeutsch, aber nicht, wenn wir anständig reden. Riegrovi voláno bravo; Strache se bránil a durdil. Hanisch se přihlásil, že v protokole stojí slovo čechisch proto, poněvadž on ho minule užil, i chtěl ten výraz odůvodniti latinským překladem snešení sněmovního od r. 1615. Hanischovi odporoval Palacký, načež Rieger promluvil po německu (Prot. 23):

Lituji, že se z této otázky činí otázka zásadní. Myslím, že se v tom musí rozeznávati. Každý z nás patří k jednomu národu. Avšak pojem národ užívá se ve smyslu rozličném, ve smyslu státním, historickém, anebo, smím-li tak říci, ve smyslu plemenném. Hledíme-li na rod, na plemeno, patříme každý k určitému národu, rovněž tak náležíme v ohledu politickém k národu určitému. Oba ty pojmy se časem pletou a zaměňují navzájem. Švýcaři jsou co do plemene národu trojího, avšak politické národnosti jen jediné. Tak jsou tam Němci, t. j. lidé, jichž plemenná národnost jest německá, ale historicky a statoprávně jsou Švýcary, jich *politická* národnost

jest švýcarská. Po mém názoru jsou tedy všichni obyvatelé země České co do politické národnosti — jedno. (Bravo!) Všichni obyvatelé v Čechách jsou Češi — Böhmen! (Bravo!) To, pánové, popírati nenapadá nikomu, a těším se tomu upřímně, že se Vy páni na oné straně, hlásíte s námi k této národnosti politické. Ale jinak jest, co se týče národnosti plemenné: podle plemene jsme jménem Böhmen v celém světě míněni především my, slovanští Čechové, a smysl ten jest v obyčeji od staletí. Také Němci naši až do nejnovější doby neužívali o nás nikdy jiného výrazu, a v obnoveném zřízení zemském stojí vždy: in böheimischer Sprache, a nikoli in čechischer. Myslím teda, že jednáme zcela správně, zůstaneme-li při tomto historicky zavedeném výrazu; rozumí se, že tím Němci v zemi, to jest obyvatelé němečtí, nijak nebudou zkráceni; ano pánové mohou se v ohledu tom ohraditi, abychom my v budoucnosti nevyvozovali újmu práv nabytých jejich národností. (Bravo, Bravo!)

Palacký navrhoval, aby v německých úředních publikacích sněmu neužívalo se slov Čeche, čechisch, nýbrž Böhme, böhmisch. Se strany německé Steffens přednesl návrh tomu podobný, aby v úřední mluvě sněmu bylo se vyhýbáno výrazům Čeche, čechisch, a sice proto, že někteří sněmovníci cítí se tím uraženi. Kníže Auersperg a dr. Brauner dávali přednost návrhu Steffensovu, a ten potom byl přijat velikou většinou.

V též sněmovní schůzi přišla na denní pořádek zpráva kommisse o volbě poslance za okres Benátecký a Nymburský; byl tam nejdřív zvolen za poslance *Vincenc Vávra* (Haštalský). Ten jsa kandidátem práv, byl 10. října 1853 od vojenského soudu pro spoluvinu ve velezrádě odsouzen k pětiletému těžkému žaláři, kterýžto trest byl mu z milosti na jeden rok zmírněn; Vávra byl odveden do Munkačova, ale již 25. dubna 1854 byl na svobodu propuštěn, když při příležitosti císařského sňatku byla udělena amnestie. Roku 1859 Vávra podal k císaři prosbu, aby mu byly prominuty následky jeho odsouzení, a aby byl připuštěn k doktoratu práv anebo ke zkoušce notářské; ministeria kultu a spravedlnosti vrátila Vávrovi tu žádost s podotknutím, že nevidělo se jim přimluviti se za ni na nejvyšším místě. Místodržitel zrušil volbu Vávrovu, odvolávaje se k §. 18. a) řádu volicího, dle něhož ten, kdo byl odsouzen pro zločin, nemá práva voliti ani volenu býti.

Místodržitel také hned rozepsal volbu novou v okresu Benáteckém a Nymburském, kdež potom byl zvolen za poslance MDr. Josef Podlipský. Kommisse ke zkoumání voleb, jejímž zpravodajem byl dvorský rada Taschek, uznala, že volba Vávrova jest neplatna, avšak že sněmu, a nikoli místodržiteli, náleželo ji zrušiti; také vyřkla, že rozepsání nové volby bylo neplatné a tudy vlastně také volba Podlipského; poněvadž by však opětná volba sotva dala jiný výsledek, kommisse navrhla, aby volba Podlipského byla schválena. Menšina kommisse však, kterou tvořili všichni tři čeští členové (Čupr, Klaudí, Tomíček) navrhovala, aby sněm obrátil se prosebně k císaři o výklad zákonných ustanovení, která se toho týkala, a dokud tento authentický výklad nedojde, aby sněm o této volbě nerozhodoval. O této věci rozpředla se dosti dlouhá debata; Čechové (také biskup Jirsík) ujímali se Vávry, Němci schvalovali návrh většiny kommissní; jen Herbst dovozoval, že obě volby, Vávrova i Podlipského, jsou neplatny. Rieger promluvil ve prospěch odsouzeného Vávry tímto důtklivým způsobem (č. Prot. 35):

Všichni pánové přede mnou stavili se na půdu zákona; to činím já též. V §. 18. našeho volebního řádu praví se, že kdo byl odsouzen, nemůže býti volen. Roku 1809 přišel císař Napoleon se svou armádou do Vídně, zmocnil se města a začal rozkazovati jako ve své zemi; zařídil soud vojenský, od kteréhož byl odsouzen pan Castelli z té příčiny, že vydal nějaké písně, ve kterých vychvaloval věrnost k císaři a vlasti. Za tou příčinou teda byl nešťastník odsouzen od vojenského soudu. Štěstí jeho, že utekl do Uher, a Francouzové se ho nezmocnili, a tak je posud živ. Ptám se nyní, zdali pan Castelli může být volen nebo ne? Myslím, že dle Vašeho mínění nemůže, protože byl odsouzen od řádného a patřičného soudu, neboť tehdáž panoval fakticky Napoleon ve Vídni, a nikdo se o to nepřel. Z toho následuje, že ne každý odsudek rozhoduje v té věci, že musíme se ptáti, zdali byl rozsudek též pravý a zákonitý.

Tu pravím, že ve případě tomto nebyl takový rozsudek, že §. 18. vzhledem na pana Vávru nemá platnosti. Pan Vávra dopustil se svého přestupku v době, kdy platila konstituce, a dle zákona má se souditi přestupek dle zákona platného v té době, kdy přestupek se stal. A právě u žádného civilí-

sovaného národu nemá trest na přestupek vyměřený účinku nazpátek, i tedy také u nás ne. Pan Vávra byl zajat v době, kde nebyl v Praze ohlášen stav obležení. Byl zajat jeden den večer, a teprva druhý den byl ohlášen stav obležení. Ptám se: kterak mohl vojenský soud sáhnouti na osobu páně Vávrovu, když ještě nebyl ohlášen stav obležení? Následovně byl tu zákon porušen; tím stala se křivda proti zákonu, následovně jest rozsudek na ní založený neplaten; mohli bychom říci, že na tom základě o té věci nemůže býti ani řeči.

Za druhé: většina pravila, že Jeho Veličenstvo ráčil pronésti amnestii za příčinou svého zasnoubení s nejmilostivější císařovnou dne 24. dubna r. 1854. Amnestie ve filologickém významu slova znamená nezpomínání; teda císař ráčil se vysloviti, aby se těm, kteří byli odsouzeni, toho se ani nevzpomínalo, t. j. aby to nemělo na budoucnost žádného účinku. Tak já, tak i všichni civilisovaní národové rozumějí slovu amnestie. Jestliže ministerstvo, jestliže místodržitelstvo dává slovu tomu užší výklad, to nemůže ublížiti ani právu pana Vávry, aniž může snížit milost císařskou. (Hlučná pochvala.) Z té příčiny myslím, poněvadž pan Vávra byl amnestován, a poněvadž amnestie ruší všecky následky skutku, že i tento následek musí býti zrušen; tedy se mu toho nemá vůbec ani vzpomínati ani za příčinou jeho volby. Tak jest dle mého zdání stav věcí, a následovně nemůže míti §. 18. místa.

Však ale já myslím, že lépe učiníme, když se v té věci nepostavíme na přísnou půdu zákona, a když raději volíme cestu mírnější, která zajisté k cíli lépe povede. Z té příčiny chci učiniti návrh, abychom se obrátili k milosti Jeho Veličenstva, kteráž podobné milosti udělila v Uhřích, v Haliči a vůbec v jiných krajinách. My víme všichni, že jeden z ministrů Jeho Veličenstva, který po boku Jeho co rádce stojí, byl podobně odsouzen. My víme, že v uherském sněmu sedí mužové, pro přestupky politické odsouzení, že taktéž jest takových na sněmě haličském asi 20 neb 30: a u nás, kde se o jednoho jedná, shledává se tolik pochybností! Já myslím,

že Jeho Veličenstvo císař a král náš nám bude tak milostivým, jako byl Uhrům, že naše prosba nebude marna, jestli Jej poprosíme, aby ráčil v té věci vysloviti své mínění.

A nyní ještě několik slov. Ti páni právníci, kteří posud mluvili, drželi se přísně slova zákona a sice dle zásady: fiat justitia, pereat mundus, t. j. nezáleží na tom, jestli se někomu ublíží, ani nezáleží na tom, jestli někdo bude vyloučen ze sněmu, zůstane-li 60.000 lidí na delší čas nezastoupeno; na tom ale záleží, aby se písmeno zákona zachovalo. Já zas myslím, že to není cesta přiměřená. Jestliže jest volba pana Vávry neplatná, tedy jest volba pana Podlipského platná, a naopak. Tedy já myslím, že můžeme věc tu nechat tak dlouho, pokud se o první volbě nerozhodne. Bude-li totiž první za neplatnou prohlášena, tedy bude volba pana Podlipského platná. Ale aby tím okres Nymbursko-Benátský zůstal nezastoupen, toť by byla křivda učiněná okresu. Voličové okresu toho učinili povinnost svou, jelikož zvolili prvně pana Vávru v tom domnění, že pan Vávra jest volitelným; když ale pan místodržitel řekl, že jest volba neplatna, vykonali podruhé svou povinnost voličskou a zvolili pana Podlipského. Kterak by okres tento přišel k tomu, aby zůstal bez zastoupení? Já tedy myslím, že jestli se stala chyba, stala se vinou pana místodržitele; ale okres by tím nikterak trpěti neměl. Protož činím návrh ten, aby volba pana Podlipského zůstala tak dlouho co do platnosti in suspenso, dokud nebude právně rozhodnuto o volbě pana Vávry. Zde kladu návrhy své na stůl sněmovny; podávám je v řeči německé, by byly lépe porozuměny. (Bouřlivý potlesk.)

Návrh Riegrem podaný zněl v tato slova (Prot. 39): „Slavný sněm račiž se usnésti, rozhodnutí o platnosti volby p. JUC. Vávry v okresu Benáteckém a Nymburském ponechati nejvyššímu rozhodnutí našeho nejmilostivějšího císaře, a zároveň prositi, aby Jeho Veličenstvo ráčil, jakož se to dílem již stalo v jiných korunních zemích, z nejvyšší milosti přiznati plné požívání práv statoobčanských těm, kdož toliko pro politické přestupky byli odsouzeni. Dále platnost volby p. Podlipského zůstaniž tak dlouho nerozhodnutou (neboť dlužno ji pokládati za volbu, proti níž se činí

námitky), až bude platně rozhodnuto o platnosti a neplatnosti volby p. Vávrovy."

Na konec byly většinou přijaty všechny návrhy většiny kommisse, tak že Podlipský byl připuštěn za poslance. Potom mělo se hlasovati o návrhu Riegrově, aby podána byla císaři prosba za rehabilitaci politických odsouzenců. To překazil předseda soudu zemského Waidele v. Willingen poznámkou, že není radno usnášeti se o prosbě tak důležité, dokud sněm není ustaven; místodržitel Forgách hned se toho chopil, dávaje na srozuměnou, že by nepřijal nic od sněmu ještě neustaveného. A tak prosba za rehabilitaci odložena (Prot. 42).

Zde dlužno podotknouti, že Rieger již dne 8. dubna ku konci druhé schůze žádal na maršálkovi, aby přijal slib od těch poslanců, jejichž volby byly již schváleny; maršálek k tomu tehdáž nesvolil, nevěda si hned rady (Prot. 19). Ku konci třetí schůze, když nevyplnění jeho žádosti mělo tak nemilý účinek, Rieger opět se dotazoval, kdy bude slib činěn. Stalo se to dne 10. dubna před koncem schůze skoro ode všech poslanců najednou; tu pak maršálek prohlásil sněm za ustavený (Prot. 53).

Skoro celou tuto čtvrtou sněmovní schůzi 10. dubna zabrala debata o třech volbách, Rychnovské, Mlado-Boleslavské a Novo-Bydžovské. V Rychnově a městech sdružených zvolen byl většinou hlasů sudí Frant. Vokoun. Poslanec Skuherský oznámil na sněmě po česku, že při té volbě dály se nepořádky. Místodržitel si žádal, aby řeč Skuherského byla dříve přednešena také po německu, nežli se přikročí ke hlasování o návrhu odročovacím. Rieger postavil se proti této žádosti místodržitelově, řka, že by potom sněm si musil udělati pravidlo, aby všechny řeči, jež se tu mluví, překládány byly z češtiny do němčiny anebo z němčiny do češtiny, a to že není možno; také přimlouval se, aby rozhodnutí o té volbě bylo odloženo, až se lépe vyšetří, co se při ní dělo. Akta té volby odevzdána byla potom kommissi verifikační.

Ve městech Mladé Boleslavi a Nymburce zvolen byl za poslance P. Řezáč. Namítáno, že jeden kaplan z kazatelny vybízel k volbě tohoto kněze, a že této volby účastnilo se také 49 ženských. Otázka, *mohou-li také ženské voliti*, když mají předepsané vlastnosti voličské, nebyla z počátku jasná, ano dosti záhadná. Rieger uvedl místodržitele hraběte Forgáche do patrných rozpaků, když obrátil se k němu se žádostí, aby tu věc objasnil. Pravil takto (č. Prot. 49):

Žádám p. místodržitele, by se před námi ráčil vysloviti, zdali ženské směly hlasovati skrze plnomocníky, nebo ne-

směly. Ale stalo se to na mnoha místech. Právě jeden poslanec mně také pravil, že Jeho Exc. p. místodržitel do jednoho místa telegrafoval, že ženské *smějí* hlasovati. Myslím, že se o tom mluvilo při volbě pana prof. dr. Herbsta. Jeden pan poslanec vymlouval ten skutek, že volily také ženské plnomocníky svými, tím, že bylo telegrafováno p. místodržiteli — musí se to nacházeti v protokolu — a že došla od téhož telegrafická odpověď, že se to rozumí samo sebou, a že ženské mohou voliti skrze plnomocníky — jestliže jsem zprávě dobře porozuměl. Prosil bych tedy, aby byl pan maršálek tak laskav a dal čísti onu část včerejšího protokolu při zkoumání volby p. prof. dra. Herbsta.

(Pokračuje německy:) Přicházíme tu k velmi důležité otázce zásadní: Jsou-li ženy vůbec oprávněny voliti do sněmu skrze plnomocníky, anebo nejsou? Není to ve volebním zákoně dosti jasně vysloveno. Volební zákon ustanovuje v ten rozum, že každý, kdo v některé obci země té jest oprávněn k volbě, jest též oprávněn k volbě do sněmu. V obci pak jsou ženštiny oprávněny k volbě; jde teda o to, jsou-li také oprávněny k volbě do sněmu. Mně není to místo dosti jasno, avšak připomínám si určitě, že mi jeden z pánů poslanců pravil, že v jistém určitém případě, nevím již kde, tuším stalo se to při volbě professora Brinze, učiněn byl dotaz k vysoké vláde zemské, může-li se dopustiti, aby ženštiny volily skrze plnomocníky, a že tam došla telegrafická odpověď, že se to ovšem připustiti může.

Místodržitel odpovídá, že v tom okamžiku nemůže určitě odpověděti. Připouští, že snad bylo odpověděno, aby ženské hlasovaly skrze plnomocníky. Ale dozajista nebylo odpověděno, že ženské mohou osobně do sněmu voliti. Při této volbě praví se však výslovně, že 49 ženských volilo.

Rieger (n.): To nebylo řečeno, že těch 49 paní hlasovalo *osobně*. Mám za to, že co se připouští v osadě německé, musí býti dovoleno také v místě českém. Všude musí platiti stejné právo. Jelikož ale pozoruji, že mnozí na volbu tu pohlížejí s pochybností, a mnozí si přáti nemohou, aby o plat-

nosti její zůstala pochybnost, činil bych návrh, aby se volba ta zkoumala ještě důkladně a byla tudy ještě odkázána kommissi.

Volba Řezáčova byla potom většinou schválena. — Místodržitel za některou chvíli, opatřiv sobě akta, oznámil ve sněmu, že jenom z jednoho okresu, a sice z Karlových Varů, došla k němu otázka, zdali a jak mohou do sněmu voliti osoby ženské, nezletilé a pod kuratelou stojící. Odpověděl se vztahem k §. 13. řádu volení do sněmu, že takové osoby mohou voliti skrze zástupce nebo plnomocníky, tak jak předpisuje §. 30. zákona obecního z roku 1849 (Prot. 52).

Ve venkovském volicím okresu Novo-Bydžovsko-Chlumeckém zvolen byl za poslance JUC. *Benoni*. Ten platil dříve daně 10 zl. 50 kr.; několik dní před volbou úřad jemu tu daň proti jeho vůli snížil na 9 zl. 60 kr., čímž Benoni ztratil právo voličské, a byl z hotového již seznamu voličů vyškrtnut. Rieger ozval se proti této obzvláštní proceduře úřední a ve prospěch Benoniho těmito slovy (č. Prot. 50):

Já myslím, že volitelnost pana kandidáta Benoniho zakládá se na tom, zdali v roce právě minulém platil k tomu konci potřebné zákonité daně; však ale vzhledem k tomu, že skutečně v roce minulém platil daně, jsou důkazy po ruce. Jest to událost podivuhodná, že úřad den či několik dní před volbou daně p. Benoniho o několik zlatých snížil. To by byla právě pěkná příležitost, aby si mohl každý daně snížiti; potřebujeť se jen přihlásiti za kandidáta. Ja myslím, že ta okolnost jest skutečně podivuhodná, a že zasluhuje lepšího uvážení. Tím, což uvádí výbor stavovský, že se musí ponechati úředníkům k rozhodnutí, zdali kdo platí daně nebo neplatí, dali by nás do moci úředníka berničného; ten by mohl jednoduše říci: „Ty neplatíš daně," a druhý den by mohl říci: „Já jsem se zmýlil" (Smích). Myslím, že sněmu přísluší právo, zkoušeti tu volbu; a konečně myslím, že v tomto případu ani toho není třeba, a sice z té příčiny, poněvadž pan Benoni dostal čestné měšťanství od města Žiželic ještě dva dni před volbou. Jestli tomu tak, jest co čestný měšťan volitelný v té obci a následovně v celé zemi. To dostačuje,

bychom dále nešli a volbu za platnou uznali; však jestli by sněmu zapotřebí vidělo se býti, nechať se věc ta prozkoumá, poněvadž se zdá, že úředníci nechvalně dle zákona se neřídili.

Akta, týkající se volby Benoniho, byla odkázána kommissi.

V páté schůzi dne 11. dubna usneseno po návrhu kn. Karla Auersperga podati císaři adressu díků za prohlášení ústavnosti. K vypracování té adressy zvolena kommisse sedmičlenná, ve kteréž z Čechů zasedli Palacký a Rieger (Prot. 60). — Hned potom kardinál arcibiskup učinil památný návrh, aby sněm po zvláštní deputaci prosil Jeho Veličenstvo císaře, by se dal korunovati za krále českého. Valem a s nadšením usneseno, zvoliti k tomu cíli deputaci devítičlennou; avšak dle zdání Riegrova přidáni jsou k ní a postaveni v její čelo maršálek, jeho náměstek a kardinál, tak že celá deputace měla dvanáct členů. Kurie venkovských obcí zvolila do té deputace Palackého, Riegra a Braunera, — kterážto trojice za těch let vůbec stála v čele česko-politického ruchu.

V šesté schůzi 12. dubna již byla přednášena a bez debaty přijata poděkovací adressa k císaři; Auersperg přednesl ji německy, Rieger česky; byla velmi kratičká.

Potom přišel na denní pořádek návrh Riegrův v příčině *nezodpovědnosti a nedotknutelnosti poslanců*, t. j. aby členové českého sněmu za to, co ve sněmu mluví a činí, nebyli zodpovědni nežli toliko sněmu, a aby v čas zasedajícího sněmu nemohli beze svolení sněmovního pro žádný přestupek býti bráni do vyšetřování, aniž pro dluhy stěžováni vazbou. Návrh svůj odůvodnil Rieger touto řečí (č. Prot. 66):

Slavný sněme! Každý člověk, kdykoli ho stíhá nemoc nějaká, povolá sobě k poradě lékaře. Vznešenější osoby mívají osobní lékaře, kteří zdraví jejich neustále opatrují a svými diétními předpisy jejich život spravují. Takový lékař jest často přinucen vznešenému pánu, jejž léčí, říci: „Pane! nemoc tvá pochází z tvého nepořádného života; musíš napraviti život svůj, a pak musíš užívati toho neb onoho léku, který jest snad perný a nepříjemný.“ V podobném případě jest také sněm náš. I naše vlast i náš stát nyní jest v poměru jaksi chorobném, a potřebuje lékaře. Náš sněm jest takový lékař jeho, jest právě jakési collegium medicum, kteréž mu má dávati radu; rada ta musí býti upřímná, a i léky,

kteréž má předpisovati, musejí snad býti trpké. Kdyby každému lékaři, kdykoli předpisuje trpké léky, anebo kdykoli dává svému patientovi přísné napomenutí, hned jíti mělo o hrdlo, bylo by málo dobrých lékařů; a též bylo by podobně málo sněmovníků, kteří by neohroženě léky předpisovali, kdyby nebyli zcela neodvislí v mínění svém, a kdyby měli za slovo a radu svou odpovídati. Protož myslím, že nebude našim poměrům, ovšem chorobným, ani rady ani pomoci, nebude-li se mluviti upřímně, jak říkáme, do pravdy, a nebudou-li se předpisovati dobré léky, ať jsou již trpké nebo sladké.

Náš stav nynější jest jaksi nejistý; ovšem že v nynějším okamžiku vane jakýsi větřík lehký, jakýsi teplý dech jarní. Ale kdo nám za to ručí, nepřijde-li brzy po něm zase lítá bouře neb vítr mrazivý, který mladé hlavičky květin spraží? nepřijde-li dusné ticho a umrtvující parno? Však bohužel máme již zkušenost v tom směru; už jednou zavítala k nám svoboda a opět nás opustila; a kdo nám za to ručí, nestane-li se podobně i nyní? Jsou mezi námi poslancové, kteří seděli na říšském sněmu, kteří tam mluvili a rokovali dle poctivého přesvědčení svého neohroženě. Avšak máme i tu zkušenost, že nejeden z nich pro jednání své na říšském sněmě byl později pronásledován. Víme, že úředníci, kteří byli tehdáž na říšském sněmě, později nebyli povyšováni ve svých úřadech, nýbrž museli seděti mnohá léta na tom samém místě; víme, že jiní později nemohli přijíti ani k notářství ani k advokacii, ačkoliv se všemi zákonními předpisy vykázali.

Nejsmutnější příklad toho jest můj nezapomenutelný přítel Havlíček (Bravo!), jeden z nejšlechetnějších synů našeho národa; i on zastával na sněmě a později v tisku jen přesvědčení své, a to přesvědčení poctivé a upřímné, způsobem řádným a v policejních mezích zákona; ani jediný soud nebyl s to odsouditi ho. Nicméně stalo se, že mocí policejní byl vyrván z lůna rodiny své, že byl násilně zavezen do cizí země, kdež léta tráviti musel v opuštěnosti; srdce mu uschnulo, tak že se nám vrátil do vlasti se zárodkem smrti v prsou,

aby zde kosti složil vedle věrné ženy své, kterouž podobný osud potkal.*)

Pánové! jakož se stalo příteli mému, podobně může se státi i nám. Možná, že nejeden z nás slova toho se nezhrozí; že i kdyby zákona, kterýž navrhuji, nestávalo, neohroženě a upřímně bude mluviti pravdu. Avšak ne každý z nás jest hrdinou, ne každý z nás je povahy takové, jaké byl nebožtík Havlíček; nejeden z nás vázán jest svou rodinou, svými poměry sociálními, svým úřadem, svou službou, a ne každý může obětovati ne toliko blaho své, ale též blaho rodiny své tak, jak učinil on. Protož myslím, že jest nevyhnutelná potřeba, aby vše, cokoli poslanec činí na sněmě a cokoli mluví v tomto úřadě svém, bylo volno, a on nebyl z toho odpovědným. Též podobně pokládám za potřebu nevyhnutelnou, aby poslanec nemohl býti stíhán ani uvězněn bez přivolení sněmu tohoto, leč by byl dostižen při skutku samém; to žádá důstojnost poslance, důstojnost samého sněmu, kterýž bera účastenství v zákonodárství, má tím i účastenství v samé souverainitě; musí teda býti opatřen, aby nemohl býti stíhán okolnostmi nahodilými, které na něho podezření uvrhují, neb nastraženými. Protož myslím, že není ani svobody na sněmu, kde není neodpovědnosti jeho poslanců, a že není ani důstojnosti sněmu, kde není neporušitelnosti jejich. (Bravo! Hlučný potlesk.)

(Pokračuje německy): Doufám, pánové, že tento návrh dojde souhlasu na všech stranách tohoto sněmu. Věc jest tak jednoduchá, patří tak říkaje k abecedě konstitučního života, a nezasedá žádný sněm, žádné konstituční shromáždění, pro které by neplatil tento zákon o neodpovědnosti a nedotknutelnosti jeho poslanců. Proto také soudím, že by snad nebylo

*) V. Hálek ve feuilletoně Národních Listů č. 102 vyličuje, kterak Rieger přirozenými a nehledanými prostředky dosahuje velikých účinků řečnických. O přítomné řeči píše, že „jest bez odporu to nejlepší, co jsme doposud v sněmu slyšeli. Jak rásně, jak dojímavě líčil působení Havlíčkovo! To hrobové ticho, ty slzy v očích. (Cituje některé výroky Riegrovy.) Řečník sám jest pohnut hroznými upomínkami na slavného mučedníka českého národa.“

vhodno rozpřádati o otázce té dlouhé debaty. Vždyť jedná se konečně jen o věc, a ne o to, abychom o předmětu tom mluvili dlouhé řeči.

Dovoluji si tedy navrhnouti, aby tento návrh, by se vyhovělo jednacímu řádu, odkázán byl kommissi; k této kommissi hodili by se členové výboru, jemuž nyní přísluší zkoumání voleb, jelikož beztoho všickni téměř členové jeho jsou právníci a úplně způsobilí k tomu, aby otázku posoudili a podali ji ve znění přísně zákonném a přesném. Nechť oni teda přijmou můj návrh, pokládají-li jej za vhodný; pakli něco ve formě neb ve výrazu má se na něm změniti, nech tak učiní, a věc přednesou v jednom z nejblíže příštích sezení.

Myslím, že toto jest základní podmínkou vší volné činnosti konstituční; sluší teda, abychom tím počali, a jediné to nás ospravedlňuje, že o paragrafu tomto, tvořícím část ústavy, jednáme napřed, a že vytrhujeme jej jaksi ze řady ostatních. Není, jak jsem již pravil, žádné svobody sněmu bez svobody jednotlivých poslanců, a není důstojnosti sněmu bez jejich nedotknutelnosti.

Poslanec Brinz mínil, že by sněm měl zvoliti ústavnou kommissi, kteréž by odevzdal se ku předchozí poradě návrh Riegrův jakožto její první úkol. Také kníže K. Auersperg odpíral formálnému návrhu Riegrovu; mínil, že to záleží na vůli samé kommisse, zvolené k verifikování voleb, chce-li na sebe vzíti také poradu o návrhu Riegrově, ano pochyboval, jsou-li její členové s ten úkol. Proti těmto námítkám a průtahům hájil Rieger formálnou částku svého návrhu, kteráž především směřovala k rychlému vyřízení jeho návrhu hlavního. Pravilť (n. Prot. 68):

Nepochybuji nikterak, že jest nevyhnutelně zapotřebí, zvoliti zvláštní kommissi ústavní. Způsob, jak by se měla sestaviti, bude asi předmětem zvláštního rokování, poněvadž při tom třeba míti na zřeteli mnohé okolnosti a mnohé zájmy. Odůvodnil jsem také, proč návrh, který činím, ačkoliv tvoří část ústavy. jest návrhem pilným, a sice, poněvadž je patrně potřebí, aby o něm bylo přede vším jednáno a rozhodnuto. Neboť právě při debatě o způsobu, jak se má sestaviti ústavní

výbor, mohou přijíti k řeči důležité otázky zásadní, a tu bylo by žádoucno, aby zákon, který se tu právě navrhuje, již byl v platnosti. Myslím však, že se to musí považovati za výjimku.

Byl bych mohl velmi dobře navrhnouti jiný zvláštní výbor k tomu účelu. Neučinil jsem toho, chtěje ctěným pánům členům sněmu uspořiti času. Myslím, že je to zbytečno. Každá kommisse, kteréž bude raditi se o tomto návrhu, může práci tu vykonati ve čtvrt hodině, neboť podal jsem návrh tak, jak se nalézá ve všech ústavách, a já nemám dokonce praetense býti v té věci originálním nebo pověděti něco jiného, než již bylo jinde pověděno; a podrobuji se každé kommissi, která se ve příčině ústavy sestaví. Jen z té příčiny, abych ušetřil času, navrhl jsem kommissi, která již stává, aby se opět nezmařilo půl hodiny volbou. (Bravo!) Že členové oné kommisse jsou k věci té schopni, o tom ovšem není pochybnosti, protože jsou vesměs právníci; že však povinnost tu na se vezmou, o tom taktéž není pochybnosti, protože dle jednacího řádu jsou povinni přijmouti každou volbu do takového výboru, jestliže již neúřadují ve třech kommissích. Myslím tedy, že jsem tím dřívější otázku vyřídil.

Na konec návrh Riegrův přikázán byl kommissi verifikační, tak jak si toho navrhovatel přál.

V sedmé schůzi 15. dubna předsedal maršálkův náměstek Vaňka, poněvadž maršálek hrabě Nostic ochuravěl. Nejprve přednešeny byly zprávy, kterak ve Vídni pořídily dvě deputace, jež tam poslány byly s adressou poděkovací a s prosbou za korunování. — Mezi došlými spisy nacházel se návrh Riegrův, aby sněm zvolil patero kommissí, a sice k poradám o úvěrnictví, o spojení obchodním, o školství zemském, o ústavech vzdělavacích, a k vypracování zákona obecního.

Na denním pořádku nacházela se vládní předloha, aby sněm dle nové ústavy zvolil *výbor zemský* a dal mu *plnou moc k ustanovení rozpočtu zemského*. Po přečtení této předlohy dal se slyšeti Rieger v tato slova (č. Prot. 78):

Prosím o slovo! Já pozoruji, že již několik návrhů bylo předloženo slavnému sněmu, aniž byla otázka učiněna, zdali ty návrhy nalézají podporu, aniž byla nějaká kommisse jme-

nována. kteráž by o tom sněmu své zdání podala. Nevím, jak se v té věci bude pokračovati. Není dosti na tom, aby se návrh podal od koho koliv, ale jest zapotřebí, aby přišlo také ke hlasování o něm.

Já myslím, že návrh, který pan místodržitel podal, jest velmi důležitý; jednáť o tom, že se od slavného sněmu má dáti plnomocenství nově zvolenému výboru zemskému, a sice má se mu dáti plnomocenství velmi úplné, poněvadž se zdá, že říšský sněm bude sněmovati dlouho. Ptám se tedy, na jak dlouho má býti to plnomocenství dáno? Snad má dokonce býti na dvanáct let, jako to bylo dříve? Myslím teda, že musíme rozvážiti, na jak dlouho budoucímu výboru zemskému takové plnomocenství dáme, a že ta věc jest tak vážná, bychom k tomu cíli zřídili zvláštní kommissi, kteráž by tu věc uvážila a návrh učinila, kterak bychom se v té věci měli zachovati.

Místodržitel odpověděl, že nemůže se jednati o dvanáct let, nýbrž že se jedná o rozpočet na rok 1862; výboru zemskému má se uděliti plná moc, a sice proto, že rozpočet zemský na rok 1862 jest již ve Vídni předložen k nejvyššímu schválení, a správní rok 1862 počíná se listopadem 1861. Místodržitel doufá, že sněm brzo opět se sejde.

Dr. *Rieger* (n.): To doufám též, avšak zkušenosti, jakých jsme nabyli, radí nám, abychom ve věci té byli opatrni. Vyjádření podané Jeho Excellencí mne v mínění tom potvrzuje. Oč se zde jedná? Jedná se o to, abychom dali zemskému výboru carte blanche ke vládnutí našimi měšci a sice, když toho třeba, i bez usnešení sněmu. Myslím, že v takové věci musíme jednati svědomitě a velmi prozřetelně. Myslím, že je naprosto nutno, aby se věc dobře uvážila, abychom ji teda odkázali kommissi, která by o ní pojednala a nám pak zprávu podala, jak daleko má sáhati plnomocenství, které dáváme zemskému výboru, a jak dlouho má trvati. Jak jsem pravil, zemský výbor splnomocňuje se tu, aby vládnul měšcem celé země; to nemůžeme učiniti lehkomyslně, neb nevíme také, jak dlouho má trvati jeho působnost. Když předešlý sněm roku 1847 volil svůj zemský výbor, ani ve snu mu nenapadlo, že tento bude

*

vládnouti po dvanáct let všemi fondy zemskými, a přece se tak stalo. Po takovýchto zkušenostech budiž nám odpuštěno. jednáme-li v tak důležité věci opatrně. Nechtějme se nikterak ukvapiti! (Bravo!) Na všechen způsob jest ten návrh tak závažný, že má býti kommissi odkázán a posuzován, neboť pánové, i ti, kdož mají býti voleni do výboru zemského, berou tím na sebe hroznou zodpovědnost.

Kníže Auersperg mínil, že napřed má se zvoliti výbor zemský a pak teprva kommisse k vypracování instrukce pro výbor zemský. Předsedající dr. Vaňka mínil, že to je totéž, co navrhoval Rieger.

Dr. Rieger (n. Prot. 79): Navrhoval jsem, aby se sestavila kommisse, jejíž úlohou by bylo, zkoušeti tuto předlohu vládní. podrobněji o ní pojednati a podati sněmu návrhy, jak by v té věci měl hlasovati. Nemůžeme v plném sezení rokovati o všech podrobnostech této předlohy, a nemáme jiné předlohy, kteréž bychom se přidrželi. Bude-li zřízena taková kommisse, může jí veleslavné místodržitelstvo plnomocníkem svým podati potřebná vysvětlení, a když tato vysvětlení budou podána, pak kommisse, sestávající z důvěrníků našich, utvoří si o věci úsudek a přednese jej sněmu; takto bude sněm náležitě zpraven, a může hlasovati.

Co se týče mínění pana knížete Auersperga, podotýkám. že to není lhostejno, ano že bude právě záviseti na tom, jaká bude instrukce, jež se sestaví; můžeme ovšem přistoupiti dnes k volbě zemského výboru; ale, když jsme jej zvolili, pak máme teprva hlasovati o instrukcích, jež mu dáme. Vypadne-li ale instrukce tak, že zvolený výbor zemský musí říci: „S touto instrukcí nechci aneb nemohu úřadovati, nemohu převzíti zodpovědnost, jaká se mi v instrukci té ukládá, já vracím mandát. jenž se mi dává“ — tím bude sněm přinucen předsevzíti novou volbu. Dovoluji si tedy otázku, zda by nebylo prospěšnějším dříve sestaviti instrukci, nežli zvolíme zemský výbor. Ostatně nekladu na to váhu, ale za *podstatné* považuji, by se hlasovalo o otázce, má-li kommisse býti sestavena. Navrhuji kommissi sedmičlennou.

Debata skončila se tím, že přijat návrh, aby zvolila se kommisse. Potom náměstek maršálkův chtěl přikročiti k volbě výboru zemského. Rieger však chtěl, aby hned také se ustanovilo. z kolika členů ta kommisse má se skládati, a mínil, že se to mohlo státi již při posledním hlasování. Za příčinou neschopnosti Vaňkovy nastala z toho zbytečná a směšná debata, jejíž konec byl, že usnešeno zvoliti do kommisse devět členů, jak navrhl Auersperg.

Voleno potom do výboru zemského. Kurie obcí venkovských zvolila Riegra a Braunera. Rieger spravoval potom ve výboru zemském odbor pátý, k němuž náležely záležitosti vyvazovací, přirážky zemské, poplatek hudební, české divadlo, silnice a vodní cesty.

Když schůze trvala již 9 hodin (od 10 do 7), náměstek maršálkův odložil nedokonané volby náhradníků na zítřek; zároveň oznamoval, že zítra přijdou na denní pořádek volby do říšské rady. V českém klubu tato záležitost byla předmětem těžkých úvah a bouřlivých porad; neboť většina českých poslanců klonila se k tomu, že by Čechové neměli se účastniti volby do říšské rady; menšina v českém klubu však byla odhodlána a také vyslovila se, nechť usnešení dopadne jakkoliv, že ona voleb se účastní. Obava takovéto roztržky přiměla Riegra, že se naklonil k obeslání; i navrhoval v klubu, aby čeští poslanci přistoupili k volbě do říšské rady s ostrým protestem. Především čeští poslanci přáli si odkladu, aby věc mohli mezi sebou déle uvažovati a k jednomyslnému usnešení dojíti. Pročež dr. Klaudi žádal nyní na sněmu náměstka maršálkova, aby volbu do říšské rady odložil aspoň na pozejtří. Ve velikém rozčilení a unavení, do jakého devítihodinná schůze přivedla každého účastníka, Klaudi zvolal mezi jiným: „Za starých časů, když někoho odsoudili na smrt, dopřáli mu aspoň času na rozmyšlenou.“ (Křiky: Oho! Předseda volá k pořádku. Klaudi pokračuje). „Vidíte, my jsme v takové menšině, že nemožno jest“ . . . několik hlasů volalo: Kdo? Rieger vzkřikl: My Čechové slovanského jazyka (wir Böhmen slavischer Zunge), aby to páni věděli. — Klaudi potom odůvodňoval ještě svou žádost, aby volby do říšské rady odloženy byly aspoň o 24 hodin. Rieger podporoval tu žádost touto přímluvou (n. Prot. 87):

Připojuje se k návrhu pana poslance dra. Klaudiho, dovolil bych si navrhnouti, aby pan předsedův náměstek učinil opatření, by rozličným skupinám, jak sestaveny jsou v předloženém seznamu, a sice 25 skupinám, z nichž má se voliti do rady říšské, poskytla se příležitost shromážditi se předkem o sobě zde anebo v jiné místnosti tohoto domu, aby napřed

skupiny ty mezi sebou se radily a každá skupina vykonala jakousi volbu předběžnou, jakousi kandidaturu, kteráž sice celý sněm nezavazuje, ale nám ostatním k poučení poslouží. My na př. nemůžeme voliti pány z velkostatkářů; třetina veškerých poslanců do rady říšské má býti volena z nich; já znám ze všech těch pánů sotva pět. Jakž mohu tedy s dobrým svědomím voliti? musel bych napsati jména mně zcela neznámá. Když tedy pánové sboru velkostatkářského se shromáždí, když ve své kurii mezi sebou předběžnou volbu vykonají a nejschopnější sami ze sebe pojmenují, můžeme my pak na to vzíti ohled. Takto však museli bychom voliti slepě. Uvažte, pánové, náš sněm není jako jiný, jako na př. sněm salcburský nebo v jiných menších provinciích; tam sejde se jen asi 20 až 30 poslanců, kteří se od jakživa osobně znají; my však jsme zde shromážděni z veliké zemé a z pěti millionů obyvatelstva: kdeže měli jsme času, abychom se poznali? Ze 240 nemohu tak snadno voliti jako z dvacíti. Myslím, že návrh, jejž činím, jest věci velmi přiměřený: nechť teda pan místopředseda pro zítřek neb pozítřek učiní opatření, aby se kurie sešly a kandidaturu předsevzaly, abychom my teprva na jejím základě volbu vykonali.

Náměstek maršálkův konečně uprošen anebo dlouhým seděním umořen svolil k odročení voleb říšskoradských o 24 hodin. Avšak na zejtří přece ustanovil schůzi k jednání o jiných záležitostech.

Do osmé schůze dne 16. dubna dostavili se poprvé ministři Schmerling a Plener, kteříž též byli členy sněmu českého. To snad bylo spolu popudem, že poslanec *Ondřej Haase v. Wranau* hleděl se vyznamenati, a ačkoliv před schůzí dlouho se radil s knížetem Karlem Auerspergem, provedl to způsobem vybraně nemotorným. Přítel jeho dr. Vaňka zase předsedal na místě maršálkově. Tu při čtení protokolu předešlé schůze Haase ujal se slova, řka, že Klaudi včera zde mluvil o jakési menšině, a když bylo tázáno, kdo jest ta menšina, zvolal Rieger: Wir Böhmen slavischer Zunge; to prý by znamenalo, že jest zde strana slovanská a německá, čemuž Haase odporuje, nechtěje ve sněmu znáti nežli strany politické. „My (deklamoval Haase) náležíme ke straně, která na svém praporu nenosí žádného znaku zemského; na naší korouhvi stojí znak veškerého Rakouska. Naším heslem jest: Veliké Rakousko na vždy.

Když se jedná o volbě do říšské rady, bude nám jednostejno, zdali do říšské rady přijde více slovansky mluvících anebo více německy mluvících. Co však nám není jedno, jest to, zdali ti, kdož tam přijdou, hlasují pro velké Rakousko anebo proti velkému Rakousku.“ Řeč tato, k opravě protokolu nikterak nenáležející, slyšela se tím podivněji, že týž Haase v minulých dnech účastnil se deputace, která ve Vídni prosila císaře, aby se dal korunovati na království české.

Jak Haase domluvil, Rieger hlásil se o slovo. Vaňka nechtěl dopustiti, aby mluvil, řka, že to bylo jen ohražení, co Haase mluvil, a o ohražení že nemůže se rokovati. Rieger však nedal se zdržeti, a za všeobecného velikého rozčilení, odbyl pana Haase touto promluvou (n. Prot. 89):

Prosím, je-li to dovoleno panu Haasovi, aby se také mé ohražení do protokolu přijalo. K vůli opravě protokolu bude i mně dovoleno podati stejné ohražení. Rovné právo všem! (Bravo!)

Pan Haase zcela nevhodným způsobem použil té příležitosti, aby zde vyložil politický program.

My, pánové, jsme Čechové jazyka slovanského; to jest faktum statistické, jak se toho můžete dočísti v úřední statistice pana Czörniga. Chcete-li, jest to snad neštěstí, aspoň jsou lidé mezi námi, kteří to za neštěstí prohlásili. (Bravo!) Ten milý Pán Bůh již tak tomu chtěl, tak tomu jest; již nás, pánové, musíte vzíti jak jsme. Přizná-li se to jednou, tož chceme, aby s českým kmenem nakládáno bylo jako se všemi jinými. (Bravo!) Nemůžeme to schvalovati, že se nám dává volební řád, kterým se český kmen uvádí ve strojenou menšinu. (Bravo!)

Ohražujeme se dále proti mínění pana poslance Haase, že my bychom nechtěli žádného velkého Rakouska; naopak, jsme to my, kteří je chceme. (Bravo!) Všichni ti, kdož chtějí Rakousko rozděliti ve dvě polovice, jsou Malo-Rakušané a ne Velko-Rakušané! My chceme stvořiti Rakousko, ve kterém by všichni národové a všecky provincie byly rovnoprávny, ale nikoliv Rakousko ve dvě polovice rozdělené; my musíme utvořiti rámec, který pro všechny se hodí a ve kterém je-

dnotliví dílové jsou v harmonii s celkem. Toť jest, čeho se domáháme.

Ohražujeme se též proti mínění pana poslance Haase, že máme znáti jen jediný štít; my známe ovšem štít rakouský, ale my známe také znak království Českého, jehož nikdy nezradíme! (Bravo!) Ale štít království Českého nemůžeme si mysliti odloučený od znaku veškeré monarchie. (Bravo!) Protož, pánové, jsou ti, kdož zapírati chtějí znak království Českého, našimi odpůrci a zůstanou jimi! (Bravo!) Vedle otázky národnostní musí také tato politická otázka býti rozřešena: a tu věčně budeme se ohražovati, kdyby s námi jednati chtěli jako s francouzskými departamenty a chtěli popírati historický ráz naší monarchie.

Po slovech Riegrových ozvala se hlučná pochvala ve sněmovně, také z galerie; místopředseda pohrozil galerii vyklizením; tím tato bouřlivá scena se skončila.

V deváté schůzi dne 17. dubna přišla na denní pořádek zpráva kommisse o návrhu Riegrově ve příčině *nezodpovědnosti a nedotknutelnosti poslanců sněmovních*. Zpravodajem kommisse byl Taschek. Konečné návrhy kommisse srovnávaly se s návrhem Riegrovým, ač byly jinak stylisovány; také nebyly uvedeny ve formu zákona, nýbrž měly formu resoluce, a císař měl býti žádán, aby to usnešení potvrdil. Krom toho zpráva kommisse nebyla tištěna a tudy nebyla sněmovníkům rozdána, jak řád jednací v obyčejných případech předpisoval; konečně byla zpráva přednešena toliko po německu, a o český text nebylo postaráno. Poslední tuto chybu spravil Rieger, překládaje návrhy kommissní do češtiny; nad ostatními vadami přimhouřily se oči, jakož i nad neschopností místopředsedovou, jenž často nevěděl si rady. Návrhy kommisse, srovnalé s návrhem Riegrovým, byly přijaty, a dodatek Fürthův, aby bez trestu mohlo se tisknouti, co ve sněmu bylo mluveno, byl zavržen. Mimochodem měl Rieger potyčku s předsedajícím Vaňkou o to, že po přijatém ukončení debaty nechtěl připustit Klaudiho ke slovu, ač ten přihlásil se před ukončením debaty: kníže K. Auersperg přišel Vaňkovi na pomoc takovým výkladem jednacího řádu, že kdo dal se u předsedy zapsati, ten má právo mluviti, a ne kdo toliko se přihlásil; Rieger ukazoval na zásadnou důležitost práva, o které měl Klaudi býti připraven. Zbytečná tato debata ukončila se návrhem oznámeným od hraběte Clam-Marti-

nice, aby měli stejné právo všichni, kdož při rokování přihlásí se ke slovu.

V desáté schůzi dne 18. dubna předsedal zase maršálek hrabě Nostic a řídil sněm v těžké této chvíli velmi obratně. Na denním pořádku byla předloha vládní, aby sněm volil *54 poslance do říšské rady*. Po přečtení předlohy maršálek vyzval Riegra, aby sám přečetl návrh, jejž mu byl v příčině této vládní předlohy odevzdal. Odročovací tento návrh, sepsaný Riegrem, zněl takto:

„Uvažujíce, že volební řád českého sněmu nesrovnává se se zásadou nejvýše vyslovenou: rovné právo a rovné povinnosti všem národům říše; uvažujíce, že dle vůle Jeho Veličenstva zastoupení říše má býti rozděleno dle obyvatelstva, daní a rozsáhlosti, a že toto dle volebního řádu pro sněm, z něhož říšská rada vyjíti má, nemožné býti se vidí; uvažujíce konečně, že oprava tohoto volebního řádu sice sněmu náleží, avšak od něho samého v poměrech uměle utvořených jen pracně a po dlouhém rokování docílena býti může, ano snad dokonce nemůže, a že sněm nežádá ničeho upřímněji, než aby brzkým předsevzetím voleb do říšské rady, avšak na základě spravedlivém, k silnému, všem národnostem stejně spravedlivému zřízení veškerého mocnářství přispěti mohl, račiž slavný sněm uzavříti:

1. Prosbu k Jeho Veličenstvu císaři a králi našemu, aby oktrojovaný volební řád pro sněm zemský a pro radu říšskou z vlastní nejvyšší moci své, dle moudrosti své a dle zásad spravedlivých, jež sám vyslovil, opraviti ráčil.

2. Odročení volby do říšské rady až do té doby, kdy by vyslovení nejvyšší vůle v té věci přišlo.“

Rieger přečetl tento návrh po česku i po německu, a hned promluvil k němu jak následuje (n. Prot. 111):

Nebude asi tajemstvím nikomu, kdo spravedlivě smýšlí a statistické poměry země zná, že náš volební řád jest naskrze nespravedlivý. S návrhem, který tuto podávám, souhlasí velmi mnoho mých přátel a soudruhů politických, a sice v takovém počtu, že zastupují, počítáme-li dobře, plné tři milliony obyvatelstva zemského, tedy velikou jeho většinu. V takovýchto okolnostech nemůže býti pochybnosti, že jest volební ten řád nespravedlivým, a myslíme, když Jeho Veličenstvo ráčil prohlásiti, že chce, aby všichni národové, jakož mají stejné povinnosti, měli také stejná práva, když Jeho Veličenstvo 20. října zřejmě vyslovil, že zastoupení říše má býti rozděleno

dle obyvatelstva, daní a rozsáhlosti, — že zásadě té nijak nemůže býti vyhověno při volebním řádu sněmovním, který jí naprosto se příčí, ježto říšská rada se volí z jednotlivých sněmův a pouze jakýs výbor z nich tvoří. V takovýchto okolnostech nemůže na tomto základě býti docíleno pravého a spravedlivého zastoupení říše, neboť dle poměrů uměle sestrojených volebním řádem dána jest většina v ruce strany, která přirozeným způsobem použije práva, jež jí bylo poskytnuto těmito okolnostmi a tímto řádem volebním, a nebude ochotna vzdáti se práva, jehož dostalo se jí touto náhodou. Jest tedy málo naděje, že by volební řád byl opraven tímto sněmem samým.

V takových okolnostech nezbývá nám jiné cesty nežli prositi Jeho Veličenstvo samo, jakožto zřídlo, z něhož vyšel i nejvyšší diplom i ústava ze dne 26. února, aby z nejvyšší milosti své a ve shodě se zásadami, jež sám vyslovil, ráčil opraviti tento volební řád; ale až do té doby, pokud nás nedojde nejvyšší rozhodnutí v této příčině, navrhuji, abychom volbu, která se dnes má konati, odložili.

Z německé strany učinil dr. Stamm prostý návrh na přechod k dennímu pořádku. Hrabě Jindřich Clam-Martinic také navrhoval přechod k dennímu pořádku, avšak s odůvodněním, že nebezpečný stav říše vyžaduje, aby říšská rada neodkladně se sešla. Stammův prostý denní pořádek byl zavržen většinou 109 proti 105 hlasům; Clamův odůvodněný denní pořádek byl potom přijat 141 hlasy.

Pro tento případ, jenž se předvídal, Rieger byl odevzdal maršálkovi protest, jenž nyní byl čten; sepsán byl professorem Tomkem a podepsán od 81 českých poslanců; vrcholil v prohlášení, že podepsaní poslanci upouštějí od svého úmyslu a míní se účastniti ve volbách do říšské rady, „abychom zkusili, zdali strana požívající umělé většiny ve sněmu, míní jí skutkem užiti k utlačení živlu českého a k utvoření nepravého zastupitelstva království Českého v radě říšské“.

Rokováno nyní o tom, mají-li krom poslanců na říšskou radu voleni býti také náhradníci; oktrojírka únorová nic neustanovovala o této otázce, ale vládní předloha dávala sněmům moc, aby takové náhradníky volily. Z německé strany Fürth navrhl, aby náhradníci byli voleni; z české strany Brauner chtěl tomu, aby tato otázka

přikázána byla kommissi ku předchozí poradě. Tomu odporoval Waidele. Rieger prohlásil, že Čechové, jakmile se odhodlali voliti do říšské rady, nechtějí klásti žádných překážek, a že toliko otázka, mají-li náhradníci býti voleni, měla by se odročiti a kommissi odevzdati, která v brzce může sněmu své zdání přednésti. Když místodržitel rozhodně prohlásil se v týž smysl, podotýkaje, že sněm náhradníky voliti může a nemusí, přikázán byl ten návrh jednohlasně kommissi. Potom voleni byli poslanci do říšské rady; v 17. skupině byl zvolen Rieger, a to 236 hlasy. Celkem zvoleno dvacet českých poslanců do říšské rady; ostatní třicet čtyři byli Němci a velkostatkáři, a mezi těmito toliko hrabata Clam-Martinic a Albert Nostic srovnávali se s Čechy ve směru autonomistickém. Mimo sněm vyjednáno bylo dříve mezi Čechy a Němci za prostřednictví kardinála arcibiskupa o dohodnutí, tak aby každá strana volila také kandidáty druhé strany; Čechové chtěli míti poslanců 21, Němci jim jich však popouštěli toliko 15, a vyjednávání o to se rozešlo. Potom v poslední chvíli Čechové dohodli se s velkostatkáři o kandidatury, a podle toho děla se pak volba na sněmu. (Nár. Listy č. 109.)

V jedenácté schůzi dne 19. dubna maršálek uvedl na denní pořádek návrh Waidelův, aby ukončilo se jednání o návrhu Riegrově v příčině *amnestie a rehabilitace* (viz nahoře str. 11.) Waidele chtěl tomu, aby prosba k císaři netýkala se nežli těch provinilců, kteří roku 1854 a 1858 byli amnestováni, a za rehabilitaci jiných provinilců aby nebylo žádáno. Po Waidelovi promluvil Rieger v tato slova (č. Prot. 122):

Já nemohu přiznati, že by bylo v pořádku, že se tento návrh opět dnes na denní pořádek klade. Já myslím, že slavný sněm v této věci uzavřel již jednou *konečně*, a jestli by se to nebylo stalo řádně, bylo by bývalo věcí pana Waidele, tenkráte proti tomu vystoupiti a vytýkati sněmu a říci: Ty nejsi oprávněn k tomu. Tehdáž ani on, ani kdo jiný toho neučinil. Slavný pak předseda zavedl hlasování o tom, a návrh byl přijat. Já mám za to, že návrh můj jest přijat řádně, zákonitě a konečně, a že nesmí býti znova přiveden na denní pořádek.

Avšak nechtěl bych o té formalitě mluviti, poněvadž jest dle mého mínění hlavní věcí, abychom vůbec Jeho Veličenstvo o to prosili. Myslím, že se nejedná pouze o pana Vávru, neb snad o jednoho Čecha; jsou tu i němečtí krajané, kteří trpí

posud na základě zákona následky trestů za své skutky. (Bravo!) Myslím, že je to věc humanity; a pokud jest to věc humanity, nepotřebuje se obmezovati na meze království našeho. Jestliže Jeho Veličenstvu předneseme žádost, aby dal amnestii, by těm, kteří byli odsouzeni pro přestupek politický, bylo volno používati všech práv občanských, není třeba, abychom to obmezovali pouze na hranice země České; jest to věc lidská a přejeme si, aby cokoli bylo proviněno proti státu, bylo odpuštěno, zapomenuto a nemělo docela žádných následků. Já bych se musel prohlásiti proti tomu, aby se návrh ten obmezoval na Čechy. Něco jiného jest vzhledem těch, kteří se jaksi vymknuli zákonům, kteří do ciziny utekli, posud se nevrátili a zákonům zadost neučinili. Tu myslím, že se věc sama sebou rozumí; ti nebyli amnestováni, ti nenavrátili se, ti se nepodrobují zákonům našim, tedy nemohou žádati občanských práv; oni se jich samovolně vzdávají; vzhledem těch naše prosba sama sebou neplatí. Co se jiných týče, myslím — ať jsou Češi, Uhři nebo jiní — že je slušno, bychom za ně prosili.

Někteří sněmovníci ze šlechty pozastavovali se, tak jako Waidele, nad tím, že Rieger navrhuje prositi za rehabilitaci všech politických provinilců beze všeho obmezení, i činili proti tomu mnohé námitky, — ačkoli bylo na jevě, že se nejedná o osnovu zákona, kterou by vláda musela buď celou přijmouti anebo celou zavrhnouti. Dotčené námitky přiměly Riegra k následující odpovědi (n. Prot. 128):

Pánové, učinil jsem návrh tak všeobecně, poněvadž jsem nechtěl nijak předstihovati milost Jeho Veličenstva. My přednášíme jen prosbu, prosbu o milost, prosbu o milosrdenství. Prosba není rozkazem, není usnešením. My nechceme předpisovati Jeho Veličenstvu: až potud má jíti milost, a dále nic; anebo: ona má sáhati dále, nežli On chce. To také nechceme. Nechť Jeho Veličenstvo z nejvyšší milosti své naloží s prosbou naší, s pokornou prosbou naší, jak se Jemu líbí. Ale nám musí býti popřáno právo, přednésti prosbu.

Jeden poslanec přede mnou poukázal k tomu, kterak v zemi sousední jest to zjevem politování hodným, že lidé,

kteří skrze politické zločiny učinili se naprosto nehodnými postavení státního občana ano poslance, byli šmahem povoláni do sněmu. Pánové, v téže zemi sousední byl muž, jenž odsouzen byl pro velezradu, povolán do samé rady Jeho Veličenstva. To-li bylo možno, pak muselo také býti možno, vyvoliti jiné velezradce za poslance do sněmu; ale právě ta okolnost, že to v Uhrách bylo možno, že se to fakticky děje a že to u nás posud možno nebylo, toť jest, co nás všecky uráží. Mluvíme stále o velkém, jednotném Rakousku; slovo: „Rovné právo, rovná povinnost" rozléhá se od jedné hranice Rakouska ke druhé; a kdežto tam na sta odsouzených zasedá ve sněmovnách, v radě ministerské, v úřadech a hodnostech, u nás nesmí amnestovaný velezradce ani odbyti doktorát, nesmí ani dobývati výživy sobě a četné svojí rodině. A to jest rovné právo všem, to jest silné a jednotné Rakousko? Mohlo by se zdáti, že se milost udílí tam, kde se nemůže činiti větší tlak; tam se tedy připouští, kde se to nemůže zabrániti; ale u nás, kde se ještě domnívají, že mohou větší tlak provozovati, tu nemá býti žádné milosti? Myslím, že Jeho Veličenstvo nemůže v přítomném okamžiku vykonati skutek političtější, nežli když milost, jaká se skutečně v Uhrách koná, také u nás z plné své milosti zavede.

Vracím se tedy k tomu, co jsem již pravil: myslím, že usnešení o mém návrhu stalo se konečně a platně a nemůže býti odvoláno. Poněvadž však stran formulování vysloveny byly pochybnosti, tož myslím, abychom prostě uzavřeli, že se přednešené usnešení jednoduše potvrzuje, formulování pak našeho usnešení a způsob, kterým se k trůnu Jeho Veličenstva přednésti má, že se zanechává našemu panu maršálkovi, abychom se o to do další debaty pouštěti nemuseli.

Tento proměněný návrh Riegrův (aby prošeno bylo o rehabilitaci všech politických provinilců, ale formulování té prosby a způsob jejího přednešení u trůnu že se ponechává maršálkovi), byl potom přijat při jmenovitém hlasování 188 hlasy proti 36.

Ve dvanácté schůzi dne 20. dubna přednešena byla zpráva kommisse o vládní předloze v příčině nového výboru zemského,

že ten má ve správu svou přijmouti jmění zemské a záležitosti stavovského výboru zemského, i že jemu má býti udělena plná moc k ustanovení rozpočtu zemského na rok 1862. Poslanec Zap dovozoval, že přednešená zpráva kommisse nemluví o všech *fondech*, které by výbor zemský spravovati měl; i navrhoval, aby výbor zemský vyjednával s vládou také o to, aby do jeho správy odevzdány byly: fond náboženský, fond studijní, fond normální školní, fond Pražské všeobecné nemocnice, a jiné fondy a statky nadací, jež dlužno pokládati za jmění zemské. Rieger souhlasil s úmyslem návrhu Zapova, mínil však, že bude vhodněji, když do návrhu kommisse vsouvne se jen některé slovo. Po slovech návrhu kommisse: „Aby nový výbor zemský toto jmění řádně převzal", Rieger navrhoval vložiti slova: „anebo aspoň vyhledal a na jisto postavil"; což většinou také přijato bylo (Prot. 139—141).

Klaudi mluvil proti návrhu, dle kterého by sněm měl uděliti výboru zemskému plnou moc, aby ustanovil *rozpočet zemský* na rok 1862; zdálo se mu býti nebezpečno, když by sněm tak důležité právo přenesl na svůj výbor. Klaudi přitom odvolával se také na Ferdinandské obnovené zřízení zemské, ježto sněmu českému výslovně vyhradilo právo povolování berní; „myslím (pravil) že v tomto zákonném výroku naší ústavy zemské jest jasně a zřetelně vysloveno, které právo náleží stavům, dnes pak sněmu svolanému od Jeho Veličenstva dle zřízení zemského daného 26. února 1861" (Prot. 141). Poslanec Brinz opíral se náhledům Klaudiho: nelíbilo se mu, že Klaudi o přítomné předloze vládní mluvil jako o ordonanci. Narážeje na onehdejší návrh český, aby císař byl prošen o napravení oktrojovaného řádu volicího, pravil Brinz: „O jakousi ordonanci nedávno zakročovali, chtějíce způsobiti proměnu řádu volicího." (Rieger vpadne mu do řeči: To jest, oktrojírky.) Také Brinz ohražoval se proti tomu, že Klaudi z Ferdinandského zřízení zemského odvozovati chtěl právo tohoto sněmu. Rieger odpověděl Brinzovi tímto způsobem (n. Prot. 143):

Mám za to, že podle znění, jaké jsme právě vyslechli, plnomocenství, jež se udílí zemskému výboru, jehož členem býti mi dána čest, obsahuje také právo povolovati daně aneb ustanoviti předchozí rozpočet na rok 1862. Věc jest jednoduchá. Ptám se: Je-li pravda, že povolení daně, ustanovení berně jest právem majestátním? Je-li pravda, že Jeho Veličenstvo o toto právo se sněmem se rozdělil? Je-li pravda, že právo tak postoupené přísluší dle ústavy jedině sněmu samému? Je-li to vše pravda, pak táži se, má-li sněm právo.

aby toto právo majestátní, v němž Jeho Veličenstvo nám podíl přiznalo, přenesl na někoho jiného, teda na svůj výbor? Myslím, že sněm práva k tomu nemá! Bylo by to podstatnou změnou ústavy, kterouž sněm bez svolení Jeho Veličenstva provésti nemůže. Takový jest tuším prostý stav věcí.

Co se týče odvolání ke zřízení zemskému, tož myslím, že poslanec Klaudi neuváděl ho jako právo, nýbrž řekl jednoduše: Toto právo povolovati daně příslušelo v naší zemi povždy sněmu zemskému, neboť v obnoveném zřízení zemském se praví: „Co se všelijakých berní a sbírek dotýče, těch toliko při samých sněmích žádati a vyhledávati chtíti ráčíme.“ Pan poslanec Klaudi to teda jen podotknul, aby ukázal, že Jeho Veličenstvo nám tímto právem sněmovním ani neučinil daru; my rozenci této země dosud stojíme na půdě historické. My máme za to, že země, že sněm dle staré ústavy zemské právo to měly, a že podnes oprávněny jsou, právo to žádati. Tím se tedy ovšem různíme od pana poslance Brinze, jehož otcové v této zemi nežili, jenž se na věci, které před ním byly, odvolávati nemůže; my však to činíme a myslíme, že máme k tomu právo! (Bravo!)

Brinz odpovídal hned, vykládaje veliké prý zásluhy svých předkův o stát rakouský; končil projevením důvěry, že on rovná se domácímu rozenci. — Hrabě Clam-Martinic dovozoval ze říjnového diplomu, že možno jest dovolávati se Ferdinandského zřízení zemského. — Německý poslanec Steffens ohražoval se proti tomu, že dělal se rozdíl mezi domácími rozenci a mezi přistěhovalými obyvateli. Po něm dal se slyšeti Rieger (n. Prot. 145):

Prohlašuji, že mi na mysl nepřišlo, ani ve snách nenapadlo, abych občany, v Čechách nově zdomácnělé, jakýmkoliv způsobem zkracovati chtěl. Moje poznámka směřovala k tomu, že těm, kdož teprva nedávno do země přišli, vzpomínky vlastenské a stará práva zemská nejsou tak drahá a nezdají se tak důležitá, jako nám, kdož v zemi jsme zrozeni. My však přikládáme váhu starým zřízením zemským, protože českému sněmu dávají jistá práva; ba nemůžeme ani připustiti, že by nová ústava dávala nám nové právo, jak J. Exc. hrabě Clam-

Martinic pravil. Jeho Veličenstvo nám jen přiznal opět právo, kterého sněm český povždy požíval. To jest smysl mých slov. (Bravo!)

Hlavní debata, ve kteréž tato intermezza se zběhla, skončila se přijetím návrhu maršálkova. s nímž Rieger prohlásil se souhlasiti, toho smyslu, že výboru zemskému dává se moc, aby v prvním čtvrtletí správního roku 1862 rozepisoval daně a činil výdaje, řídě se při tom rozpočtem na rok 1861.

Ve třinácté a poslední schůzi dne 21. dubna jednalo se o to, co učiniti *s návrhy, jež byly sněmu podány a vyříditi se nemohly;* mezi nimi nacházel se návrh Riegrův, aby zvoleno bylo patero kommissí ku poradě o úvěru, kommunikacích, školství zemském, ústavech vzdělavacích a k vypracování zákona obecního. Maršálek otevřel debatu o tom, co učiniti s těmi návrhy, aby ku příštímu zasedání sněmovnímu připravily se z nich praktické předlohy. První ujal se slova Rieger, mluvě takto (č. Prot. 164):

Já jsem navrhoval, aby bylo zřízeno pět kommissí zvláštních ze členů našeho sněmu, kteří by po čas jeho nepřítomnosti přípravné práce pro budoucí sněm shotovili. Avšak slyším, že návrh můj nalézá se všech stran opposici. Já, pánové, nechtěl jsem žádnou opposici vyvolat v té věci; můj návrh čelí jedině k tomu, aby čas náš neuplynul bez užitku, aby sněm náš, až se sejde, našel nějaký podklad, nějaké předlohy, na kterých by mohl dále pracovati. Já myslím, že ta věc jest taková: Národ náš povolal nás sem, abychom zde na jeho roli pracovali; my jsme se zde sešli, a ukázalo se, že podzim jest již tu, sníh že na nás napadne a že nebudeme moci ani síti ani rýti. Tu ptám se, kterak opatříme potřebu svou na příští rok a budoucí jaro, až sníh sejde, t. j. až se sněm náš opět svolá? Tázati se budeme, kterak začneme pak pracovati na své roli? My budeme tu státi beze všech příprav, a nebude jiné pomoci, než že budeme museti práci odložiti na rok budoucí. Sejdeme-li se ale jako moudří lidé, nerozejdeme se bez pořízení, rozdělíme práci mezi sebou a řekneme si: Ty opatříš dobré semeno, ty zamluvíš nástroje, ty koupíš sazenice, zkrátka: vše co hospodář k svému hospodářství potřebuje. Myslím, že když takovým způsobem se opatříme vším ku práci na své

roli, z jara, až se sejdeme, budeme moci s plnou chutí do práce se dáti a něco užitečného pro vlast učiniti; ale jestli si budeme počínati jako hospodář nemoudrý, nepamětlivý požadavků budoucnosti, bude národ náš si stěžovati na nás a řekne, že jsme nechali minouti užitečný čas.

(Pokračuje německy:) Pánové, podávaje svých pět návrhů, nechtěl jsem nikterak vyvolati opposici. Nepovažoval jsem to za otázku strannickou, a musím toho litovati, že návrhy ty z jistých stran, snad právě jen proto, že podány byly z této strany, anebo že podány byly mnou, za otázku strannickou se považují. (Několik hlasů: Oho!) Nejsou jimi ani v národním ani v politickém ohledu. Myslím, že se tu jedná o to, jak opatřiti všeobecné zájmy zemské, a v tom nestává snad mezi námi žádné strany. (Bravo!) Soudím, že v ohledu tom nesmíme hleděti na národnost, protože se při tom o národnost takřka ani nejedná; a když by se snad o ni jednalo, tož tuším, není nikoho mezi vámi, kdož by kommissi té, jakož i zemskému výboru nedal na cestu pravidlo: Šetři rovnosti! (Hlasy: Bravo!) Vy víte, pánové, a musíte nám sami dosvědčiti, že jsme na tomto sněmě nepřivedli k rokování žádných otázek významu speciálně národního. Vím, že než sněm se sešel, byly z mnohých stran vyslovovány obavy: ti hned přijdou s hádkami o řeči, budou nejprve jednati o otázce národní a nevím o čem všem. Viděli jste všichni, že jsme zůstali při věci, a že jsme pominuli návrhy, kteréž snad nejsou tak naléhavými, alespoň všem stranám této sněmovny naléhavými se býti nevidí, a kteréž by vzbuditi mohly jakékoliv podráždění. Myslím, že přijde doba, kdy všichni členové této sněmovny uznají, že musíme také ve všech těchto ohledech býti dokonale spravedlivými k oběma národnostem zemským, a že prozatím, pokud sněm zemský sám žádného opatření v té věci neučinil, přísluší zemskému výboru, aby učinil to, co na ten čas státi se může, co zavésti se dá bez ublížení oprávněným zájmům.

Co pak se týče této nynější otázky, nestojím na tom, aby se vyřídila v této neb v oné formě. Mně šlo jen o věc, mně šlo vůbec jen o to, aby pokud sněm nebude zasedati, čas ne-

uplynul bez užitku, a aby odborníci naši o předmětech sněmovních napřed se radili a je připravovali. Chcete-li to učiniti tím způsobem, že sestavíte kommissi, anebo že ty věci odevzdáte zemskému výboru, aby sám je vyřídil (což ostatně asi nebude možno), anebo chcete-li, aby se zemský výbor přivoláváním znalců rozšířil, k čemuž ovšem dle §. 24. jednacího řádu má právo, to vše jest mi jedno, jen o věc se mi jedná. Vím, že nejdou všichni schopní muži z tohoto sněmu do říšské rady, že mnohé schopné síly zde zůstanou, které budou ochotny po čas zasedání rady říšské učiniti něco v zájmu země. Připomínám to jen, každé neštěstí má svoji dobrou stránku. Z desíti poslanců Pražských smí podivuhodným způsobem jen jeden být zvolen do říšské rady. Zbývá jich ještě devět; jsou to muži schopní, kteří v době, kdy my v říšské radě zasedáme, nám něco řádného vykonati mohou. Rovněž tak máme z Pražské obchodní komory čtyry členy, a jen jeden z nich jde do říšské rady. Čítal jsem, že 45 sněmovníků z měst a z obcí venkovských stále bydlí v Praze. Připočteme-li k tomu členy sboru velkostatkářského, tož bude asi 60—70 členů sněmovny stálým bytem v Praze. Tož nebylo by asi těžko zemskému výboru, aby pány ty svolal a s nimi předlohy sněmu s předu vzal v úvahu.

Jak jsem pravil, nechci nijak činiti otázku zásadní z toho, pořídí-li se věc tak nebo jinak; aby však se vykonalo něco prospěšného, v tom musíme všichni státi k sobě, nechť náležíme kterékoliv národnosti, kterémukoliv mínění politickému. Vždyť se jedná o zájem celé země, a tu má býti ve sněmovně jen jedna strana — strana vlastenecká! (Všeobecné Bravo!)

Poslanec Herbst přihlásil se hned, že ón chce odporovati návrhu Riegrovu, ale ne proto, že ten vychází od nějaké strany a zvláště od Riegra, nýbrž proto, že jest protiústavný. Herbst dovozoval pak z ústavy únorové i z konstitučního obyčeje jiných zemí, že není dovoleno, aby nějaká sněmovní kommisse pracovala, když sněm nezasedá; navrhoval, aby všechny zbylé návrhy přikázány byly výboru zemskému. — Hrabě Clam-Martinic sice dovozoval proti Herbstovi jak z ústavy únorové tak i z obyčeje jiných zemí, že sněmovní kommisse mohou zasedati, i když sněm jest zavřen;

maršálek však prohlásil, že mu ta otázka jest pochybná, a že dokud by se nepřeptal na vyšším místě, nedopustil by voliti kommissi, která by se měla raditi po skončeném sněmu. — Rieger vida nezbytí, upustil od zvláštní kommisse, staral se však, aby návrhy, když se odkáží výboru zemskému, nezůstaly tam mrtvě ležeti; pronesl se o tom takto (n. Prot. 170):

Musím podotknouti, že pochybnost Jeho Exc. pana maršálka nezdá se mi podstatnou; nejméně však mne přesvědčily důvody, které přednesl poslanec pan dr. Herbst. Nejde dokonce o to, přenésti pravomocnost sněmu na tyto kommisse. Práva sněmu jsou především veřejné rokování o návrzích zákona a usnášení o nich; o tom zde nemůže býti řeči. Účel kommisse navržené má býti jen, aby vyslechla úsudky znalců, je sestavila a na jejich základě předlohy pro sněm připravila.

Když se však Jeho Exc. p. maršálek vyslovil v ten smysl, že by volbu kommisse takové nemohl schvalovati, ba že by ji nemohl připustiti, jsem milerád ochoten, ježto nejde mi o formu nýbrž o účel, ustoupiti od návrhu svého; změnil bych jej teda takto:

Slavný sněm račiž uzavříti: Návrhy jemu podané odkazují se zemskému výboru, aby je buď sám vzal v poradu předběžnou, anebo dle §. 24. jednacího řádu s pomocí znalců je vzal na přetřes, aby příštímu sněmu dobře upravené předlohy a návrhy podati mohl.

Tu však bych soudil, že by bylo prospěšno, aby se zemský výbor sesílil v těch pěti neb šesti směrech, jak jsem je právě byl navrhl; tím myslím, že bude účel nejlépe dosažen. Jedná se o to, aby zemský výbor pro každý zvláštní odbor přivolal znalce, takž na př. pro odbor úvěrní.

Přivedl jsem tu k řeči věci, jež se mi zdají míti pro zemi důležitost životní. Připomínám především, že je nutno vypracovati návrh zákona pro hypoteční banku; jestiť to ústav, jehož je v zemi naléhavá potřeba, o nějž se zasazovali stavové již před rokem 1848, a kterýž do dneška nemohl býti proveden. — Jiná důležitá záležitost jsou fondy sýpkové, kteréž asi 16 mil-

lionů obnášejí, a buď se jich neužívá anebo zle se jich užívá, neboť nebývají spravovány poctivě a svědomitě. Myslím, že s tak velkým kapitálem mohlo by se provésti mnoho užitečného pro zemi, kdyby se ústavu tomu dalo zřízení, kteréž by platně napomáhalo úvěru v zemi. Právě tak dalo by se mnoho činiti k rozmnožení spořitelen. — Jiný, velmi důležitý ústav jsou záložny řemeslnické, které Schulze-Delitsch v Německu navrhl, a jež v naší vlasti hojného následování došly. Byl to člen zemského sněmu dr. Kodym, jenž v té věci mezi lidem českým prospěšně působil, a redaktor Bělák. Ústav ten je nesmírně důležitý pro menší řemeslnictvo.

To vše jsou věci, jež zajisté nejplnější měrou zasluhují pečlivé přípravy a podpory sněmu. Myslím, že zemský výbor bude s to, i mezi členy této sněmovny nalézti řádné kapacity pro jednotlivé odbory. Ne všechny kapacity odejdou do říšské rady; podotýkám na př., že v otázce úvěrní mezi námi p. rytíř Lämmel je výborným znalcem; že p. šl. Haase a hrabě Ervín Nostic s otázkou hypoteční banky již dříve mnohostranně se zabývali. Nechci jmenovati jména všech, kdož by povoláni býti mohli. Myslím, že se to má ponechati zemskému výboru, aby se rozšířil v rozličných těch směrech, povolaje znalce buď ze sněmovny buď mimo ni; tak by tedy kommisse, mnou navržené, byly proměněny v ten způsob, že by jádro jejich tvořil sám zemský výbor, a že by doplňkem jich byli oni znalci, jež by do nich povolal buď ze sněmu anebo mimo sněm.

V té formě mohlo by pak býti pět těch kommissí, jak jsem je navrhl: ku kreditu, ku kommunikacím, k řádu obecnímu, ke školství a všeobecným vzdělavacím ústavům; k těmto čítám ústavy výtvarných umění, hudby a co jinak sem patří, jako divadlo a podobné záležitosti. Připojil bych ještě šestý obor, ježto pánové viděli, že mnoho otázek k němu náleží, to jest kommissi aneb opatření tohoto způsobu pro záležitosti zemědělské. Sem patří lesnictví, honba, scelování pozemků, drenáž, v tomto ohledu mělo by se všecko potřebné napřed připravovati. Péčí zemského výboru pak bude, aby ze všech návrhů nejprve těch se ujal, které nejnutnějšími se jeví a jež

nesnesou odkladu. Má se hledět provésti v ohledu tom co vůbec provésti se dá.

Návrh Riegrův zněl nyní takto: „Slavný sněm usnesiž se, všechny podané návrhy přikázati výboru zemskému, aby buďto on sám je připravoval, anebo dle §. 24. řádu jednacího se přivolanými odborníky o nich jednal, tak aby příštímu sněmu mohl přednésti návrhy dobře upravené. Nechať on svou činnost v následujících šesti směrech ku platnosti přivádí a za součinnosti znalců vypracuje: 1. Úvěrnictví, 2. kommunikační prostředky, 3. školství, zvláště v řemeslnickém směru, 4. povznešení všeobecných ústavů vzdělavacích, 5. povznešení kultury půdy, 6. upravení zřízení obecního.“

Po krátké rozmluvě přijat byl obecný návrh Herbstův, aby všechny nevyřízené návrhy přikázaly se výboru zemskému; potom 118 hlasy proti 105 přijat byl návrh Riegrův, že přípravná činnost zemského výboru za přivolání znalců má se vztahovati k dotčeným šesti odborům.

Potom byl sněm uzavřen.

Říšská rada 1861—1862.

Po skončeném sněmu českém spěchali poslanci k tomu zvolení do Vídně, aby se účastnili zasedání říšské rady. Ke 20 českým poslancům z Čech přidružili se ve Vídni čtyři čeští poslanci z Moravy (všech říšských poslanců z Moravy jest 22), a utvořili český klub, jejž také hrabě Clam-Martinic navštěvoval. Rieger vypracoval program decentralistů (uveřejněný v Nár. Listech 4. kv.), k němuž kromě Čechů přihlásili se Poláci a ostatní slovanští poslanci (vyjma Rusíny) a několik málo osob z jiných národností. Mezi kluby českým a polským byl stálý styk a dorozumění.

V této říšské radě zastoupeny byly toliko země nyní tak řečené předlitavské, neboť Uhři a Chorváti odepřeli účastniti se parlamentu Vídeňského, a království Benátské nebylo k němu ani voláno. Dle názvosloví uvedeného ústavou únorovou byla tehdá pohromadě užší rada říšská, zřízená k zastupování mimouherských království a zemí v některých záležitostech. Vláda však a centralistická většina parlamentu, kdykoli se jim hodilo, nešetřili rozdílu mezi užší a širší radou říšskou a rozhodovali v ní o záležitostech obojích, jak těch, které ústava únorová přikázala zastupitelstvu celé říše Rakouské, tak i těch, které dle únorovky měly se vyřizovati v užší radě říšské. Krom toho většina zasedající rady říšské za souhlasu vlády potahovala do ní kus po kuse také takové záležitosti, které dle ústavy náležely sněmům zemským.

Němečtí centralisté zasedli na levici, snad proto, aby si zachovali aspoň tuto známku liberalismu, když sic se svobodou lidu špatně zacházeli; slovanští poslanci, kterým přirozeně připadl úkol opposice, posadili se na pravici; uprostřed sedávali poslanci z velkostatkářstva, na které se vláda v každém případě mohla spoléhati. Rozsazení stran na říšské radě trvá v tomto způsobu zhruba dosud přese všechny proměny v systemech vládních, a liší se teda docela od způsobu, jaký od časů velké revoluce francouzské vešel v obyčej v ostatních parlamentech na pevnině evropské. Rozsazení stran na

říšské radě obvyklé jest vlastně pokračováním onoho způsobu a pořádku, ve kterém strany politické a národní seděly v říšském sněmu Vídeňském a Kroměřížském 1848—1849, leč že v říšské radě Poláci již všichni sedají na pravici.

Říšská rada sešla se poprvé 29. dubna 1861. Státní ministr rytíř Antonín Schmerling představil sněmovně předsednictvo císařem jmenované; byli to: předseda dr. František Hein ze Slezska, a dva místopředsedové: dr. Leopold rytíř Hasner z Čech, a hrabě Jan Mazzuchelli z Moravy. Celé předsednictvo bylo vzato ze strany německo-centralistické, a předseda Hein brzo stal se po celé Evropě zlopověstným pro zjevné a hrubé strannictví, se kterým řídil jednání sněmovny. V této schůzi poslanci byli vyzváni, aby činili slib věrnosti na místě přísahy. Rieger hned žádal, aby formule slibu přečetla se netoliko německy, nýbrž i v ostatních řečech. Schmerling byl hned při tom, řka, že legálné překlady musejí býti po ruce. President Hein opětovně byl by rád dělal všelijaké překážky, ale musel ustoupiti. Formule četla se i v jiných řečech; od té doby týž obyčej zachovává se v říšské radě, a každý poslanec slibuje ve své národní řeči.

Dne 1. května shromáždily se obě sněmovny říšské rady, panská i poslanecká, v císařském hradě, aby vyslechly císařovu řeč s trůnu. Ve druhé schůzi sněmovny poslanecké 2. dubna podány byly tři návrhy, a sice od Giskry, Braunera a Pillersdorffa, aby sněmovna na trůnní řeč odpověděla adressou. Když ve třetí schůzi 3. května jednalo se o těch návrzích, usnešeno podle návrhu Riegrova, aby k vypracování adressy zvolil se výbor devítičlenný (Herbst chtěl míti 20 členů); poněvadž poslanců haličských bylo ještě málo přítomno, žádali Čechové, aby prozatím zvoleno bylo 8 členů, a volba devátého člena aby se odložila na několik dní; avšak návrh ten byl zavržen. Přikročeno hned k volbě této kommisse, ale hlasy byly dílem rozptýleny, tak že se muselo voliti třikrát. Mezi zvolenými devíti členy byl Rieger jediný foederalista. (Stenografické protokoly str. 20, 38, 47.)

Rozdíly stran ukázaly se hned ve třetí schůzi při příležitosti nepříliš důležité. Sněmovna měla se rozděliti v několikero oddílů, ve kterých dály by se předchozí porady o důležitých předlohách. Poslanec dr. Pražák, podle úrady své strany, navrhoval nejprve, aby oddílů bylo třináct, později pak, aby jich bylo devět, ale vždy aby do nich rozdělováni byli poslanci losem takovým způsobem, *by poslanci každé země pokud možno přišli do všech oddílů a to stejným počtem*, tak aby každý oddíl byl zmenšeným obrazem sněmovny. Giskra naproti tomu navrhoval, aby oddílů bylo devět, a aby se do nich losovalo z celé sněmovny bez ohledu na země; za

hlavní důvod uváděl, že by po návrhu Pražákově sněmovníci byli poslanci korunních zemí, proti čemuž se ohražoval. O tuto věc rozpředla se dosti velká zásadná debata mezi stranou centralistiskou a foederalistickou. Za návrh Pražákův přimlouvali se hrabě Clam-Martinic a dr. Klaudi; Rieger podporoval jej následující promluvou (St. prot. str. 31):

Pan dr. Klaudi již promluvil o vyšších a obecně politických důvodech, které se přimlouvají za návrh dra. Pražáka. a já tedy nedám se již na to pole. Vrátím se k tomu, co přede mnou řekl pan hrabě Clam-Martinic, že tato záležitost jest především otázkou prospěšnosti. Oddíly mají účel, nikoli jak pan poslanec Hopfen pravil, voliti členy do kommissí, nýbrž mají ten úkol, aby všechny předlohy a návrhy napřed prozkoumávaly. Zařízení oddílů jest zřízení velmi důležité; úkolem jeho jest zkrátiti jednání v říšské radě samé. V oddílech scházejí se všichni členové v počtu skrovnějším; mohou tam promluvit i mužové, kterým skromnost, ba kterým snad i nedostatek hlasu zabraňuje chápati se slova ve velkém sále. Tam se pronášejí pochybnosti, tam jest možno poučiti se o jednotlivých podrobnostech, nebo dáti se poučiti od členů lépe zpravených a rozebírati podrobnosti předloh; tam lze vyvraceti pochybnosti, kteréž se snad proti některému návrhu ozývají.

Stalo-li se to v oddílech, pak není na tribuně o takových pochybnostech již ani řeči, pak nepožadují se již vysvětlení ve sněmovně samé; pak není také žádný řečník nucen zabírati se příliš do podrobností, moha předpokládati, že ty podrobnosti byly již v oddílech probrány a vyčerpány. Ve sněmovně samé provede se tedy pouze debata závěrná, řekl bych bitva hlavní, při které strany porokují o hlavních zásadách. když jednotlivosti a drobnější pochybnosti odbyty jsou již jaksi potyčkami v oddílech.

Vycházíme-li jenom s toho stanoviska, že oddíly mají tento účel, tento úkol, pak jest patrně velmi záhodno hleděti k tomu, aby všeliké politické odstíny všech částí říše, rozličné národnosti, které již jednou zde jsou, rozmanité zájmy korunních zemí, které konečně nedají se zúplna popříti, aby ty také

v oddílech nalezly místo příhodné, přivésti se k platnosti, a slovo k obhájení svému. Nesestavíme-li oddíly tímto způsobem, tedy se může přihoditi, že se v některém oddíle sejdou poslanci pouze jedné provincie, že porokují o záležitosti jenom se svého stanoviska jednostranného a neuslyší oněch protidůvodů, které by snad poslanci jiných zemí byli mohli přednésti — a že potom o tom všem, co se mělo odbyti v oddílech mnohem prospěšněji a rychleji, že o tom všem se na tribuně řeč rozpřede ještě jednou. Následkem toho se debaty ve sněmovně dlouho povlekou, protože bude třeba vcházeti teprva v podrobnosti, což patrně bude vyřizování prací zdržovati a způsobí dojem nemilý. Z toho důvodu, myslím, jest potřeba hleděti k tomu, aby rozličné země došly zastoupení již v oddílech, kde se o záležitostech rokuje průpravně.

Věc ta není ostatně nová v říšském zastupitelstvu rakouském. Prováděla se i roku 1848, kde jsme neměli pouhou říšskou *radu*, která by byla bývala zvolena ze zemských sněmů, ale říšský *sněm*, vyšlý přímo z voličů samých; a tenkráte již, kdy zde patrně nezasedali žádní zástupcové jednotlivých zemí, nerozpakovali jsme se rozličné země přivésti v platnost i v oddílech. Jsou tedy dnešní rozpaky zajisté nápadny.

Připomínám konečně, že se jednou na vždy musíme ohraditi proti názvu separatismu, jak ho pronesl jeden z poslanců moravských:*) ohražujeme se proti němu slavně. I my chceme Rakousko svobodné a jednotné; ale pravý program na jeho utvoření podal nám Jeho Veličenstvo ve trůnní řeči, a tento program ustanovuje, aby statoprávní bytnosti provincií bylo šetřeno, aby užívaly neodvislosti co možná největší; aby s veškerými národnostmi bylo nakládáno stejně spravedlivě, aby autonomie platila v obci, v kraji, jakož i v zemi; ale toto uniformování všech zemí, o jaké zde někteří se zasazují, to nikdy Rakousko neučiní šťastným, to naopak muselo by Rakousko učiniti — přímo nemožným! (Sykot v levo, výborně! v pravo.)

*) Byl to Hopfen. Sten. prot. 29.

Počet devíti oddílů byl potom schválen jednomyslně, a ostatní kusy návrhu Pražákova přijaty byly většinou 85 proti 66 hlasům. Podle návrhu takto přijatého přišlo do každého oddílu šest poslanců z Čech; Rieger dostal se losem do sedmého oddílu.

V páté schůzi 11. května ministr Schmerling oznámil veliký počet předmětův, o kterých říšská rada v tomto zasedání měla jednati; výslovně řekl, že ty předměty náležejí dílem do působnosti širší rady říšské, dílem do působnosti užší rady říšské.

V též schůzi Giskra jakožto zpravodaj přečetl vypracovanou *osnovu adressy*, o kteréž hned počalo se rokovati: adressa nevyslovovala skoro nic jiného, nežli shodu s náhledy vládními, obsaženými v řeči s trůnu. První odstavec navržené adressy počínal se slovy: „Proniknuta jsouc stejným smýšlením oddanosti a vlastenectví, jakéž ze středu sněmův ozvalo se jakožto pravý výraz citu národů, *poslanecká sněmovna říšské rady* přibližuje se, aby Vašemu Veličenstvu vzdala uctivý dík" atd. Hrabě Clam-Martinic místo toho navrhoval takovýto začátek: „Proniknuti jsouce stejným smýšlením oddanosti a vlastenectví, jakéž národové skrze své sněmy na jevo dali, přibližují se nyní také *poslové vypravení z těchto shromáždění do rady říšské*, aby Vašemu Veličenstvu" atd. Návrh Clamův lišil se patrným směrem autonomistickým od osnovy Giskrovy, při čemž však slova, v nichž ten rozdíl ležel, obratně opírala se o znění trůnní řeči, ve kteréž se vztahem ku poděkovacím adressám, jež byly ze sněmů poslány k trůnu, bylo takto řečeno: „Tato osvědčení oddanosti a vlastenectví jsou Mně rukojemstvím, že vás, pánové Moji, považovati smím za *poslané Mně od týchž shromáždění posly* spasitelného všem částkám srozumění a nadějné budoucnosti" atd. Hrabě Clam-Martinic, mluvě horlivě proti centralisaci, neopomněl položiti na to váhu, že císař v trůnní řeči pozdravil poslance jakožto posly shromážděných sněmů. Proti Clamovi a jeho návrhu nejpříkřeji mluvil Ignác Kuranda; řeč jeho končila se těmito slovy: „Jestliže Jeho Veličenstvo mluvil o poslích — nepamatuji se, je-li to pravda — (Oho!) tož stojí v naší ústavě dosti zřetelně a často pojmenování poslanců říšskoradských, a my na ten čas uznáváme toliko ústavu (Bravo v levo a ve středu, hlasy: Ne, ne! v pravo), a doufám, že tomu tak i po čase a navždy bude."

Předseda napomíná k pokoji, aby každý řečník mohl nevytrhován domluviti. V této rozčilené situaci nastala následující scena, která zjevně ukazuje stranictví Heinovo; onť nechtěl připustiti Riegra k řeči, ale když si to lépe rozmyslil, uznal sám, že musí (St. prot. 61).

Posl. dr. Rieger: Prosím o slovo.

Předseda: Nemohu slovo uděliti kromě dle řady.

Dr. Rieger: Chci opraviti faktický omyl, poněvadž poslanec Kuranda pronesl patrnou nesprávnost, tvrdil totiž . . . (Bouřlivé volání z levice: K pořádku!)

Dr. Rieger: Prosím . . .

Předseda: K pořádku! (Dr. Rieger chce mluviti dále.)

Předseda: Když předseda volá k pořádku, má každý člen vyzvání toho uposlechnouti. Přeje-li si někdo slovo proti návrhu výboru?

Dr. Mühlfeld: Jsem zapsán jako řečník pro návrh, jsem však proti dodatku hraběte Clama.

Předseda: Musím pány řečníky pro a proti střídati. Přeje-li si někdo slovo proti prvnímu odstavci?

Hrabě Hartig: Podle pravidla musí někdo mluviti pro něj, když již proti opravnému návrhu se mluvilo.

Rieger žádá o slovo proti prvnímu odstavci adressy.

Předseda: P. dr. Rieger má slovo.

Rieger: Shledávám, pánové, že jest to podivné počínání, když nás chcete k smrti umlčeti (Oho! na levici) — a tak tomu jest, když se mně odepírá opraviti faktické nesprávnosti.

Předseda: Musím již napřed prositi pana řečníka, aby šetřil důstojnosti sněmovny a nevyjadřoval se v náruživých výrazech.

Rieger: Myslím, že jsem toho dosud neučinil. — Pan poslanec Kuranda se pronesl, že byl v kommissi uzavřen kompromiss: to musím nazvati zřejmou nesprávností. Byl jsem členem kommisse, a při většině odstavců zůstal jsem v menšině; musel jsem se tomu ovšem podrobiti, protože právě nic jiného nezbývalo, měla-li se úloha kommisse vůbec rozřešiti. Ten odstín mínění politického, k němuž já náležím, byl v kommissi již následkem volby v takové menšině, že mi nic nezbývalo, nežli klidně přijímati usnešení činěná většinou. Hlasoval jsem tedy ku konci debaty — avšak toliko, jak to i ve zprávě samé je konstatováno — stante concluso pro adressu; to však nikterak neznamená, že bych s adressou samou byl srozuměn; ba jsem srozuměn s celkem právě tak málo jako s jednotlivými odstavci. Ale nebylo pro mne, pro jediného opponenta již jiné možnosti, nežli přijmouti ji, jak byla. Já však v kommissi výslovně jsem se proti tomu ohražoval a vyhradil jsem si právo, podati zde sám návrhy opravné. Tu rozpředla se

o věci té v kommissi debata, a jiný člen komitetu, p. dr. Giskra mínil, že žádný člen komitetu nemá práva podati návrh opravný. Proti tomu já rozhodně jsem se ohražoval, ano vyhradil jsem si to právo výslovně; práva toho jsem sice až dosud nepoužil; ale když tak učinili již z druhé strany sněmovny a též soudruzi moji političtí, tož mám za to, že mohu plným právem opravné návrhy, jinými členy sněmovny podané, také zde ve sněmovně podporovati. Tolik měl jsem za potřebné uvésti na opravu mylného tvrzení pana poslance Kurandy.

Ostatně dovoluji si podporovati návrh pana hraběte Clam-Martinice. Myslím, že to asi nebude záviseti na p. poslanci Kurandovi, aby království se zrušila; ať by si vliv jeho a vliv jeho žurnálu byl jakkolivěk mocný v Rakousku, to se mu, troufám, přece nepodaří! Když také samo Jeho Veličenstvo opět a opět užívá toho výrazu, a také ho užiti ráčil v trůnní řeči, tož bude snad dovoleno také nám, abychom i přes nelibost páně Kurandovu výrazu toho užívali. (Na pravé straně: Bravo!)

Totéž platí o slovech: Poslové ze sněmů vyslaní. Pánové, Jeho Veličenstvo zajisté nepronesl výrazu toho bez důvodu a jen tak maně; Jeho Veličenstvo ráčil zajisté užiti výrazu toho zúmyslně; my jsme tu právě jen posly sněmů zemských. Každý z nás nezastupuje tu jeden jednotlivý okres volební, ani skupení volebních okresů, ze kteréhož jsme byli zvoleni; my zastupujeme zemi, ze kteréž a jejímžto sněmem jsme sem byli vysláni. Tento názor stvrdil také Jeho Veličenstvo výrokem svým, a myslím tudy, že jest vhodno při těchto slovech zůstati . . . (Nepokoj v levo.)

Předseda (obrácen v levo): Žádám, aby řečník nebyl vytrhován.

Rieger — shledávám za potřebné, aby tato slova v adresse se opětovala. Odvolávám se tu dále k §. 11. ústavy: „jednotlivého, v užší radě říšské zastoupeného sněmu zemského“. Ti pánové, kteří stále a stále se odvolávají k této ústavě, zdá se, že ji přece dobře neznají, sice by nemohli nevěděti, že právě ústava ve jmenovaném odstavci §. 11. výslovně uvádí výraz:

„jednotlivé v říšské radě zastoupené sněmy zemské“. Následovně jsou tu dle ústavy zastoupeny zemské sněmy, a jest zde tudy zastupitelstvo zemí. Myslím teda, že poslanec pan Kuranda na tom přestane, a že nebude osobovati sobě právo korrigovati ústavu, aniž ta slova Jeho Veličenstva, kteráž Jeho Veličenstvo v trůnní řeči vysloviti ráčil. (V pravo výborně! v levo sykot.)

Na konec debaty o prvním odstavci adressy Rieger navrhoval jmenovité hlasování; většina to však zavrhla, a rovněž zavrhla opravný návrh Clamův, i přijala ten odstavec dle návrhu kommisse.

Hrabě Clam-Martinic navrhoval také změnu 15. odstavce adressy. V osnově vypracované od kommisse stála věta: „že v duchu ideí vyslovených v diplomě ze dne 20. října 1860 a provedených v základních zákonech ze dne 26. února 1861 *uznáváme veškerou ústavu za nedotknutelný základ říše*“. Hrabě Clam navrhoval, aby místo posledních sedmi slov takto se řeklo: „uznáváme ksoběnáležitost království a zemí monarchie Rakouské, statoprávně zaručené účastenství národů v jejich veřejných záležitostech, jakož i jejich ústavou pojištěné společné spolupůsobení v záležitostech veškeré říše *za nedotknutelný základ veškeré ústavy říšské*“. Při hájení tohoto opravného návrhu hrabě Clam-Martinic byl od despotických liberalů také napomínán, aby zůstal při věci a aby mluvil ku předsedovi. Ve prospěch návrhu Clamova promluvil potom Rieger takto (St. prot. 86—89):

Pánové! Mně bylo usouzeno, býti členem kommisse. Pořídili jsme bohužel elaborát, kterého já ani v celku ani v podrobnostech jsem neschvaloval a proti jehožto jednotlivým odstavcům jsem valnou většinou hlasoval. Ale já tenkráte upustil od toho, abych podal zvláštní votum minoritní, protože jsem se z počátku po jistou dobu kojil nadějí, že adressa s tou bezbarvou, mdlou formou, jižto právě dostala, bude snad míti tu výhodu, že nezavdá příčiny ke sporům, a že nehledíce k tomu, přikročíme k hlasování. Kojil jsem se nadějí, že rokování o důležitých otázkách zásadných, na kterých nám všem nesmírně mnoho záleží, a na jejichžto šťastném rozluštění závisí existence našeho mocnářství, že rokování o těchto zásadách, pravím, lépe snad bude odložiti na dobu pozdější, až bychom se o nich mezi sebou více dohodli, a až bychom stran obapolných úmyslů

světla nabyli. Bohužel, nestalo se tak. Bylo za příčinou této adressy záhy dotčeno důležitých otázek zásadných, a tak učiněno i mým přátelům potřebou, pustiti se v rozebírání těchto otázek zásadných. Stalo se to způsobem poněkud ukvapeným a nepřipraveným, jakož vůbec litovati musím, že ta celá dnešní adressová debata byla tak přenáhlena. Můj cit mi praví, že adressa, která se vyřizuje s takovým chvatem, s takovým spěchem, řekl bych že s takovým nucením, nemůže zobrazovati pravý, nelíčený výraz citů této sněmovny.

Pánové! Adressa k Jeho Veličenstvu, o které se říšská rada dnes usnáší, není věcí lhostejnou; ona jest politickým činem a to činem vysoce důležitým. Vždyť jest to ponejprvé, co říšský sněm, či rada říšská, jak se nevlastně nazývá, své smýšlení u veřejnosti vyslovuje, že vydává jaksi světu manifest. Tento moment jest váhy světodějné, a já, pánové, hledě naň s tohoto stanoviska, ani okamžik nemohu si tajiti, že dnešní debata mne a mnohé z vás dojímá velmi smutně! Avšak nemohu se ani jinak nadíti, nežli že dnešní rokování i mimo sněmovnu po celé říši, neb aspoň po větší části jejích zemí, zvláště pak těch, které tu zastoupeny nejsou, dojme velice trapně, nadmíru nepříjemně.

Událo se mi, spatřiti zde na galerii slovutné členy sněmu chorvátského, kteří těchto dní zde jakožto sněmovní deputace byli u Jeho Veličenstva. I pomyslil jsem si v tom okamžiku: Jaký asi dojem přinesou si tito páni z našeho shromáždění? A přiznávám se, že jsem si na tuto otázku nemohl příznivé odpověděti; pravil jsem si: Jakmile tito páni domů přijdou, zajisté řeknou svým rodákům: Milí přátelé, s touhle říšskou radou ve Vídni není nic! Tam není naděje (nepokoj v levo) pro vás; Vídeňská říšská rada jest velikou většinou tak centralistická, dbá tak málo (nepokoj v levo) historického práva, že kdybychom se dali pohnouti a vešli do toho říšského sněmu, byli bychom tu přehlasováni ve svých nejdůležitějších záležitostech, a byli bychom v nebezpečí, pozbyti z autonomie naší i toho, čeho naši otcové nám nabyli a zachovali, a co až do té chvíle po právu držíme!

Neboť, pánové, že tito národové stojí na své vlastní staré půdě právní, a že tudy nepotřebují žádné konstituce nové, oktrojované, toho mi neupřete!

Snad se může uvésti proti Uhrám ten důvod, že jest to země dobytá následkem revoluce; že tedy tato země pozbyla práva k bývalé ústavě (hlasy v levo: To nikdo neříká), a že se jí mohou zákony diktovati tímto právem dobyvatelským. (Hlasy v levo: K věci, k věci! Nepokoj.)

Předseda: Prosím pana řečníka, aby zůstal při věci.

Dr. Rieger: Jsem, prosím, zcela při věci. Hodláte-li mi však vzíti slovo buď jak buď, tedy se ho vzdám raději sám. Pánové, není-li vám vůbec libo vyslechnouti mé mínění o té věci, tedy rád a ochotně opouštím tuto sněmovnu. Ale kdy se veskrze jenom *věci* držím, kdy se jedná o to, abych vám svoje náhledy vyložil, přímo a poctivě, podle svého způsobu a přesvědčení, prosím, neračte mě stále a stále v řeči vytrhovati. (Výborně, výborně! na pravo.)

Chtěl jsem vám jen říci, pánové, že byť se snad i právo dobyvatelské mohlo vésti na Uhry (přiznávám se však, moje stanovisko to není), kdyby se těmto mohlo říci: Musíte přijmouti únorovku, nemáte práva žádati něco jiného aniž více; tedy se toho nemůže užiti oproti Chorvátům, neboť Chorváti, jakož vůbec povědomo, nebyli podmaněni; ba právě Chorváti to byli, kteří v rozhodném okamžiku, kdy se Vídeňská vláda takořka sebe samy a své věci spustila, nevědouc již ani dobře, co činiti jest, za ni a pro ni se meče chopili; byliť to oni, kteří pevně se zastali svého práva, vlastní ústavy zemské a jednotného silného Rakouska. (Výborně, výborně! v pravo.) Vidíte tedy, pánové, ti zajisté stojí na dobré půdě práva vlastního.

Spatřil jsem, jakož praveno, některé pány z Chorvátska zde na galerii, a ptám se, bude-li se jim po tomto dnešním sezení chtíti opustiti tuto právní půdu? Po tom dojmu, který dnes odtud odnášejí, zajisté nikoli! A nebude-li se jim chtíti, hodláte-li snad užiti na ně násilí? Hodláte-li jich donutiti, aby přijali oktrojovanou ústavu ze dne 26. února, když na-

budou přesvědčení, že to, co mají, jest jim prospěšnější, lepší a bezpečnější? A já právě v Chorvátech skládal dosud největší naději stran docílení všeobecného zastoupení říše! Myslil jsem si: Jen až uvidí, že Vídeňský sněm říšský se dává cestou smíření, cestou střední, budou oni prvními, kteří se pohnouti dají obeslati sněm říšský: za nimi snad přijdou Srbové z Vojvodiny, později Sedmihraďané, konečně snad i Slováci nebo jiní kmenové uherští, a tak že národu za národem bude se zdáti prospěšno, aby se účastnili v zastupitelstvu Rakouska sjednoceného a společného!

Však teď domnívám se již naopak; myslím, že dnešní den bude jim spíše pohnutkou, aby toho nečinili; a hlavně proto, pánové, lituji toho způsobu, kterým se dnešní debata vedla, jakým duchem hlasování odbýváno a kterak ukvapováno i přenáhlováno bylo. Já v tom nikterak nemohl shledávati ducha smířlivosti, snášelivosti, o kterých toho bylo zde tolik namluveno. Naopak, dali jste nám číši utrpení menšiny vyprázdniti až na dno! My pánů z většiny prosili, aby o jednom odstavci bylo hlasováno dle jmen; my kladli jsme váhu na to hlasování dle jmen, a to z dobrých příčin, protože jsme chtěli, aby naši voliči ve vlasti zvěděli, jak jsme hlasovali; aby zvěděli, že jsme se pevně drželi samosprávy země své, že jsme hájili její zvláštnosti, její práva historická; aby věděli, kterak nás zde vodí ta myšlénka, že se zde pokládáme, jakož i sama ústava to praví a jakož i Jeho Veličenstvo to ve trůnní řeči opakoval, pouze za zástupce celé země, jejížto sněm nás sem vyslal. To měla naše země i národ náš zvěděti: vy jste nám dobrodiní toho nedopřáli! Užili jste své většiny, abyste odňali nám právo, hlásiti se veřejně k svému mínění.

Předseda: Prosím pana řečníka předně, aby mluvil ke mně, a za druhé, aby se držel věci; rokuje se nyní o §. 15., a ne o tom, co se prve ve sněmovně dálo.

Dr. Rieger: Nu já myslím, že musím míti právo vysloviti se o té věci; já vůbec o té otázce dosud nemluvil. Myslím, že jest to vážný okamžik, ba snad rozhodující o osudech Rakouska, kterýž snad mne ospravedlní, šíře-li se o věci vyslo-

vuji. Hlasování dopadni jak dopadni, toho práva aspoň, pánové, račte nám dopřáti, abychom konečně přece jednou pronesli své mínění. Schvalte si, pánové, svoji adressu stokráte, schválena bude přece jenom většinou, a Jeho Veličenstvo nebude v ní moci uznávati mínění všech svých národů.

Pánové, pravím to z důvodné příčiny; pánové se vesměs dovolávají únorovky, považujíce ji takořka za počátek a původ Rakouska. To vypadá skoro tak, jako kdyby do těch dob ani nebylo bývalo žádného Rakouska, jakoby dosud všichni národové rakouští byli bývali heloty co do státního práva, i pouzí proletáři co do majetku svobody. Mně se tak nezdá, ba já vím, že jednotlivé země měly skutečné ústavy, že i ony, jejichž konstituce byly jaksi jenom poloviční, přece měly právo samostatně povolovati berně na státní potřeby, kteréž právo samostatné jim ústavou únorovou odňato jest; neboť následkem únorovky jsou nuceny účastniti se zde v říšské radě hlasování všem společného. Já pokládám toto společné povolování říšské berně na potřeby celoříšské pro jednotu říše za nutné a ochotně jsem se odhodlal jeho se účastniti; ba v tom smyslu jsem i sám u krajanů k tomu působil, aby volbu do říšské rady předsevzali. To jest faktum; ale že byste, pánové, zde pokládali únorové patenty za poslední hraniční kámen, ba jaksi za nepřestupné ukončení naší říšské ústavy, nepomyslil jsem a tomu přisvědčiti nemohu! I Jeho Veličenstvo prohlásil v trůnní řeči své, že vývoj, úpravu, přetvořování ústavy vznáší na uznání svých národů. Kdežto říjnový diplom od J. Veličenstva z vlastní plné moci, které dosavade užíval jako panovník absolutní, dán byl bez podpisu ministrů; kdežto tento říjnový diplom byl prohlášen za nezměnitelný základní zákon mocnářství našeho, který uložen býti má ve všech archivech zemských: má se považovati únorovka jenom za formu provedení zásad tohoto diplomu, kterouž měniti a přetvářeti jest ponecháno národům samým.

Ale právě ve provádění tohoto úkolu shledávám nyní veliké nesnáze: neboť, pánové, právě tato ústava únorová převrátila již samy základní zásady říjnového diplomu podstatně.

Já aspoň nemohu připustiti, že by únorová ústava byla pravým a dokonalým provedením císařského diplomu ze dne 20. října; tím není, a sice není v kusech podstatných; mohl bych to snadno dokázati, nechci se však v této chvíli pouštěti do vedení důkazu; ovšem pak vidím se nucena uvésti aspoň jednu okolnost, jižto konstatovati zdá se mi v tom okamžiku velmi důležito.

Tato únorová ústava stvořila nám zřízení zemská, kteráž já nikdy a nikdy za spravedlivé uznati nemohu a na jejichžto základě nikdy a nikdy pravý výraz vůle rakouských národů (Oho! v levo), pravé jich zastoupení docíleno býti nemůže! (Výborně! v pravo.) Pánové, pohlédněte na tento skrovný hlouček krajanů mých slovanského jazyka, kteří tu se mnou sedí! Asi 20 mužů zastupuje tu více nežli 3 milliony obyvatelů království Českého; to jest číslicemi najisto postaveno. — Omlouvá se to zastupováním interessů. Jsem hotov dokázati, že tyto více než 3 milliony platí též velikou většinu daní celé země. Mohu podati důkazy, že tito slovanští obyvatelé země České rovněž tolik, ba více daní platí, nežli jejich sousedé v německých krajinách této země. V čem tedy má se jeviti to skutečné zastupování interessů našeho království, když zastoupení je takové? Poukazuji dále na sousední naši Moravu; v té zemi jest $1\frac{1}{2}$ millionu obyvatelstva slovanského; z tohoto půldruhého millionu lidí sedí zde 3 poslanci, a počítáme-li vysoko, celkem 5 poslanců! Pánové, je-li 3—5 slovanských poslanců z Moravy pravým a poctivým zastoupením veškerého slovanského obyvatelstva na Moravě? Nikoli! S toho stanoviska vycházeje nemohu tedy připustiti, že by říšská rada, jak zde jest shromážděna, byla pravdivým výrazem obyvatelstev a že by byla oprávněna pronášeti před J. Veličenstvem v plné pravdě jejich přání, jejich smýšlení.

My jsme zde dále shromážděni jakožto říšská rada veškerého Rakouska; jako taková jsme byli svoláni, a to jest naším účelem. Avšak, pánové, myslíte-liž sami, že hlasujeme a že jsme zvláště dnes hlasovali v tom smyslu, v jakém by většina této říšské rady byla hlasovala, kdyby tu skutečně

byli zastoupeni veškeří národové naší říše? Nikdo z vás si to nemyslí. Mějtež si většinu zde ve sněmovně, ale vně zdí tohoto domu máme většinu my (hlasy: Oho! a nepokoj na levici), a ty politické názory, které my zde zastupujeme, jsou právě tak nebo ještě daleko větší měrou názory oněch národů, kteří zde dosud zastoupeni *nejsou*. Tedy, pánové, těžte si z té většiny, kterou zde máte, jak vám libo, ale toho nedovedete, abyste většinu národů rakouských měli za sebou a jejich smýšlení v pravdě vyjadřovali! (Pochvala na pravici.)

Není to nic platno, pánové, dovolávati se stále a stále jednoty, klásti důraz na moc a sílu jednotného Rakouska; my musíme nalézati pravé cesty, praktické prostředky, kterými by se utvořilo; my musíme zaváděti instituce, které by národy uspokojovaly, a to ty národy, kteří zde zastoupeni jsou, a to dobře zastoupeni jsou, právě tak jako ty, kteří zde jsou chatrně zastoupeni, a konečně i ty, kteří tu dosud zastoupeni nejsou. Pánové! Veškeří neněmečtí národové rakouští, zejména národové jazyka slovanského a románského, spatřují v centralisaci nástroj germanisační. Pravíme to zcela nepokrytě; bylo nám toho zakoušeti po celá století; tak se nám vedlo zvláště za posledních desíti let. Co jsme za těch let vytrpěli, o tom bychom museli napsati folianty! (Souhlas v pravo.) Jestliže tato centralisace, která nás, ať tak dím, až do srdce zranila (souhlas v pravo), nyní se zavádí pouze v jiném konstitučním způsobě čili v jiné úpravě, tedy jest to zcela jednostejno; vždyť přece víme, že naše národnosti nebudou při tom nikterak chráněny, nebudou zabezpečeny; toho jsou nám dostatečnými doklady ony snahy, které se zde dosavade každodenně jeví. J. Veličenstvo ku př. říjnovým diplomem zrušil ministerium vyučování, a přece vidíme, že se stále a stále projevují snahy, aby toto ministerium v jiné a snad ještě horší podobě se objevilo a znova bylo zavedeno. Takové jednání, pánové, není poctivým provedením říjnového diplomu; a pokud takové snahy zde budeme spatřovati, dokavad uvidíme, že se zde zaváděti chtějí vyučovací rady pouze proto, aby jiným způsobem všechna místa byla osazována

odtud a my zase byli poněmčováni, naše národnosti opět utiskovány, potud neuvěříme, že se s námi smýšlí poctivě.

Jest potřeba zříci se poctivě a upřímně toho systému: jest potřeba nebažiti po tom, aby obnovovány byly instituce, které J. Veličenstvo již jednou samo zamítlo, a aby takto věci zavržené zase oživovány byly ve způsobě nové. (Výborně v pravo.)

Pánové! Jest mi se přiznati, že se po dnešním hlasování musím vzdáti naděje, aby v říšské radě, jak nyní jest sestavena, provedeny býti mohly spravedlivě myšlénky říjnového diplomu. Musím se spustiti naděje, že tato říšská rada bude s to, aby zavedla instituce, které by uspokojily veškeré národy rakouské.

Předseda: Naposledy vyzývám řečníka, aby ke mně mluvil, a aby zdržel se všech řečí, nepatřících k věci, zvláště řečí takových, které urážejí důstojnost sněmovní; tím tónem, kterým řečník právě mluvil, uráží se důstojnost našeho shromáždění. (Výborně! v levo.)

Dr. Rieger: Musím pana předsedu prositi velice za odpuštění, jestliže v té věci překročuji jednací řád. Viděti pana předsedu, jest mi vždycky potěšením (veselost); ale v tom rozechvění, ve kterém jsem se nalézal — a račte mi přisvědčiti, že rozechvění to jest přirozeno, bývá někdy nemožno, míti oči stále obráceny k panu předsedovi. — Myslím tedy, pánové, že po dnešním hlasování —

Předseda (přerušuje mu řeč): Musím teď na tom státi, musím pana řečníka napomenouti, aby mého vyzvání uposlechl a mluvil ke mně.

Dr. Rieger: Již tak činím. Prosím vás, pánové, abyste přijali návrh pana poslance Clam-Martinice, který se v té záležitosti béře cestou jaksi střední, návrh, který nepraejudikuje u věci samé, který uznává diplom, ale i únorovku uznává v tom způsobě, jak J. Veličenstvo pravil, že totiž naše instituce pojímati dlužno ve smyslu těchto dvou zákonů. Rozumím těm slovům tak, že tyto zákony, tak jak jsou a protože tak

jsou, nelze pokládati za základní zákony dokonané, ukončené, jakožto dokonanou ústavu veškeré říše, že naopak naše instituce teprva ve smyslu těchto zákonů se mají vyvíjeti. Avšak přiznávám sám, že po dnešním hlasování mám málo naděje, že přijmete návrh poslance Clam-Martinice. Nemohu se zhostiti smutného a trapného dojmu a toho mínění, že říšská rada, jak nyní složena jest, úkolu svého nedokoná, že .... (Všeobecný nepokoj; hlasy: K pořádku! K pořádku!)

Předseda: K pořádku! Prosím, sedněte si! Nejblíže má slovo poslanec Mühlfeld.

Tak předseda umlčel nemilý věští hlas, ale neodvrátil od říšské rady osudu jí předpovídaného. — Také druhý opravný návrh Clamův byl většinou zavržen, a odstavec, jehož se týkal, schválen dle návrhu kommisse. — Když potom hlasováno bylo o celé adresse najednou, celá pravice, totiž 48 poslanců, zdržela se hlasování; většina, která adressu schvalovala, čítala 127 členů.

Při vydání říjnového diplomu 20. října 1860 bylo císařským vlastnoručním listem ministerium *kultu a vyučování* zrušeno, a správní záležitosti jeho přikázány nově zřízenému ministeriu státnímu a káncelářím dvorským uherské a sedmihradské; spolu nařízeno zříditi radu vyučovací, která by jednala o úkolech vědeckých a didaktických a byla v tom radě ministerské i jiným úřadům ku poradě. Z toho podobalo se některou chvíli, že nastati má značná decentralisace v tomto oboru. Ale již r. 1861 bylo znamenati, že státní ministr rytíř Schmerling i v tom zase odchyluje se od zásad, ze kterých vyšel diplom říjnový. To bylo příčinou, že Rieger s 19 soudruhy v 7. schůzi rady říšské 15. května podal ke státnímu ministeriu *interpellaci* tohoto znění (St. prot. 116):

Nejvyšším vlastnoručním listem ze dne 20. října 1860 ohlášeno bylo sestavení rady veřejného vyučování, která by radě ministerské a všem úřadům administrativním byla k ruce jako spolurádce ve věcech týkajících se úkolů vědeckých a didaktických.

Jest povědomo, že se státní ministerium s tou věcí zanáší již delší dobu, i jest již v novinách uveřejněn návrh zákona, který té věci se týká a nazývá se návrhem stanov pro novou radu vyučovací. Mezi vládními předlohami, které

státní ministerstvo sněmovně poslanců ohlásilo na zasedání letošní, není však žádná, která by se týkala vyučování.

Protože pak tento tak zvaný návrh stanov vyučovací rady, o kterém jednání v ministerstvu bezpochyby daleko pokročilo, hluboko zasahuje v celé zařízení učebních řádů a nevyhnutelně předpokládá zákonná ustanovení, kterými by kompetence říšské rady a sněmů zemských v záležitostech vyučovacích byla jasně určena: tedy klademe J. Ex. panu státnímu ministru dotaz: v jakém stadiu se tato záležitost nalézá, jakým způsobem státní ministr hodlá dáti o něm ústavně pojednati, a hodlá-li snad vyučovací radě, jejížto úkol dle nejvyššího ustanovení ze dne 20. října 1860 býti má pouze vědecký a didaktický, uděliti též práva administrativní?

Schmerling odpověděl k této interpellaci již v 8. schůzi 27. kv., ale tak, že si nikdo nic z toho vybrati nemohl. Pravilť, že porada o statutech rady vyučovací neprošla ještě všemi stadiemi, a že on teda nemůže ještě určitě se o tom vysloviti, jakým směrem tato osnova statutů se nese a které cesty hodlá vláda se držeti, aby uvedla ji v život. Co se týkalo druhého dílu interpellace, zdali vyučovací rada má obdržeti také admistrativnou působnost, drží prý se osnova statutův zevrubně diplomu říjnového.

V 9. schůzi 29. května byla na denním pořádku zpráva kommisse o vládní předloze, podle které měl býti vydán zákon *o nezodpovědnosti a nedotknutelnosti členů říšské rady i sněmů zemských*. Centralistická většina souhlasila s tím, že vládní předloha, chtějíc vysloviti immunitu poslanců zemských zákonem říšským, činila nový centralisační krok ku předu. Menšina (Smolka a jiní) však navrhovala, aby předloha vládní, pokud týkala se členů sněmů zemských, byla na říšské radě zavržena, anebo sněmům odkázána. Rieger navrhoval jmenovité hlasování o této věci; avšak návrh ten byl většinou zavržen, rovněž tak dopadl hlavní návrh Smolkův.

Ve 12. schůzi 8. června slovinský poslanec Toman s Riegrem a s jinými poslanci českými i polskými učinili interpellaci ke státnímu ministeriu v příčině *řeči vyučovací na gymnasiích*. Dovolávali se v ní nařízení ministeria kultu a vyučování, vydaného 8. srpna 1859 na základě nejvyššího rozhodnutí ze dne 20. července 1859 č. 150, podle něhož na gymnasiích v krajinách, jejichž obyvatelstvo převahou náleží k jiné řeči nežli k německé, mělo býti upu-

štěno od obecného pravidla, vysloveného v nejvyšším vlastnoručním listě 9. prosince 1854, že vyučovací řeč ve vyšších třídách gymnasií má všude býti převahou německá; interpellanti pravili, že ono nové nařízení v krajinách převahou slovanských nebylo ani ředitelstvům gymnasií ohlášeno; i tázali se, co státní ministerium učinilo nebo učiní ku provedení toho nařízení v krajinách slovanských. — Schmerling k tomu odpověděl v 15. schůzi 19. června, že nařízení z r. 1859 netýká se gymnasií státních, a že vláda sice si přeje, aby národní řeči byly znenáhla uvedeny za řeč vyučovací, ale to že se může týkati toliko jazyka tak vzdělaného, v němž jsou po ruce učitelé, kteří své vzdělání obdrželi v témž jazyku, a v němž jest literatura náležitě pokročilá (St. prot. 292).

V též dvanácté schůzi 8. června počalo rokování *o jednacím řádě* sněmovny poslanecké. Při povšechné debatě přihlásil se ke slovu toliko Rieger, užívaje té příležitosti, aby většině ne přímo, ale srozumitelně vyčetl její neslušné chování k návrhům a důvodům menšiny (St. prot. 232—234).

Pánové! Vidím se pohnuta vysloviti náhled svůj, že kommisse v tom, co nám tuto předložila, vykonala kus práce velmi chvalitebný, a že dosavadní jednací řád skutečně opravila v kusech velmi důležitých. Přece však nemohu míti za to, že tento návrh kommisse jest bez vady a že již další nápravy nepotřebuje. Jest to právě dílo lidské, a ačkoli kommisse sestávala z mužů tak schopných, mohlo se přece přihoditi, že to neb ono pominula. Myslím tedy, že jest potřeba, abychom semo tamo u jednotlivých odstavců navrhovali dodatky a o nich porokovali, a to vážně porokovali a nikoli pouhým hlasováním je přecházeli.

Byl, pánové, v předešlém sezení podán návrh, abychom celý jednací řád přijali šmahem (en bloc) podle návrhu kommisse. My hlasovali proti tomu návrhu. Hlasovali jsme proti němu, nikoli, jakby se snad mohl ten či onen domnívati, abychom debatu prodlužovali a snad množství změn navrhovali. To nebylo nikterak naším úmyslem, a pánové se přesvědčí, že se při těch dodatcích, které navrhneme, chceme obmeziti ve věcech nejnutnějších. Však bylo právě naším přesvědčením, že proti takovému přijetí en bloc hlasovati musíme z několika důvodů. Nejprve z toho důvodu věcného, který jsem již uvedl,

že právě věc sama potřebuje důležitých oprav; potom z toho důvodu formálního, že jednací řád nezná ani nepřipouští takového en bloc přijímání. a poněvadž jsme byli toho náhledu. že by to mohl býti příklad velmi nebezpečný, a že by v budoucích případech také jiné. stejně rozsáhlé, ale snad daleko důležitější návrhy zákonů mohly býti stejným způsobem en bloc přijímány.

Avšak jest mimo schvalování celkové (en bloc), jaké navrženo bylo v posledním sezení, ještě podobné jednání o věcech, a to bych nazval podrobným schvalováním celku (en bloc en détail). Uvádí se totiž paragraf po paragrafu a dává se o něm hlasovati. Podá-li se opravný návrh, nedbá se ho: odůvodní-li se, neohlíží se nikdo na to odůvodnění, nebo vůbec nikdo se nenamáhá, aby to odůvodnění vyvrátil. To jest podle mého mínění podrobné schvalování celku. Myslím však, takové schvalování že se příčí povinnosti, jakou zde máme, že jest naším úkolem, naší povinností vyslechnouti v této síni náhledy všechny, všechny návrhy dobře uvážiti, a zdají-li se nám nedůvodnými, tedy je uznati hodnými vyvrácení. Jestliže však majorita sněmovní, cítíc plnou sílu svoji a moc, nechce se v to ani pouštěti a jenom prostě hlasuje, pak ovšem nedosahuje parlamentární shromáždění svého cíle. Myslím, že to musím podotknouti, protože jsem se podle jednání v posledním sezení skutečně obával a dílem ještě nyní se obávám, že by se díti mohlo něco takového. Mám za to. pánové, že budete stejného se mnou přesvědčení, kterak rokování u veřejném sezení není zbytečností. nýbrž potřebou, a sice rokování opravdivé. Jest pravda, že jsme se o těch věcech, o kterých zde rokujeme. poradili již v rozličných klubech; ale v klubu bývá slyšeti jenom a pouze náhled jediné strany, jenom jeden odstín, a přece může se snad někdy státi. že protivná strana má jisté náhledy a důvody, které nám na mysl nepřišly a kterých bychom snad byli poslechli. kdyby u nás byly bývaly uvedeny.

Vždyť právě to jest charakteristické v zákonodárství ústavním, v celém konstitucionalismu, že zákony, které se dá-

vají, jsou výsledkem našeho přesvědčení a že nám nejsou vnuceny žádnou, abych tak řekl vyšší mocí osudu, že nejsou jako vojenské povely, při kterých nelze se optati proč a nač, že, jakož praveno, nejsou příkazy moci neodvratné a nevyhnutelné, že mají býti právě jen příkazem rozumu, příkazem práva i příkazem prospěšnosti, a že za takové příkazy mají od obyvatelstva přijímány býti. V tom, pánové, aby zákony vnikaly ve právní vědomí lidu, aby opanovaly přesvědčení mass lidu, aby tyto uznávaly, že jest nutno zákonův poslouchati nejenom proto, že jsou dány a že jsou to zákony, nýbrž proto, že jsou skutečným výrazem práva i prospěšnosti, v tom právě jest podstata ústavnosti. Však jestliže ku př. v některém klubu nebo v některé předběžné poradě parlamentární se dějí usnešení, a potom zde, abych tak řekl, jen ve scenu se uvádějí, aniž se vejde v rokování o ně: byl by to vlastně pouze nový způsob zákonodárského oktrojování při zavřených dveřích, nikoli pak zákonodárství konstituční, a nám nevedlo by se při tom lépe nežli za bývalé státní rady.

To tedy jest to, co jsem pánům zde připamatovati (Nepokoj na levo) za nutno pokládal, i myslím, to že jest na prospěch jak většiny tak i menšiny. Většině jest to s prospěchem, aby ukázala, že zákony, kteréž dovede dáti, nejsou zákony jenom proto, že ona je dala, sice by mohla prostě říci: To jsme nařídili, car tel est notre plaisir. Jest to s prospěchem většiny, ukáže-li, že to, co nařizuje, zakládá se na rozumu a na právě. Menšině zase záleží na tom, aby ukázala, že má skutečně rozumné důvody, ze kterých se snaží nějaký zákon odmítnouti nebo změniti, že svoje návrhy neklade bez důvodu: jí záleží na tom, aby veřejné mínění — jemužto jsme konečně všichni zodpovědni, třeba bychom nebyli odpovědni úřadům — aby veřejné mínění, pravím, i o tom se mohlo poučiti a přesvědčiti, že minorita chtěla věci dobré a jí hájila způsobem rozumným. O tom tedy, pánové, jakož praveno, chtěl jsem promluviti, abychom jaksi uvedli a ospravedlnili ty opravy, které hodláme navrhnouti a kterých zajisté uskrovníme co nejvíce.

Pominuli jsme toho, rozebírati několik paragrafů, ve kterých se nám zejména stylisace zdá velice na pováženou: připomínám jenom na př. §. 2. v návrhu, který zní:

„Když je slib vykonán, zahájí se říšská rada slavnostně u přítomnosti obou sněmoven buďto císařem osobně, nebo skrze kommissi, kterou císař k tomu ustanoví, a která shromážděnou říšskou radu pozdraví císařským poselstvím a jí oznámí vyzvání Jeho Veličenstva, aby o předlohách vládních svědomitě pojednala, a ve příčině návrhů, pocházejících od sněmoven samých, aby bedlivě šetřila oboru působnosti říšské rady širší a užší, jakož jest vytknuta v §§. 10. a 11. základního zákona.“

Pánové, musím se přiznati, že se mi zdá velmi podivno, kterak přicházíme k tomu, abychom v paragrafu jednacího řádu o vniterním pořádku ve sněmovně kladli ustanovení, jakým způsobem J. Veličenstvo má říšskou radu zahajovati a jaká připomenutí má při tom ke shromážděným zástupcům lidu činiti. (Veselost.) Já myslím, to že bychom slušně mohli ponechati J. Veličenstvu, a jestliže On tato pokynutí a připomenutí neuzná za potřebná, že myslím také budeme spokojeni. Pánové, dáváme-li zákony, musíme býti také s to, abychom je i sankcí opatřili; nemyslím však, že bychom mohli našemu předsedovi uděliti plnomocenství, aby dal J. Veličenstvu důtku, kdyby On Svoje proslovení k zástupcům lidu jinak upraviti ráčil. (Veselost.)

Jiný podobný stylistický lapsus, kterého jsem si všimnul, jest v §. 22. Ten zní:

„Každý výbor může se tenkráte usnášeti, je-li přítomno více než polovice členů. Usnášení děje se absolutní většinou hlasů, a předseda koná své právo hlasovací při stejnosti hlasů. Oni zvolí zpravodaje“ atd.

Prosím, kdo zvolí zpravodaje? To není jasně řečeno: bylo by třeba říci buď údové výboru či kdo vůbec jest tu míněn. Myslím, pánové, že slavná kommisse sama si toho laskavě všimne, kterak by zde snad bylo jasnějšího znění potřeba.

Podobný passus nacházím v §. 27. Tam zní čtvrtý odstavec: „Předseda toho výboru řídí jeho jednání a ustanovuje podle potřeby počet a pořádek členů, kteří kdy fungováni býti mají (der jeweilig zu fungirenden Ausschussmitglieder).“ — Pánové, já jsem Slovan, jakož víte, a necítím se zcela kompetentním v takovýchto otázkách německé grammatiky; ale, musím se přiznati, tento passus byl mi přece jenom trochu nápadný. Věřím sice, že jsou funkce — znám takové ze zkušenosti — kde člověk mnoho *trpěti* musí; že by však fungovati mohlo kladeno býti ve způsobě slovesa přechodného, a že bychom i *někoho* fungovati mohli, tomu dobře nerozumím! (Veselost.) *)

Však spokojuji se s tím, že jsem tyto věci pouze jako poznámky připomenul, a nechci o tom činiti návrhu žádného. Jak praveno, nepokládám se v tom za dosti kompetentního a ponechávám to ctěné kommissi, která zde v ohledu tom zajisté sestává ze znalců velmi důkladných. Opakuji tedy jenom to připomenutí, kterak doufám, že opravy, které snad navrhneme, netřeba pokládati za odmítnuté již předem, že doufám, že nebudou se potýkati s usnešením učiněným snad již prve jinde. (Hlučné výborně na pravo.)

V podrobném rokování o řádě jednacím mluvil Rieger při §. 32., jenž jednal o návrzích opravných a o formě, v jaké předložené návrhy mohou býti zavrhovány, totiž, že se to má státi tak řečeným *přechodem k dennímu pořádku.* Tuto řeč podáváme zde celou, ač nemá jiné politické důležitosti, nežli že mistrně objasňuje jeden výraz v parlamentárním životě velice užívaný. Mluvilť Rieger takto (St. prot. 238):

Chtěl jsem k §. 32. učiniti poznámku. Nalézám v posledním odstavci tohoto paragrafu znění následovné: „Návrhy směřující pouze k zamítnutí hlavního návrhu nepřipouštějí se; naproti tomu jsou návrhy na přechod k dennímu pořádku dovoleny.“ Přechod k dennímu pořádku jest často užívaný výraz parlamentární; přece však myslím, že není všude užíván ve

*) Zpravodaj Taschek v odpovědi své prohlásil, že slůvko *zu* dostalo se na to místo chybou tiskovou.

stejném smyslu, a že mu všichni nerozumějí stejně. Myslím, že je potřeba, abychom si význam a dosah tohoto výrazu objasnili a také určili, v jakém smyslu ho užívati hodláme.

Řekneme-li: Návrhy směřující pouze k zamítnutí hlavního návrhu nepřipouštějí se, kdežto návrhy na přechod k dennímu pořádku jsou dovoleny, — tu mohli bychom býti v pochybnostech, co se tím vlastně chce říci. Zdali se tím říká jen tolik, že se může přejíti k dennímu pořádku přes návrhy vedlejší, které podstatně k věci nepatří, čili přes různice incidenční, aneb-li má býti dovoleno přejíti k dennímu pořádku i přes hlavní návrh, o němž se rokuje?

Mohlo by se říci: Probírám-li předmět, který je na denním pořádku, a někdo by na mne volal: K dennímu pořádku! — musím nutně odpověděti: Já jsem při denním pořádku.

Má-li však tento odstavec míti ten smysl: Já navrhuji, aby se od hlavního návrhu, o němž se rokuje, upustilo, a aby se přes něj přešlo k *dalšímu* předmětu, který jest na denním pořádku, — tedy jest to něco zcela jiného. Domnívám se teda, že by bylo prospěšno, aby úmysl v té věci byl celému shromáždění jasným.

Kommisse sice, jak se zdá a jak jsem ovšem ze zprávy seznal, a sice na str. 4. ve třetím delším odstavci, byla toho náhledu, že se může přejíti k dennímu pořádku také přes návrh hlavní, o němž se rokuje, to jest, že on touto formulí může býti naprosto odmítnut aneb zavržen. Je-li tomu tak, tedy to znamená právě to, co první věta toho odstavce připustiti nechce. Zní totiž první věta tohoto odstavce: „Návrhy směřující pouze k odmítnutí, nepřipouštějí se.“ Hned potom však se praví: Můžeme přes některý předmět přejíti k dennímu pořádku; to jest, přijme-li se to ve smyslu kommisse, předmět může býti zamítnut tím, že se přes něj přechází dále k nejbližšímu předmětu denního pořádku.

Já jsem pro smysl, ve kterém kommisse to pojímá, že totiž musí býti komoře neb sněmovně podána možnost, aby některý předmět zamítla; jsem tedy také pro to, aby se to stalo způsobem, jaký kommisse navrhovala; myslím však přece,

že by to mělo býti vysloveno způsobem o něco jasnějším, a sice takto: „Návrhy sněmovní pouze k zamítnutí hlavního návrhu nepřipouštějí se; ale sněmovna ovšem se může usnésti, že přechází přes některý předmět rokování k dennímu pořádku s odůvodněním aneb bez odůvodnění."

Přejíti přes nějaký předmět k dennímu pořádku značí, přejíti přes něj dále; kdežto zde stojí: „naproti tomu jest přechod k dennímu pořádku dovolen". což dle mého zdání není řečeno tak jasně. Další slova, jichž připojení si přejí, totiž slova: „s odůvodněním aneb bez odůvodnění", myslím. že budou asi mnohým ctěným členům sněmovny milá. Jeť věcí známou, že bývá potřeba. jsme-li časem nuceni zamítnouti nějaký návrh, abychom tak učinili s odůvodněním, protože by jinak odmítnutí takové nebylo odůvodněno a ospravedlněno před míněním veřejným; konečně by veřejné mínění sněmovnu z toho vinilo. že učinila něco bezdůvodně. Začasté vyskytnují se případy, ve kterých právě odůvodnění jest v usnešení podstatným. a nikoli usnešení samo; musí tedy sněmovně býti poskytnuta možnost, aby také důvod sám povýšila za usnešení.

Pánové. v obyčejném životě stává se na stokrát a tisíckrát, že když něco činíme, jednou to jest zcela nezávadné, a podruhé zdá se ten samý skutek býti špatným aneb povážlivým. Ku př. jsem-li členem jednoty k nesmekání klobouků, anebo učinil-li jsem si pevnou zásadou nikoho nepozdravovati, nemůže mi to pak nikdo zazlívati. když před ním nesmeknu. Ale kdyby se mi stalo. že bych dnes potkal nějakou osobnost vysoce váženou, na př. jednoho ze ctěných pánů ministrů, a nesmekl bych před nimi, tu by mi to celý svět pokládal za nezdvořilost; je-li však znám důvod, že jsem členem jednoty k nesmekání klobouků, a jestli jsem tento důvod výslovně znáti dal, nebude mi to zajisté nikdo zazlívati. (Veselost.)

Teda, pánové. z tohoto jednoduchého příkladu, a mohl bych podobných uvésti na sta, seznáte, že odůvodnění při velmi mnohých činech je jejich podstatou; a proto si přeji, aby to-

muto shromáždění byla zachována možnost zamítnouti návrh s odůvodněním.

Ostatně odvolávám se na to, jak v té věci si počínaly téměř všechny parlamenty evropské. Bude vám známo, že odůvodněný přechod k dennímu pořádku jest v obyčeji v komoře pruské, v komoře belgické, v parlamentě francouzském; a mám-li ještě něco dodati, odvolávám se v té příčině na Kurhessensko a Hannover (Veselost), kde platí totéž. A tím myslím, že jsem návrh nejlépe odporučil. (Veselost.)

Návrh Riegrův, uvedený doslovně v jeho řeči, byl potom většinou přijat.

V 11. schůzi 5. června čten byl návrh německého poslance z Moravy Szábela, aby zvolen byl výbor ústavný, jemuž by se přikazovaly všeliké záležitosti týkající se ústavy a základních zákonů. Státní ministr Schmerling povstav prohlásil ku poučení sněmovny, dříve nežli o tom návrhu nějak se usnese, že vláda přítomnou radu říšskou pokládá toliko za užší; vláda to prý bez obalu prohlašuje proto, „aby odvrátila od sebe výčitku, jakoby chtěla sněmovnu povzbuzovati, aby vešla v nějakou činnost, jejíž kompetence potom mohla by býti pochybnou“ (Str. Prot. 208). Když potom ve 12. schůzi 8. června sněmovna o návrhu Szábelově poprvé se usnášela, povstali za ten návrh ministři, levice a velký díl středu (St. Prot. 230). Ministři teda jakožto vláda odmítali od sebe zodpovědnost z něčeho, zač jakožto poslanci hlasovati neváhali; jinými slovy: Nemohli popříti, že mají před sebou užší radu říšskou, ale spolu působili k tomu, aby tento parlament jednal jako širší rada říšská. Již to samo bylo zřejmým znamením, že parlamentarismus rakouský nachází se na cestě špatné, nevedoucí ke zdaru. Z té příčiny Rieger v čele autonomistické pravice učinil pokus, *aby říšská rada byla odročena*, a aby raději byli svoláni sněmové zemští, od jejichž činnosti bylo lze očekávati více prospěchu. K tomu účelu nesl se návrh adressy k císaři, jejž ve 13. schůzi 11. června podal Rieger a jenž nesl padesátero podpisů. Návrh adressy zněl takto (Str. prot. 260):

Slavná sněmovno račiž usnésti se, aby J. Veličenstvu císaři podána byla v nejhlubší úctě tato adressa:

Vaše císařské královské apoštolské Veličenstvo!

Nejmilostivější Pane!

Na základě Nejvyššího diplomu ze dne 20. října 1860 a císařského patentu ze dne 26. února 1861 ráčilo Vaše cís.

král. apoštolské Veličenstvo dáti svolati zástupce, kteří od sněmů zemských do rady říšské vysíláni býti mají.

Jsouce té naděje, že povoláni budou poslanci všech zemí a národů širého císařství, aby spolupůsobili ve zbudování ústavy říšské — ku blahu celku a na uspokojení všech jeho částí — vyslali nás sem sněmové zemští a my se podvolili vznešenému poslání tomu.

Právě u vědomí tohoto poslání nesmíme si však déle tajiti, že nemáme práva, shromáždění nyní zde sněmující uznávati za úplnou radu říšskou, a také c. k. ministerstvo vyslovilo totéž vyjádřením daným v sezení dne 5. června r. t.

Nepochybujeme sice ani okamžik, že se moudrosti V. Veličenstva, podporované loyalitou a soudností Jeho národů, podaří šťastně přemoci překážky, kteréž se na ten čas v cestu staví tomu, aby se zastoupení veškeré říše stalo skutkem. Ale v nynějším neúplném sestavení není toto shromáždění ani s to ani povoláno, aby se jalo řešiti své nejdůležitější a nejpilnější úkoly, jako definitivní vyměření ústavních mocností ve státě, upravení statoprávních poměrův zemí mezi sebou a oproti veškeré říši, a konečně uvedení v pořádek veškerého hospodářství státního, — a aby takto vlastnímu povolání svému dostálo.

Věrně poslušná sněmovna poslanců byla by v těchto okolnostech odkázána nanejvýše k tomu, aby svoji činnost obmezila na úkoly zákonodárství povahy podřízené, jejichž důležitost nikterak měřiti nelze s velkými otázkami a naléhavými potřebami této doby, a jejichžto vyřízení by nás také nepřiblížilo šťastnému rozluštění oněch úkolů vyšších.

Naproti tomu bude brzkým obnovením sněmovní činnosti v jednotlivých královstvích a zemích vyhověno mnohým vřelým přáním obyvatelstev, a pomoc poskytnuta naléhavým potřebám zemí, jakož i důležitý krok učiněn ke zdarnému rozvoji a objasnění ústavních poměrů zemí jakož i říše.

Toto nové svolání sněmů však také utvrdí národy V. Veličenstva v jich důvěře v opravdové a důsledné provádění základních zákonů od V. Veličenstva udělených, a bude je

více nežli cokoli jiného pobádati, aby hleděli udržeti a množiti též potřebnou jednotu a mocné postavení císařství.

Uvažujíc tyto důvody, vznáší sněmovna poslanecká k V. c. k. apoštolskému Veličenstvu nejposlušnější prosbu:

Vaše Veličenstvo račiž radu říšskou nyní shromážděnou odročiti dotud, až bude umožněno svolání zastupitelstva veškeré říše, a račiž sněmy jednotlivých království a zemí k činnosti ústavní ihned svolati.

Dr. Fr. Lad. Rieger z Čech.
Fr. Smolka.
Pražák.
Dr. L. Toman.
Clam-Martinic.
Dr. Klaudi.
Vladimír Cielecki.
Biskup Jirsík.
A. Z. Helcel.
V. V. Tomek.
Dr. Bílý.
Dr. Čupr.
Macháček.
Dr. Milner.
Šimon Dvořák.
Dr. Helcelet.
Mat. Havelka.
Karel Hubicki.
Dr. Brauner.
Fr. J. Řezáč.
V. Zelený.
Kazimír Grocholski.
Leonard Wężyk.
Dr. Dietl.
Stan. Morgenstern.
Ludvík Ruczka.
Krzysztofowicz Jakub.
Horodyski.
Gułowski.
Dr. Vend. Grünwald.
Staněk.
Ig. Zátka.
Dr. Obst.
Bocheński.
Rogalski.
Kirchmayer.
Dr. Zyblikiewicz.
Jos. Zikmund.
Dr. Hauschild.
Alex. Dobrzański.
Felix Reyzner.
Karel Rogawski.
Štěpán Ljubiša.
Kazimír Dzieduszycki.
Dr. Nikodem Bętkowski.
Wodzicki.
Dr. Szemelowski.
Adam Potocki.
Dr. Prachenský.
Frant. Šebek.

Podpisy zde uvedené ukazují, ze kterých členů skládala se tenkrát pravice. Po přečtení navržené adressy pověděl předseda Hein, že dle jednacího řádu navrhovatel má právo, vyvoliti si den, kdy ten návrh přivede k řeči. Rieger odpověděl, že ponechává si mluviti o tom ve příští schůzi. Ale skutečně o navržené adresse potom nemluvil, a ona teda byla umlčena, nejspíš z usnešení klubů pravice.

Velkou centralisticko-liberalistickou akci zahájil v říšské radě poslanec dr. *Mühlfeld*, jenž dne 11. června navrhl, aby zřízeny byly kommisse k vypracování zákonův o několika důležitých věcech. Kommisse, která nejprve o těch návrzích se radila, poněkud je proměnila; jejím pak jménem poslanec Herbst v 15. schůzi 19. června přednesl tři návrhy: 1. Aby zvolen byl výbor devítičlenný k vypracování zákonův o právě spolčovacím a shromažďovacím, též zákony na ochranu svobody osobní, práva domácího a tajemství listového. 2. Aby zvolen byl stálý výbor o 12 členech, jemuž by se ku předchozí poradě přikazovaly všeliké předlohy a návrhy, týkající se vědy a vyučování, především pak návrh Mühlfeldův, aby vydán byl zákon k zabezpečení svobody vědě a jejímu učení. 3. Aby zvolen byl stálý výbor o 12 členech, jemuž by se přikazovaly ku předchozí poradě všeliké předlohy a návrhy, ježto se týkají poměru konfessionálních, zejména také Mülfeldův návrh k tomu směřující, aby byl vydán zákon o právech a postavení rozličných společností náboženských a jejich příslušníků naproti státu a ve veřejném ohledu, jakož i o právech jedněch naproti druhým a v občanském ohledu (St. Prot. 295). Se stanoviska autonomistického mluvil o těchto návrzích téhož dne nejprve dr. Smolka; řeč jeho vrcholila v tom, že přijímá návrh zde právě uvedený pod číslem 1., a že zavrhuje návrhy pod číslem 2. i 3., ponévadž náležejí do působnosti sněmů zemských. Po velké řeči Smolkově ujal se slova Rieger, mluvě takto (St. prot. 302—310):

Slavná sněmovna dovolila poslanci Smolkovi, že směl vyjádřiti se o postavení, které on a rodáci jeho v této sněmovně zaujímají. Doufám, že také mně to bude dovoleno; užiji vaší trpělivosti co možná nejskrovněji.

Předseda: Upozorňuji pana poslance, že předešlému panu řečníkovi byla tato úchylka jenom mimovolně dopuštěna, a že jsem pana poslance Smolku k věci volal; byloť zneužito trpělivosti předsedovy i celé sněmovny. Žádám pana poslance, aby tak daleko nezabíhal a se co možná věci držel.

Dr. *Rieger*: Přidržím se co možná věci; mám však naději, že kdybych během řeči přece něco prořekl, co bych pokládal za potřebno pronésti na ospravedlnění dosavadního jednání svého i svých rodáků, pak doufám, že pan předseda i mně dopřeje téže shovívavosti, téže volnosti řeči, jaké dopřál panu poslanci Smolkovi. (Hlasy: ano! ano! a Bravo! v levo.)

Pánové, myslím, že některých vysvětlení takových jesti nám Čechům tím více potřebí, protože v poslední době stalo se takořka módou, líčiti nás jako zpátečníky, jako nepřátele svobody, jako lidi, kteří touží po feudalismu, jako ty, kteří se protiví všem snahám svobodomyslným, jako přívržence konkordátu a ultramontanismu v této sněmovně. A všem těmto výčitkám, které vnitř i vně sněmovny, jakož i v rozmluvách poslanců tak mnohonásobně se ozývaly, já uznávám zapotřebí se opříti, a musím také jasně vyložiti a přesně určiti stanovisko, na kterém stojíme my vůči svobodomyslným návrhům pana poslance Mühlfelda. Poslancům haličským, zejména poslancům národnosti polské, je snadno nechávati na sobě výčitky nesvobodomyslnosti, vždyť přece ví celý svět, že Poláci reakcionáři nikdy nebývali. Jinak jest to s námi! Vždyť příznivci naši v této sněmovně i mimo ni v časopisech nemohli se dosti nadiviti, čím se to děje, že Poláci svobodomyslností tak proslulí, hlasují ve všech otázkách s námi Čechy! Pánové, to se vysvětlí prostě: Jsme syny jednoho a téhož velikého kmene, jsme příbuzni rodem, a máme mimo to náhodou stejné zájmy národní a politické: i nemohlo se ani jinak státi, nežli že jsme v této sněmovně hlasovali pospolu, jako jsme i roku 1848 hlasovali ve větší části otázek, zejména ve všech těch kusech, kde šlo o samosprávu zemskou a o národnost! Jest to podivno, že právě my, kteří jsme skoro veskrze syny rolnickými a měšťanskými, tak často slýchati musíme výčitku, jako bychom bažili po feudalismu a Bůh sám ví po jakých aristokratických institucích, kdežto by to konečně přece bylo pochopitelnější, kdyby se něco takového vytýkalo našim ctěným sousedům, čítajícím ve svých řadách muže, kteří patří k nejstarším rodům polské aristokracie.

Přecházím nyní k tomu, co jest vlastně předmětem našeho dnešního jednání, totiž k návrhům, které učinil poslanec pan Mühlfeld. Ony týkají se otázek, které v konstitučním životě vůbec obyčejně pojímány bývají slovem *základní práva*. Jakožto základní práva byly pojaty do většiny moderních ústav, a jakožto základní práva jsou jmenovitě i v ústavě, kterou na-

vrhl parlament Frankfurtský, ve kterém, jakož povědomo, i ctěný náš pan státní ministr spolupůsobil; tam byla ta práva přímo do ústavy přijata. Myslím tedy, že by bylo bývalo přirozeno, aby tato základní práva i u nás byla našla místo v ústavě, a přiznávám se, že jsem se podivil, že J. Exc. ctěný náš ministr státní, který ve Frankfurtě zajisté také pro tato základní práva spoluhlasoval, o to se nepostaral, aby tato základní práva byla pojata i do naší ústavy únorové.

Pánové! Kdyby se to bylo stalo, byli bychom dnešní debaty zbaveni, a nebylo by třeba o tom nyní mnoho slov šířiti. Nemohu věru pochopiti, proč tyto věci nebyly dány do ústavy. Jeliž to jenom proto, že byl úmysl, aby vůbec byly principiálně vyloučeny; či jest to snad proto, že nechtěno v tom směru vysloviti zásady obecně platné pro všechny země, nýbrž že vycházelo se z toho náhledu, že i vzhledem těchto poměrů základně-právních by snad v rozličných zemích bylo potřebí vydati rozličná ustanovení, podle rozličného stupně vzdělanosti a podle rozličných sociálních poměrů každé jednotlivé země, jakož jest tomu zejména vzhledem ku právu shromažďovati se a tak mnohým věcem jiným? Či stalo se to snad jenom proto, aby našim ctěným spolučlenům se zde poskytla příležitost, přednésti zde krásné řeči o všech těch velice zajímavých otázkách, jako jsou: Svoboda svědomí, svoboda tisku, odpovědnost ministrů a jak ten celý katechismus svobody zní?

Já, pánové, shledávám v tom lacinou zásluhu. Víte, pánové, že ne bez mého spolupřičinění, jakož i některých členů našeho ministerstva, byla již v našem Kroměřížském parlamentě základní práva navržena i přijata. Nuže, pánové, tato základní práva najdeme v každém knihkupectví, i jest snadno si je opatřiti, vybrati ten či onen paragraf těchto práv a podati ho ve způsobě návrhu. To jest ten nejlacinější způsob zjednati si nesmrtelnost a nasbírati sobě vavřínů nesmrtelnosti! (Nepokoj v levo.) Kdyby snad se někdo rozpakoval přijmouti základní práva námi v Kroměříži sestavená, tož může, žádá-li si toho snad jeho německé srdce, raději dáti přednost Frankfurtským a nám z nich ten či onen paragraf navrhnouti.

*

Tak se, pánové, věci mají! Pokud na mně jest, já nejsem toho lačen; avšak jsem toho také dalek stavěti se na odpor takovým zásadním ustanovením. Byl bych si, jak praveno, spíše přál, aby J. Exc. pan státní ministr jim již byl zjednal místo v ústavě.

Poněvadž se to bohužel nestalo, tedy myslím, že by bylo bývalo v pořádku, tyto předměty, ježto podle mého rozumu jsou právě věcí ústavy, ponechati plné říšské radě. Dáme-li se nyní do jednání o té věci, můžeme odhlasovati jenom věc kusou, i jest tu otázka, hodí-li se potom asi zákony od nás v tom způsobu schválené a přijaté do celé osnovy naší státní ústavy, až ji budeme míti někdy přijímati jakožto celek. Měli bychom tedy tyto kusy předložiti říšské radě širší; však poněvadž nyní nejsme širší radou říšskou, tedy mohli bychom tyto zásady, které poslanec Mühlfeld navrhnul, na ten okamžik považovati a schváliti jen jako prosté zákony, a v tom smyslu nenamítáme proti nim praničeho. Kdybychom měli plnou říšskou radu, hlasovali bychom bez rozmyšlení pro to, aby nejprve byl sestaven výbor ústavní, a ten aby základní práva uvedl v systém a je ve způsobě celku logicky spořádaného jakožto zvláštní kapitolu vložil do ústavy.

Ale bohužel, my nejsme plnou říšskou radou, a tak nalézáme se ve trapné nejistotě svých poměrů, nevědouce věru, k čemu jsme kompetentní a k čemu nejsme; byli jsme povoláni k věcem, které rozřešiti nemůžeme, a máme řešiti úlohy, ku kterým povoláni nejsme. Naše ústavní poměry totiž ještě nejsou ustáleny, jsou ještě v plném proudu vývoje; a že se právě teprva vyvíjejí, o tom svědčí již i ta okolnost, že máme ministra státního, jehožto zvláštním úkolem jest, aby se obíral s otázkami ústavními, že tedy máme jaksi ministra pro zdělání ústavy. Naše ústavní poměry jsou tedy do dnes ještě ve stavu slévání; my máme sice mistra slévače, ale slévání pokračuje poněkud zdlouhavě a ztuha, a ústím vytéká málo potřebného materialu. (Nepokoj a sykot z levice.)

Předseda: Volám pana řečníka k pořádku; tento vyzývavý způsob není přiměřen důstojnosti sněmovny. (Bouřlivé Bravo!

v levo.) Zavolám-li podruhé k pořádku, musím poprositi pana řečníka, aby se posadil.

Dr. Rieger: Myslím, pánové, že mluvím docela klidně a že ani dost málo nedráždím. (V levo: Oho! v pravo: Bravo!) Jsem dalek toho, abych někoho chtěl urážeti. (V pravo: Bravo! v levo sykot.) Ale, pánové, já rozumím svobodě řeči tak, že možno zde věci líčiti takými, jakými jsou; a je-li kdo tak nešťasten, že neshledává všechno krásným, co tu právě je, ba lze-li mu dokonce i domýšleti se, že snad i státní ministr v tom či onom něco opominul, — že říci to jest zajisté v mezích řečnické svobody ve sboru zastupitelském. Tak já té věci rozumím.

Pravil jsem tedy, že naše ústavní poměry právě se teprva slévají; mám při tom na mysli obraz vysoké peci, ze které se naše ústavní poměry takořka v nějaký model vlévají. Že však posud ne valem, ani ještě plným tokem se nevyřinuly, že nevyšly, abych tak řekl, jako postava Minervina ze hlavy Zevsovy, ačkoli J. Exc. pan státní ministr se v tom ohledu všemožně vynasnažil, to mi zajisté přiznáte, pánové! Důkazem toho jsou ty prázdné lavice zde, nepřítomnost tolika národů, kteří by zde býti měli. To tedy jest to, co jsem chtěl naznačiti řka, že naše ústavní poměry jsou teprva v běhu slévání, a že dosud nejsou hotovy Myslím tedy, že jsem tím nikoho neurazil.

V takových okolnostech, pánové, myslím, že to úkolem státního ministerstva, ministerstva vůbec, jemuž přece náleží pečovati o zachování našich ústavních práv, postarati se o to, aby již přestaly poměry, které se nikterak nesrovnávají se životem konstitučním a s jeho zásadami. Potrváme ovšem nevyhnutelně ještě nějakou dobu v tomto neurčeném stavu, i nezbývá jiného, nežli abychom složili v ministerstvo veškeru důvěru, že nedopustí žádného zneužívání a že po celé říši bude všech těch práv hájiti a šetřiti, která právě jsou přirozeným výsledkem poměrů ústavních, konstitučních. S tohoto stanoviska pojal jsem já tu záležitost a myslil jsem, že by snad vyřizování těchto otázek o základních právech, přijetí

těchto zákonů ještě nějakou dobu mohlo počkati, a že ministerstvo, jsouc, jakož povědomo, svobodomyslno, postará se o to, aby se nenaskytovaly takové staré nešvary rázu nekonstitučního. Ale zdá se, že pan poslanec Mühlfeld o tom jinak soudil a že pokládal za potřebno, ba za zcela nevyhnutelno navrhnouti, aby tyto zákony byly schváleny ihned. Nuže, tážete-li se mne, kterak já smýšlím o vyřízení otázky této, tedy bych v ní rozeznával podstatu a formu. Co do podstaty souhlasím s návrhy docela.

Vy víte, pánové, že jsem roku 1848 pro základní práva hlasoval; ten či onen z vás ví snad také, že jsem v jich sepsání a hájení měl účastenství nikoli zcela nepatrné. Nuže mohu vás ubezpečiti, že se od těch dob v mých náhledech o svobodě a konstitucionalismu nezměnilo pranic, a domnívám se, že totéž mohu tvrditi o svých ostatních krajanech, kteří tenkráte se mnou působili, i o těch, kteří tu nyní se mnou jsou. Zde ve Vídni je zvykem nazývati nás českými tvrdohlavci (die böhmischen Dickschädel); to svědčí o naší stálosti a houževnaté vytrvalosti. My béřeme to slovo ve smyslu dobrém a jsme hrdi na to, že jsme takoví; mohu vás ujistiti, že pokud se týče svobody a politického přesvědčení, zůstaneme vždy tvrdými lebkami českými. (Výborně! Výborně!)

Avšak co se způsobu toho vyřízení týče, byli bychom je, jak praveno, raději viděli vyřizovány jakožto otázku *ústavní*. Ale když tu již o věci se jedná a velká část sněmovny to pokládá za potřebno, aby vyřízena byla, tož nechtěli bychom se za žádnou cenu opírati těmto snahám svobodomyslným.

Víme věru ze zkušeností vlastních, že jest těch zákonů třeba. My ve své zemi nabyli jsme té smutné zkušenosti, že spolky nejnevinnějšího rázu byly od vlády mocně mistrovány, a že jim bylo překáženo všemožným způsobem. Není tomu dávno, co se nechtělo ani dovoliti, aby se mohly tvořiti filiální spolky hospodářské, a co chtěli celé království České s obyvatelstvem pěti millionů lidí obmeziti asi na 12 nebo 15 hospodářských spolků, kdežto jich malé Štýrsko má asi 30. Takový případ přihodil se ještě v posledních dnech. Rovněž tak

dělo se s českým národním Museem. To bylo po šest až osm let stále a stále mistrováno mocí; tři nebo čtyry léta bylo bez předsednictva, i nebylo ani lze konati valnou hromadu přese všechny opětované prosby a přednešená představení, a teprva před nedávnem, krátce před tím, nežli jsme sem šli na říšskou radu, dostali jsme konečně dovolení konati valné shromáždění.

V Praze jest fond na pěstování české řeči a literatury; tato Matice jest spojena s Museem a jest jeho částí. Ta rovněž po dlouhá léta byla v pochybnostech o své existenci, neboť se jí velmi dlouho odepíralo stvrzení jejích stanov; a přece jest ta Matice ústav tak nevinný, ana vydává pouze poučné spisy, na mnoze díla přísně vědeckého rázu, a lze jí nanejvýše vytýkati to, že celkem zůstala poněkud za proudem literatury naší vůbec.

V takových okolnostech tedy uznáváme, jak pravím, potřebu takových zákonů. Rovněž co se týče tajemství listovního. Slýchám se všech stran, že i členové této slavné sněmovny častokráte si stěžují, že se tajemství dopisů porušuje; přihodilo se mi někdy, že mi byly ukázány obálky se psaní, na kterých bylo porušení tajemství listovního patrno; byly mi zvláště ukazovány obálky, na kterých prý bylo znáti zbytky jakési pasty, která prý slouží ke slupování pečetí; takové zbytky mi v skutku ukazovali a tvrdilo se mi, že to byla opravdu tato pasta, které prý se užilo na obnovení sloupnutých pečetí, a úředník prý se dopustil pouze té neopatrnosti, že té pasty užil k novému pečetění dříve, nežli zase náležitě stvrdla. Přiznávám se, pánové, že ačkoli mě po delší dobu již počítají mezi reakcionáře, přece jest mi těžko tomu uvěřiti, ano příčí se mému citu uvěřiti, že by naše svobodomyslné ministerstvo podnes užívalo těchto nástrojů absolutismu; a myslím, že bych mluvil jenom ve smyslu veškeré sněmovny, kdybych k pánům ministrům, kterých se tato záležitost týče — nevím, je-li to ctěné ministerstvo policejní či ministerstvo dopravní a poštovní, jemuž ta věc přísluší, — obrátil se s prosbou, aby tento tajný kabinet, je-li ještě takový, brevi manu mini-

steriálním nařízením zrušili, nebo není-li to nikterak možno, aspoň úředníkům poručili, aby svůj úřad vykonávali trochu šikovněji, aby to nebylo znáti; vždyť víte, pánové: co nevím, to mne nepálí! (Nepokoj a veselost.)*)

Jsem tedy arci toho náhledu, že jest navržených zákonů ovšem potřeba; jest jich potřeba tím více, ježto všichni víme, že tytéž organy, které prve provozovaly centralisaci, absolutismus a germanisaci, dosavade ještě jsou v plné činnosti a že také toto nynější ministerstvo užívá těchto organů, a sice od nejnižšího až k nejvyššímu. Pánové! Kdo po delší dobu něco činiti uvykl, odvyká z těžka svému starému zvyku; a já myslím, že to ani u nás nebude lepší, dokud naše veškera správa vůbec nebude veskrze přetvořena. Myslím dále, že by ministerstvo mohlo v té věci jen tolik učiniti, aby odstranilo organy, které snad též za ministerstva dosavadního a nad to pod vládou bachovskou *více* činily, než bylo jejich povinností: aby, pravím, takové organy přesadilo z těch míst, kde staly se obyvatelstvu zvláštním úrazem, a dalo je na místa jiná, kde snad by úrazem nebyly; ministerstvo by se mohlo konečně přičiniti o to, aby úředníci jeho dostali přísné instrukce, aby měli stále na paměti, že milostí J. Veličenstva žijeme ovšem již ve státu konstitučním, a že oni tedy se státními občany zacházeti musejí jako s občany konstitučními nebo aspoň práv jejich šetřiti. Přáli bychom si snad ještě i to, aby se semo tamo stalo i přísné pokárání, kdekoli se takové přestupky naskytnou. Ale dokud nebude veškeré naše úřednictví a kancelářství zreorganisováno, sotva můžeme se nadíti, že našich ústavních práv bude ve všem všudy šetříváno; i myslím tedy, že ty svobodomyslné zákony, které právě schváliti hodláte, v tom ohledu nezpůsobí žádné valné změny.

Však vy těmto svobodomyslným zákonům *chcete* k vůli vlastnímu uspokojení a dostiučinění svému, a my vám v této

---

*) Dne 28. června r. 1861 Vídeňský denník Fortschritt přinesl zprávu, že černý kabinet v poštovském úřadě, na nějž Rieger dorážel, byl toho dne zrušen. (N. L. č. 176.)

šlechetné snaze nehodláme nikterak překážeti. Ačkoli jsme z počátku doufali, že je vyřídíme jenom ve způsobě otázky ústavní, tedy jsme potom přece uvážili, že jsme schválili již ve způsobě novelly zákon o immunitě poslanců, a že se právě chystáme odhlasovati o druhé, podobné novelle, o zodpovědnosti ministerstva. Když jsme tedy již do té novellistiky zabředli, tedy také neuškodí, ukončíme-li také i ten román o černém kabinetě (veselost); v tom tedy smyslu budeme podporovati utvoření kommisse.

Pánové! Pravil jsem již, kterak nám poslední dobou byla vyčítána nesvobodomyslnost, a jak často nám byla vyčítána; mám tedy za svou povinnost, abych v té věci sebe a své krajany poněkud obhájil. Vytýkalo se nám, že my a naši političtí stoupenci jsme prý enthusiasty pro konkordát, že jsme ultramontány a nevím ani co ještě více. Nuže, pánové, my ctíme a šetříme pokud možná každého náboženského přesvědčení; ale vy sami nesnadno uvěříte, že můj otcovský přítel Palacký, jsa protestantem, že můj přítel baron Petrinó, jsa vyznání řeckého, že by tito oba pro konkordát zrovna blouznili! Vidíte tedy, pánové, že tato výčitka není zcela správna. Co však se týče vyčítání feudalismu, tuť musí mi býti divno, že právě mne z něho opět a opět viníte. Což pak jsem snad, pánové, já dědičným a korouhevním pánem na Semilech a na Železném Brodě, abych pro takové instituce tak velice horoval? Nikoli, pánové, já jsem prostý syn mlynářův a sám majitel mlýna. Moje rodina bývala po celá dvě století, pokud svůj rodokmen vystopovati mohu, vždy počestnou rodinou občanskou; všichni moji předkové bývali v tom oboru, ve kterém žili a působili, rovněž váženi jako i ctihodni, a já jsem si toho vědom, že jsem se této tradici nezpronevěřil. Že tedy právě vůči mně mohou takové výčitky stále a stále býti opakovány, jest věru nepochopitelno.

Vyčítá se nám dále, že jsme přepjatí národovci; však kdybychom jimi byli, museli bychom právě především řády feudální zatracovati; vždyť tyto řády feudalismu, poddanství.

poroby a nevolnictví (Hörigkeit) nejsou ani národní ani české: bylyť k nám z Němec importovány! (V levo: Oho!) My na pojem Hörigkeit a na mnohé podobné nemáme ani případných výrazů ve své řeči, neboť český sedlák býval až do patnáctého věku svobodným pánem půdy své! (Bravo!) Tedy právě s tohoto národního stanoviska nejméně můžeme horovati pro instituce feudální! Co pak se týče našich národních snah za doby nejnovější, tedy ani naše národnost a národní literatura nebyla snad mazlíčkem naší aristokracie; ona naopak byla spíše popelkou mezi jejími vysokorodými příslušníky. dlouho u nich zůstávala nepovšimnutou, až si konečně sama, svým volným pohledem a svou zdravou, samorostlou bytostí zjednala povšimnutí.

To tedy, pánové, pokládal jsem za potřebno na objasnění stanoviska, na kterém stojíme my. Buďte ubezpečeni, že svobodomyslni jsme a zůstaneme za všech poměrů, ať se již v novinách a i v této sněmovně o nás v tom ohledu smýšlí a mluví cokoli. My Čechové byli jsme vždy národem svobodomyslným od nejstarších dob až do nejnovější. My, pánové, honosíme se tím, že naši předkové byli *první*, kteří v Evropě zdvihli boj za ideu (Bravo!), a v této válce za svobodu svědomí čelili jsme mužně celé Evropě! (Bravo.) Byli to naši předkové. kteří za svobodu svědomí, za svobodu občanskou a na obhájení ústavy zdvihli válku třicetiletou! Když potom touto válkou naše vlast byla tak hrozně zpustošena, že počet obyvatelstva klesl až na pětinu a země musela se zalidniti cizími osadníky, tu zasazena byla národu našemu rána takořka smrtelná; od těch dob musela národnost naše po dvě stě let jen bídně živořiti. Ale již první snahy národnosti naší, opět procitlé ze mdloby, byly snahy po svobodě. Neboť, pánové, my to víme nejlépe, že právě naše národnost a svoboda jsou nerozlučny; kdo naše dějiny zná, ten zajisté ví, že po všechny časy, kdy svoboda se v naší vlasti povznesla, i naše národnost a naše národní literatura mohutně pokročily, a kdykoli u nás vlády se zmocnil absolutismus, tu šly za ním i germanisace a potlačování naší národnosti.

A proto také cítí každý Čech a každý z nás má to v srdce vepsáno a ví, jakou měrou o nás možná pronésti slova, jež pronesl belgický básník o svém národě: „Vizte, Čechové, k vašemu jazyku ješt vaše štěstí připoutáno; rozevřete dějiny, a kdekoli shledáte své právo týráno, své blaho pošlapáno: tam trpí stejně i váš jazyk, a k jeho zničení vždy směřuje tyranství!“ (Hlučná pochvala.) Můžete tedy býti přesvědčeni, pánové, že my Čechové po všechny časy, a pokud jediný pravý a ryzí Čech bude na světě, o svobodu a za svobodu státi budeme. (Výborně, výborně!) A tím doufám, že jsem vyvrátil všechny ony nespravedlivé výčitky reakcionářského smýšlení, které se nám činily.

Ale, pánové, svobodu, jižto milujeme všichni, můžeme milovati dvojím způsobem: můžeme ji milovati jako jinoch miluje svůj ideal, o němž pěje, o němž horuje, však sotva si troufá jej svým nazývati; ale svobodu můžeme též milovati jako ji miluje muž, který si chce založiti bezpečnou domácnost; když ten vyjde na námluvy, prohlédne si tu nevěstu a netáže se pouze po kráse a půvabech, nýbrž táže se také, bude-li dobrou hospodyní, bude-li moci s ní v pokoji žíti, a jestli mu snad i něco do hosp dářství přinese. (Výborně!) To jest ten způsob, kterým rozvážný muž svobodu pojímá a si ji osvojiti hledí. Tak rozumím svobodě i já, tak ji pojímáme my Čechové vůbec. Rád bych ji měl svojí dobrou, mně oddanou ženou, s kterou mohu dlíti a žíti, s kterou se mohu dobře snášeti v domácnosti; chtěl bych ji míti jakožto ženu, která spolu se mnou mluví řečí mého srdce, řečí mé matky (Výborně!), jako ženu, která mne může obdařiti zdravými dítkami, mladými to svobodami: tak já si myslím svoji svobodu, a aby takovou se stala, musím se s ní zasnoubiti samosprávou — autonomií! (Výborně! s mnoha stran.) To jest pravá svoboda, a teprve v autonomii budu svobody užívati a ne se jí pouze obdivovati (Výborně!); a tak, pánové, rozuměli svobodě všichni národové, kteří jsou praktičtí a svobodu opravdu u sebe mají: tak jí rozuměli Švýcaři, tak ji pojímají Angličané, nalézajíce v samosprávě nejbezpečnější a největší záruku

svobody! (Výborně!) Francouzové však, kteří se jakživi svobodě jen dvořili, právě proto nemohli s ní nikdy dospěti ku klidnému manželství. (Výborně! Výborně!)

Jestliže tedy, pánové, tento náš názor pochopujete a jej s námi sdílíte, pak také pochopíte, čím to jest, že my při každé příležitosti vždy a vždy předkládáme si otázku o kompetenci. Obáváme se totiž, aby zdejší říšská rada v tomto svém složení dosud neúplném nečinila usnešení, která by samosprávě našich zemí ublížiti mohla. Vidíme, že nynější říšská rada právě není úplna, že neposkytuje pravý obraz veškerého Rakouska, a kdyby ve plné říšské radě přišlo jednání o podobných otázkách, jako jest samospráva, tu by se poměry hlasů sestavily docela jinak, a nám sotva bylo by se obávati, jako nyní, že naše autonomie bude stlačena snad až pod onu míru, kterou jí únorový patent již udělil, anobrž spíše mohli bychom se nadíti, že by došla rozšíření nad onen patent, a to jest to, čeho si přejeme! (Výborně!)

Dáte mi, pánové, za pravdu, že právě kompetence našich zemských sněmů a říšské rady posavade není nikterak určita. Tak praví ku př. §. 18. (únorového zřízení zemského v Čechách): Bližší ustanovení v mezích všeobecných zákonů 1. o záležitostech obecních, 2. o záležitostech církevních a školních přísluší v působnost sněmu. — Meze toho jsou již v diplomu vytčeny. Ten však praví ve článku III.: Všecky záležitosti nevytknuté ve článku II. vyřizují sněmové zemští. Následující věta ustanovuje sice výminku, však tuto dlužno právě co výminku přísně vykládati. Tam ponechává Jeho Veličenstvo sobě, že dá jednati o jistých věcech pouze za účastenství říšských rad oněch zemí, kterým tyto záležitosti bývaly posavade společny: nad to praví se zde pouze: že dá *jednati*, nikoli *vyřizovati*, kdežto v první části téhož odstavce stojí: *jednati*, *vyřizovati* a *rozhodovati*. Dle čl. II. zákl. zák. říš. jest tedy ustanoveno, že ony kusy zákonodárné, které jsou *všem* královstvím a zemím *společny*, přísluší říšské radě. Avšak co je tedy společno? Jest pramálo záležitostí, s kterými by dosud opravdu bylo bývalo nakládáno jakožto se

společnými všem zemím naší užší říšské rady, i naději se, že ani nynější ministerstvo v ohledu tom nebude chtíti býti centralističtějším nežli ministerstvo Bachovo, které vydávajíc jednotlivé zákony, při většině z nich vypočítávalo vždy země, ve kterých měly platiti.

Nyní však se může snadno státi, že budeme nuceni vyřizovati otázky a věci, které nejsou společny, pro které není v jiných našich zemích ani předmětu, jako ku př.: poslanci haličtí mají nyní rozhodovati o záležitostech lenních; tak dle ústavy té měli bychom nyní spolurozhodovati také o záležitostech obecních v zemích benátských, aspoň by to tak mělo býti; vždyť jsme nebo býti máme užší říšskou radou a tedy prý máme i právo dávati zákony *všem* zemím, jež dle ústavy sluší pod užší radu říšskou; a přece myslíme, že ani ministerstvo nebude toho mínění, aby se nyní tak dělo. Dále tu máme návrh zákona o messaliích v Haliči. Takové záležitosti u nás ani nestává a já nevím, jak bychom přišli k tomu právu, abychom rozhodovali o věcech takových. Jako by to bylo podivnou anomalií, kdyby nám bylo ukládáno dávati zákony i těm zemím, které tu nejsou zastoupeny, tak také by to bylo, kdybychom jisté zákony měli předpisovati i těm zemím, jimž se přímo nedostává předmětů, o nichž ty zákony jednají.

Kompetence úplné říšské rady a jednotlivých sněmů zemských jsou tedy, jak řečeno, ještě zcela neurčity; nebo z těch pouhých slov: „v mezích zákonů říšských" jest těžko vyložiti, co se vlastně zákonem říšským státi může a pokud zákon takový sáhati smí, i co se zase zákonem říšským státi nemůže a co tedy jest ponecháno sněmům. V takových poměrech bylo by nám bývalo žádoucno, nedávati se do rozhodování takových otázek, ze kterých může nastati praejudic, a to jest příčinou, proč jsme se usnášení o takových zákonech vzpírali a dosud vzpíráme.

Nevyvázneme však z těchto pochybností kompetenčních, pokud nebude konečně upravena otázka ústavní, a ta může býti konečně upravena toliko ve srozumění se zeměmi za Litavou, s Uhry, Chorvátskem a Sedmihradv.

Co pak se týče prvních dvou návrhů, podaných panem poslancem Mühlfeldem a pojatých od kommisse v první paragraf, tu jsme toho mínění, že pokud se vidí jejich neodkladné schválení potřebným, mohou ovšem býti schváleny co jednoduché zákony.

Co se tkne věcí kultu, tu praví zemské zřízení, že záležitosti církevní a školní v mezích všeobecných zákonů říšských ponechávají se samosprávě zemské. Nevím věru, nemám aspoň ještě jasného náhledu o tom, kam až tato autonomie zemských sněmů u věcech církevních sáhati může a sáhati bude. To se právě teprve ukáže ustanovením, jaké plná říšská rada tomu právu dá, jak pro sebe samu tak i v poměru svém ke sněmům. Pokud se týče zvláště naší země České, tedy nemůže ovšem ani býti pochyby, že otázka ta, pokud sněmu připadne, bude rozluštěna způsobem svobodomyslným. Země, která zrodila Husa, nebude chtíti zaváděti nevolnost svědomí. Ale jinak přece myslím, že jest možná a že snad se vyskytnou v Rakousku země, ve kterých obecné vzdělání a náboženská snášelivost nejsou na onom stupni jako u nás; myslím také, že ideal svobody svědomí, svobody náboženské, jakkoli vroucně jemu vůbec oddán jsem, že idealní to právo při praktickém provedení svém může ve mnohých zemích býti dokonce i spojeno s ledakterými škodami. Se svého stanoviska, jsa autonomista, nechci se tu pouštěti do podrobností všech těch otázek, protože se držím vždy toho náhledu, že mají býti nechány sněmům, a že se ani dobrodiní vnucovati nemá, a že konečně i svobodomyslné řády vůbec, buďte si jakkoli celkem chvalny a žádoucny, nikomu nemají býti vnucovány; neboť jsem toho přesvědčení, že i ony jsou jenom tenkrát opravdu plodny a spasonosny, když jaksi samorostle z lidu samého vycházejí. (Výborně! Výborně!)

Co pak se týče třetího kusu, jejž navrhuje posl. Mühlfeld, jestiť to sestavení kommisse, kteráž by vypracovala zákon o svobodě vědy a jejího učení. Místo „svoboda vědy“ snad by bylo lépe říci „svoboda vyučování vědě“. Tuto část kom-

misse změnila, učinivši z otázky speciální otázku všeobecnou. V tom jsem zcela toho náhledu, který ctěný poslanec Smolka vyslovil již přede mnou, že v tomto kuse snad kommisse proti samosprávě pokročila dále, nežli sám původní návrh poslance Mühlfelda. Kdežto posl. Mühlfeld přestává na tom, že svým návrhem požaduje volnost vědy a jejího vyučování, a ji zaručuje jakožto zásadu, rád by návrh kommisse věc tu rozšířil tak, aby veškeré záležitosti učební a školské byly vyřizovány v témže komitetu. Jak pravím, já sestavení takového komitetu vůbec pokládám za povážlivo, poněvadž on právě povahou věcí a poměrů snadno může býti dohnán k tomu, aby porušil obor působnosti, který jest v těchto školních otázkách ponechán samosprávě zemské. A, pánové, otázka tato jest pro nás Neněmce otázkou životní, otázkou kardinální. Jedná se tu o naši národní existenci, a proti každému návrhu směřujícímu k tomu, aby školství zde ve Vídni scentralisoval, budeme vší silou bojovati. My v tom nevidíme nic jiného, nežli další onu snahu germanisační, která se za Bacha tak velice rozmohla (Bravo! v levo), a jestli naši němečtí bratří v naší zemi a po celé říši s námi smýšlejí poctivě a nám opravdu poctivě a loyálně chtějí dopřáti rovnoprávnosti, nechtějí-li stavěti překážky zachování naší národnosti a jejími rozvoji, pak nebudou tvrdošijně státi o zařízení a ustanovení taková!

Slyšeli jsme tu nedávno, kterak nás ubezpečoval J. Exc. pan ministr spravedlnosti, že jest vláda daleka toho, aby národnosti chtěla utlačovati, ba že spíše jejich rozvoji přeje; on pravil při té příležitosti, jak drahá prý jest pohádka národní, jak jest krásné pěstovati pověsti národní, jak mateřština v národní písni bdí nad naší kolébkou a podobných věcí více! To, pánové, jsou věci velmi krásné, ty se velmi prostomile vypravují a poslouchají. Ale my přiznáváme se zřejmě, tím že se nám zadost neučiní, odkáže-li kdo naši národnost v říši pohádek a bájek. Pánové! My chceme pravému, dokonalému životu své národnosti. My nechceme pouze živořiti, nechceme, aby jenom našim sedlákům nebo chůvám s dětmi bylo dovo-

leno hovořiti naším jazykem. My chceme, aby jazyk náš byl plnoprávným, rovnoprávným, kdekoli jest domovem.

Mluvilo se nedávno o svrchovaných národnostech v Rakousku. Není *žádné* svrchované národnosti vedle nás či nad námi, aneb jsme tím všichni; vždyť jsme si přece všichni rovni! (V pravo: Výborně!) My nemůžeme uznati žádného privileje jednotlivých národů a neuznáme nikdy! (Výborně! v pravo.) A jestli jsme zvrátili výsady jednotlivých stavů a tříd, tedy tím méně sneseme nad sebou privilegovanou národnost.

Avšak, pánové, naše rovnoprávnost musí se i prakticky jeviti ve veškerém veřejném životě. Viděli jsme, co J. Exc. státní ministr odpověděl na interpellaci poslance Tomana; pronesl nám tu slovo významné: že jde především o to, aby se napomáhalo pěstování kultury a vědy. Ten výraz, pánové, jest nám velice na pováženou; vždyť jsme zkusili již nejednou, jak si lze zahrávati s těmito slovy: Osvěta i věda! Nikde na světě neříkává se: science française nebo English science: ale stokrát a tisíckráte slyšel a četl jsem slova: Deutsche Wissenschaft! A jak často museli jsme vlastníma očima slýchati: Německá řeč samojediná že jest u nás řečí kultury, vědy, a věda že může býti pěstována pouze jazykem německým! To, pánové, jest to nebezpečí, kteréž nám hrozí a kteréž mi odvrátiti musíme. My chceme, aby také náš jazyk docházel platnosti ve škole a v úřadě i ve veškerém životě veřejném i v jednání sněmovním: neboť toho potřebuje k plnému svému životu; my chceme, aby se mužům vědy nečinilo veřejnými poměry nemožným, pěstovati vědu také v našem vlastenském jazyku. My máme muže vědy, že jimi můžeme býti hrdi, jako Purkyni, Škodu, Rokytanského. Ale jim nebylo lze psáti jazykem rodným, protože stát zavedl řády, které nás absolutně donucují poněmčovati se a psáti německy. Ty poměry se musejí podle práva i spravedlnosti změniti.

J. Exc. pan ministr praví: Ve středních školách nebyla jiná řeč možná než německá; protože university jsou německé.

musí i střední školy, mající připravovati jinochy na university, býti německé. Ale téhož argumentu, pánové, užívali u nás i ředitelové gymnasií a školní rady; oni říkali: Poněvadž gymnasia jsou německá, musí i hlavní školy býti německé, a poněvadž školy hlavní a národní jsou německé, tož musí i školy abecedářské býti německé; a tak po tom argumentačním žebříku se může germanisovati až do lůna mateřského. (Výborně! v pravo, sykot v levo.) Takovými argumentacemi se my odbyti nedáme. My chceme, abychom ve své národnosti, ve své zemi byli plnoprávni, i aby na našich universitách řeč naše byla pěstována právě tak, jako německá.

Pánové, tak se však neděje; toto nynější ministerstvo, ježto se přece chlubilo, že rovnoprávnosti vyhovuje, zařídilo k mnohonásobnému dožadování teprva nedávno na Pražské universitě dvě české stolice učitelské. Ale jak jsou ty stolice nadány? Šesti až devíti sty zlatých, kdežto se německým professorům, kteří tam ustanoveni jsou, dává po třech tisících. Tak-li vy rozumíte rovnoprávnosti? Tak my ji přijímati nemůžeme! (Výborně! Výborně! v pravo, sykot v levo.) Nemůžeme se spokojiti, když se nám takto hodí kus žebráckého chleba! (Výborně! v pravo, sykot v levo.) My jsme pravými a plnoprávnými syny své země tak dobře, jako naši němečtí krajané a bratří jimi jsou, a chceme tedy, aby i v této stránce to, co na zemskou universitu platíme, rovnou měrou bylo použito pro nás, jako pro né. (Výborně!)

To mínění či ta námitka, že snad není vědeckých sil na obsazení vzdělavacích ústavů, to platí o nejmenší části slovanských kmenů v říši naší: většinou pokročily již tak dalece, že aspoň na středních školách může se učiti všem předmětům řečí mateřskou a také v řeči mateřské opatřiti veškeré učební prostředky. Literatura polská jest dokonce na tom stupni, že se ve mnohých oborech může měřiti s německou; uvádím zejména lyriku. I naše literatura velice pokročila, a chtěl-li by kdo dokonce namítati, že se nedostává učebních sil, tedy jest to námitka, která zvláště nám Čechům nejméně

se může činiti, neboť jest věcí známou, že snad až do tří čtvrtin veškerých gymnasialních učitelů v říši jsou Češi (v levo: Slyšte, slyšte!), a většina jich umí dobře česky čísti a psáti, a může tedy též česky vyučovati.

To tedy, pánové, to žádáme pro vyučovací ústavy obyvatelstva českého, a na tom státi budeme, aby rovnoprávnost byla prováděna tímto pravým a poctivým způsobem; a nemyslete, že nás kdo odbude pouhými slovy a chatrnými drobty! Jestliže však o všech těchto věcech zde v centru se jednávati bude, tož nikdy nemůžeme se nadíti úplného a spravedlivého ohledu na naši národnost. Vždyť to víme všichni, že není dáno člověku, aniž celému národu, aby byli k jiným tak spravedliví, jako jsou sami k sobě. My aspoň jsme nabyli u Němců té smutné zkušenosti a nabýváme jí bohužel ještě co den.

Předseda: K pořádku! Prosím, posaďte se.

Dr. Rieger: Prosím.

Předseda: Prosím, posaďte se!

Dr. Rieger: Odvolávám se ke sněmovně, pronesl-li jsem tím něco urážlivého.

Předseda: Jest to urážlivé pro celou německou národnost, když se — (Bravo! v levo.)

Dr. Rieger: Odvolávám se dle §. 36. jednacího řádu ke slavné sněmovně, chce-li ještě dále slyšeti . . .

Předseda: Dal jsem vám již jednou slovo na obranu, když jsem vás poprvé volal k pořádku; podruhé vám ho nedám. Pan Kuranda má slovo.

Dr. Rieger: Dle §. 36. ať rozhodne slavná sněmovna, mám-li mluviti. (Nepokoj. Povýšeným hlasem:) Prohlašuji slavně, že jsem byl dalek toho, abych svými slovy chtěl pronésti urážku německému národu, kterýžto jest jedním z nejcivilisovanějších a nejnadanějších v Evropě.

Předseda: Po tomto prohlášení otáži se sněmovny; před prohlášením tím nemohl jsem tak učiniti. Dovoluje-li sněmovna, aby pan poslanec Rieger dále mluvil? (Znamenitá většina povstane; bravo! z obou stran.)

Dr. Rieger: Pánové, mám ještě něco na srdci. Nebudu již dále mluviti o otázce národnostní, neboť vidím, že svoboda řeči jest zde ukována.*)

Předseda: K pořádku; vytýkáte předsedovi, že potlačuje svobody slova. Prosím, sedněte si.

Dr. Rieger (hřímavým hlasem.): Sláva svobodě řeči, jak se provádí v rakouském parlamentě!

Předseda: Volám vás —

Dr. Rieger (ku předsedovi obrácen): Já volám vás ke spravedlnosti!

Předseda: Až bude řečník dbáti slušnosti a klidu, nebude takovýchto výstupů. (Bravo! v levo, sykot v pravo.)

Dopisovatel Národních Listů v č. 168, jak se zdá poslanec, podotýká k této scéně: „Čech i Nečech cítil v tuto chvíli, že jest zle, a že lháno bylo vše, co se slibovalo. Mnozí pádili v zlosti spravedlivé ze sněmovny, a z poslanců našich zůstalo mimo Riegra toliko asi pět.“

Po Riegrovi mluvil Kuranda, ovšem se stanoviska centralistického; pravil mezi jiným, že Smolka i Rieger vytýkali této straně, že ona podezřívá opačnou stranu ze snah zpátečnických; ale v této sněmovně že takovéto podezření vysloveno nebylo, a co její členové mluví jinde, to že sem nenáleží. Aby tuto svou myšlénku znázornil, pravil pak Kuranda (St. prot. 312): „My jsme se neptali pana dra. Riegra, jak se vyplácí jeho mlýn; do toho sněmovně nic není, a v této sněmovně tuším může býti sněmovna zodpovědnou činěna toliko z toho, co v ní bylo řečeno, a nikoli z toho, co se děje mimo ni.“

Rieger (vpadne Kurandovi do řeči): Jak se obchody dělají!

Kuranda: Jak to myslíte? Prosím, opakujte to.

Rieger: Já pravím: Z toho, jak se obchody dělají.

Kuranda: Z toho, jak se obchody dělají? Ovšemť! Možnoť dělati obchody i v národnostech! Věřte mně to jistě. (Bouřlivá dlouhá pochvala na levici, ve středu a na galerii. Potom Kuranda, polichotiv Polákům, aby je oddělil od Čechů, dorážel na Čechy takto:) Je-li však pravda, že professor Škoda, professor Rokytanský jsou Čechové, možno právem říci, že byli odchováni na

*) Dass die Redefreiheit hier in Ketten geschlagen ist, tak stojí ve Sten. prot. str. 310; viz však níže o tom reklamaci Riegrovu.

*

prsou německé vědy. A pana dra. Riegra, jenž nedávno provokujícím tonem se vyslovil: „Já jsem Slovan“, táži se: Kde máte důkazy, a není-liž to pravda, že vaši předkové před sto lety byli ještě Němci? A pak žalují nás z neustálého násilného poněmčování!

Rieger: Mohu dokázati, že nebyli Němci. (Syčení v levo, bravo v pravo.)

Na počátku 16. schůze 22. června po přečtení protokolu předešlé schůze Rieger se ujal slova, aby upozornil na nesprávnost ve Stenografickém Protokole. Pravil takto (St. prot. 323):

V posledním sezení, když mi pan předseda slovo odnímal, mluvil jsem tato slova: „Mám ještě něco na srdci: nechci dále mluviti o otázce národnostní, neboť vidím, že se mi v té věci svoboda řeči odměřuje velmi po skrovnu.“ *) To jsou slova, která jsem, jak se dobře pamatuji, pronesl; mluvil jsem je bohužel tak mdle a tak slabě, že bylo snadno možno, že jak stenografové tak i pan předseda v tom ohledu se mohli mýliti aneb jinak slyšeti. Ale já ručím za to svým čestným slovem, že jsem mluvil tak a nejinak; pánové, kteří blíže u mne sedí a spíše byli s to, aby má slova dobře slyšeli, nežli to snad p. předsedovi bylo možno, dosvědčují totéž:

Předseda k tomu podotekl, že se to netýká protokolu (úředního), jenž tu byl čten, nýbrž protokolu stenografického.

Hned po těchto poznámkách oznamoval předseda, že mu od Riegra byl podán návrh, jenž netrpí žádného odkladu, a jenž zní následovně: „Slavná sněmovna račiž se usnésti, aby se Jejímu Veličenstvu *císařovně k její cestě na Korfu*, dnes nastávající, vyslovily city nejhlubší oddanosti a nejupřímnější přání šťastného výsledku této cesty k opětnému pozdravení, a zároveň aby se žádalo o povolení dáti těmto citům výraz deputací, jestliže by zdravotní stav Jejího Veličenstva přijetí takové deputace dopustil.“ — Návrh byl jednomyslně podporován, načež Rieger byv od předsedy vybídnut, promluvil v tato slova:

Myslím, když přijetí bylo tak jednohlasné, že mohu od odůvodnění upustiti. Předpokládal jsem, že odůvodnění návrhu toho spočívá v loyalitě každého jednotlivého člena této

*) Dass mir hierin die Redefreiheit kärglich zugemessen ist.

sněmovny, v jejích sympathiích s utrpením vysoké paní a ve všeobecném citu humanity, který nás zajisté všechny ovládá. Způsob, jakým by se ta věc zavésti měla, zůstavuji zcela panu předsedovi, on najde k tomu nejvhodnější prostředky. Myslím, že by bylo třeba poptati se dříve, zdaž připuštění deputace takové je možné, a zdaž zdravotní stav Jejího Veličenstva vůbec to připouští, aby deputaci přijala. Kdyby se tak státi nemohlo, tož zajisté osoby na blízku J. V. se nalézající budou s to, aby J. V. sdělili city, kteréž jsme zde vyslovili. (Bravo ze všech stran sněmovny.)

Předseda potom oznámil, že místopředseda hrabě Mazzuchelli se přeptá, zdali Její Veličenstvo dovolí, aby deputace sněmovny k ní přišla. — V 16. schůzi 22. června oznámil předseda, že císař telegraficky uložil prvnímu generálnímu adjutantovi, aby sněmovně poslanecké jménem obou Veličenstev vyslovil hluboce cítěné díky za tento projev oddanosti (St. prot. 341).

Na počátku 19. schůze 2. července oznámil státní ministr Schmerling obsah královského reskriptu daného 30. června ke *sněmu uherskému*, že císař nemůže přijmouti nejpoddanějšího představení, o kterém se usnesl sněm uherský, a jež nebylo nadepsáno dědičnému králi uherskému; spolu byl uherský sněm vyzván, aby svou adressu předložil způsobem takovým, aby přijetí její dalo se srovnati s důstojenstvím koruny a s dědičnými právy panovnickými, kterých Jeho Veličenstvo vždy dovede brániti proti všelikým útokům. — Ve 12 hodin 50 minut předseda Hein ustanoviv budoucí schůzi a její denní pořádek, oznámil, že přetrhuje schůzi na 10 minut, aby poslanci mohli se umluviti o věci, o které se ještě jednati má. Že se připravuje něco neobyčejného, bylo znamenati již z neobyčejné přívětivosti, se kterou Hein již před schůzí dával se do řeči s některými členy pravice, pak z toho, že toho dne ku podivu málo zvonil. Nyní v čas přetržky poslanci v čítárně dověděli se od předsedy, že sněmovna má demonstrovati ve prospěch vlády proti Maďarům. Jednomyslnost k tomu sice scházela, i z Němců mluvili proti tomu Wiser, Mühlfeld a jiní; že však Schmerling mermomocí si toho přál, Němci se podvolili. Teprva ve 2 hodiny obnovila se schůze sněmovny. Tu předseda ohlašoval, že panská sněmovna, když jí obsah dotčeného reskriptu byl ohlášen, usnesla se vysloviti protokolem, že všeliké porušení důstojnosti a práv císařových pokládá za útok na celou říši, při jehožto odmítání Jeho Veličenstvo může se spolehnouti netoliko na přisvědčující oddanost

panské sněmovny, nýbrž i všech svých věrných národů. „Myslím (tak končil Hein své sdělení), že toliko vyslovím smýšlení a city slavné sněmovny, jestliže ji vyzvu, aby do protokolu svého přijala totéž vyjádření.“ Po těch slovech levice a střed povstaly, volajíce Hoch; předseda hned prohlásil schůzi za skončenou.

Na začátku následující 20. schůze 4. července hrabě Potocki učinil vyjádření jménem Poláků (kteříž při poslední záležitosti tak jako celá pravice zůstali seděti), že při posledním hlasování nejednalo se o výraz oddanosti k mocnáři, nýbrž o poměr rady říšské k otázce uherské; mínil, že o věci tak důležité mělo se jednati způsobem předepsaným v jednacím řádě; ohražoval se proti tomu, aby návrhy politické oblékaly se do roucha loyalnosti. — Poslanec dr. Karel Wiser, ač zasedal na levici, zachoval se v této záležitosti tak jako pravice, a přednesl nyní písemné vyjádření, podepsané od něho a od 19 poslanců českých i 2 slovinských; pravilo se v něm, že podepsaní poslanci neúčastnili se při onom usnešení, „poněvadž pokud ono mělo býti politickou manifestací, schválením skutku Veličenského anebo vyjádřením určité politiky v otázce uherské, museli jsme je pokládati za nevhodné, nepovolané, předčasné a přenáhlené“. Podpisatelé ukazovali na to, že této říšské radě i dle ministerského náhledu nepřísluší se usnášeti o záležitostech uherských, a jestliže usnešení panské sněmovny mělo býti základem k jednání sněmovny poslanecké, tož mělo býti podáno způsobem ústavným; na konec ohražovali se proti způsobu, kterým předseda tu věc přivedl k rozhodnutí. — Předseda Hein hájil se, řka, že sněmovna přidržela se takového způsobu již několikráte, kdykoliv šlo o projevení loyality, a že při takových projevech není potřeba řádu jednacího.

Do devítičlenného výboru k vypracování zákonův (dle návrhu Mühlfeldova) o právu spolčovacím, o svobodě osobní a o tajemství listovém, zvoleni byli z Čechů Grünwald a Rieger; ostatní byli Němci (St. prot. 428).

Ve 22. schůzi 12. července čeští poslanci s některými jinými podali dvě interpellace; jedna, kteráž nesla jméno Čuprovo, směřovala k tomu, aby vojenská správa při dodávkách k vojsku brala ohled také k menším výrobcům. Druhou interpellaci předložil dr. Pražák za tím úmyslem, aby zákonník říšský vydáván byl ve všech zemských řečech, tak jakž nařizoval patent daný 4. března 1849, kdežto ve skutečnosti zákonník říšský od konce roku 1852 vycházel již toliko po německu, a od počátku roku 1860 bylo zastaveno i vydávání Věstníků vlád zemských (St. prot. 447). Ministr války hrabě Degenfeld k interpellaci Čuprově odpověděl obšírně, se mnohými vytáčkami a co do věci zcela nepovolně (St. prot.

501). — K interpellaci Pražákově odpověděl ministr Lasser ve 36. schůzi 12. srpna v ten smysl, že vyskytly se skutečně podstatné vady v tom způsobu vyhlašování zákonů, jaký byl zaveden roku 1860; oznámil, že ústřední úřady již se dohodly, aby všechny zákony, vycházející v zákonníku říšském, vyhlašovaly se všemi jazyky zemskými v těch zemích, kterých se týkají, a že vláda hodlá říšské radě učiniti předlohu zákona o té záležitosti.

Ve 23. schůzi 13. července počalo se jednati o osnově zákona ve příčině *zrušení a vykoupení svazků manských*. Zpravodajem většiny kommisse byl professor Brinz, jemuž připadlo hájiti vypracovanou od většiny kommissní osnovu zákona na zrušení svazků manských ve všech zemích mimouherských. Zpravodajem menšiny byl dr. Pražák; návrh menšiny kommissní byl krátký a zněl takto: „Vydání zákonních ustanovení o zrušení svazku lenního v jednotlivých královstvích a zemích prohlašuje se za záležitost zemskou.“ Podle toho v této záležitosti strany centralistická a foederalistická zase postavily se proti sobě, a celé povšechné rokování, kteréž zaujalo sedmero schůzí, točilo se jenom okolo otázky, zdali vydávati zákon o zrušení svazku lenního náleží říšské radě, jakž tvrdila většina centralistická, anebo zdali náleží sněmům, jak dokazovali řečníci autonomistické pravice. Ministři jako ve všem tak i v této otázce byli s centralisty za jedno; zejména ministr Lasser hned prvního dne vyslovil se ostře ve prospěch kompetence říšské rady. Čtvrtého dne povšechné debaty, ve 26. schůzi 19. července, dostal se ke slovu Rieger, aby tak jako předchůdci jeho z pravice zastal se kompetence sněmovní, jmenovitě sněmu českého ve příčině lén koruny České. Mluvil jak následuje (St. prot. 572—583):

Pánové! dal jsem se zapsati jakožto řečník proti návrhu kommisse, ne snad jakobych se hodlal ujímati manského svazku co takového a přimlouvati se, aby byl zachován. Vím předobře, že zřízení toto se ve mnohém ohledu nehodí do naší doby, a přeji si tedy také, aby bylo zrušeno. Avšak přeji si, aby se to stalo způsobem na všechny strany právním a správným. Já vůbec nemám žádné zvláštní záliby v tomto zřízení. Vytýkají mi, že na všechno rád hledím se stanoviska národního. Já však manský řád ve své vlasti nepokládám za žádný řád národní. Vyslovily se o tom hlasy kompetentní, že jest to právní řád germanský, a velmi učený poslanec z oné strany, nad jehožto rozsáhlými vědomostmi právnickými by byl užasnul sám Obertus ab Orto, dokázal dokonce, že slovo „feudum“ po-

chází od krmení. Chci ho také při tom ponechati.*) Měl jsem prve úmysl probrati tu věc trochu hlouběji; avšak řečníci, kteří přede mnou mluvili s tolikou znalostí odbornou, s tolikým nákladem vědomostí, vyčerpali ji tou měrou, že by mi nezbývalo leč opětovati to, co již bylo řečeno. Zůstanu tedy při některých poznámkách, které jsou, řekl bych, více rázu politického.

Myslím si, pánové, dostane-li se komu spravovati rozsáhlé panství, a on shledá na tom panství nějakou starou budovu, která se mu již na ten čas nehodí, a přišlo by mu na mysl přání, že by ji měl strhnouti, tedy se asi nejprve sebe sama otáže: Jest-li to prospěšno a potřebno, abych to učinil? Je-li to také včasno, a konečně mám-li k tomu právo?

Co pak se nejprve týče ohledu na prospěšnost, tedy pan ministr Lasser právě a především se stanoviska národohospodářského dovozoval potřebu toho zrušení. — Já jsem se v národním hospodářství trochu porozhledl a vím předobře, že vázanost statků, jejich omezenost vzhledem volného přenášení a volného dědění jsou právě tolikerými škodami národohospodářskými. Může býti pravda, jak pravil poslanec Antonín Ryger, že jsou některé manské statky na Moravě velmi zanedbány. Ale já myslím, ba vím to také ze zkušenosti vlastní, že také poslanec Staněk má pravdu, když tvrdí, že jednotlivé, zvláště drobnější statky manské v Čechách jsou učiněná hospodářství vzorná. Zdá se tedy (ačkoli, jakož pravím, zůstávám při té zásadě, že taková vázanost vůbec není s národohospodářským prospěchem), zdá se, že škody z toho zřízení nikterak nejsou tak veliky, jako se snad jednotlivcům mezi námi zdají.

Myslím ostatně, že tytéž nehody, které prý se jeví u statků manských, mnohem větší ještě měrou naskytují se u statku

*) Týká se moravského poslance dra. Ant. Rygra, jenž v dryáčnické řeči chtěl ukázati svou učenost v historii práva; pravil mezi jiným: Der Lehnherr war berechtigt, das ihm (dem Dienstmann) zu seiner Fütterung (Fod, daher der Name Feudum) gegebene Land zurückzuziehen. (Sten. Prot. 549.)

svěřenských; a když již ministerstvo se postavilo na to stanovisko prospěšnosti, tedy nepochybuji ani na okamžik, že nám při své svobodomyslnosti a důslednosti podá co nejdříve i návrh zákona o zrušení fideikommissů; a kdyby ministerstvo toho neučinilo, tedy doufám, že to učiní poslanec hrabě Hartig, který podporoval návrh kommisse především z důvodu tohoto.

Pan baron Pillersdorf, který právě přede mnou mluvil, uvedl jiný důvod pro zrušení řádu manského; navrhnul, abychom uvážili, zdali bychom takové zřízení zavedli, kdybychom ho dosud neměli. Ovšem, pánové, dáme-li se do toho, rušiti všechno, co bychom nezaváděli, kdyby toho dosud nebylo, potom nevím, co by vůbec před námi obstálo. Nevím, kdyby ku př. někdo navrhoval, zdali ústav šlechtictví je vůbec vhodný a potřebný a je-li také národohospodářsky prospěšný, jak pravím, nevím, zdali by se většina této sněmovny rozhodla zříditi stav šlechtický. Však proto přece myslím, že ani poslanec baron Pillersdorf ani pan hrabě Hartig nepřijde sněmovně s návrhem, aby se stav šlechtický zrušil. (Výborně! v pravo.)

Moje přirovnání s fideikommissem jest velmi případné. Léna dle svého nynějšího zařízení jsou opravdu již jen jakýmsi způsobem fideikommissu, jsou jakousi primogeniturou; ale víte také, že praxe při *manském právu* bývala za poslední doby velmi mírna, a že volné dědění, ba dokonce volné prodávání nemívalo zvláštních překážek, tak že vůbec a celkem se léna volnému přenášení valně nepříčila, aspoň bez odporu mnohem méně nežli statky svěřenské.

Ale všimneme-li si ostatně těch manství, která máme, tedy shledáme, že národohospodářský důvod, který naše ministerstvo pro zrušení uvádí, mohl by platit jenom o nepatrném počtu jejich. Projdeme-li naše manství, tedy jsou to velkou částí právě manství koruny České. Jest to nejprve biskupství či arcibiskupství Olomúcké asi se 68 podmany čili many druhého stupně. Arcibiskupství Olomúcké po allodialisaci zůstane zajisté i dále v mrtvé ruce církevní neboli arcibiskupově, nepřejde tedy do svobodného obchodu; nenastane tudíž u něho

ten prospěch, jaký zamýšlí ministerstvo. To platí rovněž o velmi rozsáhlých majetnostech knížecí rodiny Lichtensteinské na Moravě, o manských knížetstvích Opavském a Krňovském. Tato souverainní rodina má, bude vám to povědomo, jako většina souverainních a mediatisovaných rodů, své rodinné statuty, mocí kterých přechází dědictví vždy na prvorozence; ani tedy zde, i kdyby tato léna byla zallodialisována, nenastane volné dědění, a tento rozsáhlý lenní majetek nepřejde ve volnou ruku. Konečně jest manské vévodství Těšínské, jakož vám již pan poslanec hrabě Belcredi pověděl, zároveň jakýmsi fideikommissem rodiny císařské a zůstane tedy rovněž i po allodialisaci císařským statkem rodinným a svěřenským.

Vidíte tedy, že prospěchy od ministerstva zamýšlené nutně se obmezí ve skrovném počtu manských statků drobných, a poněvadž nemohu za pravdu dáti tomu, že by způsob, jak se hospodaří na statcích manských a nemanských, byl tak velice rozdílný, tedy také nemyslím, že by národohospodářské prospěchy z toho plynoucí byly váhy poněkud značnější. Nemyslím nikterak, že změnou tou v zemi rozšíří se všeobecný blahobyt, nebo dokonce že se nám valuta urovná. Spíše bych ještě uznal pro ten zákon platnost finančních důvodů, které pan ministr rovněž vytknul, jakož vysvítá z návrhu kommisse. Avšak tu soudím, že ty tři milliony, které se z allodialisování stržiti dají, nejsou mnohem více nežli kapkou do džberu našeho deficitu (Veselost) a že věru nestojí za to, aby se k vůli nim porušovaly platné poměry statoprávní; a že by se to právě zde stalo, to myslím bylo již dokázáno.

Nuže, pánové, již vidíte, že zrušení manského svazku není aspoň nikoli tak nutno a nevyhnutelno ani potřebno.

My vzdychali dvanácte let pod nátlakem vše ovládající, vše centralisující byrokracie; my dvanácte let toužili po zastupitelstvu národním, doufajíce, to že konečně vyhojí naše strasti duševné a hmotné. Konečně je máme; a ministerstvo nemá nic pilnějšího, nic nutnějšího na práci, nežli předložiti nám zákon o manstvích. To jest věc opravdu nesnadno po-

chopitelná! Bylo by věru prapodivno, kdybychom někomu, kdo dvanácte hodin žíznil, předložili nejprve slánku! (Veselost.) Ta arci také patří k dokonalému obědu a musí svého času býti na stole, ale aby se tím počínalo, to mně nechce jíti na rozum.

Myslím tedy, pánové, když to tak všechno považím, že se ministerstvo, předkládajíc tento zákon, podrobilo jenom smutné nevyhnutelnosti. Byli jsme již jednou svoláni, něco se nám předložiti *musilo*; a protože nebyl právě žádný jiný zákon připraven, tedy nám, jak se říkává, z nouze (faute de mieux) podali zákon o manstvích, netážíce se, zdali vyřízení toho zákona, zdali ta práce, kterou nám ukládají, jest v poměru přiměřen k tomu, co stojí, a k tomu, co by vykonáno býti mohlo.

Připadá mi při tom jistý obyčej lidu v mé vlasti. Když jsou pole opatřena a obilí vymláceno, tak že hospodář nemá již, čím by čeleď svou dále zaměstnával, tedy ji svolá i dá jí dráti peří. To jest užitečné zaměstnání národohospodářské, neboť se tím dobře zužitkuje odpadek v domácím hospodářství, a tato činnost není přece to, čemu se říká zaměstnání v zahálce. Ba jest to dokonce i činnost užitečná. Ale já nemyslím, že by to stálo za vydržování čeledi, a to dokonce kdyby snad některému hospodáři napadlo, aby i potom ještě, kdy již jaro zemi probouzí, když ledy odešly a nastala doba brázditi půdu pro budoucnost a osívati ji nadějnou setbou — dal svým lidem dráti peří. (Veselost.)

Pánové! Slyšeli jsme ještě některé vážné důvody; zvláště ministr rytíř Lasser a pan poslanec Ant. Ryger z Moravy slovy velmi výmluvnými řečnili pro odstranění tohoto starého feudálního haraburdí, že prý se totiž nehodí již do naší doby a že tedy musíme, pánové, čím dříve tím lépe nové době místo zjednati a novým řádům; zbytkové starých časů že musejí ustoupiti a podobně dále. Pan ministr Lasser promluvil o tom, jakož k jeho postavení přísluší, způsobem rozvážnějším, a jak se sám vyjádřil, vyslovil jenom své skromné mínění; kdežto poslanec Ant. Ryger se do věci dal s větším ohněm,

jakoby tu šlo o ztečení bastilly, jakoby se tu měla proraziti dráha svobodě a urovnati nějaká Place du peuple.

Otážeme-li se nyní sami sebe, chceme-li také my býti účastni této cti našeho ministerstva? Zajisté! Chceme! I my bychom rádi byli při tom, i my bychom byli rádi hodně liberální a hodně radikální! (Veselost.) Ale tu se nám naskytuje otázka: Když jde o odklizení toho středověkého rumu, zdali pak ten rum leží také na půdě naší, zdali pak máme i právo odklízeti jej? A tak jsem tedy zase u té nemilé otázky kompetenční.

Ano ta otázka kompetenční musí se nám pořád a pořád naskýtati, chtějme či nechtějme. Řeklo se, my že prý ji vyhledáváme, my že vůbec jenom všechno chceme popírati. Toto domnění o nás však již můj přítel dr. Klaudi odmítl, a já myslím, že vším právem; my jsme si toho vědomi, že těch kompetenčních sporů nevyhledáváme, že nám spíše povahou věci a našimi poměry jsou vnuceny. Myslím také, že nám v tom sama ústava dává za pravdu: alespoň nás nechává v důvodných pochybnostech. Arci, pánové, domníváme se, že jsme v tom pouhými tlumočníky své země a že vyslovujeme její nevlastnější přání, zasazujíce se o nejširší míru autonomie své země, pokud obstáti může s jednotou a mocí celé říše. Račte to nepodjatě považiti.

Zpozorujete, pánové, že obyvatelé zemí větších, které mají četnější obyvatelstvo, slavnou minulost, veliké dějiny, ti že vždy, řekl bych, výše smýšlívají o své zemi, o jméně své vlasti; že jménem tím takořka více poctěnými se cítívají, že ačkoli chtějí zachovati též jednotu říše, přece pamatují více na to, aby uchránili pokud možná zvláštnosti své země, její zvláštní postavení. Oni mívají více samostatnosti, více sebevědomí, oni se více cítí samostatnou osobností, oni mají více vlastenecké hrdosti. To bývá ve větších zemích zjevem obecným. Já myslím, že v tomto ohledu moje užší vlast Čechy asi nic neodevzdá žádné zemi v celé říši, vyjímaje Uhry, ano myslím, že v té věci ani mezi německými a slovanskými Čechy není rozdílu podstatného. My všichni cítíme se při slově

Čechy mnohem více, nežli obyvatelé mnohé jiné, zvláště menší province. Jakou měrou tomu tak jest, viděli jsme ku př. na sněmě Pražském, kde návrh požádat J. Veličenstvo, aby se dal korunovati za krále Českého, byl od našich německých krajanů přijat rovněž tak se všeobecným jásotem jak od slovanských.

Z toho můžete teda, pánové, poznati, že osobní vědomí v tom ohledu jest u nás silno. Tyto velké země jsou tedy přirozeně žárlivy o svoji svézákonnost, o svá práva historická, o zděděná podání svá mnohem více nežli province drobnější. Mimo to snesou také větší míru samosprávy. Jeť snadno pochopiti, že země, jež má toliko dvě stě tisíc obyvatelů, neuznává za potřebnu, ba snad považuje i za zbytečnu onu míru samosprávy, která se zemi o pěti millionech lidí zdá přímo potřebnou a nezbytnou.

To pak jest to smutné v našich poměrech, že příslušníci drobnějších zemí pochopovati nechtějí, kterak vedle nich země větší sobě samým postačují měrou mnohem vyšší, a kterak potřebují samosprávy rozsáhlejší, nežli ony. Jedná se o to, smím-li tak říci, abychom si zřídili jakýsi šat na všední den, ve kterém bychom si budoucně opatřovali své politické potřeby. Tu žádají na nás nezřídka drobnější provincie, abychom si zjednali šat hodně těsný, jaký se snad jim hodí, ve kterém však my nebudeme se moci volně pohybovati. Já myslím naopak, ony že snesou snáze ten širší šat, který my opatřiti navrhujeme. Pojmete-li, pánové, věci s tohoto stanoviska, tedy nám sotva budete moci vyčítati, aspoň ne právem vyčítati, že my tyto spory o kompetenci svévolně přivoláváme nebo vyhledáváme. My jsme v tom poslušni právě jen svého nejlepšího přesvědčení. Tyto pochybnosti o kompetenci nejsou nám nijak pochybnostmi ledabylými; ony vzešly z našeho postavení, z našich potřeb, z našeho nejsvětějšího přesvědčení, i prosíme vás tedy, abyste s nimi podle toho nakládali.

Rád bych ještě něco podotekl o poměrech a stížnostech národností. Všechny národy jsou totiž toho domnění, že by při širší míře samosprávy i jejich národnost byla lépe chrá-

něna. Ostatně nechci se tohoto noli me tangere naší sněmovny dotýkati, pamětliv jsa meče Damoklova, který se mi vznáší nad hlavou — nazývám tak eufemisticky, slovem zde oblíbeným, páně předsedův zvonec. (Veselost.) Pravím tedy, pánové, my jsme proto rozhodně pro větší míru samosprávy, poněvadž vidíme, že jedině a výhradně v ní bude chráněna též naše svoboda, naše historická práva, náš národoprávní poměr i naše národnost; konečně pak i z té praktické příčiny, že při autonomii a samosprávě budeme platit mnohem méně daní. Však těmto našim potřebám nebude vyhověno pouhými sněmy rozhodujícími jen o přípřežích, jak by nám jich snad naši přátelé popřáti ráčili, nebo též pouhým nějakým obecním zastupitelstvem zemským, jak s jiné strany bylo podotknuto. My naopak myslíme, že potřebujeme a míti musíme sněm s mocí statoprávní jakožto politickou individualitu nebo jakožto zástupce politické individuality; neboť takový sněm měli jsme po tisíc let, a myslíme, že i budoucně máme právo jej požadovati. My potřebujeme dále sněm se skutečným zákonodárstvím ve všech věcech, které nespadají nevyhnutelně v moc ústřední a k ní nepříslušejí ani k vůli jednotě ani k vůli mocnosti říše. V tom dovoláváme se stále a stále říjnového diplomu, který jest naší ústavy základem. My v ústavě únorové spatřujeme právě pouhou normu, jak prováděti zásady v říjnovém diplomu pronešené, a domníváme se tedy, kdykoli únorový patent připouští nějakou pochybnost, že jest třeba vraceti se k oněm zásadám, jeho prvotnímu základu. To jest naše stanovisko, toho se po všechny časy držíme, a s toho vidíme se povinnými, jako pravil ctěný můj přítel dr. Smolka, každou píď autonomie mužně hájiti.

Vycházejíce s toho stanoviska, nemůžeme však připustiti, aby užší říšská rada tím směrem co měnila; po našem náhledu jsou pouze sněm a plná rada říšská sbory ústavodárnými; jen ty mají právo navrhovati změny v ústavách a o nich se usnášeti. Užší říšská rada toho práva nikterak nemá; my však obáváme se, že by užší říšská rada faktickým zákonodárstvím takového práva mohla nabyti, a takto o obyčej se

opírajíc, že by mohla naše ústavy, naše práva, naši svéprávnost měniti a umenšovati. Vskutku byli jsme již ve mnohých případech dohnáni k usnešením, která po našem přesvědčení nepatří aspoň před říšskou radu užší. Spatřovali jsme v tom vážné nebezpečí pro sebe, neboť se domníváme, že opustíme-li jednou půdu ústavy, na které se máme pohybovati, a půdu zásad, že pak zůstaneme viseti jenom v povětří. Většina, pánové, jest ve zcela jiném postavení než my; ta se toho může odvažovati, ta ví, že její usnášení nikdy nedopadne proti ní. My však se právě toho musíme obávati; jakmile se totiž pevné půdy ústavní spustíme, jakmile se dáme pohnouti k usnešením, která nejsou ústavní, pak jest většina s to, aby nám dekretovala, cokoli se jí právě ráčí, a my jsme nuceni to přijímati. Proto, pánové, dbáme tak přísně kompetence a dodržování ústavy, snad přísněji nežli mnozí, kteří konečně tu ústavu výše cení nežli my; neboť my přiznáváme se zřejmě, že si ji přejeme změněnu, že si přejeme širší míru samosprávy, nežli nám dává ústava únorová, ale my se jí zatím přísně držíme, bojíce se, že bychom usnešeními sněmovny dostati mohli ještě méně. (Veselost.)

Pánové! Jeden z poslanců z protivné strany, jehož velice ctím, pravil nám jednou, abychom se o to přece nestarali, abychom hleděli, co jest prospěšno a potřebno, a o tom se usnášeli, že nám potom konečně přece každý bude vděčen, a abychom se neohlíželi na formálnosti kompetenční. Nuže, pánové, já shledávám tento náhled velmi nebezpečným. Nebezpečným nám, ale i nebezpečným vládě. Můžeme-li se jedenkráte usnésti, že potahujeme na sebe pravomocnost říšské rady širší, kdo může ručiti za to, že nedojdeme jednou i k tomu, abychom si osobovali pravomocnost ministerskou a vzali do svých rukou i moc výkonnou? Ba, můj ty Bože, kdož ví, za pohnutých časů se toho lidé již dožili kolikráte, zdali bychom si konečně nechtěli osobiti pravomocnost samé koruny? (Nepokoj v levo.)

Předseda: Přece bych pana řečníka upozornil, že zabíhá poněkud daleko, a dle mého náhledu důstojnosti sněmovny

ubližuje, podkládaje sněmovně usnášení, jaká ona nikdy neučiní nebo učiniti nesmí, (Dr. Rieger: Kde jsem to podkládal?) která se tedy podkládati nesmějí. — Prosím, pokračujte.

Dr. Rieger (vzdychne si — po delší přestávce): Já vzpomínal jsem dějin. — Nuže, pánové, dovolte, abych promluvil ještě několik slov o těch kompetenčních formálnostech. Na těchto formálnostech kompetenčních spočívá, řekl bych, veškeren řád světa, na tom totiž, aby všechno celkem i zvláště plnilo své povolání a konalo zvláštní úkol *svůj;* na tom spočívá i řád společenský, aby si nikdo neosobil kompetenci jiného. Co by se dělo na př. s církví, kdyby kaplan chtěl vydati bullu papežskou, anebo kdyby se pouhý kaprál opovážil komandovati celé vojsko, kdežto mu přece přísluší komandovati jenom částku. Ale ani potom by nebyl zmatek menší, kdyby komandující generál chtěl u raněného vojína zastávati úřad graduovaného lékaře nebo zasahovati v pravomoc plukovního kaplana, zpovídati a rozhřešení dávati. (Veselost v levo.) Vždyť vše to jsou pouhé chyby formální (Veselost v levo i ve středu); ale na zachování takových formálností právě spočívá existence států, dynastií, národů. Však ještě horší jest to s těmito kompetenčními poklesky, týkají-li se stránky peněžní. Jde v otázce této o jistý majetek zemský, nebo chcete-li tomu tak, aspoň o právo zemské, ale o zemské právo povahy finanční. Kdyby však úředník, jenž by byl s to, mimo vlastní kassu otevříti také kassu jiného úředníka, přisvojil si tu kompetenci o ní rozhodovati a z ní vypláceti, tedy byla by to konečně také pouhá chyba formální (Veselost na všech stranách), také chyba kompetenční; — ale za takové kompetenční poklesky bývají lidé zavíráni. Jestliže tedy jedni musívají seděti za to, že se dopustili chyby kompetenční, tedy bych věru nerad, bychom my tu seděli k tomu, abychom se zde dopouštěli podobných chyb kompetenčních. (Sykot v levo.)

Myslím tedy, že je nejlépe držeti se pěkně kompetence, ač nechceme-li svět obrátiti na ruby: myslím též, že se máme přísně držeti kompetence i tenkráte, kdy se nám stává nepohodlnou. Pánové, když jste ondy hodlali ustanoviti zákon

o zodpovědnosti ministrů, tu prohlásil nám státní pan ministr, *k tomu* že nejsme kompetentní. My mu v tom ohledu dali zcela za pravdu; ale já myslím, že by ministerstvo mělo i zde šetřiti přísněji tétéž zásady ve případě, kde mu předloha zákona snad jest méně nepohodlná, nebo snad dokonce i pohodlná; neboť si dobře mohu pomysliti, že se panu finančnímu ministru asi zdá prospěšnějším obrátiti peníze z allodisace na potřeby státní, a myslím také, že snad ani to není ministerstvu v této chvíli nepohodlno, nás tady, jak praveno, nějakou dobu zaneprazdňovati, aby nás pro všechen případ mělo po ruce. Ale jak jsem již naznačil, vykračování z kompetence může míti následky velmi nebezpečné a směřuje konečně k porušení ústavy. Tolik, pánové, o důležitosti kompetence vůbec.

Přicházím nyní k návrhu kommisse. Pan poslanec dr. Brinz sestavil dobrozdání většiny s velkým důvtipem; a nemohlo ani jinak býti. Jest dávným pravidlem, že nic není s to, aby bystroumnost člověka vůbec, zvláště pak právníkovu, nic juristickou dialektiku vybrousilo tak, jako římské právo. Bylo by tedy opravdu podivno, kdyby muž nadání tak uznaného, nadobyčejného, muž, který po tolik let se již věnuje ve svých výkladech studiu římského práva a tedy nejlepší příležitost měl vybrousiti si juridický ostrovtip, kdyby neshledal pro věc, řeknu zrovna, slabou, několik důvodů, jež by stály za poslechnutí. (Nepokoj v levo.) Byl by to neobratný advokát, který by ani nebyl s to, aby někdy hájil i věc nepravou; vždyť jest přece advokát povinen, když hájí zločince ex offo, hájiti i věc nedobrou (Nepokoj v levo); je totiž povinen, aby toho, kdo dle jeho přesvědčení jest patrně vinen, nevinným vylíčil (Nepokoj v levo), alespoň všechno možné vylíčil, co může posloužiti k jeho vyhlášení za nevinna anebo aspoň k jeho obraně.

Nuže, pánové, pan poslanec dr. Brinz vykonal zde — zajisté bona fide, to předpokládám — všechno seč byl; ale já nemohu jinak a pravím, že se mi jeho důvody více méně podobají sofismatům tak jako vejce vejci. Já nemám té výhody, že bych byl konal tak rozsáhlá studia romanistická, ale zavazuji se, že podobnými důvody všechny kusy, které podle

ústavy příslušejí v pravomocnost říšské rady širší, vymohu radě užší. (Nepokoj v levo.) Vezměte na př. otázku vyučování. Ta náleží již napřed sněmům pouze v mezích zákonů říšských. Nuže, já chci podati důkaz, že jest *naším* úkolem šířiti kulturu na východ, že věda nade všechny ostatní účely povýšena býti musí, že jest úlohou naší pěstovati osvětu po celé říši stejnoměrně a žádné země nikterak nezanedbávati, že principie, které mají vědu oplodňovati a živiti, musejí býti po celé říši tytéž; a usoudím z toho nevyhnutelně, že poněvadž tedy všechny tyto zákony musejí býti dány jakožto všeobecné, že musejí vycházeti od říše, a že tedy zákonodárství o tom připadá říšské radě užší. Rozumí se, že při tom autonomie zemí se zachová!

Podobně jest to s poměry zemědělskými. Zemědělství přísluší zákonodárstvu zemskému, ale dáte mi za pravdu, že by nebylo lze to zodpovídati, kdyby vláda ústřední, kdyby zákonodárstvo říšské nechtěly věnovati veškeru pozornost zájmům tak důležitým, kdyby se některých zemí hodlaly všímati méně nežli druhých; z toho jde, že tyto záležitosti nevyhnutelně vyřizovati musí říše. Konečně, načpak máme ministra národního hospodářství? Když ho již máme, tedy to bude patrně jeho povoláním a jeho úkolem, předkládati návrhy zákonů ve všech záležitostech zemědělských. Quod erat demonstrandum, t. j.: všechny záležitosti zemědělské příslušejí říšské radě užší.

Rovněž tak se to má se řády obecními. Ty zasahují v tolik oborů, v obor zákonodárství civilního, zákonodárství administrativního, vojenského, a o tom o všem se musí rozhodovati zde v říši společně pro všechny země, a tedy náležejí i záležitosti obecní před říšskou radu.

Ale i širší říšské radě troufám si oddemonstrovati její pravomoc. Vy zajisté věříte, pánové, že říšský úvěr, říšské finance, říšské dluhy spadají před říšskou radu širší; to jest omyl, nesmírný omyl. Nebo dejme tomu, že by říšská rada širší chtěla panu finančnímu ministru povoliti kontrahovat půjčku; ten tedy uzavře na př. s domem Rotschildovým na 6%: to jest patrně smlouva, to jest kus civilního práva — v civilním zákonodárství jest kompetentní říšská rada užší. (Silný nepokoj

v levo.) Následovně patří takový finanční zákon před říšskou radu užší!

Říšské zastupitelstvo povolí říšské bance, aby na hypotheky půjčovala i za 8%. Ale my zde shledáme, že jest to lichvaření; a protože všechny takové smlouvy, které se jeví býti zločinnými, lichvářskými, patří k civilnímu zákonodárství zde ve Vídni, tedy říšské radě užší, tož jest patrno, že užší říšská rada té bance takovou koncessi dáti může, neboť jest to věc rázu justiciálního.

Podobné důvody uváděl poslanec Brinz pro svá tvrzení. Pánové, to však jsou samá sofismata, to jsou, rád to přiznávám — důvody, ale důvody pouze zdánlivé. Takových důvodů prostá, řekněme nestudovaná soudnost lidu neuzná. Myslím dále, že svoje přesvědčení mohu osvědčiti tím směrem, že právní vědomí veškerého lidu v Čechách — mluvím tu bez ohledu na řeč a národnost — bylo by uraženo usnešením takovým, jako se zde navrhuje. Mám to přesvědčení, a mnozí pánové na druhé straně budou je zajisté míti také, že kommisse otázku majetkovou, která se jí nevyhnutelně namítala, hleděla obeplouti; ona jí nerozhodla. Avšak myslím také, že té záležitosti ve svých poradách přece porozuměti musela. Musela si nějak představiti, komuže patří to jmění, o jehožto přeměnění se zde jedná. Ozvaly se jednotlivé hlasy s tím náhledem, že jest to jmění zeměpána nebo hlavy státní. Je-li to či ono pravda, tedy nepochopuji, jak nám ta věc mohla vůbec býti předkládána; nebo je-li to výhradní majetek nejvyšší hlavy státu, tož přece nepřísluší *nám* rozhodovati o něm; ale není-li tomu tak, tedy to přísluší buď sněmu s králem nebo říšské radě s císařem společně, tak by to bylo aspoň dle názorů konstitučních. V prvním případě jest to tedy majetek zemský, ve druhém případě majetek říšský nebo státní. Já však nemohu si pomysliti, že by bylo na světě také nějaké jmění užší rady říšské, poněvadž neznám té země, která by tu nastoupila jakožto právní osoba.

Myslím tedy, že točme věc a kruťme jak točme, a i kdybychom to pokládali za záležitost zákona civilního, finanční

*

stránka při tom přece nemůže býti pominuta, a že je třeba přivésti si jasně na vědomí, komu připadne jmění z allodialisace plynoucí; a to zdá se přece jenom, že také kommisse větším dílem učinila. Jak již pan poslanec Taschek vyložil, přijala ustanovení, aby se jednání o českých lénech korunních účastnili výborové těch zemí, kterých se to týče. Zdá se tedy přece, že kommisse přiznávala v tom ohledu jakési právo sněmům anebo jejich zástupcům, zemským výborům.

Avšak pan ministr Lasser zdá se býti náhledu zcela jiného; on upřel sněmům to právo docela. Pravil, že se bude jak dosud i dále allodialisovati cestou administrativní. Nuže, pánové, já myslil, to že jest právě rozdíl mezi poměry dnešními a poměry předříjnovými, že to, co se prve dálo z pouhé moci ministerské cestou administrativní, nyní díti se musí cestou konstituční, tedy se svolením ústavních mocností, čili sněmů nebo říšské rady. Pan ministr, řekl bych, tu pronesl veliké slovo klidně; připadá mi to skoro, jakoby svým výrokem byl zrušil celou únorovou ústavu; neboť, jak přede mnou již jiní poslanci k tomu poukázali, musí konečně přece záležitost ta v té neb oné formě přijíti na vaše rozhodnutí. Vždyť když si ministerstvo prorazí cestu k novým důchodům, třeba to byly jen dva milliony, tedy musejí ty dva milliony, nemá-li jich býti užito k nějakému fondu tajnému, býti někde zúčtovány, buď v rozpočtu nebo v některém účtu závěrném; a tu bude záležeti na vás, abyste rozhodli, zdali tu ten obnos nevymezíte, zdali jeho přijetí a vynaložení ministru dovolíte čili nic.

Pan ministr, zdá se mi, šel v tom dále: on i říjnový diplom, abych tak řekl, ze vlastní mocí zrušil; neboť J. Veličenstvo v diplomu prohlásil, že chce upomínky a právní názory i nároky svých národů vyrovnati a spojiti s potřebami celého mocnářství. J. Veličenstvo mluvil tam dále též o právech a statoprávním postavení jednotlivých království a zemí. Pan ministr, zdá se, že neuznává takové rozdílnosti a takových právních názorů; podle něho král český, markrabě moravský atd. již nemá pražádného práva od těch dob, co císař rakouský přijal titul císařský. Pan ministr Lasser mluvil dále opětovně

o tom, že to neb ono ustanovení se nenachází v žádném zákoně, ani v patentě únorovém ani v diplomě říjnovém, ba měl to někomu i za zlé, že se chtěl dovolávati diplomu říjnového; v očích jeho zdá se tedy již i to býti jakási poskvrna. Já pak mám za to, že v té věci pan ministr Lasser je na omylu. Myslím, že před říjnovým diplomem byly v Rakousku také již normy statoprávní, které říjnovým diplomem nikterak nebyly zrušeny, nýbrž také tím diplomem, jakož uvedená slova ukazují, spíše byly potvrzeny; vždyť J. Veličenstvo ve svém zákoně dí, že chce mocnářství ustaviti na nezvratném právním základě určité posloupnosti dědičné, jakož i na nerozborném základě práv i svobod království a zemí svrchu jmenovaných. Uznalo tedy ovšem J. Veličenstvo, že jistá práva i jisté svobody dosavadních království a zemí platily již prve a platiti nepřestaly.

Pan ministr Lasser se dovolával sám pragmatické sankce. Pragmatická sankce jest, jakož povědomo, dílem Karla VI. Karel VI. ve své vlastnosti jakožto král český složil korunovací přísahu, přísahaje při korunování na starobylá práva i svobody toho království. Pragmatická sankce sama se dovolává zemského zřízení, a když byli sněmové vyzváni, aby pragmatickou sankci přijali, tu právě jim bylo dáno ujištění, že tím nic nemá býti změněno ve právech a svobodách jednotlivých království a zemí. Nuže tyto právní poměry trvaly a trvají až podnes, a na základě této pragmatické sankce jest naše nejjasnější dynastie v držení veškerých trůnů v Rakousku. Taktéž císař František v tom ničeho nezměnil.

Pan ministr Lasser nemohl si ani pro své mínění zvoliti nešťastnějšího citátu, jako řka, že přijetím císařského titulu pominula všechna zvláštní práva jednotlivých království. Páni poslanci přede mnou uvedli ony důležité citáty z toho patentu, jichžto já nechci opakovati, ze kterých však co nejurčitěji a nejjasněji jest patrno, kterak císař František nikterak nezamýšlel zbaviti v čemkoli tato království a země jejich práv, nýbrž kterak naopak slavně slíbil, že jich zúplna bude šetřiti, že jejich tituly, ústavy, výsady a poměry mají

budoucně býti zachovány beze změny. Mluví tento patent, jakož vám povědomo, dokonce i o *státech* Rakouska, o spojeném celku států atd. Nebyla tedy tenkráte nikterak zamýšlena v osobě, v idei, v titulu císaře centralisace taková, jaká se zamýšlí nyní. Patent onen praví zřejmě, že název císařský bude právě pouhým titulem, aby rozmanité neodvislé *státy* rakouské byly spojeny pod jediným titulem. Ale tento akt jakýsi statoprávní poměr asi nezaložil ani nezměnil, jakož patent ten sám dosvědčuje. Císař rakouský drží jednotlivé země své jakožto král český, král uherský, arcivévoda rakouský atd. Tak jich statoprávně nabyl. Jakožto císař rakouský, pokud vím, nabyl jenom Benátska, a já cenu toho nabytí ponechávám při vlastní váze. Haliče, pánové, nabyla císařovna Marie Terezie na základě, jakož se pravilo, uherských práv na starou Červenou Rus, a nároky na západní část Haliče byly zdviženy na základě práv krále českého na knížetství Zátorské a Osvětímské. Pánové, nehodlám zkoumati platnosti právních titulů těchto, ale uvádím to jenom na důkaz, kterak v tom ohledu statoprávní nabývání se dělo jenom na základě titulů krále českého, krále uherského a nikoli císaře rakouského.

Starobylá práva království českého, o které se v této věci jedná, zakládají se na kapitulaci krále Ferdinanda, když si ho sněm český volil za svého krále; tato práva spoléhají dále na obnoveném zřízení zemském, kde se i staré právo lenní cituje a uvádí. Tato práva spoléhají na všech korunovacích přísahách našich králů až do doby nejnovější; poslední z těch přísah, z doby krále Ferdinanda Dobrotivého, uvedl vám přítel můj poslanec Prachenský zevrubně. Že v právech a svobodách českého sněmu císař Ferdinand I. nechtěl zaváděti žádných změn, jest patrno a jasno ze dvorního dekretu daného 18. července 1845, kde J. Veličenstvo prohlašuje, že ve Svém Nejvyšším rozhodování o záležitostech stavovských sám na paměti má zemské privileje a svobody, jakož obsaženy jsou v obnoveném zřízení zemském a v následujících potom výnosech Jeho v Pánu odpočívajících předků.

Pánové! Jeho Veličenstvo panující císař a král český nastupuje na trůn, vzal na se s právy svých předků i jejich povinnosti. Jsem i toho mínění, že má pro všechny časy v úmyslu, plniti tyto povinnosti ke svému království českému, a důkazem toho jest mi říjnový diplom, jenžto praví: Že těchto práv a právních upomínek v jednotlivých zemích šetřeno bude a že práva jednotlivých zemí zůstanou základem říše. Z toho ze všeho vidíte, pánové, že i před 26. únorem nějaké státní právo *bylo,* že nikoli teprva snad onoho dne nějaká tvůrčí moc veškeré naše státní právo, nějaký nový, zcela konstituční svět teprva nestvořila. I před tou dobou byly již poměry statoprávní, skutky utvrzované, poměry právní mezi dynastií a jejími národy, které s jedné strany ani nemohly býti zrušeny pravoplatně. Toť náhled můj.

Jinak by to arci bylo, kdybychom chtěli popírati všechna historická práva, všechna práva legitimní a způsobiti tabulam rasam, kdybychom pouze a jenom sebe chtěli považovati za pramen práva veškerého; pak arci mohli bychom ignorovati i všechna tato práva legitimní. Ale, pánové, přiznávám se zřejmě, že by se mi takové počínání v tomto okamžiku a vůči těm událostem v Evropě, které se snad již připravují, nezdálo nikterak moudrým.

Dle těchto starožitných práv království českého má sněm český právo, kdyby naše nejjasnější dynastie vymřela, krále si zvoliti. Já, pánové, jsem z těch, kteří pokládají trvání našeho mocnářství za nutné na prospěch jeho národů, a kteří si přejí, aby koruna Česká po všechny časy zůstala při Rakousku. Proto mě to, ať tak dím, nemile dojalo, že pan poslanec Pillersdorff několikráte citoval korunu Českou zároveň s korunou Lombardskou; tento kumulativní citát nerad slýchám. (Veselost v levo.) Já, jakož řečeno, věřím a doufám, že moje vlast i budoucně zůstane při Rakousku; ale se stanoviska statoprávního nemohu toho popírati, a bylo nám to od našich professorů na Pražské universitě po léta a léta vykládáno, že odloučení *možno jest;* vždyť podle pragmatické sankce a podle zákonů přírodních jest to možná, že naše dynastie jednou vymře.

a potom, jak již Deák ve své řeči to vyložil — stane se onen právní případ, který na mysli máme, praktickým. Sněm český a sněm uherský pak mají každý o sobě právo, zvoliti si krále! (Hlasy v levo: Nikoli!) V jiných zemích takového práva nestává, a považíme-li bývalé příhody a rodinná práva dynastie, tedy lze o nich ustanoviti poslední vůlí. Takové ustanovování v poslední vůli událo se za bývalých dob o Korutanech a i jiných zemích. — Potom jest arci možná, že by Uhři uznali za dobré zvoliti si jiného panovníka nežli toho, který nastoupí v zemích starorakouských, a že zase ani Čechové nebudou moci svá přání srovnati s přáními uherskými. Tenkráte tedy by nastal ten případ, kdy král český a král uherský by byly osoby zcela rozličné než císař rakouský.

Jak jsem řekl, já si nepřeji, aby se tak stalo, ani nemyslím, že k tomu za pět, za deset nebo padesát let dojde: ale možná jest to přece, neb život národů se nečítá na léta ani desítiletí, ale na staletí. Ten případ může tedy skutečně nastati, a myslím tedy, že jest to i praktickou otázkou, zdali jistá práva, která má český král jsa českým králem, mají mu zůstati zachována čili nic.

K těm právům, která český sněm míval odjakživa, patří i to, že kdykoli se korunní statky prodávaly nebo přenášely, smělo se to díti jen s jeho účastenstvím a schválením. To již bylo provedeno mnohými citáty od pánů řečníků přede mnou.

Jesti to jmenovitě jasně vysloveno nařízením krále Vladislava z r. 1499, dle kterého král nemůže žádného vasala sprostiti úřadu beze svolení sněmovního. Stran německých manství koruny České dovolávám se citátu, uvedeného ve Pštrossově rukověti ze zřízení zemského B. 3., kterýžto přísně ustanovuje, že jmenovitě ani o německých lénech král nemá práva, způsobiti beze svolení od valného sněmu nějaké postoupení, ba ani allodialisování (*svobodití* praví originál).*)

*) Místnější výklad o tom, kterak sněm český býval strážcem celitosti koruny České, najde se v Kalouskově *Českém státním právě*, vydaném v Praze 1871, str. 147—159.

Pro mne tedy alespoň nestává pochybnosti, že to platí ještě podnes, a můj ctěný přítel i také učitel ve právě manském, professor Haimerle, svým žákům na Pražské universitě vykládal ne jednou ale opětovně, že allodialisování lén České koruny nemůže se prováděti jinak než se svolením sněmu českého: myslím, že tuto autoritu, již také minoritní votum uvádí, uznáte; neboť, pánové, professor Haimerle jest zajisté z nejvýtečnějších feudalistů naší doby a není v té příčině předpojat. Kdyby náhodou seděl zde v říšské radě, bezpochyby neseděl by v lavicích těchto, ale na oné straně sněmovny. Tak se celá ta záležitost jeví soudu nepředpojatému a tak byla rozhodnuta od muže kompetentního za doby, kdy se ani nepomýšlelo na takový spor o kompetenci. mezi sněmy zemskými a říšskou radou.

Poslanec dr. Herbst ukazoval nám s vítěznou tváří dvorní dekret, který prý připouští prodávání lén českých. Tento dekret mně nebyl nepovědom, nachází se v knize Pštrossově, do které jsem již měl příležitost nahlédnouti v rukopise. Císař Josef II. vydal takové nařízení roku 1788: můj přítel poslanec Grünwald však již poukázal k tomu, že toto nařízení, jakož praví dekret pozdější, následků nemělo, že žádný prodej následkem jeho nenastal, a že také dvě léta potom bylo zrušeno. Ale to všechno u mne nerozhoduje; já myslím, že nikdo u této strany sněmovní netvrdil, jakoby o českých manstvích nikdy nebylo bývalo rozhodováno způsobem *neústavním*, *protiprávním*; toho jsme nikdy netvrdili. Takové případy možná že se staly, ale nám nejsou pravidlem; my tvrdili jen tolik, že podle českého zřízení zemského a podle českého státního práva nemělo by se díti prodávání českých statků manských beze svolení sněmu českého. To jest to, co my tvrdili, a to zdá se, že i císař František uznal, vyžádav si od země svolení ku prodeji statků korunních. Nemá to již ani ještě z jiné příčiny pražádné rozhodující platnosti pro nás; neboť víte, že poměry za císaře Josefa II., který vydal uvedený dekret, nebyly nikterak ústavní. Císař Josef *ústavních poměrů vůbec nedbal*, sněmů po celá léta nesvolával, celou starou ústavu zastavil, a ani v Čechách

ani v Uhrách za krále korunovati se nedal. Zkrátka onen stav nebyl normální. Teprva když se ukázalo, že reformy od císaře, s úmyslem ovšem dobrým zaváděné, byly ve mnohém ohledě ukvapeny a že v zemích působily namnoze nevoli, viděl se císař pohnuta takořka na smrtelné posteli, mnohé z nich odvolati; a císař Leopold zejména na stížnost českých stavů již r. 1791, tedy tři léta po vydání jmenovaného dekretu. uvedl starou ústavu zemskou zase v plnou platnost, a to sice s tím podotknutím, aby práva sněmu zemského a stav věcí zase byly zavedeny tak, jak byly za panování zvěčnělé císařovny Marie Terezie r. 1764.

Toto tedy za odpověď panu poslanci dru. Herbstovi a jakožto výraz našeho přesvědčení, že takové jednání protiústavní není nám žádným pravidlem. Vůbec jest to podivuhodná okolnost, že pánové, kteří zajisté jsou svobodomyslni, se zvláštní oblibou citují dekrety takové, které vydal absolutismus, a ty že jim jsou pravidlem a měřítkem, že však svobody po staletí zachovávané a popřávané nic u nich neplatí. (Nepokoj v levo.) Jesť to zvláštní, že právo proto, že jest staré, shledávají býti méně ctihodným. Pánové! Jest snad naše církev proto méně ctihodna, že jest stará? Či jest legitimní právo naší dynastie méně ctihodno, že jest staré?

Připomínáme-li vám přísahy našich králů, opětovně skládané až do nejnovější doby, kterými tato práva stvrzována bývala, tu pozoruji semo tamo útrpné úsměchy. Myslíte snad *vy*, že přísahy králů jsou menší váhy nežli přísahy ostatních obyčejných smrtelníků? Nebo že mají menší význam proto, že se skládají ve slavnostní okamžik před sněmem, coram populo, před zastupitelstvem národa? (Bravo! v pravo.) Já myslím, tím že tato práva nepozbyla ničeho, že na ně bývalo přísaháno až na dobu nejnovější, až do roku 1836, a že ústavy zemské až do roku 1848 trvaly v plné platnosti. Či snad chcete pokládati těch dvanáct let Bachova hospodářství za platnější nežli staletí ústavního života před tím? (Bravo! Bravo!)

Několikráte bylo zpomenuto manství německých, a pan ministr Lasser vyslovil obavu, že by nebylo jasno, komu by náležely peníze z allodialisování těchto manství německých. Nuže, přiznávám se, tato poznámka zarazila mnohé z mých krajanů, neboť my víme všichni, že jsou to léna České koruny a že se tak vždycky nazývají. Nemůže tedy býti pražádné pochybnosti, že výkupné za česká i německá léna při allodialisaci splynouti musí do jedné a do téže pokladny; do které, toho zatím pomíjím. Ale co se těchto německých lén týče, přivádí mne to na něco, čeho tu několikráte bylo dotčeno. Snad se otážete: Proč se jim říká manství německá? Vždyť jsou právě tak, jako jiná manstvími koruny České a leží v Čechách! A proč nazývají se zase manství v Lužici, ve Slezsku a na Moravě lény českými? Již vidíte, pánové, to souvisí se starobylým státním právem českým.

Dle starého státního práva českého byla koruna Česká říší svrchovanou. Ti pánové, kteří se znají v dějinách říše i práv německých, budou věděti, že Čechy nikdy nebývaly částí říše německé; i dopustil se tedy baron Pillersdorf v tom ohledu poklesku statoprávně-historického (Nepokoj a veselost v centru a na levici), když tvrdil, že Čechy bývaly doplňující částí říše německé! (Hlasy v levo: Zajisté!) Odkazuji v té příčině k učencům německým, na př. k Berghausovi nebo jiným; tam všude shledáte, že Čechy nikdy nebývaly částí říše německé, a že jmenovitě nikdy nebyly žádným krajem německé říše, že k rakouskému kraji nikdy nepříslušely, nýbrž byly k Německu v poměru a postavení zcela zvláštním. (Hlasy: Tak jest!) Řeklo se: král český býval manem říše německé. Ten pan poslanec, který to tvrdil, může býti znamenitým Longobardem a feudalistou, ale starými dějinami říše a práv německých zdá se býti méně honěným. (Veselost v levo.) Král český býval arci vasalem německé říše, ale jakož majestát císaře Ferdinanda I. to praví zcela jasně, jen za své kurfirství; nebo v tomto majestátu, jako ve mnohých jiných listinách, ježto nehodlám citovati, praví se, že nikoli říše a koruna Česká nepatří k říši německé jakožto manství, nýbrž pouze *hodnost kurfirstská.*

Zároveň připomínám, že zejména Karel IV. velice se přičinil, aby zvýšil lesk České koruny a že k tomu konci velmi mnohých lén od říše německé získal. Nuže, právě tato manství nazývána byla tedy německými, protože se velmi patrně rozeznávalo to, co bylo *uvnitř* svrchované koruny České, tedy též uvnitř Lužice, Moravy nebo Slezska, od toho, co nebylo podrobeno svrchovanosti koruny České, nýbrž koruně císaře německého. A to mělo další důsledky. Území Chebské bývalo za onoho času částí říše německé a přišlo teprve později zástavou ku koruně České; rovněž území Ašské, které prve bývalo svrchovanou a bezprostředně k říši německé náležitou držebností v rodině hrabat z Neuburka, později pak přešlo v držení hrabat Zedwitzů; tito hrabata z Neuburka podali svá léna králi českému. Tak vešla tato panství v držení vrchmocenské králů českých a stala se částí země České, kdežto manství ostatní byla vně zemských hranic. Lünig ve svém Corpus juris germanici počítá jich 233, knížetství, měst a krajin, které bývaly pod lenní svrchovaností koruny České. Všechna tato léna náležívala ku koruně *České*, ale podle starodávního zvyku slula Chebská i Ašská manství vždy německými.

Jsou ještě jiná manství v Loketském kraji, a s těmi se přihodilo zcela zvláště. Loketský kraj, čili jak se za nejstarších dob nazýval, Sedlecká župa, byl dán věnem manželce krále Vladislava I. Tato královna Rychsa byla z rodu hrabat Vohburských a vynasnažila se všemožně, aby se dostal kraj Loketský čili župa Sedlecká jejím příbuzným, hrabatům Vohburským, což se jí po nějakém čase i podařilo. Byli do těch končin přivedeni němečtí osadníci a dána jim léna, a ještě i později císař Barbarossa činil nároky na tuto državu. Tím stalo se, že byl ten kraj po nějakou dobu v moci německé; ačkoli tato Sedlecká župa od pradávných časů bývala částí království našeho, přece odtud vešlo v obyčej i ji považovati za zemi německou, zvláště když se již obyvatelstvo stalo většinou německým. Tím se vysvětluje, proč tato Sedlecká župa čili Loketský kraj a léna tamní se počítala k německým či lépe českoněmeckým, jakož jest jejich název officiální: neboť

jak známo slul jich manský úřad vždycky curia feudalis bohemico-germanica. To, pánové, jsem pokládal za potřebno na vysvětlení některých poznámek, ježto zde učiněny byly.

Nyní pak, pánové, vracím se k tomu, kterak J. Veličenstvo náš nejmilostivější císař a panující král český ve svém diplomu říjnovém slíbil slovem císařským, že práva, svobody svých království a zemí ochrání a zachová jakožto nezvratný právní základ mocnářství. Jsem toho přesvědčení, že J. Veličenstvo své císařské slovo splní, pročež i doufám, že to usnešení, které se vám zde navrhuje, potvrzení od J. Veličenstva jakožto od krále českého nedojde. Nedám se tedy másti tím, co pronesl pan ministr Lasser, že totiž tento návrh předložil se svolením J. Veličenstva. Přiznávám se, že mi nelze dobře pochopiti smysl této poznámky; já nikterak nejsem náhledu svobodného pána Pillersdorfa, který mínil, že všechny návrhy, které J. Veličenstvo nám doporučí, již proto z pouhé loyality musí býti přijímány. Postavíme-li se, pánové, na to stanovisko, pak bylo by lépe, abychom celou věc vůbec ponechali J. Veličenstvu a zde ani neseděli; mařili bychom jen drahý čas. Nýbrž myslím, že J. Veličenstvo nikterak není toho úmyslu, aby nás jakkoli předstihal, ba že spíše má poctivý úmysl seznati pravé náhledy a názory svých národů skrze jejich zástupce (Bravo v pravo), a že jest naší povinností, pronášeti je zřejmě a poctivě (Bravo v pravo).

Mne tedy připomenutí pana ministra Lassera nemůže nikterak mýliti. Naopak přiznávám se, že jest mi podivno, neboť nemohu pochopiti, jaký účel by míti mělo. Či snad jest ministerstvo toho úmyslu, užívati váhy majestátu tam, kde váha jeho důvodů rozumových a právních nedostačuje? Myslím, že by si mělo ministerstvo více hleděti těchto posledních. Zvláště pak jest to velice nebezpečno, činí-li se, jako jsme se toho již dožili, z jakéhokoli hlasování jakási otázka loyality. Myslím, pánové, že jest to počínání naprosto nekonstituční. V zemích konstitučních jest úkolem ministerstva vládu říditi, návrhy zákonů zdělávati a sněmovnám předkládati. Koruna se v to nemíchá (Bravo, bravo! v pravo), koruna tu vy-

slovuje své poslední slovo teprva, když sankci uděluje (Hlučné Bravo! v pravo), nebo když ji odpírá.

Pánové! Myslím tedy, že toto jednání páně ministrovo nikterak nelze schvalovati, ba že dlužno jest přičítati je jenom té okolnosti, že pan ministr dosavade neměl příležitosti, aby nabyl zkušenosti ve způsobách konstitučních, že v tom ohledu konečně jsme všichni začátečníky. My se k tomu přiznáváme: jest tedy i mým náhledem, že — nerad, pánové, zmiňuji se o osobě mocnářově, ale když mi pan ministr v tom ukázal cestu, nemohu konečně jinak — J. Veličenstvo nebyl dostatečně poučen o naší předloze; J. Veličenstvo dal snad ministru svolení, aby ten zákon předložil, ale nemůžeme předpokládati, že J. Veličenstvo při té příležitosti prostudoval tu otázku se stanoviska statoprávního až na dno. Vždyť i sám pan ministr se vyjádřil, že během debaty uslyšel mnoho nového, a konečně jsme všichni spozorovali, že v návrhu ministerském scházel odstavec velmi důležitý, ten totiž, který se táhne k Lužici a k manským poměrům koruny České k Lužici, kde teprva kommisse musila příslušný passus vložiti. Z toho jde, že ani sami korunní radové nebyli dostatečně poučeni o všelikerých těch statoprávních poměrech, o které se tu jedná. Konečně to není ani vždycky možná, já také vím pramálo o lénech Salcburských, ale já přiznávám se k tomu.

Pánové, myslím tedy, že máme naději, že uváží-li Jeho Veličenstvo ty důvody, které tu byly proneseny se strany velmi učené a kompetentní, že J. Veličenstvo svůj náhled v té věci změní. Pánové, císařové rakouští nikdy si neosobovali privilej neomylnosti jako papežové, a i o papežích říkávali theologové: Appelluji a papa male informato ad papam melius informandum! (Hlasy v pravo: Ne!) Nu, pánové, já se nechci tím pouštěti do žádných výkladů theologických.

Pánové, ještě o jedné otázce rád bych promluvil. Jest to totiž onen poměr, v jakém jest otázka tato k našim politickým okolnostem vůbec, a s toho hlediska musím říci, kterak velice lituji, že ministerstvo stojí na tom, aby se stalo usnešení, které pranikterak nesouvisí s jednotou a mohutností říše, které ani

nemá značné váhy finanční. a které, alespoň dle našeho přesvědčení, razí do vlastního díla našeho ministerstva, do ústavy únorové, průlom nebezpečný. Jest to zvláště v tomto okamžiku na pováženou. Jestiť to smutný příklad Uhrům. Pomyslil jsem si, zda nepoloží si teď Uhři otázku. Můžeme-liž *my* svěřiti klidně své osudy ministerstvu, které táhne v obor zákonodárství ústředního i takové věci, ve kterých toho není potřeba pražádná, a kteréž — platí-li slovo J. Veličenstva, že pouze to, čeho jednota i mohutnost říše žádá, bude ponecháno správě ústřední — následovně patrně nepatří ke středu. Kdož ví, nepředloží-li si Uhři — povím to po způsobu uherském — tu otázku: Co učiní to německé ministerstvo s právy koruny Uherské, když tak málo nadělá okolků s právy koruny České? (Nepokoj v levo.)

Pánové, to jsou úvahy v okamžení tomto zajisté včasné. Myslím, že ministerstvo změnami v jeho lůně právě včera nastalými*) vzalo si na bedra svá důležité povinnosti a s větší mocí ovšem i větší odpovědnost. Jest to zvláštní věc s tím císařstvím rakouským. Připadá mi to tak, jakoby v rodině nějaké četné děti měly býti uvedeny ve své dědictví, aby jim samy vládly a samy ho užívaly. Úkol uvésti je připadl ministerstvu. Jemu jest v tom ohledu vyrovnávati mnohé křižující se zájmy, přemáhati mnohou nedůvěru; máť v tom všem úkol nesnadný. Mimo to. dlužno přiznati, spolupůsobí v té věci činitelé, povolaní i nepovolaní, kterých všech s ministerské lavice zde ani přehlednouti nelze. Záleží tedy na tom, aby si ministerstvo v té otázce počínalo s opatrností všemožnou, a bylo by litovati nejenom v zájmu ministerstva, bylo by litovati ještě mnohem více v zájmu dynastie a jednoty mocnářství, kdyby si ministerstvo nějakým ukvapeným usnešením, nějakým praejudikováním odvrátilo důvěru národů, které přece na řešení svého úkolu má nevyhnutelně zapotřebí.

---

*) Dne 18. července 1861 hr. Forgách stal se uherským kancléřem dvorským místo Vaye, a nazejtří 19. července hr. M. Eszterhazy ministrem bez portefeuillu místo Szecsena. Ty změny pokládaly se za vítězení Schmerlingovské centralisace naproti Uhrům.

Myslím, že by to bylo asi vzhledem ke všeobecnému prospěchu povinností ministerstva, důkladně uvážiti celou záležitost ještě jednou, nežli přikročí v tom ku konečnému usnešení. Jestiť, pánové, v té věci úloha těžká. Ústava, má-li se státi pravdou, může se jí státi jen tenkráte, když všichni národové své síly a úsilí sloučí, aby ji pravdou učinili. V obou těch aktech státních, které jsou tu základem, jest ještě mnoho neurčito; meze moci ústavní jsou sice všeobecně naznačeny, však hranice ty nejsou ustanoveny žádnou místní obchůzkou, smím-li tak říci, loco rei sitae; ještě ledaco jest *pružno*, neúplno, ledaco zcela nedostatečno. Aby se konečně vše to upravilo způsobem klidným a smírným, jest potřeba důvěry a spolupůsobení národů *všech*, a s ministerstvem zle by bylo, kdyby této důvěry pozbylo.

Pánové! Nové ústavy se upevňují jenom politikou důslednou, vytrvalou, pevným, loyálním ve slově stáním, kteréž příležitost snad příjemnou k odchýlení se od slibu, kdekoli by se snad naskytovala, loyálně odmítá. Kde tomu, pánové, se nerozumí, tam, pánové, je třeba býti odhodlánu sklížiti ústavu i *krví*, a Bůh rač chrániti vládu naši, aby se chopila tohoto prostředku posledního! (Hlučné bravo! v pravo; v levo mnohé hlasy: Konec! Konec!)

Vídeňský dopisovatel (K.) Národních Listů v č. 198 při této příležitosti velice velebil Riegra a jeho řeč, kteráž prý toto sezení učinila velepamátným. Píšeť: „Téměř půl druhé hodiny trvala řeč Riegrova, nejvýbornější snad ze všech, které jsme slyšeli posavad v našem sněmu. Bylo by se myslilo, že látka ve věci té již tak vyčerpána jest, že nelze více něco pronésti, co by novým, co by důležitým a zajímavým bylo. Rieger však nám objevil v záležitosti té takové stránky, které jen nejznalejšímu politikovi jasně se jeví, a sestavil takto řeč, jaká památkou býti má v životě politickém Rakouska."

Po Riegrovi hned uchopil se slova ministr Lasser, poslanec Salcburský, a mluvil velice rozdrážděně. Pravil, že jakožto ministr bude odpovídati jindy, nyní že chce toliko odporovati Riegrovi v tom, jakoby menší země méně držely na svoje práva a své postavení v Rakousku, nežli větší země. Vysoce chválil a velebil svou domovskou zemi Salcburskou. Pravil, že bude bojovati za to, aby

jeho domovská země rovnoprávně stála v rodině zemí rakouských, a že bude bojovati proti tomu, aby žádná jiná zde zastoupená země, třeba by měla titul království, nevyvyšovala se nad jiné země, sestry své. Také chlubně připomněl, že země Salcburská přispěla k tomu, aby Rudolf Habsburský přemohl „velikého krále českého Otakara“. Konec řeči Lasserovy byla pouhá bezpředmětná jízlivost: „Dnes my (poslanci malých zemí) jsme viděli, že právu našich zemí lépe se bude dařiti v rakouské Vídni, nežli by tomu snad bylo na sněmu českém, kde snad pan poslanec Lad. Rieger vede komando!“ (V levo nepokoj a sykot; oho! v pravo.)

Proti Lasserovi ozval se Giskra; žádal předsedy, když pan ministr se hlásí o slovo, aby se ho zeptal, zdali bude mluviti jakožto ministr či jakožto poslanec, neboť prý ministr nemá svého ministerského postavení k tomu využitkovati, aby uprostřed debaty ujal se slova a mluvil jakožto Salcburský poslanec.

Lasser se omlouval, přiznávaje se, že chybil. Také zpravodaj Brinz začal Lassera omlouvati.

Dr. Rieger: Prosím o slovo k osobní poznámce. (Hlasy: Konec!)

Předseda: Nedám již slova, jest navržen konec debaty, dám o tom napřed hlasovati. (Nepokoj.)

Dr. *Rieger:* Chci pronésti slovo smířlivé. Pánové, jsem si toho vědom, že jsem zemi Salcburskou neurazil ani dost málo; jsem si dobře vědom, že jsem jí nepřipomenul, abych se jí jakkoli posmíval. A abyste měli důkaz toho, že si země té vážím, tedy prosím, zvolejte se mnou, když pravím: Ať žije Salcburk, sláva! (Sláva, sláva!)

Po skončené schůzi předseda Hein ve předsíni mluvil s Riegrem. Když Rieger od něho odešel, řekl předseda přede všemi, kdož kol něho stáli, že prý Riegrovo chování dnes bylo *infámní.* To slyšev český poslanec prof. Staněk, žádal předsedu, aby odvolal co řekl. Předseda odvětil, že neodvolává; Staněk: Teda dobře (N. L. č. 198.) — Pět dní později N. L. v č. 203. zvěstovaly o zakončení této příhody, že „rozhodla se zcela a slavně ve prospěch Riegrův. P. Hein přišel totiž, provázen jsa oběma místopresidenty, pak poslanci Klaudim a Staňkem, k Riegrovi, a vymlouval se, že slovo: infámní se chování, v jiném smyslu bral, nežli na druhé straně pojato bylo. S tím se ovšem Rieger nemohl spokojiti, načež president slovo to zcela odvolal.“

Povšechná debata o zrušení svazku manského trvala i v následujících schůzích dále, a řečníci centralističtí brali si k ní látku na mnoze z řeči Riegrovy, polemisujíce proti ní. Když 22. července dolnorakouský poslanec Kaiser dovozoval potřebu jednotného vyřízení té záležitosti tvrzením, že Dolnorakušanům není jedno, zdali a kterak svazek manský v Čechách se zruší, ani Čechům že to nemůže býti lhostejno, zdali se to stane v Dolních Rakousích, skočil mu Rieger do řeči úsečnou poznámkou: Zcela lhostejno. — Státní právo koruny České dopadalo v řečích poslanců centralistických ovšem velmi zle; moravský poslanec *Giskra* vynikl v tom směru nade všechny soudruhy své v řeči přednešené ve 27. schůzi dne 22. července. Zdá se přímo, že během této řeči přišel na něho záchvat zuřivého šílenství, kteréž po 18 letech učinilo konec jeho životu. Mluvilť mezi jiným doslovně takto: „My jsme v jednotě rakouské, a tato zvláštní rakouská jednota jest taková, že všechny země náležejí dohromady k jediné nerozdílné říši (Bravo). Pánové! My pro onu k-sobě-náležitost nepotřebujeme za střední člen mystického vynálezu nového věku, t. zv. koruny České, domnělé koruny sv. Václava (Oho! v pravo), — jakoby on byl někdy nosil korunu královskou, jakoby královská koruna v Čechách nebyla dědičně pořízena teprva roku 1215 a jen ve dvou případech dříve osobně udělena, v době, kdy po sv. Václavovi zůstávala sotva kostra (Bravo v levo, Oho v pravo). To jsou mystika nového věku, jimiž mystifikují lid (Bravo v levo, Oho v pravo), to jsou vynálezy, jimiž si pořídili šibolet, aby fanatisovali mladé nepředložené lidi, anebo takové, kteří chtějí míti něco zvláštního (Hlasy v pravo: K pořádku! Předseda: Neshledávám, proč bych pana řečníka měl volati k pořádku. Giskra s divokou gestikulací pokračuje): Já nevezmu toho slova zpět! My nechceme žádné koruny České (Bravo v levo, k pořádku v pravo); a dokud mi v žilách proudí kapka krve, koruna Česká nebude onou, na kterou přisahám . . . my se držíme toliko císaře, císař jest naším jediným pánem, jehož se držíme; my nechceme žádného zvláštního krále Českého, a dáme na tento titul krále Českého tak málo, jako na titul krále Jerusalemského“ (St. prot. 602).

Povšechná debata o zákoně v příčině zrušení svazku manského ukončila se ve 29. schůzi dne 25. července; návrh hraběte Clam-Martinice, aby tento předmět prohlásil se za nepříslušný k působnosti užší rady říšské, zavržen byl 122 hlasy proti 37; návrh kommissní menšiny, aby ta věc vyhlásila se za záležitost zemskou, byl rovněž zavržen; načež osnova zákona, předložená vládou a předčlaná kommissní většinou, byla přijata za základ k podrobnému rokování.

Velikou indignaci způsobila v řadách pravice 30. schůze dne 26. července, ve které počala se podrobná debata o zákoně manském. Proti §. 1. mluvil z Čechů dr. *Brauner*, jenž od předsedy Heina několikráte byl volán k věci. Brauner ovšem odpovídal centralistickým řečníkům z povšechné debaty, a řeč jeho co do obsahu byla tudy pokračováním povšechné debaty; naproti výtkám předsedovým, že to do podrobného rokování nenáleží, bránil se Brauner tím, že §. 1. zní docela všeobecně, vyslovuje zrušení lén a zápověď zřizování jich. Když konečně Brauner začal odpovídati Lasserovi v příčině nešťastného krále Přemysla II., osopil se na něho

předseda Hein: Již jsem pana řečníka čtyřikráte napomenul, aby se od věci nevzdaloval, a nyní mu odnímám slovo. (Velký nepokoj v pravo, hlasy v levo: Docela dobře!)

Brauner: Prosím, pane předsedo, mohl-li pan ministr o tom mluviti, a sice jakožto poslanec Salcburský, nejsa za řečníka zapsán . . .

Předseda: Odnímám vám slovo!

Brauner: Jak? Chcete odepříti Čechovi, aby svatou památku...

Předseda: Prosím pana poslance se posaditi a mlčeti. (Oho, oho! v pravo, nepokoj roste.)

Braunerovi vždy klidnému, jenž i tohoto dne až do tohoto okamžiku zůstával mírným, rozproudila se krev touto urážkou, a on zvolal hlasem hromovým: Teda dobře, já se ohražuji před národy celého Rakouska proti tomuto nátlaku, proti této křivdě, proti tomuto tyranství.

Rieger vyskočiv se sedadla, volal hlasem strašlivým: My všichni přistupujeme k tomuto ohražení (Pravice vstává).

Předseda: Pana Riegra, pana řečníka a všechny, kdož se účastní této scény, volám k pořádku.

Rieger: Tomu jsem od vás přivykl.

Dopisovatel Národních Listů, číslo 205, líčí konec této scény takto: „Celá pravice, naši i Poláci, vstali co jeden muž a volali, že protestují. Nastal zmatek, Hein zvonil jako na poplach. Nyní jste měli viděti Riegra! Kdyby ho byl malíř zachytil v tom okamžení, tu nejvelebnější postavu, kterou jsem kdy viděl! Hněv a vztek, lítost a pláč, uražení a hrůza najednou zableskly se v jeho tváři, a jeho hlas se chvěl a dušen hřměl: ‚Za to, co Brauner řekl, stojíme všichni.' Celá pravice odcházela ze sněmovny. Na geleriích se stal nesmírný rámus. Němec i Čech tleskali a volali bravo! nedbajíce zvonku p. Heinova. Rieger se třásl na celém těle, Smolka a Potocki s hněvem a pohrdáním se dívali na Heina, a mžikem byla pravice vyprázdněna. Avšak i galerie se prázdnily jako na dané slovo."

*

Z pravice zůstali ve sněmovně ještě Zyblikiewicz, Rogalski a Ljubiša. Z poslanců rusínských, kterých tehdáž bylo ve sněmovně poslanecké 13 a kteří vždy hlasovali s německými centralisty, mluvil toho dne Mogielnicki, a řeč jeho byla tak všeobecná, jako Braunerova. Že však mluvil Němcům po chuti a brojil proti náhledům od Poláků v povšechné debatě přednešeným, předseda ho sice jednou napomenul, aby se držel při §. 1., ale nechal ho pak domluviti v témž povšechném způsobu. Po něm přihlásil se k slovu Zyblikiewicz a vytknul krátce, když on, Zyblikiewicz, na počátku podrobného rokování chtěl odpověděti k otázce učiněné k němu včera zpravodajem v povšechné debatě, že mu to předseda zamezil, poněvadž prý k povšechné debatě již nic se nesmí přičiniti; nyní však že předcházejícímu řečníku z protější strany bylo dovoleno, aby přes půl hodiny odpovídal k povšechné debatě; z toho soudí Zyblikiewicz, že platí jiný jednací řád pro pravou stranu, a jiný pro levou stranu sněmovny. — Předseda se hájil proti nespravedlivé prý výčitce, a chlácholil Zyblikiewicze, že může odpovídati, maje nyní slovo. Zyblikiewicz však ohlásil opětně, že chtěl toliko konstatovati onen dvojí jednací řád, — i odešel nyní také ze sněmovny (St. prot. 651).

Mezi českými poslanci, zvláště od Riegra, bylo pronášeno mínění, že by neměli do sněmovny jíti, dokud předseda jim nepodá dostiučinění. Také císař interessoval se o tento spor, a v novinách vyskytovala se zpráva, že Hein odstoupí z předsednictví. Poláci však byli povolnější, Čechové šli za nimi, a tak v 31. schůzi dne 27. července pravice opět byla přítomna. Jen Rieger scházel. Smolka mluvil o včerejším odchodu a žádal předsedu, aby příště v čas potřeby vyslovoval pokárání způsobem co možná šetrným a přísně dle jednacího řádu. K tomu prohlášení přidal se Klaudi jménem Čechů, dokládaje, že čeští poslanci budou brániti důstojnost koruny a krále Českého proti útokům, ježto se zde bez pokárání staly, a jimž opříti se nebylo českému řečníkovi zde dovoleno.

V též schůzi prohlásili Zyblikiewicz jménem Poláků a Pražák jménem Čechů, že nebudou se účastniti při jednání o zákoně manském (St. prot. 676). Poslanci polští a čeští odešli potom ze sněmovny, a činili tak také v následujících schůzích, když se jednalo o manstvích.

Ve 34. schůzi dne 1. srpna čeští poslanci v příčině zběsilých urážek, jež hlavně poslanec Giskra pronesl o *koruně České* a královském důstojenství českém, učinili krok, jejž byl Klaudi již poněkud ohlásil. Podali totiž interpellaci k veškerému ministerstvu v ten rozum, zdali mlčení ministerstva k oněm útokům má se po-

kládati za přisvědčování k nim čili nic. Interpellaci podepsalo 23 poslanců z Čech a z Moravy, v jichž čelo postavili se tentokrát hrabě Albert Nostic, t. č. nejvyšší maršálek království Českého, a hrabě Jindřich Clam-Martinic (St. prot. 735). Ministři vyslechli tuto interpellaci s trpkým úsměchem, centralistická levice se škodolibým smíchem; z čehož bylo již znamenati, že mezi ministerstvem a levicí byla i v této příčině úplná shoda, a že u obojích nenávist k Čechům byla větší nežli péče o blaho státu a dynastie. Ministerský list Donau-Zeitung také se pronesl, že „koruna Česká neznamená větší summu práv a povinností, než jak jsou naznačeny diplomem a únorovým patentem“.

Státní ministr Schmerling odpověděl k oné interpellaci ve 36. schůzi 12. srpna; podstata jeho nijaké odpovědi byla obsažena ve slovech, že z nedostatku ministerského vyjádření o dotčených výrocích nemůže se odvozovati ani schvalování ani neschvalování oněch výroků (St. prot. 762). Touto odpovědí byl Giskra posazen na koně; pročež přihlásiv se ke slovu, odmítal sice od sebe výčitku, že by byl urazil krále Českého, ostatně však dovozoval dílem mírnějšími, dílem i týmiž slovy, kterých ondyno užil, že koruna Česká jest všelikého statoprávního významu prázdna (St. prot. 772). Rieger hned při řeči Giskrově hlásil se o slovo, a obdržev je, odpověděl mu takto (St. prot. 773—775):

Pánové! Když není přítomen Jeho Excellence pan nejvyšší maršálek království Českého, jenž první učinil tuto interpellaci týkající se koruny České, a když také Jeho Excellence hrabě Clam-Martinic, jenž ji před jinými s ním podepsal, rovněž není přítomen, budiž mi dovoleno, abych odvětil několik slov ku poznámkám poslance Giskry.

Že vyjádření jeho zde učiněná byla u nás po celé zemi, a zejména u slovanského obyvatelstva zemského, přijata s velikou nelibostí, ano s rozhořčením, to popříti se nedá, neboť jest to stvrzeno tisícerými svědectvími; a právě tato okolnost, že vyjádření ta byla tak všeobecně odsuzována, pohnula nepochybně zemský výbor, aby proti nim podal ohražení po svém způsobu a se svého stanoviska. Jest mi tudíž s velikým podivením, že pan poslanec Giskra v této věci zemského výboru českého se dovolává, jenž přece to za nutno pokládal, aby proti jeho slovům a proti celému způsobu, jakým on o koruně

České se vyjádřil, ohražení podal a je veřejně, ba přímo ministerstvu vyslovil.*)

Já a moji političtí přátelé prohlásili jsme nejednou, nýbrž opětovně, že ovšem přijímáme říjnový diplom za svou ústavu a za svůj právní základ, rovněž jako únorový patent, který jest aneb aspoň býti má provedením říjnového diplomu. My uznáváme je za právní základ, na němž se pohybujeme, a i dále se pohybovati chceme, arci však s tou výhradou, která v nich též jest vyslovena, že totiž na nich také změny předsevzaty býti mohou, které by vyhovovaly blahu země a jejímu historickému právu. Mluvíme-li tedy o České koruně, není nikterak úmyslem naším popírati tím únorový patent, a tím méně diplom říjnový.

Způsob však, jakým pan poslanec Giskra o předmětu tom mluvil, měl dosah zcela jiný. On popírá totiž veškerou statoprávní spojitost zemí koruny České (*Giskra:* Ano! Ano!). A to jest zde vlastně ta otázka, o niž se jedná; řekněme to zcela otevřeně. O jakési odvislosti země Moravské od země České, nebo o nějaké odvislosti země Slezské a jejich obyvatelův od země České, není řeči a nikdy také o ní řeči nebylo. Moravané a Slezané byli od jakživa v Čechách považováni za tuzemce a za rovnoprávné státní občany, a to i po starém státním právu této země; jmenovitě pak uznalo to výslovně zřízení zemské, jež přece až do r. 1848 trvalo v plné moci. Ale totéž zřízení zemské mluví též o zemích ku koruně České přivtělených a jmenuje takovými výslovně Moravu a Slezsko; a pan poslanec Giskra, který zajisté zná i moravské zřízení zemské, bude věděti, že také v moravském zřízení zemském země Moravská nazývá se přivtělenou zemí *koruny České.* Tak se věc má; to jest statoprávný poměr těchto zemí vespolek, a Jeho Veličenstvo, náš nejmilostivější císař

*) Český výbor zemský za nepřítomnosti českých přísedících Riegra i Braunera usnesl se podati maršálkovi poděkovací adressu za jeho interpellaci, kterážto adressa byla drem. Pinkasem tak složena, že Giskra dovolával se jí potom jakožto souhlasu ke svému tvrzení o bezvýznamnosti koruny České; otištěna jest 10. srpna v N. L. č. 218, srov. č. 219.

a král český jest markrabím moravským a vévodou slezským, a sice *jakožto král český*. Volbou českého valného sněmu povolán byl dům Habsburský na trůn český, a tím současně a ipso facto vešel zvolený král český v držení Moravy a Slezska. (Hlasy v levo: Není pravda!) Císař rakouský nedrží Čechy v této své vlastnosti nebo především jakožto císař rakouský, nýbrž drží je především a statoprávně *jakožto král český*; vždyť název „císař rakouský" jest docela nový, a nedá se přece popříti, že rakouská císařská a královská dynastie držela Moravu již tou dobou, kdy ještě nebylo žádného císařství rakouského. Takový jest právní stav věci.

My pak máme za to, že statoprávný poměr mezi zeměmi koruny České rodem příbuznými a též historicky spřízněnými a jejich obyvatelstvem patentem únorovým a diplomem říjnovým nikterak nebyl zrušen, kdyžtě říjnový diplom, odvolávaje se výslovně k historickým právům, historickým upomínkám a statoprávnému svazku zemí, tento svazek uznává a nově stvrzuje. Mějž si pan poslanec Giskra jiné mínění; on však to nebude, kdož rozhodne o tomto právním poměru, bude to především Jeho Veličenstvo císař pán jakožto král český ve srozumění s dotyčnými sněmy. Pokud já vím, nepřišla posud tato otázka na žádný z těchto sněmů zemských ku konečnému rozřešení.

Minulost nám tato historická práva přinesla. Právní poměr tento jest u nás dosud v živé paměti; a jest to faktum, na něž my všichni ještě se pamatujeme, že roku 1836 Jeho Veličenstvo císař Ferdinand Dobrotivý byl v Praze korunován za krále českého, a že mu při této příležitosti bylo v Praze od stavů moravských holdováno jakožto králi českému a jejich zeměpánu (Hlasy v levo: Proti reversu!); taktéž mu bylo holdováno od poslanců slezských. To jsou fakta nesáhající tak daleko do starověku, to jsou fakta, kterážto naopak máme ještě v živé paměti. Doufáme tedy, opírajíce se o císařské slovo, jímžto v říjnovém diplomu historická práva a statoprávné poměry byly potvrzeny, že tyto právní poměry nebudou zrušeny.

Jeho Veličenstvo drží království České a české korunní země Moravu a Slezsko, on v této vlastnosti má též nároky na Lužici, neb tam má právo na odúmrť jakožto král český. Předkové Jeho Veličenstva nabyli těchto zemí volbou stavů českých, kteří je na trůn český povolali; oni nabyli jich podle smlouvy, podle kapitulace, již praotec Jeho Veličenstva Ferdinand I. při tom stavům vydal a přísahou stvrdil; oni je drží dále dle znění aktů korunovacích, jež dosavadní králové čeští vesměs konávali, při čemž staré výsady a práva zemská a statoprávné poměry přísahou stvrzovali až do nejnovější doby; konečně dle znění pragmatické sankce, kteráž tyto poměry taktéž potvrdila, a podle znění zřízení zemských, ježto byla až do r. 1848 v plné moci.

Jest naším přesvědčením, že Jeho Veličenstvo nechtěl tato historická práva popříti, a že nechtěl tyto statoprávné poměry, na jichž základě svůj trůn drží, od sebe zamítnouti. Kdyby Jeho Veličenstvo měl za to, že veškeré historické a legitimní právo, že vše, co jeho předkové připověděli a přislíbili, dnes již zcela nic neplatí, a kdyby ode dneška raději chtěl vládnouti královstvím Českým, markrabstvím Moravským a vévodstvím Slezským jenom jakožto císař rakouský a mocí svou jakožto takový, tedy nikoli po právu svém historickém, nýbrž jen dle své vůle a pouze dle dosahu síly a moci své: pak byl bych příliš sláb, abych tomu slovy odporoval; jsem však přesvědčen, že by celý národ český toho neschvaloval; ale pravím také zcela otevřeně, že nevěřím, že by Jeho Veličenstvo toho schopen byl.

Přejdu k další výpovědi pana poslance dra. Giskry, proti níž se musím ohraditi.

Řekl totiž, že koruna sv. Václava jest mystifikací. Slyšel-li pan poslanec Giskra historické vývody, jež poslanec Brauner v této sněmovně ve příčině toho výrazu podal, tož musí věděti, že výraz ten mystifikací není; on bude věděti, že když stará koruna sv. Václava za krále Jana Slepého se ztratila, dal císař Karel IV. zhotoviti novou korunu a vymohl k tomu bullu papežskou, kterouž se tato koruna výslovně za

posvátnou vyhlašuje a sv. Václavu věnuje, a že tato koruna proto a od té doby... (Veselost vlevo.) Pánové! vy můžete se tomu smáti, vy se budete snad také smáti mnohým jiným náboženským názorům! (Nepokoj vlevo; volání: K pořádku! To jest bájka!)*) To není bájka! (Vlevo hlas: K pořádku!) Já ohražuji se proti těm výrazům; to jest historické faktum, které bych pánům doložil a dokázal, kdyby o něm vznikla pochybnost. A tak tato koruna byla sv. Václavu zasvěcena a má býti navždy s jeho jménem při zemi zachovávána; proto jmenuje se korunou sv. Václava, a nikoli snad skrze nějakou fikcí a nějakým výmyslem.

Rovněž musím se rozhodně ohraditi proti tomu, co pan poslanec Giskra pravil, že prý my se své strany užíváme tohoto předstíraného výmyslu k tomu, abychom národ štvali. Tak vypadala jeho obžaloba, nebo když pan poslanec dr. Giskra tato slova pronesl a je také dnes opakoval, učinil tak ve spojení se jménem mým a se jménem hraběte Clama Martinice, a tudíž nás jaksi ze spoluviny v těch štvanicích obžaloval (Hlasy vlevo: Ne! Ne!); a proti tomu se musím slavně ohraditi. My učinili jsme v tomto ohledu, co po našem přesvědčení se ctí bylo nám učiniti, co se srovnává s historickým právem naší země, nikdy nepropadlým, co se srovnává s právem našeho národa, co slouží k zachránění nikdy nezrušených práv naší vlasti a zajisté též našich bratří a soukmenovců na Moravě. Nechť se oni ostatně v této příčině vysloví na svém nejbližším sněmu jak chtějí; my žádného nátlaku v tomto směru, jakož často se povídá, nikdy nebudeme si přáti, tím méně pak konati; avšak povinností naší jest, abychom hájili své historické právo. —

Potom ještě mluvil poslanec dr. Stamm v ten smysl, že prý Němci v Čechách ctí insignie Jeho Veličenstva, tedy také koruny, že však koruny jsou kruhy, kteréž mají celou monarchii svazovati, a že nemá se jich zleužívati jako klínu, jenž se vráží mezi Němce a Čechy v Čechách a v Moravě; „ba ten klín vráží se

*) Slova: To jest bájka! křičel moravský Ryger (N. Listy č. 222 str. 3). O dotčené bulle viz Kalouskovo Státní právo str. 67.

i do Uher, kdež tím chtějí Slováky odděliti.“ Při těch slovích na pravici nastal nepokoj, a Rieger vpadaje Stammovi do řeči, zvolal: „Není pravda, oni nenáleželi ku koruně České.“ Předseda Hain hned napomenul Riegra, aby nevytrhoval řečníka. — Od dubnového zasedání sněmu českého proskakovaly v novinách slechy, že české korunování bude se brzo konati, a rozmanité opravy, jež toho času se dály v královském hradě Pražském, vykládaly se za přípravy k této důležité slavnosti; nyní však tyto řeči umlkly na dobro, a ve Vídeňských novinách oznámeno, že korunování odloženo jest na neurčitý čas.

Ve 43. schůzi 23. srpna státní ministr Schmerling oznámil sněmovně poslanecké královský reskript daný 21. t. m., kterýmž *sněm uherský byl rozpuštěn* s tím odůvodněním, že v zasedání více nežli čtyřměsíčném nevyhověl vyzváním naň vznešeným, ba prohlásil nit možného sjednávání za přetrženou. Schmerling k tomu četl dlouhý výklad: Že Uhrům navrácena byla ústava s tou výhradou, aby konstituční právo svolovací v záležitostech všem národům společných vykonávali společně; tato výhrada jest prý v právu založená, „neboť Jeho Veličenstvo dobrovolně rozhodl se obnoviti ústavu uherskou. Uherská ústava byla revoluční mocí netoliko zlomena, nýbrž právně propadla a byla také fakticky odstraněna“. Uhři měli revidovati zákony, které s diplomem se nesrovnávají; místo toho oni požadují, aby zákony z r. 1848, ježto nenáležejí ke starobylé ústavě, na kterou předkové Jeho Veličenstva přísahali, byly bez výhrady za platné uznány. „Když některá země odepře účastniti se v zákonodárských prácech, o kterých dle ústavy musí se jednati v říšské radě, to nemůže ústavným zástupcům jiných zemí překážeti v plnění jejich povinností, aniž zdržovati jejich činnost.“ — Jakmile Schmerling svou písemnost přečetl, poslanec baron Pillersdorff podal pilný návrh, podepsaný od 61 poslanců, aby ku přednešenému sdělení vládnímu odpovědělo se adressou, a k jejímu sepsání aby zvolen byl výbor devítičlenný. Pravice větším dílem hlasovala proti tomu návrhu; za to centralistická většina zvolila ze sebe všech devět členů do adressového výboru.

Adressa byla předložena hned v následující 44. schůzi dne 28. srpna; zpravodajem o ní byl Giskra. Rozumí se, že adressa vyslovovala úplnou shodu se vším tím, čím vláda odůvodňovala rozpuštění sněmu uherského; také vyslovovala radostnou ochotu, a to dvakrát, aby přítomná říšská rada bez zástupců koruny Uherské vykonávala práva plné rady říšské (St. prot. 956). První řečník proti adresse byl dr. Smolka, jenž spolu s jinými Poláky postavil se docela na stanovisko maďarské. Stanovisko Čechů bylo poněkud

jiné, ne centralistické, ne maďarské, nýbrž rakouské, stojíc uprostřed mezi dvěma krajnostmi. Nejvýmluvnější výraz tomuto stanovisku dal Rieger, jenž dostav se k slovu ve 45. schůzi 29. srpna, řečnil takto (St. prot. 989—998):

Pánové! Prve než počnu mluviti o předložených otázkách, dovolte mi, abych několika slovy naznačil stanovisko, kteréž já a moji političtí přátelé v této věci zachováváme.

Když Jeho Excellence pan státní ministr objemný spis, týkající se rozřešení uherské otázky a datovaný ze dne 22. srpna, do sněmovny přinesl, byli jsme — vyznáváme to upřímně — v rozpacích skutečně trapných. Nevěděli jsme, zač spis tento považovati a jak mu rozuměti máme. Ministerstvu bylo zůstaveno sepsati státní akt, pro kterýž v názvosloví konstitučního práva státního není žádného jména. Tázali jsme se sami sebe: je-li to snad poslání? je-li to ministerský program, či jest to manifest? A konečně musili jsme si říci: Jest to ze všeho něco a přece ani to ani ono. Zatím podán spis ten jakožto jednoduché *sdělení*. Pánové! Nevíme-li o nějakém dramatě, do které kategorie bychom je vřadili, je-li to veselohra neb občanská činohra aneb dokonce truchlohra, tedy se řekne, že je to dramatická báseň. Takovou dramatickou básní jest také toto sdělení, ta kommunikace; do takového sdělení možno vložiti vše: kousek manifestu, kousek ministerského programu, kousek poslání, kousek oktrojírky a několik státních zásad, co se právě v té chvíli hodí.

Než při tom všem musili jsme se přece na něčem ustanoviti a nemohli jsme si zapříti, že ve spise tom bylo několik přímých sdělení, jež jaksi bezprostředně od trůnu vycházela. Jakmile jsme to jednou uznali, pokládali jsme to za prostou povinnost dvornosti, abychom na oslovení mocnářovo, byť i jen prostředečně se dálo, odpověděli. My tedy, totiž my, kteří jsme byli toho náhledu, vyslovili jsme se větším dílem, aby se k oné kommunikaci odpovědělo adressou, a tudíž jsme proto hlasovali. Majorita neuznala to však za vhodné, aby menšině, jakož to bývá obyčejem parlamentárním, dopřála zastoupení v kommissi; i nezbývalo nám tedy nic jiného,

než abychom sami na to pomýšleli, jak bychom si my se svého stanoviska přáli odpověděti ke sdělení nám učiněnému; a výsledek této naší porady jest obsažen v adresse Jeho Excellence pana hraběte Clama, pro niž hlasuji.

Ve sdělení nám učiněném rozeznávám hlavně dva předměty: *poselství císařské*, byť i jen nepřímé, a ***ministerský program***. Poslání shledávám v tom, že se nám jisté majestátní akty ve známost uvádějí. Tyto majestátní akty jest nám jen přijímati s nejpovinnější úctou; to ani říci nepotřebuji, poněvadž se to rozumí samo sebou, že přiznáváme králi právo rozpustiti sněm zemský; a proto jsme myslili, že nám v adresse vůbec netřeba mluviti o této věci. Doufali jsme, že Jeho Veličenstvo císař, kterýž v tomto ohledu vykonával ústavní právo, je také ústavně dále bude vykonávati, a že bohdá nebude daleka ta doba, kdy uherský sněm zemský opět bude svolán.

Avšak sdělení nám učiněné jeví se zároveň jakožto jakýsi program ministerský, ježto se v něm praví, že udává politické zásady, jimiž se jednání vlády také budoucně bude říditi. Zásady pak, kterými se vláda říditi zamýšlí, jsou po mém náhledu ministerským programem, a musí nám býti volno, abychom o něm jakožto o takovém své mínění vyslovili a svou kritiku pronesli. Jeho Veličenstvo pravil ve své trůnní řeči, že osvědčené konstituční formy stvrzuje také pro Rakousko. Nuže, k těmto konstitučním formám náleží též zkoušení vládního programu a vůbec veškerého postupu, jakým ministerstvo si počíná ve veřejných záležitostech. Jestiť to, jak již ctěný přítel můj Smolka pověděl, zásadou konstituční, že ministři berou na sebe odpovědnost za všechny akty, aby Veličenstvo císařské nebylo vtahováno do debaty. Měl jsem již jednou příčinu stěžovati sobě na to, že naše ministerstvo způsobem naskrze nekonstitučním vměšuje Majestát mocnáře do debaty a jej před vlastní své skutky staví. Tak již při jiné příležitosti, při podání jednoho návrhu zákona, bylo z lavice ministerské podotknuto, že zákon ten se podává z rozkazu Jeho Veličenstva; a jednomu členu byla okolnost ta dostatečnou pohnutkou, aby po přání Jeho Veličen-

stva pro zákon ten hlasoval. Tak i v tomto případě utekl se program ministerský do záře Majestátu; já však doufám, že nám to nemůže a nemá brániti, abychom je zkoušce své nepodrobili.

Jsem sice toho náhledu, že sněmovna ve svém nynějším složení nemá práva vydávati votum o uherských záležitostech; ale poněvadž otázka ta již této podoby nabyla, a poněvadž nás ministerstvo, jakkoli nás toliko za užší říšskou radu pokládá, přece jistým způsobem vyzvalo, abychom o záležitostech uherských své mínění pověděli, tedy jsme nuceni přistoupiti k tomu aspoň obmezenou měrou. Pak jest to však naší povinností, abychom řekli své mínění poctivě a otevřeně. Ale myslím, že tento projev mínění má za konečný následek přece jen míti to rozhodnutí, aby se mínění tomu nedalo výrazu *officiálního*, aby se o něm neučinilo formální usnešení, protože bychom si takovým činem osobovali kompetenci, která nám nepřísluší. Pánové! Mínění parlamentem vyslovené, usnešením vyslovené, není více již pouhým míněním osob soukromých, ono se stává *vládní zásadou*, a kdybychom chtěli vysloviti zásadné pravidlo ve příčině vlády nad zeměmi uherskými, tož překročili bychom zjevně obor svojí příslušnosti; avšak co pouhé mínění budiž ono ovšem, a to bez obalu vysloveno; proto nesouhlasím s náhledem pana poslance prof. Hasnera, že chceme-li vůbec adressu, máme se při ní zdržeti všeho polemisování, to jest jinými slovy, že se máme vůbec zdržeti vysloviti nějaké mínění, kteréž by snad mohlo býti ministerstvu nepříjemné. My však naopak máme za to, když již došlo k parlamentárnímu projevu mínění, že je dokonce povinností naší, abychom mínění to vyslovili také před Jeho Veličenstvem. V nebezpečných poměrech časových, v nichž žijeme, nemůžeme myslím věrnost svoji k mocnáři ani loyálnějším způsobem osvědčiti, než povíme-li mínění své poctivě a otevřeně. (Bravo v pravo.)

Abychom o celém způsobu, jakým v poslední době uherská politika se spravovala, vyslovovali své mínění, shledávám, jak jsem pravil, nepřiměřeným, a dá se to omluviti jen tou okolností,

že jsme k tomu od ministerstva byli přímo vyzváni. Ptám se vás, pánové, je-li naše ministerstvo odpovědno za ty akty, kteréž ve příčině Uher vydány byly? Myslil jsem, že tomu alespoň až doposud tak není, neboť, pokud vím, jsou všechny akty, jež dosud ve příčině Uher vydány byly, podepsány panem kancléřem dvorským baronem Vayem a nejnověji panem hrabětem Antonínem Forgáchem; já však pohřešuji pana hraběte Ant. Forgáche na lavici ministerské. Že nesedí zde naproti nám, dokazuje nám též zřejmě, že za to, co učinil *on*, není odpovědným *nám*. (Souhlas v pravo.) Než ministerstvo již prohlásilo, že odpovědnost béře na sebe, a dalo to již také zde jaksi na srozuměnou. Máme-li však již jednou mínění své vysloviti, tož musím říci, že nejsem s panem poslancem rytířem Hasnerem ve stejném příjemném postavení, abych sdílel mínění ministerstva; naopak musím zřejmě prohlásiti, že v dosavadním vedení uherských záležitostí shledávám málo chvályhodného.

Pánové! V politice jest nejlepším měřítkem moudrosti — výsledek. Buďtež si skutky sebe moudřejšími, odsoudí-li je výsledek, pak také není, co by se na nich chválilo. Otažme se tedy, jaký jest výsledek, jehož dosud dosáhlo počínání našeho ministerstva v otázce uherské? Postavmež si otázku: zda poměry veškerého Rakouska k Uhersku v poslední době se zlepšily anebo se zhoršily? Tu však myslím, pánové, vy všichni mi přisvědčíte, že jsme dnes od dorozumění, od společného zastoupení říše více vzdáleni, nežli jsme byli před šesti měsíci, když ministerstvo správu věcí převzalo. Výsledek tedy odsuzuje počínání ministerstva.

Já vidím věci ty takto: Když Jeho Veličenstvo vydal říjnový diplom, ustanovil, že se má *státi dohodnutí* vzhledem zastoupení zemí uherských v říšské radě. Od výminek takto stanovených však ministerstvo při dalším vedení uherských záležitostí odstoupilo; řekloť jednoduše: platí jen *únorový patent*, a Uhři musí vstoupiti v ústavu únorového patentu. Nuže, pánové, předchozí podmínkou bylo, že se má státi dohodnutí, smluvení, ale ministerstvo, jak já soudím, více *diktovalo* nežli

paktovalo. Mám-li se s někým dohodnouti o jakémsi poměru právním, tedy nepočnu takto: My se chceme sice dohodnouti, ale především musíš přiznati ty, že já sám mám míti celý sporný předmět v rukou a o něm rozhodovati. (Nepokoj v levo.) Tak aspoň já dohodnutí nerozumím.

Pánové, co se mne týče, myslím, že jsem jist před výčitkou, již pan poslanec Hasner této straně sněmovny učinil, řka, že prý stále jenom popíráme. Myslím, že má minulost a částečně i nepřímá výtka, jež mne stihla ze strany ctěného přítele mého dra. Smolky,*) chrání mne před tím, že se mi nemůže vyčítati, jakobych Rakousko popírati chtěl; naopak, já jsem v těžkých dobách dokázal, že je chci zachovati. To předpokládajíc, může se toliko naskytnouti otázka, kterak je zachovati chceme, a v tomto *kterak* mohou se mínění ovšem rozcházeti.

Já, pánové, mám za to, že konstituování celého Rakouska na základě říjnového diplomu ovšem jest možno, ale myslím též, a jest mi to upřímně vyznati, *že konstituování to na základě patentu únorového nepokládám za docílitelné.* Náhled můj o poměrech uherských jest tento: S panem vrchním státním zástupcem rytířem Waserem souhlasím úplně v tom, že spojení Uher s Rakouskem jest nutností; ale právě se stanoviska toho jest mi litovati, že se při záležitosti, jež není pouze otázkou práva, nedbalo na moment obapolného zájmu, na moment vzájemné povinnosti, zachování sebe sama, ba že se jednalo o věci jako o otázce pouze právní, jakož se to dělo dosavadními manifestacemi vlády ve příčině Uher. Otázka ta však ovšem není otázkou čistě právní, a já spatřuji největší chybu při vyřizování uherských záležitostí právě v tom, že se z ní taková otázka učinila.

---

*) Smolka počal včerejší svou řeč zpomínkou, že před 13 lety uherská deputace hlásila se k vyjednávání se sněmem říšským ve Vídni a byla odmrštěna, načež následovala válka občanská. „Dějiny (vece) sou dily o usnešení sněmu říšského ze dne 19. září 1848 a řekly: Kdyby usnešení jinak bylo dopadlo, snad by dorozumění s Uhry bylo přišlo k místu, a dle vší pravděpodobnosti bylo by mohlo k místu přijíti.“ (St. prot. 957.)

Pánové, jestiť to, jako v obyčejném životě: mají-li dva spolu nějaké řízení, kteréž oběma stranám jest stejně užitečné a nutné, tož nesmějí počíti tím, aby pravili: Já mám pravdu — a ten druhý též: Já mám pravdu. Tím se nikdy nesejdou, nýbrž rozejdou, tím nepřijdou nikdy na cestu *pravou*, nanejvýše na cestu *práva*. Tak tomu jest i v politice. Z počátku počneme se pravotiti a tu od vykládání svého práva přijdeme k tomu, že si vezmeme právo své do hlavy a držíce se výkladu svého úporně, přijdeme s pole justice na pole justamentu (man kommt vom Rechte zur Rechthaberei und vom Gebiete der Justiz auf das Gebiet des Justaments; Veselost); a tam jsme se dostali, pánové, a neštěstí to pošlo z toho, že ministerstvo přivedlo otázku do tohoto směru.

Připomínám si při tom jednu veselohru, na niž zajisté mnozí z pánů poslanců se rozpomenou, jmenuje se: *Na stolku jest prostřeno!* Sluha prostřel na stolku a vyzývá svou přítelkyni panskou, aby opakovala po něm slova: Na stolku jest prostřeno. Tato se zdráhá; k tomu přijde pán a žádá také na své paní, aby řekla: Na stolku je prostřeno. A tak šíří se svár v rodině dále a žádná z paní nechce říci: Na stolku je prostřeno. Tím se pobouří celá rodina, až se věc skončí tak, že pán usmíří paní, koupě ji drahocenný šál. Tak asi pánové, má se věc také s naším státním ministerstvem. (Veselost.) Ono stvořilo únorovou ústavu, a když dílo bylo dokonáno, mínil stvořitel, že dílo je dobré, a praví dále: „Na stolku je prostřeno, přijďte prosím.“ Ale paní nechce to slovo opakovati, nechce mužské polovici povoliti, a tak jsme tedy v tom smutném postavení, že slabší, ale snad krásnější polovice manželská nechce se posaditi k stolu. (Veselost.) Já myslím, to právě bylo chybou. Nemělo se počínati tím, aby se to slovo činilo podmínkou jednoty, a nepochybně také zde průběh věci bude ten samý, že budeme muset opatřiti šál velmi drahocenný, abychom krásnější a slabší polovici uspokojili. (Bravo v pravo.) Ale, kdyby se to jen tím odbylo, pánové! V životě národů věci neberou se vždy tak klidným během, jako v rodinách, věc může míti také tragický konec.

Nuže, já mám za to, že není veškeré státní právo uherské obsaženo v diplomech a starých základních zákonech státních. Jest to, myslím, jako při katolické církvi, vedle psaného zákona jde závažná, neméně důležitá tradice, která také povšimnutí vyžaduje, a věřím pevně, že Uhři, jakmile se sejde s pole justamentu, nebudou chtíti opomíjeti tradici tuto. Vždyť přece povždy říkali, že jsou ochotni vstoupiti ve vyjednávání; nemůže se jim tedy vyčítati, že každé smlouvání naprosto zamítají.

Jestiť zcela pravda, že velká část uherského práva státního jest psána na bojištích uherských za válek tureckých a také na jiných bojištích. Přispěli k tomu všichni národové mocnářství. V této příčině nejsem zcela srozuměn s poznámkou učiněnou ve sdělení, že všecky tyto oběti staly se mocí domu rakouského a německou pomocí říšskou. Co se týče německé pomoci říšské, byla, jak známo, svatá říše německá již od drahných let ve zlém úpadku, a bylo vždy velmi těžko sehnati jen poněkud značnější pomoc říšskou; vždyť Rakousko musilo to po staletí ve válkách tureckých zakoušeti, kdy opět a opět vznášelo k říši německé prosbu, aby poskytla pomoci ve válkách tureckých, ale nadarmo. Vy víte, pánové, co jeden z největších hrdinů německých, veliký Bedřich, o německé armádě říšské pověděl, a myslím, že nehrála také v tureckých válkách právě skvělou roli, ona vždy tvořila jen statečný zadní voj. Ale také výraz: moc rakouského domu, není historicky úplně oprávněn. Neboť, pánové, války turecké sáhají již do starších dob a jistě o celé století dříve, než rakouská dynastie vešla v držení českých zemí, přinášely již země koruny České veliké oběti Uhrám, a to takovou měrou, že se v 16. století jistý řečník na českém sněmu tázati mohl, zdali ta celá země Uherská za to stojí, co se již pro ni na penězích a lidech obětovalo? To však, pánové, bylo, jak řečeno, z části již mnohem dříve, než ještě rakouská dynastie vešla v držení těchto zemí, a také tenkráte, když již národům těm vládla, dělo se tak jen svobodnými usneseními sněmů dotyčných zemí, tak sice, že to, co se v té době stalo

pro Uhry, musíme považovati ne jaksi za pouhou zásluhu dynastie, nýbrž za zásluhu druhých národů říše.

Avšak, pánové, myslím, že není slušno, abychom si vzájemně vyčítali, co jsme vespolek pro sebe učinili. Myslím, že bychom se tím dopustili téže chyby, jíž se po mém mínění dopustilo ministerstvo; a chyba, jak víte, bývá v politice často horší než zločin. Jest to výměna služeb a výkonů po staletí trvající, čím sobě navzájem zavázáni jsme, a také my máme Uhrům za mnoho děkovati. Jest tomu jako v poměru mezi mužem a ženou. Když totiž v klidném manželství dočkali se stříbrné svatby, tedy ve svatební den nepočnou vyčítati si navzájem, co jeden pro druhého učinil. Jest tomu tak: oni šťastně žili pospolu, a je jisto, že by to pro obě strany bylo neštěstím, kdyby se odloučiti musili. (Bravo v pravo.) S toho stanoviska já na věc pohlížím.

Nuže, myslím, že svazek Uher s Rakouskem je nutností, příkazem nevyhnutelnosti, ale že také spojení nesmí sáhati dále, než ten příkaz nutnosti toho vyžaduje. Vše, cokoli za tento příkaz nutnosti zabíhá, jest na škodu. Pánové! Tento můj názor jest, o tom jsem přesvědčen, také názorem mnohých mírných a rozvážných mužův uherských, a kdyby se byla věc nepřivedla tak daleko, že každý jen chce míti pravdu, myslím, že by si názor ten již dříve byl zjednal platnosti. Avšak muž, o jehož věrnosti a oddanosti k dynastii a veškerému státu není pochyby, tavernicus Majláth, velmi dobře to vytknul ve své řeči, že od toho okamžiku, kdy počalo se pochybovati o právu Uher, oni seřadili se jako jeden muž, aby jich hájili. Ti muži, pánové, kteří v Uhrách upřímně si přejí spojení s monarchií, ti, a jmenovitě Majláth, uváděli jiné důvody pro spojení, než důvody pouhého práva. Oni poukazovali, rovněž jako já, na příkaz nutnosti, na povinnost sebezachování, jež Uhry k tomu vede, aby se neodtrhovaly od Rakouska. Hrabě Majláth dobře poukázal k tomu, že co se tak často nazývalo štěstím Rakouska, není pouhým štěstím, že jest to nutností. Poněvadž spolubytí rakouských zemí a národů je nutností, tedy se po každé ráně opět a opět spolu

sešli, a sejdou se zase, a to jest také mým přesvědčením. (Bravo!)

Pánové! Jsem též mínění páně Hasnerova v tom — chtěl jsem totiž právě připomenouti, že v té jedné věci s ním se srovnávám — že totiž naše doba celým svým směrem nenese se k tomu, aby byla přízniva tvoření malých států; myslím arci, že v nynějších poměrech časových mohou velké státy lépe odolati poměrům nynějším, kteréž všemi směry nabývají větších tvarů a většího rozsahu. Je snad pravda, že lidé v malých státech žijí šťastněji, snad obyčejně větší svobody požívají, a snad též méně daní platí; ale proud dějin světových čelí už ovšem více k utvoření států velikých. A myslím, že toto přesvědčení a názor ten čítá asi také v Uhřích mnoho přívrženců, že také v Uhrách mnozí budou přesvědčeni, že utvoření uherského velkostátu je nemožností. Kmen maďarský jest malý, málo četný kmen, asi pěti millionů. Takový nikterak není povolán, aby utvořil velký stát, při všech výtečných vlastnostech, kterými jinak jest snad obdařen. Aby takový stát utvořil, musil by vždy sloučiti v sobě kmeny sousední, slovanské a rumunské; a tuť by se lehko mohlo státi, že by tyto cizí kmeny snadno nabyly převahy ve státě, a že by stát samým skutkem pozbyl svého národního rázu. I jest tedy tuším zřejmo, že maďarský velkostát jest nemožností, ač-li nechce porušiti zásadu, že většina má panovati, anebo zásadu rovného práva národností. Toto, pánové, a dále ta okolnost, že dějiny Rakouska ukazují od jakživa, kterak všichni velcí mužové, jako Otakar, Hunyadi, Jagellovci vždy usilovali tyto země vespolek skupiti a v celistvou říši spojiti; to poskytuje nám záruky, že tomu i budoucně tak bude a zůstane.

Avšak, pánové, v nejnovější době přistoupila k tomu ještě zvláštní a nejvýš důležitá okolnost, zásada národnostní. Jako ve středověku náboženství, jako za francouzské války princip svobody, rovnosti a bratrství byly vůdčími ideami ve všem životě národů, tak jest tím dnes princip národností. To jest páka, to jest spruž, kteráž žene v tomto okamžiku stroj dějin světových. Tohoto momentu nesmí žádný stát nechati bez po-

*

všimnutí. Každý musí k němu hleděti, musí s ním se snášeti, nechce-li zahynouti bojem proti němu. K tomu je zejména Rakousku třeba přihlédati, ba právě Rakousku více než kterémukoli jinému státu. Rakousko jest zvláštním výtvorem dějin světových, jenž se tu vyvinul ve středu Evropy: ono obsahuje kmeny všech národností v Evropě žijících, románské, germánské, slovanské, ba i asijské kmeny ve svém středu. Chce-li Rakousko sebe zachovati, tedy musí především býti právo zásadě národností, a se všemi těmito kmeny stejně spravedlivě nakládati. (Bravo v pravo.) Pánové! Největší muž našeho století pravil na ostrově Sv. Heleny, že ta vláda, kteráž napíše na svůj prapor princip národností, povládne Evropou. Pánové, byť bychom se i nesnažili o to, abychom vládli Evropou, tož zajisté přece nezbytno, abychom zásadu tu napsali na své prapory, chceme-li Rakousko zachovati. (Bravo v pravo.)

Nuže, nahlédneme-li zpět do dějin a tážeme-li se, čím bylo Rakousko utvořeno? tož shledáme, že původně byla pohromadě jen rakouská domácí moc. Ale když dolehl na nás a jmenovitě na Uhry nával válek tureckých, a když země ta a národ ten podlehly takořka již prvnímu nárazu, ba když byly již alespoň z veliké části v moci Turků: tu nastala nutnost spojiti se se sousedy, a také vzdálenější země nahlédly nutnost skupiti se, aby spojenými silami mohly se opříti blížícímu se nepříteli. Tato pohnutka snad přiměla naše předky, aby povolali rod Habsburský na trůn český, a do roka učinili totéž i Uhři, a tímto faktem bylo rakouské mocnářství ustaveno jakožto velmoc. Utvoření mocnářství je tedy historickou nutností, ono bylo nutností, aby národové, kteří zde vedle sebe žili, spojivše se, odolali návalu Turectva. Od těch dob mnoho se změnilo, nebezpečí moci turecké minulo, a poslední zbytky její živoří jen ještě nad Bosporem, aby snad v krátké době přešly na druhý břeh jeho. Jakmile nával minul, tu přirozeně i Rakousko nedbalo více tohoto svého původního úkolu.

Ale nyní táži se vás: zdaliž má Rakousko jiný úkol, anebo je snad pouhou slepeninou zemí a států náležejících

jedné dynastii, je-liž jedinou páskou, kteráž Rakousko spojuje, jen páska legitimního práva, práva jediné dynastie na všecky tyto země? Já myslím, že není jedinou! Já věřím, že Rakousko má své zvláštní poslání dějinné mezi velikými národními kolossy ruským a germánským; uprostřed mezi těmito plave značný počet malých národů, kteří všichni chtějí svou existenci zachovati, chrániti a hájiti; oni shledali se dějinami ve státě rakouském, a jest to v jich prospěchu, aby při něm zůstali, aby v *tomto* státě a *tímto* státem sebe chránili a národnost svou zachovali. A tak věřím já: vzájemná ochrana národností obsažených ve státě rakouském, ochrana, kterouž si tito národové vespolek poskytují pro svoji svobodu, pro rozvoj národnosti své, to, pánové, jest po mém názoru pravým posláním Rakouska. (Bravo v pravo.) A jestliže Rakousko tento svůj úkol pochopí, tedy bude trvati; pakli ho však nepochopí, pak jest dle mého náhledu budoucnost jeho více než pochybna. (Bravo v pravo.)

Pánové, tyto úvahy mé nejsou snad nové, nedomáhám se pro ně dokonce zásluhy původnosti; myslím naopak, že také v Uhrách mnozí rozvážní mužové věci takto uvažovali, a že také oni nahlédnou, kterak odloučení Uher od Rakouska pro ně i pro nás je nemožností, ba že by bylo záhubou nám všem. A tyto důvody, myslím, pánové, rozhodnou bohdá, aby Uhry se daly pohnouti a nevystupovaly ze spolku, ve kterém se nalézají.

Ale, pánové, já myslím také, že poměry dosavade zavedené nemohou v této příčině dokonale postačiti. Nechci se nijak pouštěti do otázky, jsou-li Uhry k Rakousku v poměru unie personální čili unie realní? Po mém náhledu neplatí ani jedno ani druhé. Theorie vymýšlí své názvy, ale život jde svou cestou, a úkazy života státního mívají zřídka kdy ten čistý ráz, ba téměř nikdy takový čistý ráz, jak jej výměr theorie stanoví; neboť theorie tvoří si názvy své právě teprva ze zkušenosti. Avšak zapříti nelze, že během let změnily se v rakouských státních poměrech mnohé a důležité věci. Myslím sám, že poměr, v jakém dosud Uhry byly k Rakousku,

nemůže v budoucnosti obstáti a postačiti; myslím i já, že by Uhry ve prospěch celku měly se vzdáti práva, povolovati o sobě vojsko, jakož i samy a samy o sobě povolovati všecky daně, totiž i ony ke společným potřebám vší říše; a mám pevně za to, že přesvědčení to také tímto směrem pronikne, a že Uhři nutnost toho nahlédnou, poněvadž musí nahlédnouti, že stát, nepřiznají-li se mu tito nezbytní činitelé, ve svém bytu neobstojí. (Všeobecná pochvala.)

Míním však, že v této věci cesta násilí není cestou pravou, nýbrž cesta dorozumění; trvám na tom, že ministerstvo pochybilo podstatně v tom, že se při té věci neopíralo a nedvolávalo na *force des choses*, na moc událostí, na moc poměrů, nýbrž že se vpustilo do právních vývodů ze starého uherského práva, při čemž, jak se vůbec zdá, špatně pochodilo. Pánové, když v obyčejném životě dva spolu se prou, a posléze jeden z nich se dovolává práva pěsti, tu si vždy pomyslím: Zdá se přece, že ten člověk nemá dosti důvodů pro svoji věc, když se chápe práva pěsti. Taktéž působí na mne nynější jednání ministerstva v uherské záležitosti. Já, pánové, to považuji za neštěstí, že se ministerstvo této struny dotklo a že se vytasilo s právem meče.

Já, pánové, nechci se pouštěti do sporu o poměrech státních a o tvoření se státu, jakož to učinili pan poslanec prof. Hasner a vrchní státní zástupce rytíř Waser. Já uznávám, jak jste snad seznali z mých dosavadních úvah, že poměr státní nemůže se považovati prostě a pouze jakožto poměr práva soukromého. Ale naopak přece též soudím, že je ve státě právní poměr; není-li ho tu, pak táži se vás, čím vlastně stát je? Spadl snad stát s nebe, nebo stal se snad pouhým řízením osudu, anebo výsledkem moci anebo hrou náhody? A jestliže jest pouze výsledkem těchto, tož může zajisté v nejbližším okamžiku býti odstraněn zase náhodou nebo násilím. Jakýs právní poměr tu patrně jest, a to právní poměr mezi panovníkem a národy, nad nimiž vládne. Či snad myslíte, že národové oproti knížeti jsou bez práva? Rád připouštím, že stát je jakási živá bytost, ale je-li takovou, pak má

také svou duši, nebo jak se říkává, svého ducha. Kdo že jest tento duch? V absolutním státě je duchem tím absolutismus, a v konstitučním státě jest duchem tím ústavné spojení vůle národů s vůlí mocnářovou; toť jest duší státu. (Bravo v pravo.)

A pánové, tu právě zde pohřešuji, tuto plnou duši v záležitosti uherské. Pánové! Já toto odvolání se k násilí, ku právu meče, považuji za neštěstí, a za veliké neštěstí právě v okamžiku nynějším, kdy východní a italská otázka má snad již velmi brzo se rozhodovati u samých hranic našich. Jestliže pak plameny tam vyšlehnou, snad i přes hranice naše zasáhnou, kdo může pak vyměřiti dosah nastávajících událostí, kdo může věděti, jakou moc dostane do rukou revoluce? A což jestliže pak ta před nás předstoupí s toutéž argumentací, jíž ministerstvo užívalo proti Uhrům, jestliže revoluce řekne: „Vždyť vy jste uznali, že není žádného historického práva, vždyť pak jste vyslovili, že vládnete jen mocí meče a násilím; je-li tomu tak, není žádné legitimity, žádného historického práva; nuže, také my chceme jednou přivésti svou moc k platnosti, my revoluce, a uhlídáte, jak my poměry změníme.“ — Pánové, to je theorie nebezpečná; jest to theorie státního práva, na kterouž se nedala, pokud vím, ještě žádná legitimní dynastie.

Pánové, i já soudím s poslancem hrabětem Clamem, že pouhá fakta, hmotné události nemohou právo trvale porušiti. Ať již to faktum jest státní převrat anebo revoluce; to ničeho na věci nemění, jest to jen pouhé faktum, *právní* poměr musí tím zůstati neporušen. (Bravo v pravo.)

Pánové, mně připadá ta věc, jako ve fideikommissu. Národ své ústavy sám si neutvořil, on jest v držení ústavy, abych tak řekl, ex providentia majorum (z opatrnosti předků), on nesmí z podstaty její ničeho ubrati aniž dáti ubrati; on spíše má povinnost podstatu svěřenství opět odevzdati potomstvu. V tomto postavení jest uherský národ; a jestliže se zadlužil, pak může se ovšem na ovoce sáhnouti, může se právo na čas sekvestrovati, ale odejmouti se mu to právo nemůže. (Bravo v pravo.) Je-li mi, pánové, někdo povinen platiti roční

důchod 500 zl., zdaž mám právo, jakmile on povinnosti své nedostojí, sebrati mu z trestu jeho dům a všecek jeho statek? Nikoli, mám toliko právo vymoci na něm oněch 500 zl., a stojíme-li oproti sobě ve státě v poměrech právních, přivedu to k platnosti před soudcem. Jsme-li však oproti sobě pouze v poměru přirozeného práva, není-li mezi námi soudce, jakož tomu jest mezi králem a národem, tož mám právo, stačí-li k tomu moje moc, abych právo své exekvoval, abych totiž v tom šel tak daleko, jak daleko právo moje sahá, a tedy abych také ještě náhradu svých útrat při tom dobývání práva svého sběhlých požadoval. Ale vše to vymáhání nemůže nikterak sáhati dále, než sahá samo právo. V obyčejném životě dopustí-li se šlechtic zločinu, bývá prohlášen za zbavena šlechtictví, ale jeho děti tím stíženy nebývají, jeho celá rodina tím netrpí; podobný je poměr i zde.

Zde však mluviti třeba ještě o jiných věcech. Exekuce nemůže se vůbec považovati za trest; ústava, k níž národ má právo, nemůže se mu odejmouti z pokuty. Podobně také zde nemůže býti pokuta na místě; a kdyby i byla, tedy dokázal již včera p. poslanec Smolka, že trest nikdy nemůže stihnouti nevinného a nezúčastněného, a dokázal, že takových bylo v Uhrách veliké množství.

A co ještě více: nám jest tu činiti mimo Uhry ještě s jinou zemí, s Chorvátskem a Slavonskem. Pánové, může-li vůbec býti řeč o nějakém trestu a vůbec o nějaké vině, tedy se věru taková nemůže uváděti proti národu chorvátskému! Chorvátský národ je však v tomtéž postavení jako uherský; také on hájí svoji starou ústavu, také on odepřel obeslati říšskou radu; on pak nedopustil se žádného zločinu. Ba naopak: je-li pravda, že Uhři vedli boj proti celistvosti říše, je-li pravda, že vedli boj proti legitimním právům, tož právě Chorváti mužně za ně stáli, a Jeho Veličenstvo sám uznal neobyčejné zásluhy tohoto národa a prohlásil, že zlatým pérem zapsaly se v desky dějin rakouských. A za to měli by pozbyti své staré ústavy, když se jí dobrovolně vzdáti nechtějí? (Bravo v pravo.)

Vidíte tedy, pánové, tato zásada nemůže dojíti platnosti; tato zásada je velmi nebezpečna, již také proto, že přivádím-li jednou k platnosti právo silnějšího, právo meče, tož vylučuji tímto jediným právem všecka ostatní. Vedle tohoto práva nemůže žádné jiné obstáti, a nemohu se již žádného jiného práva dovolávati. Tímto právem popírá se princip legitimity, a posvátná páska, jakouž staleté upomínky a vzájemné úsluhy lásky a věrnosti poutaly národ a panovníka, jest tím zavržena. Platí-li jedenkráte *tato* zásada, pak jsou již neplatny též všecky ostatní základní zákony říše, pak jest také pragmatická sankce pouze popsaným papírem.

Ale na tento právní názor, pánové, nebudeme chtíti přistoupiti; a Jeho Veličenstvo v říjnovém diplomu prohlásil výslovně, že takového názoru o právu nemá, neboť pravil, že pokládá za povinnost panovnickou, aby šetřil upomínek a právních názorů svých národů, i aby na základě těchto práv mocnářství nově upravil. On pravil, že pragmatická sankce, že staré zákony základní, kteréž trvají ve právní platnosti, poněvadž byly přijaty od zastupitelstev zemských, že tyto staré zákony základní, jmenovitě tedy pragmatická sankce, že také starobylá práva zemí a národů mají se státi základem mocnářství. Tento názor právní jest tudíž jiný než onen, který se projevil v nynějším sdělení ministerském. Je zcela správno, že musíme se snažiti po bližším spojení, ale násilím anebo ministerskými ordonancemi se takového spojení nedocílí nikdy. Kde se užívá násilí, tam povždy opět dostaví se reakce, reakce netoliko se strany národa, to jest odpor proti tomu, nýbrž také reakce v tom smyslu, jakýž se tomu slovu vůbec přikládá. (Bravo v pravo.)

Ač tedy, jak řečeno, mezi národy a panovníky nestává poměrů pouze soukromých, jsou přece mezi nimi poměry právní, a to poměry právní pro obě strany platné a závazné, kteréž také mohou býti rozřešeny právně a platně jen obapolným dohodnutím. A toho, pánové, musíme hledět docíliti cestou smíření, dorozumění, vyjednávání, ale nikoliv cestou násilí. Cesta k jednotě násilím jest ovšem nejjednodušší, nej-

snadnější, nejrychlejší, člověk k tomu nepotřebuje mnoho vtipu, aniž mu třeba dlouho si lámati hlavu; ale toho vám nikdy nepřipustím, že by se násilím mohl zbudovati stát právní, a že by se násilím mohla svoboda vlévati národům po trychtýři. (Bravo v pravo.)

V ministerském sdělení je vyslovena ještě druhá, velmi důležitá zásada, že totiž zdržování se národa jednoho od účastenství v ústavě nemůže ostatní národy oloupiti o jich práva. Ve znění tak všeobecném může se tato věta připustiti, avšak ona předpokládá úplnou, již dokonanou ústavu. Ale táži se vás, pánové, je-li ústava naše již úplna, hotova? Ta věta předpokládá, že se Uhři již nalézají v rámci ústavy; to však jest petitio principii, oni *nejsou* v mezích této ústavy, oni toho právě popírají. Kdyby to již jednou byli uznali, pak mohli bychom zásady té platně užívati proti nim; jelikož toho však popírají, musíme ohled bráti na jich právní požadavky a jich právní vývody. Nuže, oni odvolávají se k tomu, že Jeho Veličenstvo v říjnovém diplomu a v následujících reskriptech zastoupení Uher v úplné radě říšské ponechal volnému dohodnutí. A já jsem již ukázal, že způsob, jakým ministerstvo v této věci si počínalo, kde totiž ústavu únorovou položilo jakožto sine qua non, není žádnou cestou dohodnutí.

Rozebírám-li dále tuto zásadu, mohl bych jí snad přiznati jakousi platnost; v politických poměrech nerozhoduje totiž vždy pouhé právo. Avšak postavím-li se na stanovisko čistého práva, musím zase uznati, že nemůže si žádný národ toho osobovati, aby zastupoval národ druhý i aby zaň mluvil. Dejme však, že bych i to připustil, tož mohlo by to snad nabyti praktické platnosti jen v tom případě, když by účastenství v ústavě odpírala jediná země. Ale, pánové, zdaž zde tomu tak jest? Nikoli; ba právě naopak: vždyť téměř polovice celého mocnářství odpírá účastenství v ústavě, jsou to Uhry, Sedmihradsko, Chorvátsko, Slavonsko, ba i Vojenská Hranice, pak Benátsko a Istrie. A vy, pánové, víte, za jakých poměrů zástupcové českého a polského národa sem do říšské rady se dostavili. Oni dostavili se s ohraženími, oni

prohlásili, že jsou sice ochotni a že vše vynaloží, aby dílo dorozumění nerušili; ale zároveň si také ohradili ona práva, kteráž jim jedenkráte již říjnovým diplomem byla zaručena, a kterýchž — o tom jsme pevně přesvědčeni — Jeho Veličenstvo jim zpět nevezme.

Jak se dnes věci mají, máme v říši asi 16 millionů obyvatelů, kteří zde zastoupeni nejsou, a asi 17 millionů, kteří tu zastoupeni jsou, a to ještě zastoupeni způsobem tak neurčitým, ohraženým. Můžete-liž v takových poměrech poctivě a otevřeně o to státi, abyste zásadám řečeným zjednali platnost? Myslíte do opravdy, že je to možné? Je-liž dle statoprávních zásad, anebo po obyčejném všedním rozumu lidském a dle obyčejných zásad právních možno učiniti menšinu zákonodárcem většiny? Toť přece odporuje všem zásadám konstitucionalismu, a vy přece chcete konstitucionalismu. (Bravo v pravo.) Pánové, ale kdyby i to bylo možno, tedy ptám se vás, bude vám to co platno? Mocnářství naše zažilo těžkých nesnází uvnitř a utrpělo těžkých ran zevnitř. Nacházíme se ve stavu, kterýž, abych tak řekl, tráví životní sílu státu a kterýž jej musí vésti k úbytěm, jestliže ty poměry ještě dlouho potrvají. Úvěr jest vyčerpán, obecná důvěra jest otřesena; a vy snad myslíte, že v takovýchto poměrech postačí, uděláte-li nějakou juridickou nebo politickou dedukci? (Bravo na pravici.) Ne! Z takovýchto poměrů můžeme vyváznouti toliko dobrovolným, obětavým spolupůsobením všech národů! A vystavíte-li jen holý princip, řeknete-li, že také minorita zde zastoupená dostačuje, aby zastupovala celý stát, tedy tím věru důvěru a finanční úvěr nepozdvihnete ani o vlas. (Bravo na pravici.)

Tento stav věci, v němž se nám nabízí jakás, abych tak řekl, jen zdánlivá representace a pouze zdánlivý konstitucionalismus, má povahu zvláště nebezpečnou v poměrech, kde spor ten béře na se jaksi ráz národní, kde může dojíti k tomu, aby jedna národnost učinila se zákonodárcem všech ostatních! To, pánové, prosím, uvažte opravdově a spravedlivě.

Když Jeho Veličenstvo dal říjnový diplom, tu prohlásil, že práva všech národů, a národnost všech jich stejně ochrániti chce stejným a zákonitým zastoupením. V reskriptu, který tenkráte byl vydán ke státnímu ministrovi, se praví, že zastoupení má býti utvořeno dle lidnatosti, dle obnosu daní a dle objemu území. Nuže, zásady vyslovené diplomem říjnovým, kterýžto diplom nám vydán byl za nezměnitelný základní zákon mocnářství, ty měly únorovým patentem dojíti své normy, způsobu svého provedení. Pánové, nemám nikterak v úmyslu, pouštěti se zde do zkoušení únorového patentu; to však bylo vysloveno kompetentními hlasy v Rakousku i mimo Rakousko, že únorový patent odchýlil se od říjnového diplomu v podstatných kusech. Já jsem o tom i v soukromém životě s politickými odpůrci mnohokráte disputoval. Mnozí z nich však tvrdili, že únorový patent je velkým pokrokem, velikou opravou diplomu říjnového, že je ceny neskonale větší než říjnový diplom; avšak, že by nebyl *odchylkou* od říjnového diplomu, toto netvrdil z nich nikdo (Bravo v pravo), a také to nikdo nemůže a nebude chtíti tvrditi, kdo vidí očima otevřenýma. (Bravo v pravo.)

Únorový patent, abych to krátce řekl, uchýlil se od diplomu ve věcech tak podstatných, že tam, kde zákonodárství sněmů zemských bylo pravidlem, učinil pravidlem zákonodárství užší říšské rady, a že na místě malých sborů ústavních utvořil veliký zákonodárný apparát s hořejší a dolejší sněmovnou, o kterémž v říjnovém diplomu nebylo ani památky. (Bravo v pravo.) On tedy podstatně se uchýlil, a sice směrem rozhodně centralistickým; a tato okolnost, pánové, vzbudila zajisté ve všech zemích rakouských mnohonásobné obavy, zejména ve všech zemích neněmeckých, a otřásla podstatně důvěrou ve stálost našich politických poměrů ústavních; a také hrabě Majláth poukázal ve své řeči k tomu, že dojem toho byl též v Uhrách velice nepříznivý.

Nuž, buď si tomu jakkoli, tolik myslím mi přiznáte, že se skoro ve všech zemích pozvedaly hlasy proti únorovému

patentu. Konstatuji to pouze jako faktum a konstatuji dále, že to až do této chvíle byli téměř jediné muži národnosti německé, kteří se únorovému patentu postavili za obránce, kdežto téměř všichni příslušníci druhých národností se vyslovili proti němu. Pánové, to jest okolnost, kterou každý myslící politik dobře uváží. Není to faktum nahodilé, to faktum musí míti nějakou příčinu, a příčina ta ovšem není jiná, nežli že všechny národnosti neněmecké, a také ty, kteréž zápasily za dynastii v dobách nejtěžších a za ni největších obětí přinesly na statku a krvi, nespatřují v tom dostatečné záruky pro svoji národnost. (Bravo v pravo.)

Ministerstvo však pokládá únorový patent, abych tak řekl, jakoby byl sám sobě účelem. Všichni národové musí únorový patent přijmouti a uznati jej závazným. Avšak nyní čím dále tím jasněji se jeví, že většina národů jest proti únorovému patentu a že v přítomném okamžiku je proň jen národ německý, a i ten ne celý — neboť i v německém národě znám muže mající váhu a muže svobodomyslné, kteří vyslovují se proti únorovému patentu, a znám značnou stranu, jež podstatnou změnu únorového patentu ke blahu národa shledává nezbytnou — že tedy posud jediný německý národ, a ten ještě ne celý, jest pro únorový patent. V takovýchto okolnostech, pánové, bude věcí nesnadnou ustanoviti únorový patent za nezbytnou, neodchylnou normu našeho státu. Jestli pravda, že u nás konstitucionalismus má opravdu a skutečně dojíti platnosti, pak nemůže trvati žádná ústava, kteráž s předu popírá sám princip ústavnosti — t. j. princip většiny. (Bravo v pravo.) Dejme tomu, že by ustanovení únorovky bylo skutečně všechno tak výtečné a nezbytné ke blahu národů, tedy to vše mnoho neprospěje. Básník německý velmi dobře pověděl: „Nám samým stavěti jest nebe, ve kteréž máme věřiti. Únorová ústava, je-li skutečně výtečnou, může nabyti svého posledního posvěcení a záruky své stálosti jen tím, že všichni národové společně budou přesvědčeni o její oprávněnosti, o její spravedlivosti a spasitelnosti. Toho však až do této chvíle nemá. (Pochvala v pravo.)

Tu však se mi namítne, je-li ústava nedostatečna, že může býti změněna cestou konstituční. Pravím opětně, že se zde nedávám do posuzování samé podstaty ústavy; avšak dejme tomu a pomysleme si, že v ústavě únorové hlavní činitelé státního života jsou vystrčeni z pravého stanoviska svého, pak zajisté z takovéto ústavy nemůže vzejíti žádné přiměřené zlepšení. Přiznáte mi, že ústava jen tehdá jest pravá a ryzí, jestliže všichni činitelé v životě státním obsažení a rozhodující došli v ní přiměřeným způsobem svého výrazu a svého vtělení. Připustíme-li, že tomu v ústavě únorové tak není, pak také žádná změna, jež z takového těla vychází, nebude pravým výrazem přirozených poměrů ve státě. Je-li již pramen kalným, tedy z něho nikdy nebudete moci načerpati vody čisté.

Ale kdybychom i připustiti chtěli, že by to bylo možné, vždyť vy sami pravíte, že chcete státi o změnu ústavy jen cestou konstituční. K ústavní změně ústavy rakouské jest povolána a oprávněna jen úplná ústavně složená širší rada říšská. Má-li tedy širší rada říšská, dle svého ústavního určení, zastupovati všechny země a národy mocnářství, a má-li sestávati ze 344 poslanců, tedy to právo, kteréž jí přísluší, nemůže nikdy příslušeti radě říšské, kteráž snad zastupuje jen menšinu národů rakouských a sestává snad jen ze 100 neb 150 poslanců! Chcete-li menšině a třeba i většině národů přisouditi právo, aby všem ostatním stanovila zákony, tedy jste k únorové ústavě přičinili přídavek, kterého tam *není*, a to, pánové, jest přeoktrojování ústavy, a sice přeoktrojování v samém základě a v otázce hlavní. (Pochvala v pravo.) Vy tvoříte tak novou širší radu říšskou. Ano, pánové, dáme-li se již jednou do přeoktrojování, pak přál bych si, aby se to již vůbec dálo lépe a důkladněji.

Takové přeoktrojování v přítomném okamžiku bylo by však tím povážlivější a tím nebezpečnější, protože by v platnost uvádělo zásadu naprosto abnormní, kteráž v žádné ústavě světa až dosud v platnost nevešla, leda snad v sedmihradské, aby totiž menšina země dávala zákony většině.

Kdyby však, pánové, se ukázalo, že úplné zastupitelstvo říše, a že také změnění dosavadní ústavy cestou úplného zastupitelstva jest nemožno, pak musíte mi přiznati, že také únorová ústava vůbec jest nemožnou; a je-li tomu tak, pak je konečně třeba přemýšleti o jiných prostředcích. Nezbývá pak nic jiného než vrátiti se k říjnovému diplomu, jenž přece jest základem únorovky, kterážto jen jeho provedením býti má; pravím nezbývá než navrátiti se k tomu říjnovému diplomu a hledati nové rozřešení otázky, snažiti se, a to sice spolupůsobením koruny a národů, o takovou změnu, kteráž by většinu národů rakouských uspokojila; pak bude věc upravena a rozřešena, a sice rozřešena po právu. (Pochvala v pravo.)

Ústavu zaváděti násilím jest samo v sobě odporem, jest tolik jako dobrovolníky verbovati násilně. (Veselost.)

Tedy, pánové, ústava není sama sobě účelem, a také naše ústava únorová není sama sobě účelem; každá ústava má svůj účel konečný, aby chránila legitimní práva knížat a dynastií, jakož i legitimní práva národův a poměr jejich k sobě, i aby také zabezpečila blaho národů; a ústava, kteráž tomuto účelu nevyhovuje, aneb aspoň dle výroků národů samých nevyhovuje, musí ustoupiti potřebě; neboť prostředek nemůže platiti více než účel, a není možno, abychom chtěli blaho říše, její trvání a blaho národů obětovati k vůli pouhé formě.

To, pánové, jsou věci, kteréž jsem vám na mysl uvésti si dovolil a jež jsem vyslovil dle plného přesvědčení svého, nikomu k libosti a nikomu ke škodě; leč co jsem řekl, jest mým přesvědčením; a v okamžení tak těžkém, jako jest okamžik nynější, jest povinností každého, aby své přesvědčení věrně a otevřeně vyslovil. Myslím tedy, že nynější sněmovna může ovšem ve věci vysloviti své mínění nebo přesvědčení; ale není kompetentní, aby v té věci učinila nějaké usnešení. Nezbývá tedy nic jiného, než abychom to ponechali Jeho Veličenstvu, by v těchto zmotaných poměrech nalezl východ. Kéž tento s boží pomocí vede ke blahu všech národů rakouských! (Hlučná pochvala v pravo a na galeriích.)

Při oppozičních řečech v této debatě vzbuzovala podiv ta okolnost, že předseda Hein, přemáhaje svou přirozenost, málo zvonil a každého nechal s pokojem mluviti. Když ve 47. schůzi 3. září rokování o adresse se skončilo, hlasováno nejprve o osnově adressy, kterou předložil hr. Clam Martinic; pravilo se v ní, že poslanecká sněmovna není oprávněna, aby usnášením zasáhala do záležitostí země v ní nezastoupené, kteréž mohou vyřízeny býti pouze mezi králem a tou zemí; „rozřešení takové bylo by ohroženo, kdyby poúkaz, že uherská ústava revolučním pozdvižením jest netoliko skutečně odstraněna, nýbrž i právně propadla, měl býti tak vykládán, jakoby kolísavá půda moci měla tvořiti základ statoprávných rozluštění, a jakoby okamžité politování hodné události mohly přetrhnouti nit historického práva na všechnu budoucnost“; konečně adressa Clamova dvakrát vyslovovala se proti myšlénce, že by užší rada říšská měla osvojiti si působnost širší rady říšské. Za tuto osnovu adressy hlasovala toliko částka pravice, totiž poslanci čeští, neboť Smolka jménem Polákův prohlásil napřed, že oni nebudou hlasovati o návrhu Clamově (St. prot. 1065). Centralistická většina schválila potom svou adressu; pravice celá hlasovala proti ní. Rieger nebyl přítomen, neboť po velké řeči, kterou měl 29. srpna, odebral se na několik dní do Semil na zotavenou.

V 54. schůzi 13. září slovinský poslanec dr. L. Toman s ostatními členy pravice podal interpellaci ke státnímu ministeriu v příčině *rovnoprávnosti jazykové v gymnasiích;* interpellanti nepřikládali víry onehdejší výmluvě ministerské (viz str. 55), že by nejvyšší rozhodnutí z 20. července 1859 o vyučovací řeči ve vyšších třídách nevztahovalo se na gymnasia státní; tázali se však toliko, zdali ministerium činí přípravy, aby ve příštím školském roce provedeno bylo alespoň nejvyšší rozhodnutí dané 9. prosince 1854, dle něhož v krajinách slovanských řeč slovanská má míti převahu v nižším gymnasii. Státní ministr Schmerling odpověděl k této interpellaci dne 3. října, že na desíti gymnasiích v Čechách učiněno již opatření, aby v nižších třídách měla čeština převahu při vyučování; méně učiněno v tom směru na šesti jiných gymnasiích v Čechách a na gymnasiích moravských; slovinská řeč připuštěna byla toliko k vyučování náboženství v Lublani (St. prot. 1539).

V 51. schůzi 9. září přišla na denní pořádek osnova *zákona obecního*, kterouž dle původní předlohy vládní vypracoval výbor k tomu zřízený. Zpravodajem byl dr. Rechbauer, kterýž spolu s některými jinými poslanci německými, nejvíc ze Štýrska, tehdáž tvořil zvláštní klub tak řečený autonomistický; ovšem autonomismus těchto německých poslanců hned prvopočátečně málo se lišil od centralismu ostatních německých poslanců, později pak docela s ním

vjedno splynul, i musí rozeznávati se od autonomistické politiky, kterou provozovala pravice tehdáž téměř zúplna slovanská, a kterou v oněch letech obyčejně nazývali foederalistickou. Z porad, které toho dne se začaly, vyšel říšský zákon daný 5. března 1862, kterýmž předepsána jsou zásadná ustanovení k upravení obcí. Články XVII.—XXII. předložené osnovy zákona předpisovaly, že nad obcemi v obyčejném smyslu má se zříditi obec vyšší; odtud vznikla naše nynější okresní zastupitelstva. O článku XVII. počalo se rokovati v 64. schůzi 1. října; zněl ten článek ve předložené osnově takto:

„Mezi obec a sněm může zákonem zemským vložena býti obec vyššího řádu. Ta schází se v občasných dobách anebo když ji svolá její přednosta. Ona ve svých záležitostech bývá zastupována výborem a přednostou.“

Při tomto článku vznikla zásadná debata, která zároveň dotýkala se článků následujících, a ve které kromě jiných věcí jednalo se hlavně o otázku, *má-li se zříditi nějaká vyšší obec čili nic?* Mezi německými centralisty našli se někteří takoví, kterým vyšší obec se protivila, a kteří všechny záležitosti, ježto by jí připadnouti mohly, chtěli ponechati vládnímu úřednictvu. Moravský poslanec Antonín Ryger mluvil první v ten smysl, radě, aby obec vyššího řádu byla zavržena; Brinz docela s ním souhlasil; rovněž dolnorakouský poslanec Stölzle navrhoval, aby články XVII. až XXII. byly vypuštěny. Poslanec Herbst nešel tak daleko; mluvil proti výrazu: obec vyššího řádu, i nahražoval jej výrazem: zastupitelstvo okresní nebo krajské; důležitější změna byla, že chtěl vynechati třetí větu ve znění výše uvedeném, ježto mluví o výboru a přednostovi. Hrabě Potocki hájil návrh výborový. Rieger k uhájení vyšších obcí řečnil toho dne takto (St. prot. 1502—1505):

Jenom s nechutí a proti svému původnímu úmyslu chápu se slova při této příležitosti. Nemyslil jsem, že bude třeba mluviti pro tento návrh, jejž právě před sebou máme, protože právě jako již vládní předloha, tak výbor sám se vyslovil pro zřízení obce vyššího řádu. Nemohl jsem tudy tušiti, že tato instituce ve sněmovně vážného odporu se dočká. Vzdor tomu stává se tak, a já pokládám si za povinnost, pravím to přímo a poctivě, abych ve prospěchu své vlasti a svého národa pozvedl svého hlasu pro tuto instituci, kterou naskrze za nutnou pokládám.

Pánové! Já posud neuchopil se slova při rokování o zřízení obecním; sledoval jsem je však s patřičnou pozorností, a musím se přiznati, že na mne v jistém směru účinkovalo trapně. Leželo tu cosi, řekl bych, jako můra dusivá na celém tom jednání; jest to obava, že by tím obecním řádem mohl vzniknouti neb utvořen býti opět nějaký způsob poměru poddanského či vrchnostenského. Celým jednáním jako červená nit vine se otázka: Mají-li velkostatky býti vyloučeny či nemají býti vyloučeny? Obecní zákon má asi 30 paragrafův; ale od samého začátku jednání o ně bylo mi zakusiti, že 20 neb 30 členů při každém setkání vždy se mne tázali: Hlasujete-li pro nebo proti, t. j. hlasujete-li pro vyloučení nebo proti vyloučení? Tak jakoby v celém zákoně o 30 paragrafech pranic důležitého se nenalézalo, nežli vždy jenom tato bolavá otázka o vyloučení velkostatkářstva!

Pánové! Musím přiznati, že mne to zarmucuje, nebo vidím v tom rozhodnou, takměř nepřekonatelnou a — nemohu to jinak nazvati — slepou nedůvěru oproti stavu, jenž také zde dosti četné zástupce má; jest to nedůvěra oproti šlechtě, jakoby ona usilovala o opětné zavedení starého poměru patrimonialního, a já mám za to, že nedůvěra ta jest nespravedliva a neoprávněna. (Pochvala v pravo.) Pánové! Opětné zavedení patrimonialních a vrchnostenských poměrů jest v naší době čirou nemožností, a byl-li by kdo tak pošetilým a bláznivým, aby o něco takového usiloval, pak setká se s námi na pravém místě (Bravo v pravo) a my se mu opřeme se vší rozhodností. Ale já pravím, že jest to nesmysl a směšnost, a s větrnými mlýny nemáme opět a opět se potýkati.

Pánové! Budeme-li při celém tomto rokování míti vždy jenom toto před očima, budeme-li jenom k tomu prohlédati, jak bychom to zařídili, abychom šlechtu ve správě obecní a státní zbavili všeho vlivu, jak bychom ji všude z obce vyloučili, o všechnu působivost připravili: pak neučiníme zákon veřejného blaha, ani zákon svobody obce, ani zákon spravedlnosti, nýbrž zákon nedůvěry. (Bravo v pravo.)

Utvořte, pánové, instituce pro všechny, jež by byly spravedlivy všem stranám i všechněm stavům a jež by nikoho nevylučovaly, a dopusťte konečně, aby také šlechta nikoli *protože*, nýbrž *ačkoli* jest šlechtou, v život obecní vstoupila a tam sobě provozovati mohla svůj vliv, pokud jí přísluší. (Nepokoj v levo.) Pánové! Tímto způsobem jsem liberálním a myslím konečně, že spravedlnost přece vždy výše stojí než holá liberalnost.

Pominu-li však jednou tuto stránku, vyskytuje se mi otázka: jak si máme mysliti poměr obce okresní čili krajské? Námitka, kteráž namnoze proti ní se činí a na niž největší důraz se klade, jest, že vůbec není žádnou obcí. Ano, pánové, jde ovšem o to, co jest vlastně obec? Filologicky vzato jest obec tolik co pospolitost, tudy jakýs počet usedlostí, jež mají společné (obecné) zájmy a jež přirozeně také shledávají v tom svůj prospěch, aby tyto zájmy spravovaly společně (obecně). To jest obec. To jest filologický smysl toho slova.

Nuže, připouštím, že obyčejný pojem obce jen to obsahuje, co jedni nazývají místní obec, jiní přirozená obec anebo jakkoliv jinak; ale vy sami jste se právě usnesli, utvořiti obce místní, a jak jsem se přesvědčil, jest veliká část členů toho mínění, že místní obec právě jest soubor jednotlivých přirozených obcí, spojených k vůli politickému oboru působnosti. To jest pojem, jenž o místní obci v Horních Rakousích a též v jiných zemích jest běžným. Připustíte mi, že i takováto obec není obcí přirozenou, že také takovéto obce nikdy nebylo, a přece jste jsoucnost takové obce svým usnesením uznali.

Pánové! Pan poslanec šlechtic Helcel vyložil vám ve své řeči, jež svědčila o veliké znalosti věci, důkladných a hlubokých studiích, kterak také obec župní, okresní nebo krajská jest přirozeným článkem organisace národní, a že bývala ode dávna u všech národův, a že teď takořka ve všech nově tvořících se státech a národech všude se vytváří; jakož takový úkaz máme ku př. v Americe severní, kde slove hrabství, county. V německých zemích bývala Gaugemeinde, ve slovan-

*

ských župa a okolje a jiná zřízení podobná. I takováto zřízení jsou přirozeným článkem života národního; ony spojují jisté množství společných zájmů různé povahy ve společné správě. V tom nespatřuji nic nepřirozeného, a označujeme-li to slovem obec, neřekli jsme tím nic duchu jazyka odporujícího.

Dále pak vzbuzena byla obava, že kdyby tato obec měla míti své zastupitelstvo, by toto zastupitelstvo musilo zasedati po celý rok. Pánové! Nemyslím, že by kdo po rozumném uvážení věci věřiti mohl, že někdo z nás na co takového pomýšlel. Vždyť rozumí se samo sebou, že ani sněm zemský, ani sněm říšský nebude zasedati rok co rok bez ustání. Jsme dosti nešťastni, že již pět měsíců zasedáme; ale na tom je věru dosti, a myslím, pánové, že jsme již všichni dosti unaveni, ačkoli jsme nic velikého nevykonali. Vždyť rozumí se přece samo sebou a spočívá to v podstatě věci, že obecní zastupitelstvo kraje neb okresu nemůže zasedati po celý rok, a že jen asi jednou čtvrtletně se shromáždí, aby v krátkosti vyřídilo záležitosti, jež právě celého okresu se týkají. Uzná-li však taková obec potřebu, aby k vyřizování těchto společných zájmů ustavila výbor a měla své přednostenstvo, tedy i to spočívá v povaze věci samé.

Připustíte mi, že jest takových zájmů velmi mnoho, a to sice zájmů, jež jednoduchá obec naprosto sama opatřiti nedovede. Připomínám vám pouze záležitosti silničné, totiž okresní, krajské silnice, spojení rozličných cest. Jedná-li se o to, aby se podnikla na společné útraty taková silnice, jež několika obcemi vésti má, tuť nelze zajisté čekati na usnešení se jednotlivých obcí; a nedá se také dobře mysliti, že by všechny obce vespolek vyjednávaly pomocí vyslanců nebo nějakým jiným způsobem. Jest to mnohem jednodušší, by obce zvolily si výbor, anebo výbor ze svých zástupcův, aby tito se sešli ve městě krajském, okresním nebo jakkoli je nazveme, aby dle potřeby společné usnešení učinili a aby usnešení o té silnici učiněné bylo předsedou nebo výborem ve skutek uvedeno.

Či, pánové, bylo by vám milejší, by tato obec svých obecních zájmů sama neprováděla, nýbrž aby je ve způsobě prosby předložila panu okresnímu nebo jinému císařskému úředníku, pravím s prosbou, aby on je ve skutek uvedl? Pak byste napodobili instituci francouzských conseils départementaux, kde vlastně praesident departementu skrze jakousi douce violence (něžným násilím) provádí všecka usnešení, jež se mu zlíbí, a kde conseil (rada) nikdy není s to, aby sám ve vlastním a zajisté dobře pochopeném prospěchu departementu něco k uskutečnění přivedl, jakmile předseda tomu nechce. Tímto způsobem tedy odsoudili byste zřízení obce krajské k neplodnosti, neobdaříte-li je také mocí výkonnou.

Nechápu věru mnohonásobných obav, jež tu ve sněmovně vznikly, jakoby těmito samosprávnými institucemi moc ministerstva obmezena býti mohla neb měla. Vždyť právě jde jenom o to, aby obcím v okresu, jejž zastupují, a ve příčině společných zájmů hmotných udělila se moc výkonná, a ministerstvo v tom ohledu nemůže činěno býti zodpovědným za to, co samo nečiní — rovněž tak, jako ministerstvo, byť i stokráte zodpovědným bylo nebo se nazývalo, nemůže býti učiněno zodpovědným za to vše, co činí někde nějaký obecní představený v oboru své samosprávy.

Ostatně musím se přiznati, že obavy té skutečně nepochopuji; vždyť sám pan ministr správní, jakož i p. ministr státní mluvili v tom smyslu a vykládali možnost i prospěšnost takovéto nadřízené obce, a nevyslovili nikde obavy, že by tím moc jejich byla obmezena; i musím se diviti tomu právem, že někteří páni z protější strany mnohem více obav chovají o moc ministerskou a že jsou tudíž mnohem ministerštější, než ministerstvo samo. Jest mi přiznati, že za těchto poměrů shledávám ministerstvo mnohem svobodomyslnějším a mnohem více zaujatým o samosprávu, než některé pány z protější strany. (Bravo v pravo.)

Také nám ještě pohrozili, že by z toho mohlo vzniknouti hospodářství komitátské. Pánové! Postarejte se jenom o to, bychom mi skutkem žádných komitátů neutvořili! Při každé

instituci, jež na světě jest, naleznete dobré a špatné stránky, a také uherské stoličné hospodářství má své dobré stránky, ale též mnoho špatných. Vezměme tedy jen dobré a odhoďme špatné; vždyť přece nepřijmeme těch institucí a zařízení stoličných, jež se pro naši dobu nehodí, nebo jež by byla svobodě nebezpečná.

Nejméně se mne tkne a mne leká ono hospodářství šlechty, jímž nás straší. Pánové! Hospodářství šlechty jest u nás, aspoň v západních zemích přímo nemožno, a to z příčiny velmi přirozené, totiž té, že šlechty nemáme. Pánové! Jest to statistické faktum, jež dokázati mohu, že ku př. v celém království Českém skoro s 5 milliony obyvatelů není více než 120 velkostatkářských šlechtických rodin. Z těchto 120 šlechtických rodin žije veliká část stále ve Vídni, jména jich jsou vám vesměs známa: Švarcenberkové, Lichteinsteinové, Černínové, Lobkovicové, Harrachové, slyšíme je zde jmenovati co den, a vidíme je zde co den projížděti se po ulicích. (Veselost.) Jest tedy patrno, že nesedí doma na venkově. Jiná část této tak velice nebezpečné šlechty jest u vojska, a sice největší její část. Třetí část jest při administraci rozličných zemí zaměstnána. Myslím, že bych založiti se mohl, že z těchto rodin na venkově trvale nebydlí ani 50 mužů, na něž by vůbec při obecní ústavě zřetel brán býti mohl, již by byli po případě s to, by obecní úřady ve vyšší obci přijali. Tato obava jest tedy u nás přímo nemožností, a jiné šlechty u nás vlastně ani není; neboť máme u nás v celé zemi sotva asi 20 rytířských rodin, jež mají statky. Kam tedy s touto obavou přijdeme? Podobný poměr jest ovšem též na Moravě a snad ještě ve větší míře ve Slezsku.

Za to máme velmi vyvinutý, velmi vzdělaný, velmi zámožný stav měšťanský, máme průmyslníky, kteří vládnou nesmírným, mnohdy větším jměním nežli šlechta, kteří mají všechnu způsobilost, by přijali místa v okresních a krajských obcích a o správu svého národa se starali, kteří též stále poutáni jsou k svému sídlu a nepotulují se po světě. (Veselost.) A není tedy žádné pochyby, že také z tohoto stavu na-

jdou se jistě mnozí řádní mužové, kteří budou s to, zastati úřady, jichž arci taková vyšší obec poskytuje, a sice zastati je řádně a důstojně. Doufám také, že v našem národě najde se i vlastenectví, jehož je třeba, bychom taková místa na se vzali a jim trochu času věnovali. (Pochvala v pravo.)

Rozumí se tedy samo sebou, že v takovýchto okolnostech nemůže býti řeči o nějakém rozeném okresním hejtmanovi, a jestli by se, pánové, někdo z vás strachovati mohl, že by jakási taková instituce mohla vzniknouti, a že by mohli povstati dědiční županové a dědiční okresní hejtmané, tož prosím, račte jen předložiti dodatek opravný, a my všichni budeme hlasovati proň, aby takové zařízení na všechny budoucí časy nemohlo býti přijato. (Pochvala a veselost.)

Druhá obava, jež se mi zdá býti, mám-li tak říci, vážnější a pozoruhodnější, jest ta, že by přirozená, místní obec takovouto institucí ve své samosprávě byla obmezována. Pánové! Pravím otevřeně: to jest námitka, již respektuji a již beru do opravdy; ale proti tomu, pánové, nemohu vám nic jiného namítnouti než toto: učiňme instituce a učiňme podmínky, jež zkracování samosprávy v místní obci zamezí a nemožným učiní, a shledáte, že všichni budeme ochotni pro ně hlasovati. Neboť daleko jest úmyslu našeho omezovati jakkoliv samosprávu místní obce onou obcí výše postavenou. (Pochvala v pravo.)

Pánové! Náš názor o té věci jest tento: Nic se nemá přenášeti do vyššího kruhu, co se v jednom z nižších kruhů vyříditi může. Každé přeložení z nižšího kruhu do vyššího jest újma svobody a samosprávy, a jest spojeno s mnohými výlohami a mnohou ztrátou času. Jsme tudy za všech okolností proti tomu. Chceme tedy, aby se v místní obci vyřídilo vše, co tam vyřízeno býti může; chceme, by ve vyšší obci vyřízeno bylo a do sněmu zemského nepřicházelo vše, co vyšší obec vyříditi může. Taktéž jsme toho náhledu, by se na sněmě zemském rozhodovalo o všem, co tam účelu přiměřeně a s prospěchem vyřízeno býti může, a aby to do říšské

rady nepřicházelo, pokud toho nutně nevyžaduje jednota a mocnost státu. To jest náš celý program v málo slovech. (Pochvala v pravo.) My tedy budeme buď zde, buď na sněmě zemském, pro každý opravný dodatek a pro každý návrh zákona, kterýž zaručuje svobodu obce nižšího řádu (Pochvala v pravo), a jakož řečeno, daleko budiž úmyslu našeho utvořiti tou vyšší obcí instituci, jež by nižší obec zkracovala nebo obmezovala. (Pochvala v pravo.)

Leč, pánové, připomínám tu ještě něco. Ministerstvo samo přijalo tuto obec ve svůj program. Pravím však, že tato obec tvoří, abych tak řekl, dnes jakési ústavní právo pro nás, kteří se o to zajímáme. Neboť Jeho Veličenstvo císař sám pravil v trůnní řeči, že má samospráva v obcích okresních čili krajských býti zachována, a zachováním jejím že budou národové zvláště šťastni a spokojeni. (Bravo v pravo.) Myslím tedy, že jednáme docela právě, držíme-li se slova císařského, a jestliže za tu instituci, kterou Jeho Veličenstvo přislíbil, důrazně se přimlouváme.

Nyní, pánové, ještě několik slov o prospěšnosti. Obec nejnižšího řádu — buď si to již přirozená, jednoduchá, jak ji, abych tak řekl, stvořil milý pán Bůh a historie, nebo buď si to obec nejnižšího řádu za příčinami prospěšnosti složená, čili místní obec, jak vy říkáte — ta jest v některých zemích příliš vzdálena od sněmu, než abychom prospěšným shledávati měli, by tato veliká mezera nebyla vyplněna nějakým článkem středním. Pánové! Utvořme instituce, jež všem národům a všem zemím stejně umožňují vedle svých poměrů a potřeb svých volně se pohybovati. Bylo by zajisté nepřiměřeno a nespravedlivo, kdybychom malou zemičku jako Vorarlbersko nebo jako Istrii chtěli zákonem zavazovati, aby obce krajské ještě vnitř svých hranic utvořila. Jest to zbytečno. Za to však mi přiznáte, že ve velikých zemích, jako jest Halič, jako jsou Čechy, jako Morava, krajská obec, umístěna jsouc jakožto střední článek mezi původní obcí a sněmem zemským, může býti věcí nutnou aneb aspoň potřebnou. Jest tak mnoho věcí, jež tímto způsobem nejvhodněji mohou býti vyřizovány! Po-

ukázal jsem již na správu silniční, ale mimo cestářství jest velmi mnoho věcí, jež ve větším okresu, v župě (Gau), jak bych to rád nazval, jistě společny jsou nebo společny býti mohou. Upozorňuji vás ku př. na upravování řek, na zavodňování a odvodňování krajin, nebo drenáže, kde ve větších rozměrech mají býti provedeny. To vše jsou záležitosti, jež přesahují obor jednotlivých obcí, jež jenom pomocí většího spojení se sil k místu přivedeny býti mohou. Dále připomínám vám dobročinné ústavy; sem třeba počítati dále nemocnice, ústavy zaopatřovací a káznice; jeť patrno, že si nemůže každá jednotlivá obec takové ústavy v potřebné velikosti poříditi, ale ovšem veliký okres nebo kraj jest k tomu zcela způsobilým.

Konečně máme zájmy školství. My jsme, pánové, v posledních dnech přijali návrh pana poslance Herbsta, aby i školy odkázány byly v obor působnosti obecní. Kde jednotlivá obec je dosti veliká a zároveň dosti zámožná, aby si střední školu zřídila, nechť tak jenom učiní, a byl bych vždy proti tomu, aby se v tom ohledu kladla nějaká překážka. Ale nemá-liž snad mnohým obcím dohromady býti možno a dovoleno, co vedle našeho usnešení jednotlivé obci přísluší? Když tedy ku př. město Hradec Králové nebo Liberec gymnasium anebo realku si zříditi může, proč by tak nemohlo učiniti totéž 30 nebo 50 jiných obcí, jež dohromady mnohem více zmohou a snad mnohem více intelligence repraesentují než ta jednotlivá obec; proč by všechny dohromady totéž právo míti neměly? Pak máme velikou různost v rozličných krajinách, máme krajiny, kde především nutno bude zřizovati školy realné, průmyslové, řemeslnické, máme zas jiné krajiny, kde snad bude vhodno vyučovati jedním zvláštním směrem, ku př. se zvláštním ohledem na tamní závody a živnosti lučební nebo strojnické. Máme dále krajiny, kde po přednosti jenom vzdělání rolnické pro zájmy obyvatelstva toho kraje potřebno býti může. Proč máme jim překážeti, by si tímto způsobem, síly své složíce, takový ústav nezřídily? A ústavy podobné, jakož i ústavy zdravotnické, pak obstarávání zvěro-

lékařů, jakož i lesnictví a mn. j. mohou tím způsobem udržovány býti společně: viribus unitis.

Trvám tudy, pánové, na tom, že jmenovitě pro větší země utvoření takových obcí jest nutno, i že vzhledem na prospěchy státní a národohospodářské přimlouvají se za to vážné a dobré důvody; i žádal bych vás, abyste v tomto smyslu pro to hlasovali. A v tomto smyslu přistupuji tedy k návrhu kommisse. (Pochvala v pravo.)

Po Riegrovi mluvil dr. Pražák, opíraje se nejvíce návrhu Herbstovu; mínil, když by vynechala se věta, že vyšší obec ve svých záležitostech bývá zastupována výborem a přednostou, tím že by vyšší obci odňata byla výkonná moc, která by potom úplně připadla úřadům vládním. Po krátké odpovědi Herbstově povstal Rieger ještě jednou, řka (St. prot. 1506):

Zapomněl jsem předložiti malý opravný dodatek. Přeji si totiž, aby ve článku XVII. místo slov: „okresní nebo krajské obce“ položena byla slova: „okresní, župní nebo krajské obce“, a odůvodňuji to v krátkosti takto: Myslím totiž, že pro obec vyššího řádu, jaké je potřebí k vyřizování svrchu naznačených hmotných zájmů větších okrsků, okresy dosavade stávající, kdyby měly býti skonstituovány za vyšší obce, byly by příliš malými. Naopak zase s druhé strany se mi zdá, že kraje, jaké na př. u nás jsou nebo byly, jsou příliš rozlehlé, aby těchto zájmů s prospěchem se mohly chopiti. Přeji si tedy, by utvořena byla jednota, jež by střed zaujímala mezi těmi příliš velikými kraji a příliš malými okresy, a aby podle toho rozdělení obec byla ustavena a tento obor působnosti obdržela. To chci naznačiti slovem *župa* (Gau), jež po mém náhledu jest asi uprostřed řečených dvou názvů, kraje a okresu.

V 65. schůzi 2. října vyslovil se i státní ministr Schmerling ve prospěch vyšších obcí, kteréž obsaženy byly také v první předloze vládní. Potom přijat byl většinou levice a středu návrh Herbstův, dle něhož článek XVII. měl takto zníti: „Mezi obec a sněm může zákonem zemským vloženo býti zastupitelstvo okresní nebo krajské; ono schází se v dobách občasných anebo když přednosta je svolá.“ — Také však přijat byl k tomu dodatek Pražákův ve formě, ku které zpravodaj Rechbauer přistoupil; zněl takto: „Jeho

stálé záležitosti obstarává výbor a přednosta." — Konečně byl většinou přijat opravný návrh Riegrův, aby v navrhu Herbstově místo slov: zastupitelstvo okresní nebo krajské, řeklo se: zastupitelstvo okresní, župní nebo krajské (Bezirks-, Gau oder Kreisvertretung). Při hlasování i po hlasování o tomto dodatku byl ve sněmovně smích, zvláště na levici, kdež voláno: Gau! Gau! A tato veselost s týmiž pokřiky opakovala se potom vždy, kdykoli v následujících článcích bylo potřebí vkládati do textu slovo Gau (župní). Od té doby však Němci, zvláště turnéři, oblíbili si to starobylé slovo a již ho neshledávají směšným.

Při článku XIX. (dříve XX.) zase jednalo se o zásadu autonomie, a sice tenkrát o kus svézákonnosti zemské. Návrh výborový zde předpisoval, že obec vyššího řádu (do zákona postaveno potom: Zastupitelstvo okresní, župní nebo krajské) má se skládati ze zástupců čtverých interessů, totiž 1. velkostatkářstva, 2. největších poplatníků v průmyslu a obchodě, 3. ostatních příslušníků měst a městysův, a 4. obcí venkovských. Čeští foederalisté byli by rádi sněmům zemským vymohli právo stanoviti o tom, jaké složení má míti zastupitelstvo obce vyšší. Když v 66. schůzi 3. října přišla řada na tento článek, Rieger za účelem právě dotčeným přihlásil se ke slovu; tentokrát měl z počátku zase nemalou potíž s předsedou Heinem, jakž vysvítá z následujícího (St. prot. 1542—1546):

Pánové! chci ke článku XX. učiniti opravný dodatek, jenž snad není zcela bez rozumu, a tudy by jakéhosi povšimnutí nebyl úplně nehoden. Ale musím se přiznati, kdyby jednací řád toho dovoloval, že cítím potřebu tázati se některého ze ctěných pánů kollegů na protější straně sněmovny, zda snad přijetí toho paragrafu v jeho nynějším znění nestalo se u nich usnešením klubovním, anebo zda snad za klubovní otázku nebylo přijato. Neboť v tomto případě, pánové, musel bych považovati za jisté, že se svým dodatkem, jejž činiti mám, propadnu, a pak bych raději ani nemluvil. (Nepokoj v levo.) Neboť nenáležím k těm lidem, kteří rádi sebe slyší mluviti, a nemám také té ctižádosti mluviti jen pro galerie, buď si obecenstvo jich sebe ctihodnější. Ale, jakož hlasování posledních dnův ukázalo, nelze teď proti usnešením klubovním a proti klubovní otázce ničeho pořiditi, — pak mi všechno nic nepomůže. (Veliký nepokoj v levo.)

Poslanec dr. Waser: To jest proti všemu parlamentárnímu obyčeji; (a zároveň:)

Poslanec dr. Herbst: Pane předsedo, prosím, volejte k pořádku.

Dr. Rieger: Nemyslím, že bych byl koho urazil...

Předseda: Činím to velice nerad, ale přál bych si přece, by pan poslanec takovýchto otázek do sněmovny nevnášel a nečinil je jablkem sváru.

Dr. Rieger: Vždyť přece pravil pan státní ministr, že jest povinností říci všude pravdu. (Veselost.) I já to pokládám též za svou povinnost. (Pochvala v pravo.)

Předseda: Jest ještě velice pochybno, zdali to je pravda.

Dr. Rieger: Myslím to zcela opravdově, když to říkám, a pánové, já vám řeknu pravdu. Včera pozoroval jsem hlasování, i pamatujete se všichni, že hlasování provedeno bylo většinami tří nebo čtyř hlasův a p. Nuže, při předmětě tak důležitém, jako jest právě zákon obecní, již to jest okolností politování hodnou. Avšak mně soukromě od velmi ctihodných členů z protější strany sněmovny bylo pověděno, že prý jsou s *mými* názory o utvoření krajských obcí úplně srozuměni, a že by se byli věci té vlastně rádi ujali, ale bylo prý to usnešení klubovní a bylo prý učiněno otázkou klubovní, a tudy že pro to hlasovati nemohli. (Velmi veliký nepokoj v levo.) Pánové! to jest faktum, kteréž mně na slovo uvěřiti můžete. Nechci jména těch pánův uváděti, ale že to řekli, jest jisto. Tu jsem si tedy myslil: Když tato otázka ve klubech horlivě byla rozbírána, tož přece nutně musila se vysloviti ve klubech značná menšina *pro* utvoření krajských obcí po způsobu kommissí navrženém. — Nuže, při hlasování našem stáli hlasové asi 75 proti 72 a podobně. Předpokládám-li pak, že z většiny 75 členů byla původně jenom třetina pro navržené krajské obce, tož hlasovalo vlastně jenom 50 členů z plného přesvědčení pro onen způsob, jenž včera po návrhu pana dra. Herbsta byl ustanoven. (Nepokoj v levo.)

Předseda: Jsem přece nucen upozorniti pana poslance, že to nejde o hlasování sněmovny míti dodatečně takovou

přednášku (Hlučná pochvala v levo. Hlasy: Velmi dobře!), kteráž sestává z nedokázaných tvrzení.

Dr. Rieger: Jsem toho vzdálen . . .

Předseda: Mám za to, že to odporuje vážnosti a důstojnosti sněmovny. (Pochvala v levo. Hlasy v levo: To jest kantorování!)

Dr. Rieger: Jsem vzdálen toho, pánové, abych chtěl někomu násilí činit v jeho prospěch. (Veselost.) Ať si každý hlasuje po svém způsobu; ale mně konečně musí býti svobodno, abych v té věci vyslovil své mínění (Volání v levo: Ne! Ne!) o tom, jak se věci mají a že všechny naše další návrhy zůstávají nepovšimnuty.

Přecházím nyní po tomto krátkém úvodu k věci samé. Obávám se, když mé poznámky tak nemilostivě přijaty byly (Veselost v levo), že jsem si pro svůj opravný dodatek právě dobře neustlal. Avšak již tomu tak jest. Shledávám, pánové, ve článku XX. toto znění: „Výbor obce vyššího řádu má sestávati ze zástupců následujících skupin interessentů.“ Než, pánové, slovo interess jest velmi mnohovýznamné. Táži se vás, co vše jest interessem ve státě? Vše, co v jakémkoli způsobu se státem souvisí a naň působí, slovem tedy vše, co tu jest, neboť všechno, každá věc i každý člověk ve státě může v jistých okolnostech vejíti do styku se státem. Můžeme teda pak život státní a národní pojímati se stránky nejrůznější a býval také skutečně v různých dobách různě pochopován, a bylo tudíž také obyvatelstvo rozdělováno v různé skupiny interessentův. Mluví se totiž a dělí se obyvatelstvo v občanské a vojenské. Mluví se o stavu učícím, bránícím a živícím (Lehr-, Wehr- und Nährstand). Mluví se o rolnictví, průmyslu a obchodě. To vše jsou rozličné skupiny interessentů. Které jsou to, jež pozornosti státu především jsou hodny? I myslím, že mi přiznáte, kterak v tomto ohledu je velice obtížno udati nějaké pevné měřítko a říci: jisté zájmy jsou pozornosti státu hodny, ty zájmy potřebují zvláštního zastoupení, jiné pak zájmy, jež jsou mimo tyto řečené, jsou pro stát nepatrné, na ty netřeba dbáti. Já pravím, že to po

mých názorech a dle toho, čemu jsem se o politice a státním hospodářství a konečně i v životě samém přiučil, přímo jest nemožno.

Zde přijaty jsou čtyři skupiny, skupina velkostatkářstva, skupina těch, kdož nejvíce daní platí z průmyslu a obchodu, skupina měst a městysův, a konečně skupina obcí venkovských. Pánové! Nemohu věru srozuměti, z jakých právních, politických a národohospodářských příčin zvoleno právě toto rozdělení a ne jiné. Jest zajisté a jmenovitě v některých zemích mnoho důležitých interessů, jež by asi v dotyčných zemích zvláštního povšimnutí zasluhovaly. Připomínám tu jen chov dobytka, jenž v jistých zemích, uvádím jmenovitě Bukovinu a Sedmihrady, tak jest rozšířen a se stránky národohospodářské tak jest významný, že zvláštních ohledů hodným býti se jeví. Víte, že tam tisíce stád pasou se na poljanách, a že tento chov dobytka v těch zemích tvoří velmi důležité odvětví hospodářství národního. V Dalmátsku naopak máme zem, která jest vlastně takořka více pobřežím než zemí; neboť délka pobřeží obnáší tuším více než dvakráte tolik, co výměra této země. A tak se stává, že veškeré obyvatelstvo v zemi té, s nepatrnou jenom výjimkou, odkázáno jest se svou výživou na plavectví, na rybářství, na loďařství, a toto odvětví živnosti tvoří vlastně jádro všeho obecního života a veškerých národních zájmův. I myslím tedy, že bychom v této zemi byli oprávněni a odkázáni předně k těmto zájmům prohlédati. Nemohu vůbec pochopiti, proč se roztřiďování ve skupiny stalo tímto způsobem.

Máme tu dále venkovské obce a velkostatkářstvo. Čím to? je snad zde velkostatkářstvo z venkovských obcí proto vyloučeno, protože je snad neslýcháno, aby velkostatkář bydlel ve venkovských obcích? — Či jest to snad případ tak neobyčejný, že by nejvýše poplatný průmyslník a obchodník přebýval ve městech a městysích? Kde jest tu logický důvod pro rozdělení od sebe těchto zájmů?

Avšak ještě jedna věc jest mi nápadna; jmenovitě pánové z protější strany se velmi horlivě toho ujímali, aby se vy-

loučení velkostatkářstva již nyní definitivně ustanovilo. Nuže v tom shledávám ten nápadný úkaz, že zde velkostatkářstvo má býti z obce vyloučeno; žádala to zajisté důslednost názoru na oné straně platného, že se velkostatek z obce vylučovati nemá, aby se ani zde nepostavil co zvláštní interess; vždyť odůvodňujíce, proč velkostatkářstvo z obce vylučováno býti nemá, vycházíme z toho náhledu, že velkostatkář má v podstatě tytéž zájmy jako malý statkář, a že tedy důsledně má zůstati v obci. Proto nelze pochopiti, proč by ve vyšší obci opět měl býti odloučen. To si odporuje samo v sobě.

Nuže, pánové, to jest těch několik poznámek, jež jsem chtěl s předu pronésti o významu slova interess a rozmanitých interessů. Myslím, pánové, že by bylo mnohem rozumnější, míru a způsob, jak zastupování obce krajské díti se má, uspořádati podle zvláštních poměrů každé země. Pánové! Jest to základní podmínkou každé rozumné státní budovy a každé rozumné instituce, aby všech zájmů, jaké v životě státním a národním se naskýtají a platnosti se domáhají, v témž poměru šetřeno bylo také v zastupitelstvu obecním, a tudíž také v zastupitelstvu vyšší obce, ba vůbec v celém životě státním. Tyto poměry jsou však v rozličných zemích rozličné, a zastupitelstvo zemské bude s to, aby na základě rozumné a jemu možné znalosti těchto poměrů též spravedlivější rozdělení učinilo dle zvláštních zájmů té které země.

Já soudím, pánové, že stát nemůže snadno nalézti jiného měřítka pro státní důležitost různých, ve státě stávajících zájmů, než míru daně a lidnatosti. To, pánové, jest jedním slovem: daň ze statku a krve. Dle počtu obyvatelstva vyměřuje se daň z krve, a sama daň peněžitá jest druhým měřítkem. A toto jest zároveň měřítko, jež Jeho Veličenstvo vyslovil při vydání říjnového diplomu, kde právě již určil zásadu ke složení říšské rady, totiž zastoupení dle počtu obyvatelstva, dle obnosu daní a dle rozsáhlosti. Myslím také, že tato zásada jest nejrozumnější a že by se jí mělo šetřiti také při tvoření obce krajské. Ovšem že budou při tom

obtíže nějaké, ale podle statistických dat, jež máme nyní již všude po ruce, dá se, tuším, rozumné i spravedlivé zastoupení všech zájmů bez rozdílu a bez nadržování stanoviti.

Pánové, nemyslím, že velkostatkáři jedině a zvláště proto, že jimi jsou, vyžadovati budou výlučného postavení, předpokládaje totiž, že se bude náležitý zřetel bráti na poměrný obnos jich daní. Ale nemyslím také, že stav kupecký a obchodnický má v tom ohledu nějakou přednost. Již častěji bylo vytčeno, že novověký průmysl ve velkolepých rozměrech svých jest jakýmsi novověkým feudalismem, a že komíny továren zastupují hradské cimbuří starých feudálních zámků; i myslím, že na výroku tom jest mnoho pravdivého. Nemyslím tedy, pánové, že bychom chtěli utvořiti zákonem tímto jakýsi druh nového stavu, jakýs druh nové aristokracie v moderní formě, totiž oligarchii měšce (Veselost v levo) anebo feudalismus fabrik.

Nerozdělujmež zastupitelstvo zde již dle daní a lidnatosti, a ponechmež zemským sněmům, aby tak učinily. Kdybychom se měli důsledně držeti slova interessy, mohli bychom přivésti k řeči ještě na sta jiných interessů, kteréž také povšimnutí zasluhují; a konečně jest věru také interess proletariátu zájmem hodným pozornosti státu, vždyť i proletariát přispívá k tomuto velmi značnou daní z krve.

Mám tedy za to, že jakmile se pustíme do tohoto bludiště zastoupení dle interessů a nepostavíme-li v čelo zásadu pronikající a rozumnou, že se nikdy z toho nevypleteme bez ukřivdění některým velmi důležitým interessům. Ale připouštím přece, že jsou anebo aspoň mohou býti ve státě zájmy, kteréž nelze na vážkách vážiti anebo loktem měřiti, a to, pánové, jsou zájmy duševné, to jsou zájmy intelligence, kteréž nyní v novověkém životě státním jakýsi stav tvoří a k nimž náleží již i velmi četné obyvatelstvo. Nuže, pánové, také intelligence, také věda, považuje-li se se stránky stato-hospodářské, jest produktivní, také ona aspoň prostředně podstatně přispívá ke blahu státu, ano též k vývoji jeho sil hmotných. Rolník sám také nevyrábí obilí a brambor, jest to milé slunce a milé

světlo, jež nemůžeme měřiti ani vážiti, kteréžto ke zplození jich přispívají. Podobně má se věc s vědou. My nemůžeme vyměřiti, jakou měrou působí věda ve vývoj hmotných sil státu; ale že působí a že velmi značně působí, o tom jsme zajisté všichni jedné mysli; a jsme také v tom trvám jedné mysli, že muži vědy, muži od péra, třeba značných daní neplatili, přece hodni jsou zvláštní pozornosti ve státním životě a zejména ve vyšších kruzích státního života. Myslím, že v místní obci potřeba zavésti takovéto zvláštní ohledy není tak naléhavá, protože se to konečně v místní obci samo sebou přirozeně vyvine společenskými poměry a uznáním obecenstva, a poněvadž konečně v místní obci jsou zájmy více povahy hmotné, a proto tedy placení daně aneb míra příspěvků k obecním záležitostem podstatně na váhu padá, a v tom nesnadno jest činiti nátlak. Myslím však, že by v obci vyššího řádu bylo spravedlivo, aby se interess intelligence uznal hodným zvláštního povšimnutí.

Nuž interessy intelligence, stavův učených a vzdělaných jsou velmi rozmanity. Předně třeba zření míti k duchovenstvu, jehož důležitosti v životě národním konečně přece nikdo upírati nebude, o jehož velikém vlivu na mravní vzdělání národa a jeho ostatní vývoj nikdo pochybovati nebude. Rovněž tak má se to s vysoce ctihodným stavem učitelským, kterýž tak jest rozšířen, tak četný a žádných daní neplatí, tak že by velmi snadno mohl býti jaksi odstrčen a opominut. A v obou těchto případech bylo by toho tím více litovati, ježto předpokládati lze, že časem dostane se správa škol a patronát vždy víc a více v obor činnosti obcí, nižšího, středního nebo vyššího řádu. Dále máme velmi vzdělaný stav advokátů, jehožto zvláštní schopnost, působiti na politické poměry v obci vyššího řádu, zajisté všichni uznají. Máme professory universitní, pánové! Víme všichni ze skutečnosti, jak důležitých služeb universitní professoři nám zde prokazují (Veselost), ba nevím věru, jak bychom se bez těchto professorů sněmovny obešli. (Veselost.) Dále máme lékaře a velmi četný stav úřadnický. Zájmy všech těchto stavů, pánové, jsou velmi důležity;

jsou to třídy stavů, kteréž snad platí jenom menší aneb mnohdy docela žádný příspěvek státu a obci, jichžto zastoupení však a zvláštní o ně péče zajisté potřebnou se jeví.

Ještě na jeden stav jsem zapomněl, na stav, jenž za našich dnů jest zajisté jeden z nejdůležitějších. Víte, pánové, že se říká: veřejné mínění jest šestou velmocí v Evropě, a veřejné mínění jest asi tolik, co žurnalistika. Páni zástupci tohoto stavu vznášejí se nade mnou podobni mraku bouřenosnému, a musil bych si to vyčítati, kdybych si na ně byl nevzpomněl. (Veselost.) Pánové! Máme výtečné muže této třídy; pomysleme si tu muže rytířských manýr, zvláštní elegance slohu, ušlechtilosti smýšlení, hluboké politické moudrosti a jemných diplomatických způsobů: to přednosti, kteréž se při tomto stavu časem shledávají. Pánové! Máme muže, jimž tyto vlastnosti zajisté příslušejí. A neprovozují-li tito mužové náhodou nějaký průmysl anebo nemají-li domu, mohlo by se snadno státi, že by v zastupitelstvu obecním zůstali bez povšimnutí; toho však nesmíme dopustiti. Tudíž přisvědčíte mi, myslím, že všechny tyto četné a velmi vzdělané stavy musíme uznati hodnými zvláštních ohledů. Pánové! Vždyť my sami po největším díle náležíme k těmto stavům, a domnívám se, řeknu-li, že také političtí moji protivníci náležejí k intelligenci, že pro tento kompliment mně snad odpustí co jsem jim dříve nemilého pověděl; doufám, pánové, že jsem tím nevoli Vaši odzbrojil, a že také pan zpravodaj můj návrh podporovati bude.

Návrh můj zní: „Zastupitelstvo okresní, župní nebo krajské budiž zvoleno ze skupin, kteréž ustanoví zemské zastupitelstvo dle zvláštních poměrů zemských, majíc spravedlivý zřetel na intelligenci a vyšší poplatnost.“

Proti tomuto návrhu Riegrovu mluvil Herbst, Hopfen i také zpravodaj Rechbauer; načež tento návrh (aby skupiny, jež mají býti zastoupeny v zastupitelstvech okresních, byly ustanoveny zákonodárstvím zemským), byl potom zavržen; povstalať zaň toliko pravice a několik poslanců ve středu. Článek XIX. byl potom přijat dle návrhu výborového s některými nedůležitými opravami navrženými od Herbsta a Hopfena.

Celý zákon o záležitostech obecních byl přijat ve třetím čtení v 67. schůzi 4. října. Potom pak sněmovna poslanecká udělala si prázdniny, odročujíc se sama na celý měsíc až do 4. listopadu.

Po těchto prázdninách poslanec Taschek podal návrh, aby byl vydán zákon o nesesaditelnosti soudcův, platný v zemích zastoupených v užší radě říšské; do devítičlenného výboru k vypracování toho zákona zvolen byl také Rieger (St. prot. 1707). Sic v posledních měsících roku 1861 a pak během roku 1862 Rieger již nemnoho súčastňoval se rokování a prací rady říšské; omrzelať jeho a Čechy vůbec zřejmá bezvýslednost všelikého vynasnažení, aby centralistická vláda a německá většina byly zdržovány od libovolného ve směru centralistickém překračování ústavy, kteráž beztoho již příliš byla centralistická. Neomalenost Schmerlingova a jeho stranníků v tomto směru přinesla již tehdáž ten žalostný a nenapravitelný účinek, že ona strana ve šlechtě uherské, z jejíchž úmyslů vyšel diplom říjnový 1860, a která chtěla zachovati jednotu monarchie Habsburské se společným parlamentárním vyřizováním záležitostí zahraničných, vojenských, finančních a obchodních, musela již ustupovati do pozadí, v následujících pak letech vymizela docela. Bezohlednost centralistů dávala již také českým foederalistům přemýšleti, je-li jim záhodno pracovati a zůstávati v tomto parlamentě. Rieger v těch časích několikrát od zasedání odejel z Vídně na několik dní, někdy s dovolenou, někdy bez ní; tu obyčejně míval pilné jednání v Praze ve výboru zemském, jehož přísedícím byl.

V 88. schůzi 17. prosince 1861 vláda předložila říšské radě *rozpočet na rok 1862*. Státní ministr Schmerling, odůvodňuje tento krok, uznával, že ačkoli tato říšská rada svolána byla jakožto plná, přece nemůže se pokládati za plnou. Podle ústavy únorové finanční záležitosti říše náležely před plnou radu říšskou. Vláda chtějíc světu ukázati, že při své konstituci obejde se také bez zástupcův koruny uherské, vzala útočiště k §. 13. ústavy únorové, jenž zněl: „Jestliže v čase, kdy říšská rada není shromážděna, v některém předmětě její působnosti musejí učiněna býti pilná opatření: ministerstvo jest povinno, nejbližší radě říšské vyložiti důvody a výsledky toho nařízení.“ Poněvadž plná říšská rada nebyla pohromadě, teda rozumělo se dle ústavy, že císař sám po návrhu ministrův nařídí o rozpočtu, čeho třeba. Schmerling však pravil, že císař v tomto jednotlivém případě dobrovolně chce obmeziti svoje právo, jež mu podle §. 13. náleží, i dává přítomné radě říšské výjimečně předkládati státní rozpočet na rok 1862 a výsledky hospodářství finančního za rok 1860 i jiné finanční předlohy s tím souvislé, s tím doložením, že Jeho Veličenstvo ústav-

nému vyřízení těchto předloh se vztahem ku královstvím a zemím zde zastoupeným v nynějším výjimečném případě chce přiznati týž účinek, kterýž by dle ústavy náležel k usnesení plné rady říšské.

K návrhu Pillersdorffovu usneseno odevzdati tyto vládní předlohy výboru, který by co nejrychleji učinil sněmovně návrh o tom, jakým způsobem mělo by se jednati o oněch předlohách; do tohoto devítičlenného výboru zvoleno bylo po jednom poslanci také z Čechů a Poláků (Pražák a Grocholski).

Poslanec Giskra jménem právě dotčeného výboru již v 89. schůzi 18. prosince přednesl návrh, aby ku předchozím poradám o finančních předlohách zvolen byl z celé sněmovny výbor o 48 členech; doložil, že dva členové výboru k tomu návrhu nepřistoupili. Nyní nastala důležitá debata, kterouž však vedla toliko opposice s vládou a se zpravodajem Giskrou. Proti návrhu výborovému mluvili z Polákův hrabě Potocki a Grocholski; oba ohlašujíce jménem svých krajanů, že nebudou voliti do finančního výboru, a že by také volbu do něho nepřijali. Po Potockém a před Grocholským mluvil proti návrhu většiny hrabě *Clam-Martinic*; řeč jeho končila se návrhem, aby sněmovna ten předmět zpět odkázala výboru s uložením, by vypracoval a předložil adressu k císaři, „ve které by s povinnými díky za milostivě nejvyšší úmysl zároveň byly vyloženy důvody statoprávné a politické, ze kterých poslanecká sněmovna rady říšské ve svém nynějším složení necítí se býti povolánu, aby užila nejvyššího zmocnění“. Návrh Clamův podporován byl celou pravicí. — Po Grocholském promluvil Rieger v tato slova (St. prot. 2091—2099):

Pánové! Ačkoli jsem zapsán jakožto řečník proti návrhu výboru, přece pudí mne to, abych vyslovil souhlas svůj s návrhem tím v jedné podstatné stránce, totiž ve vyjádření upřímných díků Jeho Veličenstvu, že projevil takovou ochotu, aby i přes ústavu přenesl na nás právo povolovati předlohu rozpočtovou. Já, pánové, nejsem zvyklý, lichotiti vznešeným a mocným; a pravím-li to zde, tedy to pravím, protože to skutečně myslím; neboť v úkaze tom s radostí pozdravuji důkaz, že Jeho Veličenstvo skutečně je nadchnuto nejupřímnější vůlí, učiniti system konstituční skutkem a provésti jej co nejdříve možná (Bravo); a proto byly mé díky upřímny. Pánové, cena daru spočívá podstatně v úmyslu dárcově, a my tedy můžeme si dar ceniti velmi vysoko, třeba bychom se

i při tom řídili přesvědčením, že právní naše postavení nám nedovoluje, abychom použili daru nám podávaného.

Pánové, ani ministerstvu našemu nemohu zazlívati, že tuto finanční předlohu sněmovně předložilo, neboť také u ministerstva našeho předpokládám v té otázce upřímný úmysl, ústavnosti raziti dráhu; vždyť pak popříti se nedá, že povolování rozpočtu zastupitelstvem lidu jest nejdůležitějším příslušenstvím ústavnosti, a že vlastně tvoří její ráz. Věřím tedy, že naše ministerstvo, a zvláště pan státní ministr, měli upřímný úmysl, tímto krokem, abych tak řekl, strhnouti most, aby absolutismus a feudalismus již nemohl se k nám navrátiti.

Uznávaje však tento chvalitebný úmysl, musím přece vysloviti se v ten smysl, že pokládám krok ten za státnicky naprosto pochybený. Jakési ospravedlnění tohoto kroku páně ministrova shledávám v tom, že jej to pudilo, aby své vlastní dílo jaksi zkoušce podrobil a je co možná nejdříve v život uvedl.

Panu státnímu ministrovi dostal se vznešený úkol, aby sbudoval loď naší svobody. Počínal si při tom dle pevného plánu. Koráb byl určen pro četnou společnost nákladníků a účastníků; každý z nich měl snad o zařízení lodě svůj náhled, ale pan státní ministr stavěl určitým směrem podle svého názoru. On dle svého plánu toto své dílo podnes nedohotovil, jeť jen trup hotov, a i na tom jest ještě ledacos velmi volno a viklavo. Scházejí dosud oba boky korábu, a z Chorvátska a Slavonska nechtějí nám dodati duby na stožár, a náš obchodní dům v Pešti nechce nám dodati nenahraditelné uherské konopné plátno na plachty. A tak je podnes panu státnímu ministrovi nemožno, aby svůj nový koráb na plavbu vypravil.

Zdá se mi to však, jak jsem pravil, pochopitelno, že to pudilo pana ministra, jakožto tvůrce tohoto díla, aby je aspoň na zkoušku na vodu pustil; a poněvadž se věci nikterak shodovati nechtějí, tedy chtěl loď mocným postrkem s loděnice pustiti na moře. A tento mocný postrk stal se státním pokusem včerejšího sdělení, kteréž patrně jeví odchylku od původního stavebního plánu. Nyní loď houpá se na vlnách, na

místě ústavního práva jest vyzbrojena pochybnou opportunitou, jest opatřena stežněm prozatím z nouze udělaným — totiž stožárem užší říšské rady — a výpomocnou plachtou práva od koruny vypůjčeného. A také prapor jest tu, jenž nese znak Rakouska s dvouhlavým orlem, ale dvouhlavému orlu schází jedna hlava.

Tak, pánové, se věci mají. Táži se vás, může-li Rakousko na koráb tak opatřený, nehotový vložiti své naděje? Je-li koráb takto vypravený způsobilým, aby po celém světě napomáhal úvěru vlastníkovu? Nemyslím! My vyšleme jej na kolísavé vlny se silným nákladem dlužních úpisů a mnohým zbytečným břemenem, a nevíme, neroztříští-li se na mělčině anebo nezajde li ve hlubinách. Pánové, myslím, že by pan státní ministr byl jednal mnohem prozřetelněji a státničtěji, kdyby byl koráb v tomto nehotovém stavu nepouštěl na vodu, nýbrž jej ještě po nějakou dobu ve přístavu ponechal, kdyby zde byl nákladníkům a účastníkům dovolil loď si prohlédnouti, kdyby byl dbal na jich spravedlivá přání, týkající se jejich potřeb při zařízení lodi, aby dle toho potřebné změny byl provedl. Tak, myslím, byla by se za krátký čas u nákladníků a účastníků vzbudila láska a chuť ku podniku, oni byli by se dohodli, byli by loď dobře ozbrojili a učinili ji ku plavbě zúplna schopnou. (Bravo na pravici.) Ale cestou, kterou se dal pan ministr, ta věc nepůjde; ba já myslím, že on svůj vlastní koráb vydal největšímu nebezpečí, jestliže jej dokonce sám nevydal v záhubu.

Pánové, jak jsem pravil, pokládám tyto kroky za velikou chybu, a ve státním životě časem může i zločin míti výsledky dobré, chyba vždy jen následky nešťastné. Dovolte mi, abych svůj náhled o té věci šířeji odůvodnil.

Pánové! Nepustím se do otázky kompetenční; jeť o tom v celé sněmovně jen jeden hlas, že k pojednání této předlohy nejsme kompetentní; a rozdíl mezi námi jest jenom ten, že jedni myslí, že se dle okolností může činiti také to, k čemu nemáme práva, kdežto my myslíme, že nikdy nesluší činiti, k čemu práva nemáme. (Bravo v pravo.) Pánové! Namítnete

nám, že to, co pravíme, jsou prý pouhé formality; avšak, pánové, vyslovil jsem při jiné příležitosti své mínění o tom, že přece veškerý řád světa, ba celá společnost lidská zakládá se na formách, že všecky základní zákony státní, všecky ústavy a nařízení církevní, zkrátka všecky zákony lidské společnosti jsou výrazem jejích ideí, jejích právních názorů uvedených v jisté formy, a v těchto formách musí se již lidská společnost pohybovati, nemá-li zahynouti, nemá-li všechno jíti křížem krážem; toliko anarchie, toliko chaos nemá žádných forem a nešetří jich. Touto námítkou o pouhé formalitě není tedy nic vyvráceno. Ptám se vás dále, k čemu že byly ústavy a základní zákony, kdybychom je chtěli měniti při každé příležitosti, aneb alespoň uchylovati se od nich, kde nám to je pohodlno?

Praví se nám, že jest nutno pojednávati o rozpočtu v užší radě říšské, aby se důvěra ke státu vzbudila v lidu i mimo říši. Ale, pánové, jakže chceme důvěru buditi tím, že se dáme do toho, nejprve ústavu rušiti? Neboť kdož bude skládati důvěru ve stát, ve kterém vše se viklá, kde nic nemá trvání, kde ústava teprva nedávno vydaná hned se opět mění? Tím věru nevzbudíme žádné důvěry.

Praví se nám, že jest to nutností finanční; ale zvěděli jsme z výroků ministrů, že spotřeba státní jest kryta na několik měsíců, a že ne tak finanční potřeba, jako spíše upřímný úmysl, aby se podstata konstituce stala skutkem, byla hlavní příčinou, kteráž přiměla ministerstvo podati nám tuto předlohu finanční. Buď si tomu jakkoli, když potřeba státní jest ještě kryta na kolik měsíců, tož mohli jsme si to ještě rozvážiti a sečkati s věcí několik měsíců, než bychom se rozhodli k nebezpečnému kroku porušiti ústavu. Vždyť máme naději, že snad za krátko vysloví se Sedmihradsko pro obeslání říšské rady; máme dokonce naději, že se v krátké době změní názory Chorvátů a také Uhrů ve příčině společného zastoupení; a až do té doby mohlo se ještě několik těch měsíců s věcí klidně sečkati.

Já tedy, pánové, shledávám v tom porušení ústavy, jehož krom toho nebylo nyní třeba. Praví se sice, že nejsme prohlášeni za širší radu říšskou, aniž prý se tím užší říšské radě přiznává v zásadě právo usnášeti se o předloze finanční; ale konečně je to přece totéž: *užší* říšské radě dává se veškerá moc, kteráž dle ústavy přísluší toliko říšské radě *širší*. Jest to tedy pouze hra ve slovech, ve věci samé jest tu porušení ústavy.

Navrhuje se nám, že se nemáme vlastně usnášeti ani jako širší rada říšská, ani jako užší! Neboť se nám praví, že se máme usnášeti toliko mocí toho práva, kteréž koruna na nás přenáší. Třináctý paragraf ústavy prý totiž dává koruně, pokud se veškerá říšská rada nesešla, právo, ustanoviti rozpočet cestou nařízení. *Toto* právo postupuje prý koruna užší radě říšské. Ptám se vás, pánové, předně, proč postupuje to právo *právě nám?* Má-li koruna vůbec právo, aby toto oprávnění své někomu postupovala, může je také někomu druhému nebo třetímu postoupiti. Budoucně postoupí je snad dolnorakouskému sněmu, pak opět českému sněmu; šlo by pak jen o to, kdo by vlastně požíval ve větší míře důvěry vlády, že předlohy finanční jí přiměřeně vyřídí. To však, pánové, vedlo by k následkům nebezpečným. Jeť to vůbec forma přepodivná, jakouž chtějí tu věc u nás vyříditi. Ministerstvo vynalezlo již leckteré naprosto neobyčejné formy konstituční; ale sotva která z nich odchylovala se tak ode všeho obyčeje, a sotva která byla tak nebezpečnou koruně, jakož i národnímu zastupitelstvu, jako jest tato předloha.

Koruna postupuje nám tedy dle §. 13. právo, jež jí přísluší. Nuže, je-liž pak tento §. 13. skutečně jen pouhým právem? Praví se v něm: „Jestliže v době, kdy říšská rada nezasedá, musí býti učiněna nalehavá opatření v některém oboru její působnosti, jest ministerstvo *povinno,* aby příští radě říšské vyložilo příčiny a výsledky toho opatření.“ Vidíte, pánové, že tento paragraf ani ve znění svém není pouhým právem, on spíše stanoví povinnost vlády, aby učinila opatření finanční tam, kde se ono ústavní cestou učiniti nemůže. O tom, jak

dostálo této povinnosti, respective kterak vykonala toto právo, jest vládě ospravedlniti se před širší říšskou radou; z toho plyne tedy, že se tu nejméně jedná zrovna tak o povinnost, jako o právo; avšak jen právo se může někomu darem postoupiti, nikoli však povinnost.

Jeť mimo to při každém daru zapotřebí dvou, totiž dárce a přijimatele daru. Má-li dárce právo darovati, pak nastává otázka, cítí-li se přijímající oprávněným, a shledává-li v tom svůj prospěch, aby dar ten přijal; je-li dar ten proň břemenem, tedy ho nepřijme. A takž tomu jest v tomto případě: neboť pouhé potěšení, rokovati o rozpočtu, jej kritisovati a o něm se usnášeti, není pro mne a zajisté pro mnohé členy této sněmovny nijakou náhradou za to břímě, kteréž přejmouti musíme jménem svým a jménem národů námi zastoupených; a to tím více, ježto tu jde o to, abychom břímě to přejali netoliko jménem svým vlastním, nýbrž zároveň jménem národů, kteréž nezastupujeme, za kteréž tedy ručiti nemůžeme.

Mimo to jest při každém daru také to na pováženou, že se nemůže něco darovati neobmezeně, jsou-li tím dotknuta také práva osob třetích. Tak tomu ale jest v této otázce: Uhři, Chorváti mají nepochybné, ústavou zaručené právo povolovati svůj podíl daní, a toho práva se nikde nezřekli. Ministerstvo, jak se zdá, soudí sice, že by bylo lze jich kontumacovati, ale přece až dosud si jaksi netroufalo, vysloviti ten náhled zřejmě. Co se týče Uhrů, tož ve příčině jich odvolávali se při jiné příležitosti na právo aspoň velice pochybné, totiž na právo válečné, na dobytí, to jest na násilí; ale vzhledem k Chorvátsku ani to neplatí, a ve příčině té připomínám vám sdělení čili Nejvyšší reskript, jakýž vydalo Jeho Veličenstvo k chorvátskému sněmu, v němž výslovně se praví, že Chorváti nijakým způsobem práv svých nezadali, že naopak dobyli sobě velikých zásluh o monarchii. Co pak se týče Sedmihradska, tož víme, že tato země ani nebyla vyzvána k obeslání říšské rady, že tedy tím méně může býti odsouzena práva svého in contumaciam.

Ale dejme tomu, pánové, že by koruna skutečně mohla plným právem postoupiti nám právo jí příslušející: ona tedy postupuje nám nyní ono právo, jež jí dle ústavy přísluší, totiž právo stanoviti rozpočet dle §. 13. z vlastní plné své moci. Toto právo koruny je absolutně svrchované, ono nezávisí na žádné sankci, vždyť se přece samo sebou rozumí, že koruna nebude svá vlastní práva a svá vlastní usnešení ještě jednou potvrzovati. Toto svrchované právo postupuje koruna nám; tímto právním skutkem vstupujeme teda my v plné držení práva koruny, my přejímáme v tomto případě veškeru moc královskou, teda plné právo svrchovanosti. Koruna musí se následovně v každém případě spokojiti s naším usnešením, neboť poněvadž jsme konali právo její *vlastní*, nemůže přece chtíti vlastní právo schvalovati ještě jednou. My jsme tedy ve svých usnešeních zde dokonale neodvisli, a následkem toho přiznání nepotřebujeme již ani čekati na sankci.

Důsledně jsme tudíž, jak již pan poslanec Grocholski pověděl, skutečný konvent. A o čem se tu o všem můžeme usnášeti, ačkoli to svrchované právo naše jest obmezeno jen záležitostí rozpočtu! Neboť, uvažte jen, co všechno náleží ku předloze rozpočtové! Předloha ta obsahuje také otázku o Benátsku, kteréž v rozpočtu našem vyžaduje značné výlohy, a jehož se vzdáti by snad někteří z nás mohli považovati za prospěšné; předloha budžetní jedná dále o celém stavu našeho vojska, jedná o vydržování našeho dvora, zkrátka o všem a každém, k čemu je zapotřebí peněz. My mohli bychom tedy tou plnou svojí mocností, mocí onoho korunou nám postoupeného práva dokonale svrchovaného usnésti se v těchto věcech o všem, o čem chceme. Pánové, vidíte, že to nemůže býti míněno do opravdy. (Pohnutí na levici.) A koruna zajisté nikdy neobmýšlela postoupiti nám takové právo, ona to nikdy obmýšleti nemohla. Výsledek tedy bude přece jen ten, že my budeme rokovat a opět rokovat, a že posléze koruna schválí nebo neschválí, jak se jí zlíbí. Z toho tedy plyne, že my v podstatě budeme přece vykonávati působnost toliko poradnou a nikoliv uzavírající.

Jestliže však z jedné strany ukazuji na nebezpečí, jež vzniká koruně důsledným provedením této zásady, tož objevují se mi neméně i ona nebezpečí, kteráž tím vznikají pro princip národního zastoupení. Pánové, mocí kterého práva my zde sedíme? Právem, jehož jsme obdrželi volbou našich sněmů zemských. Dáme-li se však cestou, kterou nám tu ministerstvo nabízí, tedy vzdáme se právního zdroje, z něhož jsme vyšli, tedy opustíme pravlastní půdu právní, pak nejsme tu více právem vlastním, jakožto zástupcové národů, nýbrž pouze z milosti vlády; od té chvíle jsme již jen úředníky, jsme toliko důvěrníky koruny. Pánové, shledávám, že ministerstvo tímto krokem chce degradovati říšskou radu na jakousi radu státní; pravím degradovati, neboť spatřuji veliký rozdíl mezi radou říšskou a radou státní. Říšská rada má část svrchovanosti, již koná společně s korunou; neboť, jak jistý známý ministr pověděl jednou r. 1848 před říšským sněmem: „Majestát lidu stojí na stejném stupni s Majestátem trůnu.“ Tohoto majestátu zastupitelstva se vzdáváme, zříkajíce se toho, abychom tu seděli vlastním svým právem, a přestavše na tom, abychom tu úřadovali jakožto důvěrníci vlády.

Shledávám tedy, pánové, že ministerstvo v té příčině, snad v nejlepším úmyslu, aby život konstituční ve skutek uvedlo, dopustilo se nápadného přestupku proti podstatě konstituční, ano že vlastní ústavu přímo podkopalo tím, že právo příslušející zastupitelstvu národů v říši podle vlastního jeho povolání přeneslo aneb alespoň přenésti chce na pouhý sbor důvěrníků. Tak by tomu bylo v tomto případě, kdybychom předlohu nám podávanou tou cestou přijali. Jest, jak pravím, veliký rozdíl mezi státní radou a radou říšskou, rozdíl, jako mezi sluncem a měsícem, jako mezi světlem vlastním a světlem vypůjčeným. My však, pánové, chceme jen vlastním světlem svítiti a nikoli vypůjčeným.

Naskytuje se dále otázka, máme-li se usnášeti jen o zemích vlastních, kteréž tu zastupujeme, anebo také o zemích zde nezastoupených? Ať si tu věc považujeme jakkoli, vždy uvázneme ve zmatku ideí, ve bludišti, ze kterého není vý-

chodu. Má-li usnešení naše platiti pouze pro země zde zastoupené, pak táži se, kdo že uzavírá pro země ostatní? A poněvadž přece usnešení namnoze nemůže se díti odděleně, nýbrž musí se díti současně, jakož to povaha věci sebou přináší, tož následuje z toho, že buď se musíme smlouvati s vládou. kteráž druhou polovici říše prozatímně zastupuje, nebo že ministerstvo oněch asi 150 hlasů, kteréž nám zde chybějí a kteréžto jen prázdnými lavicemi zastoupeny jsou, zde za ně odevzdá a k našim připočte, aby dosáhlo správného výsledku. Pánové, vidíte, že to nejde. Rozpočet se nedá děliti, to myslím je zcela zjevno.

Snad by se aspoň nejskrovnější části rozpočtu, snad justice, snad také kultus a vyučování po macešsku obmyšlené, snad by se aspoň ty mohly vyřizovati o sobě. Ale leviathany rozpočtu: vojsko, úvěr, vydržování dvora s ministerstvem zahraničným a s konsuláty, ty dokonce nemůžeme povolovati odděleně, to přece všichni nahlížíme. Jest tedy nezbytno, že usnešení námi učiněné zasáhne do práv zemí zde nezastoupených. Buď bude pak vláda šetřiti našeho usnešení, a pak jsme rozhodli o zemích zde nezastoupených, pak jsme zasedali zde jaksi k soudu nad nimi, pak jsme nevyslechnuvše jich, neznajíce jejich potřeb, přijali usnešení, kteréž se může pro celé jich postavení, pro jich blahobyt státi rozhodujícím na budoucnost. Jestliže si však ministerstvo ve příčině ostatních zemí vyhradí na všechen případ, že bude hájiti jich zájmy dle svého uznání, a tudy třeba také neschválí našich usnešení, tedy budou usnešení naše učiněna do větru.

Jest patrno, že my při ukrytí úvěru nemůžeme přece říci: Povolujeme tři procenta na úroky státního dluhu, ostatní dvě procenta ať zapraví uherské země. Pan Grocholski již poukázal k tomu, že i to bylo by usnešením, neb usnešení to vyměřuje plat ostatních zemí na dvě procenta. Ale vždyť je možno, že by na ně snad připadlo menší procento, že chtějí platiti méně. Právě tak mohli bychom vojákovi, jenž dnes má 21 kr. mzdy, říci: My povolujeme na jednoho muže denně jen 13 kr., to ostatní ať zaplatí Uhry. Čili: bochník komi-

sárku, jenž se dává vojákovi, budiž budoucně jen z polovice rakouský v užším smyslu, z polovice uhersko-chorvátský; budiž z polovice konstituční a z druhé polovice absolutní! (Veselost v levo.) Toť přece patrně nejde!

Pan finanční ministr nám pravil, že schodek nastávající nám letošního roku bude obnášeti asi 110 millionů. On vyslovil se sice velmi rozhorleně proti všemu dělání dluhů, hned potom však zase doložil, že nic jiného nezbývá, než zapraviti polovici schodku půjčkou, druhou polovici zvýšením daní. Dejme tomu, že bychom shledali, že půjčka jest nejvhodnějším prostředkem k uhražení schodku, tož jest usnešení to rozhodujícím také pro země uherské; anebo rozhodneme-li se pro opak, uzavřeme-li zvýšiti daně, tedy jsme zároveň uzavřeli také zvýšení daní pro země uherské. Tu není vyhnutí.

Tedy, pánové, ať se točíme a vyhýbáme jakkoliv, vždy zase k tomu přicházíme, že musíme země zde nezastoupené kontumacovati a o nich rozhodovati, a k tomu patrně nejsme oprávněni. Pánové, nechť si nám vyčítají formalismus anebo skrupulantství, *já* to nazývám projevem citu právního a věcí svědomí. Tolik považoval jsem zapotřebí říci všeobecně.

Obrátím-li se nyní k zemi, jejímž zástupnictvím jsem poctěn, tož vím jasně a určitě, co jest mým mandátem. Můj mandát čelí k tomu, že se mám ve spojení se všemi zástupci rakouských národů usnášeti o předlohách finančních. Rozumí se samo sebou, že při smlouvě o zaražení společnosti, jež se uzavírá mezi několika osobami, účastenství, k němuž se účastníci zavazují, obsahuje jen ten obor a jen onu formu spolupůsobení, ku kterým bylo uděleno svolení. Svolil-li jsem tedy, že budu náležeti ke spolku pěti určitých členů, nenásleduje z toho ještě, že jsem přivolil též ke spolku toliko dvou členů této společnosti. Tím se poměr právní zcela a úplně mění.

Chci na vysvětlenou uvésti prostý příklad. My v Rakousku tvoříme jaksi rodinu národů; dejme tomu, že jsme uzavřeli provozovati v domácnosti pospolu divadelní představení ve svém domácím divadle (Nepokoj a sykot v levo), dávati

na př. Romeo a Julii. (Vzrůstající nepokoj a hlasy v levo: Jak sprosté!) Čechovi připadla by úloha Romea... (Je přerušen.)

Předseda: Všeobecná nevole, jež se vyslovuje, vám snad ukáže, že vaše řeč nyní počíná se bráti směrem, jenž se nesnáší s důstojností vysoké sněmovny a se slušností.

Rieger: Myslím, že jsem tím slušnost v ničem a nijak...

Předseda: Dovoluji si jen to krátké připomenutí.

Rieger (pokračuje): Chtěl jsem jen poznamenati, že se představení nemůže dávati bez Julie. (Veselost.)

Řeklo se nám, pánové, že se máme povznésti nad takovéto formálnosti. Pánové, mám-li od někoho mandát, jest to mou povinností, abych přísně šetřil mezí svého mandátu. Mám ovšem právo přijmouti pro toho, kdo mi mandát dal, závazek v mezích mandátu toho, ale nemám dokonce práva učiniti tak, by se zavázal také za jiné. Jestliže by skutečně mohla povstati pochybnost o dosahu našeho mandátu, tedy bych řekl: Vždyť jest pomoc snadná, obraťme se k tomu, kdo nás vyslal. Myslí-li tedy vláda, že mandátu svého šetřiti nemusíme, aneb že by bylo vhodno, aby se náš mandát rozšířil, nuže, ať se zeptá našich splnomocnitelů. Čas i možnost k tomu máme. Neboť, jak se věci mají, víme všichni, že se nyní má nejprve rokovati o předloze finanční v komitétu, jenž se má teprva zvoliti, že tím projdou dva měsíce a snad i více, a že naše rokování a usnešení o rozpočtu snad také zaujme dva měsíce. Ptám se vás tedy, zda nebylo možno svolati před tím časem zemské sněmy a optati se na jejich mínění v otázce tak důležité? Jestliže sněm nám pak řekne, abychom se jali pojednávati o předloze, řekne-li nám: Já vás k tomu splnomocňuji, pak mají se věci jinak, pak podrobíme se usnešení sněmovnímu anebo vzdáme se svého mandátu. (Nepokoj v levo.) Ale až dosud ten případ nenastal.

Jest mi ještě promluviti o zvláštním statoprávním poměru naší země a prosím vás v té příčině o trochu trpělivosti. Mluvím, jak mi to káže mé přesvědčení a mé svědomí. Pánové! My víme všichni, v jakých poměrech trvalo Rakousko

až do r. 1848. Rakousko až k r. 1848 nebylo státem jednotným, ba ono bylo skutečně jakýmsi státem foederativním (Nepokoj v levo), jehožto jednota byla podmíněna a zajištěna mocí panovníkovou více nebo méně absolutní. Byly tu země mající úplnou svoji ústavu, jako ku př. Uhry, Sedmihradsko a Chorvátsko. Byly země požívající důležitých práv konstitučních a zejména práva povolovati daně: sem patřily země koruny České, Horní a Dolní Rakousy. Dále byly jiné země, kteréž měly vzhledem otázky berničné, vzhledem na postulat jen právo porady, a nikoliv právo o nich se usnášeti; pro ně nebyla tu *quaestio an*. Konečně byly ještě jiné země beze všeho zastupitelstva, kterými se vládlo absolutně. Pánové, všecka tato zřízení zakládala se na statoprávních poměrech pocházejících ze starých dob od staletí. Zejména co se týče zemí koruny České, tož tvoří tato práva, abych tak řekl, ostatek oněch podmínek, pod kterými dům Habsburský vešel v držení České koruny; práva ta nikdy právně nebyla zrušena a jsou tedy podnes po právu platna.

Řeknete mi snad, že tyto staré sněmy byly pouhými přeludy, že skutečných práv neměly; pánové: kdo však otázku tu zkoumal blíže, ten ví, že některé sněmy, jako zejména český sněm, měly skutečně práva značná, jež dokonce nebyla tak bezcenná, jak se snad některým zdá. Ze mdlého způsobu, s jakýmž předešlí stavové práva ta časem vykonávali, nemůže se souditi, že by práva ta byla bez ceny. Také uherský sněm vykonával časem, a jmenovitě ještě za vlády Metternichovy svá práva namnoze velmi mdle, proto však nevzdal se nikdy svých práv.

Řeknete mi, že to bylo zastoupení pouze stavovské, při čemž veliká massa lidu byla pominuta. Na to jest mi podotknouti, že mocí ústavy ku př. u nás v Čechách veškerá města královská byla oprávněna k zastoupení na sněmu zemském, počtem 66 měst. Dále platila ve starém českém právu zásada, že každý, kdokoli v zemi držel statek svobodný, či jak se praví ve starých pramenech, kdo má na zemi, byl oprávněn, aby na sněmu byl zastoupen anebo sám přítomen. Pouhým

tím faktem, že robota se vykoupila a poddanství se zrušilo, stal se také sedlák svobodným vlastníkem půdy, a mocí starého práva příslušelo mu tedy od té chvíle také právo zastoupení na sněmu. Názor ten není míněním pouze soukromým, a byl také v Čechách uznán úředně od koruny a vlády zemské, neboť Jeho Veličenstvo císař Ferdinand, řídě se těmito zásadami staré ústavy, rozšířil patentem svým ze dne 8. dubna 1848 zastupitelstvo zemské také na města nekrálovská, dříve poddaná, a na všechen lid venkovský. Na Moravě se dokonce r. 1848 toto zastoupení lidu venkovského a malých měst nekrálovských již i stalo na sněmě skutkem.

Z toho tedy plyne, pánové, že tyto země, kteréž považuji za osoby právní, nikoliv nebyly bez práv, když ústava vyšla; ony v skutku již měly ústavní právo, a sice velmi cenné ústavní právo. Když Jeho Veličenstvo, upouštěje ode všech pokusů vládnouti říší mocí absolutní a centralisticky, vydal z nejvyšší, plné moci své diplom říjnový, tu prohlásil, že tím chce podání a právní názory jednotlivých zemí a národů uvésti v souhlas s potřebami veškerého mocnářství; a *jakým* způsobem se to má státi, to vyslovil také v diplomu říjnovém: on tam zcela přesně vytknul právo, kteréž příště má příslušeti říšské radě, i právo, kteréž má pozůstati sněmu. Diplom ten byl národem naším přijat s radostí, neboť v celé zemi nebylo nikoho, kdož by nebyl ochoten býval postoupiti některé právo zemské, pokud by toho bylo třeba pro zachování moci a jednoty celého státu. Aby se tedy vyrovnalo, co jest ve prospěchu jednotlivých zemí a jich historických práv, s potřebami veškeré monarchie, to bylo vůdčí ideou mocnáře, a k této přidal se náš národ ochotně. Když pak sněm český a národ český ochotu svoji v té příčině vyslovil a také skutkem dosvědčil, tož chtěl tím své vlastní, výhradné a samostatné právo k povolování daně postoupiti *jen veškerenstvu monarchie*; ale toto postoupení učiněné veškerenstvu říše nezahrnuje v sobě také postup ve prospěch jen jedné částky veškerenstva: neboť pak by přešlo právo jen od jednoho zlomku ke druhému. V tom ohledu tedy, pánové, pokládám za svou povinnost hájiti

a zachovati v neporušenosti práva našeho sněmu a našeho národu.

Myslím dále, pánové, ač byl-li vůbec předmět ten tak naléhavým, že ministerstvo mohlo vyříditi jej způsobem, jenž by žádné platné právo státní nebyl porušil; ministerstvo mohlo se nejprve otázati sněmů, chtějí-li přistoupiti k rokování o rozpočtu způsobem takovým; snad také mohlo pokusiti se, aby dalo vyříditi otázku finanční schvální kommissí ze sněmů svolanou, jestliže otázka ta byla vůbec tak naléhava a neodkladna. Myslím, že odpor Uhrů a Chorvátů nesměřoval ani tak proti společnému povolování daní k účelům celé říše vůbec, jako spíše proti té určité formě povolení, na kterouž se zpěčovali přistáti. Vždyť i samy Uhry prohlásily, že chtějí v jednotlivých případech vstoupiti ve vyjednávání. Soudím tedy, že by se také v této věci byla docílila ochota u různých národů za Lítavou. Ministerstvu zdálo se arci mnohem jednodušším a snadnějším, předložiti rozpočet této zde shromážděné radě říšské, bez ohledu na to, že je neúplná i co říšská rady *užší*, neboť vycházelo z toho náhledu, že zde nalezne k tomu větší povolnost. Avšak tím se ta otázka pro celý stát nerozřešila, nýbrž jen obešla.

Ministerstvo nám praví, že tato předloha je nutna, aby se povznesl úvěr státu; alespoň se zdá, jakoby finanční ministerstvo za to mělo, že je třeba, aby se k vůli povznešení úvěru již nyní o otázce budžetní pojednávalo. Ale zdaž to spomůže? Pánové! Jeť to známá věc, na čem se zakládá úvěr soukromníka. Na tom, má-li možnost platit a má-li dobrou vůli platit. Tatáž zásada platí také u státu. Ptají se i zde, bude-li stát moci dostáti svým závazkům, a bude-li k tomu ochoten. Nuže, ptám se vás, prospěje-li se jedné či druhé podmínce kreditu, když se úvěr tímto shromážděním povolí? Můžeme-liž uzavříti, že toto shromáždění jest zastoupením celé říše? Pánové! toť by byla statistická chyba, chyba v počtu, a není v moci žádného člověka, aby uzavřel, že dvě a dvě — je šest. Bude to po celém světě a po všecky časy jen čtyři. Však bankéři rozhodující na trhu světovém přece budou vždy vě-

děti, že zapravení daní a úvěru povolily jen ty a ty země, které jsou zde zastoupeny, a ty ostatní ne. Tu tedy neplatí žádné falešné množení. Nestává, pánové, na světě nic nepodanějšího než čísla. Můžeme číslo děliti do nekonečna, ale ohnouti nebo přelomiti je nemůžeme. Tím se tedy nic nezíská na světovém trhu vzhledem na přesvědčení, že dlužník, totiž rakouský stát, zaplatí své dluhy. Ale táži se vás, zdali se tím co získá, aby stát se stal schopnějším platiti nebo aby mu svět spíše věřil, že je schopen platit? Pánové! Aby mocnářství bylo schopno platit, to zakládá se na jeho jednotě a sjednocenosti, na spojení jeho přirozených hmotných a umělých sil. Rozdělte tyto, pak jste také zmenšili jeho schopnost ku placení, a je to tak, jako byste byli místo celého statku svého dali jen část statku za hypotheku; tím byste bezpečnost a schopnost ku placení nerozmnožili, nýbrž umenšili. Shledávám tedy, že se podle zásad statohospodářských úvěr státu v obojích svých podmínkách, bude-li se budžet tímto způsobem vyřizovati, nikterak nezvýší, nýbrž že se tím spíše vydá v nebezpečí.

Táži se vás dále, jakýže praktický výsledek má vlastně míti to rokování o rozpočtu? Pro rok 1860 může to rokování poskytnouti jen ten drahocenný prospěch, že nás poučí o velikosti schodku a o tom, jak povstal. Deficit jedenkráte je tu, je z veliké části uhražen, ovšem že novými dluhy; ale buďsi, to je věc odbytá, na níž se nic více měniti nedá. Avšak i pro nastávající rok, a až do těch dob, než se k tomu dostaneme, abychom o finančních předlohách jednali a je vyřídili, bude předložený rozpočet z větší části neodvolatelně stráven, aneb aspoň o něm rozhodnuto. Nedá se asi ani tu nic více měniti. Mimo to řekl nám J. Excellence pan finanční ministr sám výslovně, že pro letošní rok není již dobře možno, co měniti, ježto je již vše dle toho zařízeno. On však pověděl nám též dále, že v nejdůležitějších částech rozpočtu, a sice právě v těch jediných, kde by se dalo docíliti zmírnění nebo značnější úspora, je snížení nemožno. Pravil nám zejména, že čest, mocnost a bezpečnost státu káže nezbytně, aby se

armáda v nynějším stavu svém zachovala. Co se týče cti, mám o tom své náhledy. Myslím, že by se důvod ten ani neměl bráti v úvahu, poněvadž se ho tak často zneužívá. Přivádí-li se ku př. nějaký kavalír na mizinu lehkomyslným dlužením, tedy vždy se vymlouvá: „Čest mého domu, čest mého jména vyžaduje takového nákladu.“ A se vší tou ctí stane se konečně bankrotářem, a nevím věru, je-li to právě s prospěchem jeho cti. Právě tak dělo by se našemu státu, kdyby čest byla pokládána za vůdčí zásadu při stanovení rozpočtu.

Ale jinak se to má s bezpečností státu. Pánové! nepochybuji ani na okamžik, že bezpečnosti naší arci hrozí nebezpečí. Hrozí jí nebezpečí zejména v Benátsku, kde třeba nám každé chvíle býti připravenu na útok; na hranici chorvátsko-srbské hrozí snad v nejbližší době vypuknouti veliký boj, jenž snad může se státi evropským, boj, do něhož náš stát bude stržen jakousi nutností, poněvadž jest mu hájiti zde zájmy důležité, zejména v Bosně a Hercegovině. Máme ve státě našem zemi nabytou v novější době, zemi, kteráž abych tak řekl, je vztyčena jako ukazováček, aby naznačovala státníkům našim politiku, jíž se mají držeti. Směrem k Levantě jest nám souzeno, abychom se stali dědici staré Venecie, a směrem k jihu stane se nám asi nutností, abychom k obrubě Dalmatska získali také kabát Bosny a Hercegoviny. V takovýchto okolnostech zdá se mi přirozeno, že můžeme býti v nejbližší budoucnosti zapleteni v takovou válku. Též poměry v Uhrách nejsou dosud nijak uspokojivy. a my nevíme, jakého novoročního přání se nám dostane. Za těchto okolností je těžko příti se s vládou, a skutečně nebude dobře možno, abychom, co se týče armády, něco usmlouvali nebo utrhli.

Vidíte tedy, pánové, že pustíme-li se do jednání o rozpočtu, nemůžeme nikterak docíliti nápravy neb úspory jakkoliv podstatné; že tedy z rokování našeho opravdové výsledky vyplynouti nemohou; a k vůli tomuto marnému účelu, tuším, bylo by zajisté velmi nevhodno, ba velmi nebezpečno, porušiti ústavu.

Kromě toho nedostává se nám ve všech těchto věcech rozhodující morální váhy; a této morální váhy, kteráž by s jakousi rozhodnou mocí mohla přiměti vládu, aby zavedla úspory v tom neb onom oboru, této váhy můžeme nabyti jen jakožto *veškerá říšská rada*. Prozatím však nemůže nic jiného býti cílem anebo účelem usnešení našeho než to, že odpovědnost, již ministerstvo vlastně má nésti samo, přejde na bedra naše, a ministerstvu se tím způsobem ulehčí. Já však myslím, že nepustíme-li se sami do věci, a ponecháme-li odpovědnost na ministerstvu samém, tož bude si ono počínati snad tím obezřeleji a spořivěji; neboť jinak ovšem, rozdělíme-li se s ministerstvem o odpovědnost, nabude ono volnější ruky a bude mu snadno ospravedlniti se před příští říšskou radou úplnou. Pan finanční ministr nám pověděl, že na tento rok jest nám povoliti deficit 110 millionů zlatých; naznačil nám, že se tento deficit má uhraditi z části zvýšením daní a z části půjčkou. On rozeznával schodek mimořádný a řádný, což mimochodem řečeno, u mne nemá významu, neboť řádný deficit překračuje u nás již všechen řád, a mimořádný deficit stal se u nás řádným. Řečené to dvojí zlo jistě nás očekává, a nezbývá než podrobiti se nevyhnutelnosti a ponechati ministerstvu odpovědnost za jeho kroky. Abychom tuto od ministerstva přejali, zdá se mi velice na pováženou.

Pánové, jsme, jak jsem již podotknul, v rakouském mocnářství jaksi ve svazku rodinném, jest nás tu mnoho národů mezi sebou a pospolu. Jest mezi námi jakási rivalita, kterou nelze popírati. V okolnostech takových jest pro nás tím více na pováženou, abychom se jali o tom rozhodovati, co nám nepřísluší; mimo to již tomu tak bývá, že křivda, kterou bratr bratrovi učiní, bývá pocitována hlouběji nežli křivda, kterouž jemu učinil cizí; a musí-li se nám již, abych tak řekl, dostati trápení a bolesti, je-li nám to nevyhnutelně usouzeno, pak snesou to bratři všichni pospolu snadněji, když jim je udělí, abych tak řekl, otec sám osobně, než aby si bratr proti bratru moc tu osoboval. Myslím tedy, že bychom, přistoupivše na to, jak již poslanec Grocholski pověděl, vzbudili

jen rozhořčení v zemích nezastoupených, rozhořčení oprávněné tím, že bychom se jaksi činili pány nad nimi, čehož nikdy činiti nemáme.

Jak již dotčeno bylo, počneme-li pojednávati o všech předlohách nám podaných, musíme nutně prejudikovati jiným, protože mnohé z těchto předloh, jmenovitě předloha týkající se upravení poměrů banky, kde o to jde, aby se privilegium banky cedulové prodloužilo na léta, nutným způsobem zasahá rozhodně také na úvěrní poměry oněch zemí. Jednání naše by tedy nikterak neprospělo svornosti a jednotě monarchie, nikterak neprospělo též jejímu úvěru, nýbrž spíše hrozilo mu nebezpečím.

Já spatřuji v tom dále také porušení jednoty monarchie, a spatřuji v tom nebezpečné uvádění dualismu; a to jest mi pohnutkou veledůležitou, abych se vyslovil proti návrhu výboru. Jakmile jsme jedenkráte podle předlohy této vykonali právo povolovati daně pro země zde zastoupené, pak — a třeba bychom to učinili s výslovným ohražením, že to nemá být na újmu právu ani povinnosti říšské rady úplné — pak nic nám to vše neprospěje; události budou mocnějšími a budou účinkovati svým rozhodujícím vlivem. Jakmile jsme jednou povolili rozpočet v užší radě říšské, řeknou Uhři a Chorváti: Vy jste to již jedenkráte za sebe povolili, jde to tak, a můžete tak i podruhé učiniti. Tím se dualismus stává skutkem, a pánové, toť největší nebezpečí, jaké pro monarchii znám.

Jestliže my, abychom vyhověli okamžité potřebě, uchopíme se prostředku, jak se nám právě namane, tedy se tím věci nezpomůže. Tonoucí chytá se stébla, ano třeba i břitvy. Zdá se, jakoby nouze nás nutila rokovati o rozpočtu, nás všechny to pudí otázku tu vyříditi, ale tažme se, zdali to nyní něco prospěje? V hlavní věci zajisté nic nezpomáhá, uchopíme-li se k tomu nevhodného prostředku.

Pánové, naše bída finanční, jak jeden řečník přede mnou pravil, není vlastně finanční, jest mnohem spíše bídou politickou. Táži se vás, jak že povstal ten ohromný deficit? Povstal následkem vládního systemu, jaký byl zaveden v posled-

ních 12 letech, kdy násilím chtěli zaváděti centralisaci absolutní, centralisaci, která všechny země a národy nespokojenými učinila. Tím nastala nutnost, aby se valná armáda pohotově udržovala, a množství jiných nákladů se činilo, na úřady, na policii, četnictvo atd. Toť jest zdrojem našeho schodku, toť jest původem nynějšího zdrcujícího břemene státního. Máme-li býti s to, abychom nebezpečí to zažehnali, abychom to státní břímě se sebe svalili, pak není jiné pomoci, než nastoupiti na cestu opačnou. Musíme hleděti, jak bychom národy uspokojili a je zabezpečili ve příčině jejich práv. Jestliže toho dosáhneme, pak nebude nám zapotřebí, abychom vydržovali celé armády, kteréž by je hlídaly. Pak také umenšíme své výlohy, a pak se také úvěr rázem napraví — a tím jest čest nejlépe zachována. (Bravo v pravo.) To jest můj náhled o věci a myslím, že jen politické prostředky zpomohou našim financím.

Jak se mi zdá, má dnešní předloha spíše ten účel, aby byla panu státnímu ministrovi jaksi k ruce při provádění jeho díla a zkušeností potvrdila životní sílu ústavy únorové. Já však myslím, že by poměr měl býti opačný. Ne finance, beztoho špatné, ne pan finanční ministr měl by sloužiti k tomu, aby panu státnímu ministrovi na nohy pomáhal, nýbrž naopak: pan státní ministr má pomoci finančnímu ministrovi. (Bravo, bravo v pravo.) V jeho moci, jeho povoláním to bylo, aby živly dosud se zpouzející uspokojil spravedlivými ústupky, aby v život uvedl neb alespoň uvésti hleděl takový stav věcí, při kterém by se dobře dařilo všem národům mocnářství. Dokáže-li to, pak se také polepší náš úvěr a valuta. K tomu však, pánové, jest třeba šetřiti přísně spravedlivých požadavků národů; tato šetrnost zajišťuje monarchii budoucnost (Veselost v levo), a musily by požadavky ty platiti více, než ledajaká forma konstituční. Jest třeba dohodnouti se s národy, jest třeba, aby se přání jejich chovala v úctě, a aby se na základě přání jejich oprávněně vyslovených přikročilo pak ke změně poměrů ústavních, ale nikoliv ke změně jednostranné aneb ku porušení ústavy, kteréž nevede k cíli. Ne pouze ja-

kési konstituční formy, nýbrž dobrá shoda s národy vede k upevnění státu, a věru zde jest mnohem spíše na svém místě výrok: Salus reipublicae suprema lex esto.

Opakuji to, pánové, jest mé přesvědčení, že bychom přistoupivše k rokování o rozpočtu, porušili právo svých mandantů, a nijak neprospěli státu, nejméně pak úvěru; pokládám to tudy za politickou a právní svoji povinnost, hlasovati proti předloze a zdržeti se hlasování, respective volby. Pánové! Jest to mé přesvědčení, věřte, že pouhá forma, aby námi byly daně povoleny, nezpomůže našim financím; soukromník snad může si pomoci podobnými prostředky, kteréž mají něco značiti před věřiteli a kteréž je mají získati jakousi zdánlivostí, stát nepomůže si tou cestou nikdy. (Bravo, bravo v pravo.)

Po Riegrovi promluvil ještě krátce Smolka, přidávaje se k vyjádření Grocholského. Když pak opposici odpověděli ministr Schmerling a zpravodaj Giskra, přikročeno ke hlasování. Za návrh Clamův svrchu uvedený (str. 164) povstala toliko pravice, teda propadl; potom byl většinou přijat návrh výboru.

Také ještě v též 89. schůzi bylo voleno do finančního výboru. Opposičníci, totiž 39 poslanců, při volání jejich jmen odpovídali: Nevolím. Volby se účastnilo 136 poslanců; mezi zvolenými nacházel se jeden Čech, dr. Pražák z Moravy, Polák žádný. Po vyhlášení výsledku volby oznámil Pražák, že volby nepřijímá. „Myslil jsem (vece), že vyjádření, ježto jsme o tom učinili dílem ve výboru, dílem ve sněmovně, dílem k našim pp. kollegům, pohnou slavnou sněmovnu, aby volbu na nás neobracela. Také nemíním, že by obyčejná pravidla řádu jednacího mohla platiti v tomto přítomném případě, neboť řád jednací dle mého mínění vydán byl toliko k vyřizování předmětův náležejících k působnosti užší rady říšské“ (St. prot. 2105). Předseda přijal resignaci Pražákovu, a nazejtří finanční výbor byl doplněn dodatečnou volbou. Toho dne 19. prosince sněmovna odročila se přes svátky vánoční až do 4. února.

V 93. schůzi 12. února 1862 poslanec Giskra učinil pilný návrh, aby vláda byla zmocněna vydatí 200.000 zl. na neodkladnou *podporu obyvatelů v zemích navštívených povodněmi*. Giskra po přečtení svého návrhu byl nejprve vyzván, aby odůvodnil jeho pilnost; on však neuznával toho potřebu, žádaje toliko presidenta, až sně-

movna rozhodne o pilnosti toho návrhu, aby mu dal slovo k jeho odůvodnění. Tu povstal Rieger mluvě takto (St. prot. 2196—2197):

Prosím o slovo. Lituji velice, že se musím opříti návrhu, jenž se zakládá na humanitě, a za nějž nejlépe se přimlouvá v prsou každého člověka útrpnost a cit lidský. Bylo by to mnohem populárnější, kdybych návrh ten podporovati chtěl co nejvřeleji, bohužel nemohu tak učiniti pro politické své přesvědčení.

Předseda: Račtež si, pane poslanče, s řečí svou jen poshověti, až pan navrhovatel svůj návrh odůvodní. Jedná se pouze —

Dr. Rieger: Jedná se o pilnost návrhu.

Předseda: Jedná se pouze o to, uzná-li sněmovna pilnost návrhu. Ponechám vám pak slovo.

Dr. Rieger: Vyslovím se právě o pilnosti návrhu. Pánové! Věc jest jednoduchá, nebudu o ní šířiti mnoho slov. Nemůžeť něco býti věcí pilnou pro slavnou říšskou radu, co vůbec není věcí slavné rady říšské. Nuž, je-li to nepochybno. netřeba mi vlastně podávati dalších důkazů. Záležitost, jež povahou svou náleží ku př. před Vídeňský magistrát anebo před dolnorakouský sněm, není patrně návrhem pilným pro slavnou radu říšskou. Že však tato záležitost nenáleží před slavnou radu říšskou, leží na snadě. Jestiť to právě otázkou finanční. My jsme říšskou radou užší, a nepřísluší nám tedy rozhodovati o otázkách finančních.

Mohlo by se mi namítati, že slavná sněmovna již se usnesla sestaviti finanční výbor a odkázati mu k poradě otázku rozpočtovou. To však nestačí, aby mne přesvědčilo; vždyť při odůvodnění onoho návrhu bylo vytčeno, že se tím slavná rada říšská dokonce nemění v říšskou radu širší, a že jí kompetence této nijak nepřísluší původně a přirozeně, nýbrž že jenom Jeho Veličenstvo vzdal se práva jemu příslušejícího, učiniti v záležitostech finančních opatření prozatímné, a že toto právo jaksi z vlastní plné své moci přenesl na slavnou radu říšskou. Bylo-li tomu tak, když se jednalo o rozpočet vůbec, a zastával-li se návrh, aby se zde rokovalo o rozpočtu jen z ohledu k naléhavé potřebě státní, tedy to neplatí ve případě

tomto. Ve případě tomto na povolení 200.000 zlatých nedošlo od Jeho Veličenstva podobné splnomocnění. Myslím tedy, že to, co stalo se ve zvláštním případě, stalo se jen ad hoc a nemůže se rozšířením činiti ve všech případech, poněvadž výjimka — a jen o výjimku se tu jedná — nemůže se státi pravidlem.

Dále však myslím, že návrh není naléhavým a pilným proto, že jsou tu jiné sbory, jimž jest činiti opatření v tom postavení, pokud je naléhavé. Takovým sborem jest slavné ministerstvo samo, kteréžto nezbytně pilné potřeby ukojiti může, žádajíc napotom schválení rady říšské. Takovýmto sborem jest dále zemský výbor v každé jednotlivé zemi, jenž postarati se může o pomoc z prostředků zemských. Z těchto důvodů jsem tedy proti pilnosti návrhu, a dovoluji si učiniti následující návrh:

Slavná sněmovna račiž se usnésti: Předpokládajíce, že jednak ministerstvo, jednak pak zemské výbory, bezpečíce se na dodatečné schválení cestou ústavní, učiní čeho třeba, aby dle možnosti odpomohli bídě postižených letošní povodní, přecházíme o pilnosti návrhu poslance Giskry k dennímu pořádku.

Potom byl návrh Riegrův zavržen; hlasovalať zaň toliko pravice. Návrhy Giskrovy byly přijaty.

Do výboru ku poradě o předloze vládní, týkající se uvozovacího zákona ku prvním čtyřem knihám zákonníka obchodního, zvoleni byli mezi devíti členy dva z Čechů, Pražák a Rieger, z Poláků nikdo (St. prot. 2233). Tentokrát volilo se z devíti oddílův, ve které sněmovna se dělila.

Dosti zajímavá debata rozvinula se o *zákoně tiskovém*. Vláda nutkána jsouc ze sněmovny, předložila osnovu zákona o trestním řízení ve věcech tiskových. Výbor, jehož zpravodajem byl dr. Taschek, předlohu vládní podstatně proměnil uvedením do ní poroty, tak že by *v processech tiskových rozhodovati měla porota*, ačkoli trestní řízení o jiných zločinech a přečinech mělo by prozatím zůstávati bez poroty dle řádu trestního vydaného roku 1853. Proti návrhu výborovému korutanský poslanec Tschabuschnigg učinil návrh jiný v ten smysl, aby výbor na základě platného obecného řádu trestního i předlohy vládní vypracoval jinou osnovu zákona o řízení trestním ve věcech tiskových, ve kteréž by byla odstra-

něna zásada, že k rozhodování o vině výjimečně mají býti přivoláváni porotci. V týž rozum proti porotám v záležitostech tiskových mluvili z Němcův Mende, Waser, Schindler a ministr Lasser. Ve prospěch porot, třeba by prozatím toliko v processech tiskových mohly býti zavedeny, přimlouvali se z Němců Giskra a Mühlfeld, z Poláků Zyblikiewicz, z Čechů Rieger. Tento dostal se ke slovu ve druhý den této debaty, totiž v 95. schůzi 21. února. Mluvil v řadě po Schindlerovi a ostatních řečnících již jmenovaných. Řeč Riegrova ve prospěch poroty zněla takto (St. prot. 2241—2246):

Z generální debaty o řízení ve věcech tiskových vyvinula se debata o otázku, mají-li se ve věcech tiskových zavésti porotní soudy čili nic. Pronesli se již o této otázce odborníci tak znalí, že mně, kterýž se v tom pokládám jen jaksi za dilettanta, jest velmi těžko pouštěti se s nimi do boje. Avšak nemohu jinak než vysloviti své přesvědčení v ten smysl, že ty důvody, jakéž oni uváděli proti tomu, aby se porotní soudy již nyní zavedly, zdají se mi naprosto nezávažny a nikterak mne nepřesvědčily.

Nejedná se zde o to, abych pronesl řeč na obranu poroty vůbec; neboť žádný z řečníků, kteří mluvili přede mnou a vyslovili se proti nynějšímu zavedení poroty, nepopíral užitečnost, velikou důležitost a všeobecnou potřebnost tohoto zřízení. Oni naopak všichni jednohlasně o tom se vyslovili, že to jest instituce výborná a že má se zavésti co možná nejdříve. Důvody, kterými spor vedli, čelily, jak nám řečeno, jen proti *částečnému* zavedení poroty; avšak některé z důvodů těch jsou patrně toho způsobu, že mluví zároveň proti porotě vůbec. Takovým jest zejména důvod, jejž ctěný pan řečník přede mnou (Schindler) přednesl — nevím jestli ze starého anebo nového Pitavala. (Veselost.) Bylo by to tuším tolik, jako nositi sovy do Athen, kdyby zde někdo chtěl ještě hájiti porotu co takovou. Obmezím se tedy tím, abych vyvrátil důvody pronešené proti částečnému nyní zavedení poroty.

Pravilo se nám předně, že částečné zavedení poroty je zhoubným; já, pánové, to pochopiti nemohu. Je-li porota v celku spasitelnou, tedy nám lék ten také v malé a třeba homeopatické dávce zajisté neuškodí; je-li nám dovoleno po-

žiti věc v celku, tedy nebude to ani hříchem ani zločinem, požijeme-li té věci aspoň částku.

Řeklo se nám, že se porotcům u nás bude ještě nedostávati cviku; ale, pánové, někde musíme přece počíti, a jest snad prospěšno, přejdeme-li tak zvolna k užívání soudů porotních.

Pravilo se nám, že není třeba, aby se nyní porota částečně zavedla v soudech tiskových, poněvadž prý beztoho zřízení porotní nejspíše bude příštím rokem zavedeno vůbec. Pánové, jsou lidé, kteří říkávají: Zítra, zítra, jen ne dnes. Já však jsem z těch, kdož praví: Neodkládej na zítřek, co můžeš učiniti dnes. Jest sice možno, že porotní soudy budou zavedeny vůbec již příštím rokem, avšak kdož nám za to ručí? Viděli jsme, jak vleklo se to u nás po dlouhá léta, že dokonale vypracovaný zákon o řízení soudním ležel ve stavu připravenosti, a přece zákon ten hotový nevstoupil do života.

Pravilo se nám dále, že jsme si vyhradili při jiné příležitosti vysloviti se o základních otázkách zákonodárství soudního. Avšak, pánové, princip řízení veřejného a ústního, princip soudů porotních je zřízením, jež souvisí tak úzce s celou podstatou konstituční, že si konstituční formy bez nich nemohu ani mysliti, a že jsou tedy jaksi s pojmem konstituce nerozlučně spojeny; a také Jeho Veličenstvo ve své trůnní řeči vyslovil svou vůli v ten smysl, že se osvědčené formy konstituční v monarchii naší zavésti mají. Dle toho tedy o principu řízení veřejného a soudů porotních u nás již nemůže ani býti sporu.

Uvádělo se dále, že patřičným základem poroty jest pouze a jedině process obžalovací. Možná, že tomu tak jest; ale i to jest neméně pravdou, že nic nám nebrání, proč bychom tento process obžalovací v tiskovém řízení soudním zavésti nemohli.

Největší váha námítek proti nynějšímu zavedení poroty soustřeďuje se v té úvaze, že tím ona města na venkově, kde jsou soudy tiskové a kdež porotci býti mají, stanou se ohni-

skem agitac, že z porotců stanou se stranníci, že tito snad namnoze obžalovaného propustí, a že tím vzniknou pro společnost, pro život ústavní atd. nebezpečí, kteráž odvrátiti lze toliko přísným vykonáváním soudnictví. — Nesdílím té obavy. Pánové, při všech institucích právních jest nade všecko důležit účel, aby se pronášely nálezy spravedlivě, neodvisle. Nuže ptám se: budou-li u nás v záležitostech tiskových spravedlivěji a neodvisleji nálezy své činiti soudcové placení nebo porotci? Tu, myslím, nemůže býti pochyby, že porotci. Nedostatečny jsou sice všechny instituce lidské. Jest možno, že někdy také porotci prohlásí někoho za nevinného i tenkráte, kde se to neshoduje se zákonem a s úplnou spravedlivostí. Uvažme tento případ.

Nesouhlasím sice zúplna s náhledem, jejž vyslovil pan státní zástupce rytíř Waser, že jest lépe, když 99 vinníků ujde bez trestu, než aby jen jeden nevinný byl odsouzen. Tu jest třeba uvažovati také případ opačný; bylo by zajisté velikým nebezpečím pro společnost občanskou, kdyby musela nadáti se podobných případů, a kdyby se dokonce často udáti mohly. Ale já přiznávám se k onomu názoru jen v té obmezené míře, že pravím, je-li již vůbec jaká možnost pochybnosti a omylu na jedné neb na druhé straně, a je-li se ho co obávati, tedy ovšem lépe, aby *vinník* trestu ušel, než aby *nevinný* byl potrestán; neboť to první jest omylem, to druhé zločinem. Při obavách takových vychází se však patrně z toho mylného náhledu, že všecky processy tiskové jsou processy politickými. Ale jest též mnoho processů tiskových povahou svojí pouze práva soukromého, a v těchto případech nemůže se ani mluviti o obavě zde pronešené. Avšak i kdyby se jednalo o tiskový process politický, táži se vás, pánové, jde-li o to, opříti se útoku na společnost a její instituce, zdaž nejde tu též o zájem společnosti samé, a vůbec, zdaž nejde tu také o zájem porotců, kteří zvláštní důvěrou společnosti jsou k úřadu svému povoláni? Proč máme těmto mužům pro hájení zájmů společenských přisuzovati méně horlivosti než placenému soudci?

Pánové, tak jak nám návrh je předložen, jest kromě toho úřadům politickým ponechán rozhodný vliv na sestavení seznamu porotců. Tak praví se v §. 6.: „Představený politického úřadu ve hlavním městě, náčelník země (místodržitel) sestavuje ve srozumění s představenstvem obecním seznam porotců z oněch osob, kteréž se mu pro počestnost svého smýšlení a pro osvědčenou rozšafnost jeví býti nejzpůsobilejšími k úřadu porotčímu.“ Volba porotců závisí tedy předně od náčelníka vlády. Můžeme zajisté předpokládati, že tento vyvolí za porotce opravdu jen ty osobnosti, kteréž se k tomu obzvláště hodí pro zvláštní počestnost svého smýšlení a osvědčenou svoji rozšafnost a umírněnost. Vykoná-li náčelník zemský svoji povinnost — a tím, pánové, můžeme tuším býti jisti, že naši političtí přednostové budou v tom ohledu poctivě konati svoji povinnost a že nezanedbají nikterak zájem státu a vlády — dostojí-li, pravím, přednosta politický svojí povinnosti, tedy se kromě toho do seznamu porotců nedostane nikdo, o jehož spravedlivosti a nestrannosti by mohla vzniknouti pochybnost. Avšak dejme tomu, že by se to přece stalo: vždyť se vylosuje seznam třicítišesti porotců, a státní zástupce má právo odmítnouti stejný počet porotců jako obžalovaný, totiž dvanáct mezi třicetišesti. Kdyby se tedy v seznamu tak pečlivě sestaveném mělo nalézti ještě dvanácte porotců, kteří by politickému úřadu zdáli se pochybnými pro politické názory své, tedy může ještě těchto dvanáct vyloučiti. V čem jest tedy jaké nebezpečí pro vládu a společnost, abychom rozsudek s plným uspokojením těmto porotcům svěřiti nemohli?

Pánové, vláda by věru nemohla si dáti většího vysvědčení chudoby, než kdyby řekla, že se nemůže spolehati na nestranné rozsuzování poroty takové, kterou byl politický představený sestavil z nejctihodnějších mužů v městě, a při kteréž ještě státní zástupce vykonal své právo odmítací. (Pochvala v pravo.) Jestli vláda ani mezi takovými můži nemůže nalézti porotců, kteří by odsoudili nějaký spis, nějaký článek, na nějž ona si stížnost vede, pak arc. musí nějaká hniloba býti v poměrech. (Pochvala v pravo.) Myslím tedy, pánové, že způsob ten, jakým

se tvoří seznam porotců, podává vládě a společnosti všech žádoucích záruk a plného uspokojení, že bude porotou pronešen nález samostatný a spravedlivý.

Avšak ptám se vás, pánové, zda také obžalovaný nabývá pro sebe stejného uspokojení z nálezu soudce pouze placeného, soudce, kterýž, aby sebe kryl, může snad dokonce dle vlastního uznání zavésti tajné přelíčení, jakož se to stalo při odsouzení Głosu? Pánové, důvod, jejž rozsuzující soud tehdáž pro tajné přelíčení uváděl, že by totiž nebezpečno bylo dopřáti článku, o jehož odsouzení se jednalo, veřejným přelíčením ještě většího rozšíření: ten důvod bude možno uváděti při všech rozepřích tiskových, a následek toho bude, že budeme míti ve všech případech tiskových jen řízení tajné. (Velmi dobře! v pravo.)

Pánové, máme na tu věc ještě jiné důvody. Nedějí se sice ve všech zemích věci, jakéž pan poslanec Zyblikiewicz nám zde uváděl, věci, o kterýchž bychom se domnívati měli, že spíše jsou vzaty z nějakého románu, než aby děly se ve skutečnosti. Že však úřadové činí nátlak, že politické orgány činí nátlak na úřady soudní, to přihází se ve všech zemích a stává se také za našich dnů. I my mohli bychom to dosvědčiti rozličnými doklady. (Pochvala v pravo.)

Jsem dalek toho, abych při otázce, o níž si přeji, aby byla rozřešena nejpokojnějším souhlasem celé slavné sněmovny, přiváděl řeč na věci, jež by mohly roztrpčovati. Ale, pánové, ptám se vás, zdaž i pan státní ministr nám jedenkráte neřekl, že všichni soudcové jsou právě jen lidmi a řídívají se svými city a tudy také svými obavami? Pánové, všichni naši soudcové nejsou podnes nesesaditelni; první podmínka neodvislosti jim tedy schází; avšak což skoro totéž značí, pánové, naši soudcové mohou všichni býti přesazeni, a prosím vás, pánové, abyste uvážili, co to značí, může-li někdo, ve státě jako je Rakousko, býti přesazován? Kdybych dnes byl soudcem na př. v Dolních Rakousích, a zítra obdržel bych dekret, abych se se svojí rodinou přestěhoval do krajin na Tisu, kde snad má žena a mé děti, kde snad já sám ve třech

letech sechřadnu a zemru: není-liž to horší, než býti sesazen? A konečně, pánové, kdyby i soudcové nemohli býti sesazováni a přesazováni, tož přece mohou býti povyšováni, a to jest přece jakýsi a věru ne ten nejmenší způsob odvislosti.

Po mém mínění tedy, pánové, nemůže býti o tom pochybnosti, že neodvislost jest mnohem větší u porotců než u soudců. V takových okolnostech nelze nám ani rozpakovati se o tom, že více můžeme se spoléhati na výrok poroty, než na výrok placeného soudce. Nemůžeme tedy ani pochybovati, že žádáme-li si vůbec soudnictví neodvislého, musíme se rozhodnouti *pro porotu.*

Pánové, mám při tom ještě jednu úvahu na mysli, o níž dosud též nikdo nepromluvil; uvažuji totiž, že všichni naši soudcové nám budou povděčni, vyváznou-li z obtížného postavení, ve kterémž nyní se nalézají (Výborně!), podléhajíce jednak nátlaku úřadů a politických orgánů, a s druhé strany nátlaku veřejného mínění, tak že jim nutně bývá pronésti rozsudek urážející buď jedny nebo druhé. Porotce jest na obě strany neodvislejším, on rozsudek svůj dle svého svědomí pronese a pronésti může. (Výborně!)

Pánové! Jest konečně třeba, abychom při soudnictví jednu věc měli na paměti, ježto není ani nepatrnou ani nejméně důležitou; a toť jest, že soudnictví musí požívati všeobecné důvěry, má-li působiti blahodárně. Jest nám uvažovati netoliko o tom, zdali soudy důvěry zasluhují, ale také o tom, zdali jí požívají? A *to* jest jisto, že soud porotní již nyní mnohem více důvěry požívá a také v budoucnosti požívati bude, než placený soudce.

Pánové! Poukazovalo se nám k veřejnému mínění, jež prý jest dosti silno a samo o sobě dostatečnou zárukou svobody tisku! Pánové, ve výroku tom shledávám velmi podivnou petitio principii. Vždyť právě tiskem veřejné mínění se tvoří, chrání a vychovává. Utvoříte-li instituce, při kterých lze tisk demoralisovati, terrorisovati, pak také veřejné mínění záhy stane se nevolným, a pak přestane také veřejné mínění býti ochranou tisku. (Pochvala v pravo.) Ostatně, pánové, chcete-li

míti ve veřejném mínění ochranu tisku, kdež může veřejné mínění chrániti tisk lépe a pravdivěji, než výrokem porotců, kteří tak říkaje jsou výkvětem celého národu, celé země, a kteří jsou tedy především k tomu povoláni a kompetentní, aby veřejné mínění vyslovovali.

Pánové, jeden z nejdůležitějších důvodů, jež přednešeny byly proti porotě a proti částečnému zavedení jejímu, spočívá v zásadě: Rovné právo všem. Pánové, já jsem zajisté přívržencem rovného práva všem, jsem jím ve všech směrech, a nechtěl bych se ani v tom ohledu státi sobě nevěrným. Neshledávám však, že bych se této zásadě zpronevěřoval, přimlouvaje se za bezodkladné zavedení porotních soudů. Pánové! nerovnost objevuje se tenkráte, když se s poměry úplně stejnými nakládá nestejně. Poměry tiskové jsou však ve mnohých ohledech a zejména v ohledu soudním zcela samobytné a zvláštní, a snesou také velmi dobře řízení zvláštní. Mámeť ostatně v našem právnickém životě tolikeré instituce zvláštní, máme soudy obchodní, máme soudy manželské, proč nemohli bychom též míti zvláštní soudy tiskové, a to tím více, ježto instituce ta, jak předpokládáme, má býti zvláštní jen prozatím?

Pánové, porota je zajisté jen dobrodiním. Nemyslím, že bych tím komukoli ukřivdil, když někomu druhému prokáži dobrodiní. Potkám-li na př. dva žebráky, kteříž potřebují mé podpory oba, a oba o ni žádají, já však v té chvíli mohu disponovati jen jediným krejcarem, a dám ten krejcar jednomu z nich, zdaž jsem tím tomu druhému ukřivdil? (Hlasy: Velmi dobře; Bravo!) Patrně neukřivdil. Tedy, pánové, buďme dobročinnými, pokud můžeme, a doufám, že nebude doba daleko, kdy nám bude možno poděliti také druhého žebráka. (Bravo!) Ostatně mělo by se zde uvážiti také to, kdo onoho dobrodiní více potřebuje. S jedné strany jest tu tisk sám, ten již takořka křičí po porotních soudech. Zeptáte-li se, platí-li totéž o jiných věcech, pro něž má někdo vyšetřování; zeptáte-li se zejména zlodějů a podvodníků, potřebují-li též porotu, ti zajisté budou křičeti: „Pro Boha, jen žádné soudy porotní!“ (Veselost a Bravo!) Hle, takový jest tu poměr. Netřeba vám teda obá-

vati se, že ti ostatní vyšetřovanci k vůli jednostrannému zavedení poroty si budou stěžovati na porušení rovného práva. (Veselost. Výborně! a hlasy: Velmi dobře!)

Pánové, pan vrchní státní zástupce Waser použil při jiné příležitosti příkladu, kterýž se mi tehdá nezdál zcela případným, kterýž však v tomto okamžiku velmi se hodí. On pravil, že co je vhodné, konati se má potud a tou měrou, pokud právě lze; a doložil své mínění následovně: Není vždy možno stavěti železnice přes hory, leč to nevadí, abychom nepoložili jich do roviny. My jsme nyní v podobném postavení. Náš nynější trestní řád, to jest pro nás jakýsi Semmering s propastmi, bažinami a podobným. Tam nemůžeme ještě dnes provésti železnici; avšak hned vedle je hluboká rokle, krásné údolí, kdež můžeme velmi dobře založiti železnici pro tisk. (Bravo! bravo!) Naději se, že v krátce vymůžeme železnici i přes Semmering, a doufám, že při té příležitosti uvidím pana vrchního státního zástupce rytíře Wasera, kterak před námi bude kráčeti jakožto první pionér a inženýr. (Všeobecná veselost.)

Pan vrchní státní zástupce rytíř Waser pravil nám dále, že by bylo velmi nebezpečno a povážlivo, pojednávati o porotě jakožto o ústavu *politickém*, ona že jest především ústavem *právním*. Tento výrok jeho jest v jistém ohledu zúplna oprávněn. Jeť porota právě zřízením k vykonávání spravedlnosti, a jest tedy potud podstatně a především institucí právní: ona má sloužiti k tomu, aby vyšetřila a na jisto postavila skutky, o nichž se má vynésti soud; ona má dále zákon uvésti v platnost přiměřeně ke skutkům seznaným, a právo formální v souhlas uváděti s právem materiálním. Potud je tedy zřejmě institucí právní. Avšak, pánové, jest mnoho věcí v životě, kteréž směřují ke dvojímu účelu zároveň; a tak jest tomu i s porotou: porota je zároveň i ústavem politickým, ona současně má i ten podstatný účel, aby chránila politická práva státních občanů proti jednostranným přechmatům úřadů politických.

Že porota jest současně institucí politickou a jí vždy bývala, o tom vyslovily se hlasy velice kompetentní, a uvádím

v té příčině jen Mittermaiera, kterýž praví: „Správné pochopení vůdčích, základních ideí anglického řádu trestního ukazuje nám, kterak se tento vyvíjel průběhem století ze zápasu lidu s korunou o záruky jeho svobody proti útiskům; souvisí tudy všude se zřízeními politickými a rozličnými vývoji poměrů politických v Anglii, a považuje se tam především za ústav politický." Na jiném místě cituje Mittermaier mínění slavného anglického právníka Jardine-a, jenž praví ve spise Criminal trials: „Ze zápasu lidu s mocí královskou o jeho svobody povstala, ovšem mnohými proměnami nastalými ve čtrnáctém století, porota, se kterou v těch dobách ještě soudcové dosti krutě nakládali, vyvinujíc se při tom vždy mocněji a samostatněji." Jiný, neméně závažný muž, Tocqueville, ve své Démocratie en Amérique píše: „Kdybychom se chtěli obmeziti tím, abychom považovali porotu za zařízení pouze soudní, bylo by to podivné obmezování jejího pojmu. Neboť vykonává-li porota veliký vliv na rozřešení processů, tož vykonává ona vliv ještě mnohem větší na osudy společnosti samé. Porota jest tedy především ústav politický, a máme-li ji posuzovati správně, musíme na ni vždy hleděti s tohoto stanoviska."

Vidíte tedy, pánové, že porota od mužů velmi kompetentních jest považována jakožto ústav politický, a sice jako důležitý ústav politický, a že se nikterak nemůže považovati jednostranně jen za instituci právní. Nechci se blíže pouštěti do toho, abych rozebíral všeobecné politické výhody poroty, její vliv na politické a právnické vzdělání lidu, na jeho názory právní, na jeho neodvislost, na lásku jeho k institucím vlasti a na stálou z toho plynoucí ochotu lidu, instituce ty zastupovati a hájiti; to vše chci pominouti bez výkladu širšího.

Avšak o jedné věci bych rád promluvil, že totiž po mém názoru třeba považovati porotu též jakožto *právo státního občana*, a to sice s toho stanoviska, že on prostředkem poroty béře jaksi podíl v moci zákonodárné a rovněž i podíl v moci soudcovské. Rozdělení mocí ve státě jest základním principem života konstitučního, a důsledně má se tedy rozdělení to rozšířiti také na moc zákonodárnou rovněž jako i na moc soud-

covskou. Jest důležito, aby lid také zde, totiž v moci soudní, se účastnil, a to prostřednictvím mužů své volby, své důvěry. Jest to požadavkem konstitučnosti, požadavkem sebevlády a samosprávy.

Než, pánové, nesmíme tu pominouti ještě další úvahu. Neníť dáno duchu žádného člověka, aby utvořil zákony, kteréž by pro všechny doby a pro všechny lidi stejně se hodily, kteréž by vystačovaly pro všechny poměry a zahrnovaly veškeré zjevy mnohotvárného života. Zákony budou míti vždy mezery a nedostatky, a jako život se mění, jakož lidé se mění a duch času, takž i zákony; dožadují-li se toho, aby zůstaly nezměnitelny a byly nehybny, dostanou se v rozpor se životem. Snad že to byla tato idea, kteráž svedla pana poslance Giskru, aby vyslovil mínění, že totiž porota může rozhodnouti i proti zákonu. Myslím, že nelze přiznati zásadě té platnost ve znění tak příkrém; přece však má za základ jistou pravdu, a sice tu, že právo teprva použitím stává se živoucím, že právo bez ustání dále se vyvíjí soudními výroky, a nálezové (judicata) bývali ve všech zemích podstatným pramenem práva, a jsou jimi podnes. Z toho tedy plyne, že pronášení výroků soudních jest zároveň jakýmsi tvořením práva. Zákonodárství utvoří určitý zákon, ale soudy, ty mají jaksi ten úkol, aby zákon ten vychovaly a v život uváděly. Jestiť tedy moc soudní zároveň i částkou moci zákonodárné, a připustíme-li, že lidu podíl v moci zákonodárné vůbec přísluší, tedy mu podíl ten musí příslušeti i tam, kde soudnictví působí v zákonodárství svými rozsudky způsobem doplňujícím. (Bravo v levo a v pravo.) Mají-li se zákony přizpůsobiti životu a nestáti se nehybnými, nemají-li *práva* porušovati *právo,* tedy nezbývá nic jiného, než aby ti, na něž vzneseno jest rozsuzování, vždy posléze se vraceli ku původnímu pramenu všeho práva, ku právnímu citu lidu a řídili se při tom dle jeho přesvědčení, zdali v jistém určitém případě je právo opravdu právem spravedlivým; jen tenkráte se náležitě vyvine soudnictví, náležitě vyvine se i zákonodárství a zůstane povždy v souhlase s právními názory národů.

*

Pánové, úvaha ta je zvláště důležita ve případech, kde zákon sám jest nedostatečným. Pánové, nejlepší zákony staly se v jistých okolnostech, jen špatným použitím se strany soudců, kletbou společnosti. Dožili jsme se toho za dob revoluce ve Francii a jinde; naproti tomu nabyli jsme té zkušenosti, že na nejvýše nedostatečné a na nejvýše nejasné zákony anglické skrze instituce lidu přiměřené a skrze soudce z lidu, kteří je prováděli způsobem národu milým, staly se pravým požehnáním země i zárukou jeho svobody, a toho přeji si i já především, aby i naši porotci v ohledu tom stali se jaksi doplňovateli a jako korrektivem našeho dosavadního zákonodárství.

Pánové, není zajisté zapotřebí, abych dále poukazoval na nedostatky dosavadního zákona trestního. Vždyť i v nejnovější době navrhli jsme zákony, jako je na příklad známá novella trestní. Naskytují-li se v zákoně výrazy, kteréž prohlašují za trestuhodné ne snad určité *skutky*, nýbrž již jakousi možnost, jistý stav duševní — jakož se to zde na př. děje slovy: „slova a skutky, kteréž jsou patrně způsobilé buditi nenávist a pohrdání“; anebo slovy: „skutky, kteréž dle způsobu svého a dle okolností jeví se urážlivými“: — nuže, pánové, kdo má pak rozhodnouti, zdaž ono slovo je takové, aby bylo způsobilé buditi nenávist a pohrdání, a zda onen skutek dle formy a okolností urážlivým se jeví? O tom může zajisté jen jediný soud býti spravedlivým, a to jest soud vynešený hlasem lidu, soud vlasti, kterýž praví: ano, zde vyskytuje se opravdu případ, kde byla spáchána urážka, kde dělo se popuzování a pobuřování; — avšak takovéto rozsuzování nemůžete s uspokojením svěřiti soudci placenému a od vlády odvislému. Chcete-li tedy nedostatečné zákony naše jaksi opraviti anebo dáti jim spolehlivý výklad, chcete-li zabrániti, aby nepůsobily zhoubně, pak nemůžete učiniti nic lepšího, než právě zavésti porotu. (Pochvala v levo a v pravo.)

Pánové, pan rytíř Waser poukázal k nebezpečí, jakéž by prý vznikalo jednostranným zavedením soudů porotních pro instituci tuto vůbec, a přitom nás upozorňoval, kterak jmeno-

vitě Sasko zavedlo porotu pouze pro tisk, a že následkem toho jest nyní Sasko jedinou zemí německou, nemající poroty; toť, zdá se mi, jest jen domyslovou politikou. Také my, jakož zde již jednou dotčeno bylo, zavedli jsme nejprve porotu ve věcech tiskových, a to nebránilo nám, abychom po devíti měsících nezavedli porotu všeobecně; ovšem že nebránilo to rovněž, aby později opět nebyla zrušena: avšak příčinou zrušení toho, to ví každé dítě, nebyla patrně ta okolnost, že byla porota tisková zavedena *dříve*, nýbrž příčinou bylo, že nastoupila všeobecná reakce, kteréž porota byla nepohodlnou. Jest mi tedy s podivením, že pan státní zástupce rytíř Waser, jinak tak důmyslný a duchaplný, dopustil se takového logického poklesku a argumentoval: post hoc, ergo propter hoc. Pánové, nedlouho před válkou italskou bylo viděti kometu; u nás všichni sedláci pevně a nezvratně tvrdili, že bude válka, a skutečně k válce přišlo — konklusi učiňte si sami. (Veliká veselost.)

Pánové, za našich dnů je celý svět liberální, jak Francouzové říkají, de le veille, liberálním od včerejška, liberálním rozumí se co do *zásady*. Dojde-li však ku praktickému provádění, tu vyskytují se vždy pochybnosti (Bravo), tu jest to jedenkráte příliš záhy, podruhé zas příliš pozdě a není toho prý více třeba. Jednou se praví: nesmíme prováděti nic kusého, musíme tvořiti systemy; podruhé opět se praví: nesmíme chtíti vykonati vše najednou, nýbrž jen zvolna a kousek po kousku. Jednou přísluší prý ta věc před říšskou radu, a podruhé opět musí prý se o ní dříve vysloviti sněm; brzy tak, brzy onak, jak se to právě hodí. Avšak za všech poměrů vyjde to, že svoboda nikdy se nesmí provésti prakticky a že princip svobody všeobecně uznaný nesmí při tom nikdy vejíti v život. (Bravo.) A tak bývají lidé liberálními v theorii a reakcionáři v praxi. (Hlučná pochvala v levo a na pravici.) Pánové! Takoví liberálové jsou po mém náhledu — *mdlého srdce.* Je třeba míti tu odvahu, abychom zásadu, kterou v theorii zřejmě uznáváme, také v praxi rozhodně k platnosti přivedli. (Bravo!) Ale takoví liberálové mdlého srdce nikdy

svobodě neprospěli, oni povždy sloužili jen k tomu, aby připravovali cestu absolutismu, aneb aby na nejvýše do konstitučních forem vpravili nekonstituční obsah. (Hlučná pochvala.)

Tuť jde o to, abychom se principu svého poctivě, zřejmě a statečně zastali, a nečinili ani výjimek ani ústupků. A my nemůžeme jinak a nemůžeme lépe zastati se svobody, než když princip poroty v platnost uvedeme již nyní, pokud to vůbec je možno v tomto okamžiku. Svoboda tisku je pro nás nejdůležitější ze všech svobod, neboť ona jest svobodou veřejného mínění, a ona jest svobodou pokračujícího vývinu lidského: ale tato svoboda nemůže nijak státi se pravdou, nestojí-li jí po boku soud porotní jako štít ochranný. Chceme-li tudy svobodě poctivě, srdnatě, upřímně, takž nesmíme váhati zavésti soudy porotní bez odkladu.

Pánové, dovolte mi, abych na potvrzení svého názoru skončil slovy slavného Angličana Junia; a věru slova Angličanů, kteří význam tohoto zřízení znají ze skušenosti, mají svou váhu. Tento muž tedy praví: „Vštěpujte si to do svých myslí, vštěpujte to svým dětem, že svoboda tisku je svatyní všech občanských, politických, náboženských práv Angličana, a že právo pronášeti soud ústy porotců je podstatnou částí naší ústavy, kteréž právo nemá ani stálými soudci býti vykládáno a obmezováno, aniž zákonodárnou mocí samou v pochybnost uváděno.“ (Všeobecný, dlouho trvající potlesk ve sněmovně a na galeriích.)

Po řeči Riegrově promluvil Kuranda krátce v týž smysl, přidávaje se, jak pravil, k výmluvným slovům p. dra. Riegra; tentokrát souhlasil centralista s foederalistou, Němec s Čechem; tentokrát poprvé sněmovna poslanecká dělila se v politické strany podle dělidla svobodomyslnosti. — Schindler odpovídal Kurandovi a Riegrovi celý rozdrážděný. Po něm prof. Brinz taktéž odpovídal Riegrovi, řka, že výčitka mdlého liberalismu (eines mattherzigen Liberalismus) nezdrží ho, aby nemluvil proti návrhu výborovému; dále se přiznával, zdali poroty budou zavedeny dnes nebo zítra, ten rozdíl že jemu není dostatečný, aby proň dal se v opposici proti vládě. — Proti návrhu výborovému mluvil ještě Waser a hrabě Clam-Martinic; tento přihlásil se k slovu, jak pravil, hlavně

z té příčiny, že zastáncům náhledu, aby nyní v záležitostech tiskových poroty se nezaváděly, byl vyčten mdlý liberalismus. Hrabě Clam nepřičítal si liberalismus, nýbrž osvědčoval svoje smýšlení konservativné, avšak bránil se proti výčitce mdlosti v projevování svých náhledů. Schvaloval poroty tam, kde mají kořeny v právním přesvědčení lidu; poroty jsou ústavem právním, ale zároveň také důležitou institucí politickou a zárukou práv politických; „jestliže pojímají se především jakožto prostředek politický, pak jest se velice obávati, že stanovisko strannické a zápas stran uvedeme také do soudnice, že i tam budeme právo majorisovati". — Hraběti Clamovi, Waserovi a Brinzovi odpověděl potom Rieger v tato slova (St. prot. 2252):

Chci připojiti jen několik slov. Nikdy nepřišlo mi na mysl, abych považoval soud porotní za něco jiného než za ústav právní. Řekl jsem to výslovně, a řekl jsem též, že soud porotní kromě toho a současně jest také ústavem politickým, že takovým byl uznán od mužů velice kompetentních, a že soud porotní, jmenovitě v Anglii, vyvinul se podstatně jakožto ústav politický. Ve příčině slov Tocquevillových mnou citovaných musím poznamenati, že slova ta nikterak se netýkají francouzských soudů porotních, kteréž žádným způsobem nemohou platiti za ústav vzorný, nýbrž že týkají se porotního soudu vůbec a v Severní Americe zvláště.

Mínění, že soudnictví a soudcové nemají se činiti služkou politiky, jest velmi správno; ono souhlasí úplně také i s mým přesvědčením. Avšak druhou otázkou přitom jest ta: ve kterém případě stane se soudnictví spíše služkou politiky, zdaž tenkráte, když soudí placený soudce, či tenkráte, když soudí porotci? Já myslím ovšem, že spíše ve případě prvním.

Pánové! Cítím se pohnuta odpověděti k poznámce, kterou přednesl pan vrchní státní zástupce rytíř Waser. On chtěl vzbuditi ve vás nedůvěru k soudům porotním tím, že poukázal na rozepře národní a náboženské, kteréž dnes hýbají obyvatelstvem. Pánové! Jest to mým pevným přesvědčením, že žádný soud porotní, zejména žadný, jenž sestaven byl tím opatrným způsobem, jak jej udává návrh kommisse, nepronese nález nespravedlivý, diktovaný ohledy národními. Soud porotní co

takového vůbec neučiní; a mimo to — vždyť vláda sama postará se o to, aby z porotního soudu vyloučen byl každý ultra, ba i každý jen poloviční ultra, a aby v něm zůstali jen lidé nejvýše umírnění, od kterýchž lze se nadíti rozsudku na všechny strany spravedlivého. Ostatně považte, pánové, že obava taková mluvila by proti porotním soudům *vůbec*. Aby se takováto nedůvěra proti porotě budila, to věru chvályhodným shledávati nemohu. Jestiť, opakuji to, mým pevným přesvědčením, že soudy porotní budou ve všech poměrech souditi mnohem spravedlivěji, než soudcové placení, a při tomto přesvědčení zůstávám.

Přál bych si, pánové, velice, kdyby naše ministerstvo předešlo nás v této otázce, aby ji učinilo vlastní svojí věcí, podporoval bych ji pak se vší ochotou; ale ta pouhá okolnost, že snad ten či onen ministr, ať se již jmenuje jakkoli, anebo že to či ono ministerstvo není pro soudy porotní, — ta mne nikdy neodvrátí od mého přesvědčení. (Pochvala v pravo.)

Na konec přijat byl návrh Tschabuschniggův 90 hlasy proti 68, a jak si přála vláda, poroty nebyly zavedeny do řízení trestního ve věcech tiskových. Obávalať se vláda i většina, že by po zavedení porot slovanský tisk vyklouzl jí z libovolné despotické moci. Mezi vzornými liberály, kteří 21. února 1862 hlasovali proti tiskové porotě, nacházejí se Bachofen, Brinz, Brosche, Daubek, Hasner, Kaiserfeld, Mende, Antonín Ryger, Schindler, Schneider, Skéne, Stamm a j.

Ve 100. schůzi 13. března slovinský poslanec Černe jal se ve sněmovně stěžovati sobě, že již před šesti měsíci 9. září podal interpellaci k ministeriu spravedlnosti o uvedení *slovinského jazyka* do soudů v obvodech Terstského a Štýrsko-Hradeckého vrchního soudu zemského, a že dosud nedostal odpovědi. Předseda Hein odňal mu slovo, že to jest interpellace, která se má předložiti písemně. Černeho ujímal se Toman, a také Rieger vmísil se do té diskusse touto poznámkou: „Interpelluji pana předsedu otázkou, k čemu slouží interpellační právo pp. poslanců, když ministr neodpoví na interpellaci skrze šest měsíců?“ Předseda odvětil, aby předložil novou interpellaci se dvaceti podpisy (St. prot. 2336). Ve příští schůzi ministr Lasser odpověděl obšírně, že vláda chtěla ve slovinských krajinách učiniti takové opatření, jako bylo naří-

zeno o češtině u soudů moravských, ale že pro nedostatečnost řeči slovinské musela nařiditi něco menšího v její prospěch.

Ve 103. schůzi 24. března přišla na denní pořádek zpráva finančního výboru o mimořádných *finančních opatřeních* učiněných ode dne 20. října 1860. Když zpravodaj Herbst domluvil, ohlásil dr. Pražák jménem Čechův, že oni dle vyjádření svého, učiněného 18. prosince, nepokládají se ve svědomí svém za zmocněné, aby v užší radě říšské účastnili se při vyřizování předloh týkajících se hospodářství státního, kteréžto předměty vyhraženy jsou společnému zastupitelstvu všech království a zemí, a když takového sboru není, dle ústavy připadají k působnosti koruny; pročež že pokládají za svou povinnost zdržeti se všeho účastenství, kdykoli sněmovna bude jednati o záležitostech hospodářství státního (St. prot. 2418). Podobné prohlášení učinil potom Grocholski jménem Poláků.

Když v následující 104. schůzi 26. března počínala se podrobná debata o též zprávě výboru finančního, pravice skoro celá odešla ze sněmovny; zůstaliť tam toliko dr. Čupr, dr. Krása, Rogalski. Toman, Ljubiša, Eyrl a dr. Obst. To se opakovalo potom stále při finančních jednáních. Tak ve 105. schůzi 28. března na denním pořádku byla zpráva výboru finančního o vládní předloze, kteráž se týkala kontrolování dluhu státního skrze říšskou radu. Jak ten předmět byl vyvolán, pravice odcházela; předseda Hein připomínal odcházejícím, aby pamatovali na §. 12. řádu jednacího, zákona to, jejž sobě sněmovna sama dala, a na svůj slib, že budou zákony zachovávati. Levice volala k tomu bravo; a byl to ovšem podařený zmatek babylonský ve sněmovně, která v tom okamžiku strojila se hrubě překročiti ústavu, základní zákon, na němž sama spočívala.

Ve 106. schůzi 31. března Rieger, Liebig a jiní poslanci z Čech, čeští i němečtí, podali interpellaci k ministeriu financí. Ukazovali v ní, že železnice Pardubsko-Liberecká od roku 1859 platila daň z výdělku i z příjmů při obci Liberecké, kdež ředitelstvo té dráhy má své sídlo, ale nyní finanční ministerium výnosem z 28. ledna t. r. nařídilo, aby ta železnice platila daň ve Vídni a ne v Liberci; závěrečné otázky směřovaly k tomu, aby *daň výdělečná i příjmová ze železnic* a jiných podniků akciových platily se v té zemi a při té obci, kde sídlí jejich správa technická a administrativná (St. prot. 2468). — K této interpellaci odpověděl finanční ministr Plener dne 2. května v ten rozum, že ministerské nařízení zakládá se na zákonech; daně z výdělku i ze příjmů od společností platí se tam, kde správce podniků má sídlo, správou pak železnice musí se rozuměti správní rada a nikoli technicko-

administrativná správa; a poněvadž správní rada železnice Pardubsko-Liberecké sídlí ve Vídni, musí se daně platiti ve Vídni. Věc ta může se změniti zákonem, až se bude upravovati konkurrence obecní.

Také další činnost českých poslanců ve Vídni roku 1862 nezáležela skoro v ničem jiném nežli v tom, že podali několikero interpellací, kterými hleděli působiti na vládu aspoň ve věcech drobných, jež závisely na dobré vůli moci výkonné a správy státní. Kdykoliv Čechové účastnili se debaty, bylo to vždy na zmar; pročež vzdávali se naděje, že by mohli v zákonodárných věcech nějak působiti na většinu a na vládu a raději mlčívali. Rieger brával si dovolenou a někdy i bez ní se ustraňoval, mívaje v Praze práci při výboru zemském a zvláště při zřizování českého prozatímného divadla, které hlavně jeho zásluhou roku 1862 se stavělo i dostavělo. Organisace stavebního úřadu zemského jest též dílem Riegrovým z těchto let. Také jiní poslanci čeští a polští často scházeli v sezeních rady říšské, tak že pravice bývala řídce obsazena.

Ve 115. schůzi 7. května čeští poslanci podali ke státnímu ministeriu interpellaci v příčině *hospodářských spolků;* měla jméno po poslanci dru. Milnerovi. Ku porozumění věci dlužno podotknouti o podivné konstituční a liberální praxi tehdejší vlády, že zásadně nechtěla v Čechách připustiti více hospodářských jednot nežli jedinou, totiž Vlastensko-hospodářskou Společnost, která počátkem svým pocházela z časů Marie Terezie. Dle stanov roku 1860 změněných tato Společnost mohla míti třináct filiálek, totiž v každém tehdejším kraji jednu. Že veřejný život se probouzel a bylo nemožno k jeho pěstování domoci se spolků politických, usilováno na mnohých stranách o to, aby aspoň hospodářské spolky se zřizovaly. Této snaze povolilo místodržitelstvo v červenci 1861 jen tak dalece, že uvnitř krajských filiálek mohly se tvořiti tak řečené odbory neboli sekce jejich po okresích; zřizování samostatných spolků hospodářských bylo však zapovězeno. V interpellaci dané 7. května ukazováno bylo na nové nařízení místodržitelské, podle něhož odbory okresní měly se shromažďovati ne častěji nežli čtyřikráte za rok, a to jen v takových místech, kde jest okresní úřad; konečně v těch schůzích neměl se účastniti nikdo jiný, než kdo v tom okrese má sídlo nebo statek. Interpellanti tázali se, zdali vláda jest ochotna odstraniti toto úřední opatření, kterýmž volná působnost hospodářských spolků v Čechách stlačuje se pod onu míru, kterou připouští i zákon spolkový vydaný od předešlé vlády roku 1852 (St. prot. 2632). Ministr Schmerling ve 130. schůzi 16. června odpovídaje k této interpellaci, mlčel docela o spolkovém

zákoně z roku 1852, chválil nejvýš svobodomyslný výklad, jejž vláda dala stanovám Vlastensko-hospodářské Společnosti, a slíboval ochotu vlády, když by tato společnost ucházela se o další proměnu svých stanov (St. prot. 3010). Schmerling v odpovědi své také vinil okresní hospodářské schůze, že se v nich jedná o všem jiném více nežli o otázkách hospodářských, a že užívá se těchto schůzí jenom k tomu, aby dělala se politika; z té příčiny poslanci čeští s Josefem Macháčkem v čele podali ve 132. schůzi 18. června novou interpellaci: Které jsou skutky a jejich úřední doklady, na nichž zakládá se tento výrok jmenovitě ve všeobecném znění svém (St. prot. 3101). Schmerling byv 23. září upomenut poslancem Staňkem, odpověděl k tomu ve 164. schůzi 2. října zase náramně svobodomyslně: že při společných obědech, jimiž končívaly se hospodářské schůzky v Čechách, bývají činěny politické přípitky a řeči, ba že „ve Příbrami bylo rolníkovi a sedlákovi bez obalu hlásáno, že on není toliko ku placení daní a k doplňování vojska, nýbrž také ještě k jiným věcem". (St. prot. 4039).

Ve 146. schůzi 17. července, kdy ještě říšská rada nevyřídila na dobro finanční předlohy na rok 1862, vláda předložila sněmovně poslanecké státní *rozpočet na rok 1863.* Na zejtří usnešeno jednosvorně, zvoliti devítičlennou kommissi, která by učinila návrh o tom, jak se má nakládati s touto předlohou. Tato kommisse nesjednotila se o společném návrhu; většina pětičlenná (Herbst, Giskra, Mühlfeld, Haasner a Hopfen) navrhovala, aby sněmovna učinila vládě po vůli a zvolila výbor 24členný ku předchozí poradě o rozpočtu na rok 1863; menšinu tvořili poslanci Kaiserfeld, Grünwald, Grocholski a Taschek, kteříž sjednotili se, ač z nestejných důvodů, v návrhu dosti podobném adresse, kterou Čechové navrhovali již před rokem, totiž 11. června 1861; návrh čtyrčlenné menšiny totiž chtěl tomu, aby sněmovna na ten čas nedávala se v poradu a usnášení o rozpočtu na rok 1863, nýbrž aby prosila císaře, by k umožnění brzkého svolání sněmův co nejdříve zavřel nynější zasedání rady říšské, jakmile toho dovolí záležitosti již v poradu vzaté (St. prot. 3734). O těchto návrzích rokováno ve 151. schůzi 26. července; návrh menšiny byl zavržen, povstala zaň pravice a někteří členové levice. Sněmovna teda potom jednala o rozpočtu na rok 1863, ovšem bez účastenství pravice.

Poslanec Zelený ve 155. schůzi 1. srpna podal novou interpellaci ve příčině vyučovací řeči na gymnasiích v Čechách a v Moravě; Schmerling dal k tomu dne 30. října odpověď nepříznivou (St. prot. 3837, 4293).

Rieger toho času býval nepřítomen; vyžádalť si a obdržel 30. června dovolenou na šest neděl; uprostřed července odebral

se do Londýna ke všeobecné výstavě, odtamtud pak přes Paříž vrátil se 22. srpna do Prahy. Mezi tím poslanecká sněmovna 1. srpna odročila se do 15. září. Když se sešla znova, přišla na denní pořádek vládní předloha o zavedení obchodního zákona německého; Čechové neúčastnili se toho jednání jinak než prohlášením odůvodněným ve 156. schůzi 15. září od Pražáka, že ta záležitost dle ústavy únorové náleží v područí říšské rady širší a ne užší. Také v následující 157. schůzi 17. září ohlašovali dr. Reyzner z Haliče a dr. Pražák, když dále se rokovalo o obchodním zákonníku, že pravice neúčastní se toho protiústavního jednání. Tato schůze musela se potom ukončiti dříve než bylo vhod, poněvadž mnozí poslanci z pravice odešli. Předseda zavíraje schůzi, dal jim za to napomenutí, a k jejich statoprávnímu poučení pronesl také tuto pěknou konstituční zásadu: „I když někteří členové za to mají, že snad jednání by přesahovalo obor kompetence, tož právě usnešení sněmovny ustanoví kompetenci sněmovny.“ (St. prot. 3883.)

Rieger vzal si 18. září opět dovolenou na čtyry neděle. Hrabě Clam Martinic též žádal za dovolenou, a že mu byla odepřena, složil potom přípisem daným 23. září mandát poslanecký (str. 3968; hrabě A. Nostic učinil tak již 3. listopadu 1861). Také jiní čeští poslanci všelijak vzdalovali se daremného jednání, a sněmovna, ačkoli bývala v nesnázích o dostatečný počet přítomných, nemohla jim v tom příliš zbraňovati, obávajíc se, že by docela vystoupili.

Ve 163. schůzi 30. září dr. Grünwald ohlásil, že Čechové neúčastní se jednání o vládní předloze zákona k revisi a ku provedení stálého katastru o výnosu půdy (St. prot. 4038).

Skoro všechny zákony, o kterých v tom dlouhém zasedání bylo jednáno, přišly k místu s porušením ústavy; a poněvadž čeští poslanci k tomuto překračování působnosti nesvolovali, bylo tam ovšem pro ně málo příležitosti k působení, které by bylo zdárné a zároveň potěšitelné. I také jinak vleklo se toto první, skoro dvouleté zasedání čím dále tím omrzeleji a neslavněji.

Poslední, 197. schůze byla 16. prosince 1862. Potom 18. prosince byla říšská rada od císaře zavřena trůnní řečí. Dr. Rieger obdržev 6. listopadu opět dovolenou na čtyry neděle, nepřišel potom do Vídně než až ke trůnní řeči. Ministr Schmerling v rozmluvě s ním vyslovil mu potěšení z toho, že se dostavil k té slavnosti: Rieger mu odvětil, že děláme rozdíl mezi císařem a vládou, le roi règne, mais il ne gouverne pas.

POLITICKÁ

BIBLIOTÉKA ČESKÁ.

VYDÁVÁ

ČESKÝ KLUB.

ČÍSLO V.

Řeči dra. Fr. L. Riegra.

III.

V PRAZE.
Nakladatel J. OTTO knihtiskárna
1887.

ŘEČI

Dra. Frant. Ladisl. Riegra

a jeho jednání

v zákonodárných sborech.

Díl III.

Z let 1863—1864.

V PRAZE.
Nakladatel J. OTTO knihtiskárna.
1887.

Knihtiskárna: J. Otto v Praze.

PŘIPOMENUTÍ.

Tento III. díl obsahuje řeči, jež dr. Rieger mluvil ve dvojím zasedání sněmu českého v letech 1863 a 1864.

Následující IV. díl jest v rukopise již k tisku připraven. Budou v něm řeči přednesené na sněmích českých v letech 1865 až 1867. Tím dílem tato sbírka, dospějíc k vystoupení poslanců českých ze sněmu, prozatím se ukončí.

Při každé řeči poznamenáno jest písmeny *č.* a *n.* v závorkách postavenými, byla-li mluvena česky či německy. Řeči německé do tohoto dílu III. i do budoucího dílu IV. přeložila vesměs paní Marie Červinková rozená Riegrova. Promluvy nepatrné anebo aspoň bez trvalé zajímavosti vynechávají se v tomto vydání buď docela, anebo se o nich činí pouhá zmínka drobnějším písmem.

Ostatně také tyto díly, III. a IV., přicházejí k místu tím spůsobem, jakž pověděno bylo ve předmluvě k dílu I.

V Praze v říjnu 1886.

Dr. **Josef Kalousek.**

Přehled obsahu.

Připomenutí str. V.

Sněm český roku 1863 str. 1—166.

Sněm český roku 1864 str. 167—312.

Sněm český roku 1863.

Od roku 1861, kdy poprvé sešel se sněm dle ústavy únorové, do roku 1863 politické názory v království Českém značně se vytříbily, a touž měrou pokročilo utváření stran politických s určitým programmem. Na sněmu 1863 kurie velkostatkářská již zjevně dělila se ve dva tábory, mezi nimiž odlehlost byla zračitě větší než r. 1861; většina šlechty a ostatního velkostatkářstva, kteráž sama titulovala se liberálnou a jejímž náčelníkem byl kníže Karel Auersperg Vlašimský, stotožňujíc se s německou vládou, sblížila se s Němci a přilnula docela k jich protičeskému programmu; naproti tomu k Čechům přiblížila se menšina šlechty, kteráž shromažďujíc se okolo vůdců svých, knížete Karla ze Schwarzenberka Orlického a Jindřicha Jaroslava hraběte z Clamu a z Martinic, nazvala se konservativnou, i skládala se z kavalírů vysoce vynikajících jak rodem a majetkem, tak i nadáním a osvíceností ducha. Politické přátelství mezi frakcí Clam-Martinicovou a poslanci českými prokmitalo sice již ve sněmu 1861, mnohem patrněji a častěji ukazovalo se však roku 1863. Ježto pak ono tvoří jednu z nejdůležitějších stránek vývoje politických poměrů v Čechách, budiž zde připomenuto, kterak vzniklo.

Bylo již dotčeno v tomto díle (I. str. 19.), kterak bouřlivé události, jichž jevištěm byla Praha ve dnech Svatodušních 1848, měly kromě jiných také ten zhoubný následek, že šlechta, dřívějším během již získaná české věci, docela se od ní odvrátila. Radikalismus, kterému hověl říšský sněm v Kroměříži a po slanci čeští s ním, a jenž na př. dekretoval zrušení šlechty, — nebyl ovšem způsobilý, aby v tom něco napravil. František Palacký v dobách předbřeznových míval mnohé styky s vysokou šlechtou; od svátků Svatodušních 1848 to obcování docela přestalo, a po celých 12 let nebylo potom nižádných styků mezi národovci českými a aristokracií. Nebylo důvěry mezi těmi

stranami. Šlechta, pokládajíc živel český za revoluční, nechtěla s ním nic míti; a ježto doprosta se stranila všeho, co mělo za účel povznešení národnosti české, byla u Čechů neoblíbena.

Universitní professor Václav Vladivoj Tomek, uznávaje ve prospěch věci české toho potřebu, aby ten poměr se napravil, jal se k tomu působiti, když po vydání diplomu říjnového počínal se nový život politický, i docílil tolik, že dne 6. ledna 1861 sešli se v jeho příbytku k rozmluvě hrabě J. J. Clam-Martinic a dr. Rieger. Podařilo se odstraniti leckteré nedorozumění i zjednán také základ ke společnému nebo přátelskému postupování ve věcech veřejných. Hrabě kladl důraz na právo historické, považuje za nejbližší důležitý úkol, aby zachovala se kontinuita mezi sněmem stavovským a jeho právy a mezi budoucím útvarem veřejného práva koruny České; k tomu vůdce lidu českého přistoupil, i dosáhl na vzájem tolik, že šlechta má přátelsky podporovati národní snahy české o dosažení úplné rovnoprávnosti se živlem německým. Nejrozhodnějším zastancem náhledu posledně dotčeného byl tehdáž ve šlechtě kníže Bedřich ze Schwarzenberka, známý též pode jménem Lanzknecht, jenž mezi svými důtklivě hlásal mínění, že šlechta může míti politickou váhu a vliv jenom tehdáž, jestliže se přivine k lidu, mezi nímž žije. Také veřejně kníže Bedřich Schwarzenberg naznačil svoje stanovisko, když byv požádán za kandidáta do sněmu roku 1861, odmítal to od sebe mezi jiným také tím důvodem, že on dlouhým přebýváním v cizině pozapomněl svůj jazyk národní (Nationalsprache). Bratrovec knížete Bedřicha, kníže Karel Schwarzenberg na Orlíce, vstupuje v tyto šlepěje, sdružil se hned tehdáž s hrabětem Martinicem. — Takový byl počátek politického spojenství mezi Čechy a šlechtou. S prvu strana Clam-Martinicova měla ve velkostatkářstvě toliko menšinu na počet slabou, postupem času však ta strana rostla, až nyní má bezespornou většinu. Také s počátku svazek její se zástupci národnosti české byl dosti volný, časem však sblížení pokračovalo, tak že nyní od roku 1879 na říšské radě strana Clamova i poslanci národnosti české tvoří jeden klub. —

Sněm zvolený na základě ústavy oktrojované dne 26. února 1861 sešel se ke druhému zasedání po přestávce 21měsíčné, kteráž byla vyplněna dlouhým zasedáním rady říšské. Počal se dne 8. ledna 1863, a do 18. dubna, kdy se skončil, měl celkem 50 schůzí. Složení jeho, kromě několika doplňovacích voleb, bylo totéž jako za prvního zasedání r. 1861. Poslancům bylo tehdáž zůstaveno na vůli, aby každý sám vyhledal si místo k sezení; i seřadili se s částečnou odchylkou od rozsazení z roku

1861 tak, že poslanci národnosti české z kurie venkovské i městské zaujali střed a vůbec lavice podél dlouhé stěny naproti předsednictvu, poslanci němečtí z týchž obou kurií shromáždili se na levo od předsedy, a hlasové virilní a členové z velkostatkářstva zůstali na pravici. Předsednictvo se nezměnilo; hrabě Albert Nostic byl nejvyšším maršálkem, a advokát JUDr. Václav Wanka jeho náměstkem. Baron Kellersperg byl správcem místodržitelstva, jenž zastupoval vládu na sněmu.

Dr. Rieger, jsa sněmovníkem nad jiné zkušenějším a zároveň přísedícím výboru zemského, měl často příležitost, zasahovati do rokování; nezřídka týkalo se to předmětů, které nemají obecné a trvalé zajímavosti, anebo zase stránek pouze formálních; takovéto drobné případy, ježto na nich nezáleží, pomineme mlčením. — Stenografické Zprávy, vydané tiskem o tomto sněmu, zaujímají dohromady 1828 stran ve kvartu. Z nich vyňaty jsou všechny řeči zde položené; při tom vždy v závorkách udáváme stranu, a zároveň písmeny *č.* a *n.* označujeme, co řečník promluvil po česku a co po německu.

V první schůzi dne 8. ledna verifikovaly se volby poslanců, kteří byli nově zvoleni na místa uprázdněná úmrtím nebo jinak. Již v této schůzi při záležitosti prakticky nepříliš důležité zjevily se dvě strany, ve které se sněmovna dělila. Ve venkovském okresu Falkenovském a Kynžvartském byl za poslance zvolen rada soudu zemského Karel rytíř *Limbeck.* K volbě této nebyli zvoleni noví volitelé, nýbrž vykonali ji ti, kteří byli zvoleni ku první volbě o 11 měsíců dříve. Výbor zemský, jejž v té věci na sněmu zastupoval přísedící dr. Schmeykal, navrhoval především vysloviti zásadu, že také při doplňovacích volbách za okresy obcí venkovských mají volitelé vždy nově býti voleni. Podle této zásady měla volba Limbeckova býti uznána za neplatnou; avšak většina výboru zemského (Schmeykal jmenoval v ní hr. Fr. Thuna, Görnera, ryt. Peche a sebe, teda 4 členy) usnesla se navrhnouti, aby při volbě Limbeckově, proti níž nebylo protestu, nepřihlíželo se k opominutí této zásady, a ona aby byla uznána za platnou. Menšina výboru zemského, kteráž dle zprávy Schmeykalovy skládala se z Riegra, Braunera, Pinkasa a maršálka, teda také ze 4 přísedících(?), chtěla tomu, aby dotčená zásada důsledně obrátila se hned také na volbu Limbeckovu, tak aby tato byla uznána za neplatnou. Po zpravodajovi navrhoval poslanec Hanisch, aby volba Limbeckova spolu se všemi ostatními doplňovacími volbami z okresů venkovských odevzdala se zvláštní kommissi ku předchozí poradě. Poslanec Klier mínil, že by volba Limbeckova měla se hned schváliti, a co se týče

ostatní zprávy výboru zemského o ní, ta aby napřed dala se tisknouti, a pak teprva že má býti usneseno, má-li se o ní rozhodnouti hned či má-li se odevzdati sněmovní kommissi ku předchozí poradě. Dr. Rieger, ujav se slova ve smyslu menšiny výboru zemského, promluvil takto (č. Sten. 11):

Já myslím, že slavný sněm musí věděti, co chce, a že slavný sněm musí věděti, jak zákonu tomu rozumí a kterak jej vykládá. Buďto má slavný sněm za to, že jest volba jen tenkráte platna, když byla předsevzata starými voliteli, nebo že jest platna, když byla předsevzata novými voliteli, anebo že jest docela lhostejno, zdali volili staří volitelé nebo noví volitelé. Já myslím však, to troje najednou slavný sněm za pravé přijmouti nemůže. Jestliže slavný sněm uzná, že jest volba jen tenkráte platna, když byla předsevzata novými voliteli, tehdy musí býti každá nová volba neplatna, která nebyla předsevzata voliteli novými.

Pánové, zde se nejedná o otázku osobní, nejedná se zde o p. dra. rytíře Limbecka, který jest zajisté muž v každém ohledu ctihodný a jehož slav. sněm ve svém středu počítat a v středu svém míti s radostí by měl, ale slavný sněm musí se vysloviti o svém principu věci té, musí říci: Tak jest to a ne jinak. Myslím, že důstojnost slavného sněmu to žádá, aby jednal tak, jak uznal; ale uznat princip a v následujícím kroku jej hned zrušit, dle mého přesvědčení jest nedůstojné slavného sněmu. Já mám tedy za to, že se na žádný způsob nemůže rozhodovati o volbě pana rytíře dra. Limbecka, dokud nebylo rozhodnuto o principu samém, dokud jsme nepřijali princip sám. Bylo by pak ovšem konsekventní, abychom přijali návrh p. dra. Haniše, abychom odročili uznání platnosti všech voleb v okresích konaných až na tu chvíli, kdy se slavný sněm rozhodne o principu.

Avšak zemský výbor ve velké majoritě byl toho mínění, že volby jsou jen platné, když byly předsevzaty novými voliteli. Toho samého mínění jest slavná vláda, která od té chvíle zavedla vždy volby novými voliteli. Že se stalo jinak v tomto případě, toho příčinou jest pouhé nedopatření. S po-

čátku, když se o té věci rokovalo, musím se přiznati, že jsem byl velmi v pochybnosti, poněvadž svědčí i pro první i pro druhý způsob volby dost důvodů pro a proti. Avšak pohnulo mne mínění pánů kollegů mých, zejména p. dra. Pinkasa a dra. Görnera, kteří stáli na tom, že pro každý případ musí býti volba obnovena, že to v duchu zákona leží a že to podporou svobody voličův; neboť kdyby volitelé, kteří byli voleni před 3 lety, směli podržeti mandát svůj po celých 6 let, tedy by veřejné mínění, které se během 6 let mohlo všelijak změniti, nemohlo sobě zjednati průchod; kdyby volitelé, kteří tenkráte volili, později ztratili důvěru svých původních voličů, tedy by voličové již neměli možnosti, jiné volitele si voliti, kteří jsou důvěry jejich hodnější. Tudy je patrno, že svoboda voličského práva lépe se ochraňuje, když se pro každou volbu jiní volitelé volí. To vysvítá také z paragrafu ústavy, kde se praví, že se mají volitelé znova voliti. Dále musíme též povážiti, že obyvatelstvo některých osad se velice rozmnožuje. Máme příklady, že původní obyvatelstvo v některých osadách za 6 let se zdvojnásobnilo i ztrojnásobnilo. Toho příklady máme zvláště za nejnovější doby v osadách průmyslových, kde se fabrikace silně zmáhá, ku příkladu na Kladně, kde počáteční populace 12 set lidí během šesti až deseti let vzrostla na 8 tisíc. Kdyby ti původní volitelé, kteří tenkráte byli voleni, podrželi právo volitelské na dlouho sami, tož by ti, kteří do toho města později přišli a je z jednoho tisíce na 8 rozmnožili, zbaveni byli voličského práva. Je teda patrno, že by se jim tím stala křivda velká, že by se zbavili proti všemu právu ústavnímu voličského práva, které jim náleží. Chceme-li voličské právo později přistěhovalých chrániti, musíme býti proti tomu, aby stará volba platila, a proto, aby se volba volitelů v každém případě obnovovala. Jsem tedy toho mínění, že jest věcí patrnou, že v duchu zákona a v duchu svobody jsou volby jen tenkráte platny, když byli volitelé nově voleni. Jestliže však slavný sněm tento princip, který již zemský výbor přijal a uznal, ve své celosti též uznává, pak musí konsekventně ne-

hleděti na osobu tu neb onu, musí setrvati na svém principu i uznati každou volbu za neplatnou, která nebyla dle těchto zásad předsevzata. (Výborně.)

V dalším rokování o té věci poslanec Taschek dovozoval, že dotyčný předpis řádu volicího není dosti určitý, že teda není příčiny ke zrušení volby Limbeckovy, ač příště má platiti zásada o pokaždé nové volbě volitelů. To přimělo Riegra, aby znova hájil svoje mínění v tato slova (n. Sten. 13):

Jest mi odpověděti několik slov k tomu, co přednesl pan dr. Taschek. On míní, že ve věci té ustanovení práva jest v zákoně pochybným, a poněvadž je pochybným, tedy že nezbývá nic jiného, než je pominouti, a tudy uznati za platnou každou volbu bez rozdílu, zdaž při tom vykonána byla nová volba volitelů čili nic. Já však myslím, že ta věc v zákoně přece není tak zcela pochybnou — ano dá se ovšem dovésti ze zákona náhled, že se v každém případě má konati nová volba volitelů. Nehledím při tom ani k tomu, že také slavná vláda byla vždy téhož náhledu, a jen v tomto jediném případě od toho upustila, patrně jen náhodou a nedopatřením; neboť při všech volbách před tím i později konaných byli vždy voleni noví volitelé. Věc ta nebyla tedy nikdy pochybnou slavné vládě samé, ona vždy trvala v tom mínění, že se má v každém případě předsevzíti nová volba volitelů. Tento náhled jest odůvodněn paragrafem 14. a 29. volebního řádu.

V §. 14. volebního řádu se praví: „Každá obec v okresu volebním nechť volí vždy na pět set obyvatelů jednoho volitele. Zbytkové, kteříž povstanou dělením počtu obyvatelstva počtem pěti set, obnášejí-li 250 anebo více, nechť platí za 500, obnášejí-li méně než 250, nechť bez povšimnutí odpadnou." — Pánové, uvedl jsem prve jen jeden případ. Nemůže o tom býti pochybnosti, že byla-li volba vykonaná starými voliteli uznána za platnou, musí napořád zůstávati platnou po celou šestiletou periodu sněmovní. Přijmeme-li však tuto zásadu, že volitelé původně zvolení podrží právo své volbu vykonávati po celou sněmovní periodu šesti let,

pak se vůbec v té době nikdy nesmí konati nová volba volitelů, pak dospějeme k další nanejvýše nepříjemné důslednosti, že tento §. 14. nemůže dokonce dojiti plné platnosti; neboť jakmile v obci přibylo 500 volitelů, plynulo by z toho, že při nové volbě také tito mají právo voliti jednoho volitele, neboť tak se výslovně praví v ústavě. Tu pak jest patrno, že by během šesti let takový přírůstek obyvatelstva některého místa mohl se udáti nejednou pouze, ale mnohonásobně, a to zejména při ruchu průmyslovém, kterýžto, jakož teď častěji se stává, některá místa neobyčejně zvětšuje; z toho plyne teda, že by zákona nebylo šetřeno jak duch jeho žádá, kdyby se nekonala *pokaždé* nová volba volitelů; neboť nedbalo by se §. 14., jenž praví, že každých 500 obyvatelů má právo voliti sobě volitele. Nuže, pánové, bohužel voličové venkovských obcí jsou již krom toho zkráceni naším volebním řádem, neboť není naprosto spravedlivým ustanovení našeho volebního řádu, že jen měšťan větších měst má míti právo voliti si přímo svého zástupce, že však sedlák práva toho míti nemá. Maloměšťan platívá často jen 8 až 10 zl., a má právo voliti si poslance přímo. Sedlák však, jenž platí 100 zl. daně i více, nemá práva voliti poslance přímo (výborně!), nýbrž musí přenésti volební právo na jiného. Pánové, toto ustanovení jest naprosto nepříslušno, a já doufám, že bude změněno při reformě volebního řádu. Neboť jest to ustanovení, jež nespravedlivě obmezuje volební právo rolníkovo; a nebylo by zajisté po právu, kdybychom my toto jeho obmezení ještě více rozšířili, tak aby volební právo jeho bylo obmezeno, po případě vyloučeno na plných šest let, abychom rozšířili to obmezení tím způsobem, aby on, jakmile zvolil volitele v jednom případě, snad chybně, neměl více práva to napraviti pro případ druhý; budsi že by tento volitel jím k volbě zmocněný nevolil v jeho smyslu, nýbrž naopak — anebo kdyby osvědčil se býti člověkem nepoctivým a nespolehlivým, tož by neměl původní volič již na tak dlouho práva a možnosti zvoliti sobě jiného spolehlivějšího volitele, na nějž by hlas svůj přenésti mohl. Tím

bychom zajisté onu výjimku ústavy naší, obmezující svobodu volby, ještě dále rozšířili, k čemuž nemáme práva.

Ostatně praví se také v §. 29., že volby volitelů mají se konati dle počtu místního obyvatelstva, jak jej udává poslední sčítání lidu. Máme-li však znovu voliti voliče teprva po šesti letech, plyne z toho, že mezitím sčítání lidu mohlo se díti dvakráte a třikráte; nicméně zůstávali by při plnomocenství svém pořáde ještě volitelé, kteří jsou voleni dle sčítání starého. Jsme tedy v patrném rozporu s ústavou, uznáme-li, že staří voličové podrží své právo plných šest let, ač nejsou zvoleni na základě posledního sčítání lidu. Nic jiného tu nelze přijmouti.

Nezbývá nám tedy nic jiného, než uznati za právo to, co vysvítá z jasného smyslu zákona, že totiž se má v každém případě předevzíti nová volba volitelů a že tedy každá volba, kteráž se neděla tímto způsobem, jest neplatnou.

Pánové, opakuji co jsem pravil, pokládám to za nedůstojné sněmu, aby on k vůli osobnosti, jakkoli vysoce postavené a vysoce ctěné, zapřel zásad svých uznaných, jakmile je jednou zřejmě vyslovil. Když tedy slavný sněm se vyslovil, že se volba voličů má v každém případě konati znova: tedy naději se do jeho důslednosti, že tuto volbu bude pokládati za neplatnou. Doufám při tom, že poslanec pan rytíř Limbeck bude zvolen opětně; pak ale aspoň v žádném případě nebude porušen princip volebního řádu našeho.

Na konec hlasovalo se vyvoláváním jmen o návrhu Taschkově, dle kterého při zkoumání přítomných 7 voleb z obcí venkovských okolnost, byla-li která vykonána voliteli novými nebo starými, nemá se pokládati za důvod neplatnosti. Většina 100 členů, která tento návrh přijala, skládala se z centralistů; Čechové a autonomisté z velkostatkářstva měli 94 hlasy. Potom většinou usneseno, aby zpráva výboru zemského, pokud se týkala zásadného ustanovení pro budoucnost, dala se napřed vytisknouti; volba Limbeckova byla též většinou uznána za platnou.

Případ tomu podobný naskytl se zase ve druhé schůzi dne 12. ledna. Schmeykal přednesl zprávu výboru zemského o volbě

prof. Karla Jelínka, jenž ve městech Cvikově a Mimoni byl jednosvorně volen ode všech 229 voličů, kteří k volbě se dostavili, mezi těmi bylo však 5 ženských, kteréž volily osobně. Výbor zemský činil dva návrhy, první, aby volba Jelínkova byla schválena; a druhý, aby sněm vyslovil svoje přesvědčení v ten rozum, že osoby nezletilé nebo pod poručenstvím stojící a ženské mohou ve městech a ve venkovských obcích voliti do sněmu toliko skrze plnomocníky, manželky skrze své manžely. V debatě, která o tom nastala, dovozoval Herbst, že sněm nemůže hned usnášeti se o druhém návrhu, jenž vyslovuje stálé pravidlo, než až teprva v některé pozdější schůzi, až ten návrh bude vytištěn a rozdán. Rieger zase pozastavoval se nad logickou nesrovnalostí těch dvou návrhů, mluvě v tato slova (č. Sten. 26):

Já myslím, že slavný sněm, když rozhoduje o platnosti volby, musí vědět proč; slavný sněm musí býti buď jednoho nebo druhého mínění. Kdyby se stalo, že by při některé volbě mnoho ženských hlasovalo, anebo že by jich bylo hlasovalo aspoň tolik, že by těch několik ženských hlasů bylo rozhodlo o většině, pak nastává patrná pochybnost, může-li slavný sněm uznati volbu za platnou čili nic; neboť když těch několik ženských hlasů vytrhneme, ukáže se, že jest resultát jiný. Slavný sněm musí se tu držeti pevné zásady, jistého principu: slavný sněm musí býti přesvědčen, že buď to neb ono náleží dle práva a zákona. V té případnosti se nalézáme i my zde. Slavný sněm má se rozhodnouti, zdali volba jest platna, při kteréž hlasovaly ženské, aneb ne. Tu nelze říci: já uznávám volbu bez ohledu na všeliké okolnosti.

Pánové! To bychom rozhodli bez všeliké zásady; my musíme z předu vědět, jsou-li volby platny, při kterých hlasovaly ženské, neb ne. Dříve musí býti rozum a zdravý pojem práva a věci ve mně, a pak teprva mohu rozhodnouti; ale nesmím rozhodnouti beze *vší* zásady.

Mám za to, že zemský výbor v té věci korrektně se choval. Nejprve sněm uzavírá neb vyslovuje své mínění, že podle ústavy a zákona, tedy verfassungsmässig vůbec, volba taková jest platna, při které ženské hlasovaly, a následovně

je patrně volba pana professora Jelínka platna. Kdyby však sněm opačné mínění vyslovil a kdyby byl řekl, že ženské podle ústavy nesmějí hlasovati, pak by nemusil teprva hleděti k tomu, zdali by hlasy těch ženských byly v tom případě rozhodné, a kdyby i nebyly rozhodné, pak by musil volby zrušiti. Tedy myslím, že zemský výbor se korrektně zachoval a že zemský sněm, chce-li jednat dle zásady, musí se rozhodnout prve o princip. Pročež musí nejprve vysloviti, budou-li vůbec volby, při kterých ženské hlasovaly, platny, anebo jsou-li neplatny ty volby, při kterých ženské hlasovaly a snad i rozhodly.

Poslanec dr. Tedesco ozval se po Riegrovi, že rozumí-li jemu dobře, chce poslanec Semilský tomu, aby napřed rozhodlo se o zásadě, mohou-li ženské vykonávati voličské právo osobně anebo skrze plnomocníky, a pak teprva že by se mělo hlasovati o platnosti volby. Dr. Rieger odvětil (n. Sten. 27):

Na vysvětlenou budiž připojeno: Nepravil jsem, že sněm může rozhodnouti o principu; pravil jsem, že sněm pevné mínění o tom míti musí, jsou-li ženské dle ústavy oprávněny hlasovati, čili nic. Názor svůj o tom musí sněm míti, a pokud náhledu o tom vůbec nemá, nemůže rozhodnouti, leda by rozhodoval nestejně bez právního mínění, to jest beze vší zásady.

Na konec volba Jelínkova byla schválena, a o druhém, zásadném návrhu usneseno 94 hlasy proti 85, dáti jej do tisku a jednati o něm později.

Zajímavější v téže schůzi bylo jednání o volbě Jana Skrejšovského ve venkovském okrese Kralodvorsko-Jaroměřském. Proti volbě nebylo pozastávky žádné; Skrejšovský dostal při ní 60 hlasů, ostatních 41 hlasů připadlo kandidátovi vládnímu, kterým tam byl Edmund Šebek, tajemník obchodnické komory Pražské. Karel Sladkovský však při této příležitosti jal se přednášeti stížnosti, kterak *státní úředníci,* jak v tomto okrese, tak i v jiných, *agitovali proti českým kandidátům*; v Králové Dvoře okresní přednosta svolal si volitele pod záminkou, aby si přišli pro volební lístky, a doporoučel jim kandidáta vládního. Sladkovský navrhoval vysloviti přání k místodržitelstvu, aby úřadové

okresní při řízení voleb přísně šetřili paragrafu 34. řádu volení do sněmu, dle kterého okresní přednosta měl volitelům lístky legitimační dodati (zustellen), i aby státní úředníci nepůsobili nikterak na volbu a neschvalovali i nepodporovali nižádného kandidáta. Po Sladkovském přihlásilo se několik českých poslanců ke slovu, kteříž chtěli každý ze svých zkušeností a vědomostí vésti podobné stesky na úřednictvo, ježto tehdáž mělo ještě prapodivné, z absolutismu přijaté pojmy o povaze voleb parlamentárních. Poslanec Faber zmiňoval se o státním úředníkovi, jenž hrozil voličům, nebudou-li voliti tak, jak si přeje úřad, že při nejbližším odvodě jejich synové budou odvedeni na vojnu. Poněvadž strana německo-centralistická a vláda s celým úřednickým apparátem stály tehdáž za jedno, byl veřejný přetřes takovýchto věcí oběma velice protimyslný. Pročež správce místodržitelstva Kellersperg, ač sliboval každou ohlášenou nezákonitost vyšetřiti a přísně potrestati, hleděl zbaviti se návrhu Sladkovského aspoň na čas tvrzením, že je samostatný, a musí teda napřed býti odkázán kommissi ku poradě. Německá většina učinila a přijala návrh na konec debaty, a Herbst uvedl předsedajícího maršálka do nesnáze připomenutím, že již mohou mluviti toliko generální řečníci. Poslanci, kteří se byli již přihlásili ke slovu, musili nyní dodatkem oznámiti, chtějí-li mluviti ve prospěch návrhu Sladkovského nebo proti němu; že to byli sami Češi, kteříž všichni chtěli přednésti něco v témž smysle jako Sladkovský, byl by se z nich dostal toliko jeden k řeči jakožto řečník generální. Rieger, aby mohli mluviti aspoň dva z Čechů, opověděl nyní, že chce promluviti proti návrhu Sladkovského, a tak si pojistil slovo. Obdržel je před generálním řečníkem, za něhož byl od ostatních zvolen Skrejšovský. Rieger hájil svobodu voleb naproti nátlaku úřednickému v tento způsob (n. Sten. 39):

Především rač mi dovoliti, slavné praesidium, poznámku o způsobu hlasování. Pan prof. Herbst vyslovil ten náhled, že dle jednacího řádu smějí mluviti jen řečníci zapsaní, nebo jen generální řečník jimi zvolený. Aby se dle tohoto paragrafu jednati mohlo, musejí tu především býti nějací řečníci zapsaní, t. j. musejí tu býti řečníci, kteří dali se zapsati pro nebo proti; a to jak známo děje se jen tenkráte, když jest na denním pořádku skutečný nějaký návrh zákona, při kterémž oni řeční pro, nebo proti. Při jednoduchých návrzích běžných, při amendementech (návrzích

opravných), při debatách o hlasování neděje se to nikdy a nezachovává se takový řád v žádném parlamentě světa. V této příčině připomínám, jak se jednalo minulého roku, když poslanec šlechtic Waidele učinil návrh, aby v podobných případech směli mluviti jen řečníci zapsaní. Proti němu povstal pan poslanec Havelka a dokázal, že v těchto případech není tomu tak; a slavný sněm pro to se vyslovil, že tento způsob jednání, totiž volba generálních řečníků má ovšem býti zachována při návrzích *hlavních*, že však se toho dokonce nemá užívati při návrzích vedlejších. Tak se stalo — tuším, že dobře se pamatuji — v zasedání loňského sněmu, a myslím, že se tato praxis slavným praesidiem snadno dá prováděti.

Obraceje se ke věci samé, musím se ovšem vysloviti proti návrhu pana Sladkovského, jakkoli to s mnohých stran bylo přijato s podivením. Věc, o níž se tu jednalo, byla: kterak chrániti svobodu volby. Pánové! bez svobody volby není žádného konstitucionalismu; nemáme-li svobody volební, pak máme toliko tištěnou lež, jakousi *fable convenue,* ale nikdy konstituci. (Bravo, bravo!) Jestliže se nezasadíte všemožně, abyste svobodu volby uchránili, pak, pánové, veta jest po vší svobodě, po vší konstituci, a tenkráte budou pravdu míti ti, kdož tvrdí, že konstitucionalismus jest nepraktickým, že vždy bývá obcházen a že k ničemu jinému se nehodí, než aby připravil návrat ke starému regimentu. (Bravo.)

Vláda má ovšem právo udržovati strany vládní, musí však toto právo své vykonávati způsobem zvláštním. Pánové, není zajisté tajemstvím, ano jest to vůbec uznáno, že vláda měla při volbě velkostatkářů svou stranu a že tato strana dobyla vítězství. Proto však vláda nepovolala k sobě voličů, pan místodržitel nepovolal k sobě voličů a nepřikazoval jim: Tak a tak musíš voliti. Nikoliv; ti, kdož vydávají se za rozhodné stoupence nynějšího ministerstva a nynější vlády, utvořili stranu, ustanovili své kandidáty, a odpůrci také jmenovali své kandidáty. (Bravo.) To, pánové, bylo jednání konstituční.

Svolá-li však okresní *úřad* všecky voliče ve svém okresu, a zvláště všechny obecní představené, a odporoučí-li a představuje-li jim ve svém postavení jakožto okresní přednosta kandidáta, užívá při tom také všech možných prostředků moci své, aby je přiměl, by volili toho kandidáta, jejž vláda chce: pak jest to agitace protiústavní a protizákonná, jež svobodu volební obmezuje a zrušuje — a to, pánové, myslím a doufám, že nebudete schvalovati, nechť již náležíte straně kterékoli, předpokládaje totiž, že to poctivě míníte s konstitucionalismem vůbec.

Pánové, bylo za příčinou této otázky uvedeno několik skutků, kteréž takovéto protizákonné počínání orgánů vládních konstatují; sem náleží zejména faktum, že voličové byli předvoláni jako k opravdovému konání volby; sem náleží dále faktum, že jim nebyly — jakož to přece jest ve smyslu zákona — dodány volební lístky, nýbrž že musili si pro ně dojiti. Jeť pak známo, že ve slohu úředním slovy: „doručiti úřední nařízení“, rozumí se vždy dodání dotyčné osobě do jejího domu, jejího bytu. Takový jest alespoň obecně přijatý smysl zákona. Bylo zde uvedeno další faktum poslancem Fabrem o okresu Krumlovském, kdež státní úředník, úředník příslušný tamnímu okresnímu soudu, hrozil jistému voliči jménem Pisko: nebude-li hlasovati pro krajského přednostu Grünera, že jeho syn bude odveden k vojsku. Bylo tu uvedeno další faktum, že v Krumlově jistý občan, kterýž, jak známo, byl kriminálně trestán, dostal od okresního úřadu hlasovací lístek: to, pánové, jsou fakta, jež byla zde přednešena, a fakta taková jsou nanejvýše politování hodna a porušují zřejmě ústavu, porušují vůbec ducha ústavy.

Pánové, jest mi nepříjemno přiváděti k řeči faktum, pro něžto nemám v rukou důkazů. O té okolnosti však, že jistý okresní soudní adjunkt komusi vyhrožoval, měl jsem sám doklad v rukou. Viděl jsem na své vlastní oči spis, ve kterémž onen člověk *stvrzuje* svým podpisem a dvěma svědky, že mu ta hrozba byla učiněna se strany okresního úřadu. Slyšel jsem dále vypravěti od lidí velmi počestných, a povídá

se to v celém okresu Krumlovském, možná ovšem, že zcela neprávem, kterak v oné době, když jednalo se o volbu pana krajského přednosty Grünera, pan školní rada Mareš navštívil okres ten — snad také jen náhodou — a kterak při jednání o záležitostech školských upozorňoval mimochodem též učitele na to, že by měli voliti krajského přednostu Grünera. Nevím jak se ty věci mají, ale zdá se mi, že to zřejmě odporuje rozkazu vydanému c. k. místodržitelstvem, že učitelé mají se vystříhati všeho účastenství v politických agitacích. Musím tudy velice pochybovati o tom faktu, že by pan školní rada Mareš, jemuž ono ohlášení zajisté bude povědomo, byl proti němu se prohřešil; přivádím to zde toliko k řeči, aby pan kollega měl příležitost ujistiti nás svým čestným slovem, slovem muže, že on neagitoval.

Ale svrchu uvedená fakta se udála, a na základě těchto fakt učinil poslanec Sladkovský návrh, požádati c. k. místodržitelstvo, aby zamezilo takovéto agitace. Já pokládám návrh ten nyní již za zbytečný, ježto Jeho Excellence již prohlásil, že učiní vše, aby takové nepřádné agitace úředníků zabránil. Myslím tudy, že se může upustiti od tohoto návrhu pana Sladkovského.

Po řeči Skrejšovského, jenž přimlouval se za návrh Sladkovského, a po replice místodržitele Kellersperga, jenž žádal, aby ten návrh nebyl přijímán, že on dá uvedené případy vyšetřiti, vzal Sladkovský sám svůj návrh zpět, čímž sešlo s hlasování o něm. Poslanec Maresch, pověstný toho času germanisator v Čechách, odvětil potom Riegrovi zarputile; indirektně potvrdil, co mu bylo vytýkáno, ale to prý není agitace, když „na inspekčních cestách na veřejných místech nebo v soukromém obcování vysloví své politické náhledy", k tomuť prý školního radu (tak slul tehdáž zemský inspektor škol) opravňuje osobní svoboda a rakouské občanství státní.

Ve čtvrté schůzi dne 19. ledna přišla na denní pořádek zpráva výboru zemského o návrhu poslance dra. Karla Leopolda Klaudyho, podaném již r. 1861, aby poslanec sněmovní, *jenž by obdržel nějaký státní úřad nebo osobní příplatek, pozbyl tím mandátu poslaneckého* a mohl ho zase nabyti novou volbou.

Výbor zemský souhlasil, aby sněm usnesl se o zákoně toho smyslu; zpravodajem jeho byl dr. Görner. Proti tomu návrhu mluvili poslanci Brosche, Bachofen, Brinz a hr. Hartig; poslední mínil, když by podobný zákon nepřišel k místu také v jiných zemích rakouských, že by tím úředníci v Čechách byli zkráceni naproti úředníkům v jiných zemích, a kdyby takového zákona byla potřeba, cítila by se ve všech zemích mocnářství, a pak by přišel k místu zákon všeobecný. Ve prospěch návrhu Klaudyho mluvili Herbst, Kuh, Kralert, navrhovatel Klaudy, hr. Clam-Martinic, Rieger a zpravodaj Görner. Dr. Kralert učinil návrh doplňovací, aby do zákona po slovech „státní úřad“ položila se slova „advokátství nebo notářství“, poněvadž jak státní úřady tak i advokátství a notářství uděluje se vládou. Rieger řečnil jak následuje (č. Sten. 110):

Účel toho návrhu je patrně ten, aby hájil svobodu a neodvislost poslanců, a aby poslanci na žádný způsob od vlády nemohli, abych tak řekl, terrorisováni býti, aneb sliby a výhodami pokaženi. Pánové! Zdali takové ochrany u nás potřeba, na to nám odpovídá zkušenost všech jiných států. Pánové! Národové jako mužové vychovávají se dobou. My vidíme, že toho zákona je potřebí ve všech jiných státech, kde trvá konstituce již od sta let, kde tedy povaha národní a důstojnost občanů se mohla vychovati; a hle, i tam cítí potřebu toho opatření. U nás pak, kteří jsme byli dvě stě let pod absolutismem živi, kde tedy důstojnost občanská a čest a mravnost lidu nemohla se vyvinouti v té míře, u nás by toho zákona nebylo potřebí? Pánové, jakkoli si chceme lichotiti, tolik musíme přiznati, že ani čest ani důstojnost občanská ani veřejná mravnost u nás není větší než v Anglii a jiných státech konstitučních. Jestliže tam potřeba takového zákona je uznána, můžeme-liž my ji popírati?

Nyní co do obsahu samé věci. Pan poslanec Brosche namítal proti tomu návrhu, že není dosti široký, že by se ještě měly do něho také přijmouti za jedno známky pocty a veřejné hodnosti, které uděluje Jeho Veličenstvo, a za druhé také ony výhody, které v životě obchodním, abych tak řekl, cestou vlády se mohou jednotlivcům uděliti. První účel je ten, který je obsažen v návrhu samém, t. j. udělení úřadů.

Zemský výbor myslil, že je dosti na tom návrhu, když se obmezí, aby v tom způsobu vláda nemohla působiti a pokaziti poslance udělením vyšších anebo více placených úřadů. Mezi úřady však patří v jisté míře advokacie a notariat. Že advokacie tam patří, vysvítá již z toho, že zákon náš mluví o zneužívání a zleužívání úřadu při advokátech. Z toho se vysvětluje tedy, že advokáti mají jakýsi úřad. Že pak notářství jest úřad, o tom zajisté není u nikoho pochybnosti. Z toho by se dalo souditi, když v našem návrhu stojí: přijmutí od vlády úřadu, že v tom slově již je obsažen i notariat i advokacie. Poněvadž ale je o tom pochybnost, učinil pan poslanec Kralert návrh, aby se to výslovně vyřklo, že mezi ty úřady, které vláda udělí a které mají míti takový následek, že se poslancové po obdržení jich musí podrobiti novým volbám, že mezi ty úřady náleží také advokacie a notariat; a poněvadž ten návrh vysvětluje věc, která již v prvním slovu vyrčena jest, tedy ho v tom obsahu odporučuji.

Co se ale týče návrhu pana poslance Brosche, aby udělení šlechtictví anebo udělení řádu anebo titulů, které vychází toliko od Majestátu samého, od Jeho Veličenstva, také sem bylo přijato, proti tomu musím se naprosto vysloviti. V konstitučním státě musí se rozeznávati působení Majestátu, t. j. koruny, a působení ministrů čili vlády; co Majestát císařský, co koruna sama dala ze své moci a co nepodala na cestu zákonodárství, to právo jest koruně vyhrazeno od samého císaře pána, když nám ústavu udělil, a nepříslušelo by nám, kdybychom řekli, že ta milost, kterou císařský Majestát udělil, má býti příčinou, že někdo tou milostí má býti zbaven práva poslaneckého; takovým způsobem moc Majestátu obmezovati a takový následek cti od něho udělené vysloviti, zajisté nám by nepříslušelo.

Když pak ale se jedná o udělení koncessí anebo dodávek a věcí těm podobných, které se dějí se strany vlády, tu je zase věc jiná: to by se ustanovení takové dalo rozšířiti Bůh ví jak daleko; mohlo by se vykládati na všeliké koncesse a

obchody; pak ale pánové nemáme žádné meze, a proto nemůžeme zde do zákona tak neurčitý výraz klásti. Kdyby ku příkladu p. poslanec Brosche dnes nějakou dodávku k vojsku (Lieferung) uzavřel s vládou, měl by proto ztratiti své poslanecké právo? Tak se zdá; avšak je tu otázka, jestli p. posl. Brosche při té smlouvě, — která má ostatně základ svůj docela jenom v privátním právě — vydělal! (Veselost.) Následovně by musil ztratiti mandát, jen kdyby vydělal; kdyby však prodělal, tu by se hlásil a řekl by: „Pánové, já jsem při té dodávce prodělal, ta dodávka mně nic nevynesla, já žádám, abych byl ponechán ve svém právu poslaneckém. Tak daleko zajisté jíti nemůžeme, musí se udržeti pravidlo, že jen udělení úřadů, které se od ministerstva, od vlády podávají, má onen následek.

Pánové, ony důvody, které pan hrabě Hartig uvedl, byly vyvráceny panem hrabětem Clamem Martinicem. Kdybychom se měli obávati a starost míti a vždy nuceni býti ohlížeti se na to, co jinde bylo uzavřeno, musili bychom jíti domů a mohli bychom nechati dvéře zde zavřeny; neboť víme, že na všech sněmích dnes se jedná, tam o tom a jinde o jiném, a v každém něco jiného; kdyby šlo jen o jednotvárnost všech různých sněmů zemských, pak bychom sněmy musili nechati jaksi v mincovně raziti na jeden štempl, pak by ale bylo všechno zasedání zbytečné.

Pánové, co se týče terrorismu se strany vlády, namítal pan poslanec Brinz, že jest korrupce se dvojí strany možná, s první strany sliby, podávkami vlády; se druhé strany tím, co nevyslovil zřejmě, patrně ale myslím, že nemohl nic jiného míniti, než veřejné mínění země; pánové, a toto veřejné mínění jest hlas národa, proti tomu nemůže žádný jednati; sám sněm není nic jiného než hlas národa, než veřejné mínění legálním správným způsobem vyslovené, a proti tomu nemáme jednati. Tím ovšem není žádný poslanec vázán ve svém přesvědčení, aby hlasoval jak veřejné mínění káže, to by byla chyba; my musíme hlasovati podle *svého* přesvědčení, ať jest veřejné mínění jakékoliv; sic by naše jednání bylo

pouhé lapání po popularitě, a ta pořádného poslance vésti nemá. Kdyby však zase viděl a seznal, že jeho mínění a přesvědčení jest v odporu s většinou voličů jeho, pak nemůže váhati, aby mandat svůj složil; to je věc, již musí každý se svým citem a svědomím vyjednati; mé svědomí mi praví, že kdybych s většinou svých voličů nesouhlasil, kdybych byl v odporu s většinou jich, že bych neváhal ani okamžik a mandat svůj složil. (Bravo v centrum.)

Po přímluvě Görnerové přikročilo se k hlasování v tom způsobu, který jest předepsán při návrzích měnících zřízení zemské. Návrh Klaudyho a výboru zemského byl přijat dostatečnou většinou, totiž 187 hlasy proti 24. Dodatek Kralertův byl zavržen, ježto proň povstali jenom poslanci čeští.

V šesté sněmovní schůzi dne 22. ledna četla se zpráva, kterou předsednictvo výboru zemského podalo o tom, co výbor zemský učinil s návrhy, které v předešlém zasedání sněmovním byly podány a snesením sněmovním dne 13. dubna 1861 výboru zemskému odkázány. Zpráva maršálkova jmenovala předlohy, které výbor zemský následkem oněch návrhů pro sněm vypracoval nebo připravuje, a vypočítávala také návrhy, o kterých výboru zemskému nevidělo se činiti zvláštní předlohy, dílem že ty předměty nenáležejí k zákonodárské působnosti sněmu, dílem že vláda přislíbila o nich předlohy vlastní, dílem že výboru zemskému nezdálo se záhodno, doporoučeti je sněmu k zevrubnému rokování, nebo konečně že nestačil čas k vyhotovení předloh o nich. Baron Wucherer, krajský přednosta, četl o tom řeč a učinil návrh, aby zvolila se kommisse, která by nahlednutím do aktů zjistila, kam dospělo jednání o návrzích, o nichž výbor zemský neuchystal předloh, a ponavrhla co třeba k jich vyřízení. Jako Wucherer, tak i četní jiní poslanci litovali, že ten nebo onen návrh od nich učiněný nebo podporovaný nepřiblížil se ke svému vyřízení; někteří uznávali, že výbor zemský vykonal dosti, řeči pak jiných měly povahu výčitek více méně zjevných: pročež někteří členové výboru zemského povstali, aby ho hájili. Dr. Rieger, jsa na onen čas též přísedícím výboru zemského, a to nemálo činným, promluvil takto (n. Sten. 146):

Pánové! Řeči, kteréž jsme právě slyšeli, zejména pak to, co přednesl pan poslanec baron Wucherer, jsou jakousi interpellací na veškerý výbor zemský. Poslanec Wucherer přesně

se v tom spravoval jednacím řádem, on interpellaci zadal písemně a předčítal; jen jedné stránky jednacího řádu nedbal, totiž podpisu dvaceti členů.

Pánové! Výčitky, kteréž tímto způsobem částečně stihly zemský výbor, by asi odpadly z větší části, kdyžby slavná sněmovna přistoupila k návrhu barona Wucherera, aby jmenována byla kommisse. Návrhů podaných na minulém sněmě bylo takové množství, že bylo naprosto nemožno, aby je zemský výbor všecky vyřídil, totiž aby pro všecky navrhl důkladně promyšlené osnovy zákonů. Zemský výbor, jakož jinak nebylo a jak to již byl předpokládal ku konci předešlého zasedání, musil se obmeziti tím, aby vybral jen to nejdůležitější z oněch návrhů a sestavil o tom předlohy zákonů, kteréž z části jsou velmi objemny a budou slavné sněmovně předloženy ve průběhu zasedání jedna po druhé.

Na mnohé pak z oněch návrhů nevzat ve výboru zemském zřetel ze trojích důvodů. Některé z nich zemský výbor nevyřídil z té příčiny, protože myslil, že sněm k zákonodárnému vyřízení jich není kompetentním. Slavná sněmovno, račiž uznati, že ve případech takových zemský výbor nebyl s to, aby připravil návrh zákona pro sněm; byl by mohl toliko podati návrh, aby zemský sněm požádal ministerstvo, by záležitost tu vyřídilo cestou administrativní, anebo byl by mohl navrhnouti, aby sněm k zákonodárskému vyřízení té věci cestou zákonodárství říšského učinil návrh říšské radě. Výbor neshledával potřebu těchto dvou posledních krokův, vždyť návrh takový může učiniti každý poslanec, jest to věc jednoduchá, jež se dá odbyti pěti slovy. — Jiná kategorie návrhů, jež zemský výbor ze svého stanoviska ponechal nevyřízeny, jsou ty návrhy, o kterých, jak se dozvěděl, vláda sama připravuje předlohy zákona. Sem patří zákon obecní, stavební řád a jiné velmi důležité předlohy. Takové zůstaly tedy z této příčiny nevyřízeny.

Ještě třetí kategorie návrhů zůstala nevyřízena, a to byly ony návrhy, jež zemský výbor v okolnostech nynějších nepokládal za tak naléhavé, aby je přede všemi jinými

*

v úvahu vzal a o nich předlohy zákonů vyhotovil. Tím nemělo snad býti řečeno, že ty návrhy nejsou vůbec důležity, že by se usnesení o nich snad mělo odkládati do nekonečna, anebo že by usnesení o nich nebylo žádoucím; toho zemský výbor nepravil; nýbrž pravil, že se mu ty návrhy jen za nynějších okolností nezdají tak naléhavými. Kdyby zemský výbor byl měl dosti času, byl by některé vyňal a byl by o nich též předběžně rokoval. Ale při tak mnohém jiném zaměstnání jeho nezbylo mu k tomu času. Jest také nutno podotknouti, že mezi těmito návrhy jsou velmi mnohé, ježto vůbec byly podány ve znění tak všeobecném, že podati o nich návrh zákona není dobře možno; ku př. návrh, aby se odpomohlo bídě v zemi, návrh o podpoře chudých, o povznešení úvěru, a t. d. Ano pánové, to jsou velmi krásná humanní slova, ale není to žádný návrh zákona (Bravo!); právě tak mohl někdo podati návrh na potřebný déšť či na slunečné počasí, anebo na polepšení zemského podnebí. Chtěl-li tedy nějaký poslanec podati návrh, tedy měl to učiniti přesně a ne pouze v mlhavých výrazech lidumilství, aby se tím snad jen oblíbeným učinil u voličů či u širšího obecenstva. Zde jest třeba chopiti se věci samé, a to způsobem přesně určitým. To platí ovšem o mnohých návrzích, jež byly podány, a usnese-li se slavná sněmovna na to, jmenovati kommissi, jež by ty návrhy zkoušela, myslím, že by takovýchto návrhů mezi ostatními nalezla.

Pan poslanec Waidele stěžoval si na to, že byly pominuty výborem zemským záležitosti tak důležité; nuže já si přeji jen, aby právě mezi jeho návrhy, jež také byly pohozeny, se nalezlo co nejvíce perel.

Některé návrhy, jež zde přivedeny k řeči, jsou ovšem zvláště důležity. Myslím, že v té příčině jest třeba jakéhosi doplnění zprávy zemského výboru. Sem patří zejména návrh o fondech sýpek obilních. V záležitosti této učinil zemský výbor, co v daných okolnostech učiniti mohl. Zvěděv, že tu i tam pod vlivem okresních úřadů přistoupilo se k rozdělování fondů obilních, podal k slavnému místodržitelstvu žádost,

aby se rozdělování sýpek obilních zastavilo, a aby se sestavila anketa o tom, jaký jest stav jmění tohoto fondu a fondů kontribučenských, poněvadž slavný sněm nejspíše o této otázce učiní usnesení. Zemský výbor sestavil za tímto účelem kommissi ku předběžné poradě, jak by se s těmito sýpkami obecními naložiti mělo, a sice v tom směru, aby tyto sýpky obilní proměněny byly v ústavy úvěrní pro lid venkovský. Porady ty po jistou dobu pokračovaly zdárně, a zemský výbor bude s to, aby na základě těchto předběžných porad podal již slavnému sněmu návrhy. Nestalo li se to posud, tedy příčinou toho bylo domnění, že slavná vláda sama tak učiní, a dále úvaha, že jest v tomto případě nutno opírati se o zákon obecní, jejž teprva sestaviti máme, a teprva až tento zákon bude v určité formě přijat, pak by se snad vysokému sněmu hodilo, aby zákonné upravení sýpek obilních k tomu připojil.

Co se týče nouze panující v Rudohoří a v Krkonoších, toť otázka, jež přísluší k upravení chudinství vůbec; a tohoto předmětu zemský výbor nezanedbal, nýbrž on připravil návrh chudinského zákona, kterýž taktéž bude předložen slavnému sněmu. Myslím, že ve všeobecných pravidlech tohoto chudinského zákona jest také vyslovena zásada, že pokud domácí obec nepostačuje, aby nouzi v místě odpomohla, totiž místní chudé opatřila, tam má výpomocně nastoupiti obec vyššího řádu, totiž obec okresní, župní anebo krajská, a kde ani to nepostačuje, tam že pak země jest povolána pomáhati. Ostatně učinil zemský výbor v této otázce stran ukojení bídy v Rudohoří a v Krkonoších mnohá opatření; tak zvláště k návrhu pana dra. Pinkasa podporoval zálohou podnik průmyslový, kterýž v těchto krajinách měl býti zřízen a jehož účelem má býti, aby obyvatelům krajin těch zaopatřil práci; a tak povolil výbor zemský v tomto směru ještě množství jiných podpor. Taktéž vstoupil zemský výbor v této záležitosti ve vyjednávání s komitétem Rudohorským a požádal ho za přesné návrhy o způsobu, jakým by se dalo nejvhodněji odpomoci nouzi v této krajině; a svého času, až tyto návrhy

dojdou, bude zemský výbor také s to, aby podal o tom návrhy slavnému sněmu, předpokládaje, že tento nalezne ještě času vyříditi je.

(Pokračuje česky.) Pan poslanec Krejčí vyčítal zemskému výboru, že dva návrhy, kteréž on a společně s ním pan poslanec Tempský učinil, přišly do společného koše, to jest, že byly jaksi zavrženy nebo odročeny. V tom, tuším, jest p. poslanec Krejčí na omylu; zemský výbor, co se týče zemského Musea, učinil opatření tím způsobem, že položil do nastávajícího prelimináře zemského na rok 1864 4000 zl. k podpoře Musea. Co se týče budoucnosti toho ústavu, vybudování jeho, byla ta věc mně odkázána k referátu, a já hodlám ještě v běhu tohoto zasedání předložit slavnému sněmu návrh na podporu tohoto ústavu v širší míře, a návrh týkající se postavení skutečně národního musea, které by vyhovělo potřebám dávno již cítěným tak důležitého veřejného ústavu; tedy myslím, že p. poslanec Krejčí bude uspokojen tím opravením jeho stížnosti.

Co se týče budoucího prozkoumání Čech, byl tento návrh odročen, poněvadž se nezdál na ten čas býti většině zemského výboru dosti důležitým. Ale já myslím, že jest každému poslanci volno, jmenovitě panu poslanci Krejčímu, kterýž ten návrh učinil, tentýž návrh zde sám obnoviti.

Též podobně co se týče zákona loveckého, myslím pánové, že zákony lovecké, které nyní jsou, nejsou tak zlé; stížnosti, které se vedou stran provozování práva loveckého, nejdou tak proti samým zákonům stávajícím, ale spíše proti špatnému exekvování se strany slavných úřadů. To, že úřadové se zákona snad přísně nedrží a že dle tajných instrukcí pokračovali, a že obmezovali právo, kterého zákon podává, v tom jedině se zakládaly uvedené stížnosti. Myslím teda, že opravení zákona není tak nutno, jak se snad někomu zdá; ale *to* jest nutno, aby slavní úřadové zemští, a to zejména působením slavného místodržitelstva, jakož nám pan zástupce v posledním sezení přislíbil, přísně byli k tomu držáni, aby se zákon přísně vykonával. Ostatně mohu pány

ubezpečit, že od jednoty lesnické skutečně byl podán návrh na reformu zákona o honbě a stran regulování a uspořádání záležitostí loveckých vůbec, a jestli slavný sněm bude míti dosti času, aby vzal tento návrh na přetřes, bude zemský výbor v stavu mu o tom předlohu učiniti.

Co se týče návrhu pana prof. Tonnera a p. dra. Čupra, byl také ten návrh původně příliš všeobecným způsobem postaven. Zemský výbor měl tolik jiných věcí na práci, že nemohl se pustiti do vypracování návrhu takového zákona; však ale v pozdější době a právě před samým otevřením zemského sněmu předložil p. dr. Čupr návrh více precisovaný vzhledem toho, jak by ony servituty a propinační povinnosti, které posud na lidu leží, upraviti se daly; jestliže slavný sněm si toho přeje, a jestliže zemskému výboru v tom ohledu své přání vysloví a jemu ten úkol dá, tedy bych se v tu věc uvázal a skrze zemský výbor v té věci návrh učinil. Myslí-li slavný sněm tu věc jiným způsobem vyříditi, může ze svého středu kommissi zvoliti, kteráž by to učinila, co výbor zemský z nedostatku času učiniti nemohl.

Tím doufám, že jsem odpověděl na všechny námitky a výčitky, které se staly zemskému výboru; myslím, že zemský výbor ve své celosti nebude proti tomu, aby slavný sněm zkoušel, co on v té věci učinil; však se ten návrh k tomu cíli předložil, aby slavný zemský sněm projevil zdání své, zdali zemský výbor učinil v té věci, co měl.

(Německy.) Vždyť zemský výbor podal svoji zprávu právě jen za tím účelem, aby slavný sněm o tom se usnesl a aby ji buď schválil anebo neschválil; to závisí úplně na libosti slavného sněmu. Přeje-li si sněm přistoupiti ke zkoušení těchto předloh a dá-li zkoušeti zprávu tu kommissí, bude to zajisté v pořádku, a uzná-li potom za dobré, uděliti zemskému výboru důtku, tedy se tento tomu podrobí. Nemyslím však, že by se mohla učiniti zemskému výboru výčitka v tom smyslu, že nepodal žádného návrhu. Vždyť nebylo to ani účelem zprávy naší, podati návrh nějaký. Zde by se byl mohl

učiniti jen asi tento návrh: Zemský výbor podává zprávu a prosí zemský sněm, aby o této pronesl své votum schvalující či neschvalující; a to může zajisté sněm již bez toho učiniti, aniž je třeba, aby to zemský výbor zvláště navrhoval.

Poslanec Waidele, vždy jízlivý a plný žluči, byl vytýkal výboru zemskému, že stavba divadla (českého prozatímného) byla mu věc pilnější, než úprava chudinstva a odstranění bídy v horách Krušných a Krkonošských. Kromě Riegra odpověděl mu také hr. František Thun, přísedící výboru zemského. Waidele po skončené debatě měl z toho ještě malou potyčku s maršálkem a s Riegrem. Maršálek přivedl Waidela z konceptu upozorněním, že dle předložené zprávy návrh o vyhledání prostředků k trvalému odpomožení bídě v horách Krušných a Krkonošských nepřišel k jednání proto, poněvadž výbor k podpoře nuzných obyvatelů hor těchto nepředložil dosud zprávy a návrhy podrobné, za které byl požádán. — Wuchererův návrh o zvolení kommisse byl potom jednohlasně přijat.

V jedenácté sněmovní schůzi dne 5. února rokovalo se o *jednacím řádě* pro sněm zemský. Osnovu jeho vypracoval prvotně výbor zemský, jejž v tom na sněmu zastupoval jakožto zpravodaj dr. Schmeykal; o té osnově radila se potom sněmovní kommisse, jejímž zpravodajem byl dr. Grünwald. Osnova výboru zemského obsahovala v paragrafu 15. toto ustanovení: „Nejvyšší zemský maršálek a náměstek jeho učiní slib v §. 9. zř. z. předepsaný v ruce Jeho c. k. Apoštolského Veličenstva anebo v ruce náměstka Jeho Veličenstvem k tomu jmenovaného, a to z pravidla u přítomnosti sněmu shromážděného. Učiní-li se tento slib mimo sněm shromážděný, protokol o tom sepsaný odevzdá se sněmu v nejbližší schůzi, aby se uložil v archivě sněmovním.“ Sněmovní kommisse navrhovala, aby toto ustanovení vypustilo se z ohledů slušnosti, výbor zemský však trval při návrhu svém, žádaje, aby bylo přijato. Po Schmeykalovi přimlouval se za to Rieger v tato slova (č. Sten. 285):

Já musím podporovati návrh zemského výboru. Zemský výbor, když tento paragraf do jednacího řádu přijal, uvážil věc tu zrale. Že by zemský výbor v té věci slušné šetrnosti k Jeho Veličenstvu byl opomenul, to bohdá nikdo mysliti nebude; neboť již sestavení výboru zemského ručí za to, že

v něm panuje příslušná šetrnost k Jeho Veličenstvu. Výbor zemský měl za to, že se tím úcta k Jeho Veličenstvu neruší, když úředník nejvyšší zemského sněmu přísahu složí v ruce Jeho Veličenstva, anobrž že se právě tím příslušná úcta prokazuje. Toho důkaz máme v tom, že právě předsedové říšské rady, a sice obou domů, skládají přísahu v ruce Jeho Veličenstva, a nemůže tedy platiti námitka pana professora Herbsta, který praví, poněvadž se skládá přísaha v ruce Jeho Veličenstva a ne sněmu, a že se činí slib ten Jeho Veličenstvu, že se tedy nemá skládati do Jeho rukou přímo. Právě tam se to ukázalo také; i tam se skládá přísaha v ruce Jeho Veličenstva, i tam i tito jsou jmenováni od Jeho Veličenstva, a oba skládají přísahu v Jeho ruce. Nevidím, že by tu byl poměr jiný.

Mohlo by se snad říci, že sněm Český není dosti velké a vážné těleso, že postavení nejvyššího maršálka v zemi České není dosti důležité a vážné, aby se, smím-li tak říci, to nepohodlí činilo Jeho Veličenstvu, aby měl osobně přijímati přísahu nejvyššího maršálka Českého. Já však myslím, že maršálek nejvyšší království Českého zaujímá místo tak veliké a tak důležité i slavné, že stojí, abych tak řekl, na rovni nejvyššímu správci země a místodržiteli, že tudíž zajisté přísluší, aby i on jako podobně postavení vysocí úředníci složil přísahu do rukou Jeho Veličenstva samého. Nemám za to, že by byl pouhý poslanec a že by postačilo, aby zvláště nejvyšší maršálek, a aby i jeho zástupce skládali přísahu svou nebo slib jen tak jako každý jiný poslanec. V tom právě je rozdíl, že oni jsou netoliko poslanci, nýbrž že jsou zároveň ještě něčím jiným, a zvláště že mají ještě úřad vedle úřadu poslaneckého, neboť jsou k tomu jmenováni od Jeho Veličenstva. My pak všichni ostatní nejsme jmenováni od Jeho Veličenstva; my jsme jmenováni od lidu, od našich voličů, my tudíž skládáme slib svůj v ruce toho úředníka, kterého nám Jeho Veličenstvo ustanovil; ale tento sám a jeho náměstek, komu ti mají skládati slib? Není zajisté příslušné osoby, jíž by slib svůj skládati měli, než Jeho

Veličenstvo sám. Myslím, že tedy ten poměr je zcela slušný, a že postavení zemského maršálka to žádá, aby se dle toho dělo, jak zemský výbor navrhl.

Potom třeba též uvážiti, že přísaha, kterou skládá maršálek, není pouze přísahou Jeho Veličenstvu; i já to popírám; já myslím, že přísaha, kterou ne toliko nejvyšší maršálek, ale kterou každý poslanec jednotlivě skládá, je spolu přísahou celé zemi, celému národu (Bravo! Výborně!) a na ústavu; neboť každý z nás slibuje netoliko věrnost Jeho Veličenstvu, ale i zachování zákonů; a pánové, nikdo z nás nemá tolik vlivu a moci, nikdo nemůže tak snadno porušiti zákony a ústavu, jako nejvyšší maršálek, kterému jest svěřeno vedení sněmu. On může malou odchylkou od jednacího řádu a od jiných zákonů velice ukřivditi právům země a samé ústavě, a proto myslím, že celému sněmu na tom záležeti musí, aby přísaha se skládala veřejně a slavně. Jestliže Jeho Veličenstvo sám tu přísahu do svých rukou přijme ve své stolici ve Vídni, bude nám o tom úřední vědomost dána protokolem. Jestliže by alě Jeho Veličenstvo přenesl přijímání přísahy v ruce některého svého místodržitele, neb jiné k tomu ustanovené osoby, tedy se ta věc může velmi dobře a slušně státi před shromážděným sněmem.

Po replice Grünwaldově, jenž hájil návrh kommisse, byl návrh výboru zemského 110 hlasy proti 92 zavržen, a ono ustanovení nepřijato do řádu jednacího.

Když rokování o sněmovním řádě jednacím protahovalo se ke všeobecné mrzutosti do délky, sněm 6. února schválil šmahem ostatek, asi polovici, a jednal potom jenom o několika důležitých článcích, které se pokládaly za dodatek ke zřízení zemskému a zároveň měly býti pojaty do řádu jednacího. Článek VIII. těchto dodatků, o němž rokovalo se ve třinácté schůzi dne 9. února, zněl dle návrhu kommisse takto: „Jestliže nejvyšší maršálek vyloučí některý návrh z jednání dle §. 35. zř. z., jest navrhovatel oprávněn, odvolati se k rozhodnutí sněmu, a když sněm vyřkne, aby se návrh připustil, nejvyšší maršálek však setrvá na tom, aby byl vyloučen, budiž tato záležitost předložena k Nejvyššímu rozhodnutí.“ — Návrh tento byl po-

kusem, aby předseda sněmovní, jejž sněm nevolí, nýbrž vláda jmenuje, byl poněkud obmezen ve přílišné moci své, kterou mu ústava únorová naproti sněmu udělila. Správce místodržitelstva baron Kellersperg vyslovil se rozhodně proti tomu článku, řka, že tento dodatek k ústavě přímo protiví se ústavě, i že vláda, kdyby sněm jej přijal, neodporučila by ho k nejvyšší sankci. Zpravodaj Grünwald hájil navržený článek dovozováním, že on vyplývá ze článku V. již sněmem přijatého, dle kterého maršálek ve shodě se sněmem má ustanovovati denní pořádek; místodržitel však tomu nedával místa, prohlašuje, že vláda rozumí článku V. tak, že v případě neshody vždy maršálek má právo rozhodovací. Proti tomuto odporu vládnímu povstalo několik poslanců různých stran, všichni horlivě ujímajíce se navrženého článku VIII. Po dru. Karlovi L. Klaudym promluvil dr. Rieger takto (č. Sten. 349):

Pánové! Se žalostí nemalou poznali jsme již několikráte v říšské radě ve Vídni, a dnes to samé se nám naskytuje, že ministerstvo při usnášení sněmu již z předu provozuje jakýsi tlak, že nechce dopouštěti více, aby zemský sněm mínění své svobodně vyslovil, že vždy prve, než sněm rozhodne, říká: „To nebude sankcionováno."

Pánové! Má-li sněm rokovati v plné svobodě a volnosti, nemá vláda takových prostředků a takového tlaku již z předu používati. Pochází to z podivné konstituční theorie. Pánové, co je v konstitučním státě vláda? Komu náleží v konstitučním státě moc zákonodárná? — Vláda, pánové, není nic jiného, než ministerstvo; neboť v konstitučním státě je ministerstvo odpovědno a pod svou odpovědností exekvuje zákony. „Le roi règne, mais il ne gouverne pas." Taková je zásada konstituční, to jest: mocnář vládne či lépe panuje, a vláda řídí neb spravuje. Tedy co se týče správy, tu má ovšem ministerstvo plnou moc, které mu nikterak skracovat nechceme; kde se však jedná o moc zákonodárnou, tu jsou, pánové, hlavně dva faktorové. Jeden je národ zastoupený sněmem, a druhý faktor je císař pán oproti radě říšské a vzhledem k zemskému sněmu král; jen ti dva oprávnění faktorové zákonodární jsou zde.

Je to neslýchaná monstruosní theorie, kterou vláda snad jen z omylu vyslovila, činiti totiž ministerstvo třetím faktorem zákonodárným. V zákonech nesmí ministerstvo nic, pranic řídit. Jestliže se zemský sněm usnesl na nějakém zákonu, *musí* ministerstvo z povinnosti své tuto věc předložiti k sankci královské neb císařské. (Výborně! Výborně!) Moc sankce nenáleží v odpovědnost ministrů, moc sankce je moc Majestátu, a to moc Jeho Majestátu neobmezená; na císaři a králi samém toliko záleží, zdali zákon od sněmu přijatý sankcionovati chce neb nechce. Jestliže ministerstvo odpovědné to pokládá za neštěstí, když pak císař neb král usnešení zemského sněmu schválí; když ministerstvo myslí, že s takovým zákonem nemůže vládnouti, pak ať odstoupí, ať podá resignaci, ale ať ministerstvo neříká hned z předu: To bude sankcionováno a to nebude. Takovým výrokem sahá do moci samého císaře pána.

Pánové, já nerozuměl jsem duchu a správě konstituční nikdy jiným způsobem a stojím tedy na tom, že zemský sněm v té věci má rozhodnouti bez ohledu na to, jak se vláda, to jest ministerstvo, vyjádří; však se svým časem ukáže, jestli Jeho Veličenstvo to, co národ sněmem řádně zastoupený za potřebné uzná, jestli to Jeho Veličenstvo schválí, anebo dá-li přednost názoru ministrův. (Bravo! Výborně!)

Po té přimlouvali se za navržený dodatek ke zřízení zemskému hr. Lev Thun a professor Herbst; načež Rieger znova uchopil se slova o té věci, dokládaje co následuje (č. Sten. 351):

Pánové, já připomínám ještě jednu věc. Myslím, že by mnohému členu tohoto slavného sněmu bylo milejší, aby se předseda jeho volil ze sněmu samého, nebo to by byla zajisté zásada přiměřenější konstitučnímu životu; nebo všude totéž pravidlo se zachovává. Poněvadž se to ale u nás neděje a nám těžko jest doufati, aby se ta věc změnila, tedy můžeme aspoň chtíti, aby moc našeho maršálka nebyla absolutní a neobmezenou.

Vláda sama, to jest ministerstvo, má činný vliv při jmenování maršálka, a jakož p. professor Herbst trefně podotknul, může se státi mýlka, že bude jmenován maršálek, který nebude úřadu svého schopen, který nebude míti dosti rozsudku, aby rozhodnul, co náleží ku kompetenci sněmu; může se také státi, že bude jmenován maršálek, který by chtěl právo sněmu obmeziti a ministerstvu aneb vládě vůbec povolným býti, aneb konečně z přílišného strachu aneb veliké skrupulosity pravomocnost sněmu popírati. Pánové! My tedy nemůžeme k tomu přistoupiti, abychom oddáni byli na milost maršálkovu, aby maršálek mohl rozhodovati o kompetenci, příslušnosti slavného sněmu docela samovolně.

Pánové! Táži se Vás, jak se věc ta má při všech jiných sborech zákonodárných? Jest zajisté pravidlo ode všech uznané, že zákony vykládají se od toho, který je byl dal. Kdož ale, pánové, z vás pochybuje o tom, že ústava vyšla ze svobodné vůle císaře a krále našeho? On jest ten pramen, ze kterého tato ústava vyšla. My tedy nemůžeme připustiti, aby někdo jiný, jako ku př. maršálek, rozhodoval o kompetenci sněmu dle této ústavy příslušné a aby jej mohl obmeziti snad jediným slovem svým, a abychom pak my, celý sněm, v tom neměli jiné pomoci.

Když tedy vzhledem kompetence povstane pochybnost, když nastane spor mezi sněmem, který se domnívá, že něco k jeho příslušnosti náleží, a mezi maršálkem, který tomu odpírá, je nutno obrátiti se k tomu, kterýž je pramen toho zákona, a od něho žádati vysvětlení; a my všichni doufáme, že pakli může maršálek co měniti a odchýliti se od ústavy, že císař pán a král náš nám bude držeti slovo, jež dal, a že nebude obmezovati autonomii, kterou nám jednou zásadně dal. (Výborně! Bravo! Výborně!)

Výše uvedený dodatek ke zřízení zemskému byl potom jmenovitým hlasováním přijat 204 hlasy proti 5 hlasům. Ale při této znamenité jednomyslnosti sněmu vláda nepovolila, a usnesené obmezení moci maršálkovy nenabylo platnosti zákonné.

Při jednání o statutu hypotheční banky království Českého, kterýmž sněm zabýval se v několika následujících schůzích, dr. Rieger mluvil několikráte; avšak ty řeči nyní již zajímati nemohou, pročež jich pomíjíme.

Ve 24. sněmovní schůzi dne 4. března přišla na denní pořádek zpráva výboru zemského o návrhu, jejž poslanec dr. Čupr podal sněmu dne 15. dubna 1861 v tato slova: „Slavný sněm račiž uzavříti, aby se platy národního učitelstva urovnaly, aby se mu ze zemského fondu poskytovaly, a aby se k tomu účelu přiměřená školní zemská daň namísto obyčejného *školního platu*, tak zvaného sobotalesu, vypsala.“ Výbor zemský ve své zprávě, kterou zastupoval na sněmu dr. Brauner, nepřistoupil k tomuto návrhu, ale předložil sněmu jiný návrh tohoto znění: „Pokud se zákonem zemským platy učitelů na národních školách všeobecně neupraví, má obec vypláceti učitelům školní plat po částkách měsíčních vždy napřed, má plat ten vybírati od osob, které jej platiti povinny jsou, a má školní plat za děti osvobozené od školného zapravovati z prostředků obecních. Toto usnesení předloženo budiž s ohledem na §. 18. II.—2. zřízení zemského vysoké vládě k tomu konci, aby potřebná nařízení náležitým úřadům vydala.“ Zástupce vlády rytíř Bach prohlásil, že proti první částce návrhu není co namítati, poněvadž srovnává se v podstatě se zásadami, které již platí o vybírání a odvádění školného; jelikož však obce dosud nebyly povinny platiti celé školné za všechny chudé děti, jak žádá druhá částka návrhu, mínil zástupce vlády, že tak značné rozmnožení břemen obecních nemůže přijíti k místu žádným pouhým nařízením, ani resolucí sněmovní, nýbrž jen zákonem zemským, i dával sněmu na uváženou, nebylo-li by lépe, odložiti poradu o takovém zákoně na dobu pozdější, až vyjde nové zřízení obecní. O potřebném zlepšení hmotného postavení učitelů, kterýmž školné vyplácelo se na mnoze nepořádně, mluvili poslanci Čupr, biskup Jirsík, Wenzig, Herrmann; načež dr. Rieger pronesl řeč (č. Sten. 672) k tomu cíli, aby navržená resoluce přijala se ve formě zákona.

Nebojte se, pánové, že budu míti dlouhou řeč o školství. Potřeba školství, jeho užitečnost jsou předmětem pro řečníka velmi vděčným, ale z jiného ohledu i nevděčným. Vděčným na svém místě, když tak ku příkladu direktor školy na začátku školního roku o užitečnosti škol krásně ke svým žákům přednešení učiniti může; je to rozmilé, když jim uvádí slova

Ciceronova: Studia adolescentiam alunt, senectutem delectant (Výborně! Bravo!) a t. d.; ale, pánové, zde v zákonodárném sboru takových zbytečných řečí bez užitku všeho bychom se měli především vystříhati. Já tedy se budu držeti pouze toho, co je zde navrženo.

Pánové, žaloba, že se učitelům zle vede, že tak říkaje hladem mrou, vede se již padesát let, a vždy se to odkládá. My nyní, jakož někteří navrhují, měli bychom to také odložiti na rok neb na dvě léta. Zemský výbor ale nebyl toho mínění; on byl sice přesvědčen, že se ta záležitost letos úplně uspořádati nedá, a že se již nyní radikálně pomoci nemůže, avšak on myslí, že potřeba káže, aby se aspoň něco učinilo, co se na ten čas učiniti dá. Myslím, pánové, kdybychom našemu učitelstvu slíbili: „Počkejte rok neb dvě léta, pak vám to vystavíme velmi krásně", že bychom jemu velmi špatně posloužili. Jestliže je pravda, že učitelstvo hladem mře, musíme jemu dát aspoň kus chleba, a nesmíme ho těšit, že dostane za rok Lukullovu hostinu. (Veselosť.)

Tu tedy zemský výbor radil se o to, jakby to mohl udělat. Ze všech akt vysvítá, že by nouze nebyla tak veliká, kdyby školní plat skutečně dostávali. V tom však to právě vězí, že ho nedostávají! Zákon, ku kterému pak kollega Herrmann poukázal, praví, že obce mají sbírati školní plat od těch, kteří jsou k tomu povinni, a že mají všechnu povinnost k tomu hleděti, aby učitel školní plat dostával. Když ale ředitelstvo obce povinnost tuto zanedbává, pak je to těžká věc: tu zůstává učitel bez školního platu, anebo musí sumirovat doma ve své knize, kolik mu zůstává za prvním a za druhým otcem a t. d., až to na př. na patnáct set zl. vyroste, jak se to stalo v obci Rokytnické, o které se zde zmínka učinila. Myslím, že jak již pan biskup Jirsik podotknul, právě ty velké resty školního platu, které se sběhly v těchto školách, jsou nejlepším důkazem, že by se učitelům nevedlo tak zle, kdyby jen školní plat v skutku dostávali. Nejnutnější tedy je pro tuto chvíli postarati se vydatně o to, aby učitelové školní plat v skutku dostávali.

Dle posavadního školního zákona je odvádění školního platu povinností otce, to jest rodičů, ne jiného. Od této zásady různí se zemský výbor návrhem svým podstatně v tom, že klade místo povinného otce obec samu za povinnou; obec sama stane se od té chvíle dlužníkem, jestliže zemský sněm zákon ten přijme. Nebude-li pak *obec* platiti, tedy použije učitel zákonných prostředků, aby od obce vyplacen byl; bude totiž žalovati, a sice u vyššího místa, totiž u okresního úřadu, a bude žádati, aby okresní úřad a pak místodržitelstvo přinutilo obec, by tato svým povinnostem dostála a učiteli plat patřičný vyplatila. Tímto způsobem budou političtí úřadové míti dosti prostředků, obec k tomu přinutiti. Jakmile bude učitel svůj školní plat řádně dostávati, bude bez starosti.

Abychom již nyní upravili školství pořádně, abychom již dnes rozhodovali o principialní otázce, k tomu patrně času a příprav nemáme. Pánové, víte, že kommisse pro zákon obecní dokončila svou práci; tento zákon musí zajisté předcházeti všechny jiné, jakmile na denní pořádek přijde. Víte, pánové, dále, že dny naše jsou spočteny, že snad sotva ještě měsíc zde pohromadě seděti budeme; jestli dnes neukončíme tuto věc, abychom alespoň něco pro učitele vykonali, tedy k tomu letos sotva více přijdeme a necháme je celý jeden rok hlad trpěti. (Výborně! Bravo!) Abychom pak nyní již přistoupili k definitivnímu organisování školství a školních platů učitelů, k tomu času nemáme, ať si přípravu návrhů již žádáme od zemského výboru, ať si ji žádáme od kommisse; žádná kommisse není s to, za tři neb čtyři neděle takový rozsáhlý a důležitý zákon uraditi a vypracovati, tak aby vyhověl všem potřebám. Pan školní rada Wenzig již k tomu poukázal, na jak mnoho věcí se tu musí bráti ohled, jako ku př. na postupování učitelů, na jich vyplácení, na jich veřejné poměry a j. v.; to vše se nedá, abych tak řekl, z rukávu vysypat. (Výborně!) Kdybyste, pánové, chtěli uložiti to zemskému výboru, bude míti těžkou práci a bude míti zapotřebí půl léta, jestliže má to řádně udělati.

Přede vším musíme tu teda nějaké prozatímné opatření učiniti, alespoň na ten čas; a to jest hlavní příčina, proč se nachází rozdíl mezi návrhem p. posl. dr. Čupra a návrhem zemského výboru: poněvadž obec posud není zorganisována a poněvadž podlé zemských a říšských zákonů, kteréž pan školní rada Wenzig citoval, náleží školství a vnitřní uspořádání školy obci samé. Kdybychom tedy nyní o tom chtěli již úplný zákon vydati, tedy bychom tím sáhli do autonomie obce. My můžeme tudíž na ten čas zase jen všeobecná pravidla ustanoviti a vnitřní uspořádání záležitosti této obci zůstaviti.

Pan poslanec Čupr dotknul se svým návrhem velké principialní otázky, a sice té: on žádá, aby se povinnost ku placení učitelů, a tedy placení školních platů za veškeré dítky odňala rodičům a aby se vznesla na obec, to jest na všechny členy obce daně platící. Pánové! To jest princip nad míru důležitý, který obsahuje veliké konsekvence. Já myslím, že tento princip jedním dnem odbyti nemůžeme tak lehkovážným způsobem. Pánové! Dle mého osobního přesvědčení náleží povinnost děti vychovávat především rodičům; to platí dle přirozeného i občanského práva. (Výborně!) Avšak tenkráte, kde rodičové k tomu úkolu nedostačují, pak musí obec zakročiti, pak jim musí obec pomáhat, ale jen v té míře a v tom způsobu, jakož vůbec pomáhá chudým; jenom hoc titulo může otec od obce žádati, aby zaň platila plat školní; ale domnívati se, jako pan posl. Herrmann, že jest ten školní plat daň jako každá jiná, to jest hrozný blud; to není žádná daň. Když já chci, aby moje dítě bylo řádně vyučováno, tedy platím učiteli, to jest já mu platím za práci, t. j. tedy mzda, náhrada za práci, to není žádná daň. Pánové, kdyby někdo chtěl říci, že ti, kteří mají mnoho dětí, z té příčiny musí platiti větší daň, než ti, kteří mají málo dětí, byl by to zajisté blud. Kdybychom se postavili na ono stanovisko, pak mohly by se tímto způsobem i jiné potřebné věci žádati na obci a nejen pro chudé. Já myslím, že vzdělání dětí ovšem patří k nejnevyhnutelnějším potřebám člověka za nynějšího

stavu človéčenstva; jakož jest u nás každému dítěti potřebno, aby mělo šaty, by svou nahotu zakrylo, aby mělo boty neb střevíce, aby se proti zimě uchránilo: tak jest také každému dítěti nutno nejpotřebnější vychování. Každé dítě nechce-li za naší doby zahynouti v životě našem společenském, musí umět alespoň čísti, psáti a počítati; to jsou věci, které každému pro jeho vlastní výživu jsou potřebny; a jakož každý otec se musí starati o zaopatření šatu, tak musí také zaopatřiti svému dítěti nevyhnutelnou potřebu školního vychování. (Bravo! Výborně!) Když k tomu nemá, když to nemůže, tedy je dítě chudé, pak se ho musí ujmouti obec, jakož se vůbec ujímá a ujmouti má každého chudého vůbec, opatřujíc jej nezbytnými potřebami života. Kdybychom ale uznali, že ten, kdo má mnoho dětí, může proto žádati, aby obec mu za pravila všechny potřeby na vychování, tedy by mohl ten též žádati od obce, aby mu dala na ty děti též šaty, střevíce, a t. d. (Výborně! Bravo!) Toho práva on ale nemá, pokud není chud. To jsem, pánové, chtěl jenom tak zběžně podotknouti, poněvadž myslím, že tato otázka ještě není zralá, a ona není též na dnešním pořádku; a když neznáme krom toho ani náklad, jenž by tím povstal, nelze, abychom o této principialní, daleko sahající otázce již nyní rozhodli. (Výborně!)

Prozatím platí to pravidlo a ta zásada, že povinnost školního platu nesou, jak posud byl obyčej, rodičové za své děti. Nech ať to na tento rok aspoň ještě tak zůstane. Pánové! Jest-li slavný sněm bude o této otázce jednati budoucího roku a bude chtíti uznati zásadu, že za všechny děti bez rozdílu má platiti buď obec, anebo země, nebo stát, — dějž se vůle Boží, ale moje právní přesvědčení bude vždycky proti tomu. (Výborně!) Každý otec jest pánem ve svém domě, ve své rodině a přední povinností každého otce jest starati se o děti své; a bylo by to učení velmi nebezpečné, kdyby se řeklo, že rodičové nemají povinnosti starati se o svoje děti, že obec se o ně postará, že ta za ně zaplatí školní plat. Myslím, abychom se toho na ten čas nedotýkali

a abychom zůstali prozatím při tom; nejméně ale radil bych k tomu, abychom nyní již chtěli uvaliti nezměřené toto břímě na obce naše.

Já se opírám centralisaci všude: já jsem toho přesvědčení, že co patří celému státu, má se mu zachovati, ale také ne více; co patří zemi, má se jí zachovati, ale ne více; a co patří obci, má se jí též zachovati; co ale konečně náleží rodičům, a předně otázka, co tito se svými dětmi mají dělati, také se jim má nechati. Bylo by to na ujmu práva otcova a práva rodinného, kdybychom měli mocí veřejnou rodičům ve věci rodiny poroučeti. Krom toho je to přirozená věc, že kdo platí, také poroučí, a kdo béře plat, ten slouží; varujme se toho, abychom sáhli do autonomie obce a zrušili autonomii obce. Já se tedy musím proti té zásadě vysloviti, a tím více docela nyní musím se vysloviti proti tomu, aby zásada ta se lehkovážným způsobem rozhodla hned; a jsem toho mínění, abychom prozatím to přijali, co jest aspoň okamžitá pomoc, a abychom učitele od bídy zajisté aspoň na ten rok zachránili. (Výborně!)

Jedna jen podstatná námitka, se mi zdá, že byla učiněna proti návrhu zemského výboru, a ta se zakládá v tom, že se nezdá příslušné, aby zemský sněm o té věci rozhodl pouhým nařízením. Mají-li ti pánové, kteří to namítají, za to, že se to má státi zákonem zemským, byť i jen na rok prozatímně platícím, ale vždy předce jen *zákonem* zemským: já myslím, že tato námitka proti návrhu zemského výboru je dosti podstatná. Abychom se té námitce vyhnuli, dovoluji si učiniti amendement, či opravný návrh v ten způsob k návrhu zemského výboru stran platu učitelů, že se má předeslati odvolání k §. 18. ústavy zemské samému tomuto uzavření o vydání prozatímného zemského zákona v ten způsob, aby návrh se počínal slovy: „Slavný sněm račiž uzavříti ve smyslu §. 18., článku 2., odstavce 2." atd.

(Pokračuje německy.) Sněm račiž se usnésti, že v návrhu zemského výboru stran školního platu odvolání k §. 18. zemského řádu, jež totiž ku konci odstavce obsaženo jest, po-

*

ložiti se má ku předu, tak aby bylo předesláno usnesení samému o vydání prozatímného zákona zemského, v ten způsob: „Slavný sněm račiž se usnésti ve smyslu §. 18., odstavce 2. ústavy, že pokud nebudou upraveny platy učitelů školních", a nyní tak dále, jak návrh zní. Přijetím tohoto návrhu odpadl by odstavec na konci postavený, kterýž jedná o dotyčných nařízeních úřadů, tak že by se mohla pokládati jaksi jen za pouhé rozkazy; a takž by to, co tu zemský výbor navrhuje, bylo ještě dnes přijato jakožto zákon zemský, ovšem bylo by přijato jen co prozatímný zákon na čas až k definitivnímu upravení této záležitosti konečným zákonem zemským; a já myslím, že by se tím věci dokonale vyhovělo.

Ani pro svou osobu nepochyboval jsem o tom ani okamžik, a také zemský výbor nepochyboval o tom, že uspořádání záležitostí školních v mezích zákonů říšských přísluší zemskému sněmu; a z té příčiny pravil zemský výbor ve svém návrhu, že se říci má: „zákonem zemským". Rozumělo se tedy, že se má snad již ve příštím sněmu — já doufám, že to bude možná — tato důležitá záležitost vyříditi; ale pokud to možno není, tedy to, co se navrhuje, zajisté odpomůže aspoň okamžité nouzi školních učitelů, a myslím, že tito budou zemskému sněmu žehnati za to usnesení. Poznámka kollegy Herrmanna, že v jednotlivých obcích se to krom toho již děje, je snad správna; avšak, je-li tomu tak, pak jsou učitelé, kteří nicméně k zaplacení nepřišli, asi sami tím vinni, že neužili pravých prostředků a že si nevedli stížnost. Avšak, pánové, třeba tu znamenati ještě jednu podstatnou okolnosť. Je-li to v jednotlivých obcích zavedeno, tedy jest to zavedeno toliko usnesením obecním a bez závazku; neprovádí-li však obec své vlastní usnesení, neplní-li učitelům své slovo, pak je ovšem těžko ji nutiti. Vydáme-li však zákon zemský a řekneme-li: obec musí tak z povinnosti činiti, obec musí platiti sama, — pak ona nemůže se již vymlouvati, ano musí uposlechnouti zákona, a úřadové političtí mohou ji všemi prostředky donucovacími přiměti k tomu, aby konala tuto svou povinnost dle zákona zemského, — a

v tom jest podstatný rozdíl, jakým liší se náš návrh od nynějších poměrů nezávazných.

Druhá stránka našeho návrhu jest ta, že obec má se přiměti k tomu, aby za všecky chudé děti celé školné zapravila. Nuže pánové, jak věci dosud se prováděly, bylo v moci obce říci: od těchto ničeho dobyti nemůžeme, jsou chudí, následovně musíš ty, učiteli, tím se spokojiti, že ničeho nedostaneš. Od nynějška však bude tomu jinak. Má-li obec zapraviti školní plat za všechny děti, ovšem také za děti chudé, tedy si to rozváží, než prohlásí, že ten neb onen jest chudý. Ona prohlásí pak za chudého jen toho a zaplatí tudíž zaň školní plat, kdo je opravdu chudým. Učitel pak nepřijde o školné za žádné dítě. Myslím, že jednajíce ve věci tak, jednáme zcela v duchu našich zákonů a v duchu nařízení vládou dosud vydaných. V zákoně říšském jest věc ta vznesena na autonomii obcí. Ve předloze o školní konkurrenci nám vládou předložené jest vyslovena táž zásada, že má totiž břímě to niknouti obec, nebo konkurrence celého okresu školního. Nuže, kdosi poznamenal, že jednotlivé chudé obce, kteréžto právě mívají obyčejně mnoho dětí, by tím byly postiženy velmi krutě. Avšak, pánové, týchž obcí dotknou se rovněž krutě zákony o konkurrenci ke stavbě školy, o patronátu školním, jež předloženy byly vládou. Jest ještě hůře pro ně, musejí-li dokonce stavěti nové školy, jsouce tak chudé. Není však jiného prostředku, než zavázati obec ku stavbě školních budov. Kdybychom tomu nechtěli, musili bychom uložiti bohatým obcím, aby platily za obce chudé, anebo musili bychom to rozděliti na celou zem, a pánové, ukládati vždy a vše jen za břímě celé zemi, přivede nás k tomu, že uvalíme na zemi ohromné břímě daní. (Výborně!) Já pak stojím vždy při té zásadě: co doma v obci pořiditi se dá, toho neuvalujme na zemi. (Výborně!) Tak se to jistě vyřídí laciněji a rychleji. (Pochvala.)

Dr. Brauner jakožto zpravodaj výboru zemského přijal opravný návrh Riegrův za svůj, načež jednání o té věci skončilo se v 25. schůzi dne 6. března přijetím návrhu Riegrova čili

výboru zemského, jenž pak zněl v tato slova: „Slavný sněm račiž uzavříti ve smyslu §. 18. II. 2. zřízení zemského: Pokud zákonem zemským plat učitelům na národních školách se všeobecně neupraví, má obec vypláceti učitelům školní plat po částkách měsíčních vždy napřed, a má plat ten vybírati od osob, které jej platiti povinny jsou, a má školní plat za děti osvobozené od školného zapravovati z prostředků obecních." Kromě toho sněm po návrhu Hanischově uložil výboru zemskému, aby v zasedání nejprve příštím sněmu předložil návrh zákona o upravení platů učitelských v národních školách.

V též schůzi dne 6. března Brauner přednášel zprávu výboru zemského, ve které se navrhovalo, aby sněm dal obci Dolno-Dobroučské svolení k odprodeji drobných obecních pozemků na nási. Dr. Sladkovský při té příležitosti projevil mínění, že takovéto věci náležely by lépe moci výkonné, a sněm že by jimi neměl mařiti svůj vzácný čas; pročež navrhoval, aby výboru zemskému dala se moc, vyřizovati podobné žádosti o upotřebení majetku obecního, pokud nejde o více než o 20tý díl základního jmění obecního. Naproti tomu dovozoval dr. Schmeykal, že toliko zákonem zemským, nikoli však pouhým usnesením, mohl by sněm toto právo přenésti na výbor zemský. Potom promluvil Rieger jak následuje (n. Sten. 699):

Nemohu ve všem snášeti se s obavou pana kollegy Schmeykala. Je to sice těžkou věcí pro členy zemského výboru, aby v té záležitosti ujali se slova, poněvadž to vyhlíží tak, jakoby mluvili pro domo sua, jakoby šlo jim o to, aby rozšířili obor své činnosti, svůj plein pouvoir. Že tomu tak není, o tom, tuším, mohou pánové býti přesvědčeni. Myslím však, že zajisté pociťujete nevhodnost té okolnosti, když by zemský sněm přiveden byl k tomu, aby začasté o prodeji 10 neb 15 sáhů za kupní cenu 10—20 zl. zde své votum pronášeti měl, a tím více času ztrávil, než celý předmět má ceny.

Avšak zemský sněm již v této věci učinil usnesení podobného smyslu; on totiž zplnomocnil již zemský výbor, aby všecky ty prodeje pozemků, kteréž se staly k vůli zapravení národní půjčky, dále ony prodeje pozemků, kteréž jsou nutny, poněvadž dle výroků obcí samých jich ti, kteří je mají, takořka léty vydrželi, anebo ty, při kterých právo obcí pro-

jitím vskutku již jest ztraceno a jen formální uznání nabytého práva držiteli státi se má, byly úplně přenechány zemskému výboru k rozhodování. Jedná se nyní o to, chce-li sněm toto přenešení moci své ještě dále rozšířiti, a do jaké míry to učiniti chce. Obmezení, jež poslanec pan Sladkovský navrhl, bych já ve případě tomto neschvaloval; on navrhuje totiž dvacátý díl obecního jmění. Hle, pánové, to jest výměra tak neurčitá a číslo tak neurčité, že se tím vlastně ničeho nedovídáme. Musili bychom pak v každém případě dáti celé obecní jmění vyšetřit a ocenit, abychom zvěděli, je-li výbor zemský v tom případě kompetentní čili nic. To však jest patrně nemožno, a bylo by snad mnohem jednodušší říci: Odprodeje až do jistého počtu jiter, anebo až do jisté ceny zůstavují se zemskému výboru; pak by věc byla jednoduchá a dala by se vždy snadno posouditi. Snad by se to mohlo státi také bez obmezení, a mohlo by se to zůstaviti toliko uznání zemského výboru, tak aby on ve případech, kde za to má, že věc je příliš důležita a předmět tak veliké váhy, že on sám soudí, že věc ovšem stojí za to, aby byla předložena sněmu, z vlastního uznání tak učinil. Kromě toho mohlo by ustanovení takové býti jen provisorním, pokud by totiž zřízení obecní nebylo upraveno a nevešlo v plnou platnost. Od tohoto okamžení bude, jak myslím, obec vyššího řádu, zastupitelstvo okresní k tomu povoláno, aby povolovalo takovéto prodeje. Jedná se jen o to, aby prozatím a potud, pokud nový zákon nevejde v život, byl k tomu splnomocněn zemský výbor.

Souhlasí-li tedy slavný sněm s tímto názorem, tož myslím, že může, jakož to dříve byl učinil, dáti zemskému výboru plnou moc; pakli však chce raději sám rokovati o těchto předmětech, nuž tedy má k tomu ovšem plné právo.

Hr. Jindřich Clam-Martinic mínil, že návrh Sladkovského je samostatný, a nemůže se o něm hned jednati, pročež navrhoval přechod k dennímu pořádku. Dr. Rieger povstav znova, upozorňoval, že výboru zemskému jest uloženo, aby vypracoval a sněmu předložil instrukci o své vlastní působnosti; mínil, že

by bylo nejlépe, odkázati návrh Sladkovského výboru zemskému, aby k němu vzal zřetel při zdělávání své vlastní instrukce. Tomu odporovali Schmeykal i Herbst, dovozujíce, že ne pouhou instrukcí, nýbrž zákonem zemským mohl by sněm tuto částku své působnosti odevzdati výboru zemskému. Pročež přijat návrh Clamův na přechod k dennímu pořádku.

Památným a na nedozírnou dobu osudným stalo se sněmovní zasedání r. 1863 tím, že zmařen jest v něm pokus učiněný se strany české, *aby opravil se řád volení do sněmu*, oktrojovaný dne 26. února 1861. František Palacký spolu s ostatními poslanci národnosti české podal návrh k tomu směřující, jejž obšírně odůvodnil svou největší řečí politickou, kterou přednesl dne 29. ledna 1863.*) Německá většina kommisse, zvolené ku předchozí poradě o tom návrhu, měla zpravodajem Herbsta; zpravodajem české menšiny byl Rieger. Zpráva kommisse přišla k jednání sněmovnímu ve 27. schůzi dne 10. března. Nejvyšší maršálek hr. Albert Nostic v ten čas se roznemohl, pročež předsedal sněmu jeho náměstek dr. V. Wanka, jehož neschopnost k tomu úřadu jevila se v té dlouhé a bouřlivé schůzi způsobem nejtrapnějším. Professor Herbst přednesl na počátku svou zpravodajskou řeč netoliko s celou jizlivostí své rabulistické povahy, nýbrž zároveň s rozčileností, jaká bývá ne na začátku, nýbrž teprva na konci bezvýchodných hádek. Návrh většiny kommisse, jejž Herbst zastával, zněl takto:

„Uvažuje, že řád volení do sněmu království Českého sice v leckterých ustanoveních jest zlepšení schopen i potřeben, že však proto nesmí se o něm tvrditi, jakoby protivil se obecným zásadám spravedlnosti, anebo zvláště jakoby byl porušením zásad o zastoupení v radě říšské a ve sněmích, kteréž v dodatku k nejvyššímu diplomu z dne 20. října 1860 od Jeho Veličenstva zároveň jsou ustanoveny;

uvažuje, že úplná a důkladná revise řádu volení do sněmu teprva tehdáž může se předsevzíti, až zřízení obecní a ohraničení okresův cestou ústavnou nabudou platnosti zákona;

uvažuje dále, že změna okresů volicích a počtu poslanců sněmovních z nich volených nezbytně v sobě uzavírá také změnu ustanoveného v dodatku ke zřízení zemskému rozvržení členův, kteříž mají se posýlati od sněmu zemského do poslanecké sněmovny rady říšské, na jednotlivé obvody, města a sbory, a práve

*) Najde se vytištěna také v Radhostu III. 97—116.

proto nemůže se provésti dotud, dokud trvají překážky, jež radě říšské činí nemožným, aby vešla v poradu a v usnášení o navrhovaných změnách základního zákona o zastupitelstvě říšském;

uvažuje konečně, že objemná revise všeho řádu volení do sněmu na ten čas ve první polovici první periody sněmovní nemá na pilno a není příhodná již proto, poněvadž také výsledky nejprve přištího sčítání lidu nemohou zůstati bez vlivu na ni;

sněm přes návrh poslance doktora Palackého přechází k dennímu pořádku."

Po řeči Herbstově, když Rieger jakožto zpravodaj menšiny chtěl mluviti teprva ku konci, řečnili se strany české Sladkovský a Trojan, se strany německé Hasner a Brinz. Řeč Hasnerova pro přílišnou abstraktnost a rychlou přednášku zůstala sice většinou neporozuměna a teda bez účinku, ale je pamětihodna za příčinou zvláštního pojmu o spravedlnosti, kterým mluvčí vyvracel číselné důkazy Palackého o nespravedlivém rozdělení míst poslaneckých mezi Čechy a Němce: spravedlnost při zastoupení interessů záleží prý v tom, aby jedna skupina interessů naproti jiným byla spravedlivě zastoupena, ale jak jsou okresy rozděleny uvnitř každé skupiny zájmové, na tom prý nezáleží.

Při dlouhé řeči Sladkovského Němci opětovně dělali velký hluk, nechtějíce poslouchati trpkých výčitek řečníkových; při jednom takovém povyku zvolal Rieger na předsedajícího Wanku: „Není-li pan předseda s to, aby uhájil svobodu slova, pak by sezení mělo se skončiti."

Sladkovský ve své řeči mezi jiným prohlásil počet obyvatelstva, berničnou sílu a intelligenci za jediné tři interessy ve státě, ku kterým by se mělo přihlížeti při zřizování zájmového zastoupení země. „Při zastoupení velkostatkářstva (pravil) patrně nemůže se jednati o počet duší; také o intelligenci samu o sobě nemůže se při tom jednati; při zastoupení velkostatkářstva může teda jíti toliko o sílu berničnou." Podle daně pozemkové, která připadá na velké statky, města a obce venkovské, vypočítal řečník, že by velkostatkářstvo mělo míti na sněmu 50 zástupců, města 34 a obce venkovské 136 zástupců. Že velkostatkářstvo má jich více, toho příčinu hledal, ale nalézti nemohl. O censu velkostatkářském pravil: „Kdo neplatí více než 250 zl. přímých daní, ten věru nemá žádné přednosti před největším dílem oněch voličů, kteří volí v obcích venkovských; neboť mnozí z nich platí tolik, a jiní dvakrát, třikrát i čtyřikrát tolik." — O následcích toho, bude-li sněmem přijat návrh většiny kommisse, pronesl se mezi jiným takto: „Dosavad vše-

obecně platilo mínění a všeobecně se věřilo, že veškerou tou křivdou, jež nám byla způsobena, jest vláda vinna. Pánové, buďte si toho vědomi, že návrh kommisse směřuje k tomu, aby celá tato nenávist svalila se s vlády na vaše bedra ... Učinili jsme návrh, aby vady řádu volicího se odstranily a oběma národnostem ve sněmu dostalo se spravedlnosti, poněvadž obě mají žíti spolu v pokoji a svornosti. Po zamítnutí toho návrhu nikomu z nás nebude možno, abychom radili k důvěře ke stávajícím poměrům ústavním, k důvěře k jich původcům a přívržencům, a nevydali se tím v nebezpečenství, že ledakdos nás bude pokládati za zrádce svého národa. A věru, pánové, já bych nevěděl, čím bych se měl ospravedlniti proti takové výčitce. Teda pokoj a svornost na straně jedné, nenávist a rozbroj na druhé, to jest možný výsledek dnešního dne. Volte si, pánové!"

Těmi slovy skončil Sladkovský svou řeč, kteráž na pravici způsobila nelibý dojem netoliko svým obsahem, nýbrž i tónem a gestikulacemi hrozivými k té straně namířenými, se kterými byla přednesena. Rieger a jiní poslanci čeští obávali se, že celá šlechta, popuzená hrozbami Sladkovského, bude hlasovati proti návrhu Palackého, i vynasnažovali se docíliti především tolik, aby se nehlasovalo přímo pod dojmem této řeči, nýbrž aby jednání odložilo se do schůze příští, by zatím mysli velkostatkářstva se ochladily. Ale kníže Karel Auersperg s potěšením zuřivého stranníka pravil ku přátelům svým: „Ten (totiž Sladkovský) postavil nám most, po němž převedeme většinu k sobě." Proto Auersperg a Herbst stáli na tom, aby celé jednání dovedlo se ku konci ještě téhož dne. Tím se vysvětluje, co dále se dělo; proto také Rieger ve své řeči vynasnažoval se mluviti ke šlechtě co nejvíce možná smířlivě, doufaje aspoň částku její nakloniti návrhu Palackého.

Po řeči Sladkovského Skrejšovský učinil návrh, aby schůze se ukončila. Herbst však naproti tomu navrhl, aby schůze přetrhla se na půl hodiny, poněvadž prý není žádoucno, aby rokování, jak právě se dálo, protáhlo se přes ten den. Wanka učinil hned Herbstovi po vůli. Trojan mluvil opatrně a klidně, tak že dosáhl příznivého dojmu i u Němců, což mu Brinz veřejně dosvědčil. Po řeči Trojanově, dříve než Brinz počal mluviti, kníže Karel Auersperg, vůdce protičeské strany ve velkostatkářstvě, učinil návrh na konec debaty, což bylo přijato 103 hlasy proti 86. Po řeči Brinzově Wanka přečetl jména řečníků ještě zapsaných; byli to hrabě Jindřich Clam-Martinic, hrabě Lev Thun, kardinal arcibiskup kníže Schwarzenberg, Zelený, Tonner, P. Jindra, Zeithammer, dr. Klaudy a professor Staněk.

Předseda je vyzval, aby si zvolili generálního řečníka. V tom povstal dr. Rieger, a že sezení již trvalo od půljedenácté hodiny dopoledne do páté hodiny odpoledne, přimlouval se za odročení debaty do schůze příští (n. Sten. 791):

Slavná sněmovno! Dovoluji si navrhovati konec sezení (Hlasy: Ne!) a prosím o slovo k odůvodnění tohoto návrhu. Pánové, předmět, jenž je dnes na denním pořádku, jest vysoce důležitý; nechť jej posuzujete rozliční rozličně, toho zajisté neupřete, že celé obyvatelstvo české v zemi s netrpělivostí očekává rozhodnutí dnešního dne. (Hlasy: Tedy! Tedy!) Pánové, nechci se nyní blíže do věci pouštěti, ale vy mi přiznáte, že padla dnes trpká slova z jedné i z druhé strany; myslím tudíž, že shromáždění není dnes v té náladě . . . (Ó ano! v levo), aby ještě další řečníky o tomto návrhu vyslechlo a aby s náležitým klidem ducha a klidem mysli přistoupilo ke hlasování. (Nepokoj v levo.) A konečně pánové, my všichni jsme již fysicky i duševně zemdleni; avšak i kdyby toho nebylo, my všichni jsme více či méně ve svém citu z míry vyvedeni, ano já se obávám, že cit váš bude míti na rozhodnutí našeho rozumu vliv podstatný, vliv to svůdný. (Dušené oho! v levo.) Pánové, však kdyby tomu ani tak nebylo, vždyť pak vy přece zajisté všichni chcete míti to upokojení, že jste o tomto předmětu neodhlasovali ab irato, ne z nevole, ne z netrpělivosti, nýbrž s klidnou myslí a s pevným přesvědčením. A abyste to, pánové, říci mohli, činím návrh, aby se sezení přerušilo, a aby se zítra v rokování pokračovalo.

Pánové! Nebude vám již poslouchati mnoho řečníků, jeť beztoho, čehož jsem se nenadál, debata o této otázce, o této veledůležité otázce přetržena, an přijat jest konec debaty. Můžete tedy to, co vám ještě vyslechnouti jest, vyslechnouti s klidnou myslí; a jestliže tedy těchto slov, jež mluveny jsou ke smíření, dbáte a jim sluchu svého dopřejete, tedy prosím, abyste sezení ukončili.

Herbst naproti tomu žádal, aby ten předmět ukončil se toho dne; ten, jenž začal sám první před polednem debatu tónem rozjitřeným, ujišťoval nyní o sobě, že on jistě nebude mluviti

v rozčilení. Předseda dal hlasovati o návrhu na ukončení schůze; ten byl zavržen 114 hlasy proti 103 hlasům. Zapsaní řečníci nezvolili si generálního řečníka ni jednoho ni dva, nýbrž jeden po druhém vzdávali se slova. Hrabata Lev Thun a Clam-Martinic odůvodnili to oba tím, že nechtěli mluviti ani ve smyslu většiny, ani ve smyslu menšiny. Tak se vyjádřil také kardinal arcibiskup, připomínaje, že to ohlásil již včera ve přípise ku předsedovi, kterým žádal o slovo. Staněk vzdávaje se slova, radil napsati na dvéře sněmovny slova: „Lasciate ogni speranza, voi chi v'entrate.“ Klaudy jako jménem všech zapsaných řečníků českých vzdával se slova, zároveň žádaje arcibiskupa ve prospěch věci, aby mluvil. Nyní Wanka dával slovo Jeho Eminenci jakožto generálnímu řečníkovi. Arcibiskup však opakoval, že nemůže mluviti ani jménem menšiny, ani jménem většiny; zmínil se, že chtěl učiniti nový návrh. Poslanec Pštros, tehdejší purkmistr Pražský, přednesl prosbu k arcibiskupovi, aby ten svůj návrh přečetl. K tomu vyzvání kardinal arcibiskup za velikého utišení četl tento návrh:

„Výboru zemskému budiž uloženo, všecky pomůcky k tomu potřebné, aby důkladně přetřásla se otázka, pokud nynější řád volicí k tomu se hodí, aby přicházelo k místu spravedlivé zastupitelstvo země, pojišťující veliké trvalé interessy obyvatelstva, ve srozumění s místodržitelstvem připravovati a je spolu s návrhy, které by výboru zemskému snad záhodnými se viděly, předložiti sněmu hned na počátku příštího zasedání.“

Maršálkův náměstek udělil potom slovo dru. Riegrovi jakožto zpravodaji menšiny. Řečník přednesl následující řeč v patrném pohnutí mysli, a sice jazykem německým, jakož čeští poslanci toho dne k vůli Němcům a velkostatkářům mluvili jenom německy. (Stenogr. Zprávy str. 793—802):

Dovolte mi, abych řeč svoji tím počal, že přečtu návrh Palackého, jak jej tištěný mám před sebou; neboť se obávám, že byl již zapomenut tím, co pan prof. Herbst mu podstrčil a pan Sladkovský do něho vložil. Návrh zní:

„Vysoký sněm račiž se usnésti:

Zvoliti se má z něho kommisse devíti členů, jejímž úkolem bude, aby zkoumala volicí řád sněmovní tím směrem, vyhovuje-li jak obecným zásadám spravedlnosti, tak i zvláště zásadám o zastoupení na sněmě říšském a na sněmích zemských, kteréžto zásady byly ustanoveny Jeho Veličenstvem v dodatku k nejvyššímu diplomu ze dne 20. října 1860, a

pokud by tomu tak nebylo, aby navrhla změny, kteréž by byly způsobilé, uvésti zastoupení v českém sněmě ve shodu se zásadami zmíněnými.

Dr. Fr. Palacký se 67 soudruhy."

Pánové! Návrh pana dra. Palackého obsahuje tři kusy. První navrhuje zkoušku našeho volebního řádu, druhý udává pro zkoušku měřítko, a třetí navrhuje reformu pomocí tohoto měřítka. Pánové, je-li tomu tak, tož musím se nejrozhodnějším demeutim opříti tomu, co tvrdil professor Herbst řka, že návrh nečelí k tomu, aby ústava byla zkoumána, a nedostatky, jež by se našly, k opravě byly navrženy. A hle, pánové, z jasného znění vidíte sami, že právě toto skutečně navrhuje.

Pánové! Ku každé zkoušce, již podniknouti chceme, jest nám třeba jakéhosi regulativu, jakéhosi měřítka, ač nechceme-li raději zůstaviti zkoušku samu a rozhodnutí pouze na dobrém zdání zkoušejících. Pan poslanec Palacký navrhl k účelu tomu dvojí měřítko. První jest měřítko věčného práva, toho věčného práva, jež nám každému do prsou jest vepsáno, dle kteréhož my, i nejsouce učenými juristy, v každém případě rozhodujeme, děje-li se komu po právu, či děje-li se mu křivda.

Druhé měřítko, Palackým navržené, bylo zde odmítáno se vší rozhodností. Pánové! Pohledněme na věc tu při světle: jaké že jest měřítko, jež se tu navrhuje odvoláním se k diplomu říjnovému? Měřítko to obsahuje dvě zásady; první praví prostě: Všechny stavy a zájmy říše buďtež zastoupeny způsobem přiměřeným; a druhá zásada: Zastoupení v říšské radě má být přiměřeno počtu obyvatelstva, obnosu daní a rozsáhlosti.

Pánové! Myslím, že mi netřeba teprve vykládati jednu věc; jelikož říšská rada vychází ze sněmů zemských, kteří jsou jejím pramenem, jest to patrně logickou nutností, že by ani říšská rada nikterak nemohla býti sestavena dle obyvatelstva, dle obnosu daní a dle rozsáhlosti, kdyby prve nebyl tak sestaven sněm sám, ze kteréhož ona vychází.

Pánové! Tohle jsou ty hrozné zásady, jež pan Palacký navrhoval jakožto měřítko zkoušky. Pánové, nechť si o věci smýšlíte jakkoliv, sotva možno vám bude shledati, že toto měřítko jest zavržení hodno, *ačkoliv* bylo připojeno říjnovému diplomu, *ačkoliv* bylo vysloveno Jeho Veličenstvem.

Nuže, pánové, říká se nám ovšem, že toto měřítko, respektive tyto zásady byly ohlášeny v dodatku k nejvyššímu diplomu, ale že prý byly vyvráceny statuty vydanými za Goluchovského. Bylo zde, pánové, již řečeno, že statuty Goluchovského nejsou správným provedením říjnového diplomu a jeho zásad, neboť kdyby jimi byly, tedy by nebyly bývaly odvolány. Jeho Veličenstvo prohlásil diplom říjnový za nezměnitelný zákon státní; tento statut však odvolal, bezpochyby právě proto, že se seznalo, že statut ten onomu základnímu zákonu není zúplna přiměřen. Kdyby tomu tak nebylo, tož by dnes také ministerstvo nemohlo státi na tom, že únorová ústava jest správným, pravdivým a loyálním provedením diplomu říjnového, jakož to ministerstvo v říšské radě opětně tvrdilo; a kdyby zas bylo pravda, že statut Goluchovského byl správným provedením diplomu říjnového, pak musili byste uznati, že tím není patent únorový: neboť jedno s druhým se srovnati nedá.

Pánové! Hlavní věc, o níž se tu jedná, jest ta: my chceme reformu, reformu našeho volebního řádu, jejž prohlašujeme za chybný. Pánové, musím se vší rozhodností ohraditi se proti insinuaci — odpusťte, jinak to nazvati nemohu, a byl bych si přál, aby pan zpravodaj ku prospěchu své vlastní důstojnosti jí byl zanechal, — musím se pravím ohraditi proti tomu, že bychom byli návrh podali jedině proto, abychom českému živlu dobyli většiny na sněmě českém. Prosím, pánové, račtež do návrhu vkládati především to, co v něm skutečně obsaženo; to jest: my žádáme *spravedlnost* a nikoliv *majoritu*. Okáže-li se, že spravedlnost dává nám majoritu, nuže dobře; okáže-li se, že my i při spravedlivosti nemáme většiny, budeme taktéž úplně spokojeni, neboť co my žádáme, není nic více, ale nic méně než spravedlnost.

Že však náš volební řád reformy potřebuje, to uznal poslanec Herbst, to uznala rozhodně sama většina Vaší kommisse. Neboť ona vyslovuje to zřejmě jak v závěrečném votu, tak i na jiných místech, ano praví to zejména v tomto odstavci: „Ale kommisse rovněž není s to, by podala jiný positivní návrh a snad sama od sebe navrhla, aby ustanovena byla kommisse k revisi volebního řádu, a sice ne snad z důvodů a se stanoviska návrhu Palackého, *ovšem pak k odstranění mnohé nepopěratelné nedokonalosti v tomto volebním řádu sněmovním.*“ Tím teda je uznána i vyslovena nepopěratelná nedostatečnost a nedokonalost našeho volebního řádu. Na jiném místě zase také potřeba reformy se uznává, ale hned na to se reforma tato bohužel opět odmítá.

Pánové! Pan zpravodaj Herbst, muž nadání zajisté neobyčejného, namáhal se tu jak vidno do únavy, aby v této záležitosti hájil náhledy své důvody — musím to slovo vysloviti — malichernými. On odvolával se na nedostatečnost svého mandátu, na to, co by se lidem zdálo, na sčítání lidu a nevím na co všecko ještě; kdežto jindy, kdykoliv mu jde o to, aby zastával věc pravou a spravedlivou, vždy mívá po ruce dosti důvodů lepších a závažnějších.

Pánové! Professor Herbst pravil nám ve svém votu majoritním, že by to bylo smutné pro slavné shromáždění, pro shromáždění zákonodárné, kdyby mělo o sobě vyznati, že jeho složení příčí se věčným zásadám práva, že jaksi již samo jeho trvání jest jakýmsi porušením práva. Pánové, ne k tomu směřuje návrh dra. Palackého; on nežádá, aby slavné shromáždění neoprávněnost svou vyznalo a vyslovilo, on žádá pouze, aby nečinilo té pretense býti neomylným a bezvadným, on žádá toliko, aby připustilo toho zkoušku, toť jediné, čeho požaduje.

V majoritním votu se dále poukazuje k tomu, že by shromáždění nemohlo očekávati žádné důvěry od lidu, kdyby to samo o sobě přiznalo. Avšak, pánové, ne to dodává někomu důvěry, co on *sám* o sobě smýšlí, jen to dodává mu důvěry u lidu, co jiní o něm smýšlejí, a zde obzvláště rozhoduje

to, soudí-li většina všeho obyvatelstva v Čechách o tomto shromáždění, že jest sestaveno na základě spravedlivém.

S důvěrou, pánové, jest to jako s úvěrem: úvěr se dává tomu, o němž se ví, že platiti chce a platiti může. Také našemu shromáždění dopřejí důvěry, budou-li věděti, že ono *chce* tomu, co jest pravé a dobré, že ono reformě *chce*, tam kde ji uznává za právo, a že také *má sílu* ji provésti. V tom, pánové, zakládá se podstata důvěry.

Jakkoliv nerad, musím se nyní dotknouti také otázky národností, poněvadž byla již v této slavné sněmovně přetřásána, a to bohužel způsobem, kterýž — a já musím toho ve prospěchu celé vlasti, ve prospěchu obou kmenů zemských opravdu želeti — způsobil mezi námi pohnutí myslí, jakéž mi pro dnešní rozhodnutí nic dobrého neslibuje. Většina kommisse přiznává, že by to bylo bezprávím, kdyby rozdělení volebních okresů tak se dálo, aby tím jedna národnost byla zkrácena. Avšak, pánové, to co většina kommisse v této příčině přednesla, bylo již vyvráceno jinými řečníky přede mnou. Jmenovitě bylo vyvráceno a dovedeno, že není správné, co majorita zde dokazovati se snažila, protože při srovnávání čísel nevyloučila z počtu obyvatelstvo městské. Ježto pak obyvatelstvo městské právě v německých okresích tím značnější jest, čím více německých okresů městských dostalo zvláštní zastoupení, tedy srovnání volebních okresů venkovských a celá argumentace, kteráž bez ohledu k tomu byla zbudována, není správna.

Ostatně, pánové, dvě věci z odůvodnění Palackého nijak nebyly vyvráceny, ba nebylo o nich ani řeči. Nebylo totiž vyvráceno, že veškeré české okresy volební venkovské i městské jsou co do obyvatelstva o dobrou pětinu silnější, a nebylo též vyvráceno, že české obyvatelstvo ve všech volebních okresích platí napořád a průměrem o dobrou čtvrtinu více daní než německé. (Pohnutí.)

Pánové! Nuže, ještě jedno jest mi poznamenati. Pan poslanec Herbst ve svém votu, tam kde pojednává o městech, k tomu se odvolává, že prý českému obyvatelstvu se žádná

křivda neděje, vždyť prý české obyvatelstvo má právě tolik volebních okresů, jako obyvatelstvo německé! Ano, pánové, ovšem není-li právě to křivdou! Myslím, že právě tím podal pan professor Herbst sám nejpádnější důkaz té křivdy. Toto rozdělení hlasů bylo by jen tenkráte spravedlivým, když by také ve veškerém městském obyvatelstvu v celých Čechách bylo německé českému úplně rovno. Tomu však patrně tak není. Vy jste, pánové, nedávno za příčinou debaty o bance hypotheční dostali seznam českých měst a míst průmyslových, obsahující všecka místa, jež mají více než 3000 obyvatelů. Pánové, nuže srovnejte ta čísla a shledáte následující resultáty: Jest 62 českých míst a 42 německých míst s obyvatelstvem přes 3000 duší, jest tedy poměr jako 62: 42; přitom není čítáno město Praha s obyvatelstvem asi 150.000 duší a město Budějovice asi se 14.000 duší. Nehledí-li se na tato, tož mají se všecka ostatní města k sobě jako 62 : 42, a české obyvatelstvo řečených měst jako 314.706 : 214.962. A jestliže pětinu, ba jestliže čtvrtinu obyvatelstva Pražského připočteme národnosti německé, což přece, jak myslím, jest čítáno svědomitě, tedy se okáže, že obyvatelstvo měst českých, přes 3000 duší čítajících, jest právě jednou tak veliké jak obyvatelstvo měst německých s tímtéž počtem obyvatelstva. Avšak, pánové, provedl jsem ještě jednu zkoušku; srovnával jsem veškerá města v zemi, česká a německá, bez ohledu na jich titul a povahu, jen dle počtu obyvatelstva, a to podle seznamu sice staršího, jenž mi byl přístupný, jenž ale jest správný a jenž až podnes má platnost alespoň poměrnou. Tu se objevuje, že máme v Čechách 351 měst českých a 211 německých, a to sice vyjímaje opět Prahu a Budějovice; dohromady činí to 562 města. Jest tedy poměr měst českých k německým jako 7 : 4, a poměr obyvatelstva městského v nich, jež jsem spočetl, jest jako 20 : 13. A hle, pan zpravodaj většiny shledává to úplně spravedlivým, když česká města tvoří právě tolik volebních okresů, jako německá! Avšak, pánové, já bych tímtéž rovným právem mohl říci: nechať teda města německá platí také právě tolik

daně jako česká, pak bude alespoň spravedlnost na obojí straně stejná.

Takto však bylo již poukázáno k tomu, jak pracně byly sestaveny německé volební okresy městské z míst někdy zcela nepatrných, kdežto důležitá města česká, tak zejména Kladno, jež v seznamu udáno jest s obyvatelstvem přes 5000 duší, kteréž však dnes čítá skutečně 8000 duší, úplně byla pominuta. Pánové, do seznamu toho jsou také přijata místa, jež nazvána byla místy průmyslovými, a zřetel k nim obrácen jakožto k takovým, kteráž však v skutečnosti nejsou nic jiného, než tkalcovské vsi. Pánové! Jestliže takovéto vsi — nalézajíť se právě tak v českých jako v německých krajinách, v tom není žádného rozdílu národnostního — jestliže pravím takovéto četně obydlené vsi lze pokládati za městské a průmyslové okresy volební, toho chci, pánové, ponechati ve své míře; já však myslím, že pouhá okolnost, že se veškeré, jakkoli četné obyvatelstvo takových vesnic klopotně živí u stavu tkalcovského, ba často takořka hladem mře, ano při každé příležitosti dobročinnosti zemské dovolávati se musí, — sotva jesti dostatečným důvodem, aby se takováto obyvatelstva naznačovala jakožto průmyslová, stavěla se na roveň městským a aby se jim pod titulem nějakého interessu průmyslového dávalo větší volební právo než jiným osadám venkovským. Snad že vyskytuje se v těchto místech sem a tam nějaký větší průmyslník; ale je-li tomu tak, tedy se může přihoditi dvojí věc: buď poskytuje tento jediný průmyslník všem těm chuďasům v místě chléb — a pak je patrno, že musejí oni hlasovati dle jeho rozkazu právě tak, jako se to dělo v Anglii v oněch Rotten boroughs dle rozkazu lordův co pánův země; pak ale není již místo samo zastoupeno. Anebo nastane případ druhý: onino nedají se fabrikantem říditi, a pak není opět průmysl tohoto místa zastoupen; neboť rozhodují pak právě tito chudí obyvatelé a vylučují toho nebo ty, kteří jsou v skutku průmyslníky. A pánové, kdybychom snad měli přihlédati k tomu, abychom takovému obyvatelstvu dali, snad z pouhé humanity a jako na od-

škodněnou, větší zastoupení, protože chudáci tolik nouze snášeti musejí, tož nevím, zdali by se to dalo schvalovati dle zásad zastupování interessův.

Hlavní věcí pro nás jest, jak jsem již pravil, spravedlivá reforma volebního řádu. Že však volební řád má vady podstatné, to přiznali by mi snad všichni; a odvolávám se v té příčině na výroky kompetentních hlasů, jež se o tom vyslovily v poslední době; slyšel jsem, jak někdo, jenž se mnou nehlasuje, pravil, že není vůbec člověka, jenž by tvrditi mohl, že náš volební řád jest dobrý.

Nuže, pánové, shledáváme podstatné nedostatky v našem volebním řádě, a sice ve všech skupinách interessů, ze kterýchž se skládá. Jest tu na př. již podstatný nedostatek našeho volebního řádu ve skupině velkostatkářské, že největší statkáři v zemi jsou na roveň postaveni s nejnepatrnějšími velkostatkáři, kteří často nemají většího majetku a neplatí více daní, ba nemívají také více intelligence, než obyčejný sedlák. Pánové, spatřujete-li v tom věci přiměřený, slušný předpis volebního řádu, to zůstavuji vašemu úsudku; já, co se mne týče, soudím, že v této věci jest ovšem podstatné změny zapotřebí. Mohl bych, pánové, jíti ještě dále: je-li skutečně pravda, že zastoupení naše má býti utvořeno přiměřeně rozličným interessům, pak mohl bych se vás tázati, nejde-li tam o důležitý interess, kde na př. velkostatkář jest v držení takřka celého kraje, celého okresu volebního, zdaž by nebylo snad slušno, aby takový měl hlas virilní? Dává-li se zvláštní hlas virilní universitě, kapitole, biskupství, zdaž nebylo by to možno i u velkostatku tolikeré interessy spojujícího? Myslím dále, že volební řád velkostatkářský byl by schopen opravy také v jiných stránkách, na př. co se týče plnomocenství při odevzdávání hlasů. Jest krom toho známo, pánové, že v Haliči odevzdávání hlasů velkostatkářských roztříděno jest dle krajů neb větších okresů, což u nás se neděje; neboť u nás musí každý velkostatkář z nejzazší končiny země, chce-li vykonati své statoobčanské právo, přijíti do

*

hlavního města; to jest proň patrné obmezení, stížení jeho práva volebního.

Pánové! Další a sice velmi podstatné, ba veliké nedostatky našeho volebního řádu vyskytují se v kurii městské; to přizná mi i pan zpravodaj. Tak se stává, že celá velmi četná třída lidu, nejvýše důležitý interess zemský, interess celého stavu malo-měšťanů, živnostníků, celého stavu řemeslnického jest naším volebním řádem odstrčen. Pánové, to zajisté jest velikým zlem, které již také v říšské radě bylo vytýkáno, a to zejména stížnou peticí obuvníků Brněnských a Pražských, kteří přímo řekli, že nedošli volebním řádem žádného zastoupení, protože vesměs náležejí do třídy třetí, kteráž jest vyloučena. Zdaž neshledáváte v tom, pánové, nedostatek podstatný, jenž opravy nutně vyžaduje?

Druhou podstatnou vadou jest ta okolnost, že ve městech právě první třída, totiž nejmajetnější, nejvzdělanější a nejvíce daní platící třída občanstva jest fakticky vyloučena velikým počtem úředníkův, kteříž jsou přijati do nejvyššího sboru, tak že se stává, že ku př. na Smíchově a jinde jedině třída úřednická volbu rozhoduje, ježto do prvního sboru přísluší. Pánové, toť jsou zajisté důležité vady ve druhé skupině zájmův.

Ve třetí skupině interessů, totiž ve skupině volebních okresů venkovských, podobných nedostatků rovněž mně upříti nemůžete. Pánové, pomíjím tu úplně národnost, ale zdaž shledáváte to po právu, že volební okres, a sice německý volební okres, čítající toliko 15.000 duší, má jednoho poslance, a druhý taktéž německý volební okres, a sice s obyvatelstvem velmi zámožným, mnoho daní platícím, o 64.000 duší má taktéž jednoho poslance? Nezdá se vám, že tu změny nutně a naléhavě jest potřebí?

Jinou vadou ve volebních okresích venkovských jest, že v jednom místě, kde chudé obyvatelstvo žije, přemnozí, kteří velmi málo daní platí, do první třídy se dostávají, kdežto zase v jiných zámožných osadách, kde bydlí takřka jen bohatí sedláci, se stává, že lidé platící až 50 zl. daně k voleb-

nímu právu se nedostanou, jak to skutečně bylo vytčeno ve stížnostech ve příčině té podaných. Tak stává se, že v některém místě někdo volí, jenž platí jen 10 zl. daní a méně, kdežto v sousedním místě někdo, ač platí 50 zl. daně, voliti nemůže. K těmto zlořádům chtěl jsem ukázati jen mimochodem.

Pánové! Vady tyto tu jsou, nikdo, ani majorita kommisse jich neupírá, ale vzdor tomu nemůže prý majorita kommisse přistoupiti k návrhu Palackého, aby se volební řád zrevidoval, poněvadž prý, jak se domnívá, nemá k tomu mandátu. Pánové, já myslím, že ten mandát, jejž slavné shromáždění kommissi udělilo, k tomu směřoval, aby vyšetřila, zda žádost Palackého o reformu a revisi volebního řádu se zakládá na platných důvodech, zdali návrh vůbec jest na čase a nutný; avšak zkoušeti samo odůvodnění, jež Palacký k věci připojil, to dokonce nebylo předmětem, o němž kommissi jednati nařízeno, odůvodnění to nebylo též předmětem jejího hlasování. Jinak by tomu bylo, kdyby kommisse chtěla odůvodnění Palackého vložiti mezi úvahy, jež jsou předmětem hlasování, a kdyby je tak chtěla zároveň učiniti usnesením; toho však nikdo nenavrhoval, a lze zajisté pro týž návrh hlasovati z důvodů rozličných; jeden hlasuje pro reformu, protože jisté nedostatky shledává, jiný, protože shledává nedostatky jiné; ale proto zavrhovati reformu, že nesouhlasíme s odůvodněním, jež ten neb onen pro věc uvedl, to, pánové, není ani státnické ani moudré ani logické. Kdyby na př. pan professor Herbst byl návrh učinil v tom způsobu, jak formulován jest ve zprávě kommisse, totiž: „Uvažujíc, že ne sice z důvodů a se stanoviska pana Palackého, ale ovšem k odstranění mnohých nepopíratelných nedokonalostí, *má* býti volební řád odkázán kommissi ku prohlédnutí“, — kdyby, řku, pan professor Herbst byl návrh učinil s tímto odůvodněním, tu byste snad ničeho proti tomu nenamítali. Pánové! Či byla snad kommisse vámi sestavená nucena, formulaci a úvahy pana Palackého ve své usnesení pojmouti, či nemohla snad navrhnouti jiné měřítko zkoušky a tak předložiti sněmu pří-

hodný amendement, když se jí ono, jakkoli od samého Veličenstva vyslovené měřítko zdálo nespravedlivým a nepřiměřeným? Vždyť v podstatě souhlasí pan Palacký a professor Herbst; oba souhlasí zejména v té stránce, že náš volební řád má podstatné vady; oba souhlasí dále v té stránce, že nedostatky ty potřebují reformy, že volební řád potřebuje revise. Rozdíl mezi oběma zakládá se jen v důvodech; Palacký chce, aby se volební řád opravil z mnohých důvodů, ale obzvláště z důvodu národnosti. Také pan professor Herbst chce, aby se volební řád opravil, a sice z mnohých důvodů, jenom ne z důvodu národnosti, poněvadž nepřipouští, že by v něm národnost naše byla zkrácena; avšak ty další zajisté veledůležité důvody, pánové, ty myslím, soudě dle obecného způsobu rozumování, měly by stačiti, abyste se rozhodli pro návrh, a měly by Vás pohnouti, abyste opravu vůbec nezavrhovali, nýbrž ji přijali.

Pánové! Návrh není kromě toho toliko návrhem Palackého, on jest též a současně návrhem 67 jiných poslanců. Vy nemůžete každému jednotlivému z nás patřiti do svědomí a věděti, z jakých důvodů jsme návrh ten spolu s ním učinili; to, pánové, mi přiznáte. Nemůžete tedy také z té příčiny, že poslanec Palacký odůvodnil návrh hlavně z jednoho stanoviska, zavrhnouti odůvodnění všech ostatních 67, neslyševše jejich důvody.

Pánové, trvám tedy na tom, že se k vůli pouhé formě nemá zavrhovati reforma. Není-li měřítko, navržené Palackým a vyřknuté v dodatku k říjnovému diplomu, majoritě vhod, vždyť pak může navrhnouti měřítko jiné. Ale, pánové, to měřítko druhé, měřítko *spravedlnosti*, zdaliž se Vám zdá, i to také zavržení hodno? Je to snad také zbytečno? Chcete-li vskutku poctivě a klidně se věci uchopiti, čím jiným budete zkoušeti volební řád, ne-li svým rozumem a svým citem právním; a nemáte-li těchto dvou vodítek, pak nevím, kterak to vyřídíte a kterak v tom něco řádného dokážete.

Pánové! Mluvilo se dnes mnoho o zastoupení dle interessů. Tento výraz stal se v poslední době učiněným vexirem.

jenž se dle libosti kroutí a sem tam přendává, tak že konečně člověk neví, co si o něm mysliti a jak jej v rukou držeti. Ano, pánové, cože jsou interessy neb zájmy? Nuž, já myslím, že interessem ve státě jest vše, co se týká státu, co jej a blaho státu zajímá, na čem státu záleží. Myslím, že jest úlohou pravé ústavy, aby všechny činitele v životě státním v poměru přiměřeném jich důležitosti a závažnosti pro stát také ve státním organismu ku platnosti přivedla. To, pánové, jest pro mne ideálem ústavy, neb jest to jakýmsi mikrokosmem politicky organisované lidské společnosti, je to jakýmsi diminutivem jejím. My chceme jaksi celou společnost ve zmenšeném rozměru nalézti opět ve státním organismu, a sice v těch samých poměrech; když pak jisté interessy, důležité ve společnosti a v životě státním, nedocházejí v ústavě žádného výrazu neb aspoň nedocházejí výrazu přiměřeného a náležitého, tedy se tím zapírá zastoupení dle interessů; a takové ústavy bych nikdy nechtěl, poněvadž ústava taková nemůže míti žádného trvání; neboť důležité živly, jež jedenkráte tu jsou, budou neustále na to doléhati, aby došly v ústavě přiměřeného zastoupení, a nedosáhnou-li ho, tedy ústavu zviklají a podkopou. Pánové, tu nezpomáhá žádné vyhnutí; co jednou v životě má platnost, a význam, to musí také ve státním životě nabyti přiměřené platnosti.

Avšak, kde najdeme k tomu spolehlivého měřítka? V tom vězí ta obtíž, pánové; máme-li a můžeme-li společnost skutečně rozčlánkovati a dáti zastupovati v životě státním právě tak, jak se interessy nebo zájmy v životě samém ve skupiny sestavují? Máme snad společnost rozděliti na stav učící, bránící a živící, (Lehr, Wehr- und Nährstand), anebo máme ji dáti zastupovati podle stavu civilního a vojenského, či máme ji dáti zastupovati dle stavu duchovního a laického; máme-li především hleděti na zájmy vědy a umění, náboženství a morálky, anebo, nevím pánové, které jiné interessy společenstva bychom před jinými měli položiti na váhu? Všecky tyto interessy mají zajisté nemalou veřejnou plat-

nost a svůj význam v životě státním a v životě národa; ale nalézti pro ně měřítko, je přiměřeným způsobem k platnosti přivésti, v tom právě jest ta obtíž. Všecky tyto zájmy nedají se utkati, mnohé z nich právě, že jsou zájmy duchovní, jsou imponderabilia, věci nezvažitelné. Pánové, já nejsem z těch, kdož důležitost těchto interessů podceňují, nejsem z těch, k nimž volati se může: „Čeho vy sami nezvážíte, nemá pro vás žádné váhy, čeho sami nezměříte, to po vašem nic neplatí.“ Pánové! Věnoval jsem předmětu tomu trochu pozornosti, ba psal jsem dokonce spis: „O významu prací duchovních v národním hospodářství“; můžete mne tedy ušetřiti domněnkou, že bych si těchto zájmů nevážil. Ale, pánové, já jsem nikde, nechť jsem četl o tom cokoli, nenalezl měřítka, kterýmž by tyto duševní interessy způsobem přiměřeným a přesně určeným v ústavě státní vyjádřit se daly. Musíme konečně, ježto právě jsme jen lidmi a jakožto takoví jsme schopni toliko veličiny hmotné spolehlivě měřiti, používati především jen měřítka hmotného; ano ježto nám posléze jest činiti v životě přece vždy hlavně se zájmy hmotnými, tedy nelze nám konečně tyto zájmy hmotné měřiti jinak, než jak to diplom říjnový vyslovil: dle obyvatelstva, obnosu daní a dle rozsáhlosti okresu.

Ostatně, pánové, pomiňme prozatím tu theorii o zastupování dle interessů, ba můžeme jí dokonce v plné míře i platnosti přiznati. Zde však třeba položiti otázku, jaké jsou interessy, jež jsou v naší ústavě zastoupeny a vyjádřeny? Kterých interessů nám tu dbáti třeba, o tom nemohou zde rozhodovati jisté doktriny professorů, nýbrž my musíme zde rozhodnouti dle positivní ústavy ze dne 26. února, které z interessů těch ona chtěla v zastoupení k platnosti přivésti. Jak zpravodaj většiny pravil, máme dle naší ústavy jen interessy velkostatkářstva a fideikommissů, dále interessy měst i obcí průmyslových a obchodních komor, a konečně interessy obcí venkovských. O jiných interessech náš volební řád nemluví, ty také zde nemůžeme položiti na váhu ani při nejlepší vůli. Nuže, je-li pravda, že dle našeho *positiv-*

ního práva jen tyto trojí interessy požadovati mohou, aby se jich dbalo, pak mi přiznáte, že se toto stanovisko zastupování dle interessů nemůže přiváděti k platnosti ještě jednou *uvnitř* těchto skupin interessentů; vždyť my nemáme patrně uvnitř městských kurií žádného velkostatkářstva ani obcí venkovských a naopak, tedy v těchto skupinách toto měřítko zastoupení dle interessů nemůže již míti místa, a nám tu konečně nezbývá nic jiného, než ohlédnouti se po měřítkách jiných, jakáž jsou v obyčeji, jakáž s rozumem naším se srovnávají a našemu citu právnímu jsou přístupna.

Pan prof. Hasner pojednávaje o interessech, poukázal k tomu, že podstata těchto skupin interessových v tom se zakládá, že ony spojují v sobě celou skupinu obyvatelstva, kteráž se nalézá ve společných a stejnorodých poměrech života, a jejíž členové vespolek také společensky obcují.

Pánové, je-li pak to vskutku pravda, jsou liž skutečně kobylkáři ze Šumavy ve společenském obcování s jeho Eminencí panem kardinálem či s Jeho Jasností knížetem Švarcenberkem z téže skupiny interessů a z téhož okresu volebního? Pochybuji. Toto kriterium tedy, že oni proto jedni s druhými tvoří tutéž skupinu interessů, poněvadž jsou pospolu ve stálém styku společenském, to zde patrně neplatí.

Pánové! Když máme již skupiny interessů větší a menší, a když konečně, nemohouce použiti jiného ideálního měřítka, přece na tom přestati musíme, tvořiti zase uvnitř každé skupiny interessů menší volební okresy a volební sbory, proč nemohli bychom míti ve velikém okresu volebním více poslanců, proč nemohli bychom tu míti ku př. dva poslance, a v jiném okresu malém jen jednoho? Tak se děje na Moravě. Zdaž nemohli bychom tedy bez porušení skupin interessových změniti volební řád v ten smysl, aby na př. nynější okres Smíchovský měl dva zástupce, poněvadž čítá 94.000 obyvatelů a platí přiměřený obnos daní? Vidíte tedy, pánové, že i při této theorii a při těchto skupinách jakási oprava též zcela dobře je možná.

Bylo dále poukázáno*) k tomu, že průmysl tvoří zvláštní interess, že je zvláštním faktorem. Dobře, pánové, ale průmysl — toť opět .pojem velmi všeobecný, neurčitý. Co jest průmysl? Jest to intelligentní přičinlivost o rozmnožování výroby, o rozmnožování statků hmotných. Pánové, toto intelligentní přičinění nalézá se ve všech oborech produkce. Máme průmyslné hospodáře, máme také průmyslné horníky; či má snad toliko průmyslnost v živnosti řemeslné nebo v továrně býti zvláštním zájmem a docházeti zvláštního zastoupení, anebo průmysl vůbec a všude, ať je činným kdekoli, rozmnožuje výrobu statků hmotných? Po právu měl by se k němu všude stejný zřetel obraceti, neboť druh výrobku nečiní v tom zajisté rozdílu. Kde však nalezneme v té věci měřítko, ne-li opět v obnosu daní? Kdo mnoho vyrábí, tomu bude zajisté také přiměřeně daní uloženo, neboť berničné úřady se toho již dohmatají. (Všeobecná veselost.)

Pánové! Ještě jeden interess posléze připomínám: mluví se tak mnoho o interessech intelligence. Pánové, já méně než kdokoli chtěl bych odepříti interessům těm jich význam a jich oprávněnost v životě státním, ale to mi přiznáte, že intelligence všude se nachází, že u nás v zemi jest intelligence asi rovná u obou kmenů zemských; a je-li pravda, že naše obyvatelstvo v celku svém jest nejintelligentnějším a nejvzdělanějším v celém mocnářství, tož myslím, že chválu tu mohou požadovati pro sebe oba kmeny národní rovnou měrou (Pochvala v levo)... při vší skromnosti. Myslím tedy, že kmen český také v ohledu na intelligenci zasluhuje stejnoměrného zastoupení s každým jiným, neboť nebylo by mu třeba ostýchati se srovnání v té příčině se žádným kmenem v Rakouském mocnářství, nevyjímaje ani duchaplný kmen Kočevjaků.**) (Smích. — Nepokoj v levo. Dr. Hanisch volá: „To je sprosté!")

*) Od prof. Brinze.
**) Gottscheer, Kočevjáci, jsou prodavači citronů, jediní to Němci v Krajině se vyskytující. Narážka na knížete Auersperga, kterýž užívá titulu Herzog von Gottschee.

Pánové! Bylo dále řečeno většinou kommisse, že jde o to, aby se na slavné shromáždění nedopustilo ani zdání nějaké nespravedlivosti. Ó pánové, vy mi přisvědčíte, poněvadž zdání nic neplatí, že by slavné shromáždění nemělo se spravovati nějakým zdáním. Ono má se spravovati pouze tím, co jest jádrem a co jest pravdou; jsou-li teda ve volebním řádu opravdu nedostatky, pak nechť se opraví; není-li tam žádných, pak zkoušejme a při zkoušce se to ukáže; tu zdání pomine a tím skvěleji se pak objeví, že ta obžaloba, již vysocectěný dr. Palacký vznesl na volební řád, byla nespravedliva. Ne to, abych tak řekl, uvozuje někoho v podezření, když náhodou a nevěda vešel v držení nespravedlivého statku; *to* však připouštělo by pochybnost o jeho poctivé vůli, kdyby on, jakmile obžaloba se vznese, že někde jeho titul právní nelze úplně ospravedlniti se stanoviska přirozeného práva, chtěl zkoušení právních průkazů svých odmítnouti, kdyby zkoušce té chtěl se vyhnouti, ji zmařiti. Řekne-li však tentýž zcela loyálně a přímě: Ano, zkoušejte, a ukáže-li se, že mi tolik nepatří, tedy já to, co nad spravedlivou míru držím, rád chci vydati: pak budou jiní tím více v něj důvěřovati, a taková jest zajisté důvěra, kteréž byste si všickni žádati měli pro naši ústavu.

Pánové! V majoritním votu poukázáno dále k tomu, že reformu volebního řádu v tomto okamžení z té příčiny provésti nelze, poněvadž prý prve třeba určiti hranice okresů nebo okresních obcí. Ale, pánové, v tom právě spatřuji pokyn, že by se ta věc mohla nejvhodněji vykonati nyní, současně s reformou volebního řádu. Pánové! Doufám, že zákonodárstvo království Českého nedá sobě vzíti ústavní svůj vliv na ohraničení těchto okresů; je-li však nepochybno, že ono vliv tento sobě zachovávati musí, tedy musí zákonodárstvo zemské co nejdříve přistoupiti k tomu, aby provedlo ohraničení okresů ve srozumění s vládou, má-li okresní zastupitelstvo vůbec v brzku vejíti v život. Nuže, pánové, zdaž najdete k tomu příhodnější okamžik, než když obojí stane se najednou? Není-liž na jevě, že by se mělo současně zároveň

přistoupiti k revisi volebního řádu a k ohraničení okresů? Takto, pánové, lze obojího dosíci v nejkratší době a nejvhodnějším způsobem; bude tedy třeba, aby se za účelem ohraničení okresů jmenovala kommisse, a tato může obojí zároveň podniknouti.

Pánové! Tvrdí-li kdo, že ústava nemůže zapustiti kořenů, jestliže se hned v počátku uvádí v pochybnost: to jest, hledě k formě volebního řádu, námitka naprosto nedržemná. Ústava dokonce toho nepretenduje, aby sestárla bez jakékoli změny, bez opravy. Ústava naopak sama praví, že se volební řád opraviti může, ba dokonce že se volební řád může opraviti prostou většinou hlasů. Ona k tomuto účelu, předpokládajíc, že revise jest netoliko možnou, nýbrž také žádoucí, ustanovila dokonce lhůtu zavilou, ona pravila, že se to *může* jen po dobu šesti let státi prostou většinou. Ona tedy nejevila pretense sestárnouti prve, než by se přikročilo ku proměně; ba naopak my jsme jaksi přímo vyzváni ústavou samou, abychom ji opravili dle nejlepšího svého vědomí a svědomí. Volební řád se sám jaksi vydává za prozatímný, za takový, jenž námi reformován býti může a býti má.

Pánové! Byla vytčena ještě jedna překážka revise: totiž skupiny v radě říšské! Avšak, pánové, kdybychom my proto, že v radě říšské jsou skupiny, nemohli přistoupiti k tomu, abychom v mezích těchto skupin reformy podnikli, to dokazovalo by přes míru; neb to znamenalo by, že změna volebního řádu nám *vůbec* není možna a dovolena; ale pak by §. 54., jenž nám dává plnou moc volební řád měniti, kterýž nám tedy v té věci jaksi přisuzuje právo přestaviti ústavu (právo konstitutivní), pak by paragraf ten byl jen malovaným chlebem. Vždyť pak je velmi snadno možno, že se říšská rada, míním totiž úplnou radu říšskou, od jejíhož rozhodnutí my v té věci všichni závisíme, vůbec nesejde! A teď dokonce sčítání lidu; i to má prý býti důležitým důvodem proti tomu, aby se revise nyní předsevzala! Ale musím se bohužel sděliti s panem zpravodajem o vědomost, kteréž nabyl jsem privátně, že podle nejvyššího sdělení nej-

nověji vyšlého má konskripce se konati teprva za sedm let; což znamená tolik, že sčítání lidu, jež se právě nyní mělo konati, tentokráte odbývati se nebude. Kdybychom tedy měli s revisí svou čekat až ku příštímu sčítání lidu, pak bychom patrně propásli lhůtu, v níž může býti provedena; to by snad ovšem mohlo panu zpravodaji býti lhostejno, nám však to lhostejno není. Pánové, záležitost ta jest pro nás naopak předmětem nemalého významu. My jsme všichni cítili se povinni svému národu, jenž tímto volebním řádem je zkrácen, abychom již nyní návrh ten podali. Kdyby to i byla pravda, že předmět ten není tak naléhavým, tedy jde tu o odstranění bezpráví, a to nemá se odkládati na dlouhé lokte, neboť každé bezpráví uráží svatý cit vložený do každého člověka, a čím kratčeji trvá toto urážení a z něho plynoucí roztrpčení — toť tím lépe ve prospěch země a všeobecného citu právního.

Pánové, vždyť pak také není ještě řečeno, že sestavíme-li dnes onu kommissi, ona také ukončí práci svou ještě v průběhu tohoto zasedání. Nechť se stane cokoli, nechť svolá se nyní tato kommisse, anebo nechť přijme se návrh Jeho Eminence, aby se věc odkázala zemskému výboru, tedy přece v každém případě bude třeba vykonati důkladné studie, bude třeba zajisté opatřiti veškerá příslušná statistická data, a to sice spolehlivá data, na jejichžto základě a šetříc při tom všech stávajících interessů, musí pak volební řád býti reformován; a mezitím snadno projde ještě rok. Kdož může dále věděti, kdy budeme svoláni ku příštímu zasedání. Trvalo to půl druhého roku, než jsme se sešli ke druhému zasedání, a my se nemůžeme vydati v to nebezpečenství, že bychom tento vysoce důležitý předmět odložili, tak říkaje, až na dvanáctou hodinu, ba snad dokonce až poslední hodina udeří, aby on snad, kdybychom jej teprva v poslední chvíli přednesli, odkládáním a provlékáním věcí byl zmařen. Pánové, tytéž důvody, kteréž dnes uváděny byly *proti* reformě volebního řádu, ty se budou snad po třech a čtyrech letech opět moci uváděti, a máme pak rovněž tak málo naděje na příznivější rozhodnutí.

My pokládali jsme to za svou povinnost, abychom to, čím povinni jsme prospěchům svého národního kmene, teď bez odkladu k řeči přivedli, aby se nezdálo, jako bychom bezpráví to schvalovali anebo dopustiti chtěli, aby se ustálilo vydržením let. Musíme tu použiti času, poněvadž co dnes může býti změněno a napraveno prostou většinou snad 61 členů, pro to bylo by snad po 6 letech třeba 161 hlasů; a já myslím, pak by pro národ náš nebylo naprosto žádné naděje více, že by volební řád kdy byl změněn cestou zákonnou. Neboť ony faktory, kteréž dnes jsou proti jakékoliv změně, budou i pak proti ní, a neprovedeme-li reformu nyní, musili bychom se naděje na to zúplna vzdáti; a pánové, uvažte, jaký dojem, jaký kormutlivý dojem by to nutně učinilo na celý český národ, kdyby sobě po šesti letech vyznati musil: My jsme šest let bojovali za dobré své právo, my jsme dovolávali se citů spravedlnosti u našich krajanů, a nevyslechli nás! My v tuto ústavu neskládáme již žádné naděje! Jakž máme sobě pomoci?

Pánové! Jest mi tu promluviti o jedné stránce, jíž snad ochotně sluchu svého dopřejete. Všem těm, kdož opírali se ústavě únorové ve příčině jejích odchylek, jejího nesouhlasu s diplomem říjnovým, jehožto provedením měla býti, tak často bylo odpovídáno: „Ano, my rádi přiznáváme, že ústava únorová má nedostatky, ale to právě jest předností ústavy únorové, že reformu připouští, to právě jest její předností, že se utvářeti dá, že náprava její možna jest z ní samé cestou ústavní“. (Slyšte!) Pánové, nuže jestliže vy dnes přijmete návrh většiny kommisse, jestliže vy dnes o žádosti, jak za to mám, *spravedlivé*, přejdete k dennímu pořádku, a to sice způsobem — nemohu to jinak nazvati — způsobem tak urážlivým, — zdaž tím podáte snad nový doklad, že ústava naše v skutku sama ze sebe a sama sebou jest schopna reformy? Myslím, že tím právě pronesete rozsudek zatracující nad naší ústavou, neb tím prohlásíte, že ústava sama ze sebe reformována býti ani nemůže, ani nechce! A to, pánové, prosím vás, si dobře rozvažte.

Pánové! Ve příčině té poukazuje se rádo ještě na jiný důvod pro odmítnutí: bylo mi tak alespoň řečeno opětovně v soukromých rozmluvách s německými kollegy: „My jsme sice přesvědčeni, že kmen český jest volebním řádem zkrácen, ale to nic neplatí; my jsme jedenkráte v držení a držíme to, co máme; to jest zdravý egoismus, jenž v politice jest oprávněn.“ Pánové, byl jsem dále v soukromí tázán na své svědomí: „Řekněte mi, kdybyste byl na našem místě, zdaž byste rovněž tak nejednal?“ Já však pravím vám, pánové, a prohlašuji to zřejmě a poctivě, jak Bůh jest nade mnou, že bych toho neučinil. A pánové, že bych toho neučinil, to dosvědčil jsem při různých příležitostech; odvolávám se na ty pány kollegy, kteří se mnou pracovali, když sestavovali jsme konstituci v Kroměříži; ti nechať dosvědčí, zdaž jsem nebyl ochoten, přijmouti v ústavu dokonce ustanovení, ba zdaž jsem také skutečně nepřijal ustanovení toho obsahu a smyslu, že veškeré zákony mající význam pro sporné otázky národnosti, nemají býti rozhodovány národní majoritou. To, pánové, budiž vám důkazem, že mi nejde o to, jen majorisovati. A v této příčině musím rozhodně odmítnouti podezření, vyslovené v té věci panem professorem Brinzem, rovněž tak jakož i tvrzení pana professora Herbsta, jenž pravil, že nám jedná se pouze o *majoritu*, kdežto my zápasíme tu jen za své právo. Pánové, kdyby tento „zdravý egoismus“, jenž se vám odporučuje, měl přijíti k platnosti v našem životě státním a ústavním, byl by to dle mého přesvědčení úkaz nanejvýše žalostný, poněvadž by jím v životě státním odstrčeno bylo veliké právo a všecka morálka. Není však, pánové, žádné ústavy, není žádné společnosti lidské vůbec, kteráž by potrvati mohla, nejsouc založena na zásadách práva. Toť jest, jak jsem přesvědčen, čirou nemožností. To právě jest význačným pro bytost člověka a člověk tím především liší se od zvířete, že je bytostí právní, že on, kamkoli se ubírá, tam všude právo s sebou přináší, protože bez práva býti nemůže; a jestliže dnes se utvoří banda lupičů a chce sobě pojistiti jakési trvání, tedy i ta musí sobě zříditi právní

statut anebo ustanoviti pro sebe jisté pravidlo a mezi členy jistý pořádek svého práva. Toliko zvíře žije „zdravým egoismem", jen zvířata požírají se navzájem podle zákona „zdravého egoismu" a větší síly; člověku takový způsob života nesvědčí.

Nechtěl bych s tou trpkostí, kteráž v té příčině, snad jen následkem jakési podrážděné nálady, zde výrazu došla, vrátiti se k jedné závažné úvaze; avšak, pánové, přece se tomu zúplna vyhnouti nemohu. Pomysleme si, jak se dnes věci tu mají. My v této sněmovně stojíme v skutku proti sobě, a zvláště dnes, jakožto zástupci dvou národností. Máme tu sice živel velkostatkářský, o němž i já soudím, že nepřináleží žádné národnosti výlučně, že povolán jest, aby v otázce tak důležité činil prostředníka. Jest to tento živel našeho velkostatkářstva, zvláště naše historická šlechta, kteréž já zde se dovolávám a jíž uvádím na paměť, že ona náleží předně k našemu národu pro skutky svých předků, jež zachovány jsou ve vděčné paměti našeho národa. Prosím, pánové, pravím-li to, není to žádnou frází, neboť o mně je známo, že vážím sobě dějin své vlasti, (Výborně!) že přikládám velikou cenu všem těm mužům, kteří národ náš učinili velikým a mocným, nehledě na to, z jakého rodu pocházeli, a nelze tedy v pochybnost uváděti, že právě já těch četných mužů, pošlých z naší šlechty, kteříž pro národ můj vykonali věci veliké a důležité, zajisté vysoce si vážím a vždy vysoce vážiti si budu. Dodatkem k tomu prohlašuji, že nebylo nikterak, jak tu a tam tvrzeno, úmyslem tohoto návrhu našeho, abychom velkostatkářstvo zkracovali vzhledem k jeho zastoupení — a v tomto směru musím rozhodně se opříti názoru pana Sladkovského. (Pochvala.) Pánové, co mne se tkne, připouštím ochotně, že interess velkostatkářstva jest zvláštním a důležitým interessem naší země; myslím také, že počet hlasů, jejž dostalo velkostatkářstvo, nepřevyšuje valně onen počet, jenž mu přísluší, předpokládaje totiž, že by se v skutku náležitě vyšetřilo, jak mnoho daní platí; neboť vedle daně pozemkové bylo by třeba také vy-

šetřiti daň z příjmů a ještě mnohé jiné daně, jež ze závodů svých velkostatkářstvo naše nese. Velkostatkářstvo jest krom toho obtíženo také ještě mnohými jinými dávkami a břemeny, jež nedoléhají na ostatní kruhy obyvatelstva. Připomínám jen za našich časů ještě stávající patronát kostelní; připomínám břemena, jež nesou posud velké statky zejména pro školu, připomínám, že velká část jmění velkostatků jest vázána z ohledů národohospodářských, že velkostatek podstatně se zakládá na majetku lesním, v němž má hlavní své těžisko, a že v tomto ohledu také vznášejí se naň požadavky ve prospěch celé země, a že tudíž obmezen jest ve volné disposici se svým majetkem, aby lesy v zemi nebyly vymýtěny a aby země nebyla vydána v šanc oné záhubě, jakáž stihla jiné země, na př. Dalmatsko úplným vymýtěním lesů. Toto obmezení majetníků lesů jest břemenem, kteréž oni nesou k vůli veškerému obyvatelstvu zemskému. Pánové! Taktéž uvažuji dále, že vláda udělivši velkostatkářstvu větší počet hlasů, než jemu dle obnosu daně přísluší, šetřila tím ústavně historického práva, kteréžto i já vždy šetřiti jsem ochoten. Připomínám konečně, že vláda jednajíc takto, měla také na zřeteli interess stálosti našich institucí, kteréž mají býti chráněny tímto živlem silným, stálým a změnám méně podrobeným. Ze všech těchto ohledů nežádal bych, aby hlasy, kteréž připadly velkostatkářstvu, byly ztenčeny.

Návrh Palackého, jak já mu rozumím, jak jsem já jej pojal a jak jej hájím, směřuje především ke změně v mezích skupin interessových a okresů volebních, jak nám jsou dány. Nad to, pánové, uvažte, že sestavíte-li kommissi, tedy kommisse ta bude zvolena dle kurií, a ona kurie, kteráž dnes bude převahou hlasovati proti reformě volebního řádu, a kurie velkostatkářská budou pak zajisté v kommissi té zastoupeny dosti silně a tak nabudou příležitosti, hlasovati podle svého názoru; vždyť ony vyslovily by se proti každému zkrácení; ony také ve sněmu budou zastoupeny stejnou měrou, tak sice, že kdyby změna v tomto směru byla na-

vržena, velkostatkáři mohli by se hájiti. Avšak, pánové, nehledě ani na velkostatkářstvo, o němž bylo řečeno, že patří k oběma národnostem, z části svým původem a z části dle poměrů, v nichž se nalézají jeho statky, připomínám Vám v otázkách těchto s důrazem: My zde dnešního dne stojíme v tom, že jedna národnost zemská má pronášeti soud o právních nárocích, o právě národnosti druhé. Jestliže této druhé odepře se i samo vyšetření jejich nároků právních, — a vždyť se nyní více nežádá než *vyšetření*, — jestliže, pravím, i toto se jí odepře, jestliže o její žádosti přejde se k dennímu pořádku, tedy spatřuji v tom vzhledem na prospěch naší země a její mír událost politování hodnou. Nelze mi nevysloviti toho! Tak to cítím! A veden jsa tímtéž přesvědčením a tímtéž citem, jejž jiný poslanec vyjádřil slovy snad příliš trpkými, musím opětovati: kdyby se tak stalo, zdálo by se, jako by jedna národnost odepírala druhé všelikou spravedlnost, ba jakoby dokonce ani jejich právních nároků slyšeti nechtěla. Pánové, takovýmto rozhodnutím uvede se zlá roztržka mezi obě národnosti země, trhlina, kteráž se bude pořád horšiti a vždy dále šířiti. Pánové, nemohu se ubrániti tomuto citu, tomu přesvědčení.

Vzpomínám si, jak jsem jednou hovořil s přítelem Čechoněmcem, mužem to zralého politického názoru a liberálního směru, kterýž, když jsem tuto otázku k řeči přivedl, mně pravil: „Hle, vy stěžujete si povždy na utiskování od Němců. Němci v ničem vám neublížili. Vždyť my, jedni i druzí, jsme společně trpěli pod tímtéž absolutismem, my, jedni i druzí, stejně jsme byli utiskováni. Uniformování lidu bylo nástrojem, bylo potřebou absolutismu. Nechať přijde onen den, kdy budeme moci volně vespolek zasedati, kdy my oba kmenové zemští budeme zastoupeni na sněmě, pak uvidíte, že nebude to Němec, jenž vás chce utlačovati.“ Pánové, jestliže pak, — předpokládaje, že bude přijat návrh většiny — otáži se tohoto přítele, zdali se dnes vyplnilo v skutku, co on předpovídal, co odpoví mi na to? To dávám vám, pánové, na uváženou.

Přeji si, pánové, aby otázka tato byla dnes vyřízena duchem smířlivým, duchem moudrosti, duchem spravedlnosti, ve prospěchu svornosti v zemi. Bůh osvěť nás, abychom toho dne, jenž snad pro budoucnost může se státi osudným, žádné chyby se nedopustili! (Pochvala, slabý sykot v levo.)

Dojem této řeči charakterisovaly Národní Listy dne 11. března 1863 trefně slovy následujícími: „Viděli jsme Riegra často v rozhodných okamžicích zápasiti mečem nevyrovnatelné výmluvnosti své, obdivovali jsme vždy oheň a prudkost slov jeho, tenkrát ale mluvil jináče. Byl zjevně pohnut. Mluvil mírně, vážně, místy až měkce. Důvody jeho byly jasné, průzračné, nezvratné. Mluvil k rozumu i k srdci; v celé bytosti jeho, ve zvuku jeho slov, ve výrazu jeho tváře bylo viděti, že slova jeho plynou z nejhlubšího a nejsvětějšího přesvědčení jeho."

Zpravodaj většiny Herbst na konci své závěrečné řeči postavil se také na odpor návrhu arcibiskupovu, narážeje na něj těmito slovy: „Konečně to, co platí o návrhu (Palackého) samém, platí dle mého zdání také o všech návrzích sprostředkovacích a opravných, kteréž touž myšlénku hledí vpraviti toliko ve formu poněkud odchylnou. Liší-li se ony opravdu od návrhu Palackého, potom musejí se podati jakožto návrhy samostatné, nikoli jako amendementy. Jsou-li však pouhými obměnami návrhu Palackého, ale vycházejíce z též základné zásady, mohou právě proto býti pojaty do debaty, potom tuším budou přívrženci ústavy únorové míti povinnost, hlasovati také proti nim, jako proti návrhu hlavnímu."

Wanka chtěl nyní dáti hlasovati o všech třech návrzích, většiny, menšiny i arcibiskupově; arcibiskup však prohlásil svůj návrh za samostatný. Poněvadž Wanka nevěděl si rady, upozorňoval Herbst, že o návrhu samostatném nemůže se hned hlasovati, ale že se musí odevzdati nějaké kommissi. Naproti tomu mínil Rieger i Klaudy, že ten návrh souvisí s návrhem Palackého a že se může o něm hned hlasovati. Arcibiskup však stál na tom, že to je návrh samostatný, neb ničím nepoukazuje k návrhu Palackého, ale že se má o něm hlasovati dnes. Wanka byl k tomu ochoten, i chtěl o návrhu arcibiskupově dáti hlasovati nejdříve. Tomu postavil se na odpor německý poslanec Strache, dovozuje, že na denním pořádku byl návrh Palackého, a návrh většiny jakožto odročovací že musí míti přednost. Prachenský a Klaudy mínili, nejdříve že dlužno hlasovati o návrhu

*

menšiny; Herbst zase požadoval přednost pro návrh většiny. Rieger přednesl svoje mínění takto (n. Sten. 807):

Prosím ještě slavnou sněmovnu, aby k jedné věci pozornost svou obrátila. Návrh většiny jest návrhem, jenž byl dnes na denním pořádku a byl předmětem dnešní debaty. Návrh většiny obsahuje dvě věci; obsahuje předně přechod k dennímu pořádku, to jest zamítnutí návrhu Palackého. Pánové! Návrhy odmítací nesmějí se vůbec přiváděti k hlasování dle jednacího řádu. S tohoto stanoviska neměl by tedy návrh majority nijak právo býti přiveden k hlasování, nýbrž když by všecky ostatní návrhy padly, rozumělo by se samo sebou, že návrh Palackého a veškeré ostatní amendementy jsou zavrženy. Avšak jedná se o něco jiného; jedná se o to, že samo odůvodnění návrhu chce a má se učiniti usnešením, neboť většina navrhuje: z tohoto důvodu a v uvážení toho a toho usnáší se sněm zemský atd. Zde stává se úvaha sama, totiž *odůvodnění* návrhu, usnešením, a proto jest to návrhem zvláštním; jest předmětem dnešního usnešení a musí tudíž naposled býti přivedeno k hlasování, poněvadž jest základem všech návrhů, které mají přijíti k hlasování.

Ale, pánové, nepřeme se dlouho o věc, obávám se, že osud tohoto návrhu beztoho již jest rozhodnut; ale toho nám dopřejete, abychom hlasování své mohli vykonati písemně, respektive, abychom dosvědčiti mohli, jak jsme hlasovali, — a vy také nemáte se styděti za svá vota. Z tohoto důvodu navrhuji, aby se o těchto návrzích minority odhlasovalo dle jmen.

Nezpůsobilost předsedy Wanky, jenž neznal ani své povinnosti, ani svého práva, zavinila potom bouřlivý výstup, jenž vypsán jest ve Stenografických zprávách takto:

Náměstek maršálkův. Přijímáte tento návrh? Prosím pány, kdož jsou pro návrh, aby povstali. (Volání: Dle jmen! Hlasy: Ano!) Bude se tedy dříve . . . .

Poslanec Strache. Prosím, račte dříve zeptati se sněmovny stran mého návrhu.

Náměstek maršálkův. Pan Strache žádá, aby sněmovna byla tázána o jeho návrhu, že se totiž nejprve hlasovati má o ná-

vrhu většiny. Prosím tedy pány, kdož jsou pro návrh, aby povstali, pro majoritu; prosím pány, aby zůstali státi (čítá) 92.

Dr. Rieger. Já prohlašuji to za jednání protizákonné a ohlašuji proti tomu svůj protest. (Hlasité volání: Já se připojuji!)

Herbst. Prosím, protesty se musejí zadávati písemně.

Rieger (povýšeným hlasem). Podám jej v příštím sezení dle jednacího řádu písemně, jak to pan zpravodaj míti chce. (Nepokoj.)

Náměstek maršálkův. Prosím o zkoušku opačnou.

Rieger. To jest nehodné. (Nepokoj.)

Náměstek maršálkův. Prosím pány, kteří jsou proti .... (Bouřlivé pohnutí, náměstek maršálkův zvoní) .... návrhu pana Strache, aby se totiž o návrhu většiny nejdříve hlasovalo, račte povstati. (Nepokoj, pohnutí.)

Rieger. Nuže dejte hlasovati konečně jak chcete, Vy jste praesident!

Náměstek maršálkův. Prosím, mírněte se .... dle zásady jednacího řádu. (Nepokoj.) Strache žádá, aby se hlasovalo o jeho návrhu, on navrhuje, aby dříve .... (Nepokoj.)

Kratochvíle. To jest proti jednacímu řádu; postup jednání dle jednacího řádu má říditi praesident a nikdo jiný.

Náměstek maršálkův. Dám prve hlasovati o votu minoritním, pak o návrhu Jeho Eminonce, a kdyby oba padly, bude se o votu majoritním hlasovati dle jmen.

Konečně se počalo hlasovati, a sice vyvoláváním jmen, nejprve o návrhu menšiny čili o návrhu Palackého; ten byl zavržen 130 hlasy proti 78; celá kurie velkostatkářská postavila se při tom proti návrhu Palackého, z pravé strany sněmovny toliko Budějovický biskup Jirsík šel v tom s poslanci národnosti české. Potom hlasováno dle jmen o návrhu arcibiskupově, kterýž též padl, a sice 110 hlasy proti 98; tato menšina skládala se z poslanců českých a z Clam-Martinicovy strany velkostatkářstva. Významné bylo, že zástupce vlády baron Arnošt Kellersperg, jsa též poslancem, po obadvakrát hlasoval s protivníky národnosti české. Na konec hlasováno o návrhu většiny, a to jen povstáním, při čemž však většina českých poslanců byla ze sněmovny již odešla. Jak předseda ohlásil, že návrh je přijat, strhl se na galerii křik a lomoz; Wanka poručil, aby galerie se vyklidila. Bylo již bez mála 8 hodin večer, když tato nešťastná schůze sněmovní se skončila.

Ve 29. schůzi dne 13. března jednalo se o *reorganisaci učiliště technického*, jež stavové čeští byli r. 1802 v Praze založili. Nový statut organický, jenž sněmu byl předložen, vypracován byl od výboru zemského po slyšení kommisse znalců; dr. Görner referoval jménem výboru zemského ve sněmu. Navržené proměny vycházely ze tří zásad: polytechnické učiliště mělo příště děliti se ve 4 odbory (1. stavitelství vodního a silničného, 2. stavitelství pozemního, 3. strojnictví, 4. lučby technické), kdežto dříve každý student měl slyšeti všechny hlavní předměty; dotud ta škola byla německá, příště měla býti dvojjazyká; dříve učiliště spravoval stálý k tomu jmenovaný ředitel, příště sbor professorský každoročně měl si ze sebe voliti rektora (o tuto třetí proměnu byl se Rieger zasadil ve výboru zemském). Ku provedení rovného práva obou jazyků zemských navrhoval výbor zemský v § 7., aby k následujícím devíti předmětům jmenováno bylo po dvou řádných professořích, z nichž jeden by vyučoval německy, druhý česky, totiž 1. k mathematice, 2. k deskriptivě, 3. ke geodaesii, 4. k fysice, 5. ku přírodopisu, 6. ke stavitelství pozemnímu, 7. ke stavitelství vodnímu a silničnému, 8. ke strojnictví, 9. k lučbě. — Poslanec dr. Karel Jelínek, jenž byl professorem ústavu technického, mínil, že by se mohlo 20.000 zl. uspořiti a rovnoprávnosti lépe vyhověti, kdyby se přijal prvotný návrh vyšlý z kommisse znalecké, dle kteréhož při osmi hlavních předmětech měl by kromě řádného professora býti jmenován také český professor anebo z nouze honorovaný docent; *) poněvadž však Čechové s takovou rovnoprávností spokojiti se nechtěli, přijímal Jelínek návrh výboru zemského, s tou však výjimkou, aby bylo toliko 8 předmětů osazovaných dvěma řádnými professory, německým a českým, totiž aby v hořejším výčtu devíti stolic čísla 6. a 7. spojila se v jedinou kathedru stavitelství veškerého; odůvodňoval to tím, že stavitelství vodní a silničné mívá na cizích technikách jenom asi 15—20 posluchačů, a že by se ušetřily asi 3000 zl., kdyby pro ten malý počet posluchačů nezřizovaly se dva oddíly (rozuměj, kdyby k tomu předmětu byl ustanoven jeden professor německý a žádný český). Tomuto poťouchlému návrhu opřel se dr. Rieger s dobrým úspěchem, řka takto (n. Sten. 883):

Myslím, že pan professor vězí v podstatném omylu, myslí-li, že ten či onen z hlavních oborů zde jmenovaných, že teda

---

*) Že tento návrh znalecké kommisse byl ve výboru zemském zavržen a jiným nahražen, stalo se přičiněním Riegrovým.

budto stavitelství pozemní anebo stavitelství vodní a silničné není oborem hlavním. Že každý z oborů těch jest oborem hlavním, to, abych tak řekl, pádně dosvědčuje hlavní rozvrh technického ústavu, kde jest veškeré vyučování rozděleno ve čtyři hlavní skupiny: 1 stavitelství vodní a silničné, 2. stavitelství pozemní, 3. odbor strojnický a 4. odbor technické lučby. Rozdělíme-li tedy veškeré vyučování ve čtyři skupiny, a každý obor tvoří skupinu hlavní, jak může tu pan professor připadnouti na myšlénku, žeby celá jedna hlavní skupina mohla býti z českého vyučování vyloučena? Nespatřoval bych v tom, pánové, žádné důsledné provedení rovnoprávnosti, a chce-li pan professor, aby ten obor byl přednášen jen v jedné řeči, tedy prosím jen, račte jednati dle této zásady naopak a vynechte obor ten v německé řeči, aby tím... (Jelínek se hlásí o slovo.) Tak jako vy já nerozumím rovnoprávnosti! (Bravo! Výborně!)

Po této promluvě Jelínek sám vzal svůj návrh nazpět, načež §. 7. organického statutu polytechniky byl většinou přijat bez proměny dle návrhu výboru zemského.

Paragraf 8. organického statutu jednal o prostředcích vyučovacích; začátek jeho dle návrhu výboru zemského zněl: „Na polytechnickém ústavě království Českého zřídí se technické museum, kteréž má obsahovati sbírky pro následující odbory“; dále vyčítalo se 16 předmětů vyučovacích, ku kterým ty sbírky se určovaly. Závěrek paragrafu předpisoval: „Toto museum má býti otevřeno každodenně mezi přednáškami studujícím a jednou za týden veškerému obecenstvu.“ — Poslanec Stamm přál si míti museum pro lid, i navrhoval ustanoviti, že to museum je přístupno obecenstvu v každý všední den. Steffens zase strachoval se, že by to stálo zemi ohromný náklad, když by najednou měla zříditi museum, pročež navrhoval jiné, kratší znění toho paragrafu, v němž vyhnul se slovu museum a výslovně chtěl tomu, aby sbírky doplňovaly se znenáhla. Hrabě Lev Thun upozorňoval naproti Stammovi, že sbírky prostředků vyučovacích mají především sloužiti učilišti a teprva v druhé řadě také obecenstvu; mínil však, že není třeba omezovati obecnou návštěvu na jediný den v témdni, i navrhoval, aby se položilo, že museum jest otevřeno obecenstvu nejméně jednou za týden. — Dr. Rieger obraceje se proti Stammovi i Steffensovi, promluvil takto (n. Sten. 886):

To hlavní, co chci říci, bylo již řečeno hrabětem Thunem; on postavil debatu na pravé stanovisko. Jde zajisté pouze o to, aby se sbírky učebních prostředků, které již tu jsou, spojily ve sbírku společnou, tak aby přístupna byla ne pouze jednomu professoru téhož předmětu, nýbrž aby všichni professoři téhož ústavu jí mohli spoluužívati, kdykoli chtějí nahlédnouti do oborů svému předmětu příbuzných, i aby přístup umožnil se také žákům ba i velkému obecenstvu. Že ta věc, hledě k žákům, jest zjevnou nutností, to nahlédnou, tuším, všichni pánové.

Bylo mi vypravováno, že jsou u zdejší polytechniky sbírky velmi zajímavé, kteréž často po celá léta zůstávaly nepoužity. Vypravovalo se mi ku příkladu, že jeden z pánů professorů, nevím již který, ztratil klíč svého kabinetu, a prošlo kolik let, co klíč byl ztracen, aniž se pořídil nový; když pak přišel nový professor, aby přejal tento kabinet, nebylo lze klíč nalézti, a zámek byl již zcela zarezavěl. Nuže, pánové! Zdali toto jest náležité používání sbírek — to zůstavuji ve své míře. (Všeobecná veselost.)

Soudil jsem, že by bylo prospěšno zavésti to, co navrhoval zemský výbor, aby totiž sbírky byly spojeny v jeden celek, aby k nim byl ustanoven kustos, jehož zvláštním úkolem by bylo, dohlížeti na celou sbírku, ji oprašovati, čistiti a dát věci spraviti, kde by se toho potřeba objevila.

Co se však týče použití sbírek obecenstvem, tož soudil zemský výbor, že je to vždy hlavní věcí, aby se sbírek těch užívalo jakožto sbírek prostředků učebních; ony mají tedy býti přístupny především professorům a v druhé řadě žákům, čemuž posud tak nebylo. Ve třetí řadě pak měly by tu býti jaksi pro obecné dobro, pokud se to totiž dá provésti bez ujmy účelu hlavního; mají tedy býti sbírky také obecenstvu přístupny. Při tom však nebyl zemský výbor toho mínění, že by technické museum mělo býti jakousi sbírkou kuriosit, kteráž by vždy byla otevřena cestujícím touristům, aby dámy s Bädekerem a Murayem v ruce mohly tam choditi a se přesvědčiti, je-li každý předmět v skutku na svém místě a

jsou-li tam v skutku všecky pamětihodnosti, jež jsou v knize udány. Zemský výbor stavěl se při tom na tom mínění, — že technikové, odborníci z obecenstva, kteří nemají doma příležitosti prohlédnouti si nějaký modell jim potřebný, mohou tam jíti aspoň jednou týdně, aby si klidně věc prohlédli a ji prostudovali. Jak řečeno, k vůli cestovatelům, k vůli touristům nebylo usnešeno otevříti sbírky.

Co pak se týče výloh, jichž se pan posl. Steffens velice hrozil, tedy bylo již poukázáno k tomu, že jen o to jde, aby se sbírky, tak jak již tu jsou, spojily a podle nynějšího vývinu věd postupně se obohacovaly a rozmnožovaly vším, co je nového, aby tedy s dobou pokračovaly. O tento účel jest již postaráno v dodatku, kde výdaje ústavu jsou navrženy. Tam jest již pod 5 paragraf, určující na rozmnožení sbírek asi 8100 zl. Myslím teda, to že může zaplašiti onen postrach, a p. posl. Steffens mohl by s dobrým důvodem vzíti svůj návrh zpět. Myslím, že Česká země, vydá-li 8100 zl. na učební prostředky technické, nepřijde do bankrotu.

Steffens byl povděčen vysvětlení obdrženému od Riegra, i vzal svůj návrh zpět; mínil však, když věci tak se mají, jak Rieger vykládá, že by §. 8. měl zníti jinak. Rieger prohodil, že by se mohlo říci: „z prostředků vyučovacích, kteréž tu jsou, zřídí se museum“; Steffens s tím souhlasil. Zpravodaj Görner neodporoval návrhu Riegrovu, kterýž potom byl také přijat, jakož i návrh Thunův. Návrhu Stammovu nedostalo se ani dostatečné podpory.

Ve 30. schůzi dne 14. března pokračovalo se v rokování o novém statutě ústavu polytechnického. Paragraf 14. v návrze výboru zemského stanovil o silách vyučovacích takto: „K provedení tohoto statutu a přiloženého rozvrhu vyučování zapotřebí jest: 21 řádných professorů, 6 mimořádných professorů I. třídy, 5 mimořádných professorů II. třídy, 20 assistentů a 6 učitelů.“ — Poslanec Jelínek namítal, že mimořádní professoři II. třídy budou míti toliko 600—800 zl. platu, což zdálo se mu býti dosti k jich úkonům, ale málo k titulu professorskému; pročež navrhl, aby název mimořádných professorů II. třídy zaměnil se názvem docentů. Po Jelínkovi uchopil se slova Rieger, mluvě takto (n. Sten. 916):

Nemohu se snášeti s p. prof. Jelínkem vzhledem k obavě jeho o titulech zde navržených; myslím, že on v té věci počíná si až příliš úzkostlivě. Pánové, přihází se nám v životě každou chvíli, že titul professorů a titul doktorů připisuje sobě množství lidí, kteří jimi skutečně nejsou; stává se nám, že s povolením úřadů dokonce i kejklíři ohlašují svá představení: pan Bills (neb jakkoli se jmenuje), professor magie. Vidíte tedy, že titul ten není již za našich dnů tak velice vzácný, a musím se přiznati, že mi to připadá poněkud komické, když professoři z university anebo z techniky nechtějí připustiti pro živý svět, aby professoři z gymnasií neb reálek byli titulováni professory. Pozoroval jsem častěji, že tito pání kladou na to jistý důraz a tudíž na tom stojí, učitele z reálky a gymnasia titulovati vždy jen učiteli a nikoli professory.

Pánové, já myslím, že professorem jest konečně každý, kdo kteroukoli vědu přednáší, ji za svou uznává neb se jí zvláště věnuje. Takový jest původní smysl latinského toho slova, a netřeba nám teda býti tak úzkostlivými. Co se týče významu a smyslu názvu zde dále navrženého pro jiné síly učební, tož se předpokládá, že se tu jedná buď o mladé muže, kteří se teprva jaksi k professuře připravují, anebo o takové, kteří mají jiné postavení v životě aneb jinou věcí se zabývají a mimo to však se oddávají zároveň professuře anebo přejímají také jisté hodiny na takovém učilišti. Na polytechnickém ústavu Curišském, ústavu to v každém ohledu vzorném, jest takový obyčej, že tam nazývají se professory veškeří učitelé, veškeré síly učitelské, ani nižší kategorie učitelů nevyjímaje. Soudím teda, že ovšem tak mnoho na tom titulu nezáleží, a mohli bychom snad zcela dobře podržeti výraz, jejž navrhl zemský výbor; avšak jest mi se přiznati, že jsem sám pro svou osobu byl původně proti návrhu, aby se tyto druhé a třetí síly učitelské nazývaly *docenty*, a to sice z té příčiny, že se to neshoduje s pojmem, jaký se slovem tím vůbec spojujeme. Docentem ve smyslu mezi námi přijatém je ten, kdo sám z dobré vůle věnuje se

vědě a přednáší na universitě neb některém vyšším učilišti, nedostávaje za to platu a určitého slušného a požívaje za odměnu nanejvýše platů kolejných. Tím tito učitelé druhé a třetí třídy ovšem nejsou; oni nejsou žádnými docenty v tom smyslu, v jakém my tomu slovu obyčejně rozumíme; oni jsou učiteli řádně ustanovenými a mohli by se nanejvýše nazvati učiteli výpomocnými, aneb, jak jsem tenkráte navrhl, adjunkty professorskými čili přidanými professory, jakož se to děje ve Francii; avšak zemský výbor dal přednost výrazu: professoři druhé kategorie. Myslím, že se tím hodnost professorů první kategorie nesnižuje, poctí-li se mužové vědy, a jen takové, jakož doufám, ustanoví zemský výbor na ústavě tom, poctí-li se takovíto mužové vědy též titulem professorů. Mám za to, že jest to tím slušnější, čím menší je plat, jejž jim právě dáváme; ať mají náhradu aspoň v titulu. (Veselost.)

Ostatně, pánové, mám o tomto paragrafu jinou pochybnost. Myslím, že není vhodno, abychom vložili do těchto stanov všecky ty professory v určitém počtu. Mám za to, že by měl sobě slavný sněm zůstaviti volnost, aby mohl o tom ustanoviti povždy dle toho, jak mu dovolují každého času poměry a okolnosti. Odvolávám se v té příčině na obdobu s jinými ústavy, jež platí za vzorné. Připomínám tu na příklad statut ústavu Stuttgartského. kdež se praví, že rozvržení jednotlivých oborů učebných, pro kteréž doba vyučování je určena na pět let, stane se vydáním zvláštního plánu učebného, jenž podroben jest revisím dle potřeb časových. Vyučování vědecké a speciální udílí přiměřený počet učitelů hlavních, vedle nichž ustanoví se několik učitelů dalších, učitelů výpomocných, konstruktorů, assistentů atd. — Tedy jestliže bychom chtěli zde přijmouti název učitele, tož neměl bych proti tomu ničeho, avšak jest to u nás v Rakousku proti mluvě v obyčej vešlé. — Rovněž tak nalézá se passus, podobný v stanovách polytechnického ústavu švýcarského, a sice v §. 52., kdež také zůstaveno jest stanoviti na příště o tom, má-li se počet učitelů rozmnožiti

nebo zmenšiti, ovšem vždy v mezích zemského spolkového rozpočtu.

Přeji si, pánové, podati návrh podobný, toho znění:

„Ku provedení tohoto statutu ustanoví se na ústavě professorové řádní, professorové mimořádní dvojí kategorie, konstruktorové, assistenti a učitelové, jichžto počet určí sněm učebním plánem, a může se měniti dle potřeby každým rozpočtem zemským."

Myslím, že mám to navrhnouti především z toho důvodu, poněvadž se mi nezdá přiměřeno, aby se slavný sněm v tom ohledu vázal. Jeť totiž to, o čem rokujeme, zákonem zemským, jenž musí teprva býti předložen k nejvyšší sankci, tak aspoň za to mám. Je-li tomu ale tak, tedy nebude sněm moci učiniti později žádné změny více, kdyby ku příkladu chtěl ustanoviti o jednoho učitele více, anebo kdyby chtěl uspořiti některého učitele, jakmile to zde jednou bylo přijato do statutu. Není-li to však pojato do zákona, nýbrž je-li plán učební pouhým usnešením sněmovním, tedy může jej sněm změniti každého roku, a to sice, jak v návrhu jest udáno, každého roku pomocí preliminářе. Doufám tedy, že slavný sněm uzná tento můj výrok za dobrý a návrh můj přijme.

Hrabě Lev Thun dávaje Jelínkovi za pravdu, navrhoval, aby na místo mimořádných professorů II. třídy položil se výraz: honorovaní docenti; podstatný rozdíl shledával v tom, že taková učebná síla nebude skutečně dosazenou, a její plat bude toliko honorářem a nikoli služným; sic ostatně řečník srovnával se s návrhem Riegrovým, že počet sil vyučovacích neměl by se určovati v statutě. Jelínek přistoupil k návrhu hr. Thuna, a odpovídaje Riegrovi, kladl váhu na to, podrží-li se titul professorský, že výboru zemskému při ustanovování jich velice se zmenší výběr, poněvadž jedna osoba nemá míti dvou professur. Nyní dal se Rieger slyšeti v tato slova (n. Sten. 918):

Prosím o slovo. Snáším se s návrhem Jeho Excellence hraběte Lva Thuna vzhledem k tomu, aby se na místě: „mimořádný professor druhé třídy" postavilo „honorovaný docent". S tím shodoval bych se úplně; praví-li se výslovně: honorovaní docenti, tedy se rozumí, že to nejsou docenti takoví,

jak si je obyčejně představujeme (dle obyčeje při universitách).

Co se ostatně týče námitky p. poslance Jelínka, že nikdo nesmí spojovati dva úřady, tož není ona úplně držemnou, poněvadž čestné zaměstnání je dovoleno všem úředníkům státním, a není to pro professora vedlejším zaměstnáním nečestným, dociruje-li na jiném učilišti. Tak tomu fakticky jest u pana professora Reussa, jenž jest řádným professorem na universitě a mimo to vyučuje jakožto mimořádný professor, nemýlím-li se, na polytechnice; nebylo by to tedy tím vyloučeno. Aby se však tomu zdání vyvarovalo, přidávám se vzhledem k tomu k návrhu Jeho Excellence hraběte Lva Thuna a prosím, aby se to v mém návrhu změnilo a řeklo: jsou professorové řádní, professorové mimořádní, honorovaní docenti, konstruktoři, assistenti a učitelé — všecky tyto kategorie.

Jelínek vzal potom svůj návrh zpět, přidávaje se k návrhu Riegrovu, kterýž pak byl i sněmem přijat; a tak počty sil vyučovacích, navržené výborem zemským, nebyly pojaty do statutu.

Paragraf 17. týkal se správy učiliště polytechnického a zněl v návrhu výboru zemského takto: „Vědecké řízení ústavu přísluší učitelskému sboru, v jehož čele stojí rektor, jenž každoročně ze středu řádných professorů se volí od sboru učitelského a potvrzuje se od výboru zemského." — Místodržitel Kellersperg vykládal, že vláda nepochybně bude požadovati, aby jí bylo vyhrazeno právo potvrzovati rektora, tak jako na universitě. Zpravodaj Görner namítal, že university jsou ústavy státní, a polytechnika království Českého že jest ústavem zemským. Jinak postavil se k té otázce Rieger, řka takto (n. Sten. 921):

Musím se přiznati, že co se mne týče, nerozpakuji se, aby se v této příčině (co se týče potvrzení rektora) stejným způsobem jednalo s našimi ústavy technickými jako s universitou. Myslím, když jednou slavné vládě přísluší již právo potvrditi rektora, tedy bych se svého hlediště ničeho proti tomu nenamítal, aby totéž právo bylo vládě zachováno také vzhledem k ústavu polytechnickému, a dovolil bych si tedy

v té věci, aby se přání vlády vyhovělo, učiniti tento opravný návrh:

„Vědecké řízení ústavu přísluší sboru učitelskému, v jehož čele jest rektor, jejž volí každoročně sbor učitelský ze středu řádných professorů.“ Pak by se řeklo dále: „On musí býti potvrzen jak zemským výborem tak i vládou. Pokud potvrzení to uděleno není, úřaduje posavadní rektor dále.“

Myslím, že tato věta proto jest nutnou, ježto se může přihoditi, že by potvrzení rektora po dlouhý čas nedocházelo, a tu by ústav neměl žádného rektora, když by totiž doba úřadování prvního rektora byla uplynula, a druhý ještě nebyl potvrzen. Mám tedy za to, poněvadž se již potvrzení má vládě ponechati, teda třeba postarati se i o to, aby úřad mezi tím nezůstal neobsazen.

S návrhem Riegrovým srovnával se Herbst i hr. Lev Thun; tento upozornil, že slovo „musí“ jest v něm nevhodné; načež návrh Riegrův byl jednomyslně přijat ve znění od maršálka pozměněném: „Volba jeho potřebuje potvrzení jak výboru zemského tak i c. k. vlády“.

Paragraf 22., jenž přišel do porady v 31. schůzi dne 16. března, stanovil o poměru ústavu polytechnického k výboru zemskému; mezi právy, jež přivlastňoval tomuto nad oním, bylo také právo „jmenování professorů řádných i mimořádných, ponechávajíc stvrzování Jeho Veličenstvu“. — Dr. Čupr pohřešoval ustanovení o poměru polytechniky ke sněmu, i navrhoval dodatek: „Výbor zemský má každoročně podati o věci té zprávu sněmu zemskému“. — Dr. J. Lambe, do oné doby ředitel starého ústavu technického, chtěl zase tomu, jak se dálo dotud, tak aby také příště císař jmenoval professory k návrhu výboru zemského. — Obojímu návrhu opřel se Rieger touto promluvou (n. Sten. 937):

Chtěl jsem podotknouti proti návrhu poslance dra. Čupra, kterak se to přece samo sebou rozumí, že zemský výbor — a bylo to již častokráte vysloveno. — že zemský výbor ze všeho, z každé věci, kterou koná, jest povinen odpovídati sněmu, že se od něho žádá, a že k tomu může býti zavázán, aby sněmu zprávu podával a vše ospravedlnil, co-

koli učinil a jak s čím naložil K tomu jest tu každoročně debata o rozpočtu, k tomu jest právo každého jednotlivého poslance interpellovati zemský výbor a Jeho Excellenci pana maršálka, a k tomu jest i právo každého poslance navrhovati, aby byla udělena zemskému výboru důtka za to, co učinil. Že se však chce při každém jednotlivém paragrafu vždy opět a opět pojímati do zákona kompetence sněmu. aby to, co zemský výbor činí, schválil či neschválil, to vskutku zdá se mi dobrého přes příliš, poněvadž se to rozumí samo sebou. Až posud a zvláště ve průběhu této debaty zastával pan dr. Taschek úřad kommissaře vyměřujícího hranice pro výbor zemský (Veselost.), a hle teď, v poslední chvíli, chce se mu do toho ještě plésti pan dr Čupr. (Veliká veselost.) Myslím, že by se na tom již přestati mohlo.

Co se ostatně týče jmenování professorů zemským výborem, tož se mělo vůbec za to, že se tu jedná o ústav zemský, a nikoliv o ústav státní. Kdyby ústav byl nadán penězi státními, rozumělo by se samo sebou, že by professoři byli jmenováni Jeho Veličenstvem. Ježto však ústav ten je ústavem výhradně zemským, a ze státních příjmů neplatí se na něj ani haléře, tedy rozumí se samo sebou, že se i jmenování professorů má státi v mezích autonomie zemské. Ono přísluší tedy patrně jen slavnému sněmu. Chce-li slavný sněm jmenování sám sobě ponechati, tož já se svého stanoviska nemám proti tomu praničeho, ač pokládá-li to slavný sněm sám za vhodné; já pro svou osobu pokládal bych to za nevhodné a neslýchané, aby sbor zákonodárný sobě ponechával exekutivu; ale já opakuji, pokládá-li to slavný sněm za vhodné, nemám ničeho proti tomu. Aby se však při ústavu zemském jmenování professorů přenášelo na ministerstvo nebo na Jeho Veličenstvo, to, trvám, oprávněno není.

Professor Brinz mluvil proti posledním slovům Riegrovým. — Jelínkovi líbil se návrh Čuprův. — Hr. Lev Thun z ohledů účelnosti vyslovil se proti návrhu Čuprovu i Lumbovu, načež tyto oba byly sněmem zavrženy, a paragraf přijat v prvotném znění.

Paragraf 23. jednal o platech učitelských; professorům řádným určoval služného po 2000, 2500 a 3000 zl., professorům

mimořádným po 1000, 1200 a 1400 zl. — Poslanec Čupr, dotýkaje se Riegra, mstil se sněmu dlouhou řečí za to, že neoblíbil sobě návrh Čuprův, aby na místo školného v obecných školách zavedla se nová přirážka zemská k daním, dovozuje nesrovnalost v tom, když učiliště polytechnické vydržuje se z peněz zemských, a při školách obecných nechce se to dopustiti; zvyšovati školné na polytechnice, což hr. Lev Thun pokládal za možné, zdálo se Čuprovi tolik jako vyloučiti polovici techniků ze školy; platy navržené professorům polytechniky viděly se mu velikými ve srovnání se služným professorův university a škol středních; že i při malých platech přece není nedostatek professorů, to vysvětloval tím, že „pravý učitel jde za vnitřním pudem a ukojení tohoto vnitřního pudu výše staví než prospěch zevnější". — Čuprovi odpověděl hned Rieger touto řečí (u. Sten. 942):

Nemohu nijak souhlasiti se spořivými názory pana professora Čupra. Jeho mínění, že by se měla škola národní a polytechnický ústav zemský spravovati stejnými zásadami, jest naprosto nesprávné. Škola národní a to, co ona poskytuje, — totiž potřebnou znalost čtení, psaní a počítání, — to, smím li tak říci, jest nezbytno k tomu, aby byl člověk takořka utvořen takovým, jak jej nynější doba a společnost lidská vůbec požaduje. Jesti to tak říkaje nezbytnou ingrediencí člověka naší doby, aby měl aspoň tyto základy vědomostí. Při učebném ústavu professionálném, při vyšším učilišti toho stupně, jakéž jest polytechnika, jest to něco zcela jiného. Tu třeba hleděti ke věcem podstatně rozdílným. Polytechnika více než cokoli působí k tomu, aby zvýšila schopnost země ku placení daně, aby se povznesl všeobecný blahobyt; a to, co země vydává na ústav polytechnický, získá země opět desateronásobně jinou cestou. Jest to takořka jen výnosným uložením kapitálu.

Pánové! Třeba ostatně, abyste i k tomu přihlédali, že poplatníkům a zejména těm, kdož mnoho daní platí, poskytuje ústav takový podstatných výhod: továrník, platící mnoho daně, dostává z polytechnického ústavu své chemiky, své mechaniky. Nedostane-li jich zde, musí je vzíti z ciziny a platiti jim dvojnásobně ba trojnásobně; neboť oni nerádi

opouštějí domov svůj pro nejistý chléb v cizině; zdejší člověk ale zůstane raději ve vlasti své i při menším služném, než aby si hledal nejistý chléb v cizině. Tímto způsobem berou zisk průmyslníci; ale také hospodář má z toho podstatný prospěch. K vedení jeho závodů hospodářských a průmyslových, jeho cukrovarů, olejen, lihovarů, k upravení drenaží atd. dostane se mu inžinýrů, rovněž tak k upravení luk atd. Vyučí-li se rozliční takoví odborníci na vlastním ústavu našem, budeme-li míti takovýchto lidí k vlastní disposici, tedy my všichni, kdož platíme více daní, získáme tím způsobem, že ty síly dostaneme levněji, kdežto bychom je jinak musili bráti z ciziny za drahé peníze. Vy vidíte tedy, pánové, že ústav tento má postavení zcela jiné než národní škola.

Než, co se týče vysokého školného, měl by přece pan dr. Čupr považiti, že kdyby stát dnes upravoval platy professorů universitních, ustanovil by je, jak pravdě podobno, mnohem výše, než jak jsou nyní. Pánové, toho času, když Maria Teresia dávala poručíkům služné 21 zl. s tou poznámkou: aby mohli slušně žíti a ekvypáži si držeti, tenkráte bylo to něco zcela jiného; avšak za našich časů nebude professor ani se 2000 zl. příjmů s to, aby, dovolíte-li mi, abych tak řekl, dělal veliké skoky. Odvolávám se k pánům professorům universitním, zde ve sněmovně zasedajícím, je-li se 2000 zl. možno žíti tak skvěle, tak nádherně, ba s přepychem? Myslím, že za našich časů, kdy peníze klesly v ceně, při veliké drahotě příbytků, při velkých břemenech a srážkách, jimž každé služné je podrobeno, při drahotě všech potřeb životních, je 2000 zl. přímo nutno, aby se mohlo žíti aspoň poněkud slušně a stavu professora universitního neb polytechnického přiměřeně.

Avšak, pánové, připomínám zde ještě jednu věc: v tomto projektu nejsou přijaty kolejní platy pro professory polytechniky; pánové, soudí-li slavná sněmovna, že by bylo prospěšno, dáti také professorům techniky platy kolejní, pak bych byl úplně s tím srozuměn, aby byly platy jejich opět poměrně sníženy; ale teprve pak, kdyby měl i platy kolejné,

byl by professor techniky postaven na roveň s professory z university; když ale professoři universitní mohou bráti 1000 zl. ba ještě mnohem větší sumy z platů kolejných, tedy se musí professorům polytechniky, kteří nemají tohoto práva na platy kolejné, dáti za to přiměřené služné. To jsou tuším okolnosti závažné, kteréž by mohly pohnouti slavnou sněmovnu, aby se vyslovila, by se platy aspoň tak ponechaly, jak byly navrženy.

Podotýkám ještě jen, že služné to, nehledě k nynějším poměrům peněžním a finančním, nehledě k nynější drahotě životních potřeb v naší zemi, není příliš veliké, srovnáme li je se služným professorským v jiných zemích. Pánové, je tomu v skutku tak, a sám jsem se o tom na svých cestách častěji přesvědčil, že v Belgii, ve Švýcarsku, ve Francii lze žíti levněji než v Praze. A hle, pánové, na cizích ústavech shledáme mnohem větší platy; jest na př. na švýcarské polytechnice v Curichu služné 4—5000 franků, a professoři mají mimo to $^2/_3$ veškerých platů kolejných; v Karlsruhe mají professoři služné 3600 zl. rýnských, a podobným způsobem — nechci vás tu nuditi toho vypočítáváním — děje se na ústavech jiných. Pánové, shledáváme zajisté střední školy, kde professoři mají 2000 zl. služného, v Německu téměř napořád. Vy mi přiznáte, že nelze dáti méně professorovi, jenž se má přísně věnovati vědě a kterýž konečně, nechť si pan dr. Čupr praví cokoli, nemůže být staven na roveň s professorem gymnasia, neboť máme-li tu i tam na gymnasiích professory sebe výtečnější, tož přece jsou mezi nimi i takoví, kteří mají snad vědomosti jen velmi prostřední, ale snad přece postavení svému úplně postačují. Avšak s takovýmito prostředními silami se nemůže spokojiti ústav polytechnický; my musíme míti síly nadání výtečného; z pouhé snahy vědecké nebude nikdo živ, ani professor techniky, z oné vědecké snahy totiž, na niž se dr. Čupr odvolával. Vždyť professor je člověkem a musí míti mimo onen pud vědecký také ještě plat. (Veselost.) Avšak, pánové, ještě i to podotýkám, že právě v ohledu na tuto vnitřní vědeckou snahu mají se věci

podstatně jinak, hledíme-li k universitám a hledíme li k ústavům technickým. Na universitě věnuje se ten onen, abych tak řekl, se zvláštní zálibou filosofii či filologii neb některému jinému předmětu; toť jest právě čistá vědecká snaha; avšak také nevyskytne se tak snadno někdo, kdo by jej v pokušení uvedl, aby tuto vnitřní snahu jaksi v sobě potlačil a šel za větším služným. Jinak jest tomu však u professorů na ústavech technických, byť i jistý professor byl zvolil své povolání z vnitřního popudu a stal se výtečným chemikem; vy platíte mu 2000 zl., a tu přijde továrník, — pamatujte, že jsme se toho již i v Praze dožili, že továrník Dormitzer platí svému chemikovi 12.000 zl., ročně — a řekne k němu: Slyšte, pane professore, já vám dám 12.000 zl. ročně, pojďte ke mně. Což my pak, pánové, tomu řekneme? Rovněž tak, když jsme získali pro ústav náš dovedného mechanika, odborníka v konstrukci strojnické, jenž jest výtečnou kapacitou, a přijde mu továrník s podobnou nabídkou, tu, pánové, je těžko vyhnouti se podobnému pokušení, zvláště je-li muž ten ženat a má-li rodinu; a hle, takováto pokušení teda, opustiti pole vědy z praktického prospěchu, nenaskytují se filosofovi, filologovi, ba ani právníkovi. Vy musíte tedy právě professorům praktickým dáti větší služné, aby neopustili vědu a nestali se pouhými praktiky a výdělkáři. To jsou ty důvody.

Když byl ještě professor Herbst promluvil v témž smysle jako Rieger, schválil sněm §. 23. dle návrhu výboru zemského. — Porada o organickém statutě ústavu polytechnického dospěla ve schůzi 16. března ku konci.

V též schůzi přišla na denní pořádek zpráva výboru zemského, přednášená JUDrem Pinkasem, aby země zakoupila *sbírku Hollarových rytin.* Václav Hollar, jeden z nejvýtečnějších mědirytců XVII. století, narodil se v Praze r. 1607, r. 1627 pro víru vystěhoval se z vlasti, žil pak na rozličných místech v Němcích, až r. 1636 odebral se do Anglie, kdež i zemřel r. 1677. Rytin od něho pocházejících, vysoce ceněných, počítá se asi 3000; nejznamenitější jich sbírka jest ve Windsoru jakožto soukromý majetek královny Anglické. Po Weberovi, obchodníkovi v uměleckých věcech v Bonně nad Rýnem, zůstala sbírka Holla-

rových děl, skládající se z 2819 listů, kterou vdova byla ochotna prodati království Českému za 5000 tolarů pruských. Prostředníkem výboru zemského v jednání o to byl dr. Antonín Springer, professor dějin umění na universitě Bonnské (zeť dra. Pinkasa), kterýž spolu s jiným Bonnským znalcem umění tu sbírku ohledal a velmi doporučivé dobrozdání o ní podal. — Při čtení zprávy výboru zemského byl na levici nepokoj, a s té strany povstalo také několik mluvčích proti návrhu na zakoupení té sbírky, jejž činil výbor zemský. Nejprvé však poslanec Sadil dostal se ke slovu, aby navrhl přechod k dennímu pořádku, jejž odůvodňoval velikými daněmi a nouzí v zemi. Po něm hrabě František Thun, veliký přítel umění, vřele přimlouval se za návrh výboru zemského, dal však při tom na jevo více dobré vůle a citu než rozumu a taktu. Poslanec David Kuh opíral se tomu, poukazuje k tomu, že Hollar sice v Čechách se narodil, ale v cizině svoje umění provozoval, též že Dürer, van Dyck nebo Rembrandt jsou znamenitější mědirytci než Hollar. — Nyní položil dr. Rieger svoje slovo na váhu, mluvě takto (n. Sten. 962):

Pánové! Jakkoli velmi souhlasím s názory hraběte Thuna ve příčině této otázky, tož musím přece se vší rozhodností opříti se stanovisku, se kteréhož on jednal o věci této. Pánové! Pan hrabě Thun uvedl věc na pole vysoké politiky, mluvil při tom o říjnovém diplomu a patentu únorovém, o centralisaci a decentralisaci — a to zde nejde. (Bravo! v levo.) Jde o to, máme-li zakoupiti umělecké dílo, o němž soudíme, že muž, jenž umělecké dílo to stvořil, jest okrasou a chloubou země; o to jde a o nic více. (Bouřlivé Bravo! v levo.) Pánové, mnohem rozhodněji ještě musím se ohraditi proti tomu, že poslanec p. hrabě Thun v ten způsob mluvil, jakoby se touto koupí jakkolivěk napomáhalo svornosti mezi oběma národnostmi v zemi, a jakoby odmítnutím té koupě svornost u obojí národností zemské se rušila. (Opětně bouřlivé Bravo! v levo.) Pánové, uzavřete v této věci cokoli chcete, na otázku o svornosti obou národností to nemá žádného vlivu. (Bouřlivé Bravo! v levo.)

Pánové, já hledím na tu věc se stanoviska zcela jiného. Nechť si poslanec pan David Kuh mluví o tom cokoli; myslím, že kdo se zná v dějinách umění, ten zajisté ví, že Hollar byl v skutku jedním z největších mistrů v umění mědi-

ryteckém a nejslavnějším mědirytcem své doby; kdo se zná v dějinách umění, ten zajisté ví, že Hollar jest uznán za takového všemi znalci umění všech národností, a že jeho díla kupují se v cizině za cenu vysokou; já vím positivně, že v Anglii, v Německu a jinde jsou učinění Hollaromanové, kteříž díla Hollarova zakupují s velikými obětmi a z nich sbírky zakládají. Pánové, chceme-li založiti pro zemi uměleckou sbírku, tedy musíme někde učiniti počátek; se záplatováním to nejde, a to přišívání na něco, co tu ještě není, já si představiti nedovedu. Toť jest právě tak, jako definice děla, o němž kdosi pravil: Dělo jest díra, jež se obleje kovem. (Veselost.) Chce-li někdo založiti uměleckou sbírku, tedy musí někde počíti a pak přidávati k tomu zvolna, a já myslím, že nemůžeme učiniti lepšího počátku, než zakoupíme-li díla muže, jenž v tomto oboru jest bez odporu největším umělcem naší vlasti.

Že však Hollar byl synem naší vlasti, o tom, trvám, nikdo nepochybuje. Buď si tomu tak, že Hollar, jsa jak známo protestantem, přinucen byl ve zmatcích oné doby opustiti svou vlast, tedy zůstal přece synem naší vlasti, na něhož my právem povždy můžeme býti hrdi a musíme býti hrdi bez rozdílu, zdali mateřština jeho byla řeč česká či německá. Pánové, to bylo již tak často řečeno, tak často bylo již s druhé strany této slavné sněmovny s důrazem vytčeno, že musíme v této příčině státi na jedné půdě a že ctíti musíme všechny syny země bez ohledu na to, jakou řečí mluvili. (Bravo, v levo.) Hollar byl tedy v mládí ze země vypovězen, jest však přece synem naší země a chloubou naší vlasti. Já, pánové, vždy jsem si na tom zakládal, že velký Rafael Mengs byl rodem Čech (ein Böhme), neboť on jak známo narodil se v Oustí n. L. Neptal jsem se, jakou řečí mluvil. Zajisté nemluvil česky, já však zakládám si na tom, že Rafael Mengs byl z Čech. Tudíž kdyby mi někdo navrhl zakoupiti pro naše vlastenské sbírky za 5000 tolarů neb 5000 zl. díla Rafaela Mengsa, kdyby totiž byla na prodej, — tedy bych bez podmínky pro to hlasoval.

Pánové! Poukazovalo se k nynější bídě v zemi; to jest, abych tak řekl, řečnický obrat. Za všech časů naříkalo se na panující nouzi a za všech časů bude se na ni naříkati. Povždy budou tu lidé, jižto nouzi trpí a podpory potřebují; aby se však k vůli tomu nic nemělo učiniti pro vyšší interessy země, toho já pochopiti nemohu. Pánové! Tam, kde umění a věda nejsou ctěny, a ti, kdož v úctě nechovají umění a vědu, ti i tam také sotva povznesou svoji zemi; a kdo velké muže svojí vlasti nectí, ten mužů takových také není hoden; a není jich také hodna země, která je ctíti neumí. Když ale země ctí muže, kteříž jí jsou ke cti, toť jest nejlepší způsob zemi oploditi a vyvolati z ní na svět opět veliké muže. Toť jest ta cesta, kterou se béře Anglie. Neznám země, která by své muže tak ctíti uměla, jak činí to Anglie. Viděl jsem to v Anglii, s jakou pietou oni hledí sobě opatřiti díla svých umělců, s jakou pietou oni je opatrují a na odiv vystavují před celým světem. A my? Pánové! Po dlouhou řadu let nebyla země Česká zastoupena zástupci svými sobě zvolenými, ba smutné doby prožila vlast naše. Co Čechy měly uměleckých děl ze starší doby, bylo nám zničeno válkami a odvlečeno do ciziny. Chceme-li viděti výtvory umělců našich, musíme jíti do Drážďan a do jiných měst v cizině. Nyní, pánové, přišla doba, kdy konečně také lid v Čechách bez rozdílu národnosti může opět pamatovati sám na sebe, přišla nám doba, kdebychom již měli také vyšší zájmy své míti na zřeteli, a v tomto ohledu přizvukuji úplně panu hraběti Thunovi, abychom nedali uplynouti tomuto zasedání, neprojevivše skutkem smyslu pro umění.

Pánové, umění jest ovšem zájmem podstatně duchovním; avšak, pánové, netoliko chlebem živ jest člověk, nýbrž také slovem božím, a slovem božím v tomto smyslu jest pro mne ne pouze učení náboženské a morálka, slovem tím jest pro mne vše, co povznáší člověka nad materii, co činí jej lidštějším a větším (Bravo!), a k tomu náleží podstatně umění. Budeme-li povždy a při každé příležitosti klásti důraz jen na zájmy materiální a jen k těmto poukazovati, tedy utoneme posléze v bahně materialismu.

Avšak nehledě k tomu, že zde jedná se podstatně o zájem duchovní, morální, jest mi, pánové, připomenouti Vám, že umění bylo povždy podstatnou zpružinou i materiálního blahobytu každé země; připomínám vám, pánové, pouze Francii. Na čem zakládá se výše francouzské industrie za našich dnů? Podstatně ve vytříbeném vkusu. Ve všech věcech Angličan již předstihl Francouze, předstihl jej v láci svých výrobků, v umění strojnickém, ale ve vkusu jej dosud nepředčil, neboť i on vypůjčuje sobě své vzory. A v čem vězí toho příčina? Podstatně v tom, že veliký král Ludvík Čtrnáctý vydal ohromné summy na umění, na zakoupení děl uměleckých, a tím národu francouzskému poskytl příležitost, vytříbiti svůj umělecký vkus. Podobně stalo se v zemi sousední. Vy všichni mi přiznáte, že kmen bavorský až do krále Ludvíka nestál v první řadě mezi kmeny německými, hledě k duševnímu nadání a duševnímu vzdělání. (Nepokoj v levo.) Pravím: ne v první řadě. Nuže, pánové, pohleďte na Bavorsko, jaké učinilo pokroky ve průmyslu, a zejména ve průmyslu uměleckém; a to podstatně proto, že král Ludvík pečoval o umění. On zakoušel proto mnohé útoky, ale výsledky toho byly zemi velice blahodárny. Opatřovati díla umělecká a přiváděti je lidem před oči, jest tedy podstatnou pomůckou povznésti vzdělání lidu a zároveň povznésti průmysl i blahobyt hmotný; a s tohoto stanoviska, prosím vás, abysté otázku tu též uvážili.

Pánové! Nikomu zajisté nepřišlo na mysl, srovnávati zde Hollara s van Dyckem anebo s Dürerem. Ponechávám každému na vůli, kterého z těchto tří umělců chce ceniti nejvýše; já však pokládám to za otázku zbytečnou. Když kdosi tu otázku prohodil, zda Schiller anebo Goethe je větší oslavou Němcům, a když otázka ta dána Goethovi na rozhodnutí, pravil na to Goethe: „Ať jsou rádi, že *dva* takové chlapíky (Kerle) mají.“ A to, pánové, prosím Vás, byste měli na paměti. Buďme rádi, že takové chlapíky máme, a nesrovnávejme je s Dürerem.

Tedy, pánové, prosím vás, abyste hlasovali pro návrh zemského výboru v interessu umění a v interessu toho, že slavný sněm zde nabyl příležitosti, aby prohlásil, že on v budoucích svých usneseních také vyšší, morální a umělecké zájmy nechce pouštěti se zřetele. Prosím vás, abyste pro to hlasovali, chcete-li veliké muže naší země ctíti a chcete-li umělecké jejich památky zachovávati; — avšak chcete-li vy tímto způsobem nám na této straně sněmovny tím prokázati vděk, anebo myslíte-li, že tím podporujete pouze zájem národní, pak prosím vás, abyste pro to nehlasovali.

Hr. Fr. Thun hájil se proti výtkám Riegrovým. — Proti zakoupení sbírky Hollarovské mluvili pak ještě z Němců Brinz a Stradal. — Zpravodaj Pinkas rozesmál sněmovnu tímto obratem, jehož ve své závěrečné promluvě užil: „Ježto můj ctěný přítel Rieger slovy tolik výmluvnými přimluvil se za návrh, nezbývá než abych zvolal: Výbor zemský může se pokládati za šťastna, že má tohoto chlapíka (Kerl), jenž za něj mluví.“ — Návrh výboru zemského byl potom většinou schválen.

Ve 34. schůzi dne 19. března počalo se jednati o *zákoně obecním*. Prvotní návrh zákona přišel do sněmu jakožto vládní předloha, kterouž pak sněmovní kommisse v některých kusích přepracovala. O dvě zásadné věci kommisse nemohla se sjednotiti, ale rozdělila se při nich ve většinu, jejímž zpravodajem byl dr. Taschek, a v menšinu, za kterouž na sněmu referoval hrabě Jindřich Clam-Martinic. Povšechná debata točila se okolo jedné z těchto neshod. Většina kommisse totiž pojímala do obce jak osady, tak i dvory panské a vůbec majetek deskový, tak jak byl ustanovil zákon obecní vydaný 17. března 1849. Naproti tomu hr. J. Clam-Martinic jmenem menšiny navrhoval přijmouti zásadu, „že majetku zapsanému v deskách zemských a manských, na němž zakládá se volicí právo ve skupině velkostatkářské, přiznává se právo, aby podle dotyčného zákona ustavil se vedle obce jakožto obvod statkový“. O návrhu tom bylo hlasováno na konci povšechného rokování, i byl zavržen 147 hlasy proti 70 hlasům velkostatkářů.

To bylo ve 35. schůzi dne 20. března. Hned potom nastalo podrobné rokování o zákoně obecním, a tu při §. 1. přišel na přetřes druhý sporný kus. Podle návrhu většiny kommisse měl §. 1. zníti takto: „Nynější obce místní zůstanou i dále

obcemi místními, pokud se v nich způsobem v zákoně tomto předepsaným nějaké změny neučiní.“ Menšina kommisse, zastoupená hr. Clam-Martinicem, navrhovala znění následující: „Obec místní jest spojení několika osad, aneb osad a statků zemských, ježto k obstarávání záležitostí dle zákona obci náležejících mají společného představeného a společné zastupitelstvo.“ Proti návrhu většiny mluvil professor V. V. Tomek, hrabě Karel Zedtwitz, dr. Rieger, dr. Karel L. Klaudy, hr. Lev Thun a zpravodaj menšiny hr. Clam-Martinic. Za návrh většiny se přimlouvali kromě zpravodaje dra. Františka Taschka dr. Pravoslav Trojan, dr. Antonín Görner, dr. Eduard Herbst a dr. Karel Sladkovský. — Řeč Riegrova zněla takto (č. Sten. 1133—1136):

Pánové! Přiznávám se, že dosti nerad mluvím o té otázce, poněvadž se již stala v novější době, abych tak řekl, otázkou strannickou, učinil se z ní takový šibolet, takové heslo: vyloučení a nevyloučení. Kdo jest pro vyloučení, jest neliberální, je feudalista; kdo jest pro nevyloučení, ten je liberální. Já myslím, pánové, že podle takových matných hesel a podle takových strannických náhledů se nemají dělati zákony, a přiznávám se, že se obávám, že v té věci, nad míru důležité pro veškerý náš lid, snad zraky naše nebudou dosti jasné, a že snad mnohý ze strachu, aby nebyl pokládán za neliberálního, jiný zase pod tlakem veřejného mínění bude hlasovati tak neb jinak. Často ani ten onen neznaje dosah věci neví, proč vlastně hlasuje, anebo netroufá si hlasovati podle svého přesvědčení.

Já, pánové, v každé věci mám tu zásadu, že se musí muž upřímně vyznati, jak smýšlí. V životě politickém platí: Il faut avoir le courage de son opinion (dlužno míti odvahu hájiti své mínění). A já tu smělost mám, pánové; já v té věci musím vysloviti to, že především na tom záleží, abychom, když děláme zákon, a sice první a nejdůležitější zákon naší dosavadní činnosti, abychom utvořili něco života schopného a něco, co by vyhovělo všem skutečným faktorům našeho národního života a všem obecním potřebám.

Pánové! Mám to mínění, že to, co navrženo, nepostačí snad požadavkům praktického života. Pokládal jsem za povinnost svou, abych zde naznačil stanovisko své v té věci,

ve které zdá se mi, že nelze, abych nepověděl, proč zrovna tak hlasuji a tak o věci soudím, a proč ne jinak.

Pánové! Pozorovali jste snad, že jsem hlasoval proti vyloučení velkostatků z obcí; činil jsem tak podle svého upřímného přesvědčení, neboť nechci a nepokládal bych za dobré, aby velkostatkáři ve veřejném životě státním činili jakousi zvláštní politickou osobu; nepokládám to nikterak za dobré, aby se vyloučili z politického života veškerého lidu a národu svého. Mám za to, že kdyby byli vyloučeni a kdyby utvořili, abych tak řekl, obec o sobě, že by nutně dříve nebo později musili dostati do rukou také pravomocnost, která se od státu toliko obci dává a dávati má; a nepokládal bych za dobré, aby oni sami jako osoby měli tatáž práva, která se udělují jinde jen celým obcím a osadám. Nechtěl bych, aby velkostatkáři byli politickou mocí v životě společenském; ale s druhé strany také nemohu zapříti, že velkostatkáři v nynější době fakticky nestojí co činitel v životě obcí našich. Já, pánové, byl jsem mnoho živ na venkově, a to v rozličných poměrech a v rozličných obcích, a viděl jsem, že fakticky i nyní a posud, jakkoli je od r. 1849 obec místní zavedena, velkostatkář téměř nikde nežije s obcí. Velkostatkář nepřichází do obecních hromad, jak my to nazýváme. On sice platí své příspěvky, ale co my nazýváme skutečný život obecní, v tom on není.

Nyní, pánové, jedná se nám o to, abychom utvořili novou obec cestou zákona. Pánové, slovu *obec* bylo v poslední době veřejně tak rozmanitým způsobem rozuměno, že se v té věci stal již pravý zmatek, a každý si myslí tím slovem něco jiného. Já se přiznávám, že dle mého přesvědčení vlastně žádnému zákonodárci není možno *stvořiti* obec. Stvořiti obec nelze, neboť jest něco, co se historicky stalo, co samo vyrostlo; ji utvořit slovem mocným, zákonem obecním, zdá se mi, je pouhou nemožností . . . Dle tohoto názoru jsou však pravé obce jen staré, které skutečně od jakživa měly své hromady, své zvláštní jmění, svou zvláštní správu atd. Pánové! Tyto obce dosud trvají; ony přese vše-

cky zákony od r. 1849 provozují posud svou životní činnost, mají své hromady, a na vzdor tomu zákonu od r. 1849 zřídka kde se posud stalo, aby se rozličné obce takové s celým svým životem byly spojily v jeden nový celek. To právě, pánové, nám ukazuje, že bývá život mocnější než zákon, a že kdekoli se udělá zákon nepřirozený, poměrům nepřiměřený, život jej nutně opravuje a mění a přetváří. My pak, pánové, chceme-li dělati zákony dobré, musíme je dělati tak, aby život je měniti nemusil, ani moc poměrův; neb jen takový zákon přiléhá ke skutečnému životu.

Já tedy, pánové, myslím, že tato věc není více sporná, že tato otázka, má-li statkář býti z obce vyloučen, je již dnešním hlasováním konečně rozhodnuta. Vy jste řekli: „Nemá býti vyloučen“, a já s vámi řekl také: „Nemá býti vyloučen.“ Nyní se tedy jedná již jen o to, jakou tu obec uděláme.

Návrh většiny navrhuje takto: Nynější místní obec zůstane i dále obcí místní, pokud se v tom změna neučiní, způsobem v zákoně daném. Pánové! Tento paragraf pokládám za docela neštastný! Kdo byl mezi naším lidem živ, bude věděti, že v celých Čechách, v krajinách českých i německých, jde o tom stejný hlas, že nynější místní obec za nic nestojí. Všude vede se na ni stížnost, všude viděli jsme, že bylo proti ní zadáno mnoho petic na sl. sněm, poněvadž tu byly násilným způsobem dány mnohé obce dohromady. Též stran jmění obecního staly se rozličné násilné kroky, které se protivily všemu právnímu citu občanů starých obcí.

Pánové! Mám, jak jsem řekl, za to, že obec stvořiti nemůžeme, poněvadž jest tato právní osoba stará, samorostlá; zde se nám jedná jen o to, ne abychom stvořili novou obec, nýbrž vlastně jen o to, abychom stvořili novou politickou instituci, ve které by lid svými vlastními ze sebe zvolenými orgány vládl a spravoval sám sebe a své obecní společné záležitosti. Okres této činnosti je vytknut zákonem ze říšské rady vyšlým r. 1862. Tento okres činnosti je velmi důležitý, a tu, pánové, mám a musím vysloviti své přesvěd-

čení, že naše obce, jak jsou obyčejně malé, nebudou schopny, celý tento okres činnosti zastávati. Jestliže však chceme skutečně a upřímně, aby naše obce politické mohly celý ten okres činnosti zastávati, jestliže chceme upřímně, aby samospráva nastoupila na místo byrokracie, pak musíme zříditi politickou obec takovou, aby mohla žíti, aby měla k tomu úkolu svému potřebných sil duševních i materiálních. Já pak myslím, že mnohé naše obce, zvláště takové, jako jsou dosti často, obce, kde jen 10, 20 až 30 domků, chalup, baráků stojí pohromadě, že takové nebudou míti té síly duševní i materialní, jíž je potřebí, má li obec vykonávati úspěšně ten okres samostatné činnosti, který jí je odkázán v §. 43. a 44. Protož myslím, kdo chce upřímně, aby instituce ta se zdařila a aby lid náš se vymknul z rukou byrokracie, aby se učil sám svobodě prakticky, aby sám sobě uměl a mohl vládnouti, ten musí také chtíti, aby byla politická obec, kterou tu nyní tvoříme, větší. Opakuji to: já myslím, že musím podstatně dělati rozdíl mezi obcí historickou, vlastnicí jmění od předků zděděného, která se tu nazývá *osadou*, a mezi obcí *politickou*, kterou tento návrh zákona nazývá obec místní, Ortsgemeinde. Tato jest dle mého zdání pouze politickou institucí a není pravou obcí proto, že stará obec, co osoba právní, se nemění aneb aspoň bez rušení práva se nedá měniti. Ta stará historická obec má své osobní jmění, a pánové, v tom se nic nemění, že zákon a že nařízení úřední ustanovuje, aby dvě obce se spojily; tím nemůže býti řečeno, že jsou spojeny i svým jměním, proto že by se tím sáhlo do soukromého práva obou; vy byste tím toliko vždy jedné, ba oběma křivdu učinili, kdybyste dvě obce i v tom ohledu proti jich vůli spojiti chtěli v jednu obec.

Nyní bych, pánové, vám jen rád pověděl, jak bych já si tuto novou politickou obec myslil. Já od prvopočátku držel jsem se té myšlénky, že by bylo nejlépe utvořiti obec politickou o něco větší, a myslím, že by se hodila k tomu nejlépe nynější farní obec; ne snad všady, pánové, ne bez

výminky, ale aspoň větším dílem, a to sice z dobrých příčin: proto že v obci farní jsou některé obce již krom toho spojeny a mají zde mnoho společných interessů; ony mají tu i tam společné patronáty, totiž užitky a útraty patronátu společné, ony mají obyčejně spolu jeden patronát školní, mívají společné opatření chudých a množství jiných věcí, které jsou jim společny. Ve farní obci se mimo to občané celé farní osady scházejí často, tam chodí všickni do kostela, tam kupují obyčejně všeliké své potřeby, a pánové, to všecko jsou praktické ohledy, k nimž musíme míti zřetel, chceme-li dělati zákony praktické.

Já tedy myslím, aby byla a se stala obyčejně farní obec naše také politickou obcí, a co nyní v té obci je obsaženo, ať si to osada nebo dvůr panský, že má také do té farní obce politicky náležeti, a že v té obci politické nemá býti žádná jiná moc policejní a politická než ta, která svobodnou vůlí všech příslušných a občanů té obce povstala. Dle mého zdání nedostane pak vlastník některého statku pouhým nabytím toho statku právo nějaké policejní moci; on ovšem může se státi představeným obce, ale jen když byl od obce zvolen; ale ne z jiného titulu práva, ne suo jure, nýbrž jen jure electionis mohl by pak velkostatkář v obci provozovati jakési právo. Pánové! Žádám dále, aby obec byla zřízena tak, aby bylo, kdekoli se jedná o náklad na potřeby obecné, spravedlivé rozdělení hlasů, aby tak moc a vliv na řízení obce byly přiměřeny placení daní. Jak si to žádám já zde, tak myslím že to žádá také konsekvence, spravedlivost a poměrnost; neboť je slušné, aby všude a všem měřilo se stejnou měrou, a když komu se ukládá z jeho jmění větší plat, tomu se má slušně i dávati větší část hlasů o tom rozhodujících. Já si, pánové, přeji, aby v mé obci byla vyloučena možnost, aby se staré patrimoniální zřízení pod jakoukoli formou obnovilo anebo oklikou do obce politické znova vloudilo. Mám také za to, že toto tak zvané feudální stanovisko je již přemožené, a že tyto instituce náš čas více trpěti nemůže a nebude. Proto bych

nechtěl, abychom položili do instituce takový paragraf, kterým by se to stalo možné. Při tom ale také si přeji, aby netoliko z moci aristokratické, ale také z moci byrokratické obce naše se vyzuly, a přeji si, aby byly silné a mocné, aby bez vodítka byrokracie mohly obstáti.

Bylo mi namítáno tu i tam: když utvoříme větší obec, bude také z toho následovati, že taková obec bude potřebovati více úředníků. Ale jakých úředníků, pánové? Jako obec má své servusy, hajné, poslíčky a t. d., může ovšem míti též své úředníky; ale ti budou pak od ní záviseti, ale nebudou míti žádného hlasu rozhodujícího v radě obecní, a každá obec může takové úředníky své vždy odstraniti, kdykoli by jednali proti prospěchu obce. V tom, pánové, shledávám charakteristickou stránku konstitučního života, aby vládla obec vždy volně úředníky svými. Vedle autonomických orgánů zvolených mohou tu býti jen, jak se říká, manipulanti; takoví musí vždy jen vykonávati to, co jim rozkáže ten, komu občanstvo volbou svou dalo moc do rukou; úředník obecní sám nesmí vládnouti, ne on, jen představený, kterého si obec zvolila, je zastupitelstvu odpovědným, tak jako ministerstvo je sněmu zodpovědným v konstitučním státě, ne jeho podřízení orgánové; nebude-li zvolený přednosta konati povinnosti dle přání občanstva, zajisté jej obec podruhé nezvolí. Úředník obecní však musí býti zúplna podřízen zvolenému představenému a může jen vykonávati, co tento mu nařizuje. Pánové, takových úředníků snadno odstranitelných, na občanstvu závislých, netřeba se báti, to nebude nová byrokracie, to bude byroslužba a ne byrovláda. (Veselost.)

Já myslím, že v nynějším obecním zřízení, na které se tolik stížností vede, hlavní chyba byla ta, že se obcím činil jakýsi nátlak vzhledem k nakládání s jich obecním jměním. To myslím, pánové, je svaté právo, aby každá osada, která je dle mého mínění spolu právní osoba, vládla svým jměním svobodně, a aby v tom ohledu nečinily se násilné změny, aby tvořením místních obcí nevnucovalo se osadám starodáv-

ným nic vzhledem k jmění. O to nechť se stará nejlépe tato obec nebo osada sama; tím se uspokojí také lid náš, nebo na to, že se osady i se jměním velkým i malým házejí do hromady, na to, myslím, právě největší stížnosti se vedou.

Jak já si věc myslím, měla by vyšší obec býti pouze politickou institucí, aniž by se osadám v ní spojeným sahalo na jich osobní jmění. V této politické instituci byly by jednotlivé osady a velkostatkáři pospolu, chcete li, jako rozdílné, právní osoby: byl by to asi podobný poměr, jako ve městech. Větší města některá mívají častěji mezi sebou známé korporace, mající zvláštní jmění jako ty, které nazýváme korporace pravovárečné, brauberechtigte Bürgerschaft; tito pravovárečníci nebo měšťané rynkovní a t. d. dělají pro sebe jako zvláštní obce; taková obec nebo korporace má své zvláštní jmění, ona je samostatně spravuje, ale ona nemívá žádných politických práv a hranic. Tak, pánové, já si přeji, aby také starodávné osady uvnitř nové politické obce pod zákonným dozorem měly správu svého zvláštního jmění samostatně. Takové jmění patří jen těm osadníkům, a nelze část jeho darovati jiným osadám, ježby zákon spojil v jednu obec. Takové jmění nazývá se ovšem obcí neb obecním jměním, ač tu a tam i nenáleží ani všem občanům, v též osadě osedlým, nýbrž často náleží jen *některým* z nich, buď jen všem rustikalistům, aneb jen některým t. ř. starousedlým sedlákům. Taková jest naše stará obec, hromada, takové bývá naše t. ř. obecní jmění; ale kdo jest v obci, ví, že to jmění nenáleží veškerému občanstvu v též obci katastrální, leč jen těm rustikalistům, těm jistým sedlákům, nikoli pak dominikalistům ani velkostatkáři. Tuhle máte příklad, že může býti a bývá obec v obci. Já, pánové, myslím, že když se jedná o takové osady a o jich zvláštní jmění, tu nemáme — leč kde by se to stalo dobrovolným společným usnešením mezi statkáři a mezi osadou — že nemáme, pravím, ve právním poměru činiti žádného převratu mocí zákona, nemáme nařizovati, aby velkostatkář měl a musil býti v osadě a účastníkem jejího jmění; dosti

na tom, jen když se nevymkne z politického svazku obce, když se nevymkne ze společné činnosti obecní. *To* pak jste, pánové, již dne ustanovili; on se vyloučiti nemá, ale že by měl býti také v té osadě, která — dle mého zdání — jest jen privátní osobou, majitelkou zvláštního jmění, toho příčinu nenahlížím.

Já myslím, že venkovské obce nebudou tomu také nikterak rády, jestliže ustanovíte, že velkostatkář musí býti v těch osadách. Pánové, kdyby tam velkostatkář byl sám osobně, pak by to snad ještě šlo; pakliže však tam nebude ten velkostatkář sám, pak tam bude obyčejně jeho úředník, jak my říkáme — pan Franc. (Veliká veselost.) Ten tradicionální pan Franc, to je zvláštní individuum, ten se vám s naším lidem nikdy nesrovná a nesmíří; ten má svoje zvláštní způsoby smýšlení, on má svůj zvláštní způsob vychování, ten se do smýšlení našeho lidu nikdy nevpraví. Já myslím, že to bude vždy zvláštní cizí element v osadách a že to bude svobodnému vyvinování se osad našich vždy jen na úkor a ku překážce; já si myslím, že by to skutečně častěji bylo takřka neštěstím pro naše obce (oho! v centrum a částečně na levici), aspoň, pánové, jak já věc ze života národního znám. Hleďme předně ke jmění. Pánové! Vy mi zajisté přiznáte, že každá osada má své vlastní jmění. Nyní, když ten pan úředník bude v hromadě, tedy se bude také o správě jmění toho s hromadou o tom raditi. A byť i sám účastenství na jmění obecním nebral, přece on tam bude seděti, bude o něm rozhodovati. Kdyby však ten pan úředník jen tenkráte měl právo spolu rozhodovati, kdyby hromada obecná se radila o věcech všemu občanstvu společných, mělo by to za následek, že jakmile by přišlo k tomu, aby se rozhodovalo o obecním jmění, by ten pan direktor nebo pan správec musil býti za dveřmi a čekati přede dveřmi tak dlouho, až by obec o tom rozhodla, t. j. jen osadníci mezi sebou. Jestli pak se to dá ale, pánové, prakticky mysliti, any takměř všecky otázky, které se budou v osadě pojednávati, více méně skutečně se týkají obecního jmění a jeho správy.

Pan kollega Görner pravil, že kdybychom nynější obce nenechali býti spolu místními obcemi, že by z toho povstal chaos. Já, pánové, nevidím v tom chaosu žádného. Myslím, že každý zákon má tak dlouhé trvání, dokud nový se nezavede. Také tento zákon, o kterém zde jednáme, nezavede se ipso facto, nýbrž k zavedení tohoto zákona budou musit býti zřízeny kommisse. To jest právě tak, jako když jsme votovali ve Vídni zákon o vyvazování gruntů: zákon byl platný, ale grunty nebyly dříve vyvazeny, dokud kommisse nepřišla a to skutečně dle místních poměrů neprovedla. Já myslím teda, že také nynější místní obec musí zůstati každá ve svém bytí tak dlouho, až tam kommisse přijde a ji nerozdělí nebo nespojí podle toho, jak si to lidé budou přáti a žádati. Já se tedy toho chaosu nebojím.

Pánové! Praví se, že se má dáti velkostatkáři virilní hlas, aby se mu žádná křivda nestala. Pánové, ten virilní hlas bude často příliš málo a podle okolností často příliš mnoho, ačkoli v té věci také platí: non numerandum, sed ponderandum. Já myslím, že takový pan direktor vrchnostenský, když v některé obci se mu bude zdáti toho zapotřebí, byť neměl než jeden virilní hlas, on svým vlivem, svou intelligencí a tou okolností, že jsou mnozí jiní lidé od něho závislí, přece i tím jedním virilním hlasem velmi mnoho vymůže a dokáže. Často ale, zvláště kde nastanou vzdory, ten virilní hlas také zase nevystačí, aby se mu stalo podle práva. Z toho pak budou často následovati rekursy, stížnosti, a tím se, pánové, obci věru neposlouží. Já jsem tedy toho mínění, abychom všem takovým rekursům se vyhnuli, abychom učinili obec takovou, aby v ní všem stranám bylo blaze a volně. Pánové, když bude ten rámec, který vy chcete obci učiniti, příliš malý, když je ten oděv, který vy chcete obci přiměřiti, příliš těsný, pak nebude v něm žádnému volno.

My, pánové, chceme udělati z obce, abych tak řekl, nový pluk, nový regiment, kterým bychom dobývali národu budoucí svobodu, budoucí autonomii. Já myslím, že do toho

regimentu se musí vřaditi všechno mužstvo, jež tady jest, ale, pánové, každý podle své míry a na svém místě; kdybyste tedy vy ustanovili jistou míru, jak velicí musí býti všichni vojáci, vy zajisté k vůli tomu nebudete každému utínati hlavu, který by byl o půl palce větší. (Veselost.) Já myslím, že bude lépe, když tam, kdekoli se ukazuje, že jsou někteří, kdož mají býti vřaděni, příliš velcí pro míru danou, lépe bude udělati tu míru o půl palce větší. A když uděláme takové větší obce, jak jsem vyložil, pak i velkostatkáři do nich velmi dobře se vejdou, a nebude jim tam zle. Poněvadž pak jeden element nédá se s druhým vtěsnati do téže osady nebo v téže malé obci, poněvadž tu bude velkostatkář často v přílišné moci nebo v nepřiměřené minoritě, — hleďme je i ty malé osady srovnati pospolu v obci větší, kdežto sice velkostatkář bude také v menšině, ale v menšině spravedlivé a přirozené, neboť jak se můžete z dat statistických přesvědčiti, platí velkostatkář všude v okresích méně daně, než obce a místa. Ale pak, pánové, budou velkostatkáři ve velké obci přirozenou minoritou, ale v malé osadě může býti často v nepřirozené minoritě; z té příčiny já jsem tedy toho mínění, že bude lépe, když učiníme ten rámec a ten okres pro všecky ty živly a všechny obce větší.

To tedy, pánové, to jest moje přání: Učiňme obec takovou, aby se do ní vliv patrimoniální moci v žádné formě opět vedrati nemohl; učiňme obec takovou, ve které by nevládla ani aristokracie, ani byrokracie, ale ve které by se stala skutkem opravdivá autonomie všeho lidu svými orgány. Učiňte, pánové, obec takovou, aby v ní každý člen její vládl svým jměním sám a každý člen jen svého užíval, ne cizího; učiňte obec takovou, aby v ní každý platil poměrně ke svému do obce přispívání, a především učiňte obec takovou, aby byla k životu schopna, aby živlové se navzájem neporáželi, ale by svorně spolu působili, aby tak obec v sobě byla silná, aby měla v sobě dostatek síly morální a duševní. Pak, pánové, jste učinili instituci trvalou, a to si přeji.

Pánové! Jsem v tom ohledu srozuměn s §. 1. minority, který takovou možnost, jak si přeji, předpokládá. Ale pohřešuji jednu věc. Nevidím tu možnost, aby mohly i jednotlivé osady, které jsou o sobě dosti velké a prostranné, že mohou celý okres činnosti přenešené zastati, aby i takové obce mohly státi o sobě jako místní obce; a z té příčiny dovoluji si udělati k votu minority ten amendement:

„Osada, kteráž má o sobě dosti prostředků k obstarávání svých záležitostí, může také o sobě místní obcí býti.“

Proti návrhu menšiny vyslovil se také vládní kommissař místodržitel baron Kellersperg, shledávaje, že nesrovnává se s 3. odstavcem VII. článku říšského zákona ze dne 5. března 1862 o zásadných ustanoveních k upravení obcí. Návrh menšiny spolu s dodatkem Riegrovým byl na konec zavržen 149 hlasy proti 52; hlasovala proň část poslanců českých a velkostatkáři strany Clamovy. Tím skončila se důležitá schůze dne 20. března, ve kteréž rozhodnuto o nejpodstatnějších kusích budoucího zřízení obecního.

Ve 36. schůzi dne 21. března byly na denním pořádku nejprve doplňovací *volby do poslanecké sněmovny* rady říšské; volilo se 7 poslanců. Maršálek hr. Nostic ohlásiv tento předmět jednání, dal čísti dva návrhy, které mu byly podány o tom, jakým způsobem má se naložiti s touto vládní předlohou; zároveň připomenul, že o takovýchto návrzích nepřipouští se žádné rokování. Ony návrhy pocházely jeden od hraběte Lva Thuna, druhý od dra. Riegra. Thunův návrh chtěl tomu, aby sněm vzal volbu před se, ale ku předchozí poradě o tom aby se zřídila kommisse, a volba do rady říšské aby se odložila na 26. března. Návrh Riegrův, podepsaný od 63 poslanců národnosti české, zněl takto (č. i n. Sten. 1155):

Slavný sněm račiž přikázati kommissi 9 členů z kurií volených k uvážení předlohu o volbě do říšské rady spolu s následujícím návrhem:

Přihlížeje k tomu, že sněm volby do rady říšské může předsevzíti jen na základě celé ústavy říšské a jen zachovávaje při tom přísně kompetenci každému činiteli zákonodárné moci příslušnou;

přihlížeje dále k tomu, že pevné, na dlouhé časy trvalé upravení našich poměrů statoprávních toliko svolením všech království i zemí, a že rovněž zdárné dostavení ústavy celoříšské toliko ochotným spolupůsobením všech národů říše dosaženo býti může;

hledě také k tomu, že vláda jen tehda v pravdě konstituční nazvána býti může, když působí v duchu obyvatelstva veškerého státu, tak jak tento byl zákonitým způsobem vysloven, a když účelů svých nesnaží se dosíci ani násilím, ani nesvorností, nýbrž spojením živlů, jich přesvědčením a dorozuměním;

hledě též k tomu, že žádoucí souhlas mezi všemi národnostmi rakouskými jediné takovým zastupitelstvem říše, v němž by všech jich stejná práva došla také stejného zastoupení, pro blaho celku jakož i pro uspokojení všech částí docílen býti může;

uváživ dále, že za nynějších okolností užší neúplná říšská rada neustále z vlastního kruhu příslušnosti vytištěna a k tomu přivedena bývá, aby rozhodovala o takových otázkách, kteréž dle ústavy a dle právní povahy své toliko úplnou říšskou radou rozhodnuty býti mohou, a že taková, nekompetentním zákonodárstvím vynešená rozhodnutí, mohou se státi nebezpečnými praejudikaty pro statoprávní a ústavně pevně platná práva jednotlivých království a zemí;

uvažuje pak též, že úvěr říše toliko garanciemi, jež byly vysloveny úplným zastupitelstvem říše, na pevný základ postaven býti může, a že také jen takovým mohou býti uzavřeny a s potřebnou autoritou provedeny všechny ony reformy, kteréž jsou k úspěšnému upravení našeho státního hospodářství, hlavně v rozpočtu administrativním a válečném nevyhnutelny;

hledě konečně k tomu, že rovněž tak vážnost a mocné postavení Rakouska vzhledem k cizině, jakož i jednota i zdar uvnitř říše toliko dosažením úplného zastoupení vší říše zaručeny býti mohou:

usnáší se sněm království Českého na tom, že předloží Jeho c. k. Apoštolskému Veličenstvu poníženou prosbu, aby ráčil svolati sněm Uherský, Chorvatsko-Slavonský, Sedmihradský a Benátský ještě před sejitím se říšské rady a jich vyzvati, aby se vyjádřily vzhledem k účastenství svému v zastoupení celé říše.

Než tyto návrhy se přečetly, dr. Herbst napsal a podal návrh třetí toho obsahu, aby hned vykonaly se volby do rady říšské. Když i ten návrh byl přečten, ohražoval se Herbst proti tomu, že by ony návrhy týkaly se jenom formálné stránky jednání, i ohlašoval, že nazejtří podá písemný protest proti tomu jednání, jež prý se příčí řádu jednacímu. Maršálek se hájil, že jedině jemu náleží vykonávati řád jednací, toho práva že on nikomu nepřipustí, i že ku každé vládní předloze jest možno dělati návrhy o tom, jakým způsobem by se měla vyříditi. — Návrh Riegrův byl potom zamítnut 138 hlasy proti 63; hlasovaliť proň toliko poslanci národnosti české. Pak i návrh Thunův padl 128 hlasy proti 76; hlasovali proň zase Čechové a z velkostatkářstva strana Clamova. Návrh Herbstův pokládal se pak za přijatý bez hlasování. — Dr. Rieger chtěje odmítnouti výčitku Herbstovu, že by jeho návrh protivil se jednacímu řádu, ohlásil o tom svůj úmysl těmito slovy (n. Sten. 1161):

Prosím o slovo. Podal jsem návrh, jenž k tomu směřoval, aby se jmenovala kommisse, jež by se uradila o to, jak se má naložiti s vládní předlohou, a aby se této kommissi odkázaly některé úvahy, kteréž jsem byl navrhl. Mám za to, že jsem jednal zcela správně, podávaje návrh ten dle předpisů našeho jednacího řádu. Tuť ohlásil . . .

Nejvyšší maršálek. Ale prosím, pane doktore, nemohu vám . . .

Rieger (přeruší maršálka). Tuť ohlásil pan dr. Herbst protest proti tomu. Oznamuji toliko, že pro případ, kdyby pan prof. Herbst měl protest tento podati, vyhražuji sobě, že podám proti němu prohlášení.

Po té přikročilo se k volbě poslanců do rady říšské, při čemž sněmovníci vyvoláváni byli jménem. Přítomní poslanci čeští, jsouce voláni, odpovídali: Nevolím. Mnozí odstranili se ze sněmovny. — Herbst později nepodal ohlášeného protestu.

Pokračovalo se potom v poradě o *zákoně obecním*. Ve 37. schůzi dne 23. března přišel na přetřes §. 14., jenž ustanovuje, kolik členů má míti zastupitelstvo obecní; po návrhu kommisse mělo se to říditi podle většího nebo menšího počtu členův obce, majících právo voličské. Rieger povstal první, aby ukázal na jeden nedostatek tohoto paragrafu, mluvě takto (n. Sten. 1189):

Pohřešuji v tomto paragrafu ustanovení pro ten případ, kde v jedné obci místní jest spojeno několik osad. Tu by se mohlo státi, že by obec neb osada největší, jež snad tvoří střed místní obce, zvolila všecky členy výboru ze svého středu, a že by pak ostatní k ní připojené malé osady nebyly ve výboru zastoupeny. Myslím, že by to bylo velkým bezprávím, a že, jakmile se stane, že jest více osad spojeno v jednu místní obec, měli by výborové obce místní býti rozděleni mezi jednotlivé její osady, a to v témž poměru, v němž k té které osadě náleží větší neb menší počet příslušníků majících právo voličské. Neučiniv toho posud, dovolím sobě formulovati návrh toho směru, a prosím slavnou sněmovnu, aby se o něm vyslovila.

V týž rozum mluvil poslanec Frant. Laufberger. — Hrabě Clam-Martinic dovozoval, že ta vada nedá se snadno napraviti, když sněm byl zamítl jeho návrhy, učiněné při povšechné debatě a pak při §. 1.; navrhoval, aby návrh zamýšlený od Riegra a Laufbergra odkázal se kommissi ku předchozí poradě. — Poslanci Trojan i Herbst pravili, že kommisse tu věc ovšem také uvažovala, ale že obtíže při tom nalezené přiměly ji, aby to spustila se zřetele; dle Trojana nebylo by jiné pomoci, než v každé osadě udělati zvláštní volební třídy, a pak by se musilo indirektně voliti do výboru obce politické; dle Herbsta návrhy k odstranění té vady podané čelily prý k zavedení samostatných zastupitelstev jednotlivých osad, což by se příčilo přijatému §. 1. — Dr. Rieger hájil nyní svou myšlénku šíře (n. Sten. 1192):

Myslím, pánové, že ti, kdož znají veškeré poměry obecní, a zvláště poměry našich obcí místních, zejména větších z praktického života a ne pouze z theorie, budou jak já přesvědčeni, že ustanovení to ovšem přináší s sebou značná nebezpečí a mnoho nepříslušností. Jeť zajisté velmi snadno možno, že ku př. některý městys čili obec trhová nebo též větší, převahu mající vesnická obec tvoří střed a hlavní

sídlo obce místní. Taková osada, mající tak velikou převahu a čítající mnoho příslušníků k volbě oprávněných, bude rozhodovati při každé volbě; a poněvadž se při každé volbě nejprve sahá k těm, které nejlépe známe nebo kterým nejvíce důvěřujeme, tedy se může přihoditi, že malé osady připojené nedostanou ve hlavní obci ani žádných zástupců. Tu pak zajisté může tomu býti tak, že ku př. všecka obec místní (její menší osady) má zájmy jiné, než obec hlavní a sídelní, že v takových místních nebo-li spojených obcích právě ta nejdůležitější osada, která votem svým rozhoduje, má zájmy jiné než ostatní osady; tak zejména zvláště vzhledem ke dlažbě a ke stavbě obecních silnic; a hlavní obec ta, dovede-li zvoliti celý výbor ze svého středu, má pak věc celou v rukou a může učiniti veškerá usnešení tak, jak by jí byla nejvíce vhod, a ostatní osady musí pak spolu na to platiti jen z té příčiny, že nemají ve výboru žádného zástupce, jenž by se jich byl zastal.

To jest, pánové, okolností vážnou, já zapomněl jsem dříve, když k tomu byla příležitost, vám to připomenouti; neboť jsou v Čechách místní obce — já sám takové znám — jež čítají přes třicet osad. Z poměru takového mohou povstati křivdy a též zlořády. Tu může se snadno státi, že taková osada je dvě hodiny cesty vzdálena od úředního sídla obce místní. Přihodí-li se pak, že v této osadě není člena výboru, tedy nebude tu nikoho, kdož by měl v místě samém bezprostřední policejní dozor. Pánové, domyslí se každý, jak tomu pak je v praxi. Přednosta takové obce místní se 30 osadami zajisté nemůže současně být přítomen a policejní dozor vésti ve všech těch osadách: on přenáší úkol svůj obyčejně na staršího, na konšela nebo výbora té které osady, aby tento věci méně důležité sám řídil, aby provázel četníka, přijde-li tento do místa a jde-li o nějaké vyšetřování, aby dal spraviti lávku neb co podobného. Nuže, není-li v takové osadě žádného podobného orgánu, tedy jest osada ta úplně bez vedení, úplně bez dozoru policejního. Nezbývalo by pak nic jiného, než aby místní obec

dala tam úředníka, aneb uložila někomu, kdož ani ve výboru není, vésti policii místní a úřadovati tam jakožto inspektor policejní.

Pánové! O virilních hlasech nebylo řeči, nikdo z nás nenavrhoval virilních hlasů, abyste snad ze samého strachu, že by se někomu dostalo virilního hlasu, nezavrhli tento návrh, jenž jest zajisté velmi dobrý a praktický. O hlasech virilních nebylo tu vůbec řeči, a nejméně jde tu o to, aby se velkostatkářstvu jakákoliv výhoda dohodila anebo podloudně zjednala; jde tu o zájem jednotlivých menších osad místní obci přidělených.

Pánové! Kommisse přiznala, že věc ta zasluhuje opatření, neboť vzala předmět ten na potaz; ona nenalezla však vhodného způsobu, jak zpomoci tomuto zlu; já však myslím, že bychom pro tuto obtíž nad zdarem úkolu zoufati neměli; způsob ten se najde. Nevím sice, zdali jsem já šťastné rozřešení nalezl; dovoluji si však podati následující návrh:

„Kde spojeno jest několik osad v jednu obec místní, tam buďtež členové výboru rozděleni pokud možno na jednotlivé osady v poměru ku počtu k volbě oprávněných příslušníků té které osady. Pokud by se poměr ten nedal ustanoviti dohodnutím v obci místní samé, rozhodne o tom okresní zastupitelstvo.“

Doufám tedy, pánové, že osady samy naleznou způsob, jak rozděliti ty hlasy mezi sebe; kdyby ho však nenalezly a o tom dohodnouti se nemohly, tedy najde zajisté klíč k tomu ten nejbližší orgán, jenž stojí nad nimi, a věc rozluští v každém jednotlivém praktickém případě. Já, pánové, dokonce nejsem z těch, kdož chtějí dávati oněm okresům, ježto nejméně daní platí a nejmenšími jsou, nejvíce hlasů. Toho podotekl jsem při jiné příležitosti. Avšak, pánové, my shledáváme také v naší ústavě ustanovení toho smyslu, že poslanci do říšské rady volí se z jistých skupin. Lze tedy ovšem zůstaviti volbu obci místní, ale může se při tom přece říci: „celek musí z této skupiny nebo osady voliti jednoho nebo dva“, jak se právě hodí, a poměr za-

jisté nalezne se v každém jednotlivém případě dle různých okolností.

Myslím teda, že snad tento návrh můj věc prakticky vyřídí. Je-li však v tom pochybnosti, tedy přistoupil bych k mínění Jeho Excellence hraběte Clama, aby se ta věc opětně odevzdala kommissi, by ona vynašla praktickou formu, kterak zpomoci tomuto zlu.

Po námitkách Herbstových, kterým odpíral hrabě Clam-Martinic, odkázaly se návrhy Riegrův a Laufbergrův kommissi zákona obecního ku předchozí poradě na 24 hodin.

Znova jednalo se o tom ve 38. schůzi dne 24. března. Zpravodaj Taschek ohlašoval a odůvodňoval, že kommisse neoblíbila si navrhu Laufbergrova ani Riegrova, nýbrž zůstala na tom, navrhnouti k §. 14. dodatek tohoto znění: „Není-li osada, která má výbor místní (§. 108.), žádným členem zastoupena ve výboru obecním, jest jejímu místnímu představenému volno, přicházeti do schůzí výborových s poradným hlasem.“ — Hrabě Rothkirch činil návrh tomu podobný, avšak v tom rozdílný, že by ten představený místní byl skutečným členem výboru obecního, a ne toliko s hlasem poradným. — Hrabě Clam-Martinic mínil, že přítomný paragraf náleží vlastně do řádu volicího, i navrhoval, aby do řádu volicího na vhodném místě postavilo se toto ustanovení: „Je-li několikero osad spojeno v jednu místní obec, budiž, nedocílí-li se o to dorozumění, počet členů výborových, vypadající na každý sbor volební, rozdělen na jednotlivé osady podle obnosů berničných; zlomky doplní se na číslo nejblíže vyšší.“ — Debaty, která se o tom rozpředla, účastnil se dr. Rieger touto promluvou (č. Sten. 1238):

Těšilo mne, pánové, že výbor náš v principu tu věc uznal a že potřebu nějakého opatření v tom ohledu tím způsobem provedl, jak navrhuje. Nezdá se mi, že by tím bylo vyhověno docela potřebám skutečným aniž také docela *právu*, ale přece je to alespoň něco. Já myslím, že ve skutečnosti, když tam bude ta osada representována svým představeným, a byť by jen s poradním hlasem, v praktickém životě to vyjde na jedno, poněvadž náš obecný lid při jednání nebude tak tuze hleděti na formalitu, jako kdyby se to jednalo na př. při zemském sněmu, kde máme jednací řád. Předseda dá hlasovati, a tu budou konečně všichni

hlasovati, kteří jsou přítomni, ať jest jich hlas poradní aneb skutečný.

Ale v principu přece se mi zdá, že to není dostatečné, aniž také mohu uznati, že by to bylo dostatečné, co pan hrabě Rothkirch navrhuje, a hlavně z té příčiny, poněvadž on činí rozdíl mezi obcemi, kteréž mají jmění, a mezi obcemi, které nemají jmění. Pánové! V tom právě já vidím nebezpečnou zásadu; vy byste tím způsobem řekli, že v obecním výboru místní obce musí býti zastoupeny všechny osady, které mají jmění, ale ty, které jsou chudy, že nepotřebují tam býti zastoupeny. Toto ale jest zásada nespravedlivá. Co se týče jmění jednotlivé osady, tu tohoto opatření nepotřebujeme, poněvadž obecní zákon krom toho již na jiném místě praví, že každá taková osada spravuje své vlastní jmění výborem svým vzhledem k interessu vlastnímu; avšak každá osada jednotlivá, byť i nemajetná, dbá o to, aby se na ni neuvalovala břemena, která nejsou jejím interessům nebo-li zájmům přiměřená; proto má býti každé osadě dopřáno zastoupení takové. Tedy ku př. kdyby se v obecní radě místní obce ustanovilo stavěti některou silnici, tu, pánové, budou zajisté na tuto silnici musit všechny osady přispívati, které v ní jsou obsaženy, a sice netoliko ty, které mají jmění, nýbrž i takové, kteréž takového obecního jmění nemají, a tudíž všechny stejně podle daně své. Ano, pánové, ty osady, které mají jmění obecní, ponesou zajisté takové křivé, jich zájmu nedbající usnešení snadněji; ale ty, které nemají jmění, ty tím budou více stíženy, poněvadž všechno, co na osadu připadne, musí občané platiti ze své kapsy, kdežto v osadě, která má jmění své, tím občané sami nijak stíženi nebudou. To, myslím, bylo by docela nespravedlivé, a jestliže se vůbec uznává, že některá osada má míti své zastoupení v místní obci, myslím, že se může dáti takové zastoupení všem osadám stejně, to jest, že se musí zastoupení místní obce rozděliti mezi všechny osady tak, jak tam jsou, ať bohaté ať chudé, aby se nemohlo státi, žeby snad jediná obec rozhodovala sama o všem, a že by na ostatní

osady v obci uvalovala břemena, která nejsou v žádném jejich prospěchu.

Pravilo se nám, jmenovitě pravil můj p. kollega Trojan, že zásada, že každá osada má býti zastoupena, nemůže platiti o každé osadě, i sebe nepatrnější; taková, která nemá žádného obecního jmění, že je obyčejně také příliš malá co do obyvatelstva, a že jsou zejména v severních Čechách takové pramalé osady. Divím se, že pan kollega Trojan, který přece tak mnoho žil mezi lidem, nezná z praktického života jiných příkladů. Pánové, připomínám, že zvláště v Čechách se vyskytují takové případy, kde některá vrchnost rozdělila velký dvůr na tak řečené familie. V takové osadě je 20, 30 až 50 chalup dosti bídných, to jsou dosti velké osady, ale nemají pražádného jmění, poněvadž vrchnost jim přiměřila každému osadníkovi 30—40 měr, ale obecního jmění jim nedala. Pánové! Proto by takové velké osady neměly míti toho samého práva, jak malé osady, kde je snad jen 5 sedlákův, a kde mají nicméně velké jmění obecní? Znám jeden příklad v jedné obci, ve které sám mám také pozemky. Tam je, pánové, půlpáta sedláka, totiž 4 celolánníci a 1 půllánník. Tito mají dohromady značné obecní jmění, asi 200 jiter lesů a pastvišť. To jest tedy patrně bohatá obec, ačkoli jest v ní toliko 5 sedláků. Ti by musili míti dle návrhu tohoto právo voliti si zastupitele. Ale jiné osady, kde je více občanů, ale pouhých familiantů, neměly by míti toho práva? To by zajisté bylo nespravedlivé. Podobný příklad máme též tam, kde vrchnosti mívaly lesy a lidem je daly k vymýtění. Tím způsobem povstaly zvláště v hornatých krajinách sem tam velmi roztáhlé osady, na 100 i 200 domů četné, ale lidu vesměs chudého. Pánové, humor lidu našeho takové osady pokřtil jmény, jaká jsou: Nouzov, Nemajov. Ale takové osady mívají často 1000 a více obyvatelů. Prosím tedy, proč by takové osady neměly práva míti, aby byly zvláště zastoupeny v obci? Když obecní zastupitelstvo uzavře nějaké obecní poplatky, právě takovému Nouzovu a Nemajovu to bude mnohem obtížnější poplatky ty platiti,

než těm pěti sedlákům; myslím tedy, že to právo musí se dáti stejně všem osadám.

Mluvilo se o tom, že je to odmezování podle geografie. Pánové! Což to není odmezování geografické, když se udělají geografické obce neb obce katastrální pouze dle polohy? To je právě odmezování geografické (Pochvala.), takové oddělování dle uznání pánů inženýrů; kdyby příslušenství k obci bylo udělováno podle *historie*, tož by to bylo jináče. Já, pánové, ve svém rodišti jsem měl majetnost, a totiž s 20 korci; přišel inženýr a rozdělil mi to pouze podle běhu potoku do 3 obcí. (Smích.) To je, pánové, geografické rozdělení!

Musím se přiznati, že se mi líbí nejlépe návrh hrab. Clama-Martinice, který aspoň tolik praví, že se zde takové opatření všeobecně vysloviti má, ale že ta věc se má provésti v detailu teprva ve volebním řádě. Jenom se mi zdá, že by při tom se mělo hleděti netoliko na daně, ale i na počet voličů, kteří jsou v každém sboru. Myslím, pánové, kdyby se v některé osadě, kdyby se v jednom sboru nalézalo 8, 12, 15 voličů, žeby se jim musilo dáti to právo, poněvadž právo býti zastoupenu je právě také jakýsi průměr té spravedlnosti, která se činí vůbec všem. Paragraf 14. dí totiž takto: „Obecní výbor v obcích, čítajících méně než 100 členů k volbě oprávněných, skládá se z 9 nebo 8 členů, podle toho, utvoří-li se tři neb dva volební sbory; v obcích, čítajících 100 až 200 členů k volbě oprávněných, skládá se obecní výbor ze 12 členů.“ Z toho vysvítá, že v průměru přijde na 1 výbora 8 až 22 voličů, totiž 8, 11, 15, 17 neb 22. Mohlo by se tedy ustanovení o tom státi ve volebním řádě; myslím teda, až tam na svém místě aby se řeklo, že z každého volebního sboru každé takové osady má se vyvoliti jeden člen do obecní rady, jestliže v tom sboru jest 15 voličů. Ale, jak pravím, to by mělo přiměřené místo své až ve volebním řádě; na tento čas spokojím se s návrhem pana hr. Clama-Martinice.

Když vládní kommissař baron Kellersperg vyslovil se proti pokusům, které hleděly osadě dodati většího významu, byly návrhy Clamův i Rothkirchův většinou zamítnuty, a návrh kommisse přijat.

Paragraf 81. zřízení obecního vypočítává osoby a příjmy, kteréž jsou osvobozeny od přirážek ku přímým daním a vůbec od příspěvkův obecních. V návrhu kommisse pod číslem 3. stála slova: „kongrua správců duchovních a učitelů veřejných.“ — Budějovický biskup Jirsík navrhoval k tomu dodatek, aby od konkurrence na stavby školní byla docela osvobozena kongrua správců duchovních a učitelů veřejných i v tom případě, kdyby jejich příjmy přesahovaly zákonné minimum kongruy; co se pak týká jiných výdajů obecních, uznával Jirsík toho slušnost, aby faráři a učitelé na ně připláceli, pokud jejich příjmy převyšují nejmenší míru zákonem ustanovenou. — Tuto poslední myšlénku hleděl Rieger určitěji formulovati a do zákona uvésti, což se mu také podařilo. Přímluva jeho zněla takto (n. Sten. 1266):

V hlavní věci shoduji se s názorem vysloveným Jeho biskupskou Milostí. Myslím, že není slušno, aby se žádalo od duchovního v obci přes míru mnoho na školu; a tak tomu jest, povážíme-li, žeť on přece přispívá ke škole a též k obci ještě zcela jiným způsobem, než všichni ostatní občané. Farář a učitel působí předně vlastní svou osobou, svým namáháním a neustálým přičiněním svým ke blahu obce. On působí v tomto ohledu především tím, že povznáší blahobyt obce prostředkem vyučování; on působí dále tím, že povznáší mravnost v obci a tedy patrně i obecní bezpečnost; on tudíž spolupůsobí také platně k opatřením policejním. Toť jsou služby a břemena, kterých jiný člen obce tímto způsobem nepodniká. Povážíme-li pak, že služné učitelů, jak na to již často stížnost vedena, v skutku jest posud velmi skrovné, a že jak učitelé, rovněž tak i duchovní jsou v jisté míře jako úředníky obce, pracujíce především pro obec a její blaho a jsouce také namnoze placeni obcí samou: tedy jest to podivno, že obec je nejprve platí, a davši jim jich služné, opět jim ho odnímati chce.

Třeba dále podotknouti — o učitelích jsem to již podotekl, — že také příjmy duchovního jsou obzvláště nedo-

statečny. Jeť známo, že jsou u nás farní obročí velmi skvělá, kde faráře pokládati lze za skutečného statkáře; jsou však také obročí, kde duchovnímu v skutku zápasiti jest se hmotnou bídou; znám taková farní obročí. Pánové! Řekneme-li tedy, že pouze kongrua nesmí býti obtížena poplatkem obecním, je tím patrně řečeno málo, neboť, pánové, tu třeba především věděti, jaká jest ta kongrua. Kongrua obnáší u starších obročí 300 zl., a u novějších obročí, kteráž namnoze odkázána jsou pouze na skutečné služné, na hotové peníze, obnáší 400 zl. Pánové! Kdo uváží nynější poměry, jak je nyní draho, kdo uváží, že duchovní kromě toho, čeho konečně každý člověk k životu nutně potřebuje, má ještě plno potřeb jiných, totiž těch potřeb každého vzdělaného člověka; kdo uváží, že nemá-li on v úřadě svém pozadu zůstati za jinými vzdělanci, musí se opatřovati knihami, ba že musí kupovati knihy také pro poučení jiných: tož zajisté nahlédne, že duchovní se 400 zl. nemůže existovati. Vládní předloha, nám podaná ve příčině patronátu kostelního, vyměřila kongruu na 600 zl.; to jest minimum, jež má budoucně duchovnímu býti pojištěno. Přiznáte, pánové, že také to není nikterak mnoho, ba že duchovní se 600 zl. zajisté nemůže žíti skvěle, on s tím bude žíti co nejskrovněji; ale jest to přece více než 300 zl.

Dovolil bych si tedy navrhnouti pro tento passus, poněvadž kongrua, jak řečeno, u rozličných druhů far jest rozdílná, a poněvadž kongrua učitelů jest ještě mnohem nižší, aby již v tomto zákoně byla ustanovena suma větší, a sice, aby odstavec 3. zněl:

„Služné duchovních až k obnosu 600 zl., a služné učitelů až k obnosu 400 zl.“

Při této skrovné sumě lze zajisté těm a takovým břemena sleviti, a ti, kdož mají větší služné a z části obročí velmi bohatá, ti nechať přispívají k dani obecní. Aby však tam, kde farář má jen 600 zl. a učitel 400 zl. služného, měli oni ještě platiti daň obci, to nezdá se mi spravedlivo, poněvadž jak duchovní tak i učitel, jak jsem již pravil, pod-

statné a nejvíce působí ke blahu obce, také v ohledu policejním a též hledě ku povznešení jejího blahobytu.

A pánové, třeba podotknouti ještě jednu věc: takměř všude žádá se od duchovního, aby pečoval o chudé dílem osobním působením, dílem také proto, že chudí sami nejprve k němu se obracejí. (Bravo!) Kdykoli přijde chudý do obce, jde vždy nejdříve k faráři. (Velmi pravda! v levo.)

Tyto ohledy jsou mi pohnutkou k návrhu, aby slavná sněmovna již nyní ustanovila tyto dva obnosy, a to tím více, poněvadž není ani jisto, kdy zákon o kongrue vysloví toto její zvýšení na 600 zl., any by osoby, o něž jde, až do té doby podstatně byly přetíženy. (Bravo!)

K radě zpravodaje Taška postavilo se do návrhu Riegrova slovo „příjmy“ místo slova „slušné“, načež ten návrh byl sněmem přijat. Biskup Jirsík vzal svůj návrh k žádosti maršálkově zpět, že nepatří do tohoto zákona.

Po odbytém druhém čtení zřízení obecního ukázala se ostřeji, než během předešlého rokování, neshoda mezi většinou sněmovní a vládou. Kommisse i většina sněmovní uchýlila se od předlohy vládní v několika kusích, na kterých vládě záleželo. Nejdůležitější byla proměna, kterou sněm učinil v §. 56.; třetí odstavec tohoto paragrafu zněl ve předloze vládní (jakož zní také v zákoně potvrzeném 16. dubna 1864) v tato slova: „Pakliby ale představený obce měl za to, že výbor v usnešení učiněném z mezí působnosti své vystoupil, nebo že usnešení zákonům odporuje, povinen jest, usnešení takového prozatím nevykonávati a politického úřadu okresního požádati za rozhodnutí, má-li usnešení vykonati čili nic.“ Kommisse navrhla, aby závěrek po slově „nevykonávati“ zněl takto: „a ve všech záležitostech, které nejsou od státu na obec přenešeny, výboru okresního, v ostatních však záležitostech politického úřadu okresního požádati za rozhodnutí, má-li usnešení vykonati čili nic.“ Ač vládní kommissař této proměně odporoval, sněm dne 24. března přece přijal návrh kommisse většinou asi desíti hlasů. — Když pak ve 39. schůzi 26. března ukončila se porada o zřízení obecním, baron Kellersperg žádal, dříve než prý sněm vysloví konec druhého čtení, aby uvážil, je-li rozdíl mezi sněmem a vládou v příčině §. 56. tak určitý, aby k vůli němu dopouštěl se případ, že zákon obecní snad nepřijde k místu. Po této pohrůžce hrabě Hartig navrhl, aby o §. 56. zavedlo se nové jednání vrácením jeho kommissi ku předchozí poradě, je-li možno sjednotiti se

s návrhem vládním. Maršálek hr. Nostic klonil se však k mínění, že po ukončeném druhém čtení není již možno o nějaké částce znova jednati. Rozmanité náhledy se pronášely. Dr. Rieger opřel se místodržitelskému náměstkovi nejrozhodněji, řka (n. Sten. 1308):

Myslím, že prof. Herbst dokázal dnes nepopěratelnými důvody, že mínění p. kommissaře vládního není správné, a že zákon ten není v odporu s vydanými zákony říšskými. Nechci se tedy dále do věci pouštěti, pravím jen tolik: Pochopoval bych to ještě, kdyby někdo po konci debaty upozorňoval ještě na některý předmět, kterýž je v podstatě důležitější, na nějž se však zapomnělo; zde však jde o něco zcela jiného, tu jde o to, aby se usnešení již jedenkráte platně učiněné znova v pochybnost uvádělo. Pánové! Jestliže by slavná sněmovna k tomu přistoupiti měla, tedy se nám bude tentýž případ opětovat při každém zákoně; neboť co může učiniti vládní kommissař, to může každý jiný člen učiniti též; a já rovněž vyhradím si to pro sebe, že každý zamítnutý zákon ještě jednou k řeči přivedu. Chce-li se slavná sněmovna k této konsekvenci odhodlati, tož prosím, račte na to přistoupiti.

Baron Kellersperg odvětil rovněž podrážděně, že on nic nenavrhoval a jakožto zástupce vlády nemůže býti srovnáván s ostatními sněmovníky. — Maršálek dal potom hlasovati o svém návrhu, aby z tohoto rokování přešlo se k dennímu pořádku; což přijato 95 hlasy proti 62.

Začalo se potom hned rokovati o *řádě volení v obcích*. Paragraf 11. vyčítá ve třech odstavcích osoby, které nemohou býti voleny do výboru obecního. K opravě toho paragrafu promluvil dr. Rieger jak následuje (č. Sten. 1314):

„Pánové! Já bych rád učinil přídavný návrh ke článku 2) §. 11. Zde se praví, že osoby ve službě obecní postavené nemají právo volenu býti. Osoby ve službě obecní postavené jsou rozličné: jsou totiž mezi nimi takoví, kteří jsou co jmenujeme skutečnými úředníky obce, kteří jsou ve skutečném úřadě obecním, to jest, abych tak řekl, v bureau obecním; ale jsou

také jiní, kteří obci toliko některé služby konají a za to plat dostávají, které ale v obecním životě nikdo za úředníky obce nepokládá. Takoví jsou na př. lékaři, kteří dostávají od obce plat, kněží, kteří jsou z obecního důchodu placeni, takoví jsou konečně právní zástupci obce, takoví jsou učitelé na nižších a reálních školách; ti všichni jsou placeni z fondu obecního, a proto přece nejsou skutečnými služebníky obce. Ale já nevím, jestliže kommisse měla úmysl tyto vyloučiti. Na každý způsob je to však pochybno.

Připomínám slavnému sněmu, že tato záležitost zavdala již podnět k hádkám v obecní radě Vídeňské a v žurnálech Vídeňských, když se totiž jednalo o volbu chemika Klecinského do obecní rady. Do nedávna byl ve službě obce, poněvadž byl ustanoven za professora na reálce, myslím v Gumpendorfě, kteráž reálka je vydržována od obce Vídeňské; nyní nastala tam otázka, zdali by mohl býti volen do obecní rady nebo ne? A konečně rozhodnutím ministerstva stalo se, že nebyl přijat do obecní rady. Já mám za to, že takoví mužové nemají se vylučovati z práva toho, býti voleni do obecní rady, protože by jinak ku př. také lékaři, kteří dostávají 60 neb 80 nebo 100 zl. služného od obce, proto již nebyli volitelni do obecní rady; oni pak dostávají 60 nebo 100 zlatých jen z té příčiny, poněvadž za to obci konají služby: oni mají povinnost nemocné chudé opatrovati zdarma a jich navštěvovati; mají tudíž povinnost sloužiti obci; když se odbývá nějaká kommisse z politických a zdravotních ohledů, mají rovněž býti přítomni. Aby se jim nemusilo platiti za každou takovou jednotlivou práci pro chudé nemocné a za každou jednotlivou kommissi, dostávají od obce, abych tak řekl, jakési paušále. To jest mezi nimi a obcí pouhou smlouvou soukromého práva, jest to *do, ut facias.* Právě v tom samém poměru k obci nalézají se také řemeslníci, kteří od obce také dostávají smluvené paušále, na př. kdyby pokryvač převzal za nějaký roční plat pokrývání a správu všech střech pro celou obec, byl by myslím jeho poměr k obci ten samý, jako onoho lékaře; on vykonává

jistý počet služeb ve prospěch obce za roční plat. Myslím teda, že by bylo velmi málo žádoucno, kdyby se všichni tací mužové, mezi nimiž bývají začasté největší kapacity, nejvzdělanější mužové, mužové vyšší intelligence, jichž přítomnost bude v radě vždy užitečná, kdyby se ti všickni vyloučili z práva toho jen pouze z příčiny, že nějaký plat od obce dostávají.

Poněvadž ale ta věc je pochybna podle slov paragrafu tohoto, tedy bych si dovolil učiniti návrh, jen k vyloučení všeliké pochybnosti, co přídavek k odstavci druhému: „Platy, které se dávají od obce kněžím, lékařům, učitelům a právním zástupcům, nezbavují jich volitelnosti."

Když se byli za dodatek Riegrův přimluvili MDr. Löschner a Trojan, a zpravodaj nic nenamítal, byl ten dodatek schválen a k §. 11. připojen.

Zajímava i důležita byla debata ve 40. schůzi dne 27. března při §. 15. řádu volicího. Vládní předloha chtěla tomu, aby do prvního sboru voličského v obcích náleželi (kromě největších poplatníků) také měšťané čestní a všichni ti příslušníci obce, kterým podle §. 1. sub 2. náleží právo voličské. Takové ustanovení nacházelo se již v obecním zákoně z roku 1849, a tak do prvního sboru náleželi správcové duchovní, všichni úředníci státní a zemští, důstojníci a pensisté vojenští, doktoři, učitelé a professoři. Následek toho byl, že ku př. na Smíchově první sbor voličský skládal se z 5 největších poplatníků a z 31 takovýchto osob platících daň nepatrnou nebo žádnou. Sněmovní kommisse, chtějíc tuto nenáležitost důkladně přetrhnouti, usnesla se většinou, aby §. 15. zněl následovně:

„Měšťané a občané čestní náležejí do prvního sboru voličského; jiní, kdož mají právo voliti, neplatíce žádných přímých daní, náležejí do třetího sboru."

Proti návrhu kommisse mluvil především zástupce vlády; uznával sice, že předpis předlohy vládní jest v některých případech největším poplatníkům na ujmu, ale prostředek od kommisse proti tomu navržený viděl se mu býti příliš dalekosáhlý, neboť by tím všechny naznačené osoby, jsouce vřaděny do třetího sboru, byly zbaveny práva voliti do sněmu. — Poslanec Herbst podal návrh jiný, jenž rozděluje dotčené osoby do všech tří sborů voličských, držel se prostřední cesty mezi předlohou vládní a návrhem kommisse. Zněl návrh Herbstův takto:

„Správcové duchovní, měšťané a občané čestní, pak ti úředníci dvorští, státní, zemští a veřejných fondů, důstojníci a osoby vojenské s charakterem důstojnickým, kteříž stojí v 8. nebo některé vyšší třídě dietní, náležejí do prvního sboru voličského. Všechny ostatní do §. 1. pod 2. náležité osoby, platí-li daň přímou, buďte vřaděny do druhého, sic však do třetího sboru voličského."

Po hr. Rothkirchovi, jenž se přimlouval za návrh kommisse, jal se Rieger hájiti týž návrh tímto důtklivým způsobem (n. Sten. 1324):

Co nejrozhodněji musím se vysloviti pro návrh kommisse. Již po dlouhou řadu let vede se stížnost podstatná ve všech našich obcích, že zejména v prvním sboru volebním rozhodují všude úředníci; a že právě ti nejzámožnější, nejprůmyslnější, nejčinnější, nejintelligentnější občané všech měst skutečně vyloučeni bývají z práva volebního právě úředníky do třídy jejich vřaděnými. Návrh minority (t. j. Herbstův) hledí té věci poněkud pomoci, ale nedopomáhá zúplna k cíli, nýbrž jen měrou velmi skrovnou; neboť ve všech značnějších městech, kde je snad počet občanů v první třídě volících jen skrovný a kde vedle nich bývá velký počet úředníků, bude vždy přece rozhodovati tento velký počet úředníků. Děje se to jmenovitě tam, kde je zemský soud a více instancí podobných, děje se to zejména ve všech městech krajských. Pánové, tu patrně nerozhoduje pak rozdělení daní mezi voliči.

Já v tom shledávám útok na celý system našeho volebního řádu, jenž zachován jest také v našem řádě volení v obcích. Volební řád rozděluje veškeré obyvatelstvo ve tři třídy, v ty, kdož nejvíce, kdož prostředně a kdož méně daní platí. Chcete-li nyní voliti podle jiného pravidla, či dle jiných ohledů, tedy jste zvrátili celý tento system. Řeknete-li: „My volíme dle intelligence," pak musíte intelligenci dáti zastoupiti všude, musíte intelligenci dáti zastoupení zvláštní; a pánové, ne vždy bývá tomu tak, že úředníci jsou nejvzdělanějšími lidmi v obci. (Hlas: Ba ovšem!) Bývají tu také jiné intelligence, učenci privátní, doktoři rozličných fakult,

spisovatelé, kterýmž výhod těch po vašem názoru dostati se nemá, a kteří zajisté nejsou méně vzdělaní a méně intelligentní než úředníci. Já spatřuji v tom tedy zvrácení a zrušení celého našeho systemu.

Já v tom shledávám mimo to také privilegium, jež zde tím méně připustiti máme, poněvadž se tím má jiným třídám učiniti podstatná ujma na právu, a poněvadž tím, jak již řečeno, právě nejzámožnější třída obyvatelstva se fakticky zbavuje volebního práva. K této třídě patří ve všech místech velkoprůmyslníci, všickni značnější průmyslníci vůbec, všickni obchodníci, již mají velký závod, velkostatkáři, majitelé velkých a mnohých domů a vůbec ti, kdož v obci nejvíce daní platí; ti všude budou odstrčeni skrze úředníky.

Nevím, pánové, může-li se to nám všem zdáti žádoucím; následek toho bude, že úředníci proraží vždy v první třídě své kandidáty a že pak budou míti v radě obecní rozhodné votum.

Pak musíte ještě jednu věc uvážiti, že totiž naše obyvatelstvo je ještě daleko té dospělosti, aby všude a rozhodně zastalo se svého přesvědčení. Zasedá-li v obecní radě úředník okresní neb krajský a navrhne-li to neb ono, tož zajisté ostatní malicherní měšťánkové a šosáci (Oho! v levo) namnoze nebudou si troufati postaviti se mu na odpor. Je-li však v radě velkoprůmyslník, neb jiný muž zámožný, jenž se dosti ohlednul po světě a jemuž pan okresní hejtman více neimponuje, ten bude si troufati míti své vlastní mínění. Avšak právě tato třída nejsamostatnější bude snad vyloučena z rady, ustoupíte-li od mínění kommisse.

Co pak se týče duchovních, tož nejsou sice uvedeni ve votu minoritním; neboť duchovní bývají obyčejně nadáni majetkem rustikálním, z něhož musí platiti značné daně, a budou teda dle toho namnoze vřaděni do druhé neb dokonce i do první třídy; avšak kde tomu náhodou tak není, a kde jsou v městě jen špatně nadaná obročí náboženského fondu, nuže tam nechť také duchovní volí ve třetí třídě. Podstatnou stránkou věci jest to, že se rozdělení v rozličné

skupiny volební neučinilo dle váženosti osob, nýbrž dle toho, jak kdo v obci přispívá, a pánové, to jest vždy a zůstane všude momentem podstatným a rozhodujícím.

Obec nepojednává ostatně obyčejně o zvláštních otázkách politických, k nimž zapotřebí jest zvláštní vysoké intelligence, ona jedná obyčejně jen o předmětech, jichžto druhou částí v každé takové otázce bývá kapsa. Jakmile se přijala nápověď: staniž se to neb ono, tož přijde na to vždy dopověď, a sice tato: mnoho-li na to máme platiti? Nuže, pánové, těm, kdož nic neplatí, je velmi lehko přijmouti nápověď; ti budou chtíti zříditi Bůh ví jaké meliorace a velkolepé ústavy v obci. To jest ovšem velmi krásné, tím nabývá navrhovatel pověsti muže osvíceného a humanního, ale ti ostatní, jimž jest platiti, ti budou se škrabati za uchem. Já zase myslím, že ti, kdož musí nejvíce platiti, mají také před jinými raditi a v radě rozhodovati. Pánové, rovná práva, rovná břemena, a poměrná práva, poměrná břemena! To jest ta zásada, jíž se v té příčině držeti máme.

Co pak dále se týče úředníků, jest mi podotknouti ještě to, že oni obyčejně bývají tak říkaje jen přechodními členy obce, žijíce dnes tu, zítra snad v Sedmihradsku, — dnes zde, zítra Bůh ví kde jinde. Jaký zvláštní zájem má takový úředník ve zkvétání obce, jakýže má zájem pojistiti obec pro všecku budoucnost, opatřiti ji institucemi ceny trvalé? On může se, jak řečeno, říditi jen pohnutkami marnivosti, ohledem na to, co v té chvíli se skvěje a co mu opatří slávu, že něco krásného vykonal. To jej přiměje, aby něco provedl, a začasté nepovedou jej snad ohledy jiné. On dbá jen o líc, ne rub. Nuže, soudím tedy, že nenáleží dopřávati rozhodného vlivu živlům takovým, kteří, jak řečeno, s obcí nežijí a netrpí, alespoň ne po delší dobu.

Jeho Excellence p. kommissař vládní zvláště také poukazoval k volebnímu právu do sněmu. Pánové! Předně volební právo do sněmu je něco zcela jiného; zde v obci nejde především o zájmy politické, nýbrž výhradně o otázky materiální. Já ze svého stanoviska hledím na obec vždy jako

na společnost akciovou; ti, kdož mají mnoho akcií, kdož mnoho k obci přispěli, mají více hlasů, a ti, kdož mají méně akcií, mají také méně hlasů. Nechť tedy také oni úředníci, kteří přispívají ke břemenům obecním, také v témž poměru spolu hlasují; ti pak, u kterých tomu tak není, nechať také práva takového nepožadují; činí-li to však, a poskytne-li se jim to právo jakýmsi privilegiem, tož vyplyne z toho, že se jim v obci právem bude moci činiti výčitka: „Ty nemáš v obci žádného podílu, ty do ní ničeho neplatíš; co ty vůbec máš mluviti do věci v naší obci? Ty nemáš zde podílu, ty jsi v obci cizincem." A výčitka taková učiní se právem.

Co se však týče volebního práva do sněmu, — pomineme-li toto stanovisko materiální, kteréž v obci rozhoduje, — tož právě důvody uvedené Jeho Excellencí přiměly by mne k tomu, abych na to nebral zřetele. Panové, či je snad to naším cílem, poskytovati úředníkům přednosti v ústavě, aby pak vláda tím rozhodnějším nátlakem působiti mohla na veřejné věci a mínění? Pánové, to zdá se mi spíše věcí nebezpečnou. Chce-li vláda znáti, co úředníci vědí a co úředníci chtějí, k tomu má své zprávy úřednické o stavu veřejného mínění a jiná opatření; úředníci to vše s ní sdělí a sdělí velmi ochotně. Vláda však chce věděti, co obyvatelstvo chce a co to sobě přeje, a vzhledem k tomu nechť dopřeje obyvatelstvu, aby mohlo vysloviti se volně bez nátlaku úředníků. Nebyl bych tedy dokonce proto, abychom živlu úřednickému jakýchkoliv předností a výhod poskytovali, a zvláště vzhledem k řádu volebnímu; ano právě tato okolnost musila by mne pohnouti k tomu, abych hlasoval pro návrh kommisse.

Pánové! O té věci budou snad mezi námi mínění rozličná. Jedni staví se na ten názor: „My máme na ten čas vládu, jež nám je úplně vhod a je liberální; my chceme ji podporovati, a majíce úředníky ve smyslu vlády, musíme je též podporovati a musíme výhodami opatřiti živel úřednický." Avšak, pánové, věc ta není tak nadobro jistá. Snad že již v této chvíli se jedná ve Vídni o to, zda Schmerling, zda Forgách (Nepokoj, sensace v levo.). Ale nehledě ani

k tomu, pánové, kdož ví, snad že v jednom, ve dvou měsících můžete dostati ministerstvo, jež vám dokonce nebude vhod, a úředníci, kteří hlasují dnes pro ministerstvo Schmerlingovo a v jeho smyslu pracují a působí, budou pak pro ministerstvo — nevím které — rovněž tak hlasovati, jako dnes to činí, a vyvinou pak působnost, kteráž vám všem bude velmi nemilou.

Nuže, pánové, učiňte to, ale buďte pamětlivi, že se tím vydáváte v nebezpečí; já pak nikomu bych neradil na to přistati. Nechte obyvatelstvo, tak jak jest, své a samorostlé; nechte obyvatelstvu, aby vyslovilo vlastní politické přesvědčení své, také při volbách obecních, nejsouc mýleno úředníky. To jest to pravé. Činíce tak, vykonáte dílo blahodárné. (Výborně! Bravo!)

Po řeči Riegrově poslanec P. Alojs Matoušovský jmenem duchovenstva vzdával se výsady při volbách, přestávaje na návrhu kommisse. — Avšak úřednictva, které tehdáž v několika českých městech dopomáhalo straně německé k vítězství, ujal se proti Riegrovi professor Herbst, rozebíraje a překrucuje řeč Riegrovu s obvyklou sobě jízlivostí. Divil se, kterak Rieger, stojící na stanovisku historickém, může prý „stát a obec“ pokládati za společnosti akciové, kteréž přece náležejí časům nejnovějším. Tázal se, co Rieger míní, nazývaje úředníky cizinci v obci; míní-li tím, že člověk musí býti v obci narozený, aby mohl v ní působiti, pak prý lituje, že obci Pražské bude obejíti se bez p. dra. Riegra. Tu řeč Herbstova vrcholila v této sceně :

Herbst: Míní-li (Rieger), že cizincem v obci je ten, kdo k obci nemá žádného srdce, pak musím rozhodně proti tomu protestovati. Člověk může býti úředníkem a přece poctivým mužem. Chtěl-li p. dr. Rieger tím říci, že úředníci nemají k obci žádného srdce, pak se musím proti tomu rozhodně ohraditi...

Rieger (vpadaje mu do řeči): Já také.

Herbst: Zcela dobře! Rovněž tak musím odmítnouti nerozmyslnou výčitku (unbesonnenen Vorwurf) dra. Riegra proti celé třídě mužův. (Nepokoj, oho!)

Maršálek: Prosím, nezabíhejte do osobností.

Herbst po tomto napomenutí mluvil poněkud klidněji. Mezi jiným ukazoval k tomu, (jakž učinil již dříve vládní kommissař), že již v §. 1. přiznala se úředníkům výsada, totiž voličské právo

i bez poplatnosti, a že kdo hlasoval pro výsadu při §. 1., neměl by nyní proti ní se vzpírati.

Když byl hr. Clam-Martinic se přimluvil za návrh kommisse, chopil se dr. Rieger opět slova, odpovídaje Herbstovi takto (n. Sten. 1329):

Musím především se vší rozhodností odmítnouti obvinění, jež professor Herbst, nemaje lepších důvodů, proti mně přednesl, obvinění, jako bych byl nerozmyslným způsobem — tak znějí jeho slova — sáhl na čest celého četného stavu. Pánové! Právě v obvinění tom já sám shledávám urážku své cti a musím na tom státi, aby professor Herbst nespravedlivou výčitku tu odvolal. Není tu žádné nerozvážnosti, a já jsem vůbec nesáhl na čest stavu úřednického. Nechť se mi dotyčné místo okáže v protokole, prosím nechať přečte se protokol, a je-li tam jaké nařknutí stavu úřednického a jeho cti, jsem ochoten pana professora odprositi.

Pravil jsem naopak, že roztřídění sborů volebních v obci neděje se dle cti čili váženosti osob, při čemž by tedy daně nic činiti neměly, nýbrž že sbory volební jsou utvořeny dle poplatku voličův, tudíž dle peněžní váhy různých jich kategorií; a pravil jsem, že úředník má býti vřaděn dle tohoto momentu, a že se má míti zření jen k tomu, kolik platí a kam patří podle svého poplatku.

Za to, co kommisse navrhla a co v prvním paragrafu bylo přijato, já nejsem zodpovědným. Nejsem členem kommisse. Pan professor jest nejspíše členem kommisse a hlasoval tam pro ten paragraf. Co se mne týče, mně by bylo zcela lhostejno, kdyby kommisse §. 1. byla sestavila jinak; chce-li kommisse k vůli důslednosti vřaditi čestné občany do třetí třídy, jest mi to úplně vhod. Bude to důsledným, ačkoli shledávám v tom rozdíl ohromný, dáte-li právo hlasovati v první třídě čestným občanům anebo dáte-li je úředníkům. Jeho Excellence (hrabě Clam-Martinic) již k tomu poukázal, že čestný občan jest jaksi důvěrníkem celé obce, kdežto úředník byl do ní dosazen mocí cizí. Toť patrně při otázce té okolností podstatnou. Čestní občané nejsou také tak četni, aby v první třídě hlasem svým rozhodovali. Přemnohé obce, ba největší

část obcí v zemi, nemají buď žádného čestného měšťana, aneb nanejvýše jednoho či dva, a ti věru nebudou seděti v obci, aby její vota řídili či měnili.

Ostatně kdož vřadili úředníky do první třídy bez ohledu na to, jakou daň platí, měli nejspíše na zřeteli to, že oni skrovnou míru placené daně nahražují jaksi jiným přičiněním pro obec, a to nechať platí; já ze svého stanoviska neměl bych ničeho proti tomu. Musíte však uvážiti, že i ti úředníci, jižto jsou ve třetí třídě, byť i jinak žádných daní neplatili, platívají též obyčejně přirážky obecní, totiž platívají pivní krejcar a činžovní groš všude, kde tyto jsou zavedeny; oni tedy pro zájem obce nejsou alespoň vší daně prosti, oni vždy přece stíženi jsou daní nějakou; mohli bychom je tedy, hledíce k tomu, vždy vřaditi již do třetí třídy, tím se princip v celku neruší. Ostatně nejsem zodpovědným za to, co kommisse ustanovila.

Bylo mi vyčítáno, že jsem úředníky nazval cizinci, cizinci v obci. Pánové! Oni jimi v skutku jsou, nejsouce povoláni stráviti celý život svůj v obci, oni jsou nutu amovibiles, oni na pokyn své místo opouštějí. Prožili jsme v poslední době ohromnou evoluci úřednictva, kde úředník z Čech přišel do Moravy, do Uher, Sedmihradska, Chorvátska, a odtud opět do Čech se vrátil. Či soudíte, pánové, že takový úředník je stálým živlem obce?

Pan professor Herbst vytýkal mi, že prý jsem také cizincem v Praze; ale, pánové, já žiji v Pražské obci a se Pražskou obcí; nehledě k tomu, že obec Pražská již před 13 roky prokázala mi čest, jmenovati mne čestným měšťanem, já však také s rodinou svou sídlím v Praze i jměním svým se zájmy města jsem sloučen, a budou-li tu vyměřeny velké daně, ponesu je poměrně s ostatními. Tomu při úřednících tak není.

Pánové! Rozdělení navržené professorem Herbstem, totiž podle tříd dietních nebo dle prýmek a hvězdiček na límci, toho prostý rozum nechápe; takové může každé chvíle býti vládou obráceno neb změněno. Vláda může prohlásiti dnes,

že úředníci se 300 zl. služného jsou přesazeni do 8. třídy, a tím je system celý zvrácen. — Pánové! V Rusku jest zřízení tak zvaných činů; tam jest totiž celé, abych tak řekl, celé úřední lidstvo, vše, co vláda za takové uznává, rozděleno ve dvanáct činů (Hlasy: čtrnáct) čili čtrnáct; nuže všickni tito mají dle stupně svého své prýmky, své hvězdičky a jiná vyznamenání. Avšak myslím, že u nás takovéto ranžirování lidského pokolení podle činů nedojde obliby; a jest mi s podivením, že shledávám právě u p. professora Herbsta takovou zálibu v institucích slovanskoruských.

Rozdělení takové nehodí se teda pro naše poměry a názory; a myslím, že je nejlépe držeti se principu, že ten, kdo platí, má v poměru k tomu vliv míti v obci.

Pánové! Mluvil jsem o společnosti akciové, užívaje té jen co obrazu, abych poměr znázornil. Panu professoru Herbstovi se zlíbilo vystaviti to za důvod, a aby věc zkroutil, jakož to učinil již s mými prvními slovy.

Já tedy opakuji, že stojím na tom, aby professor Herbst odvolal svou výčitku, že jsem nerozvážně nařknul čest stavu úřednického.

Herbst neměl se nikterak k tomu, aby svoje slovo o nerozmyslné výčitce odvolal, i vznikla z toho prodloužená potyčka mezi Riegrem a Herbstem. — Pokud se týkalo úřednictva, přispěl Herbstovi ku pomoci vládní kommissař baron Kellersperg; sám sobě dával vysvědčení, že nežil v Čechách jako cizinec, nýbrž že prý cítil s tou zemí tak, jako by k ní byl vždy náležel. Statečně odmítal výčitky činěné úřednictvu od Riegra, ale při tom rovněž tak bez obalu a bez ostychu potvrzoval mínění Riegrovo v tom kuse, že podřízené úřednictvo, když by přišlo k veslu nové ministerstvo, „tak jako tak dostojí své povinnosti a musí účinkovati v tom smyslu, jak se mu shora poručí". Ale o náčelnících úřadů radil vyčkati, zdali by setrvali na svých místech, kdyby nové ministerstvo požadovalo v zásadných věcech něco jiného, než nynější. Návrh Herbstův došel souhlasu Kellerspergova. — Jmenovitým hlasováním byl potom návrh Herbstův přijat 119 hlasy proti 77; proti němu hlasovali poslanci čeští a z velkostatkářstva strana Clamova.

Při debatách dne 8. dubna o silnicích, ježto k ulevení bídy v horách Krušných a Krkonošských nákladem zemským stavěti se měly, dr. Rieger často uchopil se slova; zde však pomíjíme těch řečí, ježto měly zajímavost jenom místní a chvilkovou.

Ve 42. schůzi dne 9. dubna přišel na denní pořádek zákon, v nějž Čechové jakožto autonomisté kladli veliké naděje, totiž zákon o *zastupitelstvech okresních*. Věc taková byla nařízena již zákonem obecním ze 17. března 1849, nevešla však do života. Dr. Brauner navrhoval na sněmu hned r. 1861, aby zastupitelstva okresní uvedla se v život dle zákona právě naznačeného; návrh ten zůstal nevyřízen. Zatím zákon říšský daný 5. března 1862 v pěti článcích vytknul hlavní obrysy zastupitelstev okresních, jichž bližší provedení zůstaveno sněmům. Sněmu českému předložila vláda dne 14. ledna 1863 osnovu zákona o zastupitelstvech okresních, o kteréž potom radila se sněmovní kommisse a částečně ji přepracovala; zpravodajem jejím byl dr. Josef Gabriel. Paragraf 1. dle návrhu kommisse zněl takto:

„V království Českém mají býti zastupitelstva okresní.

Jak velké budou okresy zastupitelstev, ustanoví se zákonem zemským, a okresy tyto budou se moci zase jen zákonem zemským změniti.“

Při tomto paragrafu navrhl německý poslanec dr. Stamm, aby odstavec druhý se vypustil, a na jeho místo aby se postavilo toto ustanovení:

„Dokud organisace úřadů politických neprovede se cestou ústavnou, volicí okresy vyčtené v §. 7. řádu volení do sněmu jsou okrsky pro působnost zastupitelstev okresních.“

Dotčený §. 7. řádu volicího vypočítává volicí okresy, ve kterých obce venkovské mají voliti po jednom poslanci do sněmu; každý tento volicí okres obsahuje v sobě obyčejně dva nebo tři menší okresy, jež tehdáž (1863) sluly okresy politickými, prvotně však roku 1850 byly a zase nyní (1886) jsou okresy soudními; volicích oněch okresů jest v Čechách 79, a shodují se s podkraji nebo-li s okresními hejtmanstvími, jak tato byla zřízena v letech 1849—1850. Dle návrhu Stammova mělo teda býti 79 okresních zastupitelstev.

Po řeči Stammově hr. Lev Thun upozornil, že návrh Stammův náleží k §. 2. a nikoli k §. 1., i žádal, aby o obou těch paragrafech jednalo se pohromadě; což se také povolilo. Paragraf 2. obsahoval v prvním odstavci toto ustanovení:

„Pokud nebudou úřadové političtí způsobem ústavním zřízeni, budou nynější politické okresy zároveň také okršlkem zastupitelstva okresního.“

Ostatní tři odstavce toho paragrafu ustanovují, neměl-li by politický okres ani 10.000 obyvatelů, že má s jiným sousedním míti společné zastupitelstvo; a též jinde že mohou dvě nebo více zastupitelstev okresních spojiti se v jedno. — Politických okresů bylo tehdáž v Čechách 207, z těch však v osmi nebylo ani po 10.000 obyvatelů; teda dle návrhu kommisse mělo býti 199 zastupitelstev okresních, leč že by někde nastalo spojení dobrovolné.

Po přečtení paragrafu 2. dr. Rieger přihlásiv se ke slovu, mluvil na obranu návrhu kommisse takto (č. Sten. 1411):

Já jsem si vyžádal slovo toliko k jinému logickému uspořádání těch dvou paragrafů, o nichž se tu právě jedná. Článek 2. tohoto zákona praví, jaký jest okršlek okresního zastupitelstva, das Gebiet der Bezirksvertretung; ale o tom právě, jaký je okršlek zastupitelstva okresního, jedná též druhý odstavec paragrafu 1. Zdá se mi tedy, že by bylo logičtější, aby se v §. 1. zůstavilo toliko pravidlo: „V království Českém mají býti zastupitelstva okresní,“ — a aby se 2. odstavec toho paragrafu přeložil do 2. článku co první odstavec, poněvadž právě v §. 2. se jedná vůbec o objemu těch okresů. Já bych si dovolil navrhnouti znění paragrafu v ten způsob: „Zákonodárství zemské ustanovuje, jak veliký má býti obvod okresních zastupitelstev. Pokud se to nestane, činí nynější okresy politické také okršlek zastupitelstva okresního.“ (Přednáší tento návrh svůj německy a pokračuje česky:)

Já myslím, že je to takto kratčeji vysloveno, a že právě zákonodárství zemské nemá činiti odvislou svou činnost a své vlastní ustanovení na vždy od zařízení okresů politických. Úřady politické zřizuje vláda, kdežto okresy zastupitelské zařizuje zákonodárství zemské. Kdyby zákonodárství zemské činilo rozdělení okresů odvislým od ustanovení a rozdělení vládních úřadův, tedy by mohlo býti v tom zdrženo, kdyby totiž vláda váhala úřady politické a okresní tomu přiměřeně spořádati, a tedy by zákonodárství zemské nemohlo k upra-

vení zastupitelstev přistoupiti. Myslím, že to bude lépe, když to řekneme v tom způsobu, že zákonodárství zemské má právo stanoviti, jak veliké mají býti okresy zastupitelské, a pokud se to nestane, že nynější politické okresy za to platí.

Co se týče návrhu p. Stamma, nemohu k němu přistoupiti, ačkoli uznávám v plné míře velkou váhu důvodů, které pro to uvedl. Ale pánové, při jiné příležitosti vedl jsem si stížnost na nepřiměřené rozdělení nynějších volebních okresů; vím, že volební okresy některé jsou nad míru veliké, obsahující až 5 okresů politických nynějších, a jiné zase že jsou příliš malé, tak že celý volební okres obsahuje jen 15.000 duší; tedy by se tomu, co p. poslanec Stamm žádal, aby totiž bylo okresní zastupitelstvo větší, nevyhovělo, poněvadž jsou také některé volební okresy malé; podobně je ku př. Friedlandský okres volebním okresem, ale on je sám také jen jeden jediný okres politický. Kdyby se mělo přání p. poslance Stamma vyhověti, aby se zřídili okresové větší, musily by se okresy politické přísně a jaksi organicky znova rozděliti, a neměli bychom se vázati tím, co již jednou je, nebo co bylo ustanoveno náhodou před několika lety a k jinému cíli.

Pánové! Všichni pamatujeme se na to, jak se to tehdá dělo, když se u nás okresy zřizovaly: tu přišla kommisse do rozličných okresů a ptala se lidí, zdali tam chtějí míti okresní úřad, nebo okresní hejtmanství. Všecka místa se ovšem o to hlásila a činila té kommissi podání, a konečně, které místo učinilo největší podání, které postavilo veliký dům pro okresní úřad, pro separace a vězení, tomu se dal okresní úřad, okresní hejtmanství. Myslím, že to nebylo rationální a moudré rozdělení okresů: že se mělo především hleděti na geografické a statistické rozdělení lidu; že se mělo dbáti o to, kam přirozené interessy které krajiny, ku kterému místu obyvatelstvo váží; že se mělo k tomu hleděti, kterak obyvatelé jsou polohou rozděleni, aby obyvatelstvo nebylo zbytečně obtěžováno při přecházení do okresního místa, jako se často na př. při rozvodnění řek děje; pak

že vůbec se mělo hleděti k celému složení geografickému; když pak kolikrát leží okresní místo za nějakým velikým pohořím, tak že lidé přecházeti musí celé horstvo, mají li se dostati do svého okresního města, jest to pro ně břemenem. Tenkráte ale kommisse na to tak velice nedbala, poněvadž hleděla jen k tomu, že z toho nabyla užitku pro erár, když některá obec hodnou oběť přinášela.

Ale máme-li nyní něco nového organisovati, tedy musíme organisovati ty věci tak, aby v tom bylo lidu blaze, aby nebyl lid obtěžován velkými a obtížnými cestami. Kdybychom vzali okresy, jak je navrhuje pan poslanec Stamm, byly by některé veliké a jiné zase příliš malé, a právě poněvadž je ta nesrovnalost tak veliká, myslím, že je lépe, abychom přijali prozatím to, co kommisse navrhuje, ale abychom budoucně organisovali okresní zastupitelstva na základě rozdělení rationálnějšího a spravedlivějšího. Ale to myslím, že může býti předmětem teprva budoucího sněmu, a prozatím jsem pro to, abychom se spokojili s tím, co je navrženo; okresy jak právě jsou, to je něco skutečného, to je též praktičnější, také tu nejsou nesrovnalosti tak veliké. K tomu ještě bude vláda hleděti, aby měla tam úředníky, kde je okresní zastupitelstvo; nyní tam má vláda svého úředníka okresního; zdá se, že i vláda sama uznává, že by bylo okresních zastupitelstev příliš mnoho a že by se měla redukovati na třetinu neb čtvrtinu; tak aspoň slyším, že si toho ve vládních kruzích přejí; i já si toho přeji, ale myslím, že se to má státi zároveň tak, aby vláda zřídila své okresní úřady, a abychom i my zřídili okresní zastupitelstva stejného času, a že se to snad již za budoucího zasedání sněmu státi může. Prozatím ale jsem pro to, co kommisse navrhuje.

Poslanec Herbst srovnával se s Riegrem, že ustanovení o velikosti okresů zastupitelských náleží do §. 2. a ne do §. 1., hájil však znční navržené od kommisse tu, kdež se praví: „Pokud nebudou úřadové političtí způsobem ústavním zřízeni“ atd. „Kommisse (pravil Herbst) kladla zvláštní váhu na podržení těchto slov, poněvadž v nich, ježto jsou doslovně vzata z předlohy vládní, leží uznání, že organisování úřadů politických ne-

může se díti cestou administrativní, nýbrž toliko zákonodárskou.“ — Zástupce vládní doporoučel sněmu návrh Stammův, shodný s předlohou vládní. — Naproti tomu poslanec Pštros hájil okresy malé. — Rieger ujav se znova slova, promluvil takto (n. Sten. 1417):

Pan poslanec Herbst kladl zvláštní váhu na to, aby v §. 2. tohoto zákona byla slova: „až do organisování politických úřadů cestou ústavní.“ Jde mu tedy o to, aby se to vyslovilo, že organisování úřadů se má díti jen cestou ústavní a ne pouze cestou administrativní, ne pouze prostým organisačním předpisem ministerstva. To je zcela správno; avšak myslím též, že o tom pochybovati nemůžeme a nemáme, vždyť pak vláda sama to vyslovila ve své předloze, a poněvadž se to po mém soudě samo sebou rozumí. Jsem dalek toho vystupovati proti principu, aby se organisace dála cestou ústavní.

Avšak, pánové, buďme upřímni! Jak myslíme si tu věc? Jest nám vykonati dvojí úlohu. Jest nám organisovati politické úřady na novém základě, a jest nám organisovati okresní zastupitelstva, či vymeziti okresním zastupitelstvům jich obvod. Nuže ptám se vás, pánové, je-li mezi vámi někdo, jenž by pochyboval, že obvod okresního zastupitelstva má právo ustanoviti jedině zákonodárství zemské? Rozumí se to, tuším, samo sebou, že k určení tomu nemůže naprosto nikdo jiný býti kompetentním, než zastupitelstvo zemské; to nechť ustanovuje, jak veliká a jak rozsáhlá mají býti okresní zastupitelstva a jaké mají míti hranice, poněvadž to tak samo sebou jest v povaze věci, poněvadž to přísluší do oboru práva zemského zastupitelstva, a poněvadž již se stanoviska přiměřenosti nelze pochybovati, že zajisté nikdo jiný nemůže posouditi lépe než sněm, jak by se mělo nejprospěšněji okresní zastupitelstvo organisovati, zdali by mělo býti velké či malé a v jakých mezích by mělo trvati; to jest tuším jisto.

Vyskytuje se však jiná otázka: kdo má organisovati úřad? P. poslanec Herbst míní, aby se to dělo cestou ústavní. Nuže slyšeli jsme z úst pana vicepresidenta místodržitelstva,

že se okresní zastupitelstva mají říditi dle úřadů, že mají jaksi následovati za nimi. Dejme tomu, že by úřadové byli organisováni zákonodárstvím říšským, tedy by z toho po případě vyplynulo, že by zákonodárství říšské organisovalo také okresy zastupitelské v Čechách, aspoň fakticky. Já mám za to, že vnitřní organisace země a úřadové její mají taktéž vždy pouze dle poměrů zemských býti zřízeny zákonodárstvím zemským. Nevím, dochází-li tento názor můj souhlasu na všech stranách slavné sněmovny, přál bych si nabyti o tom jistoty; ale je-li tomu tak, pak bylo by mnohem jednodušší říci: „až do organisování politických úřadů zákonodárstvím zemským." S tímto dodatkem byl bych zúplna srozuměn; pak byly by — a myslím, že je to zcela v pořádku — ustanoveny zákonodárstvím zemským rovněž obvod okresů jakož i úřadové, kteří se s nimi mají shodovati; s dodatkem takovým tedy dokonale souhlasím. Pakli by tomu ale nebylo tak, spatřoval bych v tom nebezpečí, že by tím sněm, jak již řečeno, byl připraven o své právo sebeurčování v tom ohledu, ježto by vše to pak v skutku činilo ministerstvo nebo zákonodárství říšské, kteréž by mělo moc organisovati úřady, a my bychom je pak s okresními zastupitelstvy svými následovati musili; a tomu přál bych, aby se uvarovalo.

Co se pak týče druhého předmětu, jejž před sebou máme, totiž otázky, mají-li okresy býti velké či malé, tož soudím, že mi ani netřeba ji v rokování přiváděti. V tomto okamžiku nejde vlastně o nic jiného, ba ani jíti nemůže, než o opatření prozatímné. My jsme všichni toho mínění, že nemáme náležitého podkladu, na kterémž bychom mohli založiti definitivní organisaci zastupitelstev okresních. My takměř všickni soudíme, že okresy nynější nevyhovují dokonale, že také volební okresy nevyhovují dokonale, a že také okresy soudní anebo vyšetřovací okršlky nevyhovují. Nemáme teda substrátu, nemáme na ten čas žádných okresů, na kterýchž bychom mohli založiti svá okresní zastupitelstva stabilně pro všecku budoucnost. Myslím tedy, že v kaž-

dém případě jest nám odročiti otázku tu až k nejblíže příštímu sněmu; tu se vyskytne příležitost jednati o tom, je-li prospěšnějším utvořiti okresy větší čili menší.

Že schopnost k životu nezávisí právě od velikosti, s tím úplně souhlasím; vždyť vidíme to ve praktickém životě, že i malí lidé existují rovněž tak dobře jako velcí, ba někdy i lépe; neboť schopnost životní nezakládá se jedině na velkosti. Avšak, pánové, ve praktickém životě jest ovšem zapotřebí k jistým výkonům jisté velikosti neb jistých sil; tak i malí lidé nemohou vzdor svému zdraví býti odváděni k vojsku, nemají-li míry; a tedy myslím též, že okresy, nemají-li jistou velkost, nemohou také zastati obor své působnosti a plniti všecky povinnosti své, jakéž se jim zákonem tímto připisují. A že tomu tak jest, kommisse zajisté též nahledla, vyslovivši, aby se okresy malé, nečítají-li alespoň 10.000 duší, spojily s jiným okresem. Ona tedy ustanovila jaksi vojenskou míru okresův na 10.000 duší, anebo za dobré uznala, vyměřiti pro okresy obvod dle míry. Byla by nyní otázka, zdali je lépe vzíti za míru 15.000, 20.000 neb 30.000. Nuže já jsem, jak pravím, pro to, abychom se drželi toho, co nyní zde jest; a sice soudím tak ještě z jiného důvodu: myslím totiž, že jsou nynější okresy již v skutku jakýmisi právními osobami z toho důvodu, že mají již vlastní své jmění. Jmění to, pánové, povstalo tím, že přednostové okresní způsobem zcela neoprávněným ukládali okresům příliš mnoho poplatků; oni rozvrhli totiž na poplatníky více výloh okresních, než v skutku bylo vydáno, a tak nastala v Čechách anomalie, že máme tu okresy, jiż mají jmění až 50.000 zl. Pánové, ony jsou tedy právními osobami, mají své jmění, a jmění to by se prve musilo mezi ně rozděliti, kdyby spojiti se měly s jiným okresem; aby se však k operaci té hned nyní přistoupilo, prve než jsme něco definitivního organisovali, to by po mém rozumu bylo naprosto nepřiměřené. Ale já myslím, abychom prozatím zachovali to, co máme, pokud neutvoříme něco definitivního.

Důvody, uvedené Jeho Excellencí (místodržitelským místopředsedou), mne nepřesvědčily; on pravil, že vláda uznává potřebu, ztenčiti počet okresů Já přisvědčuji vládě v tomto názoru úplně a myslím, že v té věci jde cestou velmi prospěšnou. Nedá se to však také provésti obratem ruky: myslím, že vláda prve musí konati k organisaci té předběžné práce, neboť nejde o to, zříditi organisaci ledabylo, jako se zřizovala v Bachovské periodě; takového něco dalo se provésti ovšem ve čtyřech dnech. Chce-li však vláda utvořiti něco řádného a trvalého, nechať přistoupí k věci s rozvahou a nechť si opatří prve příslušná statistická data; k tomu však bude vláda potřebovati jistý čas. Myslím tedy, že nynější okresy, tak jak až dosud trvaly, bez podstatné škody pro zemi mohou ještě dále trvati. Avšak, kdyby vláda snad dříve k tomu přistoupila a kdyby v skutku byla s to, dříve k tomu přistoupiti, — předpokládaje ovšem, že by to činila cestou ústavní — tedy by ani tu nebylo na závadě, že by okresní zastupitelstva již zde byla. Dejme tomu, že by vláda znovu zřídila okresní hejtmanství, tož mohou uvnitř jednoho okresního hejtmanství vždy ještě býti trojí okresní zastupitelstva; to není závadou, a později, až se příští sněm sejde. mohou ona vždy ještě s nimi být uvedena ve shodu s novou organisací, anebo jiným způsobem zřízena. Já však myslím, podstatnou věcí zůstává to, aby vláda při organisaci úřadů nejednala beze srozumění s zemskými zastupitelstvy a jich orgány, a aby vláda věc tu neukvapila, nýbrž aby v tom pokračovala, používajíc náležitě všech pomůcek statistických a šetříc ohledů na poměry geografické a jiné poměry obyvatelstva.

Při hlasování byla schválena první, formálná částka návrhu Riegrova, totiž aby druhý odstavec prvního paragrafu postavil se do paragrafu druhého jakožto jeho první odstavec; avšak ostatek návrhu Riegrova byl zavržen, jakož i návrh Stammův, a přijaty jsou v těch dvou paragrafech veskměs texty navržené od kommisse.

Bez debaty přijat byl v téže schůzi §. 6., jenž vyňat byl prostě ze zákona říšského a stanoví, že zastupitelstvo okresní skládá

se ze zastupitelů čtyř skupin interessů, kteréž jsou: velcí statkáři, ti, kdož z průmyslu nebo obchodu největší daň platí, ostatní příslušníci měst a městysů, a obce venkovské. — Paragraf 7. určitěji vyměřuje tyto skupiny; dle návrhu kommisse zněly jeho první dva odstavce takto:

„Ke skupení velkých statkářů náležejí držitelové statků do desk zemských a manských zapsaných, které leží v okresu.

Ke skupení těch, kteří platí z průmyslu nebo obchodu největší daň, náležejí majetníci živností průmyslových, hornických nebo obchodních v okresu provozovaných, kteří ze živnosti této a nemovitostí k ní náležejících zapravují alespoň 100 zl. daní přímých bez přirážky válečné."

Poslanec professor Josef Schrott navrhoval, aby první odstavec zněl takto: „Ke skupině velkostatkářské náleží každý, kdo v okrese má statek, z něhož zapravuje nejméně 100 zl. přímých daní bez přirážky válečné." Podle toho by do té skupiny náleželi také větší sedláci, a desky zemské a manské by při tom neposkytovaly žádné výsady. Míru 100 zl. vzal Schrott z §. 13., kdež taková v návrhu kommisse ustanovena byla pro majetníky statků deskových. — Návrhu Schrottovu odpíral Herbst, ukazuje na ústavu, která při volbách do sněmu dává statkům deskovým privilegium naproti jiným. — Rieger mluvil takto (č. Sten. 1430):

Já myslím, že pan navrhovatel (Schrott) odkryl v návrhu naší kommisse velmi podstatný nedostatek. On ukázal tam, že se může státi, že by nebyli připuštěni ke hlasování, nebo aspoň nebyli připuštěni ku přímému hlasování někteří, kteří platí mnohem více daní, než ten, který dle tohoto nynějšího návrhu jest oprávněn ke hlasování. Pan Herbst naopak dokázal ovšem platnými důvody, že by to, co pan poslanec Schrott navrhuje, též bylo nespravedlivé, poněvadž by se stala nespravedlnost tím, že by se v jednom okresu mohlo nalézti jeden neb více velkostatkářů vedle většího počtu sedláků takových, kteří by platili něco víc než 100 zlatých daně, a že pak by tito sedláci ony mohli přehlasovati. Tedy obě strany a oba řečníkové mají v jisté míře pravdu; ale tu jsme se setkali zase jednou se starým známým, kterého bych mohl nazvati též velikým neznámým, totiž *se zastoupením zájmů*, Interessenvertretung. Vidíme, že

*

v nynější ústavě máme zastoupení zájmův velkostatkářů, měst, obchodních komor a venkovských obcí. Zde jsme se setkali zase ještě se čtvrtým zájmem, se zájmem industrialistů nebo fabrikantů a průmyslníků; tu hle jest čtvrtý zájem. Tím se ovšem celá věc mění; avšak budiž, přistupuji k tomu.

Pan professor Herbst odvolával se k tomu, že podle naší ústavy jest pojem velkostatkářů ustanoven, že naše ústava zřejmě praví, kdo je velkostatkářem: velkostatkářem je tedy dle jeho mínění ten, jehož statek je vložen do desk zemských nebo manských. Avšak pan poslanec Herbst zapomněl na jiný paragraf naší ústavy, který toto ustanovení doplňuje. Ne každý, kdo platí ze zemského, manského neb lenního statku 100 zl., je již ipso facto velkostatkářem ve smyslu ústavy; on musí platit také ještě 250 zl. daně. Tedy, chceme-li se držeti ústavního pojmu, musíme docela jinak tento paragraf stylisovat a musíme říci, že zvláštním sborem jsou ti velkostatkáři, kteří platí 250 zl. přímých daní.

Pak je věc docela jiná, pak se ovšem také nespravedlnosti, jaké pan professor Herbst uvedl, nemohou tak snadno státi. Kdybychom přijali za pravdu, že každý statek, jakmile je zapsán v deskách zemských a jakmile platí 100 zl. daně, již ipso facto je velkostatkářským, pak by se mohla tatáž nespravedlnost státi, o které právě pan professor Herbst mluvil. Dejme tomu, že velkostatkář s těmi 32.000 zlatých daní se nalézá v jistém okresu, a vedle něho jsou tam dva malí velkostatkáři, jichžto statky jsou také v deskách zemských, a kteří náhodou platí každý 100 zl.; jsou to takové statky zemské, které se prodávají za 20 neb 30 tisíc zlatých. Když se takové malé velkostatky nalézají v tom samém okresu, co onen veliký, tedy budou tyto stejných práv užívati, jako ten velký, a tu vyloučí pak ti malí velkostatkáři toho velikého velkostatkáře při hlasování právě tak, jako jinde velcí sedláci. Pánové! Chceme-li se držeti ústavního pojmu, musíme se ho držeti v celosti a s tím ustanovením, které obsaženo je v § 10., to jest, že jen ten je sku-

tečně velkostatkářem, který platí 250 zl. přímých daní a který má zemský neb manský statek.

Potom, pánové, táži se, proč by nemělo platiti to samé pravidlo vzhledem k průmyslníkům? Pánové! Průmyslník, který neplatí více než 100 zl. daní, to není žádný velkoprůmyslník, to není fabrikant; to je vlastně jen řemeslník, který má konečně snad několik tovaryšů a který má, jak říkáme, prosté právo fabriční, einfaches Fabriksbefugniss; takový pak snadno může platit 100 zl. daně. To by nebylo pojmu velkoprůmyslu důstojné, abychom průmyslníku, který neplatí snad více než 100 zl., již takové privilegium chtěli dáti Nechť teda totéž pravidlo; jež platí o velkostatkářích, platí také o industrialistech, tak aby činili jen ti z nich zvláštní sbor volební, kteří platí aspoň 250 zl. přímých daní.

Pánové, kdybychom to neustanovili, pak by to byla do nebe volající křivda. Já nerozumím tomu, proč by sedlák, kterýž platí 100 zl. daní, neměl míti totéž právo, co industrialista, který platí 100 zl.; mám za to, že by je měl míti. Nuže, pánové, měřte všem stejnou měrou, a když se chcete držeti v jedné věci ústavních pojmů a chcete říci, aby velkostatkář, který platí 250 zl. daní, činil sbor zvláštní, činil tak zvanou Interessengruppe des Grossgrundbesitzes, pak musíte též říci, že jen ti fabrikanti, kteří platí 250 zl., mají míti zvláštní právo činiti sbor volební pro sebe; všichni ostatní průmyslníci nechť volí s měšťany ve městech anebo na vsi mezi sedláky. (Výborně! výborně!)

Hrabě Clam-Martinic přimlouval se v příčině skupiny velkostatkářské v týž smysl, jako dr. Rieger, i shodl se s ním také o společný návrh, jenž zněl: „Ke skupině velkostatkářské náleží každý statek v okrese ležící, zapsaný v deskách zemských nebo manských, ze kterého zapravuje se nejméně 250 zl. přímých daní bez přirážky válečné.“ — Avšak většina sněmovní zamítla jak návrh Schrottův, tak i tento; načež Rieger i Clam vzali zpět svůj opravný návrh ve příčině velkoprůmyslu, a celý paragraf byl schválen podle návrhu kommisse.

Skoro táž debata obnovila se ve 43. schůzi dne 10. dubna při §. 13., jenž dle návrhu kommisse stanovil takto: „Ve skupině velkostatkářské mají právo voliti ti, kdož náležejíce do

svazku státu Rakouského, drží v okrese statek zapsaný do desk zemských nebo manských, ze kterého platí se ročně nejméně 100 zl. přímých daní, vyjímajíc přirážku válečnou." — Hrabě Lev Thun navrhl, aby na místo 100 zl. postavilo se 250 zl. jakožto nejmenší míra daní. Za tento opravný návrh přimlouvali se hr. František Thun, P. Matoušovský, hr. Clam-Martinic; odpírali jemu dr. Trojan, kníže Karel Auersperg, hr. Hartig. Tento mínil, že v ústavě při volbách do sněmu jest daň 250 zl. odůvodněna, poněvadž tam jde o konání vyšších práv politických, čemuž tak není při zastupitelstvech okresních. — Po Hartigovi promluvil Rieger v tato slova (n. Sten. 1442):

Jeho Excellence pan hrabě Hartig míní, že tu nejde dokonce o práva politická, nýbrž že se jedná na mnoze jen o příspěvek, jenž se platí na výlohy okresní. Avšak je-li to pravda, tedy jest mi s podivením, že pan hrabě Hartig, řídě se svými liberálními názory, nehlasoval včera pro návrh pana professora Schrotta, neboť návrh ten byl aspoň důsledným. Tu žádal totiž pan professor Schrott, aby majitel každého statku bez rozdílu, nechť je zapsán v deskách zemských či manských, nebo jakéhokoli způsobu vůbec statek ten jest, měl právo voliti ve zvláštním sboru velkostatkářském, jakmile vůbec platí 100 zl. daně. To jest důsledné; a tento názor zastupuje dnes pan hrabě Hartig.

Nuže, mám za to. že věc jest jednoduchá. Máme tu pojem velkostatku, jak nám byl ustanoven ústavou. Buďto přijmeme za pravé, že velkostatkem jest ten statek, který jest zapsán v deskách zemských anebo v deskách manských vůbec, bez ohledu na to, je-li majetek ten velký či malý. Následovně, pánové, musíme každý takový statek prohlásiti za velkostatek bez rozdílu, mnoho-li platí daně. Nalézá se však v Čechách nemálo statků deskových, jež nemají výměry více než asi 100 korců. Bezprostředně za hradbami našeho hlavního města Prahy leží vinice, náležející dru. Mayerovi, řečená Folimanka, kterážto jest zapsána v deskách zemských a má jen 12 měr výměry. Pánové, nevím, mnoho-li daně se z té vinice platí, bude to asi 50 až 80 zl. Ptám se vás. proč má býti ona hranice stanovena právě na 100 zl.? Stejným prá-

vem mohla by se linie ta ustanoviti na 30 nebo 50 zlatých. Zkrátka, jakmile rozhoduje ten princip, je-li něco zapsáno v deskách zemských neb manských, pak musíme sem připustiti veškeré statky takové bez obmezení daně; anebo musíme zachovati ustanovení určené ústavou, že sem přísluší z nich jen ty statky, jež platí 250 zl. daně.

Dovolil bych si upozorniti slavnou sněmovnu ještě na jednu okolnost. Ti pánové, kteří sestavili návrh naší ústavy, přehlédli velmi podstatnou a četnou třídu našeho obyvatelstva, kterážto také má své právo historické, jakési právo ústavní, a to jest četný živel svobodníků čili tak zvaných králováků. Pánové, tito svobodníci užívali od jakživa postavení výjimečného; oni nebyli vtěleni v obec, ve kteréž se statky jejich náhodou nalézaly. Jejich majetky měly své zvláštní knihy pozemné, zvláštní vklady při deskách zemských; nyní se sice tyto pozemné knihy vedou u okresních úřadů, původně však byly vedeny u desk zemských. Tuť nelze pochopiti, proč tyto svobodnické statky, platící někdy daně velmi značné, třeba přes 200 zl., byly úplně pominuty. Myslím, že zde půjde o to, aby se pouze ta okolnost měla podstatně na zřeteli, mnoho-li ty statky daní platí a mnoho-li přispívají Zdaž nebylo by slušno, aby se tohoto historického živlu, těchto svobodníků, kteříž ústavou naší alespoň nebyli zrušeni, aspoň tak dalece dbalo, aby se svobodníkům dalo totéž právo, že se přijmou do sboru velkostatkářského, jakmile platí daně 250 zl. anebo tu míru daně, na jakéž se slavný sněm v té věci usnese. Dovolil bych si tedy podati tento dodatečný návrh:

„Právo voliti ve skupení velkostatkářském mají v okresu ležící statky zapsané do desk zemských, do desk manských, a statky svobodnické.“

Soudím, že jest to úplně spravedlivé a správné, protože svobodníci tvořili od jakživa zvláštní obce pro sebe, měli tedy postavení výjimečné, a jest tudíž slušno, aby se k nim i zde měl zřetel.

Poslanec Herbst opřel se návrhu Riegrovu, že je nemožný, když podle odhlasovaného již §. 7. ke skupině velkostatkářské náležejí jenom statky zapsané v deskách zemských nebo manských; též se mu nelíbila daň 250 zl., že je to více než 100 zlatých, a census čím je vyšší, tím že je méně liberální. — Herbstovi odpovídaje Rieger, pravil (n. Sten. 1443):

Prosím, podávaje zde návrh ten, myslil jsem, že jsem k tomu oprávněn tou okolností, že knihy svobodníků bývaly vždy částí královských českých desk zemských; tedy tímto vzhledem . . . (Hlasy: Ne! Ne!)

Dvorní rada Tašek. Knihy ty bývaly u fiskalního úřadu, a byly teprva r. 1804 neb 1805 přenešeny k soudu zemskému, a pak byly tam vedeny jakožto knihy pozemkové. Byl tam k tomu zvláštní aktuar, a měl jsem sám čest býti roku 1839 aktuarem knih svobodnických a vedl jsem ty knihy. (Velmi dobře!)

Dr. Rieger. Tak tomu však bylo teprva v nejnovější době, právě za paměti pana dvorního rady Taschka; avšak původně a historicky nebylo tomu tak. Odvolávám se v té příčině na pana Palackého, jenž snad ve věci jest kompetentním. Mám za to, že jsem se v ohledu tom neprohřešil proti podání historickému čině tento návrh.

Ostatně ten důvod, že je to liberalnější proto, že je 100 zl. méně, ten pro mne zde dokonce nerozhoduje; třeba míti ratio legis, důvod zákona, a já mám ratio legis, pravím li, že nechávám platiti ustanovení 250 zl., poněvadž ústava skupinu velkostatkářskou určuje daní 250 zl. Jste-li pak, pánové, proti tomuto obmezení, že se Vám zdá summa 250 zl. veliká, pak jsem já proti obmezení jakémukoli — a pravím-li, že každý statek v deskách zemských a manských zapsaný, platí-li třeba jen přes 8 zl. daně, má náležet do tohoto volebního sboru, tož jsem přece patrně ještě mnohem liberalnějším než professor Herbst, jenž jím je jen do 100 zl. (Veselost.)

Návrh Riegrův nově podaný (o návrhu v příčině svobodníků již se nemluvilo) zněl takto: „Právo voliti ve skupení velkostatkářů mají držitelé, do svazku státu Rakouského náležející, do desk zemských a manských zapsaných statků.“ — Při hlaso-

vání byl tento návrh zavržen, a rovněž i návrh Thunův; načež §. 13. přijat dle návrhu kommisse.

Paragraf 14. jednal o případech, když jeden statek má několik držitelů, anebo když jeden držitel má několik statků v okrese. Poslanec Miesl von Zeileisen navrhl k tomu tento dodatek: „Obce městské, které mají majetek zapsaný v deskách zemských nebo manských a k volbám opravňující, konají své voličské právo skrze purkmistra.“ — Zpravodaj dr. Gabriel mínil, že ten dodatek je zbytečný, a že voličské právo měst rozumí se samo sebou, když se nezapovídá. — Naproti tomu ozval se Rieger (č. Sten. 1444):

Myslím, že pan zpravodaj je v té věci docela na omylu. Zřízení zemské praví, že velkostatkáři, kteří platí 100 zl., nesmějí voliti, že musí platit 250 zl., chtějí-li voliti. Tedy *tam* platí *toto* pravidlo. Ale zde se jedná o něco jiného. Kdyby byl slavný sněm přijal zásadu, že který velkostatkář má právo voliti do sněmu, také má právo voliti do okresního zastupitelstva, pak by to bylo v pořádku; poněvadž ale slavný sněm již nyní jednou tuto zásadu zrušil, nebo aspoň jinak vyložil, a poněvadž uznal, že každý velkostatkář má míti právo voliti, jakmile jen 100 zl. platí, že tedy také při volbách v okresu okolnost ta, má-li kdo právo voliti do sněmu, nemá rozhodovati: tedy myslím, že jest to docela dle práva a zákona, když se to navrhuje, aby města volila za velkostatky, jež drží. Kdyby byl býval prve můj návrh přijat, tedy bych byl musil podle konsekvence býti proti tomu návrhu, aby se města mající statky počítala do skupení velkostatkářů; ale nyní, stante concluso, myslím, že by slavný sněm učinil velikou inkonsekvenci, kdyby zde chtěl města statky mající a přes 100 zl. platící vyloučiti.

Pan dr. Herbst včera vykládal, že pojem *velkostatkář* jest jasný, že velkostatkářem jest každý, jehož statek jest v desky zemské a manské zapsán; ale co se týče volebního práva do sněmu, to že jest obmezeno paragrafem ústavy. Tento paragraf ústavy ale obsahuje dvoje obmezení: první obmezení je, že smí voliti jen ten, kdo platí 250 zl., a druhé obmezení je, že městské obce, byť i platily ze statků

svých zemských 250 zl., přece nesmějí do sněmu voliti. Poněvadž jsme ale již jednou na toto obmezení nehleděli, ano i to mínění vyslovili, že každý, kdo toliko je zapsán do desk zemských neb manských co majitel statku, je velkostatkářem, tedy musí konsekventně, nechce-li slavný sněm do bludů a nedůsledností zaběhnouti, také obcím městským to právo velkostatkářské přiznati.

Dodatek Mioslův byl potom přijat.

Paragraf 81. jednal o tom, že zastupitelstvo okresní může býti místodržitelstvem rozpuštěno. Dru. K. L. Klaudymu nezdálo se býti slušné, aby starosta okresní, byv potvrzen císařem pánem, mohl být úřadu svého zbaven místodržitelstvem; zpravodaje dra. Gabriela, jenž v tomto zpravodajství vůbec neosvědčil dosti samostatnosti, přivedl Klaudy do velikých rozpaků otázkou, kterak kommisse té věci rozuměla. — Dr. Rieger obrátil se ku kommissaři vládnímu, řka (č. Sten. 1464):

Já myslím, že je to věc velmi důležitá a zřejmá, a že by bylo žádoucí, aby pan zástupce vlády se vyjádřil, zdali místodržitel může zrušiti úřad, který ustanovil zeměpán sám.

Baron Kellersperg odvětil, že to, co navrhuje kommisse, srovnává se zúplna s předlohou vládní, a že po jeho mínění není o tom pochyby, když vláda rozpustí celé zastupitelstvo okresní, že mijí zároveň také mandát starostův. — Dr. Herbst dovozoval, že návrh kommisse zcela souhlasí se zákonem říšským, jenž ve článku 16. stanoví o rozpuštění zastupitelstva obecního, ve článku pak 25. vztahuje totéž pravidlo na zastupitelstvo okresní a krajské. — Herbstovi namítal Rieger (u. Sten. 1465):

Avšak jest v tom podstatný rozdíl, ježto okresní starostenství bývá potvrzeno Jeho Veličenstvem samým, má tedy pro sebe sankci Jeho Veličenstva; toho při představenstvu obecním není Jest tedy pochopitelno, že obecní zastupitelstvo spolu s představenstvem obecním může býti rozpuštěno, avšak ten, kdož béře úřad svůj z nejvyššího pramene, ten nemůže být sesazen místodržitelstvem Mám za to, že by to byl jakýsi skutek neúcty (irreverence) k Jeho Veličenstvu. (Oho! v levo.)

Když místodržitelský místopředseda ještě připomenul, že osnova zákona o zastupitelstvech okresních podána byla sněmu se svolením Jeho Veličenstva, byl §. 81. přijat beze změny.

Ve 45. schůzi dne 13. dubna jednalo se opět o některých silnicích, kteréž k ulevení bídy měly se stavěti nákladem zemským, a o kterých kommisse z uložení sněmovního radila se znova. Při této příležitosti dr. Rieger navrhl, aby sněm vyslovil všeobecná pravidla o tom, jaké technické vlastnosti mají míti *silnice*, ježto se nyní i příště budou stavěti nákladem zemským. Návrh Riegrův zněl takto:

Slavný sněm račiž uzavříti:

Veškeré podpory neb zálohy, které se nynějším usnešením ze zemského fondu ke stavbám silnic povolují, udělují se toliko s tou výminkou:

1. aby se silnice vesměs tak stavěly,

a) aby měly za základ kamenný štět 14 až 16 stop široký;

b) a aby měly násep 18—21 stop zšíří;

c) aby výstup na nich na nejvýš 4—4½ palců na kurrentní sáh obnášel.

2. Aby se do všech akkordních protokolů přijala výminka, že podnikatel stavby se podrobuje všem výminkám, které o stavbě veřejných silnic vůbec platí, jmenovitě že chce také bez odporu vyvésti všecky změny stavební, jichž potřebu příslušné orgány při potomním zkoušení uznají, a sice dle ceny ustanovené v poměru ke srážkám, k nimž se byl uvolil.

Na podporu tohoto návrhu svého pravil Rieger (n. Sten. 1588):

Podal jsem návrh ten ve srozumění s největší částí členů kommisse. Myslím, že mi netřeba mnoho dodávati k jeho odůvodnění. Ponavržené trati silničné jsou na mnoze takové, že mají v skutku význam pro obchod a spojení v zemi vůbec. Jestliže slavná sněmovna se rozhodne, aby v Čechách byly silnice zemské, jakž ta zásada jest již přijata na Moravě, v Dolních Rakousích, ve Štyrsku a jinde,

tedy by se snad ráčila současně usnésti na tom, že všecky silnice zemské mají míti jisté stejné stoupání a stejnou konstrukci, aby tak vyhověly potřebám obchodu a spojení. Kdyby se to učinilo snad až později, a kdyby se tudíž stalo, že by silnice, kteréž se mají stavěti z peněz zemských, neměly tuto konstrukci, tedy by snad ve dvou či ve třech letech nastala potřeba, aby se všecky tyto silnice přestavěly nebo znova konstruovaly, poněvadž by řečené zásady pak zajisté musily být udrženy a uvedeny v platnost. To by pak způsobilo obyvatelstvu veliké výlohy.

Mám tedy za to, rovněž jako kommisse, která se tím směrem usnesla, aby se navrhovaly ku podpoře jen takové trati silničné, jichž potřeba v zájmu všeobecném jest vůbec patrná, tedy silnice takové, kteréž by se asi, jakož se předvídati dá, státi mohly takměř naskrze silnicemi zemskými, ač přijme-li sněm vůbec princip silnic zemských. Mám tedy za to, že jednám jen ve smyslu a ve prospěchu země, čině tento návrh.

Ostatně, pánové, jest to na jevě: Silnice s nedosti širokým štětem kamenným nemá trvání, bývá v nejkratší době rozejeta, a peníze jsou na zmar vyhozeny. Stoupá-li zase silnice příliš prudce, jakož se tu i tam u některých silnic též vyskytuje výstup až 12"—16" na sáh, pak rovněž ne může dobře sloužiti obchodu a povozům, a bývá tím více a tím dříve zkažena, — poněvadž pak bývá potřebí, nemá-li sjíždění vozů býti nebezpečno, aby se uzavírala kola šupkou anebo řetězem, čímž se silnice brzo zničí; slovem vůbec jest žádoucí, jak zde již bylo řečeno při jiné příležitosti, aby již také se stanoviska humanity stavěti silnice takové vůbec ani nebylo dovoleno. Mají-li se náklady po silnicích pohybovati správně a volně, a mají-li vozkové bráti větší náklady, aniž by při každé nepatrné příležitosti musili bráti přípřež a tím dovozné podstatně zdražovati, tož nesmí silnice stoupati více, než o 4 až $4^1/_2$ palce na sáh. Přiznávám ovšem, poněvadž se silnice ty zakládati mají namnoze v horách, že snad vyskytnou se trati, kde asi těžko bude do-

cíliti stoupání toliko 4" na sáh; a ježto jeden z pánů řečníků přede mnou mně to připomenul, tedy bych neměl ničeho proti tomu, abych pojal přídavek do svého specialního návrhu v ten smysl, aby tam, kde takové případy se vyskytují, bylo místodržitelstvo ve srozumění se zemským výborem zplnomocněno, ustoupiti od těch podmínek, hledíc ke zvláštním okolnostem obtížného terrainu; ale aby to nic méně v každém případě platilo jakožto pravidlo. (Bravo!)

Zpravodaj Laufberger mínil, že není potřebí usnášeti se o takovýchto pravidlech, poněvadž beztoho jsou vydány předpisy o rozměrech a konstrukci silnic. — Rieger mu odvětil (n. Sten. 1588):

Myslím, že dostatečná ustanovení v této příčině nejsou vydána, a ta, která jsou, vztahují se na silnice říšské, my pak při silnicích zemských a okresních nikterak nepotřebujeme takové šířky a tlouštky štětu, jaká se přijímá při silnicích říšských. Musíme teda přece nějaké pravidlo ustanoviti; a když slavný sněm tuto summu na silnice povolil, jest tuším také oprávněn, aby v tom ohledu vydal nějaké pravidlo.

Návrhu Riegrovu odpírali sice ještě poslanci Grüner, Pankraz, zpravodaj Laufberger i vládní kommissař Kellersperg, avšak po přímluvě hr. Lva Thuna byl přece přijat rozhodnou větäinou.

Ve 46. schůzi dne 14. dubna, když vyřizoval se rozpočet fondu domestikálního, poslanec Jan Skrejšovský připomenul, že země dává 10.500 zl. subvence nájemcovi německého *divadla* a tolikéž nájemcovi českého divadla, i že teda může žádati, aby těch peněz užilo se náležitým způsobem; i navrhoval, aby sněm k výboru zemskému vyslovil přání, by při příštím pronajímání podniku divadelního bedlivý zřetel obrátil k důstojnému vedení uměleckému. Skrejšovský směřoval vším tím naproti společnému řediteli obou divadel zemských, starého německého i nového českého; tehdejší ředitel Thomé měl smlouvu uzavřenou se stavovským výborem zemským z doby před rokem 1861. — Po tehdejším intendantovi německého divadla, V. Bohušovi rytíři z Otěšic, promluvil dr. Rieger, jsa tehdáž intendantem českého divadla (n. Sten. 1629):

Myslím, že mi netřeba teprve připomínati, že zadání divadla nynější direkci pochází z doby dřívější, kdy nynější zemský výbor ještě neúřadoval; jestliže tedy obecenstvo anebo ten či onen z pánů poslanců nachází pohnutky k nespokojenosti s nynějším vedením divadla, tedy se nemůže nynější zemský výbor za to činiti odpovědným. Mám za to, že to, co poslanec Skrejšovský žádá, samo sebou se rozumí, že totiž zemský výbor při zadávání divadla nové direkci bude to pokládati za svou povinnost, aby si počínal se vší možnou rozvahou a obezřelostí, i svěřil místo to jen takovému muži, o kterémž se může předpokládati, že povede divadlo způsobem důstojným země a umění.

Avšak, pánové, divadlo jest věcí zcela zvláštní; jest nám tu činiti s faktory, kteří sterým a tisícerým způsobem kontrole se vymykají. Činitelé, z nichž nám tu třeba sestaviti summu, jsou právě lidé, a pánové, s lidmi nelze počítati tak bezpečně jak s číslicemi. Jak řečeno, oni právě vymykají se přísnému rozpočtu, a tu třeba ve mnohém ohledu poshověti, třeba uvažovati poměry a okolnosti; a tak stává se někdy, že výsledek není takový, jakž bychom ovšem si jej přáli. Také dvorní divadlo, jež snad je desetkráte lépe nadáno než divadlo zdejší, nevyhovuje v každém ohledu požadavkům umění a obecenstva. Přihodilo se nám někdy, že v dvorním divadle ve Vídni bývala časem i představení velmi slabá; dožili jsme se toho, že i tam časem nejdůležitější obory byly zastávány velmi slabě a nedostatečně, poněvadž právě ty věci nejsou v moci intendance samé, nejsou v moci ředitelstva. Ba i tenkráte, kdybychom vynaložiti chtěli nesmírné summy, přece bychom zůstali závislými na dobré vůli členů, kteří na ústavě účinkují.

Slavný sněm může tudíž býti ubezpečen, že zemský výbor učiní vše, co bude moci, aby takového napomenutí či připomenutí nebylo nijak zapotřebí.

Při hlasování byl návrh Skrejšovského většinou hlasů zavržen.

Téhož dne kommisse rozpočtová navrhovala, aby se vynechalo 600 zl., kteréž výbor zemský postavil do rozpočtu na *adjunkta architekta zemského.* Dr. Schmeykal jménem výboru zemského hájil tuto položku, a dokazoval její skutečnou potřebu, přimlouvaje se za její schválení. Poslanec Wolfrum, člen kommisse rozpočtové, rozumoval takto: Co země stavěla za minulých deset let, na to kommisse nemohla hleděti, nýbrž jí bylo přihlížeti jenom k tomu, co jest preliminováno na rok 1863; tu pak veškerý stavební náklad je rozpočten summou 25.805 zl., a když architekt stojí 1332 zl., dělá to něco přes 5 pct. celé summy, jež se má prostavěti; takový výdaj za dohlídku je dost veliký, a netřeba ho ještě zvětšovati novými 600 zl. – Dr. Rieger, odpovídaje Wolfrumovi, přednesl toto (n. Sten. 1643):

Myslím, pánové, že názor pana řečníka přede mnou je naprosto nesprávný. Zemský výbor není s to, aby pokaždé měnil své stavební úředníky dle toho, staví-li více neb méně. Ku př. v roce právě minulém stavěl zemský výbor mnohem více, a nezvýšil proto počet úředníků, což by byl musil učiniti, měl-li jednati důsledně dle návrhu pana poslance Wolfruma. Pánové, vidíme v praktickém životě, jak se věci mají. Každý větší statkář má svého správce staveb nebo stavebního mistra, jenž musí zcela řádně služby konati; statkář dává mu obyčejná procenta anebo i služné, snad také deputát, dříví, byt a nevím jaké výhody. Tomu všemu nemůže tak býti při architektu zemském; ten musí míti svůj byt zde v městě, musí jej zde platit, a my mu nemůžeme vykázati deputát. Architekt zemský pak jest povinen dohlížeti stále na veškeré budovy, jež jsou majetkem zemským; bez ohledu, má-li se něco stavěti čili nic, je stálá znalecká dohlídka na budovy nutna za tím účelem, aby, okáže-li se někde nějaký nedostatek, byl bez odkladu odstraněn; neboť je to známou věcí, že se často malými opravami ujde opravám ne-li stavbám velkým, ba jest to pravidlem, zanedbají-li se opravy malé, tedy za rok, neb snad za půl roku nastane potřeba předsevzíti opravy velmi značné nebo dokonce stavěti znova. To, pánové, jest příčinou, proč míváme dozorce staveb a proč je stále honorovati musíme.

Uvážíme-li, pánové, že zemský stavitel, o němž se tu jedná, má dohlížet nejen na stavební objekty patřící zemi zde v městě Praze, ale má též dohlížeti na veškeré statky zemského fondu, že za tím účelem častěji bývá vysýlán do Libčan, Okrouhlice, Liboce, Hostivaře a na jiné majetnosti zemské, jichžto jen zde v okolí Pražském jest asi deset dosti složených, k nimž náležejí mnohé objekty zcela malé, tedy, pánové, uznáte, že se tím ztratí mnoho času. Zemský výbor při stavbách těch řídí se tím míněním, že nejprospěšněji jest, aby se stavby takové daly prováděti skrze podnikatele v nájmu; ale kdekoli se to děje, tam vždy je třeba dohlídky na stavbu, abychom se přesvědčili, že nájemce stavby, že podnikatel stavby staví skutečně podmínkám stavby přiměřeně, že užívá materialu, jehož užívati má, že vůbec ve všech kusech řídí se dle projektu. Rovněž tak musí býti stavba též kollaudována a stavební účet revidován. Pánové! Nemám ta akta po ruce, avšak vy byste ustrnuli nad velikým množstvím prací podaných za příčinou veškerých těchto budov, co vše se v té příčině musilo vykonati. Jest tedy tuším patrno, že to není přespříliš, jsou li tu dvě osoby za tím účelem, uvážíme-li, že toliko v Praze patří zemi asi 50 objektů stavebních; zvláště pak uvážiti třeba, že všecky ty rozsáhlé budovy ústavů našich, jako zejména káznice, blázinec, porodnice v několika odděleních, že všecky ty budovy přešly ve správu zemského výboru, kdežto dříve nebývaly v jeho správě, že tedy práce vzrostly neobyčejně, tak že zemský výbor seznal potřebu, aby za tím účelem a za příčinou nutného rozšíření ústavů těch získal ještě jiné reality, na kteréž na všechny se musí dohlížeti.

Konečně třeba uvážiti, že zemský architekt jest předně stavebním a hospodářským správcem zemského výboru. Jest tu množství správek a obstarávek, kteréž nelze vždy napřed ani oceniti ani zadati akkordem ani v licitaci, když se jedná jen o pár zlatých, snad o 20 až 50 zl. Tu by vypsání dražby a zřízení kommisse k tomu způsobilo více obtíží a výloh, a nezbývá nic jiného, než provésti všecky takové věci ve

vlastní režii; a k tomu jest tu stavitel, jemuž se ukládají podobné práce a malé správky rozličných objektů stavebních, jako kamen, všelikých přístrojů domácích a podobných potřeb. Všecky tyto věci, tyto nákupy, jednání se zednickým mistrem, s nájemcem stavby, konečně dohled při stavbách zemského výboru vyžadují mnoho času, a pánové poznají z toho, že to dokonce není mnoho, jsou-li tu pro tyto rozsáhlé práce dvě osoby, že tedy přibrati assistenta jest naprosto nutno.

Ač za návrh výboru zemského přimlouvali se i jiní, byl přece přijat návrh kommisse rozpočtové, a položka 600 zl. na adjunkta architektova škrtnuta.

K ulevení bídy povolil tento sněm celkem asi 175.000 zl. na stavbu silnic v horách Krušných a Krkonošských. Na obyčejnou potřebu při stavbách *silnic* v zemi výbor zemský postavil 70.000 zl. do rozpočtu na rok 1863, avšak sněmovní kommisse rozpočtová škrtla tuto položku. S tím nemohl býti spokojen dr. Rieger, přísedící výboru zemského, do jehož referátu silnice náležely a kterýž celý odbor pro stavby silniční a vodní při výboru zemském organisoval a o kommunikace zemské horlivé se staral. Když ve 47. schůzi dne 15. dubna dotčený návrh kommisse rozpočtové přišel k jednání, dr. Rieger opřel se mu touto řečí (č. Sten. 1671):

Pánové! K nemalému podivení svému četl jsem zde velmi krátká slova: „70.000 zl. na stavbu silnic se nepovoluje." Říká se: krátce ale dobře; to zde jest sice krátce ale nedobře. Nebo, pánové, byla by to věru smutná věc, kdyby země Česká na své silnice pro celý rok pranic vydati nechtěla. Kommisse odůvodnila návrh svůj tím, že není zde žádné předlohy. Já, pánové, jakožto referent u zemského výboru v této záležitosti musím se proti tomu ohraditi, že slavná kommisse mne v té věci o vysvětlení nepožádala. Já bych byl mohl kommissi podati vysvětlení v tom smyslu, že ovšem byly zde předlohy potřebné, a sice v nemalém počtu, že jsou zde též závazky starší, na základě předešlých ustanovení ministerstva, z doby, když ještě ministerstvo v těch

věcech rozhodovalo, a dále též na základě závazků, které již zemský výbor v té věci na se vzal, poněvadž se tomu vyhnouti nemohl, ježto mu byly předloženy od místodržitelstva, kteréžto návrhy silnic žádným způsobem odkládati se nemohly. V tom smyslu musím připomenouti, že zemský výbor zejména povolil též, co vlastně prve již ministerium bylo povolilo, totiž, že se má vystavěti silnice od Friedberka a Neuhäuslu do Heuraflu, kdežto jest ono velké skladiště na dříví, které se těmi místy musí převážeti po silnici, poněvadž se voda tam splavnou učiniti nemůže; neboť činily se již zkoušky a plány se vyhotovily, ale ukázalo se, že by náklad na upravení řeky přes tak zvanou Čertovu Stěnu byl ohromný; pročež se pro příliš příkré a četné skály k tomu upravení řeky ku plavbě přistoupiti nemohlo. Stavitelské ředitelstvo navrhlo tudíž, aby se místo upravení řeky vystavěla silnice, která by sprostředkovala spojení mezi Heuraflem a Vyšším Brodem. K tomu cíli je třeba 10.000 zl.; 10.000 zl. je krom toho zemský výbor ještě dlužen na silnici již od ministeria povolenou, totiž z Jablonce do Vojtěšic; taktéž na jinou silnici, která jde z Karlových Varů do Marianských lázní, 1946 zl., summu tu taktéž od ministeria již povolenou; konečně je také již povolena subvence na silnici ze Žatce přes Rokytnici a Zbiroh ke spojení s tamějším nádražím, a silnice ta je rozpočtena na 97 tisíc a několik set zlatých. To jsou ty platy, které již ze dřívější doby byly nám uloženy nutně, kterým se tehdá vyhnouti ani nemůžeme.

Jsou tu ale mimo to jiné projekty, a sice hotové a vypracované projekty důležitých silnic zemských, které vyžadují 80.000 zl. podpory, kteráž se od země žádá. Kdyby tedy slavná kommisse nás byla v tom ohledu požádala, byli bychom ji mohli úplné projekty předložiti; výbor zemský plánů těch nepředložil, neboť nám nebylo známo, že toho je potřebí, jelikož jsme myslili, že finanční výbor nemůže se spouštěti do zkoušky projektů stavebních a silnic, že to jeho úlohou není; ale kdyby nás byl o vysvětlení požádal, bylo by se mu se vší ochotou podalo.

Pánové, z toho vidíte, že položka, kterou zemský výbor před slavným sněmem požádal, 70.000 zl., nejenom že není velká, ale ona jest až příliš malá, a zemský výbor jenom v přílišné skromnosti, a aby se obtíže a břemena země ještě nezvýšily, obmezil se v té malé summě. Ale já myslím, že by sněm moudře jednal, kdyby povolil 100.000 zl.; my bychom ve výboru zemském těch 100.000 zl. letošního roku ještě velmi užitečně vynaložili ve prospěch celé země.

Pánové! Vydávání na silnice zemské není vlastně žádné vydání; to jest vlastně jen půjčka fondu, kterou země svým časem rozmnožením bohatství národního splácí; to je půjčka, která všem stranám národního hospodářství stejně prospívá. Já připomínám především industrii naši a náš obchod. Když industrie naše a obchod náš nebudou míti silnic, povede se jim tak, jako rybě bez vody; nebo silnice jsou pravou vodou, bez níž nelze žíti obchodu a průmyslu. Ale nezapomínejme, pánové, za novější doby změnily se podstatně i poměry naše vzhledem k hospodářství selskému. Také sedlák potřebuje nyní silnice, a to ve mnohem větší míře, než za starodávna. Za starodávna sedlák byl takřka přivázán ke hrudě a nehýbal se. Co produkoval, to též strávil. Z nejbližšího okolí nevyšel. Nyní jsou věci jinaké. Poměry našeho hospodářství jsou velice stíženy; veliké daně a konkurrence jiných zemí tíží rolníka; nyní po železnici nám přichází za milliony obilí z Uher a odjinud, a to přichází k nám v tak mírné ceně, že náš hospodář je za tuto cenu prodávati nemůže; tu je tedy hospodář poukázán, aby svou činnost obrátil k výrobě takových plodin, které se lépe zpeněží; on musí hledět, aby sil řepku, aby sázel burák neb cukrovou řepu, slovem musí pěstovat všeliké industrialní rostliny, a tím způsobem je nucen též o to se postarat, aby výrobky a plodiny své na další prostory, až k továrnám, odváděti mohl. Pak, pánové, já myslím, že všichni mně přiznáte, že rovněž průmyslník jak obchodník, tak i sedlák a hospodář, že každý silnice v největší míře potřebuje; prosím Vás tudíž snažně, pánové, kdyby slavný sněm nechtěl přistoupiti k návrhu,

*

který bych já učinil za svůj, aby přijal aspoň, jak to zemský výbor ve své celosti navrhuje, t. j. aby povolil 70.000 zlatých.

Já pro svou osobu mohl bych býti spokojen, kdybyste dotaci chtěli snížiti; kdykoli by místodržitelstvo od zemského výboru žádalo peníze na silnice, řekl bych prostě: je mi líto, pánové, nemohu nic dát, není tu ničeho. — a tím bych měl usnadněnou práci. Ačkoliv pan referent nás prohlásil minule za poloviční ministeriální nebo dvorní rady, myslím, že bychom ani polovičními nebyli (Veselost), kdyby se nám tímto způsobem práce ulehčila.

Obracím se též ke slavnému místodržitelství a prosím, aby se vyjádřiti ráčilo, může-li to býti, aby se v království Českém na silnice pro celý rok nic nepovolilo; myslím, že by to bylo věru neslýchané, a že v žádné jiné zemi se nic takového nestalo; a prosím tedy, aby slavný sněm tu položku přijati ráčil.

Baron Kellersperg dovozoval, že je skutečná potřeba, aby na stavbu silnic položila se do rozpočtu zemského nějaká summa, i že 70.000 zl. není na to v Čechách nic mnoho. — Když byl dr. Görner obnovil původní návrh výboru zemského, aby se ustanovilo 70.000 zl. na stavbu silnic, byl návrh Riegrův na 100.000 zlatých znějící většinou zamítnut, a návrh Görnerův ke spokojenosti Riegrově přijat.

Podobná tomu neshoda vznikla stran *kásnice* na Hradčanech stojící, kteráž tehdáž měla ze správy státní přejíti do správy zemské. Za účelem oddělení pohlaví mužského od ženského bylo při tom provésti některé stavby v domě kásnice, na něž výbor zemský postavil do rozpočtu 14.000 zl.; kommisse rozpočtová však tuto summu snížila na 2000 zl. Kásnice též náležela do referátu dra. Riegra, pročež on jal se dokazovati potřebu onoho navrženého nákladu (u. Sten. 1674):

Pánové! Musím se taktéž prohlásiti proti návrhu kommisse.

Jednalo se zde ve slavné sněmovně o té otázce, mohou-li vládní kommissaři přicházeti do kommissí z vlastní moci své. Byl podstatně kladen důraz na to, že jest si přáti,

aby přicházeli, poněvadž jsou s to podávati vysvětlení. Avšak nedávno odepřelo slavné místodržitelstvo odesílati kommissaře do kommissí, stojíc na tom mínění, že tam vůbec choditi nemají, nejsou-li *oprávněni* přicházeti tam v každé době. Zemský výbor, pánové, jenž jest Vaším organem, jak živ nečinil té praetense, aby směl přicházeti do kommissí, kdykoli se mu zlíbí, ale myslím, že nebylo to také v úmyslu slavného sněmu, vylučovati z kommissí členy zemského výboru, vyšedší ze slavného sněmu; a že v tom případě, kdy kommisse potřebují vysvětlení z některých departementů, bylo by prospěšno bývalo pozvati do kommisse přísedícího zemského výboru, jehož se to týče; a mohu vás, myslím, jménem zemského výboru ujistiti, že by každý z nás byl považoval za svou povinnost, aby se tam dostavil. (Hlas: Zcela jistě.) Bohužel nestalo se tak ve případě, jejž máme před sebou, a musím si dovoliti, sděliti o té záležitosti několik slov se slavným sněmem.

Věc má se takto. Dříve byla tu káznice, v níž byl chováni káranci jak ženští tak i mužští. Zařízení to změněno později v ten způsob, že byly ženské káranky ponechány nahoře na Hradčanech, a že ženské trestanky ze provinciální trestnice dole od sv. Václava taktéž dány byly nahoru, tak že ústav nahoře na Hradčanech jest čistě ženský, chovaje rovněž tak trestanky jakož i korrigendky ženské. Naproti tomu byli mužští korrigendi shora s Hradčan převedeni dolů do provinciální trestnice u sv. Václava a dáni tam do zvláštního oddělení. Když pak nyní bylo zemskému výboru uloženo, aby převzal veškeré ústavy zemské, bylo by to bývalo jeho úkolem, aby mužské korrigendy, nalezající se v té chvíli u sv. Václava, převedl nahoru, a ženské trestanky, kteréž jsou v káznici, opět dal nazpět dolů k sv. Václavu. Uznáte, pánové, že se to nemůže státi obratem ruky. Provinciální trestnice u sv. Václava není té chvíle pro osoby ženské zřízena, a je třeba učiniti prve náležitá opatření, aby tyto ženské trestanky mohly tam býti uvedeny; rovněž tak třeba učiniti u nás na Hradčanech zvláštní

opatření, aby spojením káranců obojího pohlaví netrpěla ani moralita, ani disciplina ani policejní řád ústavu. Rovněž také žádá slavné místodržitelstvo, aby trestanky, nalezající se na ten čas v káznici, t. j. v ústavě korrigendů, jakož i mužští korrigendi tam se ženskými pospolů nezůstali. Netřeba mi, pánové, široce vykládati, z jakých důvodů se to děje. Jeť na jevě, kdyby tyto osoby obojího pohlaví v takových stycích k sobě se nacházely, že by to bylo moralitě podstatně na ujmu.

Vláda podala zemskému výboru positivní vyzvání a žádala, aby zemský výbor, dříve než ústav přejme, taková opatření učinil, jimiž by se způsobilo, aby byla obojí pohlaví úplně od sebe odloučena. Kommisse odvolává se k tomu, žeť pak přece osoby obojího pohlaví dříve byly také pospolu v jedné budově, a že by přizpůsobení budovy tolik nestálo. Ano, pánové, v takovýchto věcech nelze nic říkati a priori; o takovém ústavě a jeho upravení je těžko souditi hned podle stavebního plánu; tuť nejlépe jest podívati se na věc na místě samém a ji vyšetřiti. Kommisse byla by se tedy měla odebrati na místo samé a vyšetřiti věc. Ona toho neučinila, a nemůže se to vlastně na ni skládati, aniž toho od ní požadovati; kdyby však nebyla sobě obtěžovala, nás ve věci té se otázati, tedy bych jí byl zajisté mohl podati potřebná vysvětlení.

Pánové! Zemským výborem a vysokým místodržitelstvem byla sestavena smíšená kommisse, jež měla místnosti venkoncem prohlédnouti; kommisse ta byla konána za pomoci znalců, zejména ředitele provinciální trestnice p. Häusla, kterýž v oboru tom jest jakousi notabilitou, a za přítomnosti lékařů a znalců stavitelství. Na základě dobrozdání této kommisse, přijatého ve shodě jak od zástupců zemského výboru tak i od zástupců slavné vlády, byl zhotoven plán, jejž mohu ovšem též předložiti slavné sněmovně, aby veň nahlédl každý, kdo by v té věci měl jakousi pochybnost. Pánové, jestliže se dřívější budova k tomu hodila, aby v ní chováni byli buď trestanci nebo káranci, a to obojího po-

hlaví, tedy právě, když s toho sešlo, bylo celé zařízení domu změněno. Byltě tehdá právě dům přizpůsoben k tomu, že má napříště sloužiti jen jednomu pohlaví; pročež všeliké rozdělení, jako dříve stávalo, bylo zrušeno a proměněno; některé místnosti, k jistým účelům určené, byly upraveny pro účely jiné, tak že nyní, kdyby se to vše mělo vrátiti ke starému pořádku, bylo by třeba věc zaříditi zcela jinak.

Podstatnou potřebou bylo by zejména zbudování značně vysoké zdi po délce velkého nádvoří. Tato zeď musí býti provedena do značné výšky, aby se stala nemožnou všeliká kommunikace káranců mužských a ženských vespolek, aby si nemohli z oken do dvora dávati znamení, rozmlouvati spolu a t. d. Zeď ta jdouc dvorem budovy, musí býti při výšce své přiměřeně silna a působí již sama značnou výlohu. Druhým podstatným požadavkem jest zařízení kuchyně pro ženské pohlaví, protože by se nynější kuchyně musila ponechati mužskému pohlaví. Avšak, pánové, ke kuchyni patří ještě všelicos, ke kuchyni patří mimo to ještě špižírny, jakých zapotřebí jest pro tak veliký počet lidstva, aby se potraviny dobře uchovaly, jako na př. zelí, hrách (Veselost) a jiné viktualie. Vše to musí býti uschováno ve přiměřených místnostech, to jsou tedy nové výlohy; musíme míti malé skladiště, musíme míti prádelnu, neboť třeba se postarati o veškeré prádlo pro tento značný počet osob. Prádlo to se musí sušiti v domě a ne mimo dům: jest tedy nutno založiti sušárnu. To se zřídí v 1. a 2. poschodí. Je tu dále třeba místností pro mandlování prádla a co vše tu dále je zapotřebí. K tomu všemu musejí tu býti zvláštní schody, zkrátka, musí to býti jako zvláštní dům neb skutečně na dobro oddělené křídlo domu pro všecky tyto potřeby.

Pánové! Za našich dnů se nevystaví ani takový dům ani tak veliká zeď, vše dohromady za 2000 zl. Pánové, právě tak mohlo by se říci: Ustanovuji, aby se babylonská věž vystavěla za 2000 zl. Kde končí možnost věci, tam končí platnost usnešení; chtějíce jednati platně, musili bychom

tedy prve nahlédnouti do plánu a přesvědčiti se, je-li možné, zříditi všecky ty místnosti za ty peníze.

Podotýkám tu ještě, že pro novou prádelnu, již bude zříditi nutno, jakož i pro kuchyň, bude také zapotřebí vodovodu. Konečně jest ještě zapotřebí značných oprav, aby se obnovila druhá zeď, která jde do zadu k Černínskému domu; tato jest velice nízká a sešlá, a není tudíž zcela bezpečna. Co se týče umístění ženských káranců, nebylo k věci tak přísně hleděno, poněvadž se předpokládalo, že jim konečně nebude tak snadno přelézti zeď, jak tomu jest u mužů; u těchto tedy třeba použiti lepších opatření.

Pánové! Z obrázku, jejž jsem Vám načrtal, se přesvědčíte, že se to vše nedá pořiditi za 2000 zl., a že rozpočet, jak je předložen, není příliš vysoký. Mohu vás ostatně ujistiti, že zemský výbor bude si počínati se všemožnou hospodárností. Ale, pánové, že se ta stavba provésti musí, toť je přece patrno, jestiť to nezbytnou podmínkou, již klade místodržitelstvo. Praví-li kommisse ve článku 12: „Zemskému výboru se ukládá, aby převzal správu Pražské káznice a učinil k tomu potřebná opatření," tož nepochopuji, jak mohla kommisse na druhé straně vyškrtnouti z rozpočtu peníze k tomu cíli určené. Zdaliž je slavná sněmovna s to, aby se usnesla: „Nařizujeme místodržitelstvu, aby bez dalších okolků vydalo káznici zemskému výboru," pak jsem s návrhem úplně srozuměn; ale poněvadž místodržitelstvo činí stavby ty nezbytnou toho podmínkou, a poněvadž káznice nebude nám jinak odevzdána, leč když se vykonají tyto stavby za příčinou rozdělení pohlaví, jak byly od kommisse navrženy, — tu, pánové, nezbývá nic jiného, než věc povoliti.

Podotýkám jen ještě jedno. V návrhu kommisse bylo na to poukázáno, že prý již musí tu býti zařízení, jímž odděleny jsou káranky od trestanek. Pánové, jest mi sděliti s vámi z názoru vlastního a znalosti věci, že tomu tak není. Nevím, na čem se to zakládá, ale ustoupilo se úplně od tohoto původně zamýšleného oddělení obojích kategorií, totiž

káranek a trestanek, a komu bylo lze prohlédnouti si ústav ten, ten zajisté uviděl, že obě tyto kategorie, káranky i trestanky, pracují tam společně v jednom pokoji a t. d. Nuže, pánové, děje se to z dobrých příčin. Vy si snad pomyslíte, že korrigendky čili káranky mohly býti pokaženy tou společností trestanek; avšak, pánové, jest tomu právě naopak, a jeptišky, kteréž nyní káznici spravují, pokládaly spojení korrigendek čili káranek a trestanek za nezbytnou podmínku, aby se korrigendky polepšily. Proč to? Pánové, v kategorii ženských trestanek nalezají se, ovšem ne vesměs, ale aspoň z větší části, dosti pořádné osoby; tím jest větší jich část; pravím to ovšem cum grano salis. (Veselost.) Ženské trestanky jsou totiž z největší části vražednice dětí, osoby, kteréž veliká míra jich stydlivosti svedla ke zločinu. Ženské korrigendky však jsou z největší části nenapravitelné; jest to ta nejspustlejší, nejšpatnější cháska, již možná nalézti, ba horší, než ji nalezáme v trestnicích. Ženské trestanky bývají z domova uvyklé práci, bývají osoby pilné a pořádné, jak jsem již podotekl, ony slouží tedy ostatním trestankám za vzor (Veselost), ony jsou předními pracovnicemi, a od těch dob, kdy zařízení to bylo zavedeno, byl u káranek pozorován podstatný pokrok, poněvadž právě káranky ve pracovnách braly si příklad ze trestanek; a poněvadž se to zpozorovalo, tedy nepokládáno za potřebné jich od sebe oddělovati, a proto není také žádných opatření, kteráž by je od sebe oddělovala.

Kdyby se však pro budoucnost mělo rozdělení káznice a trestnice provésti, nemohlo by se to díti jinak, než tím, že by se podnikly potřebné stavby, jimiž by se zároveň rozdělení obojího pohlaví provedlo.

Rozpředla se z této příčiny dosti velká debata, avšak návrh výboru zemského nenašel žádného přímluvčího. Z důvodu Riegrem dotčeného, že trestanky dobře působí na káranky, kardinál arcibiskup kníže Schwarzenberg přál si, aby v káznici Hradčanské zůstaly ubytovány trestanky vedle káranek, a káranci aby zůstali v mužské trestnici u sv. Václava, a tak nebylo by potřebí v káznici nic přestavovati. Hrabě Lev Thun dovozoval po-

třebu, aby prozatím nic se neměnilo, ale příště aby se předsevzala podstatná reforma káznice. Členové kommisse rozpočtové K. L. Klaudy a Skrejšovský zastávali se jejího návrhu; poslednější zvláště upozorňoval, že ženských káranek jest na Hradčanech toliko 22, mužských pak káranců u sv. Václava, odkudž mají přijíti na Hradčany, 98, dohromady 120, a k vůli tak nevelkému počtu že není snad potřebí velkých přestaveb v domě, kde dosud chováno bylo 400 ženských trestanek a káranek. — Dr. Rieger, poradiv se s jinými členy výboru zemského, promluvil podruhé k věci takto (n. Sten. 1682):

Pánové! Kommisse, či řečník její (Klaudy) vyslovil to mínění, že bylo úlohou kommisse přistoupiti k podstatě věci, totiž sebe se tázati, co se má stavěti a jak se má stavěti. Chci již otázku tu, bylo-li to úlohou kommisse budgetní, ponechati ve své míře; já nemyslím, že by se na př. finanční kommisse při určování státního rozpočtu měla obírati otázkou, co a jak se má stavěti a co nemá; chci o tom pomlčeti, nejsou-li otázky ty spíše úlohou exekutivy. Ale to musím opětovati, že by zemský výbor vždy byl býval ochoten podati potřebná vysvětlení, a zemský výbor lituje jen, že se žádných vysvětlení na něm nežádalo. Sháněli-li se členové kommisse po zprávách zde i onde, a snad bezvýsledně,*) tedy nepochopuji, proč se neobrátili raději k nejbližšímu pramenu, jejž mají zde ve sněmovně samé.

Obraceje se k věci samé, musím ještě na jednu okolnost upozorniti. Neustále se poukazuje k tomu, že se nyní v káznici chovalo jen 125 neb 150 osob; toť pravda, jak věci dnes se mají. Avšak, pánové, příčina, proč jich dnes je tak málo, vězí podstatně v tom, že není žádných místností pro ubytování káranců a úřady musí tedy u přijímání jich šetřiti větší opatrnosti, než by jinak se dělo. Pánové, kdo na venkově žije, ten zajisté ví, že jest tam mnoho osob nebezpečných, osob, jež jsou na obtíž veškerému obyvatelstvu, a u nichž by bylo velmi žádoucí, aby byly dány do takového domu. Tu není však nyní pro ně žádné místnosti,

*) Tak Skrejšovský vyprávěl o sobě.

a kdyby o tu věc bylo postaráno, tedy bychom zajisté shledali, že by byl počet káranců brzo větší.

Jak se věci mají, pánové, jest mi se přiznati, že naše donucovací pracovna a káznice není nikterak ústavem vzorným. Nalezá se již po delší dobu ve stavu, v jakém nyní jest, a v ohledu tom také nestalo se ničeho, co by vlastně náleželo ústavu humannímu. Nechci tím říci, že by ženské oddělení nynějšího ústavu nebylo dobře vedeno, naopak, musím z vlastního názoru o věci vydati jeptiškám svědectví, že řídí ústav ten výtečně, že i káznice je v každém ohledu dobře opatřena a vše v úplném pořádku. Avšak, pánové, myslím, že nedostatky zakládají se v povaze věci samé. Ústav měl původně ten účel, býti i ústavem detentivním i korrektivním; za takový byl také prohlášen; dnes však bohužel jím není.

Jsou tam pohromadě osoby, o nichž lze s určitostí říci, že nejsou naprosto žádné nápravy schopny, že tedy nejsou žádnými korrigendy, že nejsou napravitelnými. Jsou tam však též osoby, kteréž by se ovšem polepšiti daly. Pánové, jsou tu teda osoby, při nichž společnost lidská a úřadové dávno se vzdali úmyslu, je napraviti, které snad jsou již také ve starším věku, ale které jsou lidské společnosti nebezpečny a škodlivy, a kteréž je třeba držeti toliko ve vazbě, tak jako se drží divoké zvíře. Mám za to, pánové, že by bylo úlohou slavné sněmovny, tyto dvě kategorie od sebe odloučiti, a to sice tak, aby ti, kdož jsou individua společnosti lidské obecně škodlivá, a jež společnost ve svém vlastním zájmu, pokud státní zákony to připouštějí, musí ve vazbě držeti, tvořila jeden oddíl, a ta individua, u nichž náprava jest možná a předzvídati se dá, aby tvořila oddíl druhý. Já jsem, pánové, učinil návrh ten zemskému výboru, jenž tam také v principu byl přijat. Bylo mi na to uloženo, abych přípravné práce konal. Vyšetřovali jsme tedy věc předběžně, a podstatně na základě tom jsme shledali, že malý dům hrabat Černínů, jenž se nalezá vzadu za káznicí, hodí se k účelu tomu, kdyby byl k tomu cíli

upraven, tak že by mohl sloužiti za ústav korrektivní pro mladší lehkovážná individua, někdy i z dobrých rodin pocházející.

Já jsem, pánové, na své poslední cestě v Anglii a ve Francii navštívil ústavy podobné, abych seznal jich zařízení, pokud mi to možno bylo. Mám pak za to, že jest nám v ohledu tom mnohému se učiti a mnohé věci následovati; avšak jak řečeno, musil by celý ústav býti reorganisován, přihlédaje vždy k těmto dvěma kategoriím individuí, jichž odloučení je naprosto nutno, má-li býti dosažen rovněž tak první, jakož i druhý účel ústavu.

V této příčině shodoval bych se podstatně s návrhem Jeho Excellence hraběte Lva Thuna, aby se věc odložila prozatím ještě na rok a aby se zemskému výboru poskytla příležitost, by plán svůj připravil a slavnému sněmu ve příštím zasedání návrh podal.

Já úplně uznávám, že požadavky na stavby ku pouhému přizpůsobení budov jsou velmi značny a sice tím značnější, uváží-li se počet káranců, kteří se tam mají přijmouti. Avšak, jak řečeno, zemský výbor byl jednak usnešením slavného sněmu donucen, aby káznici přejal, s druhé strany pak žádalo slavné místodržitelstvo, aby se zavedlo odloučení pohlaví; a ježto to není na jiný způsob možným, musil zemský výbor přistoupiti na návrh stavitelův. A nezapomínejte, pánové, že stavba nekoná se zdáním a vírou, nýbrž kružidlem a měřítkem. Nezbývá nám teda nic jiného, než přijmouti plán architektův, jak schválen byl kommissí znalců. Kdyby se však slavný sněm klonil k tomu, ponechati nynější stav věcí ještě na rok a dáti později ústavu ještě jiná zařízení, tož myslím, že by se to velmi dobře učiniti dalo tak, aby se snad prozatím v ústavě tom umístili pouze korrigendi mužští, kdežto bychom korrigendky ženské, jichž počet bývá vždy jen skrovný, snad mohli opatřiti jinde na venkově aneb v některém klášteře. To bylo by snad nejprospěšnější, a já ve srozumění s ostatními pány členy zemského výboru přistupuji k návrhu Jeho Excellence hraběte

Lva Thuna, dle něhož odpadá také položka 2000 zl., poněvadž se stává pak zbytečnou.

Po dalších promluvách hr. Františka Thuna, barona Kellersperga a zpravodaje Taška přikročeno ke hlasování, a tu přijat odročovací návrh hr. Lva Thuna, při němž prozatím odpadl všeliký náklad na přestavování. Usnešení znělo: „Zemskému výboru ukládá se, aby prozatím ještě nepřevzal správu Pražské káznice docela, nýbrž aby poměry správní, jak jsou, ještě na letošní rok ponechal a ve srozumění s c. k. vládou v uvážení vzal, zdali a jakým způsobem by mělo zemské zastupitelstvo i dále pečovati o přechovávání obojího pohlaví, a zvláště zdali k tomu cíli nynější káznice Pražská má se podržeti, i aby o tom sněmu při počátku nejbližšího zasedání podal zprávu a příhodné návrhy."

Ve 48. schůzi dne 16. dubna při vyřizování rozpočtu zemského přišla řada na fond porodnice. Kommisse rozpočtová navrhla, aby zvýšily se platy za opatřování v oddělení platícím čili tajném. Zástupce vlády dokazoval, že takové zvýšení může se státi toliko *v usrozumění s vládou*, poněvadž když porodnice, dům nalezenců a blázinec odevzdávaly se ze správy státní ve správu zemskou, byla připojena výminka, že poplatky za ošetřování v těch ústavech nemohou se měniti bez přivolení vlády. — Poslanec Laufberger toto mínění přijímal za své a odůvodňoval je tím, že tyto poplatky mají povahu tax. — Dr. Rieger odporoval Laufbergrovi a tím i požadavku místodržitelskému (č. Sten. 1705):

Já, pánové, nechci mluviti o věci samé; ale chci se jenom ohraditi proti tomu způsobu, jakým pan poslanec Laufberger chce rozuměti autonomii sněmu zemského. On totiž má za to, že cokoli je taxa, náleží vládě, a že tudíž sněm zemský nesmí ustanoviti taxu vzhledem k porodnici.

Co je vlastně taxa? Taxa je latinské slovo, které znamená jistou určitou cenu aneb jistou určitou dávku, jistý vyceněný plat, taxatio. Pánové, taxu může udělati kdokoli, i privátní člověk, a když sobě řezník na svůj krám pověsí taxu a řekne, já prodávám libru hovězího a libru telecího za tolik a tolik, je to také taxa; ale že by ji musilo právě jen ministerium povoliti aneb snad dokonce říšská rada, tomu nerozumím.

Myslím tedy, že když zemský sněm má autonomii svou vzhledem k porodnici, když porodnice jest ústav zemský, ze zemského fondu placený, následuje z toho, že zemský sněm může porodnici i dokonce zničiti, kdy by se mu líbilo, a důkaz toho je, že jsme právě před krátkým časem velmi důkladně o tom jednali, má-li se zrušiti dům a ústav nalezenců. Když tedy zemský sněm může zrušiti porodnici, mohl by konečně, kdyby totiž chtěl býti tak velikomyslným, — každou ženu přijmouti do porodnice zdarma, to jest, mohl by zrušiti celou tu taxu; ale on také může ji zvýšiti, a mínění, že by to nesměl udělati beze svolení vlády, to je patrný blud, poněvadž on tu vždy ještě udílí lidu dobrodiní; a kdo toho dobrodiní a v těch podmínkách, jaké sněm položí, užívati nechce, nemusí toho užívati a může se jinam obrátiti. Ale že by se sněmu mohlo od kohokoli jiného předpisovati, kolik smí žádati, to naprosto popírám. (Výborně!)

Poslanec Waidele srovnávaje se s vládou a s Laufbergrem, namítal proti výkladu Riegrovu, kdyby ty poplatky za ošetřování zakládaly se na právě soukromém, že by se musily vymáhati pomocí soudů, ale poněvadž vláda je dává vymáhati prostředkem úřadů politických, že teda jí také přísluší hlas při jich ustanovování. — Baron Kellersperg opětoval, že výbor zemský přijal dotčené ústavy s onou výminkou. — Dr. Rieger na podporu svého mínění přednesl nově toto (n. Sten. 1706):

Slavný sněm přejal ústavy v tom stavu, v jakém nyní jsou; přísluší mu však zajisté též legislativa vzhledem k ústavům, které země vydržuje, a rozumí se samo sebou, že sněm nemůže býti vázán na věky věků, aby je zachovával v tomtéž stavu, v jakém je byl přijal. Neboť to zakládá se v povaze věci; vždyť lidský duch neustále pokračuje; tak se okáže snad časem, že bude třeba ústavy ty zříditi zcela jinak, aneb že snad bude třeba zrušiti je úplně, poněvadž udržování jich snad více nebude se pokládati za vhodné. Zde však jde prozatím jen o to, jakým způsobem stravovati a opatřovati obyvatelstvo ústavů. Vzrostou-li výlohy za stravování, tedy má ovšem, jak myslím, země právo, zvýšiti také

poplatky, nebo-li zvýšiti pense, kteréž vybírá od jednotlivých osob, jež ústavu toho používají. Vždyť bylo by přece naprosto nesmyslné, kdyby se někdo domníval, že sněm je zavázán, aby tytéž ceny, jaké jsou dnes, zachoval ještě po sto letech.

Z té okolnosti však, kterou jeden pan poslanec přede mnou uvedl, že totiž vláda pomáhá jaksi sněmu při vybírání poplatků, z té okolnosti dokazovati a vyvozovati, že sněm při určování těchto tax je též závislým od souhlasu vlády, to, pánové, je zcela nesprávno. Soudím, že taktéž hledě ke všeobecným státním poměrům, jest to ve prospěchu vlády, aby byly tu ústavy takové, aby se konaly v zemi povinnosti humanity, a jest tudíž povinností vlády státní, nepřispívá-li již k tomu všemu ničeho ze státního měšce, aby pomáhala alespoň vybírati na ně poplatky. Z toho však zajisté ještě neplyne, že by měla vláda také právo, disponovati těmito fondy; to právo má ústavně jedině a výhradně sněm. Máme ostatně i příklady, že se dokonce i osobám soukromým dává jakési privilegium k dobývání požadavků svých; připomínám jen Národní banku. Z toho tedy, jak řečeno, nelze dovozovati, že by vláda měla také právo spoluustanovovati o upotřebení platu toho.

Baron Kellersperg pravil se nyní souhlasiti s tím, co přednesl dr. Rieger; jestliže prý to, co nyní jest, promění se způsobem zákonodárským, a Jeho Veličenstvo udělí sankci osnově předložené sněmem, pak prý nemá to žádné závady. — Dr. Görner přiznával se k mínění, že ke změně poplatků ošetřovacích není potřebí zákona, ale že je to záležitost vnitřní správy. — Zástupce vlády stoje nepohnutě na svém stanovisku, učinil naposledy návrh, aby ve snesení, které se stane o zvýšení poplatků ošetřovacích, doložila se slova: „po předchozím usrozumění s vládou.“ — Když se jednalo o to, mají-li tato slova pojmouti se do návrhu hr. Fr. Thuna, odchylného poněkud od návrhu kommisse, vmísil se dr. Rieger do hovoru o to poznámkou (n. Sten. 1710):

Mám za to, že ustanoví-li sněm něco určitého, pak dohodnutí s vládou není zapotřebí, neboť pak řekl to sněm, a sněm stojí nad vládou. (Oho! v levo.) Patrně stojí sněm zemský nad místodržitelstvím, to, myslím, jest na jevě.

Baron Kellersperg odvětil hned: „Proti tomu bych se musil ohraditi a důraz na to položiti, že místodržitelstvo nestojí pod sněmem, nýbrž vedle sněmu." — Na konec byl většinou hlasů přijat návrh kommisse i s přídavkem zástupce vládního.

Po vyřízení rozpočtu pustil se sněm v též schůzi 16. dubna do jednání velmi urychleného o *řádě stavebním*. Do oné doby platil v Čechách dvojí řád stavební, jeden vydaný r. 1815 pro Prahu, a druhý z r. 1845 platný v ostatních městech a místech venkovských. Hlavní účel nového zákona byl ten, jakž zpravodaj purkmistr Pštros vykládal, aby tato dvojakost minula a zjednán byl jednotný řád stavební, v celé zemi platný. Avšak hned ve sněmu činěny námitky proti mnohým paragrafům, kteréž pocházely nejvíce odtud, že vše nehodí se jednostejně pro velké město i pro venkov; ježto pak sněm chýlil se již ku konci, nebylo klidu ani času, aby vše náležitě se uvážilo. Dr. Rieger několikrát účastnil se rokování, a to pokaždé v tom směru, aby zákon neupřílišoval v předpisování podrobností, nýbrž aby ponechala se také slušná volnost stavebníkům a obcím. Byly to ovšem promluvy kratinké, ježto čas kvapil a unavení sněmovníci spěchali domů; avšak za příčinou směru právě naznačeného jsou zajímavé.

Při §. 56. hrabě František Thun přimlouval se, aby se vypustil odstavec 6., jenž předpisoval: „Ježto žlaby mezi staveními položené jsou těmto podstatně na ujmu, působiž úřad stavební k tomu, aby vhodným postavením nových nebo předěláním starých střech bylo možno obejíti se bez takových mezižlabů." Vynecháním toho odstavce by se docílilo, že by štíty domů mohly zase stavěti se na straně k ulici obrácené, jakž ve středověku téměř všechny střechy se zřizovaly. Hr. Thun přál si toho dovolení hlavně z příčin krasocitných, že jednotvárné řady střech s okapem do ulice, jakž vešly v obyčej za přítomného století, jsou nepěkné, i nechtěl dopustiti, aby úřadu stavebnímu bylo zákonem zrovna ukládáno, aby působil k odstranění malebného vzezření, pokud Praze a jiným městům ze starých časů ještě zbylo. — Dr. Rieger podporoval návrh hr. Fr. Thuna (n. Sten. 1727):

Shoduji se úplně s míněním hraběte Thuna, a to sice ještě z jiného důvodu; já spatřuji totiž v tomto ustanovení zbytečné poručníkování naproti pánu, kterýž svým nákladem staví. Zcela správně se tu praví, že zřízení meziokapu na

střeše jest budově podstatně na škodu. Budiž tomu tak! Budově samé to ovšem škodí, ale veřejnosti, obecenstvu nepřináší to žádnou škodu; chce-li teda někdo trpěti škodu spojenou s takovýmto meziokapem, tedy je to jeho věcí, však on časem zmoudří, učiní opatření, dá střechu pobiti plechem anebo jiným způsobem, aby dům tím škodu netrpěl; a neučiní-li toho, jest to vždy jen jeho škoda.

Pánové, zdá se mi to takto: víme, kterak bývá to v kancelářích obyčejem, že páni píší ve plátěných rukávích: nuže, kdybychom nyní vydali nařízení, aby v celých Čechách, kdokoli píše, používal plátěných rukávů, bylo by to zajisté směšné. Chce-li kdo svůj kabát rychleji opotřebovati, jest to jeho věcí (Veselost), a myslím, že nemáme podobné ustanovení předpisovati stavebníkovi.

Zpravodaj Pštros se stanoviska praktičnosti opřel se rozhodně návrhu Thunovu, načež odstavec 6. byl většinou přijat.

Paragraf 57. jednal o chodnících podél domů ve městech, že mají býti z kamenných desek nebo mosaikové. Poslanec Stamm navrhoval, aby se řeklo „drsnaté desky". K tomu návrhu podotekl dr. Rieger (n. Sten. 1730):

Rozuměl jsem snad dobře panu navrhovateli, jak alespoň myslím, v ten smysl, že by to bylo jaksi též povinností domácího pána, aby budoucně vždy udržoval na kamenných dlažicích drsnatý povrch; pak by obec zbavila se péče o udržování drsnatosti dlažby, kteráž jí nyní připadá, a myslím, že by mohla obec Pražská panu navrhovateli být za to jen povděčnou. Avšak, pánové, shledávám, že se v tomto stavebním řádě vůbec zachází příliš do podrobností a že se svoboda stavby příliš obmezuje. Zde se praví: V Praze smím si udělati chodník jen z dlažic mramorových anebo z mosaiky. Kdybych si chtěl udělati před domem dlažbu železnou, tedy to dle toho paragrafu již není dovoleno, a přece může takový chodník býti též zcela přiměřeným. Rovněž tak není dovoleno, abych si na př. dal na místě mramorových dlažic nalámati granitových kostek, a kdož ví, nebude-li to hlavní město naše v krátké době pokládati za nejpřiměřenější, ano myslím, že takové v krátké

době bude lze opatřiti. Celé jižní Čechy jsou nepřetržitým ložiskem granitovým, všude po březích Vltavy máme lomy granitové, a všude můžeme lámati kostky tak krásné, jako jsou ve Vídni, a můžeme dopraviti je po Vltavě do Prahy s velmi nepatrnými výlohami. Snad že bude to pro nás brzo nejpohodlněji a nejlevněji, abychom si pořídili dlažbu z takových kostek granitových, to však je vyloučeno tímto paragrafem. Proto přál bych si stylisaci takovou, jež by nevylučovala žádnou změnu aniž upotřebení jiného dlaživa, pokud ono přiměřeným uznáno bude.

Stamm odvětil, že jeho návrh vztahuje se také ku kostkám, a přál si, aby na místo dlažby vápencové vešla v obyčej dlažba žulová. — Pštros upozorňoval, že v tom paragrafu není o mramoru zmínky, a že nehodí se vypočítávati v zákoně druh: kamenů, kterými dovoluje se dlažiti. — K tomu podotekl Riegery

Myslím, že by se to mohlo zůstaviti rozhodnutí obecního zastupitelstva; nechť ono samo ustanoví, z jaké látky mají býti chodníky.

Po té byl §. 57. přijat se změnou od zpravodaje Pštrosa na konec navrženou, tak že vypustila se zmínka o kamenných deskách a mosaice, a předepsalo se prostě zřízení chodníků.

Paragraf 63. předpisoval: „Průčelí budov obrácené k ulici nebo k náměstí nesmí příčiti se požadavkům dobrého vkusu; nátěr světlý a křiklavý se zapovídá." — Aby poslednějšímu předpisu nemohlo se tak rozuměti, že vůbec všude zapovídá se zdi bíliti, hr. Zedtwitz navrhl říci: „a zapovídá se je potírati barvami světlými a křiklavými." — Vzhledem k témuž ustanovení o nátěru pravil Rieger (n. Sten. 1732):

Já bych se vyslovil pro úplné vynechání tohoto 2. odstavce. Pánové, předpisovati lidem, jakou barvu mají voliti k nátěru domu, toť zdá se mi přece, že jde příliš daleko. Shledávám to úplně zbytečným a odvolávám se k panu zpravodaji samému, jenž jsa Pražským starostou, ve věci té nabyl zkušenosti. Co je nátěrem křiklavým a co není? Vždyť dokonce mezi znalci samými nebylo shody o to, co je křiklavé a co není. Jsem teda pro to, aby se tento passus vynechal.

Dotčený odstavec byl přijat se změnou od hr. Zedtwitze navrženou, kteráž dle uznání Pštrosova srovnávala se s úmyslem kommisse.

Paragraf 69. týkal se nejvíce nově zakládaných měst a míst. K návrhu hr. Clam-Martinice vynechalo se v něm ustanovení, že i ve starých vesnicích má se náves srovnati a štěrkem a pískem zasypati. Dr. Rieger navrhoval jiné vynechání, řka (n. Sten. 1734):

Shledávám, že zde v tomto paragrafu přijato jest do stavebního řádu ustanovení toho smyslu, že mají osady míti dostatek tekoucí vody, a že vykopáním studní mají se opatřiti potřebnou vodou k pití. Já to dobře chápati nemohu, jak přichází voda do stavebního řádu; myslím, to že jest mnohem spíše opatření z ohledů zdravotních a pro čistotu, že jest to opatření policejní, ale není to vlastně péčí stavebního řádu. Ostatně u mnohých obcí je to, co se tu žádá, přímo nemožno; připomínám jen celou krajinu u Mšena a jeho okolí, tam na vysočině není vůbec žádné tekoucí vody.

Nejvyšší maršálek. Jest řeč toliko o osadách nových.

Dr. Rieger. Ale jak, založí-li se z potřeby právě v této krajině osada nová, když tam není žádné tekoucí vody?

Hlasoval bych proto, aby se odstavec ten vyškrtl, poněvadž nepatří do stavebního řádu. Vždyť pak přece obec, jakož se o to stará, aby měla sůl, poněvadž jí nutně potřebuje, postará se též, aby měla vodu k pití a k mytí; ale kterak jí to právě stavební řád ukládati má, to já nepochopuji.

Když se zpravodaj vyslovil pro ponechání odstavce, proti němuž Rieger mluvil, byl tento odstavec většinou schválen.

V 50. a poslední schůzi sněmovní dne 18. dubna výbor zemský předložil návrh o tom, kterak by se mělo naložiti s podáními a předlohami, které v tomto zasedání nedospěly ku konečnému vyřízení. Návrh dělil se ve čtyři odstavce, z nichž první dva zněly takto:

„Výboru zemskému se ukládá a moc dává:

1. Aby takové návrhy, které buď přání nebo žádost k vysoké vládě obsahují a již tištěny a rozdány byly, přivedl k vědomosti vlády.

2. Nevyřízené zprávy kommissí aby předložil se svými poznámkami a návrhy v příštím zasedání."

Poslanec Herbst připomenul, že také některé dosud nevyřízené zprávy kommissí nesměřují k ničemu jinému, než aby k vládě vyslovilo se nějaké přání nebo žádost, a s takovými zprávami že by se mělo naložiti dle návrhu prvního a ne dle druhého; zejména žádal, aby tak bylo naloženo se zprávou, kterou již dne 15. března podala kommisse o dvou návrzích v příčině *zavedení poroty*; jeden podán byl od Herbsta a více než 50 soudruhů, druhý od K. L. Klaudyho a 54 českých poslanců, oba pak chtěly tomu, aby sněm se přimluvil u vlády za brzké zavedení soudů porotních k rozeznávání při o zločiny i o politické a tiskové přečiny. Herbst nyní navrhoval, aby za dotčeným účelem do hořejšího prvního návrhu výboru zemského po slově „obsahují" vložila se slova: „jakož i ony nevyřízené zprávy kommissí, kteréž navrhují podati k vládě vyjádření v příčině takových přání a žádostí."

Po Herbstovi mluvil hr. Lev Thun v ten rozum, že výbor zemský, předkládaje ty návrhy vládě, jistě učiní to v takové formě, aby bylo patrno, že sněm se o tom nevyslovil; proti tomu on by ničeho nenamítal, jestliže má se toliko přivésti vládě k vědomosti, že ty návrhy byly ve sněmu učiněny, a že kommisse o nich své zprávy podaly.

Nyní dr. Rieger promluvil takto (n. Sten. 1819):

Pánové! Myslím, že jest to přesvědčením nás všech, aneb alespoň převážné většiny, že zavedení porotních soudů v zemi jest potřebou naléhavou. Sněmové zemští v Rakousku se namnoze již vyslovili o této záležitosti, a nemá-li usnešení, jež navrhuje dnes poslanec Herbst, jiného úkolu, než aby se toliko konstatovalo faktum, totiž aby se na jisto postavilo to faktum, že byl v té věci podán návrh panem professorem Herbstem a že byl takový návrh podán též drem. Klaudym, a že o tom kommisse podala zprávu: tedy myslím, že ani to by ještě nepostačilo. Mám za to, že jest naléhavě potřebí, aby se ve věci té stalo prohlášení samým sněmem, aby vláda nebyla o tom v pochybnosti, že země Česká ústy svého sněmu vyslovuje takové přání, že totiž žádá brzké zavedení soudů porotních. Soudil bych, že by se ta věc mohla nejlépe vyříditi tím způsobem, abychom

návrh professora Herbsta, respektive návrh kommisse jakožto návrh pilný, učinili přímo usnešením sněmu. Činím návrh ten jakožto návrh pilný a prosím, aby v té formě byl přiveden k hlasování.

Maršálek hr. A. Nostic odvětil, že toho nemůže dopustiti, poněvadž ten návrh není na denním pořádku; jednáť se toliko o instrukci, kterak výbor zemský má naložiti s předlohami od sněmu nevyřízenými, a na to musí debata zůstati obmezena. — Herbst mínil, že sněm se svolením maršálkovým může denní pořádek proměniti. — Maršálek k tomu nesvoloval, poněvadž prý pak také o jinych předmětech mohly by se činiti pilné návrhy, a schůze by se nemohla skončiti; také ten předmět zdál se mu býti velice důležit, tak že by nebylo dobře jednati o něm toliko povrchně. — Rieger povstav znova k uhájení svého návrhu, pravil (n. Sten. 1820):

O tom, myslím, není pochybnosti, že Jeho Excellence má právo určovati denní pořádek. Snad že by však Jeho Excellence ráčila býti tak laskava, zeptati se slavné sněmovny, přeje-li sobě v této příčině odchylku od denního pořádku; a mohu tuším vysloviti naději, že by se sněmovna asi proto vyslovila. Myslím, že mi lze podotknouti jen to, že nemáme již dnes nic důležitého před sebou; a když se jedná o předmět, jenž byl již kommissí uvažován, tož my jsme s to, abychom vzali předmět ten na potaz, a snad by se ještě dnes nalezlo k tomu času; předpokládaje totiž, že o tom asi ve slavné sněmovně nepovstane žádná různice. Musím to vysloviti, poněvadž se obávám, že nevysloví-li sněm toho zřejmě, následkem toho vláda by mohla býti přivedena k tomu, aby věc ignorovala; neboť to pouhé faktum, že návrh ten byl ve sněmovně podán, nepraví ještě nikterak, že o tom byla také zavedena debata, že se o tom hlasovalo, a že návrh byl přijat. A toť jest to, čeho třeba, čeho si žádám, aby se totiž nekonstatovalo pouze faktum učiněného návrhu, nýbrž aby se konstatovalo skutečné mínění sněmu.

Maršálek setrval při svém a nesvolil. — Zástupce vlády ujišťoval, že podá vládě zprávu při té příležitosti v ten smysl,

kdyby se bylo o tom návrhu jednalo na sněmu, že by jistě byl dosáhl většiny. — Svrchu položený první odstavec návrhu výboru zemského byl potom přijat s dotčeným doplňkem Herbstovým, a většina schválila k tomu také ještě další dodatek, navržený poslancem Trojanem v tato slova: „zvláště pak zprávu kommisse danou 15. března v příčině zavedení porot v království Českém."

Sněm český roku 1864.

Třetí zasedání sněmu českého, zvoleného dle ústavy únorové, trvalo od 2. března do 31. května 1864, ve kterýchžto třech měsících bylo celkem 47 sněmovních schůzí.*) Za rok, jenž byl minul od zasedání druhého, nastaly změny v předsednictvě sněmovním i v předsednictvě místodržitelstva českého. Hned po sněmu 1863 byl baron Kellersperg přesazen za místodržitele do Terstu, na jeho pak místo jmenován místodržitelským místopředsedou hrabě Richard Belcredi, kterýž po roce 27. května 1864 povýšen byl za místodržitele v království Českém. Hrabě Albert Nostic v červenci 1863 požádal za propuštěnou z nejvyššího maršalství, kteréhožto příkladu následoval později také jeho náměstek JUDr. Václav Vaňka; potom pak nejvyšším rozhodnutím z 9. listopadu 1863 jmenován byl nejvyšším maršálkem království Českého hrabě Karel Rothkirch-Panthen a dne 15. ledna 1864 jeho náměstkem JUDr. Václav Bělský, kterýž po smrti Františka Pštrosa zvolen byl 2. července 1863 za purkmistra Pražského.

V prvních sněmovních schůzích jednalo se o věcech nedůležitých; až v XI. schůzi dne 1. dubna přišla na denní pořádek zpráva sněmovní kommisse o *zřízení obecním*, o řádě volení v obcích a o zastupitelstvech okresních. O těchto věcech sněm český za minulého zasedání 1863 ujednal zákony, kteréž však nedošly císařského potvrzení, poněvadž jim vláda v některých kusích odporovala. Roku 1864 vláda podala sněmu novou předlohu, do kteréž beze změny pojala ty články z lonských usnešení, proti kterým nic nenamítala, ostatní pak paragrafy postavila dle svého přání. Kommisse sněmovní, kteráž o těchto předlohách vládních se radila, rozdělila se zase ve většinu a v menšinu, kteréž zastoupeny byly na sněmu týmiž zpravodaji jako vloni, většina poslancem Taškem, menšina hrabětem Clam-Martinicem. Většina

*) Ve Stenografických Zprávách, kteréž o tomto zasedání vyšly tiskem, má každá schůze svou zvláštní paginaci; pročež k označení místa, kde nachází se která řeč zde uvedená, klademe vždy dvě čísla, jedno římské, označující schůzi, druhé arabské, jež znamená stránku.

kommisse doporoučela sněmu, aby znova beze změny přijal ty články vládní předlohy, které se srovnávají s lonským snešením sněmovním, i také ty, které vláda sice změnila, ale jen tak, že změna nezdá se býti příliš důležita; šló o to, aby bez dalších dlouhých průtahů přišel k místu nový zákon obecní, když ne nejlepší, aspoň takový, jakého na onen čas bylo možno dosíci. — Zpravodaj menšiny hr. Clam-Martinic navrhoval, aby do zákona obecního vložila se nová kapitola o velkostatcích; neopakován v tom sice lonský pokus, aby velkostatky byly postaveny samostatně vedle obce, avšak žádáno, aby majetníci velkostatků nebo jejich plnomocníci (kteříž za tou příčinou by měli do rukou přednosty politického úřadu okresního skládati slib na místě přísahy jako starostové obecní) mohli na velkostatku vykonávati některé úkony, kteréž sic náležejí úřadu obecnímu; zejména dle toho návrhu měla velkostatkům na jejich půdě náležeti péče o zachování cest, o policii polní, o policii požárovou a stavební, vyjma povolení ke stavbám, též mělo se velkostatkům vyhraditi povolování a vykonávání dobrovolných dražeb na vlastní výrobky a věci hospodářské; v těch věcech měl držitel velkostatku nebo jeho plnomocník býti odpověden zastupitelstvu okresnímu a politickému úřadu okresnímu, jako představený obecní. Celý návrh tento byl vyňat ze zákona, o němž sněm moravský se byl usnesl a jenž dosáhl potvrzení císařského; tato okolnost uváděna hlavně na jeho podporu, a zpravodaj hned v povšechné debatě si vyžádal, aby sněm rozhodl o tom nejdříve, prve než přikročí k usnášení o ostatním zákoně obecním. Pročež rokování dne 1. dubna vztahovalo se toliko k tomuto návrhu zpravodaje menšiny, za nímž v té věci stála celá kurie velkostatkářská. Hlavní slovo proti návrhu hr. Clama vedl dr. Brauner, navrhuje ku konci, aby přes dotčený návrh menšiny kommissní přešlo se k dennímu pořádku. V podobný smysl řečnili i jiní poslanci z kurie městské i venkovské, Čechové i Němci. Dr. Rieger promluvil takto (č. Sten. XI. 20):

Já, pánové, jenom několik slov chci pronésti k odůvodnění svého lonského v té věci osobního hlasování.*)

Je Vám snad mnohým známo, jakým spůsobem se já na věc tu dívám; i vloni již jsem se vyslovil pro nevyloučení velkých statkův; ale spůsob, jak jsem si věc myslil, byl poněkud rozdílný od toho spůsobu, jakým jiní pánové

*) Viz výše str. 88—99.

se na to dívají. Já měl totiž za to, že by se měly zříditi obce větší, as tak jako církevní neb farní obce, ve které by pak mohlo býti spojeno několik míst, a kde tedy též intelligence z několika míst do jedné obce by se dala spojiti, a tudíž i do jednoho výboru, aby takto celý ten velký okres činnosti, kterýž tímto zákonem obci jest odevzdán, se skutečně celou mocí, celým právem a celou schopností prováděti mohl, a aby nestala se obec zase otrokyní bureaukratie, jako jí byla posud.

Tento můj náhled nebyl přijat slavným sněmem. Toho posud velice lituji a posud trvám na tom přesvědčení, že by takový spůsob obcím naší země byl prospěšnější a mnohem spasitelnější, ba že by vedl k vývinu samostatného obecního života, k vyvinutí opravdové samosprávy našeho národa.

Avšak soudil jsem tehdáž také, že by v takové velké obci velkostatkáři mnohem lepší postavení zaujímali, poněvadž by zde hlasovali a seděli v obecní radě ve spolku se samými intelligentnějšími zástupci několika míst, s výkvětem jich vzdělanců, že by jim tudíž nebylo strachovati se utiskování a urážek od nějakého člověka surového, jakož je nyní v docela malé místní obci snadno potkati může. Takové nerovnosti stavu a vzdělání, jakáž mu nyní hrozí, bychom se na mnoze vyhnuli, a velkostatkář byl by ochráněn před surovostí jednotlivcův a nabyl by větší chuti, účastniti se života obecního, kdyby se přijaly takové větší samostatné obce místní.

Avšak slavný sněm rozhodl většinou proti mému názoru, a já pokládám tudíž za povinnost každého konstitučního občana, podrobiti se majoritě; z té příčiny byl bych si přál, aby celá záležitost nebyla přišla opět ještě jednou na potaz a na přetřes před slavné shromáždění.

Já myslím, pánové, že nebezpečenství, které může plynouti z tohoto minoritního votum pro samostatnost obce, nebude ovšem tak veliké, jak se někteří domýšleli. Já bych sice mohl namítati to a ono proti důvodům, které byly

pronešeny z jedné a druhé strany. Avšak nechci pouštěti se do celé věci, poněvadž, jak pravím, pokládám ve své mysli věc za ukončenou a od slavného sněmu za rozhodnutou, a přál bych si, abychom nyní již požívali výhod toho obecního řádu, a aby napotom již jen naše zkušenost nás naučila, kde *lepší* cesty hledati.

Ják se nyní minoritní votum nám představuje, je to v celku jen pro nás sestavená kopie moravského zákona o té věci (totiž dotyčné kapitoly), avšak je v tom jeden podstatný rozdíl: Já bych se neostýchal hlasovati pro moravský zákon v jeho totalitě. Ovšem jinak opačně: může se totiž tomuto votum minority vyčítati, že je podstatně rozdílné od ustanovení moravského, poněvadž se zakládá na docela jiných zásadách a paragrafech předchozích. V moravském zákoně není totiž velkostatkářům dáno virilního hlasu; my pak v našem zákoně, poněvadž jsme jim nepopřáli výlučného postavení, dali jsme jim za to virilní hlas. Možná, že pro blaho obecné se učinilo lépe na Moravě, jakož i pro samostatnost obce a její spůsobilost politickou; ale slavný sněm jednou ustanovil jinak. Nyní však, poněvadž virilní hlas a jiné kautely pro velkostatkáře již byly vloženy do našeho zákona, kdyby se chtělo ještě nyní přijmouti i to, co na Moravě bylo přijato, byla by to jakási superfoetace garantie pro velkostatkáře, kterou já pokládám za zbytečnou. Konečně jest zde §. 98., který pokládám též za pochybný; nemohu si totiž zapříti, že velkostatkář již mocí svého postavení společenského a velkým vlivem, kterého v obci krom toho požívá, mohl by všude sobě takřka vytrucovati jakési zvláštní postavení, a tím by se docílilo konečně toho, co slavný sněm zpředu nechtěl, a co konečně také já nikterak nechtěl: to jest vyloučení velkostatkářů vzhledem k postavení v politické obci a v její činnosti. A to jsou, pánové, příčiny, které mne nutí, abych nehlasoval pro votum minority. Jak pravím, hlavní důvod můj je v tom, poněvadž celá basis, na které se má *nyní* postaviti velkostatkářstvo v obci, je jiná, než basis, na které bylo postaveno na sněmě moravském.

Zpravodaj většiny Tašek mluvil proti návrhu hr. Clama, kterýž na konec schůze při jmenovitém hlasování byl zavržen 127 hlasy proti 70 hlasům.

Po vyřízení zákona o zastupitelstvech okresních ve XIV. schůzi dne 7. dubna přišla k jednání zpráva výboru zemského s osnovou zákona k upravení *hospodářského vyučování* v Čechách; zpravodajem byl rytíř Peche. Proti návrhům výboru zemského činěny několikeré námitky. Hrabě Lev Thun mínil, že by sněm neměl se usnášeti o osnově zákona, ale že by návrhy výboru zemského měly se uvésti ve formu instrukce pro výbor zemský anebo ve formu pouhé resoluce sněmovní o podmínkách, pod kterými odborné školy hospodářské mohou obdržeti podporu od sněmu. Poslanci Hasnerovi, předsedovi vyučovací rady (která tehdáž při státním ministerii ve Vídni nahražovala poněkud ministerium vyučování), nelíbilo se, že návrhy výboru zemského mluvily o hospodářském vyučování na třech stupních, totiž ve školách obecných, v učilištích hospodářských kladených na roveň se školami středními, a ve vysoké škole hospodářské; Hasner připouštěl toliko hospodářské školy prostředního spůsobu. Rieger zastal se návrhů výboru zemského touto promluvou (č. Sten. XIV. 31):

Pánové, já jsem svědomitý člověk a vím, že jest již půl třetí (Veselost); nebudu vás dlouho zdržovati.

Pánové! O tomto návrhu zákona poslouchal jsem debaty velmi pilně a musím se vyznati, že námitky proti němu dají se redukovati na několik málo punktů. Jedna z předních námitek je ta, že tento zákon je jaksi příliš theoretický, že jsou tam věci, které povahou svou vůbec do zákona nenáležejí. Tu, pánové, je třeba, uvážiti to, že návrh zákona, kterýž se Vám zde předkládá, je rozdělen na dva články, z nichž jeden je vlastně jen instrukce, která chce říci, jak musejí zřízeny býti hospodářské školy, chtějí-li býti od země *podporovány* neb uznány za *veřejné.* Co se vlastně v samé věci ustanovuje, je obsaženo jen v pěti paragrafech. Já ovšem vím, že i tu někteří páni pravili, že jeden paragraf je zbytečný, druhý že se rozumí sám sebou, třetí že je pochybný a čtvrtý že není ani v kompetenci; ačkoli

titéž páni nám pravili, že v celku zákon je *velmi dobrý*, že zemský výbor podal velmi záslužnou práci, proto přece pověděli nám, že všecky jednotlivé paragrafy nestojí za nic. Já pak myslím, že to tak zlé není.

Povím zde jen několik slov o genesi zákona tohoto. Původně sezval výbor zemský všecky autority v hospodářských věcech, aspoň všecky nejznamenitější a nejslovutnější znalce k poradám, aby učinili první předlohu k takovému zákonu; i učinili výboru předlohu rozsáhlou, kterouž zde náhodou mám při ruce, a kteráž obsahuje více než 40 paragrafů. Zemský výbor, když tento od kommisse znalců opětně v poradu vzatý a přijatý návrh přišel do jeho lůna, začal se o něm raditi, i učinil mu tytéž námitky, kteréž se proti němu ještě nyní činí, že totiž příliš mnoho theoretických věcí obsahuje, kteréž se do zákona nehodí, i vymítil ty a takové všemožně a redukoval tak zákon ten na 5 paragrafů a na instrukci obsaženou v 16ti paragrafech. Avšak i nyní zdá se vám, pánové, že v návrhu tom ještě jest příliš mnoho theoremů obsaženo. Myslím, půjdeme-li s vylučováním theoretických vět ještě tak dále, že konečně nezůstane z celého zákona nic.

Námitky, kteréž se proti němu činí, jsou ku př. ta, že se nedají školy již napřed rozděliti na 3 kategorie. Pánové, já myslím, že jestli sněm chce vůbec nějakým rozhodným spůsobem o věci té pojednati, chce-li vůbec školy hospodářské podporovati svými penězi aneb něco v hospodářském školství určitě ustanoviti, že musí míti nějaký pevný obraz před sebou, kterak jsou nebo mají býti školy tyto zřízeny; a při nákresu té věci řídil se zemský výbor míněním všech znalců, kteří se jednohlasně vyslovili, aby byly hospodářské školy rozděleny na tři kategorie. I zemského výboru nezůstaly námitky tajny, jež by se proti zřízení, zvláště proti zřízení neodkladnému *akademie* rolnické daly činiti: a proto věc tu sám poodložil. an myslil, že postačí vysloviti princip, s vyvedením pak že se může posečkat, až by se prozatím prostřední hospodářské školy zřídily a osvědčily.

Druhá námitka činí se proti vyslovenému zde ustanovení *veřejnosti*. Pánové, i tento paragraf byl přijat k výslovnému požádání všech autorit hospodářských. Všichni pánové, kteří byli v kommissi, se usnesli na tom, že jest zapotřebí, aby se takovým školám dala autorisace veřejnosti. Pánové, nemyslete, že ta věc jest pro školu lhostejná. V praktickém životě, jsem-li hospodářem a potřebuji-li hospodářského úředníka, nebudu se ovšem vždy ptáti, do které školy chodil; jestli jsem ho pozoroval v skutečné činnosti a poznal, že rozumí hospodářství, jak se říká, z gruntu, nebudu se rozpakovati a přijmu ho i beze školy. Když se mi ale takový z osobní známosti mé nenaskytne, když mi ku př. nezbývá, než třeba v novinách vypsati, že potřebuji úředníka, a když se mi představí, musím se ovšem podívati na vysvědčení, jiných dokladů jeho schopnosti neznám; předpokládám totiž, že mi není také jinak rekomandován. Tu jest teda platnost vysvědčení *praktická*. Když jest někde taková škola, která je pod veřejnou autorisací postavena, a o které se ví, že má tak a tak zřízený kabinet, že má tolik a tolik professorů, a o které vím, že jest vůbec zřízena tak, že se může na ní člověk něčemu kloudnému naučiti: tu se nebudu rozpakovat a přijmu odtud vyšlého úředníka. Z toho vidět, že ta veřejná autorisace není tak zbytečná; jinak by byla vůbec všecka vysvědčení školská v praktickém životě zbytečná.

Dále bylo zde jednáno o kompetenci sněmu v této věci, a snad právě na tom se zakládá návrh pana hraběte Lva Thuna; poněvadž zde vůbec pronešeny veškeré pochybnosti o zákonodárné kompetenci sněmů, učinil p. hrabě Thun návrh, abychom se této otázce vyhnuli a vůbec žádný zákon zde nedali a raději jen nějaký statut přijali. Já pak jsem již při jiné příležitosti pravil, že nerad se vyhýbám, kdekoli se jedná o nějaký princip a jeho obranu; a zde se jedná o princip, totiž o princip autonomie zemské. Podle celé ústavy není pro mne ani té nejmenší pochybnosti, že sněm je kompetentní jak v záležitostech zemědělství, tak i školství

vůbec; i podle patentu únorového je k tomu kompetentním v mezích zákona říšského. Pánové, já rozumím věci tak, že pokud *není* žádných mezí takových, sněm je úplně kompetentním a může se volně pohybovati, až vrazí na takové meze. Či snad vůbec nemáme užívati autonomie své, pokud nemáme pro ni výslovných obmezení? Mně to připadá tak, jako by mi někdo řekl: zde tobě odevzdávám dům se všemi prostorami, a můžeš ho tak užívati, jak tobě libo, toliko do zavřených pokojů nesmíš vejíti. Pohybuji se teda volně a užívám domu svobodně, a dokud na takový zavřený pokoj nepřijdu, jsem v plném právě svém a v celé svobodě. Jestliže, pánové, snad bude jakési obmezení říšským zákonodárstvím časem svým vysloveno, ovšem zase podle ústavy, tedy se jemu podrobíme; ale abychom si celé právo sami zapověděli již nyní, pokud není a nebude obmezeno, anebo abychom se sami obmezili v právě svém, abychom pochybovali sami o kompetenci své, to se mi dokonce nezdá přiměřené. Pánové, neměli bychom raději odevzdati tuto starost vládě samé? Však ona již naši kompetenci patřičně obmezí (Veselost), pakli bychom ji překročili. Já z té příčiny myslím, že jsme v úplném právě učiniti zde o věci nám předložené *zákon* a uspořádati celé školství hospodářské v Čechách *zákonem*, jak to sami za dobré uznáme ve prospěch země.

Pánové! Pravilo se nám cosi, jakoby sněm měl právo ustanoviti něco o školách jen tam, kde by chtěl dávati subvenci. Ale, pánové, to by byl sněm zemský pravým chudákem, kdyby neměl více práva, než já sám. Kdybych *pánové*, měl asi million příjmů, jako snad nejeden *privátník*, měl bych tím samým možnost a bez vší pochybnosti také právo podporovati subvencí svou třeba 20 hospodářských škol a jim říci: ty a ty výminky kladu pro školy, kteréž chtějí dostati moji subvenci, ony musejí těm a těm výminkám se podrobiti. Již tedy vidíte, pánové, že by se přijetím onoho mínění sněm vlastně přiznal, že nemá nic více práva než má každý privátník. Když hrabě František Thun na Děčíně zařídil hospodářskou školu v Libverdě, když jí dal

svou subvenci, mohl také učiniti výminky, jakou chtěl školu tu míti. Myslím však, že sněm království Českého má větší právo, než kterýkoli privátník, než hrabě František Thun. Máť on podle ústavy právo *zákonodárství* v té věci, a proto myslím, že se věci té nemáme vyhýbati, a že můžeme, ano že máme udělati *zákon* o školství hospodářském.

Co se týče toho rozdělení školství na tři třídy, proti tomu jmenovitě nynější předseda vyučovací rady činil námitky a pravil, že právě takového rozdělení nikde není, že obyčejně bývají školy vůbec rozděleny jen na dvě třídy. To já naprosto popírám, ač nechci v pochybnost uváděti autoritu nynějšího praesidenta vyučovací rady; musím se však přiznati, a nechť se mi to nemá za zlé, že ve věci té pokládám za větší autoritu výbor sestavený z předních znalců hospodářství a hospodářského vzdělání v Čechách. Tento pronesl se podle praktických potřeb a viděl, že takových na tři kategorie rozdělených škol potřebujeme nejen theoreticky, alebrž i ve praktickém životě. Dokládám dále, že máme industrialní školy *také ve třech třídách:* že máme také *řemeslnické školy* (Handwerkerschulen) co nejnižší kategorii; *realní školy,* jak se sem tam to nazývá měšťanské školy, a jiné podobné co prostřední školy; a konečně *polytechniky* co vyšší školy. Podobně máme na příklad hornické školy (Bergmanns- und Steigerschulen), pak báňské školy (Bergbauschulen) a konečně hornické akademie (Bergakademie) atd. Tedy vidíme, že i v praktickém životě a v jiných oborech školství takové rozdělení na tři třídy existuje; a kdyby neexistovalo, snad že ho je právě jen v hospodářství potřeba, snad že by právě zde bylo zvláště prospěšné; a poněvadž páni znalci podle známých jim potřeb praktického života takový návrh učinili, myslím i já, že to bude v pravdě velmi prospěšno. Tedy já hodlám se toho návrhu držeti.

Bylo zde dále praveno, že tato vyšší škola by se mohla spojiti s naší technikou, že není zvláštní akademie potřebí. I já jsem toho mínění, že by se ústavy ty mohly spojiti; není v tom ovšem žádné neodstranitelné překážky. Ovšem

bylo namítáno, že při naší technice není hospodářského objektu, na kterém by se hospodářství názorně provozovati mohlo. Já připomínám, že zde v nejbližším sousedství našeho hlavního města máme realitu Bubenečskou, na které by snad nebylo nemožno zříditi takovou praktickou hospodářskou sekci technické školy.

Někteří páni radili, aby se věc zůstavila samočinnosti občanů: já pak myslím, že věci takové všeobecné důležitosti zemské nemáme zůstaviti docela privátní činnosti, nýbrž že aspoň o vysoké a prostřední školy se má země starati sama.

Ještě jeden pán nám namítal to, že co se týče vyšších škol hospodářských, že si to vláda zůstavila sama, a že bylo již veřejně vysloveno, že vláda chce zříditi kdesi takovou hospodářskou akademii na útraty státní. Ale pánové, z toho nenásleduje, že bychom my nesměli učiniti totéž nákladem zemským pro sebe, jestliže to za dobré a za potřebné uznáme. Jedná se ostatně teď prozatím jen o to, aby se zemskému výboru uložilo připraviti pro takovou akademii pole, aby svého času zemskému sněmu přiměřený plán a statut mohl předložiti. Sněm bude pak moci ještě rozhodnouti, chce-li podle plánu toho zříditi takovou školu ihned, a chce-li ji zříditi samostatně, nebo chce-li ji spojiti s technickým ústavem. Pánové, kdyby se stalo, že by vláda do té chvíle sama zřídila takovou vysokou školu hospodářskou, pak by byla snad akademie naše zbytečnou. Ale, pánové, věřte mně, já se toho nebojím; vy všichni znáte, že finanční poměry naše nejsou tak skvělé, a kromě toho máme na ten čas ještě důležitějších věcí na práci; my musíme nyní do Šlesvika, abychom tam dali vládě spasitelné naučení a pak řekli: „Teď si podržte zemi svou zas, a seďte hezky tiše a pokojně.“ Pánové, kdo má tak důležité věci na starosti,*) ten nemůže na to mysliti, aby nám zřizoval hospodářské

*) Satyrická tato poznámka o tehdejší válečné kooperaci rakouské s Pruskem proti Dánům v Holštýně a Šlesviku nebyla přepepřena, nýbrž může se nazvati spíš ještě dobromyslnou a optimistickou, pomyslíme li na skutečné toho následky, které se ukázaly o dvě léta později.

akademie. Myslím teda, že budete čekati ještě mnoho let, než vláda takový ústav zřídí. Proto, chcete-li vůbec takové ústavy míti, musíte si je zříditi sami. To jsou důvody, z nichž hlasuji pro návrh předložený. (Výborně!)

V XV. schůzi 9. dubna jednalo se o opravném návrhu hraběte Alberta Nostice, jenž vyhovoval tomu, čeho si přáli hr. Lev Thun i Hasner, i byl také přijat; záležel v tom, že sněm vyslovil pouhým usnešením (nikoli zákonem): zřizování a vydržování hospodářských učilišť ponechává se osobám soukromým, obcím, okresům a spolkům, ale trvání aspoň dvou hospodářských učilišť, jednoho českého a jednoho německého, pojistí se podporami od země; taková hospodářská učiliště, jejichž uspořádání se srovnává se zásadami od výboru zemského vydanými, a která dostávají podporu zemskou, prohlásí se za ústavy zemské; výbor zemský k odborným školám od země podporovaným koná dohlídku skrze orgány znalecké.

Potom přikročilo se k poradě o vypracovaných výborem zemským základních pravidlech o zřízení hospodářských škol v Čechách. Hrabě A. Nostic navrhoval, aby ta pravidla se přijala všechna šmahem, vyjma závěrečný paragraf 16., jenž jednal o vysoké škole hospodářské. K tomu podotekl dr. Rieger, co následuje (č. Sten. XV. 25):

Já podporuji návrh Jeho Excellence hraběte Nostice, a sice z té příčiny, poněvadž návrh, jak již jeden řečník povídal, byl přijat poradou téměř veškerých hospodářských autorit z Čech, aspoň nejpřednějších, a byl opětně v poradu vzat od zemského výboru, tak že myslím, že se nic důležitého na něm změniti nedá.

Já bych si jenom sám přál, aby v titulu se stala změna, aby se položilo po slovech „v Čechách“: *ježto chtějí býti považovány za ústavy zemské.* Pravilo se totiž, že bychom tímto nařízením nebo touto instrukcí obmezovali svobodu oněch kruhů, nebo okresů a podobných společností, kteréž by chtěly zakládati svým nákladem hospodářské školy, a že tyto učiní to snad jiným spůsobem, než tuto nařízeno. Já pak, pánové, myslím, že ovšem naším účelem není, abychom je v tom obmezovali, anobrž že jiným necháme na vůli, ať učiní zařízení školy jakkoli se jim líbí, pakli na to

obětují peníze. Ale na tom nám záleží, abychom dali instrukci pro ty školy, které chtějí býti nazvány zemskými ústavy, a proto dovoluji si tento přívěsek. (Německy:) Navrhuji, aby se zde v titulu připojilo: „o zřízení odborných škol hospodářských v Čechách, ježto chtějí býti prohlášeny za ústavy zemské;" poněvadž my ty ústavy, kteréž se zřídí z prostředků privátních, nechceme obmezovati ve spůsobu jejich zařízení.

Návrh Riegrův o doplnění nadpisu pravidel byl přijat. Schválen též návrh poslance dr. Karla Rotha, odchylný od Nosticova, aby jen ty články vzaly se do podrobné porady, ku kterým budou učiněny opravné návrhy, ostatní pak, vyjma §. 16., aby se přijaly bez debaty šmahem. Potom rokovalo se přece skoro o každém paragrafu zvláště. Když se odbylo a přijalo 15 paragrafů, nastala v XVI. schůzi 12. dubna větší debata o §. 16., jenž dle návrhu výboru zemského zněl takto:

„Vysoké učení hospodářské (akademie) má za účel, aby vědu v oboru hospodářství a lesnictví vzdělávalo a tímto směrem onoho vědeckého vzdělání poskytovalo, kterého nelze nabyti ani na hospodářských školách odborných, ani na universitě nebo na polytechnických ústavech. Zřízení tohoto vysokého učení zůstavuje se zvláštnímu zákonu zemskému."

Poslanci Zeithammer a Hanisch navrhovali, aby přes tento §. 16. přešlo se k dennímu pořádku. Poslanec Herbst navrhoval, kdyby denní pořádek neprošel, postaviti na místo toho §. tato slova: „Otázka, má-li vysoké učení hospodářské, akademie, se zříditi a vydržovati, a sice jakožto ústav zemský, zůstavuje se dalšímu rozhodnutí." Po Herbstovi povstal Rieger, aby přimlouval se za paragraf 16. touto řečí (č. Sten. XVI. 18—20):

Pánové, já jsem již ve předešlém shromáždění se vyjádřil, že chci zastávati §. 16, a činím tedy jakousi povinnost, ačkoli přede mnou o té věci byla pronešena jmenovitě od pana hraběte Clama Martinice slova důležitá a velmi vážná.

Já především dovoluji si promluviti o tom, co vážený pan kollega Zeithammer pronesl o té věci. Zdá se mi, že věc nepojal z pravého stanoviska. On praví totiž, že hospodářství se dělí na hospodářství malé a na hospodářství velké, že tedy spůsob hospodářství jest malý a velký, a podle toho

že mají býti školy zřízeny. Já myslím, to není pravý princip rozdělení těchto škol, nýbrž že se jedná o to, jaké lidi chceme vzdělati těmi školami.

Školy hospodářské mají, jak již vysloveno v paragrafu přijatém, ten účel: vzdělávati nižší hospodáře, totiž takové, kteří mají jen malý obor hospodářství, anebo kteří jsou určeni sloužiti při hospodářství jen za orgány podřízené, podřízené totiž jiným výše postaveným a vzdělanějším mužům.

Školy střední mají vychovati větší samostatné hospodáře, nájemníky dvorů, úřadníky velkostatkův a těm podobné samostatné hospodáře, kteří mají hospodařiti na větším komplexu hospodářském, a jejichž závody co vzory rationálního hospodářství mají dáti příklad užitečný menším hospodářům okolním, jak to již známe i ze zkušenosti; neboť je jisto, že naše hospodářství v Čechách právě příkladem hospodářů větších nejvíce se povzneslo, kterýž na ně mocně působil, poněvadž živý příklad více působí, a poněvadž dává větší úplnost přesvédčení, než pouhá slova.

Třetí spůsob škol, o kterém se nyní jedná, je právě škola vědecká. Ta má za účel, jakož bylo už praveno, vzdělávati vědu právě v oboru hospodářství, vědu samu co takovou. Pánové, nemyslete, že ta věc je zbytečná. Jeho Excellence pan hrabě Clam Martinic již přede mnou ukázal, jak mnoho na tom záleží, aby všecko vzdělání hospodářské v zemi se soustředilo v jakémsi středu a vrchu, kde by vyšší intelligence vládla, která by nedopustila, aby se zakořenily sem a tam předsudky, a aby hospodářství naše praktické nepřišlo na dráhu zcestnou, nepravou; to pak se může státi jen studiemi na vyšším vědeckém ústavu. Dále je pěstování vědy samé také jenom na takovém ústavě možno, kde jsou mužové vědecky vzdělaní, kteří mají dosti času i prostředků, věnovati se docela pěstování vědy samé a badání vědeckému.

Pánové, toho od ústavu středního očekávati nemůžeme. Pomysleme na to, jak mají vlastně střední školy zřízeny

býti; asi tak, jako školy realní. Táži se, pánové, či kdo z vás bude realní školy, jakkoli zajisté mají vzdělané učitele, pokládati za ústavy, které mají za účel vědu samu rozšiřovati? Učitel na realních školách, který má 800 zl. platu, nemůže sobě koupiti drahých děl vědeckých, kterými by vědomosti své rozšiřoval, on se musí uspokojiti tím, když má to, co jest, abych tak řekl, ten vezdejší chléb jeho učení. Pánové, člověk, který musí každý týden 16—18 až 24 hodin před škamny seděti, jako učitel na realních školách, který pak, když 24 hodin přednášel, přijde domů utrmácen, nemá více již chuti k tomu, aby znova ku psacímu stolku se posadil a vědecká díla studoval, aby dělal experimenty vědecké. Chcete-li vědu samu a vědu hospodářskou pěstovati, musíte k tomu ustanoviti muže, kteří mohou celý svůj čas jí věnovati, kteří přednášejí jen 6—8 hodin týdně a celý svůj čas jen vědě věnovati mohou; musíte ustanoviti muže, kteří mají 2, 3 až 4 tisíce platu, jako na technickém ústavě, aby z toho mohli sobě poříditi díla vědecká. Díla taková anglická, francouzská a od jiných národů vydaná v tom oboru jsou velmi drahá a takových sobě poříditi pouhý učitel nemůže.

Jestli tedy, pánové, máte upřímně na mysli, aby se také věda hospodářská u nás povznesla, abychom největší kapacity a největší intelligenci nemusili bráti z ciziny, musíte se vyjádřiti aspoň v principu pro to, aby takový vyšší ústav také pro nás byl zřízen.

Bylo dříve na to poukázáno, že ne toliko pro vzdělání vyššího hospodářského stavu, totiž pro vzdělání takových hospodářů, kteří jsou sami majetníky velkostatků, anebo kteří mají s vyšší intelligencí říditi celá panství a rozsáhlé dvory, že pro takové jest potřebno a prospěšno znáti i celé stanovisko vědecké: a toho člověk na realní škole v té míře ovšem dosáhnouti nemůže. Dále pak třeba uvážiti i to, že ten, který má přednášeti na některé škole, musí býti vždy, abych tak řekl, o jeden stupeň výše, než ten, kterému přednáší. Proto věc žádá a slušně žádá, aby učitel, který před-

náší na škole národní, odbyl hlavní školu, aby učitel, který přednáší na škole realní, dělal prve klassická studia, aneb aby odbyl techniku; tak podobně musíme žádati, aby professorové na středních školách hospodářských měli vyšší vědecký kurs, vyšší vědecké vzdělání, aby stáli na vyšším stanovisku; jinak by člověk, který odbyl dobře reálku a znal, čemu se tam učí, druhý rok mohl býti professorem na reálce; a to přece býti nemůže. Též podobně bylo zde řečeno, že člověk, který dobře odbyl střední hospodářskou školu, může býti professorem na škole té, a to přec též býti nemůže; on přece musí míti vyšší vzdělání hospodářské, t. j. vzdělání, kterého může toliko nabyti na vyšších hospodářských školách.

Pánové, já bych se ptal v praktickém životě, kdybyste měli takové muže v zemi, jako jest v agrikulturní chemii Liebig, nebo Stöckhardt, nebo Papst, kam byste je postavili? snad na střední školy s 800 zl. platu? Ti by se vám jistě poděkovali! (Veselost.) Nuže, pánové, jsou-li lidé takoví v životě prospěšni, je-li pravda, že mužové takoví hospodářství celé země chvalně povznésti mohou, musíme jim také dáti působiště, na něž by se důstojně postaviti mohli. Pánové, jiné země menší předešly nás v té věci příkladem následování hodným. Tak v Německu máme ve Württemberku školu Hohenheimskou; a Sasko, malá to země s 2 milliony obyvatelů, dovedla si zřídit akademii hospodářsko-lesnickou v Tharandě. A pánové, zajisté škola ta velmi dobře působí, a důkaz, že dobré její působení i u nás se uznává, jest ten, že od nás mnoho mladých pánů tam chodí učit se hospodářství. Kdybychom tedy měli podobnou školu v Čechách, nebyla by naše škola na prázdno, nýbrž našli by se lidé, kteří by ji navštěvovali.

Byly, pánové, ještě jiné námitky. Já jsem již pravil, že to, co pan Zeithammer pověděl o rozdělení hospodářství na dvě třídy, že to není rozhodné při posuzování této záležitosti. Toho důkaz máme, když vezmeme příklad z průmyslu. I průmysl jest malý a velký, a může se provozovati

v malém i velkém. Ačkoli máme také střední školy, na kterých se přednáší chemie a mechanika, přece jsme uznali, že vedle středních a řemeslnických škol našich jest zapotřebí také vyšší školy technické, akademie technické. Pánové, my jsme v loni dosti dlouho se radili o statutu pro technický ústav zemský; my jsme jej obdařili takovou munificencí, že nás vydržování jeho státi bude přes 100.000 zl. ročně, to by žádalo kapitálu mnohem většího než jeden millión zlatých. Pánové, když jsme tedy v té jedné větvi, kde se jednalo o podporování průmyslu, se nezdráhali vydati na zemský náklad 100.000 zl. ročně, poněvadž nám na tom záleží, abychom průmysl povznesli, měli bychom se, pánové, rozpakovati, dáti na péči o hospodářství v zemi 10.000 zlatých ročně? Když bylo řečeno, že hospodářství naše nese přes 80% daně zemské, když přes 80% přirážky zemské nese naše hospodářství, a my všechen ten příjem bychom obrátili na průmysl, tak bychom toho nelitovali; ale na hospodářství polní, kteréž i zde ve slavném sněmě jest zastoupeno dvěma kuriemi, na to bychom nevážili nákladu, kterého mu jest nutně zapotřebí? Já myslím, že by to nebylo ani stejné ani spravedlivé rozdělení těch darů a prostředků, které země nám svěřila a dala do našich rukou k našemu rozdělení a k naší disposici. Jestliže tedy chceme rovněji, spravedlivěji se chovati k hospodářství než posud, a nechceme-li z něho učiniti popelku v zemi, ve které ono dává největší výnos, tedy musíte podporovati hospodářské školy vyšší s tou munificencí, jako techniky.

Pánové, já však doufám, že v té věci nebude potřeba, abychom tak velkých obětí přinášeli. Bylo sice mluveno jaksi s posměchem o tom, a p. ředitel technického ústavu (dr. J. Lumbe) pronesl, že by se ustanovením jednoho neb dvou professorů na technickém ústavě věci dalo zadost učiniti. Pánové! To není nikterak bez rozumu, co tu pravil; neboť, pánové, zde se jedná o to, že by se mohla věc tím spůsobem provésti, aby se hospodářský ústav spojil s technikou, a aby tak technická akademie byla technicko hospodářskou.

Když bude takovou, pak posluchači hospodářských škol budou moci slyšeti s jinými techniky u toho samého professora mathematiku, mechaniku, přírodopis a jiné podobné věci. A těch professorů, které budou míti zvláště pro sebe, a kteří budou jen pro hospodáře přednášeti, bude jen něco málo: professor agrikulturní chemie, professor skotoléčitelství a těm podobných předmětů při specialním hospodářství; a pak bude ovšem třeba ještě praktických hospodářů, kteří by demonstrativně žákům těm poukázali někde na hospodářství blíže Prahy, jak se rostliny pěstují. Jest tedy skutečně pravda, že by se takovým spojením této školy s technikou, nebo vlastně přidáním těch několika professorů na náš polytechnický ústav věc lacině pořiditi dala, a že by nestála velkých obětí, a těch bychom věru litovat neměli.

Nuže, pánové, pan professor Zeithammer, který prve v principu té škole odporoval, přiznal též, že by se to takovým spůsobem učiniti mohlo, že by mohlo býti ustanoveno několik professorů na technickém ústavě, kteří by tytéž předměty přednášeti mohli, kterými se vzdělává kandidát učitelství pro jiné střední školy. To je mi důkazem, že uznává, že pro některé specialní odbory je takových zvláštních professorů potřeba, a že mohou být ustanoveni.

Ostatně myslím, že by slavný sněm neměl již ve dnešním posezení tu otázku konečně rozhodovati, že by si mohl zanechat rozhodnutí pro příští zasedání; chce-li totiž školu vyšší hospodářskou udělati samostatnou, nebo chce-li ji přiděliti technickému ústavu. Dnes se to nežádá. Zemský výbor, který činí ten návrh, činí jej jen v tom spůsobu, aby se nejprve nyní přijal tento statut o upravení hospodářských ústavů; a 2. aby se ostatní odložilo na jedno z nejbližších zasedání (to může býti za rok, za dvě, ba i za tři, čtyři léta), až zemský výbor sám předloží osnovu statutu; pak, pánové, bude na vás záležeti, budete-li chtít tenkráte hned věc vzíti v poradu a budete-li ochotni návrh, jak Vám ze zemského výboru přijde, přijmouti, anebo budete li je chtíti změniti nebo i vrátiti výboru, aby jej přepracoval.

Již vidíte, že se nejedná dnes nikomu o to, aby ta škola letos se zřídila, aby se letos snad 100.000 zl. vydalo na školy hospodářské podobně, jako se stalo na techniku, nýbrž že chceme ve věci této pokračovati krokem rozumným, a že si chceme nechati na rozmyšlenou, kterak školy ty zaříditi. Ale o vyslovení principu se jedná, zdali škola taková vůbec má býti udržována podporou země, anebo jestliže, jak se pravilo při jiné příležitosti, stát takové školy má říditi. Považujete-li však školy takové za zbytečné, pak ovšem může se návrh zemského výboru hoditi pod stůl.

Konečně co se týče formálních námitek proti tomu návrhu, ty byly větším dílem již vyvráceny, a myslím teda, že se toho mohu vzdáti, dále o nich mluviti. Když byl přijat návrh pana poslance Rotha, a i když byl postaven návrh pana hraběte Nostice, tedy se nerozuměl a také neměl se rozuměti tak, jako by §. 16. ipso facto byl vyloučen. Když se pravilo, že má býti všecko přijato, vyjma §. 16., neznamenalo to tolik, že §. 16. má býti zavržen, nýbrž že o §. 16. se dovoluje jednati, kdežto o těch ostatních se nemá jednati. Ale tak, jak pan Roth to stylisoval, mohla by povstati pochybnost o tom, a proto jsem se toho chopil a proti tomu vyjádřil. Tato věc byla tak pronešena, jako by byla věc pochybná, zdali ústav takový jest potřebný a užitečný. Myslím, že od znalců hospodářských málo bylo takových pochybností vysloveno, a kdyby i byly, tak proto přece říci nesmíme, že *nemá* býti škola ta zřízena; ba přiznávám se, že bych se raději konformoval s návrhem pana poslance Herbsta, kdyby již jiné pomoci nebylo, ačkoli by to mně bylo ovšem milejší, kdybychom vyslovili, že sl. sněm svým časem takovou školu zříditi chce.

Co se týče theoremu, který se právě zde vyslovil, tu připomínám, že podobně se učinilo v těch ostatních paragrafech. Tady praví se v §. 1. „Účelem rolnické školy jest" atd.; o školách středních se praví: „Účelem těchto škol jest" atd.; a zde v §. 16. vyslovuje se zase ten samý theorem: „Účel vyšších škol jest, atd. Tedy když jsme podobně mohli

dvakrát tento vysloviti *theorem*, můžeme ho i zde vysloviti. Tedy já myslím, že pánové mohou směle přijmouti to, co zemský výbor navrhoval, aby se totiž sněm aspoň v *principu* pro zřízení takové vyšší hospodářské školy vyslovil. A poněvadž návrh pana hraběte Lva Thuna v té věci nepraejudikuje, nýbrž princip tento uznává, tedy hlasuji pro tento návrh. (Výborně!)

Návrh Herbstův, dle něhož otázka vysoké školy hospodářské měla prostě býti odložena, byl zavržen 98 hlasy proti 95; načež 103 hlasy proti 86 přijat dle návrhu hraběte Lva Thuna paragraf 16., jak byl od zemského výboru navržen, avšak jen v první větě o účelu akademie hospodářské, a vypuštěna závěrečná věta: „Zřízení tohoto vysokého učení zůstavuje se zvláštnímu zákonu zemskému."

V XVII. schůzi dne 13. dubna jednáno o tom, co sněm v příčině hospodářského vyučování měl by výboru zemskému především k vykonání uložiti. Hrabě A. Nostic činil opravy k dotyčným návrhům zemského výboru, ku kterýmž přidával se i zpravodaj Peche. I bylo schváleno, že výbor zemský má pro sněm vypracovati osnovu statutu vysokých škol hospodářských, ježto by se zřídily od země v Praze, a že má vyjednávati o to, aby zemskou podporou pojistilo se trvání dvou hospodářských učilišť, českého a německého. Třetí kus, jenž se měl uložiti zemskému výboru, týkal se pořízení hospodářské čítanky, která by se hodila do škol obecných; výbor zemský mínil, že by se měla vypsati cena 1000 zl. za nejlepší čítanku českou a tolikéž za německou. Hr. Lev Thun navrhoval, aby se vypsala jedna cena na čítanku, kteráž může býti sepsána původně česky nebo německy, a toliko kdyby v obou jazycích přišly spisy stejně zdařilé, aby dala se cena oběma dvěma. Dr. Rieger pronesl toto mínění (č. Sten. XVII. 9):

Já myslím, že by se tomu, co si pan hrabě Lev Thun žádá, dalo vyhovět takovým spůsobem, aby se vypsala jedna cena a jeden akcessit. Aby dvě knihy co do ceny *vnitřní* byly úplně rovné, to se tuším s tíží stane; větším dílem bude jedna práce aspoň o něco málo lepší, a pak se tomu dá vyhověti, jak jsem pravil, aby nejlepší dostala praemium a druhá v ceně akcessit. Avšak myslím, že provedení té celé věci by se lépe odevzdalo do rukou zemského výboru, aby

se ani suma tak určitě neustanovila, ani spůsob, jakým se vše provede.

Já myslím, že ještě jedna věc se musí uvážiti: bude-li totiž několik knih podáno, že nebude snad žádná v *každém* ohledu dokonalá, nýbrž jen v některé partii, v některé stránce, a že zase právě ta partie, která je v jedné knize zanedbána, anebo alespoň slabéji pojednána, bude v druhé knize dokonaleji pojednána. Myslím, že zemský výbor v takovém případě, aby vůbec se docílila kniha co možná nejdokonalejší, mohl by zavésti nějaké narovnání a shodnutí spisovatelů, aby se k dílu spojili tak, aby vzali z jedné knihy nejlepší partie a z druhé knihy také nejlepší partie, a aby se ty kombinovaly.

Pánové! Hospodářská kniha musí obsahovati všecky větve hospodářství, a ne všichni spisovatelé se znají ve všech odvětvích stejně. Bude tedy nejlépe, vybrati k docílení nejlepší knihy tu cestu, aby se několik spisů a spisovatelů spojilo, aby byla podána jako kompilace nejlepších, spojených prací. Ale poněvadž to všecko se dá sice tak provésti, nikoli však na sněmě ustanoviti, myslím, že slavný sněm učiní nejlépe, když provedení celé věci odevzdá na dobré uznání zemského výboru, kterýž zajisté ničeho nepomine, aby se v té věci poradil s nejlepšími autoritami v zemi a věc k dobrému cíli přivedl.

Návrh Riegrův byl opravou k návrhu Nosticovu, jehož první část měla zůstati nezměněna a zněla takto: „Ku povzbuzení a rozšíření hospodářských vědomostí ve škole obecné a v kruzích na ni obmezených vypsati cenu na prostonárodní čítanku tomu účelu hovící." K tomu návrh Riegrův připojoval tato ustanovení: „Ke konkurrenci o cenu a jeden akcessit stejně se připouštějí spisy v obojí řeči zemské, a zůstavuje se to uznání zemského výboru, kterak by čítanku tu přivedl k největší dokonalosti a prospěšnosti, po případě třeba sprostředkovav dohodnutí několika spisovatelů a za porady uznaných znalců, načež má čítanku tu vydati v obojí řeči zemské." Návrh Riegrův takto spojený s Nosticovým byl potom schválen.

V XVIII. schůzi dne 14. dubna přišla na přetřes ve sněmu důležitá záležitost, totiž uvedení *rovného práva jazyka českého s německým ve školách obecných a středních.* Návrh k tomu směřující podal Josef Wenzig s jinými poslanci českými již v zasedání sněmovním roku 1861, a roku 1863 výbor zemský měl o tom svou zprávu ke sněmu již vytištěnou; nyní 1864 výbor zemský předložil zprávu obšírnější, pojav do ní také výsledek porad konaných za posledního roku v kommissi, složené z odborníků národnosti české i německé. Zpravodajem výboru zemského byl dr. Fr. Brauner. Výbor zemský navrhoval sněmu ku přijetí dvojí předlohu: Jedna obsahovala osnovu zákona zemského o jazyce vyučovacím ve školách nižších i na gymnasiích a reálkách po Čechách, též o češtině a němčině jakožto předmětech vyučování v týchže všech školách; druhá předloha držela v sobě návrh, jejž by sněm předložil vládě ku provedení dle §. 19. I. a. zřízení zemského; vyčítala se v něm místa, kde mají býti gymnasia česká, kde německá a kde obojjazyká.

Se strany německé hned po řeči Braunerově Litoměřický poslanec dr. Fleischer navrhl, aby předlohy výboru zemského přikázaly se ku předchozí poradě zvláštní kommissi sněmovní o 15 členech. — Zástupce vlády hrabě Belcredi dovozoval ze starých dekretů dvorských, že školami rozumějí se jen školy počáteční, ale gymnasia a novější reálky že nejsou školami, než studiemi, a ty že nenáležejí v obor působnosti sněmovní; tedy že by to, co v osnově zákona zemského týká se gymnasií a samostatných reálek, mělo se přestaviti do druhé předlohy a předložiti vládě toliko dle §. 19. zřízení zemského. — Maršálek hr. Rothkirch následkem návrhu Fleischerova zahájil rokování toliko o formálné otázce, mají-li návrhy výboru zemského býti odkázány kommissi ku předchozí poradě, či mají-li se vzíti v poradu hned na plném sněmě. Čechové, čekajíce netrpělivě již dlouhá léta na uskutečnění jazykové rovnoprávnosti pořád slibované a pořád zadržované, strachovali se všelikých odkladů; v tom smysle přimlouvali se za neodkladnou sněmovní poradu poslanci Tonner a Zeithammer; naproti tomu mluvili ve prospěch návrhu Fleischerova poslanci Schmeykal a Grohmann. Potom dr. Rieger přednesl tuto řeč (u. Sten. XVIII. 14—16):

Velevážený člen slavné sněmovny při rokování o rolnických školách vyslovil se v ten spůsob, že ve sněmovně této návrh zákona, kterýž by dnes ještě byl odkázán kommissi, lze pokládati jako za odročený. Jestliže tedy, pánové, návrh, jenž tu byl učiněn, aby totiž tento návrh zákona se odkázal

kommissi, má míti ten význam, aby se předmět ten odročil, tož musil bych toho velmi litovati.

Pánové, můj velectěný kollega pan poslanec Schmeykal řekl právě, že zde jest na denním pořádku otázka veledůležitá, právo obou národností zemských. Tak jest! a já doufám, že vy přes otázku takovou nebudete chtít přejíti k dennímu pořádku. Doufám, že vy otázku tu nechcete též odkládati ad calendas graecas. (Hlasy: Ne!)

Jedná-li se o to, má-li se některý předmět hned vzíti na potaz, či má-li se prve odkázati kommissi, tedy jak myslím, je v té věci momentem rozhodujícím to, je-li předmět ten již dostatečně objasněn, tak aby se o něm moblo usnášeti. Větší či menší důležitost předmětu není v té věci momentem rozhodujícím, neboť, jakmile se mi některý předmět stal úplně jasným, a buď si on sebe důležitějším, tedy mohu o něm rozhodnouti hnedle; avšak není-li mi ten předmět jasným. pak musím jej ovšem uvážiti ještě jednou.

Nuže, nám zde bylo by tedy se tázati, je-li tento předmět dostatečně uvážen, a já myslím, že tomu tak jest nejplnější měrou. Předmět ten jest na denním pořádku od těch dob, co zasedá tato slavná sněmovna; byl nám předváděn v každém zasedání této slavné sněmovny a prošel již všemi myslitelnými stadiemi předběžné úvahy. Radila se, pánové, o předmětu tom kommisse, kommisse sestavená z uznaných odborníků, odborníků to z obojích národností, kterouž za tím účelem svolal zemský výbor, takořka na polovic s obojí strany. Ona vzala otázku tu na potaz se vší rozvahou. V kommissi té národnost česká, o jejíž právo tu především jde, nebyla snad zastoupena ve větším počtu, ba snad spíše byla takořka v menšině; alespoň ti živlové, kteří tu zastupovati měli stránku českou, nebyli dokonce toho spůsobu, aby u nich bylo se co obávati jakéhosi příliš rozhodného, aneb dokonce extremního názoru o věci. Bylať, pánové, záležitost ta uvažována kommissí čítající. ve svém lůně také několik členů této slavné sněmovny.

Prohlásil tu ovšem jeden poslanec (Grohmann) a člen kommisse, že některým sezením nebyl přítomen; avšak, pánové, to jest příhoda, kteráž se opakuje při všech sezeních a kommissích. Vždyť pak i my, kdožkoli měli jsme příležitost zasedati v té či oné kommissi, také víme, že nepřicházejí všichni členové do každého sezení, a kdybychom chtěli každou kommissi a resultaty každé kommisse uváděti v pochybnost a za nezralé prohlašovati proto, že schůze nedála se v úplném počtu, pak bychom vůbec nikdy nedospěli k tomu, abychom mohli přistoupiti na sněmě k rokování o některé věci Nebyl ku př. pan prof. Grohmann přítomen několika sezením. Náhodou však nebyl v těchže sezeních přítomen také pan prof. Krejčí pro churavost svou, tak že poměr hlasů zůstal si asi stejný.

Jestliže usnešení kommisse nestala se značnými většinami, tedy to pochází přirozeně ze sestavení kommisse. Šlo tu, tak říkaje o to, aby se odvažovala práva obojích národností ve školství; a ježto obě národnosti byly zastoupeny stejně, a poněvadž konečně žádná národnost nepřizná tak snadno a dobrovolně té druhé více než právě musí, tedy je pochopitelno, že většiny při usnešení kommisse nebyly ani velké ani skvělé. Z toho však nelze nikterak vyvozovati, že by úrada byla bývala neúplná nebo nezralá. Rovněž tak, pánové, byla ta věc zemským výborem ve dvojím sezení vzata v úvahu velmi zralou, a nechať třeba ten či onen člen výboru nepřišel k některému sezení, tedy také nemůžeme pouze proto uváděti v pochybnost výsledek celého hlasování; neboť otázka ta byla před tím v zemském výboru po několik sezení na denním pořádku, a pan zpravodaj dr. Brauner opět a opět na to naléhal, aby se ta věc vzala na potaz. Bylo tedy povědomo těm kterým pánům členům výboru, že ta věc příště na denní pořádek přijde, a nevyskytly-li se jim snad překážky neodkladné, tedy byli zajisté s to porad se účastniti. Ostatně, pokud se pamatuji, byla usnešení zemského výboru v těchto otázkách, jmenovitě v principielních, učiněna na mnoze značnými většinami.

Co pak se týče námitek, jež byly přednešeny od stolku vládního, tož vztahují se tyto k otázce o kompetenci. Já, pánové, nebudu dnes pojednávati o této otázce, poněvadž jest to otázka meritorní; avšak nelze mi nepodotknouti. že důvody, kteréž Jeho Excellence náš praesident zemský pro věc uvedl, se mi naprosto nezdají býti přesvědčivými. Rozebéřeme-li to přísně, zůstane nám z námitek pouze jedna. a ta zakládá se na jediném důvodu, který je krom toho malé váhy, totiž na starém obyčeji mluvy obecné, obyčeji to již pominuvším, dle kterého učení gymnasialní slula studiemi a nikoli školami. Naproti tomu nový obyčej mluvy obecné, obyčej nyní platný, prohlašuje gymnasia za školy. Poněvadž však my musíme se držeti nynějšího obyčeje mluvy vůbec zavedené, tož soudím, že sněm zemský je zúplna oprávněn, aby pustil se do té otázky, leč by nebyl kompetentním i z jiných důvodů.

Avšak, pánové, při návrhu tomto jedná se mimo to také o provedení zákona, jedná se tu také o návrhy, kteréž se mají podati vládě ve příčině spůsobu, jakým se zákon má prováděti. Jeho Excellence pravil ovšem, jakmile zákon bude vydán, že to bez toho bude povinností vlády, aby jej provedla. Avšak, pánové, je to známou věcí: že jest veliký rozdíl v tom, kdo justicii distributivní má v rukou. Pánové, věřte mi, kdyby dnes zasedalo ve Vídni ministerstvo zcela slovanské, nestrachoval bych se ovšem o to, že dostane se nám náležitá míra rovného práva ve školách. Pokud ale ministerstvo naprosto německé má nám vyměřovati spravedlnost, pokud jemu přísluší zákon ve příčině rovnoprávnosti prováděti, potud dovolte mi, abych směl ve svém srdci chovati některé pochybnosti, dostane-li se nám plná míra spravedlnosti. (Oho! v levo, Výborně! v centrum.) Mám tedy za to, že my za těchto okolností ovšem musíme podávati návrhy, kteréž tak říkaje staví pro ministerstvo až i ten puntík na i, aby ministerstvo nepochybovalo, že země přeje sobě provedení tímto spůsobem a ne jiným. Pánové! Mám za to, jak již praveno, že otázka sama byla důkladně rozebrána v kommissi

a že tedy k rozhodnutí dokonale dozrála; slavná sněmovna jest úplně s to, aby přistoupila k rokování o té věci; ba i tenkrát, kdyby otázka kompetenční měla býti pochybnou, a kdybychom měli dospěti k tomu, že by slavný sněm kompetenci svoji ve příčině gymnasií sám od sebe odmítnul, i tenkráte by nám nic jiného činiti nezbývalo, než abychom §§. 5. a 6. předlohy zákona přenesli do druhého návrhu jakožto články 5. a 6. Avšak já pevně doufám, že se tak nestane.

Nyní pak, pánové, myslím, že se mohu obrátiti k šlechetné mysli oněch členů slavné sněmovny, kteří jsou právě národnosti německé. Pánové! Jednání o této otázce vleče se již po dlouhá léta. Otázka ta je pro nás naléhavou, ba ona jest takořka tužbou srdce celého českého národa. (Výborně! v centrum.) Řádem volebním, kterýžto, a mluvte si vy o něm, cokoli chcete, námi vždy bude popírán pro svou nespravedlivost, řádem volebním, pravím, jsou členové národnosti německé v této slavné sněmovně ve většině. (Hlasy: Není pravda!) Jest nyní na vás, abyste uvážili, kterak si chcete počínati oproti většímu, četnějšímu národnímu kmenu v zemi, jakým spůsobem chcete jemu dokázati svou spravedlivost. Prosím vás, pánové, abyste ji učinili, a to s vůlí pokud můžete nejlepší a co možná nejrychleji. Pánové! Každé dobrodiní, které udílíme rádi a rychle, bývá uznáno dvojnásobně a přijato tím vděčněji; kdybyste však záležitost tu chtěli stále a stále odkládati pro pouhou otázku formalní, pak ten mír a ta shoda, ku kterýmž dnes již dva členové slavné sněmovny poukazovali, tímto spůsobem sotva by se založily mezi oběma národnostmi.

Pánové! Říkává se o lidech důmyslných, že musívají-li něco učiniti, co činí neradi, projevují alespoň na oko dobrou vůli, tedy, jak se říká, tváří se přívětivě ke zlé příhodě. Zde pak nejde o to, tvářiti se přívětivě ke věci zlé, nýbrž tvářiti se přívětivě k činu poctivému, ke skutku spravedlnosti.

Potřebu nových předchozích porad v kommissi dovozoval potom ještě poslanec Herbst; cizozemec Brinz prohlásil se hned určitě proti samé podstatě předložených návrhů výboru zemského,

pověděl také bez obalu, že kommisse má se voliti k tomu cíli a konci, aby zákon nepřijal se tak, jak je předložen. Za ne odkladné vyřízení předložených návrhů přimlouvali se hrabě Lev Thun, Trojan a zpravodaj Brauner. Návrh Fleischerův byl pak přijat 111 hlasy proti 83; proti němu hlasovali poslanci čeští, z virilních hlasů arcibiskup kníže Schwarzenberg a biskup Jirsík, z velkostatkářů hrabě J. Clam-Martinic, August a Václav rytíři z Eisensteina, kníže z Lobkovic, baron Malovec, opat Rotter a hrabata Schönborn a Lev Thun. K návrhu dr. Trojana bylo však kommissi uloženo, aby si pospíšila, i aspoň o první předloze (o osnově zákona) aby podala zprávu s návrhem svým ještě před koncem tohoto zasedání.

Baron Kellersperg, byv před rokem přesazen z Prahy za místodržitele do Terstu, nemohl býti tomuto sněmu přítomen, ale nevzdával se poslaneckého mandátu, jejž držel od venkovského okresu Vimbersko-Volyňského; žádal písemně za dovolenou na 4 neděle, což mu však bylo odepřeno bezmála jednohlasným usnešením sněmu. V XIX. schůzi dne 16. dubna předsedající maršálek hrabě Rothkirch přečetl nový přípis, kterýmž místodržitel Kellersperg ohlašoval, že mu není možno, na delší čas z Terstu se vzdáliti, ale až mu toho bude popřáno, že neopomene do českého sněmu zase přijíti. Maršálek k tomu ohlášení doložil toliko, jestliže proti tomu nic se nepřipomene, že musí za to míti, že to sněm přijímá k vědomosti. Potom jednalo se o jiné nahodilé věci, a když ta byla odbyta, hrabě Lev Thun povstav, navrhl, aby ohlášení Kellerspergovo odevzdalo se zvláštní 9členné kommissi. Proti tomu návrhu vyslovili se poslanci David Kuh a dr. Hauschild, a maršálek hr. Rothkirch mu patrně také nepřál; za jeho přijetí přimlouvali se poslanci Zeithammer, Herbst i navrhovatel, po nich pak promluvil dr. Rieger takto (n. Sten. XIX. 7):

Chtěl jsem se taktéž opříti mínění pana poslance Hauschilda, jenž myslí, že při pouhém ohlášení věci a za příčinou té okolnosti, že se nikdo proti tomu neozval, sněmovna učinila již jakési usnešení. Já myslím, že bráti něco k vědomí neznačí nic jiného, než vysloviti, že jsme toho povědomi. Já nyní vím, že pan posl. Kellersperg do sněmu přijíti nechce anebo přijíti nemůže; musí mi nyní býti dovoleno usnášeti se o tom, co se má státi následkem tohoto

nám daného návěští. Já jsem je vzal na vědomí, protože nám bylo právě oznámeno. Že by však nebylo lze v tomtéž sezení raziti cestu k jakémusi usnešení o té věci, to trvám, příčí se vší logice.

Návrh Jeho Excellence hraběte Thuna zakládá se venkoncem na právu; on navrhuje totiž, aby kommisse o tom rozhodla aneb návrh podala, co se má státi následkem tohoto návěští pana barona Kellersperga. Tím se o podstatě věci ještě pranic nerozhoduje.

Ten důvod, jejž uváděl pan poslanec Kuh o důležitosti pana barona Kellersperga, že prý on při poradách našich snad více platí než 20 či 30 jiných poslanců; ten důvod snad má svou váhu, ačkoli nelichotí právě oněm 30 poslancům, kteří se tím prohlašují za hloupé. (Veselost.) Důvody, kteréž uváděl pan poslanec Hauschild o počestnosti pana barona Kellersperga, — tož o tom nikdo nepochyboval; my jsme si též nedovolili pochybovati o počestnosti pana poslance Strache*); ale z toho, že je poslanec počestným, neplyne ještě nikterak, že se mu musí dáti dovolená. (Veselost.)

Otázka, pánové, o niž tu jde, jest ta: je li sněm oprávněn dovolenou udělovati anebo ji odepříti? S tohoto hlediska pojal věc pan poslanec Herbst, a to po mém soudu zcela správně. V §. 18. jednacího řádu se praví:

„Poslanci jsou povinni, aby nepřetržitě se účastnili rokování a prací sněmovních. Aby se mohli vzdáliti od zasedání sněmovních, k tomu jest jim zapotřebí, netrvá-li nepřítomnost jejich ve sněmovně déle než 8 dní, povolení nejvyššího maršálka, jenž má sněm o tom uvědomiti; dovolenou na delší dobu může uděliti toliko sněm sám. Ve případě onemocnění není zapotřebí žádati o dovolenou, nýbrž jen poslati nejvyššímu maršálkovi ohlášení dokladem opatřené."

Pánové, to jest ten jediný případ, jejž předurčil náš jednací řád, ve kterémž udělení dovolené jest zbytečno, —

*) Ten jsa úřadem vázán k Vídni, vzdal se mandátu poslaneckého, což oznámeno v též sněmovní schůzi.

když totiž někdo onemocní. O překážkách obchodních neb úředních nic není ustanoveno v našem jednacím řádě; pan místodržitel Terstský, brání-li mu přijíti jeho zaměstnání, musí dostati dovolenou od slavné sněmovny, chce-li býti nepřítomen spůsobem dle ústavy a jednacího řádu správným; a z tohoto důvodu, ponévadž by právo sněmovny udělovati dovolenou mohlo býti uváděno v pochybnost a do sporu, kdybychom nepřistali na ten spůsob jednání, jak jej navrhoval Jeho Excellence pan hrabě Thun, z tohoto důvodu hlasuji pro návrh; při čemž se ostatně samo sebou rozumí, že otázka věcná přijde k rozhodnutí teprve tehda, když kommisse navrhne, aby se mu dovolená dále udělila, a to na určitou či na neurčitou dobu; a tenkráte teprva ty důvody, kteréž uváděli pan poslanec Kuh a Hauschild, budou na denním pořádku, teprve pak budou je moci přednésti.

Po další ještě debatě byl návrh Thunův přijat skrovnou většinou 85 proti 83 hlasům.

V též schůzi dne 16. dubna přišla na denní pořádek zpráva výboru zemského o zálohách povolovaných z peněz zemských na stavbu silnic. Zpravodaj dr. Rieger přečetl svou zprávu v tato slova (č. Sten. XIX. 22—24):

Slavný sněme! Mezi tak mnohými výlohami, jimiž se obtěžuje fond zemský, jest zajisté jen málo takových, které by se odměňovaly v té míře, které by velice zúrodňovaly bohatství obyvatelstva země, jako podpory, které bývají udíleny ku prospěchu stavění silnic.

Podpory tyto nelze nazývati vlastně ani obětmi, ony se dají spíše porovnati k onomu zlepšení, kterého poskytuje hospodář půdě své k tomu konci, aby úrodnost její úsilně zvýšil, aby pak od ní v krátkém čase kapitál i s úroky nazpět obdržel. Nedá-li se příliš úzkostlivé odvažování takového nákladu omluviti ani při soukromníkovi, jenž chce ještě během svého krátkého života kliditi ovoce svého vzdělávání půdy, lze to tím méně omluviti při celém národu a jeho zastupitelstvu, jejichž život trvá staletí.

Těmito názory veden, byl by zemský výbor slavnému sněmu navrhl mnohem větší náklad na stavění silnic a na upravení řek, nežli skutečně učinil; při čemž si ovšem netajil, že summa, jejíž vydání v rozpočtu zemském na počatý rok finanční pro kommunikace zemské navrhl, jest příliš malá v porovnání s velikými potřebami, které se vyskytují při silnicích zemských. Ač jest silnic v Čechách v poměru dosti hojně, nebude snad přece nikoho mezi ctěnými členy této slavné sněmovny, jenž by nebyl s to, z vlastní zkušenosti naznačiti v nejbližším okolí svého bydliště velmi důtklivé nedostatky našich silnic, co se týče jich rozsáhlosti, tak i co do jich zřízení a zachování. Kdyby se měly nedostatky ty, byť i jen postupně, odstraniti, musila by se bezvýminečně ustanoviti pro silnice mnohem větší dotace roční.

Při tom třeba ještě uvážiti, že se nemůže naše vlast s tím uspokojiti, pakli její silnice co do jakosti i co do mnohosti stojí pouze na rovni se silnicemi zemí sousedních. Poněvadž je silněji zalidněna nežli všecky ostatní země mocnářství, poněvadž sousedí se zeměmi, z nichž některé jsou z části málo zalidněny, ale přece velmi úrodné a na obilí bohaté, tudíž jim k výměně může nabízeti výrobky všeho druhu spíše než obilí, jest odkázána k tomu, uhražovati potřeby svého četného obyvatelstva obsažností a rozmanitostí svých výrobků, tedy *průmyslem*, a to jak v hospodářství, tak též i v hornictví, v obchodu a v řemeslech. Průmysl však ve všech směrech svých, jakož i laciné uhražení všech potřeb obyvatelstva vymáhají již samy sebou především dobrých a všestranných prostředků kommunikačních, vyžadují *laciného rozvážení zboží*. Z těchto národně hospodářských poměrů dá se zajisté vším právem zavírati, že by naše silně zalidněná, průmyslná zem ku povznešení svých kommunikací přinášeti měla větších obětí, nežli její země sousední.

Při všem tom navrhl zemský výbor v letošním ročním rozpočtu přec jenom menší dotaci pro stavby silniční, než

*

by dle jeho uznání potřeba žádala, menší, než byla sama dotace na upravení silnic a řek za dřívějšího systemu vládního, a to jenom z té příčiny, poněvadž nechtěl zemský výbor v tomto zlém čase poplatníkům stížiti ještě více břemeno, beztoho již příliš veliké, ano sotva snesitelné, poněvadž nechtěl zemský výbor zvýšiti přirážku zemskou až na 10% daně říšské.

Kromě zvýšení přirážky zemské ku prospěchu kommunikací naskytl se však zemskému výboru prostředek jiný, byť mnohem méně účinný a vydatný, přece nicméně velmi užitečný ku prospěchu stavění silnic v zemi, aniž by se muselo na poplatníky břímě větší uvaliti. Po několik let udíleny byly, a to za dřívějšího vládního systemu, ministerstvem, potom pak výborem zemským nebo slavným sněmem samým mnohým obcím a okresům na stavění silnic dílem úročné a dílem neúročné půjčky.

Ke stavbám silničním, navrženým k tomu konci, aby se tkalcům v horách následkem krise ve příčině bavlny nouzi trpícím přispělo ku pomoci, povolil slavný sněm ještě ve svém posledním zasedání mnohým okresům a obcím značné půjčky z fondu zemského, kteréžto půjčky dílem již jsou vydány, dílem pak během nejblíže příštích let budou vydány. Tyto ze zemského fondu jednotlivým obcím a okresům poskytnuté půjčky ke stavbám silničním činí, jak z výkazu zemskou účtárnou sestaveného a zde na stole praesidialním ctěným pánům sněmovníkům k nahlédnutí vyloženého vysvítá, — úhrnkem 274.593 zl. 15 kr.

Z toho vypadá na půjčky v letech dřívějších udělené summa 169.007 zl. 15 kr., kdežto půjčky, které povolil slavný sněm v minulém zasedání ke stavbám silničním, navrženým za příčinou přispění ku pomoci nuzným, činí 63.000 zl., a půjčky, které udělil zemský výbor z dotace na silnice, za rok 1863 summou 70.000 zl. ustanovené, činí 26.586 zl.

Ve výše uvedené úhrnkové summě poskytnutých půjček zahrnuta je spolu také záloha 16.000 zl., již povolil lonského

roku slavný sněm k zapravení všelikých nezáplatků za příčinou stavby silnice v Krkonoších.

Lhůty ke splácení těchto půjček vyměřeny jsou na 23 let, a částky každoročně splatné jsou různé, totiž 23.378 zl. 62 kr. a 19.559 zl. 63 kr. v roku letošním a v roku nejprve příštím, a 262 zl. 50 kr. ročně v posledních letech dotčené doby. Tyto ke splácení vyměřené roční částky jsou sice jenom velmi malé v poměru k velkému účelu, jenž každého roku v celé zemi mnohem většího nákladu vymáhá.

Proto pro všecko jest zemský výbor přesvědčen, že se dá tímto nákladem ku prospěchu staveb silničních v zemi mnoho vykonati, když se totiž náklad ten co kapitál v půjčkách ke stavbám silničním ustavičně v oběhu ponechá a používá. Tento blahý účinek mohl by se, jak se samo sebou rozumí, ještě mnoho zvýšiti, kdyby se kapitál ten ještě o značnou summu rozmnožil; prozatím se však i malými summami, kterých má zemský fond nabývati ročně z nynějších zadržalostí, skoro tolikéž prospěšného spůsobí cestou půjčky jako podporami skutečnými: ano dle posavadních zkušeností vyplývá z podporování prostředkem půjček o něco více výhod, než z podporování prostředkem subvencí.

Na větším díle bývá jenom nedostatek nashromážděné úspory, kapitálu, tohoto v národním hospodářství tak mocného činitele, překážkou, že se nemůže ke stavbě silnic větších přikročiti, poněvadž není obcím přispívajícím možná, sehnati v jednom až ve třech letech tak velké summy, jako vystavění silnice vyžaduje. Při postupném, asi na 10—15 roků vyměřeném stavění silnic naskytuje se tolik nedostatků, i spojeno jest s takovým prováděním stavby tolik jiných ztrát, i co se týče stavby samé, i též za příčinou toho, že kapitál ke stavění silnic zůstává na mnoze ležeti ladem; tak že toto postupné stavění silnic jest vůbec nepraktické. Za to však jest vždycky technicky možná stavbu samu v jednom nebo ve dvou letech provésti, břemeno zaplacení nákladu však obcím přispívajícím učiniti snesitelné tím, když se náklad ten rozvrhne na 10—15 roků. To se však může státi právě

jen tenkrát, půjčí-li se obcím ke stavbě buď celý kapitál nebo velká jeho část, a když se jim zároveň napřed povolí, že mohou půjčku splatiti teprva během několika let.

Podpora tato zachrání poplatníky od přílišného ztížení v jednotlivých letech, kteréžto ztížení již tak často zavdalo obyvatelům příčinu ke zpurnosti; ano obyvatelé budou v tom cítiti pobídku, aby sami podnikali velké stavby silniční, kterých se nyní pro nedostatek kapitálu ke stavbě potřebného lekají, ač potřebu jich k obchodu svému dobře nahlížejí. Břímě na mnohá léta rozvržené přestane býti břemenem nesnesitelným, a půjčka prokáže se co nejčastěji býti neméně mocná i dobročinná jako subvence. Tím poskytnuta jest možnost, dáti pod úroky veliké jistiny ve prospěch výroby země, aniž by se zmenšil kapitál země této, tím možná povznésti mocně jmění zemské, totiž bohatství národní, aniž by se k účelu tomu přinésti musela oběť ze jmění zemského, to jest z konkretního fondu zemského, leč že by se na to obětovaly úroky, pokud by se totiž poskytovaly půjčky takové bezúročně.

O tom po uvážení všech poměrů obcí přispívajících rozhodovati, jakož i půjčky samy povolovati mohlo by se snad výboru zemskému ponechati, poněvadž obce s takovými žádostmi a prosbami často náhle a neočekávaně vystupují, a poněvadž — má-li se času ke stavění silnic příhodného a okamžité ochotnosti obcí a okresů, které se stavbou mají souhlasiti, pokaždé užiti a v pravé době poskytnutou půjčkou povzbuditi — nemůže se snad s jich vyřízením odkládati, až se sejde sněm, jehož svolání bývá vždycky nejisté a jejž očekávají beztoho vždy jiné důležitější předlohy.

Tímto míněním a přesvědčením veden, dovoluje si zemský výbor učiniti návrh, jak následuje:

Slavný sněm račiž uzavříti: Zemskému výboru se dává moc:

1. aby půjčky, které jsou z fondu zemského ke stavbám silničním již povoleny, nebo které v letošním zasedání budou ještě povoleny, vynakládal po jich splacení opět na

půjčky k témuž účelu, a to jak se mu viděti bude, buď pod úroky, nebo bez úroků.

2. Zemskému výboru se ukládá, aby choval půjčky tyto ve stálém výkazu, aby přihlížel k tomu, by se částky splatné v pravý čas zapravovaly, k čemuž, bude-li potřebí, pohledávati má pomoci na místodržitelství.

3. Stihnou-li obce nebo okresy k splácení povinné takové nehody, které zvláštního zřetele zasluhují, může zemský výbor povoliti prodloužení lhůt ke splácení ustanovených; splácení takovéto půjčky prominouti se však může jenom uzavřením sněmovním.

4. Mnoho-li se ročně splatí, a mnoho-li nových půjček se povolí, o tom má zemský výbor v každém zasedání podati sněmu zprávu.

Rieger opakoval svůj návrh po německu s kratším odůvodněním. Debata zamotala se zbytečně dlouhým návrhem, jejž poslanec Laufberger postaviti chtěl na místo návrhu výboru zemského, a v němž zejména předpisovala se podrobná pravidla o propůjčování záloh na silnice. Návrh Laufbergrův nedošel však ani podpory, pročež pomíjejí se zde obě dvě promluvy, jimiž Rieger tomu návrhu se opíral. Na konec byly všechny 4 návrhy výboru zemského schváleny, ač se dvěma dodatky od Taška navrženými, se kterými zpravodaj Rieger se snášel. K návrhu 1. bylo totiž přivěšeno toto ustanovení: „K zálohám, ježto by při jednom stavebním objektu převyšovaly 10.000 zl., a v delší než 10leté lhůtě splatiti se měly, jest zapotřebí svolení sněmovního.“ A závěrečná věta 3. návrhu dostala toto znění: „Toliko usnešením sněmovním může splacení takové zálohy se prominouti anebo splatná lhůta přes 10 let se prodloužiti.“

V též schůzi 16. dubna čten byl přípis poslance Jana Skrejšovského toho obsahu, že Skrejšovský byl vrchním soudem zemským pro uveřejnění jakéhos přípitku*) v denníku Politik uznán za vinného přečinem dle §. 305. zákona trestního a odsouzen k jednoměsíčnému vězení a ztrátě z kauce; nejvyšší soud však zavrhl tento rozsudek, uložil toliko pořádečnou pokutu 50 zl.

*) Byl to referát o hostině, dávané na uvítanou dra. Julia Grégra vyšedšího ze žaláře.

a nařídil propuštění z nedostatku důkazů. Následkem zákona o nedotknutelnosti poslanců soud zemský v Praze uzavřel požádati sněm za dovolení k doručení tohoto rozsudku, avšak vrchní soud zemský nařídil, aby rozsudek byl ihned doručen. Skrejšovský ho však nepřijal a oznámil sněmu tu příhodu jakožto porušení zákona o nedotknutelnosti poslanců. Přípis Skrejšovského byl odkázán kommissi, aby ve 24 hodinách o něm podala návrh.

Kommisse podala o tom svou zprávu ve XX. schůzi dne 18. dubna. Zpravodajem většiny byl dr. Wenisch, předseda krajského soudu v Chebě; návrh jeho zněl v ten smysl: poněvadž v doručení rozsudku Skrejšovskému neshledává se porušení zákona o nedotknutelnosti, a sněmu již nenáleží vkládati se v tento trestní případ, přejdiž sněm přes podání Skrejšovského k dennímu pořádku. Česká menšina kommisse s dr. Sladkovským v čele činila tento návrh: „Doručení trestního rozsudku sněmovnímu poslanci v čas zasedání sněmovního bez daného k tomu svolení sněmovního jest porušením §. 2. zákona o nedotknutelnosti z dne 3. října 1861, a vys. vláda budiž předsednictvem sněmovním požádána, aby o tom dala učiniti příslušné sdělení c. k. vrchnímu soudu zemskému v Praze k zachovávání v případě sněmovního poslance Jana Skrejšovského i ve všech dalších případech."

Když po obou zpravodajích byl jménem vlády promluvil vrchní státní zástupce Ludwig, nahodila se především malá debata o výklad řádu jednacího; maršálek hr. Rothkirch chtěl totiž učiniti otázku, je-li návrh menšiny podporován; čemuž opřeli se Rieger i jiní poslanci, dovozujíce, že návrhy kommissních mensin nepotřebují podpory, rovněž jako návrhy kommissních většin; když maršálek od svého opačného mínění upustiti nechtěl, hlasováno, a tu k mínění maršálkovu nepřihlásil se ani jediný poslanec. Rokování o záležitosti Skrejšovského vyplnilo celou schůzi. Poslanec Herbst učinil návrh na přechod k dennímu pořádku s jiným odůvodněním, než navrhovala většina kommisse, totiž že vyšetřování počaté dříve proti sněmovníkovi má se sice na dobu zasedání sněmovního zastaviti, když sněm o to požádá, ale v tomto případě že sněm takové žádosti neučinil, a teda že soud může pokračovati. Naproti tomu dr. Rieger podal tento návrh:

„V uvážení, že prospěch spravedlnosti odročením rozsudku ve případnosti pana poslance Skrejšovského se týkající netrpí, že však doručením toho rozsudku jeden okres země na čas letošního zasedání by pozbyl svého zástupce:

usnáší se slavný sněm na základě zákona o nedotknutelnosti požádati slavnou vládu, aby dodání rozsudku co pokračo-

vání soudního stíhání až do konce letošního zasedání zastaveno bylo.“

Za přijetí tohoto návrhu svého přimlouval se Rieger touto řečí (n. Sten. XX. 22—23):

Pánové! Chci krátkými slovy odůvodniti amendement, jejž jsem si dovolil podati.

Nepouštím se do té otázky, zdali doručení rozsudku náleží spolu ke stíhání soudnímu dle smyslu slova toho ve mluvě obecné a dle pojmu zákonního. Co se týče významu ve mluvě obecné, tedy mi přiznáte, že ku příkladu kterýkoliv odsouzenec nebude se domnívati, že by soudní stíhání jeho bylo ustalo, jakmile byl vynešen rozsudek; on by z pravidla byl tomu velmi rád, kdyby se přestalo na pronešení rozsudku a on dále stíhán nebyl, neboť by pak ušel bez trestu. Smysl slova toho ve mluvě obecné jest patrně ten, že stíhání sahá dále než vynešení rozsudku, a sice až k doručení a k exekucí rozsudku. Takový jest obyčejný smysl slova.

Co se týče smyslu toho slova v zákoně, tož vyslovily se o tom již kompetentní autority velmi důkladně. Soud v první instanci vyslovil své mínění usnešením, že stíhání soudní sahá až po doručení rozsudku, a ve sněmovně naší v tomtéž smyslu vyslovil se muž (Herbst), jehož právnický důvtip všeobecně jest uznán, a jenž v tomto specielním případě obzvláště jest autoritou, jsa professorem tohoto oboru na naší universitě. Nuže, nebylo vyvráceno a vyvráceno nebude, že by dodání rozsudku nenáleželo k soudnímu stíhání a vyšetřování.

Avšak ve případě, o kterýž tu jde, — to se přiznává — nebylo doručení rozsudku provedeno. Stal se pouze pokus, aby byl doručen. Ježto poslanec Skrejšovský rozsudek nepřijal, respektive spis, v němž měl býti rozsudek, nepřijal a jej k vědomosti nevzal, byl spis ten vzat nazpátek. Doručení nestalo se teda skutkem, a věc ta jest pro sněm res integra.

Nuže, já mám za to, že slavný sněm úplně je s to, aby ještě použil zákona o nedotknutelnosti, totiž onoho passusu

jeho, jenž dává sněmu právo žádati, aby se vyšetřování zastavilo. Pánové, snad se mi bude namítati, že poslanec Skrejšovský nežádal o takovéto zastavení vyšetřování, a toť jest pravě, co tvrdil zpravodaj většiny. Avšak, pánové, je-li to nutno? Myslím, že to není nutno, naopak, zákon sám praví výslovně, že sněmovna sama musí o zastavení žádati; a pánové, musí-li sněmovna o něco žádati, musí někdo ve sněmovně učiniti návrh, a já, pánové, jsem dnes s to podati návrh ten: aby dodání soudního rozsudku bylo zastaveno.

Pánové! Já mám za to, že slavná sněmovna mimo důvody právnické a mimo důvody zákona o nedotknutelnosti má se spravovati ještě také vodítkem důvodů všeobecných, zájmem veřejným; a tato stránka otázky, myslím, nebyla dosud pojata v úvahu při dnešní debatě. Pánové! Poslanec Skrejšovský vstoupil do sněmovny jakožto zástupce jednoho volebního okresu; on zde složil přísahu, že bude zastupovati svůj okres dle zákonů a dle svého svědomí; on se nemůže zbaviti této povinnosti a nemůže se jí sprostiti, a též my sami nemůžeme jej sprostiti té povinnosti, pokud on drží svůj mandát a pokud mandátu svého se nevzdá. Toho on neučinil, následovně jest povinen do sněmovny přicházeti, a kdyby nepřicházel, tedy bychom musili my, respektive praesidium musilo by nařiditi, aby přicházel.

Pánové, my tedy můžeme žádati v zájmu veřejném, by jeden okres v zemi nezůstal nezastoupen; můžeme žádati, aby pan poslanec Skrejšovský do sněmovny přicházel, a není zapotřebí, aby on o to žádal; nýbrž jest to v zájmu každého z nás, aby celý jeden okres nezůstal nezastoupen; a z té příčiny já pokládám to za svou povinnost podati tento návrh.

Pánové! Otázka ta má se ostatně takto: Oč vlastně tu jde? Jde tu o doručení rozsudku, jenž žalovaného obžaloby sprošťuje, o dodání rozsudku, jenž přiznává, že proti poslanci Skrejšovskému nebylo lze nalézti důkazů, aby byl odsouzen. A tento rozsudek, jenž dí, že on nemohl býti

odsouzen, takový rozsudek mu má býti dodán! Avšak politování hodnou okolností, jež, jak doufám, dojde nápravy ještě průběhem našeho zasedání, jest v ústavu naši pojato ustanovení, že poslanec i tenkráte pozbývá svého mandátu, když nebyl odsouzen, když byl propuštěn z nedostatku důkazů. A tak tomu jest v tomto případě. Poslanec Skrejšovský pozbyl by svého mandátu, poněvadž odsouzen nebyl. Nuže, pánové, jest tu na jedné straně ztráta mandátu, vyloučení poslance proto, že nemohl býti odsouzen, na druhé straně zájem země, aby žádný okres nezůstal nezastoupen. Jest tu, abych tak řekl, pro poslance Skrejšovského rozpor v povinnostech i tenkráte, kdyby skutečně vše ostatní bylo v pořádku. S jedné strany měl by dostáti povinnosti své, aby zadost učinil zákonu a justici, a s druhé strany povinnosti, plniti svůj mandát. Která povinnost jest důležitější? Já myslím, že zájem justice se tím neporuší, dodá-li se panu Skrejšovskému tento osvobozující rozsudek o dvě či tři neděle později, ale že se tím zajisté sáhne na zájem země, musí-li poslanec svůj okres ponechati nezastoupený.

A z tohoto důvodu vyslovuji se pro to, aby slavný sněm na základě odůvodnění, jež poslanec Herbst přednesl v prvním odstavci svého návrhu, totiž že stíhání soudní sahá až za doručení rozsudku, a na základě té úvahy, že prospěch spravedlnosti nikterak tím netrpí, odročí-li se doručení rozsudku poslanci Skrejšovskému ještě na krátkou dobu, že však prospěch země ovšem by tím trpěl, když se doručení vykoná a tím jeden okres o zastoupení přijde, — aby slavný sněm se usnesl, že na základě zákona o nedotknutelnosti vznáší ke vládě žádost, aby doručení soudního rozsudku bylo zastaveno.

Hlasovalo se nejprve o návrhu menšiny (Sladkovského), jenž propadl; povstali zaň toliko poslanci čeští a 6 německých. Pak návrh Herbstův byl přijat většinou, která se skládala z velkostatkářův a z ostatních Němců. O návrhu Riegrově, jenž vedle přijatého návrhu Herbstova mohl obstáti, bylo hlasováno vyvoláváním jmen; byl zavržen malou většinou 86 hlasů proti 83; hlasovali proň poslanci čeští a 15 německých.

Ve XXIV. schůzi 25. dubna přišla na denní pořádek zpráva kommisse o petici několika držitelů rytířských lén Karlšteinských, aby sněm přičinil se, by také tato léna mohla snadno z manského svazku se vyvaditi; v petici se pravilo, že prvotní předloha vládní o vyvazení lén, podaná říšské radě roku 1861, měla se vztahovati také na rytířská léna Karlšteinská, ale zákon z toho vyšlý dne 17. prosince 1862 že se na ně nevztahuje, poněvadž se ukázalo, že rada říšská není k tomu kompetentní. Petiční kommisse navrhovala, aby tato petice odevzdala se výboru zemskému, by on učinil o tom sněmu příslušný návrh. Poslanec Brinz naproti tomu tvrdil, že příčina, proč dotčený zákon nevztahuje se na léna rytířská, neležela v nedostatku kompetence říšské rady, nýbrž v důvodech jiných, jež byly přednešeny ve sněmovně panské. Poslanec Karel L. Klaudy navrhoval přímo poprositi Jeho Veličenstvo jakožto krále Českého, aby ráčil svoliti ve vyvazení těchto svazků manských a vládě své nařiditi, by návrh zákona k tomu směřujícího předložila sněmu království Českého. Potom promluvil Rieger v tato slova (č. Sten. XXIV. 12):

Já myslím, že se pan prof. Brinz přece poněkud mýlil v tom, co praví, ačkoli nechci v celku popírati, pravdu jeho slov. Věc ta byla přišla v říšské radě k řeči a jednání; a zvláště se strany poslanců českých namítala se nekompetence; a já myslím vším právem, ačkoli to nechtělo býti v říšské radě uznáno; zdá se, že se to přece konečně uznalo ministerstvem, ba muselo se to uznati. Já aspoň myslím, že jen v tom leží příčina, že zákon stran korunních lén a manství se vzal v původní formě nazpátek; jen v tom mohla ležeti příčina, poněvadž cítilo ministerstvo, že říšská rada nebyla kompetentní.

S naší strany vždy tvrzeno a stáno na tom, že pokud se týče manství koruny České v našem království českém, vzhledem těch toliko se svolením sněmu českého může se zrušiti svazek manský; a to zakládá se netoliko na starém zřízení zemském, jak na Vladislavském, tak i na obnoveném zřízení zemském. Ba dá se to z nynější ústavy dokázati, poněvadž dle §. 20. pořízení o všelikém jmění, kteréž dle povstání svého a věnování svého náleží zemi. přísluší ke kompetenci sněmu; následovně má být slyšán sněm český

i zde, když se má učinit o manstvích koruny nějaké pořízení.

Já v jisté míře souhlasím s návrhem pana dra. Klaudyho. Já myslím, pánové, že by se nehodilo, aby se všecko ukládalo na bedra ubohého výboru zemského. Krom toho nabyl výbor zemský zkušenosti smutné, že cokoli vám, pánové, učinil za předlohu, vždy se odkázala přece kommissi, a že jeho práce zde nazvány neúplné a nezralé. Věru to není lákavé pro zemský výbor a nedodává mu chuti, aby opět vypracovával návrhy zákonů, a aby mu konečně byly uznány za nezralé. Myslím, že by slavný sněm v té věci mohl jednou také jinou cestou jíti.

Není pochybnosti, že vláda naše, to jest ministerstvo, i Jeho Veličenstvo sám císař a král náš si přáli, aby svazek manský byl zrušen; aspoň byla v tom směru již učiněna předloha zákona v říšské radě; ovšem že z návrhu toho sešlo v říšské radě aspoň vzhledem korunních manství. Myslím tedy, že nyní by byla nejpřiměřenější prosba, abychom se obrátili opět k vládě, abychom ji postoupili tuto petici a jí požádali, aby věc vzala v uvážení, aby nám v příštím sněmě učinila návrh zákona o věci té.

(Pokračuje německy.) Navrhuji tedy, abychom tuto petici postoupili ministerstvu se žádostí, aby předmět vzalo v uvážení a aby ve příštím zasedání podalo předlohu zákona o zrušení svazku manského v Čechách.

V další debatě Brinz stál na svém tvrzení. Hrabě Lev Thun si nepřál, aby nějakým zákonem nařídilo se musitelné vyvazení manských svazků, ale aby svolením nejvyššího lenního pána usnadnilo se jich dobrovolné vyvazení. Hrabě Clam upozorňoval, že nejedná se o věcné vyřízení petice, nýbrž jenom o návrh kommisse petiční, jak s tou peticí dále naložiti. Rieger promluvil znova takto (n. Sten. XXIV. 15):

Chtěl jsem pověděti jen několik slov na vysvětlenou. Nebylo to vlastně mým úmyslem, přiváděti na přetřes otázku o kompetenci. Jest známo, že vláda podala tenkráte v říšské radě tento návrh zákona a pak jej vzala nazpátek. (Hlasy: Ne!) Aspoň zákon ten ve druhém zasedání přišel k rokování

ve formě zcela proměněné; vypuštěna totiž úplně manství korunní. Zejména přišlo pak k rokování jen vybavení lén selských. Soudím, že vláda musila pro toto své počínání míti důvody, a nemohu důvody ty hledati v ničem jiném, než v té okolnosti, že vláda cítila, že vykoupení lén koruny České nepřísluší vlastně do kompetence říšské rady.

Avšak já chci otázku tu zůstaviti při její váze; můj návrh nesahá do podstaty věci a nepraejudikuje otázce kompetenční v žádném směru. Můj návrh směřuje jen k tomu, aby se tato petice postoupila slavné vládě se žádostí, aby záležitost tu uvážila. Jakmile vláda to učiní, myslím, že jako míní i Jeho Excellence pan hrabě Clam Martinic, pak vláda vyřídí tu žádost cestou administrativní pouhým použitím t. řečené milosti lenní; a pak krom toho odpadne každá předloha sama sebou.

To jest první část mého návrhu; druhá část směřuje k tomu: uzná-li pak vláda, že by bylo radno, aby se ve příštím zasedání podala sněmu předloha zákona, pak může vláda sama o tom se usouditi, pokládá-li sněm za kompetentní čili nic. Nepokládá-li jej za kompetentní, tedy podobnou předlohu bez toho nepodá; myslí-li, že to může vyříditi cestou administrativní, tedy to učiní tímto spůsobem. Myslím tedy, že můj návrh jest úplně správný a nepraejudikuje žádné otázce politické ani statoprávní.

Herbst částečně souhlasil s poslední promluvou Riegrovou, i učinil tento návrh: „Petice nechť se odevzdá cís. vládě, aby opatřila vhodnou pomoc cestou administrativní, anebo, je-li třeba, cestou zákonodárskou." Návrh tento byl zavržen 91 hlasem proti 90. Rozhodnější většinou byl pak zavržen také návrh Riegrův, a přijat návrh petiční kommisse.

Ve XXV. sněmovní schůzi 26. dubna přišla na přetřes zpráva výboru zemského o reorganisaci zemského blázince. Zpravodajem byl přísedící dr. Görner, jenž vyslovil přání, jestliže sněm nedá se hned do věcného vyřizování té obsáhlé předlohy, nýbrž odkáže ji kommissi ku předchozí poradě, aby alespoň o některých prozatímních opravách hned se usnesl. Dr. Arnošt Mayer při-

mlouval se v týž smysl, aby dosavadním vadám v blázinci aspoň poněkud hned se ulevilo přijetím provisoria. Dr. Eduard Grégr pohřešoval v elaborátě výboru zemského návrh na oddělení administrace od řízení lékařského, i mínil, že měla by se zříditi sněmovní kommisse ku předchozí poradě aspoň k tomuto rozlišení dvojí správy, na jehož potřebu kladl váhu. Potom promluvil dr. Rieger takto (n. Sten. XXV. 7—9):

Pánové! Máme tu před sebou výdaj, kterýž obtíží naši zemi přirážkou snad několika krejcarů na zlatý berně. Myslím, že jest to záležitost, jež zajisté zasluhuje, aby byla dobře uvážena za těžkých časů, ve kterýchž žijeme.

V návrhu zemského výboru jsou některé záležitosti, kteréž, hledě k humanitě, jest třeba okamžitě vyříditi; v každém případě musejí býti vyřízeny ještě v tomto zasedání sněmovním. Jest tam však též několik kusů, týkajících se reformy celého ústavu, kteréž by se snad mohly vzíti ještě jednou v úvahu, a o nichž by se velmi dobře mohlo státi usnešení teprva v budoucím zasedání sněmovním.

Nuže, přál bych si, aby se o těchto věcech pojednávalo o každé zvláště. Já, pánové, jakož víte, bývám obyčejně proti kommissím. Dívám se na tu věc tak, že kommisse ty bývají často jen jakousi pohodlnou lenoškou pro poslance, kteří tím břímě porady svalí na několik členů a sobě tak věc ulehčí; neboť oni tím jsou dokonce i zbaveni práce, aby aspoň i v sezeních pozor dávali, jelikož vědí, že přece kommisse myslila za ně. Já tedy z pravidla jsem proti věčnému a zbytečnému odkazování kommissím; avšak ve případech, kde se jedná o vyřízení otázek zásadních a dosud neuvážených, ve případech, kde jest usnášeti se o veliká břemena zemská, kteráž později nelze již odejmouti, myslím, jest zajisté dobře, uvážiti to důkladně v menším kruhu kommisse a přibrati k tomu, je-li třeba, také jiné znalce, což kommissím jest dovoleno. Mám za to, že tak tomu jest právě také v tomto případě; myslím, že předmět ten ovšem potřebuje ještě uvážení.

Nedivte se, pánové, tomu, že jsa členem zemského výboru, sám činím tento návrh; jsem jakož i pan referent

sám toho mínění, že kdyby ta záležitost dle návrhu zemského výboru byla hned vzata na přetřes, a kdyby se snad o ní mělo ukvapeným spůsobem státi usnešení, že by tím zemský výbor uvalil na sebe velkou zodpovědnost.

Podotýkám dále, že návrh obsahuje několik zásad, s nimiž jsem ani při poradách zemského výboru souhlas projeviti nemohl, a kteréž dobře rozebrati třeba, než je přivedeme k rozhodnutí. Sem patří zejména zásada, má-li se veškeré zřízení blázinců pokládati venkoncem za záležitost zemskou, či má-li to býti ponecháno z části zastupitelstvům okresním, obcím a dobročinosti soukromé. Pánové, já se svého hlediska beru to vždy do opravdy se zásadou decentralisace a zásadou autonomie. Já také v zemi nechci centralisovati a domáhám se autonomie opravdu a ve všech odvětvích. Myslím, že nemáme každou věc a vše uvalovati vždy jen na přirážku, na ten zlatý berně, nýbrž že sluší potahovati k takovým zájmům humanity také samočinnost občanů a širší kruhy okresův a obcí, a posléze též dobročinnost soukromou; neboť, pánové, neučiníme-li toho, pak odumrou konečně všecky tyto širší kruhy našeho státního života, a nezbude nic více na živu, než jediný všemocný a také vše sžírající stát. Nejsmutnější příklad toho máme ve Francii, jejíž socialní poměry by nám měly býti poučením a kteréž nás dokonce nelákají k následování. Pánové, jak řečeno, jedná se tu o princip důležitý, o němž rozhodnouti musíme a jejž dobře uvážiti třeba, a přál bych teda, aby se o otázce té prve předběžně a důkladně uradila kommisse.

Druhá otázka jest ta, již právě k řeči přivedl pan dr. Grégr. Jest to otázka, má-li býti správa blázince, totiž administrace materialní s vedením duchovním a lékařským spojena v jedněch rukou. Znalecká anketní kommisse sama vyslovila se v ten smysl, že břímě to jest příliš těžké pro bedra jednoho muže. Není možno, aby jeden a týž muž měl zároveň na zřeteli jednak duchovní a lékařské zájmy celého ústavu, a dále též vědecký úkol ústavu, jenž má zároveň býti školou; — a aby současně obstarával prádlo

a sto jiných drobných potřeb. Pánové, to přece jen nedá se spojiti. Ředitel nemá k tomu ani fysického času, aniž lze předpokládati z pravidla, že muž vědy, jenž se odborně věnoval psychiatrii, bude také tolikerým jiným věcem rozuměti nejlépe; ku př. jak třeba spravovati hospodářství s ústavem spojené, totiž celý dvůr Slupský, jenž jest pod jeho řízením; jak nejlevněji lze opatřiti uhlí a podobných věcí více. Myslím tedy, že by bylo nejprospěšnějším, odloučiti tyto dvě záležitosti od sebe, totiž řízení materialní a řízení lékařské. Nechať cokoli se tvrdí ze strany lékařské, že to vše musí spočívati v jedné ruce, já pochopiti nemohu, proč by právě lékař musil to vše zároveň obstarávati. On krom toho může státi nad správcem, on může mu ku př. dáti rozkaz: Opatři pro tohoto nemocného zvláštní pokoj, opatři mu tuto nebo onu stravu, zkrátka postarej se o něj tak nebo onak. Aby však ředitel měl vše to sám obstarávati, vše to sám opatřiti, to pochopiti nemohu. Pakliže by to bylo tak nezbytno, tož důsledně mohli bychom se také usnésti, že každý lékař musí nutně vyrobiti si sám všecky léky, kteréž předpisuje, kdežto to pravidelně činívá lékárník.

Myslím tedy, že jest to záležitost důležitá, a že my, pánové, jen touto cestou oddělení dospějeme k tomu, abychom výlohy ústavu obmezili značně, ne snad jen o 1000 zlatých, nýbrž snad o 10.000, 20.000 až 30.000 zl. ročně. Za to ručí mi výroky mužů, kteří znaleckým okem prozkoumali poměry a seznali nedostatky ústavu vzhledem k administraci.

Pánové, o této předběžné otázce musí již proto býti rozhodnuto, a sice v nejkratší době, poněvadž od toho závisí otázka sněmovně předložená o pensionování nynějšího ředitele. Návrh na pensionování zakládá se podstatně na tom soudu, že muž, jenž dosud nebyl s to administrovati ústav spůsobem žádoucím, taktéž nebude s to, aby zavedl, až by reorganisace byla provedena, též administraci lepší. Tím nikterak nechci odsuzovati vědeckou kapacitu muže toho, kterýž jakožto lékař může býti zcela řádným; to však tuším doká-

zala již zkušenost, že nebyl s to, aby vedl ústav současně v obojích ohledech dokonale přiměřeně, aby své místo úplně vyplnil. Pakli by se slavná sněmovna o tom rozhodnouti chtěla, mohlo by hlasování její záviseti právě od té okolnosti, jak se vysloví o zásadě, má-li totiž ústav zůstati i dále pod vedením *jediného* muže, a to v obojím směru, v materialním i lékařském.

Dále je také třeba, jak řečeno, rozeznávati mezi věcmi, o nichž nutno usnésti se hned nyní bezprostředně, a těmi věcmi, kteréž mohou býti zůstaveny budoucímu usnesení, aniž by se tím věci samé co uškodilo.

Toť pánové jsou důvody, jež pohnuly mne podati slavné sněmovně návrh, aby se ta záležitost odkázala kommissi ku předběžné poradě; aby však pro naléhavost předmětu byla kommisse osvobozena od formalit jednacího řádu, aby nebyla vázána předstoupiti před sněmovnu s úplnou zprávou v určitém pořádku a o všech otázkách, kteréž se jí vyskytnou, nýbrž aby mohla také po částkách podávati zprávu a obejíti formalitu vydání tiskem. Můj návrh zní následovně:

„Slavný sněm račiž se usnésti: Návrhy kommisse anketní o blázinci, obsažené ve zprávě výboru zemského, odevzdávají se k uvážení kommissi ze slavné sněmovny zvolené, kteráž má je zkoumati především v těchto směrech:

1. Jakým spůsobem, při všemožném šetření povinnosti, již nám lidskost ukládá, by se daly návrhy kommisse anketní uvésti na míru přísné nutnosti?

2. Které z výdajů navržených nutně třeba položiti již do rozpočtu na rok 1865, a které měly by se ponechati k dalšímu zkoumání za účastenství znalců v odboru administrativním a k usnášení na tom se zakládajícímu ve příštím zasedání sněmu?

3. Zdaliž a jakým spůsobem dala by se správa odděliti od ředitelství?

4. Zdaliž a jakým spůsobem dalo by se břemeno vydržování blázinců přenésti na zastupitelstva okresní a dobro-

činnost soukromou, a obmeziti zemský blázinec v Praze na ústav léčivý a školní?

Kommisse budiž sestavena z devíti poslanců zvolených kuriemi z celého sněmu, a kommisse budžetní nechť do ní vyšle tři členy ze sebe zvolené. Nechť kommisse co možná nejrychleji přistoupí k poradám a nechť bezodkladně podá zprávu o úloze jí vykázané, především o provisoriu, jakéž se zavésti má, a to vše pominuvši formalitu vytištění zprávy své a v pořádku libovolném aneb také po částkách. —

Podotýkám ještě jednu věc. Navrhl jsem zde, aby výbor rozpočtový vyslal ze svého lůna tři členy k této kommissi. Myslím, že je to vhodno z té příčiny, aby se alespoň několik členů budžetní kommisse mohlo při odborné poradě poučiti o tom, čeho třeba, a aby pak v budžetní kommissi mohli podati zprávu, co přimělo kommissi znalců k tomu, aby ten či onen návrh přijala neb učinila. Podotýkám ještě, že bude se zajisté poukazovati k tomu, žeť přece kommisse anketní je sestavena ze samých notabilit a uznaných odborníků. Ano pánové, to já nechci nikterak popírati; avšak věc má dvě stránky, stránku lékařskou a stránku finanční. Co se týče této stránky lékařské a humanitní, tož myslím, že pánové rozřešili dokonale svoji úlohu, oni též byli s to rozřešiti ji dokonale; avšak my máme ještě úlohu druhou, finanční, a ta jest také úlohou humanity, totiž k našim voličům, kteří nemají zbytečným spůsobem býti přetíženi. A vycházejíce s tohoto stanoviska, budeme snad nuceni obmeziti na míru přísné nutnosti mnohou věc, již navrhovali členové anketní kommisse jakožto velmi účelnou a velmi krásnou. Snad že bychom mohli mnohou věc udělati lépe, dokonaleji, ale kde nevystačují prostředky, aby se vše provedlo dokonale, tam musíme se ovšem spokojiti, učiníme-li aspoň co jest nutného a nezbytného; tím myslím, že nejlépe za dost učiníme humanitě v každém směru. (Výborně!)

V další debatě poslanec Tašek objasňoval stanovisko finanční; rektor university Loewe a kardinál arcibiskup kníže Schwarzenberg ujímali se ředitele Pražského blázince, kterým byl tehdáž

*

professor dr. Köstel; též mluvili dr. Stamm, jenž chtěl, aby výbor zemský svolal novou anketu k dalšímu vyšetření té záležitosti, — dr. Tedesco, jenž byl členem předešlé ankety, — professor Brinz, kterýž ukazoval na to, že tehdejší ředitel Pražského blázince hájil jiný náhled o žádoucí reorganisaci, než jaký si oblíbila ostatní anketa, — a professor Seidl, jenž naproti návrhu Riegrovu si přál, aby sněm hned vzal v úvahu návrhy o provisoriu, a toliko ostatní návrhy výboru zemského aby se přikázaly zvláštní sněmovní kommissi ku předchozí poradě bez všelikého bližšího předpisování, kterak by si měla počínati. Dr. Rieger uchopiv se znova slova, mluvil takto (n. Sten. XXV. 15—16):

Kdo naslouchal ctěnému panu řečníku přede mnou, ten musel by mysliti, že ústav náš jest v každém ohledu dokonalý, že v řízení ústavu praničeho si přáti nezbývá, že tu není naprosto ničeho, co by se opravovati dalo; a přece týž řečník na druhé straně sám uznával anketní kommissi, jež se o opravách nutných radila, za takovou, že ve světě nemá sobě rovné, a že čítala ve středu svém notability, proti nimž vše ostatní, co jest v této sněmovně, mizí v úplné nepatrnosti. To může býti pravda, nenapadlo zajisté nikomu z nás, abychom se v oboru psychiatrie porovnávali s panem dr. Riedlem anebo s p. Spielmannem, či s panem dr. Fischlem. Avšak jsou při té věci také stránky, kteréžto my jsme s to posouditi alespoň rovněž tak dobře, jako ctění pánové, buďtež si oni jinak sebe většími autoritami vědeckými. Ale, pánové, vždyť pak i sami tito páni členové vyslovili se, že ústav náš rozhodně potřebuje reformy, a to ve mnohých stránkách. Já tu připomínám jen jednu velmi nápadnou okolnost, kterak ředitel Vídeňského blázince pan dr. Riedl se vyslovil, že ústav náš, ačkoli čítá o 100 chovanců méně než ústav Vídeňský, stojí přece o 20.000 zl. více než Vídeňský. (Slyšte!) Nechci se zde pouštěti do kritiky, to však jest zajisté faktum velmi význačné, že ústav náš — ačkoli čítá o 100 chovanců méně, stojí přece o 20.000 zlatých více, a nemyslím, že by v Praze bylo právě dráže než ve Vídni. (Slyšte!) Musí tu tedy v něčem býti vada, já nevím v čem, a to právě přál bych si, aby se vyšetřilo.

Neboť platit o 20.000 zl. více a čítat o 100 mužů méně, to není přece žádná maličkost, ani pro zemi takovou jako jsou Čechy.

Jsem dalek toho, abych chtěl v pochybnost uváděti počestnost pana direktora aneb jeho vědecké nadání; avšak přál bych si, aby dáno bylo ústavu takové vedení a taková administrace, při níž by také na poplatníky dle možnosti se hledělo a jich šetřilo. A to jest stanovisko, kteréž my všichni jsme povinni zaujmouti bez ohledu na osobnosti, poněvadž to jest povinností našeho mandátu.

Pánové! Jsem též dalek toho, abych chtěl jakkolivěk překážeti zřízení provisoria aneb odkládati je na dlouhé lokte. Naopak, já pravil jsem výslovně již ve svém návrhu: že kommisse má především podati dobrozdání své o provisoriu. Pánové, že to je velmi dobře možno, to je tuším patrno. Právě tato otázka, otázka provisoria, jest velmi jednoduchá, a jednalo by se jen o to, mnoho li má asi sněm ustanoviti pro účel ten do rozpočtu. V návrhu není tu ani vyslovena určitá summa, stojí tam okolo 30.000 zl.; nuže myslím, že by se nehodilo položiti do rozpočtu nějaké „okolo“, musíme tam položiti určitě 30.000 zl. nebo více, anebo méně. Již to jest okolností, o nížto by kommissi ovšem bylo podati votum. Myslím tedy, když bude kommissi podati votum také ve příčině provisoria, že se tím věc ta nepozdrží.

Podotýkám ještě jen to, že i v návrhu zemského výboru a anketní kommisse jest pro zřízení provisoria položeno 30.000 zl. do rozpočtu na rok 1865. My jsme dosud nevyřídili rozpočet roku 1864, ba ani jsme jej celý nevzali na přetřes. Prve než dojdeme k tomu, abychom rozpočet roku 1865 vzali na potaz, může kommisse dávno podati své dobrozdání o provisoriu.

Ostatně, pánové, nezáleží mi na tom. Soudí-li pánové, že by se tím věc jakkolivěk zdržela, tedy neměl bych ničeho proti tomu, aby se pouze tento passus vyřídil tím způsobem, že by sněmovna přímo uzavřela zříditi provisorium,

a že by to uložila zemskému výboru a ustanovila mu na to 30.000 zl. do rozpočtu roku 1865. Myslí-li však pánové, že ty směry, jak jsem je v návrhu svém naznačil, a o nichž by kommissi bylo se raditi, snad nejsou věci na prospěch, tedy bych ani na to velké váhy nekladl; chtěl jsem tím jen vykonati něco užitečného, když naznačím, kterými směry by se otázka ta měla v úvahu bráti.

Naznačil jsem právě ony stránky, kteréž jsou sporné; důkazem toho jest, že již dnes zde ozývaly se hlasy pro a contra. Pan dr. Tedesco pronesl se, že rozdělení direkce je nemožné; já sám vyslovil jsem se v ten smysl, že direkce má ovšem zůstati v jedněch rukou, a správce domu, totiž administrator, že má býti řediteli podřízen; avšak nikdy nebude možno nalézti muže, kterýž by všemu takovou měrou rozuměl a byl s to vše to konati k dokonalé spokojenosti, kterýž by zároveň byl dobrým professorem, výtečným lékařem choromyslných, mužem vědy pro tuto žijícím a pracujícím také na vědeckém poli, a kterýž by zároveň měl v přehledu celou administraci blázince, aneb alespoň stále na ni dohlížel. Tuť přece nutno přenésti hlavní zodpovědnost na jiná bedra. Myslím, pánové, že muž, jenž věnoval se specialně oboru lékařskému a zejména určitému odvětví vědy, vědy lékařské, totiž psychiatrii, že takový muž sotva bude s to, aby veškeré podrobnosti administrace znal a přehlížel.

Avšak též ve příčině otázky zásadní, aby totiž ústavy ty byly po celé zemi ústavy zemskými, o tom vyslovil se pan professor Brinz, že se v návrhu nynějšího ředitele hájí názor zcela jiný, jenž je k platnosti přiveden také v jiných zemích. Mohl bych zajisté uvésti několik příkladů, ale poukazuji zejména jen na Anglii, kdež jest, jak známo, mnohem více choromyslných než ve kterékoli jiné zemi, hlavně následkem poměrů klimatických; a vzdor tomu není tam naprosto žádných říšských nebo zemských ústavů pro choromyslné, zůstavuje se to dobročinnosti soukromé; a přece jest ta země obklopena svými lunatic asylums jako sítí nějakou. To dokazuje tedy, že také činnost soukromá může v tom

směru dokázati velmi mnoho, ba věcí velikých, a že netřeba uvalovati všecko vždy jen na zlatý berně.

Ctěný pan dr. Tedesco mi alespoň připustí, že lze o otázkách těch při nejmenším disputovati, a že by zajisté bylo těžším úkolem, rozhodnouti o nich dnes; a zejména právě ty otázky to jsou, jež má kommisse předběžně vzíti na potaz. A jen to, že to pokládám za potřebné, aby kommisse měla jisté vodítko, čím se spravovati, aby ji sněmovna dala jakési pokynutí, ve kterém směru chce slyšeti její mínění, — jen to jest příčinou, že chci, aby úkol kommisse byl jaksi podrobně naznačen.

Na konec byl návrh Riegrův zamítnut 98 hlasy proti 88, a většinou přijat návrh Seidlův svrchu naznačený.

Ve XXVI. schůzi 28. dubna počal sněm rokovati o zákoně, týkajícím se patronátu školního a zapravování nákladu na místnosti škol obecných. Prvotní předloha toho zákona přišla od vlády; sněmovní kommisse navrhla v ní některé změny menší důležitosti; zpravodajem jejím byl professor Brinz. Povšechné rokování mělo ten výsledek, že kommissi uložilo se znova poraditi se o tom, zdali a jaká ustanovení měla by se pojmouti do osnovy zákona v příčině požadavků o náhradu za dříví školní a za příspěvky ke školním stavbám, jež bývalé vrchnosti od roku 1849 byly daly. Paragraf 9. a 10. jednaly o nákladech školních, jež obce mají zapravovati, a jak se mají rozvrhovati. O obou těch paragrafech rokovalo se ve XXVII. schůzi dne 29. dubna společně; poslanec dr. Pankratz navrhnul, aby uzavření o nich odložilo se do té doby, až kommisse uradí se o jiném návrhu s tím souvislém a jí přikázaném. Hrabata Lev Thun a J. Clam-Martinic ukazovali na veliká a dílem velice nerovná břemena, jež těmi paragrafy mají se uvaliti na držitele statků velikých i drobných. Dr. Rieger pověděl při té příležitosti toto (č. Sten. XXVII. 27):

Já jsem se hlásil k slovu právě z té příčiny, že jsem chtěl poukázat na nerovnost, která leží v daních, kteréž se ukládají na pozemky, a v daních, které se ukládají na jmění movité a kapitály industrialní. Pánové! Tuť se mi zdá, že není třeba dělati žádného rozdílu mezi velkými a ma-

lými statky; to je docela stejná věc, jestliže je vůbec něčím obtížen pozemek, buď si to pak chalupník, nebo sedlák, nebo velkostatkář, všecky je to trefí stejně. Velkostatkář ještě spíše to snese, než sedlák, když jest příliš obtížen v poměru k jiným kapitálům v zemi. Věc tu vyložil již Jeho Exc. pan hrabě Clam Martinic dosti důkladně, že netřeba déle o tom v slova se spouštěti.

Musím litovati, že nemáme vůbec konkurrenčního zákona, který by věc ustanovil, a snad mnohá věc by se byla pak snadněji dala určiti, než se to stalo. Připomínám toliko, že příjmy z průmyslových závodů, ze závodů peněžných a těm podobných, to jest jejich vyměření závisí větším dílem od fatirování samého vlastníka, a tu víme, jak ti páni se fatirují. Kdo měl příležitost, sledovati takové jednání, viděl zajisté, zdali se neudaly příjmy třikráte menší, ba třeba jen na desátý díl skutečnosti, a to udání muselo pak sloužiti za základ daně. Ale sedlák, chalupník nemůže grunty odčarovat ven ze země, když jsou v knihách zapsány, a majetek jeho se teda vezme v jiné, mnohem větší míře za podklad daně, a tu zajisté, kdyby se i daň stejně rozdělila, všude bude míti průmyslník a peněžník tu výhodu, že si opatří daň menší, kdežto možnost tu gruntovník nikdy nemá. Z té příčiny pokládám věc tu za velmi důležitou a za princip, který v sobě obsahuje veliké konsekvence a žádá, aby prve, než se o věci té rozhodne, ona svědomitě se uvážila svědomitě jak pro průmyslníky, tak i pro sedláky a gruntovníky. A protož podporuji návrh, který již dříve učinil pan poslanec Pankratz, aby důležitá věc ta znova se dala k uvážení kommissi.

Rieger a hrabata Lev Thun, Nostic a František Thun činili návrhy toho směru, aby §§. 9. a 10. vrátily se kommissi k novému uvážení, zdali by náklady školní nemohly se hraditi dílem také jinak, než přirážkami k daním přímým; avšak návrhy ty byly zavrženy, a oba paragrafy byly schváleny dle návrhu kommisse, toliko se změnou stylistickou od Riegra navrženou (postavilo se slovo „obec“ místo slov „místní obec“).

Ve XXVIII. schůzi 2. května rozhodlo se o §. 2., jenž při počátku podrobného rokování byl kommissi zpět přikázán, poněvadž souvisel s otázkou, mohou-li bývalé vrchnosti žádati náhradu za dříví a za příspěvky ke stavbám škol, jichž byly od roku 1849 poskytovaly. Usnešeno, že povinnost bývalých vrchností, dodávati palivo do škol obecných, pokládá se za zrušenu zároveň s jich bývalým patronátem; ale sněm zavrhl návrh kommisse, podle něhož regressové nároky vrchností k náhradě za to, co od roku 1849 dávaly na školy dle dřívějších zákonů, odkazovaly se na pořad práva; a rovněž propadly návrhy Herbstův a Trojanův toho smyslu, že vrchnosti nemají práva k takové náhradě.

Důležita byla také debata ve XXIX. schůzi 3. května o §. 11., jenž tam, kde vrchnostenský patronát nad školou měl přestati, práva s ním spojená, a jmenovitě právo praesentovati učitele, přenášel na obec. Poslanec P. Platzer navrhoval při tom opravu, aby obec mohla si vybrati učitele jenom ze tří uchazečů, jež výbor okresní byl uznal ze všech za nejlepší. S tím souhlasil P. Jindra. Hrabě Belcredi jakožto zástupce vlády namítal proti návrhu Platzerovu, že nehodí se vkládati do tohoto zákona pravidlo o tom, podle jakých nových zásad měli by učitelé býti dosazováni; naproti zprávě kommisse upozorňoval na to, že právo praesentační nevykonával všude patron, nýbrž někde také farář buď sám nebo společně s obcí, a že v takových případech právo farářovo mělo by se zachovati. Po vládním kommissaři, a hlavně proti němu, pronesl Rieger své mínění těmito slovy (č. Sten. XXIX. 18—20):

Jeho Excellence pan zástupce vlády přivedl zde k řeči poměry, které jsou dle mého zdání zcela mimořádné. Pravda jest zajisté v tom, že patronát má jako každá věc dvě strany, rub a líc. Líc při patronátě jest právo praesentační, a rub jsou platy s ním spojené; jest tu teda pro patrona světlo a stín, ovšem ale myslím, že stín je znamenitě větší než světlo. Jsou-li některé zvláštní případy, myslím, že nebude jich tak mnoho, a jsou to právě jen výminky, které by se snadno daly v úplnosti vyčísti. Myslím také, že pokud jsou poměry takové, že někdo má právo praesentační beze všech břemen, že se má nechati na svém právu; obyčejně ale jest to tedy věcí docela spravedlivou, aby obcím, které přijímají na se břemena, se také dostalo s nimi právo. Jedná se o to, jakým spůsobem se má právo to na ně přenésti.

Pánové! Myslím, že zákon, o kterémž právě jednáme, zní: „Zákon o školních patronátech a o zapravení nákladu na místnosti škol obecných". Jest-li tomu tak, můžeme za jisté o samém patronátu tolik do toho zákona vložiti, kolik zde pro blaho obce a urovnání věcí na ten čas zapotřebí. Já myslím, že je celý sněm v úplném právě, učiní-li pořízení a ustanovení, jakým spůsobem a kdo budoucně to patronátní právo vykonávati má. Že by do toho zákona to nepatřilo, nikterak toho podle logických zásad pochopiti nemohu. Ale musím se přiznati, že jsem byl jaksi bolestně překvapen podotknutím pana zástupce vládního, že připomínal cosi, jako by byla nějaká pochybnost, má-li sněm kompetenci k tomu, ustanoviti něco o vykonávání práva patronátu. Já myslím, pánové, že o tom nižádné pochybnosti býti nemůže, poněvadž je patrnou věcí, že školství, alespoň nižší, bez pochybnosti náleží k zákonodárné moci sněmu, že tedy v tom anebo v jiném zvláštním zákonu může se o tom učiniti potřebné ustanovení. Připomínám k tomu i to, že tomu není dávno, co se jednalo o návrhu stran upravení rovnoprávnosti na školách gymnasialních a středních; i tu zástupce vlády uváděl v pochybnost kompetenci sněmu a pravil, že není pochybnosti, že zákonodárství ve věcech obecního školství náleží sněmu, avšak co se týče kompetence o věcech škol gymnasialních a prostředních, že je pochybná. A dnes by mu byla pochybná již i kompetence o obecních školách. Prosím, pánové, co by konečně sněmu zbylo? University sem nedají, gymnasialní školy nám popírají, a konečně vysloví i pochybnost, zdali jsme kompetentní ve věcech školství obecného. Já ovšem jsem přesvědčen, že sněm může ustanoviti, co za potřebí uzná stran vykonávání práva patronátu, a že to může ustanoviti v tomto zákoně.

Nyní se o to jedná, jak máme to právo vysloviti a jakým spůsobem určiti jeho vykonávání. A tu myslím, pánové, že máme před sebou dva faktory, na něž musíme bráti stejný a stejně spravedlivý ohled, a ty dva faktory jsou na jedné straně obec, která přijímá břemena, a na druhé straně jest to stav učitelský sám.

Pánové! Co se týče obce, myslím, že žádá spravedlivost a slušnost, aby obci, kteráž přijímá břemena, také právo její se chránilo; a tu musím ovšem se stanoviska autonomie obecní zastávati to, aby se právo její neobmezovalo nikdež, kde toho nevyhnutelná potřeba obecného vzdělání a obecného dobra nežádá.

Na druhé straně máme stav učitelský, stav velice důležitý, v jehož rukou leží vzdělání a celá budoucnost našeho lidu. Nám musí záležeti na tom, aby tomu stavu se učinilo podle práva a podle spravedlnosti, aby se jeho osud nezůstavil pouhé náhodě. O to se především zde jedná.

Pánové! Co se týče kvalifikačního dekretu, nemůže nyní zde rozhodnouti patron. Neboť může tu býti sto osob, které mají všecky stejný kvalifikační dekret, a přece může jejich kvalifikace býti velice rozličná. Vedle kvalifikace, abych tak řekl, testimoniální, musí býti uznána také ještě kvalifikace jinaká od lidí, kteří učitele z jeho praktického působení znají, a kteří jsou schopni, posouditi vydatnost jeho působení. A tu myslím, že když se jedná o obsazení učitelských míst v některé škole, nebude vždy obec sama v stavu, docela spravedlivě posouditi kvalifikaci a zásluhy každého jednotlivého učitele, který se hlásí. Ona nemá příležitosti poznati jej, ona bude znáti jen ty, kteří v místě samém úřadují, bude snad znáti jen podučitele, který tam právě jest. Ale, pánové, zdaliž bylo by spravedlivé, aby vždy ten podučitel, který je právě v místě a který snad teprva před rokem z praeparandy vystoupil, hned byl dosazen na výnosné místo školní, kde starší učitel náhodou zemřel? A to, pánové, vskutku často se stává, poněvadž lidé v obci, neznajíce vyšších interessů a nemajíce větší známosti osob, budou větším dílem hlasovati pro toho, kterého osobně znají, a který jim je snad osobně milý. Tím se stává, že mladý podučitel beze vší zásluhy, ba snad taky bez intelligence, jež jest pro jeho stav a místo zvláště potřebná, dostane školu výnosnou, kdežto jiní výteční a velmi zasloužilí učitelové musí třicet až čtyřicet

let učiti na mizerné vesnické škole a nebudou míti příležitosti, aby se na lepší a výnosnější místo dostali.

A tu myslím, že ti páni kněží, kteří v té věci promluvili slovo, jmenovitě pan farář Jindra a p. farář Platzer, kteří ty poměry z praktického života znají, že velmi moudře podporovali návrh, aby se stran ustanovování učitelů a rozdělení jich na školy obecné učinilo ustanovení takové, které by dalo jakousi garancii zasloužilejším učitelům na menších školách, že není jim vzata všecka naděje, a že se mohou i oni dostati na lepší a výnosnější místa. Pánové, pakli že učitel některý přišel náhodou ve svém mládí na špatné místo, kdyby mu byla ke všemu vzata docela i naděje, že by se po svůj celý život mohl dostati na lepší místo, pánové, ochromili byste jeho duševní sílu a celou povahu. Nebude míti více, proč by se staral, proč by se přičiňoval, proč by si hleděl získati většího vzdělání jakož i zásluhy, cti a uznání ve veškerých kruzích, poněvadž si bude mysliti: „Co jest mi to vše platno? do jiné obce mne přece nevezmou, poněvadž tam berou jen toho, který byl u nich školním pomocníkem, nebo toho, který je učitelovým synem nebo aspoň synkem ze vsi, a který tam má příbuzné aneb rozličné jiné protekce". A tu, pánové, myslím, kdo venkovský život zná, že mně přisvědčí, že v obci, a jmenovitě kde je škola jen pro jednu obec a vesnici, že nebude vždy jednáno v té věci podle spravedlivosti, nýbrž podle kmotrovství, příbuzenství a kamarádství. Ten tam má příbuzného, kmotra, anebo, jak pan farář Platzer připomenul, je svobodný a vezme si tu a tu dcerku z místa, a proto dostane protekci, a jiný ubožák musí zůstati sedět celý život na jiném bídném místě.

Proto, pánové, myslím, že by bylo možná ano dobře, aby se intelligence jakási vyšší o to postarala, aby se takové nespravedlnosti neděly; a taková vyšší intelligence a objektivnost, zdá se mně, že se nejspravedlivěji nalezne v obci okresní. Tam bude takřka z každé osady, z každé obce jeden zástupce, který bude teda moci zastupovati toho kandidáta, kterého si obec přeje, aby přišel aspoň do terna, a bude-li míti pod-

statných důvodů, myslím, že okresní výbor jich uzná. Ale, pánové, v takovém zřízení zdá se mi, že by byl dán jakýsi korrektiv libovůle těch místních protekcí tou vyšší intelligencí, větší nestranností, která se nalezne v okresní obci. Je v tom také jakýsi konstitucionalismus, je to jaksi obmezení absolutismu místní obce. Ona bude pak přece moci vykonati praesentační právo a ustanoviti učitele, ale jen takovým spůsobem a v té míře, že žádného nehodného nebude moci ustanoviti; ona bude prospěšně obmezena v absolutismu svém, ona bude muset voliti jednoho ze tří, kteří jsou uznáni za nejlepší; a v tom vidím velmi blahodějný účinek, že ta obec může dělati dobře a nesmí dělati zle.

Teď připomínám ještě, co zde pověděno, že okresní obec je ještě, abych tak řekl, v pochybnosti, že nevíme, bude-li jaká. Ale, pánové, musím říci, toho se nebojím. Byla by smutná věc, kdyby předloha vládní, která se slavnému sněmu předložila, aby totiž byly zavedeny okresní obce, kdyby předloha *vládní*, která se zakládá na usnesení říšské rady, dle kteréž ustanoveno je zastupitelstvo okresní, kdyby, pravím, taková předloha vládní, když již byla přijata téměř jednohlasně od celého sněmu, neměla vstoupiti do života. Co by pak bylo v životě konstitučním jisté? Všickni faktorové dali k tomu své svolení; sněm se prohlásil pro to jednohlasně; sama vláda učinila předlohu, říšská rada ustanovila to v zákoně obecním, a konečně všecko to nemělo by býti nic platno, a žádná obec okresní by neměla vstoupiti do života? Pak věru museli bychom o poctivosti vlády pochybovati a nevěřili bychom, že vůbec co poctivě a upřímně provede. Ale já se, pánové, toho nebojím; myslím, že okresní obec *bude*, Obec okresní bude i v této věci výborně sloužiti za korrektiv toho, co by se neslušného a nespravedlivého v obci místní státi mohlo při obsazování učitelského místa.

Co se týče posledně kněžstva, myslím, že jest slušné a spravedlivé, aby bylo ve své míře. Ale já myslím, že skutečně, kdekoliv jest duchovní pastýř muž důstojný, oblíbený v obci, jehož hlas v obci platí, tam zajisté bez jeho rady

žádného učitele neustanoví, byť i v obecním výboru nebyl. Konečně bych i já se svého stanoviska proti tomu nebyl, aby se učinilo takové zařízení, že má míti jaksi virilní hlas při obsazování takřka ad hoc, totiž že by musel míti právo při tom spolu hlasovati.

Zdá se mi to důležité, aby se rovnou měrou hledělo na autonomii obce, ale také na existenci, na budoucnost a naděje celého učitelstva, stavu tak důležitého, a aby se blaho jeho nezůstavilo pouhé náhodě. (Výborně!)

Na konec byly všechny opravné návrhy zamítnuty, a §. 11. přijat dle předlohy vládní, tak že první jeho odstavec, o němž se bylo rokovalo, zněl takto: „Kde patronát školní přestane (§. 1.), přejdou práva s ním spojená, a jmenovitě právo praesentace ke službě školní, na obec, při čemž nařízení zákonem o tom vydaná zachovají se v platnosti.“

Když vyřídil se §. 19., jenž jednal o stavbě škol, dr. Sladkovský navrhoval, aby přijalo se následující nové ustanovení jakožto §. 20.: „Za posavadní konkurrenční příspěvky na školu nejsou obce ani posavadním patronům, ani někdejší vrchnosti povinny nižádnou náhradou.“ Tím návrhem ve XXX. schůzi dne 4. května znova přivedena na přetřes otázka, která o dva dni dříve zamítnutím všech o tom návrhů zůstavena byla nerozhodnutou, totiž mají-li bývalé vrchnosti nějaké právo k náhradě za příspěvky, jež byly od roku 1849 dávaly na školy. Když byl Sladkovský svůj návrh odůvodnil, přednášel dr. Rieger svoje mínění o otázce regressu dotčeného v tato slova (n. Sten. XXX. 14—17):

Pánové! Debaty o právě vrchností k náhradě za dodané dříví zanechaly na mnohých stranách dojmy trapné.

S jedné strany jsou tu oprávněnci, kteří chovají přesvědčení, že jsou ve svém plném právě, požadujíce za to náhradu, kteráž jim z prvu zaručena byla vládou, když vláda vložila na ně dodávky zatímné, ku kterýmž oni po zrušení poddanství nebyli vlastně již zavázáni. Když pak toto právo, jež oprávněncům zdá se nepochybným, s druhé strany přímo se popírá, ba naprosto zapírá, uráží to právní cit spůsobem, jejž nemohu jinak nazvati, než trapným.

S druhé strany jsou tu zástupci obcí venkovských a městských. Oni cítí, že uzná-li se vůbec právo k náhradě,

vloží se tím na obce břemeno veliké, břemeno, kteréž obce tu i tam sotva budou s to unésti.

Závažné důvody politické přimlouvají se bez odporu za to, aby odstraněna byla nejistota ve příčině těchto práv k náhradě posud trvající! Nedá se ovšem upříti, že to není ve prospěch samosprávy obecní a samostatnosti obcí, aby o právě tom po celá léta nebylo rozhodnuto. Jest zajisté na jevu, že tím velkostatkář podrží vždy ve svých rukou jakýsi prostředek k nátlaku, jímž může dobývati na obci jistých výhod, jichž by si jinak dobyti nemohl. Tyto důvody politické, a dále též úvaha, že se tím do kořán otvírají dvéře velikému množství processů, přimlouvají se za to, aby zákonodárství ve věci přece vydalo rozhodnutí, jak se ta věc má konečně urovnati.

Nuže, pánové, já myslím, pokud se tu jedná o vyřízení otázky, abych tak řekl, právní, soudní, že sněm zemský není k tomu povolán. Zemský sněm může stanoviti pravidla pro budoucnost, může dávati zákony, jimiž příště soudcům bude se říditi; ale když jde o to, aby se rozhodlo, co podle zákonů a podle nařízení v minulosti daných jest po právu, tu o tom rozhodnouti sněm patrně není povolán.

Pánové! Třeba tu uvážiti ještě další okolnost. Podotekl jsem již, že stojí tu proti sobě dvě třídy společenské: na jedné straně oprávněnci, na druhé straně povinní. Pánové, kdybych v té věci měl mluviti podle svého subjektivního citu, vyslovil bych přání, aby pokud možná na této straně slavné sněmovny, kde zasedají velkostatkáři, byl proniknul návrh, jenž by děl: „My máme právo to a nedopouštíme, aby se o tom pochybovalo; ale my vzdáváme se práva toho z dobré vůle a slavně ve veřejném sezení.“ Avšak, pánové, takovéto návrhy obyčejně razívají sobě dráhu jen v dobách pohnutých, v dobách, kdy, abych tak řekl, mluví mocněji cit než přísné dedukce právní, kdy ani v pravo ani v levo neklade se zvláštní důraz na to: „Já mám právo,“ kdy spíše všichni řídí se právě jen přesvědčením, že nastal okamžik, přinésti oběť pro obecné blaho vlasti a četných

tříd. Takovýto, tak říkaje pohnutý okamžik nyní tu není, a otázka práva odvažuje se přesně na straně pravé i levé. Vyslovily se o tom hlasy kompetentní, aniž by byly nalezly slovo rozhodné, věc ukončující.

Na druhé straně, pánové, stojíme tu my, kteří jsme zavázáni, my zástupcové povinných. My, pánové, my zástupci obcí venkovských a zástupci obcí městských máme v této sněmovně většinu. Jste-li odhodláni, vysloviti se zde ve svůj vlastní prospěch, pak můžete ovšem majorisovati, můžete totiž říci: „My jsme silnější, my tomu tak chceme, nechať povinni jsme nebo nejsme, my zkrátka neplatíme." (Oho!) Pánové! Tak aspoň já věc tu vidím. Nuže, já soudím, že to není tón, a že to není spůsob, jakým má mluviti zákonodárce; já v takovémto případě bych se věru dvakrát za to poděkoval, právě poněvadž myslím, že nikdo nemá býti soudcem ve vlastní při. My však, pánové, vystupujeme tu ne jako zákonodárci, nýbrž v skutku již jakožto soudci, a nad to ještě my zástupci obcí sami přímo upíráme třetí části sněmu právo, na kterémž ona trvá; já mám teda opravdu za to, že kdybychom se vůbec mohli vyhnouti tomu, pronášeti o věci té nález, že by to vlastně bylo to nejlepší. Muselo by se právě říci jen to, co kommisse dříve navrhovala, že věc má se vyříditi cestou právní.

Já, pánové, jsem přesvědčen, že nejmenší počet velkostatkářů práva toho použije. Podle toho, jak mnozí z Vás se vyjádřili (obraceje se k velkostatkářům). a podle známé generosity, s jakou jednali jste ve mnohých věcech, kde o to šlo, podporovati záležitosti vlasti, mohu očekávati s upokojením, že se práva toho soudně dovolávati nebudete, ba že Vy svého času se ho vzdáte, jakmile o právě samém nebude již žádné pochybnosti více. Myslím, že nedojde pro obce k tomu, aby musely dávky ty spláceti. Myslím však též, že by velkostatkáři, chtějíce právo své vymáhati cestou právní, byli před soudcem v dosti těžkém postavení: vyslovilit se již znamenití právníci, zejména pan dr. Grünwald a pan zpravodaj sám, že by jim těžko bylo, provésti ná-

ležitě cestou právní důkaz pro právo k náhradě, přivésti právo to k platnosti.

Avšak, pánové, přece je zase potřebí, aby sněmovna vydala ve věci té nějaké ustanovení, aby právě ona pokud možná postavila hráz možným processům. Myslím dále též, že je žádoucí, aby zákonodárství ve věci té nastoupilo snad jakousi střední cestu, na níž by se právo, a sice jen pokud jest nepochybné, uznalo, ale zároveň též opatření učinilo, kteréž by chránilo obce před dávkou, kteráž jim hrozí, aspoň tak dalece, pokud se tato snad na právě nezakládá.

O tom pak, pánové, jest mínění mé následující: Nepochybuji nikterak, že vrchnosti od toho okamžiku, kdy poddanství bylo zrušeno, nebyly již povinny k jakýmkoli dávkám oproti svým poddaným. To vysvítá nezvratně ze zákona daného dne 7. září 1848. Avšak, pánové, rovněž nelze popříti, že se tím poměry *patronů* nijak nepohnulo. Kde vrchnost byla zároveň *patronem*, tam jest jím až podnes, a sice zůstává patronem, pokud poměry patronátní nejsou zákonem urovnány; potud byla a jest také vrchnost povinna ke všem dávkám, kteréž z poměru toho patronátního vyplývají. Pokud ostatně dávky občanů na školství nebyly vůbec zákonitě nově urovnány, potud musel dle mého soudu trvati ten stav, jenž až dotud platil ve příčině rozdělení břemen; tedy až po nové zákonité upravení té věci. Normou pro to byla tu politická ústava školní. Nekladu zde žádné zvláštní váhy na ono ministerské nařízení; však toto nařízení ministerské samo neosobovalo sobě zvláštní váhu, ono též samo odvolává se pouze k tomu, co dle politické ústavy školní skutečně trvá v platnosti.

Nyní ptám-li se, k čemu byla vlastně zavázána obec, k čemu patron a k čemu vrchnost, tož nacházím v politické ústavě školní v §. 391 ustanovení, že gruntovním vrchnostem tam, kde měly lesy, náleželo opatřiti dříví pro školu potřebné, to jest, byly povinny vykázati je ve svých lesích; patron farní měl polovičku jeho ceny nahraditi, a poddaný měl dříví pokáceti a ke škole dopraviti. Nuže, pánové, já

myslím, ta okolnost, že někdo *něco má*, nemůže býti právním důvodem, že by to měl společenstvu dáti, že by měl jistou věc jiným vydati jedině proto, že tu jistou věc má; nýbrž myslím, že se rozdělení dávek vůbec má zakládati na jiném měřítku pevném, měřítku spravedlivém. Toto pevné měřítko jest vysloveno ve druhém oddílu tohoto paragrafu: „Musí-li se však dříví koupiti, mají je opatřiti tito tři konkurrenti, rozdělivše stejně mezi sebou obnos výdaje". Tedy zásada dle politické školní ústavy by byla ta, že tito tři činitelé: patron, vrchnost a obec, byli povinni opatřovati dříví stejnými díly. Totéž praví §. 392: „V tom případě však, kde by obec sama měla vlastní lesy ke kácení dospělé, nechť ona dříví, za něž vrchnost a patron dohromady dvě třetiny hodnoty, teda každý třetinu, jí nahraditi musejí dle místní ceny, dodává in natura, mimo to obstarává kácení a dovoz veškeré spotřeby."

Tedy, pánové, hledě k dodávání dříví platila zásada, že tito tři činitelové byli rovným dílem povinni k opatření dříví ke škole, každý stejnou třetinou. Mám tedy za to, — tak praví mi alespoň můj cit právní, — že vrchnost ovšem má právo požadovati to, co učinila nad svou povinnost, co učinila za jiné, že má teda právo požadovati to, co dávala jakoby půjčkou za obec. Nárok na náhradu za tuto jednu třetinu, podle mého citu právního, platí právem.

Dále myslím, že se věc má asi takto. Jakmile byl zrušen vrchnostenský svazek, muselo se státi opatření provisorní. Škola nemohla přece zůstati bez topiva. Řeklo se tedy, prozatím nechať dává dříví, kdo je právě má, tedy buď vrchnost nebo obec. Přece však nechať tři stejné díly zůstanou povinností, jak to požaduje ústava školní. Mně zdá se, ta věc má se asi tak jako ve válce, když vláda hledá pro jisté potřeby okamžité ukojení a musí je míti; mysleme si na příklad, že potřebuje oves neb seno pro vojsko. Ona nebude shledávati teprve oves po korcích v jednotlivých domech, nýbrž vezme jej tam, kde právě jest, a vystaví za něj tomu kterému bon čili poukázku, to jest: za to může žádati tu a tu náhradu. Máme tu před sebou asi podobný poměr. Poukázkou takovou,

již vláda dala těm, kdož donuceni byli k okamžité dodávce, jest jaksi ono nařízení ministerské. Na základě jeho mohou nyní ti, jichž se týče, požadovati pro sebe náhradu. Pánové, ta okolnost, že ten či onen muž měl náhodou oves a seno v zásobě, ta přece patrně nezavazuje jej, aby to seno za celou obec a za všechny ostatní spolu povinné poplatníky dodal bezplatně a bez náhrady. Nikoli, my všichni nahlížíme, že spravedlivé rozdělení tohoto břemena, kteréž postihlo v onom okamžiku politické nutnosti jednotlivce, musí později nastoupiti, a myslím, že by podobný poměr měl nastati také zde, že by se tedy nemělo alespoň popírati právo k náhradě za onu částku, která byla od jednotlivců dodána, pokud překračovala jejich osobní povinnost. Když se tedy jen tato částka nároku nebude uváděti v pochybnost, když slavný sněm o tom aspoň se vůbec nevysloví, pak se neporuší právo a také se neurazí právní vědomí oprávněných.

Naproti tomu soudím také, že sněm zemský ovšem plným právem se může vysloviti v ten smysl, že patronové krom toho byli povinni přispívati třetinou; může se vysloviti dále, že podle téhož zákona, podnes ještě platného, také vrchnosti gruntovní byly povinny přispívati třetinou, že tedy nemají práva požadovati náhradu za tyto dvě třetiny toho, co dodaly zálohou za všecky 3 povinné. To, panové, jest ustanovení a výrok, jejž přeji si navrhnouti ve způsobu dodatečného odstavce k poslednímu paragrafu.

Připomínám ještě jen to, že, jak myslím, jest tu politickou nutností, aby se konečné vyřízení těchto nároků právních obmezilo jistou lhůtou, aby velkostatkář neměl obec tak říkajíc v moci pro všecku budoucnost. Myslím, že by tyto nároky na náhradu dle našeho práva propadly ve třech letech. Nicméně mám za to, že to nebude se škodou, řekneme-li zde výslovně, že se nároky ty v žádném případě nesmějí ve platnost uváděti déle než do tří roků.

Dále soudím, když dříví dodáváno bylo po 15 let, že jest přirozeno, že se smí požadovati za ně jen průměrná cena dříví za těchto patnácte let, jelikož tu je třeba sečísti

ceny let laciných s drahými, aby se nabyla pravá cena průměrná. Myslím též, že mimo to nesmí se uznávati žádný nárok na onu část ceny dříví, která se zakládá na mzdě drvoštěpů a na dovozu, poněvadž to bez toho obec obstarávala.

Nárok vrchností na náhradu obmezil by se tedy na onu třetinu, kterouž vrchnost dodávala jménem a na místě obce, abych tak řekl zálohou, a k nížto jí oprávněnost upříti nemohu; nárok ten obmezil by se na cenu dříví průměrnou po 15 let minulých, a musel by do tří let řádnou cestou práva býti proveden.

To, pánové, soudím já, že by bylo spravedlivé rozřešení této otázky; dovolil jsem si též tento názor svůj sestaviti ve formě opravného dodatku, a prosím Vás, abyste jej uvážili a ocenili. Já, pánové, nečiním pretense, že bych byl vynalezl vejce Kolumbovo; viděl jsem však, kterak mnozí se namáhali, aby nalezli nějaké rozluštění této otázky; posud se to bohužel nikomu nepodařilo, a my vidíme, že posud mysli nejsou ukojeny v té věci žádným návrhem, ba že tak mnozí členové se vždy ještě cítí puzeni urovnati věc ještě jinak, a sice v určité formě. Nepochybuji o tom, že by obce venkovské velmi zarmouceny byly, kdyby otázka ta byla zůstavena ve své dosavadní nerozhodnutosti; i já jsem přesvědčen, že je vskutku nezbytně nutno učiniti opatření, aby obce již z prvu poučeny byly o míře a o mezi svých dávek, jestliže se vůbec budou na ně činiti nároky.

Myslím, pánové, že návrh můj mezi různícími se názory ve sněmovně zachovává se tak asi ve středu, ježto s jedné strany neporušuje práva a s druhé strany osvobozuje obce ode hrozby nebezpečí velikého. Pánové! Přihlédneme-li k věci blíže, jaká že jest vlastně celá povinná dávka, kteráž by připadla na obce, když by snad návrh můj byl přijat? Ona podle školní ústavy obmezuje se na to, že vrchnost dodávala za obec 6 sáhů dříví ročně, to činí v 15 letech 90 sáhů. Když pak patronu náleží z toho zaplatiti třetinu, jakož jest nepochybno, a když by druhá třetina připadla na obtíž vrch-

nosti, zbývalo by obci platiti jen třetinu; a tuto třetinu, pánové, bylo by nyní zaplatiti obecní konkurrenci. Tu snad ještě krom toho zaplatí velkou část toho velkostatkář, jenž nyní spolu jest povinen přispívati na potřeby obce.

Myslím tedy, pánové, že obce mohou se tím upokojiti, že břímě to v žádném případě nebude jim nesnesitelným. Soudím též, že tato cesta, kterouž navrhuji, je cestou pravou, cestou všestranné spravedlnosti; a pánové, musím se přiznati, nepodobá se mi, abych Vám směl odporučovati cestu jinou. Já jsem poslancem obcí venkovských, avšak nemyslím, že bych proto byl zavázán v každé věci a ve všem bez ohledů zastávati jen to, co pouze obcím samým jest výhodou. Myslím, že především se musím sebe otázati, zdali to, co by ovšem obcím venkovským užitek přineslo, je také spravedlivo; a s tohoto stanoviska, trvám, máme my všichni otázku tu posuzovati. Já myslím, že jakožto poslanec nejsem jen nějaký tribunus plebis, anebo advokátem jen jedné strany, nýbrž že zasedám tu jakožto zákonodárce za celou vlast, a že mám právo i povinnost, každou věc všestranně uvažovati a býti stejně spravedliv ke všem třídám společenským v zemi. (Výborně!)

Nejvyšší maršálek. Prosím podejte mi návrh. — (Volá se: Návrh.)

Rieger. Přečtu návrh: „Slavný sněm račiž se usnésti: k §. 19. připojiž se následující dodatek:

Bývalé gruntovní vrchnosti, kteréž podle ministerialního nařízení od 15. prosince roku 1848 přidržány byly, tam kde lesy mají, dříví na vytopení škol prozatím dodávati, nemají práva žádati náhradu za onu třetinu, kterouž dle pravidel politického zřízení škol odváděti bývaly povinny vrchnosti, ani za onu třetinu, kterou dodávati jim náleželo dle téhož zákona co patronům, na oné obci, kteréž povinnost k dodávání topiva pro školu nyní připadne. Jestliže vůbec nějaký nárok k náhradě naproti nynější školní konkurrenci činiti za oprávněny se pokládají, mají jej do tří let po vyhlášení tohoto zákona řádnou cestou práva provésti, nesmějí však

žádati vyšších cen, než byla místní cena dříví po srážce dovozu a porážky v průměru posledních patnácti let.“

Hrabě Clam-Martinic po přestávce, kterou na maršálkovi vyžádal k důvěrným poradám, prohlásil jménem velkostatkářstva, že návrh Riegrův pokládá za slušný a příhodný ke spravedlivému vyřízení této záležitosti. — Také dr. Pinkas srovnával se s návrhem Riegrovým, toliko jej chtěl doplniti ustanovením, že náhradu, která by byla vrchnosti pořadem práva přisouzena, má obec platiti ne najednou, ale v desíti ročních lhůtách a bez úroků. — Poslanec Weidele navrhoval: „Za dávky ke školní konkurrenci, ježto vláda po zrušení svazku poddanského uložila bývalým vrchnostem, jest k náhradě povinna země.“ — Herbst podporoval návrh Sladkovského, dr. Hauschild radil ponechati celou tu záležitost k rozhodnutí soudům. — Dr. Sladkovský, háje svůj návrh, opíral se vývodům Riegrovým, mluvě mezi jiným toto: „Uvádí-li se, že právě tak jako když někdo za dodávku vykonanou k obecnému dobrému obdrží od vlády bon, také zde bývalá vrchnost dostala bon, jejž představuje nařízení ministerské: tož bych chtěl onoho pana řečníka, jenž nařízení ministerské vyhlašuje za bon, k tomu poukázati, aby s tím šel pro výplatu k ministerstvu (veselost). Kde jinde by takový bon mohl býti vyplacen, toho nevidím. Ostatně je to spíš mauvais, a ne bon.“ — Dr. Rieger odpovídaje, mluvil takto (n. Sten. XXX. 24—25):

Pánové! Politické zřízení školní praví ve §. 391.: „Kde dříví pro školu se musí koupiti, nechť opatří je tři konkurrenti: patron, gruntovní vrchnost a obec, rozdělivše stejně mezi sebe obnos výdaje;“ — v §. 392. praví: „V tom případě však, že by obec měla své vlastní lesy dospělé, má ona dodati dříví in natura, za něž musí jí nahraditi vrchnost a farní patron dohromady dvě třetiny hodnoty dle místní ceny;“ obec tedy má dodati veškeré dříví in natura, z toho však patron a gruntovní vrchnost mají nahraditi dvě třetiny, čili každý z nich třetinu. Mimo to má obec převzíti kácení, dovoz a vše, čeho dále třeba. Podle politického zřízení školního platí tedy nepopíratelně, že dodávka dříví v zásadě byla rozdělena na 3 třetiny, třetina patronovi, třetina gruntovní vrchnosti, třetina obci.

Nuže ptám se, je-li politické zřízení školní ještě v platnosti či není? Není-li více v platnosti, pak nastává otázka,

kdy bylo zrušeno? Je-li pravdou, že politické zřízení školní posud platí, plyne z toho, že vrchnosti dodávaly zatím za obec onu třetinu, kterou dle politického zřízení školního měly dodati obce, a mají tedy zajisté právo žádati na nich za to náhradu.

Co se týče ministerialního nařízení, tedy ono buď platí nebo neplatí. Nebylo-li vydáno dle práva, teda nemohlo nikoho zavazovati, pak je pouhý cár papíru. Je-li tomu tak, pak zůstávají v platnosti aspoň všeobecné zásady občanského zákonníka, a my musíme říci, že vrchnosti, kteréž dodávaly za obce, k čemu tyto byly povinny, mohou již dle občanského zákonníka činiti nároky na náhradu. Bylo-li však ministerské nařízení platným, tedy musí jim právo na náhradu příslušeti ipso facto, poněvadž jim náhrada jest přiřknuta tímto nařízením výslovně. Tak myslím, pánové, já, a mně aspoň je tento stav věcí zcela jasným.

S tím, čeho dotekl se pan poslanec šlechtic Weidele, že má totiž země krýti požadavky těchto náhrad, s tím naprosto souhlasiti nemohu. Předně bylo již dotčeno, že opatření toho neučinila země, nýbrž že vláda státní a ministerstvo učinivši opatření to, muselo by též nahraditi schodek ze státního měšce, museli bychom věc odkázati na státní měšec; a tu myslím, že bychom, respektive. že by vrchnosti činily kroky zbytečné. Zavázati k tomu zemi bylo by ještě méně spravedlivo a nebylo by pro obec dobrodiním, nýbrž škodou. Jsem pevně přesvědčen, že vrchnosti na mnoze, takměř všude vzdají se práva k náhradě z dobré vůle. Nebude pak vskutku nikdo nic spláceti. Kdyby se však vyslovilo, že má náhradu splatiti země, pak by se nikdo nevzdal svých nároků, ony by se rozdělily na všecky, a obce přece by je musely zaplatiti. Myslím, že v tomto ohledu jest návrh můj mnohem výhodnějším pro obce.

Dotýkám se ještě jen toho, jak byla provedena celá debata. Příklad, jehož jsem použil a jenž snad nebyl volen zcela nevhodně, byl odbyt jakýmsi vysokomyslným a lehkovážným vtipem. Pánové, myslím, že věc má se takto: Vláda

uložila vrchnostem, aby nad povinnost svou, nad povinnost, kteráž jim příslušela podle politického zřízení školního, platily dříví ve dvojím směru nad to, čím byly samy povinny, jednak aby dávaly totiž třetinu, již platiti měly obce, jednak aby platily ještě třetinu, kteráž prve vložena byla na ně jakožto na vrchnost, — a platily ji tudíž, ačkoli vrchnostmi více nebyly, teda nepovinně. Toto přikázání ministerstva, dle něhož měly vrchnosti občanstvu dříví jaksi zapůjčiti, bylo vůbec prohlášeno, a obce dříví v tom smyslu také přijaly. Bylo by obcím též snadno bývalo říci: „My takovouto velkomyslnost velkostatkáře nepřijímáme; k čemu přijímati od nich dary, ať se to rozdělí ihned podle daní a my to poneseme.“ Toho však obec neučinila, nýbrž ona přijala tu velkomyslnost, ona dobře dala sobě líbiti tuto zálohu (Odpor) — a pánové, když jste to tehdáž shledávali bon (dobrým), nesmíte to nyní shledávati mauvais (zlým), když máte dáti náhradu; avšak opakuji to, já myslím, že nebudete nuceni ji platit, a sněm učiní dobře, rozhodne-li o věci tak, jak jsem to navrhl. Myslím, že rozhodne pak věc v duchu zákonodárství dosud platného, dle práva dosud platného, a sněm takto, neuhodí-li též absolutně v to pravé, přece alespoň přiblíží se spravedlnosti co nejvíce, a pánové, o to jde tuším právě v této otázce tak spletité.

Pánové, ještě jiné slovo bylo mi vyčítáno, slovo, jehož jsem použil, že totiž nemyslím býti zavázán, zastávati své komittenty po spůsobu tribuna plebis. Já tím nikoho neobviňoval, bylo to spíše řečeno na obranu mé vlastní osoby v tom smyslu, jaký jest *můj* obyčej a spůsob při hájení mých komittentů. Pánové, byly mi zde s několika stran činěny výčitky, jako bych byl nevěren mandátu, jejž jsem přijal: jakoby za všech poměrů bylo mou povinností, přihlédati pouze ku prospěchu svých komittentů. Tak se já na věc nedívám; já myslím, že musím především hájiti právo (Výborně!), právo všech stran, ba i tenkráte, kdyžby to mým komittentům bylo nepříjemno.

Pánové! Mluvím tu podle svého přesvědčení; já při tom nikomu do svědomí nesahám. Věřím rád, že ti pánové, kteří nesouhlasí s mým názorem, rovněž hlasují podle svého přesvědčení. Já, pánové, nečiním také nikomu výčitky. Avšak to, pánové, zde prohlašuji: jakmile řeknou mně moji komittenti: „Ty jsi nás nezastupoval správně", tedy já raději složím svůj mandát, než bych mluvil proti svému přesvědčení o právu. (Výborně!)

Zpravodaj setrval na stanovisku většiny kommisse, totiž že obce nejsou povinny k náhradě, ale že se to v zákoně nemá vyslovovati. — Při hlasování byl návrh Sladkovského 92 hlasy proti 85 zamítnut, návrh Riegrův 91 hlasy proti 76 přijat, a rovněž byl většinou schválen dodavek Pinkasův. Zkušenost ukázala, že skutečně žádný velkostatkář nepožadoval pak na obcích náhrady za ony jako zálohou za ně konané praestace, a že tudíž ze přijetí toho návrhu nepovstala obcím ani nejmenší škoda, a přece zároveň zůstala neporušena zásada práva, jakéž bylo velkostatkům vyhraženo, když jim vláda ony praestace prozatímně uložila.

Poslanci národnosti české na sněmu 1863 neúčastnili se volby do rady říšské (viz o tom zde III. 101), a ti, kteří přece byli zvoleni, nedostavili se do poslanecké sněmovny nikdy, nýbrž někteří z nich složili mandáty, jiní pak poslali předsednictvu sněmovny poslanecké vyjádření obsahu politického, kdež svou nepřítomnost odůvodňovali příčinami statoprávními. O této věci, kteráž v říšské radě a v novinách udělala mnoho hluku, učiněna úřední zmínka ve XXXI. schůzi sněmu českého dne 6. května 1864. Maršálek dal čísti přípis, jejž obdržel od správce místodržitelstva hraběte Belcrediho, toho obsahu: že hrabě Rothkirch, aby se mohl zcela věnovati svému předsednickému úřadu ve výboru zemském, složil poslanecký mandát v radě říšské, a že již dříve složili mandáty následující říšsko-radští poslanci z Čech: JUDr. Vendelín Grünwald, rada krajského soudu Matěj Havelka, JUDr. Jan Žák, professor Václav V. Tomek, báňský kommissař Šimon Dvořák a biskup Jan Valerian Jirsík; smrtí sešli Karel hrabě Rumerskirch a Ludvík Schreiter rytíř ze Schwarzenfeldu. Dále pokračoval přípis Belcrediův doslovně takto: „Konečně bylo mi od vys. c. k. státního ministeria dne 17. července 1863 č. 5611 st. m. I. ku požádání pana předsedy sněmovny poslanecké sděleno, že poslanci říšsko-radští p. JUDr.

František Ladislav Rieger, p. JUDr. František Brauner, p. JUDr. Leopold Klaudy, p. Ignác Zátka, p. Josef Macháček, p. Václav Zelený, p. JUDr. Václav Milner, p. JUDr. Josef Prachenský, p. P. František Řezáč, p. Josef Zikmund a p. Jan Staněk k vyzvání předsednictva sněmovny poslanecké, vyšlému k nim dne 26. června 1863, aby ve 14 dnech do sněmovny přišli anebo své nedostavení dostatečně odůvodnili, ani nedali odpovědi, ani do sněmovny nepřišli, že teda zákonitý následek §. 4. jednacího řádu sněmovny poslanecké, jinak §. 17. základného zákona o zastupitelstvu říšském vchází v moc, podle čehož vzpomenuté poslance dlužno pokládati za vystouplé. Jest teda celkem uprázdněno 20 míst poslanců říšsko-radských z Čech, kteráž mají se osaditi novou volbou."

Po tomto úředním oznámení dr. Rieger přihlásiv se k slovu, pověděl toto (n. Sten. XXXI. 2):

Prosím Vaši Excellenci o slovo.

Myslím, že tento ministerský výnos, kterýž se tu ohlašuje, obsahuje v sobě podstatný omyl. Na vyzvání, jež došlo jmenovaných poslanců říšských od praesidia, aby k sezením se dostavili, podali oni vyjádření, kterýmž nepřítomnost svou ospravedlňují, a sice ospravedlňují v ten smysl, že oni mocí svého mandátu se dostaviti nemohou, poněvadž to, co se od nich žádá, přesahuje jejich mandát a bylo by podle jejich přesvědčení právě porušením téhož mandátu. Toto odůvodnění bylo říšské radě uvedeno ve známost. Složení mandátu s naší strany se nestalo. Myslím, že mohu to prohlásiti jménem veškerých svých soudruhů, a prosím, abyste to vzali na vědomí.

Tímto vyjádřením byla ta věc na onen čas odbyta.

Ve XXXIII. sněmovní schůzi dne 9. května dr. Rieger jménem výboru zemského přednášel zprávu o petici obce Pražské, kteráž ucházela se o povolení, aby si mohla vypůjčiti jeden millión zlatých na stavbu obecní plynárny a třetího mostu v Praze. Zpráva zněla takto (č. i n. Sten. XXXIII. 2—3):

Slavný sněme! Aby se za pravé učinilo důležitým zájmům obecním, uložilo si nynější obecní zastupitelstvo královského hlavního města Prahy, provésti dva návrhy, jimiž se má vyhověti potřebě všeobecně vyslovené, jichž provedení také za-

stupitelstvo obecní jednohlasně uznalo za prospěšné a potřebné, a o nichž se proneslo totéž zastupitelstvo, že si dle jeho přesvědčení přeje jich provedení značná většina obyvatelstva tohoto hlavního města.

Jest to zřízení obecní plynárny a vystavění třetího mostu přes Vltavu v Praze.

Nenáleží to sem, chtíti zde líčiti neshody a spory, beztoho veřejně známé, které od několika let panují mezi zastupitelstvem města Prahy a mezi posavadním zdejším ústavem pro osvětlování plynem. Záhodno snad jenom bude vytknouti zde, že všecky tyto spory týkaly se jakosti čili dobroty plynu a jeho cen při spotřebě soukromé, a že vyjednávání posud o tom konaná nevypadla tak, jak by si toho zastupitelstvo obecní přálo. Proto zastupitelstvo toto, chtějíc od zájmův obecních a soukromých odvrátiti škody, nevědělo jinak pomoci, než usnésti se o to, aby se nákladem obecním zřídila obecní plynárna. Sbor obecních starších uzavřel pak v sezení dne 20. listopadu 1863 jednohlasně, aby se tato plynárna skutečně vystavěla.

Věcí pro mnohonásobné zájmy královského hlavního města Prahy neméně důležitou vidí se obecnímu zastupitelstvu vystavění třetího mostu přes Vltavu z Trubní ulice k Belvederu čili k Letné; neboť jest prý zjevno, že se mostem tímto dá podnět k potřebnému rozšíření města na levém břehu Vltavy, totiž na rovině Holešovické, že se tím usnadní zřízení nového nábřeží na pravém břehu Vltavy od nového mostu až ke kamennému mostu, čímž se v prostřed ležící, zanedbaná část města znovu povznese, též že se vystavěním toho mostu otevrou průmyslu a živnostem nové cesty. O tyto důvody se opíraje učinil sbor obecních starších ve svém sezení dne 29. října 1863 téměř jednohlasné usnošení, že se má tento třetí most přes Vltavu nákladem obecním zříditi.

Náklad na zřízení obecní plynárny přibližmo rozpočten summou 800.000 zl., náklad na třetí most přes Vltavu nejméně na 500.000 zl.

Obecního zastupitelstva nemohlo sice býti tajno, že náklad tento nelze zapraviti z běžných příjmů obecních, poněvadž příjmy tyto postačují právě jenom k uhražení nejpotřebnějších řádných výloh obecních; témuž zastupitelstvu nemohlo však také ujíti, že spíše budoucnosti než přítomnosti dostane se prospěchu z obou těchto podniknutí, že prý to tedy jest jenom věc slušná i spravedlivá, stížiti částkou nákladů také budoucnost. Proto učinil sbor obecních starších v sezení dne 29. října 1863 u přítomnosti více než dvou třetin členů jednohlasné uzavření, že k tomu konci, aby se oba tyto vysoce důležité návrhy mohly provésti, učiní obci k ruce půjčku jednoho millionu zlatých rak. č.; kterážto obec za tu půjčku dostatečně ručí svým aktivním jměním 3,661.599 zlatých $11^7/_{10}$ kr. rak. čís.

Jak z dalších usnešení, která sbor obecních starších v sezení dne 21. března 1864 učinil, a kteráž v petici městskou radou k slav. sněmu dne 1. dubna 1864 (č. 83.) podané obšírněji jsou vyložena, vysvítá, má se půjčka tato uzavříti vydáním částečných dlužních listů 6 procentových s odměnou $10^0/_0$ vylosováním v 60 letech splatných, ukazateli svědčících. a to vydáním 800 dlužních listů po 500 zl. a 6000 dlužních listů po 100 zl.

Aby mohla zdejší městská obec uzavříti tuto půjčku, jejíž summa daleko převyšuje roční příjmy městské obce Pražské, činící asi 592,947 zl. r. č., k tomu jest dle §. 107. obecního statutu města Prahy ze dne 27. dubna 1850 potřebí povolení zvláštním zákonem zemským; o to tedy se obecní zastupitelstvo u slavného sněmu uchází.

V uvážení, že účely, k nimž se směřuje, uznány byly od veškerého obecního zastupitelstva hlavního města Prahy za zvláště důležité a k obecnému blahu potřebné, dovoluje si zemský výbor předložiti návrh:

Slavný sněme račiž se — s vyhražením nejvyššího schválení — usnésti o návrh zákona, jenž se tuto klade.

Němci nesli těžce, že jejich menšina při obecních volbách roku 1861 pozbyla neobmezené vlády v obci Pražské; pročež

všeliké návrhy, které vycházely od české většiny obecního zastupitelstva Pražského a směřovaly ke zvelebení města Prahy, byly jim proti mysli. Takové smýšlení dala na jevo také většina německých poslanců sněmovních při této příležitosti. Poslanec Dotzauer, jenž toho času byl v německé menšině sboru obecních starších, dlouhou řečí snažil se dokázati nevhodnost a riskantnost stavby obecní plynárny, i navrhoval, aby sněm dovolil obci Pražské millionovou výpůjčku, ale jenom na stavbu nového mostu. Německý poslanec dr. Stradal mluvil v týž rozum, navrhoval však prozatím jen tolik, aby žádost obce Pražské přikázala se k urychlené předchozí poradě zvláštní sněmovní kommissi o 9 členech. Za návrh Dotzauerův přimlouval se německý poslanec města Plzně dr. Pankratz, jenž také uváděl, že prý zpráva výboru zemského „tuze krátce a hubeně pojednává o věci, proti kteréž ve veřejnosti tolikero závad leží před rukama". — Naproti Dotzauerovi zastával se projektované obecní plynárny tehdejší purkmistr Pražský dr. Bělský. Hrabě Clam-Martinic dovozoval, že není potřebí v navrženém záko něpředpisovati obci Pražské, nač má povolované výpůjčky užiti, i navrhoval proto, aby v §. 1. vypustila se slova: „na zřízení obecní plynárny a na stavbu třetího mostu přes Vltavu v Praze." — Po zavřené debatě promluvil dr. Rieger jakožto zpravodaj takto (n. Sten. XXXIII. 19—22):

Pánové! Vyčítalo se zemskému výboru, že podal v této záležitosti zprávu hubenou. Pánové, měl snad zemský výbor předložiti dlouhé pojednání o otázce plynové, o výtečnosti toho či onoho uhlí, o výrobě plynu, o nákladu na plynárnu a nevím, o čem ještě? Myslím, to že patrně nebylo účelem tohoto návrhu. Zemský výbor soudil, že otázku tu jest mu uvažovati jen s té stránky, stalo-li se usnešení městského zastupitelstva ve formě zakonné, za plného počtu přítomných a náležitou většinou hlasů; to jest ve zprávě konstatováno. Muselo býti poukázáno, má-li městská obec jmění na hotovosti a má-li příjmy, kterýmiž by s to byla, podati záruku za půjčku, již chce uzavřít; i to zemský výbor učinil ve své zprávě.

Pánové, to jsou okolnosti podstatné, k nimžto, jak myslím, zastupitelstvo zemské má přihlížeti v této otázce: bylo-li usnešení autonomní obcí učiněno legálně, je-li obec půjčku uzavírající s to, aby ji nesla, a nebudou-li poplatníci přetíženi.

Dopustil-li se zemský výbor jaké chyby, tedy dopustil se snad chyby té, že do §. 1. pojal slova: „Na zřízení obecní plynárny a na vystavění třetího mostu přes Vltavu v Praze povoluje se městské obci Pražské učiniti půjčku.“ Slova: „na zřízení obecní plynárny a vystavění třetího mostu přes Vltavu v Praze“ mohla dobře odpadnouti, a nebyli bychom museli naslouchati dlouhým řečem o plynárně. K této chybě tedy se přiznávám, a zemský výbor tuším chybu tu zde také uzná.

Bylo zde již jiným panem řečníkem případně dotčeno, že my nenacházíme se tu v městském zastupitelstvu Pražském, nýbrž ve slavném sněmu;*) a poznamenání to rád bych byl učinil zejména tomu panu poslanci, kterýž první se chopil slova proti té věci. Pánové, týž pan poslanec**) měl ty důvody, jež dnes uváděl proti zřízení plynárny, přednésti onoho dne, když se o předmětu rokovalo v městském zastupitelstvě. Tenkrát se on pro tu věc vyslovil, ano pro ni hlasoval; teď pravil nám ovšem, že učinil to s jakousi reservatio mentalis, že neměl prý v úmyslu, aby se plynárna zřídila, že jen tak dělal, aby belgickou společnost vehnal do úzkých. To měl však městské radě říci, neboť ona nemohla věděti, jakou reservatio mentalis onen poslanec tenkráte měl. Městská rada věřila upřímně a na slovo, že usnešení ode všech zástupců stalo se v tom úmyslu, aby se plynárna vskutku zřídila; městská rada k tomu cíli zakoupila místo, vypsala dodávky, učinila různé nákupy; kdyby byla věděla, že pan poslanec hlasoval jen pro planý postrach, byla by si obec ušetřila výloh; a tudíž pan poslanec, jenž vyslovil se takto, popletl ostatní městské zástupce falešným světlem, abych neřekl, že je popletl plynem (hinters Gas geführt).

Bylo tu rozebíráno, zdali belgická společnost zakoupením (Karlínské plynárny) dobře pochodila čili nic, jak asi ona

*) To řekl poslanec D. Kuh, jenž hájil novinářstvo proti výčitce od Bělského učiněné, že dělalo reklamu.
**) Dotzauer.

dále si bude počínati a co učiní. Pánové, to jsou věci, kteréž nepatří před sněm, nýbrž před správní radu oné společnosti. Nevím, je-li některý z pánů sněmovníků členem společnosti té. Myslím, že členem společnosti není žádný z těch, kteří se v té otázce chopili slova, jinak bych předpokládal, že by byli měli tolik útlocitu, aby o věci zde nemluvili. Tolik však jest jisto, že ve městě nachází se mezi obyvatelstvem zdejším mnoho akcií, a je zcela pochopitelno, že se v otázce té tvoří strany. Ovšem že těm, kdož jsou majiteli akcií, jde velice o vlastní prospěch při tomto podniku nynější plynárny, aby totiž nedošlo ke zřízení plynárny městské; a vyslovuje-li se v té věci, jak se říká, veřejné mínění, tedy museli bychom se vlastně ptáti, nemá-li ten, který je vyslovuje, nějaké akcie.

Pánové! Řeklo se nám, co počne město, nebude-li se svítiti plynem? Ano, pánové, mohli bychom se taktéž tázati belgické společnosti, co ona počne, jestliže vůbec sejde z osvětlování plynem a ujme-li se jiný spůsob osvětlení? To však, pánové, není žádným důvodem. Pomyslete si jen: jest možné, že se vynalezne umění lítati vzduchem, — o předmětu tom se horlivě rokuje; — pak bude nám též možno obejíti se bez železnic. Ale přestaneme-liž proto železnice stavěti? Myslím, že dr. Stradal nejméně se bude chtíti za to přimlouvati!

Řeklo se nám dále, pánové, povstanou-li plynárny dvě, budou míti obě špatné výtěžky, a konečně nic jim nezbude, než aby se spolu spolčily, aby se umluvily spolu proti konsumentům soukromým. Pánové, může-li se něco takového předpokládati o dvou soukromých podnikatelích, myslím, že o velké obci, jakou je Praha, nelze předpokládati, že by přistala na takovouto úmluvu s belgickou společností ke škodě odběratelů soukromých. Myslím, že co městská obec činí, činí v sezení veřejném, a kdyby se odporučovati měl takový manévr, ozvalo by se proti tomu pohoršení veřejné. (Oho!) Mám za to, že prospěch odběratelů, aby se manévr takový neděl, jest dostatečně pojištěn veřejností i zástupci občanů v obci, a netřeba nám se obávati, že by obec městská na takové cesty přišla.

Bylo mluveno o sympathii pro plynárnu či proti ní; co se toho týče, je to věc velice pochybná. Pánové, bylo-li tu dotčeno, že tu a tam. v jistých kruzích, ozývají se hlasy proti plynárně, tedy bych zase já ze své soukromé zkušenosti mohl tvrditi opak toho, že totiž počet hlasů vyslovujících se pro plynárnu je mnohem větší; a já myslím, pánové, kdybychom se poptávali u odběratelů plynu v Praze, zejména u kupců, u hostinských, že by se všichni jednohlasně prohlásili pro to, aby obec plynárnu zřídila. Jest to zejména veškeré obyvatelstvo střední a chudší, jež velice pro věc tu se vyslovuje, ačkoli samo plynu nejvíce nespotřebuje; neboť to přizná mi asi také pan Dotzauer, že otázka ta jest velmi populární právě v nižších třídách lidu, které nejsou přímými odběrateli, poněvadž ve mnohých kruzích patří se na ni a chová se v úctě jako památka na zesnulého purkmistra Pštrosa, kterýž k otázce té zavdal podnět. A pan poslanec Dotzauer, jenž zesnulého starostu nazýval svým přítelem, připustí, že to byl muž praktický, jenž ve věcech a záležitostech obce městské nepočínal si lehkomyslně; a že se ani v této otázce nejednalo lehkomyslně, to prohlásil také nynější pan starosta. Právě ta okolnost, na niž upozornil pan Pankratz, že jsou tu o plynárně již trojí rozpočty a plány, dokazuje, že se tu nejednalo lehkomyslně, nýbrž že byla věc ta dobře uvážena.

Bylo tu. pánové, navrhováno, abychom zvolili ze sněmovny kommissi, kteráž by otázku vzala na potaz. Avšak, pánové, co měla by ta kommisse vlastně vzíti v úvahu? Snad že by měla uvažovati o otázce, pochodí-li obec s tím podnikem dobře či špatně, bude-li Pražská obec s to, vyráběti plyn lepší a lacinější, než jej belgická společnost nyní vyrábí? Ano pánové, k tomu však my nejsme kompetentní; a vyskytli-li se dva páni, kteříž sami nazvali se odborníky,*) tož budiž mi přece dovoleno pochybovati, jsou-li tak dokonale kompetentní. To, co pravil pan poslanec Pankratz, podléhá

*) V ten smysl se vyjádřili ve sněmu Stradal a Pankratz.

snad pochybnostem právě tak, ba snad více než to, co pronesl pan obchodní rada Jahn ve své brošuře. Neboť při vší úctě, již chovám k panu poslanci Pankratzovi, myslím přece, že pan obchodní rada Jahn jest důkladnějším znalcem ve příčině plynu, než on. To však, pánové, všecko nemůže patrně býti předmětem rokování pro kommissi.

Či má snad kommisse činiti chemické pokusy s rozličnými druhy uhlí v zemi? Či má snad uvažovati, zda z toho či z onoho materiálu svítícího lze vyrobiti plyn lepší a lacinější? zdali by snad obec městská vskutku, používajíc jiného uhlí a jiných materialií, vyrobila plyn lepší? Avšak to jsou otázky, kteréž sem nepatří. Pánové, to zdá se mi právě tak, jako kdyby na př. Pražská obec městská hodlala podniknouti velikou koupi kamenného lomu, aby lacino nabyla potřebných dlaždic a kostek. Zdaž budeme snad tu rozpočítávati, bude-li to pro obec podnik výnosný? Zda budeme zde vypočítávati, za jakou cenu obec pak kostky vyrobí, a jak dlouho taková kostka jakožto dlaždice potrvá? Anebo rovněž tak, kdyby se navrhovaly plány, dle nichž by se měl změniti celý systém kanalisace, a přestaviti veškeré kanály městské, zdaž budeme zde na sněmě vyšetřovati, je-li nově ponavržený systém prospěšnější anebo zdali by se nepochodilo lépe s jiným systemem? Aneb kdyby se jednalo o použití odpadků městských kanálů? Budeme snad chtít konati chemické pokusy, zda by se tím či oním spůsobem lépe zužitkovati daly? Pánové, kdybychom o tom všem chtěli zde před se bráti pojednání fysikalní a chemická, zejména o otázce poslední, tož musel bych hned s předu raditi každému panu poslanci, aby si s sebou přinesl trochu voňavky. (Reptání.)

Bylo dále poukázáno k tomu, že se jedná o to, aby se sestavila předloha pro město, a že tu sněm jest oprávněn spolu o tom hlasovati právě tak, jako říšská rada, podá-li jí finanční ministr předlohu. Avšak pan finanční ministr podává právě předlohy, jež mají určiti výlohy pro celou říši, a tu je ovšem říšská rada kompetentní. Chtěl-li by se pan poslanec Pankratz v to uvázati, že zde učiní návrh, aby zem-

ský sněm ve prospěch obce Pražské uložil na zemi jeden million, z něhož by měla zříditi plynárnu neb vystavěti most, pak byl by úplně ve svém právu. Toho však Pražská obec nežádala, aby sněm tento million na poplatníky celé země uložil. Ona žádá jedině, aby se jí dovolilo, břemeno to jen na své příslušníky uvaliti. Tu možná v obecném zájmu činiti jen jedinou otázku: nebudou-li tím poplatníci Pražští přetíženi?

Ta však otázka, pánové, je-li v tom prospěch konsumentů nebo nekonsumentů, dá se těžko rozřešiti. Každý obyvatel města, ba my sami, kteří tu zasedáme, třeba jen na krátký čas zasedáme, jsme konsumenty plynu v Praze alespoň prostředně; a kdyby obec neměla dobrého a levného plynu, trpěli bychom tím všichni aspoň prostředně. My spotřebujeme plyn na ulici, v divadle, v hostincích a kamkoli jinam přijdeme, a také zde v této sněmovní síni.

Mluví se o hodnotě zdejšího plynu; a to, pánové, jest otázkou důležitou. Bylo poukázáno k tomu, že plyn byl v Praze špatný. V této chvíli není plyn zajisté lepší, ano myslím, že musíme odstoupivším ředitelům společnosti té dáti svědectví, že plyn nezlepšil se od jejich odstoupení, naopak jest od těch dob častá stížnost na kalný a páchnoucí plyn, jakož jsme to zejména znamenali v divadle. V tomto ohledu bylo však již dotčeno, že nelze vůbec podati jakés záruky o dobré hodnotě plynu, nevezme-li Pražská obec tu věc sama do rukou, poněvadž kontrola v tom ohledu není možná. A to jest, pánové, závažná stránka, poněvadž bychom neměli klásti obci Pražské překážky v cestu, soudí-li ona, — jakož se to také popírati nedá — že jen tím spůsobem může sobě opatřiti plyn dobré hodnoty, kterýž by též nebyl zdravotně škodným.

Pánové! Jest nám tu uvážiti ještě jinou otázku; ne pouze tu stránku obchodní, pochodí-li při tom obec dobře či špatně; tu věc myslím, že bychom slušně mohli přenechati otcům městským a neplésti se do toho. Avšak to uvážiti musíme, že kdybychom odňali obci městské možnost, zříditi si ply-

nárnu — a to bychom učinili, odepírajíce jí povolení k půjčce — tedy bychom tím obec městskou učinili závislou na společnosti soukromé, my bychom ji odsoudili k odvislosti pro všecku budoucnost, neboť tentýž poměr opakoval by se po dvaceti letech; neboť městská obec byla by po dvaceti letech, až by totiž nový kontrakt po případě došel, v tomtéž postavení jako dnes. Ona by opět závisela na milosti či nemilosti společnosti. Nuže, pánové, toto jest pro město momentem velice důležitým. Ba i tenkráte, kdyby obec tento moment svobody a nezávislosti měla si ukoupiti nějakými obětmi, nebylo by to tuším koupeno draze.

Pánové, já nepatřím nikterak k fanatikům pro plyn obecní, jichž je v Praze též mnoho; nýbrž já soudím, že jest to otázkou obchodní a že Pražská obec, podají-li se jí v skutku od společnosti podmínky tak levné a výhodné, jak mohou právem býti žádány, že by obec po případě také mohla a měla učiniti smlouvu se společností, — kdyžby totiž smlouvou dosáhla podmínek levnějších a větších výhod, než dosíci může zřízením vlastní plynárny. Avšak přejeme-li si to — a já doufám, že největší část členů této sněmovny si toho přeje — tedy nesmíme obec městskou v tom ohledu obmezovati; neboť, prohlásíme-li dnes, že obec půjčku učiniti nesmí, pak vydali jsme ji spoutanou na rukou i nohou na milost belgické společnosti (Výborně! Výborně!), a společnost může si podmínky předepsati, neboť ví napřed, že se žádná plynárna obecní zříditi nemůže. Pánové, dáme-li však městu koncessi, tož může ono zítra od toho upustiti, nabídne-li společnost příznivější podmínky; a k takovým podmínkám čítal bych zejména tu, by město konečně mohlo se nadíti, že po jisté řadě let, dejme tomu po dvaceti letech, vejde v držení plynárny. Do těch dob mohla by společnost nynější svůj kapitál úplně amortisovati, zároveň i úroky slušné tím časem si vybírajíc.

Avšak, pánové, a to opakuji: já myslím, že všecky tyto otázky mohly býti, hledí-li se přísně, vyloučeny z porad slavné sněmovny; nám bylo přidržeti se jediné toho hlediska, jež

sněm v té věci má zaujmouti, a toto stanovisko jest: bylo-li usnešení obce o to učiněno zákonitě? Nebude-li tím obyvatelstvo městské přetíženo, a uvazuje-li se tu město v břemeno, s něž jest? Bude-li městu možno, dostáti svým závazkům?

Co se týče otázky první, tedy důkaz je podán, nikdo o tom nepochybuje.

Nebude-li obyvatelstvo městské přetíženo? V této příčině poukázal bych, že tomu dokonce tak není; neboť na daň z nájemného rozepisuje se nyní k rukám obce přirážka 8%, na daň z příjmů přirážka 5%, na daň z výdělku 10%. To patrně není pro velikou obec obtížením přílišným, a myslím tedy, že my v této věci starost o to, co po případě by přirostlo na přirážce následkem půjčky a jejího zúročení, můžeme klidně přenechati obci městské.

Což pak se týče toho, je-li obec městská schopna, půjčku uhražovati a spláceti, tedy myslím, nelze to též uváděti ji v pochybnost. Dluhy obce Pražské obnášejí dnes asi 300.000 zl., néco málo nad to. Aktivní jmění, jak vím z dobrého pramene (my přijali jsme je se 3,600.000 zl.) jest již ke 4,000.000. zl., Když městská obec, čítající po odečtení všech passiv 4,000.000 přes 4,000.000 zl. aktivního jmění, chce udělati dluh, jejž splatí v 60 letech, tedy patrně nemůže se říci, že by se uvazovala v břemeno, kteréž by obci bylo nedostižným, a že by na sebe uvalovala závazek, jemuž nedovede dostáti.

Tedy, pánové, myslím, že nemáme žádných důvodů odepírati Pražské obci povolení to, jestliže vůbec se samosprávou béřeme to do opravdy. Myslíme-li to se samosprávou do opravdy, tedy nejméně můžeme činiti námitky při veliké obci, při obci hlavního města, kteráž zajisté má intelligence i obezřetnosti dosti, aby sama otázku takovou dobře uvážila a poručníkování nepotřebovala.

Prohlašuji se tedy proti návrhu pana poslance Stradala jakožto úplně zbytečnému, avšak srovnávám se s návrhem Jeho Excellence hraběte Clama Martinice, kterýž vlastně v podstatě navrhuje, aby slova „ke zřízení plynárny a vystavění třetího mostu přes Vltavu“ byla vyškrtnuta.

Návrh Stradalův byl většinou zamítnut. Schválen byl opravný návrh Clamův, a k žádosti purkmistra Bělského, k níž přidal se také zpravodaj Rieger, vypustila se ze zákona podrobná ustanovení o spůsobu půjčky. Osnova zákona, na kteréž sněm se usnesl, zněla potom takto: „Městské obci Pražské povoluje se učiniti půjčku. Tato půjčka může se uzavříti až do výšky 1,000.000 zl. Provedení této půjčky ve spůsobu úvěrné operace ponechává se úmluvě obce Pražské se správou státní. Při této úmluvě však má se vymíniti, že se půjčka nejdéle v 60 letech splatí, a že roční umořovací podíl spolu s úroky nemá převyšovati summu 70.000 zl.“

V též sněmovní schůzi dne 9. května přišla na denní pořádek zpráva výboru zemského o žádosti obce Pražské o upravení mýta dlažebného. Jednalo se o zvýšení důchodů obecních z tohoto pramene. Ze zprávy, kterouž přednesl zase dr. Rieger (Sten. XXXIII. 24), uvádíme jen tolik, že obec Pražská podle dekretu dvorské kanceláře ze dne 26. září 1822 vybírala ze všeho kupeckého zboží, které se do Prahy dováží, 10 kr. konv. mince (později 17 ½ kr. r. č.) dlažebného mýta z každého kusu tažného dobytka. Žádosti obce Pražské byly složeny ve třech článcích, kterýmž výbor zemský navrhoval vyhověti zákonem zemským; první článek potvrzoval jen to mýto, které tehdáž na základě dotčeného dvorského dekretu se vybíralo; ostatními dvěma články mělo se obci Pražské dostati nových práv a nových důchodů; o právo v třetím článku obsažené ucházela se obec již před lety, ale bylo jí výnosem ministeria vnitra dne 7. května 1856 odepřeno. Osnova zákona výborem zemským ku přijetí navrhovaná zněla takto:

„Obci královského hlavního města Prahy se uděluje povolení:

1. aby z každého kusu tažného dobytka, jímž se do Prahy přiváží zboží dani potravní nepodrobené, — vyjímajíc jen povozy se stavivem — vybírala jako posud po 17½ kr. r. č. dlažebného mýta;

2. aby rovněž takovou částku dlažebného mýta vybírala z každého kusu dobytka tažného, jímž se zboží jakékoliv, i samo stavivo, i zboží dani potravní podrobené skrze Prahu provází;

3. aby ze všeho po státní dráze neb po jiné do města Prahy vbíhající železnici dovezeného, aneb na březích uvnitř města přistálého a na břeh vyneseného zboží, jež potravní dani není podrobeno, anebo jsouc této dani podrobeno, ohlášeno bylo co

zboží průvozné, vybírala 1 kr. dlažebného poplatku z každého centnýře celního, z kteréhožto poplatku se vylučuje jen to zboží na železnici složené, jež drahou dále se poveze."

Zástupce vlády hr. Belcredi vyslovil se o tom návrhu zákona velmi obojetně a zdrželivě. Zarputile odporovali žádosti obce Pražské poslanci Dotzauer, Fürth a Pankratz; k jejímu prospěchu mluvili poslanci Bělský a Tonner. Závěrečná řeč zpravodaje dr. Riegra zněla takto (n. Sten. XXXIII. 34—36):

Pánové! Rokovalo se dlouho o této otázce, a byla zejména popírána spravedlnost tohoto poplatku. Pánové, co je spravedlivo? Spravedlivo jest, aby každý, kdo chce bráti zisk z toho, co vykonal někdo jiný, dal mu za to přiměřenou náhradu; a spravedlivo jest, aby nikdo netěžil ze škody druhého. Když tedy obec Pražská s nesmírnými obětmi udržuje dlažbu na trati přes hodinu dlouhé, téměř míli dlouhé, může se říci: tedy je slušno a spravedlivo, aby každý, kdo chce užívati té dlažby, dával za to náhradu; a naopak je nespravedlivo, chce-li někdo té dlažby užívati, ničím toho nespláceje. Tím tuším jest otázka spravedlnosti odbyta.

Pánové, dávka, o niž se tu jedná, trvá fakticky a trvala odedávna fakticky a skutečně. Platnost její zakládá se na starých privilegiích obce, zakládá se na výše uvedeném dekretu dvorní kanceláře ze dne 26. září 1822. Až dosud bylo veškeré zboží do Prahy přivážené podrobeno tomuto poplatku.

Avšak, pánové, nyní se jedná takořka o to, aby se sankcionovala výjimka z tohoto privilegia. Neboť za zboží přicházející do Prahy západní drahou *musí* se ta dávka platit, to je spravedlivo, pánové. Avšak zboží. jež dochází do nádraží Pražského, dávky té neplatí, a žádá se pro ně, aby bylo z toho vyňato; a to není dokonce spravedlivo. Neboť, pánové, má snad Pražská obec, zřídivši v Praze nádraží s velikými obětmi, za to býti trestána tím, že se jí ze zboží přicházejícího do nádraží, kteréž sama zřídila, nedá žádného mýta, ovšem pak že dostává mýto ze zboží přicházejícího na nádraží, k němuž ona ničím nepřispěla? To myslím, pánové, je mnohem více nespravedlivo.

Pánové, pan poslanec Dotzauer poukázal na to, že Pražská obchodní komora proti tomu protestuje. Nuže, pánové, to po mém soudu není rozhodujícím momentem. Je to zcela pochopitelno. Pražská obchodní komora skládá se namnoze z továrníků a kupců, a ti neshledávají, že by bylo v jich prospěchu, mají-li platiti dlažební mýto ze zboží přivezeného. Avšak, pánové, tentýž úkaz se nám vyskytuje i jinde; hostinští ve všech případech protestují jednomyslně proti pivnímu krejcaru, a my jsme proto přece povolili pivní krejcar, a tím jsme již zabředli do toho středověku, jakož tvrdí pan poslanec Pankratz. (Veselost.)

Pánové, obec Pražská při vybíraní mýta dlažebního jest vázána jednou okolností, že totiž smí je vybírati pouze u bran. Kdyby tedy obec Pražská byla s to postaviti mezi nádražím a městem ještě jednu bránu, tedy by měla zúplna možnost, mýto to vybírati; a proč by toho, pánové, učiniti neměla? Záleží to jen na ní. Nétřeba jí zajisté zřizovati mohutnou bránu pro účely fortifikační, může to učiniti jen tak, jak se to udělalo v Paříži, kde jsou i zdi akcizové, i zdi pevnostenské. Jsou to dvě věci zcela rozdílné. Shledá-li v tom obec svůj prospěch, aby konsumci v městě obtížila akcizem, a vystaví-li za tím účelem zeď na půl cihly, postačí to zúplna pro dohlídku, aby nikdo zeď nepřeskočil. Ona bude pak s to, aby vybírala u brány té mýto nebo akciz.

Třeba ještě podotknouti, že zdejší nádraží nenachází se uvnitř obvodu daně potravní; ono leží vně obvodu daně potravní; neboť jen ten, kdo chce z nádraží jíti do města, musí platiti daň potravní, kdo si však přiváží něco do nádraží na př. z Karlína, neplatí žádné daně potravní, přichází-li se strany Karlínské.

Bylo dotčeno velikých výhod, jakýchž železnice městu přinesla. Ale, pánové, to jest otázka, jež nepatří k věci. Město mělo velkých výhod také z toho, že vystavěny byly silnice; také západní nádraží velkých výhod jemu přineslo, a přece vybírá město mýto ze zboží docházejícího drahou západní.

Avšak bylo vytčeno jakožto důvod zvláště závažný, že zboží, jež dováží se do Prahy pro spotřebu Karlína a užívá Pražské dlažby jen po krátké trati ulicí na Florenci, podléhalo by též velkému tomu poplatku. Toho nejméně báti se třeba. Buďte jisti, že od toho okamžiku, kdy bude zavedeno toto dlažební mýto, direkce společnosti železniční se o to postará, aby se u nádraží zřídila brána pro Karlín, tak aby zboží, jež se přiváží do nádraží pro spotřebu Karlína a pro spotřebu mimo Prahu, vycházelo již u této Karlínské brány a nejezdilo po Pražské dlažbě a jí neupotřebovalo. Nebude-li však zboží to užívati a poškozovati Pražské dlažby, pak nebude Pražská obec tak neskromnou, aby žádala jakou náhradu. To také nepřišlo jí na mysl.

Bylo řečeno, že jest zcela a naprosto nespravedlivo, aby se tomuto poplatku podrobovalo zboží, kteréž se skládá na Vejtoni nebo na jiném břehu. Avšak, pánové, na čem zakládá se tento poplatek? Na ničem jiném, než na používání dlažby a na náhradě tomu přiměřené. Bylo-li zboží již na Vejtoni složeno a průvozem dlažbu poškozuje, pak nechať se za to také platí náhrada. Myslíte-li snad, pánové, že zbožím tam po vodě přišlým dlažba méně schází, a že těžké náklady, kteréž se městem převážeti musí, dlažby nepoškozují? Nikoli, pánové, zboží tak těžké kazí dlažbu nejvíce a zanechává ve dlažbě velké mezery a dolíky, kde pak se tvoří louže; — mohli bychom dospěti k tomu, že bychom vskutku i Pražské ulice učinili splavnými, kdybychom za převoz zboží toho nedostali náhrady na správu škod jím spůsobených. (Veselost.)

Pravilo se, že jest nespravedlivo obtížiti poplatkem průvoz uhlí a stavebního materiálu. Dobře, pánové; vždyť pak také uhlí a stavební materiál, kterýž se nespotřebuje v Praze, nemusí Prahou procházeti a odpadne mu to. Pan poslanec Pankratz prorokoval nám, že se pak zřídí v Karlíně nový most; dobře, nechať tedy náklad ten v pokoji si objede město a Pražská obec nebude jich prositi, aby městem projížděli. Náklad ten ale nebude pak také dlažbu poškozovati

a nebude mu za to platiti. Ale když se nám pravilo, že při převážení uhlí a stavebního materiálu cestou opět tolik odpadne, co má také cenu, o tom musím pochybovati; neboť co se vytrousí v Praze z kamenů a z uhlí, které se převáží, jest špína a bláto, a to je z toho druhou nehodou pro obec Pražskou.

Poslanec Dotzauer pravil: Nemusili bychom platiti spediteurům, kdyby nádraží bylo v Praze, a jest to pro obchodníka břemenem, musí-li zboží ze Smíchovského nádraží překládati opět na vůz a vézti do města. Toť správně rozumováno se stanoviska obchodníkova, ale nikoli se stanoviska zastupitelstva městského. Městskému zastupitelstvu náleží, aby především hájilo zájmy města; ono má pečovati o to, aby se dlažba v dobrém stavu udržovala, a aby ti, kdož chtějí z ní bráti podstatný zisk, platili za to přiměřenou náhradu. Poslanec Dotzauer přeje si však opak toho. On přeje si, aby ti, kteří dlažby nejvíce potřebují a užívají, aby ti neplatili nic, a aby obec městská dospěla ke smutnému konci, vložiti poplatek za dlažbu na jiné lidi, kteří jí neužívají aneb aspoň jen málo zisku z ní berou. On poukazoval k tomu, kterak právě tou okolností, že nádraží je na Smíchově, povstává zlořád, že totiž často učenníci kupečtí bývají donucováni, aby odváželi zboží na malém vozíku, k němuž není zapřažen kůň. Pánové, má-li úkaz ten snad příčinu svou ve privilegiu městské obce? Nikoli. Zakládá se to na tom, že kupci chtějí právo obce učiniti illusorním a obejíti mýto; to jest nepoctivost příslušníků obce Pražské, kteříž, ačkoli přislušejí této obci, chtějí nicméně ve škodu uvésti obecní fond. Jest to nepoctivost oněch Pražských obchodníků, a jest to mimo to s jejich strany často i nemilosrdnost (Oho!), že ukládají učenníkům svým, aby náklady takové odvlekli. Avšak to není důvodem, aby sněm zemský takový poplatek obci odepřel. Vyskytují-li se takové zlořády, tedy bylo by na obchodním gremiu, aby mravním nátlakem působilo k tomu, by se toto pohoršení nedávalo; anebo mohla by tam, kde by se to přihodilo, i policie zakročiti a nedopouštěti takového týrání učenníků.

Nejvyšší maršálek: Myslím, že pan zpravodaj použil výrazu: „nepoctivost Pražských obchodníků“ ... (přerušen Riegrem)

Dr. Rieger: Ano, ano! Samo sebou se rozumí, že míním nepoctivost oněch obchodníků, kteří užívají prostředků, jež nemohu shledávati ani humánními ani poctivými.

Pánové! Dotčeno bylo dále, že prý ta celá věc jest jen spekulací Pražské obce, která tím chce dosíci větších příjmů. Ano, pánové, toť přirozeno. Obec pomýšlí na to, aby příjmy své zvýšila. Vždyť pak to činí při veškerých svých přirážkách, vždyť to jsou všecko podobné spekulace na výnos. Ale otázka jest, je-li přirážka, na niž obec spekuluje, spravedlivou? A důkaz, že tato přirážka je nespravedlivou, zůstali páni dlužni.

Dále pan poslanec Pankratz zvláště se obrací proti dávce, kteráž se ukládá na průvoz, a míní, že by pro to hlasoval, kdyby šlo jen o to, obtížiti ono zboží, jež se spotřebuje ve městě. Avšak, pánové, to jest podivný důvod práva. To zboží, kteréhož se upotřebí ve městě, používá dlažby snad jen na polovici cesty, neboť jakmile jest ve městě, dospělo snad také hned na místo svého určení. Ten náklad ale, jenž se prováží městem, používá dlažby po celé délce města, ten tedy měl by vlastně platiti více. Proč pak ti, kdož ve městě žijí a zboží to spotřebují, mají býti stíženi celým mýtem a mimo to mají též obecní přirážkou udržovati dlažbu; kdežto ti, kteří nejsou stíženi žádnou přirážkou obecní a dlažby v celé délce užívají, by měli býti osvobozeni od všeho mýta. To je přece patrně nespravedlivo.

Poukázáno bylo na to, že bude-li Praha požadovati tuto výjimku pro sebe, učiní to rovným právem i jiná města. Avšak pánové, to se tak snadno nestane (Veselost); to jest, přihoditi se může, že by snad to neb ono město za to žádalo; že by však žádost svou mohlo doložiti tak starým právem a tak podstatnými důvody, jako obec Pražská, to já popírám. (Veselost.) Není aspoň v Čechách druhého města, jež by musilo udržovati dlažbu na celé hodiny cesty dlouhou,

poněvadž není v Čechách vůbec druhého města tak velikého; a není žádného města, kteréž by bylo vězelo ve smutné nutnosti, vydávati summu tak ohromnou na udržování dlažby, jako právě město Praha. Tuť jest jasno, že potřeba obnovovati dlažbu jest o tolik větší, o kolik upotřebení dlažby jest zde větší.

Poukazovalo se na otázku o kompetenci. Pan poslanec Pankratz vyslovil se dokonce v ten rozum, že prý v záležitostech celních a obchodních *bohužel* sněm není kompetentním, jakož se tu vyjádřil. Já, pánové, bývám čítán k federalistům, a nejsem toho mínění, že bohužel sněm není kompetentním; neboť přiznávám ochotně, že v otázkách celních a obchodních sněm kompetentním býti nemůže a nemá, poněvadž jsem tyto předměty vždy pokládal za věc říšskou. To však nevadí, že sněm může býti kompetentním v záležitostech poplatků obecních ve věcech kommunikačních, jakož i ve příčině přirážek s tím spojených; a důkaz toho máme v tom, že vláda nám sama dala předlohu o silnicích, a že právě nyní bylo v rakouském sněmu upraveno zřízení mýtní, že tedy i tam vláda uznala kompetenci sněmu ve příčině mýt a silnic. Je-li to možné tam, tedy ovšem my též můžeme osobiti sobě kompetenci tu, abychom se usnášeli o záležitostech mýtních a o věcech silnic a kommunikací vůbec.

Avšak hle, poslední důvod ještě, kterýž uvedl pan poslanec Pankratz, je tento: on míní, že všichni učenci v tom se shodují, že takovéto poplatky jsou obtížením obchodu. Ano, pánové, všichni učenci jsou toho mínění, že každá daň je břemenem, ba také neučení lidé platí daně neradi, právě tak jako učenci. Ale proto nikdo daně neodstranil.

Nuže, pánové, já mám za to, že sněm je dokonale oprávněn, zákon tento schváliti; a myslím, že požadavek obce Pražské, kteráž se odvolává na právo bez toho již platné, o jehož doplnění bezvýminečné tu zejména jde, jelikož se jedná jen o to, aby jisté zboží, kteréž nyní jen patrnou anomalií požívá privilegia, nebylo privilegia toho budoucně dále účastno, nýbrž aby všecko zboží do Prahy přicházející

a dlažby její užívající bylo stejnoměrně poplatkem obtíženo, — myslím, že tato žádost obce městské je oprávněna a slušna. Prosím slavný sněm, aby v ten smysl rozhodl.

Po skončené povšechné debatě hlasováno o návrhu Dotzauerově na přechod k dennímu pořádku, kterýž byl většinou zamítnut. Při podrobné debatě kladen se strany německé odpor proti každému odstavci, zejména od Pankratze, Stamma, Wolfruma a Brosche; důvody jejich krátce znova vyvracel zpravodaj Rieger, též Bělský a hrabata Clam Martinic a Lev Thun. Článek 1. byl schválen 86 hlasy proti 77; článek 2. byl přijat asi touž většinou, ale článek 3. zamítnut 87 hlasy proti 75. Hned potom prošla osnova zákona takto skrácená třetím čtením, ale jen s těží, jsouc schválena jenom 80 hlasy proti 77. Vláda Schmerlingova nepředložila toho návrhu k sankci císařské.

Ve schůzi 9. května poslanec Šáry odůvodňoval svůj návrh, „aby sněm výboru zemskému uložil ku příštímu zasedání vypracovati návrhy o tom, kterak by Museum království Českého se svými pro zem předůležitými sbírkami na budoucnost mohlo býti umístěno způsobem, jenž by dostačoval jak účelům vědy a poučení, tak i ohledům úplné bezpečnosti, i byl důstojen ústavu zemského.“ Ve schůzi 10. května přijat byl návrh prvotně od Riegra učiněný, aby návrh Šáryho hned se vzal v plnou poradu bez odkazování ku předchozí poradě, načež návrh Šáryho byl bez debaty jednohlasně přijat. (Sten. XXXIV. 2—3.)

Ve XXXV. schůzi 11. května poslanec dr. Seidl jménem petiční kommisse referoval o peticích 107 posluchačů lékařství a Spolku českých lékařů, aby sněm zasadil se o zřízení českých stolic na lékařské fakultě v Praze; kommisse navrhovala, aby sněm obě petice podporoval a k dalšímu úřednímu jednání místodržitelstvu předložil. Dr. Eduard Grégr navrhl nad to, aby sněm prohlásil, „že jest nutná potřeba, aby na fakultě lékařské university Pražské se zřídily vyučovací stolice s vyučovacím jazykem českým.“ Návrh Grégrův podporován byl K. L. Klaudym. Proti obojímu návrhu mluvil professor Brinz, jenž navrhoval, aby sněm přítomné petice vrátil kommissi s doložením, že vyslechnouc napřed professorský sbor fakulty lékařské, má o nich podati opětnou zprávu. Naproti tomu ozval se dr. Rieger v tato slova (n. Sten. XXXV. 26-27):

Mohu ctěného pana řečníka přede mnou upokojiti, nejedná-li se tu o nic jiného, než o dobrozdání lékařské fakulty. Dobrozdání takové bylo již podáno, a sice opětovně (Slyšte!), a to, jak jej rovněž upokojiti mohu, ve smyslu negativním. (Slyšte!) Myslím tedy, že není třeba, přiváděti tu věc ještě jednou před forum lékařské fakulty, když tato již prohlásila, že to nepokládá za potřebné.

Ostatně nebude ani lze návrh, podaný panem kollegou, dle jednacího řádu připustiti; návrh totiž chce — ač rozuměl-li jsem dobře — aby petiční výbor se dorozuměl s lékařskou fakultou. To jest spůsob jednání, jehož, pokud vím, jednací řád nezná. Sněm zastoupen jest na zevnějšek pouze praesidiem. (Hlasy: Zcela dobře!) Není tu jiné cesty, než vyzvati praesidium, aby požádalo lékařskou fakultu o vyjádření v té věci.

Nechci se pouštěti do otázky o potřebě a nutnosti. Dolíčena byla výmluvnými slovy dvěma pány řečníky přede mnou, dr. Eduardem Grégrem a dr. Klaudym. Myslím však, že jest nám tu činiti ještě s jednou otázkou, to jest otázka práva. My jsme jedenkráte zde, my jsme národem této země, jsme aspoň většinou obyvatelstva jejího, a my nechceme a nesmíme nikdy připustiti, aby se s jazykem naším zde v zemi nakládalo na učilištích vědeckých jako s pastorkem. Jazyk náš má a musí všude dostati rovné právo; a pánové, kdybychom k tomu dojíti měli, aby naše česká řeč všude, kdekoli jde o to, aby se jednalo o předmětě vědeckém, byla vyloučena, pak bychom vlastně nikdy nedosáhli svého rovného práva.

Myslete si, pánové, ten případ, že by ony poměry, jaké veskrze byly v Německu za času Bedřicha Velkého, že by ty poměry byly potrvaly až do dnešního dne, že by byli všude podrželi jen jazyk francouzský a starý jazyk latinský jakožto řeč vědy: zdaž by řeč německá, zdaž by literatura německá byla se mohla vyvinouti a dospěti k tak vysokému stupni, ke kterému již dospěla? Nikoli, toho by nikdy nebylo. Kdyby všude byla vyloučena bývala z veřej-

ného života, z učitelských stolic, vyloučena z činnosti vědecké, tož byla by právě zůstala jen řečí obecného lidu, řečí sluhů.

Chcete-li, pánové, české řeči dopřáti jen tentýž obor působnosti, teda snad jen působnost v kuchyni anebo v obcování s dělníky, tedy jste národ český v zemi nepostavili na roveň. Vy musíte též poctivě a přímě podati mu možnost, aby ve veřejném životě, ve škole, ve vědě svoji řeč pěstoval, svojí řečí mluvil, svojí řečí psal. Jen pak můžeme doufati, že našemu národu, naší řeči a naší národnosti nebude, abych tak řekl, životní žíla podťata, nýbrž že on bude moci pracovati všemi svými silami a schopnostmi k tomu, aby dále se vyvíjel, a aby vedle bratrského národu německého, žijícího vedle nás, stál na téže výši vzdělání, aby s ním stejnoměrně pokračoval, stejným krokem. A, pánové, tomu-li chcete poctivě a upřímně, tedy nesmíte činiti návrhy přímo k tomu směřující, aby se to zmařilo.

Obraceti se v této otázce k fakultě lékařské není třeba, neboť fakulta se již o tom vyslovila záporně. To je, pánové, zcela přirozeno. Skládá-li se fakulta s velikou část z čirých Němců, ti neuvidí to rádi, alespoň ne se zvláštní zálibou, aby vedle nich zavedeny byly přednášky české. Však konečně při každé otázce konkurrence objevuje se podobný úkaz. Postaví-li se vedle německého professora professor český, jenž má české přednášky, tedy tento přejme druhému posluchačstvo, a onen nebude pak bráti tolik kollejních platů. A pánové, to je věc, jež také stojí za uvážěnou. Pánové, jako v životě obchodním, tak tomu jest i na universitě. My víme, že ne vždy chodívá to na universitě tak zcela bez ouhony, jde-li o platy kollejní. Tuť je známo, že kollegové na universitě provádějí jeden druhému někdy i prazvláštní kousky a studenty druh druhu odluzují. Nelze tedy dobře předpokládati, že by sobě přáli zavedení značné konkurrence. Z této strany se tedy nedá očekávati úsudek objektivní, všestranně spravedlivý.

A že přednášky na universitě též v této vědě lékařské jsou nutností, o tom pronesli se již i jiní odborníci, a sice celý Spolek českých lékařů, jenž vydává lékařský časopis v české řeči a také jiná díla o lékařství v české řeči, a to s úspěchem. A když, pánové, takovéto snahy literární a vědecké se pěstují kromě stolice professorské s takým úspěchem, tedy budou prospívati také přednášky na stolici professorské.

Prosím vás tedy, pánové, abyste věc podporovali v tom spůsobu, jak ji navrhuje dr. Grégr.

MDr. Tedesco a professor Brinz odporovali Riegrovi jmenovitě v tom, že by němečtí professoři ze strachu před ujmou kollejného protivili se českým professurám. Němec MDr. Arnošt Mayer podporoval návrh Grégrův, i dovozoval z vlastní zkušenosti, že v Čechách jest lékaři potřeba, aby uměl také česky. David Kuh, jenž za oněch let ve svém denníku Tagesbote aus Böhmen vždy nepokrytě projevoval nejzarytější nenávist k živlu českému, nyní ve sněmu s makavou ironií stavěl se na stanovisko Riegrovo, činil však z něho větší důsledky, i navrhoval, „aby sněm z příčin rovnoprávnosti přimluvil se za zřízení české university“. Hrabě Lev Thun s tím nesouhlasil a dával také přednost návrhu kommisse před návrhem Grégrovým; tohoto ujímal se dr. Klaudy. Dr. Rieger uchopil se znova slova, řka (n. Sten. XXXV. 30):

Když jsem, pánové, připomenul, že na universitách, ne toliko zde, nýbrž v celém světě, panuje často mezi professory rivalita vzhledem ku platům kollejním, nechtěl jsem tím nikomu učiniti urážku. Je to známé faktum, jehož sotva někdo bude popírati. Velmi rád chci předpokládati, že takovéto pohnutky nepůsobí u pana professora Brinze; to však nevadí, že faktum v celku je pravdivé.

Co se týče mé poznámky, pokud lékařská fakulta byla tázána, mohla nás o tom poučiti poznámka pana dr. Tedesca, jenž pravil, že předmět ten vzat v úradu na fakultě lékařské i v doktorském kollegiu samém, a že — jak jsme slyšeli — bylo rozhodnuto malou většinou, aby se tento předmět ministerstvu neodporučoval. Tedy faktum jest tím již na jisto postaveno; a to jest, že následkem toho ty

dvě petice kráčely cestou ke smrti, neboli že byly zamítnuty.

Myslím, že jde nyní o to, aby to dnešní naše rokování vedlo k nějakému praktickému výsledku. Návrh kommisse směřuje k tomu, aby se věc s odporučením odkázala místodržitelstvu. Já myslím, že bude snad lépe, abychom výslovně vyřknuli potřebu věci, tak jak to navrhl dr. Grégr. Chci však k tomu připojiti dodatek, jejž dovolím si odporučiti jakožto amendement k návrhu Grégrovu.

Návrh pana dra. Grégra zní takto: „Slavný sněme račiž uzavříti: Sněm království Českého prohlašuje se, že jest nutnou potřebou, aby se na lékařské fakultě university Pražské zřídily stolice s vyučovacím jazykem českým;“ — a já přidávám k tomu: „a v přesvědčení tom uzavírá sněm poručiti petice Spolku lékařského a posluchačů lékařství ministerstvu ke všemožnému uvážení.“

Co se týče návrhu pana poslance Davida Kuha, tož nemohu s ním souhlasiti z té příčiny, poněvadž nechápu, proč by se nemohly na téže universitě odbývati přednášky ve dvou různých jazycích, když přece vidíme, že se v skutku tak odbývají a že tím věda netrpí ani na jedné, ani na druhé straně. Ostatně jestliže pan poslanec Kuh se uvolí provésti to, aby se na státní útraty zřídila universita česká od německé oddělená, tož nebudu se rozpakovati a budu hlasovati pro to. (Veselost.) Myslím, že podal návrh ten jen žertem. (Hlasy: Ne!) On radí: „Žádejte co možná nejvíce, abyste nedostali ničeho.“ My učiníme však lépe, žádáme-li jen to, co při dnešním stavu našeho hospodářství finančního můžeme za možné pokládati, a co stačíme dáti z našich důchodů státních. Myslím dále, že my, příslušníci národnosti české, na důchody ty máme také právo, aby části těchto důchodů bylo použito k vědeckému pěstování lékařství v řeči české — právě tak jako v řeči německé. Trvám, že mi to nikdo z vás popírati nebude.

Maršálek prohlásil návrh Kuhův za samostatný, o němž nemůže se jednati a hlasovati při návrhu kommisse; potom

však již o něm nebylo zmínky. Brinz vzal svůj návrh zpět. Potom byl většinou schválen návrh Grégrův doplněný návrhem Riegrovým.

Ve XXXVI. schůzi dne 12. května přišel na denní pořádek přípis vládní, přečtený již dne 6. května (viz str. 233), že sněm má vykonati četné doplňovací volby do říšské rady. Hrabě Lev Thun navrhnul, aby tato předloha vládní odkázala se zvláštní kommissi o 9 členech, a to s tím odůvodněním, „že tentokráte při konání těchto voleb jest míti ohled k důležitým otázkám statoprávným, kteréž aby v kommissi vzaly se na přetřes, jest žádoucno.“ Když návrh Thunův byl podporován, povstal dr. Rieger, aby promluvil se stanoviska českých poslanců, kteří roku předešlého nedostavili se do rady říšské (č. Sten. XXXVI. 3—8):

Pánové! Já hodlám učiniti návrh doplňující, opravující předlohu vlády vzhledem voleb, kteréž se dnes předsevzíti mají.

Všichni víme a cítíme, že se má dnes jednati o předmětu důležitém, důležitém pro nás osobně, pro vlast naši a pro celou říši. Doufám tedy, pánové, že mi dovolíte přednésti několik slov o tomto důležitém předmětu a k odůvodnění opravujícího návrhu svého, kterýž podati hodlám. K tomu cíli dovolte, abych se na málo vrátil do minulosti.

Když Jeho Veličenství nejmilostivější císař a král náš dne 20. října 1860 vydal diplom, kterýž má býti na příští *nezměnitelným* a *základním* zákonem veškeré ústavy říšské, byl zákon tento přijat od veškerého obyvatelstva země naší s uspokojením. Ovšem že někteří stínové spočívali i na tomto diplomu, neb nevědělo se, jakým spůsobem se propracuje to, co na něm bylo nejasného, k plnému světlu života. Jedno ale četli jsme v něm všichni a přijali jsme s velikým uspokojením. To bylo uznání *politické osobnosti země a království* našeho, uznání jeho *historických práv*, pokud se srovnávají s tímto diplomem, jakož i ubezpečení autonomie, jakéž jsme si přáli. V jedné věci však byla obmezena autonomie starodávná, od tisíce let platící autonomie království Českého, totiž vzhledem k povolování daní, kteréž až do té

chvíle bylo výhradně předmětem sněmu zemského. Avšak my všichni cítili jsme, že chceme-li udržeti jednotu říše, moc a sílu její, jaké si skutečně všichni přejeme, že nemůžeme státi na tom, aby království vzhledem k budžetu státnímu, vzhledem k povolení daní, pokud tyto mají sloužiti k zapravení potřeb celoříšských, zachovalo i na budoucnost zvláštní své starodávné právo a postavení. My, pánové, všichni jsme cítili, že toto obmezení starodávné, zděděné autonomie zemské musí se připustiti, a že oběť ta musí se položiti jednotě, celosti a moci veškeré říše.

Přišel patent od 26. února 1861. My, pánové, všichni jsme poznali, že tímto patentem odchýlilo se zákonodárství říšské od *nezměnitelných* základů ústavy, kteréž byly položeny diplomem říjnovým. Poznali jsme, že to, co mělo býti *pravidlem*, stalo se nyní *výminkou*. Ježto prve bylo pravidlem zákonodárství *zemské*, a ježto mělo platiti za pravidlo, že vše, cokoli není výslovně vyhraženo zákonodárství říšskému, má náležeti zemskému sněmu, stalo se nyní naopak: všecko bylo přikázáno říšské radě, co nebylo výslovně vyhraženo zemi. Patrná věc, že tím autonomie, zaručená diplomem, byla podstatně zmenšena a skrácena. Místo malé říšské rady, sestávající ze 100 členů, ve kteréž měli se scházeti poslové sněmův, postaven tu veliký organismus státní, parlamentární, četná říšská rada sestavená ze *dvou* domů. Nedotýkám se blíže jiných změn, kterýmiž se ústava únorová odchýlila od nezměnitelného základu, na němž se měla postaviti podle výslovné vůle a zaručeného slova Jeho Veličenstva, ústavodárce našeho.

Avšak my, pánové, vstoupili jsme nicméně do té ústavy, my postavili jsme se na půdu této ústavy s tou nadějí, že nedostatky, kteréž tato ústava ještě měla, se dají napraviti; že na základě této ústavy budeme se moci vrátiti k oné míře autonomie, která nám byla zaručena diplomem; že na základě téže ústavy budeme moci napraviti chyby a nedostatky, kteréž se v ní nalézají, jmenovitě v řádě volebním, o němž jsme se hned přesvědčili, že jest ve mnohém

ohledu křiv, a že jmenovitě národnosti české je všude na ujmu. Avšak, pánové, cítili jsme ovšem také, že nerovnost zastoupení země, kteráž se zakládá v tom volebním řádě, čím dále půjde v působení svém, tím dále poroste, že nám bude i tím více nespravedlivá, že totiž ta majorita, kteráž z toho volebního řádu povstala, bude-li jinak chtíti, toto skrácení v zastoupení národu českého svými volbami do říšské rady ještě dále skrátiti může. I viděli jsme v tom veliké nebezpečenství pro rovnoprávnost národa našeho v zemi i pro historická práva této, o jejichž ochránění a bránění se především nám jednalo. I byl tedy s počátku úmysl náš, nevydati se v takové větší nebezpečenství vykonáním voleb do říšské rady, jímž by se mohlo státi, že národ český by dostal zastoupení tak nepatrné, že by nebylo v žádném poměru s obyvatelstvem a jeho počtem, zejména pak s občanstvem naší národnosti, ani s velikými daněmi a břemeny, kteréž národ ten nese.

I položili jsme před prvním volením do rady říšské, kteréž stalo se 18. dubna 1861, protest, pod kterým jsme volili do rady říšské, v kterém jsme pravili: „že království našemu se nedostalo ústavou únorovou té míry samosprávy, jakáž jemu dle diplomu přísluší, bez jakéž obejíti se nemůže, aby se nevystavilo nebezpečenství úplného pozbytí své vlastnosti co nezrušitelné osoby právní.“ Dále jsme poukázali na všeliké obtíže opravení ústavy a volebního řádu dle potřeb království Českého a dle spravedlivé žádosti větší části obyvatelstva jeho, pokud platí tentýž řád volební. Pravili jsme, že v takových poměrech nemůže býti pochybnosti, že kdyby strana tato (mající nyní většinu) oněch výhod, nepřiměřeným řádem volebním jí poskytnutých, v celém rozsahu užila volbami těmito do říšské rady, mohla by zasazena býti rána nezahojitelná netoliko národnosti naší, ale i vůbec právům království Českého, protože by v radě říšské zastoupeno bylo zástupci menšiny, ne většiny národu, t. j. politického národu země České. Protož pravili jsme, že „byl úmysl náš, neúčastniti se naprosto ve volbách těchto,

pokud by se ústavě zemské ze dne 26. února a volebnímu řádu, s ní spojenému, nedostalo náležitých oprav, tak aby se staly pravým splněním vůle našeho vznešeného panovníka, vyslovené diplomem císařským. Nechtějíce však oslyšeti hlasu mužů smířlivých, kteří se zasadili o přátelské vyrovnání mezi námi a stranou druhou, a rádi chtějíce ušetřiti nesnází, kterými by trpěti mohlo zdárné znovuzřízení mocného a velikého Rakouska, na kterém nám zajisté neméně upřímně záleží, nežli našim protivníkům, ano přispěti k tomu, aby se docílilo zastoupení *celého* mocnářství v říšské radě, o němž doufáme, že by jím mohly pak stížnosti naše dojíti ještě žádoucího napravení: upustili jsme a upouštíme na ten čas od onoho úmyslu, i míníme se účastniti ve volbách do říšské rady, abychom zkusili, zdali strana, požívající umělé většiny ve sněmu, míní jí skutkem užiti k utlačení živlu českého a k utvoření nepravého zastupitelstva království Českého v radě říšské."

Na základě tohoto protestu šli jsme, pánové, do říšské rady s tím plným a pevným předsevzetím a s plnou a upřímnou vůlí, pomáhati jednotě říše a chovati se ve všem podle ústavy, nevykročiti nikde z kompetence jí vykázané, buď to již užší říšská rada nebo plná říšská rada.

Tehdáž, pánové, byla však ještě skutečně naděje, že se statoprávní poměry říšskou radou ještě upraviti dají. Tuto naději vyslovil Jeho Veličenství císař a král náš sám ve trůnní řeči své, kterou držel 1. máje 1861, kdežto pravil, že doufá viděti brzo již zástupce *všech zemí* okolo sebe shromážděné v *plné říšské radě.* Avšak naděje ta bohužel se nesplnila, ba ani sama užší říšská rada nedošla úplného sestavení, neboť některé země posud dokonce nebyly zastoupeny, jako zejména Benátsko, jiné alespoň po dlouhý čas zůstaly nezastoupeny, jako ku příkladu Istrie.

Nicméně brali jsme účastenství ve všem jednání, kteréž bylo v mezích kompetence užší říšské rady; když ale říšská rada užší začala sama osobovati si právo, aby rozhodovala o předmětech, kteréž podle patrného, jasného a nepochyb-

ného znění naší ústavy nenáležejí k její pravomocnosti, kteréž náležejí patrně jen před *úplnou říšskou radu*: tu jsme se proti tomu rozhodli a zdrželi jsme se ve věcech takových hlasování.

Tak jsme učinili, pánové, když říšská rada vzala ponejprv v poradu budžet celé říše pro r. 1861. Tehdáž, byloť to ponejprv, se to stalo ještě s odvoláním na §. 13. ústavy, kterýmž paragrafem vyhražuje se císaři pánu právo, aby tehda, kdyžby úplná říšská rada sejíti se nemohla, učinil opatření ve věcech finančních ze své moci královské. Toto právo Jeho Veličenstvo přeneslo tehdá na říšskou radu, ačkoli se nám zdálo, že toto podle ústavy ani řádně státi se nemůže. Zdrželi jsme se tedy hlasování; a když později říšská rada opět budžet pro rok 1862 vzala v poradu, též jsme se proti tomu ohradili protestem a pravili: „My nemáme k tomu od sněmu svého práva, a my nemáme od svého sněmu mandáty, abychom v užší říšské radě rozhodovali o záležitostech, kteréž patrně náležejí do oboru plné říšské rady."

Avšak na toto naše ohražení nebylo bráno ohledu, a říšská rada šla dále před se a jednala i o budžet pro rok 1862 a 1863. Konečně již ani v tom se neobmezila; ona vzala v poradu i jiné zákony, při kterých ani neplatila ta omluva, že se to musí nutně státi, poněvadž říše nemůže býti bez daní a příjmův; ona vzala v poradu zákon obchodní, který je a musí patrně býti předmětem *celé* říšské rady, pak některé jiné zákony podobné, jako ku příkladu zákon stran opravení katastru a jiné předměty jí nepříslušné, jmenovitě též zrušení manství koruny České, kteréž patrně také nenáleží do kompetence říšské rady. My pak, kteří jsme byli se vyslovili, že přijímáme mandát *podle ústavy* a *jen* dle ústavy, nemohli jsme v těchto věcech a poradách bráti účastenství a zdrželi jsme se jeho a ohradili jsme se proti tomu svým protestem. A my, pánové, v tomto mínění a přesvědčení svém trváme posud.

Pravilo se z mnohých stran, že říšská rada není sama příčinou, že není úplná, že těm, kteří se sešli, nemůže se

bráti právo, aby jednali, proto že ti, kteří byli vyzváni, nepřišli. To však je patrný, faktický omyl; neboť vyzvání k říšské radě stalo se jen jednou ve sněmě uherském, a stalo se to takovým spůsobem, že se tomu mohlo rozuměti jen na to jedno zasedání říšské rady, poněvadž císař pán výslovně ve svém dopisu k uherskému sněmu pravil, že vzhledem spůsobu, jakým se má voliti zastupitelstvo uherského sněmu do říšské rady, se hodlá se sněmem uherským srozuměti a usjednotiti, že to má býti předmětem jednání téhož sněmu; avšak poněvadž je nutná potřeba, aby se o daních říšských rozhodovalo, žádalo se, aby sněm uherský poslal poslance své k debatování o budžetu pro rok 1861 do Vídně. To však sněm uherský odepřel. Jeho Veličenství ráčil rozpustiti na to uherský sněm, ale vyhradil si zároveň, že jej svolá, pokud možnost bude, v šesti měsících, jak toho uherská ústava žádá. Takovým spůsobem se stalo rozpuštění sněmu uherského dne 21. srpna 1861; avšak za tři měsíce budeme již počítati od té doby šestkráte šest měsíců, a posud nevyplnilo se to; ano již tomu je málem tři léta, co sněm uherský nebyl svolán a tázán. Podobně se stalo se sněmem chorvatským, který taktéž od té chvíle nebyl svolán.

My tedy, pánové, nevíme, zdali by se nyní tito sněmové jinak nevyslovili, zdali by neposlali své poslance, kdyby byli nyní k tomu vyzváni. Alespoň v officielních novinách se velmi často čítá, že v Uhersku mínění se zcela obrátilo, a že většina národu je tam pro to, aby se úplná říšská rada obeslala. To samé se čítá ve všech novinách vzhledem k Chorvatsku, ba tu se vystavuje za věc nepochybnou, že budoucí sněm chorvatský obešle říšskou radu.

Já tedy, pánové, vidím, že je ústavou posud dána možnost, svolati úplnou říšskou radu, a jen od té můžeme doufati, že učiní ony změny a opravy, kteréž v ústavě jsou potřebné ba nutné. Ale netoliko to: zde v plné říšské radě se konečně jednou vysloví jasným spůsobem, co náleží ke kompetenci úplné říšské rady, a co do užší říšské rady, pakli tato ještě existovati má; zde se konečně a určitě

vysloví, co náleží k plnomocenství sněmů zemských. Vidíme zajisté nyní při každé otázce, jak v říšské radě, tak i zde, na sněmě zemském, že pochybnost o kompetenci vždy se opakuje, a nevíme nikdy s jistotou, co nám náleží a co nám nenáleží. Tu jen plné zastupitelstvo celé říše může určité meze položiti.

Pročež tedy, pánové, já myslím, že by vláda naše a ministerstvo naše, — jestli jemu skutečně na tom záleží, aby se jednou věc ta řádně, konečně, a sice ne mocí nebo libovůlí nějakou, alebrž dobrou vůlí a svolením všech národů rakouských ujednala, — že se musí především svolati sněm uherský a chorvatský, aby se vyslovily, zdali a jakým spůsobem by chtěly obeslati říšskou radu, a zdali a jakým spůsobem vůbec chtějí bráti účastenství v plném zastoupení veškeré říše rakouské.

Avšak na to se tam nedbá. Na vzdor protestům, kteréž jsme v říšské radě vzhledem nekompetence položili, neučinilo se v tom ničeho, nedbalo se na to a šlo se dále; my pak, pánové, viděli jsme vždy více, že z toho povstává pro zemi naši a národnost naši veliké nebezpečenství. Neboť to, co prve bylo jen výminkou, spočívající na základě §. 13., začínalo se nyní činiti pravidlem. Říšská rada napotom již ne pouze na základě zvláštního svolení od Jeho Veličenstva podaného, ale již jakoby z vlastního usnešení, z plné a vlastní moci své brala v poradu budžet říše a jiné předměty, kteréž náležejí před úplnou radu říšskou. Ano nedávno došly věci již tak daleko, že jeden poslanec — pan poslanec Ryger — neostýchal se v plné radě říšské učiniti návrh, aby se uherská ústava, kterou Jeho Veličenstvo Uhrům zaručil, na říšské radě změnila, a pan státní ministr na takový, abych tak řekl, monstrosní návrh neměl jiné odpovědi, než že pravil, že to není na čase: z čehož patrně vyplývá, že jakmile přijde čas, bude se moci Uhrům všecko vzíti a ústava jejich změniti, kterou jim Jeho Veličenství zaručil, jakmile jen užší říšská rada to chtíti bude.

Pánové, tuto jest především hrozné nebezpečenství též pro naši zemi a pro náš národ. My vidíme, že jakmile nynější říšská rada, neúplná, složená takořka jen z jednoho živlu národního, bude chtít vzíti v poradu předměty ústavní, že bude moci týmž právem také jiné předměty v poradu bráti, ano i ústavu změniti; ba i ten trošek autonomie, jakouž nám zachovala ještě ústava únorová, i ten že bude nám moci vzíti. V tom, pánové, viděli jsme hrozné nebezpečenství, poněvadž faktorové, kteří skutečně konstituují říši, se neuznávají a pošinují v platnosti od stanoviska svého, poněvadž nestojí tito činitelé v říšské radě ve pravém poměru, tak abychom se mohli do nich nadíti, že vydají rozhodnutí pravému stavu přiměřené a spravedlivé právům všech národů rakouských.

Již tedy neviděli jsme jiné možnosti, než prohlásiti vyjádřením vydaným od 11 poslanců českých, že v takovýchto poradách, které se nepohybují na půdě zákona a ústavy, ze kteréž naopak každým dnem vykračují, účastenství bráti nemůžeme; a tímto ohražením jsme také ospravedlnili důvodně své další nepřicházení do porad, vykračujících z mezí ústavy. Pravili jsme v ohražení tom: „K takovémuto jednání my nemůžeme propůjčovati dále ani své passivní účastenství. My jsme dostali svůj mandát do říšské rady od sněmu našeho království jen ve smyslu ústavy celoříšské, tedy dle patentu únorového v souhlase s nejvyšším diplomem, s pragmatickou sankcí a všemi zákony patentem ústavním zaručenými a s ním celek ústavy vší říše činícími; a jen v tomto smyslu jsme mandát přijali."

Když teda se žádalo od nás, abychom brali účastenství i v takových poradách, kteréž patrně nenáležejí ku právu a ke kompetenci říšské rady, tu jsme pravili: Non possumus; my k tomu nemáme práva, my k tomu nemáme mandátu. Jakmile však nám dá říšská rada garancii, jakmile i užší i širší říšská rada se vysloví, že se bude pohybovati jen na půdě ústavy a v mezích kompetence své, pak přijdeme a budeme konati mandát svůj svědomitě; a to, pá-

nové, praví konec našeho ohražení v tato slova: „My níže-psaní poslanci české národnosti z království Českého myslíme tedy, že svědomí naše i mandát, jejž jsme obdrželi, ukládá nám povinnost, abychom slavnému shromáždění se vší povinnou úctou, ale také se vší rozhodností prohlásili, že my na dále v jednání a usnášení slavné sněmovny podílu bráti nechceme, aniž smíme, pokud se nesestoupí zastupitelstvo veškeré říše a pokud nám nebude podáno plné upokojení, že slavné shromáždění jednati bude přísně v mezích platných dle ústavy říšské, ve kterýchžto věrně a pevně setrvati my se pokládáme za zavázány svatě v oddanosti a věrnosti k našemu dědičnému císaři a králi."

Pánové! V tom a v celém onom vyjádření jest ospravedlnění naše, a myslím, že podstatné. Ospravedlnění to bylo v říšské radě pominuto mlčením; byli jsme vyzváni, abychom se dostavili do říšské rady: my pak bychom byli nemohli, než se odvolati k tomu, co jsme byli právě slavně osvědčili k našemu ospravedlnění. Posud máme za to a stojíme na tom, že ospravedlnění naše je úplné a platné, a myslím, pánové, že je uzná každý, komu není ústava říšská pouhým kusem papíru. Kdo nepopírá pravidel logických, musí přiznati, že jsme se vždy pohybovali na základě ústavy, a že jsme konali povinnost svou podle ústavy. Pánové, či měli jsme vykročiti z mezí mandátu svého, měli jsme činiti více a co jiného, než se nám od vás dovolilo a uložilo? Myslím, že jsme neměli k tomu práva a nesměli jsme toho dělati. Říšská rada však pokládala jednání své za opportunní, a za příčinou pouhé opportunity uznala za dobré, vykročiti z mezí kompetence své, vykročiti z ústavy. Pánové, měli jsme se my též říditi těmito pravidly opportunity? Můžeme my, kteří jsme mandát přijali na základě ústavy, máme býti přinuceni, dle řádu a práva, abychom jednali ne podle ústavy, ale podle pouhé opportunity? Zajisté, že nemůžeme.

Já tedy myslím, že my jsme dostáli řádně povinnosti své, že jsme konali všechno, co mandát nám uložil, a co dle ústavy jsme konati mohli a směli.

K tomu pak, pánové, jsme posud ochotni, a já netoliko jménem svým, ale také jménem oněch desíti společníků svých, kteří to osvědčení k říšské radě podepsali, oznamuji, že posud stojíme na též půdě právní a ústavní, že mandát svůj neskládáme, a že jsme hotovi konati jej tak, jak ústava káže, ale ne dle opportunity libovolné.

Připomínám Vám, pánové, že podle těchto zásad mandát náš posud trvá, že jsme jej neztratili, že nám jej podle práva říšská rada *užší*, pokud povinnost svou v ní ustavičně konati chceme, ani vzíti nemohla. Připomínám dále, že mandátem, kterýž jsme obdrželi, nemíní se mandát pouze pro *užší* říšskou radu, ale že je spolu mandátem pro *širší* říšskou radu. Jak by nám mohla užší říšská rada vzíti mandát, který jsme dostali pro říšskou radu širší? Kdyby ku př. někteří poslanci uherští byli zvoleni od sněmu svého do říšské rady, ti patrně mají mandát jen do širší rady. Táži se, může-li podle logických pravidel užší říšská rada některému poslanci uherskému vzíti mandát do širší říšské rady? Jest patrno, že nemůže. Tedy kdyby to bylo i v moci a právu jejím bývalo, že by nám byla mohla říšská rada vzíti mandát pro sebe, to jest, pro *užší* radu, ona nám nikdy nemohla vzíti mandát pro *širší* říšskou radu, a ten na každý způsob i posud máme, a ten nám ani slavný sněm sám vzíti nemůže, pokud se ho řádně nevzdáme; a my toho nečiníme, nýbrž pravíme tuto slavně: *My chceme a budeme povinnosti své konati podle ústavy.*

Já tedy, pánové, nemám jiného přání, než aby slavný sněm tutéž vážnost a úctu k ústavě, kterou jsme my zachovali, též zachoval a při nás schválil, aby také nekonal volby jiným spůsobem, než podle ústavy a v duchu ústavy. Pánové, jinak musíte dáti poslancům mandát zvláštní; musíte říci jim: „Vy nemáte se držeti podle ústavy, nýbrž podle opportunity! Ústava pro vás nebudiž více pravidlem, jen dobré zdání vaše!“ Ale, pánové, kde se při takových poměrech octneme? Jakmile tu jednou ústava jest, ústava, již uznáváte platnou, musíme ji řádně a svědomitě držeti, pokud nebude

změněna; a o to, aby byla změněna, aby mohli všichni národové na ní se pohybovati, o to má se především starati ministerstvo horlivě a příslušnými cestami, a myslím, že přikročí-li k tomu s dobrou vůlí a duchem smířlivým, že cíle toho všude dosáhne.

My pak, pánové, prosíme, abyste neodsuzovali nás, abyste uznali zákonitost našeho jednání. Nechcete-li tak, tedy dokažte nám prve, že jsme jednali proti ústavě, a že jsme mandát svůj zrušili; a my, jestli se nám to dokáže podle ústavy a podle pravidel logiky, rádi uznáme, že jsme chybili; a pakliže to uznáme, pak dobře a ochotně chybu svou napravíme. Ale nechcete-li tomu, tak tady musíte nám dáti výtku za to, že jsme se zdráhali rušiti ústavu, že jsme se chtěli svědomitě v její mezích chovati, a musíte výslovně dáti pouhý mandát opportunity a libovůle těm, kteréž byste nyní zvolili. Já pak myslím, že takto slavný sněm český neučiní a aspoň že tak učiniti by neměl, neboť by to byl krok, kterýž obsahuje v sobě nebezpečenství velké pro všecku budoucnost, hrozbu pro bezpečnost a stálost všeho našeho státního zřízení.

Jestli, pánové, hledíce na všecka pravidla ústavy, přece budete voliti přes meze ústavy, ba proti ústavě, pak, pánové, jen jednu věc dokážete, totiž tu, že ovšem majorita, kteráž umělým řádem volebním byla zde zařízena, a kteráž majorita zastupuje zde jen menšinu obyvatelstva, může majorisovati menšinu, a to menšinu, kteráž zastupuje v skutku většinu obyvatelstva, a že bude tato většina země na říšské radě zastoupena ještě zjevněji pouze menšinou. Tím spůsobem, pánové, můžete dokázati, že celý četný národ Český v říšské radě bude zastoupen jedině pěti hlasy, aneb že tam vůbec nebude zastoupen. Ale, pánové, tím podáváte patrný důkaz, že ústava, kteráž možnost takovou připouští, není založena na právním základě, že není spravedlivá k národu našemu, a že potřebuje nutně opravy. (Výborně, Výborně!)

Návrh můj zní takto:

„Slavný sněm račiž se usnésti:

Uváživ, že poslanci dr. Rieger, dr. Brauner, dr. Klaudy, Zátka, Zelený, Macháček, dr. Milner, dr. Prachenský, P. Řezáč, Zikmund a Staněk povinnosti mandátem do říšské rady na ně vložené dle ústavy plnili;

uváživ dále, že titéž mandátů svých posud nesložili, anobrž celou ochotu osvědčili a posud osvědčují, bráti účastenství ve všem ústavním jednání plného říšského zastupitelstva ústavně zřízeného, pro něž jim především mandát udělen byl:

uzavírá sněm, pustiti mimo sebe volby do říšské rady ve volebních skupeních IV., V., VII., VIII., XV., XVI., XVII., XIX. a ve skupině XXIV. na místě dr. Braunera."

(Předčítá návrh německy, podotýkaje ještě:) Pro případ, že by se zvolila kommisse pro záležitost tu dle návrhu hraběte Thuna, prosím, aby se tento můj návrh odkázal téže kommissi.

Nejvyšší maršálek: Zdá se mi, že návrh poslance dr. Riegra dotýká se předmětu, jenž se nenachází v obvodu působnosti zemského sněmu (Bravo!), a jejž dle ustanovení §. 36. jednacího řádu musím vyloučiti z rokování; neboť on obsahuje soud o jednání jiného parlamentárního sboru, kterýž učinil rozhodnutí na základě svého zákona a svých stanov, a o tomto rozhodnutí myslím, že nepřísluší souditi českému sněmu. Jediné rozhodnutí, kteréž by sněm v té příčině mohl učiniti, by bylo, buď že by tytéž pány znovu volil, aneb se vůbec této volby zdržel; ale jakýsi výrok o tom nemohu prohlásiti za dovolený, aneb připustiti, aby se to vzalo na potaz. Musím tedy na základě práva, jejž dává mi §. 36. jednacího řádu, k svému politování vyloučiti předmět ten z rokování.

Dr. Rieger (německy): Myslím, že sněm je přece úplně v právu, označiti místa, pro které chce konati nové volby. Má-li za to, že některé místo není uprázdněno, tedy myslím, že může upustiti od volby na to místo. Soudím, že sněm jest tu úplně ve svém právu. Volba do říšské rady jest právem, kteréž sněm vykonává, a v jistých okolnostech může někdo práva svého též neužiti, a to tím více, když se mu, jakž tomu jest v tomto případě, konání práva toho zdá zbytečným, jelikož místa ta jsou obsazena, a ježto poslanci zastupující

tyto skupiny volební jsou ochotni plniti povinnost svou dle ústavy; pravím: *dle ústavy*. Kdyby tedy sněm předsevzíti měl volbu na tato místa, jejichž poslanci jsou ochotni plniti svou povinnost *dle ústavy*, tedy by musel přímo prohlásiti, že žádá, aby poslanci, kteří budou nově voleni, byli činni také mimo ústavu, a pak, pánové my nemůžeme se účastniti takovéto volby, poněvadž by v sobě obsahovala usnešení, že volba ta má míti dosah protiústavní, a že má poslancům ukládati povinnosti, kteréž se nezakládají na ústavě.

Maršálek opakoval, že nepřipouští, aby se o návrhu Riegrově rokovalo. Poslanec Herbst mínil, že by Rieger měl býti volán k pořádku; též vyslovoval se proti návrhu Thunovu, poněvadž prý kommisse zamýšlená měla by vyšetřovati, zdali jiný sbor ústavně vykonával práva jemu dle ústavy příslušná, a k tomu prý sněm nemá žádného práva. Proti tomuto poslednímu tvrzení Herbstovu ohražoval se dr. Sladkovský. Návrh Thunův byl při jmenovitém hlasování zamítnut 117 hlasy proti 79 hlasům poslanců českých a strany Clamovy.

Potom hrabě Lev Thun činil a odůvodnil žádost, aby dovoleno bylo postaviti do protokolu sněmovního toto ohražení: „Uvažujíce možnost toho, že by se před opětným svoláním rady říšské splnily výminky statoprávného zastoupení celé říše, ježto ustanoveny jsou v základném zákoně státním: súčastníme se doplňovacích voleb do rady říšské s tím ohražením, že tyto volby vykonají se jenom na základě nejmilostivěji od Jeho c. k. apošt. Veličenstva vydaných základných zákonů státních, i že nepohne se omezením ústavných mocí, ježto ustanoveno jest základným zákonem státním.“ Podepsáno bylo toto ohražení od 14 velkostatkářů, kteří tehdáž tvořili stranu konservativnou čili Clamovu; byli tito: hr. Lev Thun, hr. J. Clam-Martinic, Josef Adolf (sic) kn. ze Schwarzenberga, Moric kníže z Lobkovic, hr. Karel Zedwitz, hr. Schönborn, svob. pán Malovec, hr. Josef Nostic, Václav i August rytíři z Eisensteina, baron Zessner, opat Rotter, hrabě Albert Nostic, Maximilian Berger. — Kníže Karel Auersperg prohlásil, že sice nesouhlasí s obsahem tohoto ohražení, ale že nebude se protiviti, aby bylo pojato do protokolu, poněvadž jest to výminkou, pod kterou doplňovací volby do rady říšské stanou se možnými; načež sněm jednohlasně svolil ke vkladu toho ohražení do protokolu. — Potom ozval se k maršálkovi (č. Sten. XXXVI. 13)

Dr. Rieger: Prosím, přijde můj návrh k hlasování, nebo nepřijde?

Nejvyšší maršálek (německy): Hledě k vašemu návrhu, prohlásil jsem již, že mi není lze přivésti jej k rokování.

Dr. Rieger. Pak zůstavuji sobě podati protest.

Nejvyšší maršálek. Učiním s protestem tím dle jednacího řádu.

Nyní se přikročilo k volbě; poslanci národnosti české, jsouce voláni, odpovídali: Nevolím. — Když pak maršálek jal se ohlašovati výsledek voleb, připomenul nejprve, že bylo odevzdáno 135 hlasovacích lístků, a že nadpoloviční většina jest 68. V tom poslanec dr. Grünwald, přihlásiv se k slovu, upozorňoval, že 57 poslanců prohlásilo, že nevolí, teda že bylo všech *přítomno* 192, polovička toho počtu že jest 96, a kdo nemá více hlasů než 96, ten že nemůže se pokládati za zvoleného; neboť §. 38. zřízení zemského a §. 62. řádu jednacího ustanovují jednostejně, že k usnášení ve sněmu jest potřebí, aby bylo přítomno více než polovice všech sněmovníků, a ku platnosti usnešení že jest potřebí nadpoloviční většiny hlasů *přítomných*. Maršálek v rozpacích pravil, že tu věc ponechá sněmovné k rozhodnutí.

Dr. Rieger (německy): Dle mého soudu jest to usnešením. Slavná sněmovna nemůže měniti ústavu. (Nepokoj, pohnutí.)

Maršálkovi hraběti Rothkirchovi, jenž hned nevěděl, kudy z úzkých, přispěl především ku pomoci poslanec Herbst, žádaje ho, aby pokračoval v počatém vyhlašování výsledku voleb, i aby nikomu slova neuděloval a od nikoho vytrhovati se nedával. Potom maršálek ohlásil, kdo kolika hlasy byl zvolen; počet hlasů byl rozdílný, největší 130, nejmenší 68; voleni byli 22 poslanci, z nichž jenom 7 obdrželo více než 96 hlasů, ostatních 15 dostali méně hlasů. Maršálek k tomu výsledku podotekl, že k tomu, co pověděl Grünwald, nemůže se přihlížeti, neboť ti, kteří zdrželi se hlasování, nemohou se počítati. Grünwald prohlásil, že to, co přijímá maršálek, protiví se zřízení zemskému a řádu jednacímu, i opovídal protest proti tomu, jestliže maršálek při tom setrvá.

Nejvyšší maršálek. Byla zde pronešena pochybnost, a otáži se v té příčině slavné sněmovny. Myslím, že jsem úplně na půdě jednacího řádu a také ve shodě s ústavou.

Dr. Rieger (německy): Však o tom rozhodne říšská rada, jsou-li volby platny. Na říšské radě jest, aby platnost voleb zkoušela; na ní bude, aby rozhodla, bylo-li při volbě šetřeno ústavy. Po našem přesvědčení tomu tak nebylo.

Poslanec Tašek přizvukoval Riegrovi v tom, že o platnosti voleb rozhoduje ten sbor, do kterého se volí. Též maršálkovi ta myšlénka velmi se líbila, ježto jej zbavovala zlých nesnází. K žádosti Grünwaldově maršálek ještě výslovně propověděl, že jmenovaní poslanci zvoleni jsou nadpolovičnou většinou, kteráž ze 135 hlasův činí 68.

Nazejtří ve XXXVII. schůzi dne 13. května dr. Rieger podal písemný protest českých poslanců jak proti tomu, že maršálek nepřipustil k jednání návrh Riegrův v příčině 11 poslanců nevystouplých z rady říšské, tak i proti tomu, že 15 poslanců bylo vyhlášeno za zvolené, ačkoli nedostali nadpolovičnou většinu hlasů všech přítomných. Protest byl čten v tato slova (n. Sten. XXXVII. 3):

Vaše Excellence ráčila ve 36. schůzi českého sněmu dne 12. května 1864 přivoliti k tomu, aby se o návrhu podaném J. Exc. panem hrabětem Lvem Thunem: „Slavný sněm račiž uzavříti: Předloha vládní o volbách do říšské rady budiž odevzdána kommissi 9 členů ku předběžné poradě,“ — i formálně jednalo i hlasovalo.

V témž sezení učinil však poslanec dr. Rieger k výše dotčené předloze vládní opravní návrh tohoto znění: „Slavný sněm račiž uzavříti: Uváživ, že poslanci dr. Rieger, dr. Brauner, dr. Klaudy, Zátka, Zelený, Macháček, dr. Milner, dr. Prachenský, P. Řezáč, Zikmund a Staněk povinnosti, mandátem do říšské rady na ně vložené, dle ústavy plnili; uváživ dále, že títéž mandátů svých posud nesložili, anobrž celou ochotu svou osvědčili a posud osvědčují, bráti účastenství ve všem ústavním jednání plného říšského zastupitelstva ústavně složeného, pro něž jim především mandát udělen byl: uzavírá sněm pustiti mimo sebe nové volby do říšské rady ve volebních skupeních 4., 5., 7., 8., 15., 16., 17., 19. a ve skupení 24. na místě dr. Braunera.“

Ježto pak dr. Rieger tento opravní návrh, pokud se týče amendement, učinil k návrhu, který se dle jednacího řádu

vzal v poradu, a zároveň navrhoval, aby se tento jeho opravní návrh odevzdal ku předběžné poradě téže kommissi, kterou byl J. Exc. hrabě Lev Thun ku poradě o návrhu svém ponavrhoval: vidíme toho příčinu, abychom se osvědčili, že jednání, kterým Vaše Excellence opravní návrh, respektive amendement dr. Riegra nepřipustila k formální poradě a k hlasování, po našem mínění s §. 42. řádu jednacího se nesrovnává; pročež proti tomuto jednání *klademe své ohražení*.

Taktéž shledáváme, že mínění slavného praesidia zemského sněmu: že poslancové při volbě do říšské rady v témž sezení českého sněmu předsevzaté jsou řádně voleni, ačkoli toliko většiny hlasů oněch poslanců obdrželi, jižto lístky hlasovací byli odevzdali, — jest v odporu s §. 38. zřízení zemského a s §. 62. jednacího řádu, poněvadž byli při vykonávání volby 192 poslanci přítomni, pročež se při vypočtení, kolik obnáší většina, mělo hleděti k tomuto počtu; neboť nebylo toliko oněch 135 členů zemského sněmu přítomno, kteří byli lístky volební odevzdali, nýbrž bylo přítomno a činno i oněch 57 členů, kteří byvše k odevzdání lístků hlasovacích vyvoláni, prohlásili se, *že nevolí*, čímž hlasovali vlastně proti vládní předloze, kteráž žádala předsevzetí voleb do říšské rady. —

Béře-li se ohled ku paragrafům zřízení zemského a řádu jednacího, pak ku počtu přítomných a konečně ku počtu hlasů, jež byli domněle zvolení poslancové obdrželi, nemůže nikterak o tom pochybováno býti, že o těch poslancích, kdož neobdrželi při volbě *nejméně 97 hlasů*, musí se míti za to, že nejsou zvoleni. My nížepsaní klademe tudíž ohražení své i proti jednání slav. praesidia sněmu i proti platnosti voleb samých poslanců

Křivánka (s 87 hlasy),
hrab. Belcrediho (s 82 hl.),
rytíře Kopce (s 79 hl.),
dra. Švestky (se 77 hl.),
Grünera (s 90 hl.),
Nerada (se 68 hl.),
Sadila (se 70 hl.),
dra. Žáka (se 73 hl.),
Pankratze (s 96 hlasy),
dr. Trojana (se 77 hl.),

Krouského (se 68 hl.),
dr. Šíchy (s 87 hl.),
Kratochvíle (se 73 hl.),
Hanische (se 71 hl.) a
Krále (se 74 hlasy).

V Praze, dne 13. května 1864.

Dr. Grünwald,	Sladkovský,
O. Zeithammer,	Benoni,
dr. K. Tomíček,	Jos. Götzl,
J. Wenzig,	dr. Esop,
dr. Šlechta,	Alois Václavík,
Vojta Fingerhut,	Platzer,
V. Kratochvíle,	Jos. Zikmund,
dr. Gabriel,	Antonín Majer,
dr. Svátek,	dr. Kralert,
dr. Škarda,	dr. Hamerník,
dr. Rieger,	Jan Krejčí,
dr. Kordina,	dr. Kodym,
dr. Fr Švestka,	dr. Král,
Jak. Jindra,	dr. Josef Frič,
Zelený,	dr. Wiese,
Matoušovský,	P. Fr. Daneš,
dr. Šícha,	dr. Karel Roth,
dr. J. Jeřábek,	Jos. Macháček,
J. Kratochvíle,	dr. Brauner,
Zátka,	dr. Ed. Grégr,
V. Seidl,	Purkyně,
F. Řezáč,	dr. Klaudy,
Staněk,	dr. Jos. Prachenský,
Pour,	Palacký.

Po přečtení maršálek prohlásil, že ten protest přiloží k jednacímu protokolu, čímž ta záležitost byla odbyta.

Ve XXXVIII. schůzi 18. května počalo se jednati o zemském rozpočtu na rok 1864. Zpravodaj Tašek, když přišla řada na káznici, připomenul o tom usnešení sněmovní ze 16. dubna 1863 (viz str. 148—157), i vytknul, že k žádoucímu vyřízení té záležitosti od té doby nic jiného se nestalo, nežli že výbor

zemský dne 16. září 1863 obrátil se o to k místodržitelstvu, odkudž odpověď dosud nepřišla. Správce místodržitelstva hrabě Belcredi vykládal, proč vyjednávání se zdržuje: že dlužno vyhledati novou místnost pro trestanky, ježto mají se vystěhovati z káznice zemské na Hradčanech, a že k tomu nehodí se než kasárna na Karlově náměstí (kdež od té doby umístila se česká polytechnika), kteráž náleží náboženskému fondu, ale do sv. Havla 1865 jest pronajata obci Pražské, se kterouž vyjednávání, aby od toho nájmu ustoupila, nevedlo ku konci. K této věci promluvil dr. Rieger takto (n. Sten. XXXVIII. 29):

Pánové! Já mám za to, že ubytování trestanců, bez rozdílu jsou-li pohlaví mužského či ženského, jest především úkolem státu. Neboť je-li pravda, že nejpodstatnějším účelem státního ústrojí jest veřejná bezpečnost, tedy nemůže zajisté o tom býti pochybnosti, že stát má dokonale o to pečovati, aby byli trestanci náležitě ubytováni a hlídáni. V této příčině vyskytují se u nás patrné nedostatky. Naše trestnice nepostačují a nevyhovují dokonale v ohledu zdravotním.

Jakkoli bych to rád učinil, nemohu se v tom shodnouti s míněním pana správce místodržitelství, že by v Praze pro ubytování ženských trestanců nebylo vhodné místnosti mimo tu, jež nalézá se v budově náboženského fondu, totiž v ulici nazvané na Zderaze. Jsem dokonce opačného mínění. Myslím, že jest to velká chyba, když se trestanci takovým spůsobem, abych tak řekl, centralisují a hromadí, jakož tomu jest zde v Praze, že se právě v hlavním městě hledí soustředititi takové množství trestanců v jediné budově, jakož sotva kde jinde se děje. Nyní jde o to, aby se zřídilo pro trestance druhé oddělení, oddělení ženské, a místodržitelstvo míní, že by se nejvhodněji připojilo k ústavu nynějšímu pro trestance mužské. Nuže mějž si to své výhody, hledě k administraci, já však musím co nejrozhodněji se vysloviti, že to v ohledu zdravotním, v ohledu socialním a politickém je naprosto nevhodno. Trvám, že by bylo mnohem lépe, kdyby se pro ubytování ženských trestanců hleděla opatřiti a upraviti vhodná místnost někde na venkově. Tím

bychom opatřili ženským trestancům mnohem zdravější byty, a mohli bychom je levněji vyživovati, poněvadž zaopatřování potravin bývá ve hlavním městě vždy dražším, a snad by se s takovým ústavem dala spojiti i jakási káznice, což zde v městě není tak snadno možné. Avšak především soudím, že jest to vždy neštěstím, soustřeďuje-li se ve hlavním městě země tolik trestanců na jednom místě, a uvádí-li se tím tak říkaje zdraví celého města v nebezpečí. Neboť pomysleme si, že by v takovém domě vypukla epidemie, tedy by to ovšem bylo velkým nebezpečím pro celé okolí. Dále třeba i to uvážiti, že kdyby na př. v městě povstaly nepokoje a kravaly, což konečně je vždy věcí možnou, jak snadno by bylo překvapiti slabou stráž u trestnice a propustiti nebezpečná individua, kteráž tu jsou střežena, čímž by otřesena byla bezpečnost celého města.

Mám tedy za to, že vláda béře se směrem venkoncem pochybeným, hledíc neustále soustřeďovati trestnice ve hlavním městě. Myslím, že by hledě ke zdraví, hledě k morálce i k lepšímu střežení i bezpečnosti trestanců vždy bylo lépe, vyhledati někde na venkově místnost pro ženskou trestnici; a tím by se zároveň prospělo jinému zajisté užitečnému účelu, že by tento ústav, t. j. tato budova, jež obzvláště se hodí pro techniku, mohla k účelu tomu býti upotřebena alespoň prozatímně, pokud totiž nová technika se nezřídí.

Více na onen čas se o tom nejednalo.

Když ve XXXVIII. schůzi jednání o rozpočtu na rok 1864 chýlilo se ku konci, a byla vyhlídka na přebytek asi 27.000 zl., dr. Rieger navrhoval, aby ten přebytek věnoval se dodavkem na silnice, a sice 13.400 zl. na silnice stavěné z důvodu nouze, a 14.500 zl. na stavbu mostu přes Úhlavu u Přestic; dovozoval, že 70.000 zl. na silnice toho roku povolených je summa nedostatečná (XXXVIII. 33—37). Sněm potom, když rozpočtová kommisse vzala návrh ten v předchozí poradu, schválil jej v prvním kuse a zavrhl jej ve druhém kuse (XLIII. 30).

Ve XXXIX. schůzi dne 19. května přišla na denní pořádek zpráva sněmovní kommisse, kteréž byla ku předchozí poradě přikázána vládní předloha zákona o konkurrenci silničné. Porady o tom předmětě dály se již roku 1862 v kommissi znalců, kterou výbor zemský z nařízení sněmovního zřídil. Vládní předloha o tom byla sněmu předložena již roku 1863, i zřízena tehdáž sněmovní kommisse, aby se o ní radila. Že ta záležitost roku 1863 nedospěla ke sněmu, byla za sněmování roku 1864 kommisse k témuž účelu znova dosazena. Nejvíce rozcházela se mínění, a tudy nejvíce bylo rokováno o tom, mají-li příště býti v Čechách *silnice zemské*, t. j. takové silnice, které by země stavěla, aneb přijmouc je hotové, je nákladem svým vydržovala. Dotčená anketa roku 1862 oblíbila si silnice zemské, a předloha vládní z roku 1863 hned v prvním paragrafu činila o nich zmínku. S tím srovnávala se většina 12 členů ve sněmovní kommissi 1863, ale menšina 3 členů chtěla tomu, že všechny silnice, které nejsou ani říšskými ani obecními, mají býti okresními. Nová sněmovní kommisse roku 1864 hned ve své první schůzi vzala tuto otázku na přetřes, a tu ze 13 členů v té schůzi přítomných hlasovalo 7 proti silnicím zemským. Zpravodajem této většiny kommisse byl poslanec Laufberger; ten zahájil povšechnou debatu výkladem této zásadné otázky, i navrhoval, aby v §. 1. vládní předlohy zemské silnice se vynechaly, a podle toho aby také ostatní články zákona se proměnily; jiných důležitých proměn ve vládní předloze tato většina kommisse nenavrhovala. Zpravodajem menšiny kommisse byl poslanec Pollach; ten především upozornil, že v první schůzi kommisse ovšem pro zavedení silnic zemských hlasovalo jenom 6 členů, teda menšina, ale oba dva členové, kteří v první schůzi scházeli, že přistoupili k témuž mínění, které tudy mělo na své straně 8 členů, t. j. vlastně většinu kommisse; jménem této tak zvané menšiny odporoučel, aby sněm rozhodl se pro silnice zemské. Důležitá tato otázka byla dle toho velmi na váhách. Po zpravodajích promluvil nejprve poslanec Rosenauer proti návrhu většiny; a ježto ve prospěch návrhu většiny žádný řečník nebyl přihlášen, přišel po něm na řadu dr. Rieger, jenž přimlouval se za silnice zemské touto řečí (n. Sten. XXXIX. 22—31):

Pánové! Přistupujeme tu k otázce, kteráž málo má sobě rovných, hledě k důležitosti její pro blaho země.

Dobré kommunikace v zemi jsou, abych tak řekl, životní podmínkou pro rozvoj země ve všech směrech, pro vývin zemského průmyslu, jejího zemědělství, jejího obchodu, ba

pro vývin jejích vyšších zájmů duševních, kteréž tak říkajíc zapouštějí kořeny své v této hmotě, z ní sílu svoji čerpají a nejkrásnější své květy rozvinují. Otázku takovou třeba uvažovati se vší obezřetností a se vší opravdovostí. Neboť, pánové, další rozvoj průmyslu v zemi jest přeťat, aneb aspoň rušen, nejsou-li mu na všech stranách ke službám dobré spojovací prostředky. Rovněž tak tomu jest s obchodem. Nejlepší výrobky naší země jsou, smím-li tak říci, jako složeninou ze plodin všech zemí světa. Továrník, má-li vydobyti dobrý výrobek průmyslový, musí bráti své látky ze všech zemí světa, a jen spojením všech těchto látek lze mu vyrobiti to, čeho vyhledává potřeba naší doby. Avšak továrník může sobě opatřiti všecko to opět jen dobrými spojovacími prostředky, kteréž pojišťují mu levný dovoz těchto plodin. Ukojení veškerých našich potřeb socialních visí na dobrých spojovacích prostředcích; neboť jak člověk za našich dnů žije, zvláště vzdělaný člověk, není žádný takový takřka ani s to, aby postrádal produktů všech zemí. Každý z nás konsumuje denně plody bezmála všech dílů světa, kteréž se k nám dovážejí. Tak to žádá stav naší civilisace, ukojení potřeb, kterým jsme již jednou přivykli.

Pánové! Dobré spojovací prostředky jsou snad nejlepší známkou a nejlepším měřítkem bohatství a blahobytu země a také vzdělanosti její. Myslím tedy, že jest povinností každého zastupitelstva zemského, každé moci zákonodárné, aby se zabývala důležitým zájmem tím se vší opravdovostí, se vší objektivností a nestranností, jakéž předmět ten vyžaduje.

Pánové! My ve své zemi České máme již bohatou síť silniční; my ve věci té se hrdě můžeme měřiti se mnohou zemí sousední, a jest nám za to děkovati nesmírně mnoho muži, jehož račte mi dovoliti, abych zde s díkem vzpomněl: jest to bývalý nejvyšší purkrabí hrabě Chotek. (Bravo!) Tento muž vykonal pro blaho naší země za své doby mnohem více, než kterákoli soukromá osoba, kterou bych mohl jmenovati. On zjednal zemi národní jmění mnoha millionů, on nám stvořil národní příjem mnoha millionů ročně; a pá-

nové, my všichni bez rozdílu národnosti, bez rozdílu stran, bez rozdílu stavu jsme povinni děkovati mu za to. Myslím, že to též činíme, že to činí každý, kdo věc tu jak náleží uváží. Poukazuji k tomu, pánové, poněvadž za to mám, že právě záležitost silnic zemských a kommunikací zemských je otázkou, kteráž by se neměla přiváděti na půdu politickou, národní, vůbec na žádnou půdu strannickou, nýbrž měla by se uvažovati se vší možnou objektivností a nestranností; a prosím vás, pánové, abyste to též tím spůsobem činili, pominouce při tom úplně všeliké ohledy strannické.

Ve přítomném případě a právě v generalní debatě, při níž jsme, jedná se o to: mají-li býti v Cechách silnice zemské, či nemá-li býti žádných silnic zemských? Většina, čili domnělá většina kommisse soudí, že nemá býti vůbec žádných silnic zemských; menšina kommisse, kteráž vlastně, jak podotekl již její zpravodaj, jest většinou, počítají-li se všichni členové kommisse, i ti, kdož náhodou nebyli přítomni, menšina tedy soudí, že mají býti silnice zemské.

Pánové, ta otázka, mnoho-li má býti zemských silnic, a které jimi býti mají, není dnes dokonce předmětem hlasování. To jest v každém případě úlohou zemského zákona, jenž má určovati každou jednotlivou silnici, a vy to jste, pánové, jimž bude příslušeti rozhodovati, má-li se budoucně některá silnice prohlásiti za silnici zemskou, čili nic. Pánové! Bude to záviseti jedině a výhradně na vůli Vaší, chcete-li stvořiti 10 mil či 100 či 600 mil, či ještě více silnic zemských. Co v té příčině bylo předloženo, jest toliko výsledkem anketní kommisse znalců, kteří o tom byli slyšeni a podali návrh ten, jenž není žádným spůsobem ani v nejmenším závazným pro slavný sněm; tudíž také vše, co pověděl pan zpravodaj většiny proti návrhům těm, mohlo vlastně zůstati nepověděno, poněvadž to přísně vzato, sem nenáleží.

Pánové! Otázku tu, mají-li býti silnice zemské čili nic, lze uvažovati se mnohých stránek. Dovolte mi, abych o hlediskách těch po řadě promluvil.

První stanovisko, jež chci zde vzíti v úvahu, jest zřetel spravedlnosti. Jest, pánové, trvám, na jevu, že není spravedlivo, musí-li některý okres vydržovati silnici, kteréž sám nepotřebuje, aneb potřebuje jen měrou velmi skrovnou, musí-li udržovati silnici, kteráž neschází tím, že užívána jest lidmi z okresu, nýbrž lidmi cizími, povozy a náklady jezdícími snad na dvacet mil cesty, ježto projíždějí snad celou zemí. Pánové! Vmysleme se do toho, jak jest každému jednotlivému okresu, kterýž sobě pro vlastní potřebu vystavěl silnici, a tu stane se, že náhodným obratem poměrů obchodních, jakož to častěji se přihází, že cizí povozy jezdí po silnici v takovém množství, že tím silnice nadobyčej schází a do špatného stavu se přivádí; zdaž to, abych tak řekl, trpce se nedotýká, a neuráží-li to právní vědomí toho kterého okresu, že objekt, jejž on vystavěl především pro sebe a pro svou potřebu, uvádí se ve zkázu cizími lidmi, a že on musí útraty toho nésti? Myslím, že to musí urážeti cit práva u každého, a pánové, takovéto případy naskytují se někdy spůsobem velmi křiklavým.

Slavný sněm již v jednom praktickém případě dopřál sluchu podobným úvahám: připomínám Vám v té příčině jen silnici z Mladé Boleslavi na Mělník. Vláda podnikla silnici tu, a okresy byly přemluveny, ba tak říkaje morálně nuceny, aby silnici tu stavěly; řeklo se jim, že se mohou nadíti inkamerace této silnice, řeklo se jim: Až silnici tu vystavíte, budete míti pokoj, vláda bude ji dále udržovati. Když pak silnice byla dokonána, tedy se inkamerace nestala, a okres jest nyní ve smutném postavení, že musí celou tu silnici udržovati. Nuže, silnice ta jest náhodou tratí zvláště důležitou, jest silnicí důležitou pro rozsáhlý dovoz uhlí, pro transport uhlí z uhelných dolů Kladenských pro průmysl Mladé Boleslavi a tamního okolí. Tyto těžké vozy s uhlím kazí cestu strašlivým spůsobem, a ubohé obyvatelstvo okresu musí cestu udržovati, kdežto jsou to jiní lidé, kteří berou z toho zisk. Pánové, to patrně není spravedlivo. Slavný sněm již v prvním zasedání svém,

přiblížeje k této okolnosti, daroval dotyčným obcím, mezi nimiž jsou některé strašlivě nuzné, ony příspěvky, kteréž obce ty na silnici tu platily, dostavše k tomu subvenci z fondu zemského.

Pánové! Případy takové vyskytují se však častěji. Myslím, že jest velmi nespravedlivo, když okres jest přidržován, když jest nucen, aby nesl veliké přirážky pro potřeby silnice, kteráž se opotřebuje a se kazí cizími povozy. Jest velmi nespravedlivo, když na př. okres v hornaté krajině musí s velikým nákladem stavěti silnici drahou, nějakou tak řečenou umělou stavbu, kteréž vlastně pro sebe nepotřebuje, která však slouží především k tomu, aby spojovala zemi s důležitými průmyslnými místy ciziny. Jest to dále nespravedlivo, když okresy rozložené kolem hlavního města anebo kol jinak důležitého místa průmyslného čili obchodního, musí udržovati silnice pro všechen dovoz, který se sbíhá k takovému místu, jež snad není v okresu. Pánové, toť se mi podobá, ba jest to téměř tak, jako když venkovan, nebo statkář, na své zemi a půdě vystaví si cestu pro svou potřebu, a tu se nahodí, že ta cesta jiným lidem právě jest pohodlnou a tož počnou tito cesty užívati a ji kaziti! Nepřiznáte-liž, že se tu právo jeho porušuje, že se mu tu děje bezpráví, když nyní toho, co on vystavěl pro svoji potřebu, jiný užívá a jemu to ničí? A podobně, pánové, má se to se silnicemi společenstev a obcí, když se jim jejich silnice cizími povozy hubí.

Nespravedlivost v tom spočívající nelze vyrovnati jinak, než když kruh vyšší, společenstvo vyšší, jemuž náleží míti na zřeteli vyšší zájmy všeho spojení a obchodu v zemi, kteréž také povoláno jest podporovati rozvoj jak našich míst obchodních a průmyslových, tak i dolů uhelných, a kteréž povoláno jest pro případ potřeby přinášeti oběti, když toto převzme vydržování a ulehčí tak břemena dotyčným okresům.

Pánové! Vynikající řečník této sněmovny pravil při jiné příležitosti: Tím se poplatníku neprospěje ani nepomáhá. ulehčí-li se mu na jedné straně a uvalí-li se naň zase na

druhé straně větší břemena. Posuzujete-li v souvislosti břemena, připadající na jednotlivé občany, tedy uvidíte, že směr jde k tomu, dostane-li se jim s jedné strany většího obtížení, aby se jim s druhé strany dostávalo ulehčení, tak že v celku výhody a nehody se vyrovnají; a k tomu, pánové, jest nám především přihlédati také v otázce, již máme před sebou. Obtížení okresů jest v přítomném okamžiku v zemi naší velmi nestejné. Mezi 207 okresy v zemi jest 22 okresů, kteréž platí méně než 4% přirážek k dani na silnice okresní; ale více než polovice okresů v zemi platí přirážky 4%—6%, a 68 okresů, tedy plná třetina okresů platí mezi 6—16%; jsou tedy v zemi některé okresy, kteréž mají až 16% přirážek pouze na silnice okresní. Že tomu tak jest, to má původ svůj hlavně v tom, že dotyčné okresy bývají někdy nuceny vydržovati silnice, kteréž by vlastně po právu mělo vydržovati obecné spojení obchodní, tedy celá země, — že okresy ty musí udržovati takové silnice, kteréž právě silným používáním více scházejí a tedy působí okresu větší výlohy. Nuže, zařídí-li se věc tak, že veliká část těchto silnic přejme se ve vydržování ze zemského fondu, tedy se ulehčí všem těm okresům příliš obtíženým. Hle, to tedy jest, co přeje sobě a navrhuje anketní kommisse, a také minorita nynější kommisse slavné sněmovny.

Ve přítomném okamžení jest průměrné obtížení okresů v zemi 7%, v roce 1861 bylo jen $6^2/_{10}$%. Když tedy v celku při změně, jak navržena jest, přijmutím systemu silnic zemských obtížení nevystoupí nad 6, nad 7% pro jednotlivé okresy, tož dosažen bude účel, jejž všichni musíme míti na zřeteli, totiž stejné rozdělení břemen mezi okresy. Žádnému pak nebude platiti více než 7%, tedy nebude také žádný nepoměrně obtížen, a žádný také nebude platiti příliš málo. Ale tohoto rozdělení břemena, pánové, lze dosíci pouze zakročením země, jeho lze dosíci jen tím, že se přijme system silnic zemských a že jednotlivé okresy ten náklad, kterýž přesahuje jich vlastní místní potřebu, přenesou na zemský fond, a že zemský fond opět stejnoměrně tento přesah ná-

kladu rozdělí na celou zemi. Kdyby bylo možná, aby ty okresy, kteréž nyní na silnice málo platí a kterým náhodou není snad vydržovati v obvodu svém žádné důležité trati silniční, aby ty okresy k tomu, co nyní platí, dávaly ještě příplatek, a kdyby příplatek ten mohly odváděti přímo oněm okresům, kteréž nyní přetíženy jsou tím, že jest jim právě vydržovati důležité obchodní trati silniční, pak by věc byla také vyrovnána. Avšak pánové, vy všichni uznáte, že takové vyrovnání ve skutečnosti není možné. Nezbývá teda jiného prostředku, než použiti v tom ohledu prostředkování země a rozděliti břemena tím spůsobem, že země přejme a vydržuje část silnic, a že jen zbytek zůstane různým okresům za obtíž.

Pánové! Spůsob, jakým anketní kommisse a zemský výbor navrhovali tuto reformu, není, jak jsem již pravil, nikterak závazným pro slavný sněm v jednotlivostech. Avšak vy seznali jste z podaného vám tištěného přehledu, že náklad na vydržování silnic obnáší nyní 7%, v roce 1861 6%; kdežto, přijme-li se system, jejž navrhovala anketní kommisse, a předpokládaje, že výnos mýt nebude zvýšen, nýbrž zůstane stejným, věc utvoří se tak, že by přirážka zemská obnášela v celku 3·7%, a přirážka, již by okresové nesli pro zbývající jim okresní silnice, 2·3%, tedy dohromady 6%; kdežto nyní průměr nákladu na vydržování jest ještě větší. Hledíme-li však k té okolnosti, že má býti zavedeno mýto v celé zemi na všech silnicích zemských, hledíme-li dále k tomu, že, jak ponavrhla anketní kommisse, asi polovice nákladu na udržování jednotlivých silnic zemských má býti uhražena mýtem, tedy by se poměr ten objevil ještě příznivějším. a ukázalo by se, že průměrné přirážky na silnice zemské obnášejí jen 2·2% a na silnice okresní jen 1·9%, v celku 4·1%. Toť hle jest, co mi bylo podotknouti o stejnoměrném rozdělení břemen.

Nyní třeba uvážiti věc ještě s dalšího hlediska, a to jest hledisko národohospodářské, t. j. hospodářství silniční samo; a tu bude nám opět přihlédati k různým okolnostem. Předně

jest tu dbáti o stejnou konstrukci silnic, kteráž zajisté jest potřebou důležitou pro zemi a obchodní spojení. Je-li však v každém okresu zřízení silnic jiné, jest to patrně velikým matením a velikou nevhodností pro obchod, poněvadž při takové nestejnosti nemůže žádný povozník, žádný obchodník věděti s jistotou, mnoholi času ztráví jeho zboží na cestě a jak velké budou útraty dovozní, poněvadž snad právě v nejbližším okresu jest zřízení silnic jiné, špatnější, čímž se může zboží na cestě pozdržet, tak že se útraty dovozní, přípřeží atd. zvětší. Rovněž tak jest tomu s poměrem stoupání. Nezachovává-li se v celé zemi jisté pravidlo ve příčině stoupání, tedy to rovněž obchod mate, jelikož pak povozník bývá nucen tu a tam bráti si přípřež, čemuž mohlo se ujíti, kdyby stoupání všude bylo stejnoměrné. Podobně jest tomu ve příčině stejnoměrného obtížení mýtem a spůsobu udržování silnic. Kdyby tato věc, jak s jiné strany se navrhuje, byla přenechána okresům samým na vůli, budou si tyto počínati v tom ohledu veskrze nestejně a s horlivostí velice nestejnou; a stejnoměrnosti v tom lze dosíci jen tím, když vyšší orgán státní nad tím bdí a o to pečuje, aby se tato stejnoměrnost ve zřizování silnic všude zachovávala.

Pánové, jak se nyní věci mají, přizná mi každý, kdo poměry v zemi zná, že okresní silnice naše nyní v skutku jsou ve stavu tak nestejném. Jsou zajisté některé, kteréž hledě ke spůsobu udržování, mohou se měřiti s nejlepšími silnicemi erárními; avšak jsou i takové silnice, jež mají velmi prudké stoupání, jsouť silnice, kde jsou nuceni jeti po holém štětu, silnice, při nichž není pražádného technického dozoru, ba jsou i takové, kde po celá léta nebyl dáván žádný štěrk. Mohli bychom v tomto ohledu podati dáta zajímavá ze statistických pomůcek, kterých se nám dostalo zemským výborem. Rovněž náklad na silnice, právě proto, že spůsob, v jakém jsou chovány, jest různý, bývá v rozličných okresech rozdílný, ježto jeden okres nakládá na ně více, druhý méně. Uvádím zde okres Svinenský. Tu stojí míle šestkráte tolik, co v sousedním okresu Vltavotýnském. Ovšem že to záleží pak na

politických úřednících, kteří až do té chvíle mají věc ještě v rukou, a nevím, jak dlouho ji ještě budou míti v rukou. Kde jest v čele okresu muž poctivý a přičinlivý, tam bývají silnice v lepším stavu a často s menšími výlohami. Kde tomu tak není, tam jsou silnice špatnější a náklad větší. Máme v zemi 41 okresů, ve kterých dohlížejí pouze kancelisté okresního úřadu; není v nich tedy žádného technického dozoru, tak že ovšem stav věcí nemůže v skutku býti žádoucím. Ve Hlinském okresu stojí 12.350 sáhů 808 zl., v Ústském nad Orlicí 24.449 sáhů, teda jen asi jednou tolik, stojí 7380 zl.

Pánové, to jsou nerovnosti, kteréž potrvají právě tak dlouho, pokud správa silnic bude pouze v rukou úřadů okresních, nerovnosti to, které se však úplně neodstraní, ani až v činnost vstoupí zastupitelstva okresní, jakkoli se to pak polepší; bude to pak záviseti na tom, zdali ten či onen starosta okresního zastupitelstva ujme se věci horlivě, a bude-li věci rozuměti čili nic. Jde-li však o to, aby se v celé zemi dostavěly aspoň všecky trati pro obchodní spojení nejdůležitější, jako trati spojující jisté město krajské se hlavním městem, a hlavní město zase s hlavními městy zemí sousedních, pak ony trati silniční, kteréž sice nejsou erárními, ale mají důležitost podobnou: pak nezbývá nám jiného prostředku, než právě ujmouti věc ve správu zemskou. Jen tenkráte, přejmou-li se záležitosti ty v péči zemskou, lze náležitě na zřeteli míti důležitou tu stránku, totiž úplné a dokonalé zřízení takovýchto důležitých tratí silničních s dodržením směru nejúčelnějšího.

Pánové, zkušenost poučila nás, a pan zpravodaj menšiny jmenoval silnici takovou, a mohl bych připomenouti ještě druhou, jest to tak nazvaná stará silnice Karlovarská, tedy jedna z nejstarších silnic v zemi, jejíž důležitost byla vždy uznávána; a přece při všem úsilí úřadů zeměpanských nepodařilo se po dlouhý čas silnici tu přivésti v dobrý stav. Teprve v poslední době se to konečně dokázalo, že se silnice ta zřídila. Dřívější nezdar zakládal se jediné v té okolnosti, že jednotlivé okresy, jednotlivé obce tomu se

vzpíraly, a zase některé okresy na tom stály, že chtěly vší mocí, aby silnice šla přes jistá místa, což by bylo sloužilo jedině místnímu prospěchu okresu, avšak se zamýšleným účelným směrem se neshodovalo. Nuže, pánové, takových zjevů škodných nezamezíte nikdy, nebudeme-li přihlížeti k důležitým tratím silničním s hlediště vyššího, nebudeme-li držeti na zřeteli velké spojení obchodní vůbec, nedbajíce takovýchto zájmů místních, kteréž ono důležité spojení jen matou a kteréž hledí nejdůležitější trati silniční protahovati na pravo či na levo, jen aby několika hostinským, pekařům neb řezníkům opatřily větší odbyt. Toho, pánové, totiž důsledného a účelného provedení velikých a důležitých tratí silničních lze dosíci jen tímto spůsobem. My víme, jak těžce to stíhá jednotlivé okresy ba i několik okresů, které sledujíce jistý směr důležitý, postavili směrem tím silnici s velikými obětmi, dojdou-li s ní na hranice třetího a čtvrtého okresu, a tyto okresy jim najednou odeprou ji dále stavěti, tak že jim všecky ty útraty, všecky ty ohromné náklady, kteréž učinily, pak nejsou k žádnému prospěchu, protože se nemohou spojiti se sousedním okresem.

Bylo by třeba uvážiti ještě jinou otázku, a to jest láce administrace. V této příčině byly proneseny proti systemu silnic zemských obavy důležité. Soudilo se, že správa silnic zemských bude asi v poměru ke správě silnic okresních mnohem dražší. Avšak, pánové, ze přehledných výkazů, kterých se Vám v té věci dostalo, mohli jste seznati, že tomu tak není. Bylo by tomu zajisté tak, kdyby zemský výbor a menšina kommisse byli obmýšleli utvořiti nákladnou direkci staveb zemských se množstvím úředníků. To však od počátku nebylo v úmyslu anketní kommisse, nebylo také v úmyslu zemského výboru aniž v úmyslu menšiny sněmovní kommisse. Jde vlastně spíše o to, aby se byrokratický system, vládnuvší ve vzhledu tom až do dnešního dne, změnil a odstranil. Jde o to, aby se tyto práce na silnicích okresních, jež jsou povahou svou technické a praktické, vzaly z rukou byrokratů a daly do rukou praktiků,

kteří by za to dostávali přiměřený plat. Právě tak činívá to soukromník, obmýšleje stavbu; vyhledá si řádného technika, v nějž klade důvěru, jenž mu navrhne plán; načež on dá stavbu provésti buď týmže nebo jiným, a pak jej přiměřeně honoruje. Týmž spůsobem může si počínati i země, alespoň v hlavní věci a v celku. A tím dovede toho, že bude s to administrovati mnohem levněji, než se dělo až posud.

Závod inženýrů civilních byl nově v život uveden. Nejsouť ovšem dosud rozděleni všude po celé zemi, ale počet jejich roste ode dne ke dni. Má se to s nimi podobně jako s lékaři, kteří usazují se v jednotlivých místech o vlastní ujmě, aniž by všude měli určitý plat; oni vyhledávají si sami výživu, konajíce služby soukromníkům. Civilní inženýři činí podobně, a dostane-li pak takový inženýr mimo to určitou náhradu za dohled a za spravování jisté trati silniční, aniž by tím již stal se úředníkem a měl nárok na pensi, tedy to zajisté rád přijme. On ujme se pak věci se vší horlivostí, neboť jakmile by toho nečinil, aneb nečinil toho s pílí a horlivostí, jakáž se od něho očekává, tedy nebude déle zaměstnáván, a vezme se jiný, kterýž to vykoná lépe, poctivěji a horlivěji. Tento spůsob prováděti veřejné stavby za pomoci soukromých inženýrů a soukromých techniků bude, trvám, nejlevnější, a přece zas inženýři ti, jsouce všichni vázáni jednou a toutéž instrukcí, budou udržovati silnice v celé zemi v jednostejném stavu, a silnicím dá se stejnoměrná dotace, pokud to vůbec je možná.

Dále šlo by jen o to, jak dohlížeti na tyto soukromé inženýry; a za tím účelem myslím, že by dvojí spůsob byl velmi vhodným a levným. První jest dohled, jejž by vykonával zemský výbor jakožto orgán Vámi ustanovený. K tomu cíli postačí jen několik úředníků technických, jakož anketní kommisse znalců navrhovala, asi 6—8 úředníků. kteří budou s to, aby zkoušeli plány vypracované soukromými techniky, aby zkoumali rozpočty jich účetnicky a technicky, a aby ve případě potřeby dohlédnuli ob čas

excurrendo na stavbu, anebo i plán změnili, nezdá-li se jim dosti přiměřeným, a kteří by také co kommissaři z nenadání na dohled přicházející se přesvědčovali, jak sobě najatí inženýři soukromí při stavbě počínají.

Druhý orgán dozorčí navrhuje anketní kommisse v důvěrnících, kteří by byli voleni ze zastupitelstev okresních za tím účelem, aby dohlíželi nad ustanoveným inženýrem privátním, jedná-li dle své instrukce, udržuje-li silnice v dobrém pořádku a obstarává-li vůbec všecky služby silniční jak náleží. Inženýru náleželo by, aby mu podával stálé zprávy o tom, co jedná a co vykonal, a aby k němu měl zření ve příčině poukázek peněžních; všecky tyto akty musely by býti spolu prohlédnuty a podepsány důvěrníkem okresu. Tento měl by také na vůli, nesnáší-li se s jednáním inženýra, aby zaslal zvláštní zprávu zemskému výboru, tak že by všickni tito orgánové vespolek, jakož i ten jakýsi spoludozor celého zastupitelstva okresního, poskytovali dostatečnou záruku, že technikové ti budou konati práci svou svědomitě, poctivě a horlivě.

Toto ústrojí bylo by velmi levné, ba lze vypočísti s jistotou, že náklad při takovém zřízení by byl ovšem menší, než je náklad při nynějším zařízení a při správě skrze úřady okresní, jak se tento dle účtův jejich ukazuje. U silnic erárních činí náklad na režii a výlohy administrativní $18^1/_2$ % veškerých výdajů na udržování. Při nynějších *okresních* silnicích činí výlohy režie, totiž náklad na dozor politický a technický, 6·9% veškerých výloh na udržování. Při silnicích zemských, přijme-li se odporučený system, činil by vypočtený náklad na režii 6·3% v poměru k veškerým výlohám na udržování. Tolik, pánové, budiž řečeno, co se týče láce administrace.

Nuže, netřeba mi zajisté poukazovati k tomu, že nynější správa skrze okresy, obzvláště pokud jest v rukou okresních úřadů, neděje se zadarmo, ba že se ani nemůže nazvati levnou, a mohl bych dokonce jmenovati okresy, ve

kterých jest drahou, ba přímo velmi drahou, tak že by při navrženém spůsobu byla mnohem levnější.

To jsou ty důvody, abych tak řekl, národohospodářské a praktické, jež se mi zdálo třeba uvésti k tomu cíli, aby slavný sněm rozhodl se pro system zemských silnic vůbec, aniž by zprvu určoval, jaký počet zemských silnic přijme aneb jakým spůsobem je bude spravovat.

Dovoluji si nyní poukázati ještě na některé důvody politické. Jest to, pánové, či spíše bylo by to úkazem velmi nápadným, kdyby v království Českém nestávalo žádných silnic zemských, kdežto takové přece jsou již přijaty k návrhu vlády takořka ve všech provinciích, alespoň v největší jich části; ba v některých zemích jsou zákony dotyčné dokonce již sankcionovány. Toto uvádím zde pro ony pány, kteří baží tak velice po stejnoměrnosti v zákonodárství ve všech zemích rakouské monarchie a jí vysoce si váží; pro ty mělo by býti důvodem, aby systemu silnic zemských, jenž byl již přijat v jiných zemích, pro Čechy aspoň nevylučovali.

Tuším, že pan zpravodaj většiny poukázal k několika slovům,*) kteréž jsem promluvil v anketní kommissi. Já ničeho toho nehodlám odvolati. Pánové! Myslím, že se to zakládá v přirozené povaze věci, aby každý z těch orgánův, jak se nám jeví v tom našem zvláštním ústrojí a životě státním, svůj díl práce konal a svůj díl břemen nesl. Myslím tudíž, že jest prospěšno a přiměřeno, aby stát udržoval ty nejdůležitější trati silniční, kteréž jsou důležity pro celý stát, jež spojují hlavní město země s hlavními městy jiných zemí. Jest ale také přiměřeno, aby ani země nezůstávala nečinnou, nýbrž aby přinášela k cíli tomu také své oběti, udržujíc ony silnice, kteréž jsou předůležité ve prospěch té které země. Tak jmenovitě takové trati silniční, kteréž prostředkují obchodní spojení po celé zemi, pak trati silniční určené k tomu, aby spojovaly mezi sebou důležitá místa

*) Že centralisaci dlužno se vyhýbati všude, kde jí není nezbytné potřeba.

tovární s uhelnými doly a města krajská s městem hlavním, takové má udržovati *země*, tak aby *okresu* zbylo udržovati jen ony silnice, jež především důležity jsou pro okres, a konečně aby obcím bylo udržovati jen ty silnice, kteréž právě určeny jsou jen pro potřebu místní té které obce; aby tedy takto obec místní, obec okresní, obec zemská, každá přejala sobě přiměřenou část břemen tohoto důležitého zřízení zemského. To, pánové, jsou tuším úvahy hodné pozornosti, jež dovoluji si Vám odporučiti.

Uvádím zde ještě tu okolnost, že zejména při velikých a důležitých tratích silničních půjde o to, abychom nabyli vhodných spojovacích bodů s ostatními zeměmi naší říše. Připomínám, že zde v této příčině bylo již také jednání i u zemského výboru, že totiž zemští výborové jiných zemí obrátili se k zemskému výboru českému, aby se s ním smluvili o určité spojení silnic. Uvádím dále, že zemský výbor dolnorakouský prohlásil jisté silnice za silnice zemské a usnesl se dáti jim určitý směr; bude se nyní jednati o to, aby se též silnicím dotyčným v Čechách dal směr přiměřený, dále pokračující. K tomu bude třeba dohodnutí mezi zemí a tím kterým výborem zemským.

Právě k tomu cíli, aby se tato otázka mohla rychleji vyříditi a aby se slavnému sněmu mohly podati vhodné předlohy, byla u zemského výboru sestavena anketní kommisse. Tato kommisse byla sestavena z odborníků, nehledě na jiné jakékoli ohledy; povoláni byli někteří technikové v oboru staveb silničních velice známí a pověstní, a vyzvány byly veškeré obchodní komory, aby vyslaly důvěrníky své do této kommisse, kteráž čítá v lůně svém nejlepší znalce. Hospodářská společnost a jednota lesníků byly zemským výborem taktéž vyzvány, aby účastnily se anketní kommisse. Tato anketní kommisse vyslovila se jednomyslně, vyjma jediný hlas, pro system silnic zemských. Totéž učinil zemský výbor, alespoň tak dalece, že většinou hlasů doporučil dobrozdání kommisse. Totéž činí vláda ve své předloze, přimlouvajíc se též za system silnic zemských. Jest mi ještě připome-

nouti, že v této příčině takměř všecky úřady v zemi skoro jednohlasně vyslovily se pro to, aby nejdůležitější trati silniční v zemi byly za silnice zemské prohlášeny a zemí udržovány. Mohl bych k této věci podati mnoho dokladů, dovolím si však jen v krátkosti poukázati ke dvěma, kteréž ve příčině té vyslovují se velmi rozhodně. Tak čteme zde ve zprávě jednoho úřadu krajského k zemskému výboru... (je přerušen nejvyšším maršálkem).

Nejv. maršálek: Musím se tázati slavné sněmovny, přeje-li si, aby byla předčítána.

Dr. Rieger: Jest jen zcela krátká.

Nejv. maršálek: Nenamítá-li se ničeho? (Hlasy: Ne!)

Dr. Rieger (čte:) „Veliká nestejnost v obtížení okresů, kteráž asi se rovněž zjevuje v jiných krajích, ospravedlňovala by to úplně, aby v zemi České, kde nyní pro udržování silnic okresních je 207 okresů konkurrenčních, vzhledem ku přispívání na silnice platila konkurrence dle krajů, anebo ještě lépe, kdyby byl jen jediný okres konkurrenční, totiž celá země. Výhody kommunikace jsou zajisté vzájemné a jsou tak úzce srostlé se zájmy všech krajin a všech odvětví výroby, že žádná strana nemůže vypočísti určitě výhody, kteréž jí poskytují silnice vůbec, aniž tvrditi, že silnice v jiném okresu zemském jí nikterak se nedotýká; jakkoli se zdá, že krajině, kterou silnice jde, a obcím ležícím u silnice samé, více na této záleží, než krajinám a obcím vzdáleným, jest nicméně udržování silnic v celé zemi všeobecným zájmem celé země. Protož soudí podepsaný úřad krajský, že musí vítati to jakožto krok nanejvýše důležitý pro zvelebení prostředků spojovacích a pro blahobyt země, prohlásí-li se udržování silnic za všeobecnou záležitost zemskou.

Pánové! Jsou ještě některá velmi význačná místa v této zprávě, a zpráva ta jest podepsána zpravodajem, panem poslancem Laufbergrem.*) (Veselost.) Vidíte, pánové, že pan poslanec a zpravodaj většiny v té věci poněkud se odchýlil

*) Laufberger byl krajským hejtmanem Táborským.

od svých dřívějších názorů. Nechci mu z toho činiti výčitku, neboť přísloví praví: sapientis est, sententiam mutare.

Podobný úsudek shledáváme ve zprávě Pražského úřadu krajského: „Pro ten případ tedy, že by nepřišly všecky již nyní stávající silnice okresní v opatrování zastupitelstva zemského jakožto jmění zemské, jeví se potřeba roztříditi silnice vzhledem k jich důležitosti a udržovati z peněz zemských alespoň všecky důležitější cesty spojovací. Dle mínění c. k. krajského úřadu jeví se tedy potřeba, aby správa silnic byla jednotnou a aby zřízeny byly neodvislé orgány technické, kterýmž by se svěřila správa silnic dosavadních i stavba nových. Netřeba podotýkati zvláště, že by spořádaným a pravidelným řízením silnic se zlepšil stav jejich a uspořil značný náklad; kdežto nyní, kdy dozor musí býti namnoze svěřen lidem neznalým, plýtvá se marně časem a penězi. Konečně dovoluje si c. k. krajský úřad obrátiti pozornost vysoce ctěného královského českého výboru zemského k následujícím tratím silničním, jež pro důležitost svou bez odporu patří k oné třídě spojovacích prostředků, kteréž by měly býti přijaty v péči zastupitelstva zemského a vydržovány z peněz zemských“ atd.

Takové, pánové, jest dobrozdání Pražského úřadu krajského. Tímtéž způsobem přimlouvá se Budějovický úřad krajský za to, aby alespoň pět silnic tamních bylo přijato ve správu zemskou. Pánové, veškeré krajské úřady v zemi, vyjímaje jediné Chebský, a téměř všecky úřady okresní v zemi vyslovily se pro system silnic zemských. Pánové! V takovýchto okolnostech bylo by to věru podivné, kdyby se měl takřka podezřívati výbor zemský, jakoby měl Bůh ví co za lubem, anebo jakoby choval nějaké skryté zámysly, když navrhuje přece jen totéž, co navrhuje anketní kommisse, co navrhují všecky úřady krajské, všecky úřady okresní, a co též navrhuje vláda. V čem tu má vězeti ten skrytý úklad, věru těžko pochopiti.

Předloha, pánové, o níž se jedná, a princip silnic zemských byly původně navrženy vládou, a menšina kommisse

dle všeho, co o té věci se rokovalo, neshledávala příčiny, proč by se měla stavěti na odpor názoru tomu. Pronášeny byly sice různé námitky proti přijetí principu toho; avšak, pánové, jak již bylo vyrčeno vážnými slovy ve zprávě Táborského úřadu krajského, nemá se o ně dbáti. Záležitost silnic zemských jest tak důležita a zájmy všech okresů jsou při tom tak úzce spředeny, že není možno vypočítati v každém jednotlivém případě, abych tak řekl na krejcar a trojník, mnoho-li ten který okres tím získá; ale to přece je patrno, byť si také některý okres nedostal žádných silnic zemských, že přece zajisté bude užívati silnic zemských, neboť on rovněž po silnicích těch bude si dovážeti své zboží a pojede posléze jen malý kousek cesty po své vlastní silnici okresní. To není tedy důvodem, aby se stanovil výhradně princip silnic okresních, a třeba jen dbáti o to, a bude to úlohou slavného sněmu, sestaviti system tak, aby právě byly prohlášeny za silnice zemské trati silniční v skutku důležité, jež stejné jsou užitečny všem částem země.

Vytčena byla ještě další okolnost, že hrozí exkamerace; a jeden velectěný můj pan kollega, jenž hlasoval v kommissi s námi pro princip silnic zemských, sám se vyslovil, že v poslední době o té věci přišly mu pochybnosti, poněvadž je tu možnost, že by stát exkameroval množství silnic, jichž vydržování by pak bylo odevzdáno zemi. Avšak, pánové, předně je to záležitost, jež záviseti bude od zastupitelstva říšského, neboť je to ono, jež určuje rozpočet státní. Je ovšem pravda, že by se rozpočtu tomu podstatně odlehčilo, kdyby se veliké množství silnic vypustilo z vydržování státu; ale zástupci naší země v radě říšské měli by zajisté příležitost, opříti se tomu, kdyby se chtěly tak důležité trati silniční vyloučiti z rozpočtu státního a přikázati zemi. Ostatně závisí to též na usnešení slavného sněmu; bude též na slavném sněmě, aby rozhodl o každé jednotlivé silnici, chce-li ji převzíti ve vlastní správu. Avšak, pánové, vzdor všemu tomu, kdyby se i stalo, že by se uskutečnila exkamerace jistých důležitých tratí silničních, zdaliž můžeme

pak uvaliti břímě to na jednotlivé okresy? Pomyslete si, jakým přetížením by to bylo pro okresy, kdyby budoucně samy měly udržovati veliké silnice, jež byly zřízeny jako silnice státní, s tou ohromnou šířkou, s tou nesmírnou návštěvou a s náramným dle toho upotřebením! Toho přece nijak učiniti nemůžeme; ano musíme zajisté uznati, že silnice ty a takové jsou důležité pro zemi, a že jsou aspoň důležitějšími pro zemi, než pro ten který okres, a že jest spravedlivo, aby země sama přejala udržování takovýchto silnic, a aby okresy, jichž se týče, nebyly přetíženy daleko přes míru. My však vzdor tomu nebudeme s to zabrániti, aby jisté silnice nebyly vládou přikázány zemi k udržování, ba já myslím, ujme-li se vláda té věci jen poněkud do opravdy, že alespoň mnozí z pánů členů, kteří nyní hlasují proti tomu, potom se proti tomu neprohlásí, uvidí-li, že vlastně v té věci nebude lze proraziti proti vládě.

Podotýkám ještě, že my ostatně již skutečně máme silnice zemské. Máme totiž dvě silnice, jež byly postaveny jedině a výhradně na útraty zemské a z peněz zemských se udržují; takovou silnicí jest zejména plavební silnice jdoucí po břehu Vltavy do Vyšního Brodu, kteráž musí se udržovati jedině z peněz zemských; za druhou silnici jest nám, pánové, děkovati panu zpravodaji většiny, poslanci Laufbergrovi: jest to silnice údolím Jizery, jež byla slavným sněmem schválena k jeho návrhu, při čemž slavný sněm převzal veškerý náklad, tedy i udržování její. Nechť si tedy usnešení slavného sněmu dopadne jakkoli, obě tyto silnice, třeba se i nenazývaly silnicemi zemskými, zůstanou přece jen silnicemi zemskými a musejí právě jakožto takové býti i dále udržovány.

Nuže, není mým úkolem, abych tak říkaje v ochranu bral předlohu vládní v této věci, jíž se bezpodstatnost vytýkala. Nemohu přece míti za to, že vláda podala předlohu takovou beze všeho důvodu, anebo jen z toho důvodu, aby část břemen svalila z rozpočtu říšského na rozpočet zemský; a ani to by ostatně nebylo požadavkem zcela neslušným. Pakli by nyní silnice říšské byly rozděleny nestejně v jedno-

tlivých zemích, tož mohlo by se slušně žádati na vládě, aby v zemích, kde jest příliš mnoho silnic říšských, jednotlivé vyloučila a přenechala zemi, poněvadž je slušno, aby všecky provincie byly účastny poměrně měšce státního a jeho výhod. Já myslím, že důvod, jejž vláda při navrhu svém měla na zřeteli, byl prospěch všeobecný, totiž ten, aby aspoň větší a důležitější trati silniční byly udržovány dobře a přiměřeně, a aby byla břemena, jimž při tom nelze ujíti, také přiměřeně rozdělena.

Poukazuje se sice na to, že by se oné nerovnosti břemen, oné nespravedlivosti, kterou jsem vytkl již v počátku své řeči, mohlo vyvarovati subvencemi, tím, že by se poskytovaly jednotlivým okresům podpory. Avšak, pánové, nedá se upříti, že by i tato subvence byla břemenem velmi značným. Kdyby totiž všem těm okresům, kteréž nyní musejí platiti více než průměr přirážek, totiž těm, ježto musí platiti více než 6%, dala se subvence přiměřenou měrou, tedy by obnos těchto subvencí činil pro fond zemský více než 100.000 zl. ročně; a kdyby ještě říšské silnice, jež mají býti exkamerovány, byly přenešeny na zemi, buď si to již v objemu 60 neb v objemu 80 mil, čemuž konečně též nebude lze uvarovati, tedy by subvence, kteráž by se musela dávati okresům, obnášela asi 170.000 zl. ročně. Pánové, pro tak důležitý výdaj zemský bylo by nutno zavésti přiměřené hospodaření a řízení s přiměřenou kontrolou! Bylo by k tomu ještě třeba několika účetních, několika techniků, abychom se přesvědčili, že velkých výloh, kteréž by tu země musela nésti, se užívá účelně, a že se s nimi v ohledu praktickém hospodaří poctivě. To by zaměstnávalo několik úředníků a dávalo by podnět ke množství kommissí, jimž by nebylo lze ujíti. Tím by se však nedosáhlo docela jiného účelu nevyhnutelného, totiž úplné rovnosti v rozdělení břemen, ba způsobilo by se zlo, kteréž by mělo následky velmi nemilé. Při každém sněmu opětovaly by se debaty o subvenci, to jest o větší či menší míře subvence, tomu a onomu okresu dané, a každý poslanec pokládal by za svou povinnost, pustiti se v boj za svůj okres,

aby okázal, že okres jeho příliš je přetížen, že nutno proň učiniti více, že potřebuje vyšší subvence; a takž by musely vždy znovu býti přiváděny k řeči všecky subvence za sebou jdoucí; kdežto, přijme-li země system ten, prohlásí-li jisté silnice za silnice zemské a přijme-li také jich udržování, všecko to odpadne, nebude totiž každoročních žádostí za subvence na udržování silnic mimo žádosti za subvence na postavení silnic, neboť subvence na zřízení silnic nových jest opět něco jiného a nezbytného.

Pánové! Bylo ještě více důvodů podobných vytaseno. Jedním z nejdůležitějších jest nezvěstné tajné něco, k němuž jsem již poukázal. Myslí se totiž, že silnicemi zemskými utvoří se ohromná administrace, četný status úředníků, celá nová byrokratie, a dovolte, abych užil slova jiného poslance —: „oni mají v úmyslu utvořiti zemské ministerstvo". Hle, to, pánové, jest ta velká hrůza, to neznámé něco, kterým se mysli matou. Pánové, pověděl jsem již, co vlastně souditi o té věci, jak smýšlela anketní kommisse, kteráž přece nesestávala ze samých tak řečených federalistů, ba myslím, že sotva dva neb tři v ní byli; a ta zajisté nemohla míti v úmyslu utvořiti bytost takovou; pověděl jsem již, kterak kommisse zcela jiným spůsobem chtěla zřízení to uvésti ve skutek. Konečně — a je to darmo, my již jednou stojíme v tom, že se vždy ohlížíme po tom, co se děje v jiných provinciích; pročež by to i v této příčině zasluhovalo jakéhosi povšimnutí, a když Dolní Rakousy, Štyrsko, Solnohrady, Slezsko nestrachují se zemského ministerstva tedy bychom se i my mohli klidně zhostiti této bázně.

Pánové, dejme tomu ostatně, že by se tu vyvinulo zemské ministerstvo, tedy by jím byl zemský výbor. Pánové, ale zemský výbor, ten jest ve Vaší moci, jest to váš orgán, orgán vyšlý z vašeho lůna. Zemský výbor svými členy vzniká z různých stran sněmovny a trvá v nich; není to žádný sbor výlučný, samostatný, kterýž by stál nad touto sněmovnou. Pánové, na vaší vůli jest změniti neb odstraniti ministerstvo to alespoň jednou za šest let. Zemský výbor konečně není

žádným sborem, jenž by vám mohl opověděti válku a říci: My chceme vyčkati, nebo co podobného více. Zemský výbor musí zcela hladce a pokorně konati to, na čem se slavná sněmovna usnese, a bude též vždy pokládati za svou povinnost, aby plnil, na čem slavná sněmovna se usnesla. Slavná sněmovna má zemský výbor vždy úplně ve své moci, a jak řečeno, zemský výbor není s to, aby v čemkoli kladl odpor slavnému sněmu. Je-li již slavné sněmovně nezbytno, voliti mezi ministerstvem jedním či druhým, na něž by přenesla moc, tedy zajisté zvolivši zemský výbor, učiní dobře, hledíc k tomu, že tím nedá moc ze svých rukou.

To tedy, pánové, měl jsem za nutné pověděti proti obavám, jež se mezi Vámi stále živí. Soudím, pánové, shrnu-li vše v celek, že musím dle nejpoctivějšího přesvědčení svého se vysloviti v ten smysl, že slavný sněm nemůže učiniti lépe a nemůže lépe opatřiti zájem kommunikací zemských, než když přijme aspoň princip zemských silnic. Rozumí se ovšem, že rozhodnutí o rozsahu, v jakém chce provésti tento princip, a rozhodnutí o jednotlivých silnicích, které v systém ten bude chtíti pojmouti, jakož i o spůsobu, jakým je chce spravovati, ponechává se krom toho budoucím usnešením. Trvám však na tom, že system ten, vedle ohledu ke spravedlnosti a ke stejnoměrnému rozdělení silnic i jich břemen, poskytuje také možnost, aby budoucně důležité trati silniční byly vhodným spůsobem udržovány a nesly obecenstvu země největší prospěch. Veškeré tyto zájmy nabudou záruky jen tím, ponechá-li slavný sněm záležitost tu ve svých rukou a přejme-li sám vydržování nejdůležitějších tratí silničních. Takto nejlépe se postará slavný sněm o blahobyt země bez ohledu na národnost obyvatelstva v rozličných krajinách, nejlépe se postará o všecky obce a o celé obyvatelstvo a o celý rozvoj vzdělanosti země. (Výborně! Bravo!)

Toho dne 19. května mluvili ještě professor Herbst proti principu silnic zemských, a hrabě Clam-Martinic v jeho prospěch. Ještě celá XL. schůze 20. května vyplnila se touto hádkou. Poslanec Wolfrum velice horlil proti silnicím zemským; když hned na počátku své dlouhé řeči strašil, jestliže sněm přijme princip

silnic zemských, že bude potřebí do rozpočtu zemského na rok 1865 postaviti dodatečný požadavek 506.000 zl., což dělá novou $3^1/_2$ procentovou přirážku, dr. Rieger zvolal naproti tomu: Není pravda! Za silnice zemské přimlouval se pak poslanec Trojan; a když oba zpravodajové byli v závěrečných řečech každý své stanovisko hájili, mluvil vládní kommissař hr. Belcredi ve prospěch vládní předlohy, v níž princip zemských silnic byl obsažen.

Týž spor, jenž byl předmětem povšechné debaty, opakoval se v podrobné debatě o §. 1., toliko že vedl se promluvami kratšími. Poslanec Herbst, jako v každé své parlamentární polemice, vinil a stíhal své protivníky z nedůsledností a z kontradikcí: že prý při podrobné debatě zemskými silnicemi docela něco jiného rozumějí, než co od nich bylo přednášeno v povšechné debatě, zejména od Riegra; též vytýkal, že v rozdaném sněmovníkům tištěném elaborátě, podepsaném od Riegra jakožto přísedícího výboru zemského a od zemského inženýra Gallasa, jest řeč také o té alternativě, kdyby žádných okresních silnic nebylo. Herbstovi odpověděl Rieger v tato slova (n. Sten. XL. 27—29):

Nemohl jsem se vzpamatovati z podivení svého, že člen parlamentu tak vyškolený, jako p. professor Herbst, chce moji řeč učiniti předmětem rokování a hlasování. Abych si takovou čest osoboval, nikdy mi na mysl nepřišlo. Nikoli snad má řeč jest na denním pořádku, a ne o mé řeči a mých názorech má se státi usnešení, nýbrž o návrhu kommisse a o návrhu majority i minority.

Tyto rozcházejí se v tom kuse, že majorita vylučuje naprosto možnost silnic zemských, kdežto minorita je připouští. To, pánové, jest předmětem dnešní debaty, to jest předmětem dnešního usnášení se o §. 1. Jaké důvody já pro věc uváděl, o to se při hlasování dokonce nejedná. Pan professor Herbst může snad hlasovati pro silnice zemské z důvodů zcela jiných, než z jakých já pro ně hlasuji. To často se stává v parlamentárním životě, že dva členové hlasují pro týž paragraf z důvodů zcela různých, a rozpomínám se na příhodu z parlamentárního života pana professora Herbsta, že jednou professor Brinz uváděl důvody pro jistý předmět, načež pan professor Herbst povstal i řekl: Nikoli z důvodu uvedeného panem prof. Brinzem, jenž jest nepravý, avšak z toho a toho důvodu hlasuji i já pro to. Pánové, vidíte teda ze

zkušenosti, že je to možné. Myslím též, že panu professoru Herbstovi, jakkoli nesouhlasí s odůvodněním, jež jsem přednesl, přece jest poskytnuta možnost hlasovati pro paragraf minority a pro vládní předlohu.

V tom, co pan professor Herbst uváděl o sestavení. o seznamu, na nějž se odvolával, tož musím rozhodně ohraditi se proti tomu, že by kdy bylo bývalo mým úmyslem, aby se zrušily okresní silnice; já bych nejméně to chtěl snad ze všech. Vysvětlím, jak věc se sběhla. Dokládám se v té příčině protokolů anketní kommisse, jež máme před sebou, kde povždy mluvil jsem pro to, že nemají všecky silnice v zemi býti centralisovány, že já vždy a při každé příležitosti jsem proti centralisaci; že jsem já vždy pro to, aby se ponechalo každému kruhu, což jeho jest; aby se tudíž nikdy nepřenášelo s obce na okres, co dovésti může obec sama, aby se nikdy nepřenášelo s okresu na zemi, co dovésti může okres. To jest také příčina, pánové, proč nikterak nechci, aby okresy byly zbaveny svých silnic. Já chci jen, aby z nich bylo sňato břímě *oněch* silnic, jež uvalovati na ně je nespravedlivo, poněvadž důvod k jich udržování zasahá přes hranice okresu, poněvadž prospěch z jich udržování jest ne pouze okresní, nýbrž všeobecný, poněvadž jest to prospěch celé země; a kde může dokázán býti takovýto prospěch zemský, tam nechť také země nese výlohy udržování; jediné to jest pro mne skutečnou pohnutkou, dle níž hlasuji v této věci.

Sestavení, jež vám tu bylo podáno, není ode mne, nýbrž bylo sepsáno k mému návrhu zemským inženýrem Gallasem, a to z té příčiny, že jest zde takové množství předloh, a já přál jsem si usnadniti pánům přehled. Zemský inženýr p. Gallas sestavil tímto spůsobem různé názory, kteréž pronášeny byly v anketní kommissi. *Mým* přáním bylo, a já to dokonce i naznačil na konceptu, jejž jsem pročetl, aby se tato část vynechala; a kdyby se to bylo stalo, nebyl by pan professor Herbst míval podnětu učiniti poznámky, jež učinil. Prohlašuji to tedy za omyl, že bych já ve příčině té

měl státi za tento návrh; jest to pouze nedopatření; já naopak zcela rozhodně pro to se vyslovuji, aby silnice okresní trvaly dále.

Avšak, pánové, to, co obsaženo jest v tomto seznamu, a kdyby to i skutečně bylo mým názorem, jest přece jen názorem osobním, a o tom nebude se slavné sněmovně vyslovovati.

Podotýkám jen, že bylo mou povinností, když mi již svěřen byl referát o této veledůležité záležitosti, abych probral věc co možná důkladně a abych kompetentní úsudky vyslechl. Mám za to, že jsem v ohledu tom nemohl jednati lépe, než když jsem navrhl zemskému výboru, aby svolal anketní kommissi znalců, anketní kommissi, k níž přivoláni byli znamenití technikové, vyslanci veškerých obchodních komor, kommissi, již jsem snad nesestavil já dle své osobní záliby; a pánové, kommisse vykonala tyto předběžné práce, jak to žádal prospěch země, aby sněmu podány byly určité práce přípravné. Slavný sněm není vzhledem k tomu nikterak vázán, ale mou povinností bylo podati předlohy této kommisse slavnému sněmu, jak vyšly z lůna kommisse. Tyto nejsou však nikterak závazny pro slavný sněm, ba jsou tím rovněž tak málo, jako můj osobní názor a má včerejší řeč. Já však, pánové, výslovně připomínám, že jsem řekl včera ve své řeči opětně, že otázka, mnoho-li silnic má býti prohlášeno za silnice zemské, není předmětem našeho usnášení se, že se v tom nikterak nezavazujeme, ba že to dnes vlastně ani k debatě nepatří. Prosím, abyste nahlédli do stenografických protokolů, tam doslovně uvedena jsou slova, jichž jsem použil, že to závisí na slavném sněmu, prohlásíme-li 10 či 100 či 600 mil silnic za silnice zemské. Tak stojí výslovně ve stenografickém protokole.

Opakuji tedy ještě jednou, že to není dnes předmětem hlasování a usnášení, a bude i na příště záviseti na slavném sněmu, co v té věci později bude chtít učiniti; já však ohradil bych se, a nikdy bych nedal svého hlasu k tomu, aby zastupitelstvo okresní bylo oloupeno o svůj vliv na silnice.

V té věci jest mým osobním přesvědčením, že se každému kruhu má ponechati, co dle přírody mu přísluší, jakož pan professor Herbst pravil: Každému, což jeho jest. Okresu, což jeho jest, ale také zemi, což její jest.

Nicméně však pravil nám dnes pan poslanec Wolfrum, že jde o to, aby se okresům vzala jich autonomie, ježto prý se jim berou silnice. Mohl bych taktéž říci, že se zemi chce vzíti její autonomie, poněvadž se jí chtějí vzíti silnice. Avšak, pánové, jste-li opravdu tak zaujati pro autonomii okresů, tedy nesmíte silnice zemské vylučovati. Na vás bude, mnoho-li silnic později učiníte silnicemi zemskými. (Výborně!)

Při jmenovitém hlasování byl pak §. 1. přijat 95 hlasy proti 82 dle návrhu menšiny kommisse v tomto znění: „Veřejné silnice a cesty, které se nestaví a nevydržují nákladem státním, jsou tyto: 1. silnice zemské, 2. silnice okresní, 3. silnice a cesty obecní.“ Když se takto rozhodlo o hlavním rozdíle, zpráva a návrhy dosavadní tak řečené menšiny kommisse staly se základem dalšího jednání, a za souhlasu jejího zpravodaje Pollacha po návrhu hraběte Lva Thuna byl do §. 2. položen výměr dle předlohy vládní: „Silnice zemské jsou ty, které za příčinou jich důležitosti pro obchod zemský zákonem zemským za takové se prohlásí.“ Také dalšího rokování o zákoně silničném účastnil se dr. Rieger drobnými promluvami a návrhy, čehož zde pomíjíme.

Ve XLI. sněmovní schůzi dne 21. května po vyřízeném zákoně silničném přišla na denní pořádek zpráva kommisse o návrhu Wenzigově ku provedení *rovného práva obou jazyků zemských ve školách obecných a středních*. Zpravodajem byl professor dr. Jindřich Loewe, tehdáž rektor university Pražské, rodem a jazykem Němec, avšak k potřebám národnosti české spravedlivý. Povšechná debata byla krátká; jen Brinz projevil svoji nespokojenost s předloženou osnovou zákona.

Bez debaty přijat byl §. 1. navrženého zákona v tomto znění: „Oba jazyky zemské v království Českém mají rovné právo ve školách jakožto jazyky vyučovací.“

Paragraf 2. měl dle návrhu kommisse takto zníti: „Vyučovacím jazykem ve veřejných školách v Čechách má z pravidla býti jenom jeden z obou jazyků zemských (§. 5.).“ — Dr. Trojan shledával v tom neurčitost, který z obou jazyků zemských má býti vyučovacím, i navrhoval, aby ten článek doplnil se v tato

slova: „Vyučovacím jazykem ve veřejných školách v Čechách má z pravidla býti jenom jeden z obou jazyků zemských, a sice jazyk obyvatelstva, pro něž škola jest předkem zřízena (§. 5.)“ — Návrhu Trojanovu odporoval David Kuh, a to takovým důvodem, že bylo nesnadno rozeznati, a snad ani Kuh sám nevěděl, mluví-li to žertem nebo do opravdy: že prý má se obyvatelstvu ponechati v tom volná vůle, tak aby, kdyby ku příkladu obyvatelům německého města Mostu zachtělo se, míti české gymnasium, nemohlo se jim v tom brániti. — Trojan litoval, že někdo ve věci tak vážné může užívati ironie a se posmívati; Kuh však ujišťoval, že to míní do opravdy. — Rieger pronesl se v tato slova (n. Sten. XLI. 29):

Pan poslanec Kuh libuje si v tom, že podává barokní návrhy (V levo: Oho, oho!), o nichž ví, že beztoho nebudou přijaty, že nemohou býti provedeny. Podobně učinil to nedávno s českou universitou. Myslím, že tomu tak jest i nyní.

Chtěl jsem jen krátce poznamenati, že právě návrh poslance Trojana svědčí, jak do opravdy mu jde o úplné, spravedlivé na roveň postavení obou národností v zemi, a že nikterak nechce tomu, aby Němci v zemi přišli kdy do takového postavení, že by se jim vnucovalo české gymnasium. Vždyť okolnosti mohly by se změniti, mohla by jednou říditi zemské záležitosti také vláda česky smýšlející, a pak jest to jediné takový zákon, kterýž by nedopouštěl přechmatův podobných, kdyžby se na př. chtělo zříditi české gymnasium v Mostě; a chcete-li tedy poctivě chrániti německou národnost v zemi, tož musíte právě hlasovat pro návrh pana poslance Trojana.

Herbst odpíral návrhu Trojanovu, snaže se dokázati, že ho není třeba ni při školách obecných, ni při školách středních; v příčině škol obecných pravil: „To se ve skutečnosti udělá samo, a není potřebí, prováděti rovnoprávnost ve školách obecných. Můžeť jazyk vyučovací na školách obecných přirozeně říditi se toliko dle řeči dětí tu školu navštěvujících. Nesnáz může vzniknouti jen ve velkých městech s obyvatelstvem smíšeným, a tu myslím, jest pomoc možná jenom tím, důvěřujeme-li samosprávě obecní.“ Sám Herbst činil návrh formálný, aby prozatím, dokud se nerozhodne o §. 5., vynechala se slova „z pravidla“ i citace (§. 5.); obsahovalť tento §. 5. výjimku od pravidla jednojazyčnosti, že totiž v parallelkách může druhý jazyk býti vyučova-

cím, když jest dostatek žactva toho jazyka. — Hrabata Lev Thun a Clam-Martinic navrhovali, aby soukromé školy s právem veřejnosti mohly býti dvojjazyké; čemuž odporoval dr. Sladkovský a David Kuh. — Pak znovu promluvil dr. Rieger (n. Sten. XLI. 37):

Debata obrátila se zcela jiným směrem, než jest onen, o němž jsem sobě zůstavil promluviti několik slov. Chci totiž pronésti ještě několik slov o dodatku opravném, jenž podán byl panem dr. Trojanem.

Trvám, pánové, že jedna věc jest nade všecku pochybnost jista: Účelem škol jest vzdělávati obyvatelstvo, zejména jest účelem jich, vzdělávati mládež; toho nebude nikdo popírati. Školy nemohou sledovati zvláštních účelů politických, nemají zvláštních účelů národnostních či administrativních; účelem jejich jest rozšiřovati vzdělanost v obyvatelstvu. Ony jsou tedy především určeny pro obyvatelstvo. Nikomu však nelze též popírati druhé zásady, totiž té, že vzdělání mládeže nejlépe a nejrychleji prospívá v oné řeči, kteráž jest právě mateřskou řečí obyvatelstva toho, řečí oné mládeže, o jejíž vychování tu jde. Jsou-li, pánové, tyto dvě zásady nezvratné, a toho též nikdo nebude moci popírati, tedy nechápu, proč bychom nemohli zásad těch vysloviti.

Mohlo by se snad říci: jest to zbytečno, neboť rozumí se samo sebou, že školy jsou tu pro obyvatelstvo, a že vzdělání nejprospěšněji se pěstuje řečí mateřskou. Avšak, pánové, také zásada §. 1. sama sebou se rozumí, že totiž obě národnosti v zemi jsou rovnoprávny, a nesoudím, že by se nalezl v zemi někdo tak drzí a osobivý, aby řekl: „Já jsem více než ty“, anebo: „Ty jsi z plemene podřízeného, a já z plemene vyššího, majícího více práva“; — a tak musel by mluviti, kdokoli by chtěl popírati zásadu prvního paragrafu. Rovněž tak jest to i se zásadou druhou. Vzdor tomu, že jest sama sebou patrná, vyslovili jsme zásadu první; a trvám, že můžeme zcela vhodně a prospěšně vysloviti též zásadu druhou, kteráž zní: „Vyučovacím jazykem veřejných škol v Čechách má býti jen jeden z obou jazyků zemských.

a to sice mateřský jazyk obyvatelstva, pro něž škola je určena". Tím nikomu neděje se bezpráví, nýbrž dává se každému, což jeho jest.

Při hlasování přijat byl návrh Herbstův a vedle něho toliko zásada: „Vyučovacím jazykem veřejných škol v Čechách má býti jenom jeden z obou jazyků zemských." Návrhy opravné zůstaly v menšině, jak Trojanův tak i Thunův.

V návrhu výboru zemského bylo ve zvláštním paragrafu toto ustanovení: „Do školy německé buďte přijímáni jen takoví žáci, kteří jsou schopni, aby byli vyučováni jazykem německým, a do školy české jen takoví žáci, kteří jsou schopni, aby byli vyučováni jazykem českým." Kommisse uzavřela 8 hlasy proti 6, aby tento paragraf docela se vynechal; zpravodaj Loewe oznámil ve sněmu toho důvody, načež beze vší debaty o tu věc pokročilo se k dalšímu paragrafu (Sten. XLII. 3).

Nejdelší a nejprudší hádky (Sten. XLII. 4—XLIII. 13) vedly se o §. 4, při němž jednalo se o to, má-li druhý jazyk zemský býti na gymnasiích a reálkách předmětem povinným nebo nepovinným. Stály vlastně tři návrhy naproti sobě: 1. návrh většiny kommisse: aby druhý jazyk zemský byl povinným předmětem na gymnasiích, nikoli však na reálkách; za ten návrh mluvil Loewe jakožto zpravodaj dvakráte, krom toho Sadil, a jakožto generální řečník hr. Lev Thun; 2. návrh české menšiny kommisse: aby druhý jazyk zemský byl povinným předmětem vyučování na gymnasiích i na reálkách; za tím návrhem stáli všichni poslanci čeští; přimlouvali se zaň Wenzig jakožto zpravodaj menšiny dvakrát, Tonner, Čupr, Lambl, Brauner, a jakožto generální řečník Sladkovský; 3. návrh jiné menšiny, totiž německé: aby na gymnasiích dávala se příležitost k naučení se druhému jazyku zemskému (teda jakožto předmětu nepovinnému); návrh tento učiněn byl ve sněmu od Herbsta a hájen Mareschem, Pankratzem, Fleischerem a Brinzem. Návrh zde na druhém místě postavený byl konečně přijat. Že tehdáž a v pozdějších letech na straně německé dělal se ohromný hluk o tom ustanovení, pro něž i celému zákonu přezděli Sprachenzwangsgesetz, klademe zde §. 4. celým zněním, jak dne 25. května schválen byl 100 hlasy proti 94 hlasům: „Ve školách středních (gymnasiích a reálkách) s českým jazykem vyučovacím jest jazyk německý, a v takovýchže školách německých jazyk český povinným předmětem. Od povinného učení se druhému jazyku zemskému může k žádosti rodičů nebo poručníků, a to jen ve zvláštních případech a z obzvláště důležitých příčin, jediné úřad zemský osvoboditi."

Ve XLIV. schůzi 27. května zpravodaj Loewe přednášel druhou část elaborátu téže kommisse, totiž o návrzích, za jejichž provedení by měla býti požádána vláda. První článek těchto návrhů týkal se gymnasií státem vydržovaných a zněl takto: „C. k. vláda budiž požádána, aby gymnasia státní na Starém Městě Pražském, v Jičíně, v Hradci Králové, v Hradci Jindřichově a v Písku vyhlásila se za gymnasia česká; a gymnasia státní na Malé Straně v Praze, v Chebě a v Litoměřicích za gymnasia německá.“ Článek tento byl po krátké debatě schválen.

Delší rokování nastalo při článku druhém, jenž týkal se gymnasií vydržovaných obcemi městskými nebo řády řeholními, a dle návrhu většiny kommisse zněl takto: „C. k. vláda budiž požádána, aby k tomu působila, aby na gymnasiích vyšších na Novém Městě Pražském, v Klatovech a v Litomyšli, a na gymnasiích nižších v Benešově, v Slaném, ve Mladé Boleslavi, v Rychnově a v Německém Brodě jazyk český; a na gymnasiích vyšších v Chomutově, v Mostě, v České Lípě, v Žatci, v Plzni a v Budějovicích, a na gymnasiích nižších v Broumově a v Ostrově jazyk německý byl jazykem vyučovacím.“ Menšina kommisse, jejímž zpravodajem byl professor Zelený, navrhovala, aby *gymnasium Plzeňské* ve článku II. vřadilo se mezi gymnasia česká. Za tento návrh menšiny přimlouval se také hr. Lev Thun, ale odporovali mu Němci. Tepelský opat Hainl kladl odpor tím důvodem, že německý klášter Tepelský, jenž vydržuje gymnasium Plzeňské, nemůže ho osaditi českými professory. — Nejvíce rozjitřil se proti návrhu menšiny zástupce města Plzně, dr. Pankratz, ačkoli na jeho výslovnosti při každém slově bylo znamenati, že on sám jest původu českého. Řeč svou počal slovy: „Dnes zde stojím jako Cicero pro domo sua.“ Mezi důvody jeho, aby gymnasium Plzeňské zůstalo německým, zněl jeden takto: „Historicko-politická individualita města, jež zastupovati mám čest, jest ta, že povždy bylo věrno císaři a věrno církvi. Pánové, ono jest věrno německému domu, a v tom ohledu nechte jemu příležitost, aby doma připravovalo ke službě státní.“ Od maršálka byl Pankratz dvakrát volán k věci, jednou, když mluvil o obdrženém psaní, v němž prý se mu hrozilo, že bude zabit jako pes, podruhé, když vyprávěl, kterak německému divadlu daří se v Plzni dobře a českému zle. — Zlomyslnostem Pankratzovým opřel se hned dr. Škarda, potom pak dr. Rieger vzal si jej na mušku (n. Sten. XLIV. 19—22):

Pánové! Pan poslanec dr. Pankratz, zasedající v této slavné sněmovně jakožto zástupce města Plzně, počal svou

dnešní řeč řka, že chce tentokráte mluviti jako Cicero pro domo sua. Chci to ponechati při své váze, mluvil-li jako Cicero a mluvil-li pro domo sua. Já bych pochyboval o obojím. Co se týče prvního, tož zdá se mi to úkazem přirozeným, mluvíme-li mi Slované v cizí řeči, že nebýváme vždy Cicerony; to se osvědčuje také při panu poslanci Pankratzovi. (Bravo! v centru, Oho! v levo.) Co se však týče okolnosti, že mluvil pro domo sua, tedy musím též velice o tom pochybovati, naopak domnívám se vším právem, že nemluvil v duchu a smyslu města Plzně. (Bravo! v centru, v levo: Oho!) To se, pánové, okáže.

Pan poslanec dr. Pankratz poukazoval k tomu, že čeští žáci, kteří by navštěvovali gymnasium v Plzni, nenajdou-li tam ústavu českého, mohou jíti do Klatov. Avšak, pánové, bylo již jinými dotčeno, že to není možné. V gymnasiu Klatovském čítá se dnes již 400 žáků, a zákon předpisuje, aby se do jednoho ročníku nepřijímalo více než 60 žáků, a nyní jest v první třídě gymnasia Klatovského již 72 žáků, tedy již značně nad počet zákonem předepsaný. Kdybychom tam chtěli poslati také ještě dobrou polovici četných žáků Plzeňského gymnasia, tedy by návštěva školy byla dvojnásob tak četná, než jak je zákonně předepsáno. Poukazovalo se k tomu, že ze Klatov do Plzně jsou jen dvě poštovní stanice, asi pět mil cesty; avšak podnes nestává železničního spojení mezi Plzní a Klatovy, a tu by Plzeňští žáci, majíce jednou spojení železniční, mohli rovněž tak přednost dáti pohodlnější cestě železnicí do Prahy anebo někam jinam než do Klatov. Abychom je odkazovali zrovna jen do Klatov, nebude pro ně naprosto žádnou výhodou.

Poslanec dr. Pankratz mínil dále, že rovnoprávnost v tom se zakládá, aby se jedné národnosti nebralo, co má, a aby se dávalo druhé, kteráž toho posud nemá, kteréž to chybí. Avšak, pánové, to připomíná mi báseň velkého Schillera. Bude vám známa. Když Bůh byl svět rozdělil, došlo až naposled na básníka, a tu Bůh, jenž všecko ostatní byl již rozdal, musel ubohému říci: „Ty se mnou můžeš bydleti

v mém nebi!" Nuž zdá se, že pan dr. Pankratz hledě k rozdělení gymnasií, chce si počínati podobně; rád by nejprve podělil celý svět a posléze by Čechy také odkázal na nebe.

On mínil dále, že prý by to bylo dokonce proti prospěchu národnosti české, aby němečtí žáci Plzeňští byli odkázáni na gymnasium Chebské; že by snad více hovělo našemu prospěchu, aby němečtí žáci krajiny Plzeňské navštěvovali české gymnasium v některém městě českém a tam češtině se učili. Já však soudím, pánové, právě to, když my se své strany pravíme, že žáci národnosti německé ze krajiny Planské a Tepelské mohou rovněž tak dobře jíti do Chebu jako do Plzně a že mají tam jíti, když my, já řku, přání takové vyslovujeme a radu takovou jim dáváme, právě to dokazuje, že my nechceme čechisovati žáků německých, ať si oni jen v pokoji zůstanou při své národnosti, ať si s Pánem Bohem vyhledávají svého vzdělání v Chebu, nám to nikterak nebude překážeti. (Reptání v levo.)

Pánové, dnes se tu již mnoho mluvilo o utrakvistech. Bylo sice již poukázáno k tomu, že v uvedeném seznamu mimo pět žáků nepřichází žádný utrakvista; a poukazoval již na to i jiný řečník této slavné sněmovny, že mu vlastně není znám tento genus hominum, čili tato národnost. Nuže, pánové, myslím, že by se přece něco dalo přičiniti, aby se vysvětlila tato nová národnost a její povstání; věc má se totiž takto: Dle úředního sčítání z r. 1861 bylo na hlavní škole v Plzni, a to sice na německé hlavní škole a nikoli na škole farní, ve všech čtyřech třídách 584 českých a 98 německých žáků. To, pánové, bylo sčítání *officielní*, vykonané na rozkaz tehdejšího místodržitele hraběte Forgáche; tedy, jak řečeno, 584 žáků českých a 98 německých, mezi těmito 30 židů dobře a svědomitě čítaje. Takový byl tedy, pánové, poměr národností na hlavní škole v Plzni r. 1861. Hlavní škola v Plzni nebyla, jak známo, určena pouze pro děti Plzeňské, ba jsem přesvědčen, že obyvatelstvo německé, kteréž, jakož zde bylo řečeno, bydlí takřka u samých bran Plzně, spolu užívalo této hlavní školy. Avšak přece objevuje

se již na gymnasiu poměr národností od tohoto poměru na hlavní škole nápadně rozdílný. Mohu si to vysvětliti jen tím, že v těchto 4 třídách hlavní školy byli tito tak zvaní utrakvisté vlastně teprve zplozeni, a že tak národnost ta teprve povstala, ano vskutku utrakvisté byli stvořeni v hlavní škole.

Co ostatně se týče statistických dát, tedy se přiznává, že většina žáků v Plzni je česká, třeba by většina ta, jak se nám praví, nebyla značnou. Avšak, pánové, je to známá věc, jak to bývá se statistickými dáty: záleží na tom, kdo právě počítá. (Smích v levo.) Tuť rád bych se tázal, kdo počítal v Plzni, či byl to snad někdo, kdo je zvláště přízniv národnosti české? Trvám, že tomu bude asi právě naopak. Pravilo-li se, že všichni utrakvisté, kteří umějí česky a německy, byli čítáni k Čechům, tedy myslím, že v tomto případě bylo tomu asi právě naopak, že utrakvisté tito byli počítáni k Němcům. Troufal bych si téměř provésti na to důkaz (Veselost), a dovolávám se v té příčině svědectví oněch pánů, kteří poměry v Plzni obzvláště dobře znají a kteří tam studovali. (Hlasy v levo: Pankratz!) Pan dr. Pankratz jest rodem z Kralovic, a pokud vím, nestudoval v Plzni. (Smích v levo; hlas: o ano!) Avšak ti pánové, kteří studovali v Plzni v novější a nejnovější době, lépe jsou zpraveni o poměru národností u tamního žactva. Tolik, pánové, o utrakvistech.

Pan poslanec Pankratz poukazoval na to, že by vlastně větším právem mělo gymnasium Budějovické býti prohlášeno za české, a myslím i já, že by to vskutku bylo úplně po právu. (Ironický smích v levo.) Většina žáků českých na gymnasiu Budějovickém jest tak značná, že by to zajisté bylo zcela v pořádku, kdyby gymnasium i tam bylo českým. Je to spravedlivo dle principu majority. Bude-li o německé obyvatelstvo okolí Budějovického tím postaráno, že se tam zřídí německé parallelky gymnasia pro nižší třídy, tedy nemohlo by si stěžovati, že by bylo odstrkováno; naopak, Budějovice a okolí jsou přece v pravdě velkou většinou české, jak věci dnes se mají, a já shledávám to velmi nespravedlivým,

musí-li tamní obyvatelé a občané Budějovičtí sami posýlati své děti do místa velmi vzdáleného, kdež mimo to je gymnasium taktéž přeplněno žáky a tedy není s to, aby přijímalo mnoho cizích žáků. A není-li to břemeno pro Čechy tamní, jsou-li děti jejich nuceny putovati ze svého rodiště do takového gymnasia? Připomínám, pánové, že v této slavné sněmovně zasedají dva muži, kteří byli nuceni posýlati své české děti z Budějovic do Jindřichova Hradce, poněvadž gymnasium v Budějovicích je německé! Jestliže však vzdor tomu a dle návrhu většiny mělo gymnasium Budějovické býti prohlášeno za německé, tedy museli jsme s tím větším důrazem státi na tom, aby bylo alespoň gymnasium Plzeňské ponecháno českým, a já v této příčině dovolím si navrhnouti, aby se o těch dvou gymnasiích hlasovalo o každém zvláště.

Pánové, já nechci šíře odpovídati na rekriminace, jakéž si tu dovolil pan dr. Pankratz. On pověděl nám již v jednom dřívějším sezení, že prý on zasedá na oné straně sněmovny, poněvadž smýšlí konstitučně. Pánové, co se týče konstitutionalismu, můžeme my se měřiti s každým a zvláště s poslancem Pankratzem. (Veselost. Bravo!) Já myslím ostatně, že to jsou výrazy, kteréž lze připustiti toliko v onom parlamentárním dětství, na kteréž se dr. Pankratz jindy byl odvolával. (Veselost.)

Nejvyšší maršálek: Prosím, abyste nečinil žádných osobních poznámek toho spůsobu.

Dr. Rieger: Já myslím, pánové, že se můžeme ozvati s jakýmsi rozhorlením, činí-li se nám v tvář takové výčitky, jako spočívá v tom, když se nám praví, že Plzeň vždy byla věrna císaři a církvi. Chci toho ponechati na své váze, jak dalece tomu vždy tak bylo, a je-li tomu i dnes tak a jakou měrou (Oho!); já opakuji, chci ponechati to při své váze, jakou měrou to platí zejména i o dnešním poslanci města Plzně. Nevyslovuji tím žádné výčitky ani podezření; ale také pan dr. Pankratz měl se vystříhati podobných poznámek, jako by ti, kdož chtějí gymnasium míti české, byli méně věrni císaři nebo církvi.

Pan dr. Pankratz měl k nám celou přednášku o Plzeňských dějinách, a divím se jen tomu, že nezmínil se také o Plzeňském velbloudu.*) (Veselost.) Pánové! Hledě k dějinám Plzně, jest to ovšem faktum, že Plzeň vždy projevovala smýšlení především katolické; avšak, pánové, to platí též o mnohých jiných městech v zemi. Proto však nesmíme dnešního dne činiti z toho výčitku jiným městům, u kterýchž stejnou měrou tomu tak nebylo. Ostatně, pánové, poukazovalo-li se k tomu, že v Plzni jsou věrni německému císaři, tedy já musím ukázati na to, že náš císařský rod není dnes žádným císařským rodem německým, nýbrž jest to rod slučující v sobě krev veškerých dynastií, kteréž před ním v Rakousku panovaly, rod, jenž pochází legitimním postupem z dynastie arpádské, jagellonské, přemyslovské, a tudíž slučuje v sobě nyní krev rovněž tak slovanskou a uherskou, jako německou; musím ukázati k tomu, že panující náš rod jest především legitimním císařským rodem rakouským, kterémuž i my Slované věrni jsme a zůstati chceme, a jejž my všichni ctíme jakožto rod rakouský. (Výborně!)

Já nechci, pánové, rozebírati toho, co p. dr. Pankratz vyprávěl o volebních příbězích v Plzni s nemalým vynášením své vlastní vzácné osobnosti. O tom všem lze pochybovati, a bylo již vskutku pochybováno s jiných stran; výhrůžné listy a podobné příhody jsou věci, jež vlastně zmínky ani nezasluhují. Anonymních listů nedbá žádný rozumný muž. Kdybych měl mluviti o všech, kteréž v životě mém mne došly, tož měl bych mnoho co činiti.

*) Sirotci pod Čapkem ze Sán sloužívše králi Polskému proti řádu německému v Prusích, obdrželi od něho také živého velblouda, kteréhož pak přivedli s sebou k obležení Plzně r. 1433; ale Plzeňští při výpadu z města vzali jim jej, a majíce z něho velikou radost, nevydali ho Sirotkům ani za nabízených 50 kop grošů, ba ani za urozeného zajatce, jenž jim byl od Sirotků k vydání též nabízen. Potom Plzeňští poslali svého velblouda do Normberka radě městské darem, a vyžádali si od krále Sigmunda tu milost, aby obraz velblouda zvířete mohli do svého erbu přibrati. Od té doby ve znaku města Plzně, v jeho dolejší pravé čtvrtině, spatřuje se velbloud zlatý dvouhrbý v zeleném poli. Viz Josefa Strnada Znak kr. města Plzně, v Plzni 1883, str. 10.

Pánové! Co však se týče poměru kláštera Tepelského ke gymnasiu Plzeňskému a obtíží z toho povstávajících, tož mám za to, že to závisí jen na klášteru samém, aby vhodným přijímáním kandidátů o to pečoval, by povždy byl s to, vyhověti také jazykovým potřebám tamního gymnasia. Vždyť pak gymnasium Plzeňské je určeno především pro obyvatelstvo a ne pro klášter Tepelský; vždyť také apoštolové kázali všem národům stejně, a nepokládali to pod svou důstojností, kázati v různých jazycích. Takž trvám i klášter Tepelský dobře učiní, bude-li českou mládež vyučovati po česku, když jednou zastupitelstvo zemské potřebu toho uzná a vysloví. Tvrdí-li se, pánové, že klášter Tepelský je klášterem německým, tož dovoluji si poukázati na zakladatele kláštera Hroznatu, jenž, jak známo, nebyl Němcem; a kdyby přednostové kláštera byli povždy dbali toho, aby přijímali do kláštera také české kandidáty ve přiměřeném počtu, tedy by to zajisté nebylo bývalo klášteru na škodu, a veledůstojný pan praelát kláštera toho, mluvě o této otázce, sám jmenoval některá jména: Sedláčka, Smetanu, a já připomněl bych také professora Kuneše, vesměs Čechy jazyka slovanského, kteří zajisté nikdy nebyli klášteru k necti, a přál bych, aby pan praelát mohl též mezi německými členy kláštera vyjmenovati aspoň poměrně rovněž tolik slovutných jmen.

Hledě k obyvatelstvu Plzně, tuším, pánové, podotekl jsem již, že ono valnou většinou je české; mohl bych z tamních obecných škol uvésti mnoho dokladů, kteréž tu mám před sebou, ale nechci tím pány zdržovati. Vysvítá z nich, že školy ty jsou na nejméně na 90% české; a totéž platí i o okolí města v rozsáhlém okruhu; je-li totiž pravda, že, jak se pravilo, před branami města, nebo správněji řečeno hodinu za městem počíná již cípek německého obyvatelstva, tedy tím není ještě nikterak mnoho řečeno; naproti tomu jest zase okolí Plzně na jiných stranách na pět mil kolem velikou většinou české, slovanské: to trvám, nemůže nikdo popírati.

Ale ostatně, pánové, vždyť gymnasium nezřizuje se pouze pro město; a dejme tomu na chvíli, že by tomu v skutku

tak bylo, anebo že by obyvatelstvo města Plzně, jakož pan poslanec Pankratz se domnívá, smýšlelo tak jako on; což já však popírám, ba já spíše myslím, že *dnes* městské zastupitelstvo Plzeňské již jest jiného mínění, ano jest velice pochybno, bude-li pan poslanec Pankratz, jemuž zdá se volba jeho v té věci důkazem, také ještě nyní, kdy měli občané tamní v této slavné sněmovně příležitost poznati jeho smýšlení, opětně zvolen při nové volbě. (Nepokoj v levo.) Přeji mu k tomu mnoho štěstí, avšak velice pochybuji, že by širší obyvatelstvo (Hlasy: k věci!) s názory jeho se srovnávalo. Avšak i tenkráte, kdyby tomu tak bylo, přece pravím, že Plzeň v tom nikterak nemůže rozhodovati sama, poněvadž se jedná o gymnasium určené pro širší okruh města. Kdyby město Plzeň samo gymnasium vydržovalo, pak by ovšem mohlo též promluviti v té věci rozhodné slovo. Gymnasium je však ústavem *veřejným* a jest vydržováno subvencí státní ze studijního fondu, k němuž, jak známo, obyvatelstvo české řádnou částkou připlácí. Soudím tedy, že tu jde především o to, když již jedenkráte dělíme gymnasia dle národností, abychom byli při tom k obojí národnosti stejně spravedlivými.

Nuže táži se: Či jest tomu tak v návrhu kommisse? Dle návrhu kommisse, jak vidím, jeví se věci tak, že má budoucně býti v zemi 7 českých a 9 německých vyšších gymnasií. Pánové, kdo může toto rozdělení shledávati po právu, ten musí mít zvláštní methodu početní. Vždyť pak je známo, že počet slovanského obyvatelstva, a zejména českých žáků je všude téměř dvojnásob tak veliký, jako žactva německého, a nicméně má v zemi býti počet vyšších gymnasií německých větší než českých. Myslím tedy, bude-li alespoň Plzeňské gymnasium ještě ponecháno obyvatelstvu českému, dojdeme k počtu 8 proti 8, a i to bude pak ještě rovnost velmi pochybná; i tenkráte potrvá ještě patrná *poměrná* nerovnost, i tenkráte, bude li Plzeňské gymnasium českým.

Mám tedy za to, pánové, že musíme patřiti na věc s tohoto hlediska, a rovnoprávnost dle mého soudu podstatně

na tom se zakládá, aby dobrodiní, kteréž státní společenstvo, kteréž veřejnost rozděluje mezi různé kmeny a národnosti v zemi, byla rozdělena oběma měřítkem spravedlivým, měřítkem stejným; takž aby teda obě národnosti stejnou měrou byly účastny dobrodiní společenstva, vzdělání, veřejného života a všelikých podpor státních. (Pochvala.)

Dr. Rieger podal potom návrh, aby gymnasium Budějovické bylo ve článku II. vřaděno mezi gymnasia česká; avšak návrh ten byl většinou zavržen, rovněž tak jako návrh menšiny téhož spůsobu v příčině gymnasia Plzeňského; načež článek II. byl schválen beze změny dle návrhu většiny kommisse.

Třetí a poslední článek od kommisse navržený, jenž pak byl bez debaty přijat, zněl takto: „C. k. vláda budiž požádána, aby hledíc k velikému počtu žáků, kteří na gymnasiích v Plzni, v Budějovicích a v Litomyšli studují, nejsouce znalí jazyka, jenž tam dle čl. II. zaveden býti má, dle §. 5. osnovy zákona co nejdříve vhodné opatření se stalo.“

K docílení opravy řádu volení do sněmu začat byl během tohoto zasedání nový pokus; poslanci čeští podávali totiž návrhy k opravám jednotlivých článků řádu volicího (XLVI. 1.). Takž dr. Rieger navrhnul, aby zemskému výboru nařídilo se připraviti předlohu ke změně §. 5. řádu volicího, jenž se týká voleb poslanců z měst Pražských. Na konci XLIV. schůze maršálek oznámil, že na denním pořádku příští schůze po jiných předmětech bude první čtení návrhu Riegrova na změnu řádu volicího. Když pak teprva ve XLVI. schůzi napřed položené předměty byly vyřízeny, dr. Rieger dohlašoval se o to, že nyní má jeho návrh přijíti na řadu; ale maršálek toho nedopustil, vymlouvaje se, že v předešlé schůzi zapomněl položiti jej opět výslovně na denní pořádek (XLVI. 30). A tak návrh Riegrův zároveň se všemi ostatními jemu podobnými zůstal nevyřízen.

POLITICKÁ

BIBLIOTÉKA ČESKÁ.

VYDÁVÁ

ČESKÝ KLUB.

ČÍSLO V.

Řeči Dra. Fr. L. Riegra.

IV.

V PRAZE.
Nakladatel J. OTTO knihtiskárna
1888.

ŘEČI

Dra. Frant. Ladisl. Riegra

a jeho jednání

v zákonodárných sborech.

Díl IV.

Z let 1865—1867.

V PRAZE.
Nakladatel J. OTTO knihtiskárna.
1888.

Knihtiskárna: J. Otto v Praze.

PŘIPOMENUTÍ.

Při vydání IV. dílu Řečí Riegrových účastnila se paní Marie Červinková-Riegrova zase tím spůsobem, že srovnala material a přeložila řeči přednešené německy.

Dospěli jsme v něm ke dni 13. dubna 1867, kdy poslanci čeští vystoupili ze sněmu království Českého.

Přítomným dílem na ten čas ukončujeme tuto sbírku Řečí Riegrových, jelikož po nich nastává delší přestávka, spůsobená politickou passivitou národa našeho. Zdáloť se záhodno, aby souborné vydání ostatních řečí, jež politický vůdce národa Českého měl v době nedávno minulé, odložilo se k času pozdějšímu.

V PRAZE 20. července 1887.

Dr. **Josef Kalousek.**

Přehled obsahu.

Připomenutí str. V.

Sněm český, jenž zasedal od 23. listopadu 1865 do 23. března 1866
str. 1—130.

Druhý sněm český roku 1866 str. 131—179.

Sněm únorový roku 1867 str. 180—199.

Sněm dubnový roku 1867 str. 200—243.

Sněm český,

jenž zasedal od 23. listopadu 1865 do 23. března 1866.

Ke čtvrtému zasedání sešel se sněm český, zvolený r. 1861, v politickém ovzduší značně proměněném naproti tomu, jaké trvalo v čas zasedání předešlých. Pokus Schmerlingův, aby říše Rakouská vpravila se do ústavy centralistické, oktrojované dne 26. února 1861, zmařen jest hlavně odporem Uhrův a Charvátův. Ministerstvo Schmerlingovo, jehož předsedou byl arcikníže Rainer, odstoupilo, a na jeho místo nastoupilo dne 27. července 1865 ministerstvo Belcrediovo; hrabě Richard Belcredi, dřívější český místodržitel, byl v něm předsedou a ministrem státním i policejním, hrabě Larisch ministrem financí; hrabě Mensdorf podržel ministerium věcí zahraničných, v něž byl nastoupil po hraběti Rechbergovi již dne 23. října 1864; uherským kancléřem dvorským byl od 26. června 1865 hrabě Majláth.

Nové ministerstvo zahájilo svou činnost politickou císařským manifestem daným 20. září 1865, podle něhož zastupitelstva království a zemí spolu s panovníkem měla dohodnouti se a rozhodnouti o budoucí ústavě říše. Mani est výslovně ohlašoval, že nejdříve budou sněmům uherskému a charvátskému ku přijetí předloženy diplom daný 20. října 1860 a patent o zastupitelstvě říšském ze dne 26. února 1861. Dále se pravilo: „Prohlížeje však k tomu, že není dle práva možno, aby totéž ustanovení v jedné části říše se stalo předmětem jednání, v jiných pak částech aby zároveň bylo vůbec závazným zákonem říšským: vidím Se nucena zastaviti platnost zákona o říšském zastupitelstvě s výslovným projevením, že Sobě vyhrazuji, výsledky vyjednávání zastupitelstev oněch východních království, jestliže by obsahovaly v sobě změny podotknutých zákonů, ježto by se snášely s jednotou a mohutným postavením říše, předložiti, než Se rozhodnu, zákonným zastupitelům ostatních království a zemí, abych vyslechl a ocenil stejně vážné pronešení jejich.“ Působnost užší rady říšské byla též zastavena. Manifest ku konci vzletně prohlašoval, že

„Svobodna jest dráha, která, hledíc k právu legitimnímu, vede ke srozumění“ ꝛc.

Byla teda naděje, že sněm český bude volán k důležitému jednání statoprávnému, kterým by centralisace moci státní, vtělená v ústavu únorovou, uvolnila se ve prospěch svézákonnosti a samosprávy zemské. Politika vládní, ohlášená manifestem zářijovým, zdála se hověti snahám federalistickým, za kterýmiž na sněmě českém stála již většina, ježto historická strana šlechty sesilovala se každými doplňovacími volbami.

Po odvolání hraběte Belcrediho v čelo ministerstva správcem místodržitelstva českého stal se hrabě Antonín Lažanský. V předsednictvě sněmovním nestala se žádná změna od předešlého zasedání. Sněm svolaný ke dni 23. listopadu 1865 trval do 23. března 1866, ve kterémžto čase měl celkem 56 schůzí.

Ve 2. sněmovní schůzi dne 25. listopadu jednalo se o návrzích zemského výboru ke zřízení *archivu zemského;* zpráva, kterouž přednášel dr. Volkelt, byla datována již 22. února 1863. ale pro nával jiných prací za předešlých zasedání nedostala se dříve na denní pořádek. Poslanec professor Höfler k návrhům výboru zemského navrhoval opravy, kteréž chtěly archivu zemskému dodati nových velikých úkolů, na které se tehdáž nepomýšlelo, zejména aby byl školou k vychovávání budoucích úředníků archivních, a aby byl středištěm k vydávání pramenů k dějinám země České. Návrh zemského výboru ukládal archivu zemskému mezi jiným ten účel, aby v něm chovaly se listiny, ježto se vztahují k majetku zemskému; Höfler to chtěl doplniti slovy: „k majetku země a jednotlivých částek jejích.“ Hraběti Jindřichu Clam-Martinicovi nelíbila se zmínka o jednotlivých částkách země, že ty nemají svého zvláštního majetku; poslanec Weidele však upozorňoval, že krajiny Chebská i Ašská, ač jsou nyní částkami země České, mívaly svůj zvláštní statoprávný byt. Poslanec professor Tomek n vrhoval, aby návrhy Höflerovy přikázaly se kommissi ku předchozí poradě. V týž smysl přimlouval se Rieger (po česku, Stenografické Zprávy II. 25):

Když se ponejprve o této věci vedla debata, připadla mi právě ta samá myšlénka, kterou nyní vyslovil řečník přede mnou (Weidele), že mluví-li se o částech království Českého, nemůže býti o ničem jiném řeč, leda o krajině Chebské. Ta jediná má skutečně a měla někdy zvláštní statoprávní postavení, poněvadž tato krajina někdy jediné činila část Německé říše, kdežto, jak známo, celé ostatní králov-

ství nečinilo část Německé říše. Ale, pánové s druhé strany, podotknul již pan hrabě Clam-Martinic, že se jedná o osobu, která má právo a vlastnictví; tedy království České má vlastnictví a má práva; že by ale krajina Chebská ještě posud měla nějaké vlastnictví, toho nevím; a nemá-li žádného a neměla-li ani před tím, tedy nemůže ani v archivu býti o něm řeč, poněvadž se zde mluví o krajinách a částech království Českého co subjektu práva a ne co objektu práva. Jestliže tedy to, co pan professor Höfler navrhuje, má míti jakou podstatu, nějaký smysl, musilo by se mluviti, jakož on sám povídal, o koruně České a částech jejích, anebo o koruně České a zemích k ní příslušejících; pak by to mělo dobrý smysl a výraz. Ale jinak, vyjma právě krajinu Chebskou, nebylo království České rozděleno nikdy v části a není posud. Jestliže by pan prof. Höfler chtěl reformovati svůj návrh v ten smysl, že by se pravilo: „o vlastnictví a právech koruny České a jejích zemí“, pak bych proti tomu ničeho nenamítal.

Ale jiná věc jest, že pan professor Höfler činí tak řka mimochodem dva veledůležité návrhy. On praví totiž, že se má zříditi při archivu Českém tak řečená école des chartes, totiž škola, kde se mladí učenci mají vychovávati pro vědu historickou, a kde se mají učiti čísti staré listiny. Rozumí se samo sebou, pánové, že budeme-li chtíti takovou školu zříditi, musíme jí dáti zvláštní dotaci; a to myslím, že by se nemělo tak vysloviti bez slyšení zvláštní kommisse, bez jejích porad o tak důležitém návrhu. A tedy myslím též, jakož již pan professor Tomek přede mnou navrhoval, jestli slavný sněm chce o té věci, která by jinak byla dobrá, potřebná a záslužná, a kterou bych sám podporoval, rokovati, nebudu míti ničeho proti tomu; ale myslím také, že by se to mělo dáti dříve k uvážení kommissi.

Též podobně návrh professora Höflera druhý, to jest ten, aby se od archivu vydávaly spolu prameny a české listiny historické: k tomu, pánové, opět třeba dotace. Oba tyto návrhy nesouvisí nevyhnutelně a podstatně s návrhem, který

předložila kommisse, nýbrž jsou to návrhy docela nové, návrhy na zavedení dvou nových, a já myslím i potřebných institucí; — ale poněvadž jsou to návrhy nové, nemá se dnes o nich debatovati, nýbrž mají se dle našeho jednacího řádu odkázati kommissi, která by se o nich uradila.

Sněm usnesl se potom většinou, zříditi kommissi ku předchozí poradě o návrzích Höflerových, a pokračoval v jednání o zřízení archivu zemského dle návrhů zemského výboru.

Ve 3. schůzi dne 28. listopadu hrabě František Thun přednášel zprávu a návrhy výboru zemského v příčině žádoucí opravy hradu *Karlšteina;* výbor zemský byl o té věci již jednal s místodržitelstvem, kteréž k jeho žádosti podalo jemu vysvětlení o vlastnických právech při tom hradě v ten smysl, že císař Ferdinand II. přířekl královnám českým panství Karlšteinské k věnnému užívání, že pak císařovna Maria Terezia užitek panství Karlšteinského přikázala svému ústavu šlechtičen na hradě Pražském, výslovně vyhrazujíc budoucím královnám českým právo disposiční, že však všemi těmi ustanoveními nehnulo se vlastnickým právem ke hradu Karlšteinu, jakož také od té doby hrad opravován býval nákladem eráru. Poslanec Tašek projevoval obavu z velikých nákladů, jež by mohly vzejíti zemi opravou hradu Karlšteina; jemu odpíral Rieger takto (č. Sten. III. 19):

Chtěl jsem jen to podotknouti, že pan rada Tašek svým připomenutím na slavný sněm pustil, abych tak řekl, hrůzu neodůvodněnou. Je pravda, že v rukou architektů a stavitelů výdaje často rostou takřka pod rukama; avšak, pánové, v tak veliké věci, jako je ta, musíme povážiti staré přísloví, že Řím nebyl jedním rokem postaven. Pánové! Národ německý stavěl nejvelebnější dílo umění svého a architektury své, veliký Kolínský dóm, po mnohá a mnohá léta. Veliký chrám sv. Petra v Římě od tolika set let ještě posud není dostavěn, t. j. dostavěn je sice, ale na jeho ozdobách, na postavení soch v patřičné místo, kde jsou prázdné výklenky, posud se pracuje a bude se pracovati po mnohá léta.

Pánové! Restaurace našeho chrámu sv. Víta bude zajisté státi několikrát sto tisíc, ale kdyby šlechetní mužové, kteří se ujali toho díla důstojného a chvalitebného, se byli

dali odstrašiti tak velikou summou, tedy by se byl nestal ani počátek opravení, a musili bychom bědovati nad tím, že tato veliká důstojná stavba snad v několika letech by se byla rozpadla. Pánové! Stav chrámu sv. Víta byl skutečně takový, že hrozil rozpadnutím; ale ponévadž se sbor našel, který se o opravení jeho staral, učinilo se tolik, že již nyní jsme alespoň toho nejhoršího uchráněni.

Pánové! Myslím tedy, že se nemusí vzíti najednou celá summa, kterou bude restaurace Karlova Týna státi; nepochybuji, že bude státi 100.000 zl. a i více; mám však za to, že království České v běhu 10 až 15 let, bude-li toho třeba, takovou restauraci snadno podniknouti může, a že by to byla hanba, nejen pro království České, nýbrž i pro nás co lidi vzdělané, mající cit pro umění, kdybychom veliké to důstojné a velebné dílo architektury naší nechali zahynouti.

Návrhy výboru zemského, opravené po přání poslance hraběte Lva Thuna, směřovaly k tomu, aby Jeho Veličenstvo prošen byl o opatření k záchraně a opravě hradu Karlšteina, při čemž sněm vyslovuje svou ochotu, částku nákladu toho převzíti na fond zemský, jestliže JVstvo oblíbí sobě, aby přípravy dály se v srozumění se sněmem nebo s výborem zemským; na vypracování plánu restauračního navrhovalo se postaviti 2000 zl. do rozpočtu zemského. Vše to bylo sněmem schváleno, dílem jednohlasně.

Když dne 30. listopadu jednalo se ve sněmu o další trvání zemských ústavů ke cvičení v jízdě na koni, v šermu, tanci a tělocviku, dr. Rieger přimlouval se za to, aby výboru zemskému uložilo se uvažovati, mohly-li by se ty ústavy spojiti s polytechnikou, anebo mohly-li by se aspoň částečně umístiti v budoucí budově polytechniky zemské. Návrh toho smyslu dostal jen polovici hlasů, tedy padl.

Politicky významné jednání nastalo na sněmě při *adresse*, kterouž hrabě Albert Nostic (28. list.) navrhl podati ke trůnu v odpověď k císařskému manifestu z dne 20. září, tak aby naproti nejvyšší důvěře tam projevené sněm osvědčil svou věrnost a oddanost i vyslovil ujištění své podpory, ku které císař vyzýval.

Do kommisse k vypracování adressy zřízené zvoleni byli od velkostatkářstva hrabata Albert Nostic, Lev Thun a Clam-Martinic, od měst Herbst, Hasner a Brinz, od kurie obcí venkovských Rieger, Palacký a Sladkovský. Osnova adressy, vyšlá z péra zpravodaje hraběte Lva Thuna, netoliko přizvukovala k císařskému manifestu, ale naznačovala také poněkud politický program většiny sněmu českého, zejména v těchto odstavcích:

„V úmyslu Vašeho Veličenstva, dáti se na cestu dorozumění s národy svými, jeví se opět opravdovost vůle císařské, aby ústavné upravení Rakouska, kteréhož žádají potřeby našeho věku, vyrostlo a vyvinulo se z oněch nás došlých základův práva, kteříž uznáni byvše nejvyšším diplomem 20. října 1860, nabyli pevnosti neodvolatelné... V tomto nejvyšším ujištění (o budoucím vyslyšení zákonných zástupců atd.) spatřujeme nový důkaz nejmilostivějšího smýšlení VVstva, na němž se zakládá důvěra naše, že všickni národové v říši stejně blízci jsou otcovského srdce Vašeho, a že každé království i každá země nadíti se může stejného uznání práv svých a stejné nejvyšší jejich ochrany... Svobodná jest dráha, kterou otevřelo VVstvo věrným Svým národům ke všestrannému srozumění se. Držíme se té naděje pevně, že nižádný z nich nebude chtíti uvaliti na se těžkou odpovědnost za to, že by dráhu tu pobratřeným národům zahradil překážkami nepřekonatelnými... Blahostným pak znamením zdařilé obnovy té bude nám Čechům korunování, odvěké to v království našem zjevení, vzájemné rukojemství a nejvyšší zasvěcení ubezpečeného stavu právního. Protož tužebně hledí věrně poslušný sněm radostnému dni tomu vstříc, kde spočívati bude staroslavná koruna Česká na posvěcené hlavě Františka Josefa Prvního."

O této adresse jednal sněm v 8. schůzi dne 12. prosince. Rokování bylo vysoce zajímavé, týkajíc se právě nejhlavnějších rozdílů ve smýšlení mezi stranami federalistickou a centralistickou. Když byl zpravodaj hr. Lev Thun osnovu adressy česky i německy přečetl, promluvil proti ní nejprve kníže Karlos Auersperg, krátce ale zarputile. Po něm hned byl na řadě dr. Rieger, přimlouvaje se za navrženou adressu v tato slova (č. Sten. VIII. 5—10):

Slavný sněme! Vážení pánové! Účel adressy, kterouž slavný sněm zemský Jeho Veličenstvu našemu císaři a králi předložiti hodlá, je dvojí: Především vyslovení díků za šlechetný úmysl Jeho Veličenstva k národům svým; za druhé pak vyslovení mínění tohoto království Českého, kterak se hodlá zachovati k tomu směru, jejžto vláda nyní vzhledem k otázce ústavní podnikla a přijala.

Pánové! Od r. 1848 panuje v říši naší neustálý nepokoj a ruch; my kolísáme neustále od absolutismu ke konstitutionalismu, od centralismu k autonomii. Pánové! tento stav na dlouho trvati nemůže. My všichni musíme doufati, že konečně musíme se octnouti na nějaké basi pevné a nezvratné. My totiž všickni to uznáváme, a obecné přesvědčení vzdělanců naší říše nese se k tomu, že budoucí osudové její nemají se spravovati jinak, než se svolením národů; toto pak spolupůsobení může se docíliti dvojí cestou:

Na půdě, smím-li tak říci, francouzské, cestou převratu, podobně jako se stalo ve Francii: tam na půdě nivellované Dantonem a na základě centralisace válečné, uvedené velikým Napoleonem, vyvinula se za Ludvíka Filipa theorie konstitutionalismu moderního, theorie onoho konstitutionalismu, kterýž celou sílu říše chce soustředití v jedné ruce všemohoucího, a jak se říká, odpovědného ministerstva. Soustava taková připadá mi jak obrněná pěsť, kterou celý národ obrací proti každému, kdož by chtěl se dotknouti státu takového; neboť ústavy takové mají patrně účel více válečný, než účel, dáti národům a jejich částem přirozeným onu míru svobody a samosprávy, kteréž jim ke blahu jich potřeba, a která jim plným právem náleží, pokud neodnímají státu sílu a ony úkoly, jež jsou od jeho podstaty neoddělitelné. Tato nová theorie ústavnosti má především jen jedinou věc na mysli, totiž utvoření pevné, abych tak řekl, jednotné celosti státu. K tomu cíli považují všechny skutečné faktory ve státu jakoby za neživé látky nějaké, kteréž podrobují chemickému processu. snažíce se udělati z nich jakousi litinu. Jsou-li všecky látky tyto z kovu, a to z jednoho nebo aspoň podobného, může z nich povstati litina dobrá; jsou-li však částky různorodé, bude z nich litina křehká, neupotřebitelná; jsou li však částky ty povahy mezi sebou podstatně rozdílné, neroztavné, může takovým chemickým processem povstati pouhý škvár. (Výborně! ve středu.)

Druhá cesta, pánové, jest cesta historická: ta uznává ve státě všeliké, během věků povstalé a života schopné

rozličnosti jak stavů, tak národů a zemí, a vůbec všecky živé historické faktory a osobnosti; ona tvoří formy ústavy podle faktorů těch, teda pro skutečné národy a lidi, pro historické faktory, ježto, jak jsem již pravil, pokládá za osoby skutečné, živé a oprávněné. Ona nechce tvořiti ničeho násilím, ale dává občanům ústavy dle potřeb skutečných, podle individualit ve státě žijících, jež nechce snad otesávati ani násilně přetvářeti dle nějaké formy snad z předu oblíbené, ani je vpraviti a vtlačiti násilím do nějakého rámce bez ohledu na jich rozměry sbitého.

Pánové! Nám se zdá všem, že této druhé cesty, cesty to historické, nikde více není potřebí, než právě v mocnářství Rakouském (Výborně! ve středu), v mocnářství tom, kteréž sestává z tolika států, z tolika rozličných historických živlů, z tolika národů a zemí rozličných, jakých v žádném jiném státě v celém světě v té míře se nenalézá; neboť ačkoli jsou i jiné státy smíšených národností a složené z historických částí všelikých, přece vždy jen jedna část převládá nad ostatními tou měrou, že ostatní jen za satellity považovati se mohou. Avšak v Rakousku jsou věci jinaké: zde jsou historické individuality a národnosti tak silné, že jedna druhé jak duševní tak i materialní váhou téměř se vyrovnává. Pánové! ve státě takovém nemůže se pokračovati cestou theorie francouzské, cestou převratu nedbajícího na vývoj dějin, cestou vše centralisujícího státu moderního; ve státě takovém musí se skuteční faktorové také skutečně uznávati a nechati v platnosti, a ústavy musí se tvořiti *podle nich*. (Výborně! ve středu.) Pánové! ústava rakouská nesmí se tudíž pouze rýsovati dle lineálu a kružidlem, ona se musí tvořiti umělecky, musí se kresliti svobodně dle přírody. (Výborně! ve středu.)

Pánové! Pravil jsem, že staly se od r. 1848 mnohé po kusy, jak absolutismu tak i konstitutionalismu, ale všecky nevedly k urovnání státu a k uspokojení národů. Konečně nastoupil Jeho Veličenstvo císař a král náš cestu pravou, cestu historickou, nejvyšším diplomem svým, cestu to, která

zároveň konstituční spolupůsobení lidu a národů při dostavění ústavy co zásadu vyslovuje, zároveň pak ale i skutečně národy v jejich historické individualitě a platnosti pozůstavuje a uznává. Pánové! Jeho Veličenstvo, vznešený architekt, po dal jenom hlavní rysy zamýšlené budovy ústavní, nové to budovy státního práva rakouského; jen *hlavní rysy* pravím, ale ovšem každému dosti znalé a srozumitelné, kdo jich chtěl pochopiti a prováděti v duchu a podle úmyslů vznešeného architekta. Úmysl ten byl stvořiti ústavu organickou a souměrnou, ale též pro všecky národy stejně spravedlivou, všem stejně volnou, všem přirozené vyvinutí přející. (Výborně!) A protož byl také úmysl vznešeného ústavodárce, Jeho Veličenstva, aby národové sami pomáhali při dostavění ústavy; a úmysl tento on též zřetelně vyslovil. Ku provedení díla svého povolal Jeho Veličenstvo po sobě dva stavitele. Ale, pánové, žádný z nich neosvědčil se mistrem; jeden z nich neznal čas, a druhý neznal národy, pro kteréž měli stavěti. (Výborně!) Každý z nich zůstavil nám jen jakési počátky stavby své, kteréž nyní odstraniti se musí, jestliže se ústavní budova dle prvotního spravedlivého úmyslu, dle původního rysu našeho vznešeného architekta dostavěti má. (Výborně!) Ovšem, že i to se nestane bez nářku některých, kteří se v budově, posud nehotové, již ubytovali, sobě v ní pohovili, kteří, zapomínajíce na to, že *část* nemůže nikdy *celkem* býti, domnívali se, že co se jim líbí, chtěj nechtěj všem ostatním se líbiti musí.

První stavitel, jehož Jeho Veličenstvo povolal ke vznešenému dílu, neznal dosti ducha naší doby, neznal obliby času aniž povahy národů; chtěl stavěti, abych tak řekl, ve slohu parukovém; avšak povzbudil proti sobě brzo nevoli všech národů rakouských a musil odstoupiti od díla. I povolal Jeho Veličenstvo druhého stavitele, muže to, o němž se vůbec kladlo, že zná ducha a povahu naší doby. Tento ujal se díla s plnou důvěrou zdaru, ba s nemalým sebevědomím; utvořil si plán stavby své, abych tak řekl, ve slohu modním, neřku-li kasárním (Na pravici, ve středu a z části na levici: Výborně,

výborně! — na levici: Oho!) I domníval se, že ovšem některým národům se stavba jeho líbiti nebude, ale hodlal zlomiti odpor jejich vůlí nevyvratnou a neustupnou. Když dostavěl budovu svou, povolal veškeré národy rakouské, aby se v ní ubytovali. Avšak někteří naprosto nepřišli, jsouce již z předu odstrašeni formou celé budovy; jiní pak přišli, aby vše ohledali, a aby v dobré vůli se přesvědčili, zdali by se budova ta dala přestavěti, zdali by se dala adaptovati ke skutečným potřebám národů. Avšak v krátké době přesvědčili se, že to s touto budovou nikterak nejde; i musili spustiti se té naděje, že by se tu něco opraviti dalo, poučeni jsouce smutnými zkušenostmi učiněnými zde v tomto našem sněmě; i odešli tudíž z této budovy, kterou již napotom považovali, abych tak řekl, spíše za pensylvánské vězení (Výborně! Pohnutí v levo), než za budovu své ústavní svobody. (Výborně!)

Pánové! Pět let práce usilovné, ba práce často násilné přišlo tak na zmar. Odpor národů a nespokojenost jejich neměnily se, ba zmáhaly se neustále; finanční nesnáze říše, nejistota všech poměrů našich vzrůstala; tak stály věci uvnitř. Vláda naše byla přinucena všude úmysly své prováděti mocí, zaváděti stav obležení, udržovati velkou armádu úředníků a druhou armádu vojska, jen aby se systém její udržel a aspoň z části provedl.

S druhé strany, na venek totiž, byl stav naší říše neméně smutný; poněvadž stát byl uvnitř nehotovým a v sobě nesvorným, nemohl vyvíjeti ani na venek té moci a ani té váhy v oboru evropské politiky, jak by bylo podle velikosti jeho mu náleželo; naopak, ve mnohé věci musel se uskrovniti. s míněním svým ustoupiti do pozadí, poněvadž si nemohl troufati, že by měl při všech krocích upřímnou a obecnou podporu národů svých za sebou. Národové vespolek neměli také společného spojidla, neměli spojidla ústavy, neměli hradby bytu svého, za kterou by byli chtěli a mohli vystavěti bezpečný stánek života svého a hájiti se vespolek pro případ možného útoku sousedů našich od jihu a snad, pánové, i od severu.

(Výborně!) Věru, musím říci, že jen Bůh, ať nedím ono staré, již ve přísloví vešlé štěstí Rakouska, zachránily nás, že nám v těch poměrech nehotových, v této nesvornosti národův, způsobené systémem centralisačním, nebylo podstoupiti boj s některým nepřítelem mocným. Mohlať to býti pro říši naši záhuba!

Avšak kdyby v těchto poměrech aspoň někde byla svítila naděje nějakého polepšení; ale ani takové nikde nebylo. Byloť dokázáno zkušeností pěti let, že se dílo ústavy nezdařilo, byloť patrno, že tato na věky věkův nebude přijata ode všech národů rakouských za společný byt a zákon základní.

Pánové! Někteří ovšem domnívali se také, že chyba a příčina nezdaru neleží v samé ústavě Rakouska; že ústava je sice výborná, ale že stavitel její nehodí se za správce jejího, že by bylo lépe povolati muže jiného, kterýž by věc lépe spravoval. Pánové! Mně se zdá skutečně podivuhodné, jak se může někdo domýšleti, že by jiný dovedl lépe vládnouti s touto ústavou, nežli sám tvůrce a otec její, který zajisté znal nejlépe všecky síly, všecky zpruže a přístroje její. Pánové! Žádný zajisté byl by nedovedl ústavu tuto lépe v život uvésti než tvůrce a otec její sám, kterýž ji hájil s celou tou láskou, důmyslností a vroucností, které jsou jedině rodiče pro své dítky schopni, a kterouž on vskutku hájil s důmyslem nemalým, vůlí vytrvalou a sebevědomím neobyčejným. Pánové! Po celý čas systému Schmerlingova bojovali jsme proti centralisačním snahám jeho, a jestliže pronesu tuto o něm svědectví, myslím, že bude nepodezřelé. Neváhám vysloviti, že všecky ty, kteříž se na tohoto muže třeli, a kteříž naň volali: „Ôte-toi, que je m'y mette!“ že všecky ty on o celou hlavu přesahoval. (Nepokoj.) Nikoliv, pánové, jestliže ústava tato se nezdařila, nebyl vinen toho jen správce její, vina ležela v samém základě a jádře jejím.

Nyní již se ukázalo zjevně, že se dílo to, na vzdor těm pětiletým násilným snahám, nepodařilo; ba už sami nejhor-

livější přívrženci této ústavy začali v posledních dobách mluviti o tom, že potřebuje opravy, ano mnozí pravili, že jest potřebí hledati vyrovnání s národy, jestli ne se všemi národy, aspoň s jedním národem. Ovšem že vždycky pamatovali při tom jen na ten národ, o němž myslili, že se nedá k ústavě té přinutit; o ostatních myslili, že je přinutí. (Výborně!) Když takto věci stály, a když i sami nejdůvěrnější přátelé této ústavy pravili, že potřebuje opravy a že srozumění-se s národy je nutno, nezbývalo Jeho Veličenstvu, císaři a králi našemu, než skončiti tento stav nejistoty a vytrhnouti říši z toho nebezpečenství, kteréž, jak praví sám v nejvyšším manifestu svém, hrozilo všem ústavním poměrům celé říše. I pokládal císař sám zakročení své za povinnost svou panovnickou, neboť praví v nejvyšším manifestu výslovně: „Moje povinnost panovnická nedopouští toho, abych déle přihlížel k věci, která jest překážkou, že úmysl můj, aby volný život ústavní se vyvinul, nestává se skutkem, a která postavení státu a práva všech národů přivádí v nebezpečenství.“ Pánové! Jeho Veličenstvo poznal zároveň a vyslovil také v nejvyšším manifestu svém hlavní příčinu, proč se dílo ústavní, předešlou vládou započaté, nezdařilo. On poznal, že hlavní příčina toho byla: odchýlení-se od liberálních zásad nejvyššího diplomu, hlavně pak od té zásady, že ústavní poměry rakouské mají se utvořiti spolupůsobením národův, že tito sami mají být k tomu povoláni!

Hle, pánové, právě toto spolupůsobení národův, to oprávněné jejich a svobodné jejich sebeurčení, to jest to veliké, drahocenné právo, kteréž Jeho Veličenstvo císař a král v nejvyšším diplomu svém národům svým zaručil. A proti tomuto nejvyššímu právu národů rakouských se ministr Schmerling prohřešil (Výborně!), a v tom hříchu, pánové, spočívá příčina, že se dílo jeho nezdařilo. (Výborně.) Když takto věci se ukázaly, vrátila se vláda konečně k prvotní, pravé cestě. A mocnář náš sám nyní svolává národy své, aby spolupůsobením svým, aby vlastenectvím svým a zralou radou svou přispěli k organickému zbudování ústavy rakouské.

Pánové! Ptám se Vás, zdaliž může býti pro národy ra-ouské práva *drahocennějšího*, než právě toto právo, které nám sař udělil, abychom poměry své statoprávní, abychom ústa-ı říše mohli upraviti a utvořiti, srozuměvše se mezi sebou, odle přání svého, podle potřeb svých, podle vlastní moudro-;i své. Pánové! co je *liberálnějšího* na světě, než dáti všem dem, všem národům právo volnosti dle volného sebeurčení, ovoliti, aby si věci zřídili tak, jak jich sami potřebují, jak) za nutné uznávají? A hle! ničím neobmezil Jeho Veli-ənstvo národy své, než šetřením *legitimního* práva, zacho-áním jednoty a mocnosti říše. (Výborně!) Pánové! co je *:átnicky moudřejšího,* než zříditi ústavu podle potřeby a po-le uznání samých národův, jejichž štěstí, jejichž blaho na í založiti se má? Pánové! co je *spravedlivějšího,* než dáti aždému národu stejné právo a uznati hlas každého králov-tví za stejně závažný? (Výborně!)

Pánové! věru vznešenějších, moudřejších a svobodo-ıyslnějších slov posavade žádný mocnář nepromluvil k ná-ɔdům svým (Výborně! Sláva!), a žádný jim neosvědčil větší ůvěru, žádný větší upřímnost. Ba zajisté nemohl ani nikdo ɜvědčiti důvěru větší než císař a král náš, kterýž si troufal ɗevzdati osudy celé říše, osudy své vlastní dynastie do věr-ých rukou národů svých. Pánové, ve vznešené upřímnosti své raví mocnář náš k nám: „Cesty, jimiž rádcové moji kráčeli, teříž posud upravovali osudy říše mé, nebyly šťastné a ravé, ony nevedly národy mé ke spokojenosti. Nuže tedy, ıilí národové moji, já vám otvírám dráhu svobodnou, vstupte a ni, srozumějte se mezi sebou, duchem smířlivým svým leďte postaviti si tu budovu, ve které chcete přebývati, níž chcete a máte býti šťastnými."

Krásná ta slova mocnářova připomínají mi slova něme-kého básníka, kterýž praví: „Man muß ihn selber bauen, den ›immel, d'ran man glauben soll."

Pánové! Manifest císařský ovšem nedává žádnému ná-ɔdu *privilegium*. Jestliže tedy některý národ hledá v mani-ːstu císařském výhod nějakých pro sebe, hledá-li v něm

privilegium, hledá-li, kterak by mohl nabyti panství nebo přemoci nad jinými: pak jich v nejvyšším manifestu ovšem nenajde. (Výborně!) Který národ však hledá upřímně jediné rovné právo s jinými, který hledá jen svobodné sebeurčení, jen ohradu práv vlastních a svobodu: ten najde v manifestu císařském záruku všech práv svých a *všech přání* svých. (Výborně.)

Pánové! Jest to přesvědčení moje, že celý národ český ve všech zemích koruny české s pravým nadšením přijal vznešená slova Jeho Veličenstva, a že skutečně má také proč vysloviti potěšení své a vděčnost svou. Pánové! Já však mám též za to, že veškeré obyvatelstvo tohoto království Českého bez rozdílu národnosti má příčinu vděčnu býti Jeho Veličenstvu, že navrátil zemi naší zase širší autonomii, a že historické právo tohoto království našeho opět tak slavně uznal a zaručil. (Výborně!) Avšak, pánové, netoliko království České, netoliko země koruny České mají příčinu vděčny býti Jeho Veličenstvu. Též jiné země mají toho povinnost. Já spatřuji v manifestu císařském veliký skutek, skutek vznešený a svobodomyslný, kterým Rakousko navráceno bylo národům svým; neboť již od nynějška nebude Rakousko a ústava jeho pouhou stvůrou oktrojírky nějaké, aniž stvůrou absolutní vůle; odtud bude ústava stvořením spojené svobodné vůle všech národů rakouských. (Výborně.)

Jakkoli nejsme stejného plemene a stejného původu, můžeme přece vespolek se dorozuměti o nejdůležitějších, nám všem společných zájmech celé říše, můžeme v jedné ústřední radě shodovati se pro dnešek i na budoucnost o všech těch a takových otázkách, a tak shodou svou a jednotou svou povznésti opět jednotu a vážnost říše na venek.

Uvnitř pak každý z nás národů budiž o sobě; neboť ve bližším statoprávním kruhu svém bude moci nejlépe vyhledávati a pěstovati bližší zájmy své a prospěchy své, tak může pracovati na vzdělání a blahobytu svém cestou, kterou každý sám za nejlepší uzná. V autonomii své nebudou již jedni vázáni druhými, kteří snad mají potřeby a směry od

ich rozličné. Tak každý z národů historických, zůstaven sám ıbě, bude moci pracovati celou chutí a silou a bude moci ıjíti ve šlechetný zápas pokroku s jinými. Pak každý z nás ůže se osvědčiti, kolik vlastní záslahou přičinil k své blaže-ısti a svému blahobytu, a kolik z vlastního ducha přispěl společnému kapitálu celého člověčenstva. (Výborně! ve ředu.)

Nuže pánové, kdo v takovém zápase a závodění šlechet-m a svobodném ze všech národů ukáže největší schopnost, jvětší moudrost a sílu, toho hlas zajisté bude míti největší hu mezi námi, jakož mezi muži svobodnými ač sobě rov-mi přece vždy některý věhlasem, vůlí a povahou vynika-í vévodí a věci k cíli vede a spravuje. Tak stane se zajisté irozeně i mezi spojenými národy rakouskými: ten, kterýž de vynikati mezi námi větším vzděláním, duchem a větší litickou moudrostí, větší silou, energií a vůlí, bude přiro-ıě provozovati jakousi hegemonii; ale, pánové, hegemonie :ová nesmí se zakládati *v institucích*, nesmí se žádati co ıvo, nesmí se zakládati v privilegiích některého národa, avou zaručených. Schopnost, dělnost a síla není ani ně-rým lidem, ani některým národům udělena výhradně nebo y stejně, vzrůstají zajisté nebo klesají a přicházejí od něch ke druhým.

Bude-li teda platiti mezi námi hegemonie jen taková, rá připadá vždy každému, kdo má větší moudrost a vy-á vznešenou povahou: pak, pánové, snažení takové ná-u německému zazlívati nebudeme, alebrž mu budeme o s největší upřímností srdce přáti. (Výborně! ve středu.)

o to nám jde, pánové, aby v rakouské ústavě na příští ylo žádného privilegia, žádného falešného volebního řádu borně! ve středu), aby nebylo žádných institucí nehisto-:ých, nově stvořených a vymyšlených schválně jen k tomu, národ některý panoval nad jiným.

My, pánové, nechceme nic jiného, než aby světlo a pro-a ke šlechetnému kulturnímu zápasu národů rakouských, světlo a prostora, pravím, byly stejně mezi nás roz-

děleny, aby se nikomu neodnímala a neobmezovala ta síla, kteráž mu je přirozená, a aby se též nikomu nedávala uměle síla a výhoda, která neleží v poměrech jeho přirozených. (Výborně! ve středu.)

K takovému šlechetnému zápasu, k takovému spolupůsobení, smířlivému a svornému to spolupůsobení všech národů, zve nás vznešený mocnář všechny, zve všechny národy stejně. Pánové! Se všech stran říše rakouské ozývají se hlasové a praví, že ochotně chtějí vstoupiti na dráhu svobodnou, kterouž nám šlechetný mocnář všem vykázal.

Avšak s žalostí musím pozorovati, že jedině ve středu říše jeví se nechuť ke srozumění, k nastoupení této dráhy; neb tam neustále ještě touží po oktrojírce, jako Israelité, když vyšli na poušť, hledajíce zemi zaslíbenou, kde by sloužiti mohli svobodně pravému Bohu (Výborně!), tak i tam někteří nepřestávají ohlížeti se ještě po hrncích masa egyptské poroby. Pánové! Já nechci žalovati na nikoho, řeč moje nese se ke smíření a srozumění; ale tajiti toho sobě nemůžeme, že právě ti malí sněmové rakouští, ve kterých buď již dle přirozených jejich poměrů a dle práva, anebo umělým volebním řádem převládá živel německý, že právě tito s nechutí a s odporem se odvracují od srozumění národů. Tam neustále jen volají, aby se opět jen prostě obnovila ústava zavedená patentem únorovým, kdežto přece pětiletá zkušenost zjevně a nevyvratně dokázala, že na těch základech poměry říše urovnati nelze (Výborně!), že veliká většina rakouských národů ji pokládá za útok na svou historickou individualitu, na svou autonomii a historická práva svá, a že by se snad spíše Rakousko rozpadlo, než by se na těchto únorových základech ústava říše spořádati mohla konečně a pro všecky doby. (Výborně!)

Když takto jediný živel německý, jediný v celé říši tak usilovně o zachování patentu únorového se zasazuje, nemusíme-li již z toho my ostatní národové všickni souditi, že jemu v něm dána jest nějaká výhoda, jakési privilegium a poměry tak zvláště příznivé, že těmi poměry hodlá opano

vati jiné národy, že těmi výhodami chce sobě dobyti hegemonie nad jinými národy. Já, pánové, jsem pravil, že ku *přirozené* hegemonii, která se zakládá ve převaze ducha, vzdělanosti, síly a vůle, milerádi se přiznáváme a ji sousedům přejeme, ale *privilegia* nechceme; my nechceme institucí takových, které zavádějí hegemonii neoprávněnou a nepřirozenou a ji i zákonem zaručují.

Já myslím, že můžeme skutečně appellovati k loyalnosti německého národa, aby tak loyalně jako všickni ostatní národové říše přijal situaci danou, situaci, kterou utvořil vznešený mocnář náš, aby jsa vědom své síly, s nimi se pustil v závod šlechetný při stejném rozdělení prostory a světla. A zajisté, že toho nebude litovati ani pykati na věky. Věru, kdyby appellace naše k jeho citu práva byla bez účinku, musili bychom toho litovati, že národ německý netroufá si obstáti tam, kde není pro něho privilegium zařízeno (Oho!); věru nesloužilo by to ke cti národu tak váženému, tak velikému, kdyby si netroufal rovnou zbraní a při rovném právu vedle bratrů a sousedů svých obstáti a nedovedl obhajovati vše to, co mu dle práva přísluší.

Pánové! Národ tak mocný a vzdělaný, národ tak veliký, jako jest německý, nepotřebuje se věru báti rovnoprávnosti; vždyť krom toho tato část jeho, která jest obsažena v mocnářství Rakouském, má kulturní spojení s celým velikým Německem, s celým tím národem, který vyniká takovou mocí a četností, tolikerými vzácnými dary ducha a povahy; s národem, který má literaturu takřka nejbohatší na světě, vědu tak slavně vyvinutou; s národem, jehož synové v říši naší mají vzdělání literárné, umělecké, obchodní a průmyslové v takové míře, že jiné národy v Rakousku v tom namnoze předčívají. A pánové, při všech těchto okolnostech, při všech těchto vlastnostech i výhodách netroufal by si národ německý státi na rovné půdě s jinými národy rakouskými? Netroufal by si obstáti bez privilegií? Pánové! Kdyby se komu z něho nějaká křivda státi měla, zajisté bude tu hned výkřik bolesti — někteří jsou krom toho k tomu až příliš ochotni — bude

hned voláno o pomoc z Německa. Pánové! Utiskování národu německého nikomu zajisté na mysl nepřišlo, a byla by to malomyslnost nechvalná u národu tak velkého, vzdělaného a ve mnohém ohledu výtečného, kdyby, jak jsem již pravil, sobě netroufal obstáti na rovni s národy menšími, a kdyby se obával, že jakékoliv právo jeho bude moci býti utlačováno v poměrech *ústavních*, kde autonomie se provádí opravdu a to v zemi, v okresech i v obci, kde tedy svou individualitu a svobodný vývoj její může vždy a všude všemi prostředky zastávati a ku platnosti přiváděti. Když dráha dorozumění jest přiměřena a vítána všem jiným národům, když i menší kmenové nebojí se vstoupiti v zápas svobodný: jak by tento jediný národ mohl býti tak neochotný a nesmířlivý, na škodu říše, aby nechtěl vstoupiti do vyjednávání svobodného a shodnouti se s jinými?

Praví se nám, pánové, že svoboda, že celistvost utrpěly by zavedením řádů historických a autonomie zemské. Pánové! Námitka tato zdá se mi věru velice slabá a nepodstatná. Což nevidíme podobných poměrů v Severní Americe? Nevidíme podobných poměrů ve Švýcařích? A zda-li tyto země nepokračují v blahobytu materialním a duševním? Anebo jest tam nedostatek svobody? Anebo slyšíme odtamtud stesky pro utiskování národností? A co v těchto zemích jest tak krásným skutkem, proč by to i u nás skutkem se státi nemohlo, když vznešený císař učinil sám initiativu a chce sám všechny vésti cestou srozumění?

Namítá se ovšem a bude se namítati ode mnohých, že usrozumění toto jest těžké a že nepovede k cíli. Já zas pravím, že pevná vůlę těžkosti přemáhá. a proti *těžkosti* jest pomoc v *nutnosti*. A já vidím, že je zde dvojí nutnost, především nutnost pro říši a vládu, aby srozuměla se s národy svými, nutnost pro národy, aby zachovali říši Rakouskou. (Bravo! Výborně!) Pánové, jak věci nyní stojí, všichni cítíme a uznáváme, že bez dobrovolného spolupůsobení a bez dobrovolné svobodné podpory národů svých říše naše na dlouho obstáti nemůže. Jen jestli se nám podaří smířiti se, dáti

říši ústavu takovou, která zaručuje všem národům jejím státní právo, jich národnost a individualitu, a která spravedlivostí svou učiní je spokojenými: pak bude říše spasena, pak bude neotřesnou; pak ovšem bude moci vláda postupovati i na venek jinak než posud, pak bude moci směle redukovati armádu, pak může redukovati i armádu úředníkův, neboť srdce a láska národův bude nejlepším štítem jak ústavy tak i zákona a říše. (Výborně!) Jestli by se ale nepodařilo nesmířitelný posud odpor národův ukojiti, pak se musí říše neustále držeti jen pomocí mnoha úřadův a pomocí velké armády, a tím konečně přijíti k finanční záhubě.

S druhé strany, pánové, mám za to, že Rakousko jest nevyhnutelnou potřebou národů svých. Celá věc zakládá se na tom, zdali má říše Rakouská světo-historický úkol nějaký; neb jen má-li takovýto, pak má i právo bytu, pak najde sama o sobě sílu k zachování žití svého. Pánové, já myslím, že říše Rakouská není pouhá nahodilá skupenina národů svázaných vespolek snad toliko společnou dynastií, jsem přesvědčen, že má vznešenější úkol. Světo-historický úkol tento jesti ten, spojovati všecky ty menší národy, osídlené okolo Karpat a údolí dunajského, v jeden celek, aby proti aggressi kolossů sousedních uhájili svou bytost, svou individualitu, a společným snažením každý podle individuality své mohli se nésti k nejvznešenějším úkolům člověčenstva. (Výborně!) Tento úkol pokládám za životní úkol Rakouska, za jeho duši; a ten mu také dodává a dodá na věky věkův životní sílu, právo bytu, to, co jmenujeme raison d'être. To, pánové, my všickni národové, zvláště my menší v plné míře cítíme; my všickni cítíme a víme, že nám je Rakousko nutnou potřebou k zachování vlastní existence naší; a proto jsme odhodláni, Jeho Veličenstvo na té dráze, kterou nastoupil, podporovati celou silou ducha a s celou upřímností srdce. (Výborně!)

Nemá li však Rakousko takového světo-historického úkolu: pak se rozpadne i kromě všech snažení našich, pak ho neudrží žádné oktrojování, žádná únorovka; pak ho neudrží

žádný absolutismus, ani železný kruh bodáků; všecko snažení bude marné. Kdo však má víru ve světo-historický úkol Rakouska, ten musí také věřiti, že v rozhodné této době také prostředky jeho zachování se najdou v srdci našem a ve hlavě a vůli naší. (Výborně!)

Já, pánové, aspoň nemohu věřiti, že by národové rakouští, a že by jmenovitě národ uherský neměl porozuměti v této důležité době, jak velice jemu na zachování Rakouska a na zachování jeho jednoty záleží, že by národové všickni neměli uznání a rozum z toho, co jejich dobro káže, a že by se odvraceli od té cesty srozumění, kterou tak svobodomyslně nám císař sám otevřel, s myslí nebratrskou, s nevděkem a s nedůvěrou. Zvláště pak mnoho na tom záleží, co učiní království České, ježto velikým počtem obyvatelstva svého i bohatstvím svým, slovem celou materialní váhou svou, jakož i svou vzdělaností a svým historickým právem zaujímá zajisté první místo mezi zeměmi a národy rakouskými aspoň vedle království Uherského.

Pánové! Budeme-li my všickni, totiž celé království České, státi svorně a co jeden muž o zachování říše, a budeme-li upřímně podporovati šlechetné snahy našeho mocnáře o srozumění: pak zajisté budeme moci přispěti více, než kterýkoliv jiný národ, aby se ústavní zřízení Rakouska ve formě organické a spolu se svolením všech národů skutečně zdařilo. Pánové, my ale máme také povinnost, přičiniti se o to celou váhou a celým morálním vlivem, kteráž přísluší slavné a veliké zemi této, aby v této rozhodné době snahy překračující pravé meze, snahy to neoprávněné, které by křivdily nemírností svou jednotě a moci říše, nepřišly k platnosti a neprovedly moc svou, a aby pomocí naší potřebná jednota říše a mocnost její na venek se zachovala. Pánové, ta povinnost je uložena, abych tak řekl, historií naší oběma kmenům tohoto království stejně, a bylo by to žalostné, kdyby nesvorností svou Čechové – rozumím zde Čechy obojí národnosti — kdyby v rozhodné této dobé, nechtěli podporovati císaře a

krále svého, a kdyby naší vinou toto velké předůležité dílo srozumění se národův se nezdařilo. (Výborně!)

Pánové! Nezdaří-li se dílo touto cestou — na starou cestu patentu únorového se Rakousko více nevrátí. (Výborně!)

Pánové! Rakousko, nezdaří-li se toto dílo, ještě nezahyne; pak ale ujme se ho snad absolutismus, anebo pak násilí ujme se díla toho a bude se zasazovati jednostranně o ten úkol, který srozuměním národů nemohl se dosíci. (Výborně!) Pak ale, pánové, pak nebude tím dosažen mír mezi národy, pak bude se Rakousko svíjeti snad na dlouho ve sporech trapných, ne-li v bolestech smrtelných a ve válkách občanských. Bůh nás uchovej osudů takových, Bůh nás uchovej především, abychom je nesvorností svou nezavinili!

Protož, pánové, v rozhodné této době jest povinností svatou pro nás, neodpírati podpory své králi našemu k dílu srozumění a smíření! To vyslovuje adressa jasně a rázně, a protož hlasuji pro celou adressu. (Výborně! Hlučná pochvala.)

Tuhý byl řečnický zápas s obou stran. Se strany centralistické mluvili poslanci Hasner, Sadil, Brinz, hr. Hartig, Herbst, Plener, a jako generální řečník Tašek; se strany federalistické hr. Clam-Martinic, Zeithammer, hr. Albert Nostic, Klaudy, Sladkovský, a jako generální řečník Trojan. Správce místodržitelstva hr. Lažanský ohlašoval jakožto úmysl vlády úplnou samosprávu v obci, v okresu i v zemi. Po skončeném povšechném rokování hlasovalo se o návrhu Plenerově, aby se přes adressu přešlo k dennímu pořádku, kterýž zavržen byl 118 hlasy proti 97 hlasům. Po skvělé řeči zpravodajově bylo ještě krátké rokování podrobné, při němž němečtí poslanci ze sněmovny se vytráceli, a adressa byla přijata ve druhém i třetím čtení. Schůze tato trvala 8 hodin.

Když dne 14. prosince byla v poradě osnova zákona o dalším provádění vyvazení pozemků, dr. Rieger podporoval návrh, aby podmínkou výkupu bylo obapolné dohodnutí obou stran, oprávněné i povinné; kterýžto však návrh, učiněný hr. Lvem Thunem, byl většinou zavržen.

Ve 12. schůzi dne 19. prosince sněm jednal o petici obce Kynžvartské, aby tamějším *pohořelcům* poskytla se nezúročitelná záloha z fondu zemského; kommisse petiční činila návrh odmítavý s tím odůvodněním, že sice by takové žádosti se množily a fond zemský nestačil by dávati zálohy. Naproti tomu poslanci Limbeck a Wucherer dovolávali se útrpnosti sněmovny. Dr. Rieger promluvil takto (n. Sten. XII. 6):

Jest to vždy na pováženou, pánové, dovolávati se soucitu a útrpnosti v záležitostech zákonodárství, kdež rozhodovati má jediné chladné uvažování práva a prospěšnost. Pánové, zkušenosti našeho sněmu mohly nás již poučiti, že takovéto appellace nevedou vždy na pravou cestu.

My usnesli jsme se pro ulevení bídě stavěti silnice; učinili jsme to v tom nejšlechetnějším úmyslu, abychom tím podporovali obyvatelstvo průmyslem se živící, kteréž trpělo tehda tím, že obchod vázl následkem krise bavlněné; my jsme za tím účelem vydali značné summy. Pánové! Dle mého přesvědčení — a já byl v tom postavení, že jsem mohl s dostatek přehlédnouti výsledky, jakých tím docíleno, — učinili jsme tím kroky chybné: my jsme tím krajiny, kteréž již beztoho trpěly nouzí, přinutili k výlohám na stavbu nových silnic, poněvadž jsme jim povolili jen $^1/_2$ aneb $^1/_3$ subvence. My jsme je přinutili stavěti náhle dvě až tři silnice najednou. Lidem bídu trpícím, kterým se takto chtělo pomoci, nebyla tím poskytnuta podpora, poněvadž se v praxi ukázalo, že byli neschopni k této práci, již by byli konati museli, že se jim k tomu nedostávalo tělesné síly. Opatření to nemělo žádného jiného výsledku, než ten, že povoláni byli z jiných krajin řádní a statní dělníci, kteří silnice postavili, a že tak ono obyvatelstvo bídu trpící bylo obtíženo většími přirážkami. Uvádím to jen na doklad, že se v záležitostech zákonodárných nemáme spravovati pouhým citem.

Co se týče případu, jejž máme před sebou, tož jest každému myslícímu člověku zřejmo, že jest to čin ohromných důsledků, vysloví-li se zásada, že pohořelí jakéhokoli místa mají nároky na podporu a zálohu ze zemského fondu; tím se, abych tak řekl, zemský fond dává v nebezpečí záhuby.

boť uvažme jen, jaké byly požáry letošního roku, při nichž ecky ty úkazy, kteréž uváděli oba páni řečníci přede mnou, skytovaly se stejnou, ba ještě větší měrou, tak že by dočná místa měla při nejmenším totéž právo na takovouto dporu a zálohu ze zemského fondu. Pánové! Nikdy a nijak mohl by fond zemský postačiti všem podobným nárokům. ť bylo by již mnohem lépe, zavésti všeobecné pojišťování mské (Bravo!) a ustanoviti, že každý musí snášeti přirážku, kteréž přirážky pak mají býti podporováni pohořelí v celé ni. Nemyslím, že byste, pánové, všichni přistoupiti chtěli přání tomu; ano já soudím, že bude asi lépe, zůstaviti věci svépomoci a samočinnosti jednotlivců.

V tomto případě pak musíme především míti na paměti, by takovými podporami povstalo veliké nebezpečí pro fond nský, a zároveň veliké obtížení poplatníků, a že konečně náme k tomu také práva; neboť k takovým úkolům nebyla nskému fondu patrně slavným sněmem žádná dotace poolena, a k takovýmto účelům neplatili také poplatníci ně.

Sněm po zavržení jiných návrhů přijal návrh kommisse na ítnutí petice.

V oné době byl dr. Rieger co člen výboru zemského refetem pro záležitosti kommunikací zemských, kterýž odbor orgaval a všestranně zvelebiti se snažil. Jedním z předních přání . Riegra v oněch letech bylo také to, aby království České o vedlo péči o zřízení aspoň hlavních tratí *železničních*, a tyto vystavělo vlastním nákladem. Tehda ještě převládalo ění, že stát nebo země nemůže dobře a lacině administrovati znice, a že tato činnost národohospodářská musí se zůstaviti kurrenci kapitalistův. Tito uchopili se věci ovšem za podpory ralistické a německo-svobodomyslné strany jim příznivé velmi odně, ovšem s velikým prospěchem pro své kapsy, ale často k nemalé škodě státu i obecenstva. Zakládány některé dráhy ledu na prospěchy soukromníků, dráhy nesoustavné, kteréž pak staly nevýnosnými, nemocnými a musily býti na útraty sanirovány, ano z části i opuštěny. Tím nastala reakce nění veřejném o drahách; a ti sami sněmovníci, kteří dříve acovali návrhy Riegrovy o zřízení drah zemských, stali se

vášnivými zástupci soustavy sestatňovací. Dráhy, jež dle tehdejšího návrhu Riegrova měla postaviti země, byly od té doby namnoze od kapitalistův postaveny, náležejí mezi nejvýnosnější a posloužily znamenitě k obohacení podnikatelů. Myšlénky své o té věci uložil Rieger v návrzích, jež ve 12. sněmovní schůzi dne 19. prosince jakožto zpravodaj výboru zemského a zároveň sněmovní kommisse k tomu zřízené přednášel a hájil. Na základě zkušeností nabytých od té doby lze nyní posouditi, pokud návrhy jeho byly pravé. (Č. a n. Sten. XII. 10—17.)

Slavný sněme! Předstupuji před vás tentokrát ne tak co zpravodaj zemského výboru, nýbrž hlavně co zpravodaj kommisse ustanovené k vyšetření záležitosti železničné v Čechách.

Návrh této kommisse jest následující:

I. Slavný sněm račiž usnésti se, dle §. 19 ústavy zemské učiniti návrh, aby se cestou zákonodárství říšského uzavřelo:

a) že §. 8. zákona o koncessích na železnice nemá míti více platnosti vzhledem oněch drah, jimžto zastupitelstvo říšské žádné subvence neposkytuje, a kteréž jednotlivé země říše buď samy staví nebo z důchodů zemských spůsobem jakýmkoli podporují, a že si může napotom vyhraditi právo nápadu na dráhu ona země, kteráž jí podporu udílí;

b) že se všecky nové železnice, ježto se v mocnářství buď od zemí nebo od soukromých podnikatelův stavěti budou, mají sprostiti daně z příjmů a z výdělků na 15 let od otevření dráhy.

II. Slavný sněm račiž se usnésti, že vyslovuje ochotnost svou, podporovati jisté zemi důležité linie železnic z důchodů zemských, že však nemíní ustanoviti snad spůsobem určitým a nezměnitelným síť železnic, anobrž zůstaviti bližší o ní určení až po řádném prozkoumání všelikých poměrův obchodu a výroby, a sice na tu dobu, kdežto se k stavbě jisté linie skutkem bude míti přikročiti, anebo kde nějaké podniknutí o podporu nebo subvenci zemskou žádati bude.

III. Vyhradiv si další usnesení a chtě tudíž dopřáti potřebné volnosti jak působení pozdějších poměrův, tak i ohledům a přáním samých podnikatelů železnic, vyslovuje se slavný sněm, že zvláště následující, avšak jen všeobecným

ıpůsobem vytknuté směry železnic k doplnění rationální sítě ' zemi za důležité pokládá a dostavění jich ve případě z dů-:hodů zemských podporovati míní.

1. Stavbu železnice jižními Čechy pro přímé spojení 'rahy s Vídní.

2. Spojení této linie s Budějovicemi.

3. Železnici, kteráž by vycházejíc od jižní dráhy Pražsko-'ídeňské, šla přes Budějovice a Plzeň ke Karlovým Varům ebo k Chebu.

4. Dráhu v severozápadních Čechách podél Rudohoří pro ›ojení Chebu se severní drahou státní.

5. Přímou dráhu z Prahy do severních Čech směrem 'es Českou Lípu, kteráž by se křižovala zároveň s železnicí ralupsko-Turnovskou.

6. Dráhu od Ústí nad Labem nebo z Děčína nebo z ji-:ho přiměřeného punktu severní státní dráhy k České Lípě 'o spojení se Žitavou neb Libavou saskou.

7. Dráhu jdoucí jihovýchodními Čechy směrem od Par-.bic k Jihlavě s odvětvím jdoucím k Budějovicům.

8. Přímou dráhu z Prahy přes Rakovník ke Karlovým .rům a k Chebu, se větví jdoucí k Chomútovu a hranicím ;kým.

9. Dráhu spojující nádraží Smíchovské s nádražím státní íhy v Praze.

Vyhlásiv takto řečené linie železnic, ve směru jich po-chně udaném, za potřebné k doplnění rationální síti želez- v Čechách, nechce tím slavný sněm ani pořádek hodnosti ı vzhledem na důležitost jich ustanoviti, aniž snad jiných jektův, při nichž by se dala dokázati vynikající důležitost obchod zemský nebo pro zvelebení výroby zemské, od pory z důchodův zemských vyloučiti. Zároveň vyhražuje ě sněm další uzavření vzhledem k podporování železnictví ›mi a od země vůbec, a vzhledem podporování jistých za řebné uznaných linií zvláště, jak co do času, kdy se stavba íti má, tak vzhledem modality podpory od případu ku ›adu.

IV. Kdykoli by se nalezli a hlásili podnikatelé na stavby některé dráhy, ukládá se výboru zemskému, aby s nimi vyjednával o spůsobě podpory, jižto z důchodův zemských vyhledávají, a aby pro každý případ sněmu zprávu podal a návrhy učinil.

V. Jakmile by výbor zemský uzavřel navrhnouti slavnému sněmu subventionování některé dráhy, má to oznámiti ministerstvu a ptáti se ho, chce-li samo subventionování téže dráhy co dráhy státní u říšské rady buď právě sněmující, nebo nejprve příští navrhnouti. Totéž má učiniti výbor zemský, kdykoli by se usnesl na tom, že navrhne sněmu, by stavbu některé dráhy podnikl sám.

VI. Dále ukládá se výboru zemskému, aby pro vypátrání a ustanovení nejpřiměřenější trati pro linie železnic svrchu ku provedení schválené dal konati postupně potřebná statistická a technická vyšetřování na náklad zemský, a aby pak vzhledem k času, jakož i vzhledem k spůsobu, jakým by se která dráha podniknouti měla, slavnému sněmu ve příštím zasedání zprávu podal a návrhy předložil. K tomu cíli smí výbor zemský buď ze příjmův běžných nebo zálohou z hotovosti fondův vydati až do 15.000 zl.

VII. Vedle řečených linií uznává se za důležité k doplnění rationální síti železnic prodloužení dráhy Pardubicko-Liberecké větví Jaroměřskou až do ložisk uhlí u Žacléře a u Waldenburka ve Slezsku, a uzavírá se žádati vysokou vládu za to, aby překážky, ježto se tomuto spojení železnic posud v cestu staví, cestou mezinárodní co možná nejrychleji odstranila.

VIII. Uváživ, že stavění železnic v zemi rozličnými spůsoby podporovati se může, a že se podle okolnosti brzy jeden, brzy druhý spůsob za výhodnější pro zem osvědčiti může: uváživ dále, že podle poměrův na jedné straně podniknutí stavby od země samé za spůsob zvláště výhodný a chvalitebný ukázati se může, podle poměrův zase že prospěšnější uznáno býti může: a) zaručení úrokův od obmezeného kapitálu stavebního, b) zaručení hrubého výnosu z míle, c) zaručení prio-

ní výpůjčky pro některý podnik železničný, d) přímé uzavení výpůjčky na železnice skrze zemi a postoupení jí v ruce podnikatelstva železnice na podpůrství dráhy, e) postupné moření kapitálu od země atd. — uzavírá slavný sněm: neoliti žádný z řečených spůsobů podpory výhradně, aniž který vyloučiti, ale zachovati si konečné ustanovení a zvolení toho neb onoho prostředku podpory pro případ skutečný na základě porad a usnesení buď zemského výboru nebo zvláštních kommissí svých a na základě návrhův od nich o tom učiněných.

(Čte tytéž návrhy po německu a pokračuje německy:) Pánové! To jsou návrhy, kteréž jménem železniční kommisse, zvolené lonského roku slavným sněmem, jest mi předložiti slavnému sněmu, aby se o nich usnesl.

Pánové, předmět, o nějž se jedná, jest zvláštní. Ve přítomném případě nemůže se jednati o předlohu zákona, abych tak řekl, v paragrafy uvedenou. Jedná se o všeobecné, národo-hospodářské a veledůležité podniknutí, celé země se dotýkající; jde o to, kterak chce slavný sněm si počínati v této záležitosti.

Vzpomínám si, že první návrh v této příčině podán byl již před třemi roky tehdejším poslancem panem Edvardem Strachem a 26 soudruhy. Následkem toho byla slavným sněmem sestavena kommisse, kteráž měla o předmětu tom porady dlouhé a obšírné; a jakož vyslovuje se o tom zpráva sepsaná poslancem Strachem, pracovala kommisse s velikým úsilím ve mnohých sezeních, někdy i noci obětujíc. V zasedání na to příštím nedošlo ku přednešení této zprávy, nýbrž bylo usnešeno odkázati věc zemskému výboru k novým úradám předběžným.

Zemský výbor ujal se záležitostí té opravdově a myslil, že nejlépe věci prospěje. když svolá anketní kommissi znalců, kteréž by záležitost ta byla předložena ku předběžné úradě. Této kommissi bylo předloženo několik otázek, aby je zodpovídala a mínění své o nich pronesla; a sice otázky tyto:

1. Kterých železnic je zapotřebí v obzvláštním zájmu země k doplnění železniční síti, a kterých míst mají se

jednotlivé dráhy dotknouti ku prospěchu obchodu a průmyslu?

2. V jakém postupu mají se ustanovené nové železnice po řadě prováděti?

3. Jaký spůsob subvence zemské jeví se býti nejprospěšnějším a nejvýhodnějším?

4. Jaký vliv má sobě pojistiti zastupitelstvo zemské, také v ohledu technickém, na provedení těchto nových železnic?

Tyto otázky byly předloženy anketní kommissi, a tato dlouho o nich rokovala a mnohá usnešení učinila, kteráž byla podána zemskému výboru. Na základě návrhů této anketní kommisse konal zemský výbor porady a učinil usnesení, jež jsou sestavena ve zprávě, kteráž zde již v zasedání minulém byla předložena.

Avšak ani ta zpráva zemského výboru nebyla tenkráte slavným sněmem uznána za dostatečně zralou, aby byla základem nového rokování, a slavný sněm se usnesl sestaviti k tomu cíli znova kommissi z 21 členů; tato kommisse konala opět mnohé důkladné porady, a výsledkem kommisse té jest zpráva, respektive návrhy, kteréž za čest jsem si pokládal předčítati dnes slavnému sněmu.

Návrhy ty jsou vesměs takového rázu, že volnost budoucího usnášení se slavného sněmu nikterak trvale nepoutají; ony jsou namnoze takového rázu, že slavná sněmovna bude povždy míti plnou volnost, aby se vyslovila pro ten či onen spůsob podpory, poněvadž to jest v návrhu samém výslovně vybrazeno.

Nuže, snad by se mi mohlo na to namítati: jsou-li návrhy vesměs toho spůsobu, že ponechávají slavnému sněmu plnou volnost pro budoucnost, pak bylo by vlastně zbytečno návrhy takové činiti. Myslím, pánové, že tomu tak není. Jsouť jednotlivé návrhy, kteréž mohou býti užitečny, aniž by v skutku a konečně zavazovaly sněm ke značným výlohám. Kommisse měla při tom několik věcí za zřeteli.

Předně uvažovala, co by se mohlo v této tak důležité žitosti zemské vykonati ve vlastním oboru působnosti nu zemského, v tom oboru, kamž zasahá jeho vlastní ›sení.

Dále uvažovala kommisse, zdaž by snad nemohlo za›itelstvo zemské vlivu svého užiti k tomu, aby ve smyslu) ústavy spůsobilo změnu právního zákonodárství o zá›osti železniční. Kommisse ve příčině té podala dva ná'. První směřuje k tomu, abychom se obrátili k vládě, }. 8. zákona o koncessích železničních byl změněn cestou ›nodárství říšského, a sice změněn v ten spůsob, aby ve h těch případech, když některá země sama železnici aneb subventionuje, tento paragraf zákona o koncessích :eleznice neměl platnosti; aby totiž železnice povstavší › spůsobem, totiž subvencí z peněz zemských, nepřipadla ı. Kommisse byla jednohlasně toho mínění, že ve všech případech, když by země jakýmkoli spůsobem zajišťostavbu některé dráhy vlastními svými obětmi, ona také sobě za to vyhraditi právo, aby jí dráha svým časem ıdla jakožto zvláštní vlastnictví země; pročež třeba vládu ou pohnouti k tomu, aby ono právo nápadu, které zám o koncessích železničních bylo vyhrazeno státu, v její ›ěch, to jest ve prospěch země bylo vyloučeno. Tuto essi, kteráž byla celou kommissí jednomyslně pokládána ›zbytnou podmínku jakéhokoli účastnění se zastupitelzemského v záležitosti železniční, myslila kommisse, že s jistotou od vlády očekávati; neboť by ono vydatné orování stavby železnic, na kteréž by se tím usnesením je otevřela, v tak důležité části říše, jakou jest naše , přineslo také veškerenstvu říše veliké prospěchy, ku povznešení schopnosti ku placení daně, jež by tak); kdežto s druhé strany ono státu vyhrazené právo pro stát velkého významu, není li přímo illusorním. ›é! Tento odstavec byl kommissí jednomyslně považován kový, jenž tvoří nezbytnou podmínku jakéhokoli účastse zastupitelstva zemského v záležitosti železniční, aby

totiž právo státu k nápadu na dráhu odpadlo při těch drahách, kteréž byly vystavěny podporou země.

Druhý návrh jest, aby se vyslovilo, že se všecky železnice, kteréž by se nově v říši stavěly, buď jednotlivými zeměmi, buď soukromými podnikateli, sprošťují daně z výdělku a z příjmu na dobu 15 let, počínaje od otevření dráhy. Kommisse soudila, že by takovéto pravidlo bylo pobídkou a spolu novým tratím železničním podporou podstatnou, a to takovou, která by stát nejméně obtěžovala. Shoduje se to zajisté též s finančními zásadami, kteréž odjakživa byly zachovávány v našem státě, poněvadž vycházelo se z toho mínění, že se tímto způsobem utvoří nový objekt daň platící, jenž velmi brzo dospěje k veliké síle a výnosnosti, a takto bude s to, dávati státu značnou daň, — a jenž s druhé strany opět sám mocně povznáší a oplozuje blahobyt zemský a k tomu působí, že povstávají noví poplatníci, a že jiní přicházejí ke schopnosti platiti větší daně než posud. Tyto zřetele finančního a národního hospodářství zajisté úplně ospravedlňují takovýto návrh, a zdá se, že vláda naše jest nyní téhož mínění, jelikož opětně dovolila novým, již koncessionovaným tratím železničním takovéto osvobození od daně na 15 let. Myslím tedy, že proti těmto dvěma kusům nebude odporu, a že o nich sněm učiní usnesení.

Co pak se týče navržených linií, třeba ovšem uvážiti, že od té chvíle, kdy kommisse svá usnešení učinila, byly již některé z těchto linií vládou skutečně povoleny, ba že dílem dokonce obdržely subvenci říšskou usnešením zastupitelstva říšského. Avšak v této příčině, pánové, není tu žádného rozporu s návrhem kommisse, ba návrhy kommisse byly tím spíše jaksi potvrzeny; jestiť to důkazem, že kommisse navrhla ty trati s pravým taktem a náležitou obezřetností, poněvadž to vskutku jsou právě tytéž, kteréž od těch dob byly povoleny vládou, anebo pro kteréž nalezli se podnikatelé privátní. V této stránce nezbývalo by nic jiného činiti, než vyloučiti dotyčné linie, kteréžto již žádné podpory nepotřebují, což jest pouze opravou stylistickou nevyžadující žádného namáhání.

Dále jest třeba rozvažovati o té otázce, má-li to jakousi ežitost, abychom se vyslovili o těchto drahách; a tu byla nmisse toho mínění, že jest to zajisté užitečno, a že by jev vůle slavného sněmu v této příčině, totiž prohlášení, sněm vůbec zamýšlí podporovati železnice z fondu zemho, a že pokládá za hodny podpory svojí zejména *tyto* i, jak všeobecně byly naznačeny: že by takovéto prošení slavného sněmu poskytovalo tu výhodu, že by podtelé privátní, jsouce poučeni o tomto úmyslu zastupitelstva ského, v naději, že dosáhnou subvencí zemských, na něž otvírá vyhlídka, mohli sestaviti své plány, projekty staí a spůsoby podpory, jakýchž se domáhají, a mohli je lložiti slavnému sněmu skrze zemský výbor. Tedy, pánové, ň tento výsledek lze přece očekávati od tohoto usnešení, éž, jak řečeno, není závazným; a to jest v každém příš výsledek užitečný.

Především jest přece zapotřebí, aby slavný sněm jednou odl se o tom, chce-li *vůbec* podporovati železnice z důlů zemských čili nic. Spůsob, jakým se to má státi, bude m předmětem budoucích usnešení; avšak, pánové, myslím věc jako v životě privátním: Když nějaký soukromník ýšlí velikou stavbu anebo ji potřebuje, tedy se postupně v nitru jeho nejprve ustáliti úmysl, že vůbec stavěti Jakmile se jednou rozhodl, že chce stavěti, tedy bude řeba uvážiti trojí věc; bude třeba uvážiti, jak si tu stavbu pro potřeby své, dále bude na něm, aby uvážil, kde e k tomu peněz, a konečně bude mu se smluviti s něm stavitelem, aby mu k tomu plány připravil a věc odl. Prvním krokem k činu jest vždy rozhodnutí, projev a projev vůle v této příčině jest to, co kommisse sněmu uje.

Rozhodnutí o tom, které dráhy se mají stavěti, jakým bem se mají podporovati a kterým směrem, to vše se vuje dalšímu usnášení slavné sněmovny, tedy se v tomto u usnešení sněmovny nepřestihuje. Avšak učiní-li slavná ovna v této příčině usnešení, tedy to, co vlastně jest

podstatným, bude na jisto postaveno a bude veřejně známo, a také známo všem podnikatelům staveb: že totiž zastupitelstvo zemské chce podporovati stavby železniční, a že se tedy mohou tím spravovati a mohou podávati své žádosti. Proto jest také v §. 4. podán další návrh, že když by se hlásili podnikatelé ke stavbě některé dráhy, ukládá se zemskému výboru, aby s nimi v každém případě zvláště vyjednával o spůsobu podpory, jaké si žádají, a aby sněmu o tom zprávu podal. Jest tedy, jak řečeno, v té věci jen otevřena cesta příštím podnikatelům, aby své návrhy činili.

Jakmile zemský výbor navrhne slavnému sněmu podporu některé dráhy, tedy přísluší zemskému výboru, aby ohlásil to ministerstvu a se ho otázal, nechce-li subvenci této dráhy jakožto dráhy státní navrhnouti říšské radě buď právě zasedající anebo příští. Důvodem a účelem tohoto návrhu jest to mínění, jímž kommisse se řídila, abychom totiž zbytečným spůsobem nekladli požadavky na zemský fond, nýbrž aby spíše také země Česká co možná nejvíce dovolávala se státního měšce, aby ze špatného porozumění samosprávě nepřinášela snad náklady a oběti pro vznik nových železnic, pro kteréžto lze slušným spůsobem požadovati podporu ze říšské pokladny.

Kommisse vycházela z toho mínění, že podporují-li se vůbec dráhy ze státních peněz ve případech podobných, podporují-li se dráhy v jiných zemích snad větší měrou, snad ve krajinách, kde jsou méně nutny a kde méně slouží potřebě obchodu a země, podporují-li se, pravím, v jiných zemích dráhy ze státního měšce, tož jsme také my ovšem oprávněni očekávati a žádati totéž. Z té příčiny tedy, abychom se příliš často k tomu nepropůjčovali, žádati sami podporu z fondu zemského, pokud ještě jest naděje, že státní poklad něco učiní, — bylo usnešeno, aby zemský výbor v každém případě, když se někdo uchází o podporu, o subvenci, nejprve se obrátil k ministerstvu s otázkou, chce-li ono navrhnouti subvenci dotyčné dráze z důchodů státních, a sice buď v říšské radě právě zasedající aneb v nejblíže příští.

Šestý odstavec jest ten jediný, jenž vyslovuje skutečný vazek pro zemi a fond zemský. Jest to totiž návrh, aby mský výbor byl splnomocněn a aby se mu uložilo, by za íčinou vypátrání a ustanovení nejpřiměřenější tratě při odniknutí a provedení schválených linií železničních dal onati postupně potřebná statistická a technická vyšetřování a náklad zemský, a aby pak vzhledem k času, jakož i vzhledem spůsobu, jakým by se která dráha podniknouti měla, podal němu ve příštím zasedání zprávu a návrhy učinil. K tomu íli smí tedy zemský výbor disponovati obnosem až do 5.000 zl. Účelem návrhu toho, pánové, jest, aby o železičních liniích, jež kommisse odporučila, zavedlo se technicko-statistické pátrání v tom směru, jaký náklad a poměrné výhody by byly spojeny s rozličnými těmi možnými ratěmi. Avšak podotýkám to výslovně, že při tom se nepředpokládá, že by tím byly obmýšleny vypracované skutečné projekty stavební. Tato anketa, toto pátrání poskytne tu výhodu, že opatří zemskému zastupitelstvu veškerý ten materiál, na základě jehož zemské zastupitelstvo jediné bude s to, aby s náležitou znalostí věci rozsuzovalo o účelnosti a přiměřenosti tratí železničních, o jichž podporu jde, prve než se buď samo rozhodne je stavěti aneb než k nim podporu jakoukoli povolí; dále jest takto i podána možnost rozhodnouti o postupu, ve kterém se má jednotlivým tratím železničním povoliti podpora přiměřená jejich poměrné důležitosti, jakož je podána i možnost rozhodnouti ku prospěchu všeobecnému ve příčině té které dráhy nebo změny tratě.

Náklad na takovéto vyšetřování, při němž nikterak se nemají vypracovati technické podrobnosti, jest jen skrovný, a nelze jej porovnati s výhodami, jakéž zemi pojišťuje; neboť se tím vylučuje přijetí nebo zvolení a snad se mnohými obětmi spojené podporování takových tratí železničních, kterýchž se soukromý prospěch jednotlivců nezřídka domáhá na ujmu všeobecnosti, zmocniv se uměle veřejného mínění; takovéto tratě zavádějí obchodní spojení ne zřídka ve směry nevýhodné, a to k trvalé škodě země, tak že se tím nej-

důležitější zájmy obyvatelstva, jejich průmyslové poklady zkracují anebo neužity ladem ležeti nechávají. Tyto výhody, pánové, to byly, kteréž přiměly kommissi k tomuto návrhu; a já při té příležitosti připomínám, že pokud mi známo, také na sněmu moravském bylo učiněno usnešení podobné k návrhu pana poslance Skéna, kdež taktéž bylo uzavřeno uložiti zemskému výboru svolání takovéto ankety, a k tomu taktéž povolena podobná dotace.

Mimo to jest návrh sedmý, jenž se týká spojení dráhy Pardubické se drahou slezskou. Jest to, pánové, známou věcí, že spojení odbočky Pardubické, či Jaroměřsko-Svatoňovické, jest po dlouhá léta předmětem vyjednávání mezi vládou a dotyčnou společností. Prusové kladli velkou váhu na to, aby se docílilo přímé spojení dráhy prusko-slezské a dráhy kladské se drahou státní v Ústí nad Orlicí, čímž by dráha prusko-slezská nabyla značných výhod, poněvadž by veliká část nákladu, kterýž se nyní vozí po trati Pardubické k severu do Žitavy, hned u Ústí nad Orlicí odbočila a přešla na dráhu slezskou. Uvážení toho a uvážení té okolnosti, že by snad tato dráha přinášela též nebezpečí strategická, poněvadž by snad cizí armáda mohla u Ústí nad Orlicí vstoupiti hned do středu země, nevraziviši na žádnou pevnost, — tedy tyto ohledy z části národo-hospodářské, z části strategické pohnuly naši vládu, aby se opřela pruské žádosti ve příčině spojení dráhy prusko-slezské v Ústí nad Orlicí. Naproti tomu opět pruská dráha něco podobného měla na starosti. Nalezly se totiž ještě obtíže vzhledem spojení odbočky Svatoňovické s Waldenburgem. Také se strany zdejší byly činěny námitky, jmenovitě od majitelů dolů uhelných v okolí Žacléře a Svatoňovic, kteří se obávali, že jim soutěž Waldenburského uhlí ze Slezska způsobí značných škod.

Kommisse byla toho mínění a rozhodla se podati návrh směřující k tomu, aby slavný sněm o to se zasadil, by ty nemnohé překážky internationální, které jsou v cestě, byly odstraněny, a aby se provedlo spojení této odbočky s Waldenburgem, čímž by se dosáhlo velikých výhod pro

nější dráhu Pardubickou. Důležitým zájmem v této kraě jest průmysl velmi značný, kterýž by za soutěže výsného Waldenburského uhlí mohl nabyti velikých výhod. ›mmisse soudila, že jest jí to odporučiti slavnému sněmu.

Poslední návrh, o nějž tu jde, jedná o tom, jak by bylo ›ba se vysloviti o spůsobu udílení subvence. Pánové, tento edmět zaujal v kommissi železniční mnohá sezení, a veeré až dosud obvyklé a známé spůsoby subvencí, kteréž .konodárství podati může, byly tu uvažovány; sjednotili me se na tom, zavrhnouti některé z nich jakožto rozhodně ıvržení hodné a pro zemi neprospěšné, a uznati některé né spůsoby subvencí dle okolností za užitečné a potřebné. .ommisse soudila, že se usnešení o tom musí právě říditi le okolností, a že v takovýchto případech jest nejlépe vyčkati, ıký jest zájem těch kterých podnikatelů; vždyť pak ještě ık mnohé jiné spůsoby subvencí jsou možnými, kteréž duch pekulační ještě může vymysliti a zajisté vymyslí, k nimž .ommisse zřetel míti nemohla. Kommisse navrhuje tedy, .by se spíše jen povšechně o to pečovalo, by všecky tyto působy podpory dle okolností a dle toho, jak budou kdy ›onavrženy stavebními podnikateli, nebyly s předu vyloučeny, ıýbrž po případě dle okolností vzaty v úvahu.

Toť jest odůvodnění, kteréž mi náleželo dáti k návrhům kommisse.

Může se tu jednati jen o to, a je potřebí nejprve uvážiti, má-li se předmět ten znova odkázati kommissi, nebo má-li ještě dnes vzíti se na potaz a usnešení o něm učiniti. Ježto jsem již vyložil slavné sněmovně, jak málo návrhy ty a usnešení ta předstihují usnešení sněmu budoucího, jak málo závaznými jsou ty návrhy právě podané; a ježto jsem přece opět, jak doufám, vyložil, že usnešení, jež se tu navrhuje, vždy může poskytovati výhod, ba někdy výhod značných, ovšem již proto, poněvadž usnešení to ústavu zemskou, abych tak řekl, vždy více uvádí do života: tedy myslím, že bychom mohli návrhy tyto dnes alespoň z části vzíti na potaz. Když by pak slavná sněmovna mezi rokováním shledala, že ten

*

či onen z těchto návrhů ještě potřebuje, aby se předběžně o něm jednalo, tedy by mohl prostě býti odkázán dotyčné kommissi ještě k opětné poradě. Avšak já přece velice bych si přál, aby předmět ten konečně po třech letech a pěti kommissích, kterými již prošel, jednou přešel ze stadia předběžných porad do plného rokování.

Proti těmto návrhům mluvil nejdříve a hlavně poslanec Herbst; dle jeho mínění bylo tehdáž již tolik železnic koncessionováno, že nebylo pomyšlení, aby ještě jiným železnicím udělovaly se koncesse a subvence; sněmu prý netřeba se zabývati těmi otázkami jakožto na onen čas pouze theoretickými; jediný praktický výsledek jejich byl by prý, že by se vydalo ročně 15.000 zl. na vytyčování nových železnic; i navrhoval přechod k dennímu pořádku. Též mezi ostatními mluvčími o návrzích Riegrových bylo více odpůrců než přívrženců. Hrabě Clam-Martinic nebyl sice proti věci v nich zamýšlené, ale předložené návrhy nezdály se mu býti spůsobilé k tomu, aby měly nějaký skutečný účinek: pročež souhlasil s návrhem Herbstovým, přidávaje k němu jenom doplněk toho obsahu: nechť sněm požádá vládu, aby mezinárodním vyjednáváním co nejdříve odstranila překážky, kteréž se stavěly v cestu žádoucímu spojení Pardubicko-Liberecké dráhy prostředkem odbočky Jaroměřské s drahami slezskými. Poslanec dr. Karel Roth učinil návrh, aby předložené návrhy přikázaly se k další poradě nové 21členné kommissi. — Po ukončeném povšechném rokování dr. Rieger vyvracel námitky, učiněné s několika stran. mluvě takto (n. Sten. XII. 24—27):

Především dovoluji si, pánové, faktickou opravu. Pan professor dr. Herbst předpokládal, že návrh kommisse k tomu směřuje, aby se ročně vydalo 15.000 zl. na ankety v oboru železničním. To není úmyslem kommisse a není její návrhem; jedná se jen o to, aby se vydalo za tím účelem 15.000 zl. jednou pro vždy, či aby zemský výbor byl splnomocněn, vydati na ně obnos až do té obmezené výše.

Dále musím poznamenati, že hledě k odstranění překážek mezinárodních v otázce připojení dráhy Jaroměřské, odbočky Svatoňovické k Waldenburgu, já mluvil jsem v těch dnech s panem ředitelem či sekretářem dráhy Pardubicko-Liberecké, panem Grossem, jenž jest též členem sněmu; a on mně vyslovil přání, aby sestavena byla kommisse, a aby tyto návrhy

ve příčině odstranění těch mezinárodních překážek byly pokud možná důrazně vytčeny spůsobem mnohem ostřejším a energičtějším; on vyhradil si podati v tom případě návrhy, kterými by, jak on myslí, nejvíce se napomáhalo zájmu této dráhy, tohoto spojení. Vidíte tedy, pánové, že také tento odstavec není zcela zbytečným.

Ostatně, pánové, argumentace pana professora Herbsta již jednou k tomu se nesla, aby vedl se důkaz, že všecky návrhy od kommisse podané jsou buď zbytečné neb nepraktické. Musím podotknouti, že alespoň dva z těchto návrhů více méně došly milosti; toť jsou právě návrhy ve příčině odstranění mezinárodních překážek, kteréž pan prof Herbst sám uznává za hodné povšimnutí. Avšak zastáván byl ještě jiný návrh, a to právě s oné strany sněmovny. Nebyl bych se vlastně nadál, že pan poslanec Wolfrum, jenž byl členem této kommisse a súčastnil se na mnoze jejích usnešení, nyní ve sněmovně se prohlásí proti nim; zbývá mi však aspoň vyjádřiti své potěšení nad tím, že odpor jeho v té věci ovšem nebyl ostrý, neboť on se prohlásil sice proti návrhu kommisse, ale vlastně mluvil pro něj. Všecky jeho vývody dokazují dostatečně, že je nutno učiniti o předmětu tom usnešení.

Pánové! Že by zemskému výboru mělo býti zůstaveno, chce-li se s vládou dohodnouti, a vykoná-li snad vláda jemu k vůli změnu v tom §. 8. železničního zákona, to myslím, sotva asi jest míněním pana poslance Wolfruma; tuť myslím, také on mi přizná, že dá-li se vůbec dosíci změny v tomto zákoně o koncessích železničních, a je-li to možné, tedy že bude nutno, aby sněm sám svým vlivem o to se zasadil, a ne pouze zemský výbor, jemuž by se ostatně dle slov pana Wolfruma ta věc zcela zůstaviti měla. Ostatně sluší uvážiti i možnost, že by se v zemském výboru ozvaly hlasy, kteréž by odstranění těchto překážek neshledávaly nutným a přiměřeným. Zemský výbor musí tudíž v té věci opírati se o usnešení slavné sněmovny a pak učiní zajisté další kroky. Z toho vysvítá, že jest již v těchto dvou kusech zapotřebí usnešení slavné sněmovny.

Dotčeno bylo Jeho Excellencí panem hrabětem Clam-Martinicem, že prý vlastně veškeré tyto návrhy tak říkaje nemají žádného jádra, žádného obsahu, poněvadž nás nepřivádějí k věci blíže. Tomu odpíral jsem, pánové, již ve své první řeči, jsa na námitku tu připraven. Nicméně musím nyní opětně k tomu se vrátiti. Není tomu tak, že bychom se těmito návrhy k věci neblížili, naopak, ony přivádějí nás k věci opravdu blíže, neb těmito návrhy žádá se na slavném sněmu, aby následující věci usnešením učinil: Předně aby řekl: já chci železnice pro zemi důležité podporovati, a vám všem, kteříž máte v úmyslu nové železnice stavěti a podnikati, se tímto oznamuje, kterou dráhu sněm především pokládá za nejdůležitější, a kterou by byl ochoten podporovati. Dává se vám také na vědomí, jestliže chcete dostati subvenci zemskou, tož obraťte se k zemskému výboru, sestavte své podmínky, vyjednávejte s ním, a my ukládáme zemskému výboru, aby nám, sněmu, návrh o tom přednesl. — Dále se praví: Náš sněm ukládá zemskému výboru, aby dal konati vyšetřování vzhledem k tratěm, o kteréž jde, a zejména se mu ukládá a dává se mu plná moc, aby pokaždé, když by ho došly takové návrhy, dal vyšetřovati důležitost navržených tratí, náklad na stavbu a podmínky, kteréž činí dotyčná společnost podnikatelská, a aby věnoval na vyšetřování to náklad potřebný.

Pánové! To vše jsou věci, kteréž zajisté něco značí, kteréž nejsou pouhou mlhou. Je tím docíleno to, že my, učinivše tato usnešení, ovšem dostaneme se věci blíže, aniž bychom ostatně značnou měrou sahali do zemského fondu, aniž bychom předstihovali budoucí usnešení sněmu o skutečné podpoře; avšak my zajisté přiblížíme se věci, zavedouce vyšetřování a kroky přípravné.

Pan poslanec Bachofen von Echt poznamenal, že kdybychom my na to přistoupili, podporovati železnice z důchodů zemských, dopustili bychom se tím chyby, jelikož jiné železnice jsou podporovány státem, ježto my bychom své železnice podporovali vlastním nákladem. Pánové! V poznámce té jest kus pravdy. Avšak, jak jsem již dříve pověděl, má se

ěc v pravdě takto: kommisse jest daleka toho, aby se chtěla české strany žříci podpory ze říšské pokladny, naopak: əžto království České platí do pokladny státní aspoň neαéně než jiné země, má ono také plné právo, aby opět pro ebe požadovalo stejnou podporu svých důležitých železnic : pokladny státní, a já bych nikterak neradil slavnému sněmu, ıpustiti od práva toho. Avšak, pánové, zde jest jiná otázka. Jest otázka: zdaž potřebuje země Česká více železnic než země jiné? A tu myslím, kdo srovná poměry a spojení obchodní naší země s poměry v Uhrách, Haliči a Bukovině, ten mi přisvědčí, že my potřebujeme železnic mnohem více, než tyto země. (Hlasy: My jich také máme více!) Je to rozdíl veliký, abych tak řekl jako s člověkem, jenž roste. Jsa malým dítětem chodí v měkkých punčoškách; když odrůstá, dostane alespoň dětské střevíce; avšak je-li dospělým mužem, dostane snad dokonce boty železem pobité. V tom postavení jest naše země. Naše země daleko předstihla ostatní země Rakouského mocnářství v obchodu i průmyslu. Potřeba železnic jest při ní větší, ona potřebuje dokonalejšího přístroje k další chůzi. Budou-li se ze státní kassy udíleti podpory všem zemím mocnářství stejnoměrně, — a já soudím, že jich bylo tu a tam udíleno více než třeba, bylyť alespoň vystavěny některé železnice, kteréž nikterak neslibují býti výnosnými, což ovšem neplatí o českých, — tedy v tom ohledu potřeba Čech v poměru k ostatním zemím jest mnohem větší, a jest tedy radno a žádá toho prospěch země, abychom my s české strany přinášeli oběti větší než jiné země: a tím jsou návrhy odůvodněny.

Co se týče dále námitky pana prof. Herbsta, zejména výroku jeho proti patnáctiletému osvobození od daně, tedy jest to věc, kteráž se může velmi dobře opraviti dodatkem, budsi to v plném rokování, buď v kommissi. Rád přiznávám, že důvody, které vytkl v té příčině pan prof. Herbst, mají jakousi váhu, a že hledě k udílení osvobození, vyskytují se rozdíly, a že se v jednom případě kratší, ve druhém delší lhůta osvobození má povoliti. Avšak on zajisté bude se sná-

šeti se zásadou, kteráž žádá tu nejpřiměřenější podporu železnic, nespůsobujíc žádného přímého obtížení státní kassy, a tvoříc zajisté nový předmět, kterýž později tím, že oplozuje průmysl, přináší zemi nový výnos daní.

Pánové! Jak již pan poslanec Zeithammer přede mnou dokázal, nejsou nikterak všecky návrhy kommisse již vyřízeny, jakž jsem měl čest již dolíčiti. První návrh vzhledem k změně zákona říšského, ve příčině práva nápadu, není vyřízen. Druhý návrh, osvobození od daní pro nové podniky staveb, taktéž není vyřízen. Prohlášení slavné sněmovny, že země a zastupitelstvo zemské považuje železnice v zemi za důležité podniky národní a zemské, a že chce zemské železnice pod-podporovati, jakž se praví v odstavci druhém, — to taktéž není vyřízeno, to nebylo posud nikde autoritativně vysloveno. Že všecky části návrhu třetího vyřízeny nejsou, připustil také p. prof. Herbst. Já rád též přiznávám, že se v návrhu musí změny učiniti, jelikož větší díl drah jest již povolen. A takž nejsou vyřízeny ještě jiné návrhy, zejména návrh, že se zemský výbor splnomocňuje, aby vyjednával s hlásícími se podnikateli, a aby o tom zavedl vyšetřování za tím účelem, by mohl podati slavnému sněmu, až tento příště se sejde, náležité poučení a návrh. Pánové! Nesplnomocníte li k tomu zemský výbor, tedy on nemůže učiniti nic jiného, než to: že najde-li se podnikatelstvo a učiní-li zadání k slavnému sněmu, zemský výbor zadání to sněmovně prostě předloží. Následek toho bude, že pak slavná sněmovna, chce-li se vůbec usnésti na podporování železnic, uvidí se nucena sestaviti kommissi pro tuto navrženou dráhu, že bude nucena zavésti anketu o prospěšnosti a výnosnosti dotyčné tratě železniční a o přiměřenosti podmínek navržených. Nuže pánové, kommisse Vám radí, abyste splnomocnili zemský výbor, aby o takových návrzích zákonů zemských již sám napřed bezprostředně konal všecka předběžná vyšetření, a aby předstoupil před slavnou sněmovnu již s návrhem hotovým, pořádně uváženým a doklady opatřeným. Již tedy, pánové, vidíte, že všecky tyto věci nejsou ještě vyřízeny.

Pánové! Jest mi ostatně dotknouti se toho, že tento předmět zajisté — to trvám vy všichni stvrdíte — jest nanejvýše důležit. Nyní půjde ovšem o to, je-li vůbec slavná sněmovna ochotna učiniti něco ve směru tom ku prospěchu staveb železničních v Čechách a pro povznešení a podporování jich, čili nic. Podotýkám, pánové, že původní návrh v té věci byl předložen slavné sněmovně poslancem Strachem a 36 soudruhy, a myslím, že také prof. Herbst byl mezi těmito soudruhy, kteří navrhovali, aby se slavná sněmovna ujala záležitosti železniční, a aby učinila v té věci potřebné kroky. (Hlasy: Tehdáž!) Já myslím, že v této věci se hledisko jich od té chvíle nezměnilo; myslím, že ještě dnes trváme na tom, že stavba železnic potřebuje podpory, ba snad potřebuje jí dnes více než prve.

Mohlo by se snad právem poukazovati na to, že jest úkolem ústavy říšské dávati takovéto subvence; já však již pověděl, že země Česká má v této příčině potřeby větší, než jiné země. Avšak, pánové, jestliže se něco změnilo v poměrech našich, tedy jest to právě kompetence a poměr k říšské radě. Pánové! Já bych nijak nechtěl ztenčovati zásluhy říšské rady a p. dra. Herbsta, jenž zajisté v ohledu tom ve Vídni mnoho působil: ba věru on zajisté působil v té věci mnoho, a budiž mi dovoleno to říci, působil v poslední době snad poněkud s ukvapením. Avšak, pánové, jak se věci dnes mají, na ten čas říšské rady ani není; my všichni doufáme, že zastoupení říšské stane se skutkem, ale jaké to zastoupení bude, z jakých činitelů, z jakých skupin se bude skládati, to my všichni dnes ještě věděti nemůžeme; avšak to vám dávám na uváženou, že snad zastupitelstvo říšské nově založené, ve kterémž my předpokládáme spolupůsobení Uhrů, bude asi sestaveno a složeno poněkud jinak, než zastupitelstvo dosavadní. Jen nevím, pánové, svolí-li zastupitelstvo říšské takto složené tak ochotně k podpoře železnic, kteréž snad pro Čechy se okáží býti potřebou životní. Pak zajisté bude nutno, abychom sami ruku k dílu přiložili. Nebude nám snad možno dosáhnouti subvencí od říše, neboť, pánové, to s jistotou můžeme před-

vídati, že podporování železnic potká se tam ve příštím zastupitelstvě celoříšském se většími obtížemi, než tomu bylo až dosud. Samou mocí poměrův a okolností ukáže se pak asi otázka o podporování železnic spíše jakožto povinnost a úkol sněmů zemských; a kdybychom se chtěli zříci podpory se strany sněmu, pak bychom se musili zříci nových železnic v Čechách.

Pánové! Neradi bychom se přece vydali v Čechách v toto nebezpečí. My všichni přiznáváme, že síť železniční v Čechách ještě není dokonána, že ještě má zapotřebí některého doplnění, že novými potřebami objevuje se nutnost drah nových, kteréž opět potřebují podpory zemské. Přejíti takovýmto spůsobem k dennímu pořádku o celé záležitosti železniční — a tento smysl mohlo by snad obyvatelstvo přikládati usnešení tomu — to tuším nebylo by radno.

Mám tedy za to, že nezdá-li se pánům předmět již zralým k usnešení, a shledávají-li, že v návrhu dosavadní kommisse nenalézá se s dostatek materiálu postačitelného a nepopíratelného, pak myslím, že by bylo lépe, připojiti se k návrhu pana poslance Rotha a zvoliti novou kommissi, kteráž by se radila aspoň o všem tom, co se v nynějším okamžiku vůbec státi může ku prospěchu celé země, co vůbec jest nyní již možné a dosti zralé, a kteráž by slavnému sněmu v té příčině návrhy předložila.

Při hlasování byl návrh Herbstův na přechod k dennímu pořádku i s dodavkem Clamovým přijat 85 hlasy proti 82.

Ve XIII. schůzi dne 20. prosince dr. Rieger jakožto přísedící výboru zemského předložil dvě osnovy zákonů, vypracované v jeho oddělení; obě týkaly se neerárních veřejných silnic v království Českém, a to jedna jejich správy, druhá pak ukládání mýta na ně. Zpráva čtená a krátká promluva Riegrova osvětlovaly ty osnovy toliko po stránce formálné; návrh k tomu připojený, aby ku předchozí poradě o obou osnovách zákonů i o jiných budoucích příbuzných předlohách zvolila se kommisse 15členná, byl sněmem přijat (XIII. 4—6).

V též schůzi 20. prosince petiční kommisse navrhovala, petici za podporu k vystavění evangelického alumnea v Těšíně slezském odevzdati kommissi finanční s tím podotčením, aby pokud možno povolilo se 500 zl. podpory. Rieger se přimlouval (XIII. 12), aby sněm hned, bez vznášení toho na kommissi finanční, rozhodl, zdali a jakou podporu povoluje; což potom také tak se stalo, a sněm, zavrhnuv návrh Fr. Palackého na povolení 1000 zl., povolil podporu 500 zl.

Po vánočních svátcích ve XIV. sněmovní schůzi 8. ledna 1866 nejv. maršálek hr. Rothkirch nejprve učinil slavné ohlášení, že dne 29. prosince odevzdal sněmovní adressu u trůnu, a co Jeho Veličenstvo k adresse odpověděl; v odpovědi té nacházela se také tato slova: „Radostně pozdravím okamžik, ve kterém zdar velikého díla přivede Mne do Mého staroctihodného hlavního města Prahy, abych tam uprostřed Mých věrných Čechův po právu a svaté zvyklosti vykonal akt korunovací.“ Pravice a střed doprovázely toto ohlášení radostným provoláváním slávy.

Hned potom naskytla se malá srážka mezi většinou sněmovny se strany jedné, a mezi maršálkem i místodržitelstvem se strany druhé. Místodržitelstvo bylo totiž přípisem dne 25. prosince oznámilo výboru zemskému, že poslanec dr. Eduard Grégr následkem pravoplatného rozsudku trestního soudu proti němu vyšlého dle §. 18. a) řádu volení do sněmu ztratil spůsobilost k mandátu poslaneckému, i že proto místodržitel nařídil na jeho místo novou volbu ke dni 30. ledna. Grégr oním rozsudkem nebyl uznán za vinna, nýbrž propuštěn z obžaloby z nedostatku důkazů, což dle dotčeného paragrafu řádu volicího mělo tehdáž stejný účinek jako odsudek. Maršálek prostě oznamoval sněmu: ježto Grégr dle přípisu místodržitelského pozbyl mandátu a byl členem dvou kommissí sněmovních, že kurie venkovských obcí má na jeho místo zvoliti jiného poslance do těch kommissí. Dr. Rieger promluvil o tom takto (č. a n. Sten. XIV. 2—3):

Prosím o slovo. Slavné praesidium oznámilo právě slavnému sněmu, že pan poslanec Grégr má ze sněmu vystoupiti, a že následkem toho nastává potřeba nových voleb do kommissí. Nevím vlastně dobře a na jisto, z jaké příčiny má pan poslanec Grégr býti zbaven svého mandátu, neb posud nám a celému slavnému sněmu o tom nebyla žádná úřadní a zjevná vědomost podána; avšak buďsi příčina toho jakákoli, zdá se mi přece, že prve, než by se bylo mohlo vysloviti

spůsobem řádným a platným zbavení mandátu při osobě pana poslance Grégra, že by se přece prve o tom měl slavný sněm sám pronésti.

Zakládám mínění toto na §. 12. jednacího řádu našeho, ve kterém se praví, že kdyžby během doby sněmovní některý poslanec pozbyl spůsobilosti k volbě, oznámení o tom dopouštějí se vždy, jen když jsou zároveň dostatečně doložena. Anzeigen über einen im Laufe der Landtagsperiode eingetretenen Verlust der Wahlbefähigung sind jederzeit zulässig, wenn sie zugleich genügend bescheinigt sind.

Toto doložení potřebnými důvody (die Bescheinigung), zdá se mi, že by bylo mělo prve nastati i zde, a že by slavná vláda i v tomto případě byla měla předložiti důvody, pro něž pan poslanec Grégr jest zbaven svého mandátu, a že slavnému sněmu náleželo právo, rozhodnouti o tom, zdali tyto důvody jsou dostatečny; a teprve po takovém vyslovení se slavného sněmu mohl by poslanec Grégr býti zbaven konečně svého mandátu, a teprve potom by mohla býti vypsána nová volba.

(Pokračuje německy:) Já mám za to, že dle §. 12., prve než pan poslanec Grégr mohl býti zbaven mandátu, bylo by se dříve mělo slavnou vládou předložiti návěští doklady opatřené o nastalé příčině ke zbavení mandátu, a že by bylo náleželo slavnému sněmu, aby uznal, je-li doložení to dostatečné; a teprve po tomto seznání slavné sněmovny bylo by vládě volno, vypsati novou volbu.

Přivádím to k řeči, poněvadž Jeho Excellence právě oznámil tu věc slavné sněmovně, a myslím, že to jest v zájmu autonomie slavného sněmu, v zájmu obrany jeho práv, aby se tato formalita, jak ji §. 12. jednacího řádu předpisuje, přísně zachovávala; jinak mohlo by se státi, že — avšak tento případ já předpokládati nechci. Spíše soudím, že prohlášení, že dr. Grégr zbaven jest mandátu, může se třeba úplně na právě zakládati; avšak předepsaná formalita, aby se předložilo potřebné doložení, byla v tomto případě slavnou vládou přehlédnuta. A proto navrhuji: pokud doložení to (Beschei-

nigung) nám nebude slavnou vládou předloženo, a pokud nebude slavnou sněmovnou prohlášeno, že ty doklady připouští, a že postačují, potud náleží míti za to, že poslanec Grégr jest ještě v držení svého mandátu, a nebudiž tedy také předsevzata za něj nová volba do zřízených kommissí sněmovních.

Navrhuji tedy, abychom ve věci té tak jednali, by vláda dle §. 12. sdělila s námi ony doklady, dle nichž má pozbýti p. dr. Grégr mandátu.

Nejv. maršálek: Musím žádati pana poslance, poněvadž návrh ten je samostatný, aby jej podal podle pravidel jednacího řádu. Přihlížeje k tomu, že pan poslanec návrh ten ohlásil, odložím ostatně ještě vykonání voleb do kommissí, kteréž jsem právě naznačil.

Dr. Rieger: Myslím, Excellencí, jelikož to jest návrh pouze formální, a jelikož tu jde pouze o výklad jednacího řádu, jenž jest v rukou každého poslance: že tedy každý poslanec je s to, aby sobě vyložil, zní-li paragraf v skutku tak a musí-li takto býti pojat. Když tomu tak, tož není také třeba podati o předmětu tom zvláštní návrh, naprosto ne návrh nový a samostatný, dle pravidel jednacího řádu; vždyť jest to právě návrh, jenž týká se provádění jednacího řádu. Neobmýšlel jsem také podati návrh, kterýž by musil dříve být odůvodněn, do tisku dán, a kterýž by musil projíti všemi formalitami našeho jednacího řádu; vždyť já právě nežádám nic jiného, než abychom se v té věci prostě drželi jednacího řádu.

Nejv. maršálek: Myslím, že návrh pana poslance Riegra přece dále jde; nejedná se tu o pouhou formalitu, nýbrž o práva sněmovny, o výklad zákonitých ustanovení, a věc zdá se mi příliš důležita, než aby jako improvisovaný návrh...

Dr. Rieger (skočí mu do řeči): Dovolím si dotyčný paragraf přečísti. V §. 12., odstavec 2., praví se: „Naproti tomu lze návrhy, jimiž se popírá platnost volby za tou příčinou, že zvolený není volitelným, jakož i oznámení o tom, že zvolený po volbě anebo průběhem zasedání sněmovního pozbyl volitelnosti, připustiti kdykoli, jsou-li jen zároveň do-

statečně doloženy." Hle, v paragrafu stojí: „dostatečně doloženy."

Nuže, kdož tu má o tom rozhodovati, je-li doložení dostatečné? Patrně jen slavná sněmovna. Poněvadž v tomto případě jest to slavná vláda, jež oznamuje a tvrdí, že poslanec Grégr pozbyl své volitelnosti, tedy jest to také ona, kteráž by měla předložiti doklady, a to, ač chce li jednati správným spůsobem, mělo se státi dnes.

Já tedy soudím, že slavná sněmovna úplně je s to, aby rozhodla o tomto předmětě; a zástupce slavné vlády, nahlédnuv do jednacího řádu, v tomto případě zajisté mi přisvědčí, zvláště když zde již pronešena byla pochybnost, — že jedině vhodná cesta k vyřízení této záležitosti by byla, aby důvod, pro který poslanec Grégr má býti prohlášen za zbavena svého mandátu, byl sdělen se slavnou sněmovnou.

Pánové! Dotekl jsem se již toho, já stojím na tom, že jedině tento postup při prohlášení o pozbytí mandátu je skutečně zákonně správným. Naproti tomu ten spůsob, kterým se prohlášení to chce učiniti tentokráte, není spůsobem správným. Já podávám návrh svůj jen v zájmu slavné sněmovny a na ochranu jejích práv, aby snad vláda jindy opět brevi manu nemohla někoho prohlásiti za zbavena mandátu.

Jakož jsem již řekl, nemyslím, že by k tomu upozornění na řád jednací bylo třeba zvláštního návrhu; prosím tedy jen slavné praesidium, aby se samo slavné sněmovny o její mínění ve věci otázalo.

Na konec byl přijat návrh dra. Čížka, aby oznámení o ztrátě mandátu dra. Grégra vzneslo se na 9člennou kommissi k uvážení a ku podání návrhu.

V XVI. schůzi 13. ledna poslanec Hanisch referoval od petiční kommisse: Učitelé Volyňského vikariatu žádají, aby §. 11. zákona zemského ze dne 13. září 1864, jenž obcím udělil právo presentovati učitele, ve prospěch spravedlivějšího povyšování učitelů k lepším místům změnil se v ten smysl, že by na uprázdněné místo učitelské měli nárok všichni učitelé té které diecese; konsistoř by z uchazečů navrhla tři, a z těch by školský výbor dotyčné obce vybral si jednoho. Petiční kommisse navrhla zamítnouti tuto petici.

Naproti tomu ujímal se jí poněkud dr. Rieger, upozorňuje, že jest záhodno uvážiti, kterými prostředky bez velké ujmy oprávněnosti obce školu vydržující by se toho mohlo docíliti, aby při dosazování učitelů přihlíželo se náležitě k zásluhám a způsobilostem uchazečů; i navrhoval, aby ta petice přikázala se stálé kommissi školské nedávno před tím zvolené. Návrh ten byl většinou schválen.

Ve XX. schůzi 22. ledna rokovalo se o některých změnách a dodavcích k řádu čeledními; §. 42. dle návrhu kommisse, jejímž zpravodajem byl dr. Žák, předpisoval, že pokuty penežité jdou do pokladnice obecní; naproti tomu dr. Rieger, ač také byl členem kommisse té, navrhl položiti, že pokuty připadají místnímu ústavu chudých; což sněm většinou schválil (XX. 14).

V též schůzi uzavřelo se znění adressy k trůnu v příčině opravy hradu Karlšteina; Rieger účastnil se při tom krátkou poznámkou proti mluvčím německým, jimž nezdál se býti dostatečen titul, kterým v té adresse oslovoval se císař (XX. 22).

Potom následovalo první čtení návrhu, jejž dr. Rieger společně s ostatními poslanci českými podal k tomu cíli, aby na *universitě Pražské jazyku českému* dostalo se rovného práva vedle jazyka německého. Zněl ten návrh takto:

„Slavný sněm račiž se usnésti: Slavná vláda buď žádána, aby provedla zásadu rovnoprávnosti obou národností na zemské universitě v Praze způsobem následujícím: Pro každý předmět, z něhož se musí odbývati předepsané zkoušky (rigorosa, zkoušky státní neb zkoušky gymnasialních kandidátův a t. p.), ustanoviž se při nejmenším jeden professor, kterýž by přednášel určitý počet hodin jazykem českým, a aspoň jeden, kterýž by tentýž předmět skrze tentýž počet hodin přednášel jazykem německým. Vyjímají se předměty, ježto se přednášejí toliko jazykem latinským. Všecky předepsané zkoušky volno jest podstoupiti buď v českém, buď v německém jazyku, pokud není předepsáno odbývati jich jazykem latinským. Když by nebylo řádného professora některého předmětu v řeči české aneb zase německé, má zkoušku před se bráti mimořádný professor ku přednášení toho předmětu v té řeči povolaný."

Tento svůj návrh odůvodňoval dr. Rieger ve sněmu dne 22. ledna touto řečí (č. Sten. XX. 23—27):

Slavný sněme! Návrh můj stranu provedení rovnoprávnosti obou jazyků zemských na universitě zemské v Praze směřuje k tomu, aby aspoň všecky hlavní předměty vědecké

na této universitě zemské byly přednášeny oběma jazyky zemskými, pak aby možno bylo každému, kdožkoliv jest povinen skládati zkoušku nějakou, skládati ji jazykem českým nebo německým, jak mu je právě libo a příhodno.

Universita, pánové, má dvojí účel: jeden hlavně státní a druhý vlastně vědecký.

Účel státní jest hlavně ten, aby vychovávala a vzdělávala muže, kteří se chtějí věnovati službě veřejné ve všelikých duševních záležitostech obyvatelstva zemského, muže, kteří se chtějí státi, abych tak řekl, opatrovníky duševních zájmů obou národností zemských. Tu, pánové, myslím, přiznáte všichni, že není lhostejno pro toho, který se vzdělává k tomuto cíli pro lid některý, ať je to již lid český nebo německý, *jakým* jazykem vzdělání svého nabyl. Na tom zajisté bude záležeti, bude-li jazyka svého úplně mocen, bude-li i vědy své v tom jazyku mocen, tak aby, když bude míti působiti a úřadovati mezi lidem, mohl úřadovati s úspěchem úplným. Nemálo zajisté na tom záleží, *jakého* nástroje užívám, je-li nástroj, jehož užívám, také přiměřený ke hmotě, na kterou tímto nástrojem působiti chci, zdali budu pracovati s úspěchem a pracovati ve prospěch toho, jemuž má práce jest věnována.

Když *lékař* přistoupí k loži nemocného, tu zajisté jeví se ihned potřeba dokonalé známosti jeho jazyka; tu nestačí, aby jen sotva některá slova v jazyku tom nuzně žvatlati dovedl; tu nestačí, aby jakož pověstný někdy dr. Held vypravovával o jistém lékaři, který se ptal nemocného: „boli láva a nesete svičku," což mělo znamenati: bolí Vás hlava a snášíte světlo? Na takovou otázku ovšem ubohý nemocný ani odpověděti nemohl. Zde záleží dále na tom, aby lékař dokonale znal všechny spůsoby bolesti a všecky části těla, aby se nemocného důkladně a spolehlivě na stav nemoci vyptati mohl. Když lékař má podati visum repertum, musí se uměti vyptati nemocného svého na všechny okolnosti, a to zevrub a jasně. K tomu musí býti dokonale mocen jazyka, aby to, co chce říci, mohl vyjádřiti spůsobem vě-

deckým a určitým, tak aby též úředníci, kteří podle jeho visum repertum pak ve věci jednati a souditi mají, věděli zevrub, jak věci se mají. Podobně když má lékař dáti zdání dobré před soudem: tu zajisté záleží na tom, aby dokonale věci vyjádřiti mohl; neboť užije-li výrazů pochybných, nestejných, může se státi snadno, že soud zavede na cestu nepravou, — a pánové, jest to zajisté věc svědomí v takových případech, kde se může jednati o život a čest člověka.

Též podobně děje se v životě *právníka,* ať si je již úředníkem nebo advokátem: ve všem a všude bude mu potřebí dokonale znáti i jazyk i vědu, ve které pracuje, aby mohl tím jazykem, ve kterém pracovati musí, úspěšně úřadovati, i jednati s lidem a vyjádřiti se ve všem správně a všem srozumitelně. Bohužel, pánové, známe to ze zkušenosti, jaké dopisy úřadů a jaké práce advokátův často do rukou dostává lid náš, že jim naprosto rozuměti nemůže, ba že si je musí mnozí nazpět do němčiny překládati, by se dověděli, co vlastně pisatel měl v úmyslu. A to pochází z toho, že takoví právníci nestudovali právo v jazyku svém, že neznají jazyk toho lidu, ve kterém mají působiti po celý život, a že píší tak zvanou vysokou češtinou, které nikdo nerozumí.

Že *professorovi,* kterýž má přednášeti rozličné vědy na gymnasium neb na školách realních, velmi mnoho na tom záleží, poznal-li je sám v rouše českém; že zvláště tenkráte bude moci přednášeti s dobrým úspěchem, jakož i snadno a bez všelikých obtíží, když těm samým vědám na universitě se naučil jazykem svým, jazykem mateřským, toho snad netřeba dokládati.

Nebudu konečně také šíře vypisovati, jak důležitá jest známost, a to dokonalá známost jazyka českého pro *kněze,* kterýž v obcování svém s lidem ve zpovědnici a na kazatelně přinucen jest mluviti s lidem v jazyku jemu nejpřirozenějším, aby se dotekl nejútlejší stránky duše jeho, aby mohl nechat zaznívati nejjemnější struny jeho bytosti.

Pánové! Tímto jen kratičkým nástinem, myslím, že jsem naznačil dosti, jak je velice důležité, aby ti, kteří chtějí

věnovati služby své opatřování duševních interessů lidu našeho, byli vesměs vzděláváni také jeho jazykem. Myslím, pánové, že je to postulat rovnoprávnosti, aby úředníci a vůbec duševní opatrovníci našeho českého národa byli rovněž tak schopni a rovněž tak dobře vychováni pro svůj účel a pro práci svou, jako jsou jiní pro lid náš německý. Myslím, že je to dále postulat rovnoprávnosti, aby každému Čechu bylo možno dosíci nejvyšší výše vědy a vzdělanosti svým vlastním a přirozeným jazykem. (Výborně! ve středu.)

To, pánové, je jedna stránka otázky; druhou stránkou je *věda sama*, věda, která má sama o sobě cenu absolutní a cenu vznešenou. Ministr Schmerling pověděl v oběžním listu svém: Věda jest moc! Pánové! Toť zajisté pravda, ano věda je ještě více než mocí. Já povídám, věda je též důstojnost mravní a socialní, jak národů tak i jednotlivců, věda je jejich postup k humanitě, věda jest čest a sláva národů a jednotlivců; a pánové, věda je konečně též blahobyt národů a je chléb národů. (Velmi dobře! ve středu.) Pánové! Je-li tomu tak a jsou-li toto pokladové vznešení ba neocenitelní, kterak můžeme uznati za spravedlivé, aby všichni tito pokladové byli dáváni plnýma rukama jen jedinému národu, jen jednomu kmenu zemskému, a druhý aby z nich byl vyloučen? (Výborně! ve středu.) My tedy, pánové, žádáme i v této věci pro národ svůj za rovné právo, my žádáme, aby nám bylo uštědřeno těchto neocenitelných pokladů vždy stejnou měrou, aby nám bylo měřeno stejným měřítkem. O tom, pánové, nemáme žádné pochybnosti, že jakkoliv se může vysloviti princip rovnoprávnosti v theorii, jakkoliv ochotně se může přiznati zásada ta v theorii, že se přece rovného práva nikdy nedovoláme v praxi, jestli synové našeho národa nebudou se rovnati ve vědě a vzdělanosti, a sice ve vzdělanosti vlastní, samorostlé, synům národa německého. (Výborně!)

Pánové! Náš český národ může ze své zkušenosti mnohověké, a to snad více, než kterýkoliv jiný národ, vypravovati o tom, jak veliké to jest neštěstí pro národ, když jest vyloučen ze svatyně vědy, jak mnoho na tom záleží každému

národu, jenž chce zachovati čest a důstojnost svoji a život svůj národní, aby byl spolu *vědecky* vzdělán vlastním jazykem. Když na národ náš přikvačily nehody a zádavy smutné doby války 30leté, tu byla země naše spustošena na čtvrtinu svého obyvatelstva, tak že toto nedosahovalo pak ani jednoho milionu. Ale, pánové, veliké toto neštěstí uvalené na národ náš bylo po hmotné stránce opraveno v krátké době a obyvatelstvo znova zrůstalo. Ale že Komeniové naši a jiní výteční duchové této doby byli vyhnáni ze své vlasti, že nemohli položiti úrodné semeno vědy v národ svůj, z něhož by byla vzrůstala vlasti naší vzdělanost národní — to, pánové, byla ještě větší záhuba pro nás. Všechny ty proudy krve a ty haldy mrtvol a všeliké to neštěstí, jež tehda potkalo národ náš, by se bylo mohlo napraviti během času. Ale to, že páleny byly naše knihy na tisíce, a že naše vzdělanost byla zahubena násilím, to se nedalo napraviti až do dnešního dne, a ještě posud trpíme a stenáme pod následky tohoto neštěstí. Já, pánové, nechci připomínati těchto smutných událostí snad k vůli roztrpčení myslí; ale tolik soudím, že můžeme žádati, že je již čas, aby kletba tato konečně vzata byla s národu našeho, aby konečně spadla pouta, kteráž naň tehda byla položena. (Hlučné výborně ve středu, na pravici a z části na levici.) Tenkráte zavázali národu našemu oči, aby neviděl, zacpali mu ústa, aby nemohl mluviti, svázali ho a mrštili jím, abych tak řekl, do kouta nevědomosti (hlučné výborně ve středu), aby byl zapomenut. Pánové, ten stav musí jednou přestati! Toto privilegium odiosum, které se na národ náš uvalilo, že totiž má býti vyloučen od vědy, musí přestati, a českému národu se musí v tom ohledu dáti plné právo.

Věda, pánové, je pro každý národ jako světlo života, které ho zachovává a živí. Jako květina každá, která jest zbavena slunce, vadne, krňaví a hyne, tak též národ, který nemá slunce vědy vlastní, slábne, sprostačí a hyne. Pánové, my jsme to zkusili na svém národě! My ještě pamatujeme z našich mladších let, kterak Cech byl vyloučen ode všeho

*

vzdělání, kterak všechny školy až do nejnižších byly německé, takže každý Čech, nenaučil-li se jazyku německému, byl prost vzdělanosti. A tak bylo systemem tím vypáleno mu na čelo jeho znamení nevzdělanosti a sprostoty. Přirozená byla tedy věc, že každý Čech, který se poněkud k něčemu vyššímu nesl a se vzdělati chtěl, konečně svého národu se odřekl, že jej pokládal za něco sprostého a musil se takto jemu odcizovati. Tak, pánové, stály věci ještě za naší doby, že Čech mohl se vzdělati, abych tak řekl, jen pod pokutou ztráty a smrti své národnosti, takřka pod pokutou hrdla. (Hlučné výborně!)

Pánové! Nespravedlivý ten stav věcí musí konečně přestati! Já, pánové, nechci se pouštěti podrobně do toho, abych Vám dokazoval, kterak věda, pěstována v národě vlastním jeho jazykem, úrodně působí na všechnu jeho činnost duševní a materialní. Nechci dokazovati, kterak věda velice zúrodňuje všeliké živnosti a průmysl. Jsou to věci vůbec známé. Ale k tomu chci obrátiti pozornost Vaši, že v našem národě snad více než ve kterémkoli národě jiném věda direkte, přímo, působí na lid. Má to svou příčinu ve zvláštních poměrech naší národnosti; jazyk náš literární od několika set let velmi málo se proměnil a jest tak málo vzdálen od obecného dialektu lidu, že takořka každý sedlák i vědecké knihy čísti může. Mohlo by se s jistotou říci, že dílo Stöckhardovo o chemii rolnické — známé to výtečné dílo — zajisté nenašlo tolik čtenářů v jazyku německém, jako ve zdárném překladu našeho kolegy dra. Kodyma v jazyku českém; a tak i s mnohou jinou knihou se stalo, že lid náš skutečně i z dosti těžkých vědeckých knih přímo béře vzdělání své. My tedy s touto zkušeností nabytou v posledních 10 aneb 20 letech, kde jsme viděli, kterak podivuhodným spůsobem vzdělanost lidu našeho se vzmáhá, jmenovitě působením našich mužů vědeckých, můžeme říci, že především věda na universitě Pražské bude míti pro vzdělání našeho lidu obecného velké a důležité následky, a že snad sotva který národ v takové míře těží z university své, jako bude těžiti národ náš. (Výborně!)

Pánové! Jestliže se hlásíme, aby se i naším jazykem přednášelo na universitě zemské česky, není to zajisté žádná křivda pro národnost německou, leč by někdo myslil, že výhradné právo, které, abych tak řekl, křivdou a násilím bylo dáno jazyku německému, jest právem nepopíratelným, a že musí zůstati na věky. My myslíme naopak, že křivda, která se nám děla po dvě stě let, nepřestala býti křivdou, a že se musí napraviti. My pak proto nemáme v úmyslu, vzdělání německých krajanů našich jakýmkoliv spůsobem obmezovati, a budeme rádi tomu, aby měli všech i nejlepších prostředkův ke vzdělání svému na universitě zdejší jazykem svým. Když teda naše žádosti v tomto ohledu jsou tak spravedlivé, tož věru musím se diviti, že proti nim s tolika stran taková bouře se zvedla, jako kdyby se jednalo o utlačování německého národu. Věru, pánové, bylo by to smutné, kdyby se všechny tyto výjezdy, které se staly na nás, měly přičítati *národu* německému; bylo by to smutné svědectví o jeho vzdělání! Ale já myslím, že můžeme říci, že aspoň praví vzdělanci mezi národem německým takových zásad nemají, a že budou přáti upřímně a bratrsky vzdělanosti lidu našemu jeho jazykem. Ale přáli bychom si, aby mužové této národnosti se proti takovým výjezdům také ozvali.

Nyní, pánové, ještě několika slovy se dotknu té otázky a těch námitek, které byly proti tomuto návrhu činěny.

Máme za to, že universita má býti útočiště vědy pro všechny syny našeho národa, kteří se vědě věnovati a o ní pracovati chtějí, jak ve prospěch národa našeho tak i vědy vůbec. Adeptové vědy u nás rekrutují se na mnoze z lidu; mají-li bez starosti žíti a všecky síly své věnovati vědě, pak ovšem musí hleděti dostati postavení veřejného, které by jim k tomu dalo příležitost a možnost. My teda musíme sobě přáti, aby i mužové naši, kteří se chtějí věnovati vědě české, měli takové postavení na učilišti veřejném, kde by se mohli bez starosti věnovati vzdělávání vědy; jak až dosud věci stály, musili synové naši hledati útočiště své v professurách německých, chorvátských, ruských, srbských a nevím jakých;

ovšem ve vlasti se jim takových míst a takového postavení nedostalo. My pak, pánové, bohužel již nemáme za našich dob Hassensteinů a Lobkoviců a jiných velmožův, kteří by nám vědecké spisy vydávali, a bohužel, že slavní Šternberkové nezůstavili po sobě stoupenců. Ale doufám, že i to se brzy napraví. Avšak věc ta vždycky zůstává ve své platnosti, že kdyby se věci v tomto ohledu napravily, že chudším synům našeho národa takových míst a takových postavení na universitě vždy bude nevyhnutelná potřeba.

Namítá se nám, pánové, že jsme národ malý, nečetný, a že svými nepatrnými silami nebudeme moci vůbec vědě samé prospěti. Pánové! V tom ohledu jsme pokojni; my si připomínáme své minulosti a víme, kterak naši předkové byli mezi prvními národy své doby ve vzdělanosti; my víme, že ve 14. století jsme již měli svého filosofa Štítného, kde jiní národové ještě na to nepomýšleli, psáti o takových věcech svým vlastním jazykem. Nechci připomínati všech jiných mužů, kteří hlavně vědě prospěli. Pánové! Vy víte, že poměr náš za dob předbřeznových v naší vlasti a celém Rakousku nebyl příznivý svobodě a vyvinutí vědy; avšak ty vědy, které nebyly překážkou politiky, dosti zdárně se vyvinovaly, a pánové, my můžeme s jakousi hrdostí na to ukázati, že první koryfei rakouské mediciny, reformatorové této vědy, byli téměř výhradně Čechové, a že jména Škoda, Rokytanský skví se leskem nesmrtelným na obloze vědy. Pánové! Já nepřipomínám jiných mužů, kteří nám v tomto sboru jsou bližší, nechci uraziti jejich skromnost; ale myslím, že tato poukázka jedině postačí, že kdybychom my Čechové na svém poli pracovati chtěli, i samé vědě bychom posloužiti dovedli. (Výborně!)

Činí se nám, pánové, jiná námitka, že prý nemáme professorů pro vědy. Pánové! Přiznávám se Vám, že tato námitka jest poslední. Obávám se, že ti, kteří nám tu námitku činí, se bojí více o to, abychom jich nedostali, než o to, že jich nemáme. Tytéž námitky činily se při zřízení polytechniky, a ejhle! ukázalo se, že jsme našli dobrých,

ba výtečných professorů. Já, pánové, nechci činiti porovnání mezi českými a německými professory, exempla sunt odiosa; já jen pravím to, že my jsme docela spokojeni se svými. Ovšem byli jsme přinuceni jich povolávati tu i tam, z Vídně, z Hradce Štýrského, z Uher, tu od železnice, a já nevím ještě odkud, ale dosti, dostali jsme jich. Ale, pánové, to se ještě nestalo v národě českém, aby mu kdy schopných lidí scházelo.

Dále se nám činí námitka, že bude zřízení university s jazykem českým vymáhati velikého nákladu. Já, pánové, připomínám jen to, že náklad, který stát náš vede na ústavy vědecké vůbec, jest skutečně pro tak veliké mocnářství velmi nepatrný, přesahuje o málo jen milion; a jmenovitě co se týče naší vlasti, naší university, již dokonce žádného nákladu nemá, poněvadž je známo, že dotace naší university, založené na starých fundacích, jest tak bohatá, že podpory od státu téměř nepotřebuje. Připomínám dále, pánové, že skoro všechny důležitější předměty na universitě se přednášejí několika professory. Máme ku př. pro římské právo dva neb dokonce tři professory, pro filosofii čtyři, a tomu podobně. Kde by tu byla jaká překážka, proč by aspoň jeden z těchto nemohl přednášeti jazykem českým, když všichni ostatní přednášejí jazykem německým? K tomu připomínám, že naše universita jest navštěvována tak hojným spůsobem, že se nezřídka stává, že pro jeden a tentýž předmět se hlásí více nežli sto žáků (Bravo, výborně!): tu již fysická nutnost místnosti vede k tomu, aby se žactvo rozdělilo a tytéž předměty byly přednášeny dvěma professory.

Pánové! Co se týče konečně užívání fundací, myslím, že my, synové českého národu, jichžto předkové tyto fundace zajisté s intencí, aby těm a jejich potomkům sloužily, založili, že snad máme nějaké právo, abychom se k užívání těchto fundací hlásili. (Bravo, výborně!) Já, pánové, nevím, jak bych parlamentárním spůsobem nazval otázku, kdyby se mne někdo tázal, kterak se mohou Čechové hlásiti k těmto fundacím.

Již tedy, pánové, vidíte, že proti žádosti naší není žádné podstatné námitky. Přiznávám se, a povězme si to upřímně: Celá otázka kulminuje v tom, její význam je ten, že se zde jedná o emancipaci našeho národu a našeho lidu ze stavu, abych tak řekl, služebnosti. (Výborně!) Pánové! Do toho stavu byl národ náš uveden tím právě, že se mu zavřely prostředky ke vzdělanosti, a bylo by se mu již odzvonilo, kdyby sama naše historie nebyla nás ze spánku vyburcovala, kdybychom ze své historie nebyli nabyli toho přesvědčení, že co naši předkové slavného a velkého dokázali, že i my dovedeme, že i nám něco ještě činiti zbývá, že i my dovedeme kus historie udělati. (Výborně!) Pánové! V této otázce to kulminuje. My nechceme, aby náš národ budoucně ještě byl, abych tak řekl, glebae adscriptus; my nechceme, aby Čech nemohl býti jinak viděn a myšlen, než s cepem neb motykou v ruce. My chceme, aby mohl pracovati také s teleskopem a anatomickým nožíkem a jinými nástroji vědy, aby mohl býti nejen dělníkem hroudy, ale i také dělníkem vědy. (Výborně!)

Pánové! Národ, který se institucemi státními odsuzuje a přivádí k tomu, aby vždy musil zůstati ve poměru služebných, aby se nemohl vyšinouti k vyšším třídám společenstva: ten právě jest ve stavu helotství, a nikdy se nedá toho výrazu právněji a případněji užiti. než právě tu. (Výborně!) Já myslím, pánové, že nebudete chtíti udržeti národ náš v tomto stavu helotství; myslím, že když k Vám volá o vzdělání humanity své, o povznešení své, že mu prostředků k tomu neodepřete. Bylo by to věru smutné, a musil bych to pokládati za patrný a frappantní důkaz nespravedlnosti našeho volebního řádu, kdyby tento sněm tak spravedlivou žádost odepříti chtěl a mohl. Já, pánové, pravím jménem českého národa a jménem sedmi set studujících, kteří petici zadali: abyste jim učinili po právu. My žádáme o své právo, o svou osvětu. Přejte nám tedy, co nám náleží zákonem lidským a zákonem božím. (Výborně!)

Některá místa této řeči spůsobila veliký dojem na všech stranách sněmovny, ač ovšem rozdílný. Další formální návrh Rie-

grův, aby ku předchozí poradě o té záležitosti zvolila se kommisse devítičlenná, byl přijat jednomyslně.

Ve XXIII. schůzi dne 1. února přišly na denní pořádek zpráva a návrh sněmovní kommisse o získání *staveniště pro učiliště polytechnické*. Zpravodajem byl dr. Görner. Návrhy kommisse byly dva, toho smyslu, 1. aby sněm splnomocnil výbor zemský k vyjednávání o získání příhodného staveniště, a 2. aby výbor zemský, až místo získá, postaral se o plán stavby a mohl počíti stavěti.

Dr. Brauner na místo návrhu prvního činil návrh tento: „Výboru zemskému dává se plná moc, aby pro postavení polytechnického ústavu zakoupil nárožní dům č. 293-II. s ohradou na Karlově náměstí, spolu pak od tak zvaných Karlových kasáren v Hurtově ulici tolik prostory, co jí přiměřené stavení pro polytechnický ústav i vzhledem k jeho budoucímu rozšíření bude vyžadovati. Kdyby však proti nadání tato koupě pro jakoukoliv příčinu uzavřena býti nemohla, má zemský výbor zakoupiti jiné přiměřené místo.“ Ve prospěch méně určitého návrhu kommisse a proti návrhu Braunerovu mluvil professor Jelínek; zase naproti tomu dr. Rieger promluvil takto (n. Sten. XXIII. 12—14):

Přiznávám se, pánové, že přečet návrh kommisse, jsem v nejistotě. Prosil bych pana zpravodaje o vysvětlení, kdyby po případě byl přijat odstavec první, je-li následkem toho zemský výbor splnomocněn toto místo, o němž pan Brauner mluvil, aneb některé jiné, definitivně zakoupiti? Podle stylisace tohoto odstavce jest věc zajisté velmi pochybná; neboť zde stojí: „zemský výbor se splnomocňuje,“ — vynechávám slova zbytečná — „aby vstoupil v definitivní vyjednávání k tomu cíli, by byly ustanoveny podmínky koupě, a smlouva kupní uzavřena.“ On se tedy splnomocňuje, aby vstoupil ve vyjednávání k tomu cíli; — tím ještě není řečeno, že také smí smlouvu samu uzavříti. To-li se však má vyrozumívati, a je-li totiž takové mínění kommisse, tedy bych si dovolil podati dodatek, aby návrh změněn byl v ten spůsob, že by se řeklo: „aby vstoupil v definitivní vyjednávání k tomu cíli, by podmínky koupě byly ustanoveny, a aby kupní smlouvu uzavřel.“ Pak jest to alespoň jasné a není žádné pochybnosti.

Co se týče poznámek, kteréž přednesl pan professor Jelínek proti návrhům pana dra. Braunera, tož ony soustředí se namnoze v tom, že lépe ponechati zemskému výboru v té věci volnou ruku; a kdyby při zakupování stavebního místa na Karlově náměstí měl se setkati s překážkami, že má mu býti volno zakoupiti jiné vhodné místo. Pan professor Jelínek soudí, že konečně zástupci náboženského fondu budou si v záležitosti té počínati právě tak, jako jiní soukromníci, a že se budou snažiti, aby za místo utržili cenu pokud možná nejvyšší.

Nuže pánové, musím přiznati, že já nejsem toho mínění. Již pan dr. Brauner tuším podotekl, že jest nám tu činiti se dvěma autoritami. Jednou z nich jest Jeho Eminence jakožto zástupce církve a jmění církevního, a druhou autoritou jest slavná vláda sama, kteráž v této chvíli ještě spravuje jmění církevní. Tyto tak řečené Karlovy kasárny patří totiž, jak známo, fondu náboženskému. Nuže já nemohu se domnívati ani o Jeho Eminenci panu kardinálovi, ani o zástupcích náboženského fondu, že by snad nemírným spůsobem přepínali podmínky koupě, aby jaksi těžili ze situace té, že zemskému výboru bylo uloženo místo to zakoupiti; myslím, že oni budou v té příčině jednati zcela svědomitě, že budou za místo to žádati tolik, zač opravdu stojí, a ne více; neboť žádajíce více, žádali by to ke škodě zemského ústavu a na ujmu ústavu, jenž má býti stvořen pro vzdělání celé země, a má jaksi dotaci příbuznou tomu fondu, jemuž místo to nyní náleží. Rovněž tak předpokládati nemohu, že by slavná vláda v této věci chtěla zemský fond utahovati, anebo že by slavná vláda chtěla poplatníky, o kteréž především tu jde, obtížiti přílišným břemenem a k tomu přiměti, aby za místo zaplatili vyšší cenu, než zač ono v skutku stojí.

Pánové! My ostatně víme, jakou cenu určila slavná vláda a zastupitelstvo fondu. Žádáno bylo 160.000 zl. jakožto kupní cena za celé místo, ale při tom jest ještě jaksi možno vyjednávati. Cena ta byla jaksi k nabídce zemského výboru, obnášející 120.000 zl., na 160.000 zl. ustanovena. Doufám,

že mezi těmito dvěma cenami najde se prostřední cesta přiměřená a pro oba díly spravedlivá; avšak i v tom případě, kdyby se místo to musilo zakoupiti za 160.000 zl., a když by zástupcové náboženského fondu neupustili od této ceny, což, jak doufám, se stane, musím přiznati, že cenu tu v poměru ke všem jiným místům, které bychom mohli získati, nepokládal bych za přemrštěnou. A právě poněvadž si přeji a prospěch země a zemského fondu v tom spatřuji, aby jednou ta věc dospěla k definitivnímu vyřízení, abychom se ještě několik let nenacházeli ve stadiu předběžného jednání a poptávek (Výborně! ve středu): právě z tohoto důvodu přeji si, aby se slavný sněm vysloviti ráčil pro toto místo, jež spojuje v sobě všecky výhody.

Je s ním spojena výhoda, že je velmi veliké, že tedy připouští také pro budoucnost rozšíření naší polytechniky, aniž bychom opět byli nuceni k novým obětem. Poskytuje výhodu, že jest v poloze velmi zdravé, že dovoluje také krásné vytvoření architektonické, poněvadž takto ústav získá dvoje velké průčelí, jedno na krásné sady na Karlově náměstí a druhé do široké Hurtovy ulice. Zkrátka, místo to spojuje všecky výhody. Jednu z výhod těch bych ještě rád slavné sněmovně na paměť uvedl, to jest výhoda zdravé polohy. Ta okolnost, že se tím studující mládež, kteráž má ústav navštěvovati, přestěhuje do čtvrti města, kdež hluk městského života a obchodu méně ji obtěžuje než kdekoli jinde, to myslím, pánové, jest výhodou, kterou třeba uvážiti, a jest to okolnost nemalé váhy. My vidíme, že na př. v Paříži Quartier latin, kde ústavy vyučovací jsou spojeny, má zajisté své velké výhody. A bylo by to mnohem méně vhodno, kdybychom chtěli techniku přeložiti do ulice, kterou nejvíce proudí obchod. Ostatně na okolnosti té zakládá se také levnost místa. Kdybychom chtěli místo získati v jiné čtvrti města, kdež život obchodní jest živější, tedy bude stavební místo nutně dražším; zde však můžeme je v každém případě získati levněji, a studující mládeži, kteráž se, jak nanejvýše pravděpodobno, usadí kolem ústavu, bude možno nalézti levnější opatření a levnější byty u tamního chudšího obyvatelstva.

Já tedy myslím, pánové, že stavební to místo spojuje tolik výhod, že by bylo lépe, abychom již jednou na té věci se ustanovivše, pro místo to se rozhodli; a z toho důvodu musím se vysloviti pro návrh pana poslance Braunera.

Návrh Riegrův pro ten případ, kdyby návrh Braunerův neprošel, zněl takto: „Zemskému výboru se dává plná moc a ukládá se mu, aby stran získání příhodného staveniště pro polytechnický ústav zemský vyjednával o výjimkách koupě, i aby o tom definitivní smlouva uzavřena byla.“ Zpravodaj Görner prohlásil, že tento návrh Riegrův srovnává se s úmyslem kommisse; načež návrh Braunerův byl zamítnut a návrh Riegrův přijat.

Hrabě Lev Thun přál si, aby hlasování o druhém návrhu kommisse se odložilo (poněvadž jím měla se dáti výboru zemskému moc k začetí stavby, jejíž náklad nebyl povědom), i aby sněm na místo toho uložil kommissi, aby v dorozumění s výborem zemským vyšetřila, jak veliký nanejméně bude náklad na definitivní umístění ústavu polytechnického, a aby potom v dorozumění s kommissí rozpočtovou ještě v tomto zasedání podala zprávu, kterak ten náklad měl by se uhraditi. Poslanec Tašek činil návrh odkládavější, podle něhož by sněm mohl teprva v budoucím zasedání rozhodnouti o pláně i o nákladě na stavbu. Podle jiného návrhu poslance Krejčího měl výbor zemský obdržeti moc, stavbu počíti a summu k tomu potřebnou postaviti - do rozpočtu zemského na rok 1866. O různostech v těch návrzích se jevících pronesl se dr. Rieger jak následuje (č. Sten. XXIII. 18—19):

Já jsem se hlásil k slovu; ale velikou část toho, co jsem podotknouti chtěl, pověděl pan prof. Krejčí.

Především hlavní věc, pánové, je ta, že je stavba velice nutná, že se nesmí dále odkládati, poněvadž nájem náš v domě pana Odkolka trvá jen dvě léta. Jestli do té chvíle nebudeme míti jiné místo, budeme musiti p. Odkolkovi platiti náramnou činži, nebo zaopatřiti si zase jiné místo, adaptovati je s velikým nákladem, čímž by se zemskému fondu udělala velká škoda. Myslím tedy, že je velmi nutné, aby se něco koupilo a aspoň částečně něco postavilo. Z té příčiny nebyl bych proti návrhu p. rady Taška a p. hraběte Lva Thuna, který jenom k tomu čelí, aby slavnému sněmu se předložil obsah, aby mohl poněkud souditi, co celá věc bude státi.

Pánové! Náklad bude se říditi podle tří okolností. Za jedno, co bude státi místo, za druhé, jak veliká bude stavba a jak nákladná, a za třetí, jak veliká část toho nákladu se dá uhraditi prodáním staré budovy. Pan prof. Krejčí podotekl, že za starou stavbu utržíme snad 200.000 a více; tedy o to, co za ni utržíme, bude náklad na novou stavbu menší.

Co se týče návrhu p. dvorního rady Taška, jestli nemá jiný účel, než aby se všeobecný povrchní rozpočet podal, je to snadná věc; a tu myslím, že by se to zemskému výboru mohlo uložiti hned, a sice s tím doložením, aby ještě v tom zasedání úhrnný rozpočet takové nové stavby podal, poněvadž je to, jsou-li rozměry známy, snadno možné; ale jestli by slavný sněm tomu chtěl rozuměti tak, že se má předložiti úplný plán se všemi detaily, pak je to ovšem dlouhá historie. Tu by vypracování plánu trvalo půl roku, a nebylo by možná, aby se také věc mohla předložiti dříve, než v budoucím zasedání; tím by se celá stavba o rok prodloužila, poněvadž bychom musili čekati s předložením plánů na budoucí sněm; slavný sněm by pak zvolil kommissi, která by plány posoudila, a tím by se, kam se děje, rok ztratil. Ale, pánové, já myslím, že ráčíte všickni usouditi, že by to nebylo přiměřenou věcí, kdyby slavný sněm sám ze sebe chtěl učiniti kommissi architektonickou, a chtěl sám rozhodovati o plánech. K tomu musí dáti slavný sněm důvěru svému exekutivnímu orgánu, kterým jest zemský výbor, a ten bude míti zase povinnost, v té věci nejednati libovolně, nýbrž sestaviti kommissi znalců, která by plány posoudila, jak v ohledu technickém a praktickém, tak i v ohledu architektonickém. Jestli pak ta kommisse plány za dobré uzná a zemskému výboru schválí, pak může zemský výbor ku provedení plánů přistoupiti; ale aby slavný sněm sám se chtěl dáti do posuzování plánů a rozpočtů, bylo by zajisté věcí nepřiměřenou.

Jestli slavnému sněmu se nejedná o nic jiného, než aby věděl, co asi stavba bude státi, jestli 300.000, 400.000 neb 500.000, pak ovšem se může učiniti předběžný povrchní rozpočet, a není k tomu dlouhého času zapotřebí Proto bych

učinil přídavek k návrhu p. dvorního rady Taška v ten smysl, že se zemskému výboru ukládá, ještě v tomto zasedání povrchní rozpočet podati, aby slavný sněm se mohl ještě nyní rozhodnouti a zemskému výboru další rozkazy uděliti.

Po dalším rokování dr. Rieger přistoupil k návrhu hr. Lva Thuna, ježto srovnával se s jeho úmyslem, a rovněž tak učinil prof. Krejčí, načež návrh Thunův byl přijat.

Ve XXV. schůzi 5. února počalo se jednati o *zákoně honebním*. Dr. Rieger při §. 5. navrhoval, aby výboru okresnímu náleželo rozhodovati o těch případech, když pozemky některé osady nemají ani 200 jiter výměry a musejí se proto připojiti k sousední honitbě. Návrh ten spolu s jinými byl přikázán kommissi, a potom v následující sněmovní schůzi po jejím odporučení přijat. (XXV. 12; XXVI. 17, 19, 20.)

Ve XXVIII. schůzi 10. února při §. 40. téhož zákona navrhoval Rieger, aby peněžité pokuty nešly do pokladnice okresní, jakž stálo v osnově zákona, nýbrž do chudinského fondu té obce, kde trestný čin byl spáchán; návrh tento byl v nápotomní schůzi sněmovní skoro jednohlasně schválen. (XXVIII. 28; XXIX. 8.)

Dlouhé rokování nastalo ve XXIX. schůzi 15. února při §. 42., jenž týkal se náhrad za škody spůsobené zvěří a honbou. V návrhu kommisse, jejímž zpravodajem byl rytíř Străruwitz, bylo vysloveno, že držitelé pozemků mají právo k náhradě za ty škody dle ustanovení obecného zákonníka občanského. Proti tomu mluvili nejprve němečtí poslanci Schubert a Waidele, shledávajíce tuto ochranu poškozeného za nedostatečnou ano za nijakou. Dr. Rieger promluvil takto (č. Sten. XXIX. 18—20):

Pánové! Nám jde o to, abychom utvořili a vydali zákon, který by na jedné straně sice honbu aspoň v rozumné míře zachoval, ale na druhé straně o to se postaral, aby rolnictví naše a národní hospodářství zmáháním jejím neutrpělo. Myslím, že tento účel naše kommisse měla před očima, a že i my jsme se těchto zásad nespustili.

Avšak paragraf, o kterém právě jednáme, zdá se mi skutečně k tomu cíli nedostatečným. On se odvolává k občanskému zákonu; avšak oba páni řečníci přede mnou dokázali, že občanský zákon v té věci nepodává dostatečné pomůcky k ruce, že tedy právo náhrady za škody lesní a honební tam

není vyhrazeno. Myslím, že se to musí státi tímto zákonem, o kterém právě jednáme, a sice spůsobem zřejmějším, nepochybným.

Ale druhý nedostatek, který v tomto §. vidím, jest ten, že není ustanovena žádná přiměřená instance pro vymáhání škod takových; instance, na kterou se zde poukazovalo, byla by vlastně obyčejný soud. To však, pánové, uznáte všichni, že v praktickém životě obyčejně soud by nevyhověl právě té potřebě, o kterou se zde jedná; za jedno jest tu dlouhé jednání, jest tu možnost všelijakého braní lhůt atd., tak že by změněním stavu úrody na poli konečně škoda, která byla zvěří spůsobena, nemohla už ani býti vyšetřena; za druhé bylo by vymáhání u soudu příliš nákladné pro kolky, taxy atd., i příliš obšírné, i dlouho by trvalo. Rolník, kterému se stala škoda několika zlatých, nemůže si vzíti advokáta a vydati hromadu peněz na kolky, za právní pomoc a za strávený čas, aby si tak náhrady za škodu dobýval Na druhé straně stává se požadavek odškození často nemírným, žádá se několikrát za škodu utrpěnou odškození tak náramné, že není v žádném poměru se škodou, která se skutečně stala; a kdyby věc přišla na soud, dlouho by se provlékala a mohla by působiti náklad takový, že by tento náklad obnášel daleko více, než zač celá škoda stojí.

Myslím tedy již, že z praktických ohledů jest potřeba pomysliti na to, aby se zřídila nějaká instance, která by v té věci jednala krátce, stručně a rychle, a která by byla s to, aby věc hned na místě ohledala a hned na místě rozsudek vynesla.

K tomu cíli chci slavnému sněmu předložiti amendement, aby se zřídil zvláštní soud rozsudí; tedy něco podobného tomu, co pan poslanec Waidele navrhoval, toliko s tím rozdílem, že on navrhuje, pokud jsem mu rozuměl, jen jediný soud pro celý okres a stálý. Já pak mám za to, že by takových soudů mělo býti více, a že by v každém okolí a v každé osadě mohl zřízen býti podle potřeby, když se tam taková škoda stane.

Co se týče ostatních návrhů pana poslance Waidele v té věci, zdá se mi, že jsou poněkud nepraktické, poněvadž on tady chce vyměřiti jaksi, odkud ta škoda pošla, a že ten, který žaluje, má ukázati, od které zvěře škoda byla učiněna. Poněvadž ale zvěř, když jde někomu škodu dělat, nebéře s sebou domovský list a tím méně ho tam na místě zanechává, kde škodu učinila: nezbývá nic, než aby v tom případě znalci rozhodli, kterak asi škoda v nynějších poměrech mohla povstati, kdo tolik zvěře v okolí drží, a že tedy od jeho zvěře ta škoda pojíti mohla a musila.

Protož myslím, že jest nejlepší nechati tu věc v každém případě na arbitrárním rozsouzení těch rozsudí, kteří místní poměry znají a z nichž by po dvou každá strana zvolila. Jednoho pak, vrchníka toho soudu, má ustanoviti výbor okresní, který v té věci stojí nad stranami a od něhož se naditi můžeme, že zvolí takové: o vrchníka, který věc spravedlivě řiditi bude, který věci znalý jest a ji co možná nejdříve k rozhodnutí přivede. Mám za to, že jest potřeba, aby jednání co možná stručně se vedlo a rozhodnutí na místě škody se učinilo, a aby žádná appellace se nepřipouštěla, poněvadž by tím věc se zbytečně protáhla a stala příliš nákladnou:

Já činím, pánové, návrh v tento spůsob:

„§. 42. Společenstvo honební a nájemníci honby mohou se vespolek shodnouti ve smlouvách nájemních o přiměřená ustanovení ve příčině škod od zvěře a z honby pošlých. Nebylo-li o té věci mezi nimi nic ustanoveno, vyhražuje se jednotlivým majetníkům pozemků proti majetníkům honby právo k náhradě za škodu od honby nebo zvěře utrpěnou; avšak náhradu takovou musí vymáhati před soudem rozsudním, k tomu cíli zvláště zřízeným. Okresní výbor jmenuje pro rozličné honitby okresu svého vrchníky těchto soudův vždy na tři léta napřed. Takový vrchník má, jakmile se jemu přednese žaloba na odepření náhrady, obě strany vyzvati, aby do tří dnův jmenovaly každá po dvou důvěrnících, a má s nimi škodu na místě vyšetřiti. Hned na to usoudí soud

rozsudí, zdali se má dáti jaká náhrada a v jaké míře. Nemohou-li se důvěrníci shodnouti o sumě náhrady, rozhodne vrchník v mezích návrhů s obou stran vyšlých. Kdyby některá z obou stran, nedbajíc učiněného vyzvání, důvěrníky své jmenovati opominula, má vrchník scházející rozsudí sám ustanoviti, toto stranám oznámiti a k vynesení rozsudku o náhradě přikročiti. Od nálezu soudu rozsudího není odvolání. O vykonání rozsudků rozsudích má se žádati u soudu příslušného."

(Pokračuje německy:) Odporučuji návrh ten především pro krátkost navrženého soudu, a jak myslím, též pro jiné praktické výhody, kterých poskytuje tím, že ukládá vyšetření věci a poměrů místa znalcům a mužům nestranným, kteří byli k tomu ustanoveni volbou od okresního zastupitelstva z předu a bez ohledu k jakémukoli určitému případu, kteří jsou na blízku, k nimž se sporné strany snadno mohou obrátiti, kteří vyzvou obě strany, aby jmenovaly důvěrníky, a vyšetří škodu bezprostředně na místě. To jsou důvody, kteréž mne k návrhu tomu přiměly.

V mém návrhu jest obsažen ještě odstavec další, že se v této příčině musí především stranám samotným zůstaviti sebeurčení, aby totiž při pronájmu honby mezi sebou se dorozuměly, kdo má nésti škodu, či má-li vůbec někdo nésti škodu. Myslím, že i zde platí věta: Pacta dant legem contrahentibus. Jsou-li veškeří podílníci honby toho mínění a učiní-li s nájemcem honby smlouvu v ten spůsob, že se zřeknou vůbec náhrady za škodu, a že vzhledem k tomu požádají větší nájemné, tož myslím, že musí jim to býti ponecháno na vůli. Nestane-li se to a neshodnou-li se pronajímatelé s nájemcem honby, pak nechť platí všeobecné ustanovení, jakéž se navrhuje, aby totiž rozhodoval soud rozhodčí, kterýž by si v té věci počínal zcela nestranně.

O této záležitosti rokovalo se dlouho a učiněno několikero různých návrhů; jeden z nich pocházel od hr. Lva Thuna a srovnával se největším dílem s návrhem Riegrovým, jejž v některých kusích opravoval nebo doplňoval; zněl takto:

„§. 42. Jednotlivým držitelům pozemků náleží právo k náhradě za škody spůsobené zvěří a honbou, a sice je-li škoda

spůsobena honbou, naproti pánovi myslivosti, je-li škoda spůsobena zvěří, naproti společnosti honební, pokud pak se jedná o anklavy a jiné přidělené pozemky, naproti oprávněnému k myslivosti. Tento však může anklavy nebo pozemky honební chrániti proti možným škodám od zvěři zahrážkami nebo jinými opatřeními, která by nepřekážela držiteli v používání jeho pozemku. Nároky na náhradu, pokud smlouvou nájemnou nebo jinou úmluvou mezi stranami není jinak ustanoveno, mají se přiváděti ku platnosti na soudě rozhodčím, jenž k tomu účelu se utvoří.

§. 43. Okresní výbor jmenuje pro rozličné honitvy svého okresu vrchníky těchto soudů rozhodčích vždy na tři léta napřed. Takový vrchník, jakmile jemu se přednese žaloba o odepřenou náhradu, má obě strany vyzvati, aby do tří dnů každá jmenovala si po dvou důvěrnících, a vyšetřiti s nimi škodu na místě. Tento soud rozhodčí pokusiv se dříve o narovnání, rozhodne, zdali a jakou měrou náhrada má se dáti. Nemohou-li důvěrníci se shodnouti o sumu náhrady, rozhodne vrchník v mezích návrhů vyšlých od obou stran. Pakliby některá strana, byvši od vrchníka vyzvána, opominula jmenovati své důvěrníky, vrchník sám má ustanoviti scházející rozsudí, oznámiti to stranám a přikročiti k rozhodnutí o nároku k náhradě. Z výroku soudu rozhodčího není odvolání. Za exekuci výroku rozhodčího budiž žádáno u soudu příslušného, kterýž dříve, než ji povolí, rozhodne o stížnostech zmatečných, byly-li jaké podány pro nezachování předpisův tohoto paragrafu."

Dr. Rieger upouštěje od svého prvotního návrhu, přistoupil k této jeho proměně hr. Thunem navrhované. Poslanec dr. Čížek osvojil si sice nezměněný návrh Riegrův, ten však byl potom zamítnut, jakož i jiné ostatní návrhy od jiných poslanců podané, a přijat jest návrh Thunův.

Ve XXX. schůzi dne 16. února přednešena byla žádost vlády, aby sněm dle §. 19 zřízení zemského se uradil a návrhy podal o osnově *zákona vodního,* kterouž vláda vypracovala. Poslanec Herbst pozastavoval se nad tím, že v osnově není ani řečeno, ve kterých zemích ten zákon by měl platiti; z ohledu na důležitost předmětu navrhoval, přikázati tu předlohu vládní nikoli zvláštní kommissi sněmovní, nýbrž výboru zemskému, kterýž by ku potazu mohl si přivolati znalce a v příštím zasedání sněmovním podati zprávu. Rieger za souhlasu středu projevil pozastávku zásadnou (n. Sten. XXX. 2):

Jsem taktéž toho mínění, jež byl vyslovil ctěný pan řečník přede mnou, že totiž zákon ten je velmi důležit, a že má zvláště veliký dosah pro zemědělství a zavodňování země. Dále soudím taktéž, že my v letošním zasedání, kdy tolik jiných rovněž důležitých předloh zákonů již je přichystáno pro poradu, ježto jiné k rokování se připravují, sotva asi dojdeme k tomu, abychom rokovali o tomto objemném zákoně; a přece jest předmět ten zajisté naléhavý.

Já však, hledě k tomuto zákonu, mám ještě pochybnost jinou, a to velmi důležitou, zásadní pochybnost, totiž, je li to předmět, jenž by se směl přikázati slavnému sněmu pouze k dobrozdání. (Pochvala v centru.) Já myslím, že jest to předmět, jenž přísluší zúplna ke kompetenci slavného sněmu, poněvadž je to záležitost, kteráž především na zemědělství působí, a sice přímo působí, záležitosti zemědělské pak přísluší podle patentu ze dne 26. února, kterýž ještě po dnes platí, bezvýminečně ke kompetenci slavné sněmovny.

Soudím však také, že dnes ještě nenastala chvíle, abychom ve slavné sněmovně rozhodovali o této otázce zásadní; spíše by bylo radno, zvoliti především kommissi, kteréž by připadla úloha, aby vyslovila se o tom, jakým spůsobem se má jednati o této předloze zákona, a aby podala o tom slavné sněmovně návrh. To jest mé mínění!

Místodržitelský místopředseda hr. Lažanský vysvětloval, že ze přítomné předlohy má býti zákon říšský, jenž by platil ve všech korunních zemích, které nepřísluší ke koruně Uherské. Hrabě Clam-Martinic odpíral výrazu „korunní země, které nenáležejí ke koruně Uherské“, že ho naše zákony ústavné neznají. Po několika jiných poslancích, kteřiž mínění svoje krátce pronášeli, promluvil Rieger podruhé (n. Sten. XXX. 5):

Rád bych jen poznamenal, že název „korunní země“ není správným, a že pamatuji-li se dobře, byl dokonce o tom vydán i zákon, jenž praví, že jednotlivé země mají se uváděti svým titulem. Také Jeho Veličenstvo ve svých trůnních řečech nikdy neužívá výrazu korunní země, nýbrž vždy: království a země.

*

Konečně zakládá se to i v povaze věci, že korunní zemí jest jen země patřící k některé určité koruně. (Bravo, výborně v centru, pohnutí v levo.) Následovně jest Morava korunní zemí koruny České, a rovněž tak Slezsko. (Bravo v centru, v levo veselost a: Oho!); a právě tak jest Chorvatsko korunní zemí uherskou (v levo veselost, v centru hlas: To není k smíchu!) Já myslím, pánové, to ví každý; výraz ten není ode dneška, bylo ho užito i ve školních knihách, a každý školák jej zná.

Ostatně mám za to, že zásadní otázka o kompetenci sněmu v této záležitosti dnes není na denním pořádku. Myslím však, že musím prohlásiti jménem svým i jménem svých soudruhů, že my k podání dobrého zdání o této předloze nepřistoupíme nijak a nikdy, a to již pro principialné své stanovisko (Výborně! Výborně!); že my spatřujeme v tom skrácení a obmezení autonomie, příslušející našemu sněmu i podle únorového patentu, a že my ku předloze té přikročiti můžeme jen tenkrát, když nám bude podána jako předloha zákona.

To ostatně nemění na věci ničeho. Dle našeho stanoviska, jak my na věc patříme, není jinak možno, než aby se kommisse o tom vyslovila.

Hrabě Lev Thun mínil, že otázku kompetence uváží kommisse, která by dle návrhu Riegrova se zvolila. — Po významném, ač krátkém tomto rokování byl návrh Herbstův zamítnut, a ustanoveno přikázati vládní předlohu zvláštní kommissi o 15 členech.

V též sněmovní schůzi 16. února dr. Rieger jakožto zpravodaj přednášel a hájil návrhy výboru zemského v příčině zálohy na stavbu několika silnic; kteréžto místní záležitosti nemohly by zde zajímati.

Ve XXXI. schůzi dne 17. února počalo se rokovati o rozpočtě zemském na rok 1866; zpravodajem sněmovní kommisse byl dvorský rada Tašek. Výdaje na zeměvzdělání navrhovala kommisse summou 30.660 zl.; v tom bylo po 10.000 zl. na hospodářské školy v Libverdě a v Táboře, po 1050 zl. na rolnické

školy v Libverdě a v Rabíně, po 1000 zl. na rolnické školy v Kadani a ve Hracholuskách (v každém tom trojím případě stejnou summou na školu německou a na školu českou), a 2000 zl. na hospodářskou školu ve Chrudimi. Dr. Rieger navrhoval větší podporu pro školu Chrudimskou, čehož slušnost dovozoval poměrnou důležitostí orby v Čechách, jakož i tím, že obyvatelstvo české potřebuje více škol hospodářských než obyvatelstvo německé (n. Sten. XXXI. 17—18):

Za příčinou tohoto návrhu kommisse dovoluji si ujmouti se slova, abych přivedl k řeči záležitost, o níž se již rokovalo v zemském výboru Jedná se totiž o subvenci pro rolnickou školu v Chrudimi.

Bude snad členům slavné sněmovny známo, že za příčinou zřízení rolnické školy s českou řečí konkurovala mnohá města česká, chtějíce přinášeti oběti spojené se zřízením takovéto školy. Zemský výbor obrátil se v té věci k hospodářské společnosti. jakožto především věci znalé, a tato spůsobila, že vyslanci její navštívili rozličná místa a poměry jich vyšetřili, jak dalece jedno či druhé zvláště se hodí ke zřízení takovéto školy.

Návrh, jenž následkem toho byl hospodářskou společností podán zemskému výboru, směřoval k tomu, aby bylo především město Tábor vyvoleno k tomu účelu. Avšak již v hospodářské společnosti utvořilo se votum menšiny, toho smyslu, aby se nepřestalo na jedné rolnické škole, nýbrž aby se zřídily dvě, a sice jedna v Táboře, druhá v Chrudimi.

Při tom musím podotknouti, že rolnická škola v Chrudimi již v skutku trvá po několik let, a že město Chrudim spůsobem věru na nejvýš hodným uznání a chvály přinášelo pro školu tu oběti velké, ba takměř lze říci, oběti přes příliš veliké. Škola byla nákladem obce opatřena značným kabinetem a všemi možnými učebními pomůckami. Obec zakoupila k účelu tomu také hospodářství, které zřízeno bylo jako hospodářství vzorné, kdež i chlévy znamenitě zásobeny všelikým dobytkem užitkovým. Již menšině hospodářské společnosti a také četným členům výboru zemského zdály se oběti tyto tak znamenitými a pozoruhodnými, že

rovněž se rozpakovali, zdali by nebyla především Chrudim příhodna ke zřízení takového ústavu zemského

Tím se nemíní zneuznávati, že Tábor pro celé jižní Čechy výtečně se hodí k tomu, aby se tam taková škola zřídila; avšak je třeba uvážiti, že – jak nanejvýše pravdě podobno, a dle toho, jaké jsou poměry u nás v zemi — tato rolnická škola sotva asi postačí návalu studujících, kteří by se do ní hlásili.

Pánové! Jest to v povaze věci, a slavná sněmovna zejména kladla na to důraz, že rovnoprávnost nezakládá se v tom, aby se národnosti jedné dalo tolik, co druhé, nýbrž, aby se každé dalo to, čeho ona potřebuje. Nuže, kdybychom tuto zásadu a ten názor zde směli přivésti k platnosti, dospěli bychom k tomu, že české obyvatelstvo venkova potřebuje škol rolnických mnohem více, než německé. Zakládá se to, pánové, v povaze věci. Obyvatelstvo německé sídlí na mnoze v okresech pohraničných a méně úrodných, a rovněž jest známo, že následkem poměru toho, že totiž německé obyvatelstvo je usídleno v okresech pohraničných a v obvodech méně úrodných, v okresech, kde v hojnosti se vyskytují sily vodní, byl také směr hospodářský, smím-li tak říci, výdělkový směr činnosti obyvatelstva puzen především k průmyslu; kdežto obyvatelstvo vlastně české odkázáno jest především k rolnictví, právě proto, že je usazeno na mnoze v úrodných, nižších krajinách země.

Jest to, pánové, též věcí známou, že rolnictví v naši zemi, a zejména a především v krajích českých, dospělo k ohromnému vzrůstu, zejména v posledních letech. Kdo si dal tu práci, stopovati pokroky, kteréž se staly v lidu českém na venkově od zrušení roboty, ten musí je v skutku nazvati neobyčejnými. Jest taktéž známo, že české obyvatelstvo venkovské každým směrem velmi se snaží, aby se v rolnictví vzdělalo a rationalně je pěstovalo. Vysvítá to již z horlivého účastenství lidu venkovského ve schůzích hospodářských spolků a spolků filialních, kdež se rokuje o všech hospodářských otázkách, a to někdy spůsobem velmi dů-

kladným, ba i vědeckým. Je to patrno také z toho, že všecka díla, kteráž o rolnictví vyšla v řeči české, došla velkého odbytu, což zajisté svědčí o velmi značném kruhu čtenářů.

Z toho tedy lze posouditi, že české obyvatelstvo venkova krušnými poměry našich daní a velkým břemenem, kteréž rolnictvo tíží, jest nuceno provozovati orbu co možná nejrationalněji, aby vytěžilo ze své půdy výnos pokud možno největší.

Pánové! Já myslím, že nejpřednějším úkolem našeho zastupitelstva zemského jest, aby dopřálo této četné třídě obyvatelstva všemožné podpory, oné podpory, kteréž ono v skutku potřebuje. Jest mým pevným přesvědčením, a myslím, že i zkušenost záhy nás poučí, že nebudeme-li chtíti, aby nově zřízená škola v Táboře byla žactvem přeplněna — a to trvám, nebylo by žádoucno, neb jest to známou paedagogickou zásadou, že nikdy není prospěšno dopustiti, aby počet žáků v jedné škole vzrostl tak, že již učitel není s to, je přehlédnouti a také vše jim názorně vyložiti; když tedy, jak řečeno, má býti počet žáků, jak již usnešeno, v každé třídě obmezen na 40 (Hlasy: 30!), aneb dokonce 30, — tož jsem pevně přesvědčen, že škola Táborská nikterak nepostačí potřebě zemské.

Upozorňuji, že krom toho i německou školu rolnickou v Libverdě navštěvují z veliké části chovanci čeští, česky mluvící, a že ke všem nižším rolnickým školám, jako v Sadové a v Hracholuskách, jest veliký nával chovanců; jsem tedy přesvědčen, že rolnická škola Táborská nepostačí, a že bude nutno zříditi pro týž účel školu druhou. Když tedy škola taková již činně působí, a když městská obec Chrudimská přinesla pro školu tu tak veliké oběti, tož myslím, že zastupitelstvo zemské nemůže vykonati nic prospěšnějšího a tak říkaje nic levněji provésti, než když tuto školu rolnickou, kteráž již tu jest, bude podporovati tak, aby nemusila i dále býti udržována pouze nákladem obce Chrudimské, kteráž pro školu tuto krom toho již tak značné oběti přinesla.

Podal jsem již v tom smyslu návrh zemskému výboru, aby byl dán městu Chrudimi pro vydržování rolnické školy roční příspěvek 4000 zl. Tento návrh padl při rovném počtu hlasů dirimendo. Vyslovil se tedy pro návrh ten stejný počet hlasů, a já cítím se zavázán, chopiti se v té věci slova a přivésti zde ve slavné sněmovně znovu k řeči toto minoritní votum.

Dotýkám se jen toho a kladu to slavné sněmovně na srdce k spravedlivému uvážení, že podporovati vzdělání rolnické v naší zemi jest zajisté tím nejdůležitějším zájmem, o nějž pečovati jsme v první řadě povoláni a k čemuž také prostředky naše stačují. Já zajisté nekloním se k tomu, abych průmyslu jakkolivěk se stavěl na odpor anebo jemu chtěl ubírati pomůcky ku prospívání jeho; ba naopak, já uznávám nejúplnější měrou velikou důležitost průmyslu a jeho zvelebování pro naši zemi. Avšak já soudím, a každý národní hospodář mi v tom přisvědčí, že dnešního dne, a snad ještě pro jedno neb dvě století, nemá průmysl v naší zemi ještě daleko té důležitosti jako rolnictví; neboť hledíce na věc se stanoviska národohospodářského, musíme především porovnávati hodnoty, a že hodnota výroby rolnické jest nepoměrně větší než hodnota výroby průmyslové, bude tuším všem zjevno. Předmět, k němuž je obrácena působnost slavného sněmu v této příčině, předmět, kterýž se má povznésti, jest tedy mnohem rozsáhlejší; a následovně bude také výsledek dosažený povznešením rolnictví mnohem větší, poněvadž přírůstek hodnot při zvelebení výroby jest a musí býti mnohem větší.

Když jsme tedy, pánové, pro naši polytechniku nelekali se nákladu 120.000 zl. ročně, tedy bude zajisté pro dvojí učiliště rolnické 20.000 zl. poměrně až příliš málo. Nuže, když za těchto poměrů dovoluji si navrhnouti, aby mimo 20.000 zl., kteréž chceme vydati na dvě školy rolnické, byl ještě hospodářské škole Chrudimské poskytnut příspěvek 4000 zl., tedy soudím, že to jest to nejskrovnější, co slavná sněmovna může vykonati ve prospěch odvětví výroby ná-

rodohospodářské ze všech nejdůležitějšího, ve prospěch rolnictví! (Výborně!)

Návrh Riegrův, aby hospodářské škole Chrudimské udělilo se 4000 zl. roční podpory, a výboru zemskému aby se vyhradilo právo dohlížeti na tuto školu, byl po debatě dosti dlouhé přijat většinou, ač nevelkou.

O věc veliké důležitosti, totiž o *usplavnění a upravení řek* v Čechách, zavadila kommisse rozpočtová návrhem, jenž přednešen byl v též schůzi dne 17. února v tato slova:

„§. 10. Výboru zemskému se odporučuje, aby při nakládání s penězi určenými na vodní stavby zemské především zřetel měl na větší řeky, a při tom aby nezapomněl na malé Labe a na Ohři; dále se mu ukládá: a) aby s rozpočtem na rok 1867 podal výkaz o tom, co se vykonalo ze summy 60.000 zl., kteráž na rok 1866 se povoluje na vodní stavby zemské; b) aby s c. k. místodržitelstvím vstoupil ve vyjednávání k tomu cíli a konci, by zevrubněji se šetřilo předpisů, jež vydány jsou o otvírání vrat v jezích a o vybírání poplatků za to; c) aby podal zprávu, jaký výsledek mělo doporučené jemu v posledním zasedání vyjednávání v příčině usplavnění Vltavy až ku Praze."

Po krátkém odůvodnění, přednešeném od zpravodaje Taška, dal se o těch věcech dr. Rieger slyšeti takto (n. Sten. XXXI. 28—29):

Jsa v záležitosti té referentem, dovoluji si o ní učiniti poznámku.

Kommisse vyslovuje přání, aby zemský výbor měl především na zřeteli splavnost větších řek pro lodě. Prosím slavnou sněmovnu, aby jedné věci byla pamětliva: že třeba činiti veliký rozdíl mezi splavností pro vory a splavností pro lodě.

Až posud užívalo se dotace slavného sněmu z většího dílu jen k usplavnění řek pro vory; — pravím usplavnění pro vory, kteréž vlastně nemá jiného účelu, než aby pomáhalo převážení dříví a některých těžkých předmětů, kteréž se na vory nakládati mohou. Úprava takovéto splavnosti působí ovšem náklad mnohem menší, neboť nejde při tom o nic jiného, než aby se odstranily hmotné překážky voro-

plavby, jakož jsou písčité náspy a veliké balvany, závady skalné, které se v řece nalézají. Jsou-li tyto vhodně odstraněny aneb na břeh vyvezeny, tedy je regulování docíleno. Výjimku v tom činí jen řeky tekoucí v krajinách vyšších a hornatých, kteréž mají silný spád; tam bývá častěji nutno prováděti větší práce regulační, zřizovati stavidla a splavy. Avšak, jak řečeno, regulování za účelem splavnosti pro vory působí v celku jen skrovnější výlohy, a jen vzhledem k tomuto obmezenému účelu vystačuje subvence, kterou slavná sněmovna až dosud poskytovala.

Kdyby slavná sněmovna na to přistati chtěla, aby se regulovaly větší řeky k účelům lodní plavby, tenkráte — to musím vytknouti — tenkráte musil by se příspěvek k účelu tomu se strany zemského fondu zvětšiti značně.

Já úplně se s tím snáším, aby se v tom směru počátek učinil především s většími řekami v zemi. Pokládám to ovšem za možné, aby zejména ku př. Labe bylo učiněno splavným pro lodě. Důkaz toho spatřujeme ve mnohých jiných zemích; viděl jsem jmenovitě v Anglii a ve Skotsku zařízení taková, že dokonce i malé řeky náležitou úpravou se usplavnily pro lodě. Avšak s roční dotací 60.000 zl. nelze ani pomysliti na takový podnik; tu by se musila slavná sněmovna v každém případě odhodlati k větším obětem.

Přestáváme-li však na pouhém usplavnění řek pro vory, máme-li tedy především jen ten účel na zřeteli, aby se přístupným učinilo bohatství lesů, kteréž soustředěny jsou na mnoze po hranicích naší země, zejména v obvodu Šumavy a v jižním koutě Čech, jižně za Krumlovem a Budějovicemi, a známých velikých lesů hraběte Buquoi na panství Novohradském: pak ovšem přirozeně musíme se snažiti o to, aby regulovány byly menší řeky, neboť jen podél těchto malých řek a u jich nejzazších pramenů v horách rozkládají se veliké lesy, jež mohou poskytnouti materiál k voroplavbě na řekách těch. Na dolejším Labi, na dolejší Ohři a při všech větších řekách není lesů takových v po-

dobných rozměrech. To jsem tedy chtěl podotknouti slavné sněmovně.

Při tom musím připomenouti ještě jednu okolnost. Paragrafem 10. ukládá se zemskému výboru, aby podal zprávu o výsledcích vyjednávání, jakéž doporučeno bylo v posledním zasedání ve příčině splavnosti Vltavy pro lodě u Prahy. Jsem s to, abych okamžitě podal slavné sněmovně zprávu o záležitosti té, na základě sdělení, které došlo zemského výboru od místodržitelstva teprva nedávno, co již slavná sněmovna zasedá. Věc nalézá se v tomto stadiu:

K žádosti zemského výboru obrátilo se místodržitelstvo v této záležitosti ke státnímu ministerstvu, a ministerstvo nařídilo, aby se vyšetřilo, kterak by se Vltava splavnou učinila pro lodě. Jak známo, byl dříve jednou předložen projekt a také již přijat, aby se totiž Vltava usplavnila průkopem vedeným skrze Letnou, tak aby po něm lodě mobly plouti. Pozdějším zkoumáním se okázalo, že projekt tento, jenž byl již blízek přijetí a provedení, je příliš nákladným. Upustilo se teda od něho, poněvadž se pravilo, že by prokopání výšiny Letenské samo požadovalo tak velikého nákladu, že by se týmž nákladem dala docíliti lodní splavnost celé Vltavy až k Mělníku, tedy vlastně týmiž prostředky mnohem větší praktický výsledek.

Následkem toho sešlo tedy z tohoto původního projektu, a byl vyslán do Prahy ministerský rada rytíř Basetti, aby na místě prozkoumal, jakým spůsobem by se mohla Vltava usplavniti pro lodě; on procestoval celou tu trať a podal své dobrozdání v ten smysl: že plavba lodní může se provozovati s remorqueury (vlekouny) také při výši vody 6 palců nad normálem, že by se však vykoupiti musily všecky mlýny pod Prahou a odstraniti jezy, aby se veskrze dosáhlo normální výše vody se hloubkou 36 palců.

Nuže, návrh ten byl přijat státním ministerstvem, a zdejší stavební kancelář zemská měla postupně předkládati plány pro toto usplavnění. Tuť se ovšem soudilo, že se má s upravením splavnosti počíti zdola, a právě ještě průběhem

této zimy bude státnímu ministerstvu předložen dokončený plán na upravení splavnosti lodní v dolním toku řeky, a má zejména upravení dolního řečiště od Mělníka do Kralup vymáhati náklad 126.000 zl.; při čemž třeba podotknouti, že usplavňování právě v tomto dolním toku nesetkává se s žádnými zvláštními obtížemi, a že spůsobí výlohy jen nepatrné. Naproti tomu upravení dalšího řečiště od Kralup do Prahy či do Karlína je spojeno se značnými obtížemi, a na upravení to počítá se náklad 824.000 zl.

Pánové, z toho vidíte, když na tento jediný úkol, na docílení lodní splavnosti Vltavy z Mělníka do Prahy, je zapotřebí celého millionu, že usplavňování větších řek pro lodě není podnikem malým, a že při tom se 60.000 zl. mnoho poříditi nelze; a to zvláště, když s těmito 60.000 zl. mají se také hraditi výlohy na udržování splavnosti menších řek zemských pro voroplavbu. Rozumí se, že v této summě 824.000 zl. jsou pojaty také výkupy všech závodů s vodní silou na této části řeky, kteréž samy mohou obnášeti až 500.000 zl.

Co pak se týče regulování z Karlína či z Libně vzhůru, jest to předmět, o kterém dosud ani neučiněno rozpočtu. Lodní splavnost až do středu města dala by se ovšem docíliti pouze zřízením komor neb stavidel komorních; takové usplavnění čili zřízení takových komor bude však taktéž požadovati ještě velikých dalších obětí.

Tak tedy má se záležitost, jež slavný sněm tak živě zajímala; a já myslím, že jsem podal vysvětlení tak dalece, pokud zemský výbor v tu chvíli je podati může.

Potom o těchto věcech hovořili poslanci Zeithammer, baron Riese-Stallburg a Hanisch; načež dr. Rieger pokračoval ve svých poučných výkladech (n. Sten. XXXI. 32):

Spozorovav, že mnozí členové ctěné sněmovny neznají poměry, v jakých se vede správa řek zemských, vidím se pohnuta podati v té věci některá vysvětlení.

Administrace řek zemských, jak se dnes věci mají, není totiž ještě v rukou zemského výboru, nýbrž zemský výbor

jest při tom, asi tak, jakož tomu bylo až dósud při káznicích, pouze orgánem svolujícím, orgánem platícím. Administrace sama jest v rukou inženýrů krajských, a to různých inženýrů krajských, kterým řečiště ta jsou přidělena. Oni to jsou, ktèrýmž přísluší vždy vyšetřiti stav rozličných řek, řeky ty objížděti a podávati návrhy, kde jest potřebí vykliditi řečiště nebo stavěti hráze vodní aneb co jiného.

Zemský výbor vykonává ve věci té jen společně kollaudaci po ukončených pracích.

Tak se tedy věci mají. A jelikož tento stav věcí nebude moci potrvati dlouho, bude ovšem třeba jednati o to, do které doby mají tyto řeky, vydržované zcela z fondu zemského, býti odevzdány výkonným orgánům slavného sněmu, totiž zemskému výboru. To jest přání, kteréž k vědomosti přivésti jsem za nutné pokládal.

Dále připomínám, že dotace, povolovaná řekám zemským slavným sněmem, ustanovena jest na 60.000 zl.; jak jsem již podotekl, bylo jí především používáno k usplavňování řek pro vory; a přihlížeje k tomu, bylo nám udržovati ve stavu splavném 134 mil řek zemských.

Uváží-li tedy slavná sněmovna, kterak při 134 mílích řek zemských stane se přirozeným během věcí, že zkázou materiálu, dříví atd., bouřkami, silnými přívaly, odchodem ledu z jara vždy opětně se zruší mnohé stavby vodní a opět nové se zřizovati musí; uváží-li se dále, že i volné řečiště vždy bývá zanášeno oblázky a pískem, a tudíž že vždy znovu vyvážeti se musí: tedy bude slavná sněmovna s to, aby posoudila, že 60.000 zl. na 134 mil řek není právě obzvláště mnoho, a že na nové upravování jiných řek mnoho nezbývá, neřku-li aby vybývalo co na usplavňování řek větších pro plavbu s lodmi, kteréžto, jak již dotčeno, u jediné Vltavy vyžadovalo by jeden million; a kdybychom pomýšleli také na průchod loděplavby skrze Prahu, vymáhalo by to, jak již podotknul pan baron Riese-Stallburg, mimo to ještě 600.000 zl. —

Co pak se týče splavnosti řek pro voroplavbu, tedy jsou na to plány již hotovy, zejmena pro Sázavu, Labe, Ohři, Berounku; nechci tvrditi, že by plány tyto, tak jak nám byly podány, byly vhodné k bezodkladnému provedení. My naopak jsme se přesvědčili, že rozpočet na regulování Sázavy, kteréžto se nyní mělo podniknouti, nelze pokládati za přiměřený účelu; ano v té příčině zemský inženýr Schwarz, předsevzav již vyšetřování potřebná na Sázavě, nabyl přesvědčení, že lze regulování ve mnohých stránkách provésti prostředky jednoduššími a s menším nákladem. Ostatní rozpočty, které v těchto věcech leží u zemského výboru, přesahují obnos jednoho millionu zlatých, pouze na usplavnění pro vory.

V návrhu kommisse jest ještě poznámka pod *b*), aby se vstoupilo ve vyjednávání se slavným místodržitelstvem za tím účelem, by se dosáhlo správnějšího provádění předpisů o otvírání stavidel na jezích a o vybírání za to poplatků, kteréž se nyní libovolně platí. Vzhledem k tomu musím upozorniti slavnou sněmovnu, že se v této otázce vedou neustálé půtky mezi dvěma stranami, totiž mezi plavci a vlastníky jezů, při čemž obě strany tvrdí, že se jim činí veliké křivdy, a že jsou při tom velmi zkráceny.

Jest tu sice říční řád policejní, avšak tento nedochází na menších řekách zemských žádného provádění, a předpisy jeho jsou krom toho na mnoze již zastaralé a nad to roztroušené v různých dekretech dvorských. Trvám, že jest potřebou naléhavou, vydati pro řeky zemské nový řád policejní. Kdyby slavná vláda chtěla úkol ten převzíti, aby podala slavnému sněmu ve příštím zasedání návrh zákona o té věci, tož myslím, že by se nejlépe vyhovělo přání kommisse a v skutku všeobecně pociťované potřebě osob súčastněných. Bylo by to velice žádoucí!

Ostatně musím při té příležitosti vysloviti politování, že přes opětovanou žádost zemského výboru, aby ve všech podobných otázkách v budgetní kommissi slyšeni byli referenti, jichž se týče, přání tomu nevyhověla. Já bych byl býval

s to — v tomto okamžiku nemám po ruce dokladů, neb to, co pravím slavnému sněmu, jest ovšem jen volně z paměti mluveno, poněvadž jsem nebyl na to připraven, že ta záležitost dnes přijde na přetřes — byl bych býval s to, podati kommissi z akt doklady a poučení, a snad že by pak mnohý návrh v té věci býval podán v jiném znění, než se stalo. Já musím teda při příležitosti té prosbu, již činil celý zemský výbor, opětovati: nechať se budžetní kommisse budoucně toho drží, co usnešeno, aby ve všech otázkách vyslechla dotyčné referenty, dříve než přednese nějaký návrh slavné sněmovně. Pak bude asi mnohá věc mnohem jednodušší a snadnější.

V další debatě o rozpočtě zemském dne 19. února přišla řada na blázinec. Rieger, jakož i jiní poslanci, mluvil proti tehdejšímu spůsobu, že 12 choromyslných bylo neustále zaměstnáno praním prádla, a přimlouval se za to, aby v tom ústavě zemském zařídilo se praní prádla mechanickým strojem hnaným parou (XXXII. 13).

V též schůzi mluvil Rieger o jistých technických podrobnostech, které se vyskytly při přejímání káznice ve správu zemskou (XXXII. 22—24). Když rozpočtová kommisse navrhovala, aby káranci byli přijímáni do káznice od výboru zemského, pochyboval Rieger, že by ten návrh dal se provésti, ale přimlouval se za to, aby umluvil se s vládou spůsob, dle kterého by nikdo nemohl býti do káznice přijat, ani z ní propuštěn bez svolení výboru zemského (XXXII. 26). Ježto Pražská káznice na onen čas byla s polovici prázdna, navrhoval Rieger, aby zamítly se petice, ve kterých se žádalo za zřízení donucovací pracovny v jižních Čechách (XXXII. 31).

Dlouhá debata vznikla ve sněmovní schůzi dne 23. února o systemisování inženýrských míst při výboru zemském k řízení staveb silničných a vodních. Do té doby měl zemský výbor dva inženýry s platem 1300 zl. a 1000 zl.; ježto tyto síly ku práci stále rostoucí nikterak nepostačovaly, navrhoval výbor zemský, aby se definitivně ustanovilo sedm inženýrů zemských s platem od 1700 až do 1200 zl., a mimo to aby dle potřeby mohli prozatímně býti přijímáni inženýrští adjunkti s platem 800—900 zl. Rozpočtová kommisse sice uznávala, že tehdejší síly ke správě zemských silnic a staveb vodních nedostačovaly, ale šetříc příliš, navrhovala, aby byli ustanoveni jenom tři inženýři s platem 1700—1200 zl.,

a krom toho aby mohl býti přijat jeden inženýrský adjunkt s platem 800 zl. — Proti tomuto návrhu kommisse a jeho zastancům dr. Rieger povstal dvakráte, háje prvotní návrh výboru zemského, jejž na sněmu obnovil a ku přijetí doporučoval (XXXIV. 8—12, 28—29). Avšak na konec byl schválen prostředkující návrh hraběte Alberta Nostice, dle něhož systemisovala se čtyři místa inženýrská s platem 1700—1200 zl. a jeden adjunkt s platem 800 zl. (XXXIV. 33).

Zajímavé bylo rokování ve XXXVI. sněmovní schůzi dne 26. února; předmět porady byl obecně důležitý, ale mínění velice se rozcházela, a výsledek nedal se nikterak předvídati. Dle §. 77. zákona o zastupitelstvech okresních ze dne 25. července 1864 měl sněm rozhodovati o *odvolání podaném z usnešení zastupitelstva nebo výboru okresního*, vyjma takové případy, ve kterých dle §. 79. přísluší rozhodovati místodržitelstvu. I přišlo ke sněmu mnoho rekursů proti rozhodnutím zastupitelstev a výborů okresních. Devítičlenná sněmovní kommisse, zřízená ku předchozí poradě o tom, jak by tyto rekursy měly se vyřizovati, podala dvojí návrh: pětičlenná většina, jejímž zpravodajem byl poslanec Havelka, navrhovala nový zákon, kterým by sněm tuto svou působnost vznesl na odvolací senát ze sebe zvolený, jenž by ve veřejných schůzkách dle zvláštního jednacího řádu o oněch rekursích rozhodoval; čtyřčlenná menšina, kterouž zastupoval zpravodaj Klier, chtěla tomu, aby v zákoně nic se neměnilo, i aby rekursy vyřizoval sněm dle svého jednacího řádu, a ku předchozí poradě o nich aby zřídil si stálou kommissi o 27 členech. — K tomuto návrhu menšiny, jestliže by byl přijat, učinil hr. Lev Thun dodavek, aby zprávy navrhované stálé kommisse spolu se spisy odvolacími a všemi doklady vždy dávaly se do tisku. — Poslanec Trojan navrhoval, vydati zákon, dle kteréhož by o stížnostech na výbory okresní a jejich výroky rozhodoval výbor zemský, a o stížnostech proti rozhodnutím zastupitelstva okresního sněm sám. — Dle návrhu poslance Herbsta měl se vydati zákon tohoto znění: „Výbor zemský rozhoduje o odvoláních proti usnešením zastupitelstev a výborů okresních, pokud §. 79. nemá místa. Odvolání ve 14denní lhůtě nepřestupné, počítajíc ode dne, kdy usnešení prohlášeno nebo dodáno bylo, budiž podáno okresnímu výboru k dalšímu předložení.“ — Když se byli tito navrhovatelé a jiní řečníci vystřídali, promluvil dr. Rieger v tato slova (č. Sten. XXXVI. 19):

Slavný sněme! Já myslím, že většina vzácných členů této slavné sněmovny jest se mnou téhož přesvědčení, že vyřizování rekursů záležitostí v plném zasedání sněmu je věc ve mnohém ohledu nemístná, matná a záhadná.

Bylo již řečeno, že takové vyřizování tím způsobem se vystavuje, abych tak řekl, proudění stran a mínění právě v okamžení ve sněmu panujících, a že nelze, aby byly takové záležitosti, budou-li se vyřizovati způsobem podobným, jako při našich peticích, vyřizovány důkladně a s úplnou vědomostí a známostí předmětů u všech členů této sněmovny, kteří tu rozhodovati mají. Avšak, pánové, myslím, jest obecně známo, má-li kdo souditi o věci některé. jmenovitě soukromé, že je mu především třeba, aby důkladně, ne-li osobně, teda ze spisů i z akt ji poznal; a právě přesvědčení o potřebě takové důkladnosti přimělo JExci p. hraběte Lva Thuna k tomu, aby učinil návrh, aby všechny spisy, kteréž se sběhly v takové záležitosti, dříve do tisku dány, a aby každému jednotlivému členu této slavné sněmovny, kterýž by o té věci měl rozhodovati, byly doručeny, aby před výrokem svým prve náležitě je prozkoumal a seznal.

Pánové! Myslím, že není třeba upozorniti při věci té obšírněji na jinou stránku vadnou, o které se tuším posud zmínka nestala: totiž na přílišný náklad, na finanční obtíže, které spojeny jsou s takovým způsobem vyřizování. Pánové! Vím to ze své vlastní zkušenosti v zemském výboru, že přicházejí rekursy o věci, kde se jedná často o věc malichernou; chci uvésti příklad, kde učitel si stěžoval na obec svou u zemského výboru, že mu nedala roztlučená skla ve školní světnici spravit. Prosím vás, pánové, zdaliž má sněm také rozhodovati o takovýchto záležitostech, zdaliž se má dáti sklo ve škole spravit či ne? (Výborně!) Pánové! To by bylo tak, jako bychom na místo, kde má stráž zastávati toliko jeden voják, postavili celou armádu a vedli následovně pro úkol tak malý náklad na vydržování celé armády.

Pánové! Každé posezení naší sněmovny stojí několik tisíc, a kdyby mělo býti vyplněno takovou malicherností,

která nestojí ani za 5 zl., byla by to věc skutečně nerozumná, kterou by náš sněm před světem věru na vážnosti nezískal, nýbrž takřka v posměch uveden býti musil. Pak by obyvatelstvo ukazovalo na to, že sněm, který má tolik úkolů, předloh tak důležitých pro celou zem, se zanáší takovými malichernostmi a maří čas dvakráte drahý, drahý co do času samého, jenž se užitečným pracím odjímá, i co do peněz.

Kdybychom ještě dále měli o věcech důkladně rozsuzovati, vzrostl by z toho ještě další náklad, poněvadž by se všechny tak rozsáhlé privátní spisy do tisku dávati musily. To, pánové, by se zajisté ani se zdravým rozumem srovnati nedalo.

Přiznávám se v záležitosti vyřizování rekursů k tomu mínění, ku kterému jsem se vždy přiznával, které zde již s jedné strany bylo předneseno, že se totiž slavný sněm k tomu nehodí. Já bych se byl nerozpakoval odevzdati věc zemskému výboru, ač mu tím vzroste nemilá a obtížná práce. Ale, pánové, některé důvody, které zde uvedeny byly, skutečně vzbudily ve mně pochybnost, zdali se výbor zemský sám osobně k té věci úplně hodí. Bylo poukázáno k jednomu momentu, kterýž já a se mnou všichni, kterýmž záleží na veřejnosti při jednání soudním, za závažný a platný uznávají, totiž, že sezení zemského výboru jsou tajná, totiž soukromá. Kdyby o věci, která byla v I. a ve II. instanci souzena veřejně, pak ve III. instanci se rozhodlo soukromě a tajně, stalo by se, že by strany důvody, proč nejvyšší instance rozhodla tak a ne jinak, nepoznaly, aniž o příčinách se dozvěděly.

Já v plné míře uznávám důležitost toho momentu a přál bych sobě jemu vyhověti, aniž bych chtěl změniti ústavu: a myslím, že by se to dalo spůsobit tak, aby se zemský výbor sesílil všemi náhradníky svými. Tito náhradníci výboru zemského jsou důvěrníci sněmu, jsou z jeho středu voleni a jsou doplňující částí zemského výboru. Oni mají vždy do-

plňovati zemský výbor, kdykoliv k nějaké práci by byl neúplným, totiž kdyby jeden nebo druhý z jeho členů odpadl. Zde máme orgán, již v ústavě jmenovaný orgán, z důvěry sněmu pošlý; a spolu by to byla instance poněkud větší, poněvadž by se skládala z 16 členů, majících v čele svém nejvyššího pana maršálka; tak že bych myslil, že by takové vyřízení se podobalo poněkud tomu senátu navrženému kommissí.

Ale druhá věc, kterou bych si přál, aby se s tím spojila, by bylo jednání veřejné, aby totiž sesílený výbor zemský, sesílený svými náhradníky, rozhodoval o všech těchto záležitostech veřejně ve veřejném zasedání. Pánové, myslím, že se mi namítne, že o veřejném sezení zemského výboru není v ústavě nic položeno! Ale, pánové, že v ústavě není nic vysloveno, že by výbor zemský směl neb měl jednati veřejně, není to také v ústavě zakázáno, a záleží tedy na slavném sněmě ustanoviti ve případě tomto, že má výbor zemský takové případy, jako jsou rekursy, na příště vždy vyřizovati v zasedání veřejném. Já jsem schválně k vůli tomu podíval se do ústavy, a nenalézám hlavně v §§. 42. a 43., kteréž jednají o řízení zemského výboru, kteréž ukazují, jakým spůsobem on má vykonávati povinnosti a záležitosti na něj vložené, že by nesměl a nemohl jednati veřejně. Jestliže tedy slavný sněm, o němž předpokládám, že veřejnému jednání čili že principu veřejnosti přeje, při rozsuzování takových rekursů takové jednání za potřebné uzná a výboru zemskému tak to nařídí, pak myslím, že bude zemský výbor se musiti podle toho říditi, a že se tím ničeho nezmění v ústavě, poněvadž ústavou věc taková není zakázána.

Já tedy myslím, že sněm může právo své přenésti, a že ten princip platí, že co není ústavou zakázáno, může zemský sněm výboru zemskému uložiti, poručiti nebo dovoliti; a myslím, že opak, totiž princip tajnosti, mysteriosnosti, není nikterak principem naší ústavy, a že ti, kteříž tuto ústavu nejvíce cení, nebudou jí chtíti dělati takové výčitky, že snad

za základ položila princip tajnosti. (Výborně!) Já z té příčiny, činím, pánové, návrh:

„O stížnosti proti usnešení výboru nebo zastupitelstva okresního, vyhrazené dle zákona ze 25. července r. 1864 zastupitelstvu zemskému, má rozhodovati výbor zemský, přivolav náhradníky přísedících, v zasedání veřejném.“

Zastanci návrhu menšiny vytýkali návrhu většiny, že obsahuje změnu ústavy. Tomu přisvědčoval jménem vlády místodržitelský rada Neubauer, jenž touž výtku obrátil také proti návrhu Riegrovu; vláda uznávala potřebu změny zákona a ukazovala na svou předlohu zákona o zastupitelstvech okresních, kterouž předložila sněmu haličskému, a dle níž o odvoláních z usnešení výboru okresního měl rozhodovati výbor zemský, a o odvoláních z usnešení zastupitelstva okresního sněm zemský. Předsedající maršálek hr. Rothkirch oznámil, že o návrhu většiny kommisse i o návrhu Riegrově musí se hlasovati vyvoláváním jmen, poněvadž obsahují v sobě změnu ústavy, návrh Riegrův aspoň tak dalece, že pozměňuje složení výboru zemského. Proti tomu ozval se Rieger při podrobné debatě takto (u. Sten. XXXVI. 30):

Jeho Excellence pan nejvyšší maršálek vyslovil své mínění v ten smysl, že můj návrh obsahuje v sobě změnu ústavy. Já se s tím názorem nemohu srovnati, ježto náhradníci jsou již jmenováni v ústavě, a jest to tedy jen upotřebení nové této instituce v ústavě již obsažené.

V každém případě prosil bych Jeho Excellenci, aby dal slavné sněmovně o tom rozhodnouti, spatřuje-li v tom ona změnu ústavy (oho! v levo), a chce-li se tedy v té příčině dle toho zachovati. Usoudí-li slavná sněmovna, že se tím nepodniká žádná změna ústavy, tedy se ta věc přijme jednoduše jakožto usnešení, a bude to pak záviseti na Jeho Veličenstvu a vládě, aby v tom případě, soudí-li slavná vláda a Jeho Veličenstvo sám, že názor sněmu zemského je mylný, a že přijetí mého návrhu ovšem obsahuje změnu ústavy, aby v tom případě Jeho Veličenstvo jednoduše odepřel sankci z toho výslovného důvodu, že to jest změnou ústavy. Myslím tedy, že se to dá vhodně tak provésti, aby se po přijetí mého návrhu konečné rozhodnutí o otázce, mění-li se tím ústava, ponechalo vládě.

Při hlasování byl nejprve zavržen návrh menšiny (Klierův), a pak schválena osnova zákona navržená Herbstem. K tomuto Herbstovu návrhu učinil poslanec Trojan dodavek: „Jednání zemského výboru v těchto záležitostech budiž veřejné.“ Maršálek nespatřoval v tomto dodavku žádné změny ústavy, zástupce vlády však ano, poněvadž prý sezení výboru zemského jsou neveřejná, ne sice zpředpisu zřízení zemského, ale skutečně. Že by návrhem Trojanovým měnila se ústava, tomu tvrzení vládního zástupce opřel se také Rieger, řka (č. XXXVI. 32):

Já myslím, že by to bylo sahati na kompetenci sněmu, kdyby se zakazovalo učiniti ustanovení v takové věci, kde ještě žádného ustanovení v zákoně nestává; ústava o té věci neřekla ani černé ani bílé; ona neřekla, že sezení výboru zemského jsou tajná, ani že jsou veřejná. Bude li tedy slavný sněm nyní chtíti nařídíti zemskému výboru, aby v takové případnosti učinil sezení své veřejným, tedy je slavný sněm úplně v právu a žádný paragraf naší ústavy mu v tom nepřekáží. (Výborně!)

Maršálek setrval též při svém mínění, že nejedná se o změnu ústavy, i dal hlasovati o návrhu Trojanově pouhým povstáním; byl schválen 112 hlasy proti 94. — Vláda však se svým míněním přece na konec podržela vrch: návrh Herbstův došel císařského potvrzení dne 25. října 1868, ale bez dodatku Trojanova.

Dne 27. února jednal sněm o zákoně, kterýmž měly se zrušiti zákony, jimiž do té doby obmezovalo se *nabývání a užívání pozemků selských*. Prvotním navrhovatelem byl dr. Trojan, zpravodajem sněmovní kommisse dr. Škarda. Podle návrhu kommisse měl §. 1. tohoto zákona zníti: „Nabývání pozemků nezávisí příště na žádné podmínce stran výměry.“ — Poslanec Václav Seidl navrhoval znění jiné v tato slova: „Každý, kdož k nabývání statků vůbec spůsobilý jest, může, šetře při tom předpisů o rozdělení pozemků, nabývati pozemků v každé výměře, nehledě k tomu, zdali již nemovité vlastnictví má čili nic.“ — Rieger navrhoval text ještě jiný, řka (č. Sten. XXXVII. 15):

Já, pánové, měl jsem podobnou pochybnost, jako pan řečník přede mnou. Zdálo se mi totiž, že §. 1. nepovídá dosti jasně, co kommisse pověděti chtěla. Obmezení, o jichž zrušení se jedná, jsou ta, že kdo nemá usedlost, kdo nemá domek,

nesmí kupovati grunty, to je jedno; a druhé, že nesmí koupiti menší počet pozemků, než 40 měr. O zrušení těch dvou obmezení se kommissi jednalo, a myslím, že se to dá jasněji vysloviti, než kommisse pověděla. Já jsem si dovolil stylisovati návrh v ten spůsob:

„Aby kdo mohl nabyti pozemků selských, nemusí na příště ani býti držitelem usedlostí, aniž je při nabývání obmezován jistou výměrou."

Nepřál bych si, aby se dalo do tohoto ustanovení ještě jiné pravidlo, poněvadž myslím, že jich není třeba. To se rozumí samo sebou, nesmí-li někdo dle občanského zákonníka, nebo dle mezinárodního práva, jako ku př. Turek, u nás vůbec nabývati pozemků, že to zůstává v platnosti, že se v tom ohledu v zákonu nic nemění, aniž měniti se hodlá. My pravíme, že všech pravidel, která o nabývání pozemků platí, těch všech se zde nedotýkáme, ale co se týká toho neb onoho punktu, chceme jej zrušiti. Já myslím, pánové, že může býti plná příčina, proč někdo nemůže nabyti pozemků, ku př. že mnich neb nezletilý atd. jich nemůže sám nabyti. Ale, pánové, vždyť je tu ještě jedna příčina, proč někdo nemůže nabyti pozemků, a to nejčastější, totiž ta, že nemá na ně peněz, že nemůže zaplatit kolek neb daň; ale my se nemusíme dotýkati v zákoně našem všeho možného, stačí zajisté uvésti jen to, co zrušiti hodláme; a já myslím, že v tom ohledu můj návrh postačí.

Návrhu Riegrovu odpíral poslanec Wucherer, zvláště proto, že se v něm jmenují pozemky selské, a nikoli pozemky vůbec. Poslanec Trojan, ač byl členem kommisse, dával návrhu Riegrovu přednost před návrhem kommisse. Rieger pověděl ještě na obranu svého návrhu (n. Sten. XXXVII. 16):

Já mohu jen ujistiti slavnou sněmovnu, že návrh můj úmyslem i obsahem svým jest pouze stylistický. Snaha má směřovala jen k tomu, aby to, co kommisse říci chtěla, bylo řečeno poněkud jasněji, obsah zůstává tentýž.

Soudí-li však p. baron Wucherer, že to, co se praví v §. 1., jest stylisováno jasně, tož musím o tom pochybovati; aneb snad není můj rozum a chápavost má na výši obyčej-

ného rozumu lidského. Neboť já přiznávám se přímo, že jsem s počátku nerozuměl, co tím je řečeno, a proto jsem se snažil nalézti výraz jasnější.

Co se týče předpisů o dělení pozemků, tož pokládám to za zcela zbytečné, aby se připomínaly. My nechceme říci, že ony zůstávají v platnosti; to beztoho samo se rozumí, když zrušiti jich nemůžeme; my však také nechceme říci, že je zrušujeme, poněvadž by to bylo předmětem dlouhého rokování. Avšak to, co především a nejvíce lid tíží, to chceme zrušiti; totiž, aby lidé, kteří vůbec mohou pozemky kupovati, mohli zakoupiti také méně než 40 korců, předpokládaje ovšem totiž, že pozemky takové jsou na prodej. Když pak se řekne: ty smíš zakoupiti méně než 40 korců, tím ještě není řečeno, že někdo jiný smí prodávati bez povolení; předpisy v tom ohledu ostatně zůstávají tak dlouho v platnosti, pokud nejsou zrušeny jiným zákonem.

Nemyslím tedy, že by můj návrh byl obmezením; já připomínám jen, že nadpis platí také o pozemcích selských, a že dosavadní obmezení týkalo se jen *nabývání* pozemků, a to se zrušuje též jen v té míře, totiž jen co do nabývání pozemků, a nemá se tu nic ustanoviti ve příčině dělitelnosti pozemků.

Když také zpravodaji Škardovi návrh Riegrův lépe se líbil jakožto jasnější, byl §. 1. schválen ve znění navrženém od Riegra.

Po vyřízení tohoto zákona dr. Škarda referoval jménem sněmovní kommisse o navrhovaném zákoně, kterým se mělo ustanoviti, *komu přísluší povolovati rozdělování pozemků.* Čtyřčlenná menšina kommisse, kterou zastupoval zpravodaj Wucherer, navrhovala, aby přes tuto osnovu zákona přešlo se k dennímu pořádku; menšina opírala zdání své hlavně o to, že již dříve sněmovní kommisse zprávou ze dne 29. května 1864 navrhovala, aby kmenové pozemky od selské usedlosti mohly se oddělovati jenom s povolením výboru okresního, a větší usedlosti aby se mohly rozdělovati jenom s povolením výboru zemského, avšak menšina té dřívější kommisse měla za to, že v obojích případech nemělo by příště býti potřebí již žádného zvláštního povolení; sněm

pak, jednaje v šesté schůzi dne 12. prosince 1865 o této záležitosti, nedospěl k žádnému konečnému usnešení, nýbrž uzavřel vyžádati si napřed o tom dobrá zdání od okresních zastupitelstev; dle toho vykládala menšina, že dokud ta dobrá zdání nepřijdou, nemá sněm jednati o té záležitosti. Zástupce vlády, místodržitelský rada Bach, souhlasil s míněním menšiny kommisse; spolu dovozoval, že výborové okresní nehodí se k tomu, aby povolovali dělbu usedlostí selských (jakž většina kommisse navrhovala), ale že by se to mělo zůstaviti c. k. úřadům okresním. Však nicméně návrh menšiny na přechod k dennímu pořádku byl zamítnut 97 hlasy proti 85, a přikročeno k podrobné debatě o navržené osnově zákona.

§. 1. v návrhu kommisse zněl: „O tom, zdali lze selské statky rozděliti nebo jednotlivé jich částky odděliti, přísluší okresnímu výboru rozhodovati vedle zákonů platných". Rokování o tomto paragrafu mělo zase ráz povšechný; za jeho přijetí přimlouvali se nejprve hr. Lev Thun a dr. Grünwald, a odporovali mu nepříznivci samosprávy Schmeykal a Brinz; Schmeykal mezi jiným uváděl ten důvod jako analogický, že odvod k vojsku ještě více zasahá do společných zájmův okresu a jeho obyvatelstva, a přece nikomu nepřipadne na mysl navrhovati, aby ta záležitost odevzdala se výboru nebo zastupitelstvu okresnímu. Těmto odpůrcům chystaného zákona opřel se dr. Rieger (n. Sten. XXXVII. 32):

Myslím, pánové, že věc jest jednoduchá a není ani potřebí, vystavovati o ni takových theorií, jakéž tu právě byly hájeny. (Oho! v levo, Bravo! v centrum.)

Především zdá se mi velmi pochybnou býti ona theorie o přeneseném oboru působnosti, kteráž tak často se na doklad uvádí. Nechci teď předmět ten dále rozebírati, avšak myslím, že podstata věci v tom se zakládá, aby se rozhodnutí odevzdalo onomu orgánu, kterýž rozhodne s největší nestranností a s největší praktickou znalostí poměrů. (Nepokoj v levo.) Nuže, předložím-li sobě tuto otázku, není pro mne pochybnosti, že beze vší pochyby okresní zastupitelstvo a okresní výbor znají poměry lépe, a posoudí je nestranněji a správněji než úředník, kterýž se dnes náhodou dostal do okresu snad v postavení zcela podřízeném, a zítra snad už zase okres opustí, kterýž tedy poměry a potřeby okresu dokonce nezná,

a v nich celou existencí svojí účastenství nemá, pročež jej také nehrubě zajímají.

Avšak, pánové, právě to, co pověděl pan kollega Schmeykal, že to není předmětem, který by se dotýkal společných záležitostí okresu, právě to pokládám za veliký omyl, neboť tvrdím právě opak toho, ano jsem přesvědčen, že právě rozdělení neb nerozdělení a následky s tím spojené přivodí nejdůležitější výsledky pro blaho obyvatelstva okresního. V okresu jenž jest pouze rolnický, a kde obyvatelstvo může výživu svou bráti jen z tohoto odvětví národního hospodářství, tam zajisté potřeba dělení není tak zjevná, ano může se takové dělení odmítnouti. Avšak naopak v okresích, kde jest rozhodující stránkou výživy průmysl, kde rolnictví se provozuje jen tak vedle průmyslu, tu jest absolutně nutno, dopustiti úplnou svobodu dělitelnosti, poněvadž zde jest rolnictví pro výživu jen věcí vedlejší; vlastnictví půdy bývá tu pouze přilepšením pro výživu, kterou obyvatelstvo vyhledává v jiných pramenech národního blahobytu, totiž v průmyslu. Avšak, pánové, tuto věc posouditi může přece nejlépe obyvatelstvo domácí, jeho intelligence vyšlá z obyvatelstva a důvěrníci okresu; tito zajisté nejlépe posoudí, zdali blahobyt okresu rozdělením pozemků utrpí aneb získá.

Soudím tedy, že nemůžeme počínati si rozumněji, než ponecháme-li to okresnímu zastupitelstvu, aby rozhodovalo o této důležité otázce dle poměrů jednotlivých okresů.

Porovnání s vojskem jest zajisté velmi nevhodné; a jest to zjevné, že to není prospěšno pro žádný okres, ztratí-li statné dělníky. Každý okres zakázal by si s hlediska národohospodářského všelikou rekrutýrku; ale jelikož proti tomuto národohospodářskému zřeteli stojí zřetel vyšší, totiž zřetel k zachování státu, kterýž vojáků potřebuje, tedy si musí stát vyhraditi odvod a nemůže jej přenechati zastupitelstvu okresnímu, ponévadž tu nepadají na váhu jen ohledy národohospodářské. (Bravo! Výborně!) Zde však rozhodují ohledy národohospodářské okresu. Z toho jest tuším patrno, že rozhodnutí tímto spůsobem, jak kommisse navrhuje, bylo by nejúčelnější

a nejprospěšnější národnímu blahobytu, a přiměřené poměrům v okresích jak průmyslových, tak i rolnických.

Po další debatě byl § 1. většinou přijat, a tak i ostatek zákona.

Za velikého napjetí mysli ve všem vzdělaném obecenstvě rokováno ve XXXVIII. sněmovní schůzi dne 1. března o zprávách kommisse zřízené ku předchozí poradě o návrhu v příčině *rovnoprávnosti jazykové na universitě Pražské*, jejž byl dr. Rieger se 73 soudruhy podal a dne 22. ledna 1886 ve sněmu při prvním čtení odůvodňoval; celé jeho znění viz zde na str. 47. Pětičlenná většina kommisse, jejímž zpravodajem byl professor Tomek, navrhovala, aby sněm přijal dotčený návrh Riegrův beze vší proměny. Menšina čtyřčlenná, kterou zastupoval professor Hasner jakožto zpravodaj, chtěla tomu, aby návrh Riegrův odevzdán byl napřed akademickému senátu university Pražské s požádáním, aby vyslyšev všecky fakulty, podal o něm své dobré zdání; zpráva této menšiny kommisse končila se prohlášením toho obsahu: jestliže by čeština měla se připustiti na universitu (čehož potřebu a možnost menšina neuznávala), že jediný spůsob, kterým by se to státi mohlo, byl by „rozdělení university ve dvě polovice jazykem se lišící". — Za návrh většiny přimlouvali se poslanci Tonner, Brauner a hr. Lev Thun; s protivné strany dostali se ke slovu Wolf, gymnasiální professor z Cheba, a Höfler i Brinz, oba professoři z ciziny na Pražskou universitu přivolaní. Když potom byl přijat konec debaty, nacházeli se ve prospěch návrhu většiny ještě zapsáni Čupr, Rieger a kardinál arcibiskup kníže Schwarzenberg; z těch Rieger zvolen byv za generálního řečníka, promluvil jak následuje (č. Sten. XXXVIII. 36—41):

Slavný sněme! Když jsem nedávno odůvodňoval návrh svůj na provedení rovnoprávnosti na universitě zemské, nenadál jsem se věru, že se potká s takovým odporem, jaký dnes spatřuji. Jeho takořka jednohlasné odkázání kommissi bylo mi důkazem a znamením, že panuje v celé sněmovně mysl smířlivosti právě bratrské, která si klade za úkol, oběma národnostem země býti stejně spravedlivou a každé dopřáti toho, co její bytosti mravní i hmotné jest nevyhnutelné.

Proti všemu nadání mému přišel, abych tak řekl, mrazivý vítr na naděje moje, a vidím, kterak se proti tomu, v čistém právu a čistě humanní povaze věci založenému ná-

vrhu, nyní vyskytují důvody, jež při svědomitém uvážení za platné uznati nemohu.

Nejprvnější a nejpodivnější z těchto námitek, které jsme dnes slyšeli, byla, ta, že se tím stane německé národnosti v zemi křivda. Pánové, prosím, abyste ráčili tiše a spravedlivě uvážiti, oč se jedná. Jest v mém návrhu jen nejmenší stopa toho, jako by se mělo německé národnosti něco vzíti, čeho užívá, co má? Bůh uchovej! Ani nejmenší takové tendence v mém návrhu není, nýbrž naopak německé národnosti se má zachovati vše, co má. Ona má zůstati v úplném držení všech prostředků sloužících ke vzdělání jejímu. Můj návrh nežádá nic jiného, než aby totéž bylo dopřáno národnosti české, čemu se již těší národnost německá.

Že by v tom byla nějaká křivda pro Němce, když vedle německého professora snad v sousední síni bude přednášeti professor český, toho věru pochopiti nemohu; či snad věda německá ztratí, abych tak řekl, vůni svou, sílu a krásu, když vedle ní vzkvétati bude věda česká? Jestliže bude Čechu dopřáno nasytiti se chlebem moudrosti, plyne-liž z toho, že bude Němec trpěti hlad? Věru, pánové — taková argumenta aspoň můj rozum a můj právní cit pochopiti nemůže.

Pravilo se nám od jednoho a hned přednějšího řečníka protější strany, že je universita naše německá. Pánové, myslím, že kdo stopoval počátek naší university, taková slova věru pronésti nemůže. Když povážíme, že Karel IV., otec vlasti, v zakládající bulle pronesl tato slova:

„Jest zvláštní péčí naší, kterak by toto království České velikým počtem moudrých mužů bylo ozdobeno, aby věrní obyvatelé téhož království, kteříž po ovoci dobrých umění bez přestání lační, nemusili o cizí almužny žebrati, nýbrž aby připravený měli stůl v království svém.“

Pánové, z těchto slov slavného zakladatele patrno, že úmysl jeho při zakládání byl, postarati se o děti této užší vlasti naší, a že původně základ naší university nebyl nikterak ten, aby se postaral slavný zakladatel její o některé jiné národnosti neb jen o jednu národnost zemskou s vyloučením druhé nej-

četnější. Ovšem že dle vzoru jiných universit té doby se rozdělila universita na několik národů; byli totiž z prvu národové uherský, polský, německý a český. Jelikož ale je patrno, že Poláci jsou Slované, že ke koruně uherské náleží veliká převaha Slovanů, že národ český jest posud z velké většiny slovanský, a též tehdy byl ovšem neméně slovanský, tedy se může a potiori říci, že v prvních základech naše universita, obsahujíc tři národy slovanské, by se byla mohla nazvati spíše *slovanskou* než německou

Pánové! Též od té doby se charakter její nezměnil. Universita byla, jako každá jiná této doby vůbec, latinská, a v tom ohledu byla právě rovnoprávnou oběma národnostem ve vlasti naší. Jakmile se živel německý ve vlasti naší vyvinul, právě tak dobře vyvinoval se i živel český. A ani tenkráte, když za Ferdinanda stala se reforma neb reorganisace university naší, ani tenkrát nebylo nikterak na to pomýšleno. dáti jí nějaký jiný, snad výhradně německý ráz, neb základní listina byla o tom vydána jazykem latinským a českým, a ne německým!

Od těch dob až do císaře Josefa byla universita naše latinská a ne německá; teprve za císaře Josefa byla změněna v universitu německou. Jest známo, jak tento mocnář sobě za hlavní úlohu položil centralisaci říše na základě národnosti německé, a kterak se tehda všude spůsobem až nemilým rozšiřoval jazyk německý. V této době stala se také universita německou; tím pak universita, ježto prve byla universální, stala se právě teprva ve mnohém ohledu jednostrannou; a to, oč se nyní jedná, jest, aby se stala opět universální, aby přestala býti jednostrannou, aby vyhověla původnímu určení svému, kteréž jest dle vznešeného zakladatele jejího, Karla IV., to: aby sloužila všem dětem této naší vlasti stejně a společně.

Pánové! Z několika stran nám bylo pověděno, že je věda německá; jinde zas slyšeli jsme výraz: Věda jest moc. Kdybychom v této případnosti užili stejniny, tedy bychom mohli říci: moc jest německá, poněvadž jest věda německá. My,

pánové, dobře věci této rozumíme. A proto jsem v minulé řeči své poukázal k tomu, že se nám jedná o to, aby moc vědy nebyla jen při jedné národnosti, aby přestalo panování jedné národnosti v zemi, které přirozeně plyne z výhradného práva na vzdělání. Nám jde o to, aby oba národové měli stejné právo na vzdělání a tedy v zemi stejnou moc.

Pánové! My máme to přesvědčení, že bez vzdělání universitního rovnoprávnost naše ani v praktickém životě vůbec provésti se nedá; že nedá se provésti, pokud nebudeme míti mužů v jazyku národním skutečně vzdělaných, kteří by služby duševní, které mají zastávati v národě, v témž jazyku také zastávati mohli, jakým národ mluví; poněvadž mužové, kteří nebyli vzděláni pro svůj národ, kteří nabyli vzdělání svého toliko jazykem německým, nebudou moci národu svému sloužiti dobře a platně, jakoby mohli posloužiti, kdyby byli vzděláni v jazyku českém. Poněvadž pak takovíto funkcionáři zájmů duševních nemají dostatečné známosti jazyka českého, poplyne z toho, že život těch veřejných úřadníků, jak ve vědeckém tak i v sociálním ohledu, vždy bude převahou německý, a tudíž budou jazyk náš a národnost naše ve všem tom vyloučeny.

Pánové! Jeden z našich kollegů mi pravil tyto dny, — a není to muž, kterého bych pokládal za přepjatého národovce, — on mi pravil, že jest to urážka, když zpravodatel na německé řeči odpovídá jazykem českým. Pánové, hle i v našem středu panují ještě takové názory! I to plyne na mnoze z toho, že nám nebylo národní vzdělání dáno na universitě, a že se to mnohému zdá podivné, aby kdo mluvil na veřejném místě a ve veřejném životě jazykem českým, a že tomu, ačkoliv se to již děje delší čas, někteří z našich kollegů ani přivyknouti nemohou.

Klade se, pánové, veliký důraz na vědu a její absolutní cenu. Já zajisté nejsem z těch, kteří by tuto cenu neuznávali, jak jsem se o tom v předešlé řeči již dostatečně byl vyslovil. Ale, pánové, věda není majetkem jediného národu, není monopolem aniž privilegiem jeho; věda jest jměním veškerého

lidstva, věda povstala a dospěla nynější výše své spojenými silami všech národů, kteříkoli od počátku dějin lidských pracovali duševně.

Věda se zrodila na březích Středomoří v Egyptě, Foenicii, Palestině a Řecku; a odtud putovala na západ, učinila kruh skrze krajiny římské a starou Italii ke starým Gallům, a obnovila se v novější době zvláště působením křesťanství a s počátku hlavně prací národův kmene románského; odtud pak obrátila krok svůj k východu a přišla takto k národu německému, i pokračovala dále k národu slovanskému.

Pánové! Tento běh událostí historických, toto vyvinování veškerého člověčenstva mělo své příčiny historické, politické, klimatické a geografické. Jest věru přirozenou věcí, že národové, kteří vědu z prvního pramene dříve přijali, dříve se vzdělali a dále dospěli; ale jest také přirozenou věcí, že kdo dříve vyšel, také dále došel, a tudíž je přirozenou věcí, že Francouzové dříve se vzdělali než Němci, a dříve Němci než Slované. Ale to, že některý národ dříve ve vědě pracoval, není příčinou, na druhý národ, který kráčí za ním s dobrým úmyslem, aby se též vzdělal, aby i on došel vrcholu vzdělanosti všelidské, pohlížeti jaksi pohrdavě. Pánové, právě tak by mohl Asiat, u kterého slunce dříve vychází, pohrdati Evropanem, u kteréhož slunce vychází později. My pozdější pak máme v ohledu tom aspoň zase tu útěchu, že až tam u sousedů předních bude slunce již na sklonku, u nás bude plný den. (Hlučné brávo! ve středu i na galerii.)

Povídalo se nám, pánové, že nemáme dosti učencův. Bylyť to výroky vynešené od pánův, kteří věru se ve věci neznají, a kteří by lépe učinili, kdyby nepronášeli úsudku o věcech, o kterých jim dostatečná známost schází. My pak, pánové, můžeme říci, že máme učenců již nyní dost, že bychom pořádnou universitu zříditi mohli, za kterou bychom se věru hanbiti nemusili. Jest to skutečně divné, že se s protější strany tak o věci mluví, jako kdyby věda byla v držení jediné německé národnosti.

Pánové! Chcete-li nepředpojatě stopovati rozvoj našeho vzdělání a vší literární činnosti ve vlasti naší, pak musíte při spravedlivém soudu uznati, že literární a vědecká činnost v našem národě a u našeho kmene v posledních dvacíti letech byla silnější a živější než u našich krajanů německých, a že literární produkce též byla u nás silnější; a při tom třeba jest uvážiti, že poměry naše nejen nebyly nám v tom příznivé, ba spíše naopak, ana snaha naše nebyla ani vládou podporována, ani veřejnými ústavy a žádnou universitou. My, pánové, zajisté nejsme ignoranti ve věcech práce literární našich sousedů a dovedeme alespoň posouditi, co s protější strany v oboru vědeckém u nás se děje; a tu, pánové, — nechci nikoho uraziti, ale přiznati se vám musím, že tak velikých titanů vědy, tak nedostižitelných geniů na naší universitě nenalézám, ano že mám pevné přesvědčení, že synové našeho národa budou se moci vyrovnati nejlepším silám, kteréž na universitě naší nyní pracují. (Výborně! ve středu.) Já, pánové, nechci uváděti jména, ale kdybych to učinil, tedy byste seznali, že to v některých alespoň oborech není pro nás úlohou obrovskou.

Já vím, pánové, že někteří mužové slovo „věda" neustále v ústech nosí a o veliké ceně vědy neustále mluví, jako kdyby vedle nich vědeckého snažení a poznání ani nebylo. V tom ohledu si ti a takoví s velmi malou skromností počínají; vím, že jsou mezi nimi také takoví, kteří u nás se považují za veliké učence, kdežto přece kritika za hranicemi pronesla o nich soud, že mají nevelikou cenu; a nejednou sešel jsem se s německými učenci za hranicemi, kteří o tom a onom, jenž na naší universitě učí, velmi pohrdavý úsudek vynesli, kterýž zde opakovati nechci. (Pohnutí na levici.)

Pánové! Pravilo se nám dále, že naše literatura ještě není tak vzdělána, aby jakési přednášky na universitě plodnými učiniti mohla. Bylo již zde k tomu poukázáno, že by bylo velmi smutné stanovisko vědeckého člověka, kterýž by chtěl za našich časů obmezovati se na literaturu jediného národa. Kdokoli chce vědu, pravím, vědu lidskou, všeobecnou,

a ne pouze německou, nesmí se obmeziti jenom na literaturu německou, nýbrž musí studovati a poznati důkladně literaturu francouzskou, anglickou a italskou atd.; neb jenom tak obsáhne a pozná, co veškeré člověčenstvo v oboru vědy podalo, jen tak může se postaviti na stanovisko vyšší lidské; a pánové, to stanovisko my hledáme a věčně a věrně hledati budeme.

Já tedy soudím, že jakkoli by přednášel professor na české universitě po česku, on sám se bude vzdělávati zároveň z německých, anglických a francouzských spisů, a bude též raditi svým žákům, aby podobně činili, jako on. Jsou zajisté některé obory literatury, ve kterých zvláště německá literatura, před kterou já mám ostatně veliký respekt, jsouť, pravím, některá odvětví, ve kterých skutečně literatura německá vyniká nad jiné; ale jsou však i taková, ve kterých je dosti slabá, aneb alespoň s anglickou a francouzskou srovnati se nemůže.

Pánové! Věc ta nemá zajisté sloužiti za nějakou potupu německému národu. I tam se vyvinovaly přirozeně takové vědy, kterých se ukazovala nejvíce praktická potřeba národu, takové vědy, ku kterým se sám národ přirozenou náklonností svou nejvíce nesl. Vědy, u kterých tak příznivé okolnosti neplatily, ty zanedbávaly se poněkud, tam jako i jinde.

Pánové! Dělo se v této věci před nedávnem ještě Němcům právě tak, jako se děje nyní nám. Když počali na svých universitách přednášeti ku př. o vědách státních a politických po německu, bylo to mnohým divné; tehda neměli také ještě bohaté literatury po ruce, nýbrž professorové sami větším dílem ponenáhlu tu vědu tvořili. Není zajisté absolutní potřeba ke vzdělání vědeckému, aby byla k němu hned bohatá literatura pohotově; jinak bych musil tvrditi, že Aristoteles, který neměl po ruce žádné literatury tištěné, nemohl se státi vědeckým člověkem, a já myslím, že Aristoteles v historické vědě platí více, nežli celý tucet jistých chlubných professorů. (Veselost v levo.)

Nuže tedy, pánové, ta pouhá okolnost, že není někde velká hojnost učených knih po ruce, ta nevylučuje možnost, přednášeti některou vědu na universitě; však připomínám, že právě tím přednášením vědy na universitách německá literatura se vzmohla nejvíce, a že mají-li Němci nyní bohatou literaturu vědeckou, že tvůrcové její jsou hlavně professorové universitní, a kdyby nebylo německých universit a německých professorů, nebylo by také tolik německých spisů. Pánové! Někde se konečně počátek učiniti musí; pamatujte se dobře, že ještě veliký král Fridrich považoval jedině francouzskou kulturu za možnou, a že s posměchem odbýval veškeré snaby německých učenců o vyvinutí zvláštní německé vědy. Ale, pánové, kdyby se byli němečtí učenci té doby dali odstrašiti posměchem takovým, kdyby byli zanedbali povinností svých k národu svému, kdyby nebyli pracovali ve své vědě svým jazykem mateřským: zdaž nebyla by to ztráta nenahraditelná pro národ německý, nebyla by to ztráta pro celou vědu? Neboť i to považovati musíte, pánové, že samostatnost badání, že zvláštní cesta, kterou každý národ ve vědě kráčí, že vědě samé velice prospívá, neboť právě tato zvláštní cesta, tato samostatnost rozličných badatelů bývá pramenem a původem nových směrů, nálezů a pokroků ve vědě.

Pánové! My nemáme té naděje, abychom kdy se mohli rovnati co do bohatosti literatury naší s literaturou německou; bylo by to věcí nepřirozenou, poněvadž národ německý je o mnoho četnější a mocnější než náš, a musila by činnost naše býti desateronásobná, abychom se vyrovnati mohli v tom oboru. Ale, pánové, to nás nesmí zajisté odstrašiti, abychom i my, každý dle sil svých, a to cestou nejúspěšnější, nestarali se o vzdělání své, abychom též ve svém jazyku nepěstovali vědu; vždyť i jiní národové nejsou tak mocní a četní. Proč pak i Španělové i Portugalci, Hollanďané, Švédové a Dáni pěstují vědu ve svém jazyku? Proč i oni neopouštějí jazyk vlastní, proč nepíší jazykem četnějších, vzdělanějších sousedů? A myslíte, pánové, že tím vzdělání člo-

věčenstva, že tím věda někde utrpěla? Zdaž nestvořili i tito literaturu značnou, ačkoli jsou z části mnohem menšími národy, nežli náš národ; zdaž nevyvedli i oni mnohé věci památné, světodějné, neocenitelné?

Pánové! Národ švédský čítá asi 2 miliony duší; tam na chladném severu činnost duševní krom toho z jiných příčin nebývá tak veliká, a ejhle! velký Berzelius nepohrdal svým vlastním jazykem, učil vědě své, chemii, jedině svým národním jazykem, veškeré své spisy sepsal svým národním jazykem, ačkoli psal pro národ mnohem menší, než národ náš. Pánové! Bohatý německý národ ve své literatuře neostýchal se, nepohrdal, aby přeložil veškeré jeho spisy, jako Wähler; a víme, že jsou i pověstní chemikové němečtí, jako Mitscherlich, Rose, Naumann, všichni žáci Berzelia, které učil jazykem švédským v tom svém malém národu švédském. Pánové! Když tedy tam to bylo možná, když mohl Berzelius tam vyučovati a platně vyučovati s velikým prospěchem pro vědu svým jazykem, proč by to nám nebylo přáno a dáno, s podobným prospěchem učiti?

Domýšlejí se někteří pánové, že se nám jedná při zřízení nových stolic jen o to, abychom zaopatřili některé lidi místy a professurou. Pánové! Já jsem dost zřetelně pověděl smysl svého návrhu a doufám, že jsem nezavdal k tomu příčinu, aby se někdo domýšlel, že taký chatrný úmysl mne vedl při návrhu mém. Já se ohražuji slavně, že bych kdy takový úmysl byl choval. Pánové! Mně záleží na cti a zvelebení svého národu, a záleží mi na tom, bude-li česká universita, aby byla taková, aby se ctí mohla se uváděti, abychom na ni s chloubou ukázati mohli; a nejvíce bych se proti tomu ohradil, aby mediokrity nějaké, lidé bez talentu byli postaveni na místa professorská, a tak pozdějším nadanějším učencům zabránili přístup k professuře. Kdyby ustanoveni byli slabochové, bylo by to velikou chybou; neb z toho by nám nastala škoda na 20 a 30 let, jelikož by tím jiný, snad geniální člověk byl vyloučen z karriery universitní. Pánové! Buďte jisti, že v tom my více budeme o to dbáti,

abychom skutečné učence na universitu dostali, aby se ctí vedle německých kollegů obstáti mohli.

Když pak takto se budeme zachovávati v té věci, — a mám to přesvědčení, že vláda naše podle podobných zásad se říditi bude, — pak to věru nebude na škodu, když u nás budou vedle sebe působiti dva mužové vědy, každý svým jazykem, a když žáci, jak již Jeho Excellence pan hrabě Thun pověděl, podle schopnosti větší nebo menší jednoho neb druhého professora své návštěvy rozdělí. Bude-li německý professor schopnější, čeští žáci, kteří německy uměti budou, budou raději jeho přednášky navštěvovati; a možná, že se to stane i se strany německých žáků, když jen na gymnasiích bude postaráno o to, aby uměli česky tolik, kolik k porozumění přednášek budou míti zapotřebí. Vidíme to alespoň na polytechnice, kde časem němečtí žáci do českých přednášek chodí, a čeští do německých. Vidíme tam, že tím věda nehyne, a konkurencí tou že vědy neztrácejí.

Pánové! Jeden z hlavních důvodů, které se nám uvedly proti zavedení českých přednášek a proti vynešení výroku o tom od slavného sněmu našeho, jest ten, že máme se dříve otázati university, že nemáme sahati na její autonomii. Pánové! Připomínám, že o poslední debatě pan professor Herbst velmi důmyslným spůsobem vykládal autonomii okresních zastupitelstev. Pravil, že autonomie znamená samostatné dávání si zákonův. Kdybychom tento výklad autonomie přijali, autonomie university by znamenala, že universita si může dávati zákony. Pánové! O takové autonomii university se žádnému rozumnému mezi námi nezdálo: že by universita, která jest institucí zemskou a hlavně státem zřízena pro potřebu veřejnou a státní a pro pěstování vědeckých interessů obyvatelstva zemského, že by takový ústav si sám zákony dávati směl a mohl. To, tuším, nikdo tvrditi nebude. Autonomie nemůže znamenati svézákonnost, nýbrž samosprávu uvnitř, řízení záležitostí vnitřních. Takto rozumím autonomii v okresních zastupitelstvech, totiž pouze co samosprávu.

Pánové! Když tedy universita si sama zákony dávati nemůže, musí nad ní státi jiná zákonodárná moc, která praví: tak a tak, podle těch zákonů se říditi musíš. A, pánové, tato zákonodárná moc jsme my, anebo zákonodárství říšské, jak chcete, vždy společně s Jeho Veličenstvem, s naším mocnářem. A jestli tedy zákonodárná moc vysloví princip, že rovnoprávnost národnosti na universitě zachovati se musí, pak nezbývá universitě nic jiného, než podle toho se říditi. Ale mysliti si, že by universita svou autonomií mohla popírat tak velký princip, princip rovnoprávnosti národní, na kterém se zakládá ústava, celá existence našeho Rakouského mocnářství, a já pravím, celá jeho budoucnost — nebo pravím směle, nebude-li tato zásada zachována, tedy Rakouské mocnářství se roztrhne — já pravím tedy, pánové, jestliže taková zásada, která vyslovena s trůnu a která činí základ a pravidlo všeho života veřejného v našem mocnářství, jednou vyslovena jest ústavou, pak musí se universita podrobiti. O té otázce, zdali má býti provedena rovnoprávnost, universita hlasu míti nemůže, ona se musí jednoduše podrobiti; autonomie její mohla by přijíti k řeči nanejvýše stran otázky, kterak se rovnoprávnost uvnitř university provésti má.

Poněvadž ale my ve svém návrhu nedáváme úplné zákony, nýbrž jen přání, kterak by se to dalo provésti, pak zůstane další péče na vládě samé, která se o provedení zákona toho bude starati; jí bude náležeti, jestli potřebu toho uzná, aby se university zeptala, jak by se tato zásada jednou již nezvratně vynešená měla provésti. My tedy, kteříž žádáme toliko provedení toho principu ústavního již neodvolatelně ustanoveného, nemůžeme se na tuto otázku ještě university tázati; my nesaháme na její autonomii.

Pánové! Byly vysloveny, ne tak v tomto sněmě, jako raději od členů této slavné sněmovny mimo sněm, jakési pochybnosti, jakoby národ náš ve vědeckém snažení jaksi pokulhával za jinými, jakoby neměl dosti síly a pružnosti duševní, aby se v tom ohledu jiným národům, kteří jej předešli, vyrovnati mohl. Pánové! Myslím, v tom ohledu mohu

spokojeným duchem ukázati na historii naší vzdělanosti; my Čechové vyvinuli jsme celý náš státní organismus a duševní život samostatně, my sobě vytvořili samostatné právo české, my první přivedli instituce hypotečních knih k dokonalosti, jakéž nedosáhl žádný jiný národ. Pánové! Jak pravím, toto vyvinutí se dělo samostatným duchem naším. A to můžeme s hrdostí podotknouti, že v našem organismu státním prvotně nevolnosti nebylo, že teprve odjinud k nám byla přinešena. Pánové! Byl to syn české matky Karel IV., o kterém jeden německý historik pravil, že nesl na sobě ráz a ducha matky své slovanské, který zlatou bullou císařskou dal organisaci naší universitě.

Uměním, pánové, předstihli jsme sousedy své. Naše umělecká díla sahají téměř do stejné doby s plody Italiánů. Ale jak slavně se vyvinulo umění u nás, toho co důkaz může sloužit, že naši umělečtí architektové byli povoláni do německých krajin, jako na př. ke stavění kostela sv. Štěpána a i do Strassburku.

My, pánové, dříve již než jiní národové začali jsme pěstovati jazyk svůj a vzdělávati všeliké umění ve svém národním jazyku. My dříve než jiní národové měli jsme překlady bible. Nechci připomínati šíře dob husitských; zmiňuji se o nich jen v tom směru, abych ukázal, že v té době, kde všecko badání, všecka filosofie lidská se koncentrovala v badání o božství a ideách náboženských, že i tehdáž národ náš předstihl jiné smělostí myšlének svých. Později sekta bratří českých, o které veliký Herder pravil, že to byla ta nejšlechetnější náboženská sekta, která kdy existovala, vyslovila idey humanismu, theoreticky a prakticky takovým spůsobem, jak to u žádného jiného národa oné doby neuvidíme. Idey politické a socialní u nás ku podivu záhy byly vyvinuty, a byly u nás záhy pronešeny myšlénky, kterým se každý divit musí, kdo v plodech literatury naší oné doby pátrá.

Pánové! Jen těch několik slov jsem chtěl podotknouti o dnech samostatné vzdělanosti našeho národa. Nepřipomínám mnoho jiných důležitých spisů a prací vědeckých z doby

starší a i novější; ale myslím, že na vše to, co jsem jen sběžně připomenul, můžeme směle ukázati co na doklad, že ve všech těchto věcech osvědčil národ náš ducha vědeckého, ducha samostatného, ducha vždy živého, ducha initiativy. Jeho Excellence hrabě Thun též se k tomu svědectví přidal a uznal, že jest to povinností našeho národa, aby i dále pokračoval ve vědě, a že má plnou důvěru k němu, že to s úspěchem učiní, a že by národ nezasluhoval úcty veřejné, kdyby nepronášel žádosti, aby mu bylo přáno příležitosti k vědeckému vzdělání, a kdyby o to se nesnažil.

Pánové! Já Vás ubezpečiti mohu, že jsa synem tohoto národa, cítím s ním od svého dětinství a znám jeho srdce a jeho snahy; a mohu říci, a pravím to z plného přesvědčení a z plné duše jeho, že národ náš neustane ve šlechetném snažení, že nikterak se nepokládá za mrtvého, že ještě nedá se zavinouti do rubáše nevědomosti, že chce žíti a žíti bude, a že chce žíti dále, jak mu sluší mezi národy vzdělanými a historickými. (Bouřlivá pochvala ve středu a na galerii.)

Pánové! K tomu cítíme v sobě sílu! My cítíme v srdci svém odvahu k novým skutkům; my máme i vůli odhodlanou ku práci vědecké; my cítíme v sobě sílu vlastní původní, sílu schopnou k původním dílům ducha českého Toto přesvědčení se v nás umořiti nedá; jestliže, pánové, jste přátelé světla, a jestliže jste přátelé našeho národa, tož neodporujte nám v tomto snažení šlechetném. (Pochvala v centrum.) My nechceme ničí škody, ani křivdy, my žádáme jen své právo. O toto abychom žádali, jest svatou povinností, pro niž jsme hotovi žíti i umírati. (Bouřlivá pochvala ve středu, na pravici i na galerii.)

Se strany německé mluvil potom Herbst jakožto generální řečník proti návrhu většiny, a zpravodaj menšiny Hasner, kteříž onoho času byli oba professory na právnické fakultě university Pražské. Pak dostal se ještě Rieger k malé potyčce s Herbstem, opravuje jeho výroky (n. Sten. XXXVIII. 50):

Žádám za slovo ke věcné poznámce. Musím to přičísti pouze nedokonalé znalosti české řeči u p. dra. Herbsta, když

on uváděl má slova v tom smyslu, že Češi více pro vědu vykonali, než Němci. To tvrditi mi nenapadlo; já jsem naopak pravil, že náš národ při počtu svém poměrně skrovném nikdy nemůže doufati postaviti svoji literaturu po bok německé. Já však ovšem jsem pravil, že duševní čilost a produkce u nás v zemi a v naší specialní vlasti, totiž v Čechách, za posledních desíti let byla asi větší na straně české než německé; to jest vše, co jsem řekl. Jest to mé subjektivní mínění, a svobodu takového také každému jinému chci dopřáti.

Musím dále ještě jedno fakticky opraviti. Bylo řečeno, že se strany university nikdy nebyl odmrštěn žadatel o docenturu. Nuže, pánové, já sám sebe na doklad uvádím, a já mohu toho podati důkaz, že mně bylo odepřeno habilitovati se, a to sice k politickému hospodářství; a bylo mi to odepřeno z toho důvodu, že by professorský sbor nebyl s to, aby posoudil můj spis pro neznalost české řeči. (Hlasy v centru: Slyšte! V levo nepokoj. Nejvyšší maršálek zvoní.)

Prof. Herbst. Prosím, Excellence, o slovo k faktické opravě. (Nepokoj; nejvyšší maršálek zvoní.) Pokud mi známo, ježto tehdáž jsem ještě nepožíval té cti, býti na Pražské universitě, stalo se odmrštění nikoli usnešením professorského kollegia, nýbrž na pokyn slavného ministeria vyučování.

Dr. Rieger. Musím opětně zprávu tu opravovati: Byl jsem odmrštěn předně professorským sborem, a proti tomu odvolal jsem se k ministerstvu. To je faktum. Pan professor Herbst zajisté mi přizná, že já, byv osobně v té věci súčastněn, lépe ji znám, než on, který tu tehdáž ještě nebyl. (Hlasy: Konec! Prof. Herbst volá: „Prosím o faktickou poznámku.“ Hlučné volání: Konec! Nejvyšší maršálek zvoní.)

Po závěrečné řeči zpravodaje Tomka pronesl místodržitelský rada Bach několik všeobecných poznámek obsahu malého; mezi jiným pravil, že vláda vyslechne také universitu, a že Rieger nazýval Pražskou universitu ústavem zemským jistě ve smyslu jiném, než v jakém zřízení zemské mluví o ústavech zemských.

Než se přikročilo ke hlasování, kterým se měla skončiti povšechná debata, přečten byl *návrh hraběte Lva Thuna*, uchystaný k debatě podrobné; tento návrh měl vstoupiti na místo ná-

vrhu Riegrova, doporučovaného většinou kommisse, i zněl celý takto:

„Slavný sněm račiž uzavříti: Slavná vláda budiž žádána, aby provedla zásadu rovného práva obou národností zemských na zemské universitě v Praze spůsobem následujícím:

1. Aby se vyslovilo, že všem professorům a docentům oněch předmětů, které nepřednášejí se po latinsku, jest bez výminky na vůli dáno, konati své přednášky buď v českém nebo v německém jazyku.

2. Aby mužům, kteří svou plnou spůsobilost spůsobem zákonným dokáží, bez rozdílu, zdaž v německé či v české řeči, podle zásluhy a potřeby udělovaly se professury jak řádné tak i mimořádné, a tím spůsobem o to se pečovalo, by studujícím tou měrou, kterou uskuteční se potřebná k tomu podmínka, se umožnilo, poslouchati přednášky jak v jazyce českém tak i v německém, zvláště o učebných předmětech, ze kterých se podnikají státní zkoušky.

3. Aby se vyslovila zásada, že po zákoně nic tomu nepřekáží, by při všech na universitě konaných zkouškách užívalo se jazyka českého rovněž tak jako německého.

4. Aby kommisse státních zkoušek co nejdříve a pokud možná tak se zařídila, že by zkoušky po přání zkoušenců zcela nebo z částky konaly se v tom nebo v onom jazyce.

5. Aby v dorozumění s universitou učinilo se vhodné opatření, zdaž a jakým spůsobem tato zásada dala by se provésti při zkouškách podnikaných k nabytí akademického gradu."

Tímto Thunovým návrhem utínalo se ostří mnohým námitkám, jež Herbst a jiní Němci přednášeli proti návrhu Riegrovu, a usnadňovalo se některým šlechticům, aby v té věci hověli tužbě národnosti české. — Po přečtení návrhu Thunova hlasovalo se o návrhu menšiny, dle něhož měl sněm přes návrh většiny přejíti k dennímu pořádku; jmenovitým hlasováním byl zamítnut 121 hlasem proti 100 hlasům. — Jak bylo hlasování u konce, obecenstvo na galerii propuklo ve volání sláva, kteréž potom ozvalo se i z davu stojícího před sněmovnou na náměstí Pětikostelském. Z toho vzal si Herbst příčinu k požadování, aby galerie byla vyklizena, a Brinz hrozil odchodem své strany, nestane-li se to. Maršálek hr. Rothkirch ukončil pak schůzi, která trvala od půljedenácté hodiny ráno do půlosmé hodiny večer.

Následující potom schůze XXXIX. dne 2. března byla věnována ostatnímu vyřízení této záležitosti, které již nebylo pochybné. Hrabě Lev Thun odůvodnil svůj návrh, k němuž přistupoval také zpravodaj professor Tomek jménem většiny kommisse;

načež návrh Thunův, v podstatě srovnalý s návrhem Riegrovým, byl přijat touž většinou, která byla hlasovala proti návrhu menšiny. — Velké rozčilení spůsobil v této sněmovní schůzi poslanec Herbst, nazvav obecenstvo dne včerejšího před sněmovnou shromážděné luzou, Pöbel.

Ve XLI. schůzi dne 5. března pokračovalo se v jednání o rozpočtě zemském na rok 1866. Poslanec Tomek jménem většiny rozpočtové kommisse přednesl návrh, *aby se zvýšila roční subvence českému divadlu* o 6000 zl., totiž z 10.500 zl. na 16.500 zl., a to na čas trvání nájemné smlouvy s ředitelem Thomé-em. Poslanec Tašek hájil návrh menšiny, jenž v kommissi obdržel 8 hlasů proti 9, toho obsahu, aby na dobu tehdejšího nájmu českého divadla výbor zemský obdržel moc, ke zvýšení subvence toho divadla „ročně vydati ještě 3000 zl., a v případě potřeby také ještě 3000 zl. určených k zaopatření dekorac, i aby k tomu účelu do rozpočtu na rok 1886 postavilo se 3000 zl.“ Poslanec Wolfrum mluvil proti všelikému zvyšování subvence na divadlo a mínil, že by podpory udělováné od země divadlům Pražským (ročně tehdáž po 10.500 zl., kromě mimořádných pomocí) spíše měly se uskrovňovati. — Dr. Rieger, jsa intendantem českého divadla, ujal se návrhu na zvýšení jeho subvence touto řečí (n. Sten. XLI. 6—9):

Pánové! Jen nerad mluvím o této otázce, kteráž, nechť bychom se jakkoli tomu bránili, konečně přece povahou svojí dostává se na půdu národnostních sporů, při čemž objevují se vždy nepříjemné, mám-li tak říci, protisměry. Já myslím, pánové, že jest to poměr podobný, jako v rodině mezi několika bratry, kteří se na vzájem prou o dědictví a o větší neb menší míru toho, co který od rodičů dostal. Jest to vždy, abych tak řekl, úkaz urážející jemnější cit, úkaz jaksi neušlechtilý.

Já se své strany učinil bych rád vše možné, abych uvaroval se zjevu takového, a byl bych to viděl velmi rád, kdyby se o záležitosti té, při níž jde v skutku jen o maličkost, nebylo tak mnoho jednalo. Avšak jsa intendantem českého divadla, cítím se zavázána, promluviti několik slov v jeho prospěch a na objasnění věci.

Především musím nápadným shledávati stanovisko, kteréž v této záležitosti bylo zaujato ode dvojích stran. Předně béře

se jaksi znovu na přetřes předmět, kterýž byl již vyřízen usneseními slavné sněmovny, totiž: subvence poskytnuta oběma divadlům zemským. Trvám, když předmět ten již jest odbyt, že by zajisté nebylo vhodno k němu se vraceti.

Avšak ti páni, kteří mluvili o předmětu tom, tak na věc patřili, jako by to bylo v zájmu země, aby se vůbec žádná subvence divadlům nedávala. Nuže, pánové, to jest názor, kterýž se ovšem dá hájiti z ohledů k čiré užitečnosti a hmotnému zisku. Avšak řekl bych, pánové, že bychom v té věci mohli užiti slov písma: netoliko hmotným chlebem živ jest člověk, nýbrž také chlebem ducha; a národ, kterýž tohoto požívati opomíná, ten národ patrně poklesá ve své vzdělanosti a osvětě. Národ, kterýž projevům umění ve všech směrech nevěnuje žádné péče, toť národ, jenž nachází se v úpadku. Pánové! Pohleďte na dějiny a pozorujte všechny národy, kteréž spatřujeme veliké a slavné, a shledáte, že v době svého rozkvětu vždy přinášely veliké oběti umění, a že jsou to právě díla jejich umění, kterýmž se my ještě dnes nejvíce obdivujeme.

Myslím tedy, že bychom nejednali tak, jak přísluší nám jednati jakožto národu vzdělanému podle stupně naší osvěty, kdybychom naprosto odepřeli poskytnouti vlasteneckému umění činnou podporu, bez ohledu k národnosti. Pánové! U všech národů světa, kteří se čítají ke vzdělaným národům, jsou divadla, a všude snad dostávají buď z fondu státního, aneb alespoň z kassy faktorův, kteří bývají vzhledem k tomu již bohatěji nadáni, značnou subvenci. Soudím tedy, pánové, že také nám náleží, abychom řídíce se zemskými poměry, něco pro umění učinili; a myslím, že by také německé obyvatelstvo této země shledávalo to zajisté na nejvýše politování hodným, kdyby mu nebylo popřáno, aby veliká díla svých geniů, svého Goetha a Schillera, mohlo viděti vtělena na vlastním svém sobě přístupném jevišti, kdyby se musilo spokojiti s pouhým jich čtením, aneb kdyby se spokojiti musilo s divadlem buď ochotnickým, nebo s divadlem, kteréž směřuje pouze k výdělku a na tom přestává, že přivádí na jeviště

často nejbídnější frašky a jakékoli jiné takřka umělecky ničemné věci, jen když veliký dav obecenstva, tím uspokojen, divadlo hojně navštěvuje.

Pánové! Já připouštím, že také naše divadla v této příčině nevyhovují každým spůsobem a dokonale těm požadavkům, kteréž musíme klásti na ústav umělecký a vzdělavací; — a býti ústavem takovým, k tomu jest divadlo ovšem povoláno. Divadla naše vzhledem k tomu jsou tak říkaje něčím prostředním mezi pravým národním a uměleckým jevištěm, a mezi jevištěm oním, kteréž těží ze spekulace, a počítá pouze na chtivost lidu po podívané. Tento poměr jest u nás, poměr to dvou mocí; pročež já jej již jednou nazval poměrem takřka konstitučním.

Řízení divadel jest u našich ústavů zemských dáno do rukou ředitelů, a tito mají vzhledem k repertoiru jistou volnost. Ředitel může ovšem přihlížeti ke svému prospěchu a svému výdělku. Intendance a subvence zemská jsou k tomu účelu, aby zabránily, by ředitelé nepřiváděli ku provozování kusy, kteréž by jedině a výhradně sloužily spekulaci, a zájmům uměleckým byly na škodu. S druhé strany jest účelem subvence, aby vyrovnávala a nahrazovala to, čeho ředitel tím pozbývá, a co by mohl získati, kdyby v řízení divadla měl úplnou volnost, když by na př. mohl frašku, kteráž právě mnoho obecenstva láká, dávati po celé týdny, den co den. Aby on toho nečinil a činiti nemusil, dává se mu jaksi náhradou subvence, tak že tím je s to, aby měl na zřeteli ve větší míře zájem umělecký. Intendance jest teda jaksi brzdou, kteráž má zabraňovati, aby ředitel nezabředl při vedení divadla do výdělkářství.

Já myslím, že tento spůsob, kdyby i v každém ohledu nevyhovoval, přece chrání zájem umění, jejžto chrániti ovšem sluší ústavu zemskému, a že při tom neukládá také zemi žádných nepoměrných obětí. Kdybychom sami od země měli vydržovati a říditi divadla zemská, jsem přesvědčen, že by vedení obojích divadel ve vlastní správě výboru zemského požadovalo ročně náklad aspoň 150 000 až 200.000. Myslím

tedy, že se co do stránky finanční nejlépe pochodí s nynějším zařízením, a že se při tom zájem umění nevydává v záhubu. Mám za to, že jak jsem již pravil, toto stanovisko jest důstojno zastupitelstva země tak vzdělané, jako jsou Čechy. Takovémuto zastupitelstvu náleží zajisté přinésti aspoň nějakou obět pro umění a ku provádění největších poetických plodů ducha, kteréž podal literatuře národ německý, rovněž tak jako národové jiní.

Co pak se týče návrhu minority, ten vychází z toho mínění, že by pro ředitele divadla českého stačila subvence jen asi o 3000 zlatých větší, kdyby se mu jen povolilo revirement (jinaké upotřebení) vzhledem k penězům věnovaným na dekorace. Věc by pak dopadla takto: Ředitel dostal by na ruku 3000 až 4000 zl. za to, aby neužíval dekorací zemských, nýbrž vlastních. Tím by se stalo, že by to, co se nyní věnuje na pořízení nových dekorací do majetku země, dávalo se pak na ruku samému řediteli, jaksi jakožto nájemné za používání jeho vlastních dekorací. Toto nájemné bylo by ovšem značné. Avšak, pánové, jak víte, začasté se stává v životě, když poznáme, že bychom po dlouhá léta musili platiti vysoké nájemné, a že vydáním kapitálu na pořízení domu bychom pochodili lépe, tedy se rozhodneme postaviti si raději sami dům, ovšem, máme-li k tomu dosti peněz. A takž jest tomu u mnohých jiných věcí: sečteme-li úrok několika let a shledáme-li, že jest lépe vydati kapitál a věc samu sobě zakoupiti, tedy ji raději koupíme.

V tomto přítomném případě snad že by se s tím ředitel až po jistou míru spokojil, ale divadlo nedostalo by pak žádných nových dekorací, musilo by se stále hráti s dekoracemi starými, a ředitel nebyl by s to, aby s tím starým zařízením nový kus skvěle vypravil. Předvádí-li se nový větší kus, nová opera, tedy žádá obecenstvo, aby dekorace byly kusu přiměřeny, charakteristické, a skvělá výprava, pánové, není nejnepatrnějším lakadlem; ba někdy se stává, že některé opery — viděli jsme to zejména v Paříži — udržují se po dlouhý čas na jevišti, ano stávají se výnosnými pro ře-

ditele jediné skvělou výpravou.. Tato skvělá výprava by tu z předu byla vyloučena, což bylo by ztrátou jak pro ředitele, tak pro ústav sám. Dále však by se při takovémto jednání fundus instructus zemského ústavu nemnožil, nýbrž naopak, staré dekorace by pořád více scházely, a nové by se nepořizovaly; a stav takový nebyl by slušný při divadle zemském a byl by závadou při zadávání divadla.

Pan dvorní rada Tašek podotknul, že dekorace nyní pořízené nehodí se pro nové divadlo, až bude postaveno. Naproti tomu musím uvésti. že nynější divadlo, co se týče rozměrů, není tak malé, ano prostrannost neb světlost proscenia jest tak veliká, že by téměř vystačila pro divadlo větší. Ona jest tak veliká u divadla českého jako u německého; proscenium totiž bylo v tom rozměru zřízeno z té příčiny, poněvadž se obmýšlelo také zde používati dekorací německého divadla, pokud totiž obě direkce byly spojeny.

Až se tedy postaví divadlo nové, bude bezpochyby možno, aneb alespoň bez velikých obtíží možno, použiti dekorací starých, poněvadž bude jen třeba, přispůsobiti je pro nové jeviště přidáním dvou kusů plátna po stranách a snad i do výše. Tak aspoň se stalo před několika roky také u německého divadla, když divadlo značně bylo zvýšeno; tuť viděli se nuceny nastaviti všecky dekorace, a přece máme tam starou zásobu dekorační, a jsou mezi našemi dekoracemi takové, kteréž malovány byly již před 30 či 40 lety a podnes slouží.

Fundus dekorační, užívaný u českého divadla, rozhodně by schudl, kdyby návrh menšiny byl přijat, a následek toho by byl, že bychom to, co bychom ušetřili v nejblíže příštích 3 letech, musili najednou vydati, přejímajíce divadlo nově postavené; nebylo by to v skutku na žádný spůsob úsporou. Z tohoto důvodu nemohu se vysloviti pro návrh menšiny.

Myslím tedy, že by to zajisté bylo spravedlivo, kdyby se poskytla českému divadlu subvence větší. O důvodech pojednal z veliké části zpravodaj kommisse; ony na mnoze se zakládají na potřebě ústavu, kterýž se teprva tvoří. Každý

počátek jest těžký, a já ani okamžik se nerozpakuji prohlásiti, že postavení ředitele českého divadla u porovnání s německým jest mnohem těžší, právě proto, že divadlo české jest ústavem novým; kdežto divadlo německé je ústavem dávno vyvinutým, kteréž utvořilo sobě veliké obecenstvo ode dávných let, a to velikou a po mnoho let pokračující podporou země; obecenstvo to je již nyní s to udržeti ústav, kdežto obecenstvo českého divadla jest menší a teprve vzrůstá. Ostatně se rozumí, že postavení německého divadelního ředitele je mnohem příznivější také vzhledem k doplňování sil, poněvadž právě on má k disposici veškerá německá divadla a může si odevšad bráti své umělce, kdežto ředitel divadla českého, tak říkaje jediného většího ústavu českého toho spůsobu, jest nucen sám sobě síly vychovávati a tudíž vydržovati někdy současně dvě, tři síly mladší, poněvadž musí na to pomýšleti, aby si jich nejprve několik vychoval a mohl schopnějšími z nich vyplniti obory, do kterých se později dostati mají.

Co se týče poznámky, že český divadelní ředitel jest poukázán na to, aby honoroval překlady, jest to ovšem až po jistou míru pravda. Avšak, pánové, v tomto ohledu také německému řediteli nedaří se mnohem lépe; vždyť pak je známou věcí, že nyní nejen české a německé divadlo, nýbrž téměř všecka divadla světa především se živí repertoirem francouzským, a musí tudíž za tyto francouzské kusy překladatele platiti. Shledal jsem to, pánové, na svých cestách v Italii a v Anglii, taktéž v Rusku; všude jest tomu tak. To tedy není okolností zvláštní váhy u divadla českého. Ovšem že při bohatosti a stáří literatury německé má německý divadelní ředitel více originálů k disposici, než může míti ředitel český. To spočívá v samé povaze věci.

Avšak v každém jiném ohledu jest německý divadelní ředitel bez odporu v postavení lepším: on má obecenstvo četné a zámožné, kteréž z minulosti uvyklo německému divadlu, kteréhož postrádati již nemůže a jež tedy pravidelně navštěvuje.

Naproti tomu přísluší se stanoviska zákonodárství zemského a zastupitelstva zemského, hleděti také k tomu, že české divadlo má zároveň úlohu, poskytovati talentům a básníkům naší země možnost a příležitost, aby předvedli svá umělecká a básnická díla obecenstvu v názorném vtělení, a aby básníci domácí také v tomto směru mohli se súčastniti všeobecného pokroku vzdělanosti a umění. Ale nehledě k tomu, je zajisté třeba na paměti míti, že jest v Praze velmi četná třída obyvatelstva, kteráž nemůže navštěvovati divadlo německé a nemůže z něho míti žádného prospěchu. Setrváme-li tedy při té zásadě, že divadlo jest ústavem vzdělavacím, — a to se musí přiznati i při všech nedostatcích, kteréž mu lze vytýkati; ale kdybyste i to nechtěli přiznati, tož musí se o něm přece říci, že alespoň odvrací velikou část obyvatelstva od zábav jiných, kteréž jsou rázu hrubšího a směrem znemravňujícím působí na massu lidu; musí se alespoň uznati, že emollit mores, nec sinit esse feros (zjemňuje mravy a nedopouští surovosti). O této věci, myslím, nemůže asi býti sporu, že divadlo při nejmenším alespoň na společenské mravy lidu, na jeho spůsob života, na obyčej jemněji se vyjadřovati, na jemnější chování společenské má vliv podstatný a prospěšný; a tudíž myslím, že také slavná sněmovna bude tento ohled mít na zřeteli.

Nebylo snad právě vhodno, nýbrž zbytečno, porovnávati mezi sebou ceny míst v německém a v českém divadle. Jsou li ceny jedny o pár krejcarů vyšší a druhé nižší, jakž nám to pan dvorní rada Tašek do podrobna uváděl — při čemž jest mi se přiznati, že já, jsa intendantem, sám v tom okamžiku neznám se v podrobnostech tou měrou — na to, myslím, nemusíme se ohlédati. Závisí to též z části na době, kdy ceny ty byly ustanoveny. Jest to známý úkaz, že ceny u všech divadel neustále rostou, a že ty ceny, kteréž dříve byly ustanoveny, jsou nižší, ježto ceny, kteréž později byly určovány, jsou vyšší. V nedávné době byly předplatné ceny německého divadla zvýšeny k žádosti direkce, kteráž v tom shledávala podstatnou podporu německého divadla, a zemský

výbor k žádosti té svolil, domnívaje se, že zvýšením míst a cen poskytne německému divadlu podporu. Tedy, jak řečeno, myslím, že ta věc nezasluhuje povšimnutí; a zadá-li divadelní ředitel u zemského výboru o zvýšení cen, tož zemský výbor asi nebude se rozpakovati, aby k tomu svolil, bude-li to ve prospěchu ústavu.

Avšak to se přece upříti nedá, že slavná sněmovna se již jednou vyslovila, aby tu bylo a trvalo dvojí divadlo, že slavná sněmovna již také oběma subvence povolila. Dále nedá se upříti, že českému divadlu vzhledem k možným příjmům se vede mnohem hůře, poněvadž české divadlo může v nejlepším případě vynésti za den jen 600 zl., kdežto německé divadlo, jak z vlastní zkušenosti vím, může vynésti za den 1200, ba přes 1200 zl. Dále jest na uváženou, že německé divadlo v skutku stojí zemi již a po mnohá léta více než české, že jest totiž hojně podporováno již po dlouhou řadu let, kdežto české jest podporováno teprve od nedávna, a že ve svých počátcích více potřebuje, než německé!

Větší podporou o 6000 zl., již kommisse pro české divadlo navrhuje, se poměr tento poněkud vyrovnává, poněvadž dle výpočtu pana dr. Schrotta stojí německé divadlo ročně asi o 4000 zl. více. Kdyby se chtělo plně 4000 zl. vyrovnati, musila by se tudíž subvence česká zvýšiti o 4000 zl.; avšak tím by se poměr mezi oběma divadly co do režie ještě nikterak nevyrovnal, poněvadž jednomu řediteli divadelnímu se dává podnik výnosný a druhému podnik méně výnosný. Neboť pomysleme si, že by se to přihodilo jen 10- až 12kráte do roka, tedy as jednou za měsíc, že by český ředitel divadelní nemohl umístiti v malém divadle, jež se mu propůjčuje, publikum, jež se mu do divadla hrne, tedy jen tím ztrácí více než 6000 zl.; maje k disposici větší divadlo německé, byl by v postavení lepším. Aby se postupovalo úplně stejně s oběma, nezbývalo by pak nic jiného, než spůsobiti, aby se obě divadelní direkce střídaly, aby se tedy dala jednou německému ředitelstvu budova česká k disposici (Po-

hnutí v levo), a podruhé opět naopak. Avšak na to sotva budete chtíti přistati.

Myslím tedy, že toto vyrovnání 6000 zlatými lze nazvati jen velmi skrovným, a že jest spravedlivo, přistoupiti k vyrovnání tomu.

Potřeba ústavu toho jest taktéž uznána; a když slavná sněmovna chce věc, tedy bude také rozumným spůsobem chtíti prostředky k tomu účelu.

Po některých ještě řečech většina povolila zvýšení subvence divadlu českému o 6000 zl.

Když v též schůzi dne 5. března jednalo se o reorganisaci zemského blázince, dr. Rieger přimlouval se za návrh Zeithammerův, aby sněmovní kommissi uložilo se vypracovati jinou osnovu organisace na tom základě, že stránka lékařská má se odděliti od správy ostatní (XLI. 33); návrh ten však nebyl schválen.

Dne 9. března jednalo se o povolení podpory Litoměřickému ústavu hluchoněmých. Této příležitosti užil Rieger ku podání a odůvodnění návrhu: „Zemskému výboru se ukládá, aby vzhledem na novou methodu ve Francii (od lékaře Blancheta) zavedenou, dle nížto vyučování hluchoněmých se děje ve školách obecných spolu s jinými dětmi, třeba-li vysláním důkladných znalců hledal poučení, a uzná-li zapotřebí, v příštím zasedání vzhledem k vyučování hluchoněmých přiměřené návrhy učinil.“ Návrh ten byl schválen (XLIV. 6, 10).

V též schůzi uzavíráno o budoucí stavbě polytechniky; dr. Rieger odpíral dvěma návrhům, jež přednášel Tašek jménem menšiny kommisse; jeden z nich prošel, druhý (v němž mimochodem činila se zmínka o možném rozdělení sboru professorského dle jazyka) byl většinou zavržen (XLIV. 23, 29, 33).

Ve schůzi dne 10. března zpravodaj sněmovní kommisse prof. Jelínek přednášel návrhy na některé žádoucí změny ve zřízení polytechniky; mezi jiným měla česká mimořádná stolice mechanické technologie býti povýšena za řádnou, a česká honorovaná docentura mathematiky měla se proměniti v mimořádnou professuru. Poslanec Grohmann navrhoval, aby ty dva návrhy se odlo-

žily, až bude rozhodnuto o petici německých professorů polytechniky, aby sbor professorský rozdělil se ve dví dle jazyka. Návrhu Grohmannovu, kromě jiných poslanců, odporoval Rieger (XLV. 8), i byly pak po zamítnutí návrhu Grohmannova valnou většinou přijaty oba dotčené návrhy kommisse.

Dne 13. března jednal sněm o předloze vládní, která se týkala budoucího rozdělení země České v okresy politické. Dr. Rieger odpíral návrhu hraběte Harracha, dle něhož Chotěboř byla by připadla k politickému okresu Německo-Brodskému, a ujímal se návrhu většiny kommisse, aby Chotěboř a Habry dohromady tvořily jeden okres politický; návrh kommisse byl sněmem schválen (XLVII. 23, 30).

Nazejtří Rieger jménem menšiny kommisse hájil návrh, aby Hostinný s Broumovem tvořil jeden politický okres, a rovněž tak Vrchlabí s Jilemnicí a Rokytnicí; kterýžto návrh nedosáhl většiny (XLVIII. 2, 9, 10).

Sněmovní schůze dne 16. a 17. března byly věnovány nejvíce dvěma chystaným zákonům zemským z nichž jeden ustanovoval, kterak se mají dobývati zálohy, poskytnuté od země okresům na stavbu silnic, druhý pak jednal o technicko-hospodářské správě veřejných silnic, které nejsou erární. Dr. Rieger, do jehožto působnosti při výboru zemském náležely též silnice, zúčastnil se těchto porad mnohonásobně.

V LII. sněmovní schůzi 19. března rokováno o návrzích kommisse, zřízené ku předchozí poradě *o změně řádu volení do sněmu*. Většina této sněmovní kommisse, jejímž zpravodajem byl hrabě Jindřich Clam Martinic uznávala, že volicí řád oktrojovaný dne 26. února 1861 má [illegible] vady, ježto se nesrovnávají se spravedlností a pilně vyžadují nápravy. Ke změně toho, co předepsáno bylo samojediným řádem volicím, podle §. 54. téhož řádu postačovala tehdáž obyčejná nadpoloviční většina ve sněmu. Avšak většina kommisse uznávala toho potřebu, aby proměnilo se také rozvržení poslaneckých míst mezi tak řečené zájmy neb interessy, kteréžto rozvržení vysloveno jest netoliko řádem volicím, nýbrž také v §. 3. zřízení zemského. Takové navrhované od kommisse změny byly zejména: Dvacatero držitelů největších statků svěřenských měli míti virilní hlas ve sněmu. 40 poslanců velkostatkářských mělo býti voleno a) od těch držitelů statků deskových, kterým dle zřízení zemského z roku 1627 náleží právo

na sněmu zasedati, a kteří z nich platí aspoň 250 zl. daní; a též b) od jiných držitelů statků deskových, kteří z nich platí aspoň 2000 zl. daní; kdoby příště měl dojíti práva voličského v tomto sboru, musil by krom vlastností pod b) určených zjednati si český inkolát, jejž by uděloval císař a král k návrhu sněmu českého. Ostatní velkostatkáři s daní nad 250 zl. měli voliti 10 poslanců. Města měla voliti do sněmu 75 poslanců, obce venkovské 90; zastoupení obchodních komor ve sněmu mělo přestati. — Zřízení zemské však dle svého §. 38. nemohlo se změniti leč za přítomnosti tří čtvrtin všech sněmovníků a s přivolením nejméně dvou třetin všech přítomných. Poněvadž pak při odporu německé strany by se takovéto většiny nedocílilo, většina kommisse navrhovala, aby sněm nevstupoval v poradu o osnově nového řádu volicího, kterouž kommisse byla vypracovala, nýbrž aby jenom podal adressu k císaři, ve kteréž po výkladě nového řádu volicího se pravilo, „že toliko iniciativa vycházející z nejvyšší moudrosti a otcovské pečlivosti Jeho Veličenstva jest s to, aby razila dráhu k cíli onomu a dráze té pojistila schůdnost a svobodu". Menšina kommisse, jejímž zpravodajem byl Herbst, navrhovala, aby sněm nepodával žádné adressy k císaři, ale aby hned rokoval o osnově nového volicího řádu, jejž kommisse vypracovala.

Ve prospěch navržené adressy řečnili: zpravodaj hr. Clam-Martinic, Sladkovský, Sadil, Zeithammer, hr. František Thun a hr. Lev Thun; s nimi střídavě potýkali se, mluvíce proti adresse, zpravodaj Herbst, Plener. Hasner, Schrott, Tašek, a když byl přijat konec debaty, Brinz jakožto generální řečník proti adresse. Rokování toho dne, jakkoli šlo do živého, dálo se skoro stále s náležitou vážností; většina za příkladem svého zpravodaje chovala se mírně a klidně. Na straně německé hlavně professor Schrott vykročil z mezí, když adressu přirovnal k žábě, která se nadýmala až pukla, a vrazil na odpor předsedajícího maršálka když jal se prorokovati zemězradu, řka: „Odstrkování, politický útisk na vlastní půdě mohl by německé obyvatelstvo brzo učiti, aby obracelo toužebné zraky po soukmenovcích v cizině (v středu nepokoj, oho! v levo: sehr wohl!), — mluvím, opíraje se o skutky (v středu: oho!), — a pak obávám se, mohlo by Rakousko na konec asi tam dojíti, že by ve svém německém severu vidělo spůsoben zrcadlový obraz těch smutných poměrů, na něž si dosud naříkáme toliko v jeho italianském jihu."

Za generálního řečníka s české strany zvolen byl dr. Rieger, kterýž přišed na řadu po Brinzovi, mluvil takto (č. Sten. LII. 38—42):

*

Slavný sněme! V ústavním životě platí pravidlo, že zákony dává mocnář spolu se sněmem. Sněm pak, pánové, není nic jiného, než národ celý, personifikovaný ve svých poslancích a plnomocnících. Zde teda především na tom záleží, aby sněm byl skutečným obrazem země a skutečně věrným obrazem národa, jejž představuje; on má býti, abych tak řekl, jakýsi mikrokosmos národa, jakási fotografie skutečnosti, v níž všichni skuteční faktorové života veřejného a politického jsou představeni v přiměřené míře, spůsobem pravdivým a spravedlivým. Zde nemá býti žádná karrikatura, kde jednotlivé části obrazu jsou nepřiměřeným spůsobem rozšířeny a zmocněny, nýbrž celý obraz má býti věrný odlitek toho, co skutečnost podává.

To, pánové, jest obraz, to jest ideál, jaký sobě já, a myslím, že i mnozí jiní členové tohoto slavného sněmu dělají o pravém sněmu. Že, pánové, tomuto obrazu náš sněm, a jmenovitě náš volební řád, na kterémž se zakládá, není práv, o tom, tuším, již ani mezi těmi pány není pochybnosti, kteří se votu majority protivovali; alespoň, pánové, in camera caritatis kommisse přiznali vždy ochotně, že v tomto volebním řádě jest skutečně mnoho nedostatků, které žádají opravy.

Pánové! Já se nechci tuto spouštěti do speciální debaty, jakož někteří řečníci přede mnou činili; myslím, že to patří k speciální debatě, mluviti o tom, v jakém spůsobu má býti representován obchod a průmysl a těm podobné. Ale že, pánové, representace, která jest dána živlu rolnickému v našem sněmu, jest patrně nespravedlivá, že jest nepřiměřena skutečným poměrům, to, myslím, nikdo, kdo myslí chladnou a spravedlivou o té věci souditi míní, popírati nebude. Jest patrno, že počet obyvatelů representovaných jedním poslancem obcí venkovských jest několikkráte tak velký, jako v městech; též podobně jest množství daní, které každý poslanec venkovské kurie zastupuje, několikkrát tak velké, jako daň, kterou zastávají jednotliví poslanci městští! Že v tom ohledu jest potřebí nějaké opravy, aspoň nepředpojatého zraku nemůže býti tajno. Že ale i v samých kuriích jsou velké neshody,

bylo již od mnohých řečníků, i s protější strany, uznáno; zejména i to, že volební okresy jsou některé náramně velké, některé velmi malé, a to jak při venkovských obcích, tak při městech, je uznáno. My víme, že máme okresy volební, kde jeden poslanec representuje jen asi 2500 lidí, a že máme poslance, který representuje — 25.000 lidí, a těm podobných nerovností více; že právo volební není ani ve městech přiměřeně a spravedlivě rozděleno, ani v kurii venkovské, to zajisté popírati se nedá. Ukázalo se již k tomu, že jsou v jedné a té samé kurii tak veliké nespravedlivosti, že ku př. ve venkovských okresích na jedné straně jeden se 3 zl. volí, kdežto v jiné sousední obci jiný, který přes 70 zl. platí daně, ani tolik práva nemá, aby mohl voliti voliče. Já zde připomínám jenom zběžně několik takovýchto nedostatků. Jak pravím, byly tyto v samé kommissi uznány, a i od některých členů s oné strany bylo už přiznáno abych tak řekl, tolik vad a nedověcností našeho volebního řádu, že tedy již nelze pochybovati, že tento jest nespravedlivý.

Ale, pánové, když není sám sněm, když ona vznešená osoba a autorita, kteráž má býti pramenem zákonodárství a tudíž pramenem práva v zemi, když, pravím, tato sama se nezakládá na právě: jakž mohou pak zákonové, kteří z tohoto pramene vycházejí, býti vůbec uznáni za právo? Vždyť je zajisté aspoň pochybno, zdali *bezpráví* může roditi *právo.* Když tedy bezpráví v samé organisaci sněmu, v samé representaci země je založeno, tedy je tu, abych tak řekl, organisované bezpráví. A to, pánové, přece nesmíme nechat trvati.

My, kdožkoli chceme opravdu, aby platilo *právo,* musíme se o to zasaditi, aby z organisace našeho sněmu a našeho zákonodárství bylo z kořene vymýceno bezpráví, kdekoli a jakékoli jest; neb na tom se zakládá a bude se vždy zakládati důvěra lidu v zákon. Jen tenkráte bude míti lid úplnou důvěru v zákony, že jsou spravedlivé, když bude viděti, když bude přesvědčen, že sám pramen, ze kterého vycházejí, jest spravedlivý. Jestli Vám tedy, pánové, záleží na tom, aby zákonové Vámi daní vždy byli drženi v úctě u veškerého

lidu, pak Vám musí především na tom záležeti, abyste sám jich pramen učinili spravedlivým.

Ale křivda, která v našich zákonech, v našem volebním řádě jest, trvá již po mnoho let. Jako vždy zdravý organismus nechce v sobě trpěti cizí těleso, a dostane-li se do něho nějaká tříska, tvoří se vřed, a tak dlouho se jitří a nepokojí celý organismus, až tento cizí předmět byl vyvržen: tak bude a musí býti s naším volebním řádem; on vždy bude znepokojovati náš celý lid a obyvatelstvo této země. Pokud nebude tato nespravedlnost vyvržena z něho, nebude právní cit našeho obyvatelstva uspokojen, an takových nespravedlností nemůže snášeti. Jestli Vám, pánové, na tom záleží, aby právní cit našeho obyvatelstva byl uspokojen a ukonejšen, tedy musíte upřímně o tom pracovati, aby se mu nápravou křivdy stalo zadostučinění a po právu. Ale, bohužel, již 5 let se o to jedná, aby se opravily nedostatky, vady a křivda našeho volebního řádu, a posud jsme ještě o krok dále nepřišli.

Pánové! Mé přesvědčení jest, že oprava se státi musí. Otázka je, která? Pan zpravodaj minority nám radí, abychom opravovali ústavu podle ústavy, to jest, abychom opravovali podle §§. 38. a 54. Byla by to krásná věc; ale minorita dobře ví, že nám nelze opravovati volební řád, když bychom zároveň neopravili ústavu, poněvadž jedno s druhým jest nerozlučitelně svázáno. Minorita též dobře ví, že právě tyto dva paragrafy, jichž se dovolávají, nám činí tuto opravu nemožnou; minorita dobře ví, že odejitím několika členů z tohoto sněmu každé uzavření se může státi nemožným; minorita dobře ví, že nám tudíž nelze docíliti $^3/_4$ přítomných anebo $^2/_3$ hlasů, abychom proti jich vůli učinili usnesení takové, jakého žádá §. 38. A, pánové, dejme tomu, aby byly ve sněmu úplně $^3/_4$, dejme tomu, abychom z těch měli $^2/_3$, ale aby nám scházel jediný hlas, pravím, jen jeden jediný hlas, aby tudíž byly $^2/_3$ všech poslanců pro návrh opravy a jen asi $^1/_3$ proti tomu: tu by bylo přece patrno, že jest veliká většina obyvatelstva země pro spravedlivou opravu; ale minorita, alespoň minorita výboru, kteréž spravedlivost není

po chuti, ta nám řekne: nic a nic, tady se oprava žádná státi nesmí; a ten jeden do počtu scházející hlas poví: já jsem tu, a já jediný stavím se na odpor, já jediný vám, veliké většině, spravedlnosti nepovolím. A poněvadž tedy jen jeden hlas do $^2/_3$ schází, nesmí veliká většina sněmu nic říci, musí se podrobiti jedinému nespravedlivému, a veliká většina země musí býti i déle v nespokojenosti, musí déle snášeti křivdy, poněvadž $^1/_3$ tomu jinak nechce, ba poněvadž snad jen jeden jediný hlas právu místo dáti nechce. Či, pánové, chtěli byste býti tak spravedlivi? Vy tedy cítíte, že podle těchto paragrafů ústavy opravu provésti nelze, a jinou cestou volební řád opraviti nám nechcete; nuže nezbývá nic, než že musí to bezpráví, které i s protější strany mnozí uznávají, na věky věkův trvati!

Pánové! Je to ovšem tak v životě lidském, že konečně každý hájí to, co má, a že člověk neptá se mnoho po tom, zdali je to také právem, neb zdali je to jen privilej; on se neptá, zdaž to, co drží, mu dala mysl spravedlivá, nebo jen přízeň a snad jen náhoda. On to drží. Pánové! Člověk jest ovšem již tak stvořen, že mu není dáno vždy býti a ke každému býti spravedlivým, ba on zřídka kdy dovede býti spravedlivým, kde jde o jeho vlastní interess. Kdyby tomu tak nebylo, nebylo by možná pochopiti, kterak je tak velké množství processů ve světě; kdežto se nemůže říci, že by ten člověk byl vždy od počátku nepoctivý a nespravedlivý, kterýž ve processu propadl: ale on se domýšlel, že má právo na své straně, a hájil se, pokud mohl. Já teda nepravím, že ti, kteří hájí toto domnělé právo své, kteréž je pouhým privilejem, a dle mého přesvědčení bezprávím — že jsou lidé nepoctiví neb nespravedliví; ale ovšem domýšlím se, že se zde alespoň podstatně ve právu klamou a zastávají pouze to, co je jim výhodné. Jak pravím, člověk je takový: co má rád, tomu rád věří, a prospěch svůj často pokládá za právo své

Nuže, pánové, když tomu tak je, mám skutečně málo naděje, že by ta strana v tomto slavném domě, kteráž na-

byla z tohoto volebního řádu značných prospěchů, kterýž řád jest, jak já jsem přesvědčen, nespravedlivý a křivý, že by ta prospěchů těch dobrovolně chtěla se odříci. Pánové, věc se má as takto: Někdo nám třem daroval 100 zl., Janovi, Václavovi a Michalovi. Někdo druhý těchto 100 zl. mezi nás rozdělil, a dal Janovi 40, Michalovi 40 a Václavovi jen 20 Tedy si Václav stěžuje; ale odpoví se mu: tobě se nestává křivda, a pakli myslíš, že se ti křivda stala, tedy to dej podle majority rozhodnouti, a když $^{2}/_{3}$ budou pro to, tedy se to opraví. Když tedy Jan a Michal ti dají, co ti patří, rovný díl, tedy jej budeš míti. Měj si takto své právo. Ale ani Jan ani Michal na to nepřistanou, poněvadž vědí, že by se část toho daru, kterou drží jakkoli nesprávně, zmenšila, a budou tudíž držeti pevně svůj díl. Hle, takový je stav, do kterého nás chcete postaviti!

Ano $^{2}/_{3}$ jsou potřebné, tedy tak opravte! Ale poněvadž tak nelze opraviti, pravíte, že vůbec nelze opraviti, a že nezbývá než zůstati s tím nespravedlivým volebním řádem na věky. Pánové, takové zřízení dala vláda volebnímu řádu, který nám byl oktrojován. Ona, abych tak řekl, trojí hradbou obklopila ho: paragrafem 38., paragrafem 54. a konečně svolením říšské rady. Ano, pánové, svolení říšské rady pan rytíř Hasner pokládal ke každému opravení našeho volebního řádu, pokud se týká ústavy, za nevyhnutelné. Ale, pánové, rozumí se, že to musí býti úplná říšská rada. Taková jakživa nebyla, nyní je sistována, a že se jakživa již tak nesejde, jak byla prvotně ustanovena, to je patrno. Pročež když žádáte od nás vyplnění výminky, která absolutně je nemožná, pravíte jinými slovy: My nechceme, aby se kdy co měnilo, a nespravedlivost, kterou jsme na vás uložili, musíte nésti na věky věkův amen.

Pánové! Zdali tohle je spravedlivé, zdali tohle je moudré, zdali tohle je politické, pochybuji. Já myslím naopak, že právo jako všude tak i zde konečně musí dostati průchod nějaký; a jestliže je uznáno, že to nelze ani pro §. 38., ani pro §. 54., ani se svolením říšské rady, že to

tedy nejde na cestě ústavní, tedy se musí proraziti právu a spravedlnosti jiná cesta.

Nuže my jsme navrhli adressu a chceme prositi, aby Jeho Veličenstvo ve své moudrosti sám ráčil nalézti a vytknouti cestu, která by vedla k opravě. Pravíte zase vy: To nejde: kdybychom prý podali adressu žádající za opravu, to že by bylo oktrojování. Oktrojovat že prý se nesmí, a bylo by prý neslušno o to žádati. Povězte tedy, pánové, co nám zbývá; tu radu ještě nikdo z vás nám nedal. Pánové, kdyby bylo jisté, že by Jeho Excellence nejvyšší pan maršálek zemský neměl proti tomu žádné námitky, abychom vzali v poradu artikulovaný volební řád, a kdyby bylo jisté, kdyby nám to slíbil, že nebude dbáti na to, jsou-li zde $^3/_4$, a kdybyste nám slíbili, že nebudete při $^2/_3$ dbáti o jeden hlas více nebo méně, anebo že budete také s jednoduchou majoritou spokojeni: pak, pánové, ve vší upřímnosti a loyalitě svěříme se vám a dáme se do opravování artikulovaného volebního řádu a budeme pro ně jednoduchou majoritou hlasovati. Ale tu vy nám pravíte zase: To nejde, poněvadž takové uzavření není platné. Tedy dobrá! Tedy to vyslovíme aspoň jako přání českého sněmu; ale také to snad u vás nepůjde.

Již tedy vidíte, pánové, že ti, kteří nám radí, abychom nepodávali adressu, abychom se drželi pouze dle §. 38., to vlastně v té věci nemyslí upřímně, poněvadž kdybychom opustili adressu a dali se tam, kam oni nás volají, pak by nám řekli: Teď vás tu máme, kde vás chceme míti, teď jsme na půdě ústavy, tam vás chytíme, tam vás smáčkneme svými paragrafy a učiníme s vámi, co se nám bude líbit. Já tedy, pánové, mám přesvědčení, že skutečně, kdybychom se zde do podrobných oprav pustili, že pak to, co nám pan rytíř Hasner a jiní vyčítali, že se nám to bude pořáde vyčítati, a že na cestu, na kteréž bychom opravdu nějaké opravy učiniti mohli, nebudeme moci ani přijíti.

V tom ohledu zajisté mnohem spravedlivější a mnohem liberalnější byla oktrojírka z roku 1849, na kterou se také

pan prof. Herbst odvolával; neb ta pravila výslovně a praví, že oprava tohoto zákona a oprava volebního řádu od ní podaného v první legislativní době se může státi jednoduchou většinou. Ale předešlý státní ministr své dítko zaobalil, abych tak řekl, trojí obálkou, zatarasil trojí hradbou, tak aby k dítku tomu ani přístupu nebylo. Z toho je viděti, že vlastně měl tu neslýchanou pretensi, postaviti něco neopravitelného, zapomínaje přirozené slabosti každého díla lidského. Ale, pánové, v tom právě já spatřuji hlavní blud jeho a hlavní vadu jeho volebního řádu.

Někteří tvrdili sice, že volební řád sám v sobě nese možnost opravy, a to že je jeho ctnost. My ale, pánové, dokazujeme vám, že ho nelze opraviti, že on ve spojení s ústavou možnost opravy vylučuje, a právě to že je hlavní nectnost a vada díla toho; neboť ústava, která opravu upírá, jest právě proto již špatná sama v sobě; neboť ústavy lidské a poměry společenstva lidského, sociální, národní i politické a ústavní u všech národů během věků neustále se mění, a musí tudíž dostávati také přirozeného a spravedlivého výrazu i v ústavě, a jakož ony se mění, tak má a musí také ústava dle postupu doby se měniti a opravovati. Ale jak jsem ukázal, právě tento volební řád a ústava nám daná jest upravena tak, že se ze sebe opraviti nedá, ba na věky věkův opravit nemůže, a to jest hlavní a nejpodstatnější její vada. Když ale oprava cestou ústavy samé není možná, pak nám nezbývá nic jiného, než obrátiti se k Jeho Veličenstvu císaři pánu co původu oktrojované ústavy, a požádati jej, aby nám k opravě její cestu proklestil.

Pánové! Já se nechci dnes pouštěti do té věci, jako někteří řečníci s protější strany podrobně o ní mluvili; já jen připomínám v krátkosti něco o tom, co pan poslanec rytíř Plener povídal, — který ostatně, mimochodem řečeno, jest také poslanec obchodní komory, a tedy nelze říci, že by nikdo z obchodních komor nebyl mluvil. Pan šlechtic Plener nám pravil, že v zemi bude veliká žalost a nespokojenost, jestli obchodní komory nebudou zastoupeny. Pánové, vždyť

to, co se navrhuje, ještě obchodní komory nezabije. *Tomu* účelu, který jim byl dán původně, jak pan poslanec Zeithammer vylíčil, budou moci nadále dosti činiti; ale politického účelu neměly nikdy a nemají míti; a v tom je chyba, že se účel obchodních komor politickými agitacemi, které se do nich vnášely, mařil, z čehož pošlo to, že nevolilo se do nich, by tam byli řádní industrialisté, alebrž aby tam byli zástupci politické strany. (Hlučné Výborně! v centrum.) A právě tuto vadu musíte s nich sejmouti, jestli obchodní komory vůbec něčím mají býti.

Ale připomínám ostatně, že ta láska k obchodním komorám v lidu a v živnostnictvu není velká; máme tu dosti petic, které si na ně stěžují, ba i takové, které si stěžují na Pražskou obchodní komoru — a to je tuším to, co chtěl říci pan poslanec Zeithammer — že totiž, jakkoli obeznámena jsouc, kterou strašnou měrou nastala bída lidu v Hořovickém okresu, neučinila ničeho, že nezastala se věci, že vůbec neučinila účelu svému zadost, jak to na ni slušelo. To byl smysl slov páně Zeithammrových. Máme také dosti petic, které žádají, aby komory obchodní byly zrušeny. Mne velice těšila horlivost jmenovaného pana poslance o zdar českého průmyslu; ale, pánové, přiznávám se, že by mne bylo těšilo, kdyby horlivost svou byl osvědčil ve dřívější době, pokud měl moc v rukou. (Hlučné Výborně! ve středu.) Tenkráte jsme, pánové, toho nepocítili, alespoň náš líh, náš cukr s mnohou chválou o tom nesvědčí. (Hlučné Výborně! a Bravo!)

Tentýž poslanec povídal nám, že je to neslýchaná věc, aby sněm si netroufal státi a jednati na *té* půdě ústavní, která mu je dána. Pánové, já se přiznávám, že se sám hanbím za to, že nemůžeme na půdě ústavní pokračovati. Ale, pánové, já se hanbím ne za sebe, ale za ty, kteří nám ústavu ve svůj prospěch tak zaklauzulovali, že vůbec nemůžeme na její půdě jednati, neřku-li co opravovati; a k těmto patřil též onen pan poslanec, o němž jsem se zmínil. Vyčítal nám tentýž pan poslanec, že je to nepříslušné, bych tak řekl,

vyvolávati Jeho Veličenstvo samo do boje, do činnosti politické a žádati na něm jakousi předlohu zákona. Ale, pánové, pamatuji se ještě na tu dobu, kde jsem zasedal v říšské radě, kde tehdejší ministerstvo každý týden se chránilo štítem Jeho Majestatnosti a Veličenstva, a každý zákon byl nám tím introdukován, že se předkládá z rozkazu a z vůle Jeho Veličenstva. Já sám jsem, pánové, se ohražoval proti tomu nejčastěji a nejvíce, a řekl jsem, že je to nepřístojné, nepřiměřené, nekonstituční, by se krylo ministerstvo štítem Jeho Majestatnosti; ale tenkrát se to dálo pravidelně.

Ostatně, pánové, nejsem já také přiznavatel takové konstituční theorie, i nezastávám já ani moji společníci v politickém směru konstituční theorii takovou, která se domýšlí, že vůbec panovník má býti jaksi neživé schema, že nemá býti ničím v ústavě než puntíkem nad *i*, a že vlastně ministerium má býti všechno. Pánové, ten spůsob konstitucionalismu není mým idealem, ani nikdy nebyl.

Pánové! Já se nechci pouštěti do těch otázek národnosti, o kterých byla řeč. Nám sedícím na této straně domu bylo nejednou vyčítáno, že se dotýkáme neustále jen národnosti. Já se tedy toho zdržím docela, a jen to podotýkám: Já jsem přesvědčen, že mezi německými krajany našimi přece bude tolik spravedlnosti, že jestliže usnešením společným mezi sněmem a Jeho Veličenstvem se dá zříditi správný nový volební řád, že spravedlivost jeho ochotně uznají, že v tom nebudou viděti utlačování svého živlu, a že si řeknou: Konečně jest to přece jen tak, že jest veliká majorita této země v skutku česká, a že přiměřeným spůsobem musí býti také representace podle majority v zemi také převahou česká; že nebudou chtíti za spravedlivé pokládati to, aby minorita v zemi byla majoritou na sněmě.

Pánové! Já také nevěřím, ačkoliv jeden řečník*) se odvolával na fakta, že by byli mezi námi takoví lidé, kteří by chtěli již pro pouhou opravu volebního řádu odtrhovati se

---

*) Poslanec univ. professor Schrott, viz výše str. 115.

od vlasti naší a toužiti po cizině. Pánové, v této době, kde se pořád mluví o blízké válce s naším sousedem, takové upozornění pro pana Bismarcka jest věru nebezpečné; ale já jsem přesvědčen, že mezi německými krajany našimi, kteřížto jsou rozenci a věrnými syny této naší země, takového smýšlení není (pochvala v centrum); pakli někde jest, tedy jsou to zajisté takoví, kteří se odjinud k nám přistěhovali, a kteří lásky k této naší zemi nemají. (Bouřlivá pochvala v centrum, pohnutí na levici.) Pánové! (povýšeným hlasem:) Kdyby se tak stalo, že by skutečně tato tendence se ukazovala, tož jsme ještě my tu (hlučná pochvala), a budeme hájiti neroztržnost a souvislost naší země a legitimní právo našeho mocnáře (bouřlivá pochvala v centrum a na pravici), a dovedeme jich ještě uhájiti, tak jak to předkové naši dovedli uhájiti prve. (Bouřlivá pochvala ve středu.)

Pánové! Já nemile stálý ten zápas o opravu tohoto volebního řádu nesu a vždycky jsem jej nemile nesl; a nevíme ani nyní, jak rozhodnutí dnešního dne vypadne, a nevíme též, jak Jeho Veličenstvo s tou věcí a se žádostí naší naloží, jestliže mu předložena bude. Ale, pánové, ať si vypadne, jak vypadne, a kdyby i nespravedlivost volebního řádu, jaková nyní jest, i na dále potrvala, třeba ještě několik let potrvala: já nebudu přece nikdy o tom mluviti, že se dáme připojiti k Rusku, já budu vždy na tom státi, ať jsou poměry jakékoliv, že máme hlavně držeti svou vlast a zůstávati věrni tomuto mocnářství, ku kterému náležíme. (Hlučná pochvala ve středu.)

Pánové, vyčítalo se většině kommisse, že chce, aby řád volební utlačoval měšťanský živel, že chce ničiti měšťanskou kurii. Pánové, ta věc patří vlastně do speciální debaty, ale připomínám zde jen tolik jednoduše, že jest to holá nepravda; neboť v artikulovaném návrhu volebního řádu jest dáno právo representace samostatné většímu počtu měst, než posud, a dáno též více hlasů městům. Tedy není o tom řeči, že by chtěla majorita měšťanský živel utlačiti. Ale, pánové, toliko spravedlivější rozdělení učiniti, toho bylo za-

potřebí; jest potřebí postarati se o to, aby města, která platí 20.000 zl. daní, nezůstala bez zástupce, a aby městečko nebo ves, která platí sotva 600 zl., nebyla počítána mezi města.

Pánové, pravilo se také, že interessy velkostatkářů jsou totožné a stejné s interessy rolnictva; ale já bych rovným právem mohl říci, že interessy velkostatkářův jsou totožné s velikým průmyslem; neboť, pánové, vy mně toho nezapřete, že fakticky veliká polovice celého průmyslu podle daní se nalézá v rukou velkostatkářů. Takový jest pravý stav věcí.

Já přiznávám, a vy sami mně toho popírati nebudete moci, že oprava tohoto volebního řádu dle nynější ústavy státi se nemůže; nuže tedy co máme učiniti? Pánové, věc připadá mně jako v té bajce o zakleté princezně. Opravení volebního řádu, oprava representace vlasti naší souměrná, správná, přiměřená, skutečně spravedlivá všem potřebám, taková representace jest učiněna nemožnou od předešlého státního ministra, ona je, abych tak řekl, začarována za tři hradby železné nemožnosti, a vy nám nyní pravíte: dobývejte si těch hradeb — kdežto dobře vidíte, že se srázu těchto hradeb každý svaliti se musí, a že vůbec není možno z toho stavu pomoci najíti a vyvésti šlechetnou tu pannu na svobodu. Pánové, jaká pomoc tedy, než že musíme žádati mocnějšího pána, než jsme my, a prositi, aby zaklenou tu pannu odčaroval?

Pánové, to jest jednoduchý smysl celé naší adressy. My věc podle mínění svého opraviti nemůžeme, tedy nezbývá nic, než prositi Jeho Veličenstvo, aby nám dal k tomu zákonnou možnost. A kdybychom krátce řekli: my prosíme, aby nám dána byla cesta k spravedlivému upravení volebního řádu; my prosíme, aby volební řád nemusil býti opravován dle §. 38. zemského zřízení, nýbrž aby jako ve předešlém zřízení ustanoveno bylo, mohl býti opraven jednoduchou většinou: dosti nám na tom, my sobě pak pomůžeme. Ale, pánové, jak věc stojí, to popírati nemůžete, že

vlastně křivda toho volebního řádu byla nám dána tím spůsobem, že nám byl oktrojován, a že tedy ta mocnost, která nám křivdu spůsobila a zoktrojovala, nám ji teď také odoktrojovat musí; a k tomu je mravně povolána, jelikož ten, kdo z ní má prospěch, toho neučiní nikdy.

Pánové, já vím, že mezi vámi se vyslovuje slovo oktrojování s jakousi nevolí, ba že se slovo to cituje jako věc svobodomyslného člověka naprosto nedůstojná, jako pravá hrůza a mrzkost před Hospodinem. Ale, pánové, proč pak teda s takovou horlivostí zastáváte to, co jest taktéž oktrojováno? Pánové, to mně připadá tak směšné, jako to, co kdysi Nestroy pověděl v jedné frašce: „Das Hinüberschiessen wäre schon recht, das Herüberschiessen aber ist eine Gemeinheit.“

Pravilo se nám, pánové, že opouštíme půdu ústavy; a i těmto slovům musí se rozuměti cum grano salis. Pánové, vy víte všickni dobře, že hned na prvním sněmě, v prvním sezení tohoto zasedání jsme se ohradili zřejmě proti tomuto volebnímu řádu, že jsme hned tenkráte a v říšské radě opět pravili, že neuznáváme, že by byla februárka měla právo změniti něco na diplomu oktobrovém, který Jeho Veličenstvo prohlásil za nezměnitelný základní zákon říšský. Ten protest jsme podali hned v prvním zasedání; a nejen od nás byl takový protest podán, také s této strany (ukazuje na lavice velkostatkářů) slavného domu. Já konstatuji, že již tenkráte vlastně majorita země se prohlásila proti tomuto volebnímu řádu a těm změnám, které ústava únorová učinila bezprávně na diplomu; již tenkráte se ohrazení to stalo, a stalo se to od té chvíle opět, a těch 81 poslanců s naší strany, kteří onen protest podepsali, representují skutečně rozhodnou většinu obyvatelstva této země, representují totiž sami o sobě více než 3 milliony obyvatelů. Jestliže tomu jest tak, a jelikož se mluví v této příčině o sjednocení, teda to slovo ústní nikoho urážeti nemůže, neb tato strana domu se tenkráte proti této ústavě a jejím konsekvencím, i také proti volebnímu řádu ohra-

dila, a teda nemůže se tvrditi, že by jej byla docela jednoduše uznala. — My, pánové, jsme se postavili na tuto půdu, jakožto na půdu faktickou; já, pánové, jsem posud nikdy nepřiznal, že by finanční zákony, které byly dány říšskou radou, která, jak známo, byla dnes široká a zítra úzká, že tedy finanční zákony, které od té elastické říšské rady byly dány, byly dány cestou práva a cestou ústavy, ale naopak, vždycky jsem to popíral; ale nikdá, pánové, jsem se nezdráhal, platiti podle těch zákonů, které jste si ve Vídni udělali. Pánové, ten samý stav je také v této věci můj stav a postavení mé strany.

My máme za to, že ovšem je slušno, a hned od prvního počátku pokládali jsme to za slušné, aby Jeho Veličenstvo přivolení národů svých k ústavě a jejímu zbudování požádal. Pánové, myslím, že toto a takové přání jest přáním každého člověka skutečně svobodomyslného a člověka ústavně smýšlejícího. Ovšem, já alespoň nemohu sobě pomysliti stavu žádoucnějšího a krásnějšího, než když mocnář v úplném srozumění se svými národy jest a jedná.

Pánové, ta doba bohdá že nám nastala; neboť Jeho Veličenstvo pověděl ve svém manifestu, v tomto velkém skutku státním, který nás všecky oblažil, že nyní má dráha býti svobodna ke srozumění se s národy; a my tedy žádáme též, aby dráha byla svobodna, aby také dráha pro nás a národ náš a pro velkou většinu tohoto království svobodna byla ke srozumění se mezi námi a korunou, dráha k právu a spravedlnosti. A proto hlasuji pro adressu. (Hlučné Výborně! v centrum.)

Následovaly závěrečné řeči obou zpravodajů, Herbsta a hr. Clam-Martinice, načež přikročeno ke jmenovitému hlasování o návrhu menšiny, dle něhož měl sněm beze všeho vejíti v poradu o vypracovaném od kommisse článkovaném volicím řádě; návrh ten byl zavržen 119 hlasy proti 100 hlasům. Ježto tím bylo rozhodnuto, že sněm chce o navržené adresse jednati, Herbst ohlásil protest proti tomu, neboť prý ta adressa protiví se platným zákonům. Tím se skončila schůze toho dne.

Nazejtří Herbst podal ohlášený protest, kterýž podepsán byl od 92 poslanců. Krom toho ohlásil Herbst, že jeho strana

súčastní se jenom hlasování, ale nikoli rokování o adresse. Ostatní jednání bylo krátké; bez dlouhých řečí hlasováno o adresse po odstavcích, a to ve dvou případech po návrhu Herbstově vyvoláváním jmen. Při třetím čtení schválena byla adressa 119 hlasy proti 98 hlasům.

V následující potom schůzi dne 21. března podal Herbst s Němci nový protest proti tomu, že maršálek prohlásil adressu za přijatou, ačkoli ona ve dvou odstavcích (o kterých po návrhu Herbstově hlasovalo se vyvoláváním jmen) směřuje ke změně ústavy, a teda k jejímu schválení bylo by prý potřebí většiny dvoutřetinové, kteréž ona nedostala. — Naproti tomu hr. Lev Thun dne 22. března podal zase vyjádření podepsané od poslanců českých a mnohých šlechtických, že odmítají ten protest, poněvadž v adresse není obsaženo žádné uzavření o nějaké navržené změně zřízení zemského.

Ve schůzi dne 21. března jednal sněm o osnově řádu policie silničné, při čemž dr. Rieger několikrát své mínění o některých podrobnostech projevoval.

V LV. schůzi dne 22. března kníže Jiří z Lobkovic referoval od sněmovní kommisse o osnově zákona vodního, kterouž vláda byla sněmu předložila k tomu cíli a konci, aby jí o ní podal své dobré zdání; kommisse navrhovala přechod k dennímu pořádku, poněvadž ta záležitost náleží v obor zákonodárství zemského, a spolu měla býti vláda požádána, aby sněmu předložila osnovu takového zákona pro království České. Tomuto návrhu, že hájil svézákonnost země, odpíral poslanec Brinz, navrhuje přechod k dennímu pořádku odůvodněný toliko nedostatkem času. Dr. Rieger naproti Brinzovi hájil návrh kommisse, ukazuje zejména k tomu, že byl v kommissi schválen ode všech jejích členů, kteří tam byli přítomni. Návrh kommisse byl pak přijat 119 proti 28 hlasům.

Dne 23. března v LVI. a poslední schůzi sněm odložil volbu placeného vrchního ředitele hypoteční banky až do zasedání příštího, čímž prozatímná správa toho ústavu zůstala ještě na hraběti Albertu Nosticovi, jenž o zřízení té banky vůbec největší zásluhu si získal. Z té příčiny dr. Rieger navrhl, aby sněm hraběti Albertu Nosticovi vyslovil dík za jeho dosavadní obětavou činnost při tom ústavu zemském a za jeho ochotu, tento ústav ještě budoucí rok bezplatně spravovati; návrh ten byl jednohlasně přijat (LVI. 17).

Potom čten byl přípis státního ministra hr. R. Belcrediho, kterýmž sněmu oznamováno, že císař vzal k vědomosti sněmovní adressu v příčině žádoucí opravy hradu Karlšteina a uložil státnímu ministrovi, aby k vyvedení jednotného stavebního návrhu ve srozumění s ministeriem financí, s ústřední kommissí k zachování stavitelských památek a s českým sněmem aneb výborem zemským opatřil, čeho jest potřebí, a svým časem další návrhy podal.

Na konec maršálek hr. Rothkirch činil návrhy o tom, kterak by se mělo naložiti se záležitostmi, ježto v tomto sněmovním zasedání nedošly konečného vyřízení. Mezi takovými nacházela se zpráva kommisse o petici 8 německých professorů na polytechnice, aby sbor professorský toho učiliště rozdělil se ve dví dle jazyka. Dle návrhu maršálkova měla ta zpráva ve příštím zasedání opět býti předložena sněmu. Naproti tomu navrhoval poslanec dr. Karel Roth, aby ta věc přikázala se výboru zemskému k vyřízení jako jiné petice. Görner a Brinz mluvili proti návrhu Rothovu; Sladkovský pak přimlouval se za něj, již proto, že němečtí professoři polytechniky dle statutu od sněmu uzavřeného měli se obrátiti na výbor zemský, a nikoli přímo na sněm. Dr. Rieger souhlasil s tímto posledním míněním, přimlouval se však za to, aby tato záležitost přišla před sněm, a to z té příčiny, že druhá strana na to klade váhu. Většina rozhodla podle návrhu dr. Rotha, aby ta záležitost přikázala se výboru zemskému k vyřízení.

Druhý sněm český roku 1866.

Po těžké válce, jejímž hlavním jevištěm byla země Česká, byl roku 1866 znova svolán sněm český ke dni 19. listopadu. Zatím baron Beust, jenž po nešťastné válce musil vystoupiti ze služby krále Saského, byl dne 30. října jmenován na místo hraběte Mensdorffa rakouským ministrem zahraničných záležitostí; v čas sněmu potom v Praze následujícího neznamenalo se hned, jaká osudná proměna z příchodu tohoto cizozemce nastati měla. Prozatím se zdálo, že plán státního ministra hraběte Richarda Belcrediho k ujednání budoucí ústavy říšské mezi sněmy a panovníkem bude prováděn a proveden. Změna, jež po válce nastala v politické správě království Českého, byla většině sněmovní vhod; když totiž hrabě Antonín Lažanský ustoupil od správy místodržitelstva českého, byl dne 14. října hrabě Karel Rothkirch-Panthen, do té doby nejvyšší maršálek království Českého, jmenován místodržitelem, a hrabě Albert Nostic dosazen k nejvyššímu maršálství, jež byl již v letech 1861—1863 k obecné spokojenosti spravoval. Dr. Václav Bělský, purkmistr Pražský v čas obsádky pruské dobře zasloužilý, zůstal náměstkem maršálkovým.

Celkem zasedal tento sněm od 19. listopadu do 21. prosince 1866 sedmnáctekrát.

V první schůzi nový maršálek zmínil se o přestálé válce a následujícím potom cestování Jeho Veličenstva v zemi České; čten byl též nejvyšší ruční list, daný 13. října ke státnímu ministrovi, kterýmž císař svým národům vyslovoval nejvděčnější uznání za důkazy věrnosti a šlechetného se obětování v čas minulé války. O nejdůležitější záležitosti, která zaměstnávala sněm český v minulém zasedání, oznámil maršálek takto: „Jeho Veličenstvo ráčil sněmovní adressu v příčině opravy řádu volení do sněmu milostivě přijmouti, a Své vládě uložiti, aby vyslovené v adresse pozastávky proti složení zastupitelstva zemského podrobila zevrubnému zkoumání a dle povahy výsledku podala vhodné návrhy.“

Ve druhé schůzi dne 22. listopadu podány byly s obou stran, od hr. Clam-Martinice a dra. Herbsta, pilné návrhy, aby za příčinou nejv. ručního listu z dne 13. října sněm učinil k Jeho Veličenstvu nejpoddanější adressu.

V též druhé schůzi dne 22. listopadu počal sněm jednati *o zákoně chudinském*, jejž po jiných dřívějších o něm poradách vypracovala sněmovní kommisse v minulém zasedání. Zpravodajem byl hrabě František Thun. Dr. Rieger často zasahoval do toho jednání, nezřídka úspěšně, tak že jeho opravné návrhy bývaly přijímány, anebo zase námitky činěné odjinud proti návrhům kommisse zamítány. Drobné takové případy, pokud nemají zásadné důležitosti, zde pomíjíme. Když ve III. schůzi dne 23. listopadu byl přijat §. 13., jenž týkal se chudých a opuštěných dětí, Rieger přimlouval se za vložení tam nového paragrafu (č. Sten. III. 20):

Já chci navrhnouti nový paragraf, — jakkoliv mi to vlastně nepřísluší, poněvadž jsem členem kommisse, abych sám činil návrh opravující. Ale musím se přiznati, že to není zrnko z mé vlastní komory, ale jinde jsem je nasbíral.

Někteří pánové z mých kollegů, kteří znají život venkovský, upozornili mne na okolnost, že se často v obcích venkovských přihází, že některý hospodář spůsobem lehkovážným své jmění promrhává, a že pak netoliko on, nýbrž i četná jeho rodina připadne za břemeno obci. Tu jest patrno, že obec trpí, a netoliko obec sama, ale i členové rodiny, jichž se to týče. To lze takřka s mathematickou jistotou vypočísti dle toho, jakým spůsobem některý takový člen kráčí, že za 2, 3 až 4 léta bude úplně na mizině. Pak bude příslušné obci starati se o to, aby cosi takového se nestalo, aby k tomu nedošlo.

Jsou případy, že se o to postarají příbuzní, a že pomoci v tom spůsobu hledati budou, že mu dají kuratora, že jej tak postaví pod sequestraci. Než častěji stává se, že příbuzných žádných není, nebo že jsou nezletilí; jindy zase, že se ho lid bojí, když je člověk takový piják aneb člověk neurvalý. V takovém případě myslím, že by nejlépe bylo, aby obec sama o to se postarala, aby sama ohradila se proti tomu neštěstí, kteréž ji za několik let potkati musí, a aby ochránila děti a rodinu.

A k tomu má ovšem i obec možnost v zákoně občanském. Ovšem mohlo by se namítati, že by mohla se žádost u soudu zadati, aby takový člověk marnotratný pod kura-

torium dán byl. Ale já myslím, když se to položí do zákona chudinského, že bude na to obec upozorněna aneb obecní představený, a že práva toho spíše použije. To se nyní zřídka děje, poněvadž §. 273 zákona občanského nejmenuje žádného výhradně, který by měl právo žádati u soudu o zavedení kuratoria.

Praví se v zákoně občanském, že soud je povinen takového člověka, který své jmění promrhává, dáti pod kuratelu; tedy soud má tu povinnost. Ale aby soud povinnost tu konal, musí býti někdo, kdo by jej na to upozornil. To právě myslím, že jej může obec nejlépe upozorniti, poněvadž obec má nejvíce rozumu a nejvíce samostatnosti, a také se bude nejméně báti člověka, kterého se to týče.

Pročež myslím, že by se zde některý paragraf měl vřaditi. K tomu se mi zdá nejpříhodnější místo mezi §. 13. a 14., poněvadž je celá řada paragrafů, kde je řeč o tom, co obec v opatření veřejném činiti má, jestli poručník činil svou povinnost. A tu se mi zdá, že by se měla obci jiná povinnost uložiti, neb že by se měla obec alespoň na to upozorniti, aby se o to starala, aby takoví lidé, kterými obci nebezpečenství hrozí, v čas se prohlásili za marnotratníky. Návrh můj zní následovně:

„Obci přísluší v případech, kde jest se obávati, že někdo lehkovážným promrháním jmění svého sebe a rodinu v bídu a na obec břemeno uvrhne, opatřiti se proti tomu případu dle §. 273. z. obč. oznámením u soudu.“

Návrh Riegrův byl bez dlouhé debaty většinou přijat a do zákona chudinského jakožto §. 14. vřaděn.

Rokovalo se potom o §. 14. v osnově vyšlé z kommisse, jenž jednal o právě obce k náhradě v tato slova:

„Vyjde-li na jevo, že chudý, jenž se v opatrování obce nalézal, měl již nějaké jmění, nebo nabude-li později takového jmění, že s to jest nahraditi, co se na něj vynaložilo, aniž by se tím ujma stala obživě jeho nebo jeho rodině, přísluší obci právo k náhradě útrat, které jí byl spůsobil (§. 28. zák. o právě domovském). Totéž právo přísluší obci také v těch případech, když pečovala prozatím o zaopatření některého chudého, o němž se starati, jak prokázáno, náleželo někomu jinému.“

Zpravodaj hr. František Thun oznámil, že dr. Rieger při poradách v kommissi navrhoval k tomu paragrafu dodavek, jenž by stanovil právo k náhradě od země takto:

„Taková obec, v kterou byl chudý, jehož domov dokonce nelze vyšetřiti, přikázán pouze z té příčiny, poněvadž byl v ní zastižen (§. 19. odst. 4. zák. o právě dom.), může na zemském výboru žádati, aby jí byly nahrazeny výlohy vzešlé za zaopatření takových chudých, kteří zákonem do jejího svazku přikázáni byli. Žádost taková za náhradu předložiti se má prostředkem okresního výboru, jenž se má dříve přesvědčiti, zdali při vyšetřování příslušnosti jednáno bylo s náležitou zevrubností, a jenž zároveň má podati své výjádření o nákladu nevyhnutelně potřebném na zaopatření takového chudého."

Tento dodatečný návrh Riegrův obdržel v kommissi jenom polovici hlasů, pokládal se v ní tedy za zavržený. — Po zpravodajově výkladu o tom podporoval dr. Rieger svůj návrh touto přímluvou (č. Sten. III. 22—23):

Já si tedy dovoluji, pánové, poněvadž jsem byl sám v kommissi navrhovatelem tohoto paragrafu, několika slovy jej odůvodniti.

Zákon domovský ustanovil, že každý musí náležeti k některé obci, a ustanovuje dále pravidla, podle kterých se má někdo, o němž se neví, kde jest jeho domov, té neb oné obci přikázati a dle kterých pravidel; tudíž přikáže se některé obci, kde ku př. se po dlouhá léta zdržoval, neb za kterou odbyl vojenskou službu atd. Když však nic takového není, a obec některému člověku dá podporu, dokud nemůže nalézti, odkud je, kam náleží, kde se dlouho zdržoval, pak praví zákon: že má přináležeti oné obci, kde se posledně nalézal.

Pánové, uvažte, že je to pro tu obec, jíž se to týče, velké břemeno, ba abych tak řekl, velké neštěstí. Víme, že lidé, kteří nemají žádného domova, a kteří žádné výživy nenalézají, nebo žádného zaměstnání nemají, ke kterým se na světě nikdo nehlásí, jsou, abych tak řekl, ti nejmizernější lidé. Tito bývají obyčejně také ku práci neschopni, blbí, hluší a němí, obtíženi protivnými a hnusnými vadami; takoví jsou naprosto neschopni ku provádění nějaké

práce. Mají-li se přijmouti neb tak zlehka přikázati i takoví lidé do obce, kteříž této ukládají veliké břemeno? Zákon domovský praví, že ta obec, kde takový člověk mizerný byl naposledy postižen, musí jej podržeti, a že tam má míti domov; ten zákon, pánové, já nepopírám, poněvadž jest to zákon, a zemi i státu ovšem na tom záleží, aby každý v některé obci byl domovem, a tedy se arci mohl zákon ten dáti. Ale, pánové, zároveň je patrno, že z ohledu veřejného pořádku a obecního dobra uvaleno takto břemeno velké a velmi obtížné i nemilé na některou obec, abych tak řekl, pouhou náhodou; že tam právě byl ten člověk posléze postižen, proto již má tam náležeti. Já připouštím, že jest to snad dobré a přiměřené, zůstati při tom, aby takový člověk tam náležel; ale aby taková obec měla proto nésti také břemeno jej živiti a vydržovati, ačkoli břemeno to bylo jí přikázáno jen z ohledu na obecné dobro, z ohledu na obecný pořádek a stát, to se mi vidí nespravedlivé. Když jednou stát a celá země, celé společenstvo potřebu tu uznaly a přikázaly, že jediná obec má býti odsouzena ke břemenu, myslím, že ti, kteří z ohledů veřejných takové opatření nařídili, mají také nésti břemeno to.

Připomínám, pánové, že bude-li se věc ta zachovávati tak, aby totiž takový člověk byl netoliko k obci přikázán, ale aby také tatáž obec byla přinucena i živiti jej, že z toho často vezme počátek veliké ukrutenství a mnohý nehumanní skutek. Pánové, já vím o jednom případu, který se stal v jedné obci, že takový člověk, mrzák, tam přišel a konečně pro slabost, pro hlad a nemoc musil zůstat ležeti. Aby lidé nemusili ho živiti, zjednali povoz a poslali jej do Prahy; a tu jsme četli loni v novinách, že sem takového nemocného přivezli a na Dobytčím trhu ho hodili na holou dlažbu, poněvadž se chtěli uchrániti, kdyby ten člověk u nich byl nalezen, aby nemusili jej po celý čas vydržovati a aby toho břemena na sebe neuvalili.

Vím jiný příklad, že v jisté obci se stalo, že taková bídná žebravá žena ve stavu těhotenství velmi pokročilém

dostala se do té vesnice. Již chudák velmi málo pracovati mohla, a přece hleděla nějakou práci v některém domě dostati, aby se uživiti mohla. A pokud to dělala, trpěli ji tam; bylo to ovšem jen asi týden. Když však měla přijíti doba její, tu si představený vzpomněl: „Zůstane-li nám tu ta osoba, která zde nemá domova, nebo umře-li tady, budeme musiti na ni nakládati; a neumře-li, bude nám zde delší čas ležeti, a co horší je, dítě, které otce nemá, připadne nám za břemeno, a musíme je přijmouti do obce.“ Tu tedy bylo přikázáno tomu člověku, který osobu tu z milosti do svého bytu přijal, aby ji hned vyhnal. On se musil podrobiti, poněvadž mu bylo hrozeno pokutou. Ubohá osoba odklidila se pod mizernou kůlnu, a tam se ve svém smutném stavu zdržovala. Když se o tom občané dověděli, sběhli se, dvéře vypáčili a ubohou osobu přinutili, aby tam odtud odešla, poněvadž se báli, aby na půdě té obce neslehla. Mohl bych ještě dále vypravovati, ta věc se skončila takovým skandálem, že se lidé shrnuli, místnost obklopili, dvéře vypáčili a vyhnali ji přes cizí mez, abych tak řekl, jako psa, aby na cizí půdě slehla.

Pánové, nemůžeme dopustiti podle zásad a povinností humanity, aby se takové skutky mohly a směly díti; ale ony se stanou přece, budete-li chtíti paragraf ten zachovati, že má obec býti povinna, kde se taková osoba bez domovského listu zastihne, ji zaopatřiti co svou domácí. Protož myslím, pánové, že hledíce k pravidlům spravedlnosti a humanity, neuvalíte břemen takových na jednotlivé obce, nýbrž na celou zemi. Mnohem více musím tedy pro to býti, má-li se povinnost humanitní v skutku provésti, aby obec takovou osobu přijala, jelikož není pak příčiny, proč by se zdráhala. Neboť pak zajisté se takové skutky ukrutnosti a nelidskosti nestanou, nýbrž lid nechá osoby takové na místě, a ty budou opatrovány tak dlouho, pokud potřeba bude, poněvadž obce budou věděti, že dostanou od celé země náhradu.

Pánové, podobné nařízení platí v skutku i v jiných státech, zejména ve státu Pruském a Bavorském. V Bavorsku

je zákon, v němž stojí doslovně: „Na chudé bez domova, totiž na takové, jichž domov nemohl býti vyzkoumán a jimž v domnění, že se to nepodaří, vykázáno bylo bydliště v některé obci, vede náklad stát.“ Tam tedy celý stát přejímá náklad tento. Já, pánové, myslím, aby též u nás převzal to fond zemský. — (Čte dále:) „Tentýž náklad nese stát za ony státní služebníky, kteří pozbyli nároků na pensi buď tím, že dobrovolně státní služby se vzdali, aneb protizákonného skutku se dopustili.“

Jak pravím, já mám za to, že když jiné země podobně se zachovaly, jakož já navrhuji, abychom i my se tak zachovali, a že se to zakládá v zákonech humanity a spravedlnosti.

Namítalo se proti tomu toliko to, že by z toho povstala zemi veliká břemena. Já však připomínám to, pánové, že jste slyšeli, jak opatrně návrh formuluje celá jedna polovice kommisse, aby se totiž nejdříve vyšetřovalo, pak aby se to předložilo zemskému výboru skrze výbor okresní, a ten okresní výbor má se starati, aby se prve pilně vyšetřoval domov, a teprva v těch případech, kde by se nikterak nedal vyšetřiti, aby náklad přejal zemský fond. Já myslím, že v Čechách ani 50 takových případů nebude, a těch 50 bídáků království České vždy unese. Vždy bude to lépe, než aby břemeno to uloženo bylo na jednu obec; neboť máme obce, kde snad toliko 10 až 15 stavení, a to třeba jen chudých chalup se nalézá: a ty by měly toto břemeno nésti, poněvadž se zákonu zlíbilo, nařiditi, aby přikázán byl té obci, ve které byl náhodou takový bezdomovec nalezen. Doufám tedy, že slavný sněm humanitu a spravedlnost mého návrhu uzná a jej přijme.

Místodržitel hr. Rothkirch schvaloval účel návrhu Riegrova, odpíral však tomu ustanovení v něm, že by výbor okresní měl se přesvědčovati, zdali při vyšetřování příslušnosti jednáno s náležitou zevrubností; námitka místodržitelova pocházela odtud, že rozhodování o příslušnosti domovské náleží úřadu politickému, nad nímž výbor okresní nemůže provozovati kontroly. Místodržitel však spokojil se úplně, když Rieger změnil dotyčnou

část svého návrhu v tento spůsob: „Žádost taková za náhradu má se podati prostředkem výboru okresního, jenž se má přesvědčiti, zdali obec užila všech zákonitých prostředků k vypátrání příslušnosti domovské atd."

Proti návrhu Riegrovu mluvil Wolfrum a hr. Clam-Martinic, kteří oba již v kommissi byli proti němu hlasovali; naproti tomu zastávali se ho Kratochvíl a hr. František Thun; též Rieger znova povstal na obranu svého návrhu, řka (č. Sten. III. 28):

Já jsem již nechtěl mluviti o té věci, ale skutečně jsem přinucen několik slov promluviti.

Praví se, že se tím uvalí na zemi veliké břemeno; ale pan poslanec Wolfrum dokázal sám, že takové případy budou velmi zřídka, že málo kterou obec potká to neštěstí; avšak právě ta, kterou to potká, ta bude tím velice stížena. To břemeno nemůže býti veliké, budou-li úřady a obce konati svou povinnost a vyšetřovati v každém případě, kam člověk náleží; pak budou případy takové velmi řídké, pak ale i břemeno země zůstane velmi nepatrným. Pánové, přirovnejte s tím břemenem břemeno, které na sebe zem uvalí opatřením všech nemocných ve veřejných nemocnicích, a uvidíte, že je mezi těmi břemeny veliký, ano náramný rozdíl! To činíme z humanity. A u bezdomovců tato nemá platiti? A nejsou-li i ti na mnoze nemocní? Pánové, při pilném zachování zákona domovského nebude naprosto v celých Čechách více než 50 lidí, kteří nemají domova: ale vydržování našich špitálů činí u nás půl milionu, a to je docela jiná věc. Tam můžeme v každém jednotlivém případě se dověděti, ke které obci nemocný je příslušen, nikoliv však ve případě tomto; poněvadž se ale nedá vyšetřiti, do které obce takový bezdomovec patří, právě proto soudím, že celé společenstvo má nésti toto břemeno, což také snadno unese.

Jeho Excellence pan hrabě Clam-Martinic řekl, že v obci, kde se takové skutky dějí, jakož byly ty, o kterých jsem se byl zmínil, že se budou díti i potom. Pánové, když se takto rozumuje, tož se mi zdá, jakoby člověk popírati chtěl ten mocný motiv egoismu, který každým člověkem vládne;

a tento egoismus byl takřka jedinou příčinou, že tak nemilosrdně zacházeli s osobou takovou, že ji totiž strkali od obce k obci, aby na nich neuvázlo břemeno. Motiv tento odpadne, jak země přejme břemeno; jinak bude platiti proti všem zákonům, na věky věkův. Ale popírati mocnost takového motivu se mi zdá nepřiměřené. Když my však tento motiv odstraníme, když se postaráme o to, aby obce svým egoismem nebyly vedeny k tomu, pak s lidmi takovými nebudou více tak ukrutně zacházeti. Ony budou věděti: když toho člověka opatříme, však nám jeho obec, když se vypátrá, nahradí, a my nebudeme míti škody. Když pak toho vypátrati nebude lze, bude obec věděti, že to nahradí zem. Jestli však toho nebude, pak toho člověka bude postrkovati, a kolikrát nemocného a bídného z obce do obce voziti, a vyhodí jej třeba, až s ním za hranice vyjedou, na mez, třeba tam umřel hladem, třeba tam zahynul zimou — na vše to se nebude snad taková obec ohlížeti, jen když jej odstraní aneb jakkoli bude moci, zbaví se ho ukrutným zacházením! (Nepokoj.)

Já vám připomínám, pánové, že v té věci je dále ta veliká nespravedlnost, že právě taková obec, která přijala z pouhé lidskosti a humanity člověka takového a jej opatřovala, právě ta se za to má potrestati tím, že jej musí vyživovati na celý život. Ale která obec je dosti chytrá a nemilosrdná, že takového ubohého člověka jako nějakého černého Petra bude postrkovati od jednoho ke druhému a hodí jej jiné obci na krk, ta vyjde ze všech útrat, ač bude právě v tom jednati nešlechetně. (Výborně!)

Jeho Excellence pan hrabě Clam Martinic ovšem podotknul, že vzdělanost a humanita a konečně veřejnost tomu pomůže; ale, pánové, byl-li člověk ten nelidským týráním a postrkováním od obce k obci uhnán až k smrti, pak mu to nic nepomůže, bude-li v časopisech státi, že tam a tam se stalo to a to ukrutenství. A proto musíme se my o to postarati zákonem, aby se takové věci nestaly. (Výborně!)

Za návrh Riegrův přimlouvali se ještě hr. Lev Thun a dr. Sladkovský; ale při hlasování přece nedosáhl většiny.

S týmž nezdarem potkal se pokus, doplniti §. 18., jenž stanoví, že jmění, kteréž nadáním jest věnováno nějakému zvláštnímu spůsobu opatřování chudých a kteréž spravuje obec, má přísně býti zachováváno dle pravidel nadacích a s ním taktéž nakládáno. Dr. Rieger k tomu navrhoval dodavek toho smyslu: nemůže-li některého nadání užívati se spůsobem od zakladatele předepsaným, že má se ho užiti spůsobem, který by byl úmyslu zakladatelovu nejbližší, anebo k ošetřování chudých vůbec. Dodavek tento byl zavržen (IV. 9, 13, 15).

Když při další poradě o zákoně chudinském jednalo se o dobrovolných příspěvcích na chudé, navrhoval dr. Rieger nové ustanovení, kteréž pak bylo schváleno a do zákona vřaděno jakožto nový paragraf tohoto znění: „§. 22. Příjmy pocházející z opatření zastupitelstva obecního. Statuty a usneseními obecními podle §. 89. zřízení obecního a §. 9. zákona domovského mohou zaváděti se poplatky a dávky při slavnostech a jiných příležitostech života obecního“ (V. 12, 14, 16, 17).

Po vyřízení zákona chudinského zpravodaj hr. František Thun dne 3. prosince činil ještě některé návrhy s tím souvislé; jeden z nich chtěl tomu, aby sněm požádal vládu za počin k vydání zákona v ten rozum, že „kdo se v některé obci 5 let zdržoval, nehledaje pomoci u veřejné dobročinnosti, aniž propadl zákonům trestním, může požadovati právo domovské v obci této“. O tomto návrhu mluvilo několikero poslanců; dr. Rieger dal se slyšeti takto (č. Sten. VII. 9—11):

Pánové, my stojíme před otázkou velmi důležitou a sahající do nejvážnějších interessů obyvatelstva, jmenovitě nižších tříd dělnických. Poměry starodávné vzhledem příslušnosti k obci změnily se zvláště novějšími industrialnými poměry docela. Obyvatelstvo, zejména chudší, jest často přinuceno přesídliti a přestěhovati se, a obrati si obydlí své tam, kde nalézá práci; kdežto za starodávna, kde poměry bývaly jednoduché, lidé chudí obyčejně zůstávali a živili se ve svém rodném místě. Takové konflikty poměrů socialních tehdáž nebývaly jako teď; nyní však ukazuje se toho potřeba téměř ve všech státech, zavésti v té věci změny.

Jak důležita je věc tato, vysvítá z toho, že činila na mezinárodním kongressu ekonomistů, který byl držán roku 1857 ve Frankfurtě, jeden z hlavních předmětů tehdejšího jednání otázka: v jaké míře a kdo má nabyti příslušnosti a domovského práva, a tudy i práva na podporu v té obci, kde se delší čas zdržoval a kde pracoval. Legislace téměř všech vzdělaných států již nyní se vyslovuje proto, že musí býti dělníkům možno, nabyti nového domova usídlením se a delším přebýváním v nějaké jiné obci, než jest jich obec původní a rodinná, poněvadž se to stává, abych tak řekl, jakousi socialní nutností. Máme velmi časté příklady, že se někdo přestěhuje z rodného místa do některého jiného místa, totiž do velkého neb industrialního města, že tam přebývá 20—30 a více roků, že tam vstupuje ve svazky rodinné, a že z takových svazků povstává potomstvo. Jak by bylo možno, aby takový člověk, aby jeho žena, zvláště když ovdoví, aby i děti opuštěné po nich měly patřiti k obci, ke které původně patřil jich otec, ale které rodina ta je dávno docela odcizena?

Zejména v naší vlasti je to věcí velmi nebezpečnou. My máme v Čechách velikou část, abych tak řekl, flottantního obyvatelstva, kteréž opouští i vlast svou, aby hledalo práci v sousedních zemích, zejména v Rakousích a zvláště ve Vídni. Máme tu rodiny, které po 20, 30 ano i 40 let přebývaly ve Vídni a v okolí jejím; a tak se přihází, když otec takové rodiny tam zemře, že vdova, která dokonce z vlasti naší snad ani nepochází, která náleží původem svým docela jiné zemi, že ta i děti jeho s ní splozené se hlásí k domovu svému zde v Čechách. Máme takové příklady, a přihodilo se mi co referentu zemské káznice, že chlapec 15letý, ve Vídni zrozený, který tam nedělal dobrotu, pro to tam byl vzat do vyšetřování, ano i také trestán soudně; když po dlouhém zkoumání se nalezlo, že jeho otec před mnohými lety zemřelý býval příslušný v Čechách, uznán jest za Čecha; následek toho byl, že obec, ke které otec někdy příslušel a ze které se již před 40 lety byl vystě-

hoval, měla teď býti jeho domovem a měla platiti na spustlého mladíka do káznice. Považme si, jaké by to byly poměry, aby chlapec ve Vídni narozený, jehož matka nebyla Češka, jehož otec před 10 lety zemřel, a jenž sám snad otce ani neznal, musil býti přikázán obci, ve které otec jeho před dlouhým časem náhodou býval příslušným. Chlapec ten přijde tam, nemá tu ani příbuzných, nezná ani jazyka té obce, do které se musí přestěhovati. Sám vychován, či vlastně bez vychování vyrostlý ve Vídni, nemá ponětí o zaměstnání venkovském, a je tedy naprosto nemožno, aby našel zde v české obci rolnické výživu svou; naopak je pravdě podobno, že ve Vídni budou nějací příbuzní jeho matky a známí jeho rodičů, že tam bude míti rozličné svazky a poměry, ve kterých mu bude možno výživu si zaopatřiti, ke které se hodí.

Již tedy z takových příkladů vidíme, že je nevyhnutelná potřeba, aby v zákoně bylo opatření učiněno, aby lid takový po delším čase svého přebývání v jistém místě nabyl domova zákonného a nebyl již přikazován obci, s níž naprosto žádného skutečného svazku nemá.

V tom ohledu učinilo již zákonodárství rozličných národů rozličná opatření. V Anglicku prvotně již za Karla II. v sedmnáctém věku, a sice r. 1662 vydal Karel II. aktu, ve které bylo nařízení, že již 40denním pobytem v obci může člověk nabyti práva, zůstati usídleným v obci té a míti tam tedy právo domovské. Později opraveno to na jeden rok; a pozdější aktou, vydanou roku 46tého, bylo nařízeno, že člověk 5tiletým pobytem nabývá práva domovského v téže obci, kde se zdržoval, a že nemůže z ní býti odstraněn, byť i byl chudým. V Prusku platí podle poměrů pobyt jednoho nebo tří roků. V Holandsku zákonem z roku 1818 vydaným pobyt 4 let: v Hanoveránsku podle zákona ze dne 6. července r. 1824 pobyt 4 let; též platí podobné nařízení v Sasku. Tu se musí podati žádost, a úřad příslušný rozhodne, je-li čas dosti dlouhý a poměry takové, že se může povoliti žádosti o domov nebo ne.

Já tedy myslím, pánové, že je i u nás nevyhnutelně potřeba takového opatření. Já míním však, že by v tom mohlo ovšem zákonodárství učiniti jakýsi rozdíl, že by bylo možno dělati rozdíl mezi skutečným právem domovským a právem na podporu. Zákonodárství některých států rozdíl tento skutečně dělá. Zejména zákonodárství pruské. Zákon od 21. května r. 1855 výslovně mluví o bytu s právem na podporu, Unterstützungswohnsitz, t. j. pobyt delší v některé obci, který dává právo na podporu v obci. Též podobný rozdíl zavedlo později zákonodárství anglické.

Já myslím, že se to řídí dle toho, jakým spůsobem se na tu otázku díváme, stojíme-li totiž na stanovisku, že právo domovské přísluší pod moc zákonodárství rady říšské nebo vůbec před jinou centralní moc zákonodárnou, dle dosavadních poměrů ústavních. Je ovšem pravda, že by sama ústava mohla ustanoviti, že pobyt podpory může se zavésti zákonem zemským, poněvadž by se tím neměnilo ničeho v zákonu o právě domovském; pobyt podpory ukládá obci toliko povinnost, aby člověka takového, který se tu po delší čas zdržoval, podporovala, když podpory potřebuje. Ve Francii, kde je v tom ohledu ještě větší svoboda, postačí k tomu pobyt jednoho roku, a třeba jen, aby se takový člověk ohlásil, když mu nastane nouze a bída, u Bureau de bienfaisance. Pobyt jednoho roku postačí tu, aby mohl žádati za podporu; to jmenují pak domicile de secours.

Myslím, pánové, že o věci té ovšem nedá se tak snadno již nyní rozhodnouti, a že bude třeba věc tu uvážiti ještě důkladně, a spolu učiniti opatření stran jiných punktů. Připomínám, že na základě názorů uznaných na internationalním sjezdu ekonomistů, ve kterém ta věc vzata byla v poradu, jeden výtečný znatel věcí navrhl následující paragraf, který, jak se mi zdá, má velmi mnoho pro sebe, a který poněkud přijímá i to, co pan poslanec Wolfrum navrhoval, jak by se právo to obmezilo, totiž dosažením zákonného stáří, t. j. plnoletosti 24 let. Návrh ten zní takto:

„Každý příslušník státu, kterýž po nabyté zletilosti bydlel v některé obci nejméně po tři roky, jest oprávněn žádati, aby v obci té uděleno bylo právo domovské jemu, jeho manželce a jeho nezletilým dětem, jestliže on po dobu posledních tří let, předcházejících před jeho žádostí, nebyl nikdy ve vyšetřování za příčinou trestného skutku, a jestli on za tu dobu neobdržel žádné chudinské podpory z veřejných peněz ani pro sebe ani pro své příbuzné, kteréž živiti jemu náleží."

Já to zde připomínám, jen abych ukázal, že věc ta má mnohé stránky, že tedy ovšem kommisse naše nemohla již učiniti návrh zákona, a že je třeba, aby slavný sněm se prve o principu samém ustanovil. Když tedy vláda bude míti možnost, věc tu vzíti v poradu, bude též sama o to se starati, má-li se učiniti změna v zákoně domovském, tedy, abych tak řekl, dojde-li tu na změnu paragrafu zákona domovského, nebo na návrh nového zákona zemského, ve kterém by se toliko obci uložila nová povinnost, aniž by se co změnilo v samém zákoně domovském, jelikož by se nařídilo toliko obci, aby člověka, který se po delší čas v obci zdržoval, podporovala.

Ostatně takového nařízení je nevyhnutelně třeba; a že skutečně již v našem nynějším zákonodárství má jakýsi důvod a základ, vzhledem toho odvolávám se na náš občanský zákonník, a zejména na §. 29., který zní:

„Cizinci nabývají práva rakouského státního občanství tím, když vstoupí do veřejné služby, když podnikou řemeslo, jehož provozování vymáhá toho, aby byly občany řádně usedlými, anebo když ve státě po deset let nepřetržitě obývali, avšak jen s tou podmínkou, že cizinec za tu dobu neuvalil na sebe žádného trestu pro zločin."

Pánové, co z toho následuje? Když již cizinec, který se 10 let v některé obci v našem státě zdržuje, nabude dle zákona práva státního občana, tedy se táži: Ke které obci bude takový člověk příslušný? Patrně jen k té obci, ve které 10 let se zdržuje, ponévadž stav se občanem státu,

někde příslušen býti musí; neb to zákon domovský výslovně nařizuje, že každý občan musí příslušeti některé obci. Tento cizinec však se stal podle §. 29. státním občanem rakouským, a tedy musí býti přikázán některé obci; a tu je patrno, že nemůže býti přikázán jiné obci, než kde se po 10 let zdržoval. Nuže já myslím, že co platí oproti obci vzhledem cizince, tím více platiti musí vzhledem občana rakouského, který 10 let v některé obci se zdržuje.

Já myslím, že tím takřka nic nového nevyslovíme, když bychom řekli, že 10 let dává právo na podporu. Já jsem toho mínění, že když někdo se přestěhoval do některé obce, a vyhledal si tam výživu průmyslem aneb jakýmkoliv jiným spůsobem, a když jaksi definitivně se tam usadil s tím úmyslem, že tam zůstane, že by nebylo příčiny jej vypověditi z obce, když se proti němu žádné námitky učiniti nemůže, když nebyl v žádném vyšetřování stran trestného skutku, a když posud obci nepadl na obtíž, když nežebral a žádného neobtěžoval. Když tedy takový člověk celým svým jednáním dal na jevo, že se tam chce usaditi, a když se ten čas řádně zachoval, tož soudím, že to vychází z principu a práva svobodného stěhování se, aby takový obyvatel měl právo usaditi se tam definitivně, a aby mu to obec již odepříti nemohla.

Ale konečně o tom, má-li se ustanoviti 5 neb 10 let, může býti spor, a dají se uvésti rozličné důvody; ale nějaké opatření je potřebné. A že kommisse takový návrh udělati musila, myslím, to že leží na bíledni, a proti tomu není třeba žádných námitek.

Návrh, jejž Rieger později četl, zněl takto (VII. 18):

Slavná vláda se vyzývá, aby cestou ústavní vydala následující zákon:

Občan, který po dosažení zákonité plnoletosti aspoň 10 let v některé obci se zdržoval, aniž by propadl trestnímu zákonu a aniž by hledal pomoci ve veřejné dobročinnosti, tím nabývá v té obci práva domovského. Zdržoval-li se však 5 let v obci, musí obec v nastalé chudobě jeho uděliti mu

podpory v té míře, jako domácím chudým. Právo zde stanovené přestává tenkráte, když kdo po celý rok přebývá v jiné obci.

Když maršálek za příčinou toho návrhu znova zahájil debatu již skončenou, promluvil dr. Rieger opět (č. Sten. VII. 19):

Když se tedy debata opět zahájila, chtěl jsem podotknouti to. (Smích na levici.) Nežádal jsem slova, ale zahájila-li se debata znova, anebo je-li volna, tedy chci k vysvětlení podotknouti jenom to:

Činím rozdíl, jak jsem již ve své předešlé řeči činil, mezi právem domovským a právem na podporu. V předešlé řeči jsem pravil, že v zákonech pruských a anglických se podobný rozdíl činí, že nemusí někdo nevyhnutelně nabyti práva domovského, ale že může míti proto přece právo na podporu obce té, ve které se zdržoval. Poněvadž však zákonodárství v té věci je rozdílno, myslím, že zákon stran domovského práva může býti dán zastupitelstvem celé říše, a zákon stran podpory co nová úloha pro obec jen zastupitelstvem zemským, sněmem.

S toho stanoviska soudím, že máme v té věci zachovati rozdíl: zůstavme to vládě, aby sama návrh zákona udělala, jak by sama za dobré uznala, zachovávajíc při tom pravidla naší ústavy o tom, co kterému zákonodárnému sboru přísluší.

Proto jsem pravil, aby na jisto dostal právo domovské, kdož se 10 let zdržoval v obci; a domýšlím se, že se v tom srovnávám s míněním mnohých pánů poslanců, kteří se tak sami vyslovili, aby obyvatel ne již po 5 letech, nýbrž teprve po 10 letech bytu obdržel právo domovské. S druhé strany však myslím, že když někdo 5 let v obci se zdržoval, řádně a poctivě se živil, nikoho neobtěžoval, sluší, aby také tam, kde pracoval, žádal o podporu, když do chudoby upadne. Proto jsem ten rozdíl udělal.

A třetí věta mého návrhu rozumí se sama sebou, poněvadž se musí rozuměti, že se zdržoval nepřetrženě. Pak nastává otázka, jakým přetržením se to právo ztrácí? Zdaž

je dosti na tom, aby někdo, kdo po 5 let se zdržuje v některé obci a mezi tím asi měsíc někde jinde pobude, již pozbyl toho práva? Já myslím, že by to nebylo spravedlivé; a navrhuji tudíž, aby nabytého práva byl zbaven jen tenkráte, když po celý rok přetrhne pobyt na onom místě, a když přebýval ten čas v jiné obci. To jsou důvody pro můj návrh.

S jiných stran byly činěny jiné návrhy, více nebo méně odchylné od návrhu kommisse. Při hlasování obdržel většinu návrh nejvšeobecnější, jejž podal hr. Clam-Martinic v tato slova: „Vláda budiž požádána, aby ústavní cestou vzala v jednání otázku, za jakými výminkami delší pobyt má poskytovati nároku ku právu domovskému anebo k zaopatření chudinskému."

Další návrh též kommisse zněl: „Konečně račiž slavný sněm výboru zemskému uložiti, aby sbíral material a podal návrh, co se týče rozhodnutí otázky: mají-li také příště z fondu zemského se nahrazovati výlohy za ošetřování nemocných ve veřejných nemocnicích a blázincích, které ani od nich samých, ani od jejich k náhradě povinných příbuzných zapraveny býti nemohou." — Po úvodní přímluvě zpravodaje hr. Frant. Thuna promluvil dr. Rieger o této záležitosti (č. Sten. VII. 22—24):

Já bych, pánové, nehlásil se k slovu, kdybych neměl to přesvědčení, že tato záležitost je velmi nutná. Z té příčiny mám úmysl učiniti návrh, aby zemskému výboru bylo uloženo, by material, který se té věci týká, ještě v letošním zasedání sebral, a dotčený návrh ještě v tomto zasedání slavnému sněmu předložil.

Příčina toho je ta, že břemeno vzcházející z toho, že musí zemský fond podporovati venkovské nemocnice veřejné, je v skutku náramně veliké. V průměru posledních let obnáší to, co se ze zemského fondu na takové nemocnice ročně platilo, asi 420.000 zl. Já připomínám dále, že vedle toho platí zemský fond na blázinec ročně asi 150.000 zl., na porodnici asi 130.000 zl., na dům nalezenců asi 100.000 zl., krátce, že platí mimo tyto útraty na nemocnice asi 300.000 zl. ročně, a útraty na nemocnice venkovské asi 420.000 zl. Suďte, pá-

nové, jaké břemeno z toho zemskému fondu povstává. Můžeme věru směle říci, že zemský fond je takřka více fondem pro všeliké nemocné, než pro jiné potřeby zemské. Jiné potřeby zemské skutečně jen v tak malé míře dostávají podpory ze zemského fondu, že to u přirovnání s tím, co se platí na ústavy pro nemocné, takřka ani na váhu nepadá.

Já mám za to, že je-li v té věci příčinou jakýsi nepravý princip, je třeba přinésti opravy co nejdříve. A že takový nepravý princip v té věci jest, to myslím, že jsem s to dokázati velmi patrnými daty.

Pánové! My máme nyní v Čechách asi 60 nemocnic veřejných, to jest takových nemocnic, u kterých zavedeno je pravidlo, že jim za takové nemocné, kteří nemohou náklad za své opatřování sami zaplatiti, tento má se nahraditi ze zemského fondu. To je hlavní známkou, abych tak řekl, veřejných nemocnic, že v nich každý takový nemocný, který není domácí čili nenáleží do téže obce, také přijat býti může ano musí, a že náklad na jeho opatřování, když jej sám nemůže zaplatiti, nemocnici té nahraditi musí zemský fond.

Avšak, pánové, v té věci povstává nesmírný rozdíl mezi krajinami země. Jsou obce, které sobě vydržují nemocné samy; jsou i soukromé nemocnice, jsou i jiné, vydržované fundacemi rozličnými; jsou i nemocnice, které se udržují přičiněním občanů některé obce, sbírkami a rozličnými podporami. Jestliže taková nemocnice, která je přísně obecní, neb která je fundační, jestliže ta opatruje některého cizího nemocného, nemá práva na náhradu ze zemského fondu; ale taková, která již byla prohlášena za veřejnou, má takové právo. Z toho plyne, že v nynější době jedna obec po druhé se hlásí o to, aby její nemocnice prohlášena byla za veřejnou, aby následkem toho mohla žádati na zemském fondu náhrady za vydržování nemocných. Z toho plyne, že tento náklad zemského fondu každým rokem roste, a přirozeně i dále růsti musí, ponévadž obce takřka se předbíhají, aby každá dostala tu privilej veřejnosti, to jest to,

aby mohla, co potřebuje na nemocnici, bráti z fondu zemského. Myslím, že je v té věci takřka každý měsíc ztrátou, a musíme sobě přispíšiti, aby ta věc se napravila.

Je to zajisté nespravedlivé, aby některá obec měla fundační nemocnici, neb aby měla nemocné svým vlastním nákladem vydržovati, kdežto jiné obce hledají náhrady za chudé nemocné, jež ošetřují, u fondu zemského. Musíme do fondu zemského stejně platiti všickni, avšak někteří berou užitek, a jiní neberou žádného, nýbrž vydržují si své nemocnice sami. To je patrná nespravedlnost.

Druhá příčina nespravedlnosti je ta, že administrace nemocnic je velice nestejná. V některých krajinách jsou jen nemocnice veřejné a v jiných žádné. Tak se stává, že některé nemocnice dělají velký náklad na své nemocné, a jiné malý; tak máme nemocnice, které počítají zemskému fondu za vydržování jednoho nemocného 32 kr. denně, a jiné, které žádají na zemském fondu 62 kr. denně. Jest jedna nemocnice, která vykazuje za celý rok jen 16 zl. *takových* útrat, kterých od ošetřovaného nemocného dobyti nelze, a jiná vykazuje 15.000 zl. Mezi 16 zl. a 15.000 zl. je ovšem veliký rozdíl.

Též v tom je mezi rozličnými krajinami, jak jsem pravil, veliký rozdíl, že v jedné krajině obnáší procento oněch nákladů, které se nazpět dobyti nedají od ošetřovaných nemocných, $^{2}/_{10}$ %, jako v krajině Stříbrské, a v jiné krajině, ku př. v Hostinské, obnáší 38 %. Z toho je patrno, že rozdíly ty jsou příliš křiklavé, že se tudíž za příčinou nestejného postupování v celé věci děje veliká nespravedlivost, a že je velice třeba učiniti tu opatření v době co možná nejbližší.

Já míním dále, že vzhledem těch nemocnic vůbec není pro zemský výbor pražádné dohlídky ani kontroly; kdy kdo do nemocnice byl přijat, kdy kdo propuštěn, kolik dní byl tedy v nemocnici vydržován, o tom ovšem nemáme žádného důkazu. Dohlídka se vede na nemocnice okresními úřady nebo krajskými fysiky, a vede se tak nedbale — a máme

toho důkazy — že nejnesmyslnější věci byly připuštěny bez výtky a že prošly na škodu země.

Dále je dle zákona pravidlo známé, že mistr řemeslnický, který má tovaryše, nebo pán, který má služebníka, když tento onemocní, musí mu dáti opatření aspoň po celý měsíc; z toho plyne, že každý mistr neb služebný pán hledí zapříti, že je služebným pánem neb mistrem toho tovaryše neb služebníka, který onemocněl; a správa neb administrace těchto ústavů dílem z lítosti, aby mistr nemusil platiti, dílem z nedbalosti a dílem z protekce, krátce z rozličných příčin a důvodů, abych tak řekl, zavírá oči nad tím, že má mistr povinnost; i nežádají na něm náhrady, nýbrž oznámí nám jednoduše: „Nemocný člověk ten je bez služby, není tovaryš, je pouhý nádenník, hledá službu" a t. d. Tím se stává, že ve výkazech nemocnic přicházejí téměř samí nádenníci, poněvadž za nádenníka nemá nikdo povinnost platiti, a když je jednou zapsán za nádenníka, tedy plyne zaplacení ze zemského fondu. Tak se v jednom případě stalo, že dítě 4leté v nemocnici uvedeno bylo co nádenník, který je bez práce. Ovšem, pánové, podle nemoci se pak poznalo, že to byla nemoc dětská, a že tedy nemocný nemohl býti nádenníkem. Pánové, takových a jiných takřka podvodů na úkor zemského fondu mohl bych velmi velké množství uvésti.

Já však vlastně nechci se dále pouštěti v tu věc, já jen tolik zde opakuji, že je v tom mnoho nespravedlnosti, mnoho falše na škodu fondu zemského, že je v té věci úplný nedostatek kontroly a dohlídky, že při tom obce mnohé se velmi nepoctivě zachovávají, že hledí své chorobné a staré lidi, kteří jsou jen chudí a od obce opatření dostávati mají, strčiti do veřejné nemocnice, a že pak žádají náklad ze zemského fondu. A tak manipulací touto zemský fond zaplatiti musí i za nenemocné nebo za staré a chudé místní, a to dělá velmi veliké summy do roka. Některé obce jednají dokonce tak špinavě, že sobě počítají činži z místních nemocnic, a tu musí pak zemský fond též zaplatiti. Takové a jiné manipulace dělají mnohé obce.

Pánové, já myslím, že zemský výbor je s to podati již nyní o té věci dostatečný material a hojnost dokladů dokonalých a přesvědčujících; a proto žádám, aby mu slavný sněm ráčil nařiditi, aby ještě v tomto zasedání mohl míti předlohu hotovou, což může se státi v běhu 10—14 dní; a slavný sněm bude pak s to, ještě v tomto zasedání učiniti opatření a vypracovati zákon, aby se takovým nešvarům na příští vůbec zabránilo.

Každá obec má, jak se sluší, netoliko své chudé, ale i své nemocné chudé sama zaopatřiti. Konečně, pánové, to je přece patrno, že v celých Čechách, ve všech místech, v každé obci jsou chudí a také nemocní chudí, a poměr nemocných k chudým bude asi všude téměř týž. Máme-li tedy ze zemského fondu platiti na nemocné chudé, mělo by to býti pro všecky kraje stejné, neboť musí k tomu zajisté též všecky krajiny země a všecka města stejným spůsobem přispívati, a pak jest to vlastně idem per idem. Neboť jak myslím, není to pak obci žádným ulehčením, když se to za všecky platí ze zemského fondu; to je patrný sebeklam. Kdyby ten zemský fond byl někde v měsíci, odkud bychom dostávali dolů peníze, pak by to domnělé ulehčení zde mělo místa; ale zemský fond jsme vlastně my všichni, kteří daně platíme. Platíme-li hned direktně doma v obci, a opatří-li si každá obec své nemocné sama, aneb složí-li to, co opatřování nemocných stojí, ve příspěvcích a přirážkách, které odvádí do zemského fondu, je to zajisté jedno.

Ale já míním, že to sbírání a odvádění poplatků od občanů až do zemského fondu nahoru a vyplácení nákladův od zemského fondu až dolů do těch nemocnic, je přece jen dlouhá cesta, při které tyto peníze, byť to byly i papírové, se ošoupají, poněvadž na každém prstu, skrze který tyto peníze procházejí, něco lpíti zůstane; neboť je zde mnoho lidu všelijak zaměstnáno, kteří, ať již zapisují, nebo peníze počítají, z toho živi býti musí. To, myslím, že by každá obec a každý jednotlivec věděti měli. Proto myslím, že se tu dělá zbytečná práce a zbytečný náklad, že je třeba

učiniti opatření v té věci co nejdříve. Dovoluji si činiti návrh následující:

Výbor zemský se vyzývá, aby předložil co možná nejrychleji, a sice ještě v tomto zasedání, doklady nákladův na nemocnice v Praze a na venkově, pak na nemocnice mimo zemi placených, jakož i aby vylíčil, jakým spůsobem se vede dohlídka nad správou, a aby vypsal nedostatky veřejných nemocnic, jakož i nepořádky při správě jich, které úřadně k jeho vědomosti přišly, a aby na základě tomto učinil slavnému sněmu přiměřené návrhy.

Poslanec MDr. Tedesco a Wolfrum odpírali tomuto návrhu i důvodům, kterými se podpíral; načež dr. Rieger znova povstal na jeho obranu (č. Sten. VII. 27):

Já myslím, že pan poslanec Wolfrum neporozuměl dobře mé řeči a také ne mému návrhu, ačkoli jsem ho i německy přednesl.

Můj návrh nečelí dokonce k tomu, aby se tatáž přirážka, která se dříve platila, i nadále zachovala pro ten případ, kdyby se na udržování venkovských nemocnic přestalo platiti ze zemského fondu. Přestane-li to placení a ustanoví-li slavný sněm, že se nemá dále platiti na venkovské nemocnice, rozumí se samo sebou, že se o tolik zmenší přirážka na to. Máme-li platiti nyní 10% přirážek, myslím, že pak snad budeme moci platiti jen 8%. Podle vlastního výpočtu pana posl. Wolfruma obnáší to, co nyní na samé nemocnice se platí, asi 5 kr., slovem tedy obnáší to celou polovici přirážky nynější. Rozumí se, že kdyby se to principielně změnilo, že by se i přirážka změnila.

Dobře má p. Wolfrum, když praví, že by se obec sama musila starati, aby opatřování nemocných zadost učiniti mohla vlastními prostředky, že by pak musila zaváděti sbírky, že by musila sbírati příspěvky na nemocnice, že by musila se o to starati, aby kassy, tak řečené nemocné, které byly dříve u všech cechů a společností zavedeny, se zachovaly a aby se do nich v skutku platilo. Ale, pánové, právě tu vidí se, že je veliký nedostatek ve společenském životě v nynější

době, a sice od té chvíle, co se začalo platiti z fondu zemského na takové ústavy; je tomu asi 12 neb 13 let. Ukazuje se, že to činí dojem velice demoralisující a zmalatňující na činnost naší společnosti.

Demoralisující dojem tento ukazuje se ve dvojím směru. Předně, že se dějí vůbec falešná udání v úřadních zprávách nemocnic. Máme toho důkazy, že mnohdy i bohatý sedlák bývá udán jako chudý nádenník beze služby, aby nemusil platiti, a tak dává se léčiti na útraty fondu zemského, a administrace tu věc podepíše bez velkých okolků na škodu fondu zemského. To je patrně zjevná nemravnost, že lid zámožný, který by mohl útraty své platiti, jen z té příčiny, aby platiti nemusil, je na zemský fond uvaluje, a to se schválením správy nemocnice.

Zemský fond považuje u nás každý za nějakého cizince, jehož odříti a ošiditi není žádný hřích. To je v mých očích první chyba, urážející veřejnou mravnost.

Druhá chyba je, že následkem toho podal se lidem takový pohodlný polštář, na kterémž si mohou na cizí útraty pohodlně odpočinouti, a zemský fond podává tu lidem věru široký polštář; tím všecka veřejná dobročinnost a samočinnost lidu, — a pánové, to je pravá autonomie, aby přede vším každý staral se o sebe, — takřka se zabíjí. Od té chvíle, co zemský fond útraty nemocnic platí, již pro ně nikdo nic nedělá; dříve se o ně starali, dávali koncerty, bály dobročinné, činili sbírky a sháněli všestranné příspěvky na materialu, viktualiích a j. Ale teď, proč by se také starali, když zemský fond všecko zaplatí? To je druhá nešťastná, politování hodná okolnost, že se tím všecka soukromá dobročinnost, všecka samočinnost pro účely humanitní umrtvuje a takořka ubíjí, poněvadž se jí všeliký důležitý podnět odnímá a ona se zbytečnou činí. Můžeme v skutku dokázati, že příspěvky v novější době k nemocnicím se pořád menší. Jen samojediná židovská nemocnice zdejší je to, která se z podpory náboženské obce vydržuje. Všechny jiné nemocnice v Čechách hledají podpory ze zemského fondu.

Pánové! Tato nepřístojnost se musí hledět co nejdříve přervati. Mělo by se dbáti o to, aby lid venkovský se sám staral o své nemocné chudé. Já myslím, že péče taková je přirozená a chvalitebná. Obec má zajisté v první řadě povinnost starati se o své chudé; a zdaliž má tato přestati od té chvíle, když chudý onemocní? Pak teprv potřebuje její podpory v míře dvojnásobné. Pak teprva má obec dvojitou povinnost, starati se netoliko o chudé. ale tím více o nemajetné nemocné. Takový je zajisté přirozený stav věci. Když má domácí obec domácího chudého zaopatřovati, má zajisté také povinnost, zaopatřovati jej, když tentýž chudý onemocní. Je-li ten pak nemocný chudý a cizí, tedy je to povinnost domovské obce jeho, naň náklad vésti, a obec jej ošetřovavší se má starati o to, aby podporu, které mu prozatím udělila, nahrazenu dostala.

V tom ohledu máme nyní všeliké instituce veřejné velmi důležité, které v té věci skutečně již účinkují. Jsou tu výbory okresní, kterých se používá, aby takové platy a dávky na obcích povinných vymáhaly pro obce své. Tu je snadno zavésti to, aby budoucně obce ne přímo, nýbrž svým okresním výborem od obcí, jimž náleží platit, prostředkem okresních výborů žádaly náhrady takových útrat za nemocné. Pak bude to, co pan poslanec Tedesco navrhoval, aby totiž zemský výbor sám se o tu náhradu staral, zbytečno. Máme již nyní okresní zastupitelstva, která to činí. Z toho povstane to, že okresní výborové a okresní zastupitelstva, která kromě toho podle zákona k tomu jsou povolána, starati se o celý okres, tedy i o zdravotní potřeby jeho a o nemocné, mohou takový veřejný špitál prohlásiti za špitál okresní; tím spůsobem se náklad na celý okres stejně rozdělí, a jeden okres bude pak moci od druhého, jedna obec od druhé dobývati náklad ten, a tímto spůsobem bude se moci zavésti reciprocita. Jakým spůsobem by se to podrobně provésti mělo, o tom teď nejednáme. My zde jen o to jednáme, má-li zemský výbor předložiti material a učiniti návrhy.

Na vás bude, pánové, až návrh ten před vás přijde, sestaviti kommissi, do které budou moci pan Dr. Tedesco a jiní znatelé zvoleni býti; tam budou míti příležitost o té věci pronésti, co o spůsobu provedení soudí. Dnes však k tomu příčiny nebylo. Pak se nám předloží návrh zákona, jak se ta věc budoucně opatřiti má. Já navrhuji jen to, aby se předloha taková stala ještě v letošním roce; a jak jsem již pravil, je to snadno možné v běhu 10—14 dnů, poněvadž material je u výboru zemského na snadě.

Připomínám, že kommisse, která nyní ten návrh činí, již učinila ten návrh loni, a kdyby zákon o chudinství byl do sněmu přišel, byl by zemský výbor následkem toho měl již loni příležitost, v principu se rozhodnouti. Poněvadž však loni se to nestalo, myslím, aby se to stalo alespoň letos, a navrhuji, aby zemský výbor v době nejkratší předložil data, aby slavný sněm o tom mohl rozhodovati, jak uzná za dobré. Již nyní ustanoviti definitivně, aby útraty na nemocnice se neplatily ze zemského fondu, toho já nyní nenavrhuji, ačkoli jsem toho přesvědčení, že se to bude musit státi.

Při hlasování návrh Riegrův dostal jenom 66 hlasů proti 73; načež byl schválen návrh kommisse se vloženými do něho slovy: „se všemožným urychlením“.*)

V osmé sněmovní schůzi dne 6. prosince byla na denním pořádku *adressa*, k jejímuž podání císaři byly učiněny návrhy ve schůzi druhé. Zpravodajem šestičlenné většiny kommisse byl hrabě Lev Thun, zpravodajem trojčlenné menšiny professor Herbst. Začátek navržené adressy vztahoval se k věcem dotčeným v nejvyšším ručním listě, daném 13. října 1866, zejména k uznání, jehož se dostalo věrnosti národův, k návštěvě císařově v Čechách a k náhradě za škody válečné, která byla přislíbena. Se čtyřmi prvními odstavci adressy, ve kterých to bylo obsaženo,

*) Připomínáme, že při jednání kommisse o zákoně chudinském dr. R. zasazoval se o to, aby dle analogie práva na dědictví také povinnost k podpoře blízkých příbuzných se strany zámožných byla zákonem vyslovena, jelikož by takové ustanovení souhlasilo s mravním názorem a obecným přesvědčením našeho lidu, — ale návrh ten byl v kommissi zamítnut a nepřišel tudíž na sněmě již ani na přetřes.

souhlasila celá kommisse jednosvorně. Ostatek adressy byl rázu politického. Tehdáž na sklonku roku znamenalo se již, že cesta nastoupená manifestem z 20. září 1865 snad nebude přesně dodržena, a že snad schyluje se k tomu, aby království České se svými nároky na historickou autonomii zase bylo odstrčeno, a naproti tomu aby koruně Uherské dala se samostatnost taková, při které potřebná jednota říše vezme za své. Pročež většina kommisse zaujala stanovisko rozhodně proti dualismu, ku kterému se chystalo. Nejvýznamnější odstavce v navržené adresse byly tyto:

„Důrazněji a zjevněji nežli kdy zračí se potřeba nerozlučitelného a organického spojení všech k mocnářství Rakouskému náležitých království a zemí, jakož i neodbytná nutnost pro zachování a pojištění celosti říše přivésti ku plné platnosti onu sílu, která ve státní jednotě mohutného spolku toho spočívá, i zamítnouti vše, co by tuto pro vykonání nejvyšší státní úlohy nevyhnutelně potřebnou jednotu rušiti aneb její podstatě na ujmu býti mohlo.“

„Za pevným tímto přesvědčením, uvažujíce ve vší opravdovosti nebezpečenství netajné, kterým události tohoto léta hrozí budoucnosti jak Čech, tak i celé říše, avšak proto nikoli na mysli neklesajíce, opakujeme pojištění v nejponíženější adresse naší ze dne 12. prosince minulého roku slavně vyslovené, že chceme vládě Vašeho Veličenstva na dráze statoprávních vyjednávání, naznačené nejvyšším manifestem z 20. září m. r., státi po boku k věrné pomoci; opakuj me je v důvěře ke slovu císařskému, zaručivšímu zákonným zástupcům všech království a zemí, ohledem na snahy k novému právu ústavního ustrojení, hlas stejně vážný.“

„Ve vznešeném tomto slově Veličenstva Vašeho co legitimního dědice staroslavné koruny, kterouž že dle práva a posvátného obyčeje chce korunovati se dáti, Vaše Veličenstvo nejednou osvědčiti se ráčilo, spatřuje království České plnou záruku, že ne bez přičinění jeho zastupitelstva, — a doufáme takového zastupitelstva, jehožto složení ručí za všeobecné uznání jeho mravní a právní kompetence, — veliká úloha všestranného narovnání dovedena bude k rozřešení svému; že bez takového přičinění nic se nestane a státi nemůže, co by zjinačilo starodávné statoprávní postavení Čech a jejich poměry ke trůnu i k říši; a že zejména země koruny České bez svolení zákonných svých zástupcův nebudou moci spojeny býti do nižádného nového útvaru statoprávního.“

Menšina kommisse nesrovnávajíc se s touto větší politickou částí adressy, podala na její místo svůj zvláštní návrh.

Debata byla velmi dlouhá, boj řečnický tuhý. Z centralistické německé menšiny, kteráž již chystala se z nouze vzíti za vděk s centralisací a germanisací mimouherských zemí, mluvili Plener, Tašek, Wolfrum a Görner; ti tvářili se v řečech svých tak, jakoby politika Belcrediova a zejména zastavení říšské rady byly zavinily všechno to neštěstí, jež byla toho roku přinesla válka. Se strany české přišli nejprve ke slovu Tonner, Trojan a Zeithammer. Po Görnerovi byl na řadě dr. Rieger, jenž řečnil takto (č. Sten. VIII. 17—23):

Slavný sněme! Máme-li promluviti k našemu nejmilostivějšímu mocnáři, našemu císaři a králi, kladu si otázku: jakým spůsobem má tu promluviti království České, kteréž je předním členem této veliké říše? Kterak má mluviti národ český? Mluvím tu o národě českém v politickém smyslu toho slova, nevyjímaje při tom jeho obyvatelstvo německé. Kterak, pravím, má mluviti národ český, jenž tolikými slavnými boji o nejsvětější zájmy člověčenstva, tak velikými skutky ducha jakož i výtvary umění v historii světa se proslavil, a který, jakkoliv malý, předním národům evropským přece čestně se po boku postaviti může. Pánové, národ, který takovýmto spůsobem dosvědčil šlechetnosti své, musí zajisté mluviti důstojně a vážně, neboť proň platí zde pravidlo: noblesse oblige. On nemůže mluviti spůsobem takovým, jako bylo mluveno, bohužel, na některých sněmích sousedních. My musíme býti toho pamětlivi, že ne každá hrubost je pravdou, ne každá surovost je svobodomyslností, že ne každá drzost je intelligencí a moudrostí politickou. (Výborně!)

Doba, ve které žijeme, je zajisté vážná, a k vážné době sluší též vážná slova. — Není tomu zajisté dávno, co přešly po vlasti naší události světové památnosti, co potkaly vlast naši pohromy, které jsou téměř důležitější tím, čím nám hrozí pro budoucnost, než tím, čím nám skutečně byly. Pánové, stát náš zajisté v bitvě Sádovské dostal smutné memento mori. Nepřítel nás takřka jediným útokem porazil,

sáhnul nám na hrdlo, na sám život náš, doraziv silami svými až do středu říše. Posud to cítíme trpce, bolestně, a srdce naše krvácí ještě při vzpomínce, kterak musili jsme se podrobiti přemoci jeho. V takové době, pánové, zajisté není chvíle k řečem rozpustilým a nedůstojným. (Výborně! Oho!)

Když taková je důležitost a vážnost doby, sluší nám zajisté také pronésti se ne jinak, než spůsobem vážným a důtklivým o tom, co nám na srdci leží. Rakousko zajisté leží po událostech posledních před námi takořka co veliký raněný. Praví se ovšem, že má-li se rána zahojiti, musí se prve odkryti a vyčistiti. Pravda jest; avšak, pánové, ti, kteří jezdí s jakousi rozkoší v těchto ranách a rozrývají je, ti, pánové, ran těch nezahojí, — aniž bylo by slušno a důstojno nás, abychom takřka před obličejem celého světa jako jarmareční žebráci ukazovali ran a vředů svých; neb takového cosi jen z podlého ducha vycházeti může. (Výborně!) Takovým spůsobem nezahojíme a nezacelíme ran svých.

Pánové, nemožno mi ovšem zapříti nebo tajiti toho, neb neníť to tajno nikomu z nás, že slabost Rakouska byla objevena v poslední době v míře netušené, že byly odhaleny nepřítelem vážné nedostatky celého našeho zřízení politického i válečného. Pánové, když stát utrpěl takové rány, jako právě náš v poslední době, tu přátelé od něho odpadají, a nepřátelé jeho shromaždují se okolo něho, abych tak řekl, jako havrani, hledajíce, aby se mohli popásti na jeho ranách. Pánové, že tak i nám se děje, toho jsme si všickni vědomi.

Ovšem, musíme se nyní sami sebe ptáti, jakým spůsobem můžeme opět napraviti to zlo, jež se stalo, kterak můžeme získati si opět vážnost celé Evropy, aby ne kterýkoliv z našich sousedů mohl snad domýšleti se, že za jeden neb za dva roky se může opět směle sáhnouti na nás. (Výborně!) Neboť tolik je jisto, že v politice evropské neplatí posud právo, ale jen právo silnějšího, právo pěstní, a že na slabého každý si troufá. (Výborně!)

Již vidíme, pánové, všickni, že nyní přední úlohou naší vlády je a musí býti: sesíliti říši hmotně i mravně. Ale odkud má Rakousko tuto sílu bráti? Myslím, že může a musí ji čerpati z národů svých a ne z ciziny. Jsouť ovšem v národech našich síly posud neodkryté; potřeba jen ještě čarovné ruky k jich vyvození na jevo, a uhlídáte, že Rakousko se opět vzmůže ke staré slávě své! (Výborně!)

K tomu však jest přede vším třeba, aby vláda naše učinila se pravou matkou ke všem národům svým stejně laskavou, aby jim byla otcem ke všem stejně spravedlivým, všem stejně upřímným rádcem a pomocníkem. Vláda rakouská musí se státi napotom, abych tak řekl, populárnější, musí se státi národní. Rakousko nesmí se dále považovati jako nějakým majetkem dynastie, ani snad majetkem a područím jediného z národů svých; ono má náležeti všem stejně, má býti, abych tak řekl, svobodnou obcí národů svobodně spojených (Výborně!), v jejímž čele stojí hlava monarchická, kterou všickni stejně ctíme. (Výborně!) Ale, pánové, má-li se spolek takový udržovati a trvati, je přede vším třeba rovnosti mezi národy. (Bravo!) Rovnost, pánové, vládnoucí to idea naší doby, jest nyní také vedoucí ideou národností. Mocí této idey utvořují se noví státové, a jiní rozpadají se; tato idea může býti Rakousku nebezpečnou, nepochopí-li jí, ale tato idea může též Rakousko spasiti, pochopí-li ji cele a bude-li jí šetřiti a hájiti.

Jako za doby velkého francouzského povstání bylo heslem lidu rovnost a volnost, tak je za naší doby heslem národů rovnoprávnost a samospráva! Pánové, tyto dvě idey nejsou nic jiného, než volnost a rovnost, povznešená na vyšší potenci, přenešená od individuí na národy.

Rovnost tedy mezi národy je přední podmínka míru mezi nimi a pevného trvání naší říše, říše to kolika národův. Nelze aby tito vespolek zápasili o nadvládu. Běda státu, kde se hlásí ke vládě více pretendentů! My, pánové, v naší historii zkusili, kterak někdy seniorat, kterýž vložil již do samé ústavy někdější říše české spory kolika pretendentů, byl zá-

hubným vlasti naší, a kterak při tolikerých pretendentech vždy cizinci se do naší vlasti vtírali. Podobně dělo by se, kdyby se z národův samých více pretendentův ke vládě hlásilo, kdyby nebyli všichni stejně oprávněni a nešetřili jedni rovného práva druhých.

Pánové! Jakkoliv smutné události nás nedávno potkaly, jakkoliv neladný je posud stav naší říše, jakkoliv cítíme, že ještě mnohé a těžké práce budou se musit vykonati, než se vše zase vyrovná: přece nepouštím se naděje, že se Rakousko zachová, že se opět upraví a upevní. Ovšem nemůžeme zapříti, že doba, ve které žijeme, je pro ně vážná, ba rozhodná a osudná.

Rakousko stojí teď zajisté na rozcestí a musí se v krátké době již rozhodnouti, kterou cestou příště kráčeti hodlá. Dle našeho přesvědčení je jenom jedna cesta pravá, všecky ostatní povedou nás i národní sousedy naše v Rakousku k záhubě. V takové době vážné je zajisté národ náš zvláště povolán, aby vyslovil mínění své, aby i on podal radu svou, jak by se věci měly pro budoucnost opraviti. K tomu jsme netoliko oprávněni, k tomu jsme i povinni. Povinni jsme k tomu, poněvadž se jedná také o naše vlastní blaho, o vlastní existenci našeho národa, o kteréž se domníváme, že je úzce spojena s existencí státu Rakouského.

My jsme k tomu slovu povoláni přítomností i minulostí naší. *Přítomností* podle veliké váhy a důležitého politického postavení, kteréž zaujímá království České v mocnářství Rakouském; *minulostí* svou, poněvadž s hrdostí na to vzpomínáme, že to byl národ Český, který vlastně stvořil stát Rakouský, když povolal na trůn svůj Ferdinanda. Neboť v krátké době následovali příkladu jeho Chorváti a Uhři, a tak byl založen tento stát Rakouský. Nám, kteří jsme v minulosti založili stát Rakouský, nám zajisté také v této době záleží na tom, stane-li se rozhodný obrat v dějinách Rakouska, jak se opatří veškerá jeho budoucnost. Pánové, k tomu jsme konečně též povoláni slovem mocnáře našeho, který nám slíbil, že hlas náš tu má míti stejnou váhu jako hlas sněmu uher-

ského; a my spoléháme se na tento slib našeho nejmilostivějšího krále, že nedopustí, aby se rozhodovalo v čemkoli vážném o nás bez nás, a aby v záležitostech říše se stalo něco rozhodného, co by budoucí jednotu říše nemožnou učinilo a pro nás škodu přineslo, kteráž by se ani oceniti nedala.

Avšak, pánové, mluvíce v adresse své k našemu nejmilostivějšímu králi, mluvíme zároveň ke světu, mluvíme zároveň i k národům, kteří jsou s námi spojeni v tomto mocnářství Rakouském. Nechť poznají, co od nás očekávati mají, aby věděli, na čem s námi jsou, a aby věděli, co také my od nich očekáváme.

My přede vším chceme zachovati tuto říši, neboť, jak jsem již pravil, spatřujeme v existenci této říše zaručení existence svého národa a spolu jiných menších národů v této říši spojených. Ale, pánové, říše tato, kterou zachovati chceme, musí navzájem i nám též dáti a zaručiti podmínky existence. Ona nám nesmí býti již macechou, nýbrž pravou a věrnou matkou. Jinak, když by takovou nebyla, pak by nám bylo těžko odměňovati se jí za křivdu láskou, a těžko bylo by očekávati od nás, abychom v dobách osudných a rozhodných, které snad v krátké době opět přijdou, přinášeli vždy ochotně oběti za tu vládu, která by k nám spravedliva nebyla. Pánové, jen pes líže ruku, která jej bije. Ale národ, který si je povědom své ceny a důstojnosti, toho nečiní, on, pánové, žádá práva svého. (Výborně!) Avšak, toho si tajiti nesmím, a vy sami toho snad zapříti nechcete, že se posud národnosti slovanské v Rakousku po právu nedělo, že byla národnost slovanská považována v Rakousku co nějaká popelka, jejížto dvě starší sestry byly hýčkány jí na křivdu. Pánové, tento stav musí konečně přestati, a sestry ty musí všecky mezi sebou býti rovny. Jinak se nebudeme směti diviti, najdou-li se též princové, kteří si všímají krásy a ctnosti té povržené panny popelky. (Výborně!)

Pánové! Směřujíce všemi silami svými k zachování říše a k jednotě její, nechceme přece ochromujícího centralismu:

my chceme svobodné hnutí, svobodný ruch všech sil národních; my nechceme ovšem anatomisování státu, ale my chceme autonomii; my nechceme desorganisace, my nechceme rozdrobení, my nechceme, aby co má se státi celkem, byly pouze membra disjecta, nýbrž my chceme, aby to byl stát náš jako zdravý, silný muž, jehož všecky oudy se mohou volně pohybovati. (Výborně!) Takový je obraz, jejž si činíme, takový jest duch v návrhu většiny. My chceme, pravím. jednotu říše, chceme integritu, nedílnost říše. Pánové, osudy a službami vzájemnými, duševními i materialními potřebami, dějinami našimi i společně prolitou krví národů svých, příbuzenstvím, nesčíslnými zájmy, ba i tím neblahým státním dluhem jsme my národové rakouští vespolek spojeni. My nemůžeme se od sebe děliti tak snadno, neboť během věků srostli jsme již v jeden celek, kterýž bez záhuby dílův ovšem roztrhnouti nelze. Když tedy máme společné zájmy, musíme míti pro ně i společný organ representativní; my tedy slušně žádáme, aby spojení říše, aby i centralní zastoupení její bylo organické; my nechceme, aby země rakouské stály jen vedle sebe, nýbrž aby byly i organicky spojeny mezi sebou. My nechceme žádné jen personalní unie. Diplom říjnový, který kromě toho, jak známo, je dílo hlavně státníků uherských, vytknul spůsobem moudrým a nevývratným, které jsou to zájmy veškeré říše společné, při nichž také ústřední a společné řízení je nezbytné. Pánové, tyto zájmy se musí středu říše zachovati a od těchto ustoupiti se nemůže bez nebezpečí. To je přesvědčení všech nás, že nebudou-li zachovány ve spolku tyto veliké zájmy, existence státu Rakouského není možná. (Výborně!)

Pánové! Pohléděme, co se děje v sousedním Německu! Tam lépe rozumějí zájmům svým, než někteří u nás. I souveraini němečtí postupují králi Pruskému co hegemonovi národa svého téměř všecka ona práva, kteráž také diplom říjnový ustanovil za nevyhnutelná k uchování středu mocnářství. A, pánové, my bychom nechtěli tolikéž postoupiti centralní moci, my bychom chtěli více vyrvat z toho, co je

nevyhnutelné k jejímu životu? Takových myšlének a takových směrů u nás nikdo nehledej.

Ale, pánové, vedle jednoty říše, vedle zachování nevyhnutelné centralní moci žádáme sobě také opravdové autonomie, autonomie všech historicky oprávněných členů říše, všech k životu schopných členů obce Rakouské, o kterých se domníváme, že ovšem mohou vlastní činností svou přispěti k zachování a sesílení celku. Ale jak jsem již pravil, my chceme ústavu, založenou na spolku členů rovnoprávných, my nechceme trpěti žádných privilejí; privilegia, kteráž za naší doby mezi stavy se ruší, nemohou se v této osvícené době zaváděti mezi národy.

Nuže teda buď je to právo, které se má dáti království Uherskému, existenci celé říše neškodné: pak pravím, náleží rovnou měrou také nám; neboť co prospěje a přísluší království Uherskému a koruně Uherské, to náleží a prospěje též království Českému a koruně České. (Výborně!) My máme za to, že koruna Česká bohatstvím svým, produkcí a intelligencí svého občanstva, historickou slávou svou je zajisté neméně důležita a vážna pro stát Rakouský, než koruna Uherská. Pakli však naopak jsou na škodu říši ona práva, jichž teď žádají Uhři: pak také jim nesmějí býti dána, a pak ani oni, jsou-li moudří a rozumějí-li svému prospěchu, nemají sami žádati toho, co by časem vedlo k rozpadnutí Rakouska. Beze štítu Rakouska ale je budoucnost národu uherského ohrožena; neboť kdyby se rozpadlo Rakousko, kdož ví, jaké živly by pak přivolány byly k činnosti a ku vládě, o kterýchž na ten čas nevíme ani my ani sousedé naši Uhři, zdaž by byly těmto prospěšnější.

Avšak já nepouštím se naděje, že i mezi zástupci uherskými, zvláště strana mírnější, stejně a spravedlivě uváží záležitosti a potřeby celé říše. Však i Uhři musí pochopiti, že spolek národů rakouských není jen tak nahodilý. Uvážíme-li naučení historie, uvidíme, kterak již od kolika věků nutnost spojení těchto zemí se cítila, kterak již ode dávna království České a Uherské hleděla se přiblížiti k sobě, a

jak si k tomu cíli oba národové společné krále volili, až konečně všechny ty koruny, jak koruna starého Rakouska, tak i Česká a Uherská, octly se na hlavě jediného slavného domu, rodu to Habsburského. Pánové, i Uhři jistě musí teda pochopiti, že jsou mezi námi svazky nesčíslné, že jsme spoutáni vespolek mnohonásobnými zájmy, které se děliti nedají. Konečně i příbuzenství krve nesmí se opominouti; neb tentýž kmen slovenský, který po celém jižním úpatí Karpat má odvěká sídla, obývá též východní část naší Moravy. Jestliže království Uherské nyní pyšní se svou samostatností, svou odvěkou ústavou, není to zásluhou jeho samého. Historie nás učí, kterak i jiní národové rakouští bojovali za tuto samostatnost uherskou proti Turkům, kterak zejména království České po celé věky nesčíslných obětí finančních za ni přinášelo, kterak Čechové na sterých bojištích krváceli, aby Uhrům zachována byla samostatnost jejich. Nejsou-li tedy Uhři nyní rájou tureckou, a mohou-li se chlubiti samostatností a ústavou svou, je v tom znamenitý kus zásluhy české. (Výborně!)

My, pánové, jim toho nechceme připomínati v tom smyslu, jako bychom snad chtěli sahati na některá práva uherská. Bůh nás toho uchovej! Právě my jsme ctitelé a zastavatelé historického práva Uher, podobně jako vůbec ctíme právo legitimní a historické, a ctíme totéž právo při dynastii naší. Ale vedle legitimního a historického práva Uher stojí také legitimní právo našeho království a naší koruny. Hanc veniam damus petimusque vicissim. My uznáváme vaše právo, a stojíme na tom, abyste také vy touž měrou navzájem uznávali právo naše.

Jsou politikové uherští, kteří nám praví, že my nesmíme se hlásiti k podobnému právu jako oni, ano jeden z nich učinil přirovnání, že když z několika synů někteří promrhali jmění své, a jediný ho zachoval, že zajisté ten, který ho zachoval, není povinen děliti se s tím, kterýž promrhal statek svůj. Avšak, pánové, my nežádáme ničeho, což jejich jest. My jediné se hlásíme ke svému právu. A stane-li se

nám po právu, tím se jim zajisté neublíží, tím jim neubude. Ostatně i my jsme zachovali důležitá práva po svých předcích; však i my jsme až do nejnovější doby zachovali právo povolovati na sněmě českém daň svou na potřeby celé říše, a jiná práva důležitá; a pánové, myslím, že sám slavný akt korunování krále Českého a slavná přísaha jeho na práva a privilegia této země, že nebyly pouhým divadlem. (Výborně! Výborně! Výborně!)

Konečně Uhři nejvíce se opírají proti tomu učení, jakoby byli mohli roku 1848 pozbyti svých práv. Oni stojí, a ovšem i my stojíme s nimi na půdě právní, majíce za to, že nijaké právo nemůže se ztratiti násilím. Ale platí-li to o nich, platí to i o nás. My máme bitvu Bělohorskou, oni mají svůj Világoš. (Výborně!) Jsou-li jejich zákony z roku 1848 u nich právem historickým, je u nás též právem historickým nejvyšší rozhodnutí od 8. dubna 1848, které nám výslovně zaručuje, že budou v Čechách zřízeni odpovědní centrální úřadové či místodržitelé odpovědní. (Výborně!) Pánové, já se tu o jméno nehádám, ať zní to jméno či titul místodržitelstvo nebo ministerstvo, je-li jenom vláda odpovědná v zemi, a to odpovědná její repraesentaci, je to vždy táž věc.

Uhři nám praví často, že oni se starají jen sami o sebe, že oni se do našich věcí nikterak nevtírají. Ale, pánové, tomu odporují nynější skutkové jejich. Oni jsou to, kteří radí neustále k dualismu, kteří jej odporučují v nejvyšších kruzích; oni neustále mluví o dvou polovicích říše a osvojují sobě pro tuto tak zvanou druhou polovici též celou polovici váhy politické. Avšak nechať vezme někdo kteroukoliv statistiku do ruky a ať soudí, může-li se mluviti o dvou stejnoprávných a stejnomocných polovicích, kde je takový náramný rozdíl, ať již nedím prostory geografické, ale takový rozdíl daní, produkce a obecné intelligence lidu, ba všech faktorů jiných, na kterých se zakládá moc každého státu. Já vždy v tom ohledu stojím na tom, co praví přísloví: „Co vážím, to platím, a co platím, to vážím.“

Dualismus teda zajisté není založen ve skutečných poměrech říše, neb tyto nikterak neukazují na dvě stejné polovice. Ale dualismus není také založen v minulosti státu rakouského, v jeho dějinách. V minulosti je mnohem spíše pluralismus založen než dualismus. Víme všickni, pánové, že až do dob Marie Teresie stávalo ve Vídni kancléřství uherské vedle českého a německého. Víme, kterak vývinem historie rozličné tyto země k Rakousku přišedší v rozličných dobách dějin rakouských od sebe se lišily, kterak zvláště zákonodárství bývalo u nich rozličně upraveno podle poměrů rozličných.

Nicméně zasazují se netoliko Uhři, ale i velká část německých obyvatelů rakouských za princip dualismu. My zas, pánové, máme to přesvědčení, že dualismus, jak se zamýšlí, není nic jiného než umělý stroj, který má za účel majorisovati majoritu říše dvěma minoritami. (Výborně! Výborně!)

My tedy z dobré vůle k takové instituci přivolení svého dáti nemůžeme, poněvadž máme to přesvědčení, že kdyby se skutečně tato instituce provésti dala, byla by příčinou trvalé slabosti říše, ba vedla by v krátké době k záhubě Rakouska.

Dejme tomu, že by byl některý státník rakouský tak pošetilý a provedl by dualismus ve státě našem. Jaký bude pak resultat? Budou tu pak vedle sebe státi dva sbory zákonodárné se stejnými právy. Ale, pánové, právo nestává samo o sobě, nýbrž vedle práva má vždy velikou váhu také moc, a dva, kteří mají stejné právo, nemají přece stejného užívání práva, když nemají stejné moci. Jest patrno, že onen sbor nejvyšší, který bude zastávati lidnatější, bohatší a mocnější část říše, bude také již sám sebou mocnější; že při žárlivosti, která nastane mezi takovými dvěma sobě rovnými sbory, konečně slabší bude musit ustoupiti a podrobiti se silnějšímu. A tu pak, pánové, je patrno, že ta dlouho vytoužená autonomie a samostatnost království Uherského nemohla by míti dlouhého trvání, poněvadž by, ač

půjdou-li věci během přirozeným, snadno státi se mohlo, že by národové, v říšské radě této polovice zastoupení, vždy se žárlivostí a závistí hleděli na ta privilegia, která by byla dána druhé straně, a že by snad po případě propůjčili rádi ruky své k tomu, aby ta privilegia, daná národu uherskému, byla opět odstraněna.

Je tu pak třeba uvážiti ještě druhou okolnost: zájem národního jazyka. Dejme tomu, aby byla užší říšská rada obnovena a aby měla opatřovati netoliko zákonodárství civilní, ale dále též všecky zájmy politické a finanční. Pánové, zástupci naší vlasti posud učinili skutek velikého sebezapření, že neužívali v radě říšské svého mateřského jazyka při vyřizování nejčelnějších zájmův a záležitostí svých. Ale, pánové, nemůžete očekávati, že se to na vždy tak díti bude. I náš národ hlásí se k svému právu, stojí na svém a bude i dále státi, aby mohl rokovati na sněmě svém jazykem mateřským. My to cítíme, že nebude-li jazyk náš uveden do nejvyšších kruhů zákonodárství a veřejného života státního, že budeme vždy jaksi postrkováni, že nebudeme nikdy národem celým a svrchovaným, nýbrž jen jaksi národem mediatisovaným, a že síly naše, naše funkce veřejně politické nebudou se moci vypnouti k té výši a vzdělanosti, jaké si přejeme a na jakou máme právo. Kdybychom však práva toho v skutku užili, v plné míře, a kdyby i jiní kmenové rakouští taktéž činili: nebyl-li by z té vytoužené cisleithanské říšské rady pravý Babylon, a nemusily-li by právě jako v Babyloně nastati sváry a rozpadnutí pro různost kmenův a jazykův? A jak se při sporech našich zachovají sousedé?

Konečně je to pro nás smutná věc, že naši přátelé zde na protější straně vždy ještě na té užší radě stojí tak neodvratně, ačkoliv dobře vědí, že s naší strany jsme toho pevného úmyslu, do takového zastoupení více nepřicházeti. Po mnohém posměchu, po trpkých zkušenostech, kterých se nám tam dostalo spůsobem nehodným a nedůstojným, byli jsme konečně přinuceni opustiti radu tu, o které jsme se přesvědčili, že nechce šetřiti práv našeho království, a

že se chytá práva, rokovati o věcech, které jí dle zákona rozhodně ani nenáležejí. (Výborně!) Vy, kteří nám to vždy opakujete, což chcete opravdu národ český, pět millionův lidu, který žije v království Českém a na sousední Moravě, na věky věkův kontumacovati? Chcete na základě toho umělého, toho falešného volebního řádu na věky zbavovati jej práv a svobod i přirozených i historických?

Věru, pánové, zdá se nám, že pouhý cit práva by vás měl přivésti k tomu poznání, že na takové instituci nemáte státi, která krom toho ani na samé ústavě únorové založena není, a kteráž aspoň toho práva nemá, aby směla rozhodovati o otázkách, o kterých rozhodovati mohou jen zástupci všech zemí a národů rakouských v plné radě říšské shromáždění.

Ve dnešní debatě vracejí se řečníci protější strany vždy a vždy opět k tomu, že nic jiného nás nespasí, nežli svolání té užší říšské rady; avšak zkusili jsme to po tolik let, jaká spása nám z ní pošla. Věru je mi to podivno, když pomyslím, že mužové tak rozumní a ve věcech veřejných tak zkušení neostýchají se říci, že následkem zastavení této užší rady byla ztráta království Benátského! Bože můj, vždyť to každé dítě ví, že národ italský již dávno bažil po scelení národní říše a jednoty své, a že Benátsko mělo býti doplněním království Italského. Ubohá říšská rada! kdyby byla trvala, ona by nám zajisté zemi tu nebyla zachránila.

Ale, pánové, když všecko neštěstí nynějších a minulých dob uvalujete na nynější ministerstvo jako na beránka, kterýž má sejmouti hříchy předešlých století a všech dřívějších ministerstev: proč mu nepřičtete již také suchotu posledního roku a konečně i tu neblahou návštěvu cholery? (Trvající veselost.)

Dále musím se upřímně vysloviti, že mi téměř není možno udržeti se smíchu, když vzpomenu si na řeč p. poslance Plenera, ve kteréž na počátku velmi dobře pověděl, kterak je dualismus záhubou říše, ale konečně k tomu konkludoval, že jinak to nejde, než že musí se svolati jeden

sněm cisleithanský a druhý sněm transleithanský. V této logice jeho ať se vyzná kdo může — já nemohu.

Vůbec hází se teď mnoho slovem cisleithanský a transleithanský. Já se jen diviti musím, že se ujal takový geografický a historický nesmysl. A hle, tato nově vymyšlená Cisleithanie osvojuje sobě již i vliv na práva státní a na poměry národů mezi sebou. Kterak se to mohlo státi, já aspoň toho naprosto pochopiti nemohu. Výraz ten pochází, myslím, od někdejšího hippofaga doktora Wildnera von Maithstein, kterýž toho výrazu užil poprvé roku 1848, a po něm mnoho lidí, dílem i moudřejších, snad jen z pohodlí jej opakovali. Ale, pánové, já v celé geografii a historii žádné Transleithanie a Cisleithanie neznám, a nevím, jak páni Uhři tak mluviti mohou. Já neslyšel ještě nikdy mluviti o transleithanském králi Matyáši, ovšem však o králi Uherském, a proti němu nestál tehdy také žádný cisleithanský král, alebrž Jiří, král Český.

Když se nám neustále opakuje, že jen následkem toho zastavení říšské rady všecka ta neštěstí na Rakousko přikvačila, jichžto jsme zakusili: ptám se vás, pánové, zdali snad myslíte, že pouhé zastavení to zbořilo také celou naši válečnou moc? Jen nerad toho připomínám, ale k objasnění ceny jistých často opakovaných výčitek to konečně připomenouti musím: však víte, pánové, kterak hrabě Bismarck zacházel se sněmem pruským. I on zastavil ústavu, a hle, přece provedl šťastnou válku (Výborně!), ačkoliv i tam hlas národa utlumen byl tím, že byla zastavena ústava. V čem je teda příčina porážky, v čem pramen vítězství?

Já, pánové, nechci o tom šířiti slov; než to říci musím, že to neustálé opakování o zachování ústavy je věru docela nemístné a neoprávněné, zvláště když se mluví o tomto cisleithanském sněmu v tom smyslu, aby byl postaven na roveň sněmu uherskému a aby rozhodoval otázky statoprávné, potitické, finanční. Vždyť je vám to všem známo, a vy nemůžete nějaké takové nepravdy tvrditi, že podle ústavy tento sněm cisleithanský nebo-li tato užší

říšská rada k žádným takovým aktům práva nemá, a měla-li by jich nabyti, bylo by to patrně možná jen zrušením této ústavy, na kterou se tak neustále odvoláváte. (Výborně! Výborně!)

Již tedy, pánové, přijměte od nás ubezpečení, že my považujeme užší říšskou radu za pouhý instrument ustrojený uměle k potlačování živlu slovanského v Rakousku, a že my na věky věkův do této říšské rady nepřijdeme. (Výborně! dlouho trvající hlučné Výborné!) Je v tom otázka existence naší národní. A radím vám, chcete-li Rakousko zachovati, abyste od bludné naděje té upustili naprosto.

To pravím dále, že v té věci stojíme a státi budeme solidárně se všemi národy slovanskými této říše. Touto užší radou říšskou má se pojistiti panství menšině německé nad většinou její slovanskou. Nuže, pánové, musilo by to věru smutně vypadati v tom Rakousku, aby mělo takových pošetilých správců a státníků, kteří by do opravdy tvrdili, že chtějí vládnouti spůsobem *konstitučním,* a kteří by při tom nicméně chtěli přinutiti většinu obyvatelstva celé říše, aby přijala dobrovolně instituci, která dle jejího přesvědčení jí zrovna na hrdlo sahá. Toho asi se nikdy více nedočkáme.

Když vám všecky důvody naše, všecka práva historická a přirozená neplatí k vyvrácení úmyslu vašeho, tedy konečně vám řekneme: Non possumus. Ale o tom jsem přesvědčen, že tak se věci díti nemohou.

V roce 1848 vyslovil jsem se, k nemalému pohoršení některých poslanců, že Rakousko potud potrvá, pokud slovanští národové jeho tomu chtíti budou. Na tom trvám doposud, ba dokládám, že nebudou-li jednou Slované naši rozhodně Rakouska více chtíti, že ho ani sám Pán Bůh nezachová! (Dobrá!)

Jsem však přesvědčen a doufám posud, že nedopustí toho sama dynastie rakouská, a že rádcové její nikdy nebudou tak pošetilí, aby chtěli pokračovati takovým spůsobem znásilujícím proti patrné slovanské většině celé říše.

Však i oni poznali sami v poslední válce, že existence živlu slovanského není nikterak na újmu bezpečnosti Rakouského mocnářství. Nepřipomínaje ani osvědčenou věrnost živlu toho, vždyť je to známo, že tehda i se strany Pruska bylo dosti zřetelně pověděno, že by se rádi byli hlásili ke království Českému, kdyby tu nebylo tolik Čechů, a že při annexi Čech cizím zde převládajícím živlem slovanským by sobě stížili stav věcí ve vlastní říši své. Myslím, že váhu toho momentu tak dobře jako pruská vláda, též rakouská vláda konečně pochopí: že i tato uzná, že nesmí potlačovati a sobě odcizovati ten živel, který je právě největší silou a zárukou její.

My, pánové, věru, nežádáme žádných privilegií pro sebe, nežádáme jiných institucí, než takové, které mají a mohou sloužiti stejně k obhájení práva všech národů Ale my nemůžeme též trpěti žádných takových, aneb aspoň žádným takovým nedáme svolení svého a podpory své, které by čelily k utlačování národa kteréhokoliv. Pánové, my Slované zajisté nejsme aggressivní, naopak dopřejeme rádi všem pokoje; o tom je svědkem celá historie, že jsme zvláště my Čechové nikdy nevystoupili výbojně, ale vždy jen na obranu svou meč tasili. I nyní žádnému Slovanu nepřichází na mysl, utlačovati německých sousedů svých.

Pánové, dovolte, abych tu k vám promluvil některá upřímná slova. Vy, pánové, kteří jste německé národnosti, zkusili jste v poslední době události, které snad mnohé z vás velmi bolestně dojaly. Posledním mírem byly země, které slouly dříve německými, odtrženy od spolku národů německých. Já uznávám, pánové, že mnohého z vás to bolestně ranilo. Já umím to cítiti v plné míře, umím posouditi a oceniti ztrátu, kterou cítí část národa, když jest odtržena od celku, s kterým krví, mnohými historickými zpomínkami a veškerým vzděláním svým úzce jest spojena. Já, pánové, respektuji pocit ten; ale budiž to zde upřímně vysloveno: Nastala doba, kde našim krajanům německým bude rozhodnouti se, chtějí-li býti na příště německými Rakušany nebo celými Němci, to jest členy velké říše Německé, která,

což nikdo z nás již nezabrání, v krátké době již pod žezlem pruského císařství se utvoří. Pánové, velikou tuto otázku třeba vám seriosně na mysli uvážiti. Jsou tu před vámi dvě cesty. Já myslím, že jsou zajisté mnozí mezi vámi, u kterých láska k této naší bližší vlasti, u kterých též láska k císařství Rakouskému je mocnější, než cit národní, a kteří, když jim již nastala neodvratná nutnost, voliti mezi těma dvěma cestama, rozhodnou se pro poslední — rakouskou.

Avšak i pro dynastii naši bude v této rozhodné době třeba rozhodnouti se o budoucí politice své, a již nyní se ustanoviti na tom, jakým spůsobem chce budoucně národům svým vládnouti.

My všichni cítíme, že Rakousko bude se nyní musiti úplně přestavěti následkem událostí velikých a poměrů nových. Moudrý stavitel v takové příčině ohledá staré stavení, aby poznal, kde jsou přístavky některé snad nepodstatné, kde jsou zdi hlavní a kde jen prozatímné příčky; on vyšetří, zdali některé části budovy nemají základu, neb zdali některé nejsou nyní zbytečné a t. d. On ohledá všecky zdi, kterak jsou pevné, mají-li pevný základ, aby věděl, na které by položil vrch a krov celého stavení. Když mocná rána otřese některým stavením, i ta může býti k dobrému, neboť slouží k tomu, že když otřesením tím omítka opadne, celá struktura starého stavení, jeho klenby, pilířů a spojení se odhalí před zrakem našim; a tu se ukáže, co drží, co nedrží. Tak se stalo i u nás v poslední době; a naše dynastie a vláda byla teď v stavu uvážiti, v jaké míře je spojení našeho státního stavení pevné, které zdi jeho kde se viklají, které sem a tam se kloní, a na které se lze v každé době pro každý případ spolehnouti.

Moudrý stavitel dále musí ohledati historii té mohutné ale složité budovy Rakouska; a tu pozná, kterak vlastně během věků povstalo a vzrůstalo. Prvotně byly v držení dynastie pohromadě jen tak zvané země dědičné; na to přistoupily země vnitrorakouské; pak přišla v moc rodu panovnického svobodnou volbou národa českého koruna Česká a krátce

na to koruna Uherská se zeměmi chorvatskými. Z toho, pánové, všichni vidíme, že Rakousko sestává vlastně z těchto několika živlů podstatných, že z těchto skupení zemí a států prve samostatných povstalo mocnářství Rakouské, že jsou to ty pravé, přirozené základy, na kterých posud nezvratně stojí. Na vládě bude nyní rozhodnouti se, chce-li stavěti na těchto základech dále, nebo nehledíc k nim, na jiných umělých. Já a moji političtí přátelé máme přesvědčení, že jen na těchto základech historických pevná budova postaviti se dá. My máme dále pevné přesvědčení, že jen tímto spůsobem je možno smířiti veliký princip národností s principem historického práva.

Již přítel můj pan Zeithammer napověděl poněkud, kterak my rozumíme povolání říše Rakouské. Mezi kolossem Ruským a mezi kolossem Německým je tu na mapě evropské několik zemí a národů menších, kteří sami o sobě existovati nemohou, a kteří, kdyby byli sami sobě zůstaveni, přitažlivostí větších těles sousedních samostatnosti své snadno by zbaveni býti mohli. Světodějinný úkol Rakouska je spojiti tyto země, které o sobě obstáti nemohou, spojiti tyto malé národy v jeden celek, aby vespolek se hájili a bránili se proti sousedům, aby se podporovali ve vývinu svém vespolek, aby práv svých vzájemně uznávali a jich poctivě šetřili. Pánové, ten jest dle mého přesvědčení světodějinný úkol Rakouska, to je jeho povolání; jen v tom leží jeho životní síla a jeho oprávněnost, jeho budoucnost!

Nemá-li tohoto světodějinného úkolu, pak vůbec nemá žádného, pak nemá, proč by bylo na světě, pak nemá raison d'être. Jestli pak tohoto svého úkolu nepochopí, pak nebude míti v sobě životní síly a vedoucí myšlénky, a pak, pánové, zahyne vnitřní slabotou a starobou.

Pochopí-li jej však v plné míře, pak patrně může sesíliti se, pak přijde opět k staré slávě a moci, držíc se věrně hesla: Všem národům mým stejné právo, všem stejnou lásku! In hoc signo vinces!

Pánové, to jsou názory mé o poměrech a budoucnosti Rakouska. Myslím, že k těmto názorům mým adressa většiny v podstatě přiléhá, že jim v ničem neodporuje; a proto s ochotným srdcem budu hlasovati pro navrženou adressu většiny. (Hlučné bravo!)

Rokování o adresse neskončilo se toho dne, nýbrž pokračovalo se v něm nazejtří 7. prosince ve schůzi dvojí, denní a večerní. Při hlasování schváleny byly první čtyři odstavce jednomyslně; pak byl 126 hlasy proti 91 zamítnut návrh menšiny, aby její osnova adressy vzala se za základ k dalšímu podrobnému rokování; načež ostatek adressy byl přijat dle návrhu většiny.

V desáté schůzi dne 10. prosince byla na denním pořádku zpráva výboru zemského s osnovou zákona o *ukládání mýta* na veřejné silnice neerární. Zpravodajem byl dr. Rieger; úvodní jeho promluva zněla takto (č. Sten. X. 5):

Já, pánové, dovoluji si, jen v krátkosti obrátiti Vaši pozornost k tomu, že oprava zákonů, které se týkají vybírání mýta. okazuje se již ode dávna nutnou potřebou.

Jest totiž třeba uvážiti, že celé zákonodárství o mýtech téměř již od šestačtyřiceti let zůstalo beze změny. Od té doby změnila se měna v Rakousku; pročež to, co dříve vybíráno v konvenční minci, později na rakouskou minci se převedlo. To neučinilo podstatné změny.

Ale tarif na vybírání mýta je skutečně tak nízký, že není v žádném poměru ke stavbě silnic a nákladu, kterýž jejich vydržování vyžaduje. Jesti to známá věc, že všechny věci od té chvíle se náramně zdražily, a že všeliký náklad vystoupil aspoň ještě jednou tak vysoko, jako dříve.

Druhá okolnost uvážení hodná jest ta, že veliká část silnic, a zejména silnic okresních, docela bez mýt trvají, tak že téměř třetí díl naší vlasti má silnice, na kterých se žádná mýta neplatí. Jest to zajisté pozoruhodná věc, že tím spůsobem se ukládají okresním zastupitelstvům veliká břemena v udržování těchto silnic, a jest tuším zapotřebí, aby ti, kteří silnic užívají, přiměřené příspěvky k udržování jich podávali.

Z těchto příčin viděla se již po delší čas potřeba zákon znova upraviti a tarif zvýšiti, jak to je přiměřeno nynějším poměrům a nynější drahotě, a zároveň jiná opatření učiniti, která se srovnávají s nynějšími závody a institucemi veřejnými, poněvadž od té doby vstoupilo do života zastupitelstvo zemské přiměřené nynějším zásadám konstitučním, a vstoupilo do života také zastupitelstvo okresní a výbor okresní, kterým teď v novém zákoně musilo býti dáno jisté právo a jistá kompetence. K těmto všem okolnostem byl brán zřetel v nynějším návrhu zákona.

Připomínám, že návrh jest zdělán na mnoze podle jiného podobného zákona, který již po dvě léta byl vzat v poradu v Dolnorakouském sněmu a dostal již nejvyšší sankci od 17. května 1866; tak že myslím, že v té věci nebude ani se strany vlády proti ustanovením tohoto zemského zákona žádné námitky. Jen ještě jednu věc připomínám, že totiž do tohoto zákona byla přijata také všecka osvobození od mýt, což v zákoně Dolnorakouském naprosto schází. My jsme měli za to, že jest to věcí velmi potřebnou, poněvadž se osvobození tato nalézají roztroušena v rozličných nejvyšších rozhodnutích a ministerialních nařízeních a těm podobných ustanoveních, a že není žádnému soukromému člověku, ba ani žádnému nájemníkovi mýt možno to všecko zevrubně znáti, a že se z toho snadno mohou státi roztržky mezi nájemníky mýt a mezi jednotlivci, kteří po silnicích jezdí. Aby se tedy tomu vyhnulo, uznal zemský výbor za dobré, přijmouti všechna nařízení zde do tohoto zákona, aby znalost jich byla každému přístupnou. Abychom šli nejjistější cestou, obrátili jsme se k zemskému finančnímu ředitelstvu, a to uznalo, že skutečně tento návrh všecka osvobození obsahuje, a jest tedy s ním docela srozuměno.

Poněvadž zákon ten byl již vzat v úplnou poradu u zemského výboru, a poněvadž v podstatě věc sama neodchyluje se od zákona, který byl již sankcionován v Dolních Rakousích, a poněvadž přijal do sebe všechna ustanovení zákona dřívějších dob: myslím, že se nalézá již nyní v takovém stavu,

že slavný sněm napořád ihned v poradu jeho vejíti může. A protož bych si dovolil navrhnouti, aby slavný sněm ráčil zákon ten hned přijmouti v poradu.

Potom opakoval Rieger návrh svůj a důvody jeho krátce po německu. Poslanec Zeithammer srovnával se s míněním, že sněm může hned tuto osnovu zákona vzíti na potaz. Poslanec Steffens však navrhoval, aby ku předchozí poradě o tom zákoně zvolila se zvláštní kommisse. Návrh Steffensův byl podporován od Herbsta, dle něhož s návrhy výboru zemského mělo by se nakládati tak jako s předlohami vládními, i také od místodržitele hr. Rothkircha. Dotčenému důvodu Herbstovu odpíral hr. Lev Thun a po něm též Rieger, háje svůj návrh (n. Sten. X. 7):

Ačkoliv pan poslanec Dr. Herbst prokázal zemskému výboru tu čest, že jej kladl s vládou na stejný stupeň, tedy já přece za ten kompliment děkovati nemohu. Myslím naopak, že zemský výbor má a musí podstatnou váhu přikládati tomu, že jest členem slavné sněmovny, a že by tedy v této příčině byl s to, tlumočiti názory slavné sněmovny věrněji, než to může učiniti vláda. My, kterýmž dostalo se té cti, býti v zemském výboru, žijeme mezi lidem, žijeme zde v zemi, my tedy jsme s to, abychom tu věc v každém směru snad lépe seznali a vyslovili, než to ovšem je možné vládě ve Vídni.

Ostatně nechať slavná sněmovna učiní v té příčině to neb ono usnešení, já nebudu v tom spatřovati ani votum důvěry ani votum nedůvěry pro zemský výbor. Já myslím, že zemský výbor má dosti skromnosti, aby v tom případě, když by z prvu byl přesvědčen, že jeho odborné vědomosti o jistém předmětu k tomu nepostačují, aby o něm vypracoval návrh zákona, ochotně se vzdal té práce, a zajisté navrhl by sám, aby k tomu sestavena byla kommisse znalců. Vybírání mýta a osvobození od mýta není předmětem, kterýž by vyžadoval tak zvláště důkladných, těžko přístupných vědomostí odborných, ano myslím, že vědomosti takové zajisté lze též nalézti ve středu zemského výboru v té míře, aby on sám se mohl uraditi o takovémto zákoně mýtním.

Pakli by však slavná sněmovna přikládala tomu váhu, aby tato předloha zákona přikázána byla kommissi, tedy bych já, co se mne týče, a snad také zemský výbor, jehož jménem jest mi zde mluviti, ničeho proti tomu nenamítal.

Správně poznamenáno bylo to, co řekl p. poslanec Zeithammer. Poslanec prof. Zeithammer dobře podotekl, že se to již v této slavné sněmovně stalo zvykem, odkazovati všecky návrhy a zákony zemského výboru zase kommissi. Bohužel jest tomu tak, a následek toho byl, že zemský výbor v té příčině, musím to říci přímo, pozbyl chuti k práci takové, když se práce jeho pak nepřijímají; pročež se v zemském výboru v poslední době stalo již obyčejem, nepracovati žádných předloh zákonů, nýbrž raději slavné sněmovně jednoduše říci, nechť slavná sněmovna zvolí kommissi, kteráž by si dala tu práci, návrh zákona vypracovati. Přihlédneme-li k tomu, že zemský výbor musí vyříditi tak mnoho záležitostí úředních, že míval v poslední době týdně nejméně jedno, obyčejně dvoje sezení, a když mimo to máme ještě kommisse a jiné záležitosti, tedy bychom nemohli dostáti těmto ostatním svým povinnostem, kdybychom se ve mnohých sezeních zabývati chtěli poradami o návrzích zákonů. Ale když již z předu víme, že naše práce je marná, že předloha, o níž jsme snad v desíti sezeních svědomitě rokovali, přece zas se odkáže kommissi, že tedy deset našich sezení bylo takřka nazmar: tedy nebude s podivením, nebudeme-li v budoucnosti raději žádných předloh pracovati. Tolik chtěl jsem podotknouti všeobecně.

Co se týče principu, na nějž upozorňuje pan poslanec Steffens, že vláda již ustoupila od systemu osobního osvobozování od mýta, aneb že od něho odstupuje, tedy jsme my v tomto zákoně nemohli ničeho jiného učiniti, než říci, že podmínky osvobození určené zákonodárstvím říšským mají míti a podržeti příště platnost také u silnic zemských. Budou-li jisté podmínky osvobození zrušeny zákonodárstvím říšským. tedy dle toho paragrafu nebudou též míti více platnosti na českých silnicích okresních a zemských, leč by zem-

ský sněm o tom zvláště se usnesl pro české silnice zemské a okresní. Zde však praví paragraf ten výslovně, že podmínky osvobození od mýta, které buď již platny jsou, aneb které by budoucně byly prohlášeny zákonodárstvím říšským, mají míti a podržeti platnost také u silnic českých. Zdá se mi, že je tím dostatečně vyvráceno to, co přednesl pan poslanec Steffens; neboť ustoupí-li vláda od principu osobního osvobození, tedy to také v Čechách nebude více platiti.

Co pak se týče námitek jeho Excellence pana vládního zástupce, tedy musím říci: není mi známo, že by vláda chystala se k námitkám proti některým kusům. Připomínám jen, že předmět tento byl již dříve předložen zemskému úřadu finančnímu, v jehož obor předmět ten podstatně náleží, a že tento ve příčině té nečinil námitek, vyjímaje námitky, o kterých se tu mluvilo. Zemský výbor pokládal to za svou povinnost, sděliti se slavnou vládou své návrhy a žádati s předu o námitky, jestliže by jich vláda činiti chtěla. Záleží-li tedy slavné vládě zvláště na tom, činiti dalších námitek, budiž tomu tak; ale myslil bych, že by ty námitky mohly také ještě nyní býti přednešeny zde ve slavné sněmovně, aby se k nim hledělo. Ostatně nemyslím, že námitky ty budou velice důležité a rozsáhlé.

Po té byl návrh Steffensův většinou zamítnut, a rozhodnuto, že sněm hned bude rokovati o předložené osnově zákona, vypracované dr. Riegrem. Povšechné debaty nebylo. Podrobné rokování, kteréž vyplnilo schůzi tuto a ještě následující schůze 11., 12. a 16., neposkytovalo stránek, které by měly trvalou a obecnou zajímavost.

Adressa, kterou sněm český dne 7. prosince uzavřel, byla dne 15. prosince odevzdána císaři skrze sněmovní deputaci, ve kteréž nacházeli se zemský maršálek hr. Nostic, jeho náměstek dr. Bělský, kníže Max Fürstenberg, hr. Lev Thun, hr. Clam-Martinic, Rieger, Brauner a Zeithammer. V promluvách při odevzdání adressy vyměněných nebylo té určité rázovitosti, která se spatřovala v adresse, a nedávaly ony tušiti politického obratu, jenž se připravoval. Maršálek a jeho náměstek při slyšení u císaře opakovali obsah adressy stručně a slovy všeobecnými; ku

politické části odpověděl císař takto: „Smýšlení, jemuž sněm tak živý výraz propůjčil, podává Mi opětně důkaz, s jakou důvěrou lze Mi spoléhati na účinnou podporu Mého království Českého při onom díle, jež jsem k vespolnému srozumění počal. Projevte zemi Moje díky a ubezpečte ji, že podporování blahobytu, vnitřní uspokojení veškerých Mých národů jest cíl Mé panovnické péče, a že dosažení tohoto cíle jest nejkrásnější odměnou Mých snah panovnických.“ Zpráva o tomto pořízení deputace čtena byla ve XIII. sněmovní schůzi dne 17. prosince.

V patnácté schůzi dne 19. prosince většina sněmovní uzavřela prositi císaře, aby vláda podala předlohu o žádoucích změnách řádu volení do sněmu ještě před uplynutím první šestileté doby, na kterou byl sněm zvolen, anebo aspoň hned, jakmile se sejde sněm nově zvolený. — Též usnešena byla (20. prosince) změna v §. 54. řádu volicího, aby tento řád volicí také ve druhé sněmovní (šestileté) době mohl býti měněn pouhou nadpolovičnou většinou hlasů. — Vláda na onen čas (19. pros.) také podala předlohu o změně řádu volení do sněmu, ale tato změna nezáležela v ničem jiném, než aby ve dvou paragrafích (13. a 15.) odvolání na řád volení v obcích z roku 1849 bylo nahrazeno odvoláním na řád volení v obcích z roku 1864

Sněm tento ukončil se dne 21. prosince 1866.

Sněm únorový roku 1867.

V době uplynulé mezi tímto a předešlým sněmem staly se největší přípravné kroky k tomu, aby mocnářství Rakouské bylo zbaveno společné zákonodárné moci a správy i v oborech, ve kterých jest největší potřeba jednotnosti, i aby se rozdělilo ve dva státy, z nichž v jednom připadla by vláda Maďarům, ve druhém pak měli ji podržeti Němci. Toho převratu přáli si Maďaři, s ním Němci byli hotovi se spokojiti, a lehkomyslným náčelným působcem všeho byl ministr Beust.

Podle císařského manifestu, daného 20. září 1865, na čem sněmové koruny Uherské usnesli by se v záležitostech narovnacích, to mělo se předložiti zákonným zástupcům ostatních království a zemí, aby o tom vydali rovně závažný hlas svůj. Strana federalistická těmito zákonnými zástupci rozuměla sněmy zemské, a vláda Belcrediova tento výklad manifestu potvrzovala. Ku konci roku 1866 však táž vláda ustanovila se na tom, že těmi zákonnými zástupci všech zemí mimouherských vespolek musí se rozuměti ne sněmové těchto zemí, nýbrž oproti sněmu uherskému sbor téhož složení jako užší rada říšská. Podle ústavy únorové jenom *plná rada říšská* byla oprávněna *měniti ústavu říšskou*; užší rada říšská nebyla k tomu ústavou nikterak oprávněna; pročež podle nového úmyslu vlády měla ona v této své ústavodárné působnosti nazývati se *mimořádnou radou říšskou*, a obdržela moc k té působnosti novou částečnou oktrojírkou kteráž obsažena byla v císařském patentě daném dne 2. ledna 1867. Tím patentem rozpouštěli se všichni sněmové zemí mimouherských, a nařizovaly se volby do nových sněmů, kteréž sejíti se měly dne 11. února k tomu jedinému účelu, aby vykonaly volby do *mimořádné rady říšské*, svolávané ke dni 25. února; činnost její měla se vztahovati jenom k ústavní otázce, při níž patent rozeznával dvojí stránku: mimořádná rada říšská měla jednak spolupůsobiti při narovnání uherském, jednak měly v ní vyřízení svého dojíti „rozličné právní náhledy a nároky království a zemí, které nenáležejí ku koruně Uherské“.

Tento politický plán nelíbil se v celku žádné straně: federalistům ne, poněvadž ti drželi se toho stanoviska, že hlavní moc spočívati má ve sněmích; starým maďarským a novým německým dualistům také ne, ponévadž patent v tehdejší volební konstellaci

udržoval možnost, aby ústava zemí mimouherských proměnila se ve směru federalistickém; okázale však brojili Maďaři a Němci jenom proti tomu, že svolaná rada říšská má názvem i povahou býti mimořádná; nelíbilo se jim poctivé přiznání v tom názvu ležící, že to jest nová oktrojírka; chtělit, aby prostě *užší* rada říšská provozovala za země mimouherské moc *ústavodárnou*, vyhraženou v ústavě únorové pouze *širší* radě říšské, ale aby o tom protiústavném jednání mluvilo se tak, jakoby se srovnávalo s ústavou, t. j. požadovali neústavně prolomiti ústavu a nazývati to ústavověrností. Žádost jejich se brzy vyplnila.

Volby do sněmu českého skončily se na počátku února pro nás Čechy šťastně; v obou velkostatkářských sborech volicích, na kterých záleželo nejvíce, zvítězila strana federalistická úplně, tak že měla pak na sněmu celkem 164 hlasy mezi 241 sněmovníky.

Avšak výsledek tento daleko byl převážen opačnými změnami, jež se dály ve Vídni. Dne 21. ledna 1867 hrabě Larisch odstoupil z ministeria financí, a nástupcem jeho stal se Becke; po něm odešel dne 7. února náčelník vlády hrabě Richard Belcredi, a předsedou ministerstva jmenován baron Beust, ministr zahraničných záležitostí, od Uhrův již získaný. O deset dní později zřízeno samostatné ministerstvo uherské.

Sněm český zahájen byl o týden později, než jak prvotně bylo ustanoveno, totiž dne 18. února 1867. Předsednictvo sněmovní bylo od císaře jmenováno totéž, které bylo za předcházejícího zasedání, totiž hrabě Albert Nostic byl opět nejvyšším maršálkem zemským, a Pražský purkmistr dr. Václav Bělský náměstkem maršálkovým. Místodržitelem zůstával hrabě Karel Rothkirch-Panthen.

Při zahájení bylo sněmu předloženo *sdělení vládní*, datované 4. února, na kterémž však již nebyl podepsán Belcredi, nýbrž na prvním místě Beust. Vykládaly se v něm důvody, které vedly k císařskému rozhodnutí a nařízení ze dne 4. února, totiž k tomu, „aby upustilo se od svolávání mimořádné rady říšské, aby sešla se *ústavní rada říšská* ve Vídni na den 18. března t. r., i aby předložily se jí ku přijetí ty změny v ústavě, kteréž se jeví nutnými ohledně vyrovnání s Uhry“; vláda vyzývala sněm, aby přikročil „ihned k volbě členů do ústavní rady říšské“. O jiných úkolech sněmu nebo rady říšské nedála se zmínka.

Když se byl sněm ustavil, usnešeno ve třetí schůzi dne 21. února, odevzdati dotčené vládní sdělení 15členné kommissi ku předchozí poradě; do této kommisse zvoleni jsou kurií velkostatkářskou kníže Karel ze Schwarzenberga, hr. Jindřich Clam-Martinic, hr. Lev Thun, kn. Jiří z Lobkovic, hr. Bedřich Thun;

kurií městskou hrabě Hartig, Plener, Herbst, Klier, Wolfrum; kurií venkovskou Brauner, Rieger, Skrejšovský, Sladkovský, Zeithammer.

Desetičlenná většina kommisse, jejímž zpravodajem byl hr. Lev Thun, navrhla potom *podati císaři adressu*, ve které by sněm „vyslovil i ochotu svou, obeslati shromáždění poslanců pozvaných království a zemí ke společné poradě o nerozřešených záležitostech ústavních, jakož i *podmínky*, pod kterými má za možné, aby předsevzal volbu svých poslanců, a v níž by zároveň vznesl k Jeho Veličenstvu prosbu, aby mu bylo dovoleno vykonati volbu svou pod těmito podmínkami“. Navržená adressa, stojíc důsledně na stanovisku dřívějších adress sněmovních, důtklivě projevovala trapné obávání, „že drahocenná císařská přípověď, obsažená“ v manifestě z 20. září 1865, „nyní naprosto zmařena býti se vidí“, a dokazovala úplnou neústavnost a nebezpečnost svolávané říšské rady, která chce se nazývati *ústavní*; výminky pak, pod kterými sněm chtěl by ji obeslati, vyjádřeny byly těmito slovy: „Protož osvědčuje věrně poslušný sněm ochotnost svou, uposlechnouti vyzvání, aby účastnil se v takové poradě společné, pokud tím jen právo veřejné v žádné stránce své v nebezpečí dáno nebude; v poradách takového shromáždění, při kterém není se obávati, že by známé protivy a odpory majorisováním ještě se zostřily a vyrovnací působení koruny zouženo bylo; shromáždění, ve kterémž hlasové království a zemí co takoví slyšeti se dáti mohou, aby Vašemu Veličenstvu též co takoví vešli ve známost; konečně shromáždění, které dá království našemu záruku, že jakož ve sněmovní adresse dne 8. prosince minulého léta vysloveno bylo, ‚bez přičinění jeho sněmu nic se nestane a státi nemůže, co by zjinačilo starodávné statoprávní postavení království Českého a jeho poměry ke trůnu a k říši‘“.

Herbst jakožto zpravodaj pětičlenné menšiny kommisse navrhoval, aby se prostě přikročilo k volbě členů do poslanecké sněmovny rady říšské dle požadavku vládního.

Tyto kommissní zprávy přednesly se v 5. sněmovní schůzi dne 25. února, čímž zahájeno rokování o adresse. S české strany byl na prvním místě přihlášen ke slovu dr. Brauner, ale postoupil je dru. Riegrovi, jenž v kommissi byl místopředsedou; tento promluvil takto (č. Sten. V. 10—14):

Pánové! I já bych milerád odstoupil od slova, avšak zdá se mně, že jest potřebí zmíniti se ve slavném sněmě o některých věcech, které pokládám za důležité k vylíčení naší ústavnosti.

Pánové! My stojíme před veledůležitým obratem věcí v našem životě národním a státním. Až posud bylo království České samostatným členem říše Rakouské, té říše, která spůsobem zajisté případným nazvána byla státem státův a trůnem trůnův, té říše, kterou až do roku 1848 i vláda sama nejinak jmenovala, než státy rakouskými. V této říši, pravím, bylo království České osobností samostatnou, mající zvláštní státní práva svá. Nyní pak má se věc ta změniti podstatně: císařství Rakouské má býti roztrženo na dva státy, a do jednoho z nich má býti vtěleno království České, a má tak býti zbaveno své samostatné osobnosti právní; má povstati v císařství Rakouském nová říše, nový stát, o kterémž posud nikdo neví na jisto, jak se nazývati má. Někteří jej nazývají Neuherské Země, což jest pouhá negace; jiní jej nazývají Západní Polovicí Říše, což jest statistická lež; a ještě jiní nazývají jej Cislajthanií, což je geografický nesmysl. (Výborně! Výborně! ve středu a na pravo.) Pánové, do takové říše vstoupiti, odříci se všeho toho, co jsme po otcích svých zdědili a čeho si vysoce vážíme, k tomu my z dobré vůle nikdy přistoupiti nemůžeme. (Výborně! v pravo.) Zdá se nám, jako kdyby k nám přistoupil nějaký alchymista a řekl: Ejhle, můj zázračný tyglík: vložte do něho svou korunu, své skvosty rodinné, své památky a drahé ostatky po předcích; já vám to vše svařím v jeden celek a uvařím vám kámen moudrosti. (Výborně! v centrum a na pravo.) Pánové, do takových experimentů pouštěti se neradno; a jakož mnohé rodiny podobnými experimenty přišly na mizinu, když takovým zázračným raditelům uvěřily, mohlo by se státi i nám. (Výborně! ve středu a v pravo.)

Pánové, království České stojí se slavnou dynastií rakouskou v poměru právním, v poměru smlouvy obapolně platné. Dne 24. října 1526 zvolen jest arcikníže Rakouský Ferdinand za krále Českého. Prve než volbu tuto přijal, musil vystaviti sněmu českému revers, ve kterém praví, že stavové čeští ne z povinnosti nějaké, ale podle práv a svobod volebních tohoto království, z dobré vůle pánů, rytířů

a měst a veškeré obce království Českého jej na trůn český povolali. Dále vyslal sněm český tehdáž k arciknížeti Ferdinandovi deputaci slavnou, která mu předložila 21 punktů, které měl podepsati a přijmouti slavně prve, než do království Českého co král nově zvolený vstoupiti mohl. Ferdinand tyto punkty vesměs přijal a slíbil všechna tato práva a svobody království Českého zachovávati věrně, a slíbil je zachovávati za sebe a za veškeré potomky své; a tento slib královský, na jehož základě slavná rodina rakouská vládne v této zemi, spečetil dvojí přísahou. — Pánové! Ptám se vás, není-li tu patrný poměr práva, není-li tu oprávněný na jedné straně, a povinovaný na straně druhé? Jest tu: Do, ut des, facio, ut facias!

My, pánové, nejednou o těchto věcech zde ve slavném sněmě promluvili, ale zvláště s protější strany o státním právě království Českého nezřídka spůsobem velmi lehkovážným bývalo mluveno. Já myslím, pánové, že v tom ohledu jest třeba rozeznávati státní práva království Českého a koruny České, a právo ústavní uvnitř země, právo, kteréž platí mezi národem a panovníkem vzhledem k zákonodárství. Já přiznávám, že právo ústavní, právo zákonodárné, které platívalo ve starodávném království Českém, již na krvavém sněmě bylo zatemněno, ačkoli formálně zůstalo v plné platnosti; konečně zrušeno jest však namnoze obnoveným zřízením zemským — zdali platným spůsobem čili nic, o tom, pánové, zde rozhodovati nechci. Já mám za to, že spůsobem nepravým; že jakož jsme v poslední době neuznávali, že by Uhrové byli ztratili své právo povstáním, které v té zemi se stalo, taktéž platí ohledně nás: předkové naši práva svého pozbyti nemohli, zvláště pak ne ti, kteří se vzpoury nedopustili. Však i sám císař Ferdinand uznával v obnoveném zřízení zemském, že mnozí stavové, a zejména katoličtí, věrně k němu stáli. Nicméně chtěl jaksi právo svoje ke zrušení ústavy ohraditi a sobě jaksi získati a odůvodniti nebývalé právo, jakoby směl starou ústavu rušiti aspoň tím, že se odvolával k tomu, že království, jak se tehdáž říkalo, „rebelirovalo in forma universitatis“, totiž jako veškeré království.

Avšak, pánové, s oné strany jedna věc nebyla zajisté ani od Vás nikdy popírána a nemůže býti popírána: Jest to právo všech práv, právo konstituční, kteréž náleželo vezdy sněmu českému, totiž právo povolovati daně pro veškeré potřeby zemské i *říšské.* Před tím zajisté nikdy Čechové a království České neplatili daně pro potřeby celé říše jinak, než když byly od stavův českých na sněmě povoleny. Na toto právo všickni králové naši s nepatrnými výminkami složili přísahu svou, a toto právo držel sněm český nepopíratelně v plné míře až do roku 1848 a vykonával je skutkem.

Pánové! Nyní jedná se o to, aby sněm český důležité toto právo své postoupil jinému tělesu, jinému sboru. My před tím nejednou vyslovili jsme se, že jsme ochotni právo to postoupiti celé říši Rakouské, poněvadž myslíme, že moc a jednota celé říše tím posilní se. Že bychom však se *uvolili,* dobrovolně toto právo, kteréž od starodávna příslušelo jediné tomuto sněmu, postoupiti nově vynalezené a posud nebývalé, ba neslýchané Cisleithanii, toho nikdy nebylo a nebude! (Hlučné Výborně!)

Avšak aby nám toto právo mocí vzato býti mělo, toho se věru do našeho dědičného krále nenadějeme; neboť myslím, že nebylo-li to právo vzato Uhrům, kteří učinili revoluci, a jestliže konečně se zřekla i sama dynastie a vláda takového mínění, jakoby národ některý byl pozbyl tohoto přirozeného a zděděného práva svého povstáním: jakým spůsobem mohlo by se království Českému vzíti právo, kteréž přece neudělalo žádné povstání a o kterémž Jeho Veličenstvo císař a král sám se vyslovil, že v poslední době, v poslední trudné době, kde nám bylo podstoupiti tolik trpkých zkoušek a kde se k nám svůdní hlasové ozvali, že v době této jsme věrně stáli při říši a dynastii Rakouské?! (Výborně!) Měli bychom proto pozbaveni býti svého práva? (Výborně!) Jaký by to byl spůsob, aby jenom tomu nečinilo se po jeho právu, který se věrně zachoval?! (Výborně!)

Pánové, já pravím, že jest třeba dělati rozdíl mezi státním právem a mezi právem ústavním. Jakkoliv by *ústavní*

právo ve vlasti naší obnoveným zřízením Ferdinanda II. bylo bývalo zouženo, však státní právo koruny České co *takové* nebylo tehda zrušeno, anobrž obnoveným zřízením a všemi přísahami potomních králů Českých bylo opět a opět potvrzeno. Neboť ve všech přísahách královských připomíná se zlatá bulla a všechna privilegia království Českého a koruny České v jejím poměru k říši Německé a o jejím poměru k zemím jemu přivtěleným; a to samé obnovené zřízení zemské nemluvilo jinak než o království Českém nebo o koruně České a o zemích jí přivtělených. Toto, pánové, jest obsah státního práva, na které ještě za našeho věku císař a král náš Ferdinand posud u prostřed nás žijící přísahal; a následovník jeho nemohl nabyti jiného práva, než toho, které předchůdce jemu postoupil a postoupiti mohl.

Pánové! Připomínám ještě jeden důležitý skutek v životě státním. Jest to pragmatická sankce. Tato pragmatická sankce vydána byla ovšem z vlastní moci císařské, avšak odevzdána všem sněmům, aspoň čelnějším k přijetí, a zejména stalo se tak, že předložena byla k přijetí a schválení sněmu českému, 12. října 1720. Sněm český vzal pragmatickou sankci v úvahu, přijal ji dne 16. října 1720 a vydal o tom zvláštní akceptační aktu, kteráž byla vložena do desk zemských, podobně jakož tento skutek byl vložen do závěrku sněmu téhož roku 1720. Následkem toho osvědčil císař sněmu českému své poděkování zvláštním reskriptem ze dne 3. března 1721. Pánové, tehdáž ještě stavové a sněmové čeští rozmlouvali se samým králem svým přímo, s panem Beustem ale se nemluví. (Výborně! v centrum.) Všecka tato akta vzhledem k přijetí pragmatické sankce pojata jsou do protokolu ode dne 27. března 1721 a vložena do desk zemských.

Pánové, při této příležitosti dovolím si připomenouti věc, která snad ne každému v tomto sněmu bude známa, že pragmatická sankce byla přijata též 21. července 1721 od stavů krajiny Chebské, tedy o rok později, a sice zvláštním spůsobem, ve kterém tato krajina si vyhradila, že ja-

kožto krajina k říši Německé přináležející a toliko pro zástavu koruně České postoupená, přijímá tuto aktu toliko takovým spůsobem, aby tím poměr její k říši Německé žádné změny neutrpěl. To služiž na poučenou pánům těm, kteří mají za to, že koruna Česká celá byla v podobném ba stejném svazku k říši Německé. (Výborně! v centrum.) Však o tom později. Však i sám velký Fridrich, když dobýval Slezska, zvláštním spůsobem dosti zřetelně se vyslovil; a když vzal possessi knížetství Slezského, výslovně prohlásil, že uvazuje se v držení této země ne co nějaké země říše Německé, nýbrž co samostatné země, někdy ku koruně České patřivší. Teda i král Fridrich Veliký dobře věděl o poměru koruny České k říši Německé.

Avšak, pánové, to je jenom exkurse, kterou jsem si zde dovolil; ale připomenul jsem pragmatickou sankci z té příčiny, poněvadž vidno, že i přijetí pragmatické sankce stanoví ve spůsobě své poměr dvoustranný, a že stavové též pragmatickou sankci přijali v úplném znění jejím, že přijetí toho se uznávala potřeba, a dokládám, že přiznávajíce úplnou dědičnost trůnu, k tomu vyslovili jakési ohrazení, kteréž má nesmírnou důležitost svou. Praví se tam totiž: „Zavazujeme se, že i my i potomci naši již často jmenovaný řád o posloupnosti, od Je! o Veličenstva vydaný, ve všech jeho kusech nejen držeti a zachovávati, ale i statkem a hrdlem, jako naše věrnost a povinnost žádá, každého času hájiti chceme, poněvadž se nejponíženěji *důvěřujeme a naději toho máme*, že nás nejponíženější stavy a obyvatele tohoto království nejen při zmíněné zlaté bulle a majestátu, které za základní zákony země platí, ale i *při všech privilegiích* od nejmilostivějšího císaře Ferdinanda a potomků jeho stvrzených, jakož i při našich starodávných řádech a zvycích *zachovati ráčí.*“ — Pánové, z toho vidíte, že při vší zdvořilosti a poslušnosti této formy, ve které stavové čeští pragmatickou sankci přijali, k tomu i výminky svoje přivěsili.

Ovšem, pánové, tato osobnost království Českého a koruny České byla vždy i od cizích mocností uznávána. Ne-

mohu zde na to mnoho dokladů přiváděti, ale o jedné věci chci se přece zmíniti, poněvadž jest velmi zajímavá. Když se jednalo v Assemblée Nationale, ve francouzském sněmu, o vypovězení války říši Rakouské, která ještě tehda tak se nejmenovala, učinil zpravodatel Pastorel následující návrh: „L'Assemblée Nationale decrète, qu' il y a lieu à déclarer la guerre au roi de Bohême et de Hongrie." Tato věc byla přednešena králi Ludvíkovi, a později uzavřela Assemblée Nationale konečně takto: „L' Assemblée Nationale decrète, sur la proposition formelle du roi et après avoir decrété l' urgence, la guerre contre le roi de Hongrie et de Bohême." Pánové! Z toho jediného příkladu vidíte, že ovšem i Francouzi a jiní národové o stejném právu království Českého a koruny České s Uherskou věděli, a že i oni tehdáž korunu Českou pokládali jako za zvláštní stát ve spolku říše Rakouské. za zvláštní stát, spojený s druhými jenom dynastií.

V těchto poměrech statoprávních se nezměnilo od té doby nic podstatného; neboť císař František, když prohlásil říši Rakouskou za císařství roku 1804, učinil to s tím zvláštním dokladem, že „se tím ničeho nemění ve právech jednotlivých našich státův"; pravím státův, der einzelnen Staaten; mluví o tom tedy v počtu množném.

Pánové! V tomto stavu věcí a státního práva země naší došli jsme roku osmačtyřicátého. Tu nastala doba velkých převratův a změn neustálých: nejprve císař a král náš vydal nám patent od 8. dubna roku 1848, ve kterém netoliko státní právo této země a koruny České bylo přiznáno, ale království Českému také odpovědná vláda přislíbena (hlasy: Tak jest!), zvláštní zemské ministerstvo odpovědné; a, pánové, toto nejvyšší rozhodnutí J. Vel. císaře Ferdinanda, ze svobodné vůle vyšlé, posud nikdy nebylo zrušeno a má posud moc práva. (Výborně!) Dne 25. dubna 1848 vydána jest oktrojovaná ústava pro říši Rakouskou; avšak ta, jak známo, neměla dlouhého trvání: 16. máje již byla zrušena, a proklamací od 1. června svolán byl ústavodárný sněm do Vídně. Dne 2. prosince 1848 nastoupil císař František Josef na trůn svůj a

vyzval ústavodárný sněm, tehdáž v Kroměříži rokující, aby práci svou a dílo své v krátce dokončil. Avšak nedlouho na to byl tento ústavodárný sněm, když byl právě práce své dokonal, rozpuštěn, a byla vydána oktrojovaná ústava pro celou říši od 4. března 1849. Avšak i ta ubohá neměla dlouhého trvání; a ústava zemská, kteráž na to krátce vyšla, rovněž jako tato ústava oktrojovaná, byla později zrušena, a vydány jsou pak tak řečené „vedoucí články neb zásady“ (leitende Grundsätze). Avšak i ty neměly dlouhého trvání.

Po válce vlaské uznáno zapotřebí svolati tak řečenou rozmnoženou říšskou radu, a následkem toho vydán nejvyšší diplom; po diplomu následovaly známé statuty Goluchovského, které ve velmi krátké době vzaly za své. Ale i diplom, ačkoli za nezměnitelný prohlášený, bohužel musil utrpěti podstatných změn patenty vydanými v únoru 1861. Avšak i tyto neměly dlouhého trvání, byly též sistirovány v září 1865, a uzavřeno, že se má státi vyjednávání s Uhry, a resultat tohoto vyjednávání že má býti předložen *sněmům ostatním k podání hlasů rovně vážných.* Konečně ani toto právo se sněmům nezachovalo, nýbrž věci zase se změnily, a vydán patent, kterým uzavřeno a ustanoveno, že resultat vyjednávání s Uhry a tedy upravení celé této statoprávní otázky má býti předloženo *mimořádné radě říšské.* K této *mimořádné* radě říšské byli jsme svoláni. Pánové! Byli jsme svoláni k *tomu* konci, abychom do takovéto mimořádné rady říšské volili poslance; avšak když jsme se sešli, oznámeno nám opět, že to nebude tak zvaná *mimořádná* rada říšská, ale že prý to bude tak řečená *ústavní rada říšská*; teda ústavní, ale taková, o kteréž žádná zdravá logika tvrditi nemůže, že by se v ústavě únorové zakládala.

Pánové! jest to skutečně žalostná situace, když pohledneme, abych tak řekl, na toto bojiště, na kterém leží tolik mrtvol všelikých ústav zkoušených, místo, na kterém pohřbeno tolik nadějí a práv našeho národa! (Výborně!) Jako v nějakém kaleidoskopu obrací se tu právo proměnlivě v pravo i v levo. (Výborně!) Táži se vás, pánové, kam takovým spů-

sobem a po takových cestách konečně dojdeme? Jesti to skutečně žalostné; nám pak v takovém stavu věcí nezbývá nic jiného, než držeti se toho, co nám po otcích zbylo a co jsme po nich zdědili (Výborně!), totiž státního práva českého. (Výborně!) A jestliže toho se spustíme, spustíme se do onoho vlnobití, do moře bezedného, pustíme se na moře bez vesel a právně utoneme. My pak, pánové, utonouti nechceme! (Silný hlas s české strany na levici: Nechceme! Nepokoj.) My máme povinnost a právo, abychom se drželi pevně toho, co jsme zdědili po otcích svých.

Pánové! Státní právo koruny České jest půda pevná, jest skutek nepopíratelný, jest resultat mnohověké, ba tisícileté činnosti našeho národa. Ono je resultatem velikých bojů, často slavných a vítězných, často i nešťastných, ale vždy čestných, které podnikal národ náš k uhájení své individuality a své osobnosti politické. Tuto osobnost politickou, tuto individualitu zachovali jsme až do této doby, a bylo by to zradou na našich otcích, kdybychom od ní z dobré vůle pustiti chtěli (Výborně! v pravo a ve středu), a vydati se chtěli v něco docela nejistého, nestálého. (Výborně! v pravo a ve středu.) Pánové, věci tyto, míním totiž, toto státní právo a tato politická osobnost království Českého jsou nám cenné, ba nade všecko drahé. Pánové, my chceme upřímně, chceme, aby v každém ohledu a beze všech úskoků plná rovnoprávnost v naší vlasti byla provedena, rovnoprávnost obou národností v zemi té osedlých; ale toho, pánové, si zapříti nemůžeme a nedáme, že to, co po tolik věků v historii české bylo vykonáno, jest hlavně zásluhou českého národa a že sláva této země jest naše sláva! (Výborně! v pravo a ve středu.) Pánové, když tak věci stojí, nemějte nám za zlé, že s celým srdcem visíme na těch nemnohých drahých ostatcích velké minulosti, které jsme zdědili po otcích svých.

Pánové! V životě jak jednotlivců tak i celých národů neposledním činitelem jest cit a srdce lidské. Jen ze srdce lidského vycházejí velicí skutkové a hrdinské činy. Jsou věci, které se žádným počtem, žádnou váhou měřiti nedají, aniž

rozumem chladným vyměřiti; neb i srdce má své právo a jest velikým faktorem v životě a v dějinách národů i států. Byl by to chatrný státník, který by to uznati nechtěl a který by se srdcem celého národa lehkovážně do boje se pustiti chtěl! (Výborně! Bravo! v pravo.)

My, pánové, zajisté nechceme žádným spůsobem majorisovati ani německé krajany své ani koho jiného; ale také my nechceme se dáti majorisovati. My žádáme úmluvu svobodnou, kteráž nepraejudikuje ani jednomu ani druhému, ale která právo každého jednotlivce zachovává a chrání. Pánové, na sněm takový, jaký se nám navrhuje, dobrovolně přistoupiti my nikdy nemůžeme. Takový sněm mohl by rozhodovati o právech našich, mohl by většinou jiných smazati, co nám po otcích našich bylo odkázáno a co zachovávati máme právo i povinnost. Takový sněm byl by veliké a vždy rostoucí nebezpečenství netoliko pro politickou individualnost naši, ale i pro národnost naši. My milerádi chceme postoupiti zastupitelstvu celé říše, cokoli je potřebné k jednotě a moci její; ale čeho k tomu potřebí není, toho žádáme, to vyhrazujeme pro sebe. Neboť víme a rozumíme tomu, že takový sněm, když by, jak to již bývá, kompetenci svou neustále rozšiřoval, učinil by sněm český pouhým stínem, ba tento musil by konečně zmizeti a s ním i národ český co politický činitel ze řady živoucích; a my, kterým na tom záleží, aby náš jazyk národní byl ochráněn, aby nebyl pouze jazykem sluhův, ale také aspoň v zemi rodné jazykem pánův a zákonodárcův (Výborně!), k takovému zřízení věcí s dobrou vůlí a s dobrým svědomím svoliti nemůžeme.

My, pánové, také máme za to, že jenom ústavy, posvěcené dlouhými věky, požívají dostatečné pevnosti a vážnosti národův. I mnohý jinak frivolní člověk vstupuje jen s jakousi pokorou a skroušeností do starých zřícenin bezcenných, neboť uvažuje, že mnohé věky a mnohé události velké, které v nich se staly, je posvětily; takový jest jednou člověk, že k tomu, co posvěceno mnohými věky a je starou památkou lidskou, vždy úctu chová. Ani dobrý vládce, ani panov-

ník dobrý a moudrý nesedí pevně na svém trůně, nebyl-li zasvěcen starými právy a dějinami národa.

Pánové! Legitimita dynastií a legitimita národův mají kořeny společné, kořeny vespolek srostlé; a chcete-li vyrvati z půdy legitimitu národův, pak ani legitimita dynastií vám pevně státi nebude. (Výborně!) Také smlouvy jen potud platí a rozhodnou mají váhu, pokud jich obě strany stejně uznávají.

Pánové! My jsme ochotni z celé duše učiniti všecko, co jest možno, abychom zachovali věrnost dynastii jakož i jednotu a moc říše Rakouské. Nejednou vyslovili jsme to, že zachování její i pro národ náš je potřebné; my chceme ji zachovati a i oběti pro ni přinésti; avšak musí se to státi spůsobem takovým, abychom se nemusili odříci svého práva, abychom existenci svou národní a politickou nemusili vydati v šanc pro všecku budoucnost.

My milerádi přijdeme do nějaké rady poradné, která by nepraejudikovala našemu právu; ale do takové rady, kteráž by nás mohla odsouditi a našeho práva, i království České zbaviti samostatného, státního postavení jeho: do takové rady říšské vstoupiti nemůžeme. (Výborně!)

Pánové! To jsou naše právní názory o této věci. My máme tu pevnou důvěru v legitimního krále našeho, že vyslovíme-li před ním poctivě toto upřímné a pevné přesvědčení své, že jemu pozornosti a úvahy potřebné a zasloužené neodepře. Pánové! Když osvědčení vlastenci, když synové předních rodin této země, jichž předkové po kolik století pro trvání této říše věnovali statky své i životy své, když spolu se syny lidu takovým spůsobem promluví ke svému dědičnému králi: pak doufáme všickni, že hlas ten míti bude větší váhu, nežli hlas služebníka najatého a z ciziny povolaného (Výborně!), a že nikdo nebude pochybovati, že my zajisté upřímně smýšlíme i s dynastií i s monarchií.

To všecko, pánové, mělo býti vysloveno v adresse naší; já pak mám za to, že ne všecko to vysloveno tam a ne takovým spůsobem, jak jsem to právě učinil já; ale cit právní,

kterýmž byla tato adressa diktována, srovnává se docela s mým právním názorem a s přesvědčením mým o této věci. A protož hlasuji za tuto adressu, poněvadž jest výrazem, ač jen skromným toho, co každý Čech, kterémuž právo není jalovým slovem, vysloviti má právo i povinnost. (Dlouho trvající pochvala ve středu a na pravici.)

Proti adresse a ve prospěch návrhu menšiny mluvili Plener, Wolfrum, Höfler, hr. Hartig a jako generální řečník Klier; za adressu se přimlouvali po Riegrovi Brauner, Zeithammer, hr. Clam-Martinic, Sladkovský a jako generální řečník hr. Bedřich Thun. Potom místodržitel hr. Rothkirch učinil krátkou promluvu ve smysle požadavku vládního, načež po závěrečných řečech zpravodajů obou stran, Herbsta a hr. Lva Thuna, navržená adressa byla přijata většinou 156 hlasů proti 76.

Při počátku sněmovní schůze dne 25. února, v níž rokováno o adresse, místodržitel hr. Rothkirch odpovídal k několika interpellacím; dvě z nich podány byly od poslance Stöhra a od knížete Karla Schwarzenberga, a týkaly se *státních náhrad za škody způsobené válkou* obyvatelům království Českého. Poněvadž místodržitelova odpověď dosti neuspokojila, podal dr. Rieger hned návrh tohoto znění: „Slavný sněm račiž se usnésti: Následkem odpovědi J. Exc. pana místodržitele na interpellace stran nahražení škod válečných zřizuje se kommisse 9 členů, ježto by učinila přiměřené návrhy, zdali a co by sněm v té věci učiniti měl.“ K jednání o tomto návrhu ustanovil maršálek zvláštní sněmovní schůzi na den 26. února. Pilnost toho návrhu byla jednomyslně uznána, načež dr. Rieger promluvil k jeho odůvodnění takto (č. Sten. VI. 3—5):

Slavný sněme! Hojná podpora, která se dostala návrhu mému se všech stran slavného domu, činí mne prosta povinnosti, odůvodňovati snad delší řečí návrh svůj. My všickni cítili jsme potřebu, aby se něco stalo s naší strany, a všickni cítili jsme také, že to, co Jeho Excellencí pan místodržitel v odpověd ke dvěma interpellacím nám oznámil, v oněch krajinách, které hlavně neštěstím války byly stiženy, neuspokojí. Já, pánové, měl jsem čest, ze zemského výboru býti vyslán do kommisse odškodňovací, a měl jsem příležitost pozorovati nedostatky, které se při tom nalézají.

Mám za to, že vady, které poněkud oprávněny jsou, koncentrují se hlavně ve trojí věci hodné výčitky: První jest ta, že se žádosti za odškodnění příliš pomalu vyřizují; tato výčitka není zajisté nedůvodná a má dvě příčiny: první, že kommisse okresní, které tu věc připraviti měly, s přípravami svými dosti dlouho otálely, a že elaboraty jejich ke kommissi zemské později došly; v tom se nyní už nic změniti nedá. Druhá věc ale jest ta, že počet úřadníků, kteří byli zaměstnáni účetními pracemi, nebyl dostatečný. V tom ohledu Jeho Excellencí pan místodržitel již potřebě vyhověl rozmnožením úřadníků.

Ale, pánové, jest tu jiný nedostatek, a ten zakládá se v tom, že nad kommissí zemskou jest ještě jedna centralní kommisse říšská, a ta, pánové, jest dle mého zdání pravé páté kolo u vozu; ale bohužel není pouze pátým, to jest zbytečným kolem vozu, ona zdržuje vůz a celý jeho pohyb, a kdyby jí nebylo, zajisté mnohem dále by se došlo s nahrazením. Učinil jsem návrh, a podporovali mne téměř všickni členové zemské kommisse, aby z té kommisse centralní sešlo, a mám za to, že návrh můj byl oprávněný.

Hleďme, jak se věci ty řídí. Utrpěl-li někdo škodu, musí ji nejdříve likvidovati a dokázati před představenstvem obce. Odtud se ta věc pošle ke kommissi okresní, ve které okresní výborové společně s úřadníky okresními zasedají a věc přísně zkoušejí pomocí úřadníka berničního, který jest v účtech znalý. Když se tam podle instrukce a nařízení všechno přečtlo a prozkoušelo, pošle se to zemské kommissi; tam je subkommisse z účetníků, kteří tu věc opět přísně zkoušejí; a když to všecko rektifikovali a opravili podle nařízení, pak se to vznese na celou zemskou kommissi, kde se to zase přednese, a tato učiní o tom svoje uzavření. Člověk by věru myslil, že toto trojí a čtvero stadium by mělo dostačiti. Ale ne, pánové; teď celá ta věc musí ještě jíti do Vídně, tam kommisse centralní začne teprv své dílo.

Při tom měl jsem příležitost pozorovati, jednak že tato kommisse centralní nechává věc ležeti, proto že toho jest

mnoho, a ona to zmoci nemůže; ale jednak i to, že kommisse rozličné akty vyřizuje spůsobem docela rozdílným, že při jednom aktu se drží té zásady a při jiném aktu zase jiné. Mám tedy za to, že by bylo potřebí především, aby se tato centralní kommisse docela zrušila, a aby zemská kommisse dostala právo, vyříditi věci ty, které se týkají království Českého, konečně.

Druhá stížnost neméně oprávněná spočívá v tom, že kommisse zemská má příliš malé právo ohledem na udělování záloh. Zemské kommissi je dovoleno udělovati co zálohu toliko jednu čtvrtinu. Já myslím, pánové, že by se jí mohlo uděliti právo, dáti zálohu aspoň za polovici summy likvidované od kommisse okresní. To by byla druhá záležitost, která by se dala opraviti.

Konečně ale, pánové, jest ještě třetí věc: jsou to škody operační, které prý, jak Jeho Excellencí nám ráčil oznámiti, od kommisse centralní a od ministerstva samého se nepokládají za takové, že by se měla za ně dáti náhrada, a uvádí se nám za příčinu, že je to zásada i v jiných zemích uznávaná, že takové škody se nahraditi nemají, a že kdyby se nahrazovaly, byla by prý válka mnohem krutější a záhubnější. Pánové, co se týče té věci, tedy myslím, že se mnoho již změnilo v zásadách a názorech národův, že takovéto kruté zásady nemohou zůstati platnými na věky, a že s pokračující humanitou také takovéto principie dostanou formu humannější, a nebude prvním úkolem války, udělati škodu co největší.

Pánové, já aspoň nemohu pochopiti, kterak by to nebylo spravedlivé, kdyby stát nahradil ty škody, které jeho působením občanům byly učiněny. Platí pravidlo, že škodu nahrazuje, kdo ji spůsobil. Pánové, já myslím, že to nebyli občané jednotlivci, nebyly to ty obce neštěstím války nejvíce postižené, že nebylo to také království České, které vypovědělo válku králi Pruskému a které s ním válku vedlo, nýbrž bylo to celé císařství Rakouské. Jestli ta válka byla moudrá a prospěšná neb nebyla-li, o té věci mluviti nemohu; my-

slím, že my všickni v tom ohledu jsme srozuměni, že počátek a zárodek neblahé té války byl již v okkupaci Šlesvika a Holštýna, a myslím, že na všech stranách v tom se shodujeme, že již tento počátek byl nepravý a nedůvodněný; my věru můžeme říci, jak praví francouzské přísloví: „Travailler pour le roi de Prusse"; to tam znamená tolik, jako pracovati a dělati dílo pro někoho, který práci nezaplatí. My jsme ovšem pracovali pro krále Pruského, ale vyplaceni jsme byli. (Veselost.)

Myslím, pánové, že tedy, když se stala chyba nějaká od těch, kteří řídí osudy státu našeho, od vlády a ministerstva, že bylo by zajisté velice nespravedlivo, aby jednotlivec, aby jediná krajina a jediná země měly nésti celé břemeno, škody jimi nespůsobené. Jmenovitě pro naši zemi jest to velmi trapná věc, že ona, která zajisté sobě té války nepřála, že ona nyní takřka celé to břemeno nésti musí; ovšem i v jiných zemích z části utrpělo obyvatelstvo okkupací, živením nepřátelských vojsk, ale ty záhuby, které se udály válkou a bitvami, stihly hlavně jen naši vlast; a kdyby se tedy uznal princip, že škody operační se nemají nahraditi, tu tím bude jen naše vlast trpěti.

Pánové, vláda uznala, že když někomu od pruského vojska byl vzat vůl nějaký z chléva, tedy že se mu nahraditi má; kdyby ale pruské vojsko bylo někomu zapálilo celý statek a byla mu shořela celá stáj se vším dobytkem, tedy se mu nemá zaplatiti nic. Pánové, spravedlnosti této zásady já aspoň porozuměti nemohu. Podobně se to má se škodami, které učinili jednotliví vojáci nebo tlupy, a o kterých není dokladu a důkazu, kdo je učinil. Pánové, takové škody se dály netoliko od vojska pruského, ale i od rakouského vojska. Pánové, kteří žijí blízko krajinám, kde se bitva nějaká svedla a kudy vojsko utíkalo, ti vědí, v jakém stavu neblahém tenkráte naše vojsko se nalézalo. Tu věru ono nemohlo se ohlížeti mnoho, kde komu co vezme, co potřebovalo k nutné výživě své, poněvadž to byla pro ně nezbytná okamžitá potřeba, a ti lidé by byli musili hladem a slabostí zahynouti.

Stalo se také, že tak přišlo naše vojsko do některé osady, k jednotlivým kupcům, kramářům atd., kdež nalezli víno, likéry, pivo a podobné věci; kde co našli, všecko sebrali a rekvisičních listů na to nedali. Pánové, jak jest to možno, považovati to za pouhou škodu operací učiněnou? Řekne se snad: to jsou rekvisice našeho vojska a mají se nahraditi. Naše vojsko, které tehda v magacinech našich vojenských nemohlo dostati spotřebu svou, musilo věci sobě nezbytné bráti, kde je nalezlo. Rekvirovalo je ovšem, ale nedalo rekvisičních listů. K tomu věru nebylo času. Pánové, když by kdo z takových občanů, kupců a jiných měl takové zásoby, a přišlo by k němu naše vojsko utrmácené, seslabené, právě takřka z hladu o svůj život bojující, zdaž by to nebylo ukrutenství, aby neposkytnul jim, co by měl, ať jest to cokoli? On by jim to tedy musil dáti. Zdali by to ale pak nebylo nespravedlivo, kdyby se takovým lidem, kteří v době největší nouze vojsku našemu dokazatelně potřeby nevyhnutelné poskytli, náhrada nedala? Má se potrestati odepřením náhrady vlastenec? Pomysleme si opak. Kdyby takový člověk své zásoby piva, vína a čeho by více měl, zatajil ve svém sklepě a čekal, až by Prušáci byli k němu přišli, byli by mu tito vydali rekvisičních listů, a on by byl tak přišel ke svým penězům; poněvadž to ale bylo naše vojsko, kteréž vzalo, ač snad bez rekvisičních listů, bez čeho nemohlo býti, má se to pokládati za pouhé poškození a nemá se za to dáti náhrada? (Výborně!)

Pánové, v tom vidíte patrné protivy. Nechť se tedy konečně uzná zásada, že také operační škody mají se nahraditi, anebo nechať se nikde neuzná; myslím však, že spravedlnost a humanita žádá, aby se všude stejně uznala; neboť v čí prospěch se něco děje a v čí prospěch a čí působením udělána škoda, ten jest povinen nahraditi škodu již dle zásady občanského zákonníka. A byť se to i nemělo uznati za princip, myslím, že se to musí uznati z druhé příčiny, totiž té, že jest potřeba podpory v oněch krajinách, kde se bitva svedla, tak veliká, tak že již z ohledu obecného dobra

stát nemůže nechati lidi své tam zahynouti. Musí tedy něco učiniti, ať to činí z toho ohledu neb z jiného.

Já tedy myslím, aby slavný sněm v té věci nějakým spůsobem se vyslovil a tu zásadu hájil, že se mají nahrazovati všecky takové operační škody, které naším neb cizím vojskem byly učiněny, na které sice rekvisiční lístky vydány nebyly, které se ale jinými průvody, buďsi svědky nebo jinak dokázati dají.

Jestli pak slavný sněm ze své vůle, se strany *země* něco učiniti chce, zůstavuji to jeho nejlepšímu uznání. Avšak mám za to, že jest těžko v nynější době, kde téměř celé království České s velmi nepatrnými odchylkami bylo postiženo neštěstím války, dáti pomoc od země. Můžeme říci, že v Čechách jen to malé území, které leží pod Šumavou podél bavorského pomezí, nebylo postiženo neštěstím války. I bylo by věru nespravedlivé, aby ti, kteří sami utrpěli velké ztráty, musili přispívati těm, kteří utrpěli ztráty ještě větší. Mám za to, že *stát* jest k tomu povolán a země jeho, jež netrpěly.

Připomínám ke konci, že výbor zemský v té věci již učinil kroky potřebné, že již podal adressu k Jeho Veličenstvu císaři pánu a druhé představení ke vládě, a že také zástupcové výboru zemského v kommissi zemské vyslovili se, že jestli zásady, které od centralní kommisse byly uznány, nebudou vzaty nazpět a opraveny od kommisse, že by se viděli nuceni z kommisse vystoupiti. To také se týkalo neobyčejného snížení náhrad za to, co se musilo dávati ke stravování vojska pruského po čas války; byloť sníženo na 22 krejcarů. To, pánové, všickni, kdož jste to zkusili, víte. jak se to se zkušeností srovnává. Jedna libra masa byla takřka minimum, co pruský voják žádal; a víme, že v tom ohledu byly také instrukce úřadní kommandantů pruských, kdež vše zevrubně bylo vypsáno, co se má dáti pruskému vojákovi: že se mu má dáti tolik zeleniny a vařiva — jak se v instrukci praví — „dass der Preusse satt werde". Pánové, to je veliké slovo! (Všeobecná veselost.)

Já, pánové, jsem navrhl, aby se zřídila k poradě této věci kommisse 9 členův. Poněvadž ale s mnohých stran vysloveno přání, aby kommisse byla četnější, aby i rozličné krajiny, které postiženy byly válkou, v ní byly zastoupeny: měním svůj návrh v ten smysl, by kommisse sestávala z 15 členů, po 5 členech z každé kurie.

Návrh tento byl jednomyslně přijat, a kommisse hned zvolena. Ta sestoupivši se ku poradě, usnesla se, že z peněz zemských nemají se nahrazovati škody válkou spůsobené; kladné návrhy, jež kommisse zcela ve shodě s míněním Riegrovým jednohlasně učinila, byly k žádosti místodržitelově předloženy vládě, ač nebylo času, aby prošly sněmovnou.

Vládní odpověď k adresse sněmu českého přišla rychle. Již v VII. sněmovní schůzi dne 27. února přečten byl císařský patent, jejž místodržitel nazval manifestem, toho obsahu: že sněm království Českého se rozpouští a nové volby se nařizují z toho důvodu, poněvadž snešení, které sněm většinou svou učinil, kdyby císař k němu přivolil, zmařilo by účel, jejž císař pokládá za první a nejdůležitější svou povinnost panovnickou, totiž upravení ústavných poměrů veškeré monarchie přivésti k rychlému a zdárnému konci.

Sněm dubnový roku 1867.

K rychlému provedení nezhojitelného rozštěpení monarchie Rakouské, o kteréž vládě Beustově šlo, bylo především potřebí, aby převrátilo se zastoupení velkostatkářstva na sněmu českém. K jednání takovému hr. Karel Rothkirch-Panthen přece nechtěl se dáti potřebovati, pročež ustoupil na odpočinek, a na jeho místo dosazen za místodržitele do Čech opět baron Kellersperg. Pod jeho správou provedly se volby ku konci března tak, že mezi držiteli statků nesvěřenských strana vládní zvítězila 209 hlasy proti 180; při volbě za statky svěřenské bylo sice 8 autonomistických šlechticů zvoleno jednohlasně (45 hlasy), s vládní pak strany zvoleno druhých 8 kandidátů většinou 24 hlasů proti 21; ale oněch 8 kavalírů s knížetem Janem Adolfem Schwarzenbergem v čele prohlásili, že za těchto okolností nemohou volby na ně padlé přijmouti. Tím způsobem povaha sněmu proměnila se důkladně.

Také předsednictvo sněmovní jmenováno bylo z nové vládní většiny; nejvyšším maršálkem stal se hrabě Edmund Hartig, jeho náměstkem advokát JUDr. Jan rytíř Limbeck. Předsednictvo toto dělalo na pozorovatele trapný dojem a samo zažilo mnoho trapných nesnází. Hrabě Hartig vynikal více nenávistí k národu a království Českému nežli schopnostmi svými, kteréž nestačily k obstojnému řízení sněmu; krom toho neuměl česky zhola nic, pročež Němec Limbeck musil dělati Čecha, překládaje oznamy maršálkovy, ač sám jen málo česky uměl.

O tuto nespůsobilost presidia vznikla malá srážka hned při zahájení sněmu dne 6 dubna 1867. Maršálek Hartig v zahajovací řeči vyznal, že jest „jednoho jazyka zemského zúplna neznalý“; náměstek jeho Limbeck neuměl po česku říci než to, co měl napsáno; když pak poslanci čeští požadovali, aby maršálek své předsednické oznamy přednesl také po česku, chtěl on, aby to za něho učinil sněmovní sekretář, úředník výboru zemského; proti tomu dr. Klaudy oznámil protest, jejž čeští poslanci ve druhé schůzi podali. Od zástupců vlády přečten byl ve sněmu při jeho zahájení císařský ruční list k ministrovi Beustovi, jemuž se v něm ukládalo, aby nově zvolenému sněmu českému „ihned učinil opětné vyzvání, by radu říšskou obeslal“.

Dr. Rieger byv na sněmu únorovém 1867 znova zvolen za přísedícího výboru zemského, při verifikaci voleb referoval jmé-

nem výboru zemského o četných volbách; zejména také ve druhé sněmovní schůzi dne 8. dubna četl zprávu *o volbě 54 poslanců zvolených za velkostatky nesvěřenské*. Hrabě Jindřich Clam-Martinic byl po vykonané volbě podal k výboru zemskému odůvodněný protest proti nesprávnostem, jež našly se v seznamech voličů velkostatkářských, jakož i proti spůsobu, kterým místodržitel Kellersperg vyřizoval reklamace. Na základě nepěkných fakt, vytknutých v tomto protestě, výbor zemský usnesl se šesti hlasy proti jednomu, učiniti sněmu návrh toho obsahu, aby volbu 54 poslanců za statky nesvěřenské prohlásil za neplatnou a požádal místodržitelstvo za rozepsání nové volby v tom sboru voličském, k níž by však seznam voličů musil se opraviti. Jelikož poslanci velkostatkářští, o jichž volbu se jednalo, svými hlasy rozhodovali o většině sněmovní, záleželo právě na nich samých, má-li volba jejich býti uznána za platnou nebo neplatnou.

Německý poslanec dr. Banhans po přečtení referatu navrhl, aby tato volební záležitost přikázala se ku prozkoumání a k urychlenému podání zprávy sněmovní kommissi, která již byla zřízena ke zkoumání volby z obchodnické komory Budějovické. — Český poslanec baron Villani navrhoval, aby zpráva o volbě velkostatkářské napřed dala se vytisknouti. — Sladkovský poukazuje na to, že poslanci velkostatkářští s dobrou ctí sami o své volbě nemohou rozhodovati, chtěl tomu, aby ke zkoumání volby velkostatkářské zvolila se zvláštní kommisse o 22 členech, po 11 z kurie městské a z venkovské. — Místodržitel baron Kellersperg prohlásil, že seznam voličů velkostatkářských byl zdělán i uveřejněn již dříve, než on uvázal se v úřad; avšak co se tkne spůsobu, kterým místodržitelstvo vyřizovalo reklamace, ten že chce hájiti proti útokům pěkně prý sestaveným. — Po tomto prohlášení promluvil zpravodaj Rieger (č. Sten. II. 17):

Jakožto referent zemského výboru v této záležitosti musím jej ohraditi proti tomu, jakoby si byl počínal v této věci jakýmkoliv spůsobem nespravedlivým a lehkovážným. On zajisté mnohé námitky, které se učinily v protestu, odstranil a uznal, že mohou se položiti ad acta. Avšak jsou námitky, které každý znalec zákona, je-li jinak poctivý člověk, uzná a uznati musí. (Výborně!) O tom později já samé kommissi důkazů zajisté podám. Já alespoň podle své známosti věci nemohu jinak mysliti, než že ty chyby, které výbor zemský za skutečné chyby uznal, kromě snad jednoho nebo dvou případů, každá jiná kommisse za podstatné uznati musí.

Musím při tom doložiti, že se mi zdá, že není úplně pravda, co Jeho Excellence pravil, že listy — (Oho! v levo a v pravo. Výborně! v centrum. Hlasy: Není to pravdivé! Maršálek zvoní.) Prosím, já pravím, že se mi zdá, že není úplně pravda, co Jeho Excellence pravil, a opakuji to a podám o tom důkazů. (V levo a v pravo: Oho! v centrum: Výborně!) Není-li mi dovoleno mluviti, tedy prosím, aby se mi vzalo slovo. Já pravím, že není úplně pravda, co Jeho Excellence řekl; pravil totiž, že listina nebyla za jeho času vyhotovena. Já ptám se, pánové, kdy pak se listina vyhotovila? Stará listina voličů se ovšem vzala za základ, ale v době reklamační se upravila. V ten čas Jeho Excellence již zde byl, reklamace přijímal a také odmítal. Následovně již za jeho působnosti byla tato listina sestavena (Výborně! v centrum) a do novin dána. A připomínám dále, že všecky skoro povstalé námitky, které proti listině této v rekursu přednešeném činěny jsou, týkají se rozhodnutí vydaných za působnosti Jeho Excellence. (Výborně! v centrum.)

Jsou ještě některé nepatrné námitky proti této listině volební, ale ty se zakládají v tom, že tato listina nebyla držána tak v evidenci, jakož to bylo povinností místodržitelstva zemského. (Výborné! v centrum.) A i to dovozeno mnohými doklady; nebyly však všechny předloženy ani zemskému výboru, poněvadž všechny ani nebyly známy těm, kteří protest vypracovali.

Ku př., pánové, bude v tomto slavném shromáždění velké množství pánů, kterým je známa firma Küstner & Co. v Lipsku. Tato firma byla v držení statku Verušice, ale v zemských deskách je zanesen Heinrich Küstner, kdežto v držení je skutečně celá firma. Ale Heinrich Küstner, kterého místodržitelstvo uvádí, je již dávno v Pánu. Nynější držitel firmy je Vilém Küstner. (Veselost v centrum.) Já připomínám dále, že tato firma, jak známo, je Lipská firma, že je cizozemská, a tedy neměla vůbec býti uvedena ve volebních listinách. Já toto zde uvádím jen na důkaz toho, kterak se listina volební v evidenci držela, a myslím, že to byla povinnost

Jeho Excellence dbáti, by se to dělo správně. Ale je to zvláštní věc, že do této listiny nebyl napsán Küstner & Co., nýbrž jako naschvál jen *Heinrich* Küstner. Zdá se mi to věru podivná věc, že má naše místodržitelstvo zvláštní predilekci pro to, nechati hlasovat všechny nebožtíky. (Veselost.) Jeden byl Heinrich Küstner a druhý Sturmfeder. *)

Připomínám dále, že uvedeno mezi voliči *držitelstvo statku Pardubického* (Pardubitzer-Gutsinhabung), ale nikdy nepodán doklad, že by toto držitelstvo byla akcijní společnost. Ten hlas však, který zde při volbě byl presentován, byl od akcijní společnosti držitelů statku Pardubického, Pardubitzer-Gutsinhabung; ale důkaz toho, že by tato společnost akcijní byla v držení, nebyl podán. V zemských deskách stojí: Herrschaft Pardubitz und Dorf Čepy, Chrudimer Kreises in Böhmen, possedirt k. k. böhmische Kammer unter der königlichen böhmischen Staatsverwaltung. Tak doslovně to stojí v deskách zemských, a já, pánové, za to nemohu, že tam není Gutsinhabung ani akcijní spolek; ale, pánové, je krom toho vůbec známo, že panství Pardubické, ačkoli patřilo zemi České, neprávně, totiž beze svolení sněmu bylo prodáno; a sice, jak mně známo, prodány byly dva díly kreditní společnosti ve Vídni a třetí díl panu šl. Lämlovi. Tak se vůbec praví; ano já to vím positivně, že tito koupili dohromady to panství. Že by od té chvíle bylo to panství přešlo v držení některé jiné akcijní společnosti, toho ovšem nebylo možno ani v knihách ani jinde se dohledati. Slyšel jsem sice, že se jakási akcijní společnost hlásila o vtělení do desk na panství to, že však byla odmrštěna; že by ale nicméně skutečně v držení byla vstoupila, o tom žádných důvodů není. Toliko p. dr. Limbeck pravil, že prý je jakási společnost akcijní v držení panství.

---

*) Hlas barona Sturmfedra byl plnomocníkem odevzdán při volbě 27. března pro vládní stranu, ač se vědělo, že je mrtev; když však po upozornění od kn. K. Schwarzenberga se úředně zjistilo, že Sturmfeder 25. března zemřel, byl jeho hlas vymazán.

To jen tak připomínám, abych ukázal, že lístky vydány byly od vlády zemské nesprávně, a že zemský výbor, když tuto věc vzal v uvážení, byl svědomím zavázán, těchto nepořádků a nezákonitostí uznati, a že nemohl jinak, než návrh učiniti, jak učinil.

Kdyby slavný sněm uznával, že by vylíčení věci ve zprávě výboru nebylo dosti zřetelné a jasné — ačkoliv myslím, že by slavný sněm o jednotlivých případech mohl rozhodovati a tedy také o celku učiniti si soud, neb já bych byl jakožto referent v každém případě hotov, akta předložiti tak, že by slavný sněm mohl, byv v jednotlivých článcích ode mne informován, již dnes o té věci rozhodnouti. Avšak jestli slavný sněm přece ráčí se usnésti na tom, aby sestavena byla kommisse, tedy já jménem zemského výboru činím ten návrh, aby buď návrh pana poslance barona Villaniho byl přijat a zpráva ihned do tisku dána, aneb přijme-li slavný sněm kommissi, tedy aby tato musila předložiti veškerá akta od zemského výboru v té věci podaná, referáty atd., a aby to bylo vše tištěno k tomu cíli, aby slavný sněm a celý svět věděl, že zemský výbor v té věci správně a důkladně pokračoval a věc spravedlivě a svědomitě vyložil. (Ano, Výborně! v centrum.)

To žádám na obranu zemského výboru, aby se neřeklo, že to snad jen z té příčiny odkázáno kommissi, že zemský výbor věc dosti nestranně, jasně a důkladně nevyložil. A toho mu jistě nikdo vyčítati nebude a nemůže. (Výborně! Výborně!)

Po krátké odpovědi Kellerspergově, jenž nechtěl státi za prvotné sestavení voličského seznamu, při stálých drobných půtkách hlasováno třikráte vyvoláváním jmen: poprvé o návrhu barona Villaniho, aby zpráva výboru zemského se napřed vytiskla a pak aby přišla na denní pořádek, což Němci a velkostatkáři zavrhli 128 hlasy proti 85 hlasům českým; potom touž většinou volba velkostatkářská přikázána k urychlenému prozkoumání též kommissi, která již byla zřízena ke zkoumání volby z obchodnické komory Budějovické; a konečně podobně byl zavržen návrh Riegrův, aby zpráva výboru zemského byla vytištěna a předložena sněmu před rozhodnutím o platnosti volby 54 poslanců volených za statky nesvěřenské. Již tímto předchozím hlasováním ukázalo

se, že tehdejším zástupcům velkostatkářstva čest nebránila býti soudcem ve vlastní při a že si nepřáli, aby všecka akta byla dána na veřejnost.

Zpráva kommisse o volbě velkostatkářské přišla k jednání hned ve III. sněmovní schůzi dne 10. dubna. Šestičlenná většina kommisse, jejímž zpravodajem byl dr. Banhans, uznala, že z případů v protestě uvedených toliko tři kusy vztahují se na skutečné nesprávnosti, ostatních pak devět výtek neuznala za důvodné i navrhla, aby sněm prohlásil volbu 54 poslanců velkostatkářských za platnou. Naproti tomu dr. Sladkovský jménem trojčlenné menšiny dovozoval oprávněnost všech výtek v protestě uvedených a výborem zemským uznaných, a navrhoval, aby sněm prohlásil volbu 54 poslanců velkostatkářských za neplatnou, i aby požádal místodržitelstvo za rozepsání nových voleb na to místo. V ostatní debatě neúčastnil se žádný Němec ani velkostatkář, mluvili jen čeští poslanci, a to Ferdinand Schulz, Václav Seidl (jenž dovozoval, že poslancům velkostatkářským nepřísluší právo, spolurozhodovati o platnosti volby vlastní, i učinil návrh v ten smysl), a Zeithammer. Potom mluvil Rieger (č. Sten. III. 12):

Dovolte, pánové, já nebudu míti dlouhou řeč, ve které bych dokazoval neplatnost těchto voleb; aniž budu míti dlouhou řeč k tomu cíli, abych dokazoval, co je mé přesvědčení, že na základě podstatně nespravedlivých a falešných volebních listin nemohou býti vykonány volby správné a pořádné a platné.

Ale, pánové, já jsem v tomto okamžení žádal o slovo hlavně z té příčiny, abych se obrátil s interpellací k Jeho Excellenci panu místodržiteli. On nám slíbil, že všecky námitky, které byly vysloveny v protestu Jeho Excellence hraběte Clama Martinice, vyvrátí. Slavná kommisse uznala, že alespoň některé z těchto námitek byly podstatné, a že ovšem slavná vláda jednala *proti zákonu,* když některé voliče vyloučila, a zejména to přiznala ve třech případech. Pánové, mám za to, že se dá podstatně dokázati, že i v jiných případech jednotlivé volby byly proti zákonu provedeny. Poněvadž ale jde tu spor mezi vládou, která tu chybu vykonala a která se hříchu dopustila, a mezi námi, kteříž stojíme o důkaz pravdy, a k tomu cíli, abychom dokázali, že se tak stalo a že volby tudíž nejsou platny, a poněvadž Jeho Ex-

cellence slíbil, že skutky ty vysvětlí a ospravedlní: protož interpelluji jej a žádám, aby to nyní učinil, aby nám byla dána možnost, na jeho výpověď odpověděti. (Výborně!) Chce-li pak si vyhraditi právo, míti poslední slovo až na konci, kde my již nebudeme více s to, abychom mu dle jednacího řádu odpověděli (Výborně! Výborně!), tu by se mohlo ovšem říci, že by měl jen ten pravdu, kdo by měl poslední slovo. (Hlučné Výborně!) Já tedy žádám Jeho Excellenci, chce-li skutečně před slavným sněmem dosvědčiti, že se vláda nedopustila žádných protizákonností, aby to učinil nyní, abych se mohl také já po něm ještě k slovu hlásiti a jemu doklady odpověděti.

Pánové na druhé straně, zdá se, že na správném rozřešení tohoto sporu neberou žádného účastenství; oni si myslí: my máme většinu — na tom nám dosti! (Bouřlivá pochvala a Výborně!) My pak zase musíme dokázati, že máme právo (Výborně!), a oni že mají pouze většinu (Hlučná pochvala.) Já vás, pánové, varuji, že jest to věc velmi nebezpečná pro svobodu volby, že chcete připouštěti takové precedence! Pánové, považte, že osud země a osudy ministerstva jsou měnivé: po Bachovi přišel Goluchovský, po tomto Schmerling, po něm Belcredi, a po tomto Beust — a po Beustovi přijde zase někdo jiný. (Výborně!) Mohlo by se snadno státi, pánové, že ten, který přijde po Beustovi, bude jinaký, a že nebude vám po chuti, a mohl by téže moci a těchže prostředků, které užívala nynější vláda při influencování voleb spůsobem eklatantním, užiti zase proti vám.

To vám pak asi nebude po vůli, kdyby pozdější vláda řekla, že toho neb onoho z vašich voličů nemůže připustiti, poněvadž nedokázali, že neseděli v kriminále (Veselost), jak se to stalo u pánů Brandeisa a Mautnera. Pánové, to je něco strašlivého! (V centrum: Ano, ano!) To kdyby se mně stalo a pod tou záminkou mně byl volební hlas odepřen, žaloval bych pana místodržitele pro injurii. (Výborně!) Proč pan Mautner a Brandeis nemá právě tutéž presumci poctivosti, není lze pochopiti; či leží to snad v té okolnosti, že

je Mojžíšova vyznání? Je toto vyznání snad počestnosti na újmu? Myslím, že to není v pořádku, když se na komkoli žádá, aby, chce-li býti připuštěn k volbě, teprve snad dokázal svou poctivost!

Pánové, když vláda některého velkostatkáře bude chtít odstraniti, bude žádati na něm, aby dokázal, že statku neprodal, nebo že se nenachází v konkursu; nebo jej vyloučí, když se nevykáže, že je tuzemec, ačkoli je v celých Čechách známý, ale důkazu toho nepodal. Co z toho následuje? Že se může libovolně velký počet voličů vyloučiti; ti budou pak náhodou s vaší strany. Pánové, uznáte-li dnešním jednáním, že je vše to v pořádku, pak vám uvádím na mysl, že se může státi, že dostaneme my většinu, a pak platí: hodie mihi, cras tibi. Já vám radím, pánové, abyste se v té věci chovali opatrně a abyste, co se těchto skutků týče, přiznali, že vláda skutečně jednala nekorrektně. Nyní, kdy se to již stalo, jedná se o to, aby se to dokázalo, a mně se zdá, že jsme toho důkazu podali. Chcete-li vy však to mlčením pominouti, pak se to jednou na vás pomstí.

Nyní opakuji interpellaci k Jeho Excellenci panu místodržiteli: chce-li odpověděti nyní a dokázati správnost sestavení listin, aneb chce-li čekati, až nebudeme moci odpověděti. (Dobře, velmi dobře! v centrum.)

Kardinál arcibiskup kníže Schwarzenberg prohlásil krátce, že voliv se stranou konservativní, pokládá sebe jaksi za protivníka zvolených a z té příčiny zdrží se hlasování. — Když byl ještě dr. Prachenský promluvil, oznamoval maršálek, že jsou ještě ke slovu přihlášeni dr. Rieger a dr. Grégr, a nepřihlásí-li se již nikdo, že by debatu prohlásil za skončenou. K tomu podotekl Rieger (n. Sten. III. 15):

Prosím, já hlásil jsem se k slovu jen pro ten případ, bude-li to Jeho Excellenci panu místodržiteli za namáhání státi, aby splnil slib, kterýž nám dal. Pakli vůbec neodpoví, aneb odpoví-li teprve tenkráte, až debata bude uzavřena, tedy neuchopím se slova.

Nejvyšší maršálek: Jeho Excellence má právo promluviti, kdy za dobré uzná.

Místodržitel zatarasil se paragrafem 73. jednacího řádu, dle něhož interpellace k němu musejí býti podepsány nejméně dvaceti členy a odevzdány před počátkem sezení; i prohlásil pohodlně: Kdy odpovím, to určiti je právem mým, je právem vlády. (Bravo!)

Nejvyšší maršálek: Pan doktor Rieger jest zapsán.

Dr. Rieger (česky): Prosím, já si pak učiním (je přerušen) ... já si dovolím předložiti interpellaci na Jeho Excellenci písemně. Prosím, aby Jeho Excellence nejvyšší maršálek odložil sezení na zítřek, až interpellace ta dvaceti podpisy bude opatřena. Poněvadž budu čekati, až Jeho Excellence odpoví, tedy navrhuji, aby sezení se odročilo, až Jeho Excellence na naši písemnou interpellaci odpoví. Já ji hned napíši. (Výborně!)

Nejvyšší maršálek (německy): Myslím, že toho žádati nelze. Interpellace nebyla podána před sezením se dvaceti podpisy, a kdyby také byla bývala podána, tedy by vždy místodržitel měl právo ji zodpovídati, kdy chce.

Dr. Rieger (česky): Já činím návrh, aby sezení dnešní se odročilo, až interpellaci písemnou podám se dvaceti podpisy, jak jednací řád žádá. A pak žádám, aby se o věci dále rokovalo teprva, až se Jeho Excellence rozhodne odpověděti. (Výborně!) Je to směšné rokovati o věci dále, pokud nepředloží se nám fakta, o nichž se má souditi, a pokud se vláda neospravedlní ze svého jednání; neboť se zde jen o to jedná, že vláda chybila. (Nepokoj na levici.) Chce-li však slavný sněm sám se vzdáti svého práva, aby soudil o korrektnosti či nekorrektnosti jednání vládního, může to učiniti; ale já mám za to, že bychom tím velice zadali svému právu. (Nepokoj; maršálek zvoní.) Jest to zajisté v zájmu celého sněmu, když stojí na tom, aby v takové chvíli vláda dala odpověď, kde a pokud možno o ni rokovati. Stane-li se pak to teprve, až o tom rokovati již nebude možno, pak to bude pouze formalitou. Taková odpověď vlády není žádnou odpovědí, to je vyhýbání se pravdě (hlučné Výborně!); to je tolik, jako že vláda nechce přiznati barvu. (Výborně! Výborně! Nepokoj na levici, maršálek zvoní.) Opakuji svůj návrh, aby se

dnešní sezení odročilo a v něm pokračovalo, až Jeho Excellence interpellaci zodpovídá.

Nejvyšší maršálek (německy): Musím pana doktora upozorniti na to, že z té příčiny, aby poslanci byli s to podati interpellace, kteréž mohly býti podány dříve, nepřisuzuji sobě práva sezení přerušiti a denní pořádek rušiti. Pan dr. Grégr má slovo.

Dr. Prachenský: Ale návrh se může učiniti. (Nepokoj; maršálek zvoní; Rieger chce mluvit.)

Dr. Rieger: Návrh na odročení sezení může učiniti každý poslanec.

Nejvyšší maršálek: Musím prositi, pane doktore, nikde není dovoleno, že by se sezení přerušovalo, proto že některý poslanec si toho žádá, chtěje něco přednésti.

Dr. Rieger (česky): Mně je těžko, když nejvyšší maršálek mi nerozumí. Činím návrh, aby se sezení odročilo, a k tomu mám právo. Prosím, ať slavný sněm rozhodne. (Hluk, nepokoj.) Činím návrh na odročení sezení. (Je přerušen v řeči.) Návrh na odročení *mohu* dle jednacího řádu v té chvíli podati. Nedá-li pan maršálek o tom hlasovati, ohlašuji protest, a vidím, že tím je právo poslanců a celý jednací řád porušen. (Výborně! Hluk a sykot na levici.)

Maršálek projevil potom ochotu, dáti hlasovati o tomto návrhu. Rieger napsal a podal jej v ten rozum, aby debata se odročila dotud, až by vláda odpověděla k interpellaci v příčině nesprávností volebních jí vytýkaných. Poslanec Trojan učinil k tomu návrh opravný, aby vypustilo se slovo interpellace, tak aby se žádalo odročení do té doby, „až vládní kommissař podá výslovně přislíbené vysvětlení aneb ospravedlnění stran nesprávností“ atd.; k této opravě přidal se i Rieger. Avšak při hlasování byl odročovací návrh Trojanův většinou zavržen.

Pokračovalo se tedy se strany české ve hlavní debatě; oba řečníci potom následující, Eduard Grégr a Klaudy, ostře vytýkali neslušnost toho, že místodržitel nechce v čas podati ospravedlnění, jež podati byl slíbil. Baron Kellersperg však nedávaje sebou hnouti, projevil tu povahu, kterou v něm Rieger předpokládal; mlčelť po celý čas otevřené debaty, a teprva když sněmovní většina schválila návrh na ukončení debaty a když pak také Sladkovský jakožto zpravodaj menšiny přednesl svou závěrečnou řeč, tak že dle jednacího řádu již nikdo z opposice nemohl se dostati k slovu: tu teprva místodržitel přednesl dlouhou obranu jednání

vládního při volbách velkostatkářských, kterouž končil průpovědí: Parturiunt montes, nascitur mus.

Ačkoli dle jednacího řádu již nikdo neměl mluviti krom zpravodaje většiny Banhansa, Rieger přece pokusil se o to, aby barona Kellersperga zbavil této nerytířské výhody; a šťastným obratem řeči se mu to podařilo. Sněmovalo se po řeči místodržitelově takto (III. 25):

Dr. Rieger (česky): Prosím!

Nejvyšší maršálek (něm.): Debata je uzavřena.

Dr. Rieger (česky): Já prosím o slovo k faktickému poznamenání. (Hřmot, volání: K pořádku! Oho! Faktické poznamenání!)

Nejvyšší maršálek (něm.): Prosím, pane doktore, je to sice obyčejem, ale nikoli dle jednacího řádu. (Hluk.) Prosím, abyste se držel jen faktického poznamenání. Není žádného paragrafu, kterýž by dával právo mluviti po ukončení debaty. Ale prosím, jsou-li to jen faktické poznámky, abyste je v krátkosti . . .

Dr. Rieger (česky): Jakkoli Jeho Excellence pan místodržitel mně velmi lichotným spůsobem se dotknul,*) přece nemohu ani tento kompliment přijmouti (Veselost), ani za pravé uznati, co nám k vědomosti přivedl.

Nejprve pravil, že protest hraběte Clama Martinice obsahuje všecky případy, o kterých byla řeč; (Volání: K věci!) to jest omyl. V tomto protestu není řeč o případě Küstnerově, kterýž před padesáti lety umřel a přece volil. Není tam ani řeči o paní Weinrichové, o které se povědělo, že nebyla občankou rakouskou a že ještě nebyla propuštěna ze státního svazku pruského. Není pravda, že se nezletilí (K věci!) držitelé, kteří by neměli 24 let, nepřipouštěli k volbě ani tenkráte, když byli za plnoleté prohlášeni. (Volání: K věci, k věci, to nejsou žádné faktické poznámky!) To je faktum! (Volání: Ticho!)

Nejvyšší maršálek (něm.): Udělil jsem slovo jen k faktické opravě. (Hlasy v levo: To je debata!) Může se jednati jen o jakési faktum.

*) Místodržitel řekl, že vychvalovanému v novinách protestu také „první řečník této sněmovny musil propůjčiti všechen lesk svých znamenitých prostředků“.

Dr. Rieger (česky): Opakuji, co Jeho Excellence povídal, a vyvracím — (Volání: To nejsou faktické opravy!)

(Obraceje se v levo, německy): Je to faktum, co Jeho Excellence povídal, anebo není to faktum? (Hluk. Rieger pokračuje česky dále): Prosím, že Jeho Excellence to pravil, je faktum; když to není faktum, tak nevím, co je faktum. (Hluk — nepokoj; zvoní se.)

Nejvyšší maršálek (zvoní): Prosím, pánové, pan dr. Rieger mluví.

P. Platzer: Já myslím přece, že je to faktum! (Veselost.)

Dr. Rieger: Když se mi násilím béře slovo! — Jeho Excellence nejvyšší maršálek mi dal slovo k faktickému poznamenání. Uvádím fakta falešná, která pan místodržitel uvedl, a vyvracím je. (Nepokoj.) Ať řekne Jeho Excellence pan místodržitel, že to nejsou fakta!

Já se nabízím dokázati, že *není* pravda, že by se byl pan místodržitel vždy stejně té zásady držel, aby takových voličů nepřipustil, kteří by nebyli dosáhli stáří 24 let. Dotýkám se případu o knížeti Öttingen. Připomínám jiný případ, který se stal s knížetem Lichtensteinem, s panem ze Schmieden v tomto letošním hlasování. To je také faktum.

Pak je to skutečně faktum (Veselost), že Jeho Excellence pravil, že hraběnka z Kokořova a hrabě Vratislav nejsou v držení; ale jest faktum, že jsou v držení a takovým spůsobem rozděleni, že hraběnka z Kokořova hospodaří samostatně na svém panství, a že hrabě Vratislav žaloval ji u soudu, poněvadž ona hospodaří samostatně na svém panství a on počítal si, že má právo něco z toho dostati. To je také faktum. (Hluk.)

Dále se nám uvedlo za faktum, že dr. Karel Klaudy jest ve skutečném držení. Dr. Karel Klaudy však není v úplném držení proto, poněvadž není dokázáno, že ten statek Čkýň patří do pozůstalosti. Neboť jest možno, že byl statek ten odkázán někomu jinému, jako v tom případě s panem Seifertem. (Nepokoj na levici.) Prosím (obrácen k levici), není dokázáno, že plnomocenství, které bylo dáno panem dokto-

rem Klaudym, vskutku bylo pro téhož pana Klaudyho, který zde hlasoval. To je také faktum! (Smích.) Pánové, jest také faktum, že ten statek jemu posud nenáleží, alebrž podle testamentu otcova, Edmunda Klaudyho, má se rozděliti dědictví teprve pak, až jeho synové dosáhnou 26. roku; *pak* bude v držení ten, kdo jej ujme. Dosud není v držení ani jeden ani druhý; to je též faktum.

Dále pravilo se, že Žejklic není v držení. Pánové, opravuji tu faktum: Žejklic je posud fakticky v držení. Dále se pravilo, že aspoň dědicové Žejklicovi nebyli ve předešlé listině; a to jest omyl, poněvadž ve předešlé listině byl ovšem Žejklic, v nynější však nemohl býti, poněvadž mezitím umřel. Ale právě v tom je chyba, že nebyli zapsáni plnoletí jeho dědicové, kteří se ze zákona a ne z testamentu přihlásili k dědictví a tudíž jsou k držení oprávněni. Dále není pochybnosti, že statek Domoradice náleží do pozůstalosti.

Dále pravilo místodržitelství, že Seifert nedal důkazů o faktickém držení. Proti tomu připomínám, že bylo dáno od c. kr. okresního úřadu v Německém Brodě vysvědčení Seifertovi a manželce, že jim dle dopisu slavného zemského soudu od 27. října 1866 č. 25523 po panu Stefanu Langerovi statek odkázán jest; a oni ten statek dílem osobně, dílem skrze nájemce Davida Bauera užívají, z něho veškeré daně platí a všecky povinnosti veřejné vykonávají. Pánové, když vše to není důkaz, že jsou v držení, pak nevím, jak se to má ještě dokázati. Ale to je také faktum, že nicméně Jeho Excellence nám tvrdil, že nedokázali, že jsou v držení. Jeho Excellence pravil dále, že nedokázali, že byli od soudu uvedeni; ale Jeho Excellence zapomněl při tom, že takového uvedení v držení náš zákon nezná. A jestli jeho Excellence uvedl, že znatelé práv byli o tom u místodržitelstva tázáni, má-li býti připuštěn Seifert neb nemá-li: tu musím velice pochybovati o vědomostech oněch znatelů práv (Veselost), neboť neznali patrně patent z 9. srpna 1854, kterýž praví, že uvedení v držení, když jest statek odkázán co legát, není nic jiného, než vysvědčení *soudu*. A takové svědectví Seifert

podal; ale ačkoli je podal, přece nebyl připuštěn, nýbrž odmrštěn: ne proto, že bylo zákonních vad a výčitek, nýbrž poněvadž právníci korunní, kteří hlasovali o platnosti, neznali zákona. (Výborně!)

Stran Mautnera pravil Jeho Excellence pan místodržitel (hlasy z centrum: Ticho!), že nepodal ovšem svědectví toho, jež by dle místodržitelského zdání byl měl podati. Avšak prosím, pánové, ptám se Vás, byl-li *povinen* Mautner podati takové svědectví? Neboť on měl totiž dokázati úředním vysvědčením, že neseděl v kriminále, měl to dokázati vysvědčením soudním. (Nepokoj ve sněmovně. Maršálek zvoní.) No, to je faktum.

Pak se tady dále praví (čte německý místodržitelský výnos o reklamaci v příčině volebního práva Mautnerova): „Jest ještě třeba průkazův o ostatních požadavcích, ustanovených v §. 10. sněmovního volebního řádu, kteréž jmenovaným držitelům statků dávají volební právo do sněmu ve voličské třídě velkostatků nesvěřenských; jakož jest též zapotřebí úředního stvrzení, že jich volebnímu právu do sněmu nepřekáží žádný důvod vylučovací, uvedený v § 18. sněmovního volebního řádu." — A dále se praví ve přípisu místodržitelském (čte): „To však nevylučuje, nýbrž naopak samo sebou se rozumí, že o těch momentech, kteréž zjistiti dle §. 24. sněmovního volebního řádu jest potřebí k okamžitému rozhodnutí otázky o platnosti podané reklamace, má reklamant podati důkaz, pokud tyto momenty zakládají se buď v poměrech soukromoprávných aneb pokud za to, že podmínky ty zde jsou, nepřimlouvá se alespoň všeobecně platná domněnka."

Tak pro pana Mautnera a Brandejsa mluví také domněnka, že jsou poctiví lidé. Pánové, táži se, mohou-li nyní na základě tomto žalovati? Ale hned samo místodržitelstvo k tomu dokládá, že to přivedlo k vědomosti, a dokazuje, že jsou v zemských deskách zapsáni.

Pravil dále Jeho Excellence pan místodržitel, že prý nebylo dostatečného času k vyřízení. Pánové, odmrštění první stalo se již 13. března. Od 13. do 26. března, kdy se stala

volba, to bych přece myslil, že by bylo mohlo místodržitelstvo se dozvěděti od okresního Velvarského úřadu, neboť pan Mautner ve Velvarech samých zůstává, zdali skutečně statek drží a zdali seděl v kriminále neb ne! (Výborně! v centrum.)

Dále pravil pan místodržitel, že to bylo docela v pořádku, že byla tenkráte paní Brabcová z listiny voličů vynechána, poněvadž manžel pan Brabec do narovnacího řízení přišel a proto toho práva vykonávati nemohl. Z toho by následovalo, že ve všech případech, kde jest někdo z držitelů nezletilý nebo pod kuratelu postaven, byl by vyloučen; to však není pravda, poněvadž místodržitelstvo ve všech případech takových toho neučinilo, jako na příklad u Klaudyho, jejž nevyloučilo, ačkoli jeho bratr jest nezletilý.

Dále se místodržitelstvo odvolává, že rozhoduje držení v deskách zemských; a po druhé zase dokazuje samo, že ani řečené „držitelstvo panství Pardubického", ani pan Liebig a Lämmel nejsou v zemských deskách. Nicméně byly jim volební listiny vydány. Ale pánům, jako pan Mauthner, těm se lístky nevydaly. Pravilo se jednou, že pouhé přihlášení se k dědictví dostačuje, a v druhém případě pravilo se zase, že nedostačuje, že musí býti dokázáno skutečné uvedení ve statek. Ale při dědicích Walserových, kterým se ihned volební listina vyhotovila, jest dokázáno, že přihlášení jich nebylo posud od soudu přijato, a vzdor tomu vydány jim volební listiny.

Též musím připomenouti, že při Ahsbasském statku jest držitelkyní jeho cizozemkyně.

Konečně pak pravil pan místodržitel, že se na každé požádání dala ochotně odpověď: a to tvrdím, že skutečně není pravda, ana sama volební kommisse žádala o vysvětlení, komu a proč byly vydány jisté legitimační listy, a nedostala na to odpovědi, leč jen velmi vyhýbavé. To, pánové, jest faktum. A já myslím, že jsem vyvrátil všecko, co pan místodržitel faktického řekl. (Výborně!)

Místodržitel baron Kellersperg odpověděl krátce dru Riegrovi; stál ve všem na svém, jako dříve, ale patrně s menším poněkud sebevědomím. — Když byl konečně zpravodaj většiny Banhans přednesl svou závěrečnou řeč, hlasováno nejprve o návrhu Seidlově, aby velkostatkářským poslancům bylo odepřeno právo spolurozhodovati o své vlastní volbě; návrh ten byl většinou zavržen, a pak touž většinou volba 54 zástupců nesvěřenských velkostatků uznána za platnou.

Po té sněm se ustavil a hned předs vzal první čtení předlohy vládní o volbách do rady říšské; byla jednomyslně přikázána 15členné kommissi ku předchozí poradě; většinou hlasů (proti hlasům českým) bylo kommissi uloženo, aby svůj úkol vykonala s urychlením.

Dne 11. dubna při volbě nového výboru zemského zvoleni byli z kurie obcí venkovských Rieger a Sladkovský; všech ostatních 6 přísedících bylo zvoleno ze strany protivné.

V páté sněmovní schůzi dne 12. dubna přišla k jednání zpráva kommisse o vládní předloze, kteráž vyzývala *k volbě do říšské rady*. Zpravodaj většiny professor Herbst v krátké promluvě navrhoval, aby sněm vykonal požadovanou volbu 54 členů do poslanecké sněmovny rady říšské. Naproti tomu zpravodaj pětičlenné menšiny kommisse dr. Rieger promluvil takto (č. Sten. V. 17—19):

Slavný sněme! Menšina kommisse nemohla se shodnouti nikterak s návrhem, který učinila většina.

Většina v návrhu svém odvolává se na článek 16. zř. z., ve kterém se praví, že sněm zemský je povolán spolupůsobiti v konání moci zákonodárné dle ustanovení nejvyššího diplomu ze dne 20. října 1860 a t. d. Já, pánové, myslím, že nemůže býti ani jediného člověka, aspoň ani jediného člověka zdravého soudu v tomto slavném shromáždění, který by říci mohl, že společné účastenství v zákonodárství, jak se nám nyní předpokládá navrženými volbami do té nové říšské rady, bude nebo má zakládati se na řečeném paragrafu diplomu říjnového. V diplomu říjnovém je zajisté ustanoveno, že všecky otázky *statoprávné povahy*, že všecky otázky, které

se týkají *ústavního zřízení veškeré říše*, se mohou projednávati jenom v zastoupení *úplném veškeré říše.*

Že pak nyní se nám takové vyzvání a k takovému cíli nečiní, to je patrno z jasných slov reskriptu císařského, který byl vydán k Jeho Excellenci panu ministru Beustovi. Zde se praví: „Vláda Moje oznámila zahájeným dne 18. února t. r. sněmům Mých království a zemí, které nenáležejí ke koruně Uherské, ze kterých příčin jsem se na tom ustanovil, aby sešlo z mimořádné rady říšské, svolané patentem Mým, daným dne 2. ledna 1867, a aby svolala se ústavní rada říšská, která by rokovala o záležitostech *statoprávních*, ježto se mají ku konci přivésti.“ — Pánové, z toho myslím, žeť patrno, že se v této radě říšské, do kteréž se voliti má, mají vyříditi záležitosti *statoprávní.* Jakož jsem již dříve pravil, není a nemůže býti pochybno, že vyřízení záležitostí statoprávních se může *ústavně* státi jenom na úplné říšské radě, v plném zastupitelstvu celé říše.

Jest tedy patrno, že v pouhém shromáždění zástupců jen některých zemí, a zejména zemí neuherských, o těchto statoprávních otázkách veškeré říše a jednotlivých zemí a o jejich ústavním právě jednáno býti nemůže, a že tedy volba, o které pan zpravodaj většiny pověděl, že jsme povinni ji předevzíti podle §. 16., nebyla by dle §. 16. správná; předpokládá se sice, nebo praví se aspoň, že se volba má díti k tomu cíli, aby sněm bral účastenství v poradě podle diplomu: nařízení však takové je dle diplomu jen možné, jde-li k úplné radě říšské.

Pánové! My jsme dále přesvědčeni, že nastává další změna ústavy. Tato rada zemí neuherských, jakéž posud na světě nebylo a která má utvořiti, abych tak řekl, nový stát Cislajthanský, když již jednou — bohužel k velikému neštěstí celé říše a k velikému politování našemu — mocnářství naše je roztrženo na 2 díly, tato rada říšská má dostati úlohu zorganisovati novou říši; pro tuto novou říši má se zříditi touto radou říšskou sněm ústavodárný, jakého nebylo ani podle diplomu ani podle patentu únorového.

Ale netoliko to. Tento nový ústavodárný sněm, tato cislajthanská konstituanta má vykonati ještě jiná práva: má totiž upraviti také ústavní poměry jednotlivých zemí neuherských, má je přeměniti vzhledem na toto faktum, které již je vyhlášeno za nezměnitelné a dokonané, to jest vyrovnání s královstvím Uherským; jiným slovem jest to roztříštění říše. Když tedy rada zástupců zemí neuherských má býti konstituantou, když má upraviti ústavní poměry jak zemí neuherských vespolek, tak i poměry jich k říšské radě, jakož i k zastupitelstvu uherské říše: pak je patrno, že ustanovení její musí sahati též do samého ústavního práva jednotlivých zemí, že musí nevyhnutelně činiti změnu i v samém zřízení zemském, že v takové ústavodárné moci nového sněmu zemí neuherských nemůže obstáti bez porušení ani to zřízení zemské od 26. února, na kteréž se vy, pánové, tak rádi odvoláváte a stavíte, a o kterémž pravíte, že mu chcete zůstati vždy věrni!

Pánové, je-li tomu v skutku tak, chcete-li opravdu přede vším zachovati toto zřízení zemské od 26. února nezměněné, chcete-li jemu na vždy věrni zůstati: jak přicházíte k tomu, abyste nyní právo své, toto zřízení zemské ústavním spůsobem měniti, přenesli na některé poslance své, a abyste jim dovolili to, co ani *sami* na sněmu dělati nechcete, abyste jim dovolili učiniti to ve spolku se zástupci jiných zemí na říšské radě cislajthanské? A toť patrně je úmysl a význam dnešní volby. Poslancové vaši budou míti právo, aby měnili také zřízení zemské od 26. února. Pánové, z toho je patrno, že tento předmět nenáležel ani na denní pořádek sněmu tohoto, že toto dílo, kteréž tu vykonati chcete, nemůže se nazvati ústavním (Výborně!), nýbrž naopak, že je patrné rušení ústavy zemské (centrum: Výborně! Výborně!), a že má-li kdo právo nazvati se ústavověrným, nejste to jistě vy, kteří chcete ústavu porušiti. (Výborně!)

Já tedy, pánové, pravím, že tato věc nenáležela vůbec na denní pořádek sněmu, nenáležela ku příslušnosti sněmu, o jehož složení a kompetenci právní se v této chvíli ani zmí-

niti nechci. My jsme se, pánové, zmínili vzhledem ku platnosti volby velkostatkářů a vzhledem voleb, konaných žalostným spůsobem do obchodní komory Pražské; já této věci se na ten čas dotýkati nechci. Ale to se mi zdá býti patrné, že volba takového poslance do takové konstituanty cislajthanské, s právem měniti ústavu říšskou a zemskou, nenáleží ku příslušnosti tohoto sněmu, a že proto neměla býti na denní pořádek ani připuštěna, a že Jeho Excellence p. maršálek dle §. 35. této ústavy, na kterou se vždy odvolávati nepřestáváte, byl povinen, ji ani nepřipustiti k dennímu pořádku. (Výborně!)

Pánové, připomínáme dále, že kdybyste přece takovouto volbu předsevzíti chtěli a mohli, kdyby to bylo dle zákona možné, dali byste právo měniti ústavu zemskou radě říšské. Ale kterak byste mohli přenésti právo měniti zřízení zemské na několik poslanců svých, a kterak byste mohli přenésti právo toto zároveň na poslance jiných zemí neuherských, které nemají žádné souvislosti s tímto královstvím? Já vám pravím, pánové, že se tím dopouštíte změny ba zrušení ústavy zemské, a změna tato nemůže se dle tohoto zřízení zemského, o němž pravíte, že mu jste věrni, státi jinak, než dle §. 38., t. j. změna taková vyžaduje tři čtvrtiny členů tohoto shromáždění, a nemůže býti uzavřena jiným spůsobem, než dvěma třetinami přítomných. Vy pak, pánové, to chcete učiniti jednoduchou volbou a jednoduchou majoritou, a co smíte jen dvěma třetinami za přítomnosti tří čtvrtin na sněmu sami učiniti, to chcete přenésti na několik poslanců svých, abych tak řekl, hozených do velikého moře jiných poslanců z jiných zemí, kteří budou rozhodovati o ústavním právě království Českého.

A k tomu, pánové, nemůžeme svoliti nikdy (hlasy: Výborně! Nikdy! Nemůžeme!), aby rozhodovali cizí o našem právu, toho nikdy připustiti nemůžeme. (Hlasy: Nemůžeme! Nesmíme!) Pánové, my v té věci věrně budeme se držeti těch zásad, které slavný sněm český v minulém zasedání svém

vyslovil, a které jsme Jeho Veličenstvu ve své adresse od 25. února t. r. upřímně a svědomitě předložili.

Pánové! Jeho Veličenstvo odvolal se k národu českému. Pánové, národ český, aspoň obyvatelstvo české národnosti, odpovědělo v té věci zajisté zřetelně: kdekoliv český jazyk vládne a kterýkoli okres se přiznává k národnosti české, tam opět zvoleni byli titéž poslancové, kteří se vyslovili pro tuto adressu. Pánové, není tedy ani nejmenší pochybnosti, že národ český (povýšeným hlasem), že velká většina, $3^1/_2$ milionu obyvatelstva této země stojí posud pevně na tom stanovisku, které bylo vysloveno v adresse minulého zasedání. V té věci se nic nezměnilo. Pravím však dále, že tato většina Čech představuje nám ne pouze většinu lidí, ale také většinu daně, a to jak té daně, kterou platíme krví svou, tak zároveň i daně peněžité; nelzeť tuším v pochybnost uváděti, že tato většina, kterou my representujeme, platí i velkou většinu přímých daní zemských. Jak se věci mají vzhledem k velkým statkům, o tom nechci šířiti teď slov, ale myslím, že není pochybnosti, že ta strana, která se vyslovila pro neporušení statoprávní osobnosti Čech, která posud stojí za zásadami, které vysloveny byly v adresse, zvláště, vezmeme-li v počet jak fideikommissní tak i nesvěřenské držitele statků, že tato strana naše zastupuje většinu daní, ze sboru velkostatkářů placených, a že (hlasy: Ano!) i ta se v témž smyslu vyslovila při volbách, jako my zde. Já myslím, že Jeho Veličenstvu se nejednalo o nic jiného, nežli aby pravé mínění země seznal. Nuže nyní bude věděti, že většina obyvatelstva, zároveň velkou většinu zemské daně platící, stojí věrně při tom mínění, kterého my se zde zastáváme. (Výborně!)

A poněvadž sám slavný sněm v minulém zasedání svém řádným a správným spůsobem v tom smyslu se vyslovil: my posud na svém přesvědčení trváme, od něhož ani na vlas odstoupiti nemůžeme, a máme za to, že i slavnému sněmu se nepřísluší odstoupiti od něho. Protož dovolujeme si činiti slavnému sněmu návrh následující:

„Slavný sněme, račiž uzavříti:

Uváživ, že navržená volba poslanců do rady říšské zemí neuherských, kteráž by vyřizovala otázky statoprávní, obsahuje v sobě změnu zřízení zemského, kteréž právo jen od sněmu zemského samého a jenom dle §. 38. zemského zřízení konáno býti může, a kteréž právo na nikoho jiného přeneseno býti nemůže;

uváživ dále, že taková volba dle patentu ze dne 26. února r. 1861 nenáleží ke kompetenci sněmu, a dle §§. 35. a 38. zemsk. zřízení slavným praesidiem od porady vyloučena býti má;

a uváživ konečně, že jakož již v adresse sněmovní k Jeho Veličenstvu od 25. února r. 1867 vysloveno bylo, z jednání nového ústavodárného sněmu, který má upraviti státní právo i ústavu říše, nezastupuje celou říši, nýbrž jen většinu poslanců některých zemí namnoze mimočeských, povstati by mohla povážlivá nebezpečenství, jak pro státní právo, historicko-politickou osobnost a svobodné sebeurčení tohoto království, taktéž pro jednotu a moc říše i práva:

přechází sněm o této vládou navržené volbě k dennímu pořádku.“

Kardinál arcibiskup kníže Schwarzenberg v krátké promluvě oznámil, že zdrží se volby, a ze kterých příčin. — Potom mluvili s české strany proti volbám do říšské rady poslanci Tonner, Zeithammer, Brauner, baron Villani, Sladkovský a Trojan. Se strany protivné nehlásil se nikdo ke slovu, ale mnozí prodlévali v restauraci, zejména také zpravodaj Herbst. Maršálek potom prohlásil rokování za ukončené a odložil závěrečné řeči zpravodajů ke schůzi příští.

V šesté sněmovní schůzi dne 13. dubna dr. Rieger jakožto zpravodaj menšiny řečnil proti obeslání rady říšské jak následuje (č. Sten. VI. 1—9):

Slavný sněme! Oznámil jsem včera, že jen několik slov chci pronésti o předmětu, který jest na denním pořádku; avšak jsa od přátel svých politických vyzván, abych přec poněkud určitěji naznačil naše stanovisko v té věci, musil jsem žádosti přátel svých vyhověti. Komu z pánů zde přítomných by bylo obtížno mě poslouchati, prosím, aby se neostýchal a odešel do restaurace. (Dobře!)

Pánové! Jako referentu minority vlastně by mně náleželo vyvrátiti důvody, které s protivné strany proti názoru našemu byly vysloveny. V tom ohledu byla mi věc až příliš usnadněna, neboť ani jeden důvod proti názoru našemu nebyl slyšán. Ti pánové ovšem myslí, kdo má majoritu, že nepotřebuje důvodů; ale slušnost aspoň žádala, když sami nechtějí žádných důvodů přednášeti, aby aspoň slyšeli důvody odpůrců svých, aby alespoň neodcházeli spůsobem tak okázalým, jako se stalo včera. Pánové! Kdyby tento spůsob parlamentární praxe u nás se zavedl, pak by snad již bylo lépe, aby se pouze v jednotlivých klubech vota sbíraly a sem do sněmu k sečítání se poslaly. (Výborně! Dobře!) Na nejvýš by postačilo, aby každá strana poslala jednoho řečníka jakožto referenta pour sauver l'honneur du drapeau, a pro vyražení váženého obecenstva tam na galerii. (Veselost.) Ale suďte sami, zdali by tím parlamentární system a vůbec konstitucionalismus, kterému zajisté i vy cenu a váhu přikládáte, na vážnosti získal nebo ztratil.

Předeslav těchto několik slov, obrátím se k věci samé.

Pánové! Mnoho trpkých slov bylo v posledních dnech pronešeno. Jest to přirozená věc, že zvláště minorita, a obzvláště tam, kde se snad ne bez příčiny domýšlí, že se jí křivda děje, často užívá slov a výrazů trpčích. Však též výtečný referent majority, který také pozoroval vloni, jak trpko jest jídati chléb minority, nezřídka také ostrým spůsobem zastával věc svou, až to sahalo na samý kraj parlamentární slušnosti, ba až povážný nejvyšší maršálek musil ho napomenouti. Já to připomínám za tou příčinou, že jestli s naší strany jakási trpká slova pronešena byla, dá se to omluviti, a že aspoň já toho úmyslu nemám, ano přeji sobě mluviti k vám, pánové, spůsobem zcela objektivním a možno-li smířlivým.

Pánové, vy zajisté, jakkoliv soudíte o mně a mém stranickém názoru, — toho mi alespoň nikdo z vás neodepře, že vroucně a upřímně miluji tuto vlast českou a že přeji si, aby oba národové, kterým Bůh zde sídlo vykázal, žíti se snažili v míru, a aby právo *své vzájemně uznávali.* (Výborně!)

V minulém roce za svěží paměti naší udála se událost *světo-historická*, jakéž podobné naše století ještě nepoznalo. Na polích nešťastných u Sadové stalo se skutkem, co národ německý po kolik věků sobě přál, o čem blouznil a básnil, po čem toužil, o čem sníval. Jest to jednota národa německého. Velké války Napoleonské byly odčiněny takořka ve všech svých následcích invasí vojsk mocností alliovaných do Paříže. Spojení *Italie*, kteréž se stalo za našich dnů, nemá zajisté tak velikého významu, jakýž má spojení všeho národa německého; nemáť ho ani vzhledem dosahu materialního, ani vzhledem významu moralního. Pánové, já zajisté dosti objektivně a spravedlivě dovedu se dívati na věci ty, a milerád a ochotně uznávám velikost mnohostrannou národa německého. Já uznávám přednosti jeho povahy, jeho vysoké vzdělání, jeho vysoké, ba takřka se může říci nejvyšší postavení ve vědě, které se přeneslo zároveň i na umění válečné, ježto Prušané za poslední války tak skvěle osvědčili. Z toho já, pánové, soudím, že spojení tak velikého národa, s mocí válečnou tak náramnou, národa, kterýž rád o sobě sám praví, že jest národ ve zbrani, není věru věcí malichernou, a soudím, že nemůže zůstati bez velikých a rozhodných následků pro všecky okolní státy a říše, pro všecky okolní národy. Jak já věc vidím, jest *císařství německé* od bitvy Sadovské hotovo.

Kdy se koruna císařská zastkví konečně na čele Hohenzollerův, to je rozdíl čili otázka již jen několika týdnů neb několika měsíců; ale že se to stane, o tom žádný soudný člověk pochybovati již nemůže. Pánové, pak bude válečná moc takřka 40 milionův pohromadě! Pak ale jest i to jisté: válečná moc tato nezůstane v těch mezích, kterých si již nyní vydobyla; ona nutností věci samé, a tím instinktem, který jest položen do veškerého národa německého, bude sahati dále.

Pánové, připomínám jedné věci, a ta jest v historii národův skutečné unicum. Já neznám žádné říše, žádného národu, jejichžto panovník by byl nesl titul: „Alle Zeit Mehrer des Reiches". Pánové, to jest vážný moment. Pravím, žádný

národ takového titule neužíval. Já aspoň soudil bych, že by *křesťanskému panovníku* příslušelo spíše nazývati se: „Každému, což jeho jest, nechatelem“, ale nikoli jen napořád svého „rozmnožovatelem“. „Vezdy rozmnožovatel říše“ jest tolik, jako by řekl: „Každého souseda bez rozdílu odíratel“. (Výborně!) Pánové! Jestliže tento titul císařský zároveň se znovuzrozeným císařstvím Německým se obnoví, pak suďte, jak se povede císařství Rakouskému, jak se povede i nám. Pánové, suďte, jestli tato událost jest veliká dosti, ohromná dosti, aby nás vyzvala k považení této věci.

Myslím, že my všichni, kteříž v Rakousku žijeme, jsme tímto skutkem velice s blízka dotknuti, a že všem nám nastává povinnost, abychom vůči tomuto skutku vzali pro všecku budoucnost svou posici, abychom řekli, jak dále se proti tomu světohistorickému faktu a nutným jeho následkům zachovati chceme. Povinnost tato nastává především nejvyšší *dynastii naší.*

Pánové! Dynastie naše vládne nad tolika rozličnými národy, a v celé této mnohojazyčné říši jest živel německý jen malou menšinou. Chce-li dynastie všecku budoucnost svou, všecku moc a sílu svou zakládati na jediném tomto živlu, ptal bych se vás, pánové, ptal bych se samé dynastie, jestli na takovémto úzkém základě její panování bude moci míti dlouhé trvání? Já, pánové, soudil jsem vždycky a soudím posud, že v té věci jest pro dynastii rakouskou jen jedna cesta, a to jest: *rovné právo všem* (hlučné: Výborně! ve středu), nekřivditi ani Němcům, ani Slovanům, ani Maďarům, ani Rumunům, ale ke všem stejně spravedlivým býti. (Výborně!) Jestliže dynastie rakouská, jako jsem již dříve jednou pravil, bude živel slovanský považovati vždycky jen jako popelku ve své rodině a vždy jen starší sestry německou a maďarskou všady v před stavěti, podporovati a přeceňovati, pak ovšem svornosti a blaha v této rodině nebude; ale nebude pak také dlouhého trvání tohoto panství. (Výborně!)

Nyní promluvil bych o tom, jakým spůsobem mají se postaviti *němečtí* obyvatelé Rakouska v této věci. I oni přede-

vším nyní, a to v krátké době již, musí se rozhodnouti, chtějí-li zůstati na vždy rakouskými aneb chtějí-li se státi Němci; pravím Němci, a beru tento název teď ne ve smyslu *jazykovém a národním,* ale ve smyslu *politickém.* My všickni dobře víme, že Švýcarsko obsahuje trojí národnost, německou, francouzskou a vlaskou; ale v *politickém* smyslu jsou přec všichni jenom Švýcary, členové politického národu švýcarského. Tím národnost německá v Švýcarsku ničeho netrpí, tím netrpí německý jazyk, tím netrpí německá literatura; jazyk německý se pěstuje tam jak na universitě tak i na polytechnice i ve veřejném životě, ale *politická* národnost Němcův tam jest pouze *švýcarská.*

Nyní nastává krajanům našim německým otázka, o které, jak pravím, v krátké době se budou musit rozhodnouti: chtějí-li zůstati v Rakousku a podobné postavení zaujímati, jako Němci ve Švýcarsku zaujímají, to jest zachovávati svou národnost, ale přiznávati se k politické národnosti Rakouské, anebo chtějí-li jednotu Německa provésti v celém smyslu slova, a tudíž se odříci politické národnosti Rakouské a postaviti si za jediný účel úplné spojení své s velkým svým národem. Pánové, já zde ani jednu ani druhou cestu odsuzovati nechci; v tak velkých a tak svatých věcech musí každý právo ve svých prsou hledati. Ani nechci těm to za vinu klásti, kteří tento účel úplného spojení s velkým národem svým německým co nejvyšší sobě vytknuli; ale pak, pánové, žádám, aby se to stalo upřímně, aby ani svět, ani veškeré ostatní Rakousko a národy jeho, ani zvláště dynastii nenechali v tomto ohledu ve klamu a v pochybnosti (Výborně!), aby nepřišel den, kde by se tato najednou octla před skutkem, kterého se nenadála nikdy. Když dynastie o tom vědomost bude míti, jakým během věci dále půjdou, bude i ona věděti, co dělati má.

Nyní bych promluvil o tom, jak se dle mého zdání v této otázce mají chovati *Maďaři.* Živel maďarský je sám sebou nevelký; skutečných Maďarů čítá se jen půl páta milionů. Pánové, národek tak malý není, myslím, povolán, aby vyko-

nával velký úkol světohistorický. Budiž velká jakkoli jeho horlivost, jeho vlastenectví, jeho udatnost a hrdost národní, přece konečně proti kolossalním faktorům materialním, kteří vedle toho stojí, neukáže se nikdy dosti mocná; jak jsem pravil: rozhodující váhu položiti do událostí světových a moci změniti tvářnost zemí, to jí není souzeno. Pánové, to je moment, který by Maďaři především pochopovati měli, který ale bohužel, líto mi, že tak musím říci, pro přílišnou jejich samolibost jim docela z očí přišel. Já, pánové, soudím, že Maďaři podobně, jako my, mají osobnou existenci svou na jisto postavenou pro všecku budoucnost jenom ve spojení se státem Rakouským. Pro ně mezi kolossem Ruským a mezi kolossem Německým není žádného jiného útočiště, než tento stát Rakouský a to spojení národů, kteří tu pospolu jsou.

Nicméně se mi zdá, soudě dle řečí vedených ve sněmu Uherském a dle návrhů tam učiněných, jakož i z porad, kteréž byly držány před tváří poslanců Chorvátských, a z toho, co našich uší s různých stran o tom došlo, dosti jisto, že Maďaři zcela jinak se dívají na tuto věc, ba že se jim zdá, jakoby Rakousko již mělo činiti testament svůj, a že oni nemají tudíž nic nutnějšího a nic pilnějšího na práci, než aby se postarali, aby, až Rakousko se rozpadne, oni měli hospodářství své již zúplna zařízené a hotové Ano, pánové, jejich ctižádost jde ještě dále. Opírajíce se o staré titule někdejší říše Uherské, která tehdáž ovšem ještě nebyla maďarská, o staré titule na Bosnu a Rámu, domýšlejí se, že jsou povoláni přejmouti missii Rakouska vzhledem národů východních a poděditi netoliko Rakousko, ale i Turecko, které již nyní k rozpadnutí svému se chýlí. Ba zdá se mi, že samo naše nynější ministerstvo zahraničné zaujato jest tímto názorem o věci, a v tom směru hověti se zdá ideám Maďarů.

Avšak, pánové, já soudím, že jsou to skutečně plány marné. Jestliže se ty věci tam tím směrem vyvinou — pokojným spůsobem zajisté se to státi nemůže — pak nelze jinak mysliti, než že živly slovanské: Srbové, Chorvaté a Bul-

haři, se zbraní v rukou postaví se na jeviště a dojdou potřebného důrazu a vlivu na vyvinutí záležitosti té; a utvoří-li se pak na místě Rakouska, jak si Maďaři myslí, nová říše podunajská, pak to nebude asi říše Maďarská, ale říše Slovanská. (Výborně!) Pánové! Ta věc každému nepředpojatému musí býti dosti jasná; a jak vidíte, já velmi pokojnou myslí o slovanské soukmenovce své, i s úplnou klidností o tom se pronáším. Já tedy soudím, že kdyby Maďaři nebyli příliš zaujati svou samolibostí, kdyby se něco objektivněji dívali na tyto poměry národopisné, že by se lépe musili starati, aby toto Rakousko se zachovalo, které pro jejich existenci jest *nutností*, a že by jemu neměli odebírati nevyhnutelné podmínky existence státní, bez kterých ani oni sami býti nemohou. (Výborně!)

Pánové! Kdyby se věci tak vyvinuly, jak Maďaři si to představují, a Rakousko země, jež oni německými zovou, ztratilo, pak by ovšem Německá říše stála všude na hranicích jejich. S druhé strany pak se musí uvážiti, že jsou uvnitř a po hranicích Uher národové jiní, kteří sobě hledají také svou budoucnost.

Pánové! My Slované v Rakousku nemůžeme dosti toho litovati, že rakouská dynastie a vláda posud tak málo rozuměla záležitostem slovanským, že na jihu slovanském všem jiným mocnostem cizím dala vzniknouti a nabývati popularity. Zejména Ruský a Italský vliv se tam vzmohl; však i Francouzsku ba i samému Anglicku ustoupila tam Austrie, kdežto jí tak snadno bylo, pomocí toho kouzla, které jí dávaly u Jihoslovanů někdejší boje prince Eugena a všecka ta sláva bojů s Turky, a na základě této staré slávy a zásluh svých o minulost těchto kmenův sobě i *budoucnost* těchto zemí pojistiti. Bohužel zdá se mi, že i tento moment byl propasen, a nevím, dá-li se ještě nyní v té věci co napraviti, zvláště když se Rakousko již tak pozdě a neobratně té věci chápe. Neb mezi tím vyvinul se již příliš samostatně živel srbský; jak znáte všickni, opanoval tyhle dni všecky pevnosti na půdě své; jedná se již nyní o připojení Bosny a Hercegoviny pod

jeho správu, a touto cestou, jak myslím, se může dosti brzo objeviti před našimi zraky starý carát Srbský; a bude-li ještě pak míti Rakousko dosti síly a příležitosti, aby své staré kouzlo a svou attrakci v oněch zemích provozovalo, o tom velice pochybuji.

Myslím, že podobně i naděje Maďarů v tom ohledu jsou slabého základu. Zvláště, uváží-li se to, že jižní národové jsou vesměs vyznání pravoslavného, ortodoxního, a že tedy moc katolická vždycky má u nich obtížnější postavení, kdežto Rusko, jsouc s nimi stejného vyznání, již v tom ohledu má před námi velikou přednost; připomínám tedy, že by též Maďaři neměli zapomínati, že mají mnohé živly Slovanstva pravoslavného a srbského ve své koruně Uherské, a že asi dlouho nebudou moci jednati způsobem, jejž sobě nyní oblibují. Připomínám, že mají i mnoho živlů rumunských, kterýž národ již také, jak známo, v poslední době pod korunou Hohenzollerův se postavil co samostatný stát, a zajisté, jestli se v tom postavení ještě nějaký čas udrží, také jistou attrakci provozovati bude vzhledem soukmenovců uherských. Konečně, pánové, měli by Maďaři nezapomínati, že na samé půdě Uherského království ve východních krajinách zastoupen jest několika sty tisíců obyvatelů ruský živel sám; a pánové, jestliže moment národnosti bude rozhodujícím: kdož vám za to ručí, a kdo za to ručí pánům Maďarům, že Rusové také ke svým bratrům za Karpatami se nebudou hlásiti?

Pánové! Když tomu všemu tak, zdá se mi, že by i Maďaři na všecky ty okolnosti měli bráti slušný ohled a dle nich zříditi svou národní politiku doma, a nečiniti naproti císařství Rakouskému takových pretensí, kteréž, jak já soudím, na délku ani od dynastie ani od monarchie, má-li tato zachována býti, s prospěchem šetřeny a uznávány býti nemohou. Já myslím, že v podstatě poměrů a věcí měli by sami ochotně dělati říši a zachování jejímu ty koncesse, kterých jí jest nevyhnutelně potřebí.

Co se nás *Čechů* týče, naše situace jest velmi jednoduchá: Naše historie, pánové, bohužel jest téměř po celé

*

tisíciletí jediný boj o zachování naší individuality a naší národnosti proti attrakci a expansi živlu německého. To jest, pánové, faktum nepopíratelné, a pokud národ český bude žíti, pokud v sobě bude cítiti jakousi sílu životní, bude předním účelem jeho, chrániti tuto existenci a národnost svou, aby nezhynula v tomto moři německém. (Výborně! Výborně!) Pánové, ta věc jest tak jasná, že nikdo nemůže o tom pochybovati, a že s toho stanoviska především úkolem naším a první snahou naší býti musí: *Rakousko zachovati, a sebe v Rakousku zachovati.* Protož chceme dáti ochotně říši té všecko, čeho k existenci, moci a jednotě její jest potřebí.

Já tedy soudím ze všeho toho, že i my i Maďaři i Poláci, kteří nyní postavení své velmi jasně začínají chápati, máme interess důtklivý, abychom říši Rakouskou zachovali co pevný organismus a nejen co nějaká membra disjecta; co *pevný organismus* pravím, který by i v čas potřeby válečnou moc řádně a vydatně rozvinouti a nás všecky menší národy Rakouské vespolek zde spojené brániti a ochrániti mohl. Pánové, takový organismus v *dualismu* nevidím.

Já se přiznávám, že nemohu se zbaviti té myšlénky, toho citu, toho přesvědčení, že dualismus krátce vésti musí k rozpadnutí říše. Jest mi to přirozená věc; přijde-li to ke skutku, co i mezi vámi mnozí sobě přejí, pak budeme míti dva parlamenty, jeden uherský a jeden cislajthanský. Pánové, taková dvě tělesa na dlouho tak blízko vedle sebe státi nemohou, aby jedno nedostalo převahu nad druhým. Bude to jako v manželství, kde vždycky jedna strana udává tón, a druhá sleduje. Já ovšem pokládám za věc velmi přirozenou, že bude-li dualismus proveden, že ta strana a polovice, která jak intelligencí, tak počtem obyvatelstva a velikostí produkce a industrií má neodpornou převahu, ohromnou přemocí mravnou i hmotnou bude rozhodujícím momentem celé říše, a že tedy to, co sobě Maďaři vytoužili a co nyní s velkým plesáním, abych tak řekl vítězoslávou oslavují, že to bude státi na slabých nohou; neboť v politice rozhoduje, jak známo, vždy konečně jen právo silnějšího. Já myslím tedy, že pro

samé Maďary tato instituce a tento spůsob zřízení státního, jim tak žádoucí, nedává na délku žádných garancií, a přijde-li k sporu nějakému, kde se obě strany nebudou moci srovnati, musí slabší chtě neb nechtě povoliti, zvláště opře-li se silnější ještě o národní živly potlačené.

Pánové, mám za to, že Rakouská říše se nemá a nemůže jinak pevně ustanoviti, nežli na základě historickém. Kdybychom historický tento podklad chtěli strhnouti, nastane nám chaos. Ve všech zemích takřka jsou národnosti tak mezi sebou pomíchané, že je od sebe hranicemi odděliti naprosto nelze; a nezachováme-li historickou půdu všech národností a zemí, pak bude nejen nebezpečno, ale zhola nemožno organisovati opět celek z částí těch jen na základě národnosti; následek pokusu toho bude boj všech proti všem, boj veliký a žalostný. (Výborně!)

Pánové, my však též víme, že vedle *historického* práva jest ještě druhý moment náramné váhy, ten moment, který vládne nyní vlastně celou Evropou a pohybuje v našem věku všemi národy a řídí kroky jejich. Byla by to pošetilost záhubná, kdybychom chtěli nedbati na tento moment, který, jak pravím, vládne nyní vlastně celou Evropou a pohybuje všemi národy a řídí kroky jejich, — tento moment jest: idea národnosti. My, pánové, máme přesvědčení, že vedle historického práva zároveň národnost všech kmenů v této říši vedle sebe postavených úplného šetření práva svého a úplné vážnosti dojíti musí.

Pošetilá byla by věru každá národnost, která by se v našem věku domýšlela, že jestli je snad v té neb oné zemi náhodou ve většině, že může proto snad druhou národnost potlačovati. Pošetilost taková by se v krátké době na každém národu trestala. Pánové, nezřídka se i o nás pronáší, jako bychom my co takového měli v úmyslu vzhledem německých krajanů našich. Já, pánové, mohu se vám doložiti svou ctí a samým Bohem, že takového úmyslu mezi námi není. (Výborně!) Nechcete-li věřiti v naši poctivost, tak aspoň věřte v naši moudrost. My, pánové, věřte mi, tomu rozumíme, že

jsme příliš blízko hranic německých, než abychom mohli našich krajanů německých jakýmkoli spůsobem tísniti. My víme dobře, jak veliký je národ německý, a abychom z nich chtěli udělati *děti bolesti* a pustiti se v boj naší vlastní existenci hrozící pro *křivdu*: pánové, tak pošetilí nejsme. My známe sami po sobě, jak nezlomná je síla národnosti, a víme, že se německé národnosti úplného zadostučinění po právu dostati musí.

V tom ohledu nic sobě upřímněji nepřejeme, než aby konečně se našla basis, basis, která by byla nám oběma stejně spravedlivá, kterou by obě národnosti ochotně, upřímně a dobrovolně přijmouti a respektovati mohly. (Výborně!) My víme, pánové, nenajde-li se basis tato, že bychom konečně musili resignovati; a toho zajisté žádný poctivý Čech nemůže dopustit, aby ona vlast drahá, aby tato země naše se rozdělila, kterou Bůh sám tak nápadným spůsobem co jeden celek utvořil.

My, pánové, tedy sami si z té duše přejeme, abyste vy, kteří se obáváte, že by vám v zemi této hrozilo nebezpečenství nějaké pro vaši národnost, abyste upřímně a bez ohledu všecka přání svá v této věci vyslovili. Budiž mi dovoleno zde užiti slov Deákových: my vám nabízíme *čistý lístek*, abyste na tomto sami napsali všecky garancie, jakými si přejete ohraditi na příští národnost svou v zemi této. (Výborně!) My zajisté vám ochotně zaručíme takové garancie, neboť jest to i pro nás zárukou, že tak zemi této jednotu zachováte, a Bůh ví, jest to ovšem srdečné naše přání. (Výborně!)

Jakož my sami o sobě a poměrech národnosti ve vlasti naší soudíme a co jinému přáti chceme, to přejeme si, aby se podobně také našim krajanům a rodákům v Uhersku dostalo. My nemůžeme toho zapomenouti, že pod korunou Uherskou žijí téměř tři milliony Čechoslovanů, kteří mluví podnářečím českým, kteří mají aneb měli aspoň po mnohé věky společnou s námi literaturu, a kteří nám dali největší mistry našeho jazyka, nejslavnější illustrace literatury naší, Šafaříka a Kolára. Přejeme si upřímně, aby se jim činilo po právu.

My doufáme a slušně očekáváme toho též od moudrosti a opatrnosti Maďarů. I oni se naučí ve škole poměrův býti spravedlivými k našim snahám, pokud je čas.

Pánové! Maďaři mají přísloví říkati: Extra Hungariam non est vita! Tato samolibost jejich jest skutečně nebezpečná. Oni by neměli zapomínati, že také za hranicemi jich lidé žijí; a jestliže oni Slovany v Uhrách považují za pouhý vládní material, kterýž by děliti a řezati mohli podle libosti, neměli by zapomenouti, že to tento material bolí, když se řeže, a že tento material křičí, a že tento křik jiní lidé za hranicemi slyší.

Pánové! Dovolte, abych přešel ještě k jiné záležitosti, o kteréž jest mi nutno promluviti. Jest to elaborát uherského sněmu či kommisse sněmovní, známý *elaborát Deákův*, kterýž se má státi, abych tak řekl, napotom základním zákonem veškeré říše Rakouské, aneb abych to řekl korrektněji: budoucích dvou říší rakouských, Uherské a Cislajthanské. Zvláštní věc, která v tom nápadna jest, jest to, že celý tento elaborát zakládá se na pragmatické sankci a že vychází jedině z této pragmatické sankce, a že z toho uzavírati se chce, jakož se praví zde v §. 29.: „Ohledně oné části záležitostí společných, která nenáleží zúplna správě vládní, nevidí se nám ani úplná rada říšská, ani jakýkoliv společný nebo centrální parlament prospěšným; nepřijímáme ani jednoho ani druhého, nýbrž přejeme si, ježto i dle nejvyšší trůnní řeči Jeho Veličenstva sankce pragmatická společným nám jest stanoviskem, aby jednak země koruny Uherské dohromady, jednak *ostatní země a province Jeho Vel. dohromady považovaly se za dvě oddělené a zcela rovnoprávné části.*“ Pánové! Tento passus pana Deáka předpokládá, že pragmatická sankce s jedné strany přijata byla od Uhrů, a s druhé strany ode všech ostatních zemí a provincií Rakouska pojednou a vespolek.

Pánové! Jestli pragmatická sankce jest skutečně postavena co fundamentální zákon celé říše, na kterémž stojí netoliko Rakousko, ale i sama dynastie, pak musím připome-

nouti, že tenkráte, když byla dána, a to není ještě tak dávno, že tento fundamentální zákon byl přijat i od stavů českých, od sněmu českého, tak dobře jak od stavů uherských, nikoli snad od všech zemí neuherských zároveň a společně. Jestliže tedy tehdáž ku přijetí fundamentálního zákona celé říše žádáno bylo svolení na jedné straně sněmu uherského, a na druhé straně sněmu českého, a jestliže zákon tento byl předložen jim oběma, ba i jiným sněmům: pak nevím, proč by se nyní měla státi odchylka od tohoto pravidla, které zajisté se ukázalo býti velmi prospěšným. Neboť právě pragmatická sankce jest ten jediný akt statopravní, kterýž se žádné strany se nepopírá, poněvadž ode všech stran, ode všech sněmů přímo a dobrovolně byl přijat.

Připomínám zejména, jak jsem již jednou podotknul, že stavové čeští přijali pragmatickou sankci ne pouze s oněmi formulemi servilní zdvořilosti, kteráž byla znakem tehdejší copové doby, a kteréž jeden historik,*) jehož způsobem bývá, vybírati z akt vždycky jen to, co se mu právě hodí, připomínal s takovým zalíbením, jakoby byly celým obsahem usnešení sněmovního. Vedle těchto slov kancelářské, dle názoru našich časů ovšem již trochu servilní kurtoisie oné doby, pověděli nicméně stavové čeští zároveň přece dosti zřetelně, že „se nadějí do Jeho Veličenstva, že naše práva, naše privilegia, naše majestáty na příště věrně zachovati ráčí".

Pánové, jiný moment, který jest mně v tomto elaborátě Deákově nápadný, jesti to stálé opakování slova odpovědnost. Pánové, tento výraz jest dle mého osobního zdání zcela přirozený a při jakékoli moci přenešené ovšem nezbytný; já si ovšem nemohu žádný věrný konstituční život mysliti, kde by nebylo odpovědnosti na všech stupních veřejných výkonů. Jen tam, kde jest prostý absolutismus, není, aspoň na vrcholu, žádné odpovědnosti. Ale způsob, jakým to slovo bylo něme-

*) Narážka na poslance Höflera, jenž ve sněmovní schůzi 25. února 1867 četl jednu příliš zdvořilou frasi z usnešení stavů českých o přijetí sankce pragmatické, čímž chtěl dokázati bezvýznamnost tohoto sněmovního skutku a celého českého sněmování v době pobělohorské.

ckými státnickými a ústavními theoriemi, abych tak řekl, přiostřeno, takřka destillováno na jakousi specifickou odpovědnost ministerstva, zdá se mi, že má i nejedny následky zlé, ba mnohá nebezpečenství; neboť plyne z něho, béře-li se jednostranně v tomto právě naznačeném smyslu, omnipotence ministrů, kteří mohou dělati sami a skrze ústroje své, co se jim líbí, jen když řeknou: my se z toho před sněmem zodpovíme. Musím se přiznati, že se mi zdá, že v tom ohledu sám slavný spisovatel těchto článků, i ti pánové, kteří s ním souhlasili, byli zaujati až přes potřebu v theorie zastaralé centralistického konstitutionalismu, pravé svobodě nehrubě příznivého; ač není-li v tom ještě něco jiného, že se jim jednalo o to, zříditi jakousi centralisaci mocnou ad hoc, t. j. vzhledem na národy slovanské, kteří jsou v Uhrách. (Výborně!) Pánové, byla-li to, a jestli to jest vedoucí myšlénka nynější politiky uherské, pak myslím, jakož jsem již dříve povídal, že se Uhři nalézají na falešné cestě, a že konečně přivedou slovanské kmeny k odporu velmi rozhodnému, k odporu, pod kterýmž utrpěti může nejen koruna Uherská, nýbrž i celá říše Rakouská.

Jiná věc velmi nápadná v tomto elaborátu jest mně to, že ve čl. 35. praví se, že obě delegace sněmu uherského a cislajthanského nesmějí rokovati pospolu ve schůzi smíšené, nýbrž že každá sdělovati má své mínění a usnešení *písemně*, skrze písemné poselství. Tato písemná poselství každé delegace mají býti psána jazykem jejím *vlastním*, připojíc překlad authentický. Uherský jazyk jest ovšem jazyk maďarský, aspoň jest to již tak vůbec přijato, ač jindy tak nebývalo, aspoň officialně; pokud byla rovnoprávnost mezi národy uherskými, byl jazykem veřejným jazyk latinský. Ale ptám se, který jest vlastně jazyk cislajthanský? To se ovšem neví, který se tu mínil; a jest mi skutečně nápadno, že s takovou nešetrností a nevšímavostí k tomu, co se za Lajthou děje a jaké zde národnosti jsou, pan Deák takového výrazu užívá.

Pánové! Vyslovil jsem se již dříve o tom, že netoliko nám, ale také našim sousedům Maďarům jest velice potřebí,

aby Rakouská říše byla silným organismem politickým, a především organismem také válečným, a že v tom ohledu nemohu chváliti, cokoli na desorganisaci a seslabení jednoty válečné moci bylo položeno do těchto punktů. Že tak věci rozumím, to každý podle mého stanoviska snadně usoudí; a myslím, že také Maďaři, kterým se nemůže jednati pouze o to, aby zachovali svou národnost, ale zajisté také i štít této národnosti, totiž Rakousko, že by i oni mohli to pochopiti.

Zvláštni věc jest také spůsob, jakým se pojednává v elaborátě kommisse o věcech celnických a o věcech daní nepřímých. Pánové, myslím a povím jen krátce, že tento modus na délku praktickým by se osvědčiti nemohl; tím méně ukazuje se býti praktickým, když i samostatné státy Německé mnohem kompaktnější formu pro vyřízení těchto věcí sobě daly.

Ale ovšem zvláště podivné jest tam navržené vyřizování společné záležitosti našich financí. Tu se velmi zřetelně praví: „Dluh státní, kterýž nebyl od uherského sněmu povolen, ten pro nás neplatí.“ Pánové, ptám se vás, kdo jej tedy bude platit? Od našeho sněmu také nebyl povolen; a já myslím, co platí o jednom, to platí o druhém Skutečně, věc ta začíná už dostávati tvářnost, formu jaksi komickou, bude-li se o ní takovýmto spůsobem dále jednati. (Veselost. Výborně!) Mám za to, pánové, že musí přijmouti nová Austrie to dědictví po staré Austrii bez beneficia inventaru, jak to právníci nazývají. Pánové! Uhři podobně rovněž jako my nemohli dříve zabrániti, aby se státní dluhy nestaly, ač měli sněm; ba ani nevím, jestli by byli v dřívější době kdy proti nim protestovali. My měli také sněm a měli jsme právo povolovati břemena státní a daně říšské, ale o té věci jsme nejednali. V té věci král sobě počínal bez kontroly, v té věci král náš jednal samostatně, a nám, kteříž jsme to měniti neuměli, nezbývá nyní nic jiného než udělati bankrot a říci: „My všichni neplatíme“, anebo platiti všichni stejně a poctivě. Pánové, taková věc by se jinak rozumně a spravedlivě vyříditi nemohla; a kdybychom měli býti vyzváni, abychom přišli

do Vídně, jen abychom tu stanovisko Deákovo a uherského sněmu i v této věci jako fait accompli uznali, pak by se nám dostalo jen výsměchu. (Výborně!)

Ale prosím, pánové, co nás v této věci celé zvláště hněte, a abych upřímně řekl, uráží, jest ten způsob, jakým uherské zastupitelstvo chce rozhodovati o záležitostech našich, o záležitostech českých. (Hlučné: Výborně!) My, pánové, té doby v historii ještě neznáme, kde by uherský sněm byl dával zákony sněmu českému, kde by Uherská koruna byla dávala zákony koruně České. (Výborně!) Vždy od věků stávaly vedle sebe rovně, časem ovšem v nepřátelství, často též ve přátelství takovém, že sobě z dobré vůle společného krále volily; ale aby jedna země druhé byla oktrojovala zákony, toho historie nezná. A, pánové, co se nyní děje? My stojíme před oktrojírkou novou, a to ne oktrojírkou od našeho legitimného císaře a krále, ale před oktrojírkou p. Deáka! Takové oktrojování my aspoň nepřipustíme. My soudíme, že Uhři, jestli sami si přejí, aby jejich historická práva byla respektována od jiných národů rakouských, že mají respektovati také práva naše.

Pánové, když se Uhrům vedlo zle, a když se theorie Schmerlingova o propadnutí práv skrze revoluci velmi rozhodně prohlašovala, a když se k ní přiznával sněm říšský: my jsme byli jediní a s námi Poláci, naši soukmenovci, kteří jsme se proti této theorii opírali. Já sám jsem to učinil způsobem velmi rozhodným a stál jsem na tom, že národové nepropadají práv svých, když se u nich stane revoluce. Tenkráte slova naše byla Uhrům příjemná, a velmi líbezně opakovaly to noviny uherské; nyní ale zdají se hlásiti se k týmž zásadám, a jednají jakoby koruny České nebylo: přecházejí o nás k dennímu pořádku a házejí nás do Cislajthanie. Pánové, k tomuto stanovisku my se ovšem přiznati nemůžeme, ano musíme proti tomu rozhodně se ohraditi.

Pánové! Jen ještě málo slov chci promluvit o úkolu, kterýž se nám předkládá. My jsme byli vyzváni do říšské

rady, abychom tam — a to jsou slova cís. prince, zde opět a opět k některým pánům pronešená — my jsme byli vyzváni, abychom přišli do nové říšské rady cislajthanské, „*bychom tam činili protiváhu proti Uhrům*“. Pánové, to není náš úmysl. My máme za to, že když Jeho Vel. císař a král uznal za dobré dáti Uhrům jisté koncesse, a jestli uznal, že se tyto srovnávají s prospěchem celé říše, naším úkolem to není, abychom šli do Vídně, bráti jim tam, co jim mocnář dal, a rušiti to, co on byl učinil. (Výborně!) Pánové, já aspoň bych musil pokládati to za skutečně divnou a ne zcela čistou politiku; buďto se chtělo Uhrům, co se jim dalo, upřímně zachovati: pak není zapotřebí žádné protiváhy, pak jim toho nemůže nikdo bráti. Jestli ale my máme dělati tu protiváhu, jestli my Čechové máme vzíti to odium na sebe, abychom my spor s nimi provedli a jim to takřka z hrdla již vyrvali, co jim dáno bylo k požití: za tuto úlohu poníženě děkujeme (Výborně!), o tu čest my nestojíme, toho my nechceme. (Výborně! Nikoli!)

Jak pravím, my respektujeme, co Jeho Veličenstvo císař pán učinil, my respektujeme také upřímně historické právo uherské, ale žádáme a očekáváme od Uhrův, aby také oni naše právo respektovali. Však jsme se, pánové, dosti zřetelně o tom vyslovili, jak o té věci soudíme, když byl čas k tomu. Konečně my jsme to vypověděli v našich adressách, kdež jsme se zároveň všemožným způsobem ohradili proti dualismu a napřed jeho zhoubnost vyslovili. My jsme vyslovili ve své adresse k J. V. tehda též ochotu, že chceme přijíti do Vídně, že však chceme přijíti toliko k poradám neprejudikujícím, že chceme podporovati vládu v díle vyrovnání. Ale, pánové, naše bons offices (přátelské nabídnutí) nebyly tenkráte přijaty, nýbrž náš ministr p. baron Beust ukázal se tak velikým státníkem, že jednoduše podepsal to, co Deák udělal. Který z těch dvou je větším státníkem, o tom, pánové, ponechávám vám souditi. (Výborně! Veselost.) Ale abychom my byli povolni odčiniti a rozbořiti dílo obou, pánové, k tomu zde povoláni nejsme.

Pánové! My vidíme ovšem mnohé nebezpečí, které v dualismu leží, a doufáme, že snad tou neb onou cestou konečně to, co v té věci se napraviti dá, se napraví, ba že snad konečně sami Uhři některé chyby poznají, kteréž učinili, že uznají, kterak v některé věci příliš daleko zašli. Ale jak pravím, my s nimi boj o to prováděti nebudeme. Ale vidíme též, že kdybychom vstoupili nyní do této instituce, která se nazývá dualismus, způsobili bychom tolik, že by tím jen poměry národův se zhoršily a že by v její opravy cestou srozumění již nebylo lze doufati.

Čeho však především se hrozíme, jest to, že nyní jsme vyzváni, abychom se ve věcech statoprávních odřekli samostatnosti a historické osobnosti naší. Pokud pamatuje historie česká, národ český a sněm český o všech otázkách statoprávních vždy sám byl slyšán, vždy sám se pronesl, vždy jen on sám zastupoval svou individualnost politickou. Pánové! Nyní se od nás očekává, abychom se této individualnosti zřekli, abychom my, slavné království České, šli do Vídně, a abychom tam, smím-li tak říci, mit dem anderen Tross, s těmi ostatními malými zemičkami a krajinkami vespolek, nemajíce již napotom individuality vlastní a odřeknouce se skutkem své samostatnosti a národnosti politické, přisvědčili pouze ke změně ústavy zemské a statoprávní existence své, vyslovené jinými. Toho se od nás, pánové, nikdy nedočkáte. (Výborně!) Učiní-li se něco takového proti naší vůli a bez našeho svolení, budeme-li my konečně musit trpěti a snášeti, sneseme to; ale vždy v srdci zachováme přesvědčení utrpené křivdy, a jakmile budeme moci, odstraníme a odčiníme to. (Výborně!) To věčně, věčně za platné neuznáme! (Výborně!) „On peut subir le droit du plus fort, mais on ne le reconnaît pas!“ (Můžeme podstoupiti právo silnějšího, ale neuznáváme ho.) (Výborně!)

Pánové, namítalo se nám s některé strany: Vy Čechové chcete mít vždycky pro sebe něco zvláštního, a nepovážíte, že kdyby se vám to dalo, musilo by se právě tak dáti jiným. — Nevím, jestli tato konsekvence je pravdivá. Proč pak

se dalo Uhrům něco zvláštního? Vždyť i samy ústavy oktrojované, ačkoliv jsou dosti podle šablony dělané, přece zachovávají některé odchylky. Pánové, považte jen, jaké jsou poměry skutečnosti.

Historicky jsou práva země České a její zpomínky od oněch jiných zemí rakouských docela rozdílné. Jestli jsme my měli českou kancelář dvorní, kteráž vládla nade všemi zeměmi koruny České: já o takové ani v Tyrolsku ani Vorarlbersku ani v jiných zemích nevím. Jestli jsme my měli své sněmy, tedy jest mi positivně známo, že jsou mnohé země, které žádného sněmu neměly, jako na př. Bukovina a Vorarlberg, kterým teprv nyní se dostalo sněmův zemských. (Výborně!) Pánové! Konečně celá politická váha a veliká důležitost tohoto království nečinila by uižádného rozdílu? My platíme zrovna tolik daní k potřebám říše, jako Uhry! Proč bychom neměli také takovou váhu a platnost ve věcech říše? (Výborně!) Pánové, chtějí-li Vorarlberští stejná práva, jako my, v poměru k veškeré říši, nechať platí také 20 milionů! S pánem Bohem, my proti tomu nic nemáme, neb se nám tím naše břemeno sníží. (Velmi dobře. Výborně!)

Pánové, my jsme mívali od jakživa korunování svého krále. Někteří ovšem praví, že jest to pouhá formalita; já však pravím, že naše korunování a přísaha s ním spojená nastoupily na místě někdejších reversů, kteréž dávali volení králové Čeští sněmu českému. Protož při korunování přisahali králové na práva, privileje a majestáty země. (Výborně!) Pánové, my žádali, aby se náš král dal u nás opět korunovati, — a Jeho Veličenstvo nám to slavně přislíbil. (Výborně!) To je zase něco zvláštního, co my chceme před jinými míti. (Pravda!) Pánové, my nechceme nic oktrojovati jiným zemím, jako se od pana Deáka děje nám; a však my nemáme nic proti tomu, jestli se chce Jeho Veličenstvo dáti korunovati ve Vorarlberku neb za purkmistra města Terstu, neboť také Terst jest korunní zemí. My ničeho proti tomu nemáme, aniž předpisujeme jiným, a my jen *své* právo chceme hájiti, a pravíme vždy jen: *tohle* je naše, to ***nám*** přísluší. (Výborně!)

Pánové, když již té korunovace připomínám, dovolte mi jen několik slov o této věci. Se všech stran, myslím, pokládá se za to, že my na tuto korunovaci klademe velikou váhu. Pánové, jest tomu tak, a má to svou příčinu: my spatřujeme v korunovaci krále našeho jen uznání politické a statoprávní osobnosti království našeho a koruny České, a co k tomu patří! (Výborně! Výborně!) Pánové, o *pouhou formalitu* nestojíme; a kdyby se nám měla podávati korunovace, která by nebyla uznáním ústavnosti a statoprávní individuality naší, jež by nebyla nic jiného, než pouhou ceremonií: pak, pánové, raději ještě počkáme. (Výborně! Výborně!) Pánové, byla by to věru smutná korunovace, při které by národ nemohl súčastniti se s radostí! Neboť, pánové, podstatná věc při korunovaci jest to, že král přísahá svému národu a že zemští poslancové a velmožové země přísahají věrnost svému králi, že jest to svazek obapolný, při kterém lid jásá a přihlašuje se s radostí k závazku tomu. (Výborně! Výborně!) Ale, pánové, korunovace, při které by nastalo mlčení lidu a abstinence poslanců, byla by velmi povážlivá. —

Pánové, to jsou tak některé věci, které jsem vám chtěl podotknouti, abyste poznali naše stanovisko politické vzhledem na tuto říšskou radu a vzhledem na otázky, které se na ní mají vyjednávati.

Vy, pánové, kteří půjdete do Vídně dle svého přesvědčení, my vám v tom brániti nemůžeme, ale na to pamatujte, co jsme vám tuto pověděli: Pamatujte, abyste tam nezadali v ničem historickým právům tohoto království. Cokoliv byste v té věci zadali, my toho nikdy přiznati nemůžeme. (Hlasy: Nikdy! Výborně!) Pamatujte, jakkoliv máte zde většinu, že representujete přece jen menšinu obyvatelstva tohoto království, a my většinu jeho. (Výborně!)

Ještě připomenouti chci o jedné vážné věci: Já v této instituci říšské rady cislajthanské a korrelativní říšské rady uherské vidím jasně úmysl majorisování slovanských národů ve dvou polovicích říše. Na jedné straně mají panovati Maďaři, na druhé Němci. Pánové, my Slované máme za to, že

takové dělení se o práva jiných nemůže míti dlouhého trvání, neboť jen justitia est regnorum fundamentum. Pánové, my toho s bolestí připomínáme, že vláda naše, i sama dynastie naše nedosti umí sobě vážiti národů svých slovanských a jich věrnosti často osvědčené v dobách krutých, trudných a nebezpečných, ani osvědčení jich oddanosti k Jeho Veličenstvu císaři pánu. (Výborně!) Pánové, my všichni dobře vidíme, že tato instituce nová, která se tvořiti má, není nic jiného nežli mašina k utlačování Slovanů tu i tam. (Výborně!) Pánové, tak se aspoň my na tuto věc díváme, a jinak jí dle svého citu a rozumu porozuměti nemůžeme.

My vždy ještě doufáme, že Jeho Veličenstvo král náš pozná se v tom a tuto věc opraví; doufáme vždy ještě, že se najde konečně čas, kde i synové národů Slovanských v radě koruny budou slyšáni, rovněž jako synové národa německého a maďarského. Myslím, že národ, který činí velkou většinu v této říši, na kterém se materialní i moralní moc její zakládá, ba celá její budoucnost, má k tomu nějaké právo. (Výborně! Výborně!) Pánové, jestli se tyto věci neopraví podle spravedlnosti, nevím, kam dále věci se ponesou konečně; my zajisté, co se nás týče, vždy věrně budeme státi o to, abychom zachovali Rakousko, abychom zachovali Rakousko pro sebe. Avšak my nejsme pány myslí, duchův i citův lidských; my nemůžeme rozkazovati citům jednou uraženým, aniž věděti bezpečně, kterou cestou pak vůle se dá. Ale přece jest to věc ve kruzích, jichž se týče, povážení hodná.

Dovolte, abych Vám citoval vzhledem k tomu několik slov francouzského akademika Saint Réné Taillandiera, kterýž uvažoval objektivně poměry říše Rakouské a poměry národu našeho v ní zvláště, a takto se o nich pronesl:

Quand on songe à la situation de l'Autriche, il est impossible de ne pas s'appercevoir que c'est à elle surtout de se mettre en garde contre la Russie. Chaque injustice exercée contre le Tchèques est une arme redoutable donnée à la propagande de l'esprit russe. Ce ne serait donc pas assez pour l'Autriche de s'allier plus résolument avec les puissan-

ces occidentales....: il faut que la politique intérieure obéisse aux mêmes inspirations.

(Uváží-li se postavení Rakouska, nemožno nespatřiti, že zvláště ono musí se míti na pozoru před Ruskem. Každá nespravedlivošt spáchaná na Češích jest strašnou zbraní, jež se podává propagandě ruského ducha. Nebylo by tedy dosti na tom, aby Rakousko spolčilo se s mocnostmi západními rozhodněji; třeba, aby vnitřní politika řídila se týmž duchem.)

Dále pak praví:

Remis en possession de leur existence nationale et associés à la civilisation de l'occident, les Tchèques de Bohême ne seraient plus tentés de se confondre avec les fils de Rurik; au contraire, le jour où tout espoir leur serait enlevé, le jour où la Russie seule leur apparaîtrait comme une puissance liberatrice, ni l'autorité du gouvernement autrichien, ni les exhortations de Mr. Palacký ne pourraient opposer une digue au courant de l'opinion.

(Dojdou-li podmínek své národní existence a přidruží-li se k civilisaci západní, Čechové nepřijdou v pokušení více, aby splynuli se syny Rurikovými; naopak v tu chvíli, kdy všeliká naděje byla by jim odňata, kdy Rusko samo objevilo by se jim jako osvoboditel, v tu chvíli ani autorita vlády rakouské, ani napomínání p. Palackého nemohly by stavěti hráz proti proudu mínění.)

To nejsou slova *moje*, neb já vždy na tom stojím a pevně doufám, že zachováme říši; ale doufám též, že konečně bude i nám činěno po právu. Pánové, já jsem tato slova uvedl, ne jako *svá slova*, já to opakuji, ale uvedl jsem slova státníka a muže politicky vysoce vzdělaného, kterýž se na věci ty dívá docela nestranně a objektivně, a kterýž o tom soudí, jaké z jistých příčin nastati mohou následky.

Já tedy připomínám a opakuji to, že ti, kteříž nyní řídí osudy Rakouska, měli by toho býti pamětlivi, že instituce nemohou míti trvání, kteréž se zakládají na nespravedlivosti a křivdě k našemu živlu slovanskému; a že chtějí-li Rakousko, a sice celé Rakousko zachovati, že musí učiniti přede-

vším spravedlivost základem politiky své naproti národu slovanskému. (Výborně! Hlučná pochvala.)

Ať nepovíte někdy, že jsme vás nenapomenuli v čas. Discite justitiam moniti! (Výborně! Výborně! Výborně!)

Celý sněm s dokonalou pozorností poslouchal tuto památnou řeč, plnou vážných myšlének politických; trvala skoro půldruhé hodiny. — Potom mluvil zpravodaj většiny Herbst, načež přikročeno ke hlasování, a to nejprve o návrhu české menšiny kommisse, jenž čte se na konci dřívější řeči Riegrovy (str. 220); chtěl tomu, aby přes předlohu vládní o volbách do rady říšské přešlo se k dennímu pořádku; návrh ten byl zavržen většinou německo-velkostatkářskou proti české menšině. Potom hned povstal dr. Rieger znova, řka (č. Sten. VI. 16):

Prosím za slovo. Já oznamuji protest proti tomu, že většina sl. sněmu chce přejíti k hlasování o oné otázce, kteráž dle mého přesvědčení nenáleží do kompetence tohoto slavného sněmu. Slavný sněm a majorita jeho chce rozhodovati o věci, kteráž spadá pod článek 36. řádu jednacího a §. 35. zřízení zemského; a poněvadž kdyby o takové věci chtěl rozhodovati, musil by to činiti za přítomnosti tří čtvrtin poslanců, a z přítomných by dvě třetiny souhlasiti musily: oznamuji hned proti tomuto hlasování ústavě odporujícímu na základě řádu jednacího protest a prosím, aby mně dovoleno bylo jej dle §. 74. jednacího řádu hned přečísti.

Řečník četl potom obšírný protest, jejž byl sám sepsal a spolu s ostatními 87 poslanci českými podepsal. — Maršálek po přečtení protestu pravil, že bude připojen ku protokolu, ač prý on ho nepokládá za důvodný. — Když Rieger po odevzdání protestu začínal uprostřed sněmovny znova mluviti: „Ohradivše . . .“, maršálek přetrhl mu řeč poznámkou, že krom protestu nedopouští se žádná jiná replika. Dr. Rieger však vpadl maršálkovi do řeči, prohlašuje mocným hlasem:

My jenom oznamujeme slavnému sněmu, že dále nemůžeme bráti účastenství na jednání protiústavním a nezákonitém (hluk a nepokoj na levici, volá se od Němců: K pořádku!), že chceme vždy a ve všem (přehlušující nepokoj na levici) držeti se práva a zákona. A s tím voláme: Sláva vlasti, sláva našemu králi!

Čeští poslanci, volajíce Sláva, odcházeli s Riegrem ze sněmovny. Z galerie voláno též Sláva, začež ji dal maršálek vykliditi.
Němečtí a velkostatkářští poslanci, počtem 135, vykonali potom volbu do říšské rady; načež sněm téhož dne 13. dubna 1867 byl uzavřen.

Příloha k „Českému Východu“.

ŘEČ

poslance dra. Fr. L. Riegra

na sněmu království Českého

v rozpočtové debatě dne 13. února 1894.

Dle stenografické zprávy.

V PRAZE.
Tiskem a nákladem Národní tiskárny a nakladatelstva.
1894.

Slavný sněme!

Jest to již zvykem parlamentárním, že se při generáln debatě o budgetu mluví především o politických zájmech země.

Budiž i mně to dovoleno a prosím za laskavé a shovívavé slyšení. Chci mluviti klidně a skromně. Klidně proto, poněvadž vím a cítím to, že jest mnoho zápalných látek v povětří a nechci jich přidávati ani zapalovati; skromně, poněvadž jsem si toho vědom, že mohu mluviti nanejvýš jménem menšiny v národě našem a snad i k tomu nemám plného práva.

Pánové! Jest to ono známé faktum, že v posledních letech směr mladočeský nebo svobodomyslný dostal v národě našem majoritu. Zákon majority jest krutý; jest to jakési přenesení práva pěstního, práva silnějšího na pole parlamentární. Ale já podrobuje se tomu zákonu mám za to, že i pod vládou toho zákona každému jest dána volnost kritiky a že i každému, cítí-li, že se jemu děje křivda nebo nařknutí, jest dáno právo se hájiti a konečně když vidí, že národ chce nastoupiti na cesty křivé, má i svatou povinnost varovati a napomínati. (Souhlas.)

Pánové! Velký obrat, který se stal v národě našem v politickém směru, byl způsoben hlavně známými punktacemi. Ač ne velmi rád, nicméně pokládám za potřebné promluviti o této věci, která nabyla v našem národě tak velké váhy.

Pánové! Odkud punktace povstaly?

Jest, pánové, vůbec známo, že samému mocnáři našemu szelelo se toho sporu nešťastného, který se vede ode dávna již mezi dvěma výtečnými kmeny této země naší a říše ke škodě říše a ke škodě této vlasti, a že povstalo v něm přání, aby tento spor byl uklizen domluvou a shodou mezi oběma kmeny a aby k tomu cíli byli pozváni mužové, o nichž se mělo za to, že požívají důvěry, aby se o to shodli.

Pánové, myšlénka ta zajisté jest ušlechtilá a svobodomyslná. (Tak jest.) Pánové, jest to projev dobrého srdce,

otcovské péče a panovnické moudrosti se strany našeho mocnáře. (Výborně!)

A když situace byla taková, ptám se Vás, mohl-li kterýkoli muž, který byl pozván, aby bral účastenství v těchto poradách, se toho vzdáti?

Ve vídeňských kruzích nepožívá národ náš veliké přízně. (Hlasy: Bohužel!) a jest tam proti nám mnoho předsudků.

Kdybychom se byli zdráhali bráti účastenství v těchto poradách, bylo by se ihned řeklo, že Čechové jsou vinni všeho toho zlého, co se v Čechách děje, že nechtějí upřímně a poctivě smíru, že se jenom vytahují z věci. Tak jsme jednati nemohli a jestliže se strany mladočeské a jestliže se strany Moravanů nikdo nebyl pozván k těmto poradám, nestalo se mou ani naší vinou, ano, musím říci, zjevně proti mému přání. (Slyšte! Tak jest!)

Pánové, co byly vlastně ty punktace? Ty punktace nejsou a nebyly nikdy žádným zákonem, který by byl koho vázal, bylo to prostě sepsání několika článků, o kterých se předáci několika stran za přítomnosti vlády shodli; byly to tedy — jak právníci říkají — punktace k budoucí smlouvě. Byla to jen pouhá úmluva, nikoli smlouva závazná. Pánové! My všichni, kteří jsme brali účastenství, nezavázali jsme se, že punktace provedeme, neboť tam výslovně stojí, že slibujeme se jich zastávati.

Dále pánové, nebylo to nějaké definitivum, nýbrž bylo vyminěno to, že punktace ty budou předloženy rozličným klubům a teprvé, až od těchto budou přijaty, že od těch, kteří je přijmou, bude se očekávati, že se jich zastanou i na sněmě.

Ale pánové! I tu nebyl sněm vázán ještě přijmouti ty punktace resp. jejich od vlády předložené formulace, neboť Vy víte, že jsem si vyhradil aspoň já — a bylo by mně to snadno dokázati, neb jsem si to dal zvláště do protokolu a bylo mně to dosvědčeno i zde od pana šl. Plenera, že se nezavazuji hlasovati pro předlohy vlády tak, jak byly vládou sněmu předloženy, nýbrž jen pro ducha shody, který v úmluvách leží, pro ty zásady, které v nich jsou, ale ne pro formu těch osnov zákonů jednotlivých. (Slyšte!)

A, pánové, fakticky se stalo tak, že byly předloženy osnovy některé a právě ty, na kterých německé straně nejvíce záleželo a že i ty byly podstatně změněny. (Tak jest!)

Pánové, z toho jest vidno, že by punktace samy o sobě takovou hrůzou ještě nebyly a takovým závazkem, aby se na nich nic nemohlo opraviti a že tedy bylo to zůstaveno volné a moudré úvaze sněmu, aby jim dal konečnou formu takovou, o které by byl přesvědčen, že by nebyla škodlivou pro národ.

Pánové, ale z těch punktací se udělalo takové strašidlo před národem naším, jako kdyby to byl drak, který chce pozříti celý národ český, a ten drak musil se vymalovati tím strašnějším, aby byl tím vznešenější rytíř, který ho skolí. (Veselost.)

Pánové, neočekávejte ode mne, abych se punktací zastával; já je pokládám za věc odbytou (Tak jest!) v našem politickém životě a povím, proč.

Nicméně, pánové, dovoluji si jen připomenouti právě dva zákony, které byly předloženy a, jak praveno, o které německá strana nejvíce stála a proti kterým byl boj strašný, jako kdyby z nich hrozila ohromná škoda, ba neštěstí pro národ, ty byly skutečně uvedeny v život; a, pánové, myslím, že ty následky toho nejsou tak strašné.

Pánové, zemská školní rada, myslím, že i ledacos dobrého spůsobila pro náš národ. (Hlas: Velmi málo!) Co se týče zemědělské rady, pánové, já nemohu, i kdybych chtěl pochybovati o velkých skutcích a prospěších této rady, bylo by mně to pokládáno za zlé, řeklo by se třeba, že ze strannické zášti neuznávám zásluhy českého odboru zemědělské rady. Pánové, nechci se toho dopustiti. Ale, pánové, některý prospěch z toho přece musil býti, že se lidé tak horlivě o tu zemědělskou radu starají. (Výborně!) Mně to připomíná, co Heine povídá: „Der Deutsche mag den Franzmann nicht, doch seine Weine trinkt er gern." A jeden znamenitý úspěch měl tento zákon zajisté, že jeden vynikající politik náš, znamenitý řečník a výtečný právník, obratem ruky stal se zároveň velkým znalcem v rolnickém odboru. To každý zákon nedokáže! (Veselost. Hluk. Hlasy ve středu: My jsme byli tiši, když jste mluvili.)

O jedné punktaci, dovolte, abych se přece zmínil, to jest ta, která se týká volebního řádu. Pánové, od prvního počátku našeho sněmování bylo s české strany na nespravedlivost našeho volebního řádu sněmovního stále poukazováno. Můj zvěčnělý otec Palacký byl první, který o této věci stížnosti národa českého přednesl, a od té doby nepřestali jsme si na to stěžovati a stěžovali jsme si na to, že německému živlu byla všude dána přednost tím spůsobem, že mu byly dány menší okresy, resp. větši počet hlasů.

Stěžovali jsme si tedy na to, že nestejnou mírou bylo nám Čechům měřeno, že okresy byly nespravedlivě a nerozumně rozděleny, a že zejména také selskému stavu bylo velmi ukřivděno oproti jiným stavům. (Tak jest!) Pánové, následkem toho bylo učiněno množství usnesení, protestů, ba i hotových opravných návrhů se strany naší i se strany vlády; ale všecko bylo marno, poněvadž německá strana, která v té věci byla „beata possidens", měla velmi příjemný prostředek naše snahy zmařiti; potřebovala jen odejíti do restaurace. Pánové, v punktacích konečně bylo ustanoveno, že německá strana podrobuje se a svoluje k tomu, aby tato již 30 let od nás přednášená stížnost byla konečně napravena, aby byl volební řád upraven na stejných pro obě národnosti základech, tedy podle daní, obsáhlosti okresů a počtu obyvatelstva. A, pánové, to teď není ničím; i tato punktace jest tedy snad také nešťastná věc pro národ český a musila se za-

vrhnouti. A, pánové! Kdy nyní zase německá strana přivolí k opravě volebního řádu pro nás — to nevím! Avšak, pánové, jest tu ještě jiná věc vážná, totiž oprava volebního řádu pro velké statky!

Pánové, jest velmi snadno možná, že se podaří těm t. ř. národním velkostatkářům roztlouci kurii nynějších velkostatkářů: ale kdo vidí poněkud dále, než jeho nos sahá, bude věděti, že dostaneme pak na celém sněmě německou většinu. Pánové, mohlo by se státi, že by pak toho litovali někteří páni a že by řekli: „Škoda, že se ty punktace neprovedly alespoň v tomto punktu; tím byla by většina německá na sněmě nemožnou.“

Pánové, snad mi řeknete: „Nebudeme toho litovati.“ Pánové, již tolikráte se podobně stalo, bohužel, v národě našem, že neumíme nikdy si vážiti toho, co nám leží na snadě, a toužíme vždycky po něčem větším, byť nedosažitelným. Již dnes bylo zde připomenuto, že prý jsme dali vytisknouti reskript na měkkém papíru, později, že jsme jej oslavovali. Pánové, když se dělaly fundamentální články, řekl vynikající český politik: „Žádná poctivá ruka česká se pro ně nezvedne!“ a později litovali toho a řekli: „Bože, jaké neštěstí, že se ty fundamentální články neprovedly.“ A kdo může za to ručiti, že nepřijde doba, kde ještě budou také litovati těch punktací. (Odpor!)

Pán Bůh nás chraň! Já se punktací teď nemíním zastávati; já, pánové, jenom tolik jsem chtěl říci, že snad i to by se mělo ne vášnivě, nýbrž chladně a rozumně uvážiti.

Pánové, co se nás týče, kteří jsme v těch punktacích měli své účastenství, mohli bychom říci, co jednou velmi trefně pověděl Bismarck:

„Alle politische Thätigkeit beruht auf Vermuthungen und Zufällen; man beurtheilt eine Reihe von Wahrscheinlichkeiten bei seinem Gegner und baut darauf seine Pläne, seine Entschlüsse. Geht es gut, so erntet man Lorbeeren, geht es schlecht, so gilt man für einen Dummkopf.“

Pánové, ale to platí jen u Němců a jiných národů, u nás se řekne ne „Dummkopf“, ale řekne se hned „špatný chlap“. (Hlasy ze středu: „Zrádce!“) ano, řekne se zrádce a dá se uplatiti skleničkou koňaku za celý šesták. (Veselost. Výborně!) To je věru smutné, pánové, že takové věci mohou se v národě našem pronésti od lidí, kteří chtějí platiti za vzdělance a že se najde množství lidí, kteří tomu skutečně věří.

Pánové, to je sprosťáctví, styďme se za to všichni!

Pánové, jest to již jednou tak, že při každém narovnání, kde dvě strany se chtějí shodnouti, musí každá strana v něčem povoliti, jinak narovnání se vůbec nestane. Jestliže z naší strany byla zaviněna přílišná shovívavost, nuže řekneme „mea culpa“, a jen to jedno myslím, že můžeme žádati, aby nám lidé přiznali, že jsme jednali v dobrém úmyslu a jako poctiví vlastenci. (Tak jest! Výborně!)

Kdo tomu nevěří, aneb jinak myslí, na toho úsudku nám nezáleží. (Výborně!)

Pánové, nyní má mladočeská strana v národě českém vedení, a má zodpovědnost také za vše, co pro národ činí, kam jej vede. Dle resultátův soudí lid!

Pánové, já myslím, že je to věcí vážnou a že by si měli býti vědomi té veliké zodpovědnosti. Tentýž Bismarck — pánové, nedivte se, já ho velmi rád cituji, poněvadž jest velmi veliký politik — pravil: že politik, který chce platně sloužiti svému národu, nemá soudit pouze podle svého mínění, které může býti často předsudkem, ale že má jednat podle poměrů a možností, jen tak, že národu poslouží. Pánové, uvažte sami, zdali na tento moment bylo vždycky dbáno.

Pánové, v politickém životě je třeba dbáti prostředků, a jak, kdy, kde a kterými prostředky mohu svého cíle dosáhnouti a ne jen tak zhurta jíti na to. Já jsem to již kdesi pověděl, že všechna moudrost politická záleží v pravém si vyměření troufalosti; kdo si troufá příliš málo a neumí oceniti síly ve svém národě, nepodnikne ničeho a nepřijde k pokroku, ale kdo si troufá příliš mnoho, ten může uvésti národ svůj v neštěstí, ano i na jatky. Pánové, máme toho smutné zkušenosti na našem národě, v našich dějinách.

Nejedná se jen o to, ztékat hradby útisku; ale také o to, stavěti štěstí národa. Není dosti na tom, dobýti moci, ale třeba také uměti jí užiti rozumně. Pánové, kdo podniká věci, o kterých každý rozumný člověk již z předu ví, že nemohou spřivésti ná k cíli, ba že nás vedou jenom k porážce, ten nejedná dobře, neboť, pánové, já mohu hazardovati se svým vlastním jměním, svými vlastními silami (Výborně!), ale hazardovati s osudy národa, to není ani šlechetné ani moudré. (Výborně!) Pánové! Jest jedno slovo, které u nás často slýchám, a to jest: „Eh, co pak se nám může státi, přečkali jsme již horší věci, přečkáme i to.“ Pánové Věřím, že to přečkáme, ale po těžkých nemocích a útrapách, a zdali se kdy zhojí všechny ty naše údy, které jsme při tom polámali? (Tak jest!) Pánové, rozumný člověk uváží prvé síly svého protivníka a nepouští se dříve do boje, pokud nemá naděje, že může zvítěziti. (Hlas: Nemůže-li zvítěziti, alespoň nedráždí. Souhlas.) Pánové! Jak nyní jest tó zásada moderní strategie, že má stratég vždycky hleděti spojiti své síly, nepřijímati bitvy než tam, kde má většinu vojska a kde má tedy naději na vítězství; a tak, pánové, i my, kteří chceme poctivě sloužiti národu svému, měli bychom této zásady strategické rovněž se držeti. (Výborně!)

Pánové, nyní ještě dovolte mi slovo promluviti o punktacích, resp. o jejich platnosti.

Já mám za to, že závaznost těchto úmluv vůbec již pominula; jedním a sice předním činitelem v té věci bylo ministerstvo

Taaffovo; toto ministerstvo bylo nyní koalicí několika stran poraženo a z toho povstalo nové ministerstvo.

Já myslím, že to, které nyní povstalo spojením kolika stran, není nikterak vázáno prováděti to, co slíbilo ministerstvo poražené.

Tento faktor tedy docela odpadl. Co se týče Mladočechů, o těch se ví, že těch úmluv nikdy nepřijali, že se jimi nikdy nezavázali. Co se týče Staročechů, tu rozhoduje ovšem faktum, že národ jim v té věci takřka odňal mandát; novými volbami vyslovil se národ, že těchto punktací neschvaluje. Pánové, my o tom nemůžeme pochybovati a my co menšina nemůžeme a nechceme národu našemu to vnucovati. (Tak jest!)

Co se týče velkostatkářů, ti postavili se na to stanovisko, že pravili: Ty punktace měly za účel smířiti ty oba kmeny zemské, ale nyní jsme nabyli přesvědčení, že by to k tomu nevedlo, ano naopak, že by to bylo na škodu míru; my tedy upouštíme na ten čas od provádění punktací.

Konečně je tu strana německá. Strana německá stála sice na těchto punktacích až posud; avšak my musíme v té věci si stěžovati, poněvadž německá strana chtěla mermomocí dáti punktacím takový smysl a výklad, který jsme nikdy nepřijali, proti kterému jsme my výslovně protestovali hned od počátku a jak jsem obšírně to odůvodnil ve svém psaní k p. presidentu vrchního zemského soudu.

Jestliže tedy se nám Staročechům z německé strany činí výčitka, že jsme zrušili slovo, v té věci není ta výčitka důvodná a není loyální. (Výborně!) My nejsme vázáni něco prováděti, co v našem smyslu při dělání smlouvy nebylo a to jest dokonce u punktací samých manifestní, že jsme my tak nerozuměli zejména tomu punktu stran rozdělení okresů, poněvadž my jsme v podstatě chtěli jen přiznati to, co již dříve bylo sněmem usneseno, že totiž má se rozdělení okresů tam změniti, kde si toho obyvatelstvo rozhodně přeje (to je bývalý Fáčkův návrh), kde to podle okolností finančních, hospodářských a geografických jest vůbec možno. Ten návrh byl tehdy od všech zdejších stran i od mladočeské přijat a my jsme nemohli mysliti, že bychom tím byli proti zájmům národa našeho hřešili. Tak se měla tato věc!

Ptám se, pánové, proč punktace dočkaly se smutného konce? Pánové, mohl bych o tom mnoho mluviti. hlavně co se jich provádění týče, nebylo to podle našeho přání; kolikráte jsme se dovolávali toho, aby byl dán také na denní pořádek předmět, na kterém českému národu především záleželo, stranu rovného práva a konečně vytýkali jsme opětně, že se strany vládní byla vydána nařízení, při kterých se nás neptali, ačkoliv to bylo takořka podmínkou úmluvy mezi námi, že nic podstatného se nemá státi bez svolení obou stran a předce se stalo něco, co ani se zákonem srovnati se nedalo. (Hlas: Třetí únor.) Pánové, nebudu se o tom dále šířiti, lépe dle mého zdání po-

mlčeti o těch menších příčinách. Hlavní chyba pak při jednání tom byla ta, že jsme se vyhnuli a řekl bych, že to byla nestatečnost naše, nás všech a vlády také, že jsme se vyhnuli tomu předmětu, který byl především sporný a který právě měl býti bez odkladu prováděn, to jest záležitost rovného práva před úřady. (Výborně!)

Chtěli se tomu vyhnouti, ale, pánové, to byla velká chyba, poněvadž se pak ukázalo, že točme se jak točme, tato záležitost vždycky opět se vrátí a bude i jinde shodě na škodu, (Tak jest! Výborně!) a že při všech ostatních věcech, které jsme na sněmě chtěli srovnati, vždycky tato závada opět se vyskytovala.

My chtěli jsme jaksi mírnou cestou provésti tuto záležitost a doufali jsme, že ministerstvo Taaffovo nám porozumí, že této spravedlivé žádosti, totiž co do důsledného provádění rovného práva jazyků v úřadech a soudech, nám vyhoví. Ale na interpelaci Škardovu se nám dostala odpověď, která byla urážkou pro celý národ (Tak jest!), a která skutečně vzbudila mezi námi všemi zlou krev. (To nás všecky roztrpčilo).

Pánové! To byla jedna velká chyba, ale byla ještě druhá, pánové, my jsme chtěli vykonati dílo smíru a nebylo u nás na obou stranách ducha míru. (Bohužel pravda.) Na obou stranách ještě v té době byla taková nedůvěra a nevraživost, že každý puntík se vykládal ve zlou stranu a vždycky jen jako útok na národnost vlastní; v tom se musíme na obou stranách polepšit, máme-li se dodělati zdárného konce těch smutných sporů, které v zemi naší trvají již tak dlouho.

Jsou to především dva momenty, ve kterých se my s národností německou rozcházíme; ten jeden jest právě ta rovnoprávnost. Pánové, vyslovil jsem to již na mnoha místech i vyšších, že nemůže se od českého národa žádati, aby ta míra rovnoprávnosti a platnosti jazyka, která se přiznává Italiánům a Polákům v říši Rakouské, aniž by z toho měla říše nějakou škodu, dále se odpírala našemu národu.

Mám za to, že také z německé strany, kde se nám tato míra rovnoprávnosti ještě odpírá, jest nám to s žalostí konstatovati. Užívá se při tom toho slova, že musí Němci si hájiti své držení, „den Besitzstand".

My ale musíme se tázati, zdali ten Besitzstand povstal právem. (Tak jest!) a jest-li absolutismem něco bylo neprávem dáno a učiněno na škodu našeho národa, na škodu tohoto rovného práva, tedy se to musí odčiniti, musí se navrátiti tomu kterému, co mu patří. (Tak jest!)

Pánové! My aspoň — ta strana, k níž já se počítám a myslím že i jiní — nechceme zkracovati národnosť německou v rovném právu, ale toho nemůžeme připustiti, aby ona snad pod záminkou, že je to potřebou státu, si osobovala nějaké privilegium. Doba privilegií již minula a v době, kdy všeliká pri-

vilegia se ruší, nebudou se moci připouštěti a zakládati privilegia jednoho národa proti druhému, my nemůžeme připustiti nějaký aristokratický a pod ním nějaký demokratický nebo podřízený národ.

To musíte na obou stranách, musíte i Vy z německé strany uznati. V tom ohledu velice dobré slovo promluvil pan poslanec Russ, když pravil, že má za to, že každý člověk, který chce ve veřejném životě působiti, má býti mocen druhého jazyka zemského.

Když to přiznává pro každého člověka, který vůbec ve veřejném životě chce vystupovati, musí to desetkráte více platiti o každém úředníku (Výborně!), který jednou musí úřadovati českému člověku, jednou německému, který svými funkcemi jest podle práva povinen sloužiti jednomu i druhému, poněvadž je za to placen.

Pánové, je mnohem pohodlnějším, státi se milionářem, komu se nelíbí sloužit, ale kdo chce sloužiti, musí si zaopatřiti ty vědomosti, kterých ku svému úřadu potřebuje. (Tak jest!)

Pánové, přál bych si, aby tato jednoduchá věc jednou z německé strany byla rozhodně uznána a aby bylo bez odkladu provedeno také cestou zákonodárnou, čeho k tomu je potřebí. Ostatně ještě více je takových závadných punktů mezi námi, co se týče rovného práva.

Pánové, ještě jedno tvrdé slovo z německé strany častěji slýcháme, říká se: „ja, die Gleichberechtigung wollen wir anerkennen, aber nicht die Gleichwertigkeit“.

Pánové, co to znamená? My zajisté máme tolik rozumu, abychom svůj malý národ nerovnali s velikým světovým národem německým a abychom chtěli jaksi jemu dělati konkurenci, ale pánové, co se týče našich krajanů německých ve království českém a i v říši rakouské, za těmi v žádném ohledu nestojíme. (Tak jest! Právě naopak.)

Pánové, prosím, račte se podívati na velikou vědeckou a literární produkci českého národa, podívejte se, pánové, na ty vynikající talenty ve všech uměních u nás, v hudbě, plastice, malbě, v poesii, v tom ohledu věru za německými krajany nestojíme (Výborně!).

Tak, pánové, ten Gleichwertigkeit myslím, že by se proti nám neměl uváděti. Říká se ovšem: „Illiacos intra muros, peccatur et extra“, možná že i to jest u nás pravda. Nemyslím sice, že by kdo z Čechů opravdu chtěl německým krajanům popírati úplnou rovnoprávnost. Ale přiznám, že časem neneopatrné výroky se činí, třeba i ve veřejnosti, když někdo na př. se pronesl o reakvisici někdejších držav českých atd., aneb jak jsou jiné podobné věci.

Snad některé projevy chauvinismu a nesnášelivosti i na české straně někdy se projevují, a přece se mi zdá, že takových.

jako, kde se na veřejném místě zakazuje mluviti česky, jako v Liberci se stalo (Hlas: Kde obec a korporace i úřady samosprávné to činí!) a když se jinde ani nápis český na hřbitově nechce trpěti, neb ten boykott proti ubohým dělníkům, odkázaným na mzdu a na jejich národnost, to jsou smutné a nehumanní zjevy, kterých zajisté i Vy, němečtí krajané, kteří chcete tu věc spravedlivě souditi, musíte litovati.

Pánové, z české strany snad se hřeší častěji v tom, že věc vždycky považujeme, jako bychom my Čechové byli tu sami v Čechách.

Vždyť, pánové, to jest ohromná geografická neb statistická chyba, vždyť jsou tu bez mála dvě pětiny Němců v Čechách a jest to kmen velmi intelligentní, náramně produktivní, ano my můžeme na to hrdi býti, že je to vlastně nejvzdělanější část německého obyvatelstva v Rakousku, právě ta část českých Němců. A, pánové, národ, nebo kmen, tak silný, tak bohatý, který kromě toho má pro sebe tak velké reminiscence z dob minulých, a který celou svou existenci duševní i národní opírá o velký národ německý, ten se nemůže tak považovati, jako kdyby ho tu nebylo.

Ten kmen jest vším tím u nás velmi důležitý, a zasluhuje od nás vší pozornosti a vší úcty, a my musíme smířlivě hleděti k tomu, abychom se s ním dohodli. Pánové, já řeknu upřímně, chceme-li se dodělati svých ideálů, co se jednoty vlasti naší týče, a co se týče její autonomie i našeho státního práva, že za přední cestu k tomu pokládám smíření a dorozumnění s našimi německými krajany (Hlasy na lavicích velkostatkářských: Tak jest! Výborně!), ano já myslím, že bez toho nedoděláme se úspěchu.

To jest tak mé osobní mínění v té věci.

Dále ještě myslím, že, co se rovnoprávnosti jazykové týče, že podobný poměr, jako vidíme ve Švýcařích, by velmi dobře mohl i v Čechách obstáti, kde zvláště v kantonech smíšených úředníci úřadují, jak která strana chce, německy neb francouzsky, jest jim to všecko jedno, a kde sporů národních není; myslím tedy, kdyby se poměr podobný u nás zavedl, že bychom v blaženém míru zde obě národnosti mohly pospolu žíti.

Proč by to zde nemohlo býti, abychom i my se jednou mohli svorně věnovati plodné práci?

Pánové, ještě nějaké slovo o státním právu. Byla doba za mých mladších let, kde o tom státním právu a o té autonomii a o té politické osobnosti království českého mezi naším a německým lidem této země nebylo sporu žádného. (Výborně!)

Když poprvé kardinál Schwarzenberg zde na sněmě učinil návrh požádati Jeho Veličenstvo, aby se dal korunovati za krále českého byl návrh ten ode všech stran a také od německé strany přijat s velkou spokojeností, neřkuli s nadšením, a pře-

dáci této strany německé s námi putovali tenkráte svorně do Vídně žádati krále, aby se dal korunovati. (Tak jest.)

Pánové, já nevím, proč se ty věci tak na škodu naši změnily. Já se ptám, zdali osten státního práva jaký existuje, kterýž by se obracel proti německému kmenu. Já mám za to, že toho není. Co může míti německá strana za pochybnosti proti státnímu právu? Bylo by to, že by snad, kdyby státní právo resp. autonomie zemská — která hlavně z toho plyne — byla rozšířena, že by německý živel byl dán na pospas majoritě české a že by se mu křivdilo?

Pánové, já mám za to, že bychom právě se měli a mohli prvé mezi sebou o to dohodnouti, že bychom mohli společně stanoviti takové garancie, kterými by bylo zabezpečeno, že žádnému kmenu nemůže býti ublíženo v jeho rovném právu. A kdyby se zákony takové na ochranu národnosti dály pod garancií přísahy korunovační, (Výborně!) přísahy královské (Výborně!), pak myslím, že by Němci mohli býti velmi upokojeni s tím a spolehnouti se na to, že aspoň přísaha nebude jim zrušena a že mocnář bude mocně nad tím držeti ruku, aby se jim v té věci většinou žádná křivda nestala. (Tak jest.)

Pánové, proč tedy se stavíte proti státnímu právu? Že Vám všem ve finančním ohledu by bylo na prospěch, o tom se nebudu rozšiřovati. (Výborně!)

Pánové! Co se týče toho státního práva, je to věc taková, že leží, abych to řekl, v mysli každého Čecha. To je resultát naší historie. Kdybychom neměli historie, aneb kdybychom ji byli zapomněli, pak by nemohlo býti o státním právu, o historické osobnosti naší žádné řeči. Ale ta vzpomínka naší minulé slávy a samostatnosti, ta v nás vězí ve všech a myslím, že až budete pochovávati posledního Čecha, že bude ještě po ní toužiti. (Výborně!)

Tu bych připomenul slova vlaského básníka: „I suoi pensieri, in lui dormir non ponno." Abych volně přeložil: „vzpomínky jeho na velikou minulost, na velkou slavnou minulost a samostatnost nemohou usnouti v hlavě jeho". To také v národě našem se nikdy nestane. (Zajisté! Výborně.)

Když někteří z liberální strany německé chtějí na nás, abychom tyto „vrtochy" státoprávní z hlavy vypustili, pak musíme říci „non possumus". (Výborně! Souhlas.)

Slova taková jsou takřka přímá negace všeho státního práva; a budeme-li takto prostě negovati jeden stanovisko druhého, pak ke smíru nikdy nedojde. Ale zdali pak to jest také pravda, že ta všecka starší práva, na něž se odvoláváme oproti nynější ústavě, nemají žádné platnosti (jak tyto dni ve vyjádření strany německé bohužel bylo tvrzeno)? To je podstatný omyl: prosím, připomeňte si, že v říjnovém diplomu, který vydán

byl co nezměnitelný zákon říšský, výslovně se odkazuje na to, že jen takové instituce, které se zakládají v právním vědomí národův, slibují trvalosť státu a na jiném místě se praví, že království a země rakouské jsou od sebe rozdílné a že mají svá zvláštní práva a ústavy, kterých má býti šetřeno, a že jen na tom základě může povstati bezpečný stav právní a ústavní.

A konečně, pánové, v patentu prohlašujícím samé ústavy únorové (čl. VI) se praví výslovně, že staré základní zákony říšské a pak zákony, které jsme opět v život povolali i ústavy nové, které jsme my dali, stanoví dohromady právní stav státního práva v říši. (Tak jest!)

Já cituji jen z paměti: „Und wir erklären hiemit den Inbegriff aller dieser Gesetze als die Verfassung des Reiches". Kdo tedy chce platiti za ústavověrného, musí uznávati i ty staré zákony, které novějšími ústavami nebyly nikterak zrušeny. Pánové, či myslíte, že to všecko nic neplatí? Neplatí-li snad pragmatická sankce, základ posloupnosti dynastie, neplatí manifest císaře Františka, kterým se prohlásil za císaře rakouského a ve kterém výslovně praví, že všecky země a všecka království zůstávati mají ve svých právech a privilejích, a že zejména korunování na krále uherského a českého má v dosavadním způsobu se zachovati.? (Výborně!)

Neplatí nic nejvyšší kabinetní list z dubna r. 1848, neplatí císařský reskript? Pánové, v tom ohledu připomínám sobě slova nebožtíka Dr. Herbsta, který o tomto reskriptu pravil: Das Rescript ist ein Unglück für uns, das ist einmal nicht mehr aus der Welt zu schaffen"; tak zdá se, že pan Dr. Herbst měl jiné mínění o tom než nynější páni.

Já tedy myslím, že všecky tyto věci musí býti respektovány, a že konečně nejsme ještě u konce všech obratů a převratů v ústavním životě Rakouska, že konečně na tom záleží, aby se to smírem a dohodnutím mezi národy samými přivedlo na takové stanovisko, v takový právní stav, který může míti trvání a kde nebude ze žádné strany ani popírání a zkracování práv. (Souhlas.)

Pánové, ještě mi dovolte promluviti o našem poměru k našim pánům velkostatkářům nebo k tak řečené historické šlechtě. Strana, k níž já náležím, má s nimi mnohé společné zásady, společný program, my žádáme úctu před náboženstvím a chceme, aby i v praktickém životě byla osvědčena, my žádáme provedení státního práva a sice provedení státního práva, nejen co se týče korunovace, poněvadž jakkoliv je velice důležitá co principielní uznání statoprávní osobnosti a svrchovanosti království českého, nýbrž a to ještě za důležitější uznáváme při tom, co já z ní vyvozuji, a co za nutnou její konsekvenci pokládám, totiž právo sebeurčení národa, (Výborně!) jeho autonomii a ta autonomie přeju si, aby byla skutečně provedena po-

není žádného stání, nýbrž věci stále povstávají a hynou, tak jest i v politice, buď se jde ku předu nebo se jde nazpět, ale věci stranou postaviti a v politickém sněmě o politice nemluviti, pánové, to není naprosto možné, již mně to odpusťte, já tomu tak rozumím a nemohu si to jinak pomysliti. (Hlasy: A nebude jinak, dokud budou tu neuspokojené národnosti.)

Teď, pánové, přicházím ještě k věci, která vlastně byla příčinou úpadku minulého ministerstva, to jest volební řád.

Tu, pánové, mám za to, že volební řád pro říšskou radu jest předmět tak velikého dosahu a zdrojem tak velikých sporů, že se ta věc nedá tak snadno vyříditi, že k tomu bude potřebí více let, a ba snad mnoho let, leda by se chtělo provésti nějaké dílo fušerské, aby se nechaly nedostatky a křivdy, které v nynějším volebním řádu ve všech kuriích jsou, nadále trvati a aby se především utvořila pouze nějaká nová kurie dělnická, která by nebyla k prospěchu obecné věci dle mého zdání a která by ani dělníky neuspokojila, poněvadž by to nebylo organické, anebo aby se to udělalo tak ledabylo, jako to udělali na moravském sněmě, že celá oprava má záležeti v tom, že se bude voliti v rozličných místech.

Pánové, bylo řečeno, že se mají prozatím všecky otázky politické a národní odstaviti tak dlouho až bude oprava volebního řádu pro říšskou radu provedena.

Pánové, je to možno, aby všecky ty pulpitantni, hourouci otázky mohly taková léta ležeti a mohlo se národům říci mlčte, až bude volební řád udělán? To mně tak připadá, jako kdyby někdo řekl: „V té naší kuchyni se nesmí dříve vařiti, pokud nebude jídlo na stole.“

Pánové, vždyť již samo to sdělání toho volebního řádu rozpoutá veškeré politické otázky, co jich jest na světě, i ty národní, i to rozdělení okresů a to všecko, vždyť veškeré tyto spory budeme při tom míti zase před sebou Myslím mimo to také, že oprava volebního řádu pro říši nemůže se státi než na stejných základech a současně s opravou volebního řádů pro sněm zemský. (Výborně!) Žádný rozumný člověk nemyslí, že by ten neb onen volební řád mohl státi na jiných základech a principiích. Z toho plyne, pánové, že jest potřeba, aby se hledělo především na potřeby a přání a žádosti zemí rozličných; vždyť jsou poměry v rozličných zemích říše velmi rozdílné. Podívejme se jen, jaký je stav poměrů socialních, ekonomických a výrobních v Dalmacii, jaký v Bukovině a jaký u nás. Dá se to všechno měřiti a řešiti podle stejného pravidla? Tu by byla především nezbytná potřeba ba nutnosť dle § 19. se zeptati zemských sněmů, aby se vyjádřily, kterak má býti ten volební řád opraven. Že volební řád u nás v Čechách jest svrchovaně nespravedlivý a že potřebuje již nanejvýše opravy, jest nepochybno, vždyť již 30 let se zasazujeme o nápravy, již tolik protestů a návrhů i zákonů většinou země, ba dvěma třeti-

nami přijatých tu bylo a posud ta věc není provedena. Pánové, co pak jsme po všechen ten čas, když jsme se o opravu volebního řádu zemského zasazovali, hráli snad pouhou komedii, nebo šlo nám upřímně o to, abychom to opravili? Myslím, že jsme řád ten chtěli upřímně a seriosně opraviti, a že nás to tíží, že jest to tak nespravedlivé, že musíme usilovně o to dbáti, aby se tu stala oprava. A myslím, že nemůže se to státi později; že naopak se musí budovati od spodu, a že by nejprvé měl volební řád pro země býti opraven, než se přistoupí k opravě volebního řádu pro říši. To jest přirozený chod věcí. (Tak jest!)

Že jest naléhavá potřeba volební řády pro země opraviti, to jest již patrno také z toho momentu, že se všeobecně uznává, že také dělnická třída musí býti na sněmě zastoupena. Nikdo to nepopírá; ale, pánové, jakým způsobem a v jaké míře? By bylo dělnictvo na prosto stejně považováno jako všecky jiné třídy, aby se pouze té jedné nejčetnější třídě dala všecka moc nad ostatními třídami, to myslím, jest netoliko na pováženou, ale že by to ani nebylo spravedlivo. (Výborně!)

Pánové, mohli bychom říci: stejné povinnosti, stejná práva. Ale, zdaž vykonávají ti dělníci všecky povinnosti v stejné míře jako jiné třídy? Přispívají tolikéž svým jměním, svou prací a svou intelligencí, svým přičiněním v rozvoji národního bohatství, jako jiné třídy? Kdyby tomu bylo tak, pak by byla nejspravedlivější daň, jak ji Turci zavedli, daň z hlavy: všickni ať stejně platí! Pánové, takovou nepoměrnost přece žádný rozumný člověk nebude žádati!

Já mám za to, že ideál dobrého zastoupení země jest ten, aby se v zastoupení viděli všickni faktorové, kteří jsou v zemi politicky, národohospodářky a co do produkce důležiti, aby byli jaksi v miniatuře reprodukováni, tak aby sněm byl jako fotografie toho všeho, co jest v zemi politicky vážné. Musí tu platiti ne pouhé numerantur, nýbrž také ponderantur; teda ty třídy, které nejvíce přispívají k pořádku v zemi, k blahobytu a rozvoji bohatství, ty nesmí se docela potlačiti a zbaviti vlivu volebním řádem.

Pánové, my zejmena o to se musíme starati, aby ty třídy měšťanské a selské byly chráněny, aby nemohly býti zbaveny svého politického vlivu. Pamatujme také na ideální a kulturní zájmy našich národů! (Výborně!)

To platí o německé straně jako o české, že v těchto třídách hlavní síla našeho kulturního pokroku vězí, (Tak jest!) že tyhle třídy nejvíce obětují na naše národní zájmy, naše národní ústavy a jich prospěch. (Výborně!) My nemůžeme si přáti, aby ty byly docela utlačeny.

Pánové, to jest myslím názor náš, že oprava volebníko řádu i pro sněm musí se zavésti, ale na takovém základě, aby všichni faktorové, kteří v zemi jsou a mají důležitosť, měli příležitosť svůj vliv také vyvinouti a osvědčiti pro blaho země.

Pánové, jest ještě jedna věc, o které musím se zmíniti a to jest to historické právo — opět na to přicházím. — Historické právo od počátku naší veřejné činnosti bylo pokládáno od nás všech za velice důležité a všichni pokládáme stejně za povinnost svou hájiti samostatnou osobnost království Českého a jeho právo sebeurčení, jeho osobné moci legislativní; tomuto přání jsme dali mnohokráte výraz všelikými akty veřejnými a když jsme vstoupili po dlouhém odporu do říšské rady, bylo to předmětem naší ohrady, že my při svém stanovisku státoprávním trváme. Ale nejskrovnější, abych tak řekl, požadavek tohoto státního práva a té historické osobnosti české je to, aby království České hlas svůj ve věcech říše mohlo podati samostatně, jako celek, jako království. Kdo to nepřiznává, o tom soudím, že není upřímným aneb uvědomělým zastancem státního práva. (Výborně!)

To je první požadavek, aby království České vliv na věci celé monarchie mohlo vykonávati jako celek s plným právem sebeurčení, ne jako pouhý počet několika okresů a departementů cislajtánských. Neboť pak, kdyby totiž volební řád jen na tomto základě povstal, pak by již království Českého a jeho hlasu nebylo. Na to, prosím, abyste pamatovali, a právo to bylo nám vždy ve všech i nyní platných státních aktech vyhraženo. Právo to bylo i v ústavě únorové nám zaručeno a trvá v tom stavu posud a na sněmu českém nikdo se posud neopovážil učiniti návrh, aby toto právo, obesílati říšskou radu ze sněmu, nám bylo odňato, nebo abychom se ho zřekli. Kde se to stalo? (Nikde!)

Když ale tomu tak, myslím, že konsekvence naše to žádá, abychom se nyní, kdy se jedná o opravu volebního řádu pro říšskou radu, abychom se opět hlásili, úsilovně se dovolávali svého práva, abychom žádali, aby nám bylo navráceno.

Jestliže nám bylo odňato, nestalo se to právem a tu dovolávám se svědectví nebožtíka dra. Herbsta, který to vyřkl, že by se to mohlo státi jen průlomem práva, a také se to stalo jen průlomem práva, (Tak jest!) neboť bylo to ustanoveno na říšské radě neúplné, kde nebyl potřebný počet přítomných ani hlasujících, jen úskočným a falešným počítáním se strany praesidia a mám za to, že se stanoviska právního tehdejší hlasování, kterým sněmu bylo to právo odňato, bylo nespravedlivé a formálně neplatné, a že by mohlo novým sněmem býti zrušeno a opět odvoláno. (Výborně! Hlučný souhlas.)

Pánové, to myslím, že je věc velké váhy, na které zajisté nám všem musí záležeti.

Ještě připomínám to, že říšská rada již je krom toho četná, že je to již těžkopádný parlament. Jestli se má počet jeho členů o značný počet zvýšiti, tu ukazují na ten moment, že se teď má sáhnouti do nejnižších vrstev lidu a že tam dostaneme množství poslanců, kteří nebudou mocni jazyka německého, jakým se jedná; — jaký to bude parlament? Nebylo-li by lépe,

podle celého přirozeného historického vývoje mocnářství vrátiti se k tomu, jak to bylo původně míněno, totiž k pouhé radě říšské menšího počtu poslanců, k pouhé radě říšské obesílané od sněmů zemských? To by federativní a historické povaze naší říše mnohem lépe prospívalo! (Tak jest!)

Ale jakkoliv věc obrátíme, mám za to, že máme plné právo žádati navrácení tohoto práva aby sněm český obesílal říšskou radu sám a že tedy musíme především obraceti se k vládě s tou žádostí, aby hleděla restituovati zemi po právu a učinila sněmu a říšské radě návrh, aby křivda ta, která se nám stala, byla opět podle práva a spravedlnosti napravena. Pánové, stane-li se tak, pak vlastně nebude dlouhých debat o opravě volebního práva pro říšskou radu potřebí, poněvadž volby se stanou od sněmu, a tím se ta obtíž celé situace náležitě vyjasní.

Pánové, to jsou tak naše názory o nynější politických poměrech a nynějších politické situaci, to jest mínění, snad to mohu říci, staročeské strany (Tak jest!), to jest ten prapor, pod kterým stojíme a dále státi chceme, a pod kterým státi myslím, že může a má každý poctivý Čech. Pánové, to jest ten program náš, to jest, abych tak řekl, půdorys, na kterém chceme stavěti budoucnost svého národa.

Pravil jsem již, že máme za to, že budoucnost našeho národa musí býti zakořeněna v monarchii rakouské.

Národ náš není veliký, a v nynější době, kdy směr dějin vede k tomu, aby se tvořily velké státy národní, není pro nás naděje, abychom my mohli existovati jako stát samostatně. Podívejme se, že srostlo Bulharsko, že srostla Italie, že srostlo Německo. Pánové, aby náš národ mohl doufati v samostatné postavení mezi tolika kolosy, to je na pováženou, a když to nemůžeme doufati a nemůžeme to rozumně myslit, pak neplatí nic, než že musíme sans frase to vysloviti, že jsme a chceme zůstati na budoucnost věrnými občany říše rakouské (Výborně), že v ní vidíme nejlépe zabezpečenu budoucnost našeho národa. (Tak jest, jak řekl Palacký.) To právě již Palacký přede mnou pověděl, a myslím, že na tom základě musíme státi i dále.

Pánové, spoléhati na nějaké náhody a zahraničné komplikace, to je velmi hazardní. Zdá se také, že ani události k tomu nevedou, že by takové komplikace nastaly v budoucnosti blízké a kdyby nastaly, kdo pak ví, budou-li nám příznivy a budeme-li o následcích my rozhodovati a my, pánové, nemůžeme dle svého geografického postavení vydávati se v nějaké nebezpečenství. Poláci dávají nám zde dobrý příklad; oni jsou pod pruskou vládou, jsou i pod vládou ruskou, ale ptejte se jich, kde se jim vede nejlépe, a myslím, že i nám nekyne žádná jiná rozumná rada. Je to, myslím, nejbezpečnější základ a záštita našeho národa, postaviti se na tuto pevnou půdu.

Ovšem musíme očekávati a máme právo to očekávati, že říše bude naše práva respektovati, že konečně i autonomii naši

